

Politics

Third Edition

Andrew Hewood

palgrave
macmillan

© Andrew Heywood 1997, 2002, 2007

All rights reserved. No reproduction, copy or transmission of this publication may be made without written permission.

No paragraph of this publication may be reproduced, copied or transmitted save with written permission or in accordance with the provisions of the Copyright, Designs and Patents Act 1988, or under the terms of any licence permitting limited copying issued by the Copyright Licensing Agency, 90 Tottenham Court Road, London W1P 9HE.

Any person who does any unauthorised act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages.

The author has asserted his rights to be identified as the author of this work in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988.

First published 1997

Second edition published 2002

Third edition published 2007 by

PALGRAVE MACMILLAN

Houndmills, Basingstoke, Hampshire RG21 6XS and

175 Fifth Avenue, New York, N.Y. 10010

Companies and representatives throughout the world

PALGRAVE MACMILLAN is the global academic imprint of the Palgrave Macmillan division of St. Martin's Press, LLC and of Palgrave Macmillan Ltd. Macmillan® is a registered trademark in the United States, United Kingdom and other countries. Palgrave is a registered trademark in the European Union and other countries.

ISBN-13-978 0-230-52557-3 hardback

ISBN-10- 0-230-52557-1 hardback

ISBN-13- 978 0-230-52497-2 paperback

ISBN-10- 0-230-52497-4 paperback

This book is printed on paper suitable for recycling and made from fully managed and sustained forest sources. Logging, pulping and manufacturing processes are expected to conform to the environmental regulations of the country of origin.

A catalogue record for this book is available from the British Library.

A catalog record for this book is available from the Library of Congress.

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

16 15 14 13 12 11 10 09 08 07

Printed and bound in China

First published in English by Palgrave Macmillan, a division of Macmillan Publisher Limited under the title *Politics* 3rd edition by Andrew Heywood. This edition has been translated and published under licence from Palgrave Macmillan. The Author has asserted his right to be identified as the author of this work.

პოლიტიკა
ენდრიუ ჰეიუუდი

Politics
Andrew Heywood (3rd edition)

თარგმნილია:

გია ტუმბურიძე
ზაზა ჭელიძე

საავტორო უფლება
2008 © საქართველოს უნივერსიტეტი
2008 © გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“

საქართველოს უნივერსიტეტი

საქართველოს მაცნე

ISBN-978-9941-406-29-4

გამომცემლობები: „საქართველოს უნივერსიტეტი“ და „საქართველოს მაცნე“

საქართველოს უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი, 0160,
მ. კოსტავას 77, V კორპუსი.
ტელ: (+995 32) 36 46 65, 36 53 59
ელ ფოსტა: ug@ug.edu.ge

გამომცემლობა „საქართველოს მაცნე“
საქართველო, თბილისი, 0179,
ჭავჭავაძის 27.
ტელ/ფაქსი: 42 10 00
ტელ: (+995 32) 39 07 27
ელ ფოსტა: office@sakmatzne.ge

წინათქმა

წინამდებარე წიგნი პოლიტიკის, როგორც საგნის, თანმიმდევრული შესწავლის მცდელობაა დღევანდელი გადასახედიდან: მისი მიზანია — ამ საგნის შემსწავლელ სტუდენტს ან თუნდაც, პოლიტიკის ანა-ბანათი დაინტერესებულ მკითხველს გამოადგეს სახელმძღვანელოდ.

საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ, პოლიტიკა ერთ ადგილზე არასოდეს ჩერდება და ფრთიანი გამოთქმა — დრო დაჩქარდაო, სულაც არ ყოფილა მხოლოდ ე.წ. “ციკლის დასრულების სიმპტომი” — ისტორია მართლაც სულ უფრო და უფრო უჩქარებს ნაბიჯს. მაგალითად, XX საუკ. ბოლო ორ ათწლეულში, ერთბაშად უამრავი მნიშვნელოვანი რამ მოხდა: დასამარდა კომუნისმი, დასრულდა “ცივი ომი”, დაიწყო ეკონომიკის გლობალიზაცია, ტექნოლოგიური რევოლუციები მოხდა წარმოებისა და კომუნიკაციების სფეროში, გააქტიურდა პოლიტიზირებული ისლამი... მართლაცდა, ჩვენ თითქოს ერთგვარ პოსტ-სამყაროში ვცხოვრობთ: ისეთი ცნებების გაჩენა, როგორებიცაა “პოსტ-მოდერნიზმი”, “პოსტ-მატერიალიზმი”, “პოსტ-ფორდიზმი”, “პოსტ-სოციალიზმი” და “პოსტ-ინდუსტრიალიზმი” — ცხადად გამოხატაეს, თუ როგორ თვალსა და ხელს შუა გვიქრება ნაცნობი და შჩეველი სამყარო. და მაინც, ამ სამყაროს ყველა კონტური ვერ მაინც არაა წაშლილი: ცელილებათა ტემპი კი დაჩქარდა, ოღონდ საზოგადოებრივი თანაცხოვრებისა თუ პოლიტიკური მექანიზმების ბევრი ასაექტი საკმარისად მყარი და შეუვალცი კი აღმოჩნდა. ამიტომაცაა, რომ ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენების განხილვასთან ერთად, როგორიცაა გლობალიზაცია, ფემინიზმისა თუ “შწვანეთა” მოძრაობა, ეთნიკური ნაციონალიზმის გამოცოცხლება და ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობების გაჩენა — ვერც კლასიკური მოაზროვნების მიერ გამოთქმულ შეფასებებს აუველით გვერდს: პლატონი იქნება ეს, არისტოტელე, ჯ.ს. მილი თუ, გნებავთ, მარქსი.

წიგნი 5 მთავარ თემას მისდევს: I ნაწილი — პოლიტიკის თეორია — იმ კონცეპტუალურ და მეთოდოლოგიურ საკითხებს იკვლევს, რაც საერთოდ პოლიტიკის შესწავლის საფუძველთა-საფუძველია; II ნაწილი გლობალიზაციისა და სახელმწიფოების მნიშვნელობას ეხება — განსაკუთრებით, ერი-სახელმწიფოს როლს ინტერნაციონალიზაციისა და გლობალური პოლიტიკის ჩასახვის პირობებში; III ნაწილში განვიხილავთ ურთიერთკავშირს პოლიტიკურ და არა-პოლიტიკურ ძალთა, და ურთიერთობის არხებს მმართველთა და მართულთა შორის; IV ნაწილი მმართველობის მექანიზმებსა და იმ ინსტიტუციურ თუ პოლიტიკურ პროცესებს ეთმობა, რაც ხელისუფლების ბუნებასა და ასევე, მისი საქმიანობის ხელწერაზეც ახდენს ზეგავლენას. დასკვნითი, V ნაწილი — პოლიტიკური კურსის და მისი ცხოვრებაში გატარების საკითხებს მიმოიხილავს: გაუანალიზებთ, თუ როგორ ხდება ხსენებული კურსის განსაზღვრა და როგორ ფასდება პოლიტიკური სისტემების აე-კარგიანობა — რაც, თავის მხრივ, ისევე პირველი ნაწილის თეორიულ და იდეოლოგიურ მსჯელობასთან მიგვაბრუნებს.

ენდრიუ ჰეიუელი, 2007

საავტორო უფლებებით დაცული ფოტოებით სარგებლობის ნებადართვისათვის მადლობას
უუხდით

REX FEATURES: ფრანსის ფუკუიამა, ისაია ბერლინი, პერბერტ მარკუსი, ფრედერიკ
ნიცშე, ნოამ ხომსკი; პანა არენდტი; ჰარვარდის უნივერსიტეტი, რობერტ პუტნამი.

პოლიტიკის თეორიები

რა არის პოლიტიკა?

„თავისი ბუნებით, ადამიანი პოლიტიკური ცხოველია“

არისტოტელე, პოლიტიკა, წიგნი I

პოლიტიკა აზარტული რამაა — ჩვენ ხომ ყველაფერზე დაუა გეიყვარს! ვედაუობთ იმაზე, როგორ ვიცხოვროთ, ვის რა და რამდენი ეკუთვნის, როგორ განაწილდეს ძალაუფლება თუ სხვა რამ მიწიერი სარგებელი; რას უმყარბობდეს საზოგადოება — თანაშრომლობასა თუ ურთიერთდაპირისპირებას და ა.შ. ვე კი არა, დაუის გადაჭრის გზებზეც კი ვერ შეუთანხმებულვართ როგორ მივიდეთ საერთო აზრამდე, ვის ეთქმის სიტყვა, რაოდენი გაუღენა შეიძლება გააჩნდეს თითოეულ ჩვენგანს... სწორედ ამიტომ უწოდა არისტოტელემ პოლიტიკას “მეცნიერებათა მეცნიერება”: ანუ, არც მეტი, არც ნაკლები — ის, რისი მეშვეობითაც ადამიანები ცდილობენ ცხოვრება გაიუმჯობესონ და სამართლიანი საზოგადოებაც შექმნან. პოლიტიკა, უპირველეს ყოვლისა, საზოგადოებრივი საქმიანობაა: მუდამ დიალოგია და მონოლოგს ვერ იტანს. რობინზონ კრუზოსაუთ საზოგადოებას მორყვეტილ ადამიანს მარტოე მუურ-ნეობის გაძლოლაც შეუძლია და ზელოვნების ნიმუშების შექმნაც, ოღონდ პოლიტიკაში კი ვერანაირად ვერ ჩაერთვება — პოლიტიკა მხოლოდ მეორე ადამიანის, ქალი/მამაკაცი პარასკეეას გამოჩენით იწყება.

ასეა თუ ისე, პოლიტიკის თანამდევი უთანხმოება პოლიტიკის, როგორც საგნის განსაზღვრაზეც ახდენს გუღენას და იმაზეც, თუ როგორ უნდა შევისწულოთ იგი. ამ ორეე საკითხის ირგულეეაც კი არ არსებობს ერთიანი აზრი: რა არის ის, რაც საზოგადოებრეე ურთიერთობებს „პოლიტიკად“ აქცევს და როგორ უნდა მოხდეს თაეად პოლიტიკური აქტიეობის ანალიზი თუ ახსნა.

ამ თაეში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკანამო საკითხები:

- < პოლიტიკის, როგორც საქმიანობის განსაზღვრული ნიშან-თვისებები.
- < როგორ აღიქმებოდა პოლიტიკა სხვადასხვა დროის მთავარონეეებისა თუ განსხვავებული ტრადიციების მიერ.
- < პოლიტიკა, როგორც ზოგიერთის, თუ ყოველი საზოგადოებრეე ინსტიტუტის საქმე.
- < რა და რა მიდგომა არსებობს პოლიტიკის, როგორც სამეცნიერო დისციპლინის შესასწავლად.
- < შეიძლება თუ არა პოლიტიკის მეცნიერულად შესწავლა.
- < ცნებების, მოდელებისა და თეორიების მნიშვნელობა პოლიტიკური ანალიზისთვის.

პოლიტიკის რაობის განსაზღვრა

პოლიტიკა როგორც მართვის ხელოვნება.

პოლიტიკა როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობა.

პოლიტიკა როგორც დამოშობა (კომპრომისი) და თანხმობა (კონსენსუსი).

პოლიტიკა როგორც ძალაუფლება.

პოლიტიკის შესწავლა

პოლიტიკის შესწავლის მეთოდები.

შესაძლებელია თუ არა პოლიტიკის მეცნიერულად შესწავლა?

ცნებები, მოდელები და თეორიები

შეჯამება/კითხვები განსასჯელად/ დამატებითი საკითხები

პოლიტიკის რაობის განსაზღვრა

ფართო გაგებით, პოლიტიკა ის საქმიანობაა, რომლის მეშვეობითაც ადამიანები თანაცხოვრებისათვის აუცილებელ ზოგად წესებს ადგენენ, იტყვენ ან ცეკიან. თუმცა “პოლიტიკა”, ამავე დროს, აკადემიური დისციპლინის დასახელებაცაა და ცხადია, საქმიანობის შესაბამისი სფეროს შესწავლასაც გულისხმობს. პოლიტიკა უცილობლად უკავშირდება ისეთ ცნებებს, როგორცაა კონფლიქტი და თანამშრომლობა: ერთის მხრით, განსხვავებულ აზრთა შეხება, მისწრაფებათა სხვადასხვაობა, მოთხოვნილებათა ჯიბრი და ინტერესთა დაპირისპირება თავისთავად ქმნის იმ საერთო წესებზე დავის წინაპირობას, რომელთა მიხედვითაც ცხოვრება გეიწევს; მეორეს მხრით, ყველა ეხედვით, რომ ამ წესებზე ზემოქმედებისა თუ მათი დაცვის უზრუნველსაყოფად, ადამიანებმა უნდა ვითანამშრომლოთ — სწორედ აქედან მომდინარებს პოლიტიკური ძალაუფლების, როგორც „გუნდური თამაშის“ ან ანტრდისციპლინული განსაზღვრა. აი ამიტომაც, პოლიტიკის დედაარსად ხშირად კონფლიქტების გადაწყვეტის პროცესს მიიჩნევენ, როცა განსხვავებული თვალსაზრისებისა და დაპირისპირებული ინტერესების ერთმანეთთან დაახლოება ხერხდება. თუმცა, ფართო გაგებით, პოლიტიკა უმჯობესია კონფლიქტის გადაჭრის გზის ძიებად მოიჩინოთ და არა საბოლოო შეთანხმების მიღწევად, რამდენადაც ამა თუ იმ მიზეზის გამოისობით, ყოველთვის და ყველა კონფლიქტის გადაჭრა შეუძლებელია. რაკილა ადამიანებს შორის არსებულ განსხვავებას ვერსად გაექცევიტ — ისევე, როგორც დაუქმყოფილებელ სურვილებს (საყოფელთაო კეთილდღეობამდე ჯერ კიდევ შორია), დაბეჯითებით შევკვილია ვთქვათ, რომ პოლიტიკა კაცობრიობის არსებობის მუდმივ თანამდედად რჩება.

ნებისმიერი მცდელობა, ზუსტად განისაზღვროს “პოლიტიკის” არსი, ორ მთავარ პრობლემას აწყდება. პირველი — იმ ასოციაციების სიმრავლეა, რასაც სიტყვა პოლიტიკის ყოველდღიური ხმარება იწვევს: სხვაგვარად თუ ვიტყვიტ, ეს ცნება პირდაპირ “გამეპვილია” მნიშვნელობებით. მაშინ როცა ეკონომიკას, გეოგრაფიას, ისტორიას ან ბიოლოგიას, როგორც წესი, წმინდა აკადემიურ დისციპლინებად მოიჩნვეთ ზოლმე, ცოტა თუ მოიძებნება ისეთი, ვისაც პოლიტიკის შესახებ წინასწარ აკვიტებული შეხედულებები არ გააჩნდეს. მაგალითად, ძალიან ბევრს რატომღაც ჰგონია რომ ისინი, ეინც პოლიტიკას სწავლობს ან ასწავლის, მეტნაკლებად მიკრძობეულნი უნდა იყენენ და ამ საგნის სუბიექტური დამოკიდებულების გარეშე უსსწვლაც დაუჯერებლად მიაჩნიათ უფრო მეტიც, პოლიტიკა ერთგვარ “ბინძურ საქმედაც” კი ითვლება, რომლის ხსენებაზე ზოგს ათასი უბედურება, არეულობა, შფოთი და ძალადობა ახსენდება, ზოგს კიდევ — სიცრუე, ფარული ინტრიგები და პოლიტიკანთა ცრუპენტელობა. ამაში ახალი არაფერია: უკვე 1775 წელს სემუელ ჯონსონმა პოლიტიკისადმი თავისი უაყოფოთი დამოკიდებულება იმით გამოხატა, რომ განაცხადა: პოლიტიკა სხვა არაფერია, თუ არა ცხოვრებაში წარმატების მიღწევის საშუალება; ზოლო მე-19 საუკუნის ამერიკელმა ისტორიკოსმა, ჰენრი ადამსმა იგი “სისტემაში მოქცეულ სიძულვილად” მონათლა. აქედან გამომდინარე, “პოლიტიკის” განსაზღვრის ყოველი შემდგომი მცდელობა,

კონფლიქტი: წინააღმდეგობა დაპირისპირებულ მხარეთა შორის, რომელიც აზრთა სხვადასხვაობას, სურვილთა, მოთხოვნილებათა და ინტერესთა სხვადასხვაობას ასახავს.

თანამშრომლობა: ერთობლივი ქმედება; მიზნის მიღწევა კოლექტიური ძალისხმევის მედედად.

თავისთავად ამ ტერმინის მსგავსი ასოციაციებისაგან გამოთავისუფლებასა და პოლიტიკის, როგორც ცნების „შებლადული სახელის“ აღდგენას, მისი, როგორც ღირსეული საქმიანობის სტატუსის დაპყვიდრებას გულისხმობს.

მეორე თემატიკები ისაა, რომ ყველაზე დიდი ავტორიტეტებიც კი დღემდე ვერ შეთანხმებულან, კერძოდ რას ეძება პოლიტიკის საგანი. ათასგვარი ახსნა არსებობს: პოლიტიკა როგორც ძალაუფლების განხორციელება, ხელისუფლების განმტკიცება, კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღება, სასიცოცხლო რესურსების გადანაწილება თუ ხალხით მანიპულირება და ა.შ. ჩვენს მიერ შემოთავაზებულ განსაზღვრას — „პოლიტიკა ძირითადი საზოგადოებრივი წესების შემუშავება, უზრუნველყოფა და შეცვლა“ — ერთი უპირატესობა გააჩნია: ის საკმარისად ფართოა, რათა ზემოხსენებულ განმარტებათა უმრავლესობა მაინც მოიცავს. ოღონდ თუ ამ განსაზღვრასაც მეტისმეტად ჩაეკეობით, პრობლემები არ დაილცვა: ვთქვათ, პოლიტიკა საზოგადოებრივი თანაცხოვრების წესების შემუშავების, უზრუნველყოფისა თუ შეცვლის ერთი რალაც კონკრეტული გზაა (ანუ მშვიდობიანად, მოლაპარაკებებისა და დებატების საშუალებით), თუ ნებისმიერი სხვა გზაც მისაღებია? ასევე, სად ტარდება პოლიტიკა: საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროსა და ინსტიტუტებში განურჩევლად, თუ მხოლოდ რომელიმე კონკრეტულში?

ამ კუთხით „პოლიტიკა“, შესაძლოა, არსებითად საღაო ცნებაც იყოს იმ თვალსაზრისით, რომ არაერთი მისაღები თუ უბრალოდ, არსებობის უფლების მქონე მნიშვნელობა გააჩნია. მეორეს მხვ, შესაძლოა განსაზღვრათა სხვადასხვაობა მარტოად აიხსნას — ერთსა და იგვე ცნებას იმთაითვე განსხვავებული პოზიციიდან განმარტავენ ხოლმე.

მიუხედავად იმისა, ურთიერთგამომრიცხავ კონცეფციებთან გვაქვს საქმე თუ ალტერნატიულ ხედვასთან, პოლიტიკის რაობაზე მაინც ღირს კამათი, რადგან სწორედ ამ კამათში იკვეთება საგნის მეცნიერული შესწავლისას გაჩენილი ინტელექტუალური და იდეოლოგიური უთანხმოებანი; პოლიტიკის რაობაზე არსებული განსხვავებული შეხედულებების შესახებ კი ქვემოთ ვისაუბრებთ.

ქალიტიკა, როგორც მართვის ხელოვნება

ქალიტიკა, როგორც საზოგადოებრივი საქმიანობა

ქალიტიკა, როგორც დათმობის (კომპრომისი) და თანხმობის

(კონსენსუსი) უნარი

ქალიტიკა, როგორც ძალაუფლებისა და რესურსების გადანაწილების ინსტრუმენტი.

ხელისუფლება

ამ ცნების ყველაზე მარტივი განმარტებაა „კანონიერი ძალაუფლება“. თუკი ძალაუფლება სხვათა ქცევაზე ზემოქმედებას გულისხმობს, ხელისუფლება ამგვარი მოქმედების კანონიერებას ნიშნავს. ამიტომაც ხელისუფლება მრავალგვარად ვარჯიშულ გააზრებას უფრო ეფუძნება, ვიდრე იძულებასა თუ მანიპულირებას. ამ გაგებით „ხელისუფლება“ კანონიერებითა და მართვით შემოსილი ძალაუფლებაა. იმისდა მიხედვით თუ რას ემყარება ხელისუფლების გავლენა, მასკ ვუბერი, სამ ტიპს განასხვავებდა: ისტორიულ ფესვებზე დაფუძნებულ ტრადიციულ ხელისუფლებას, პირიუწულ გავლენაზე დაყრდნობილ ქარხმპატულ ხელისუფლებასა და საერთო კანონებისა და წესების ერთობლიობის მიხედვით მოქმედ რაციონალურად კანონმორჩილ ხელისუფლებას.

პოლიტიკა როგორც მართვის ხელოვნება

„პოლიტიკა მეცნიერება კი არა, ხელოვნებაა...“ — ერთხელაც ასე განუცხადებია კანცლერ ბისმარკს გერმანიის რაიხსტაგში და სწორედაც რომ სახელმწიფოს მართვის ხელოვნებას, ანუ კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღებისა და გატარების გზით საზოგადოებრივ ურთიერთობებზე კონტროლს გულისხმობდა. ეს არის ალბათ, პოლიტიკის ის კლასიკური განსაზღვრება, რომელიც ამ სიტყვის პირველადი, ანტიკურ საბერძნეთში შექმნილი მნიშვნელობიდან მომდინარეობს.

ტერმინი “პოლიტიკა” პოლისიდან წარმოსდგება (**polis**), რაც სიტყვასიტყვით “ქალაქ-სახელმწიფოს” აღნიშნავს. ანტიკურ ხანაში საბერძნეთი დამოუკიდებელ პოლისებად იყოფოდა და ყოველ მათგანს მართვის საკუთარი სისტემა ჰქონდა. ამ “ქალაქ-სახელმწიფოებში” ყველაზე დიდი და გავლენიანი ათენი გახლდათ, რომელსაც ხშირად დემოკრატიული მმართველობის აკენდაც სახავენ. ამგვარად, თვით ცნება პოლიტიკა შეიძლება პოლისის საქმიანობასთან მიმართებაში განვიხილოთ — ანუ “ის, რაც პოლისს ეხება”. ამ განსაზღვრების თანამედროვე ფორმულირება კი ამგვარი იქნებოდა: „ის, რაც სახელმწიფოს ეხება“ პოლიტიკის ასეთი გაგება ყველაზე ხშირად ისმის ყოველდღიურ საუბარში: “პოლიტიკაშიაო”, ჩვეულებრივ ამბობენ ხოლმე ადამიანზე, რომელსაც ესა თუ ის საჯარო თანამდებობა უეკია, ხოლო თუ ვინმე საჯარო თანამდებობის დაკავებას აპირებს, ასეთზე იტყვიან, პოლიტიკაში მოსვლა მონდომებიაო... სწორედ ამგვარი განსაზღვრების დამკვიდრებას ცდილობდა პოლიტიკური მეცნიერება მისი კლასიკური გაგებით.

დასკვნა, რომ “რაც კი სახელმწიფოს ეხება”, ყველაფერი პოლიტიკაა, დისციპლინის ტრადიციულ თვალსაზრისით და ყურადღებას ძირითადად, სახელისუფლებო მანქანასა და მის მოხელეებზე ამახვილებს. პოლიტიკის შესწავლა არსებითად სახელმწიფო მმართველობის, უფრო ზოგადად — ხელისუფლების შესწავლას ნიშნავს. სწორედ ეს ტრადიციული გაგებაა ხაზგასმული ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგის, დევიდ ისტონის შრომებში, და პოლიტიკა განმარტებულია, როგორც “ღირებულებათა განკარგვა ხელისუფლების მიერ”. მისევე აზრით, პოლიტიკა სხვადასხვაგვარ ხერხებს გულისხმობს, რომელთა მეშვეობითაც მთავრობა ფართო საზოგადოების ზეწოლას პასუხობს — კერძოდ კი წახალისებით, დაჯილდოებითა თუ პირიქით — დასჯის სახით. შესაბამისად, ლაპარაკია იმ ღირებულებებზე, რომლებიც საესებით მისაღებია თავად საზოგადოებისათვის და მოქალაქეთა უმრავლესობისთვის საუკლებულოდაც კი ითვლება. ეს მიდგომა პოლიტიკის გაგებას უფრო აახლოებს ინგლისურ ცნებასთან “policy”, რაც იმ ოფიციალური გადაწყვეტილებების ერთობლიობას ნიშნავს, რომელთა მეშვეობითაც ხელისუფლება საზოგადოებას მართავს.

პოლიტი:

საზოგადოების ორგანიზების ისეთი ფორმა, რომელიც ხელისუფლების მიერ პოლიტიკური გულწინის გამოყენებას ეფუძნება; არისტოტელესთან პოლიტიკა განმარტებულია, როგორც “მრავალთა მმართველობა ყველას საყიოდღეოდ”.

პოლიტი - ძველ ბერძნულად: ქალაქი-სახელმწიფო.

დამკვიდრებული თვალსაზრისით, საზოგადოების ორგანიზების უმაღლეს და სასურველ ფორმად მიიჩნეოდა.

თუმცა, აღნიშნული მიდგომის ნაკლი მისი ცალმხრივობაა: გამოდის, რომ პოლიტიკა მხოლოდ პოლიტის (**polity**) ფარგლებში მოიაზრება, ანუ საზოგადოებრივი მოწყობის იმ სისტემაში, რომელიც სახელისუფლო მექანიზმებზეა ფოკუსირებული. ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკა თითქოსდა

ნიკოლო მაკიაველი (1469-1527)
იტალიელი პოლიტიკოსი და მწერალი. ვეცილის შეილი. საჯარო ცხოვრების შესახებ ცოდნა მან პოლიტიკურად არასტაბილურ ფლორენციაში მიიღო. მაკიაველის სახელმწიფო მდგენის თანამედრობა ეკაჟა (1498 - 1512წწ.) და ამა თუ იმ მისით საფრანგეთში, ვერმანიასა თუ მთელს იტალიაში მოგზაურობდა. ხანმოკლე პატიმრობისა და მედიანთა მმართველობის აღდგენის შემდეგ, მაკიაველიმ სალიტერ-

ატურო საქმიანობას მიჰყო ხელი. მისი ძირითადი ნაშრომი "მთავარი" (1531) ჩუხარე ბორჯიას კარის პოლიტიკასა და მის მამინდელ ძალისმიერ მეთოდებზე უმჯობეს დაკვირვების შედეგია. ნაშრომი დაწერილია როგორც სახელმძღვანელო – გაერთიანებული იტალიის მომავალი მმართველისათვის. ეთიუტი "მაკიაველური" დღემდე "ცბიერი და ორპირი" ქმედებების სინონიმად გამოიყენება.

მხოლოდ კაბინეტებში, საკანონმდებლო კულუარებსა თუ სხვადასხვა დეპარტამენტებში "კეთდება" და მასში ჩართულ ადამიანთა რიცხვიც შეზღუდულია – უმთავრესად პოლიტიკოსებით, საჯარო მოხელეებითა და ლობისტებით შემოიფარგლება. ამ გაგებით, ადამიანებისა და ინსტიტუტების, ისევე, როგორც საზოგადოებრივი სფეროს მეტი წილი საერთოდ პოლიტიკის "თამაშვარეთ" რჩება. ბიზნესი, სკოლები და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებები, საზოგადოებრივი ჯგუფები, ოჯახები და ა.შ., ამ შემთხვევაში "არაპოლიტიკური" სტრუქტურებად განიხილებიან, რადგან "ქვეყნის მართვაში" არანაირად არ მონაწილეობენ. ამავე ნიშნით, პოლიტიკის მხოლოდ სახელმწიფო საქმიანობად წარმოიჩინას, ჩვენს ცხოვრებაზე სულ უფრო მზარდი გავლენის მქონე ისეთი მნიშვნელოვანი საერთაშორისო თუ გლობალური ფენომენების უგულვებელყოფამდე მიყვართ, როგორებიცაა ეთქვით, ტრანსნაციონალური ტექნოლოგიები და მრავალეროვანი კორპორა-

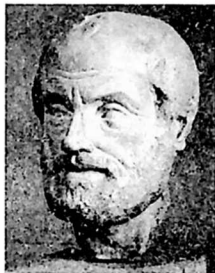
მართვა

მართვა უფრო ფართო ცნებაა, ეიდრე მმართველობა, თუმცა ამ ცნებას ჯერაც არ შეუძენია რაიმე დამკვიდრებული, ყველასათვის მისაღები განსაზღვრება. მართვაში საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმართვის სხვადასხვა საშუალება მოიაზრება. ამდენად, მმართველობა მართვის მხოლოდ ერთი ინსტიტუტთაგანია და "მართვა მმართველობის გარეშეც შესაძლებელია" (როუდსი, 1996). მმართველობის მთავარი ბერკეტებია: ბაზრის არსებობა, იერარქიული დაყოფა, კომუნიკაციური სისტემები.

აღნიშნული ცნების უფრო ფართო გაგებით გამოყენება სახელმწიფო/საზოგადოების გამიჯვნას აბუნდოვანებს, რადგან მართვის იმგვარ ფორმებსაც მოიცავს, როგორიც საზოგადოებრივის კერძოსთან თანამშრომლობაა, კომუნიკაციური სისტემები და ზენაციონალური თუ ეთნოკულტურული ორგანიზაციები (ე.წ. "მრავალსაფეხურიანი მმართველობა"). ზოგი მართვას ბრძანებისა და კონტროლის მექანიზმებიდან აქცენტის კონსულტაციებსა და მოლაპარაკებებზე გადატანასთან აიგივებს; სხვანი კი ამას "ადმინისტრირების დონის კლებასა" და თავისუფალი ბაზრისათვის უპირატესობის მინიჭებას უკავშირებენ.

არისტოტელე (384-322 ჩვ.წ-მდე)

ბერძენი ფილოსოფოსი. არისტოტელე პლატონის მოწაფე (იხ. სურათი 2) და ახალგაზრდა ალექსანდრე მაკედონელის აღმზრდელი იყო. ჩვ.წ-მდე 335წ. მან ფილოსოფიის საკუთარი სკოლა დააარსა ათენში და მას „პერი-პათეტიკური“ ქწოლა, რადგანაც საუბრისას აქეთო-იქით სიარული სწეოდა ხოლმე. ჩვენამდე მოღწეული მისი 22 ლექცია-ტრაქტატი ლოგიკის, ფიზიკის, მეტეფიზიკის, ასტრონომიის, მეტეოროლოგიის, ბიოლოგიის, პოლიტიკისა და ეთიკის სფეროებს მოიცავს. შუა საუკუნეებში არისტოტელეს ნააზრევი არაბულ ფილოსოფიას დაედო საფუძვლად, მოგვიანებით კი ქრისტიანულ თეოლოგიაშიც აისახა. არისტოტელეს უცნობილესი ნაშრომი „პოლიტიკა“, იდეალური წყობილების მისეული მოდელი.

ციები. ამგვარი ხედავ მაშინდელი გამოძახილია, როცა ერი-სახელმწიფო ჯერ კიდევ დამოუკიდებელ მოთამაშედ აღიქმებოდა საერთაშორისო ასპარეზზე. მეტიც, ამჟამად სულ უფრო მეკიდრდება მოსაზრება, რომ არაერთგვაროვან საზოგადოებებს არა მხოლოდ მთავრობები მართავენ, არამედ პროცესში უკვე საჯარო თუ კერძო სექტორის მთელი სექტორია ჩართული. სწორედ ამის ანარეკლია მოსაზრებაც, რომ დღესდღეობით „სახელისუფლებო მართვის“ ნაცვლად, უფრო ხშირად ტერმინი „მმართველობა“ (governance) იხმარება.

შესაძლოა, ეს განსაზღვრება კიდევ უფრო დაკონკრეტდეს: ამის აშკარა მაგალითია პოლიტიკის გაიგებება პარტიულ პოლიტიკასთან. სხვაგვარად რომ ეთქვას, ასეთ შემთხვევაში „პოლიტიკურის“ სფერო იმ სახელმწიფო მოღვაწეებამდე დაიყვანება, ვისაც საკუთარი იდეების ცხობრებაში გატარება ამა თუ იმ ფორმალურ გაერთიანებებში — მაგალითად, პოლიტიკურ პარტიებში განუვრდიანების გზით სურთ.

ამ გაგებით პოლიტიკოსები „პოლიტიზირებულებად“ მიიჩნევიან, ხოლო საჯარო მოხელეები — ყოველ შემთხვევაში, სანამ თავიანთ პროფესიულ მოვალეობებს მიუკერძოებლად ასრულებენ — „არაპოლიტიკურებად“. არაპოლიტიკურ ფიგურებად განიხილებიან მოსამართლეებიც, ვიდრე მათ განაჩენზე პირადი განწყობა ან სხვა რამ მოტყუაცია არ მოქმედებს — სხვა შემთხვევაში მათ, შესაძლოა, „პოლიტიზირებულობაშიც“ კი დასდონ ბრალი.

ანტიპოლიტიკა:

ოფიციალური პოლიტიკითა და პოლიტიკური შექანისებებით გამოწვეული იმედგაცრუება, გამოხატული სისტემის წინააღმდეგობით პარტიების მხარდაჭერით ანდა საერთოდ უარის თქმით პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობაზე.

სწორედ პოლიტიკასა და სახელმწიფო საქმეებს შორის არსებული კავშირით შეიძლება აიხსნას, რატომ იქნს ასე ხშირად სიტყვა პოლიტიკა უარყოფით თუ დამამცირებელ იმიჯს: უბრალო ხალხის თვალში პოლიტიკა პოლიტიკურ მოღვაწეთა საქმიანობასთან ასოცირდება. უხეშად რომ ეთქვას, პოლიტიკოსებს ხშირად ძალაუფლებას მოწყურებულ ფარისევლებად სახავენ, რომელთა პოპულისტური რიტორიკის მიღმა, სინამდვილეში პირადი ამბიციების გარდა არაფერი დგას. მართლაც, პოლიტიკოსის ამგვარმა აღქმამ დღევანდელობაში უფრო მთიკიდა ფეხი — მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები სულ უფრო და უფრო ეფექტურად აშუქებენ კორუფციისა და

უპატიონის ფაქტებს, რითაც ანტიპოლიტიკის (antipolitics) ფენიპენის გაჩენას უწყობენ ხელს. ტრადიციული პოლიტიკური მანქანისა და მისი მომსახურე პერსონალის მიმართ გაუცხოება იმ ღრმად ფესვგამდგარი თვალსაზრისიდან მომდინარეობს, რომ პოლიტიკა თვითკმარი, ორაპირი და უპრინციპო საქმიანობაა; სწორედ აქედან ჩნდება ცნობილი ადგიულები ეპითეტებიც, როგორებიცაა “პოლიტიკანობა” და “კულუარული პოლიტიკა”. ამასთან დაკავშირებით, ზმირად ასხენებენ ხოლმე ნიკოლო მაკიაველის ნაშრომს “შთავარი”, სადაც მან “პოლიტიკის კუთხის” უკიდურესად რეალისტური ხურათი დახატა და ყურადღება პოლიტიკურ ლიდერთა სისასტიკეზე, ცბიერებასა და გაქნილობაზე გაამახვილა. რომ არ არსებობდეს ხელისუფლების მიერ ფასეულობათა განკარგვის რაიმე მექანიზმი. საზოგადოება უბრალოდ დაიშლებოდა და როგორც ადრინდელი სოციალური კონსტრუქტის თეორეტიკოსები ამტკიცებდნენ, დაიწყებოდა სამოქალაქო ომი — “ქვედა ყველას წინააღმდეგ”. შესაბამისად, საქმე ის კი არაა, მოუსოთ პოლიტიკოსები და ზოგადად პოლიტიკასაც მოუვლოთ ბოლო, არამედ უზრუნველყოთ მისი კონტროლისა და შეზღუდვის იმგვარ ჩარჩოებში მოქცევა, როცა ხელისუფლება ძალაუფლების ბორცვად გამოყენებას ევლარ მოახერხებს.

სამოქალაქო საზოგადოება
 ცნება სამოქალაქო საზოგადოებას სხვადასხვანაირად განსაზღვრვენ ხოლმე. თვლდაირველად იგი “პოლიტიკურ საზოგადოებად” მოიაზრებოდა, რომელსაც კანონი მართავს. ჩვეულებრივ, სამოქალაქო საზოგადოებას სახელმწიფოსაგან მიიჩნევენ და იმ კრიტიკულ ინსტიტუტებს უკავშირებენ, რომლებიც ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელია და ცალკეული პირების მიერ თვითნებურად მიხედვით ორგანიზებული. ამდენად, სამოქალაქო საზოგადოება ავტონომიურ ჯგუფებსა და ასოციაციებს გულისხმობს: კომპანიებს, ინტერეს-ჯგუფებს, კლუბებს, ოჯახებს და ა.შ. თუმცა ქვეყნიდან განსხვავებს ოჯახს სამოქალაქო საზოგადოებისაგან, და ამ უკანასკნელს ფიციონისა და თვკრძობის სფეროდ მიიჩნევენ. ცნება “გლობალური სამოქალაქო საზოგადოება” კი უკვე იმგვარ ტრანსნაციონალურ ორგანიზაციებს მოიცავს, რომლებიც კრძობა, მოგებაზე არაა ორიენტირებული, თვითმართავია და ნებაყოფლობით: ასეთება, მაგალითად, არასამთავრობო ორგანიზაციები და საზოგადოებრივი მოძრაობები.

პოლიტიკა როგორც საზოგადოებრივი საქმიანობა

პოლიტიკის მეორე და უფრო ფართო გაგება სამთავრობო მართვის ეიწრო სფეროდან მის უფრო ვრცელ სიბრტყეზე გადატანას გულისხმობს, რასაც ჩვეულებრივ “საზოგადოებრივ საქმიანობას” ან “საზოგადოებრივ ურთიერთობებს” უწოდებენ ხოლმე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, განსხვავება “პოლიტიკურსა” და “არაპოლიტიკურს” შორის ზუსტად ემთხვევა ცხოვრების არსებითად “საზოგადოებრივ” და “კერძო” სფეროებს შორის განსხვავებას. ამგვარი ზედა ცნობილი ბერძენი ფილოსოფოსის, არისტოტელის შრომებიდან იღებს სათავეს. “პოლიტიკაში” ის ამტკიცებს, რომ “ადამიანი პოლიტიკური ცხოველია” და ადამიანური ცხოვრება მხოლოდ პოლიტიკურ საზოგადოებაშია შესაძლებელი. ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკა “სამართლიანი საზოგადოების” შექმნასთან დაკავშირებული თითკური ქმედებაა — ესაა დარგი, რომელსაც არისტოტელე “მეცნიერებათა მეცნიერებას” უწოდებს.

თუმცა ჩნდება კითხვა: ხად უნდა გაეწლოს ზღვარი “საზოგადოებრივ” და “კერძო” ცხოვრებას შორის? ტრადიციული ზღვარი სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოების გამოჯნვას ემთხვევა. სახელმწიფო ინსტიტუტების (სამთავრობო მანქანის, სასამართლოების, პოლიციის, ჯარის, სოციალური დაცვის სისტემის და ა.შ.) “საზოგადოებრივად” მიჩნევა შესაძლებელია, ვინაიდან ისინი საზოგადოების თანაცხოვრების კოლექტიურ ორგანიზებაზე აკებენ პასუხს — უკი არა, მათი დაფინანსებაც საზოგადოების ხარჯზე — გადასახადების მეშვეობით ხდება. თავად სამოქალაქო საზოგადოება კი პირიქით — ედმუნდ ბერკის ნათქვამს თუ ვირწუნებთ — ერთგვარი “მცირე ჯგუფებისაგან” შედგება, ისეთი ინსტიტუტებისაგან, როგორებიცაა ოჯახი, სანათესაო, კერძო საწარმოები, პროფესიული კავშირები, კლუბები, მოსახლეობა გაერთიანებები და სხვ. ისინი იმ გაგებით თვლდებიან

“კერძოდ”, რომ მათი შექმნაც და დაფინანსებაც ცალკეულ მოქალაქეთა მიერ ხდება — საკუთარი და არა საზოგადოების ფართო ფენების ინტერესთა დასაკმაყოფილებლად. საზოგადოებრივის/კერძოს ამგვარი დიფერენცირების საფუძველზე. პოლიტიკა სახელმწიფოს ქმედებებთან და საჯარო მოხელეთა მკაცრად განსაზღვრულ მოულოდებლთანაა გაიგეხული. აქედან გამომდინარე, ცხოვრების ის სფეროები, რომელთა ძართვა ადამიანებს თავად, საკუთარი ძალებით შუბლიათ (ეკონომიკური, სოციალური, საყოფაცხოვრებო, პირადი, კულტურული, შემოქმედებითი და სხვ.) აშკარად “არაპოლიტიკური”.

ზოგჯერ “საზოგადოებრივად/კერძოდ” დაყოფა კიდევ უფრო მკვეთრად ემიჯნება ერთმანეთს, და ამ შემთხვევაში ზღვარი უკვე “პოლიტიკურ/პირადულზე” გადის (ნახ. 1.1.)

ნახ. 1.1

საზოგადოებრივსა და პირადს შორის გამიჯნვის ორი გაგება

საზოგადოებრივი სახელმწიფო:	კერძოსამოქალაქო საზოგადოება
სახელმწიფო მართვის აპარატი	დამოუკიდებელი ინსტიტუტები: კერძო ბიზნესი, პროფკავშირები, კლუბები, ოჯახები და ა. შ.

საზოგადოებრივი	კერძო
საზოგადოებრივი ცხოვრების სფერო: პოლიტიკა, ვაჭრობა, შრომითი საქმიანობა, ხელოვნება, კულტურა და ა.შ.	პირადული სფერო: ოჯახი და პირადი ცხოვრება

მიუხედავად იმისა, რომ სამოქალაქო საზოგადოება შეგვიძლია გაგვიჯნოთ სახელმწიფოსაგან, ის მაინც მთელ რიგ ინსტიტუტებს მოიცავს, რომლებიც, ფართო გაგებით, “საზოგადოებრივად” განიხილებიან — ღია სტრუქტურებიან, მუშაობენ საჯაროობის პრინციპით და საზოგადოებისათვისაც მისაწვდომნი არიან. აქ ერთი მნიშვნელოვანი ამბავია, რაც “პოლიტიკურის” ჩვეულებრივ გაგებას აფართოებს — რაკილა ეკონომიკა კერძოდან საზოგადოებრივ სფეროში გადააქვს და ამგვარად, პოლიტიკის ამა თუ იმ გამოვლინებას ყველგან ხედავს - ნებისმიერ დაწესებულებაშიც კი; და მაინც, მიუხედავად იმისა, რომ ისეთი ინსტიტუტები, როგორებიცაა კერძო საწარმოები, კლუბები თუ პროფესიული კავშირები, “საზოგადოებრივად” მიიჩნევა, ყველა ესენი პოლიტიკისათვის შეზღუდულ არეალში რჩებიან. პოლიტიკა არ ახდენს და არც უნდა ახდენდეს გველენას “კერძო” საქმეებსა და ინსტიტუტებზე. მაგალითად ფუმინისტურად განწყობილი თეორეტიკოსები მიიჩნევენ, რომ პოლიტიკა “სახლის ზღურბლზე” მთავრდება — ის არ ქება არც ოჯახს, არც

ჰანა არენდტი (1906-75)

გერმანელი პოლიტიკის თეორეტიკოსი და ფილოსოფოსი. საშუალო შექლების ებრაულ ოჯახში აღიზარდა. 1933წ. ნაცისტებისაგან თავის დასაღწევად გერმანიიდან გაიქცა და საბოლოოდ ა.შ.შ.-ში დასახლდა, სადაც დაიწყო კიდევ სახელი. ჰანა არენდტის მრავალფეროვან და მრავალმხრივ გამორჩეულ ნაშრომებზე ჰაიდეგერის (1883-1976) და იასპერსის (1889-1976) ფუნდამენტული შრომებია იქონია გავლენა, რასაც არენდტი "შეუზღვედურ აზროვნებად" ახასიათებს. მის საუკეთესო ნაშრომებს შორის აღსანიშნავია "ტოტალიტარიზმის საფუძვლები" (1951), სადაც ნაცისტურ გერმანიასა და სტალინისტურ რუსეთს შორისაა პარალელები გულისხმობს; მისი უდიდესი ფილოსოფიური ნაშრომებია "ადამიანური გარემო" (1958); "რეკლუკციის თაობაზე" (1963) და აიჰმანი იერუსალემში (1963). ამ უკანასკნელმა დიდი მთქმამა გამოიწვია, რაკილა თავად აიჰმანის "ბანალურ ბოროტებად". ანუ რიგით ნაცისტ ჩინონსად და არა — ფაშისტური იდეოლოგიის ფანტიკოსად სახეს.

პირად ცხოვრებასა და არც პირად ურთიერთობებს. ამგვარი დამოკიდებულება ამკარა ხდება პოლიტიკოსთა სურვილით, პროფესიულ ქცევასა და პიროვნულ წევებს შორის მკვეთრი ზღვარი გააეღონ: როცა, ვთქვათ, მუდღის დასაწყის ან ბეშებთან უხუმობას პირად საქმედ მიიჩნევენ, მხგაესი საქციელის პოლიტიკურ მნიშვნელობას იმ მოტეით უარყოფენ, ჩვენს საზოგადოებრივ საქმიანობაზე ყოველფე ეს არანაირად არ აისახება.

პოლიტიკის არსებითად საზოგადოებრივ საქმიანობად აღქმამ არაერთი დადებითი თუ უარყოფითი წარმოდგენა გააჩინა. არისტოტელედანი მომდინარე ტრადიციის თანახმად, პოლიტიკა, სწორედ მისი საზოგადოებრივი ხასიათის გამო, კეთილშობილურ და ქველ საქმიანობად განიხილებოდა მუდამ. სწორედ ამ პოზიციამ იღვა ჰანა არენდტი, რომელიც თავის ნაშრომში "ადამიანური გარემო" (The human condition, 1958) ამტკიცებს. პოლიტიკა ადამიანთა მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანესი ფორმაა, ვინაიდან თავისუფალ და თანასწორ მოქალაქეებს შორის ურთიერთობებს გულისხმობს — ცხოვრებას აზრს ანიჭებს და ყოველი ინდივიდის უნიკალურობასაც ადასტურებს. მსგავს დასკვნამდე მივიდნენ ისეთი მოაზროვნეებიც, როგორებიც ვან-ეკ რუსო და ჯონ სტიუარტ მილი იყვნენ — ისინიც ამტკიცებდნენ. პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობა უკვე თავისთავადი სიქველეთაო. რუსო თვლიდა, რომ მხოლოდ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მოქალაქეების უშუალო და მუდმივი მონაწილეობა მისცემს სახელმწიფოს შესაძლებლობას, საერთო კეთილდღეობას, ანუ მისფე თქმით, "საყოველთაო ნებას" ემსახუროს. მილის აზრით კი, საზოგადოებრივ საქმიანობაში მონაწილეობას საგანმანათლებლო ფუნქციაც ეკისრება, რამდენადაც ინდივიდის პიროვნულ, ზნეობრივ და გონებრივ განვითარებას უწყობს ხელს.

ზემოთქმულის მექედრად საპირისპირო თვალსაზრისის მიხედვით, პოლიტიკა, როგორც საზოგადოებრივი აქტიუობა, ადამიანის ცხოვრებაში ჩარევის არასასურველი ფორმა და ლიბერალური წყობის მოაზროვნეები სამოქალაქო საზოგადოებას ყოველთვის სახელმწიფოზე მაღლა აყენებდნენ იმ საბაბით, “კერძო” ცხოვრება არჩევანის, პიროვნული თავისუფლებისა და ინდივიდუალური პასუხისმგებლობის სფეროდ უნდა დარჩესო. მათ “პოლიტიკურის” სფეროს შუხლედვა და კერძო საქმიანობის ისეთი ფორმების პოლიტიკის მიღმა დატოვება სურთ, როგორცაა, ვთქვათ, ბიზნესი, სპორტი, ან ოჯახური ცხოვრება. ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკა არაიდუალური მოუღენაა, რაკიდა ხელს გვიშლის მოიქცეთ ისე, როგორ გვსურს — შესაძლოა კერძო ბიზნეს-კომპანიების მართვის საქმეშიც ჩაერიოს, ჩვენს მაგოერადაც გადაწყვიტოს, სად და ვისთან ვავოროთ ბურთი, ან როგორ გაუზარდოთ შეილები...

პოლიტიკა, როგორც დათმობისა და თანხმობის უნარი

პოლიტიკის მესამე განსაზღვრება არა იმდენად მის სამოქმედო ასაარეზს განეკუთუნება, რამდენადაც გადაწყვეტილებათა მიღების გზას. ძირითადში, პოლიტიკა განიხილება როგორც საუკეთესო საშუალება კონფლიქტების მოსაგვარებლად: ანუ დათმობის, მოთათბირებისა და შეთანხმებების გზით და არა უხეში ძალის გამოყენებით. სწორედ ეს იგულისხმება, როცა პოლიტიკას “შესაძლებლის ხელოვნებას” უწოდებენ ხოლმე. პოლიტიკის ამგვარი განსაზღვრება ყოველდღიურ მეტყველებაშიც ისმის: მაგალითად, როდესაც საუბრობენ პრობლემის “პოლიტიკურ” გადაჭრაზე, მხედველობაში აქვთ მშეიღობიანი მოლაპარაკებები და არბიტრაჟი და არა ძალისმიერი გადაწყვეტილებები. ვიშეორობთ — პოლიტიკის ამგვარი შეფასება ჯერ კიდევ არისტოტელესგან მომდინარეობს — კერძოდ, მისი რწმენიდან, რომ რასაც თავად ის “პოლიტის” უწოდებდა, მართვის იდეალურ სისტემაა: ესაა, შეიძლება ითქვას, “შერეული” ფორმა, რომელიც მმართველობის როგორც არისტოკრატიულ, ისე დემოკრატიულ ნიშანთვისებებს ატარებს. დღეს-დღეობით ამგვარი ხედვის ერთი მთავარი მიმდევარათგანი ბერნარდ კრიკია (Bernard Crick). თავის კლასიკურ გამოკვლევაში “პოლიტიკის დასაცუად” (In Defence of Politics) იგი განმარტავს:

“... პოლიტიკაა, როდესაც წესების მოცემულ სისტემაში ინტერესთა კონფლიქტი თითოეული მხარისთვის იმ წელილის პროპორციული ძალაუფლების გადაცემით წყდება, რაც მას საზოგადოების კითლდღეობის საქმეში შეაქვს”.

ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკის გასაღები ძალაუფლების ფართო გადანაწილებაა. იქიღან გამომდინარე, რომ ინტერესთა კონფლიქტს გარდაუვლად მიიწვეს, კრიკი ამტკიცებს, ძალაუფლებით აღჭურვილი საზოგადოებრივი თუ ინტერეს-ჯგუფები უცილობლად უნდა მორიგდნენ ერთმანეთში — მათი შეჯახება დაუშვებელიაო. სწორედ ამიტომ მოიასზრებს იგი პოლიტიკას, როგორც “წესრიგის პრობლემის ისეთ გადაწყვეტას, როდესაც არჩევანი

შეთანხმებისა და შერიგების, და არა ძალადობისა და იძულების სასარგებლოდ კეთდება". პოლიტიკის ამგვარი ხედვა ლიბერალურ-რაციონალისტური პრინციპებისადმი ერთგულებას ასახავს: ის ეყარება კამათისა და მსჯელობის ეფექტურობის ურყევ რწმენას, და ასევე დარწმუნებულია, რომ შემდგარ საზოგადოებას იმთავითვე კონსენსუსისადმი მიდრეკილება უფრო ახასიათებს, ვიდრე გადაუჭრელი კონფლიქტებისადმი. სხვაგვარად რომ ეთქვას, არსებული უთანხმოებანი შესაძლებელია ძალადობის ან მუქარის გარეშე გადაიჭრას. თუმცა, კრიტიკოსები იმასაც მიუთითებდნენ — კრიკი პოლიტიკას ცალმხრივად აღიქვამს და მისეული ხედვა მხოლოდ დასავლურ პლურალისტულ დემოკრატიებს ითვალისწინებს — ფაქტიურად. პოლიტიკა ამომრჩევლის ნებასა და პარტიულ მეტოქეობასთან გააიგეთა და შედეგად, მისეული მოდელი ერთპარტიულ სახელმწიფოებთან ან სამხედრო დიქტატურებთან მიმართებაში, ვერაფერი გამოსადეგიაო.

პოლიტიკის ამგვარი ხედვა მაინც უდაოდ დადებით ხასიათს ატარებს: პოლიტიკა უტოპია არაა (კომპრომისი ყველა მხარის დათმობაზე წასვლას გულისხმობს, მაგრამ ბოლომდე ემყოფილი ჯერ არუინ არასდროს დარჩენილა) და მაინც, ის ბევრად სჯობს სხვა ალტერნატივებს — ძალადობასა და სისხლისღვრას. ამ გავებით პოლიტიკა ელიტიზირებულ და ცივილიზაციის მომტან ძალად შეიძლება გაიყაროს. ხალხს უნდა ვასწავლოთ პოლიტიკის, როგორც საქმიანობის პატივისცემა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩაბმაც, ოღონდაც, პოლიტიკის, როგორც კომპრომისისა და ურთიერთგაგების პროცესის თანამდევი სიროულეებისა და იმედგაცრუებების გაუაზრებლობამ (რაკილა ის სხვათა შეზღუდვების გათვალისწინებასაც გულისხმობს), შესაძლოა განაპირობა კიდევ დემოკრატიული პოლიტიკისადმი სკეპსისის ზრდა განვითარებული მსოფლიოს მნიშვნელოვან ნაწილში. სტოუკერის თქმით, "პოლიტიკა იმედგაცრუებებზეა აწყობილი — ხშირად მისი შედეგები ბუნდოვანი და ორაზროვნია, მაგრამ საბოლოო — არასოდეს".

პოლიტიკა როგორც ძალაუფლება

პოლიტიკის მეოთხე განსაზღვრება ყველაზე ფართო და რადიკალურია: ამ შემთხვევაში პოლიტიკას ერთ რომელიმე კონკრეტულ სფეროს არ განაკუთვნიებენ — იქნება ეს სახელისუფლებო, სახელმწიფო, თუ საზოგადოებრივი — მიიჩნევა, რომ პოლიტიკა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა "კუთხე-კუნჭულში" აღწევს.

ადრიან ლეფტიჩი (Adrian Leftwich) თავის ნაშრომში "რა არის პოლიტიკა — ანუ პოლიტიკური საქმიანობა და მისი კვლევა" (What is Politics? The Activity and its Study, 1984) ამტკიცებს, რომ "პოლიტიკა ნებისმიერ კოლექტიურ საჯარო საქმიანობას უდევს საფუძვლად — ოფიციალურსა თუ არაფორმალურს, საზოგადოებრივსა თუ კერძოს, ყოველ დაჯგუფებას, ინსტიტუტსა და გაერთიანებას". ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკა საზოგადოებრივი ურთიერთიერობის ყველა დონეზე იჩენს თავს — იქნება ეს ოჯახი, სამეგობრო, თუ ერი ან გლობალური გაერთიანება. ოღონდ ვეა, ჩნდება

კონსენსუსი ტერმინი "კონსენსუსი", როგორც წესი, განსაკუთრებული ყაიღის თანხმობას ნიშნავს. ჯერ ერთი, იგულისხმება ფართო შეთანხმება, რომლის პირობებიც პიროვნებათა თუ გარკვეულ ჯგუფთა ფართო საქვერსოთისაა მისაღები;

მეორეც — ზუსტი და პირდაპირი შეთანხმებისაგან განსხვავებით ის ფუნდამენტალურ და ძირეულ პრინციპზე მორიგებას გულისხმობს — სხვა სიტყვებით თუ ვიტყვიო, კონსენსუსი წერილობით უთანხმოებებს არ გამოირიცხავს. ტერმინი "კონსენსუსის პოლიტიკა" ორი მნიშვნელობით გამოიყენება: პროცედურული კონსენსუსი — ეს კონსულტაციებისა და გარკვევების გზით დადამყვებლების მიღების სურვილია — პოლიტიკურ პარტიებს, ან მთავრობასა და ძირითად ინტერეს-ჯგუფებს შორის. არსებით კონსენსუსი კი ორი ან მეტი პარტიის იდეოლოგიური პოზიციების თანხედობას გულისხმობს — ძირითად პოლიტიკურ მიზნებთან დაკავშირებით ამის მაგალითებია 1945 წლის შემდგომი სოციალურ-დემოკრატიული კონსენსუსი ლიდ ბრიტანეთში და სოციალურ-საბაზრო კონსენსუსი — გერმანიაში.

საეურთხედო...

ძალაუფლების სახეობები:

როცა მაინც რაღაც ისეთს აკეთებინებს სხვას, რასაც ეს უკანასკნელი თვალს არ გააკეთებდა, უკვე ძალაუფლებას იყენებს. თუმცა ეს სხვადასხვაგვარად შეიძლება მოხდეს, რაც რამდენიმე სახის ძალაუფლების არსებობას განაპირობებს.

ძალაუფლება, როგორც გადაწყვეტილების მიღება:

ამგვარი ძალაუფლება იმ განსრულებულ ქმედებებს გულისხმობს, რომლებიც საბოლოო გადაწყვეტილებებზე ზემოქმედებენ. ამ სახის ძალაუფლების კლასიკური განმარტება მოცემულია რობერტ დალის (Robert Dahl) ნაშრომში "უინ მართებს? დემოკრატია და ძალაუფლება ამერიკულ ქალაქებში" (1961). სადაც აუტორმა საბოლოო გადაწყვეტილებათა გაანსრულებითა და საქმეში გასულ მხარეთა წინაწინვე ცნობილი ინტერესების გათვალისწინებით განსაზღვრა, თუ ვის ხელში იყო რეალური ძალაუფლება.

თავისთავად, გადაწყვეტილებათა მიღებაზე ათასგვარი ზემოქმედება შესაძლებელია: მაგ., კითხვით ბოულდინგი თავის წიგნში "ძალაუფლების სამი სახე" (1989), ჩამოთვლის "ჯოხს" (ძალის გამოყენება ან მუქარა), "შეთანხმებას" (ორმხრივ სახირო გარიგება) და "ამბორს" (ვალდებულება, ერთგულება და ურთიერთ-გაგება).

ძალაუფლება, როგორც ბლოკირების ტაქტიკა:

შეორვეარი ძალაუფლება, ბაქრაჩისა და ბარაცის (Bachrach and Baratz, 1962) აზრით, სწორედ გარკვეული გადაწყვეტილებების შეფერხების საშუალებაა, ანუ ფაქტიურად, "საკითხის არდასმა".

ეს პირველ რიგში იმგვარ პოლიტიკურ ტაქტიკას და კონტროლის უნარს მოითხოვს, რითაც სხვადასხვა თემებისა და საკითხების განმარტება ფერხდება. ასე მაგალითად, კრიზის კომპანიებს შეუძლიათ აშკარადაც გაილაშქრონ მომხმარებლის ინტერესების დამცველი კანონების წინააღმდეგ (ძალაუფლების პირველი სახეობა) და ასევე, პარტიებთან და პოლიტიკოსებთან ამა თუ იმ საკითხის ლობირების გზით მომხმარებელთა უფლებებთან დაკავშირებული კანონპროექტების საჯარო განხილვა დაბლოკონ (მეორე სახეობა).

ძალაუფლება, როგორც არჩევანის კონტროლი.

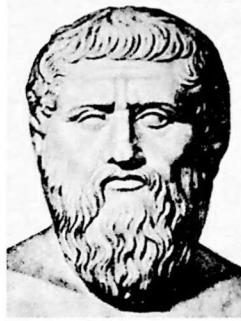
ძალაუფლების მესამე სახეობაა სხვაზე ზემოქმედების მოხდენის უნარი საკუთარი აზრების, მოთხოვნებისა და სურვილების თავსმოხვევით ესა იდეოლოგიური ინფორმაციითა და ფსიქოლოგიური კონტროლის მეშვეობით გამოხატული ძალაუფლება. სწორედ ამგვარი ტიპის ძალაუფლებას უწოდებენ (მაგ. ლუდი) ძალაუფლების რადიკალურ გაგებას და ის გარკვეულწილად "რბილ" ძალაუფლებას ემთხვევა. მაგალითად შევითვლია მოვიყვანოთ რეკლამა და მიხი საშუალებით მომხმარებლის გემოვნებაზე გავლენის მოხდენა, რაც ხშირად რომელიმე საფირმო სახელის კულტივირებით ხდება. პოლიტიკურ ცხოვრებაში ამგვარი ძალაუფლების გამოყენების მაგალითია პროპაგანდა, ხოლო უფრო ზოგადად, იდეოლოგიური ზეგავლენა.

კითხვა: მაინც რითაა გამორჩეული პოლიტიკური საქმიანობა, რა განასხვავებს მას ნებისმიერი სხვა სოციალური ქცევისაგან?

ფართო გაგებით, პოლიტიკა გულისხმობს რესურსების შექმნას, გადანაწილებასა და გამოყენებას საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. არსებითად,

პლატონი (427 – 347 წწ. ჩ.წ.-მდე)

ბერძენი ფილოსოფოსი. დაიბადა არისტოკრატთა ოჯახში. სოკრატეს მიმდევრად ითვლება — ეს უკანასკნელი მისი უთიკური და ფილოსოფიური დილოგების მოყარი ფიგურაა. სოკრატეს გარდაცვალების შემდგომ, 399 წ. პლატონმა საკუთარი აკადემია დაარსა, ათენის ახალი მმართველი კლასის განსაზღვრებლად. პლატონის სწავლებით, მატერიალური სამყარო აბსტრაქტული და მარადიული იდეების არასრულყოფილი ანარქელებისაგან შედგება. რესპუბლიკასა და კანონებში პლატონის მიერ აღწერილი პოლიტიკური ფილოსოფია, სამართლიანობის თვალსაზრისით იდეალური სახელმწიფოს აღწერის მცდელობაა. ორთე ნაშრომი მიზანმიმართულად ავტორიტარულია — არ ითვალისწინებს პიროვნულ თავისუფლებას და ძალაუფლების ერთადერთ მპრობებლად განათლებული ელიტის წარმომადგენლები — მსუფთაფილოსოფოსები ესახება. აქედან გამომდინარე, კრიტიკული თვალთუყურებდა დემოკრატიას. პლატონის ნაახრემა უდიდესი ზეგუენა მოახდინა ქრისტიანობასა და ზოგადად ევროპულ კულტურაზე.

პოლიტიკა ძალაუფლებაა: ნებისმიერი ხერხის გამოყენებით სასურველი შედეგის მიღწევის უნარი. ეს ცნება მკაფიოდაა ჩამოყალიბებული ჯაროლდ ლასველის (Harold Lasswell) წიგნის სათაურში: “პოლიტიკა: ვის რა ურება, როგორც და როდის” (1936). ამ თვალთხედით, პოლიტიკა ჭრულია და მუდამ კონფლიქტების ზღვარზე ბალანსირებს, და მანც, მისი ძირითადი მახასიათებელი რესურსების შეზღუდლობაა, რაც იმ მარტივი მიზეზით აიხსნება, რომ ადამიანის სურვილები და მოთხოვნილებები უსაზღვროა, ხოლო მათი დაკმაყოფილებისათვის საჭირო რესურსები — არასაკმარისი. ამიტომაც, პოლიტიკა შეიძლება გაგებული იქნას როგორც ქიში შეზღუდული რესურსების გამო, ხოლო ძალაუფლება — ამ მოცილეობის მთავარი ინსტრუმენტი.

სწორედ ძალაუფლებისადმი ამ მიდგომის მომხრეა შორის არიან ფემინისტებიც და მარქსისტებიც. თანამედროვე ფემინისტებმა ყოველივე “პოლიტიკურის” მიმართ განსაკუთრებული ინტერესი გამოიჩინეს და ამის უმთავრესი მიზეზი ისაა, რომ პოლიტიკა, ტრადიციული გაგებით, დღემდე გამორიცხავს ქალს პოლიტიკური ცხოვრებიდან — ცხოვრების იმ “კრძო” სფეროთი ზღუდავს, რომელიც ოჯახისა და საოჯახო-საყოფაცხოვრებო მოვალეობებით შემოიფარგლება. მეორე მხრთ, როგორც პოლიტიკაში, ისე ცხოვრების სხვა სფეროებში ოდითგანვე მამაკაცი დომინირებდა. ამის გამო რადიკალი ფემინისტები უარყოფენ ყოველივეს “საზოგადოებრივ/კრძო” სფეროებდა დაყოფას და ამტკიცებენ — პირადი ურთიერთობებიც კი პოლიტიკააო. ეს ლოზუნგი მკაფიოდ ასახავს რადიკალურ-ფემინისტურ რწმენას, რომლის თანახმადაც ოჯახური თუ პირადი ურთიერთობებიც კი, იმუდროულად, პოლიტიკურია. ამგვარი, ოღონდ კიდევ უფრო რადიკალური ხედავა ხაზგასმული კით მიღეს წიგნში “სქესთა პოლიტიკა” (Kate Millet,

Sexual Politics, 1969): პოლიტიკას იგი განმარტავს, როგორც “ძალაუფლებაზე დაფუძნებულ და იმგვარად ორგანიზებულ ურთიერთობებს, როცა ადამიანთა ერთ ჯგუფს სხვა ჯგუფი აკონტროლებს”. შეიძლება ითქვას, რომ ფემინიზმს “ყოველდღიურობის პოლიტიკა” უფრო აინტერესებს: მათი აზრით, ოჯახური ურთიერთობანი ქმარსა და ცოლს, ან შშობლებსა და შვილებს შორის იმდენადვე “პოლიტიკურია”, რამდენადაც ურთიერთობები დამპირაეებელსა და დაქირაეებულს, მთავრობასა და მოქალაქეს შორის.

მარქსისტები ტერმინ “პოლიტიკას” ორი მნიშვნელობით იყენებდნენ: თავად მარქსი პოლიტიკას კლასიკური გაგებით იაზრებდა და მას სახელმწიფო აპარატთან აკუშირებდა. “კომუნისტურ მანიფესტში” პოლიტიკურ ძალაუფლებას ის განიხილავს როგორც “ერთი კლასის ორგანიზებულ ძალას მეორის დასათრგუნად”. მარქსისათვის პოლიტიკა, ისევე როგორც სამართალი და კულტურა, ერთგვარი “ზედნაშენის” ნაწილია, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ჭეშმარიტი საფუძვლის — ეკონომიკური ბაზისისაგანაა გამიჯნული. ოღონდ, ის ბოლომდე მაინც არ გამოყოფდა ეკონომიკურ ბაზისს სამართლებრივი და პოლიტიკური ზედნაშენისაგან — დარწმუნებული იყო, რომ ზედნაშენი ეკონომიკური ბაზისიდან იღებდა სათვეს და მისი ანარეკლიც გახლდათ ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკური ძალაუფლება კლასობრივ სისტემაშია ფესვგადგმული. ხოლო ლენინის თქმით, “პოლიტიკა ეკონომიკის უეიდურესი ფორმაა” — იმ აზრის საწინააღმდეგოდ, თითქოსდა პოლიტიკა მხოლოდ ქვეყნის მართვისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ეიწრო სფერომდე დაიყვანებოდეს. მარქსისტებს შეეკბილა თავად ეკონომიკის უკვე პოლიტიკად გამოცხადება მოუწეროთ ამ გადასახედიდან, “კლასობრივი ბრძოლით დაღდასმული” სამოქალაქო საზოგადოება, პოლიტიკის გულისგულია.

ამგვარი მიდგომები პოლიტიკას მხოლოდ უარყოფით მოვლენად წარმოაჩენს. თავისთავად იგი, პირდაპირ ითქვას, დაქვემდებარებასა და დამორჩილებასთანაა დაკუშირებული. რადიკალური ფემინიზმის გაგებით, საზოგადოება პატრიარქალურია, რაც ქალის მამაკაცისადმი მორჩილებასა და უთანასწორობას განაპირობებს, მარქსისტები კი ვიუტად ამტკიცებენ, კაპიტალისტურ საზოგადოებაში პოლიტიკას ბურჟუაზიის მიერ პროფუტარიატის ექსპლუატაცია ახასიათებს. მეორეს მხრივ, ამ უარყოფით შუქედლებებს პოლიტიკის, როგორც ჩაგვრის მომსპობ და სამართლიანობის აღმდგენ ინსტრუმენტად აღქმა აბათილებს: მარქსი მაგალითად, ექსპლუატაციის გაქრობას პროლეტარული რევოლუციის მეშვეობით წინასწარმეტყველებდა, რადიკალური ფემინიზმის მიმდევრები კი სქესთა შორის სამართლიანი წონასწორობის დამკვიდრებას გენდერული რევოლუციის გზით აპირებენ.

თუმცა ნათელია, რომ თუკი პოლიტიკას მხოლოდ უთანასწორობასა და უხუმ ძალაუფლებასთან გაუაიყვებთ, საზოგადოებრივ ყოფაში მისი აუცილებლობაც უკვე აზრს კარგავს. ფემინისტები მოითხოვენ “სქესთა პოლიტიკას” ისეთი არასექსისტური საზოგადოების აშენებით მოვლას ბოლო, სადაც ადამიანების დაფასება არა სქესის, არამედ პირადი ღირსების

მიხედვით მოხდება. მარქსისტებს კი სჯერათ, რომ უკლასო კომუნისტური საზოგადოების დამყარებასთან ერთად, "კლასობრივი პოლიტიკაც" ისტორიას ჩაბარდება და სახელმწიფოს არსებობის აუცილებლობაც აზრს დაკარგავს, რაც თავის მხრივ, კლასიკური გაგებით პოლიტიკასაც მოუღებს ბოლოს.

პოლიტიკის შესწავლა

პოლიტიკის შესწავლის მეთოდები

პოლიტიკური საქმიანობის ხასიათის შესახებ კამათი არანაკლებ მწვერვა ხოლმე, ვიდრე პოლიტიკის, როგორც აკადემიური სამეცნიერო დისციპლინის თაობაზე გაუთუებელი დება. პოლიტიკას, ინტელექტუალური კვლევის ამ ერთ-ერთ უძველეს სფეროს, თუდაპირველად ფილოსოფიის, ისტორიისა თუ სამართლის განხრად მიიჩნევენ. მის უმთავრეს მიზანს იმ პრინციპთა გამოვლენა წარმოადგენდა, რასაც საზოგადოება უნდა დაფუძნებოდა. თუკცა, XIX საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, ამგვარი ფილოსოფიური დატვირთვა თანდათანობით პოლიტიკის ეიწრო მეცნიერულ დისციპლინად გადაქცივის მცდელობით შეიცვალა — განსაკუთრებით 1950-1960 წლებში, როდესაც ადრინდელი ტრადიციის, როგორც უაზრო მეტაფიზიკის, სრული უარყოფა მოხდა. ოღონდ მერე ეს ენთუზიაზმიც საგრძნობლად ჩაეხრა და კვლავ, უკვე ახლებურად გაიაზრეს მარადიული პოლიტიკური ფასეულობებისა და ნორმატიული ხასიათის მოძღვრებების მნიშვნელობაც. თუკი ერთის მხრივ, ყველასთვის ხელმისაწვდომ, უნივერსალურ ფასეულობათა ტრადიციული ძიება იქნა უარყოფილი, მეორეს მხრივ, ის მტკიცებულებაც გაუფასურდა, თითქოსდა ჭეშმარიტების წვდომის საშუალებას მხოლოდ მეცნიერება იძლეოდა. დღესდღეობით, ამის შედეგად მიღებული დისციპლინა უფრო ნაყოფიერია და საინტერესოც, რადგან მრავალგვარ თეორიულ მიდგომასა და ანალიზის მეთოდს მოიცავს.

ფილოსოფიური ტრადიცია

პოლიტიკური ანალიზის სათავეები ძველ საბერძნეთსა და ჩვეულებრივ, "პოლიტიკურ ფილოსოფიად" მონათლულ ტრადიციას უკავშირდება. ეს გულისხმობდა არსებითად ეთიკური, დიდაქტიკური, თუ ნორმატიული საკითხების კვლევას — ანუ იმის წვდომისა და შეცნობის სურვილს, თუ რა და როგორ "უნდა იყოს" და არა იმას, რაც უკვე "არის". ამ ტრადიციის მამამთავრებად პლატონი და არისტოტელე ითვლებიან. შუა საუკუნეებში კი მათმა იდეებმა ისეთი მოაზროვნეების შრომებშიც იჩინა თავი, როგორებიც იყვნენ ნეტარი აუგუსტინე (354-430) და თომა აკვინელი (1225-1274). ასე მაგალითად, პლატონი უმთავრესად არა არსებული, არამედ იდეალური საზოგადოების ბუნების ახსნას ეძიებდა და ასეთად სიქველის დიქტატურა, მეფე-ფილოსოფოსთა მმართველობა ესახებოდა.

ნორმატიუი:

ფასეულობათა და ქცივის წესების განმსაზღვრელი: "ის, რაც სასურველია იყოს" და არა "ის, რაც არის".

სწორედ ამ ხასიათის ნაშრომებმა ჩამოაყალიბა პოლიტიკის შესწავლისადმი ე.წ. “ტრადიციული” მიდგომა, რაც ძირითადი იდეებისა და დოქტრინების ანალიტიკურ შესწავლას გულისხმობს. როგორც წესი, ეს ტრადიცია პოლიტიკური აზროვნების ისტორიად განიხილება, რომელიც გამოჩენილ მოაზროვნებსა (პლატონი იქნება თუ მარქსი) და “კლასიკური” ტექსტების მთელ კორპუსს მოიცავს. ამგვარი მიდგომა რაღაცით ლიტერატურულ ანალიზს ემსგავსება: მას უფრო მეტად დიდმოაზროსეთა გამოხატუებები, მათი სიმწობრე და დასაბუთება აინტერესებს, ანთუ რა ინტელექტუალურ კონტექსტში “ჯდებათ” ისინი. რაოდენ კრიტიკულად და ზედმიწევნითაც არ უნდა მიუდგეთ ამგვარ ანალიზს, მეცნიერული თვალსაზრისით ის მაინც ევრანაირად ვერ იქნება ობიექტური: ამ დროს ხომ არაერთი ნორმატიული ხასიათის შეკითხვა იბადება — რატომ უნდა დავმორჩილდე სახელმწიფოს? ეის როგორ მიეზღოს სათანადოდ? ან, თუნდაც, სად გადის პიროვნული თავისუფლების ზღვარი?

ემპირიული ტრადიცია

მიუხედავად იმისა, რომ ემპირიული — ანუ სხვაგვარად, აღწერითი ტრადიცია, ნაკლებ იყო გავრცელებული ნორმატიულ მოძღვრებებთან შედარებით, მან პოლიტიკური აზროვნების დასაწყისშივე იჩინა თავი. მისი კვალი წყობილებათა კლასიფიკაციის არისტოტელესეულ მტდულობაშიც მოჩანს, სახელმწიფოს მართვის მაკიაველისეულ რეალისტურ ხედვაშიც, და მართვისა და კანონმდებლობის მონტესკიესეულ სოციალოგიურ თეორიაშიც. მრავალი თვალსაზრისით, სწორედ ამგვარმა შემკვიდრობამ მოგვცა საფუძველი, დღეს ერთმანეთისაგან მკაფიოდ გაგვეიჯნა მმართველობის სხვადასხვაგვარი სახეობანი და სათავეც დაუდო პოლიტიკის, როგორც სამეცნიერო დისციპლინისადმი არსებითად ინსტიტუციონალურ მიდგომას. ასე მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში მან უკვე წამყვანი, ანალიტიკური ტრადიციის სახეც კი შეიძინა. პოლიტიკური ანალიზისადმი ემპირიული მიდგომა, პოლიტიკური რეალობის ცივი გონებითა და მიუკერძოებლად აღქმას გულისხმობს, ხოლო “აღწერითი” იმდენად, რამდენადაც ანალიზსა და ახსნას ცდილობს. ნორმატიული მიდგომა, თავის მხრივ, “განსაზღვრებითა” იმ თვალსაზრისით, რომ განსჯის და რჩევებსაც იძლევა.

აღწერილობითმა პოლიტიკურმა ანალიზმა ფილოსოფიური მუხტის ემპირიზმისაგან მიიღო — XVII საუკუნის ისეთი ფილოსოფოსების შრომებიდან, როგორებიც ჯონ ლოკი და დედოფ იუმი (1711-1776) იყვნენ. ემპირიზმის დოქტრინამ კიდევ უფრო გაამყარა რწმენა იმისა, რომ ცოდნის ერთადერთი საფუძველი გამოცდილებაა და შესაბამისად, ნებისმიერი პიპოთუზა თუ თეორია სათანადოდ ცდით უნდა შემოწმდეს. უკვე XIX საუკუნეში მსგავსმა იდეებმა პოზიტივიზმის სახე შეიძინა — იმ ინტელექტუალური მიმდინარეობის, რომელიც ავგუსტ კომტის (1798-1857) სახელს უკავშირდება. პოზიტივიზმის მიმდევრები ამტკიცებდნენ, რომ არა მარტო სოციალური მეცნიერებანი, არამედ ფილოსოფიური კვლევის ნებისმიერი ფორმაც მკაცრად უნდა მისდევდეს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა

ობიექტური:
ხილული, თვალსაჩინო;
გრძნობებისგან,
ღირებულებებისაგან
დამოუკიდებელი.
მიუკერძოებელი.

მეთოდოლოგიას. რაკი მეცნიერება ტრადიციების დასადაგენ ერთადერთ სანდო წყაროდ იქნა მიჩნეული, პოლიტიკის მეცნიერულ საფუძვლებზე გადასვლაც გარდაუვალი გახდა.

მეცნიერული ტრადიცია

პირველი თეორეტიკოსი, რომელიც პოლიტიკის აღწერას მეცნიერული კატეგორიებით შეეცადა, კარლ მარქსი გახლდათ. საკუთარი, ე.წ. "ისტორიის მატერიალისტური კონცეფციის" გამოყენებით, მან სცადა ისტორიული განვითარების მამოძრავებელი ძალები დაედგინა და იმ "კანონებზე" დამყარებული მომავალი წინასწარმეტყველა, რომლებსაც სახელობის თვალსაზრისით იგივე სტატუსი ექნებოდათ, რაც საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა კანონებს. მეცნიერული ანალიზის ტენდენციამ მე-19 საუკუნის ტრადიციულ მეთოდებზეც იმოქმედა: 1870-იან წლებში "პოლიტიკური მეცნიერების" კურსი ოქსფორდის, პარიზისა და კოლუმბიის უნივერსიტეტებში უკვე იკითხებოდა, ხოლო 1906 წლიდან გამოიცემა American Political Science Review. თუმცა ერთუზიანებმა მწვერვალს 1950-60-იან წლებში მიაღწია, განსაკუთრებით ა.შ.შ.-ში, სადაც პოლიტიკური ანალიზის ის ფორმა ჩამოყალიბდა, რომელიც ძირითადად ბიპეიორალიზმის თეორიას ეფუძნებოდა. ამან პირველად შესძინა პოლიტოლოგიას სარწმუნო მეცნიერული ავტორიტეტი და ის, რასაც ადრე მოკლებული იყო: ნებისმიერი პირობების შესამოწმებლად აუცილებელი ობიექტური და აღსუსხვადი მონაცემები. ისეთმა პოლიტოლოგებმა, როგორცაა მაგ. დევიდ ისტონი, განაცხადეს, რომ შესაძლებელი გახდა პოლიტიკური მეცნიერების საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მეთოდოლოგიით აღჭურვა, რაც უკვე ისეთ სიურცეში იქნებოდა გამოყენებული, სადაც რაოდენობრივი კვლევის მეთოდები სწორედ რომ უფრო უპრიანია: ვთქვათ — ამომრჩეველების, კანონმდებლების, პოლიტიკოსებისა თუ ლობისტების სამოქმედო სფერო.

მაგრამ 1960-იანი წლებიდან ბიპეიორალიზმი გარკვეულ წინააღმდეგობებს აწყდებდა: გაისმა განცხადებები, რომ მან არხელთად შეზღუდა პოლიტიკური ანალიზის სახელები, რითაც იგი უშუალოდ დასაკერებელის ფარგლებში მოაქციათ. ბიპეიორალიზმმა, ექვგარეშეა, ფასეულ შედეგებს მიაღწია პოლიტოლოგიაში და აღწევს კიდევ ისეთ სფეროებში, როგორცაა ვთქვათ, საარჩევნო კვლევები, ოღონდ რაოდენობრივი მეთოდების აკვიატებამ პოლიტიკის საგანი არც მეტი, არც ნაკლები. მხოლოდ ამ ვიწრო ელექტორალური საკითხების ანალიზამდე შეიძლება დაიყვანოს. უარესი კიდევ ის არის, რომ ბიპეიორალიზმმა პოლიტოლოგიათა მთელი თაობა ნორმატიული პოლიტიკური აზრის ტრადიციას ჩამოაშორა. იმგვარი ცნებები, როგორცაა "თავისუფლება", "თანასწორობა", "სამართლიანობა" თუ "ადამიანის უფლებები", ხშირად იქნა უგულვებლყოფილი ერთ საბაბით — არავითარ ვმპირულ შემოწმებას არ ექვემდებარებიანო. XX საუკ. 70-იან წწ. ჯონ როულზისა და რობერტ ნოუზიკის ნაშრომების წყალობით, ნორმატიული განსჯისადმი გამოღვიძებულმა ინტერესმა ბიპეიორალიზმით უმცაყოფილება კიდევ უფრო გაამძაფრა.

ბიპეიორალიზმი:
რწმენა, რომ სოციალური თეორიები მხოლოდ და მხოლოდ დაკვირებისათვის იმ ხელმისაწვდომ ქცევებზე უნდა აიგოს, რაც კვლევითვის აღსუსხვად მონაცემებს იძლეა.

ემპირიული:
ექსპერიმენტსა და დაკვირებაზე დაფუძნებული; უშუალო აღქმისა და გამოცდილების საფუძვლზე მიღებული ცოდნა.

უფრო მეტიც, დროთა განმავლობაში, ბიჟეიორალიზმის მენიერული ღირებულებაც კი ეჭვის ქვეშ დადგა. მის პრეტენზიას ობიექტურობასა და საიმპედრობაზე ზომ “ფასეულობათაგან თავისუფლება” ედო საფუძვლად. ანუ თითქოსდა ამ მეთოდით კვლევის შედეგებს არანაირი ეთიკური თუ ნორმატიული მრწამსი დაღს არ ასვამდა; თუმცა, თუკი ანალიზის უმთავრესი ინტერესი დაკვირვებისათვის ხელმისაწვდომი ქცევაა, ძნელია არსებული პოლიტიკური ეითარების აღწერის გარდა, რაიმე სხვა შედეგს მიაღწიო, რაც თავისთავად უკვე status-quo-ს (არსებული მდგომარეობის) უკრტიკოდ მიღებას ნიშნავს.

ღირებულებათა ამგვარი გადაფასება იმაშიც გამოჩნდა, რომ თავად “დემოკრატია”, არსებითად, ახლებურად იქნა გააზრებული დაკვირვებისათვის ხელმისაწვდომი ქცევის კუთხით; ამგვარად, დემოკრატის, როგორც “სახალხო თვითმმართველობის” ცნება (სიტყვა-სიტყვით: “ხალხის მმართველობა”) დაპირისპირებული ელიტების მიერ ხაყოველთაო არჩევნების გზით ძალაუფლების მოპოების პროცესამდე დაკვიდა. სხვაგვარად რომ ითქვას, დემოკრატია პრინციპში უკვე იმასთან იგივედგება, რაც განვითარებული დასავლეთის დემოკრატიულ პოლიტიკურ სისტემებში ხდება.

უახლესი ტენდენციები

პოლიტიკისადმი უახლეს თეორიულ მიდგომებს შორისაა ე.წ. ფორმალური პოლიტიკური თეორიაც რომელიც ხან “პოლიტიკურ ეკონომიკად”, ხან “საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიად”, და ხანაც “რაციონალური არჩევნის თეორიად” იხსენიება. ანალიზისადმი ამგვარ მიდგომას ბევრი აქვს ნასესხები იმ ეკონომიკური თეორიიდან, რომელიც მეთოდოლოგიურ წესებზე დაყრდნობით, მონაწილე მხარეთა რაციონალური პირადი ინტერესებით განპირობებულ ქცევის მოდელს აგებს. ამერიკის შეროებულ შტატებში შექმნილი და ძირითადად, ე.წ. “ეირჯინისის სკოლასთან” გაიკვებულ ეს თეორია, იმ უაღრესად სასარგებლო ანალიტიკურ ინსტრუმენტს გეთაუზიბის, რომელიც ნათლად წარმოგვიჩენს ამომრჩეველთა, ლობისტთა, ბიუროკრატთა თუ პოლიტიკოსთა ქმედებებს და ამავე დროს, სახელმწიფოთა საერთაშორისო პოლიტიკის მოტყუაციებსაც უმებნის ასხნას. საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის მეშვეობით ამ მიდგომამ დიდი ზეგავლენა მოახდინა პოლიტიკურ ანალიზზე. მომდევნო თავებში განვიხილავთ, თუ როგორ გამოიყენება იგი ისეთი აუტორების მიერ, როგორებიც არიან ენტონი დაუნ-ზი, მანკურ ოლსონი და უილიამ ნისკანენი, რომლებიც თავიანთ გამოკვლევებში პარტიათა მეტოქეობის, ინტერესთა უჯუფების ქცევებისა და ჩინოსანთა მიერ პოლიტიკური ბერკეტების გამოყენების ხერხებს განიხილვენ. ეს მეთოდი გამოუღინდა “თამაშის თეორიის” ფორმითაც, რაც მათემატიკის სფეროს უფრო განეკუთვნება. ვიდრე ეკონომიკისას, ზოლო პიროვნების უმეტესი ქცევის ასახსნელად, აქსიომატურ ჭეშმარიტებებზე დამყარებულ დანოცანა-თავსატყუებს იყენებს. ყველაზე ცნობილი მაგალითი — “ტუსაღთა დილემა” (იხ. ნახ. 1.2.)

თუმცა, ევრანაირად ვერ ვიტყვით, რომ პოლიტიკური ანალიზისაღმომი "რაციონალური არჩევანის" მიდგომამ საყოველთაო გავრცელება აკონა. მაშინ როცა მომხრენი ამტკიცებენ, ამ ხერხს პოლიტიკურ ფენომენზე მსჯელობისას მეტი სიღრმე შემოაქვსო, კრიტიკოსებმა თავად მის ძირეულ დებულებებში შეიტანეს ეჭვი: ასეთ დროს, შესაძლოა, ზედმეტად ვენდოთ ადამიანთა რაციონალურობას — არადა, ადამიანს იშვიათად გააჩნია სასურველი მიზნების ნათელი ხედვა და ყოველთვის არც სრული და ზუსტი ცოდნის საფუძველზე იღებს გადაწყვეტილებებს. მეტიც, პიროვნების აბსტრაქტული მოდელიდან გამომდინარე, რაციონალური არჩევანის თეორია არასაკმარის ყურადღებას უთმობს სოციალურ თუ ისტორიულ ფაქტორებს, რაკილა — ბევრ სხვა რამესთან ერთად — არ სცნობს, რომ ადამიანის ფოისტური ინტერესები შესაძლოა სოციალურად განპირობებული იყოს და არა მისი იმთავითვე უპირობო მახასიათებელი. შედეგად, პოლიტიკის, როგორც აკადემიური დისციპლინის შესასწავლად, სხვადასხვაგვარი მიდგომების აუცილებლობაც გაჩნდა.

ყოველივე ამან თანამედროვე პოლიტიკური ანალიზი უფრო გაამდიდრა და მრავალფეროვანიც გახადა. ტრადიციულ ნორმატიულ, ინსტიტუციონალურ და ბიპევიორისტულ მიდგომებს ახლა არა მხოლოდ რაციონალური არჩევანის თეორია, არამედ თანამედროვე იდეებისა და ტენდენციების ფართო სპექტრიც დაემატა. მაგ., XXსაუკ. 70-იანი წლებიდან ფემინიზმმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა გენდერულ განსხვავებებსა და პატრიარქალურ სტრუქტურებს, ამავე დროს, კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა "პოლიტიკურის" უკვე დადგენილი განსაზღვრებანი; რასაც ჩვენ ახლა "ახალ ინსტიტუციონალიზმს" ეუწოდებთ, ინსტიტუციების ფორმალური, სტრუქტურული ასპექტებიდან აქცენტით უფრო ფართო კონტექსტურ მნიშვნელობაზე, მათ რეალურ საქმიანობებზე და პოლიტიკური პროცესის შედეგებზე გადაიტანა; "მწიანეთა" პოლიტიკამ გაბატონებულ ანტროპოცენტრულ (ადამიანზე ფოკუსირებულ) პოლიტიკურ და სოციალურ თეორიას ხელთათმანი გადაუდგო და ე.წ. პოლისტიკური (ანუ, გლობალისტური, იგივე "ერთობლიობის") გაგება წამოწია წინა პლანზე; ხოლო კრიტიკულმა თეორიამ, რომელმაც თავად კრიტიკის ცნება ნებისმიერი სოციალურ საქმიანობაზე გააურყვია, უამრავი ვინმე — მათ შორის, ფროიდი და ვებერიც კი დაინტერესა. თავის მხრივ, პოსტმოდერნიზმმა ეჭვქვეშ დააყენა აბსოლუტური და უნივერსალური ჭეშმარიტების იდეა და სხვა მრავალთა შორის, დისკურსის თეორიასაც მისცა ბიძგი. და ბოლოს, ზოგადი, თუმცა უადრესად მნიშვნელოვანი სიახლე ის გახლავთ, რომ პოლიტიკური ფილოსოფია და პოლიტიკა — როგორც მეცნიერება — სულ უფრო და უფრო იშვიათად აღიქმებიან კვლევის გარკვეულ მეთოდოლოგიად, მით უმეტეს, მეტოქეებად: პირიქით, დღეს მათ, უბრალოდ, პოლიტიკური ცოდნის გაზიარების განსხვავებულ გზებად მიიჩნევენ.

დისკურსი:
უროთეოთა ადამიანებს შორის-განსაკუთრებით კომუნიკაციური ხასიათისა; დისკურსი შესაძლოა, ძალიანშიერი უროთეოთების გამოვლენად იქცეს.

საყურადღებოდ...

ტუსაღთა დიღემა

ცალ-ცალკე საკანში მჯდომი ორი ბოროტმოქმედი არჩევანის წინაშე დგას — “ჩაუშვან” თუ არ “ჩაუშვან” ერთმანეთი. თუ მხოლოდ ერთი მათგანი აღიარებს დანაშაულს, ოღონდ მთელ პასუხისმგებლობას თანამონაწილეს დააკისრებს, მას უპირობოდ ანთავისუფლებენ, მეორეს კი ერთადერთ დამნაშაუედ მიიჩნევენ და 10 წელს მიუსჯიან; თუ ორივე აღიარებს, თითოეული 6-6 წლით ჩაჯდება ციხეში; თუკი ორივე უარს იტყვის აღიარებითი ჩვენების მიცემაზე, მათ მხოლოდ მცირე სასჯელი ემუქრებათ — თითო-თითო წელი. ყველა შესაძლო ვარიანტი 1.2 სქემაზეა მოცემული.

წესით, ამგვარი დიღემის წინაშე მდგომმა ორივე პატიმარმა პირში წყალი უნდა ჩაიგუბოს, მაგრამ იმის შიშით — პარტნიორი აქეთ ჩამიშვებს და მაქსიმალურ სასჯელს ავიკიდებო, ორივე აღიარებაზე მიდის. ბედის ირონიით, “თამაშმა” გვიჩვენა, რომ სწორედ ყველაზე რაციონალურ გადაწყვეტილება არ იქნა მიღებული და ტუსაღები 6-6 წლით სხდებიან დიღეში. კაცმა რომ თქვას, ისინი თანამშრომლობის უუნარობამ და ერთმანეთისადმი ნდობის უქონლობამ დააღალატა. თუმცა, თუკი თამაში რამდენჯერმე გამეორდა, შესაძლოა მათაც ჭკუა ისწავლონ, ნდობა უნდობლობაზე მაღლა დააყენონ და ორივემ უარი თქვას აღიარებითი ჩვენების მიცემაზე.

პატიმარი ბ

აღიარებს

არ აღიარებს

ნახ. 12
“ტუსაღთა დიღემა”

აღიარება

პატიმარი ა

არ აღიარებს

ა: ბ:	ა: ბ:
6, 6	0, 10
ა: ბ:	ა: ბ:
10, 0	1, 1

შესაძლებელია თუ არა პოლიტიკის მეცნიერული შესწავლა?

არავინ კამათობს — პოლიტიკის, როგორც ზუსტი, კრიტიკული დისციპლინის შესწავლა ზოგადად — მეცნიერული უნდა იყოს; მაგრამ როგორც უკვე ვთქვით, ზოგი იმასაც ამტკიცებს, რომ მისი მეცნიერულობა უფრო მკაცრადაც განისაზღვრება და პირდაპირ შეუძლია, ვალდებულიცაა

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა მეთოდოლოგიით “შეიარაღდეს”. ამ თვალსაზრისს, ძირითადად, მარქსისტი და პოზიტივისტი მეცნიერები ამკვიდრებდნენ, ხოლო XX საუკ. 50-იანი წლებში იგი “ბიპეიორისტული რეკლუციის” საყრდენადაც კი იქცა. პოლიტიკის, როგორც მეცნიერების ხიბლი ამკარაა: იგი “ტყეილ-მართალის” გარჩევის მიუკერძოებელ და საიმედო ხერხებს ვეთავაზობს და პოლიტიკური სამყაროს შესახებ ობიექტური ცოდნის მიღების საშუალებად მოჩანს. ამ მიზნის მისაღწევად მთავარი ისაა, ერთუთოსაგან გავმიჯნოთ “ფაქტები” (ემპირიული მტკიცებულებანი) და “ღირებულებები” (ნორმატიული თუ ეთიკური მრწამსი). ფაქტი — ობიექტურია იმ გაგებით, რომ მისი მოშველიება არაერთხელ და დამაჯერებლადაა შესაძლებელი და მისი დამტკიცებაც ხერხდება; ღირებულებებს რაც შეეხება, პირიქით — ისინი იმთავითვე სუბიექტურია, ანუ ყრძო თვალსაზრისს გამოხატავს ხოლმე.

თუმცა, პოლიტიკის მეცნიერებად მიჩნევის ნებისმიერი მცდელობა სამ წინააღმდეგობას აწულებს: მათგან პირველი — მონაცემთა ბაზას უკუპირიღება: არანაირი საშუალება არაა, ადამიანი მიკროსკოპის ქვეშ მოაკიციო, ან ლაბორატორიულად გამოიკვლიო — მას სულში ვერ “ჩავეუბრებოთ” და ვერც მუდმივი ექსპერიმენტების ობიექტად ვაქცევთ ამდენად, რასაც ჩვენ პიროვნული ქცევის თაობაზე შეფიქვამთ, უცილობლად მწირი იქნება და ზედაპირული. ზუსტი მონაცემების გარეშე კი ვერაფერი საიმედო ხერხით ჩვენს კარადღებს ვერ დაუამტკიცებთ ერთადერთი გზადა გვჩრება — საერთოდ უარი ვთქვათ მასზე, როგორც მოაზროვნე სუბიექტზე და მთლიანად დეტერმინიზმის ტყეუობაში აღმოჩნდეთ. სწორედ ამის მაგალითია ბიპეიორიზმიც (ბიპეიორალიზმის საპირისპიროდ) — ფსიქოლოგიის ის სკოლა, რომელიც ჯონ ბ. უოტსონის (1878-1958) და ბ.ფ. სკინერის (1904-90) სახელებს უკავშირდება. მათი მიმდევრები ამტკიცებენ, რომ საბოლოო ჯამში, ადამიანის ქცევა პირობით რეაქციებსა და რეფლექსებამდე დაიყვანება. კიდევ ერთი მაგალითი — “დიალექტიკური მატერიალიზმი” — სსრკ-ში გაბატონებული მარქსისტული თვალსაზრისი.

მეორე წინააღმდეგობა — “ფესგადგმულ” ღირებულებათა არსებობაა. თუ კარგად დავუკვირდებით, ძნელი დასაჯერებელია, თითქოსდა პოლიტიკის მოდელები და თეორიები ღირებულებებისაგან მთლიანად დაცლილი იყოს. ფაქტები და ღირებულებები ისე მჭიდროდ ჯვარათებიან ერთმანეთს, ხშირად მათი ცალ-ცალკე შეფასება შეუძლებელიც კია. ეს იმიტომ, რომ თეორიები იმთავითვე ადამიანთა ბუნების, საზოგადოების, სახელმწიფოს როლისა და სხვა მსგავსი მოცემულობების გათვალისწინებით იქმნება, რასაც, თავის მხრივ, ფარული პოლიტიკური თუ იდეოლოგიური წანამდღერები გააჩნია. ვთქვათ, კონსერვატიულ ღირებულებათა ამოჩვენება საცნაური ხდება ბიპეიორალიზმში, რაციონალური არჩევანის, და სისტემურ თეორიებში. ზუსტად ასევე, ფემინისტთა პოლიტიკური თეორიები, გენდერული დაყოფის ხასიათსა და მნიშვნელობაზე მათი წარმოდგენებიდან იღებს სათავეს.

დეტერმინიზმი:
რწმუნა იმისა, რომ ადამიანის ქმედება თუ არჩევანი გარე ფაქტორების ზემოქმედებითაა გამოწვეული და ამდენად, თავისუფალი ნება-ფოქციაა.

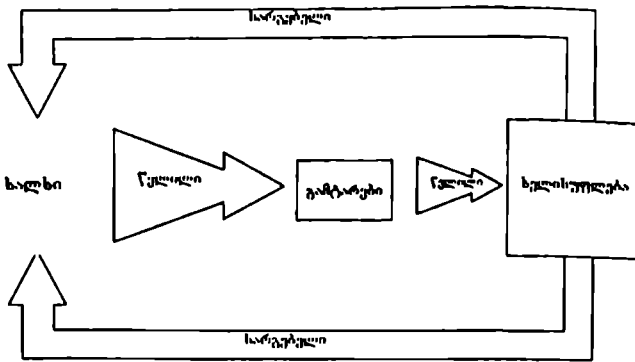
იდეალური ტიპი
განსაზღვრება, რომელიც უკიდურესად რთული რეალობის გააზრებას ლოგიკური ხატების შემოქმედებით ილიაობს. იდეალური ტიპები პირველად ეკონომიკაში სრულყოფილი კონკურსციის აღსანიშნად გამოიყენეს. მაქს ვებერის მოსაზრებით, საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განხრით იდეალური ტიპია ის ხელსაწყო, რომელიც რეალობას განმარტებით და არა მოდელირებით ხსნის; ის არც რეალობის ანარეკლია და არც ეთოკური იდეალის მატარებელი. ვებერისეული მაგალითები ხელისუფლებისა და ბიუროკრატის სახეებსაც მოიცავს.

და ბოლოს, ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ საზოგადოებრივ მეცნიერებებში სრული მიუკერძოებლობა — მითია; ეს მხოლოდ საბუნებისმეტყველო დარგებშია შესაძლებელი, სადაც მიუკერძოებელმა მეკლევარმა ნმირად წინასწარ არც იცის, კიდევ რას აღმოაჩენს ახალს, პოლიტიკაში კი ეს, ფაქტიურად, შეუძლებელი გახლავთ როგორც არ უნდა განისაზღვროს ცნება "პოლიტიკა", ის მაინც იმ საზოგადოების წყობისა და ფუნქციონირების საკითხებს ეხება, რომელშიც ადამიანები ცხოვრობენ: ოჯახური ტრადიცია, სოციალური გარემო, ეკონომიკური მდგომარეობა, პიროვნული მიდრეკილებები და სხვა მრავალი ფაქტორი ნებისმიერ ჩვენგანში წინდწინე აყალიბებს წარმოდგენებს პოლიტიკისა და ჩვენს გარშემო არსებული ვითარების შესახებ. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მეცნიერული ობიექტურობა, აბსოლუტური მიუკერძოებლობისა თუ ნეიტრალურობის გაგებით, პოლიტიკურ ანალიზში მუდამ მიუღწეველ მიზნად დარჩება, კვლევის რა გინდა რა მეთოდები გამოიყენოთ აქედან გამომდინარე, სარწმუნო ცოდნის შესქენას იმდენად მიეკრძობება კი არ უშლის ხელს, რამდენადაც ყალბი განცხადებები პოლიტიკური მიუკერძოებლობის თაობაზე.

ცნებები, მოდელები და თეორიები

ცნებები, მოდელები და თეორიები პოლიტიკური ანალიზის ინსტრუმენტებია; თუმცა, როგორც ყველაფერ სხვას, მათაც სიფრთხილით უნდა მოვეპყროთ, როცა საქმე პოლიტიკის ეხება. მოდიოთ, ჯერ ცნებები განვიხილოთ ჩვეულებრივ, ესაა ერთი სიტყვით, ან სხარტი ფრანზით გამოხატული საერთო იდეა და გაცილებით მეტ დატვირთვას ატარებს, ვიდრე ნებისმიერი არსებითი სახელი, ან რაიმე სახელწოდება. მაგალითად, ერთია როცა ვსაუბრობთ რომელიმე კონკრეტულ კატაზე, და სულ სხვაა, თუ განვიხილავთ ზოგადად "კატის" ცნებას როგორც ასეთს. თავად კატის ცნება მატერიალურ ობიექტს არ წარმოადგენს — ის "იდეაა", რომელიც ყველა კატისთვის დამახასიათებელ სხვადასხვა ატრიბუტს მოიცავს: "რბილბეწვიანი არსება", "შინაური ცხოველი", "ზომით პატარა", "ნადირობს ვირთხებსა და თავგებზე" და ა.შ. ასევე, ვთქვათ, "თანასწორობის" ცნებაც წარმოადგენს პრინციპს, ან იდეალს და როცა ვამბობთ, რომ დღე და ღამე ვთანასწორდა, ან ძმებმა თანასწორად გაიყვეს შემკვიდრეობა, ასეთ დროს მას არ ვგულისხმობთ ზოლმე; შესაბამისად, "პრეზიდენტის" ცნება განეკუთვნება არა კონკრეტულ პრეზიდენტს, არამედ იდეათა ერთობლიობას აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანიზაციის რაობაზე.

მაინც, რა ღირებულება აქვთ ცნებებს? როგორც უკვე ვთქვით, ცნება ის ინსტრუმენტია, რომელიც განსჯის, კრიტიკისა თუ ანალიზის დროს მოიხმარება. გარე სამყაროს უბრალო აღქმა თავისთავად არ იძლევა ცოდნას მის შესახებ — ამისთვის ჩვენ ის აზრობრივად უნდა "დატვირთოთ" და ამას სწორედ ცნებების მეშვეობით ვაკეთებთ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, კატა რომ კატად გაიზაროთ, უპირველესად მის მახასიათებლებზე უნდა გვექონდეს წარმოდგენა. გარდა ამისა, ცნებები იმაშიც გეხმარება, რომ ერთსახოები ობიექტები დავაჯგუფოთ — ამა თუ იმ მსგავსი ფორმებისა და

ნახ. 1.3: პოლიტიკური სისტემა

თვისებების მიხედვით კატა, მაგალითად, ვიცით რომ კატისებრთა ოჯახს განეკუთვნება — შესაბამისად, ეს ცნება "ზოგადია" და მან შესაძლოა ობიექტების მთელი რიგი გააერთიანოს. ზუსტად იგივე ითქმის პოლიტიკის სფეროზე: ცოდნას აქაც ცნებების მეშვეობით ვლტებულობთ, რაც მოუღენათა განვითარების გააზრებაში გვეხმარება. ამ გაგებით, ცნებები "საკაცობრიო ცოდნის" ერთგვარი საშენი მასალაა.

მაგრამ უნდა გვესმოდეს, რომ ცნებებმა, შესაძლოა, ცუდი სამსახურიც გაგვიწიოს. დაეიწყოთ იქიდან, რომ პოლიტიკური რეალობა, რომლის შეცნობასაც ეცდილობთ, რთულია თავისთავად და თან გამუდმებით სახეცვლადი. მუდამ რჩება საფრთხე, რომ იმგვარი ცნებებით მანიპულირებამ, როგორცია თუნდაც "დემოკრატია", "ადამიანის უფლებები" ან "კაპიტალიზმი", ყალბი სიტხად შეიტანონ იქ, სადაც სინამდვილეში ყველაფერი არც ისე ცხადია. თავის დროზე ამ სირთულის დაძლევის ცდილობდა მაქს ვებერი, რომელიც ზოგიერთ ცნებას "იდეალურ ტიპს" უწოდებდა — ანუ ისეთს, სადაც ამა თუ იმ მოუღენის მხოლოდ ყველაზე უფრო მთავარი, ფუნდამენტური თვისებებია გამოყოფილი, ხოლო ყველა დანარჩენი — მეორე რიგში გადაიტანება. მაგალითად, "რეჟოლუციის" ცნება იდეალურ ტიპად შეიძლება ჩაითვალოს, რაკიდა ფუნდამენტურ და როგორც წესი, ძალადობით განხორციელებულ პოლიტიკურ ცვლილებებზე აკეთებს აქცენტს და სწორედ ამ ცნების მეშვეობით ვიზრებთ იმ საერთოს, რაც 1789 წლის საფრანგეთის რეჟოლუციასა და 1989-1991 წლების აღმოსავლეთ-ევროპულ რეჟოლუციებს ერთმანეთს ამსგავსებს. ოღონდ ნებისმიერ ცნებას დიდი სიფრთხილით უნდა მოვეიკიდოთ: დიდია ხიფათი, მასში არსებული ორაზროვნების გამოისობით, არასწორი ინტერპრეტაციისაკენ გვიბიძგოს — ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, ზოგადად რეჟოლუციების იდეოლოგიურ და სოციალურ ხასიათთან დაკავშირებით ამიტომაც სჯობს, კონცეფციები და იდეალური ტიპები არა მათი "უტყუარობის" ან "სიყალბის" ნიშნით, არამედ მათი მეტ-ნაკლები ხელსაყრელობით შევაფასოთ.

შემდეგი პრობლემა ისაა, რომ პოლიტიკური ცნებები ხშირად იდეოლოგიური წინააღმდეგობების საგნად იქცევა ხოლმე. პოლიტიკა, გარკვეულწილად, ტერმინთა და ცნებათა ლეგიტიმურობისათვის ბრძოლაა. დაპირისპირებულმა მხარეებმა შეიძლება იკამათონ, იჩხუბონ და იომონ კიდევ — "თავისუფლების", "დემოკრატიის", "სამართლიანობის" ერთი და იგივე ლოზუნგებით პრობლემა ისაა, რომ ეს სიტყვები ყველას თავისებურად ესმის. როგორ დაუადგინოთ რომელია "ჭეშმარიტი" დემოკრატია, თავისუფლება ან სამართალი? პასუხი მარტოა — ვერანაირად ვერ დაუადგენთ. პოლიტიკის არ იყოს, პოლიტიკური ცნებებიც ათასნაირად შეიძლება იქნას აღქმული. გალიმ (Gallie, 1955/56), ზუსტად ამოიციო ამგვარი ცნებების არსებითად შეუთავსებადი ხასიათი. ზღვარი მათ შორის იმდენად თვალშისაცემია, რაიმე საყოველთაოდ მისაღებ თუ საზიარო ახსნაზე, ფაქტურად, ფიქრიც ზედმეტია. რეალურად, ერთმა ტერმინმა შეიძლება რამდენიმე, ლამის ურთიერთსაწინააღმდეგო ცნება მოიცავს, და მათგან ვერც ერთი ვერ ჩაითვალოს "ჭეშმარიტი" მნიშვნელობის მქონედ. მაგალითად, პოლიტიკაა სახელმწიფოებრივი საქმიანობაც, საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმართუაც, დებატებიცა და მოლაპარაკებებიც, ძალაუფლებისა და რესურსების გადანაწილებაც.

პარადიგმა:

ზოგადი მნიშვნელობით პარადიგმა ის მოდელი ან ქარგაა, რომელიც ამა თუ იმ მოვლენის არსებით თვისებას უსებას ხაზს — "იდეალური ტიპის" პრინციპით თმტა. კენის (1962) მიხედვით, ის იმ ინტელექტუალურ ჩარჩოებში გამოიყენება, რომლებიც ურთიერთდაკავშირებული ფასეულობების, თეორიებისა და ვარაუდების მეშვეობით, გარკვეული ცოდნის მიღებას ემსახურება. ამდენად, "ჩვეულებრივი" მეცნიერული კვლევა ჩამოყალიბებულ ინტელექტუალურ ფარგლებში მიმდინარეობს, ხოლო "რევოლუციური" მცნისებრებაში ცდილობენ ძველი პარადიგმა ახლით ჩაანაცვლონ. კენის თეორიის რადიკალიზში „ჭეშმარიტებისა“ და „მედარობის“ საბოლოოდ დადგენის შეუძლებლობაში გამოიხატება — ერთი და მეორეც იმ მოცემულ პარადიგმაში გამოთქმული წინასწარი ვარაუდია, რომელიც საბოლოო ჯამში, უცხოვრლად უნდა შეიცვალოს.

მოდელი:

ემპირიულ მონაცემთა თეორიული წარმოჩენა, რაც მიზნად ისახავს გავების გაადვილებას უმთავრესის ხაზგასმით

ცნებასთან შედარებით, მოდელი და თეორია — ბევრად უფრო ფართო გაგებაა; ისინი არა ერთ არამედ რამდენიმე იდეას აერთიანებენ. ჩვეულებრივ, მოდელი რაღაცის შემცირებულ ასლად აღიქმება ხოლმე: ამის მაგალითია თოჯინა ბარბის სახლი ან სათამაშო თითთმფრინავი. ამ გაგებით, მოდელის მიზანია მაქსიმალურად მიემსგავსოს ორიგინალს. თუმცა, კონცეპტუალური მოდელისათვის ორიგინალთან მსგავსება არანაირად არაა აუცილებელი: აბსურდული იქნება სურვილი, ვთქვათ, ეკონომიკის კომპიუტერული მოდელი რეალური ეკონომიკის ფიზიკურ ანალოგად ვაქციოთ. მეტიც, კონცეპტუალური მოდელები წმინდა ანალიტიკური საშუალებებია — მათი მეშვეობით აზრი ეძლევა იმას, რაც სხვაგვარად ფაქტების უაზრო გროვად გამოჩნდებოდა. საქმე მარტოადაა: ფაქტი უენია, მას ახსნა და კუთვნილი ადგილის მიჩნა სჭირდება. სწორედ ამ საქმის შესრულებაში გვეხმარება ნებისმიერი მოდელი, რამდენადაც მისი მეშვეობით შევკვილია ემპირიული მონაცემების აზრი და მნიშვნელობა ავხსნათ. მაგალითად, პოლიტიკური ანალიზის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშად დავიად ისტონისეული (David Easton) პოლიტიკური სისტემების მოდელი ითვლება (იხ. ნახატი 1.3), რომელსაც მეტად ამბიციური მიზანი დაედო საფუძვლად — სისტემური ანალიზის საფუძველზე აეხსნა მთელი პოლიტიკური პროცესი — წამყვან პოლიტიკურ ფიგურათა საქმიანობის ჩათვლით. სისტემა ორგანიზებული, ან რთულია და სტრუქტურირებული მთელია, ურთიერთდაკავშირებული და ურთიერთდამოკიდებული ნაწილების ერთობლიობა, რაც თავის მხრე, ერთ მთლიანობას ქმნის. პოლიტიკურ სისტემაში პირდაპირი კავშირია ისტონისეულ "წელილსა" და "სარგებელს" შორის. პირველში საზოგადოების მხრიდან როგორც მოთხოვნების, ასევე თანადგომის-მხარდაჭერის აქტიური გატხადება იგულისხმება. მოთხოვნები ათასგვარი შეიძლება იყოს: ცხოვრების დონის ამაღლება, უმუშევრობის შემცირება, სოციალური დახამრების ზრდა თუ პიროვნებისა და უმცირესობათა უფლებების დაცვა. მეორე მხრე, მხარდაჭერა-თანადგომის ფორმები ის საშუალებებია, რომელთა

მეშვეობითაც საზოგადოებას თავისი წვლილი შეაქვს პოლიტიკურ სისტემაში — გადასახადების გადახდის, ლოიალობის გამოხატვისა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში თანამონაწილეობის მეშვეობით "სარგებელში" კი იგულისხმება ხელისუფლების გადაწყვეტილებები და ქმედებები: პოლიტიკის განსაზღვრა, კანონების მიღება, გადასახადების დაწესება და საზოგადოებრივი სახსრების განაწილება. ადვილი მისახედრია, რომ ამგვარი სარგებელი უკუკავშირს წარმოშობს, რომელიც თავის მხრივ ახალი მოთხოვნებისა და მხარდაჭერათანადგომის მიზეზი ხდება. ისტონის მოდელის მთავარი იდეა ისაა, რომ პოლიტიკური სისტემა მუდამ მდგრადობისაკენ — ე.ი. პოლიტიკური სტაბილურობისაკენ მიისწრაფვის, რადგან მისი კეთილდღეობა წვლილისა და სარგებლის თანხედრობაა განპირობებული.

ამაღროულად უნდა გვახსოვდეს, რომ კონცეპტუალური მოდელები, უკეთეს შემთხვევაში, მხოლოდ ამარტოებენ სინამდვილეს — ისინი ამ სინამდვილის გაგებაში გუკუმარებიან და უცილობელ ჭეშმარიტებად მათ ვერ მივიჩნევთ. ვთქვათ, ისტონის მოდელში პოლიტიკური პარტიები და ინტერესთა ჯგუფები სახელდებათ როგორც "გამტარები", რომელთა ძირითადი დანიშნულება — პოლიტიკურ სისტემაში შეტანილი "წვლილის" ნაკადის რეგულირებაა. იქნებადა, ეს საესებით მისაღები გაგებაც იყოს, მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ პარტიები და პოლიტიკური ჯგუფები საზოგადოებრივ აზრსაც განაწყობენ და ამდესად, მოთხოვნათა ხასიათსაც განაპირობებენ. მოკლედ რომ ვთქვათ, "გამტარის" ინსტიტუტი სინამდვილეში ბეურად უფრო საინტერესო და რთულია, ვიდრე ეს მოდელშია წარმოდგენილი. ზუსტად ასევე, ისტონის მოდელი უკეთესად გვიხსნის თუ რატომ და როგორ რეაგირებს პოლიტიკური სისტემა საზოგადოებრივ ზეწოლაზე, ვიდრე იმას, თუ რატომ მიმართავს რეპრესიებსა და ძალდატანებას — როგორც ეს, ამა თუ იმ ხარისხით, ნებისმიერ პოლიტიკურ სისტემაში ხდება.

პოლიტიკაში "თორია" და "მოდელი" ხშირად სინონიმებად მოიხმარება — ერთი და მეორეც პოლიტიკური ანალიზისას გამოსაყენებელი კონცეპტუალური კონსტრუქციებია. თუმცა, ვიწრო გაგებით, თორია მტკიცებულებაა — იგი ემპირიულ მონაცემებს სისტემურ ახსნას უძებნის, მაშინ როდესაც მოდელი უბრალოდ ახსნა-განმარტების იარაღია და ჯერ კიდევ დასამტკიცებელ კიპოთუზას წააგავს. ამიტომაც ფასდება პოლიტოლოგიაში თორია მისი "ჭეშმარიტების", ხოლო მოდელი — "სარგებლიანობის" შესაბამისად. ამასთანავე ნათლია, რომ თორიები და მოდელები ხშირად ურთიერთკავშირში არიან, ხოლო რთული პოლიტიკური თორიების ილუსტრირება მოდელების მეშვეობითაც შეიძლება. მაგალითად, პლურალიზმის თორია (იხ. თავები 4 და 5) შეიძლება აიხსნას როგორც სახელმწიფოს, საარჩევნო პროცესის, ჯგუფური პოლიტიკისა თუ სხვა რამ მოდელების გამოყენებით.

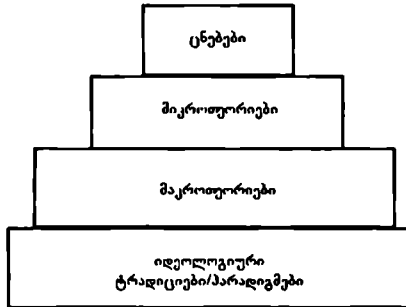
იდეაში, ნებისმიერი კონცეპტუალური ინსტრუმენტი, ანუ თორია/მოდელი, ფარული ღირებულებებისა თუ უკვე წინასწარნავულისხმევი დასკვნის შემცველია. ამიტომაცაა წმინდად ემპირიული თორიების აგება ასეთი სახელი: ღირებულებებსა და ნორმატიულ რწმენებს ვერსად გავექცევით ცნებების შემთხვევაში ეს ნათლად ჩანს ხალხის

"თორია:"

ემპირიულ მონაცემთა ხისტმური განმარტება, როგორც წესი (კიპოტუზისაგან განსხვავებით). სარწმუნო წყაროს სახით მოწოდებული.

მოთხოვნებში, ხან აღმატებით ხარისხში ილაპარაკოს ვთქვათ, "დემოკრატიაზე", "თეისუფლებზე", "სამართლიანობაზე", ხან კი უშერი სიტყვებით ლანძღოს "დესტაბილიზაცია", "ანარქია", "იდეოლოგია" და საერთოდ, "პოლიტიკის მოშვონი" კი... გარდა ამისა, მოძღვრები და თორიები იმთავითვე დატვირთულია ამა თუ იმ აჩემებული ტენდენციით მაგალითად, ძნელი დასაჯერებელია, თითქოსდა ზემოხსენებული რაციონალური არსებანის თეორია ღირებულებების მიმართ ნეიტრალური იყოს, რამდენადაც იმთავითვე ადამიანთა თავყრობასა და თვითკმარობას აღიარებს. აქედან გამომდინარე, აღარც ისაა გასაკვირი, კონსერვატიული ხასიათის პოლიტიკური დასკვნები რომ გამოაქვს. ასევე, მარქსისტული კლასობრივი მოძღვრებაც ისტორიისა და საზოგადოების შესახებ არსებულ უფრო ზოგად თეორიებს ეყრდნობა და, საბოლოო ჯამში, ისიც სოციალური ფილოსოფიის მეშვეობით საზრდოობს.

ნახ: 14.
კონსტრუქტული
ანალიზის
სხვადასხვა
ღონე.

მაგ:
(ძალაუფლება, სოციალური კლასი, უფლებები, კანონმდებლობა)
მაგ:
(სისტემური ანალიზი, საზოგადოებრივი-არჩეუანი, თამაშის თეორია)
მაგ:
(პლურალიზმი, ელიტიზმი, ფუნქციონალიზმი)
მაგ:
(ლიბერალიზმი, მარქსიზმი, ფემინიზმი)

არსებობს მოსაზრება, რომ იმგვარი ანალიტიკური ინსტრუმენტები, როგორც მოძღვრები და მიკროთეორიებია, უფრო ფართო, მაკროთეორიების საფუძველზე შენდება. პოლიტიკური ანალიზის უმნიშვნელოვანესი თეორიული "ხელსაწყო-იარაღები" სწორედ ისინია, რომლებიც ძალაუფლების საკითხსა და სახელმწიფოს როლს უკავშირდება: პლურალიზმი, ელიტიზმი, კლასთეორიის ურთიერთობების ანალიზი და ა.შ. მე-4 და მე-5 თავებში სწორედ ეს თეორიებია განხილული. თუმცა, თუ უფრო ღრმად ჩაუკვირდებით, ამ მაკროთეორიებში ამა თუ იმ ძირითადი იდეოლოგიური ტრადიციის ანარქულს დაეინახეთ, ეს ტრადიციები კი, ერთგვარად, თომახს კუნისეულ პარადიგმებს იმეორებენ. (იხ. მისი "შეცნიერული რევოლუციების სტრუქტურა" — The Structure Of Scientific Revolutions 1962). პარადიგმა — ურთიერთდაკავშირებული პრინციპების, დოქტრინებისა და თეორიების ერთობლიობაა, ინტელექტუალური კვლევების წარმართვაში რომ გვიწყობს ხელს. რეალურად, პარადიგმა ის ჩარჩოა, რომლის ფარგლებშიც ხდება კიდევ ცოდნის მოძიება: მაგალითად, ეკონომიკაში პარადიგმების ცვლას ჩვენ მონეტარიზმის მიერ კენზიანიზმის გამოდენაში ვხედავთ (და

იქნებ, მერე ისევ ნეო-კენზიანიზმისაკენ მობრუნებაშიც); სატრანსპორტო პოლიტიკის სისტემაში კი ეს "შწვანეთა" იდეების მზარდი გავლენით გამოიხატა.

კუნის მიხედვით, საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში მუდამ ერთი რომელიმე პარადიგმა ბატონობს; მთლიანობაში კი მეცნიერება "რევოლუციურად" ვითარდება — ნახტომისებურად მიდის წინ და ძველ პარადიგმას ახალი ენაცვლება ხოლმე. თუმცა, პოლიტიკური და სოციალური საკითხების კვლევა განსხვავებული ხასიათისაა — რამდენადაც პოლიტიკაში ხშირად რამდენიმე პარადიგმა უპირსპირდება ერთმანეთს. ეს პარადიგმები სოციალური ფილოსოფიების ფორმებს ღებულობს, რომლებსაც, ჩვეულებრივ, პოლიტიკურ იდეოლოგიებს უწოდებენ — ლიბერალიზმი იქნება ეს, კონსერვატიზმი, სოციალიზმი, ფაშიზმი, ფემინიზმი, და ა.შ. ნებისმიერ მათგანს საზოგადოებრივი ცხოვრების საკუთარი სურათი უდგას თვალწინ და სამყაროს თავისებურ ხედვას გეთავაზობს, მაგრამ ამ იდეოლოგიებზე საუბარი, როგორც მხოლოდ და მხოლოდ თეორიულ პარადიგმებზე, რასაკვირველია, არ გულისხმობს რომ პოლიტიკური ანალიზი უცილებლად იდეოლოგიურია და კონკრეტული ჯგუფების, ან კლასების ინტერესებს ემსახურება — არა, აქ მხოლოდ იმაზეა საუბარი, რომ პოლიტიკური ანალიზი, ჩვეულებრივ, განსაზღვრული იდეოლოგიური ტრადიციების საფუძველზე ხდება. აკადემიური პოლიტოლოგია, მაგალითად, უმეტესწილად ლიბერალურ-რაციონალური პრიციპების საფუძველზე ვითარდებოდა და სწორედ ამიტომ, საკუთარი ლიბერალური წარსულის აშკარა კვალი ეტყობა. კონცეპტუალური ანალიზის სხვადასხვა დონე სქემატურად წარმოდგენილია ნახატზე: 1.4.

შეჯამება:

◀ პოლიტიკა იმ სახის საქმიანობაა, რომლის მეშვეობითაც ადამიანები საკუთარი ცხოვრების განმსაზღვრელ ზოგად კანონებს ქმნიან, იცავენ და ხეყენ. ეს არსებითად საზოგადოებრივი აქტიუობაა — ერთის მხრივ მრავალფეროვნებისა და კონფლიქტის არსებობასთან, ხოლო მეორეს მხრივ — თანხმობისა და თანამშრომლობის ნებასთანა დაკავშირებული. პოლიტიკა კონფლიქტის გადაჭრის გზების ძიება უფროა, ვიდრე ამ მიზნის საბოლოო განხორციელება, რადგან ყოველი კონფლიქტის გადაჭრა თეორიულადაც კი წარმოუდგენელია.

◀ განსხვავებულ ტრადიციებზე აღზრდილ სხვადასხვა დროის მოაზროვნეებს, თავად პოლიტიკის ცნებაც კი სხვადასხვაგვარად ესმოდათ მას განიხილავდნენ, როგორც მართვის ხელოვნებას, “სახელმწიფოებრივ საქმეს”, საზოგადოებრივი ცხოვრების წარმართვას, მოლაპარაკებებისა და დათმობების მეშვეობით კონფლიქტების გადაჭრის საშუალებას და ასევე — რესურსების შექმნის, განაწილებისა და გამოყენების უნარს — მთელი საკაცობრიო ისტორიის მანძილზე.

◀ “პოლიტიკურის” სფეროზე კამათი არა და არ წყდება. ვიწრო გაგებით, პოლიტიკა იმ საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს მოიცავს, როლებსაც საზოგადოებრივი ყოფის კოლექტიური ორგანიზება ევალებათ; მაგრამ ძალაუფლებაზე დამყარებულ ურთიერთობათა კუთხით დანახული პოლიტიკა უკვე “კერძო” სფეროშიც იკავებს ადგილს.

◀ სხვადასხვა მიდგომა გამოიყენება პოლიტიკის, როგორც აკადემური დისციპლინის შესწავლისათვის. მათ შორის — პოლიტიკური ფილოსოფია, ანუ ნორმატიული თეორიის ანალიზი; ინსტიტუციებისა და სხვადასხვა სტრუქტურების შესწავლით დაკავებული ემპირიული ტრადიცია; ბიპეიორული ანალიზის გავლენით შემოტანილი მკაცრად მეცნიერული მეთოდოლოგია; და რიგი თანამედროვე მიდგომები — რაციონალური არჩევნის თეორიის ჩათვლით.

◀ პოლიტიკის შესწავლა იმდენადაა მეცნიერული, რამდენადაც ფაქტებისა და ღირებულებების გამიჯვნით, პოლიტიკის სამყაროს შესახებ ობიექტური ცოდნის მიღება ხდება შესაძლებელი. ოღონდ საქმეს ართულებს სანდო მონაცემების მოპოვების პრობლემა, ფესვგადგმულ ღირებულებათა ზეგავლენა პოლიტიკურ მოდელებსა და თეორიებზე; და ბოლოს, ის ტენდენციურობა და მიკერძოებულობა, რაც იმთავითვე ემუქრება პოლიტიკური დისციპლინის ნებისმიერ მკვლევარს.

◀ კონცეფციები, მოდელები და თეორიები პოლიტიკური ანალიზის ის ხელსაწყოებია, რომელთა მეშვეობითაც ცოდნის საფუძვლები იკება. თუმცა, საბოლოო ჯამში, ისინი მხოლოდ ანალიზის საშუალებადვე რჩებიან — მართალია, საკითხის გააზრებას კი გვიადვილებენ, მაგრამ მაინც ნაკლოვანნი არიან იმ რთულ და მოუხელთებელ რეალობებთან შედარებით, რომლის

აღწერასაც ვედილობთ საბოლოო ფაშში, მთელი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი საკითხების კვლევასიება ერთ რომელიმე ინტელექტუალურ ჩარჩოში თუ იდეოლოგიურ პარადიგმაში ექცევა.

კითხვები განსასჯელად:

- < თუკი პოლიტიკა არსებითად საზოგადოებრივია, რატომ არ ითვლება ნებისმიერი საზოგადოებრივი საქმიანობა პოლიტიკურად?
- < რატომ იწვევს პოლიტიკის ხსენება, უმეტესად, უარყოფით ასოციაციებს?
- < რას იტყვით პლიტიკის, როგორც უაღრესად სასარგებლო და საპატიო საქმიანობის სასარგებლოდ?
- < პოლიტიკური აქტიუობა გარდაუვალია თუ შესაძლოა, ოდესმე მასაც დაესვას წერტილი?
- < რა აქტებს პოლიტიკას, როგორც შეცნიერების ერთ დარგს, მიზნიდეულად?
- < შესაძლებელია თუ არა პოლიტიკის ობიექტური და მიუკერძოებელი შესწავლა?

დამატებითი საკითხუი

Ball, A. and B. Guy Peters, *Modern Politics and Government* (7th edn.) (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005).

Crick, B., *In Defence of Politics* (rev.edn.) (Harmondsworth and New York: Penguin, 2000).

Hay, C., *Political Analysis: A Critical Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002).

Heywood, A., *Key concepts in Politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000).

Leftwich, A. (ed.) *What is Politics? The activity and its study?* (Cambridge: Polity Press, 2004).

Marsh, D. and G. Stoker (eds), *Theory and Methods in Political Science* (2nd edn.) (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002).

Stoker, G., *Why Politics Matters Making Democracy Work* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2006).

მმართველობის ფორმები, სისტემები და რეჟიმები

"ვევლაზე კარგი ის ხელისუფლებაა, რომელიც საერთოდ არ მართავს"
ჟენრი დევიდ თორო. სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა (1849)

ანტიკური ხანიდან მოყოლებული, პოლიტიკური ანალიზის მთავარი საკითხი მმართველობის სხვადასხვა ფორმის კლასიფიკაცია გახლდათ. ჯერ კიდევ ჩვენდღეობამდე IV საუკუნეში არისტოტელემ სცადა პოლიტიკური რეჟიმების ისეთი ცნებების გამოყენებით აღწერა, როგორებიცაა "დემოკრატია", "ოლიგარქია" "ტირანია" და ეს ტერმინები დღემდე ფართოდ გამოიყენება. XVIII საუკუნიდან სახელმწიფოთა მონარქიებად ან რესპუბლიკებად, ავტოკრატიულ ან კონსტიტუციურ რეჟიმებად კლასიფიკაციის ტენდენცია ჩნდება. XX საუკუნეში ეს სხვაობები უფრო გამოიკვეთა: პოლიტიკური სისტემების "სამი სამყაროს" მოდელის მიხედვით დაყოფამ, რაც განსაკუთრებული პოპულარობით ე.წ. ცივი ომის დროს სარგებლობდა, ისეთი მსოფლიო პოლიტიკური სურათი შექმნა, რომელშიც უმთავრესად დემოკრატია და ტოტალიტარიზმს შორის ბრძოლა მიიჩნეოდა. დღესდღეობით ამგვარი კლასიფიკაცია მოძველებულად მოჩანს იმ მოვლენების ფონზე, როგორცაა კომუნისმის კრახი, აღმოსავლეთ აზიის აღმავლობა და პოლიტიკური ისლამის ჩამოყალიბება. არადა, ჯერ კიდევ გაუგებარია თუ რას უნდა ნიშნავდეს ეს ცვლილებები: დასავლეთის ლიბერალური დემოკრატიის ტრიუმფს, თუ თანამედროვე სამყაროს პოლიტიკურ დახლეწას.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები

- < სხვაობა მმართველობის ფორმებს, პოლიტიკურ სისტემებსა და რეჟიმებს შორის.
- < მმართველობის სისტემების კლასიფიკაციის მიზანი.
- < რის საფუძველზე ხდება რეჟიმების კლასიფიკაცია.
- < თანამედროვე სამყაროს ძირითადი რეჟიმები.
- < დასავლური ლიბერალური დემოკრატიის ტრიუმფი: პო თუ არა?

კლასიფიკაციის ტრადიციული სისტემები

რას გვაძლევს პოლიტიკური სისტემების კლასიფიკაცია?

კლასიკური ტიპოლოგიები.

"სამი სამყაროს" ტიპოლოგია.

თანამედროვე რეჟიმები. დასავლური პოლიარქიები.

ახალი დემოკრატიები.

აღმოსავლურ-აზიური რეჟიმები.

ისლამური რეჟიმები.

სამხედრო რეჟიმები.

შეჯამება/კითხვები
განსასჯელად/ დამატებითი საკითხები

კლასიფიკაციის ტრადიციული სისტემები

მმართველობა:

ფართო გაგებით მმართველობა ხელმძღვანელობას ან სხვათა კონტროლს გულისხმობს. ამდენად, იგი იმ მექანიზმებს მოიცავს, რომელთა მეშვეობითაც წესრიგის შენარჩუნება ხდება, მისი მთავარი ფუნქცია კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღება და აღსრულებაა. ამდენად, მმართველობის ესა თუ ის ფორმა შეიძლება ყველა საზოგადოებრივ დონეზე გამოვლინდეს: იქნება ეს ოჯახი, სკოლა, მიზნის კომპანია, პროფესიონალიზაცია და ა.შ. როდესაც "მმართველობა", "მართვისაგან" იმით განსხვავდება, რომ უმეტესად ფორმალურ და ინსტიტუციონალურ პროცესებს ქვება, რომლებიც უკვე სახელმწიფოებრივ დონეზე, საზოგადოებრივ წესრიგის დასაცავად და კოლექტიური საკმარისობის ხელშეწყობად მოქმედებს. ამგვარად, მმართველობას 3 ძირითადი ფუნქცია აქვს: ანონიმის შექმნა (საკანონმდებლო), მათი აღსრულება

აღმასრულებელი და ინტერპრეტაცია (ხასპართლო). ზოგიერთ შემთხვევაში აღმასრულებელი ფუნქციის მატარებელი მთავრობადაც იხსენიება, ან აღმინისტრაციად — საპრეზიდენტო სისტემებში.

სახელისუფლებო კრიზისი: ხელისუფლებაში ინსტიტუციონალური დაპირისპირების შედეგად გამოჩეული საგანგებო მდგომარეობა, ან საზოგადოების უკმაყოფილებაზე სათანადო პასუხის გაცემის უუნარობა.

ვიდრე მართვის სისტემების არსებულ კლასიფიკაციებს შევისწავლიდეთ, ჯერ იმაზე დაფიქრდეთ, რა ექვემდებარება კლასიფიკაციას და რისთვისაა იგი საჭირო. უპირველეს ყოვლისა, რა არის "მმართველობა" და რა განასხვავებს მას პოლიტიკური სისტემებისა თუ რეჟიმებისაგან? ტერმინი "მმართველობა" იმ ინსტიტუციურ პროცესებს უკავშირდება, რომელთა მეშვეობითაც კოლექტიური და როგორც წესი, შესასრულებლად საგადადებლო გადაწყვეტილებები მიიღება; მმართველობის სხვადასხვა ინსტიტუტებს წინის IV თავში განვიხილავთ მეორე მხრივ, პოლიტიკური სისტემის (Political System), ანუ რეჟიმი, უფრო ფართო ცნებაა, რომელიც არა მხოლოდ მმართველობის მექანიზმებსა და სახელმწიფო ინსტიტუტებს მოიცავს, არამედ იმ სტრუქტურებსა და პროცესებსაც, რომელთა მეშვეობითაც სახელმწიფო საზოგადოებასთან ამყარებს ურთიერთობას.

პოლიტიკური სისტემა, ფაქტურად, უფრო ფართო საზოგადოებრივ ორგანიზმის შემადგენელია. იგი "სისტემაა", რადგანაც მასში შემავალი ინსტიტუტებს შორის ურთიერთქმედებებს გულისხმობს; ხოლო "პოლიტიკურია" იმდენად, რამდენადაც ეს ურთიერთქმედებები საზოგადოებაში ძალაუფლების, სიმდიდრისა და რესურსების გადანაწილების მიზნით ხორციელდება. პოლიტიკური სისტემის მთავარ მახასიათებლად შევვიღოთ მივიჩნიოთ როგორც ეკონომიკური ცხოვრების ორგანიზება, ასევე ამ სისტემაში მოქმედი სახელისუფლებო მექანიზმები. ამგვარად, რეჟიმი მართვის ისეთი ფორმაა, რომელიც მთავრობის ცვლილების მიუხედავად, უცვლელი რჩება. მმართველთა შეცვლა შეიძლება მოხდეს არჩევნების, დინასტიების ცვლის, სახელმწიფო გადატრიალებების შედეგად და ა.შ., რეჟიმები კი მხოლოდ გარე სამხედრო ჩარევის ან ქვეყნის შიგნით რევოლუციური გადატრიალების შედეგად იცვლებიან.

რას გვაბლეს პოლიტიკური სისტემების კლასიფიკირება

პოლიტიკური სისტემების კლასიფიკაცია ჩვენთვის ორი თვალსაზრისითაა საინტერესო. ჯერ ერთი, არსებითად გვიოილებს პოლიტიკისა და სახელმწიფოებრივი მართვის გაგებას. პოლიტოლოგიაში, ისევე როგორც სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებში, შემეცნება ძირითადად შედარების საფუძველზე ხდება, ვინაიდან ექსპერიმენტული ხასიათის მეთოდები აქ ზოგადად, გამოუსადეგარია. მაგალითად, ექსპერიმენტით ვერ დაუდგენთ, გაუიოდდება თუ არა ა.შ.შ.-ს მთავრობას ამა თუ იმ სახელისუფლებო კრიზისის გადაჭრა — თუკი იგი ძალაუფლების დანაწილების პრინციპზე იტყვის უარს; ან გადარჩება თუ არა კომუნისმი, სსკ-ს რეფორმები ერთი თაობით აღრე რომ წამოიწყო. საქმის გასაიოდებლად, ჩვენ შედარებებს ვიყენებთ ხოლომე — მართლაც, თუკი ერთი მჭედვით, ფაქტების უცნაურ გროვებს მსგავსებთა და განსხვავებთა პრიზმიდან შევხედეთ, სწორედ რომ შედარება დაგვეხმარება დავინახოთ, რაა მნიშვნელოვანი მათში და რა — მეორეხარისხ-

ოვანი. ასეთ დროს ხდება სწორედ პიპოთუბების, კონცეფციებისა და თეორიების შექმნაცა და გარკვეულწილად, მათი მართებულობის შემოწმებაც. ალექსის დე ტოკვილის თქმით, "შედარებები რომ არა, გონება გაზარმატდებოდა". ამდენად, მართვის სისტემათ კლასიფიცირების ცდა უბრალოდ საშუალებაა — შედარების პროცესისათვის მეტი მეთოდურობისა და თანამიმდევრულობის მისაცემად.

კლასიფიკაციის მეორე მიზანია, არა მხოლოდ მოვლენათ ანალიზში დაგეხმაროს, არამედ მათი შეფასების საშუალებაც მოგვცეს. არისტოტელედან მოყოლებული, ხელისუფლების რაობაზე დაყიქრებულ ხალხს მართო ხელისუფლების არის ამოცნობა კი არ ეწადა, არამედ მის "გაუმჯობესებასაც" იხსახავდა მიზნად. სხვაგვარად თუ ვიტყვი, შეფასებით დამოკიდებულება მჭიდროდ უკავშირდება ნორმატიულ შეხედულებებს: კითხვა — "რაი არს" უშუალოდ ებძის კითხვას — რა უნდა იყოს. ამ პროცესმა, "წრფეადასული გულმოდგინების" შემთხვევაში, შეიძლება მართვის "იდეალურ" და ბოლო-ბოლო, უტოპიური ხისტემების ძებნამდეც კი მიგვიყვანოს. ამის მაგალითებია სწორედ, პლატონის "სახელმწიფო", თამას მორის "უტოპია" (1516), პეტრე კროპოტკინის "მინდევები, ქარხნები და საამქროები" (1912) და სხვა.

ოღონდ, თუკი უკიდურესობაში არ გადავიჭრებით, სწორედ მსგავსი კლასიფიკაცია მოგვცემს საშუალებას გულდინჯად განვსაჯოთ პოლიტიკური სტრუქტურებისა და მმართველობის ფორმების აუ-კარგი. მხოლოდ შედარების მეთოდის გამოყენებით თუ ეიპოვით დამაჯერებელ პასუხს ისეთ კითხვებზე, როგორცაა, ეთქვამთ - "ჩვენი მხრივ, მისასაღმებელი იქნებოდა თუ არა, რუსეთისა და სხვა ყოფილი სოციალისტური ქვეყნების არჩევანი ლიბერალური დემოკრატიის სასარგებლოდ?" "უნდა თქვას თუ არა ინდოეთმა უარი ფედერალიზმზე — უნიტარული სისტემის, ან თუნდაც რეგიონათა დამოუკიდებლობის სანაცვლოდ?" "ბოლოს და ბოლოს, ეღირსება თუ არა გაერთიანებულ სამეფოს საკუთარი კონსტიტუცია?"

თუმცადა, კლასიფიკაციის ყველა სისტემას თავისი ნაკლიც ახლავს. პირველ რიგში, როგორც ყველა ანალიტიკურ ინსტრუმენტს, მასაც გამარტივებისაკენ მიდრეკილება ახასიათებს: სხვადასხვა რეჟიმების ერთ თარგზე მოჭრის შემთხვევაში, აქცენტები მათ მსგავსებებზე კეთდება და საესტემა შესაძლებელია, სხვაობანი ყურადღების მიღმა დაგვრჩეს. იმის რისკიც არსებობს, რომ ერთსა და იმავე ფენომენს, განსხვავებული კონტექსტიდან გამოვლინარე, სხვადასხვა მნიშვნელობა მიენიჭოს. მაგალითად, იაპონიასა და მთელს შორეულ აღმოსავლეთში სიტყვა "სახელმწიფო", შესაძლოა, ტიპობრივად და არსობრივად სხვაგვარად ექსოდეთ, ვიდრე დასავლურ სამყაროში. ამისდაკვალად, შედარებითი ანალიზის ჩატარებისას ეთნოცენტრიზმის ზიფათიც უთუოდ გასათვალისწინებელია. მეორეც, კლასიფიკაციის პროცესზე, შესაძლოა, დროთა განმავლობაში ფეხვალდობილმა ღირებულებებმაც იქონიოს გავლენა. მაგალითად, როდესაც პოლიტოლოგები კომუნისტურ და ფაშისტურ რეჟიმებს ტოტალიტარიზმის ნიშნით აიკვებდნენ, ისეთი სურათი იხატებოდა, თითქოსდა დასავლეთის ლიბერალური დემოკრატია არსებითად ერთსა და იმავე მტერს ებრძოდა "ცოე ომშიც" და II

უტოპია, უტოპიზმი:
უტოპია (ბერძნული "ოუტოპია", ანუ "არსად — ანდა "უტოპია", რაც "კარგ ადგილს" შეესაბამება)

სიტყვასიტყვით იდეალურ ან სრულყოფილ საზოგადოებას ნიშნავს. თუმცა, უტოპიათა უმეტესობა ნაწარმის ასრულებას, ძალადობისა თუ ჩაგვრის მოსპობას, სრულ იდეალს გულისხმობს.

უტოპიზმი თეორიული პოლიტიკური აზროვნების ფორმაა, რომელიც უარსებლ წყობას აკრიტიკებს და იდეალური და სრულყოფილი ალტერნატივის მხოლოდ წარმოსახვით მოდელს გეოვავაზობს. ამის თვალსაზირო მაგალითებია ანარქიზმი და მარქსიზმი.

უტოპიური თეორიები, როგორც წესი, ადამიანური თვითგანვითარების უსახლერო შესაძლებლობების რწმენას ეყარება, ოღონდ სხირად ამ ტერმინს აგებული დამოკიდებულების დღეფრიც დაკრუს — ფიქტივიკონებისა და მიულსველი მიზნებისადმი ლტოლვის გამოისხობა

პოლიტიკური ხისტემა:
ურთიერთობათა სისტემა, რომლის საშუალებითაც მმართველობა "სარგებლის" სახით რეაგირებს საზოგადოების აწვლილზე" და მის მოთხოვნებსა თუ მხარდაჭერას კონკრეტული პოლიტიკური ნაბიჯებით ევასტუება.

ეთნოცენტრიზმი:
საკუთარ კულტურაში არსებული მზა ღირებულებებისა და თეორიების მორგება სხვა საზოგადოებრე უჯვუებსა თუ ეთნოსებზე. ეთნოცენტრიზმი თავისთავად მიცრობობასა თუ მუედ ხელვას გულისხმობს.

მსოფლიო ომის დროსაც. შეიძლება ითქვას, რომ საბოლოოდ, კლასიფიკაციის ყველა სისტემას კიდევ ერთი უცილობელი ზინჯი ახასიათებს: ეერტ ერთი ეერ ტდება სახელმწიფოს საზღერებს და ყოეულ კონკრეტულ ქვეყანას ცალკე აღებულ მთლიანობად განიხილავს. იქნებ ეს დიდი შეედომად არც იყოს, ოღონდ კარსმომდგარი ელობალიზაციის ჭრილში, ამგეარი მიდგომა, საყოელთაო აზრით, უკეე არასაკმარისია.

კლასიკური ტიპოლოგიები

კლასიფიკაციათაგან უდაოდ ყველაზე ღირებულად ჩე წელთადრიცხვამდე IV საუკუნეში არისტოტელეს მიერ შემუშაებული სისტემა ითვლებოდა. ეუუძნებოდა რა იმდროინდელი 158 ბენული პოლისის (ქალაქ-სახელმწიფოს) მართვის ანალიზს, იგი პოლიტიკურ ფილოსოფიაში კიდევ 2500 წელი ბატონობდა. არისტოტელეს მიაჩნდა, რომ მმართველობის ფორმები ორი კრიტერიუმით განირჩევა: "ვინ მართავს", და "ვინ იგებს ამიშ. მისი აზრით, მმართველობა შეიძლება იყოს ერთი ადამიანის, ადამიანების მცირერიცხოვანი ეგუუვის, ან მრავალი მოქალაქის ხელში. თუმცა, ნებისმიერ შემთხვევაში, ის ან თავად მმართველთა კრძო ინტერესებს, ან მთელი საზოგადოების კეთილდღეობას ემსახურება. ამგეარად, არისტოტელემ მმართველობის 6 ფორმა გამოყო (ნახ. 2.1).

ვინ მართავს?

ერთი კაცი უმცირესობა უმრავლესობა

ტირანია	ოლიგარქია	დემოკრატია	მმართველები
მონარქია	არისტოკრატია	პოლიტი	ვინ იგებს?
			ყველა

ნახ. 2.1

მმართველობის ექვსი ფორმა
არისტოტელეს მიხედვით

თუად არისტოტელეს მიზანი ის იყო, ნორმატიულ საფუძელებზე შეეფასებინა მმართველობის ყოეული ფორმის ეე-კარგიანობა, და მათ შორის „იდეალურმ“ დაედგინა. არისტოტელემ ტირანიაც, ოლიგარქიაცა და დემოკრაციაც მმართველობის მახინჯ და უგვან ფორმებს მიაკუთვნა. მისი თვალთახედვით, ერთი ადამიანი იქნებოდა ეს, ადამიანთა მცირერიცხოვანი ეგუუფი თუ მრავალნი — ყველანი საკუთარი ინტერესების კარნახით მართედნენ და, შესაბამისად, სხვათა საზიანოდ. ამიტომაც უპირატესობა მონარქიას, არისტოკრაციასა და პოლიტს უნდა მინიჭებოდა, რადგან ამგეარი მმართველობა — ერთი კაცი იქნება სათეეში, უმცირესობა თუ უმრავლესობა — მანიც ყველას საკეთილდღეოდ მართავს.

მმართველობის ფორმათა შორის უარესად არისტოტელემ ტირანია აღიარა, ვინაიდან მოქალაქეს იგი მონასთან ათანაბრებს. მეორეს მხრივ, მონარქია და არისტოკრატია უვარგისად შერაცხა, რაკილა ერთგვარ "ღვთებრივ ნებას" დანდობილი მმართველები, საკუთარი ინტერესების მიღვენას ამჯობინებენ საზოგადოებრივ კეთილდღეობაზე ზრუნვასო. მმართველობის ყველაზე საიმედო ფორმად კი არისტოტელემ პოლიტი (მრავალთა მმართველობა ყველას საკეთილდღეოდ) მიიჩნია. თუმცა არისტოტელემ სახალხო მმართველობის გასარიტიკებლად არ დაიშურა სიტყვები — თუ მასებს მდიდარი მოქალაქეებისა შემურდებთ, ისინი ადვილად მოექცევიან დემაგოგების გაუღენის ქვეშო. ამიტომაც იგი უპირატესობას მმართველობის ერთგვარ "შერეულ" ფორმას ანიჭებდა, რომელიც დემოკრატიისა და არისტოკრატიის ელემენტებს შეითავსებდა, ხოლო ძალაუფლება ე.წ. "სამშაო კლასის" — არცა მდღერებისა და არც დარიბების - ხელში იქნებოდა თავმოყრილი.

არისტოტელეს სისტემა შემდგომში ისეთმა მოაზროვნებმა განავითარეს, როგორებიც იყენენ თომას პობსი და ჟან ბოდენი (1530-1596) — ოღონდ მათი ყურადღების ძირითად საგნად თვითმპყრობელობის პრინციპი იქცა — როგორც ნებისმიერი სტაბილური პოლიტიკური რეჟიმის საფუძველთა საფუძველი; თავის მხრივ, თვითმპყრობელობამ იმ "უმაღლესი და მარადიულ" ძალაუფლების მნიშვნელობა შეიძინა, რომელსაც სწორედ ამგვარი მმართველობის უზრუნველყოფა შეეძლო.

ბოდენმა თავის ნაშრომში "საყოველთაო კეთილდღეობის 6 წიგნი (The Six Books of the Commonwealth, 1576) დეტალურად განიხილა, თუ ვის ეყრა ძალაუფლება როგორც ანტიკურ, ისე თანადროულ სახელმწიფოებში და საბოლოო ჯამში ის დასკვნა გამოიტანა, რომ მმართველობის საუკეთესო ფორმად აბსოლუტიზმი უნდა მივიჩნიოთ ასეთ დროს ძალაუფლება იმ მმართველის ხელთა, ვინც კარნახობს კანონებს, ოღონდ თავად არც ერთი კანონით არაა შებორკილი. ბოდენის თვალსაზრისით, ძალაუფლების ერთ ხელში მოქცევის უპირატესობა ისაა, რომ თვითმპყრობელობას არანაირი დანაწერება არ ემუქრება: შვიდღეობა ითქვას, მას უზუნაესი ხელისუფალის საბოლოო ბეჭედი აზის; ამასთანავე, მონარქიე შეზღუდულია - მისთვისაც არსებობს ზეგარდმო, ღვთიური ნება, ანაუ ბუნების კანონები. პობსი, თავის მხრივ, "ღვთათანაშმ" (1651) თვითმპყრობელობას უკიდევანო ერთმმართველობად სახაედა, და თვითმპყრობელის აბსოლუტურ შეუზღუდელობაში ეჭვიც არ შექქინდა.

მოგვიანებით ეს იდეები ადრეული ლიბერალური აზროვნების ისეთ წარმომადგენლების მიერ გადაისინჯა, როგორებიც ჯონ ლოკი და მონტესკიე იყენენ - კონსტიტუციური მმართველობის შეუვალი მომხრენი. თავის ნაშრომში "ორი ტრაქტატი მმართველობის თაობაზე (Two Treatises of Government 1690) ლოკი ამტკიცებდა — თვითმპყრობელი თავად ხალხი უნდა იყოს, და არა მონარქიო; იგი შეზღუდული მმართველობის იმგვარ სისტემას უჭერდა მხარს, რომელიც სიცოცხლის, თავისუფლებისა და საკუთრების — ადამიანის ბუნებრივი უფლებების — განუზრელ დაცვას უზრუნველყოფდა. მონტესკიე თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში "კანონთა გონი" (The Spirit of the

აბსოლუტიზმი:
აბსოლუტიზმი შეუზღუდელი მაროვის თორია ან პრაქტიკაა, რომელიც ყველაზე ხშირად აბსოლუტურ მონარქიას გაახსენეს. აბსოლუტიზტურ პრინციპს საყუქლად უფრო მართვის უსაზღუო უფლებაზე არტყენია უქმს, ("ღვთითობაქებული უფლებანი") ეიდრე წრედაა-სული ძალაუფლების რეალური გამოუღინება. აბსოლუტური ძალაუფლების რაციონალ-ისტური თორიების თანახმად, მხოლოდ აბსოლუტურ ხელისუფლებას ძალუმს სოციალური სტაბილურობისა და წესრიგის გარანტია მოქციეს. ამისდა მიუხედავად, აბსოლუტიზმი უნდა განვასხვაოთ ატოკრატიისა და დიქტატურისაგან (იხ. გვ. 405). ოღონდ ევა — რელიგიურ თუ რაციონალურ პრინციპზე დაფუძნებული აბსოლუტიზმი, თვითმზერ და შეუზღუდე ძალაუფლებას არ გულისხმობს.

დემაგოგი:
პოლიტიკური ლიდერი, რომელიც ხალხის გარკვეულ მასას ისტერიული ენთუზიაზმის აგორების მეშვეობით აკონტროლებს.

Laws, 1734) საზოგადოების "შეცინიერული მიდგომით კვლევას შეეცადა, რათა იმ წყობილების რაობა გაერკვია, რომელიც პიროვნული თავისუფლების საუკეთესოდ დაეცას მოახერხებდა. აბსოლუტიზმის შეურავებელმა კრიტიკოსმა და ინგლისური პარლამენტარული ტრადიციების თავყანისმცემელმა, მან პირველმა წამოაყენა კონტროლისა და დაბალანსების იდეა "ძალაუფლების გადანაწილების", ანუ ხელისუფლების აღმასრულებელ, საკანონმდებლო და სასამართლო შტოებად დაყოფის გზით. მოგვიანებით, სწორედ ეს პრინციპი დაედო საფუძვლად ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციას (1787), ხოლო შემდგომ, ზოგადად ლიბერალურ-დემოკრატიული მმართველობის ერთ უმთავრეს მახასიათებლად იქცა.

XVIII საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, თანამედროვე საკონსტიტუციო სისტემების განვითარებამ სულ უფრო ნათლად წარმოაჩინა, რომ პოლიტიკურ სისტემათა არისტოტელესეულ ტიპოლოგიას უკვე ყველი გასკელოდა. 1775-83 წლების ამერიკის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის შემდგომ, იქ დამკვიდრებულმა კონსტიტუციურმა რესპუბლიკანიზმმა, 1789 წლის საფრანგეთის რევოლუციის პერიოდის დემოკრატიულმა რადიკალიზმმა და გაერთიანებულ სამეფოში წარმოქმნილმა საპარლამენტო მმართველობამ, არსებითად განსხვავებული, გაცილებით უფრო რთული პოლიტიკური რეალობები წარმოშვა, ვიდრე ამას ადრეული ეპოქის მოაზროვნეები წარმოიდგენდნენ. პოლიტიკური მმართველობის კონსტიტუციური და ინსტიტუციონალური მხარეებისადმი შზარდმა ინტერესმა თანდათანობით ჩაანაცვლა კლასიფიკაციის კლასიკური სქემები. ყოველივე ეს მონტესკიეს მიერ ხელისუფლების სხვადასხვა შტოებად დაყოფის პრინციპს ეფუძნებოდა. ასე მაგალითად, მონარქია რესპუბლიკისაგან, საპარლამენტო მმართველობა — საპრეზიდენტოსაგან, ხოლო უნიტარული სისტემები — ფედერალურისაგან გაიმიჯნა.

რესპუბლიკანიზმი:
პრინციპი, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკური ხელისუფლება ხალხის თანხმობიდან იღებს სათავეს; მონარქიული და დინასტიური პრინციპების უარყოფა

სამოქალაქო საზოგადოება:
ავტონომიური ჯგუფებისა და გაერთიანებების ერთობლიობა; სახელმწიფო კონტროლისაგან დამოუკიდებელი, ყრბო სფერო.

მოლიანი შიდა პროდუქტი:
ქვეყნის ეკონომიკაში წლიურად გაჩეული მომსახურებისა და წარმოებული საქონლის ფინანსური ღირებულება.

"სამი სამყაროს" ტიპოლოგია

ისტორიის მსვლელობამ, XX საუკუნეში კიდევ ერთხელ შეეცალა პოლიტიკური კლასიფიკაციის საფუძვლები. ორ მსოფლიო ომს შუა პერიოდში გაჩენილმა ავტორიტარიზმის ახალმა ფორმებმა — სტალინურ რუსეთში, ფაშისტურ იტალიასა და ნაცისტურ გერმანიაში — ის აზრი გაამყარა, რომ მსოფლიო ორ, დემოკრატიულ და ტოტალიტარულ რეჟიმებად გაიხლიჩა. ფაშიზმისა და ნაციზმის დამარცხების მიუხედავად, კონტრასტი დემოკრატიისა და ტოტალიტარიზმს შორის იმდენად ამკარა იყო, მრავალი პოლიტიკოლოგის ცნობიერებაში სწორედ ეს დაყოფა იქცა ძირითად ფაქტორად მომავალი ათწლეულის ანამელობაში (1950-1960). და მაინც, მალე ყველა მიხვდა, რომ არსებითად, სწორედ "ცეი ომის" დროინდელი დაპირისპირება განაპირობებდა ამგვარ მიდგომას და კლასიფიკაციის ახალი, ღირებულებათა თვალსაზრისით ნეიტრალური და იდეოლოგიურად მიუკერძოებელი სისტემის ძიება გახდა აუცილებელი. დროთა განმავლობაში პოპულარობა მოიპოვა ე.წ. "სამი სამყაროს" კონცეფციამ — პოლიტიკური სამყაროს დაყოფამ სამ განსხვავებულ ბლოკად:

- † კაბიტალისტური "პირველი სამყარო"
- † კომუნისტური "მეორე სამყარო"
- † განვითარებადი "მესამე სამყარო".

სამი სამყაროს ამგვარ კლასიფიკაციას თავისი ეკონომიკური, იდეოლოგიური, პოლიტიკური და სტრატეგიული განზომილებები გააჩნდა. წმინდა ეკონომიკური მოსაზრებით, დასავლეთის ინდუსტრიული რეჟიმები "პირველ სამყაროდ" გამოცხადდა, რადგან აქ მოსახლეობა ცხოვრების ყველაზე მაღალი დონით გამოირჩევა. 1983 წელს იმ ქვეყნებმა, რომელთა მოსახლეობა მსოფლიოს მოსახლეობის მხოლოდ 15 % -ს შეადგენს, მსოფლიოს მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) 63% აწარმოეს (მსოფლიო ბანკის მონაცემები. 1985წ.). კომუნისტური რეჟიმები "მეორე სამყაროს" იმ ნიშნით მიაკუთვნეს, რომ საკუთარ ქვეყნებში მათ სრული ინდუსტრიალიზაცია მოახდინეს და უნარი შესწევდათ, საკუთარი მოსახლეობის უმთავრესი მატერიალური მოთხოვნილებები დაექმაყოფილებინათ; ამ ქვეყნების მოსახლეობა მსოფლიოს 33% შეადგენდა და მშპ-ს 19% აწარმოებდა. აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ნაკლებ განვითარებული ქვეყნები "მესამე სამყაროდ" მოინათლნენ, რაკილა ეკონომიკურად დამოუკიდებელნი ვერ იყვნენ და მასობრივი სიღარიბის ზღვარზე არსებობდნენ. მათი მოსახლეობა სამყაროს მოსახლეობის 52% შეადგენდა და მსოფლიო მთლიანი შიდა პროდუქტის 18% აწარმოებდა.

"პირველსა" და "მეორე სამყაროს" შორის გააფთრებული იდეოლოგიური ბრძოლა მიმდინარეობდა. "პირველი სამყარო" წმინდად კაბიტალისტურ პრინციპებს აღიარებდა - კერძო მწერამეობას, მატერიალურ სტიმიულირებასა და თავისუფალ ბაზარს; "მეორე სამყარო" კი - "კომუნისტურ" ღირებულებებს: კოლექტიურ შრომას, სოციალურ თანასწორობას და ცენტრალიზებულ დაგეგმვის აუცილებლობას. ამგვარი იდეოლოგიური განსხვავებანი აშკარა პოლიტიკურ ელფერს ატარებდა: "პირველი სამყარო" ლიბერალურ-დემოკრატიულ პოლიტიკას მისდევდა, რაც არჩევნების დროს პარტიათა მეტოქეობაში გამოიხატებოდა; "მეორე სამყაროს" რეჟიმები კი ერთპარტიულ სახელმწიფოებს წარმოადგენენ, სადაც "მეორე სამყაროს" კომუნისტური პარტიები ბატონობდნენ. "მესამე სამყარო" ტიპურად ავტორიტარული იყო და დინასტიური მონარქიების, დიქტატორების, ან უბრალოდ, სამხედრო რეჟიმების მიერ იმართებოდა. ამგვარი დაყოფა მთლად ნათლად მაინც ვერ ასახავდა ბიპოლარულ "მსოფლიო წესრიგს": როცა დასავლეთი, ა.შ.შ.-ს თაოსნობით - საბჭოთა კავშირის გავლენის ქვეშ მოხვედრილ აღმოსავლეთს უპირისპირდებოდა. ამ "წესრიგის" შენარჩუნება ორი მეტოქე სამხედრო ბანაკის ხარჯზე ხდებოდა: ერთის მხრივ ნატო-ს, ხოლო მეორე მხრივ - ე.წ. "ვარშავის ბლოკის" არსებობით არცთუ იშვიათად, "შეიმზრობელ" მესამე სამყარო, ამ გეოპოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზად იქცეოდა ხოლმე, რითაც მისი პოლიტიკური და ეკონომიკური უსუსურობა კიდევ უფრო თვალსაჩინო ხდებოდა.

მაგრამ 1970 წლიდან, კლასიფიკაციის მოცემული სისტემის შენარჩუნება სულ უფრო და უფრო გართულდა. ეკონომიკური განვითარების

ტოტალიტარიზმი:
 დამნიებას, სისასტიკესა და იდეოლოგიურ მანიპულაციასზე დამყარებული პოლიტიკური მართვის ყოლის-მომცველი სისტემა.
 ტოტალიტარიზმი იმით განსხვავდება ავტორიტარისა და ავტორიტარიზმისაგან, რომ "სრული ძალაუფლების" მოპოვებას საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური არსებობის ყოველი ასპექტის პოლიტიზირებით ცდილობს. ავტორიტარული და ავტორიტარული რეჟიმებს პოლიტიკური ძალაუფლების მონოპოლიზების შედარებით უფრო ზომიერი მეთოდები ახასიათებს, რაც კუულეობი, მასების პოლიტიკადან გამომდინარე გამოიხატება; ტოტალიტარიზმი კი სამოქალაქო საზოგადოების სრულ განადგურებას და ყოველ "ეგრესიულ" მოსაზრებას გულსხმობს. ტოტალიტარულ რეჟიმებს ზოგჯერ ე.წ. ექსპლუატაციონისინდრომით (ფრიდრიხი და ზევეინსკი 1963) ახასიათებენ ხოლმე:
 < ოფიციალური იდეოლოგია
 < ერთპარტიული სახელმწიფო, რომელსაც სათავეში ყოლისშემძლე ლიდერი უდგას
 < დამნიების პოლიტიკის" სისტემა
 < მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების სრული კონტროლი
 < შეიარაღების საშუალებათა მონოპოლიზება
 < სახელმწიფოს ზღვრულად ეკონომიკური ცხოვრების ყველა ასპექტზე.

ლიბერალური დემოკრატია:

დემოკრატიული მართვის იმგვარი ფორმა, რომელიც საზოგადოებრივი თანხმობის იდეალსა და შეზღუდული მმართველობის პრინციპს აერთიანებს. მისი "ლიბერალურ" თვისებები ხელისუფლებაზე მუდმივი კონტროლის მეშვეობით მოქალაქეთა თავისუფლების უზრუნველყოფასა და სახელმწიფოს მხრიდან მათი უფლებების დაცვაში ვლინდება, ხოლო "დემოკრატიულობა" — არჩევნების რეგულარულ და კონკურენტულ სისტემას ეფუძნება, სადაც განმსაზღვრელი საყოველთაო საარჩევნო უფლებისა და პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპებია. ამავე ტერმინში შეიძლება პოლიტიკური მოძღვრებაც ვიგულისხმოთ, თუმცა ზოგადად, "ლიბერალური დემოკრატია" მმართველობის კონკრეტულ ფორმასთან მიმართებით უფრო იხმარება. ამ ტიპის რეჟიმების განმსაზღვრელი ნიშან-თვისებებია:

◀ საკონსტიტუციო მმართველობა, რომელიც დადგენილ და, როგორც წესი, სამართლებრივ ნორმებს ეფუძნება.

◀ სამოქალაქო თავისუფლებისა და პირიერი უფლებების უზრუნველყოფა.

◀ ხელისუფლების გადანაწილება და კონტროლისა და დაბალანსების სისტემა.

◀ რეგულარული არჩევნები, რომელიც ითვალისწინებს პრინციპს:

"ერთი ამომრჩეველი — ერთი ხმაა და ყოველი ხმა თანაბრად ფასობს".

◀ პარტიული კონკურენცია და პოლიტიკური პლურალიზმი.

◀ სხვადასხვა ინტერეს-ჯგუფთა ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებლობა.

◀ საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნებზე ორიენტირებული კერძო მეწარმეობა.

ახალი სტრატეგიების გამოყენებით, "მესამე სამყაროს" მრავალმა ქვეყანამ - ახლო აღმოსავლეთის ნაუთობით მდიდარმა სახელმწიფოებმა, სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სწრაფად განვითარებადმა ქვეყნებმა და ნაწილობრივ, ლათინურმა ამერიკამ - ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით დიდი ნაბიჯი გადადგეს წინ; ზოგიერთი ქვეყანა კი პირიქით, კიდევ უფრო გაღარიბდა — აფრიკის საპარის სამხრეთით მდებარე ვრცელი რეგიონი ახლა საერთოდ "შეთოხე სამყაროდ" იწოდება. გარდა ამისა, 1980-90 წლების აზიაში, აფრიკასა და ლათინურ ამერიკაში მიმდინარე დემოკრატიზაციის პროცესები იმაზეც მიანიშნებდა, რომ "მესამე სამყაროს" რეჟიმები, ფორმალურად მაინც, სრულად ავტორიტარულად უკვე ვეღარ ჩაითვლებოდნენ. სიძარტლე ითქვას, ბევრში ახლა უკვე გაღიზიანებასაც იწვევს "მესამე სამყაროს" ცნება — ერთგვარი დამამცირებელი ქვეტექსტის გამოისობით ამიტომაც, დღესდღეობით ტერმინი "განვითარებადი სამყარო" უფრო მოიხმარება.

ეჭვგარეშეა, რომ "სამი სამყაროს" კონცეფციას ყველაზე გამანადგურებელი დარტყმა 1989-91 წლების აღმოსავლეთ ევროპულმა რევოლუციებმა მიაყენა. სწორედ მათ განაპირობეს კომუნისმის იდეოლოგიის კრაზი სსრკ-სა და ყოფილი სოციალისტური ბანაკის სხვა ქვეყნებში, და ამასთანავე, პოლიტიკურ ლიბერალიზაციასა და საბაზრო ეკონომიკის რეფორმებს დაუდეს სათავე. ამასთან დაკავშირებით, ფრენსის ფუკუიამამ

(1989) ისიც კი განაცხადა, მოულოდნელად ამგვარი განვითარება ერთგვარ "ისტორიის დასასრულს" ნიშნავს — ანუ, სამყაროთა იდეოლოგიური დაპირისპირება, ფაქტიურად, დასავლური ლიბერალური დემოკრატიის გამარჯვებით დამთავრდაო. "შეორქ და "ქესამე სამყაროს" რეჟიმები მაშინ დაიშხვრნენ, როცა აღიარება მოუწიათ — მხოლოდ კაპიტალისტური "პირველი სამყარო" იძლეოდა ეკონომიკური აყვავებისა და პოლიტიკური სტაბილურობის რეალურ პერსპექტივას.

თანამედროვე რეჟიმები

პოლიტიკურ სისტემათა კლასიფიკაციის თვალსაზრისით, 1980-იან წლების ბოლო ერთგვარი "ნიხნ იყო. მოქმელებული კატეგორიები, კერძოდ "სამ სამყაროდ დაყოფის კონცეფცია კი უარყვეს, მაგრამ მსოფლიოს ახალი კონტურები პოლიტიკურ რუკაზე, ჯერაც ბუნდოვანი რჩებოდა. "ისტორიის დასასრულის" სცენარი მხოლოდ ერთდღიანი შექელა აღმოჩნდა, რომელიც კომუნისტების კრახისა და დემოკრატიზაციის ტალღის (XX საუკ. მიწურული) ფონზე გამოფარფატდა სამზეოზე. გასაგები ხდება, რომ მაშინდელი ეიფორია, სხვა არაფერი იყო, თუ არა "ცოი ომის" დასრულების შედეგად გამოწყვეული ალტკინება. მარშალია, დღემდე ბგერი ისევე საუბრობს "ლიბერალური დემოკრატიის სამყაროს" უპირატესობასა და განვითარების დასავლურ მოდელზე, ოღონდ ბოლომდე ვერ იაზრებენ, რომ ამ მოდელის უკან, არსებითად, მხოლოდ წმინდად ამერიკული გამოცდილება დგას და იმგვარი ღირებულებანი, როგორც ინდოიდუალიზმი, ადამიანის უფლებები და არჩევანის თავისუფლება, ყველასთვის ასე ხელაღებით მისადაგებელი ვერ იქნება. ამის ერთ-ერთი შედეგი კი ის გახლდათ, რომ ისლამური თუ კონფუციანური პოლიტიკური ტრადიციის მნიშვნელობა ვერ გაიზარეს — ისინი უბრალო ცდომილებად ან უკონკურენტო ლიბერალური დემოკრატიისათვის წინააღდგომის უმწეო მცდელობად მიიჩნიეს.

ამგვარად, კლასიფიკაციის ახალი სისტემის ჩამოყალიბებას ისიც უშლის ხელს, რომ არ არსებობს ერთიანი კრიტერიუმები, რასაც იგი შეიძლება დაყვრდნოს. კლასიფიკაციის არცერთ სისტემა არ ემყარება ერთადერთ და ყოვლისმომცველ საფუძველს. თუმცა, როგორც წესი, განსხვავებული სისტემები კრიტერიუმთა სხვადასხვა ასპექტებს ანიჭებდნენ უპირატესობას. მათ შორის, უმნიშვნელოვანესი პარამეტრებია:

◀ ეინ მართავს — ანუ, ქვეყნის მართვაში მხოლოდ საზოგადოების მაღალი წრეები და პრივილეგირებული ჯგუფები მონაწილეობენ, თუ მთელი მოსახლეობა?

◀ როგორ მიიღწევა საზოგადოებრივი თანხმობა: ხელისუფლება ხალხს ძალისა და მუქარის ენით ელაპარაკება, თუ ყურს უგდებს და დათმობისთვისაც შზადაა?

◀ ხელისუფლება ცენტრალიზებულია თუ გადანაწილებული? კონტროლისა და დაბალანსების რა ფაქტორები მოქმედებენ პოლიტიკურ სისტემაში?

◀ რა გზით ხდება ძალაუფლების მოპოება და გადაცემა? სისტემა ღიაა და

ფრენსის ფუკუიამა
(დაბ. წ. — 1952)

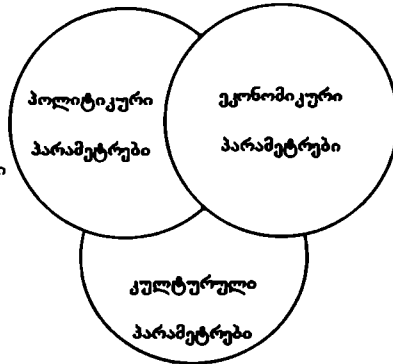
ამერიკელი ანალიტიკოსი და პოლიტოლოგი. დაიბადა ნიკაგოში. პრიეტესტანტი ლათინსაბურის ოჯახში. სამეცნიერო მოღვაწეობის დაწყებამდე, ამერიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის პოლიტიკური დავაგეგმარების განყოფილებაში მუშაობდა. ამჟამად ჯონს. ჰოპკინსის უნივერსიტეტში კითხულობს ლექციებს. ამ თემატიკაზე რუსულენოვანი, საერთაშორისო აღიარება მოუტანა სტატია "ისტორიის დასასრული?" (1989). რომელიც მოვიანებით მის ცნობილ წიგნად იქცა — "ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი აღაშენი (1992). ფუკუიამა ჰაინრიხს რომ. ასე თქვათ "იღვთა ისტორია" ლიბერალური დემოკრატიის "უპირატეს და საბოლოო მმართველობის ფორმად აღიარებისთანავე დასრულდა. თვის ორ მომდევნო ნაშრომში — "შრანსი" (Trust) და "ღიაღვი წვრთვა" (The Great Disruption) ფუკუიამა ეკონომიკურ განვითარებასა და საზოგადოებრივ სიმტკიცეს შორის ურთიერთკავშირს იკვლევს. მოვიანებით, 2006 წელს გამოცემულ წიგნში "ნეოკონსერვატორთა შემდგომ" მან მძაფრად გააკრიტიკა ამერიკის შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკა 11 სექტემბრის ტერაქტის მომდევნო პერიოდში.

- კონსერვტივარიანი, თუ "ნაკეტილი" და ერთპარტიული?
- < რა დამოკიდებულება არსებობს სახელმწიფოსა და ინდივიდის შორის? როგორ ინაწილებენ უფლება-მოვალეობებს ხელისუფლება და მოქალაქეები?
- < როგორია ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე? როგორია საზოგადოების სოციალური მდგომარეობა და რამდენად თანაბრად ნაწილდება მატერიალური დოვლათი?
- < რა პრინციპებს ემყარება ეკონომიკა — თავისუფალ ბაზარზე უჭირავს თვალი თუ ცენტრალიზებულ დაკავშირებულ? რამდენად ერევა ხელისუფლება ეკონომიკურ ცხოვრებაში?
- < რამდენად მდგრადია სისტემა? რამდენად ხანგრძლივი ისტორია აქვს ამა თუ იმ რეჟიმს? მზად თუა, ახალ მოთხოვნებსა და გამოწვევებს აუწყოს ფეხი?

XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში კლასიფიკაციებში ჭარბობდა კონსტიტუციურ-ინსტიტუციონალური მიდგომა, რაც, თავის მხრივ, კლასიკური ტიპოლოგიებიდან იღებდა სათავეს. ამ შემთხვევაში, დაწერილი და დაუწერელი კონსტიტუციების, საპარლამენტო და საპრეზიდენტო სისტემებს, ფედერალურ და უნიტარულ მმართველობებს შორის არსებულ სხვაობაზე მახვილდებოდა ყურადღება. 1950-60 წლებში, უკვე სისტემური თეორიის ზეგულენით ჩამოყალიბებულ სტრუქტურულ-ფუნქციონალური მიდგომას დაედო სათავე. მსგავსი მიდგომის დროს არა იმდენად ინსტიტუციონალურ მოწყობაზე კეთდებოდა აქცენტი, რამდენადაც პოლიტიკური სისტემების რეალურ ქმედითუნარიანობაზე, კერძოდ იმაზე, თუ როგორ პასუხობდა სახელმწიფო "წვილის" (input) "სარგებელით" (output). "სამი სამყაროს" კონცეფცია თავისი არსით ეკონომიკურ-იდეოლოგიური გახლდათ — რამდენადაც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სისტემის ეკონომიკური განვითარების დონეს და მის ზოგად იდეოლოგიურ ორიენტაციას ანიჭებდა.

ამ წიგნში შემოთავაზებული მიდგომა გარკვეულწილად განსხვავდება თითოეული ზემოვანხილული სამი მიდგომისაგან: აქ რეჟიმის სამი

მთავარი მახასიათებელი მისი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ასპექტები უნდა გაითვალისწინოთ ჩვენი მიდგომის უმთავრესი იდეა ისაა, რომ სისტემები არა იმდენად თავისი კონკრეტული პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული პარამეტრებით განსხვავდებიან, რამდენადაც იმით, თუ როგორ ზემოქმედებენ და რეალურ ცხოვრებაში როგორ "გადაფარვენ" ისინი ერთმანეთს (იხ. ნახ. 2.2):

ნახ. 2.2 სისტემათა ძირითადი მახასიათებლები

შემოთავაზებული მიდგომის ღირსება ისაა, რომ იგი ხაზს უსვამს კონკრეტული კულტურული კონტექსტის მნიშვნელობას განსხვავებული პოლიტიკური და ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღებისას. მაგალითად, მრავალპარტიული არჩევნები და საბაზრო ეკონომიკა დასავლურ საზოგადოებათა ლიბერალური ტრადიციისა და არადასავლურ საზოგადოებათა კულტურულ გარემოში, შესაძლოა, სრულიად სხვადასხვაგვარად აისახოს; ამასთანავე, ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ XX საუკუნის ბოლოს მომხდარი უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური კატაკლიზმების ფონზე, ნებისმიერი კლასიფიკაცია დროებითია. დღესდღეობით პოლიტიკური სისტემები ისე სწრაფად იცვლებიან, მათი კლასიფიცირება არცთუ ისე იოლია: ფაქტიურად, ეს მარად ცვალებადი პოლიტიკური რეალობის დაფიქსირების მცდელობაა. და მაინც, თანამედროვე მსოფლიოში რეჟიმების ხუთი ძირითადი ტიპი შეგვიძლია გამოვყოთ

- ♣ დასავლური პოლიარქიები
- ♣ ახალი დემოკრატიები
- ♣ აღმოსავლეთ-აზიური რეჟიმები
- ♣ ისლამური რეჟიმები
- ♣ სამხედრო რეჟიმები

დემოკრატიზაცია:
 დემოკრატიზაცია ავტორიტარიზმიდან ლიბერალურ დემოკრატიაზე გადასვლას გულისხმობს. ამ პროცესის ყველაზე მნიშვნელოვანი თვისება ძირეულ თავისუფლებათა უზრუნველყოფა და კერძოდ — პოლიტიკური უფლებების, საყოველთაო და თავისუფალი არჩევნების გაპართოვა და (განსაკუთრებით პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში) საბაზრო რეფორმების გატარებაა. დემოკრატიზაცია სამ, ზოგჯერ ურთიერთდამთხვევად პროცესს მოიცავს. პირველი — როცა ძველი რეჟიმი ეშხობა, ამას ჩვეულებრივ, ლეგიტიმურობის დაკარგვა მოჰყვება ხოლმე, რასაც ეკონომიკის დაცემა, არმიისა და პოლიციის ზღვისუფლებისაგან განდგომა სდევს თან; მეორე — „დემოკრატიაზე გადასვლის“ ეტაპს — ახალი, ლიბერალურ-დემოკრატიული სტრუქტურებისა და პროცესების ჩამოყალიბება ახასიათებს; და მესამე — „დემოკრატიული კონსოლიდაცია“ უკვე ის ეტაპია, როცა ახალი სტრუქტურები და პროცესები იმდენად მყარად იდგამს ფეხს ელიტისა და მასების შტენებაში, რომ მათ შეეცვლება უკვე ფიქრით კი წარმოუდგენელია. ამგვარად, ა. პრევეროსკის ფრითან ფრანკს თუ გაიხსენებთ, დემოკრატია „ერთადერთ გართობად რჩება ქალაქში“ (the only game in town) (Przeworsky 1991)

დასავლური პოლიარქიები

"დასავლური პოლიარქიებზე" ფაქტიურად, იგეგვა, რაც "ლიბერალური დემოკრატია" ან უბრალოდ, "დემოკრატია". ეს ის სისტემებია, რომელთა თვალსაზრისით გეოგრაფიულ არეალს ჩრდილო ამერიკა, დასავლეთ ევროპა და ავსტრალია-ოკეანია წარმოადგენდნენ. პანთინგტონი ამ რეჟიმებში დემოკრატიზაციის პირველი ორი "ტალღის" შედეგს ხედავდა, რომელთაგან ერთი 1828-1926 წლების პერიოდს განეკუთვნებოდა და ა.შ.შ., საფრანგეთი და დიდი ბრიტანეთი მოიცავდა; მეორე "ტალღა" 1943-1962 წლებზე მოდიოდა და მან უკვე დასავლეთ გერმანიას, იტალიას, იაპონიასა და ინდოეთს "გადაუარა". იმის მიუხედავად, რომ ამ სისტემებმა დემოკრატიზაციისა და ლიბერალიზაციის გრძელი გზა გაიარეს, მოცემულ შემთხვევაში, ლიბერალური დემოკრატია სთან შედარებით, უპირატესობას მაინც ტერმინ "პოლიარქიას" ვანიჭებთ, რასაც ორი მიზეზი განაპირობებს: ჯერ-ერთი, ლიბერალური დემოკრატია. უფრო პოლიტიკური იდეალის შემცველი ცნებაა და შესაბამისად, ზოგადი ფილოსოფიურ-ეთიკური შინაარსითა და ტეორიული; მეორეც, როდესაც ვაპრობთ — "პოლიარქია", ეგულისხმობთ რომ მთლიანობაში, მსგავსი სისტემა ჯერაც ბოლომდე ვერ პასუხობს დასახულ იდეალს.

პოლიტიკური სისტემების აღწერისათვის ცნება "პოლიარქია" დალმა და ლინდბლომმა დაამკვიდრეს თავიანთ ნაშრომში "პოლიტიკა, ეკონომიკა და კეთილდღეობა" (Politics, Economics, and Welfare, 1953). შემდგომში დალმა იგი კიდევ უფრო გააღრმავა წიგნში "პოლიარქია: თანამონაწილეობა და წინააღმდეგობა" (Polyarchy: articpation and Opposition, 1971). აუტორთა თვალსაზრისით, პოლიარქიული რეჟიმები ორი ძირითადი ნიშან-თვისების ამა თუ იმ კომბინაციით გამოირჩევა: პირველი — მათში მიღწეულია ოპოზიციისადმი ტოლერანტობის შედარებით მაღალი დონე, რომელიც საკმარისია იმისთვის, რომ საზოგადოებამ ხელისუფლების სათაო კურსის კორექტირება შეძლოს. პრაქტიკაში ეს მრავალპარტიული სისტემით, ინსტიტუციურად გარანტირებული და საიმედოდ დაცული სამოქალაქო უფლებებით, ენერჯიული და ჯანსაღი სამოქალაქო საზოგადოების არსებობით ხორციელდება. მეორე თვისება ისაა, რომ პოლიარქიები საზოგადოებას პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის ფართო შესაძლებლობას აძლევს — ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი ფაქტორი რეგულარული და კონკურენტული არჩევნებია; სწორედ ამ ინსტრუმენტის მეშვეობით შეუძლია ხალხს ზეგავლენა იქონიოს და, თუ საჭირო გახდა, შეცვალოს კიდევ ხელისუფლება. ამ თვალსაზრისით, პოლიარქიები ახლოსაა დემოკრატიული ელიტიზმის. იმ ფორმასთან, რომელიც ჯოზეფ შუმპეტერმა (Joseph Schumpeter) აღწერა ნაშრომში "კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია" (Capitalism, Socialism and Democracy, 1942). ოლონდ ლინდბლომიცა და დალიც აღიარებდნენ, რომ პოლიარქიებზე მეტისმეტად დიდი ზეგავლენა აქვთ წამყვან კორპორაციებს, ამიტომ ისინი ზოგჯერ ტერმინ "დეფორმირებული პოლიარქიებასაც კი მოიხმარდნენ.

ლიბერალიზაცია:

სახელმწიფო ძალაუფლების შიდა და გარე კონტროლი და/ან კრიო მქარაობისა და თავისუფალი ბაზრისაყენ აღებული კურსი.

ამგვარად გაგებული "პოლიარქიის" ცნება, უკვე სულ უფრო და უფრო მეტ რეჟიმს მიეხდავება. საზოგადოდ, სადაც კი მრავალპარტიული

არჩევნები ტარდება, ყველა იმ სახელმწიფოს შვეკილია, გარკვეული აზრით, პოლიარქული ეუნოლოთ ამასთანავე, დასაყლური პოლიარქიები მკვეთრად გამოხატული სპეციფიკით გამოირჩევიან — არა მხოლოდ წარმომადგენლობითი დემოკრატიითა და კაპიტალისტური ეკონომიკური ორგანიზაციებით, არამედ კულტურული და იდეოლოგიური ორიენტაციითაც, რაც მკვეთრად დასაყლური ლიბერალიზმიდან იღებს სათავეს. ამ მემკვიდრეობის უმთავრესი მახასიათებელია "ლიბერალური ინდივიდუალიზმი" (ე. ი. პიროვნული თავისუფლების) საყველთაო აღიარებაა. ინდივიდუალიზმი, რასაც ხშირად დასაყლეთის ყველაზე უფრო დამახასიათებელ ღირებულებად სახავენ, თითოეული ადამიანის განუყოფლობას უსვამს ხაზს და თვლის, რომ საზოგადოება ისე უნდა იყოს ჩამოყალიბებული, საყველთაო დასაყლბდეს მისი შექმადგენელი ინდივიდების მოთხოვნებსა და ინტერესებს. ინდივიდუალიზმის პრინციპების ერთგულებამ — ადამიანის უფლებების დაცვამ (რასაც ხშირად მოვალეობებზე მალაც კი აყენებენ), საყველთაო რწმენამ, რომ არჩევანი და კონკურენცია (როგორც ეკონომიკაში, ისე პოლიტიკაში) ჯანსაღი რამაა, და ჩვეულებამ, ეჭვითა და სიფრთხილით მოქიედონ ნებისმიერ ხელისუფლებას, როგორც ინდივიდის თავისუფლებისათვის შესაძლო საფრთხეს — მრავალხმროი ზღველენა მოახდინა ზოგადად დასაყლური პოლიარქიების პოლიტიკურ კულტურაზე.

თუმცა არც იმის თქმა შეიძლება, რომ დასაყლური პოლიარქია ერთნაირია. ზოგიერთი მათგანი ცენტრალიზაციისა და უმრავლესობის მმართველობისაკენ იხრება, სხვები — ხელისუფლების გადანაწილებისა და პლურალიზმისაკენ. სწორედ ამ ფაქტს გაუსვა ხაზი ა. ლიეპარტმა, როდესაც "მაჟორიტარულ" და "კონსენსუსურ" დემოკრატიები განასხვავა: უმრავლესობის (მაჟორიტარული) დემოკრატიები პარლამენტარიზმის პრინციპებზეა ჩამოყალიბებული — ე. წ. ექსტრემისტურის მოდელის მიხედვით ამის ყველაზე ნათელი მაგალითი, რასაკერეელია, დიდი ბრიტანეთია, თუმცა ხსენებული მოდელის ბერე ნიშან-თვისებას ახალი ზელანდიის, აუსტრალიის, კანადის, ისრაელისა და ინდოეთის პოლიტიკურ სისტემებშიც ეხედაფთ მაჟორიტარული სისტემები ჩამოთელილთაგან ერთ-ერთ ან შესაძლოა, ყველა პარამეტერს პასუხობდეს:

- ☛ ერთპარტიული მთავრობა.
- ☛ ძალაუფლების არასრული გადანაწილება აღმასრულებელ და საკანონმდებლო შტოებს შორის.
- ☛ ერთპალატიანი, ანდა სუსტადგამოხატული ორპალატიანი პარლამენტი.
- ☛ ორპარტიული სისტემა.
- ☛ ერთმანდტიანი ოლქის ელექტორალური სისტემა, სადაც პრეტენდენტისათვის ხმების უბრალო უმრავლესობაა საკმარისი.
- ☛ უნიტარული ან ცენტრალიზებული მმართველობა.
- ☛ დაუნერული კონსტიტუცია და სუვერენული პარლამენტი.

ამ მოდელისაგან განსხვავებით, სხვა ტიპის დასაყლურ პოლიარქიებს სახელისუფლებო და პარტიულ სისტემებში ძალაუფლების გადანაწილება ახასიათებთ. აშშ-ში პლურალისტური დემოკრატიის ამერიკული

პოლიარქია:
 პოლიარქია (სიტყვა-სიტყვი — "ბევრის მმართველობა"), როგორც წესი, თანამედროვე წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ინსტიტუციებთან და პოლიტიკურ პროცესებთანა დაკავშირებული, როგორც რეჟიმის ერთ-ერთი სახეობა, პოლიარქია უფროდ განსხვავდება ყველა არადემოკრატიული, და არასაკმარისად დემოკრატიული სისტემებისაგან. რომლებიც სახელმწიფოს მმართველობაში პირდაპირი მონაწილეობის ქლასიკურ ანუ ე. წ. ოთხერ მთავრს ეუწყებიან. პოლიარქიის შექმლება "ნედლო" ან "უქიფიარმ" დემოკრატიის ანალოგიც ეუნოლოთ რადენდაც ხელისუფლნი მტრ-ნაკლებად მასაც იმ ინსტიტუტების მემულობით მართვენ ქვეყანას, რომლებიც ხელისუფლებას ამომრველთა ინტერესებისა და სურვილების გათვალისწინებას აიძულებენ. მისი ძირითადი თვისებებია:
 < ხელისუფლებას არჩეული თანამდებობის პირნი წარმოადგენენ.
 < არჩევნი თვისუფალია და სამართლიანი.
 < პრაქტიკულად ყველა სრულყოფის შეუძლია ხმის მიცემა.
 < საკუთარი კანდიდატურის წამოყენება ანაზარად არ იზღუდება.
 < თვისუფალი აზრის გამოხატვა პრობლემას არ წარმოადგენს. ყველას აქვს კრიტიკისა და პროტესტის გამოხატვის უფლება.
 < მოქალაქეებს ხელი მიუწევდათ ინფორმაციის აღტერნატულ წყაროდ ბზე.
 < სხვადასხვა საზოგადოებროი ჯგუფები თუ ასოციაციები, ძირითადად, დამოუკიდებელი არიან ხელისუფლებისაგან.

დასაულებოთ

ტერმინ დასაულებოთ ორი ურთიერთგადამფარავი მნიშვნელობა გააჩნია. ზოგადად ტერმინი ფრობის კულტურულ და ფილოსოფიურ მემკვიდრეობას უკუშირდება. რომელიც მიგრაციისა და კოლონიალიზმის შედეგად. დედა მიწის სხვა ნაწილებშიც გავრცელდა. მისი ფესვები იუდეო-ქრისტიანული რელიგიიდან და რომისა და საბერძნეთის "კლასიკურ" მოძღვრებებიდან იღებს სათავეს. რამაც თანამედროვე ეპოქაში ლიბერალიზმის იდეებისა და ფასეულობების სახე მიიღო. ტერმინი აღმოსავლეთ ზოგადად აზიას და საერთოდ, აღმოსავლეთს ქვეყნებს გულისხმობს. უფრო ვიწრო, "ცივი ომის" დროს გაბატონებული გაგებით, "დასაულებოთ" ნიშნავდა მთელს კაპიტალისტურ ბლოკს. ა.შ.შ.ს მეთაურობით და იგი საბჭოთა კავშირის გულენის ქვეშ მყოფ "აღმოსავლეთს" უპირისპირდებოდა. დღეს აღმოსავლეთ ფრობა, ამ გაგებით, უკვე აღარ მიეკუთვნება აღმოსავლეთს, თუმცა გაუგებარი რჩება, ეკუთვნის თუ არა რუსეთი დასავლურ სამყაროს.

ფესტივალისტური მოდელი:

მართვის სისტემა, სადაც აღმასრულებელი ხელისუფალი საკანონმდებლო ორგანოს მიერა დამტკიცებული და (თორღულად მინუს) ნგარიშვალდებულია მის წინაშე.

მოდელი უპირატესად ხელისუფლების ინსტიტუციონალურ გადანაწილებას ემყარება, რაც თავად კონსტიტუციითა განპირობებული. სხვა ქვეყნებში, განსაკუთრებით კონტინენტურ ევროპაში, საბოლოო პოლიტიკური კონსენსუსისთვის მყარ საფუძველს პარტიებს შორის არსებული ურთიერთობები — მოლაპარაკებები, "ვაჭრობა" და ძალაუფლების ურთიერთგანაწილების ხანგრძლივ ტრადიცია ქმნის. ბელგიაში, ავსტრიაში და შვეიცარიაში ურთიერთთანხმობის დემოკრატია (consociational democracy) განვითარდა, რომელიც უფრო იმგვარი საზოგადოებებისათვისაა შესაფერისი, სადაც აშკარაა დაყოფა რელიგიური, იდეოლოგიური, კულტურული, რეგიონალური თუ სხვა რამ განსხვავებების მიხედვით კონსენსუსური, იგუე პლურალისტური ტენდენციებისათვის შემდეგი ნიშან-თვისებებია დამახასიათებელი:

- ჭ კოალიციური მთავრობა.
- ჭ აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლებების გამიჯვნა.
- ჭ ძლიერი ორპალატიანი სისტემა.
- ჭ მრავლაპარტიულობა.
- ჭ პროპორციული წარმომდგენლობა.
- ჭ ფედერალიზმი ან უფლებამოსილებათა დელეგირება." კოდიფიცირებული ("დაწერილი") კონსტიტუცია და უფლებათა დეკლარაცია.

ნებისმიერი პოლიტიკური სისტემაცა და პოლიარქიული რეჟიმიც უნიკალურია და თავისთავადი. ამერიკის შერეული შტატების თავისთავადობას (exceptionalism) ბევრ რამეში იმანაც შეუწყო ხელი, რომ ქვეყანას არ გაუვლია ფეოდალიზმი, არც დაპყრობითი ომები უწარმოებია და არც გარე თავდასხმების საფრთხე განუცდია. ყოველივე ეს გასაგებს ხდის, თუ რატომაა აშშ-ში პოლიტიკური კულტურა ესოდენ ინდოვიდიალისტური, როგორ გამოიმუშუა ქვეყანამ ასეთი იმუნიტეტი სოციალისტური, ან ამ ტიპის ნებისმიერი სხვა მოძღვრების მიმართ. აშშ-ს მოსახლეობაში ყველაზე მაღალია რელიგიურობის დონე და დასავლურ სისტემებს შორის იგი ერთადერთია, სადაც ქრისტიანული ფუნდამენტალიზმიც კი მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ძალად გარდაიქმნა.

ინდოეთი უფრო რთული ფენომენია და თავისი კულტურული, რელიგიური და ფილოსოფიური თვალსაზრისით, დასავლეთს არანაირად არ მიეკუთვნება. ევროპისა და ჩრდილო ამერიკის "განვითარებულ" პოლიარქიებისაგან განსხვავებით, ინდოეთის მოსახლეობა ძირითადად სოფლად ცხოვრობს და წერა-კითხვის მცოდნეთა რაოდენობა 50% არ აღემატება. და მაინც, 1947 წლიდან, დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომ, ინდოეთი წარმატებით ვითარდება როგორც ტიპიური პოლიარქიული სახელმწიფო, რომელმაც საკმაოდ იოლად გადაიტანა ინდირა განდის მიერ 1970 წლების ბოლოს მთელს ქვეყანაში შემოღებული "საგანგებო მდგომარეობა" კი. ინიდოეთის პოლიტიკური სტაბილურობა, როგორც ჩანს, მრავალკატეგორიანი "ეროვნული კონგრესის" პარტიის არსებობამ და ნერუვანდის საგვარეულოთა ხიბლმა განაპირობა. თუმცა, პარტიის გავლე-

ნის შემცირებამ და ამ საგარეულოს წარმომადგენელთა პოლიტიკური ასპარეზიდან გაქრობამ, თანამედროვე ინდოეთი, საგარეულოდ, უფრო "ურთიერთთანხმობის დემოკრატიის" მოდელს დაუახლოვა.

ახალი დემოკრატიები

სემუელ ჰანტიგტონის თანხმად, დემოკრატიზაციის მესამე ტალღამ მსოფლიოს 1974 წელს გადაუარა. ამის მაგალითები იყო მემარჯვენე ყაიღის დიქტატორთა დამხობა საბერძნეთში, პორტუგალიასა და ესპანეთში, გენერალთა დიქტატურის დასრულება ლათინურ ამერიკაში და ბოლოს, რაც მთავარია, კომუნისტების სრული კრახიც.

2003 წლისათვის, ქვეყნების იმ 63%-მა, რომელიც მსოფლიო მოსახლეობის 70% მოიცავს, დასავლური ლიბერალურ-დემოკრატიული მართვის სტილის ძირითადი ნიშან-თვისებები შეიძინა. უმთავრესად, ამ პროცესს მრავალპარტიული არჩევნების შემოღება და საბაზრო ეკონომიკაზე ორიენტირებული რეფორმების წამოწყება განაპირობებდა. და მაინც, ბევრი მათგანი ჯერაც "გარდამავალ ქვეყნებად" — უფრო სწორად, ახალ დემოკრატიებად, ანუ ნახევრად-დემოკრატიულებად ითვლება; დემოკრატიული გარდაქმნის პროცესი რთულიც იყო და არა-ერთგვაროვანიც, სწორედ აქ გამოჩნდა, რომ მცდარია დემოკრატიის, როგორც თავნებობად, პიროვნული პასუხისმგებლობის უქონლობად აღქმა. ახალი დემოკრატიები მხოლოდ დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურის ნაკლებობას კი არ განიცდიდნენ, არამედ გლობალიზაციით განპირობებულ საგარეო პრობლემებსაც უნდა მორგებოდნენ და ძალზე სწრაფ სამინაო ცვლილებებსაც. ახალი დემოკრატიების მთავარ სისუსტედ პოლიტიკაში შეიარაღებული ძალების ჩარევა შეიძლება მივიჩნიოთ ამის მაგალითებია სამხედრო გადატრიალებები პაკისტანში (1979წ.) და ტაილანდში (2006წ.). დემოკრატიზაციის გზაზე არაერთ სირთულეს წააწყდნენ პოსტკომუნისტური სახელმწიფოებიც.

მთავარ პრობლემად მათთვის კომუნისტური რეჟიმის მძიმე პოლიტიკურ-კულტურული მემკვიდრეობის დაძლევა იქცა — განსაკუთრებით, სტალინისტური ტოტალიტარიზმის სიმახინჯეების: უმკაცრესი ცენზურა და სხვაგვარად მოაზროვნეთა დევნა, რაც კომუნისტური პარტიის ერთპიროვნულ მმართველობას ახლდა თან, უკიდურესად ართულებდა თანამონაწილეობის, მოლაპარაკებების, თანხმობის პრინციპებზე ორიენტირებული სამოქალაქო კულტურის შექმნას. სწორედ ამის შედეგია სუსტი და დაქუცმაცებული პარტიული სექტრის გაჩენა რუსეთში, რომელიც აშკარად ვერ პასუხობს იქაური საზოგადოების უმთავრეს ინტერესებს. პარადოქსია, მაგრამ ამგვარ სისტემებში ხშირად სტაბილურობის იდეის მატარებლები სწორედ კომუნისტური, თუ ყოფილი კომუნისტური პარტიები არიან. ვთქვათ, რუმინეთსა და ბულგარეთში, კომუნისტური საზოგადოების ბევრი ინსტიტუტი მშვიდობიანად "გადაბარდა" პოსტკომუნისტურ ეპოქაში; ხოლო უნგრეთში, პოლონეთსა და რუსეთში უკვე სიცადალ-

ახალი დემოკრატიები: რეჟიმები, სადაც დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესი არ დამთავრებულა; ის ჯერ არ ქცეულა „ერთადერთ გათვზად ქალაქში“ (Przeworsky 1991)

ნახევარ-დემოკრატია: რეჟიმი, სადაც დემოკრატიული და ავტორიტარული ელემენტების გავრდიგვრდ უნდა — გარკვეული მდგრადი კომპონენტის სახით

ურთიერთთანხმობის დემოკრატია: (consociational democracy) დემოკრატიის ის ფორმა, რომელიც ძალის გადანაწილებასა და პარტიებსა თუ პოლიტიკურ ფორმირებებს შორის მჭიდრო ურთიერთობის პრინციპების თანხმად მოქმედებს.

თეიხთაუდობა: (exceptionalism) პოლიტიკური სისტემის ის თვისებები, რომელიც მხოლოდ მისთვისაა დამახასიათებელი და უფრო ფართო კატეგორიების გამოყენებას ზღუდავს.

კომუნისმი:

უმარტოესი მნიშვნელობით, სოციალური ყოფის საზოგადოებრივი ორგანიზება, რაც კოლექტიური საკუთრების ფლობას ეფუძნება. როგორც თეორიული იდეალი, უფრო ხშირად მარქსის ნაზრეკთან ასოცირდება, ვისთვისაც კომუნისმი უკლასო საზოგადოებას ნიშნავდა, სადაც დოქტრინით საერთო იყო, წარმოებას მოთხოვნა განაპირობებდა, სახელმწიფოს არსებობა კი — საყოველთაო კეთილდღეობისა და პარმონიის პირობებში, აზრს კარგავდა. ეს ტერმინი აგრეთვე გამოიყენება იმ საზოგადოებებთან მიმართებაში, რომლებიც ლენინიზმისა და სტალინიზმის მიერ მარქსიზმის "კრიტიკულად გადაზრების შედეგად ჩამოყალიბდნენ. „ერთოდოქსულ“ კომუნისმის, როგორც რეჟიმის ძირითადი მახასიათებლებია:

- < მარქსიზმ-ლენინიზმი სახელმწიფო იდეოლოგიაა.
- < "დემოკრატიული ცენტრალიზმის" პრინციპებზე აყვობილი კომუნისტური პარტია ძალაუფლების ერთპიროვნული მყრობელია.
- < კომუნისტური პარტია "მართავს" იმ გავებით, რომ მის ხელთაა მთელი სახელისუფლებო მანქანა და შერეული სახელმწიფო-პარტიული აპარატი.
- < კომუნისტური პარტია "წამყვან და მენიავ" როლს ასრულებს საზოგადოებაში; ის აკონტროლებს ნებისმიერ ინსტიტუტს — ეკონომიკურ, საგანმანათლებლო, კულტურული თუ ჯანდაცვის სფეროს ჩათვლით.
- < ეკონომიკური ცხოვრება სახელმწიფო კოლექტივიზაციას ეფუძნება და ცენტრალური დაგეგმარების სისტემის მეშვეობით ფუნქციონირებს.

დემოკრატიული პრინციპებით შეიარაღებული კომუნისტური პარტიები ისევე გავლენიან ძალად რჩებიან არჩვენებზე.

პრობლემათა მეორე წყება ეკონომიკური გარდაქმნების პროცესებს უკავშირდება: საერთაშორისო სეკულტო ფონდის მიერ რეკომენდირებულმა "შოკურმა თერაპიამ", ანუ ცენტრალიზებული დაგეგმიდან თავისუფალ საბაზრო კაპიტალიზმზე უსწრაფესად გადასვლამ, უმუშევრობა და ინფლაცია გამოიწვია, არსებითად გააუარესა საზოგადოების მრავალი ფენის მატერიალური მდგომარეობა და სოციალური უთანასწორობაც გააღრმავა. XX საუკ. 90-იანი წწ. დასაწყისის ეიფორია, საბაზრო რეფორმების მიმართ გაჩენილი პროტესტის შედეგად, თანდათანობით ჩაცხრა და კომუნისტური თუ ნაციონალისტური ყადის პარტიებისადმი მხარდაჭერამაც მკვეთრად იმატა. და ბოლოს, არსებობს სახელმწიფო ხელისუფლების სისუსტით განპირობებული პრობლემებიც, და ეს სისუსტე განსაკუთრებით მაშინ ელინდება, როდესაც სახელმწიფოს კომუნისტური მმართველობის ხანაში დაუნდობლად ჩახშობილი, ცენტრიდანული ძალები უპირისპირდებიან. დღესდღეობით ეს ეთნიკურ და ეროვნულ დაპირისპირებებში გამოვლინდა. სსრკ-ში კომუნისმის კრახმა ყიფილი საბჭოთა იმპერიის დაშლა გამოიწვია, რის შედეგადაც თხუთმეტი დამოუკიდებელი სახელმწიფო გაჩნდა, რომელთაგან რამოდენიმეში, რუსეთის ჩათვლით, მწვევე ფორმით გრძელდება ეთნიკური კონფლიქტები.

1992 წელს არსებობა შეწყვიტა ჩქოსლოუკიამ, რომელიც ჩეხეთისა და სლოვაკეთის რესპუბლიკებად გაიყო. ბევრად უფრო დრამატული ფორმა მიიღო ნაციონალურ-ეთნიკურმა კონფლიქტმა იუგოსლავიაში, სადაც 1991 წელს იგი ნამდვილ ომში გადაიზარდა — სერბიასა და ხორვატიას შორის, ხოლო ბოსნიაში ოთხი წლის განმავლობაში სამოქალაქო ომი მძინვარებდა (1992-96წწ.).

ამკარაა მეტად მნიშვნელოვანი განსხვავებანი პოსტკომუნისტურ სახელმწიფოთა შორის: ყველაზე თვალსაჩინოა სხვაობა ერთის მხრე, ცენტრალური ევროპის ინდუსტრიულად დაწინაურებულ, "გადასაუღურებულ" სახელმწიფოებს — ჩეხეთს, უნგრეთსა და პოლონეთს — და უფრო ჩამორჩენილ "აღმოსავლურ" ქვეყნებს — რუმინეთს, ბულგარეთსა და გარკვეულწილად, რუსეთს შორის. პირველ ჯგუფში საბაზრო რეფორმებმა სწრაფად და შედარებით მშვიდად ჩაიარა; მეორე ჯგუფში კი რეფორმები ან ზერედე და არასრული იყო, ან სერიოზული პოლიტიკური დაპირისპირების საფუძველი გახდა. ეს 2004წ. ევროკავშირში ისეთი ქვეყნების გაწევრიანებით აისახა, როგორცაა: ჩეხეთი, უნგრეთი, პოლონეთი, სლოვაკია, სლოვენია და ბალტიის ქვეყნები (ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა); ბულგარეთი და რუმინეთი კი ევროკავშირს 2007 წელს შეუერთდნენ; ბალკანეთის სხვა პოსტკომუნისტურ ქვეყნებს რაც შეეება — ხორვატიას, ალბანეთს, ბოსნია-ჰერცეგოვინასა და სერბიას — ისინი ჯერაც რიგში დგანან. განსხვავებაა იმ ქვეყნებს შორისაც, სადაც კომუნიზმი, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, წითელმა არმიამ ძალით "დანერგა" და ყოფილ "მოკავშირე რესპულიკათა" შორისაც. თუ ბალტიისპირეთის სახელმწიფოებს არ ჩათვლით, ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკები დიდხანს იყვნენ კომუნისტური მმართველობის ქვეშ და უფრო ადრე, ცარისტული რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაშიც შედიოდნენ. და ბოლოს, არც იმის დავიწყება შეიძლება, რომ რუსეთი თავისებურად უნიკალური ქვეყანაა, რისი მიზეზიც, შესაძლოა, იმპერიული წარსული და რუსული ნაციონალიზმის ავტორიტარული და ექსპანსიონისტური ბუნებაც იყოს. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ პეტრე დიდის დროიდან მოყოლებული, აქ დასავლური ორიენტაცია და სლავეური "შეობა" უპირისპირდებოდა ერთმანეთს; სუარაუდოდ, სწორედ ამიტომაც უჭირს ქვეყანას, საკუთარი კულტურული და პოლიტიკური ბედობალი განსახდეროს.

კონფუციანზმი:

კონფუციუსი (551-479 წ. წ. აღმდე) და მისი მრავლები მერ შექმნილი ეთიკური სისტემა, რომელმაც "კრუხლის" (The Analects) სახით მოაღწია ჩვენამდე. კონფუციუსი ნააზრეო, ძირითადად, ორ ჯგუფს ეხება — ადამიანურ ურთიერთობებს და პიროვნული "შე-სრულყოფის" მოცულობას. ე.წ. "რენ" (კეთილშეგარობა ან სიყვარული) გატებულია როგორც იმპერიის ტრადიციული იდეებისა და ფასეულობებისადმი ერთგულება, როგორცაა უფროსისადმი მიწიყება, პატრიისადმი ერთგულება და რიდი; ხოლო "ჯუნცი" (სათნო ადამიანი) ცოდნის შექმნის გზით პიროვნული განვითარებისა და სრულყოფის შესაძლებლობას გულისხმობს. კონფუციანზმს, ტაოიზმსა და ბუდიზმს ჩინური აზროვნების სამ უმთავრეს სისტემად მიიჩნევენ, თუმცა ბერძენი კონფუციუს მოძღვრებას ზოგადად ჩინურ ცივილიზაციასთან აიკვებებს.

ვერ გამოერიცხავთ, რომ საბოლოოდ, XX საუკუნის დასასრულს აღმოსავლეთ აზიის ქვეყნების აღმულობა უფრო მნიშვნელოვანი მსოფლიო-ისტორიული პროცესი აღმოჩნდეს, ვიდრე კომუნისტური კრახი. ამ პერიოდში, მსოფლიო ეკონომიკის სასწორი საგრძნობლად გადაიხარა დასავლეთიდან აღმოსავლეთისაკენ. XX საუკუნის უკანასკნელ ორ ათწლეულში წყნარი ოკეანის აუზის დასავლეთ სანაპიროზე ეკონომიკური ზრდის მაჩვენებლები საშუალოდ ორჯერ-ოთხჯერ აღემატებოდა ვეროიხისა და ჩრდილო ამერიკის განვითარებული ეკონომიკის მაჩვენებლებს. მიუხედავად ამისა, რაღაც განსაკუთრებული, აღმოსავლეთ-აზიური პოლიტიკური სისტემის არსებობაზე ჯერაც არაფერია დაპირკობილი — როგორც წესი, მიღწევისა და ვესტერნიზაციით ხსნიდნენ ზოგად. პოლიტიკურ ენაზე ეს ნიშნავდა, რომ სამრეწველო კაპიტალიზმი და ლიბერალური დემოკრატია თითქოსდა მუდამ ფუნქციონირებდა მიაბიჯებენ. ამ თვალსაზრისის მომხრეები იმერქმებდნენ პოლიტიკურ პროგრესს იაპონიაში — მას შემდეგ, რაც ა.შ.შ. გაეიდა იქიდან და ქვეყანას 1946 წლის კონსტიტუცია უანდერძა; ასევე მიუთითებდა მრავალპარტიული საარჩევნო სისტემების წარმატებულობაზე ტაილანდში, სამხრეთ კორეასა და ტაივანში (1980-1990წწ.) ოღონდაც, ამგვარი მიდგომით მაინც ვერ აუხსნით, რატომ ფუნქციონირებს აზიური პოლიტიკური ინსტიტუციები სხვაანაირად, ვიდრე ეს დასავლურ სამყაროში ხდება: როგორც ჩანს, ვერ ვითვალისწინებთ, რა განასხვავებს კონფუციანურ იდეებსა და ფასეულობებს დაფუძნებულ კულტურებს დასავლურ ინდივიდუალიზმის გავლენით ჩამოყალიბებული კულტურებისაგან. ასე ჩანს, იმის აღიარება მოგვიწევს, რომ განსაკუთრებული, დასავლეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული აზიური ფასეულობები მაინც არსებობს.

ყველა აღმოსავლეთ-აზიურ რეჟიმს აქვს რაღაც საერთო: ჯერ ერთი, ისინი უფრო ეკონომიკურ მიზნებზე არიან ორიენტირებული, ვიდრე პოლიტიკურზე; მეორე მთავარი ამოცანა ის კი არაა, დასავლური გაგებით პიროვნული თავისუფლებისა და სამოქალაქო უფლებათა არეალი გააფართოვონ, არამედ დოქტრინის შექმნასა და დაგროვებას შეუწყონ ხელი. ეს უადრესად პრაქტიკული მიდგომა აღმოსავლეთ აზიის "ხუთი ეფუხის" ეკონომიკური აღმავლობაში შეინიშნება (სამხრეთ კორეა, ტაივანი, ჰონკონგი, სინგაპური და მალაიზია). მაგრამ იგეგვს, ერთპიროვნული კომუნისტური მმართველობის პირობებში, ჩინეთის საბაზრო ეკონომიკის მოულოდნელ განვითარებაშიც ეხედავთ (გვიანი 1970-იანი წწ.). მეორეც, ყველა ამ ქვეყანაში ძლიერი მმართველობის მოთხოვნილება შეინიშნება — გაყვნიანი "მმართველმა" პარტიები მაინც გარკვეული ნდობით სარგებლობენ და სახელმწიფოს მიმართაც საყოველთაო რიდი იგრძნობა. გადასახადებისა და საზოგადოებრივი ხარჯების არცთუ მაღალი დონის მიუხედავად (ჩვეულებრივ, შშპ-ს 30% არ აღემატება), დასავლური წელგამართული სახელმწიფოების პოლიტიკური მმართველობის ანალოგიას აქ მაინც ვერ ვხედავთ აქ მიაჩნიათ, რომ სახელმწიფო "მამა-მარჩენალის" როლს უნდა თამაშობდეს, ნებისმიერ კერძო თუ საზოგადოებრივ დაწესებულებებს იღებდეს და ქვეყნის განვითარების საერთო-სტრატეგიულ გეზსაც თავად განასაზღვრავდეს. და შესაბამის — კონფუციანური ტრადიციის თანახმად.

ლიდერთა მიმართ მოწინება აქ ძეღ-რბილში აქეთ გამჯდარი — დასაუღეთის ხედვით, ყველაფერ ამაში უტორიტარინზის ფარული თუ აშკარა ტენდეციები შეინიშნება. და ბოლო, მაგრამ არა უკანასკნელი — მათთვის საზოგადოებრივი და სოციალური კავშირები უაღრესად ფასეულია — რაც ოჯახის ფუნქციონისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის მინიჭებით გამოიხატება. ჯამში კი წარმოიშობა ის, რასაც იაპონელები "ერთად ფიქრს" უწოდებენ და რაც საკმაოდ ზღუდავს იმგვარი ცნებების არეალს, როგორც (ყოველ შემთხვევაში, დასავლურად გაგებულ) ინდივიდუალიზმი და ადამიანის უფლებები.

თუმცა, აღმოსავლეთ-აზიურ რეგიონებშიც ეპილოთ განსხვავებებს. მათგან უმნიშვნელოვანესი — ჩინეთის კაპიტალიზმისაკენ გადახრაა, რამაც მასსა და მის მუზობლებს შორის მკვეთრი სხვაობა კი წამალა, მაგრამ ძირულ პოლიტიკურ გამიჯნვას მაინც ვერაფერი მოუხერხა. ჩინეთი, პოლიტიკური თვალსაზრისით მაინც, ხოლო ჩრდილოეთ კორეა — როგორც პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური გაგებითაც — უდაოდ კომუნისტური რეჟიმებია, სადაც სახელმწიფო მანქანას ჯერაც ერთმმართველი კომუნისტური პარტია განაგებს. ჩინური "საბაზრო სტალინიზმში" მკვეთრად განსხვავდება იაპონიის მყარი და წარმატებული, არჩვეითი დემოკრატიისაგან. უფრო მეტიც, სხვა აღმოსავლეთ-აზიური სახელმწიფოების ინდუსტრიალიზაციისა და მზარდი ურბანიზაციის ფონზე, ჩინეთი, თავისი სწრაფი ეკონომიკური ზრდის მიუხედავად, დღემდე აგარულ ქვეყნად რჩება და სწორედ ამით შეიძლება აიხსნას მისი ეკონომიკური განვითარების განსხვავებული ხასიათი. იაპონიისა და ისეთი "ვეფხვების" ეკონომიკაში, როგორებიცაა ტაივანი და სინგაპური, განვითარება მთელი უკანასკნელი დროის განმავლობაში ტექნიკურ ინოვაციებს, განათლებასა და მუშათა პროფესიულ მომზადებას ეფუძნებოდა, მაშინ როდესაც ჩინეთი თავისი იაფი მუშახელის იმედად იყო. და ერთია კიდევ: თვალსაჩინო კულტურული განსხვავება სრულად ჩინურენოვან სახელმწიფოებას (ტაივანი და საკუთრივ ჩინეთი), და იაპონიასა თუ ეთნიკურად ჭრულ ქვეყნებს შორის (ეთიკეთ, სინგაპური და მალაიზია). მაგალითად, სინგაპურის სკოლებში კონფუციის სწავლებისგან იმ მოტოვით შეიკავეს თავი, ჩვენი მაღალეი და ინდოელი მოქალაქეების უმცაყოფილება არ გამოეწივითო. მსგავსი სიტუაცია შეიქმნა მალაიზიაშიც, სადაც ყველაფერს აკეთებდნენ იმისათვის, რომ ჩინური ზავაულება შეეზღუდათ და მალაური კულტურის ისლამური ელემენტები წამოწყითა წინ.

ისლამური რეჟიმები

ისლამის, როგორც პოლიტიკური ძალის აღმავლობამ უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა ჩრდილო აფრიკის, აზიის ნაწილისა და ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ არეალზე. ზოგ შემთხვევაში, გასამხედროებული ისლამური დაჯგუფებები არსებულ რეჟიმებს დაუპირისპირდნენ და XX საუკ. 70-იანი წლებიდან, მარქსიზმ-ლენინიზმით საყოველთაო იმედგაცრუების ფონზე, ჩაგრულთა ინტერესების დამცველებად ახლა საკუთარი თავი გამოაცხადეს. სხვა შემთხვევებში უკვე თვად რეჟიმები ყალიბდებოდა — ან სახეს იცვლიდა — ისლამური იდეოლოგიის კვალად. 1932 წლიდან, ანუ სახელმწიფოდ

თეოკრატია:
(სიტყვა-სიტყვით "ღმერთის მმართველობა"). ესაა პრინციპი, რომლის მიხედვითაც სასულიერო ხელისუფლება საეროზე მაღლა უნდა იდგეს. მშვერად, თეოკრატია ის რეჟიმია, სადაც სახელისუფლო თანამდებობები იმისდა მიხედვით ნაწილდება, თუ არ ადგებიან უკუთა პიროვნებას სასულიერო იერარქიაში; საერო სახელმწიფოში კი პოლიტიკური და სასულიერო თანამდებობები მკვეთრად გამიჯნული, თეოკრატიული მმართველობის ფორმა ირი თვალსაზრისითა არალიბერალური — უპირველესად, იგი არ ცნობს ზღვარს კერძო და საზოგადოებრივ სფეროებს შორის, ხოლო რელიგიურ კანონებსა და დოგმებს როგორც პირად, ასევე პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც წარმმართველად მიიჩნევს. მეორეც, იგი პრაქტიკულად უსაზღვრო ძალაუფლებას ანიჭებს პოლიტიკურ ხელისუფლებას, რამდენადაც მინიჭებს ძალაუფლებას სულიერი სიბრძნიდან ნასაზრდობად სახეს და მის საზოგადოებრივ თანხმობაზე დაფუძნებასა თუ მხოლოდ კონსტიტუციურ ჩარჩოებში მოქცევის გამორიცხვს.

ავტორიტარიზმი:

ესა სახელწოდებით "ზემოდან მართვის" რწმუნა ან პრაქტიკა, სადაც უფლებამოსილება საზოგადოებისგან თანხმობის მიუხედავად ხორციელდება. ამგვარად, ავტორიტარიზმი (Authoritarianism) ხელისუფლების (Authority) კლასიკური გაგებისაგან განსხვავდება: ეს უკანასკნელი ლეგიტიმურობას ეყარება და ამ მნიშვნელობით იგი "ქვერიდან" ხორციელდება. ავტორიტარული რეჟიმი ხელისუფლებისადმი საკუთარ სწრაფვას პიროვნების უფლებებზე მაღლა აყენებს. თუმცა, როგორც წესი, ავტორიტარიზმი ტოტალიტარიზმისაგან მაინც განსხვავდება: სახელმწიფოს "ზემოდან მართვა" — მონარქიული აბსოლუტიზმის, ტრადიციული დიქტატურებისა თუ სამხედრო რეჟიმების დროს — უფრო მეტად ოპიზიციისა და პოლიტიკური თავისუფლების შეზღუდვაში გამოიხატება, ვიდრე რადიკალური საბოლოო მიზნით — მთლიანად წაშლის ზღვარი სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის; ამიტომ ავტორიტარული რეჟიმი გარკვეულ კონსოშიკურ, რეალიზურ თუ სხვა სახის თავისუფლებებს სწორად ფეხებს ხოლმე.

შარიათი:

გადმოცემით, ღვთაებრივ გამოცხადებაზე დაფუძნებული ისლამური კანონი, რომლის ძირითადი წყაროებაც ყურანი და ჰადითია (ე.წ. "შუქამედის შტოვნებანი").

გამოცხადების დღიდან, საუდის არაბეთი პირწმინდად ისლამურ ქვეყნად რჩება; სპარსეთის 1979 წლის რევილუციის შედეგად, აიათოლა ჰომეინიმ (1900-1989) ირანის ისლამური რესპუბლიკა შექმნა და მოგვიანებით ამ მაგალითს სუდანმა და პაკისტანმაც მიბაძეს. ისლამის მეტად თავისებური და საკამათო ინტერპრეტაცია დაედო საფუძვლად ისეთი ქვეყნის პოლიტიკას, როგორცაა კადაფის ლიბია.

ოლონდ ეგაა, ისლამი არაა და არც არასოდეს ყოფილა მხოლოდ რელიგია. ის უფრო ცხოვრების წესია, რომელიც როგორც ადამიანების, ისე სახელმწიფოების ეთიკური, პოლიტიკური და ეკონომიკური ქცევის ნორმებს განსაზღვრავს. "ისლამის გზა" შუქამედ მიციქულის (570-632) მოძღვრებას ეფუძნება, რომელიც ყურანშია გადმოცემული. მას, როგორც ღვთის გაცხადებულ სიტყვას, ყველა მუსლიმი მივაგებს პატივს; ისლამის მეორე საფუძველთა-საფუძველი "სუნაა" (ანუ, "გატკეპნილი ბილიკი"), მართლმორწმუნე მაჰმადიანთა მიერ დაცული ადათ-წესების კონა, რაც, გადმოცემით, თავად შუქამედის ცხოვრების წესიდან იღებს სათავეს. პოლიტიკური ისლამი იმგვარი თეოკრატიული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას ისახავს მიზნად, სადაც პოლიტიკური თუ სხვა ნებისმიერი საკითხი უზენაესი რელიგიური პრინციპებისა და შესაბამისად იქნებოდა დადგენილი. თუმცა, პოლიტიკურმა ისლამმაც, დროთა განმავლობაში, სახე იცვალა და ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული ფორმები შეიძინა — შუერიბეგელი ფუნდამენტალიზმიდან, პოლიტიკურ პლურალიზმთან საეხებით შეთავსებად მოდელვამდე.

ისლამის ფუნდამენტალისტური განხრა, ჩვეულებრივ, ირანთან ასოცირდება. სიკედლამდე, მთელი ათი წელი, აიათოლა ჰომეინი სათავეში ედგა კლერიკალური მმართველობის ინსტიტუციონალურ სისტემას — თხოშემეტი უმაღლესი სასულიერო პირისაგან შემდგარ "ისლამური რევოლუციის საბჭოს". მართალია, ქვეყანაში არსებობს ხალხის მიერ არჩეული პარლამენტი — "ისლამური სათათბირო ასამბლეის" სახით, ყველა კანონს მაინც "კონსტიტუციის დაცვის საბჭოს" ამტკიცებს — ისლამის დოქტრინას მათი შესაბამისობისადა კვალად. შარიათის სამართალი აქ დღემდე რჩება გაბატონებულ სამართლებრივ და მორალურ კოდექსად. რევოლუციურმა ფუნდამენტალიზმმა კიდევ უფრო რადიკალური სახე მიიღო 1997-2001 წლებში, ავანსთომი ჩამოყალიბებული თალიბთა რეჟიმის პირობებში, რომელმაც მკაცრი თეოკრატიული მმართველობა შემოიღო, და მთლიანად გამორიცხა ქალების მონაწილეობა განათლების, ეკონომიკისა და, საერთოდ, საზოგადოებრივი ცხოვრების ნებისმიერ სფეროში.

ფუნდამენტალიზმი არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საუდის არაბეთში, სადაც მან, ფაქტიურად, აბსოლუტიზმის ელფერი შეიძინა, თუმცა ქვეყნის კონსერვატიული სუნიტური რეჟიმი მაინც უფრო რბილი ფორმებით გამოირჩევა, ვიდრე მიიტიური ირანის რევოლუციური პოპულარიზმი. თუმცა თავად მაჰმადიანებს ნებისმიერი ისლამური რაჟიმის "ფუნდამენტალისტურად" შეფასება მეტისმეტად აღიზიანებთ და ამაში მარადიულ დასაჯულურ ცრურწმენას ხედავენ — "უცხო" და "დამირგუნველი აღმოსავლური დესპოტიზმის" მიმართ. პოლიტიკურ პლურალიზმთან ისლამის

შეთავსებადობის ნიშნულად მალაიზია გამოდგება: თუმცა ისლამი აქ ოფიციალურ სახელმწიფო რელიგიას წარმოადგენს და ქვეყნის უმაღლესი მმართველი, ერთდროულად, საერო და სასულიერო ლიდერად გვევლინება, ქვეყანაში მინც მრავალპარტიული სისტემის გარკვეული ნაირსახეობა ჩამოყალიბდა, ერთგვარი "მოთოკილი დემოკრატიის" მსგავსი, რომელსაც, იგივე მრავალპარტიული სისტემის ჩარჩოებში, "მალაიზიელთა გაერთიანებული ეროვნული ორგანიზაცია" (მგეო) წარმართავს – ყველაზე გაუღენიანი, ბარისან ნასიონალად წოდებული კოალიციის მოთავეობით. 1981 წლიდან მოყოლებული, მგეო მკაცრად ისლამისტურ და პრომალაურ სტრატეგიას მისდევს და ეკონომიკური განვითარების იაპონური მოდელის გამეორებას ცდილობს. თუმცა, უკვე 1988 წლიდან აშკარად ავტორიტარულმა ტენდენციებმა იჩინა თავი – დაჭერების ტალღისა და მკაცრი ცენზურის შემოღების შემდეგ, ქვეყანაში საერთოდ მოიშალა დამოუკიდებელი სასამართლო სისტემა.

ისლამისა და დემოკრატიის თანარსებობის საინტერესო მაგალითთა თურქეთი: 1923 წელს მუსტაფა ქამალ ათათურქის (1881-19) მიერ დაფუძნებული თურქეთის რესპუბლიკა საერო მმართველობის პრინციპებს არ ღალატობს. თუმცა, 1990-იანი წლებიდან ისლამისტური პოლიტიკური პარტიები თანდათანობით იკრებდნენ ძალას და 1996 წლიდან სამთავრობო კოალიციას სწორედ ერთი მათგანი, "კეთილდღეობის პარტია" ედგა სათავეში, სანამ სამხედროებმა თავად ეს კოალიცია არ დაშალეს. 2002 წლის საყოველთაო არჩევნებში კი დამაჯერებელი გამარჯვება უკვე მისმა მემკვიდრემ, "სამართლიანობისა და განვითარების" პარტიამ მოიპოვა, რომელმაც, თავისი ისლამისტური ფესვების მიუხედავად, პოლიტიკურ პლურალიზმსა და ქვეყნის ევროკავშირში გაწევრიანებას უჭერს მხარს.

სამხედრო რეჟიმები

პოლიტიკურ რეჟიმთა უმრავლესობა, როგორც წესი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული და იდეოლოგიური ფაქტორების ზემოქმედებით ყალიბდება. თუმცა, მსოფლიოში მხოლოდ სამხედრო ძალაზე დამყარებული რეჟიმებიც არსებობს, ერთთავად ძალადობასა და რეპრესიებზე რომ უჭირავთ თვალს. სამხედრო რეჟიმები ზოგადად "ავტორიტარულ" რეჟიმების ერთგვარ ნაირსახეობადაც შეიძლება ჩაითვალოს. სამხედრო ტიპის ავტორიტარიზმი ჩვეული ამბავი გახლდათ ლათინურ ამერიკაში, ახლო აღმოსავლეთში, აფრიკასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში, სამხედრო დიქტატურამ ესპანეთში, პორტუგალიასა და საბერძნეთშიც იჩინა თავი. როგორც წესი, სამხედრო რეჟიმების დროს ძალაუფლება სამხედროთა ხელში გადადის – სამხედრო სარდლობის იერარქიაში მათი მდგომარეობის შესაბამისად; ამასთანავე, ჩვეული პოლიტიკური და კონსტიტუციური საკმეინობა შეჩერებულია, ხოლო პარლამენტი და პრესა, რომელთა მემკვიდრეობაც საჯარო ოპონირებაა შესაძლებელი, ან დაუსტებელია, ანდა სულაც აკრძალულია.

მიუხედავად იმისა, რომ სამხედრო მმართველობის ნებისმიერი ფორმა რეპრესიულია, მათ შორის მინც შესაძლებელია რამდენიმე ქვესახეობის გამოყ-

ოფა. ზოგიერთი სამხედრო რეჟიმის პირობებში არმია უშუალო კონტროლს ახორციელებს მთავრობაზე და ასეთი სახესხვაობის კლასიკურ ფორმას ლათინური ამერიკისათვის დამახასიათებელი სამხედრო ზუნტა წარმოადგენს: ესაა კოლექტიური სამხედრო მმართველობის ფორმა, როცა ყველა გადაწყვეტილებას სამხედრო მეთაურთა საბჭო ღებულობს. ჩვეულებრივ, იგი ჯარის სამი სახეობითაა წარმოდგენილი (სახმელეთო, საზღვაო და სამხედრო-საჰაერო). ზუნტაში ხშირად ხდება ზოლმე დაპირისპირება ზემოაღნიშნული ჯარების სარდლობათა შორის, რასაც ძალაუფლების ხელიდან ხელში გადასვლა მოსდევს.

სამხედრო რეჟიმის მეორე ფორმა სამხედროთა მხარდაჭერით უზრუნველყოფილი პიროვნული დიქტატურაა (იხ. გვ. 405). მსგავს შემთხვევაში წინა პლანზე ერთი რომელიმე პიროვნება გამოდის და მისი ქარიზმატული გავლენის საფუძველზე ე.წ. პიროვნების კულტი (იხ. გვ. 375) ყალიბდება. ამის მაგალითებად გამოდგებიან პოლკოვნიკი პაპადოპულოსი საბერძნეთში (1974-1980წწ.), 1973 წლის გადატრიალების შემდეგ ჩილეს სათავეში მოსული გენერალი პინოჩეტი და გენერალი აბაჩა — ნიგერიაში (1993-1998 წწ.). და ბოლოს, ისეთი სამხედრო რეჟიმებიც არსებობს, როცა ხელისუფლების სიმყარეს შეიარაღებული ძალების ლოიალობა განაპირობებს, თუმცა თავად სამხედრო მეთაურები ჩრდილში რჩებიან და ასე აკონტროლებენ ვითარებას. სწორედ ამგვარი რამ მოხდა ბრაზილიაში 1945 წელს, როცა არმიამ, ხელისუფლებისათვის ლეგიტიმური სახის შესანარჩუნებლად, ამჯობინა პოლიტიკური და სამხედრო ორგანოები, ფორმალურად მაინც, ურთიერთგამიჯნული დაეტოვებინა. ოლონდ ამგვარმა გამიჯნვამ, შესაძლოა, შემდგომში უკვე რეალური კონსტიტუციური და წარმომადგენლობითი პოლიტიკური ინსტიტუტების მოთხოვნილებაც გააჩინოს, სამხედრო რეჟიმის უშუალო გავლენა შეასუსტოს და პოლიარქიული ტენდენციებიც წახალისოს. სამხედრო რეჟიმების ხასიათს, უფრო დაწერილებით, მე-18 თავში განვიხილავთ.

ზუნტა (Junta):

სიტყვა-სიტყვით — საბჭო.
როგორც წესი, სამხედროთა ჯგუფი, რომელიც ძალაუფლებას რეჟოლუციის ან შეიარაღებული გადატრიალების გზით იგდებს ხელში.

შეჯამება

< მმართველობა დადგენილი წესრიგის უზრუნველყოფის მექანიზმია, და მისი მთავარი თვისება — კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღებისა და აღსრულების უნარია. თუმცა, პოლიტიკური სისტემა ან რეჟიმი არა მხოლოდ მმართველობის მექანიზმებს და სახელმწიფოს ინსტიტუტებს გულისხმობს, არამედ იმ სტრუქტურებსა და პროცესებსაც, რომელთა მეშვეობითაც სახელმწიფო ურთიერთქმედებს საზოგადოებასთან.

< პოლიტიკურ სისტემათა კლასიფიკაცია ორ მიზანს ემსახურება: ფაქტების გროვში მსგავსებებისა და განსხვავებების გამოკვეთით სისტემების არსის გაგებასაც აიოლებს და ასევე, პოლიტიკურ სისტემათა ქმედითობის შეფასებაშიც გეხმარება.

< რეჟიმების კლასიფიკაციის სხვადასხვა კრიტერიუმები არსებობს: არისტოტელედან მომდინარე "კლასიკურ" ტიპოლოგიები უმთავრეს ყურადღებას სახელმწიფოთა წყობასა და მართვის ფორმებს უთმობდა; რაც შეეხება "სამი სამყაროს" კონცეფციას, აქ აქცენტი კაპიტალისტურ ("პირველი"), კომუნისტურ ("მეორე") და განვითარებად ("მესამე") სამყაროთა შორის არსებულ ეკონომიკურ და იდეოლოგიურ განსხვავებებზე კეთდება.

< კომუნიზმის კრაზმა და დემოკრატიის პროგრესმა თანამედროვე სამყაროს პოლიტიკური კონტურების გამოკვეთა საკმაოდ გაართულა. ტრადიციული სისტემები და კლასიფიკაციები მოძველდა — დღეს პოლიტიკურ სისტემათა კლასიფიცირება იმის მიხედვით ხდება, თუ რეალურად როგორ ურთიერთობენ პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ფაქტორები — მით უმეტეს რომ, ზოგადად, კლასიფიკაციები მუდამ დროებითი ხასიათისაა.

< "ისტორიის დასასრულის" თეორეტიკოსები აცხადებენ, რომ ისტორია დასრულდა, ან მალე დასრულდება დასაუღლები ლიბერალური დემოკრატიის პრინციპების სრულ გამარჯვებასთან ერთად. მართლაც, თანამედროვე სამყაროს პოლიტიკურ სისტემათა უმრავლესობა დემოკრატიის ამა თუ იმ სახესხვაობას წარმოადგენს. ოღონდ ისიც ნათელია, რომ მმართველობის "კლასიკურ" ნიმუშები სულ უფრო და უფრო მეტ მრავალფეროვნებასა და ხირთულეს იძენენ. უკვე აშკარაა მნიშვნელოვანი განსხვავებები დასაუღლები პოლიტიკურებს, ახალ დემოკრატიებს, აღმოსავლეთ-აზიურ, ისლამურ და სამხედრო რეჟიმებს შორის.

კითხვები განსასჯელად

< შეინარჩუნა თუ არა მნიშვნელობა სახელმწიფოთა კლასიფიკაციის არისტოტელესეულმა სისტემამ თანამედროვე სამყაროში?

< ე.წ. "მესამე სამყაროს" ცნება კიდევ არსებობს? ორამდენად დასძლიეს პოსტკომუნისტურმა რეჟიმებმა საკუთარი კომუნისტური წარსული?

< რითი აღმოჩნდა ლიბერალურ — დემოკრატიული სტრუქტურები ესოდენ

მიშიდველი და წარმატებული?

◀ რამდენად დემოკრატიულია დასავლური პოლიარქიები?

◀ რამდენად ძალუძთ კონფუციანიზმსა და ისლამს, დასავლური ლიბერალიზმის სერიოზულ ალტერნატივად წარმოჩინდნენ?

დამატებითი საკითხავი

Brooker, P., *Non-Democratic Regimes; Theory, Government and Politics* (Basingstoke: Macmillan, and New York: St Martin's Press, 2000). A Useful and wide-ranging survey of the different forms of non-democratic regime.

Hadenius, A. (ed.), *Democracy's Victory and Crisis* (New York and Cambridge: Cambridge University Press, 1977). An excellent reader that examines the global resurgence of democracy and reflects on its implications.

Hague, R. and M. Harrop, *Comparative Government and Politics: An Introduction*, 6th edn. (Basingstoke: Palgrave Macmillan 2004). A succinct and stimulating introduction to comparative politics that adopts a genuinely international approach.

Lijphart, A., *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries* (New Haven, CT: Yale University Press, 1999). An updated version of a classic and highly influential attempt to distinguish between forms of democratic rule.

პოლიტიკური იდეოლოგიები

"ფილოსოფოსები სამყაროს სხვადასხვაგვარ ახსნას გვთავაზობენ, მიზანი კი — მისი შეცვლა"

იარლ მარქსი. თეზისები ფოიერბახის თაობაზე (1845)

ვერეინ ზედეს სამყაროს იმგვარად, როგორც ის სინამდვილეშია — მას უკვე ჩამოყალიბებული წარმოდგენებისა და თეორიების პრინციპში აღვიქვამთ. ამიტომაც, დაკვირვება და აღქმა ერთმანეთისგან განუყოფელია: როდესაც ვუყურებთ სამყაროს, იმედროულად ამა თუ იმ მნიშვნელობასაც ვანიჭებთ, ეს კი გადამწყვეტი ფაქტორია პოლიტიკის შესწავლისას — უნდა მოახერხოთ და პოლიტიკურ პროცესის თაობაზე აკვიატებული აქსიომები და წინდაწინე ჩამოყალიბებული იდეები გადავიზოროთ ნებისმიერი ხაზრისის ფესვები მუდამ არსებულ თუ წარსულ პოლიტიკურ ტრადიციებშია საძიებელი, რომელსაც, ჩვეულებრივ, "პოლიტიკურ იდეოლოგიებს" ეწოდებთ. ყოველგვარი "იზმ" — იქნება ეს ლიბერალიზმი, სოციალიზმი, კონსერვატიზმი, ფემინიზმი, ფაშიზმი და ა.შ., საკუთარ ინტელექტუალურ ჩარჩოებსა თუ პარადიგმას ქმნის და პოლიტიკური რეალობის, სამყაროს აღქმის თვისებურ ზედეს გვთავაზობს. ოღონდ ევაა, სერიოზული დღეის საგანია როგორც იდეოლოგიების არსი, ასევე ის სასიკეთო თუ უარყოფითი როლი, რასაც ისინი პოლიტიკურ ცხოვრებაში ასრულებენ.

ამ თემაში შემდეგი ძირითად საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < კოლიტიკური იდეოლოგიის რაობა.
- < ძირითადი იდეოლოგიების მთავარი თემები, თეორიები და პრინციპები.
- < არსებული იდეოლოგიების დამახასიათებელი ურთიერთსაპირისპირო ტრადიციები და შინაგანი წინააღმდეგობები.
- < იდეოლოგიათა ცვლილებები დროთა განმავლობაში.
- < იდეოლოგიების აღზვევისა და დაკნინების მიზეზები.
- < იდეოლოგიათა ბატონობის დასასრული: ფაქტი თუ ვარაუდი.

რა არის პოლიტიკური იდეოლოგია?

ლიბერალიზმი
ლიბერალიზმის
დამახასიათებელი ნიშნები.
კლასიკური ლიბერალიზმი.
თანამედროვე ლიბერალიზმი.

კონსერვატიზმი

კონსერვატიზმის
დამახასიათებელი ნიშნები.
კატერნალისტური კონსერვატიზმი.
ახალი მემარჯვენეობა.

სოციალიზმი

სოციალიზმის
დამახასიათებელი ნიშნები.
მარქსიზმი.
სოციალ-დემოკრატია.
მესამე გზა.

სხვა იდეოლოგიური

მოძღვრებები
ფაშიზმი.
ანარქიზმი.
ფემინიზმი.
ინეგაირომენტალიზმი.
რელიგიური ფუნდამენტალიზმი.

იდეოლოგიის დასასრული?

შეჯამება/კითხვები

განსჯულად/დამატებითი
საკითხავი

რა არის პოლიტიკური იდეოლოგია?

"იდეოლოგია" პოლიტიკური ანალიზის ერთი ყველაზე საკამათო საკითხთაგანია. დღესდღეობით ეს ტერმინი ნეიტრალური მნიშვნელობით იხმარება — ამა თუ იმ სოციალური ფილოსოფიისა და მსოფლმხედველობის აღსანიშნად, მაგრამ იგი უარყოფითი და კინობითი მნიშვნელობითაც ხშირად გამოუყენებიათ — როგორც პოლიტიკური იარაღი მოწინააღმდეგეთა გასანადგურებლად.

ეს ტერმინი 1796 წლიდან ფრანგმა ფილოსოფოსმა, დე ტრესიმ დაამკვიდრა (Destutt de Tracy, 1754-1836), რომელმაც იდეოლოგიას "მეტ-ნიერება იდეების შესახებ" უწოდა (სიტყვა-სიტყვივით *იდეალოგია*) და მას იდეებისა და ცნებების წარმოშობის შესასწავლად იყენებდა. დე ტრესი იმედოვნებდა, რომ საბოლოო ჯამში, მის მიერ შექმნილი ახალი მეცნიერებაც ისეთივე სტატუსს შეიძენდა, როგორიც, ვთქვათ, ზოოლოგიასა და ბიოლოგიას ქონდათ და მაინც, ეს ტერმინი იმ მნიშვნელობით შემოგვრჩა, რაც მას XIX ს-ში კარლ მარქსმა მიანიჭა: მარქსი იდეოლოგიას "მმართველი კლასის" იმგვარ იდეებთან აიგივებდა, რომელთა ერთობლიობაც, საბოლოოდ, საზოგადოების უცილობელ კლასობრივ დაყოფასა და ექსპლოატაციის გარდუვალობას ქადაგებდა. თავიანთ ადრეულ ნაშრომში, "გერმანული იდეოლოგია" (1846) მარქსი და ენგელსი წერდნენ:

... ნებისმიერ ეპოქაში, მმართველი იდეები მმართველი კლასის იდეებია — ანუ ის ფენა, რომელიც საზოგადოების ყოფას განაგებს, იმედროულად წარმმართველ ინტელექტუალურ ძალადაც გვევლინება: ვის ზღუშოცაა წარმოების საშუალებები, გონებრივი შრომის ნაყოფსაც ის აკონტროლებს (Marx and Engels, 1846).

მარქსისტული გაგებით, ზოგადად იდეოლოგია სიყალბეა, და მისი ერთი უმთერეს მიზანთაგანი — საზოგადოების ჩაგრული ფენების მოტყუებაა: იმ დაპირისპირებათა შენიღბვის მცდელობა, რაც ნებისმიერი კლასობრივი საზოგადოების საფუძველთ-საფუძველია. კაპიტალისტურ საზოგადოებაში, მესასუთრე კლასი, ანუ ბურჟუაზია (და მისი იდეოლოგია) პროლეტარიატს "ყალბ ცნობებებსა" და ათასგვარ ილუზიებს ახვევს თავს — ჩაგრულ კლასს საშუალებას არ აძლევს საკუთარი ექსპლუატირებული მდგომარეობა გააცნობიეროს. ამასთანავე, მარქსს სულაც არ მიანდნა, რომ ყველა პოლიტიკური მუხედულება უეჭველად იდეოლოგიური ხასიათისაა: ასე მაგალითად, კაპიტალიზმის მისეულ კვლევას, თავად "წმინდად მეტ-ნიერულს" უწოდებდა. მარქსის აზრით, ყოველთვის შეიძლება მეცნიერების — იდეოლოგიისაგან, ხოლო ჭეშმარიტების — სიყალბისაგან გამოიჯენა. გვიანდელი მარქსისტების — ლენინისა თუ გრამშის თხზულებებში ეს საკითხი უკვე თავისებურად იქნა გაგებული: ერთი და მეორეც უკვე არა მარტო "ბურჟუაზიულ", არამედ "სოციალისტურ" და "პროლეტარულ" იდეოლოგიაზე ლაპარაკობდა — ანუ ისეთ ცნებებზე, რომლებსაც თავად მარქსი ალბათ, აბსურდულად მიიჩნევდა.

იდეოლოგიის ცნების განსხვავებული ხედავს ლიბერალებმა და კონსერვატორებმაც შეიმუშავეს. ტოტალიტარული დიქტატურების აღმოცენებამ ორ მსოფლიო ომს შუა პერიოდში, იდეოლოგიის ახლებური ინტერპრეტაციის პირობები შექმნა: ლიბერალური ორიენტაციის ისეთი ავტორები, როგორებიც კარლ პოპერი (Karl Popper, 1902-1994), ჯ.ლ. ტალმონი (J.L. Talmon) და პანა არენდტი იყვნენ, იდეოლოგიას სოციალური კონტროლის, საზოგადოებაში თანხმობისა და მორჩილების უზრუნველყოფის იარაღად თვლიდნენ. ამ ტერმინის "ცივი ომის" დროინდელი ლიბერალური გაგება — ფაშისტური და კომუნისტური რეჟიმების მაგალითზე — იდეოლოგიას საბოლოო ჭეშმარიტების ფლობის პრეტენზიის მქონე, აზროვნების "ჩაკეტილ სისტემად" მიიჩნევდა, განსხვავებულ აზრსა თუ საპირისპირო მოსაზრებას ევრანაირად რომ ვერ ეცუდა. ამ ფონზე ლიბერალიზმში, რომლის უმთავრესი პრინციპი პიროვნების თავისუფლების აღიარებაა, და ლიბერალიზმითუე ნასაზრდოები კონსერვატივიზმიცა და დემოკრატიული სოციალიზმიც, აშკარად არ წარმოადგენენ იდეოლოგიებს. ისინი პირიქით — "ღია" მოძღვრებებია, ვინაიდან არათუ დასაშვებად მიიჩნევენ, "მოითხოვენ" კიდევ განსხვავებული აზრის არსებობას, საჯარო კამათს, რჩევას თუ შენიშვნას.

"იდეოლოგიის" მკვეთრად კონსერვატული გაგება მიკლ ოუქშოტის (Michael Oakeshott) სახელს უკავშირდება და რაციონალიზმისადმი ტრადიციულ კონსერვატულ სკეპტიციზმს ასახავს. მისი აზრით, სამყაროს სირთულე მიუწვდომელია ადამიანის გონებისათვის და პოლიტიკაში მოღვაწეობაც, თავისთავად, "უკიდევანო ოკეანეში ცურვას წაგავს". ამ თვალსაზრისით, იდეოლოგიები "აზროვნების აბსტრაქტული სისტემებია": იდეების გროვა, რომლებიც პოლიტიკურ რეალობას ამახინჯებენ, რადგანაც ერთთავად აუხსნელი ამოხსნა სურთ ამიტომაც ამტკიცებდნენ კონსერვატორები — ჩვენი მრწამსი იდეოლოგია კი არა, უფრო "გონების განწყობაა" და ჩვენი მხრო, პრაგმატიზმს, ტრადიციასა და ისტორიულ გამოცდილებას დაუენდობითო.

იდეოლოგიისადმი ზემოაღმოთვლილ მიდგომათა ნაკლი ისაა, რომ ნებისმიერი მათგანი უცილობლად ნეგატიურ შინაარსს ანიჭებს მას და ამდენად, თავად ცნების გამოყენების სფეროსაც ზღუდავს. მეტიც, ყოველი ნახსენები შუბელდება ამა თუ იმ პოლიტიკური დოქტრინის ნიშნითა და დღდასმული. არადა, გაეისხენით რომ მარქსი დაჟინებით ამტკიცებდა — ჩემი იდეები მეცნიერული ხასიათისაა, და არა იდეოლოგიური; არც ლიბერალებს სიამოვნებდათ მათი ფილოსოფიის იდეოლოგიად მოხსენიება და კონსერვატორებიც ეწიუთებენ იჩეუბენ პოლიტიკის პრაგმატული და არაიდეოლოგიზირებული სტილისადმი ერთგულებას. "იდეოლოგიის" მეტ-ნაკლებად მისაღები განმარტება (ყველა პოლიტიკურ ტრადიციას რომ მიეცადაგებოდეს) მიუკერძოებელი უნდა იყოს: არც უნდა იფიქროს, რომ ესა თუ ის იდეოლოგია თავისთავად "კარგია" ან "ცუდი", "ჭეშმარიტი" ან "ყალბი", განმათვისუფლებელი ან დამთრუწველი. სწორედ ესაა იდეოლოგიის, როგორც ტერმინის, თანამედროვე გაგების ღირსება — იგი ურთიერთდაკავშირებულ იდეათა ერთობლიობაა, მრწამსზე მორგებული იმგვარი სისტემა, სადაც უმთავრესად ქმედება მიიჩნევა და რაც, თავის მხრო, უკვე პოლიტიკური აქტოებისაკენ გვიბიძგებს.

რაციონალიზმი:
მსოფლმხედველობა, რომლის მიხედვითაც სამყაროს შექნობა და ახსნა შესაძლებელია რაციონალური მიდგომის შედეგად.

პრაგმატიზმი:
პრაქტიკულ გარემოებებსა და მიზნებზე ორიენტირებული მოძღვრება ან მისი პრაქტიკული გამოვლინება; პრაგმატიზმისთვის სარგებლიანობის პრინციპია მთავარი და აბსტრაქტულ იდეებს არ ცნობს.

ლიბერალიზმი

იდეოლოგია

სოციალურ-სამეცნიერო თეოსაზრისით, იდეოლოგია თანმიმდევრულ იდეათა ერთანობაა, ორგანიზებული პოლიტიკური მოქმედებების საფუძველი — მიუხედავად იმისა, თუ რას ისახავს ეს მოქმედება მიზნად: მართვის არსებული სისტემის შენარჩუნებას, მოდიფიცირებას თუ შეცვლას. ამიტომ ყველა იდეოლოგია გეთაზაობს: ა) არსებული წყობის ანალიზს, უფრო ხშირად — გარკვეული "მსოფლხედვის" ფორმით; ბ) სასურველი მომავლის მოძიებას; გ) პოლიტიკური ცვლილებების განხორციელების კონკრეტულ გზებს. თუმცა, იდეოლოგია აზონების პერმეტიულად დაზურული სისტემა არაა. ის უფრო აზონების დინამიური სისტემაა, რომელიც ხშირ შემთხვევაში, სხვა სისტემებსაც ენათესავება. თორიულ დონეზე იდეოლოგიები პოლიტიკურ ფილოსოფიებს ემსგავსება, ხოლო პრაქტიკულად — როგორც წესი — პოლიტიკური მოძრაობის ფორმას იძენენ ხოლმე (ხელიკერი, 1976).

მეტაიდეოლოგია:

ზეიდეოლოგია, საფუძველი მსჯელობისათვის უფრო კრობი იდეოლოგური პრობლემების გარშემო.

პოლიტიკური იდეოლოგიათა ნებისმიერი ჩამონათვალი ლიბერალიზმით უნდა იწყებოდეს — ესაა, არსებითად, სამრწველო დასავლეთის იდეოლოგია, ანუ მეტაიდეოლოგია, რომელიც ურთიერთსაპირისპირო ღირებულებებსა და შეხედულებებს მოიცავს. XIX საუკუნის დასაწყისამდე ლიბერალიზმს მწყობრი პოლიტიკური მიმდინარეობის სახე არ მიუღია, ლიბერალიზმის თეორიები და პრინციპები თანდათანობით, 300 წლის მანძილზე იკრებდნენ ძალას. ლიბერალიზმი ფეოდალიზმის დაშლისა და საბაზრო, ანუ კაპიტალისტური დაზობადობის შექმნის შედეგი გახლდათ. ადრეული ლიბერალიზმი სწორედაც რომ აღმაავალი სამრწველო საშუალო კლასის მისწრაფებებს გამოხატავდა და მას აქეთ ლიბერალიზმი და კაპიტალიზმი, შეიძლება ითქვას, ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან. თავდაპირველად ლიბერალიზმი წმინდა პოლიტიკური დოქტრინა იყო, რომელიც აბსოლუტიზმის ფეოდალურ პრივილეგიებს აკრიტიკებდა და მას კონსტიტუციურ, მოგვიანებით კი წარმომადგენლობით მმართველობას უპირისპირებდა. XIX საუკუნის დასაწყისისათვის კი ეკონომიკურმა ლიბერალიზმმა იწყო განვითარება, რომელიც თავისუფალ საბაზრო ურთიერთობებს უწყევდა პროპაგანდას და ეკონომიკაში ხელისუფლების ნებისმიერი ფორმით ჩარევას გამობდა. სწორედ ეს იპოთეზა იქცა კლასიკური, XIX-ის ლიბერალიზმის — ქეკუთხედად. თუმცა, XIX-ის დასასრულს სოციალური ლიბერალიზმის ფორმაც გაჩნდა, რომელიც მეტ უპირატესობას სოციალური კეთილდღეობის რეფორმებს ანიჭებდა და ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევაც დასაშვებად მიანდა. თანამედროვე, XX ს-ის ლიბერალიზმსაც სწორედ ასეთი აქცენტები ახასიათებს.

ლიბერალიზმის დამახასიათებელი ნიშნები

ინდივიდუალიზმი (იხ. გვ. 196) — ლიბერალური იდეოლოგიის ძირითადი პრინციპი, რომლის თანახმადაც არც ერთი ცალკეული პიროვნების ინტერესები არ შეიძლება სოციალური ჯგუფისა თუ კოლექტივის ინტერესებს შეწიროს. ადამიანები, უპირველეს ყოვლისა, პიროვნებებად განიხილებიან — ნებისმიერი მათგანის სიცოცხლე ერთნაირად ფასეულია, თუმცა ყველა უნიკალურია და განუმოვრებელი. ამიტომ ლიბერალიზმი იმგვარი საზოგადოების შექმნას ესწრაფვის, რომელიც ინდივიდის კეთილდღეობას უზრუნველყოფს. ნებისმიერ პიროვნებას უნდა მიეცეს შანსი, სრულად გამოავლინოს საკუთარი შესაძლებლობები და თავად განსაზღვროს, რა არის მისთვის სასიკეთო. ამასთან დაკავშირებით, ზოგჯერ იმასაც ამბობენ, რომ ზნეობრივი თეოსაზრისით ლიბერალიზმი მიუკერძოებელია: იგი იმ წესების ერთობლიობაა, რომელთა მიხედვით ინდივიდს საკუთარი ზნეობრივი არჩევანის ნება ეძლევა.

თავისუფლება — პიროვნული თავისუფლება, ლიბერალიზმის უმთავრეს ღირებულებათაგანია და მას, ზოგჯერ, თვით თანასწორობასა თუ სამართლიანობაზე მალდაც კი აყენებენ. ეს თავისთავად გამომდინარეობს

ინდოიდისადმი რწმენიდან — მას საშუალება უნდა ჰქონდეს, საკუთარი შეხედულებებისა და არჩევანის კარნახით იმოქმედოს. თუმცა, ლიბერალები "კანონის ფარგლებში თავისუფლებას" ქადაგებენ, რაკილა კარგად ესმით რომ ერთი კერძო ადამიანის სრული თავისუფლება, შესაძლოა, სხვათა თავისუფლებას დაემუქროს და წრგადასულ თუნებობად იქცეს. ამიტომაც, ინდოიდი თავისუფლების იმ მაქსიმუმს უნდა ფლობდეს, რომელიც სხვის თავისუფლებას არ შესლუდავს.

გონი — ლიბერალები ირწმუნებიან, სამყარო გონიერულადაა მოწყობილი და მისი შეცნობა მხოლოდ კრიტიკული აზროვნებით, ხალი განსჯითაა შესაძლებელიო. აქედან, მათი ურყევი რწმენა: პიროვნებას მართებული გადაწყვეტილებების მიღების უნარი გააჩნია და როგორც წესი, საკუთარი ბედის საუკეთესო განმსჯელიცაა; ლიბერალებს სჯერათ პროგრესის — დარწმუნებულები არიან, რომ ადამიანებს ნებისმიერი უთანხმოება შეუძლიათ მშვიდობიანი გზით — არა ძალადობითა და ომით — არამედ დისკუსიებითა და მოლაპარაკებებით მოავტარონ.

თანასწორობა: ინდოიდუალიზმი ადამიანთა იმთავითვე საყოველთაო თანასწორობას გულისხმობს — ჩვენ "თანასწორნი ვიბადებით — ყოველ შემთხვევაში, თითოეული ჩვენგანის სიცოცხლის ფასეულობის თვალსაზრისით მიიწ; აქედან გამომდინარე, ლიბერალიზმი თანაბარი უფლებების პრინციპს აღიარებს: თანასწორობას სამართლისა (თანასწორობა კანონის წინაშე) და პოლიტიკის (ერთი კაცი — ერთი ხმა; ყველა ხმა თანაბრად ფასობს) სფეროებში. თუმცა, ვინაიდან ადამიანები განსხვავებული ნიჭისანი არიან და შრომისმოყვარეობითაც განსხვავდებიან, ლიბერალიზმისთვის მიუღებელია სოციალური თანასწორობის, ანუ თანაბარი ანაზღაურების იდეა. მისთვის უფრო მისაღებია "თანაბარი შესაძლებლობებმ — რაც ყველას ერთნაირ შანსს აძლევს საკუთარი უნარის გამოსაყენებად. ლიბერალიზმს შეევიძლია, მერიტოკრატის (meritocracy) პრინციპის ანალოგიით, ერთგვარი "უნაროკრატია" დაეწამოს, სადაც უნარი მუყაითობაზე გამარჯვებული ნიჭის ტოლია.

შემწწნარებლობა: ლიბერალებს სჯერათ, რომ შემწწნარებლობა (ანუ ტოლერანტობა — განსხვავებული აზრის, სიტყვის თუ ქცევის დათმენის უნარი) პიროვნების თავისუფლების გარანტიაცაა და საზოგადოების მრავალფეროვნების პირობაც. მათვე მტკიცებით, ზნეობრივ, კულტურულ თუ პოლიტიკურ მრავალფეროვნებაში გამოვლენილი ქლურალიზმი საზოგადოების სიჯანსაღის უტყუარი ნიშანია და იმ აზრთა გაცეკლა-გამოცეკლას უწყობს ხელს, რომელთა ავ-კარგანობის შემოწმებაც მხოლოდ იდეათა თავისუფალ ბაზარზეა შესაძლებელი. მეტიც, ლიბერალიზმს სწამს, რომ ურთიერთსაპიროსპირო თვალთახედვაში მოიძებნება თანხვედრის წერტილები და ე.წ. "მოუგვარებელ კონფლიქტებს" არ ცნობს.

შეთანხმება: ლიბერალური თვალსაზრისით, პოლიტიკური თუ საზოგადოებრივი ურთიერთობები მუდამ მოლაპარაკებებსა და შეთანხმების სურვილს უნდა ეყრდნობოდეს; ნებისმიერ მმართელობას "მართულთა თანხმობა" ესაჭიროება და სწორედ ამიტომ ემზრობა ლიბერალიზმი დემოკრატიისა და

პროგრესი: განვითარების უფრო მაღალი საფეხურიისკენ სწრაფვა, კაცობრიობის წინსვლა დაგროვილი ცოდნისა და გამოცდილების საფუძველზე.

მერიტოკრატია: უნარითა მმართველობა; პრინციპი, რომლის თანახმად, ჯილდოცა და საზოგადოებრივი მდგომარეობაც ადამიანს პიროვნული ღირსებების მიხედვით უკვება.

ჯონ ლოკი (1632-1704)

ინგლისელი ფილოსოფოსი და პოლიტიკოსი. დაიბადა ინგლისში, სამერსეტში. 1661 წ. შეუტესბერის გრაფის — ერთნი ეზლი კუპერის მღვინობაზე. ლოკი ოქსფორდის უნივერსიტეტში სწავლობდა მედიცინას. ჯ. ლოკის პოლიტიკური ხელვა ინგლისის 1688 წლის რევოლუციის ფონზე ჩამოყალიბდა და უილიამ ორანჯელის თაოსნობით აბსოლუტიზმის დამხობისა და კონსტიტუციური მონარქიის დამკვიდრების გამართლების მკდელობად მიიწვეა. ზოგადად, ჯონ ლოკი ადრინდელი

ლიბერალიზმის მამასურად მიიწვეა: იგი "თანდაყოლილ, ღმრთო ბოძებულ უფლებებზე ამახვილებს ყურადღებას — ანუ, სიცოცხლის, თავისუფლებასა და კრძო საკუთრების საყოველთაო უფლებებზე. ლოკს, როგორც წარმამადგენლობითი მმართველობისა და ტოლერანტობის მედროშეს, ზოგნი ამერიკის რევოლუციის იდეოლოგიურ მამადაც კი ხაზავენ. მისი უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური ნაშრომებია "შემწყნარებლობის გამორ (1689) და "ორი ტრაქტატი მმართველობის თაობაზე (1690)

პოლიტიკური წარმომადგენლობის დოქტრინას. ასევე, ნებისმიერი საზოგადო ინსტიტუტი თუ ჯგუფი გარკვეული "სახელმწიკრულებო ურთიერთობების" საფუძველზე იქმნება და კრძო ინტერესების მქონე ადამიანები ნებაყოფლობით ერთიანდებიან. ამგვარად, ხელისუფლება ყოველთვის "ქვემოდან მომდინარეობს" და ლეგიტიმურობას ემყარება.

კონსტიტუციონალიზმი: მიუხედავად იმისა, რომ ლიბერალური იდეოლოგიისათვის ხელისუფლება მუდამ საზოგადოებრივი წესრიგისა და სტაბილურობის უმთავრეს გარანტად რჩება, მაინც სულ იმის შიშში არიან — პიროვნებისთვის ხელისუფლება ტირანიად არ იქცესო (ლორდ ექტონის თქმით, "ძალაუფლება რყენის") და ამიტომაც შეზღუდული მმართველობისაკენ იხრებიან. ამ მიზნის მიღწევა, ლიბერალური თვალსაზრისით, ხელისუფლების გადანაწილებით — ანუ კონტროლისა და დაბალანსების ბარჯზე უნდა მოხდეს, და ასევე, კოდიფიცირებული, ანუ წერილობითი კონსტიტუციის, რომელიც სახელმწიფოს და ინდივიდს შორის ურთიერთობებს დაარეგულირებს.

ატომიზმი:

წარმოდგენა, რომლის თანახმადაც საზოგადოება, უმთავრესად, თვითკმარი ინდივიდებისგან შედგება — მათ მხოლოდ საკუთარი თავის იმედი აქვთ და ერთმანეთის მიმართ მცირედ, ან სულაც არანაირ ვალდებულებას არ გრძობენ.

„თამაში

ხელისუფლება“: ასე, ჩვეულებრივ, იმგვარ ხელისუფლებას ახასიათებენ, რომელიც ეკონომიკასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიური ჩარევის მიმდევარია.

კლასიკური ლიბერალიზმი

კლასიკურ ლიბერალიზმს უკიდურესი ინდივიდუალიზმი ახასიათებს: ამ ტრადიციის მიხედვით, ადამიანები ფეოსტურნი არიან, მათ მხოლოდ პირადი მიზნები ამოძრავებთ და უმთავრესად, საკუთარ თავს არიან დანდობილნი. ამგვარ შეზღუდულებას ქ. ბ. მაყფერსონმა "შესაკუთრის ინდივიდუალიზმზე უწოდა, როცა პიროვნება არანაირ ვალდებულებას არ გრძნობს არც საზოგადოების, არც სხვა ადამიანების წინაშე და თავადევა საკუთარი თავის ბატონ-პატრონი. საზოგადოების ამგვარ ატომისტურ ხედვას "უარყოფითი თავისუფლების გაგება განაპირობებს — როდესაც პიროვნებისათვის "მის საქმეში ცხვირის ჩაყოფა" თუ ნებისმიერი სახის შეზღუდვა — დაუშვებელია. იგულისხმება, რომ იგი უკიდურესად მტრულადაა განწყობილი სახელმწიფოს მიმართ და ხელისუფლების მხრიდან ჩარევა ლამის აუღმყოფურად აღიზიანებს.

ტომ პეინის (Tom Paine) თქმით, სახელმწიფო — "აუცილებელი ბოროტებაა", და აუცილებელია იმდენად, რამდენადაც საზოგადოებაში გარკვეულ სტაბილურობას, უსაფრთხოებასა და "თამაშის დადგენილი წესების" შესრულებას უზრუნველყოფს; ბოროტებაა კი იმდენად, რამდენადაც საზოგადოებას კოლექტიურ ნებას ახვევს თავს, რითაც ყოველი ცალკეული პიროვნების თავისუფლებასა და პასუხისმგებლობას ზღუდავს. კლასიკური ლიბერალიზმის იდეალი მინიმალური, ე.წ. "გუშაგზ სახელმწიფოა და მისი უმთავრესი საქმე — ნებისმიერი მოქალაქის სხვა თანამოქალაქეთაგან დაცვაა. ეკონომიკური ლიბერალიზმში ამ პოზიციას კიდევ უფრო ამყარებს თავისუფალი ბაზრის შექმნის მიზნებისადმი ნდობა და ის ურყევი რწმენა, რომ ეკონომიკა ხელისუფლების ჩარევის გარეშე, გაცილებით უკეთ იმართება. ეკონომიკური ლიბერალიზმის თეალსაზრისით, თავისუფალი კაპიტალიზმი საზოგადოების კეთილდღეობის ზრდის გარანტია, პიროვნული თავისუფლების ქვაკუთხედი, და ადამიანთა უნარიდანვე გამომდინარე — მათი აღზევებისა თუ დაცემის წინაპირობა — თავისთავად ერთადერთი გზა სოციალური სამართლიანობის მისაღწევად.

თანამედროვე ლიბერალიზმი

თანამედროვე ლიბერალიზმი გაცილებით ლოიალურია სახელმწიფოს ჩარევის მიმართ. ა.შ.შ.-ში დღესდღეობით "ლიბერალებად" იწოდებიან ისინიც კი, ვინც არა "შეკრძალულად", არამედ "თამამ" მმართველობას ('big government) უჭერს მხარს. ასეთ რადიკალურ ცვლილებას აზროვნებაში თავისი ახსნა აქვს: სამრწევლო კაპიტალიზმმა სოციალური უსამართლობის ახალი ფორმები დაამკვიდრა და მოსახლეობის ფართო მასები თავისუფალი ბაზრის სიმკაცრეს შეაჯახა. ჯ.ს. მილის (J.S. Mill) ზგაუღენით, ე.წ. "ახალმა ლიბერალებმა" — თ. პ. გრინმა (T.H. Green, 1836-1882), ლ.თ. ჰობსაუსმა (L.T. Hobhouse, 1864-1929) და ჯ.ა. ჰობსონმა (J.A. Hobson, 1858-1940) თავისუფლების უფრო ფართო, ასე ეთქვამთ, "პოზიტიურ" ზედა ჩამოყალიბეს: ამგვარი თავისუფლება ადამიანის ბედის ანაბარა მიტოვებას კი არ გულისხმობს, (რამაც ის, საბოლოოდ, შვიერ თავისუფლებამდევ შეიძლება მიიყვანოს), არამედ ინიციატივის წახალისებასა და თვითრეალიზების შესაძლებლობას.

ეს მიდგომა ე.წ. სოციალურ, ანუ "კეთილდღეობის" ლიბერალიზმს დაედო საფუძვლად. ასეთი ტიპის ლიბერალიზმის მთავარი იდეა ისაა, რომ სახელმწიფო ჩარევით, განსაკუთრებით, საზოგადოებრივი კეთილდღეობის სფეროში, ადამიანის თავისუფლებას მეტი ასპარეზი ეკლავა და იგი სოციალური მანკიერებებისაგანაც უფრო მეტადაა დაცული: 1942 წ. ღიდ ბრიტანეთში, ე.წ. ბევერიჯის მოხსენებაში ხუთი უმთავრესი "მანკიც კი იყო ჩამოთვლილი: მიუსაფრობა, სიდუხჭირე, უმეტრება, დაუსაქმობა, დაუსკელობა. ისიც ითქვას, თანამედროვე საბაზრო კაპიტალიზმისადმი ლიბერალების რწმენასაც თანდათანობით წყალი შეუდგა და ამ მხრივ განსაკუთრებული როლი ჯ.მ. ქენზის თეორიამ ითამაშა. ქენზიანის მიხედვით, ეკონომიკური წინსვლა და კეთილდღეობის მიღწევა მხოლოდ "მართვად ანუ რეგულირებადი კაპიტალიზმის პირობებშია შესაძლებელი,

ეკონომიკური ლიბერალიზმი: თავისუფალი ბაზრის, როგორც თვითრეგულირებადი შექმნის, კონტეუსია — ამგვარ ბაზარს თავად შეუძლია უზრუნველყოს ყველასთვის თანაბარი პირობები და საზოგადო კეთილდღეობაც.

ჯონ სტიუარტ მილი (1806-73)

ბრიტანელი ფილოსოფოსი, ეკონომისტი და პოლიტიკოსი. მილს მოუწია მამის - უტილიტარისტი თეორეტიკოსის, ჯეიმზ მილის (1773-1836) დესპოტური აღმზრდელითი სკოლის გამოქცევა, რაც 20 წლის ასაკში, მძიმე სულიერი ტრავმის მიზეზი გახდა. კოლრიჯის და გერმანელი იდეალისტების ზეგავლენით, შემდგომ მან უფრო კუმანისტური ფილოსოფია შეიმუშავა და მისმა ნაშრომებმა: "თავისუფლების თაობაზე" (1859), "მოსაზრებანი წარმომადგენლობითი მმართველობის შესახებ" (1861), "ქალთა უფულებობა" (1869) — უდიდესი გავლენა იქონია

ლიბერალური აზროვნების განვითარებაზე მილს ნათლად წარმოაჩინა სხვაობა კლასიკურ და თანამედროვე ლიბერალიზმს შორის და მისი უნდობლობა სახელმწიფო ჩარევის მიმართ XIX საუკუნის პრინციპებიდან მომდინარეობს. თუმცა, განსაკუთრებული ყურადღება პირადი ცხოვრების საკითხებისადმი (რაც "პიროვნულობის" აქცენტრებაში გამოიხატა), ისევე როგორც იმგვარი საკითხებით დაინტერესება, როგორცაა ქალთა ხმის უფლება და მუშათა გაერთიანებები — აშკარად XX საუკუნის მოვლენებს უსწრებდა წინ.

როცა ძირითად ეკონომიკურ ამოცანებისავეს თავზე ხელისუფლება იღებს. ამავე დროს, თანამედროვე ლიბერალები მზად არიან ხელისუფლების ჩარევის იდეას, მხოლოდ გარკვეული პირობებით დაუჭირონ მხარი. მათი მთავარი საზრუნავი საზოგადოების უკიდურესად დაუცველი და მიუსაფარი ფენაა; ძირითადი მიზანი კი — ადამიანებისთვის ისეთი პირობების შექმნა, როცა საკუთარი ცხოვრების მოწყობასა და თავისუფალი არჩევანის გაკეთებას დამოუკიდებლად შესძლებენ. ლიბერალიზმის კეთილდღეობასა და ხელახალი გადანაწილების პოლიტიკასთან შეთანხმების ყველაზე დამაჯერებელი მკდელობა, დღესდღეობით, ჯონ როულზის თეორიული ტრაქტატები გახლავთ.

კონსერვატიზმი

კონსერვატული იდეები და დოქტრინები პირველად XVIII საუკუნის ბოლოს და XIX საუკუნის დასაწყისში გაჩნდა, როგორც უკურეაქტია საფრანგეთის რევოლუციით გამოწვეულ რადიკალურ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცვლილებებზე. ამ თვალსაზრისით, კონსერვატიზმი გარკვეულად, ძველი რეჟიმისაკენ იხრებოდა და ლიბერალიზმის, სოციალიზმისა და ნაციონალიზმის ტოტალური შემოტევის პირობებში, კონსერვატიზმი ჯიუტად ებღაუჭებოდა ტრადიციულ სოციალურ წესრიგს. თუმცა, კონსერვატულ აზროვნებაში იმთავითვე შეინიშნებოდა არაერთსულენება: კონტინენტურ ევროპაში წარმოიშვა მიმდინარეობა, რომელსაც სათავეში ჟოზეფ დე მესტრი (Joseph de Maistre, 1753-1821) ედგა — ნებისმიერი რეფორმის უარმყოფელი ამ ტიპის კონსერვატიზმი, მკვეთრი ავტოკრატიულობითა და რეაქტიულობით გამოირჩეოდა. მეორეს მხრივ, კონსერვატიზმის უფრო ფრთხილი, მოქნილი და აქედან გამომდინარე, სიცოცხლისუნარიანი ფორმა დიდ ბრიტანეთსა და

ედმუნდ ბერკი (1729-97)

დუბლინის დაბადებული ბრიტანელი სახელმწიფო მოღვაწე და პოლიტიკური თეორეტიკოსი, რომელსაც ხშირად ანგლო-ამერიკული კონსერვატიული ტრადიციის ფუძემდებლადაც მიიჩნევენ. ბერკის რეპუტაცია, ძირითადად, რამდენიმე ნაშრომის შედეგია — რომელთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია კრიტიკული პათოსით გამსჭვალული მისი "განსჯანი საფრანგეთის რევოლუციის თაობაზე" [1790] ამერიკული რევოლუციისადმი გარკვეული სიმპათიის მიუხედავად, ბერკი მათივე შეხედულებით უდგებოდა საფრანგეთიდან მომდინარე იმ პრინციპების ხელშეწყობას დაწერების

მცდელობას, როგორც იტყობა თავისუფლება, თანასწორობა და მისობა; ამტკიცებდა, სიბრძნის ერთადერთი წყარო გამოცდისაა, ტრადიცია და ისტორია. თუმცა, ასევე მიანდა, რომ საფრანგეთის მონარქია თავად იყო დამნაშავე საკუთარ უბედურებაში, ეინდაიდან არ მოისურვებოდა "შეცვლილიყო, რათა შეენარჩუნებინა ბერკი იქნეულად უუწყრება ზოგადად ხელისუფლებას და მიიხრედა, ამ უკანასკნელს ბოროტების აღკვეთა შეეძლოა მხოლოდ, სიკეთის თესვა კი — იმყოფებოდა. საეულისხმოა, რომ საბაზრო ურთიერთობებს ბერკი "ბუნებრივ წესრიგად" მიიხრედა.

ა.შ.შ.-ში შეიქმნა, ხოლო მისი არსი ედმუნდ ბერკის (Edmund Burke) ერთი სხარტი ფრაზით გამოიხატა: "შეეცვალათ რათა შეენარჩუნებინათ. XIX საუკუნეში ასეთმა მიდგომამ კონსერვატორებს შესაძლებლობა მისცა, სოციალური რეფორმები "ერთიანი ერის" პატერნალისტური ლოზუნგის კონსერვატიული აუტორიტატიდან და ბრიტანეთში ამ მოძრაობამ მწვერვალს XX საუკუნის 50-იან წლებში მიაღწია, როდესაც იქაური კონსერვატიული პარტია ბოლოს და ბოლოს შეურიგდა ომის შემდგომ რეალობას და ქვენზიანზიმის სოციალური დემოკრატიის საკუთარი ერსია შემოგვთავაზა. მაგრამ ამ უდებესაც უკვე XX საუკუნის 70-იანი წლებიდან, სულ უფრო სერიოზული წინააღმდეგობა ხედება "ახალი მემარჯვენეობის" სახით — კონსერვატიზმის პირი მკვეთრად ანტიისტაბილური და ანტიპატერნალისტური ხედვა, უაღრესად ახლოსაა კლასიკური ლიბერალიზმის თემებსა და ღირებულებებთან.

კონსერვატიზმის დამახასიათებელი ნიშნები

ტრადიცია: კონსერვატიული აზროვნების მთავარი საყრდენი ბერკისეული "შენარჩუნების სურვილია". კონსერვატიზმი პატრიარქალური ეპოქის ყველაფერს, რამაც დროის გამოცდას გაუძლო — ტრადიციებს, ადათ-წესებს და ინსტიტუციებს. კონსერვატორთა აზრით, სწორედ ტრადიცია ასახავს წარსულში დაგროვილ სიბრძნეს: ინსტიტუციები და ურთიერობანი "დროითაა გამოცდილნი და მათი შენარჩუნება არა მარტო დღევანდელი, მომავალი თაობების სასიკეთოდაა აუცილებელი; ტრადიცია ფასეულია სტაბილურობისა და დატყულების თვალსაზრისითაც — იგი ადამიანებს საკუთარი საზოგადოებრივი და ისტორიული მიკუთვნებულობის განცდას უწყობს.

პრაგმატიზმი: კონსერვატორები მუდამ მიუთითებენ ადამიანის გონის არასრულყოფილებაზე, რასაც, თავის მხრივ, ჩვენს სამყაროს უსაზღვრო

სირთულე განაპირობებს. აქედან მომდინარეობს მათი ინსტიტუტური უნდობლობა აბსტრაქტული პრინციპებისა და თეორიების მიმართ. ისინი მხოლოდ და მხოლოდ გამოცდილებას, ისტორიას და, რაც მთავარია, პრაგმატიზმს ეყრდნობიან: იმ რწმენას, რომ ქმედებას მუდამ პრაქტიკული გარემოება და პრაქტიკული მიზანი უდევს საფუძვლად და შესაბამისად, შედეგზეა ორიენტირებული. საკუთარ შეხედულებებს ისინი არა იდეოლოგიად, არამედ "გონების წყობად" თუ "ცხოვრებისადმი მიდგომად" მიიჩნევენ. თემცა არც იმ ბრალდებებს იზიარებენ, თითქოს ეს უპრინციპობისა და "მედროეობის" ტოლფასი იყოს.

ადამიანის არასრულყოფილება: კონსერვატული შეხედულება ადამიანის ბუნებაზე ღრმად პესიმისტურია: მათი თვალსაზრისით, ადამიანი შეზღუდული, სხვაზე დამოკიდებული და მფარველობის მაძიებელი არსებობს, რომელიც მხოლოდ ათასჯერ ნაცადს ენდობა და შვიდ, მოწესრიგებულ საზოგადოებაში ცხოვრებას ებღაუჭება. გარდა ამისა, ზნეობრივადაც მოიკოჭლებს — თაყვანობა, სიხარბე და ძალაუფლების ეგოიზმი კლავს. ამდენად, დანაშაულებისა და არეულობის ფესვები სწორედ ადამიანში, და არა საზოგადოებაშია საძიებელი. ამიტომ, წესრიგის შენარჩუნებისთვის ძლიერი სახელმწიფო, მკაცრი კანონები და დანაშაულის შესატყვისი სასჯელია აუცილებელი.

ორგანიციზმი: კონსერვატიული აზროვნების კრილში საზოგადოება წარმოგვიდგება არა როგორც ადამიანთა მოღვაწეობის შედეგი, მათი გონების ნაყოფი, არამედ როგორც ორგანული მთლიანობა — ცოცხალი ორგანიზმი. შესაბამისად, საზოგადოებაც ბუნებრივი აუცილებლობის შედეგად გვესახება და სხვადასხვა სოციალურ ინსტიტუტებს — ოჯახს, თემს, ერსა და ა.შ. — თავ-თავისი წელილი შეაქვთ ჯანსაღი და სტაბილური საზოგადოების ჩამოყალიბებაში. საზოგადოება მარტოოდენ ინდივიდთა უბრალო არითმეტიკული ჯამი არაა — მეტაფორა "საიცოცხლოდ აუცილებელი," საერთო კულტურასა და ტრადიციულ ფასეულობებსაც მოიცავს, რომელთა გარეშეც საზოგადოებრივი თანხმობისა თუ თავად ადამიანთა ერთობის შენარჩუნება, უბრალოდ, შეუძლებელია.

იერარქია: კონსერვატიული თვალსაზრისით, ადამიანთა სოციალური მდგომარეობისა და სტატუსის მიხედვით დაყოფა ბუნებრივი და გარდაუვალი ამბავია. ადამიანებს სხვადასხვა როლი თუ მოვალეობა აკისრიათ — კომპანიონის პრუზიდენტსა თუ მუშას, მასწავლებელსა თუ მონაწილეს, მშობელსა თუ შვილებს. მაგრამ ამგვარი იერარქია და უთანასწორობა კონფლიქტის მიზეზი არ ხდება, ვინაიდან საზოგადოება საერთო პასუხისმგებლობითა და ურთიერთვალდებულებითაა განმტკიცებული: ვისაც ცხოვრებაში გაუმართლა, ანდა მაღალი სტატუსი დაბადებითვე თან დაჰყვა, მას მეტის გადაცემაც მოეთხოვება.

ხელისუფლება: კონსერვატორები ამტკიცებდნენ, რომ ხელისუფლება, გარკვეული თვალსაზრისით, ყოველთვის "ზემოდან" ხორციელდება და იმით წინამძღოლობას (იხ. გვ. 372), მეგზურობას და მხარდაჭერას ნიშნავს, ვისაც სათაისოდ გონიერული გადაწყვეტილებების დამოუკიდებლად მიღება —

ცოდნისა და გამოცდილების ნაკლებობის გამო — არ შეუძლია (ამის ნათელი მაგალითი მშობლებისა და შეილების ურთიერთობაა). დრო იყო, როდესაც "ბუნებითი არისტოკრატის" იდეა საყოველთაოდ ბატონობდა, მაგრამ დღესდღეობით ხელისუფლობასა და ლიდერობას უკვე გამოცდილება და წერტონა განაპირობებს. ხელისუფლების ღირსება ისაა, რომ იგი საზოგადოებრივ თანხმობას უზრუნველყოფს და ადამიანებს ეხმარება გადაცნობიერონ, რანი არიან და რა მოთხოვნებით ამდენად, თავისუფლება შეაძენ პასუხისმგებლობა უნდა გადაეგუჯვოს და მოვალეობებისა თუ ვალდებულებების ნებაყოფლობით აღიარებას ემყარებოდეს.

საკუთრება: კონსერვატიზმი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს საკუთრებას — იმას, რასაც ადამიანისთვის უსაფრთხოება მოაქვს, განაპირობებს მის დამოუკიდებლობას ხელისუფლებისაგან, აიძულებს მას კანონსა და სხვათა საკუთრებას სცეს პატივი. საკუთრება, გარკვეულწილად, პიროვნების თვითშეფასების საზომიცაა: ინდივიდის ცვლადის დიდი მნიშვნელობა აქვს — როგორ სახლში ცხოვრობს, ან რა მანქანით დადის; ამავე დროს, საკუთრება უფლებებთან ერთად, მოვალეობასაც გულისხმობს: გარკვეული თვალსაზრისით, ჩვენ მხოლოდ დროებით ვფლობთ იმ ქონებას, რაც წინაპრებისგან დაგვჩრჩა შემკვიდრებად, (მაგ. "შამა-პაპისეული ოქრო-ვერცხლნ"), და რაც ჩვენი შთამომავლობისთვისაც ფასეული უნდა იყოს.

პატერნალისტური კონსერვატიზმი

კონსერვატული აზროვნების პატერნალისტური მიმდინარეობა სრულ შესაბამისობაშია კონსერვატიზმის ისეთ ნიშან-თვისებებთან, როგორებიცაა ორგანიციზმი, იერარქია, პასუხისმგებლობა და იგი ტრადიციული კონსერვატიზმის განმტობებადაც შეიძლება ჩაითვალოს. ამ მმართველების ფუძემდებლად ბენჯამინ დიზრაელი ითვლება (Benjamin Disraeli, 1804-1881), რომელიც ურყევი პრინციპებისა და კეთილგონიერების შერწყმის მომხრე გახლდათ ხედავდა რა, რომ გაერთიანებული სამეფო ორად იხლიჩებოდა — "მდიდრებად და ღარიბებად" — დიზრაელი სოციალური რეფორმების საფრთხეს წინასწარმეტყველებდა. მისი აზრით, გაცილებით მომგებიანი იქნებოდა "რეფორმა ზეიდან", ვიდრე "რეფორმული კევიდან" და მმართველ კლასებს, მათვე ინტერესთა სასიკეთოდ, კეთილგონიერებისაკენ მოუწოდა. მის პოზიციას პასუხისმგებლობისა და სოციალური ვალდებულებების პრინციპები ედო საფუძვლად — იმგვარი ნეოფეოდალური იდეები, როგორიცაა ე.წ. noblesse. სხვანაირად რომ ეთქვათ, პასუხისმგებლობა პრივილეგიების საფასური უნდა ყოფილიყო: საზოგადოების ერთიანობისთვის აუცილებელია ძალაუფლებისა და საკუთრების მქონე ადამიანების ზრუნვა მათზე, ვინაც ნაკლებად უზრუნველყოფილთა ფენას განეკუთვნება. სწორედ ამის შედეგად "ერთიანი ერის" პრინციპი თორთა პარტიის (Tory) დოქტრინის ქვეკუთხედად ჩამოყალიბდა. ამ დოქტრინაში არა იმდენად სოციალური თანასწორობის იდეალი, რამდენადაც ორგანულად გაწონასწორებული, მინაგანად შეკრული და სტაბილური იერარქიის შექმნის პრესპექტუა აისახა.

„ბუნებითი არისტოკრატა“: ცნება, რომლის თანახმადაც, ნიჭი და საზოგადოებრივი მდგომარეობა ადამიანის თანდაყოლილი თვისებებია და მათი განვითარება თვით-სრულყოფის გზით შესაძლებელია.

პატერნალიზმი:

ურთიერთობა, ან შართვის იმგვარი წესი, რომლის პრინციპიც მათზე ზრუნვაა, ვისაც დამოუკიდებლად საკუთარი თავის გატანა უჭირს (ეთქვათ, მშობლისა და შეილის ურთიერთობა).

Noblesse oblige (ფრანგ.):

სიტყვასიტყვით — „გვარი-შვილობა გვაუვალდებს“; ზოგადი გაგებით - პრივილეგირებული პასუხისმგებლობა უიბლო და ნაკლებად უზრუნველყოფილი ადამიანების ბედის გამო.

თორთიზმი (Toryism):

კონსერვატიზმის დოქტრინა, რომლისთვისაც იერარქიის რწმენა, ტრადიციის მნიშვნელობა, მოვალეობისა და ორგანიციზმის მხარდაჭერაა დამახასიათებელი.

აქედან მოყოლებული. "ერთიანი ერის" ტრადიცია არა მარტო სოციალური რევოლუციებისათვის მზადყოფნას გამოხატავს, არამედ ზოგადად ეკონომიკური პოლიტიკისადმი არსებითად პრაგმატულ მიდგომასაც გულისხმობს. ეს ყველაფერი საბოლოოდ ნათლად გამოჩნდა იმ "შუალედური გზის" ძიებაში. რაც XX საუკუნის 50-იანი წლების პირველ კონსერვატორებს ახასიათებდათ მათ ეკონომიკური ორგანიზების ორივე მოდელზე თქვეს უარი — თავისუფალ საბაზრო კაპიტალიზმზეც და ცენტრალიზებულ დაგეგმვაზე აწყობილ სახელმწიფო სოციალიზმზეც. პირველი იმის გამო უარყევს. რომ იგი "ჯუნგლის კანონს" ეყრდნობოდა, საზოგადოებრივ მთლიანობას უქმნიდა საფრთხეს და შედარებით სუსტებსა და დეუცელებს "თამაშგარეშ" სტოვებდა; მეორე — იმიტომ, რომ სახელმწიფოს კელტს ამკვიდრებს და ეკონომიკური დამოუკიდებლობისა თუ სინციატების ყოველგვარ ფორმას უარყოფს. "ოქროს შუალედ" საბაზრო კონკურენციისა და სახელისუფლო რეგულირების ნაზავი აღმოჩნდა: "ეკრძო შეწარმეობა — თავკერძობის გარეშე!" (J. მაკმილანი).

II მსოფლიო ომის შემდგომ, თითქმის იმავე დასკვნებამდე მივიდნენ კონტინენტური ევროპის კონსერვატორებიც და ქრისტიანული დემოკრატიის პრინციპები გაითავისეს, რამაც ყველაზე მკაფიოდ გერმანელ ქრისტიან-დემოკრატთა "სოციალური ბაზრის" ფილოსოფიაში იჩინა თავი. ეს ფილოსოფია საბაზროა იმდენად, რამდენადაც ეკრძო შეწარმეობისა და კონკურენციის ღირსებებს აღიარებს; ხოლო სოციალურია, რამდენადაც ამ გზით მიღწეულ კეთილდღეობას მთელი საზოგადოების მონაპოვრად მიიჩნევს. მსგავსი ხედვა კათოლიკური სოციალური თეორიიდან იღებს სათავეს, რომელიც საზოგადოებას იმ მთლიანობად აღიქვამს, სადაც სოციალური პარმონიაა გადამწყვეტი. ქრისტიან-დემოკრატების თვალთახედვით, უიდეოს მნიშვნელობა ენიჭება იმგვარ სამუაელო ინსტიტუტებს, როგორიც "სოციალის პარტნიორობის" ნიშნით შეკავშირებული მრეწველი, პროფესიული გაერთიანებები თუ სხვადასხვა ბიზნეს-ჯგუფებია. თანამედროვე კონსერვატიული მოძღვრების პატერნალისტურ განმტკიცებას ხშირად "იანამტკრძობი კონსერვატიზმის" იდეასაც უკავშირებენ ხოლმე.

ახალი მემარჯვენეობა

ახალი მემარჯვენეობა კონსერვატული მსოფლმხედველობის ის ნაირსახეობაა, ერთის მხრე ეკონომიკაში სახელმწიფო ჩარევის ტენდენციას, მეორეს მხრე კი — ლიბერალური და პროგრესული სოციალური ღირებულებების გავრცელებას რომ უპირისპირდება. XX საუკ. 70-იანი წწ. მოყოლებული, ახალი მემარჯვენეობის იდეები ერთგვარი ხილია ქვენზიანური სოციალური დემოკრატიის მარცხსა და საზოგადოებაში ხელისუფლების როლის დაკნინებაზე წუხილს შორის. ეს იდეები ნათლად წარმოჩინდა 80-იანი წწ. გაერთიანებულ სამეფოსა და შვედეთებულ შტატებში, და შესაბამისად, ტოტერიზმისა და რეიგანიზმის სახე მიიღო. მათი გავლენა თითქმის საყოველთაოდ გავრცელდა და ეკონომიკის ორგანიზების უფრო ახალ — არა სახელმწიფოზე, არამედ ბაზარზე ორიენტირებულ ფორმებს დაუდო სათავე. საქმე ისაა, რომ ახალი მემარჯვენეობა იმდენად მყარ და

ქრისტიანული დემოკრატია:

ევროპული კონსერვატიზმის იდეოლოგიური მიმდინარეობა, რომელიც სოციალური ბაზრის პრინციპებისა და ეკონომიკაში სახელმწიფოს გონივრული ჩარევისაკენ იხრება.

ფრიდრიხ ფონ ჰაიეკი (1899-1992)

ავსტრიელი ეკონომისტი და პოლიტიკის ფილოსოფოსი; სხვადასხვა დროს ლექციებს კითხულობდა ლონდონის ეკონომიკის სკოლასა, ნიკაგოს, ფრაიბურგისა და ზალცბურგის უნივერსიტეტებში. 1974 წელს ნობელის პრემია მიენიჭა ეკონომიკის დარგში. როგორც ე.წ. "ავსტრიული სკოლის" წარმომადგენელს, ჰაიეკს ღრმად სწამდა ინდივიდუალიზმისა და საბაზრო ურთიერთობების ღირებულებანი და ამართავდა სოციალიზმს. მისი

"გზა მონობისაკენ" (1948) პირველი ნაშრომია, რომელიც ეკონომიკაში ინტერვენციონალიზმს უპირისპირდება; შემდგომ, უკვე პოლიტიკური ფილოსოფიის თემატიკას ეძღვნება მისი "თავისუფლების კონსტიტუცია" (1960) და "კანონი, კანონ-მებლობა და თავისუფლება" (1979). ჰაიეკის ფილოსოფიურ-პოლიტიკურმა შეხედულებებმა უდიდესი ზეგავლენა იქონია ახალი მემარჯვენეობის ჩამოყალიბებაზე.

თანმიმდევრულ ფილოსოფიას არ წარმოადგენს, რამდენადაც ორი განსხვავებული ტრადიციის — ნეოლიბერალიზმისა და ნეოკონსერვატიზმის შეჯერების ცდაა. მართალია, ამ ორ მიმდინარეობას შორის გარკვეული პოლიტიკური და იდეოლოგიური დაპირისპირება შეინიშნება, მათი კომბინაცია მაინც შესაძლებელია — თუკი, ენდრიუ გემბლის თქმით, "თავისუფალი ეკონომიკასა და ძლიერ სახელმწიფოს ესაზღვო; იდეალად".

ნეოლიბერალიზმი

ნეოლიბერალიზმი კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიკის განახლებულ ვარიანტია და იგი თავისუფალი ბაზრის ისეთმა თეორეტიკოსებმა განავითარეს, როგორც ფრიდრიხ ჰაიეკი (Friedrich Hayek) და მილტონ ფრიდმანი იყვნენ, და აგრეთვე, ფილოსოფოსი რობერტ ნოუზიკი.

ნეოლიბერალთა ორი საყრდენი — თავისუფალი ბაზარი და ინდივიდია, ხოლო მიზანი — სახელმწიფოს "თავის ტყვეში დატყა", რადგან სურათთა, არარეგულირებადი საბაზრო კაპიტალიზმი თვითონ მოიტანს ეკონომიკურ ეფექტს, დოვლათსა და საყოველთაო კეთილდღეობას. მათი თვალსაზრისით, სახელმწიფო ჩარევა პირად ინიციატივას ახშობს და აფერხებს მწარმოებას; რა კეთილი სურვილებიც არ უნდა ამოძრავებდეს, სახელმწიფო მაინც თრუნავს პიროვნების საქმიანობას — სწორედ ასე ხედავენ ლიბერალური ახალი მემარჯვენეობა "საკუთრების პოლიტიკას" და ამიტომაც, უპირატესობას კრძო მწარმოებას ანიჭებს — სახელმწიფო წარმოებასა თუ ნაციონალიზაციასთან შედარებით მოკლედ, "კრძო კარგაა, საზოგადო — უეპრავიზიზ". მსგავსი იდეები ახლოს დგას მარჯვრიტ ტუთჩერის ცნობილ დებულებასთან: "არ არსებობს ცნება საზოგადოება, არსებობს მხოლოდ ცალკეული პიროვნება და ოჯახი". ჰაიეკის-სახელმწიფო აღიქმება როგორც ინფანტილური კულტურის წინაპირობა, საფრთხე იმ თავისუფლებისათვის, რაც კონკურენტულ ბაზარზე სწორი არჩევანის უნარით უნდა გამოიხატოს;

„ძმა-სახელმწიფო“:
ანუ, იმგვარი სახელმწიფო, რომელსაც მრავალი სოციალური ვალდებულება აქვს ნაკისრი; მტკაფორა გულისხმობს, რომ მხოლოდ ნაირგვარი სოციალური პროგრამების იმედად ყოფნა საბოლოო ჯამში, დამამცირებელია მოქალაქისთვის.

ამიტომ, ერთდგომად იმედოდ "ხელის გამოღება", პიროვნული პასუხისმგებლობა და საქმიანი ალლო მიიჩნევა. ამგვარი იდეები ფართოდ გავრცელებულა გლობალიზაციის პროცესში, რასაც ზოგი ნეოლიბერალურ გლობალიზაციადაც კი ნათლავს.

ნეოკონსერვატიზმი

ნეოკონსერვატიზმმა, ფაქტიურად, XIX საუკუნის კონსერვატიზმის სოციალური პრინციპები აიტაცა. კონსერვატიული ახალი მემარჯვენეობა ცდილობს, ხელისუფლებას უწინდელი ხიბლი დაუბრუნოს და ოჯახს, სარწმუნოებასა თუ ეროვნულობასთან დაკავშირებული ტრადიციული ღირებულებებიც ააღორძინოს. ხელისუფლება მათთვის სოციალური სტაბილურობის გარანტია, წესრიგისა და პატივისცემის საფუძველთა-საფუძველი, ხოლო საერთო ღირებულებები და ერთიანი კულტურა — საზოგადოებრივი თანაცხოვრებისა და ცივილიზებული არსებობის უმთავრესი წინაპირობა. თუმცა, ნეოკონსერვატიზმს თავისი მოწინააღმდეგეებიც ჰყავს — XX საუკ. 60-იან წლებში დამკვიდრებული ფასეულობები, ანუ თვითნებობა, მეობის კულტი და პრინციპი "ჩემი საქმისა მე ვიცებ" — და კაცმა რომ თქვას, ბევრი დღევანდელი ამერიკელი ნეოკონსერვატორი, კენედი-ჯონსონის ხანის პრაგმატული რეფორმებით განხიბლული ყოფილი ლიბერალია. ნეოკონსერვატიზმის კიდევ ერთი მახასიათებელი — მრავალკულტურული და მრავალრელიგიური საზოგადოებისადმი იმ საფუძველზე გაჩენილი ეჭვია, რომ მას, თითქოსდა, კონფლიქტისა და დესტაბილიზაციისაკენ მიდრეკილება ახასიათებდეს. იგივე ასაზრდოებას ნაციონალიზმის უკიდურეს ფორმებსაც, მათ სკეპტიციზმს როგორც მრავალკულტურულობის, ასევე იმგვარი ზეარსებული გაერთიანებების მზარდი გავლენის მიმართ, როგორცაა გაერო თუ ევროკავშირი. ნეოკონსერვატიზმი საგარეო პოლიტიკისადმი თავისებურ მიდგომადაც კი ჩამოყალიბდა, განსაკუთრებით ა.შ.შ.-ში და ამ საკითხს, უფრო დაწერილებით, VII თავში შევხვებით.

სოციალიზმი

სოციალისტური იდეების ნიშნები ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში, ე.წ. "ლველ-ერების" (*გამთანაბრებლების*) და "დივერების" (*მინის მთხრელების*) დროს გაჩნდა; და უფრო მეტიც — მათ კვალს გზადათ თომას მორის "უტოპიამშ (1516) და თქვენ წარმოიდგინეთ, პლატონის "სახელმწიფოშიც კი. თუმცა, როგორც პოლიტიკური დოქტრინა, სოციალიზმი მხოლოდ XIX საუკუნის დასაწყისში ჩამოყალიბდა. იმავეთვე, ეს იყო პასუხი სამრეწველო კაპიტალიზმის გაჩენაზე და სამრეწველო საქონლის სწრაფი მატებით შემოფარებული ხელოსნებისა და წვრილი მქარამუშის ინტერესებს გამოხატავდა. მალე ამ მოძღვრებით მზარდი მუშათა კლასიც შეიარაღდა. თავდაპირველად, სოციალიზმს მკვეთრად ფუნდამენტალისტური, უტოპიური და რევოლუცი-

თვითნებობა:
მორალური ვადწეტილების სრულიად დამოუკიდებლად მიღების სურვილი; დადგენილი ღირებულებებისაგან თავისუფლების მოთხოვნა.

ური ელფერი დაკრედა. მისი მიზანი საბაზრო გაცელა-გამოცელაზე დამყარებული კაპიტალისტური ეკონომიკის მოსაპობა და მისი თვისობრივად განსხვავებული, საერთო საკუთრების პრინციპზე აგებული სოციალისტური საზოგადოებით ჩანაცვლება იყო. სოციალიზმის ამ განმტოების ყველაზე გავლენიანი წარმომადგენელი კარლ მარქსი გახლდათ, ვისმა ნააზრევმა XX საუკ. კომუნისტურ მოძღვრებებს ჩაუყარა საფუძველი.

თუმცა, XIX საუკუნიდან მოყოლებული, სოციალიზმში რეფორმისტული მიმართულებაც გამოიკვეთა, და იგი კაპიტალისტურ საზოგადოებაში მუშათა კლასის თანდათანობით ინტეგრაციის ფაქტს ასახავდა — რაც შრომის პირობების გაუმჯობესებით, შრომის ანაზღაურების ზრდით, პროფკავშირებისა და სოციალისტური ტიპის პოლიტიკური პარტიების გაძლიერებით გამოიხატა. ამ ყაიდის სოციალისტების განცხადებით, საპარლამენტო გზით სოციალიზმზე მშეიდობიანი, თანდათანობით და უმტკიუნელო გადასელა იყო შესაძლებელი. რეფორმისტული სოციალიზმი ორი წყაროთი საზრდობდა: ერთი მათგანი — რობერტ ოუნენის (1771-1858), შარლ ფურიეს (1772-1837) და უილიამ მორისის (1854-1896) სახელებთან დაკავშირებული — ეთიკური სოციალიზმის კუმანისტური ტრადიციაა; მეორე კი, ძირითადში, ედუარდ ბერნშტაინის მიერ შეთხზული რევიზიონისტული მარქსიზმის ფორმა.

თითქმის მთელი XX საუკუნის განმავლობაში, სოციალისტური მოძრაობა ამ ორ, მოქიშე ბანაკად იყო გაყოფილი: ლენინისა და ბოლშევიკების მიმდევარი რევოლუციური მიმართულების სოციალისტები საკუთარ თავს კომუნისტებს უწოდებდნენ, ხოლო კონსტიტუციური პოლიტიკის მომხრე რეფორმისტი სოციალისტები, დროთა განმავლობაში, სოციალ-დემოკრატებად მოინათლნენ. დეჟა-კამათი არა მხოლოდ სოციალიზმზე გადასელის გზებზე მიმდინარეობდა, არამედ თვით სოციალიზმის საბოლოო მიზნის თაობაზეც. სოციალ-დემოკრატებმა გადაჭრით უარყვეს ისეთი რადიკალური ხასიათის მოთხოვნები, როგორცაა საერთო საკუთრება და სახელმწიფო დაგვმარება — მათ სოციალიზმის ცნება კეთილდღეობის, გადანიჭილებისა და გონიერული ეკონომიკური მართვის ტემინებით გაამდიდრეს. XX საუკუნის ბოლოს ოროვე მიმდინარეობა მწვავე კრიზისში აღმოჩნდა, რამაც ბერს "სოციალიზმის სიკედილსა" და პოსტსოციალისტური საზოგადოების გაჩენაზე ლაპარაკის საღერდელი აუშალა. ამ თვალსაზრისით, ყველაზე დრამატული მომენტი 1989-1991 წლების აღმოსავლეთ ევროპული რევოლუციებით გამოწვეული კომუნისმის კრახი აღმოჩნდა, თუმცა აშკარა ხდებოდა სოციალ-დემოკრატის თანდათანობით დაშორებაც ტრადიციული პრინციპებისაგან და თანამედროვე ლიბერალიზმთან მისი სულ უფრო ხშირი გაიგვება.

რევიზიონიზმი:
ფუმეზღებლური იდეების გადასინჯვა; ტერმინი აღრინდელი პრინციპებისა და მოსაზრებების უარყოფასაც გულისხმობს.

სოციალიზმის ელემენტები

ერთობა (community): სოციალიზმი კაცობრიობას საერთო თვისებებით შეკავშირებულ, საზოგადოებრივ არსებათა ერთიანობად განიხილავს. როგორც ჯონ დონი წერდა თავის ქადაგებებში: "არა კაცი არაა 'ხედავში' ჩაკარგული კუნძული — ადამიანი ერთიანი კონტინენტის ნაწილია მხოლოდ". ეს ერთობის მნიშვნელობაზე მიათითებს — ანუ, რამდენადაა პირივენიული ძეგობა საზოგადოებრივი ჯგუფების წყვერობასა და მათ ურთიერთსქმედებაზე დამოკიდებული. სოციალისტები ბუნების დამორჩილებაზე აქვიფებდნენ აქცენტს დაშესაბამისად, პიროვნული ქცევის ახსნას სოციალური ფაქტორებით უფრო ცდილობდნენ, ვიდრე იანდაყოლილი თვისებებით.

ძმობა: რაკია ადამიანებს ერთნაირი ნიშან-თვისებები ახასიათებთ, ამხანავობის თუ ძმობის (არასისხლისძმეური, არამედ ზოგადკაცობრიული) განცდა გაერთიანებისაკენ უბიძგებთ: ამიტომაც ანიჭებენ უპირატესობას თანაშრომლობას და არა კონკურენციას, ამიტომ აყენებენ კოლექტივიზმს ინდივიდუალიზმზე მაღლა. ამგვარი გაგებით, კოლექტივიზმი თითოეული ადამიანის ძალისხმევის უყრის თეს და ერთობად გარდაქმნის; მაშინ რაკია კონკურენცია პიროვნებებს აპირისპირებს და ქიშპს, დაპირისპირებასა და მტრობას ბადებს.

სოციალური თანასწორობა: თანასწორობა სოციალიზმის უმთავრესი ფასეულობაა და ხშირად მას ფალიტარიანიზმის — სხვა ღირებულებებთან შედარებით, თანასწორობის უპირატესობის — ერთ-ერთ გამოვლინებადაც კი მიიჩნევენ. სოციალისტებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა სწორედ სოციალურ თანასწორობას აქვს, ანუ თანასწორობას არა შესაძლებლობების, არამედ კეთილდღეობის თვალსაზრისით. მათი აზრით, სოციალური თანასწორობის დონე განსაზღვრავს საზოგადოების სტაბილურობასა და თანხმობას; და ასევე, სამართლებრივი და პოლიტიკური უფლებების საფუძველთა საფუძველია.

მოთხოვნილება: სოციალური იდეოლოგიის თანასწორობის პრინციპიდან გამომდინარე, მატერიალური ქონება საზოგადოებაში უნდა გადანაწილდეს მხოლოდ მოთხოვნილების, და არა უნარისა თუ შრომის მიხედვით. ამ პრინციპის კლასიკური გამოხატულებაა განაწილების მარქსისტული, კომუნისტური ფორმულა: "თითოეულისაგან უნარის მიხედვით, თითოეულს — მოთხოვნილების მიხედვით." აქედან გამომდინარე, ადამიანის პირველადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება (შიშპილის, წყურვილის, საკუთარი ჭერის, უსაფრთხოების და ა.შ.), ღირსეული არსებობისა და საზოგადოებრივი თანაცხოვრების წინაპირობაა. თუმცე კი ამკარაა, რომ დოვლათის გადანაწილება მოთხოვნილებათა შესაბამისად, ადამიანისაგან ზნეობრივ მოტივაციას უფრო მოითხოვს, ვიდრე მატერიალურს.

სოციალური კლასი: ხშირად სოციალიზმს კლასობრივი პოლიტიკის ფორმადაც მიიჩნევენ ხოლმე. ჯერ ეს ერთი, სოციალისტებს სწევრდათ საზოგადოებრივი ცხოვრების ანალიზი შემოსავლებისა თუ დოვლათის განაწილების თვალსაზრისით განუხილათ და სოციალური კლასი საზოგადოებრივი დაყოფის უმნიშვნელოვანეს ელემენტად მიეჩნიათ მეორეც, ტრადიციულად, სოციალიზმი ჩაგრული და ექსპლოატირებული მუშათა კლასის ინტერესებთან იგუფებოდა, და თავად მოძღვრებაც არა მარტო გარდაქმნების, არამედ სოციალური რევიოლუციების მამოძრავებელ ძალად სწორედ

კარლ მარქსი (1818-83)

გერმანელი ფილოსოფოსი, ეკონომიკი და პოლიტიკური მოაზროვნე, რომელიც "კომუნისმის მამად მიიჩნევა. ცოტა ხანს ენციკლოპედიაში ასწავლიდა, შემდეგ უნივერსიტეტში დაიწყო და აქტიურად ჩაერთო სოციალისტურ მოძრაობაში.

1843 წელს საფრანგეთში გადავიდა, ხოლო მოგვიანებით უკვე რუსეთიდან განდევნის შემდეგ, მარქსს სამუდამოდ დასახლდა ლონდონში. მარქსს მუდმივად მხარში ედგა მისი მეგობარი და თანამოაზრე ფრიდრიხ ენგელსი. 1864 წ.

მარქსმა დიდი წვლილი შეიტანა პირველი ინტერნაციონალის ჩამოყალიბებაში. რომელმაც უკვე 1871 წელს შექვეყნა არსებობა მის მომხრეებსა და ბაკუნინის ანარქისტებს შორის გაჩენილი ანტაგონიზმის გამო. კარლ მარქსის ნაწერების მეტი წილი მის სიკვდილამდე არ გამოქვეყნებულა. კლასიკურ ნაშრომად სამი ტომისაგან შემდგარი "კაპიტალიზმი ითვლება. ყველაზე ცნობილი და გავრცელებული კი — "კომუნისტური მანიფესტა"

პროლეტარიატს სახედა. თუმცა, ნებისმიერი კლასობრივი დაყოფა, მათი აზრით, ღრობებითაა: ისინი ხომ საბოლოოდ. ეკონომიკური და სოციალური უთანასწორობის სრულ მოსპობას ისახევენ მიზნად.

საერთო საკუთრება: საკითხი, თუ როგორ უნდა გადაიჭრას საკუთრების პრობლემა, სოციალისტური იდეოლოგიისთვისაც საკამათია. ზოგისთვის ეს თავად სოციალიზმის აღსასრულს ნიშნავს, სხვები კი ამაში მხოლოდ საყოველთაო თანასწორობის მიღწევის გზას ხედავენ. საერთო საკუთრების სოციალისტური ხელვა (გნებავთ საბჭოური ტიპის კოლექტივიზაცია თუ შერჩევითი ნაციონალიზაცია — იგივე "შერეული ეკონომიკა") მატერიალური რესურსების საერთო ყულაბაში თეომორას გულისხმობს და კერძო საკუთრებას ისე უყურებს, როგორც ეგონიზმის, მომხვეჭელობისა და სოციალური უთანაბრობის გამოშვევე მიზეზს. ოღონდაც, თანამედროვე სოციალიზმი საკუთრების ცნების ამგვარ, ცალმხროვ გაგებას უკვე აშკარად ემიჯნება.

მარქსიზმი

როგორც თეორიული სისტემა, მარქსიზმი მუდამ კრიჭაში ედგა ლიბერალურ რაციონალიზმს — რომელსაც, თავის მხრივ, გაბატონებული მდგომარეობა ეკუთვნის თანამედროვე დასავლეთის კულტურასა თუ მეცნიერულ აზროვნებაში; ხოლო როგორც პოლიტიკური ძალა, მარქსიზმი დასავლური კაპიტალიზმის დაუძინებელ მტრად რჩებოდა სულ ცოტა, 1917-დან 1991 წლამდე. მარქსიზმის გაგებას უკიდურესად ართულებს განსხვავება, ერთის მხრივ, კარლ მარქსისა და ფრიდრიხ ენგელსის (1820-95) სოციალ-ფილოსოფიურ ნაშრომებსა და XX საუკუნე. კომუნისმის იმ ფენომენს შორის, რომელიც საკმაოდ დამორჩილად თავის პირველწყაროს. კომუნისმის კრახი მარქსიზმის, როგორც პოლიტიკური იდეოლოგიის აღსასრულს სულაც არ ნიშნავს; პირიქით — ლენინიზმისა და სტალინიზმისაგან გამონათვისუფლებულმა მარქსიზმმა ახალი სასიცოცხლო ძალაც კი შეიძლება შეიძინოს.

გარკვეულწილად, პრობლემის არსი მარქსის ნაშრომთა ნაირ-გვარობასა და მათი ხასიათის სირთულეშია: ზოგი მას დეტერმინისტ ეკონომისტად, სხვანი კიდევ ჰუმანისტ სოციალისტად მიიჩნევენ. განსხვავებას მის ადრეულ და გვიანდელ ნაწერებშიც პოვლობდნენ და ზოგ-ზოგნი, ასე განსაკუთრებით "ახალგაზრდა" და "დაღვინებულ" მარქსსაც კი განასხვავებდნენ. ერთი რამ ცხადია: თავად სჯეროდა, რომ სოციალიზმის ახალ, მეცნიერულ მიდინარობას დაულო საფუძველი, რამდენადაც საზოგადოებრივი და ისტორიული განვითარების არსის ამოცნობა ეწადა და არა მხოლოდ კაპიტალიზმის მანკიერებათა კრიტიკა — ასე ვთქვათ, ზნეობრივი პოზიციებიდან. მარქსის იდეები, განსაკუთრებით მისი სიკვდილის შემდგომ გახდა პოპულარული — მისი მუდმივი თანაგრძობის, ენგელსის, გერმანელი სოციალისტის, კარლ კაუცკისა (1854-1938), და რუსი თეორეტიკოსის, პლენანოვის (1856-1918) შრომების წყალობით. ორთოდოქსული მარქსიზმი, ჩვეულებრივ, დიალექტიკურ მატერიალიზმად წოდებული, მოგვიანებით სწორედ საბჭოურ კომუნისტურ დაელო საფუძველად და ამ ეულგარულმა გადააზრებამ გაცილებით მტეტი გაუღუნა იქონია მექანიცისტურ თეორიებსა და ისტორიულ დეტერმინიზმზე, ვინემ თავად მარქსის ნაწერებმა.

მარქსიზმის დამახასიათებელი ნიშნები

ისტორიული მატერიალიზმი: მარქსიზმის ქვაკუთხედი ისაა, რასაც ენგელსმა "ისტორიის მატერიალისტური გააზრება" უწოდა. იგულისხმება ეკონომიკური ცხოვრების მნიშვნელობა და ის პირობები, სადაც ადამიანები თავიანთ საარსებო საშუალებებს ქმნიან წარმოების და კელაწარმოების გზით მარქსის მტკიცებით, ეკონომიკური "ბაზის" (წარმოების ფორმა ანუ ეკონომიკური სისტემა) იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ "ზედაშენს" განაპირობებს. ამრიგად, საზოგადოებრივი და ისტორიული განვითარება ეკონომიკური და კლასობრივი ფაქტორებით განისაზღვრება. მოგვიანებით, მარქსისტებმა ეს მექანიკურად გაიაზრეს როგორც უპირობო მოცემულობა, თითქოსდა ეკონომიკური "კანონებ" ისტორიის სელას ადამიანთა ჩარევის გარეშე წარმართავენ.

დიალექტიკური ცვლილება: ენგელსისა არ იყოს, მარქსსაც სჯეროდა, რომ ისტორიას დიალექტიკა ამოძრავებდა და დაპირისპირებულ ძალთა ურთიერთობის შედეგად საზოგადოება განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე ავიდოდა. მატერიალისტური გაგებით, ეს მოდელი ისტორიულ ცვლილებას კლასთა ანტაგონიზმის სახედ, შინაგან დაპირისპირებად აღიქვამს. მართლმორწმუნე მარქსიზმი ("დიალექტიკური მატერიალიზმ") დიალექტიკა იმ ზოგად ძალად განიხილავს, რომელიც ბუნებრივ თუ საზოგადოებრივ პროცესებს წარმართავს.

გაუცხოება: ეს ცნება "ადრეულ" მარქსის უმთავრეს პრინციპთაგანია. კაპიტალიზმის პირობებში, შრომა უბრალოდ მექანიკური, მოსაბუზრებელი და უგულო საქმიანობაა. ამ გაგებით, მუშებს არც თავიანთი შრომის ნაყოფი აინტერესებთ, არც თავად შრომის პროცესი, და საბოლოოდ, საკუთარ თავს ვეღარ სოციალურად აქტიურ, შემოქმედ არსებებად აღიქვამენ. შესაბამისად, პიროვნული სრულფასოვნების და თეითრეალიზების უმთავრეს წყაროდ შემოქმედებით, განპიროვნებული შრომა გვევლინება.

კლასთა ბრძოლა: კაპიტალისტურ საზოგადოებაში დაპირისპირების უმთავრესი მოზენი — კერძო საკუთრების არსებობაა. სწორედ ამ ნიშნით

გაუცხოება (alienation):
"განპიროვნებულობის" პროცესი ან მდგომარეობა; პიროვნების კუმპარიტი და არსებითი ბუნებისაგან განდგომა.

დიალექტიკური მატერიალიზმი:
მარქსიზმის სახეობა, რომელიც მკაცრი დეტერმინიზმით ხასიათდება. ორთოდოქსურ კომუნისტურ ქვეყნებში, სახელმწიფო დონეზე თითქმის ოფიციალურ ფილოსოფიად იყო გამოცხადებული.

ხდება დაყოფა წარმოების საშუალებათა მფლობელ ბურჟუაზიას, იგივე კაპიტალისტთა კლასსა და პროლეტარიატს შორის, რომელსაც საკუთრება არ გააჩნია და საკუთარი შრომის გაყიდვით გააქვს თავი. ბურჟუაზია მმართველი კლასია: სიმდიდრის წყალობით, მას ძალაუფლების ეკონომიკური ბერკეტები გააჩნია; სახელმწიფოს მეშვეობით — პოლიტიკასაც თავად წარმართავს; ხოლო საყოველთაოდ "გაბატონებულს" იდგებით მანიაქულითა — იდეოლოგიურად ზეობის საშუალებასაც აძლევს.

ზედმეტ ღირებულება: შუღლი ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს შორის ერთი გადაუჭრელ კონფლიქტთაგანია, რადგან მარქსიზმის თვალთახედვით, კაპიტალიზმის პირობებში მუშათა კლასი უცილობლად ჩაგრულია. თავად მარქსის აზრით, ყოველგვარი ღირებულება დოვლათის შექმნაზე დახარჯული შრომის თანფარდია — ანუ, მოგებას დახარბებული კაპიტალისტი ზედმეტ ღირებულებას იძით ქმნის, რომ თავის მუშებს იმაზე ნაკლებს უხდის, ვიდრე ისინი გამოიმუშაებენ. ამიტომაცაა კაპიტალიზმი საფუძველშივე განწირული — პროლეტარიატი მუდმივ ჩაგვრასა და დამცირებას ვერ შეეგუებაო.

პროლეტარული რევოლუცია: მარქსის ურყევი რწმენით, კაპიტალიზმს დიდი დღე არ ეწერა და პროლეტარიატის სახით მას საკუთარი „მესაფლავე“ ელოდა. მისი სიტყვით, კაპიტალიზმს აჯერ კიდევ გასაუღელი ჰქონდა ჭარბწარმოების არა ერთი და ორი სერიოზული კრიზისი, რასაც პროლეტარიატის რევოლუციური კლასობრივი თვითშეგნების ჩამოყალიბება მოჰყვებოდა. მარქსს პროლეტარული რევოლუცია გარდაუვლად მიაჩნდა და მისი წინასწარმეტყველებით, ეს რევოლუცია სწორედ წარმოების საშუალებების დასაუფლებლად ამტყდარი ჯანყის სახით განხორციელდებოდა. თუმცა, სიცოცხლის მიწურულს, უკვე სოციალიზმზე შევიდობიანი გადასვლის თეორიულ შესაძლებლობასაც არ გამოიტყუებდა.

კომუნისმი: მარქსი თვლიდა, რომ პროლეტარული რევოლუცია გარდამავალ „სოციალისტურ პერიოდს“ მოითხოვს, როცა უფლებაყაყრილი ბურჟუაზიის კონტრარევოლუციური ქმედებათა გასაუენებლად, „პროლეტარიატის დიქტატურა“ გახდება აუცილებელი. თუმცა, კლასობრივი დაპირისპირების გაქრობისა და მთლიანად კომუნისტური საზოგადოების გაბატონების შემდგომ, ამგვარი პროლეტარული სახელმწიფოს არსებობაც თავისთავად დაკარგავდა აზრს. **კომუნისტური საზოგადოება** უკლასო უნდა ყოფილიყო, სადაც დოვლათი საყოველთაო საკუთრებად იქცეოდა, ხოლო "შოვალეობისათვის" შრომა — "სარგებლისთვის შრომად" გადიქცეოდა და მთლიანად დაკმაყოფილებდა ადამიანის ყოველგვარ მოთხოვნილებას. "კაცთა მოდემის წინაისტორიაც" ამით დასრულდებოდა, ადამიანსაც პირველად მიეცემოდა საშუალება, საკუთრი შესაძლებლობები სრულად გამოეყვლინა, თავად განესაზღვრა საკუთარი ბედობალი: "ყოველი ჩვენგანის თავისუფალი განვითარება, საყოველთაო განვითარების წინაპირობაა" (მარქსი).

ორთოდოქსული მარქსიზმი

რეალურად, მარქსიზმის თეორიული მომდევნება ცხრეგებაში საბჭოური კომუნისმის სახით გამოვლინდა — უპირველეს ყოვლისა, ორი საბჭოთა

კლასობრივი ცნობიერება: — მარქსისტული ტერმინი, რომელიც პირივეების მიერ იმ კლასის ინტერესთა გაცნობიერებაზე მიუთითებს, რომელსაც მიეკუთვნება; მის შხადყოფნაზე, დაიცავს ეს ინტერესები. კლასობრივი ცნობიერების სინონიმია — "კლასობრივი თვითშეგნება".

იოსებ სტალინი (1879 - 1953)

სსრკ-ს პოლიტიკური ლიდერი 1924-53 წწ. (სტალინი მეტსახელია და "ფოლადის ადამიანს" ნიშნავს); გორელი ხარაზის შვილი. რევოლუციური საქმიანობისათვის სემინარიიდან გაირიცხა და 1903 წელს ბოლშევიკებს შეუერთდა. 1922 წელს სტალინი კომუნისტური პარტიის გენერალურ მდივნად დაინიშნა. ლენინის გარდაცვალების შემდეგ სტალინიმა ტოტალიტარულმა დიქტატურა და "პიროვნების კულტურა" დაამყარა. მისი იდეოლოგიური

მემკვიდრეობა ახლოსაა დოქტრინასთან — "სოციალიზმში ერთ ცალკეულ ქვეყანაში, რომლითაც ინდუქტივობა და კოლექტივიზაციის. ანუ კულაკების (შეძლებული გლეხობის) განადგურება გამართლებულია "კაპიტალიზმის მტრული ბანაკის" არსებობის ამდენად. სტალინიმა თავისებურად გაავრცულა მარქსისტული "კლასობრივი ბრძოლის" იდეა, ტრადიციულ რუსულ ნაციონალიზმს მოაგრო.

ლიდერის — ვი. ლენინისა და იოსებ სტალინის უშუალო ძალისხმევით ბოლო-ბოლო, XX საუკუნის კომუნისტურ მარქსიზმ-ლენინიზმად გარდაიხსნა და ამ საქმეში ლენინის წელილი ის გახლდათ, რომ პარტიას "რევოლუციური და მწინააგმ რელი დაკისრა. როგორც ჩანს, პროლეტარიატის დიდი ბეკული შიშობდა, ბურჟუაზიული იდეებით დაბანგული მუშათა კლასი ხაკუთარ რევოლუციურ პოტენციალს ვერ გაიზარებს და "დახუცებულ პროფეკუნირულ ცნობიერებას" აყოლილი, საერთოდ ვედარ განვითარდება — საყოფაცხოურეო პირობების გაუმჯობესებას გადაყვება და კაპიტალიზმის დასაფლავების საკითხიც იქით დარჩება. აი, სწორედ აქ იყო აუცილებელი მარქსიზმით შეიარაღებული რევოლუციური პარტია — როგორც "მუშათა კლასის აენგარდმ. ეს სრულიად ახალი ყაიდის პარტია უნდა ყოფილიყო: არა მრავალრიცხოვანი, არამედ ერთ მუშტად შეკრული, იდეოლოგიური წინამძღოლობისათვის შესაფერისი, პროფესიონალი რევოლუციონერებით დაკომპლექტებული ჯგუფი. ორგანიზაცია დემოკრატიული ცენტრალიზმის პრინციპს უნდა დაფუძნებოდა, — აზრის გამოთქმა ყველას შეეძლო, ოღონდ ქმედება უნდა ყოფილიყო ერთიანი. მართლაც, როცა ლენინის ბოლშევიკებმა, 1917 წ. ძალაუფლება ჩაიგდეს ხელში, თავი მწინავე, მუშათა კლასის ინტერესთა დამცველ პარტიად გამოაცხადეს.

თუმცა, 30-იანი წლების სტალინურმა „მეორე რევოლუციამ“ სსრკ-ს სახის შესაქმნელად მეტი გააკეთა, ვიდრე 1917 წლის ბოლშევიკურმა რევოლუციამ. სტალინიმა ორთოდოქსული კომუნისტების ის ქარგა მოიგონა, რაზედაც II მსოფლიო ომის მერე მთელი აღმოსავლეთი ევროპა და ჩინეთი, ჩრდილო კორეა და კუბა გამოიჭრა. ე.წ. "ეკონომიკური სტალინიზმი 1928წ. დაიწყო "პირველი ხუთწლეულის" შემოღებით, როცა ერთბაშად და მთლიანად მოისპო კრძო მწწარმეობა.

1928წ. ამის უკვე სოფლის მეურნეობის "კოლექტივიზაცია" მოჰყვა — ყოველი რესურსი სახელმწიფო კონტროლს დაექვემდებარა და "ცენტრალური დაგვივის" პრინციპი შემოიღეს. სტალინისეული "პოლიტიკური გარდაქმნების" არანაკლებ ტრაგიკული იყო: 1930-იანი წწ. სტალინიმა საბჭოთა

პერბერტ მარკუზე (1898-1979)

გერმანელი პოლიტიკოსი და სოციალური თეორეტიკოსი. ფრანკფურტის სკოლის თანდამაარსებელი. პიტლერის გერმანიიდან დევნილი მარკუზე, 1934 წლიდან ა.შ.შ.-ში ცხოვრობდა. მან ნეომარქსიზმის იმგვარი ფორმა განავითარა, რომლისთვისაც მნიშვნელოვანი იყო ფროიდისა და ადვოკატის ნაზარევი. 1960-იან წლებში მარკუზემ სახელი დაიგდო რადიკალ ახალი მემარცხენების იდეა მოაზრუნებელ და სტუდენტური მოძრაობის გურუმ. განვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებას მარკუზე რეპრესიის ყოფილი მომცე-

ვლ სისტემადაც ხატავდა, რომელიც კაპიტალს და განსხვავებულ აზრს არ ცნობს და აბოიციას იწვევს. მარკუზეს იდეები უკუმიმდებოდა არა პროლეტარიატს, არამედ მარგინალიზებულ ჯგუფებს — ისეთებს როგორებიცაა: სტუდენტობა, უნიკური უმცირესობები, ქალები ან თუნდაც, შესაძებ სამყაროს ქვეყნები. მისი უმნიშვნელოვანესი ნაშრომებია: "გონი და რეკლუტა" (1941), "ეროსი და ცეფალიზაცია" (1958), ერთგანზომილებიანი ადამიანი: "განვითარებული ინდუსტრიული საზოგადოების იდეოლოგიის შესწავლა" (1964)

კემპირი საკუთარ დიქტატურას დაუქვემდებარა და საამისოდ უამრავი მოწინააღმდეგის ფიზიკურ განადგურებასაც არ მოერიდა — პარტიის წევრების, სახელმწიფო ჩინოვნიკებისა თუ სამხედრო პირების ჩათვლით. გამუდმებული თვალთვალის, დაშინებისა და რეპრესიების შედეგად, სტალინმა ქვეყანაში, ფაქტიურად, კლასიკური ტოტალიტარული დიქტატურა დაამყარა.

მართალია, ორთოდოქსული კომუნიზმის სისასტიკე 1953წ. სტალინის სიკვდილთან ერთად დასრულდა, მაგრამ ლენინური პარტიის უმთავრესი პრინციპები (იერარქიული ორგანიზაცია და დისციპლინა) და ეკონომიკური სტალინიზმი (სახელმწიფო კოლექტივიზაცია და ცენტრალური დაგეგმვა) მაინც ჯიუტად აწინააღმდეგებოდა რეფორმების აუცილებლობას. ეს ნათლად გამოჩნდა გორბაჩოვისეული პერესტროიკის დროს (1985-91), როცა მხოლოდ გვეძიური ეკონომიკის სისუსტეების გამოვლენა და წნების ქვეშ დიდხანს მყოფი პოლიტიკური ძალების გამონათვისუფლება მიხერხდა. ყოველფე ამან საბჭოურ კომუნიზმს იქ მიუჩინა ადგილი, რასაც ტროცკი თავის დროზე და სულ სხვა სხვაშართით, "ისტორიის სანაგვეს" უწოდებდა. ოღონდ ეგეტაა, სტალინიზმის სული ჯერ კიდევ ტრიალებს როგორც საბაზრო რეფორმებზე ორიენტირებულ ჩინეთში, ისე ჯერაც ორთოდოქსულ კომუნიზმში ჩარჩენილ ჩრდილოეთ კორეაში.

თანამედროვე მარქსიზმი

დასაუღლეთ ევროპაში მარქსიზმის უფრო „რაფინირებული“ ფორმა გავრცელდა: საბჭოური მარქსიზმის მექანიცისტური, ერთი შუბედით მეცნიერული დებულებების სეპარისპიროდ, დასაუღლური მარქსიზმში აქველიანობის

პერესტროიკა (გარდაქმნა): ლოზუნგი და კონცეფცია, რაც ლიბერალიზაციის და დემოკრატიზაციის მდებლობას გულისხმობდა — ოღონდ საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის ძველ, სოციალისტურ ჩარჩოებში

ედუარდ ბერნშტეინი (1850-1932)

გერმანელი სოციალური პოლიტიკოსი და თეორეტიკოსი. იმთავითვე გერმანული სოციალ-დემოკრატიული პარტიის (SDP) წევრი. ბერნშტეინი რევოლუციონიზმის ერთი მჭირნევე ამცველთავანი იყო. იგი ორთოდოქსული მარქსიზმის გადაზრებასა და გათანამედროვებას შვეტადა. ბერნშტეინზე გაულენა იქონია ბრიტანულმა ფებიანიზმმა და კანტის ფილოსოფიამ. ბერნშტეინის ემპირიული

კრიტიკა ხაზს უსვამს კლასობრივი ბრძოლის არარსებობასა და ოციალზმზე შვეილობიან. თანდათანობით გადასვლას წინასწარმეტყველებს. მისი მთავარი ნაშრომია "ეკოლუციური სოციალიზმი" ([1898]). ედუარდ ბერნშტეინი ხშირად მიიჩნევა თანამედროვე სოციალდემოკრატიის ერთ-ერთი ფუძემდებლად

მიმართულებით ვითარდებოდა და აქცენტს მარქსისეულ „ადამიან-შემოქმედზე“ აცუებდა. ამ ტრადიციის თანახმად, ადამიანები ისტორიის შემოქმედნი არიან და არა მარიონეტები, რომლებსაც ზეპირიუნული მატერიალური ძალები აკონტროლებენ. დასაუღეთის მარქსისტები არ უარყოფდნენ, რომ არსებობს ურთიერთქმედება ეკონომიკასა და პოლიტიკას შორის, ცხურების მატერიალურ პირობებსა და ადამიანის უნარს შორის — განსაზღვროს საკუთარი ბედი. ოღონდ, მიუხედავად ამისა, თანამედროვე მარქსისტებმა მოახურხეს „ბაზის-ზედნაშენის“ უხეში ფორმულაზეც ეთქვათ უარი და ის თვალსაზრისიც უარყვეს, თითქოს კლასობრივი ბრძოლა სოციალური ანალიზის თავი და თავი იყოს. მსგავს იღებებს ზოგჯერ ნეომარქსიზმმაც მოიხსენიებენ ხოლმე.

ერთ-ერთი პირველი, ეინც მარქსიზმის ახლებურად, კუმანიტურ ფილოსოფიად გადაზრებას შვეტადა, უნგრელი გეორგ ლუკაში იყო (1885-1971). მას განსაკუთრებით აღიზიანებდა „განსაგნების“ პროცესი, როცა კაპიტალიზმი მუშის პიროვნების დეკუმანიზაციას ახდენს, პასიურ ობიექტად, ანუ საბაზრო საქონლად აქცევს და მარქსის ეკალად, ადამიანში მასაც შემოქმედის დანახე სურდა. მარქსიზმის ხელახალი ინტერპრეტაცია სცადა იტალიელმა ანტონიო გრამშიმ, რომელმაც თავის „ციხის ჩანაწერებში“ მიუთთა, რომ კაპიტალიზმის სიმყარეს არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური თუ კულტურული ფაქტორებიც მნიშვნელოვნად განაპირობებს და ამ მოულენას „იდეოლოგიური კვემონია“ უწოდა.

მარქსიზმის უფრო მკვეთრად კველიანური განშტოება ე.წ. „ფრანკ-ფურტის სკოლაში“ ჩამოყალიბდა, რომლის მთავარმა წარმომადგენლებმა, თეოდორ ადორნომ (1903-1969), მაქს ჰორკაჰიმერმა (1895-1873) და ჰერბერტ მარკუზემ ე.წ. „კრიტიკული თეორია“ შექმნეს — მარქსისტული პოლიტიკეონომიის, კველიანური ფილოსოფიისა და ფროიდისტული ფსიქოლოგიის ერთგვარი ნახაი. მათმა შრომებმა XX საუკუნის 60-იანი წლების „ახალ მემარტხენობაზე“ იქონია მნიშვნელოვანი ზეკულენა. ფრანკ-ფურტის სკოლის კიდევ ერთი საყურადღებო წარმომადგენელია იურგენ ჰაბერმასი.

სოციალ-დემოკრატია

სოციალ-დემოკრატია არ არის თეორიულად ისეთი ერთიანი და თანმიმდევრული მიმდინარეობა, როგორც, ვთქვათ, კლასიკური ლიბერალიზმი ან ფუნდამენტალისტური სოციალიზმი. მაშინ როცა პირველი — იდეოლოგიურად ბაზარსაა მიჯაჭვული, მეორე კი — საერთო საკუთრების იდეას ქადაგებს, სოციალ-დემოკრატია ბაზრისა და სახელმწიფოს როლის გაწინასწორებას ცდილობს, ბალანსის დაცვას პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის. სოციალ-დემოკრატია ერთგვარი კომპრომისია — დოქტრინის დაგროვების ერთადერთი საიმედო მექანიზმად ის კაპიტალიზმს აღიარებს, ოღონაც სურს, ეს დოქტრინა უფრო ზნეობრივი პრინციპებით გააანაწილოს, ვიდრე საბაზრო კანონების მიხედვით. სოციალისტებისათვის საბაზრო ერთიკერობებზე გადასვლა რთული, ზოგჯერ მეტად მტკივნეული პროცესიც გახლდათ — უფრო პრაქტიკული გარემოებებით და საარჩევნო პრიორიტეტებით განპირობებული, ვიდრე იდეოლოგიური რწმენით. XX საუკუნის დასაწყისში, ამ ვითარების ნათელი გამოხატულება გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რეფორმისტული გეზი იყო, რაც პირველ რიგში, ისეთი რევიზიონისტი მარქსისტების გაუღენას უკავშირდება, როგორც ედუარდ ბერნშტეინი გახლდათ 1959წ, ბადგოდეცხურგის კონგრესზე, ამ პარტიამ ოფიციალურად უარყო მარქსიზმი და სრულიად ახალი ლოზუნგი წამოაყენა: "კონკურენცია იქ, სადაც ეს შესაძლებელია, დაგვიშვებ — სადაც აუცილებელია. მსგავსი ცვლილებები შეინიშნებოდა იმ "ეთიკურ" (უტოპიურ) სოციალისტურ პარტიებშიც, მარქსიზმის შეუქალ ატორიტეტს მაინცადაშინებდა არც არასოდეს რომ არ აღიარებდნენ. მაგალითად, ბრიტანეთის ლეიბორისტული პარტია, რომელიც მუდამ იზიარებდა თანდათანობითი გარდაქმნების იდეას, 50-იანი წლებისთვის საკუთარი სოციალისტურობა ნაციონალიზაციის მოთხოვნებიდან თანასწორობის მოთხოვნაზე გადასვლით გამოხატა.

თანამედროვე სოციალ-დემოკრატთა უმთავრესი საზრუნავი საზოგადოებისგან გარიყულთა და დანაგრულთა პრობლემაა. თუმცა არსებობს მოსაზრება, რომ სოციალ-დემოკრატთა საზოგადო სოციალიზმის ტრადიციასთან ხელაღებით ვერ გაუაიგიებთ მისთვის დამახასიათებელი როგორც თანამდობისა და თანაგრძობის სოციალისტურ გაგება, ისე ლიბერალური თავისუფლებისა და თანაბარი შესაძლებლობების მოთხოვნებიც და, ამჟღადროულად, არც კონსერვატული პატერნალისტური ზრუნვის იდეა უცხო. რაც არ უნდა იყოს, საყოველთაო კეთილდღეობის, სამართლიანი გადანაწილებისა და სოციალური თანასწორობის იდეებს იგი ყოველთვის ეთანხმებოდა და თანაც, დაწინაურებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებებში "დაკმაყოფილებული უმრავლესობის" (გელბრაიტი, 1992) წარმოშობამ, სოციალისტური იდეების რევიზიის შემდგომი პროცესის აუცილებლობაც განაპირობა. ანუ, II მსოფლიო ომის მერე ფართოდ გავრცელებული ქეზნიანური სოციალ-დემოკრატის მიზანი კაპიტალიზმის "გაადამიანურება" გახდა — სახელმწიფოს მხრიდან ეკონომიკაში ჩარევის მეშვეობით სჯეროდათ, რომ ქეზნიანური ეკონომიკური პოლიტიკა უმუშევრობას მთლიანად მოსპობდა, შერეული ეკონომიკური მოდელი მთავრობას საქმიანობის რეგულირებაში დაქმნარებოდა და ე.წ. პროგრესული დაბეგერის გზით მიღობდა და

ჯონ როულზი (1921-2002)

ამერიკელი მეცნიერი, პოლიტიკოლოგი. მისი მთავარი ნაშრომი — "სამართლის თეორია" (1970), საუკეთესოდ მიიჩნევა მკორე მსოფლიო ომის შემდეგ ინგლისურ ენაზე პოლიტიკური ფილოსოფიის დარგში შექმნილ ნაწარმოებათა შორის. მან ერთნაირად დიდი გავლენა მოახდინა თანამედროვე ლიბერალებსა და სოციალ-დემოკრატებზე. როულზმა "სამართლის, როგორც სამართლიანობის" თეორია შემოგვთავაზა, რომელიც იმ რწმენას ეყრდნობა, რომ სოციალურია უსამართლობა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამართლდეს, თუკი ნაკლებად პრივილეგირებულთა სასარგებლოდაა დაშვებული (ეთიკითა მათთვის მუშაობის სტიმულის მისაცემად).

როულზისკული სამართლიანობის გაგება მისა რწმენიდან მომდინარეობს: იმ ადამიანთა დიდ ნაწილს, ვინაც წინდებიან არაფერი იცის საკუთარი უნარისა და შესაძლებლობების თაობაზე. არა-გველიტარულ საზოგადოებაში ცხოვრებას ფავლიტარულში ცხოვრება ურწმენია; და რადგან ადამიანთა უმეტესობაა, გამიღივრების სურვილზე მეტად, სიღარიბის შიში კლავს. სიმღივრის გადანაწილებისა და საყოველთაო ცვილდღიობისაკენ მყოვდებანი, შესაძლია, სწორედაც რომ სამართლიანობის პრინციპის დეკარდნობა. როულზის ადრეულმა, უნივერსალისტურმა შეხედულებამ გარკვეულწილად ნირო იცალა მის "პოლიტიკურ ლიბერალზიზმში" (1993)

ლარიბებს შორის განსხვავებას შეამკირებდა. თუმცა, ჩვენში დარწმენს, შემდგომ ეს თვალსაზრისიცი გადასახედი და გადასასინჯი გაუხვდათ.

საერთოდ, სოციალ-დემოკრატის სოციალისტური ბუნება მუდამ საკამათო იყო. ზოგი სოციალისტი "სოციალ-დემოკრატისა" სულაც საღანძღუ სიტყვად ხმარობდა და მასში უპრინციპო კომპრომისსა და თავად იდეის ღალატის ნიშნებსაც კი ხედავდა. სხვანი, ენტონი ქროსლენდის (1918-77) კვლად, ამტკიცებდნენ, რომ მათ ახალი ისტორიული რეალიზმისათვის უნდა გაესწორებინათ თვალი და ამიტომაც ხალისით აიტაცეს იმგვარი ლიბერალური თეორეტიკოსების ნააზრევი, როგორიც ჯონ როულზი გახლდათ. თუმცა, XX საკ. 80-იანი წლებიდან მოყოლებული, სოციალ-დემოკრატისის პოზიციები ამკარად შეირყა და ამას შრავალი მიზეზი განაპირობებდა: უპირეველსად, თავად კლასობრივ სტრუქტიურაში მომხდარმა ცვლილებებმა, თუნდაც ახალ პროფესიათა გაჩენისა და ეკლესიის შწარდი გავლენის განხრით. მუშათა ინტერესებზე დაფუძნებულ მათ საარჩევნო რიტორიკას საფუძველი გამოაცალა; მეორეც, გლობალიზაციამ ეკონომიკის სახელმწიფო მართვის ქენზიანური ფორმები უვარგისად წარმოაჩინა; მესამეც — ნაციონალიზმობრიული მრწველობა და ეკონომიკური დეაგრეგაცია სწოლიად არაეფექტური აღმოჩნდა, განვითარებულ ქვეყნებში მაინც; მეთხე: კომუნისმის კრახმა არა მარტო სახელმწიფო კოლექტივიზაციის იდეური და ინტელექტუალური უდღეურობა გამოაჟღინა, არამედ საერთოდ ნებისმიერი სოციალისტური იერარქიული მოდელისაც. სწორედ მაშინ გაჩნდა ე.წ. "მესამე გზის" იდეა, რაც იქვე აიტაცეს პოლიტიკოსებმაცა და პოლიტოლოგებმაც.

მენარშობის თეორია (entrepreneurialism): ფესვულობები და გამოცდილება, რომლებიც მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნესის საქიანობასა და კომერციული რისკის გაწევას უკუეშორდება.

მესამე გზა

ტერმინი „მესამე გზა“ საკმარისად ბუნდოვანია და მისი ახსნა სხვადასხვაგვარადაა შესაძლებელი. ეს მოძრაობა თავიდანვე განსხვავებულ იდეოლოგიურ ტრადიციებს ემყარებოდა — თანამედროვე ლიბერალიზმს, „ერთიანი ერის“ კონსერვატიულ პრინციპებსა თუ მოდერნიზებულ სოციალ-დემოკრატიას; ამასთანავე, „მესამე გზის“ კონცეფციები ხვადასხვა ქვეყნებში სრულადაა განსხვავებულმა პოლიტიკურმა ძალებმა წამოაყენეს: ა.შ.შ.-ში — „ახალმა დემოკრატებმა“ და ბილ კლინტონმა, დიდ ბრიტანეთში „ახალმა ლეიბორისტებმა“ და ტონი ბლერმა; თანდათანობით ეს იდეები გერმანიაში, პოლანდიაში, იტალიასა და ახალ ზელანდიაშიც პოპულარული გახდა. ამგვარი გაბნევის მიუხედავად, „მესამე გზის“ რამდენიმე ძირითად მახასიათებელი მაინც შეიძლება გამოიკვეთოს: უპირველეს ყოვლისა, სოციალიზმი, როგორც იერარქიული სახელმწიფოს ჩარევის ფორმა, წარსულს ჩაბარდა — დინამიური საბაზრო ეკონომიკის ალტერნატივა დღეს აღარ არსებობს. ამასთანავე, გლობალიზაციაც თავის გზით მიდის — კაპიტალიზმი „ცოდნის ეკონომიკად“ გარდაიქმნა და მთავარი როლი საინფორმაციო ტექნოლოგიებს, პირველად უნარს, შრომისა და ბიზნესის გონიერულად აწყობას ენიჭება. მეორეც, ნეო-ლიბერალიზმისაგან განსხვავებით, ეს „მესამე გზა“ უპირობოდ აღიარებს სახელისუფლებო მართვის გადამწყვეტ როლს ეკონომიკასა და საზოგადოების ფუნქციონირებაში. თუცა ახლა ეს როლი უფრო დაკონკრეტებულია: უმთავრესად, საზოგადოებაში განათლებისა და უნარ-ჩვევების დაწესების იმ დონის უზრუნველყოფა ეკადრება. რაც ქვეყანას კონკურენტუნარიანს გახდის საერთაშორისო ბაზარზე. ამ გაგებით, „მესამე გზის“ იდეა ლიბერალური საზოგადოებრიობის განხრავა, და მისი „ახალი ინდივიდუალიზმზე“ ერთის მხრით, უფლებებისა და მჭარამობის, ხოლო მეორის მხრით — საზოგადოებრივი ვალდებულებებისა და ზნეობრივი პასუხისმგებლობის გაწონასწორებას მოითხოვს.

და ბოლოს, „მესამე გზის“ იდეოლოგიის კიდევ ერთ თავისებურებას სოციალისტური ეკალიტარიზმის (ასე ვთქვათ, „გამათანაბრებლობის“ მოთხოვნის) უარყოფა, თანაბარი შესაძლებლობებისა და მერიტოკრატიის ლიბერალური პრინციპების აღიარება წარმოადგენს; მის მიმდევრებს კი ერთთვალად საყოველთაო კეთილდღეობის მისაღწევად გამიზნულ რეფორმებზე უჭირავთ თვალს. მათ არც ნეოლიბერალთა „ორივე ფეხით მყარად დგომის“ თუხისი ხიბლავთ, არც სოციალ-დემოკრატთა „სიკედმიდე ზრუნვის“ კეთილდღეობა ეხატებოთ გულზე; სამაგიეროდ, თანამედროვე იბერალთა მრწამსი — „ხალხს დაეხმარე, საკუთარ თავს დაეხმაროს“ მათვის ზედგამოჭრილია და ბილ კლინტონის თეზაც — „კაცს ხელი უ არ გააშვერინო, ხელი გამოადებინე“ — ლამის ღოზუნვად აქვთ ატაცებული. ანუ, მათი გაგებით, სახელმწიფო ფუტკრის სკას უნდა დაემსგავსოს — „საყოველთაო შრომა“ უნდა სუფევდეს და ხელისუფლება აუცილებელი განათლების მიღებასა და თავის რჩენის საშუალებას უნდა იძლეოდეს, დანარჩენს კი უკვე პირველად უნარზე დამოკიდებული. „მესამე გზის“ კრიტიკოსები მიუთითებენ, რომ აქ შინაგანი წინააღმდეგობაა: იგი ერთსა და იმავე დროს თავისუფალი ბაზრის დინამიურობას უწყვეს რეკლამას და თან მისი თანამდევნი სოციალური გათიშულობით გვაშინებს — ე.ი. ეს მიმდინარე-

მესამე გზა

მესამე გზა კაპიტალიზმისა და სოციალიზმის თავისებურ ალტერნატივას წარმოადგენს. იგი ისეთ იდეოლოგიურ პოზიციებზე ამახვილებს ყურადღებას, რომელიც მუდამ იზიდავდა სხვადასხვა ტრადიციის პოლიტიკურ მოახლოვნებს — ფაშისტებს, სოციალ-დემოკრატებს, მოვლანებით კი ჰოსტ-სოციალისტებსაც. თანამედროვე ფორმით მესამე გზა ძველდემოკრატიული სოციალური დემოკრატისა და ნეოლიბერალიზმის ალტერნატივადაა. სოციალური დემოკრატია უარყოფილია სახელმწიფო სტრუქტურებთან მისი კავშირის გამო, რაც თანამედროვე ცოდნაზე დოქტრინული და ბაზარზე ორიენტირებული ეკონომიკისათვის მიუღებელია; ხოლო ნეოლიბერალიზმზე უარის თქმა კი — იმ „ექტისმტი თავი-სუფულების“ მიზნით რაც საზოგადოების მორალურ საფუძველს უთხრის ძირს. მესამე გზისთვის ძირითადი ფასეულობებია: ყოველი ადამიანისთვის შანსის მიცემა, მისი პასუხისმგებლობა და საზოგადოებაში თანაცხოვრების უნარი. მართალია, მესამე გზის ხშირად „ახალ“ ან მოდერნიზებულ სოციალ-დემოკრატად იხსენიებენ, მისი კრიტიკოსები მაინც ამტკიცებენ, რომ ის საბოლოოდ გაემიჯნა სოციალისტურ ტრადიციას და მთლიანად საბაზრო და კერძო სექტორის პოლიტიკისაკენ გადაიხარა.

ადოლფ ჰიტლერი (1889-1945)

გერმანელი ნაციტი დიქტატორი, ავსტრიელი მეზაჰის შვილი. 1919 წელს შევიდა "გერმანულ მუშათა პარტიაში" (შემდგომში — გერმანიის ნაციონალ-სოციალისტური მუშათა პარტია) და 1921 წელს მისი ლიდერიც გახდა. 1933 წელს ჰიტლერი გერმანიის კანცლერად აირჩიეს. უკვე მომდევნო წელს, ერთპარტიული დიქტატურის დამყარებისასავე, მან თავი ფიურერად (ბელადად) გამოაცხადა. ჰიტლერის მსოფლმხედველობის არსი, რაც მის

Mein Kampf-Sia [1925] გადმოცემული. გერმანული ექსანსიონისტური ნაციონალიზმისა და ძლიერი ანტისემიტიზმის შერწყმის მცდელობაა — ისტორიის ისეთი თეორიის შესაქმნელად. სადაც ებრაელებსა და გერმანელებს, ანუ - ბოროტ და კეთილ ძალებს — შორის მუდმივი ბრძოლა მიმდინარეობს. ჰიტლერის პოლიტიკის უშუალო შედეგი იყო მეორე მსოფლიო ომის და ე.წ. პილოცისტი ("ებრაელთა სასაკლავო")

ობა არათუ მემარცხენე-ცენტრისტული არაა, პირიქით — მკვეთრად იხრება მემარჯვენეობისაკენ. ასევე, მას ნეოლიბერალიზმთან არმეობასაც საუკუნუროდნენ, განსაკუთრებით — გლობალური კაპიტალიზმის ქადაგებასა და ფარული ავტორიტარიზმის მხარდაჭერაში სდებდნენ ბრალს: აქაოდა, ოჯახის როლის წინ წამოწყვა სურთ და საზოგადოებრიობის მოთხოვნას აყოლილები, "ძლიერი ხელის" პოლიტიკას ემხრობიან.

სხვა იდეოლოგიური მოძღვრებები

ფაშიზმი

ლიბერალიზმის, კონსერვატიზმისა და სოციალიზმის ისტორია XIX საუკუნიდან იღებს სათავეს, ფაშიზმი კი XX საუკ. პირშეშა. ზოგის აზრით, ეს პირწმინდად ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში გაჩენილი ფენომენია; მართალია, ფაშიზმის ელემენტები XIX საუკ. ბოლოსაც შეინიშნებოდა, მაგრამ მათი გაერთიანება მხოლოდ I მსოფლიო ომისა და უშუალოდ ომისშემდგომი კატაკლიზმებით მდიდარ ეპოქაში მოხდა. ამ მოძღვრების ორი ძირითადი გამოვლენება მუსოლინის ფაშისტური დიქტატურა იყო 1922-43წწ. და ჰიტლერის ნაციტური დიქტატურა — 1933-45წწ. ნეო-ფაშიზმისა და ნეონაციზმის სხვადასხვა ფორმამ, ეკონომიკური კრიზისისა და პოლიტიკური არასტაბილურობის ერთობლიობის სახით, XX საუკ. მიწურულს — კომუნისმის კრახის შემდგომაც იჩინა თავი.

მრავალი თვალსაზრისით, ფაშიზმი, ზოგადად, საფრანგეთის რევოლუციის შემდეგ დასავლეთის პოლიტიკურ აზროვნებაში გაბატონებული იდეებისა და ღირებულებების წინააღმდეგ მიმართული ჯანყი იყო და იტალიელ ფაშისტთა დევიზი — "1789 წელი მოკვდა!" — ფარზე ჰქონდა ატანილი. ისეთი ღირებულებები, როგორცაა რაციონალიზმი, გონიერება, პროგრესი, თავისუფლება და თანასწორობა, ახლა ახალი ღირებულებების —

მერი უოლსტონკრაფტი (1759-97)

ინგლისელი სოციალ-თეორეტიკოსი და ფემინისტი. მასზე უდიდესი გავლენა მოახდინა რუსოს დემოკრატიულმა რადიკალიზმმა. ქალსა საარსებო უფლებებისათვის მოძრაობის დაწყებამდე 50 წლით ადრე, პირველმა შეიმუშავა სისტემაური ფემინისტური მიდგომა. მის უმთავრეს ნაშრომს — "ქალთა უფლებების დასტურად" [1792]

ლოკსეული ლიბერალიზმის კვალი ემჩნევა და ხაზგასმულია სქესთა თანაბარუფლებიანობა.

განსაკუთრებით კი ქალთა უფლება განათლებაზე. რაც "პიროვნულობის" ცნებითაა განპირობებული. სხვათა შორის, მერი უოლსტონკრაფტი ცნობილი ანარქისტის, უილიამ გოლდვინის მიუძღვება და ფრანკენსტეინის ავტორის, მერი შელის დედა იყო.

შეუპოვრობის, ბელადობის, ძალაუფლების, გმირობისა და ომის სახელით იქნა უარყოფილი. ამ გაგებით, ფაშიზმი "ანტიმოღვრებაა" და მისი მთავარი მახასიათებელი კი — დაპირისპირება: კაპიტალიზმთან, ლიბერალიზმთან, ინდივიდუალიზმთან, კომუნისტთან და ა.შ. უმთავრესი, რაც მის ნებისმიერ გამოვლინებას თან სდევს, "ძალის ერთობის" რწმენით გამოიხატული ორგანიზებული ეროვნული მთლიანობის მოდელია, ხოლო პიროვნება, როგორც ასეთი, არაფერს ნიშნავს — ის მთლიანად უნდა გაითქვიფოს საზოგადოებასა თუ რომელიმე სოციალურ ჯგუფში. ფაშიზმის იდეალი "ახალი ადამიანია" — გმირი, რომელსაც მოუალეობა, ღირსება და თავგანწირვა ამოძრავებს; შხადაა ერისა თუ რასის სადიდებლად დაუფიქრებლად გაწიროს თავი და უზენაესი ღიღერის ნებასაც უყოყმანოდ დაემორჩილოს.

მაგრამ არც ფაშიზმშია სრული ერთობა: იტალიური ფაშიზმი, არსებითად, სტატიზმის უკიდურესი გამოვლინება იყო და ტოტალიტარული სახელმწიფოს უპირობო პატრისციემას, აბსოლუტურ ერთგულებას ემყარებოდა. როგორც ფაშისტ-ფილოსოფოსი გენტილე (1875-1944) ამბობდა, "ყველაფერი სახელმწიფოსთვის; არაფერი მის საწინააღმდეგოდ; არაფერი — მის გარეშე".

მეორეს მხრივ, გერმანული ნაციონალ-სოციალიზმი, უმთავრესად, რასობრივ თეორიაზე იყო აწყობილი. მის ორ უმთავრეს გამოვლინებას წარმოადგენდა არიანიზმი (გერმანული რასის უზენაესობის რწმენა და მის მიერ "მსოფლიო ბატონობის" პრეტენზია) და უკიდურესი ანტისემიტიზმი (იხ. გვ. 121) — ებრაელთა იმთავითვე ყოველგვარი ბოროტების წყაროდ დასახვა და მათი მიზანმიმართული განადგურება. ეს ბოლო თუნა ე.წ. "საბოლოო გადაწყვეტის" გეგმავით გამოიხატა.

ანარქიზმი

პოლიტიკურ იდეოლოგიებს შორის ანარქიზმი უნიკალურია ერთი თვალსაზრისით არც ერთი ანარქისტული პარტია არასოდეს ყოფილა ხელისუფლების სათავეში, სულ მცირე ეროვნულ დონეზეც კი. მიუხედავად ამისა, ანარქიზმი საკმაოდ გავლენიან მოძრაობას წარმოადგენდა, ეთქვას, ესპანეთში, საფრანგეთში, რუსეთსა თუ მექსიკაში. ანარქიზმი დღემდე ჯიუტად ამტკიცებს იმ შესუბუღებას, თითქოსდა საზოგადოებას კანონის, ხელისუფლებისა და სახელმწიფოს გარეშე შექმლონ არსებობა. ანარქიზმის მთავარი თემა — პოლიტიკური ხელისუფლების ნებისმიერი გამოვლინების უარყოფა, განსაკუთრებით კი, სახელმწიფოს სახით („ანარქია“ — სიტყვისიტყვით — „მმართველობის არარსებობას“ ნიშნავს). ანარქისტების აზრით, შესაძლებელია საზოგადოების არსებობა სახელმწიფოს გარეშე, როდესაც ადამიანები თავად მოაწყობენ საკუთარ ბედს ერთმანეთთან ნებაყოფლობითი თანამშრომლობის საფუძველზე და ეს მოსაზრება ორი, ურთიერთ საწინააღმდეგო ტრადიციის გამოძახილია: ლიბერალური ინდივიდუალიზმისა და სოციალისტური საზოგადოებრიობის. ასე რომ, ანარქიზმი ერთგვარი საშუალებო რგოლია ლიბერალიზმსა და სოციალიზმს შორის — „ულტრალიბერალიზმსა“ და „ულტრასოციალიზმის“ თავისებური ნაზავი.

ლიბერალიზმის მხრე სახელმწიფოსათვის წაყენებული მოთხოვნა ინდივიდუალიზმსა და მაქსიმალურ თავისუფლებას, არჩევანის შეუზღუდაობას გულისხმობს. ლიბერალთაგან განსხვავებით, ანარქიზმის თეორეტიკოსები, ეთქვას, უილიამ გოდვინი (1756-1836) მიიჩნევენ, რომ თავისუფალი და რაციონალური ადამიანები მშვიდობიანად და სწრაფად მოახერხებენ საკუთარი საქმეების მოგვარებას, სახელმწიფო კი უბრალოდ, ხელს შეუშლით ამაში. თანამედროვე ინდივიდუალისტები ხშირად იმედიებენ ბაზრის ცნებას, იმის ასახსნელად, თუ როგორ შეიძლება საზოგადოების მართვა სახელმწიფო ხელისუფლების გარეშე და „ანარქოკაპიტალიზმის“ — თავისუფალი ბაზრის ამ უკიდურესი ფორმის მოდელს გეთავაზობენ. თუმცა, უფრო ცნობილი და აღიარებული ანარქისტული ტრადიციაც არსებობს, რომელიც თანამეგობრობას, თანამშრომლობას, თანასწორობასა და საზოგადოებრივი საკუთრების სოციალისტურ იდეებს ემხრობა. ამ ყაიღის ანარქისტები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ადამიანის ბუნებრივ მიდრეკილებას სოლიდარობისადმი, რაც კაცის. გულდია, გახსნილი, არსებითად თანამშრომლობის მოსურნე ხასიათიდან მოდის. ამისდა კვალად, ფრანგი ანარქისტი პიერ-ჟოზე პრუდონი შეეცადა განეფიქსირებინა „ურთიერთმოსურნეობის“ (mutualism) თეორია, რომელშიც ამტკიცებდა, რომ გლეხების და ხელოსნების პატარ-პატარა ამხანაგოებს საესეებით შეუძლიათ თავიანთი საქმეები პატიოსანი და თანაბარი, ნატურალური აღებ-მიცემობის საფუძველზე მოაგვარონ, და ყოველგვარი კაპიტალისტური ექსპლოატაცია თუ უსამართლობა აიცილონ თავიდან. მეორე ცნობილი ანარქისტი, რუსი პიოტრ კროპოტკინი (1842-1921), ანარქოკომუნიზმის თეორეტიკოსია. მისი მთავარი პრინციპები საერთო სკუთრება, დეცენტრალიზაცია და თვითმმართველობაა. ანარქიზმის თანამედროვე მიმდევრები არიან აგრეთვე, ნოამ ზომსკი და ამერიკელი ლიბერტალისტი და სოციალ-ეკოლოგისტი მიურეი ბუქინი (1921-2006).

ფემინიზმი

გარკვეული ფემინისტური განწყობილებები ჯერ კიდევ ძველ ჩინეთში შეინიშნებოდა, ხოლო მის უკვე თეორიად ჩამოყალიბებას ხელი შეუწყო მერი უოლსტონკრაფტის წიგნმა "ქალთა უფლებების დასტურად" (1702წ.). ამ იდეებმა განსაკუთრებით ფართო აუდიტორია 1840-1850 წლებში მოიპოვა, როცა დასავლეთის ზოგიერთ ქვეყანაში სუფრაჟისტების მოძრაობამ იჩინა თავი და ე.წ. "ფემინიზმის პირველი ტალღა" ავორდა. ოღონდ XX საუკუნის გარიჟრაჟზე, საარჩევნო უფლებების მოპოვებამ დასავლეთის ბევრ ქვეყანაში, ქალთა მოძრაობა საკმაოდ დააშორა თავის პირველად მიზანს და უმთავრეს პარონიკას. 1960 წლიდან კი იწყება "ფემინიზმის მეორე ტალღა". ამ დროიდან ქალთა განმანათლებელი მოძრაობა უფრო რადიკალური, ზოგჯერ — რევოლუციური მოთხოვნებითაც კი გამოირჩევა. ფემინიზმის თეორიები და დოქტრინები საკმაოდ წინააღმდეგობრივია, თუმცა ერთი ნიშანი ყველას აერთიანებს — საზოგადოებაში ქალის როლის გაზრდის მოთხოვნა. ფემინისტურ მოძღვრებას ერთი აკეიტებული იდეა ახასიათებს — სქეზობრივი უთანასწორობა, მამაკაცის ქალზე ბატონობის სისტემა — ერთხელ და სამუდამოდ უნდა დაინგრესო.

თვალშისაცემია სულ ცოტა, სამი ურთიერთსაპირისპირო ფემინისტური ტრადიცია: ისეთი თავგადაკლული ლიბერალ-ფემინისტები, როგორებიც იყვნენ უოლსტონკრაფტი და ბეტი ფრიდენი ქალთა დაქვემდებარებულ მდგომარეობას, ძირითადად, საზოგადოების მიერ უფლებებისა და შესაძლებლობების უთანასწორო გადანაწილებაში ხედავდნენ. ეს "თანასწორ უფლებიანობის ფემინიზმზე" არსებითად რეფორმისტული ხასიათისაა — მას უპირატესად, საჯარო სფეროს რეფორმირება აინტერესებს, ანუ ქალთათვის სამართლებრივი და პოლიტიკური სტატუსის გათანაბრების სურვილი. მათთვის განათლებისა თუ სამსახურებრივი წინსვლის შესაძლებლობის უზრუნველყოფა და არა პირადი თუ ოჯახური ცხოვრების ახალ თარგზე გამოჭრა. ამის საწინააღმდეგოდ, სოციალისტ-ფემინისტები, როგორც წესი, ქალთა დაქვემდებარებულ მდგომარეობასა და წარმოების კაპიტალისტურ წესს შორის კავშირზე ამახვილებენ ყურადღებას: დიასახლისი ქალი, ზოგადად, ეკონომიკის ხერხემალია, ვინაიდან მშრომელ კაცს საოჯახო ტვირთსაგან ათავისუფლებს, პროლეტარიატის ახალ თაობებს ზრდის და თვადაც მშრომელთა არმიის რეზერვის ფუნქციას ასრულებსო.

ხოლო რადიკალ-ფემინისტებს უკვე მიაჩნიათ, რომ პოლიტიკური თვალსაზრისით საზოგადოებაში უმნიშვნელოვანეს წინააღმდეგობას გენდერული დაყოფა ქმნის. როგორც ამტკიცებენ, ნებისმიერი საზოგადოება ისტორიულიცა და თანადროულიც — პატრიარქალურია და კვიტ მიღეს თუ დიდუკურებთ. "კაცობრიობის მდებარე ნახევარზე მუდამ მამო მყოფ ნახევარი ბატონობდა". ამრიგად, ისინი იმ დასკვნამდე მოვიდნენ, რომ აუცილებელია "სექსუალური რევოლუცია", რაც პირად, კერძო თუ ოჯახურ ცხოვრებას ყირაზე დააყენებდა და რადიკალური ფემინიზმის ლოზუნგაც სწორედ ასე უდვარს: "ყოველივე პირადი — უკვე პოლიტიკა". ოღონდ ისიც კი მხოლოდ თავის უკიდურეს გამოვლინებებში თუ აცხადებს, რომ მამაკაცი "ქალის მტერი" და "მამრი საზოგადოებიდან" ქალთა განსვლას მოითხოვს. ისე, ამგვარიც ხდება და ეს უკვე ლამის პოლიტიკური ლეხბიანობის ფორმას იღებს.

ეკოლოგია, ეკოლოგიზმი
 (ბერძნული Oikos და Logos, სიტყვა-სიტყვით "საცხოვრებლის შესწავლა" ნიშნავს); ეკოლოგია ცოცხალ ორგანიზმებსა და მათ სარსებო გარემოს შორის ურთიერთობათა შესწავლაა. ამდენად, მას სიცოცხლის ნებისმიერი ფორმა და ბუნებაში მიმდინარე ურთიერთ-დაკავშირებული პროცესები აიტყურეს. ეკოლოგია (ეს ტერმინი პირველმა ერნესტ ჰეკელმა გამოიყენა 1873წ.) მეცნიერებად, შეფასებით პრინციპად, და ასე განსაჯეთ მორალურ ფასეულობადაც კი შეიძლება ჩაითვალოს. ეკოლოგიზმი პოლიტიკური დოქტრინა ან იდეოლოგიაა, რომელიც ეკოლოგიური ვარაუდების საფუძველზე იგება, განსაკუთრებით კი ვარაუდზე ადამიანთა მოდემასა და ბუნებრივ სამყაროს შორის არსებითი კუშირის შესახებ: ადამიანი ბუნების ნაწილია და არა მისი "მპრამანებელი". შშირად ეკოლოგიზმი იმით განასხვავებენ ინეირონმენტალიზმისაგან, რომ პირველი მხოლოდ ბიოცენტრულ ანუ ეკოცენტრულ პოზიციას აღიარებს, ხოლო მეორეში, უპირატესად, ბუნების დაცვა იმ კუთხით მოიაზრება, რომ მხოლოდო ვაჟში, ეს ისეუ ადამიანის კეთილდღეობას ემსახუროს.

იმის მიუხედავად, რომ ინეირონმენტისმი (Environmentalism) ჩვეულებრივ, ეკოლოგიურ, ანუ სხვანაირად, "მწეანეთა მოძრაობის" გარენას უკუეშირებენ და სრულიად ახალ იდეოლოგიად მიიჩნევენ, მისი წარმოშობა, კაცმა რომ თქვას, ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში, ინდუსტრიალიზაციის საწინააღმდეგო გამოსვლებს უკუეშირდება. ზოგადად, "მწეანეთა" იდეოლოგია იმ ზიანის წანააღმდეგ იმალლებს ხმას, რაც მზარდმა ეკონომიკურმა განვითარებამ მიაყენა ბუნებრივ გარემოს (განსაკუთრებით, XX საუკ. მეორე ნახევრიდან, როცა დედამიწას ბირთვული ტექნოლოგიები, მკეა-წვიმები, ოზონის ხერე-ლი, გლობალური დათობა და სხვა ათასი საფრთხე დაემუქრა); გარემოს დამცველთა იდეოლოგიის თანახმად, დღის წესრიგში უკვე საერთოდ ადამიანის არსებობის საკითხი დგას, ოღონდ მსგეუსი პრობლემების დასმა ხშირად ჩვეულ იდეოლოგიურ კლიშეებს ეერ ცდება: მაგალითად, ეკოსოციალიზმი გარემოს განადგურებას კაპიტალიზმის სიხარბით ხსნის, ხოლო ეკოკონსერვატივში საკუთარ მოთხოვნებს — გარემოს თუნდაც დღევანდელი საბით შენარჩუნებას — ტრადიციული ღირებულებებისა და წეს-ჩვეულებათა ერთგულებით ამართლებს.

რაც შეეხება ეკოფემინიზმს, ეკოლოგიური კრიზისის მიზეზად იგი მამაკაცთა ძალაუფლებას ხედვს — აკი ის ნაკლებ მგრძობიარეა, და შესაბამისად, ქალზე ნაკლებ ადარდებს ბუნებაში მიმდინარე კატაკლიზმებით.

ისიც ითქვას, ინეირონმენტისმი სხვა იდეოლოგიებისათვის დამახასიათებელი ანთროპოცენტრისტული ანუ, ადამიანზე დაციკული მიდგომის თავისებური ალტერნატივაა, და მას ბუნებისადმი მომხმარებლური დამოკიდებულება არ ახასიათებს, პირიქით — ადამიანს იგი ბუნების მხოლოდ ერთ შემადგენელ ნაწილად განიხილავს. ამ სფეროში ყველაზე ცნობილ თეორიათაგანი ჯეიმზ ლელოკისეული, ე.წ. "გაიას" ჰომოთეზაა — დედამიწა ერთიანი ცოცხალი ორგანიზმია, რომელიც თავად ზრუნავს საკუთარი თავის გადარჩენაზე. სხვანი — აღმოსავლურ რელიგიებს იმეულიებენ და დაიოზმისა თუ ძენ ბუღიზმის კეალად — ერთიანი სიცოცხლის პრინციპს აღიარებენ. არარადიკალ ეკოლოგისტებს, ანუ ე.წ. "ღია-მწეანეებს" სჯერათ, რომ ადამიანს პირადი ინტერესი და საღი ზრი მიიყვანს ეკოლოგიურად გამართლებულ პოლიტიკასა თუ ცხოვრების ჯანსად წესამდე. ხოლო უფრო რადიკალური ფრთა, ანუ "მუქი-მწეანეებმ ამტკიცებენ, ძირეული რეფორმებისა და აქცენტების სრული გადანაცვლების გარეშე, ჰლანეტაც დღილუპება და შესაბამისად, ადამიანიცო. სხვათა შორის, ორეე ამ ფრთის წარმომადგენლებს ნახავს კაცი იმ "ანტაპოლიტიკურ" მწეანეთა პარტიების რიგებში, მთელს ევროპაში სოკოებოვით რომ მომრადლდნენ XX საუკ. 70-იანი წლებიდან.

რელიგიური ფუნდამენტალიზმი

რელიგიასა და პოლიტიკას ბევრი აქვთ საერთო და უმთავრესი იდეოლოგიური ტრადიციების შექმნაშიც ლომის წილი უდევთ ეთიკური სოციალიზმი, მაგალითად, სხვადასხვა რელიგიური წყაროდან საზრდობდა და შემდგომში ქრისტიან-სოციალიზმის, ისლამური სოციალიზმისა და სხვა არაერთ სახით გამოვლინდა. პროტესტანტულმა რწმენამ პიროვნული პასუხისმგებლობისა და საკუთარი თავის სრულყოფის იდეების ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი — შედეგად, პოლიტიკური თვალსაზრისით, ის უკვე კლასიკურ ლიბერალიზმში გაცნაურდა. ოღონდაც, რელიგიური ფუნდამენტალიზმი, ამის საწინააღმდეგოდ, პოლიტიკას (და ასევე, პიროვნული თუ საზოგადოებრივი არსებობის ნებისმიერ გამოვლინებას) მეორადად მიიჩნევს რელიგიური დოქტრინით "გაცხადებულ" ჭეშმარიტებასთან შედარებით ამ მხრივ, პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრება მხოლოდ იმ საძირკველზე უნდა აშენდეს, რაც მრწამსის ძირითად პრინციპებს ესადაგება. რაკილა ამგვარი პრინციპების უკვე გარკვეულ მსოფლმხედველობად გარდაქმნა შესაძლებელია, თავის მხრივ, რელიგიური ფუნდამენტალიზმიც იდეოლოგიასთან იგვედება.

საიდან იღებს სათავეს რელიგიური ფუნდამენტალიზმი და რით შეიძლება აიხსნას მისი გააქტიურება XX საუკ. მიწურულს? არსებობს ორი ურთიერთდაპირისპირებული აზრი, რომ ა) ეს უბრალოდ, ერთგვარი გადაზარა, საზოგადოების მემორიული რეაქციაა თანადროულ სეკულარულ (საერო) კულტურაზე; ბ) ფუნდამენტალიზმი მუდმივი მოვლენაა, ზოგადად სეკულარიზმის მარცხის ბუნებრივი შედეგი, რადგან ის, ადამიანის უფრო მაღალი, ანუ "სულიერი ჭეშმარიტებისაკენ" ლტოლვას ვერ აკმაყოფილებს.

- რელიგიურმა ფუნდამენტალიზმმა მსოფლიოს არაერთ კუთხეში იჩინა თავი. ქრისტიანული ფუნდამენტალიზმი, მაგალითად, ახალი ქრისტიანული მემარჯვენეობის სახით, XX საუკუნის 70-იანი წლების შერეულ შტატებში გამოვლინდა. მისი მიმდევრები აბორტის აკრძალვას, სკოლებში ლოცვების კითხვასა და საზოგადოების ტრადიციული, ოჯახური ფასეულობებისაკენ შემობრუნებას მოითხოვდნენ. ისრაელში, ებრაული ფუნდამენტალიზმი მას შემდეგ გაძლიერდა, რაც პალესტინელებმა ისრაელისაკენ აღთქმული მიწის ნაწილის დათმობა მოითხოვეს. ინდუსტრული ფუნდამენტალიზმი დასავლური სეკულარიზმის პროტესტის ნიშნად კი გაჩნდა, თუმცა, იმავე დროს, არც მეტოქე სარწმუნოებებთან — სიქხიზმთან და ისლამთან — შეუწყვეტია ბრძოლა.

თანამედროვე ფუნდამენტალიზმის ყველაზე დიდ პოლიტიკურ ძალად, უდავოდ მაინც ისლამური ფუნდამენტალიზმი რჩება. თავად იდეა, რომ ისლამი "მემბროლი სარწმუნოებაა" და მთელი პოლიტიკა ამ სარწმუნოებრივ პრინციპებზე უნდა აიგოს, ნათლად გამოჩნდა საიდ კუტბის(1906 — 66) მსგავს მოაზროვნეთა ნაწერებსა და მუსლიმი ძმების სახელთ ცნობილი ორგანიზაციის პრაქტიკულ ქმედებებში. ისლამური ფუნდამენტალიზმის ძირისძირი იდეა, შარიათის კანონებზე დაფუძნებული სრულიად ისლამური ქვეყნიერებაა. პოლიტიკური ისლამის აღმასვლას დიდად შეუწყო ხელი 1979

სეკულარიზმი:
თვალსაზრისით, რომ რელიგია საერო საქმიანობაში არ უნდა ერეოდეს; როგორც წესი, ეკლესიასა და სახელმწიფოს გამოჯენის მცდელობა.

ანთროპოცენტრიზმი:
შეხედულება, რომლის თანახმადაც ადამიანის სასიცოცხლო მოთხოვნილებსა და სურვილებს, როგორც ზნეობრივი, ვრცელ ფილოსოფიური თვალსაზრისითაც, უმთავრესი მნიშვნელობა ენიჭება; ეკოცენტრიზმის საპირისპირო პოზიცია.

ფუნდამენტალიზმი

(ლათინური სიტყვიდან fundamentum, რაც "საფუძველს" ნიშნავს). ფუნდამენტალიზმი აზროვნების სტილია, როცა გარკვეული პრინციპები, მათი შინაარსის მიუხედავად, "სრულ და საბოლოო ჭეშმარიტებადაა" მიჩნეული. ფუნდამენტალიზმის ხედასხვაგვარ გამოვლინებებს ერთმანეთთან არაფერი, ან თითქმის არაფერი აქვთ საერთო — ასე ეთქვათ, ყველა მხოლოდ საკუთარ სიმაღლეს აღიარებს. მიუხედავად იმისა, რომ ფუნდამენტალიზმს ხშირად რელიგიასა და საკრალური ტექსტებისეულ "ჭეშმარიტებას" უკავშირებენ, იგი პოლიტიკურაა მოუღვნაცაა. შეიძლება ითქვას, რომ ლიბერალური სკეპტიციზმიც კი ვერ გადაურჩა იმ ფუნდამენტალისტურ რწმენას, რომ ყველა თეორია (თავად ამ სკეპტიციზმის გარდა) კითხვის ქვეშ უნდა დადგეს. თუმცა ცნება ფუნდამენტალიზმი ხშირად გამოიყენება უარყოფითი მნიშვნელობით მოუქნელობის, სიხისტის, დოგმატიზმისა და ავტორიტარულობის აღსანიშნად, ის ასევე შეიძლება თვითმოყოფადობის პრინციპებისადაც ერთგულებას გამოხატავდეს.

წლის ირანულმა რევოლუციამ, რომლის შედეგადაც, აიათოლა ხომეინის (1900-89) თაოსნობით, პირველი ისლამური სახელმწიფო შეიქმნა. ამ ტიპის ფუნდამენტალიზმი მალე მთელ ახლო აღმოსავლეთს, ჩრდილო აფრიკასა და აზიის კონტინენტის გარკვეულ ნაწილსაც მოედო. ისლამი, ზოგადად, ყოველთვის იყო ანტი-დასავლური აზროვნების გამოვლინება და დასავლური თავისუფლებებისა და მატერიალიზმის დაუძინებელი მტერი. ამის უკიდურესი გამოვლინება გახლდათ თალიბანთა რეჟიმი ავღანეთში (1997-2001) და ვიჰადისტთა დაჯგუფებების გაჩენა (მაგ., ალ-ქაიდა), რომელთა სულიერი მისწრაფებები მუდამ "იარაღის პოლიტიკასთან", შეიარაღებულ დაპირისპირებასა და მონაწილობრივ სიკვდილის კულტთან იყო გაიგივებული.

იდეოლოგიის დასასრული?

XX საუკუნის ბოლოს დიდი კამათი იმართებოდა იმის თაობაზე, თითქოსდა იდეოლოგიამ საკუთარი თავი ამოწურა და უწინდელი მნიშვნელობაც დაკარგა. მეორე მსოფლიო ომში ფაშისმის დამარცხებისა და დასავლეთის განვითარებულ ქვეყნებში კომუნისტური იდეოლოგიის კრახის შემდეგ, "იდეოლოგიის აღსასრულზე" კი აღაპარაკდნენ. ამერიკელი სოციოლოგი დენიელ ბელი თავის ნაშრომში „იდეოლოგიის დასასრული? 50-იან წლებში პოლიტიკური იდეების ამოწურვის თაობაზე“ ამტკიცებდა, პოლიტიკური იდეების მარაგი დაილია, ვთქვარმა და იდეოლოგიურმა დისკუსიებმა დრო მოჭამა და ამიერიდან დასავლეთის პოლიტიკური პარტიები მხოლოდ ეკონომიკური და მატერიალური კეთილდღეობის დაპირებებით იბრძვიან ამომრჩეველთა ხმების მოსაპოვებლად. მოკლედ, ეკონომიკამ ბევრზე დასლო პოლიტიკა. თუმცა, რეალურად, ბელის მიერ დახატული სურათი არა იმდენად იდეოლოგიის აღსასრულს გამოხატავდა, რამდენადაც პარტიების იდეოლოგიურ თანხმობას (იხ. გვ. 10), ანუ დროებით იდეოლოგიურ ზაფხს. XX საუკ. 50-იან-60-იან წლებში ერთგვარი "კეთილდღეობის კაპიტალიზმში ბატონობდა, რამაც დიდ ბრიტანეთსა და მთელს დასავლურ სამყაროში ამგვარი კაპიტალიზმის ადპტებას და ქენზიანისტებს შორის თანხმობა ჩამოაგდო.

ჯეიპად:

ძირითადად, თარგმანიან როგორც "წმინდა ომს"; უფრო ზუსტად — "საღვთო ბრძოლა" ან "ძალისხმევა" — რაც ისლამური იდეოლოგიისადაც უსაზღვრო, ყოვლისმომცველ ერთგულებას ნიშნავს.

პოსტმოდერნიზმი, პოსტმოდერნულობა

პოსტმოდერნიზმი არაერთაზროვნად და თავისთავად საკამათო ცნებაა, რომელიც პირველად ზელონებაში, არქიტექტურასა და ზოგადად, კულტურის სფეროში მიმდინარე ექსპერიმენტული ძიებების აღსანიშნავად გამოიყენეს. როგორც სოციალური და პოლიტიკური ანალიზის ინსტრუმენტი, პოსტმოდერნიზმი ხაზს უსვამს ინდუსტრიალიზაციისა და კლასობრივი სოლიდარობის საფუძველზე აგებული საზოგადოებების, უფრო დანაწევრებულ და პლურალისტურ, ინფორმაციულ საზოგადოებებზე გადასვლის ფაქტს. ადამიანები მწარმოებლებიდან მომხმარებლებად გადაიქცევიან და ახლა ინდოიდუალიზში ენაცვლება კლასობრივ, რელიგიურ თუ ეთნიკურ მიკუთვნებულობას. ამ თვალსაზრისით, ტრადიციული პოლიტიკური იდეოლოგიების, მაგალითად, მარქსიზმისა და ლიბერალიზმის უარყოფა ახსნილია როგორც მოდერნიზაციის პროცესში შექმნილი "დიდი ზღაპრების" ე.წ. მეტა-ნარატებებისაგან თავის დაღწევის მცდელობა. პოსტმოდერნიზტი ამტკიცებენ, რომ არაფერია ბოლომდე სარწმუნო: საჭიროა აბსოლუტური და საყოველთაო სიმართლის შესახებ არსებული ვეელა მოხსრების უკუგდება, ვინაიდან ეს სხვა არაფერია, თუ არა თავის მოტყუება. ამ ნიშნით პოსტმოდერნიზმი "ანტი-ფუნდამენტალიზმის" მაგალითია — მისთვის განსჯა, თავისუფალი აზრის გამოხატვის შესაძლებლობა და საერთოდ, დემოკრატიული გარემოა სასიცოცხლოდ აუცილებელი.

მოგვიანებით, ფრენსის ფუკუიამამ თავისი ცნობილი წერილით "ისტორიის დასასრული?" (1989) მეტი სიცხადე შეიტანა ამ დეა-კამათში. ფუკუიამა სულაც არ ამტკიცებდა ზოგადად პოლიტიკური იდეოლოგიის უსარგებლობას, უბრალოდ მიუთითებდა, რომ ლიბერალურმა დემოკრატიამ ყველა მეტოქე დაამარცხა — ერთხელ და სამუდამოდ. ოღონდ ესეცაა, წერილი იმ დროს დაიწერა, როცა აღმოსავლეთ ვეროპაში კომუნისში სულს დაფუძნა, ხოლო ფუკუიამამ ეს მარქსიზმ-ლენინიზმის, როგორც მსოფლიო ისტორიული მნიშვნელობის იდეოლოგიის, საბოლოო დასამარცხებლ მიიჩნია. მის საწინააღმდეგოდ, ენტონი გიდეონი აცხადებდა — გლობალიზაციით, ტრადიციების დაკნინებითა და სოციალური მგრძობებელით აღბეჭდილ საზოგადოებებში, ნებისმიერი იდეოლოგია ერთნაირად გამოუსადეგარი — იქნება ის შემარცხენ თუ შემარჯუნენ ყაიღისაო. შემდგომ, უკვე პოსტმოდერნიზმიც გვთავაზობს თავისებურ ხედვას: უმთავრესი იდეოლოგიები, ანუ "დიადი ზღაპრები", მოდერნიზაციის პერიოდის თანმდევი ნაყოფია და ჩვენ ეს კარგა ხნის წინ გაუიარეთო. თუმცაღა, იმის მტკიცება, თითქოს ისტორიის, იდეოლოგიისა თუ მოდერნიზმის კედომა გარდუვალია, უკვე თავად იძენს ერთგვარ იდეოლოგიურ დატვირთვას. მსგავსი განცხადებები არათუ იდეოლოგიის აღსასრულის მომასწავებელია, არამედ სწორედ იმის დასტური, რომ იდეოლოგიები ცოცხლობს, ვითარდება და ეს პროცესი, საზოგადოდ, უსასრულოც კია.

სოციალური მგრძობებარობა:
ადამიანთა მიერ უკიდურესი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, საზოგადოებაში თანაცხოვრებისა და ერთურთის მიმართ ვალდებულებების დაცვის პირობებში.

შეჯამება

« იდეოლოგია წინააღმდეგობრივი პოლიტიკური ტერმინია და ხშირად უარყოფით ელფერსაც ატარებს. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა თვალსაზრისით, პოლიტიკური იდეოლოგია მეტ-ნაკლებად გამოკვეთილ იდეათა იმგვარი ერთობლიობაა, რასაც მოწესრიგებულ-დადგენილი პოლიტიკური საქმიანობა ეფუძნება. მისი ძირითადი მახასიათებლებია: არსებული მმართველობითი ურთიერთობების სისტემა, სასურველი მომავლის ხედვა და მკაფიო გეგმა, როგორ შეიძლება და უნდა განხორციელდეს კიდევ პოლიტიკური ცვლილებები.

« ზოგადად ყველა იდეოლოგია, პოლიტიკურ თეორიას პოლიტიკის პრაქტიკასთან აკავშირებს. ერთის მხრივ, იდეოლოგია პოლიტიკურ-ფილოსოფიას ჩამოკვეთს, ისიც გარკვეული მსოფლმხედველობით ნაკარნახევი ღირებულებების, თეორიებისა და დოქტრინების მატარებელია; თუმცა, მეორეს მხრივ, იგი პოლიტიკური მოძრაობის ფორმასაც იძენს და პოლიტიკური ლიდერების, პარტიებისა და ჯგუფების ქმედებებში ვლინდება.

« ყოველი იდეოლოგია საკუთარი პრინციპებითა და იდეებით ხასიათდება. მართალია, ეს იდეები ერთობლიობაში მოიაზრება, მათი სისტემურობა და ურთიერთკავშირი მხოლოდ ფარდობითია, რადგან ყოველი იდეოლოგია საკუთარ თავში დაპირისპირებულ ტრადიციებსა და შინაგან წინააღმდეგობებსაც მოიცავს. ამიტომ, ზოგჯერ შიდა იდეოლოგიური განხეთქილებანი უფრო მწვავეა ხოლმე, ვიდრე თავად იდეოლოგიათა ჯახი.

« არ შეიძლება იდეოლოგიების კერძოებულად დახშულ და უცვლელ სააზროვნო სისტემებად წარმოდგენა — ბევრ საკითხში ისინი ურთიერთს გადაფარავენ და საერთო ცნებებითა თუ ლექსიკონითაც კი სარგებლობენ. მათ მუდმივი განახლებაც ახასიათებთ — როგორც პოლიტიკური, ისე ინტელექტუალური თვალსაზრისითაც კერ ერთი, ერთმეორეზე ახდენენ გუელენას, და მეორეც, ისტორიულ ცვლილებებსაც უცილობლად ირეკლავენ.

« ამა თუ იმ იდეოლოგიის მნიშვნელობა იმისდა მიხედვით იცვლება, თუ რამდენად მიესადაგება იგი გარკვეულ პოლიტიკურ, საზოგადოებრივ თუ ეკონომიკურ გარემოებებს; რამდენადაა მზად თეორიული განახლებისათვის. იდეოლოგიათა ჯახი XX საუკუნეში, აიძულებდა უმთავრეს მიმდინარეობებს ლიბერალიზმს, კონსერვატიზმსა თუ სოციალიზმს, საკუთარი ტრადიციული პრინციპებისათვის გადაეჭრათ, რამაც უკვე ახალი იდეოლოგიების (ფემინიზმი, ეკოლოგიზმი, რელიგიური ფუნდამენტალიზმი) დაწინაურებას შეუწყო ხელი.

« იდეოლოგიის აღსასრულზე კამათი არა და არ ცხრება. კერ კიდევ II მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე დაიწყო იმაზე საუბარი, ფაშიზმისა და კომუნისმის აღსასრული დადგა და იდეოლოგიური დოგმების ადგილი, ეკონომიკურმა საკითხებმა დაიკავა; მერე იყო და "ისტორიის დასასრულის" თეზისმა ლიბერალური დემოკრატიის საყოველთაო ზეობის ამბავი გავაცნო;

პოსტ-მოდერნიზმი კი ამტკიცებს — ყველა არსებული იდეოლოგია ყველგასულია, როგორც ადრეული მოდერნიზაციის პერიოდის ნაყოფი.

კითხვები განსასჯელად

- < რატომ იწვევდა ცნება „იდეოლოგია“ უარყოფით ასოციაციებს?
- < დარჩა თუ არა რაიმე ზღვარი ლიბერალიზმსა და სოციალიზმს შორის?
- < რამდენად ეწინააღმდეგება „ახალი მემარჯვენეობისა“ და ტრადიციული კონსერვატიზმის იდეები ერთმანეთს?
- < რამდენად თავისთავადი და მწყობრი იდეოლოგიური სისტემაა ე.წ. „მესამე გზა“?
- < აქვს თუ არა მარქსიზმს მომავალი?
- < რა ისტორიულმა გარემოებებმა შეუწყვეს ხელი ფაშიზმის აღზრდას?
- < ანარქისტები შეუძლებელს მოითხოვენ?
- < რამ განაპირობა ფემინიზმის, ეკოლოგიზმისა და ფუნდამენტალიზმის გაჩენა? შეძლებენ კი ისინი ტრადიციული პოლიტიკური იდეოლოგიების ჩანაცვლებას?
- < შესაძლებელია თუ არა იდეოლოგიის გარეშე არსებობა?

დამატებითი საკითხავი

Freedman, M., *Ideology: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2003)

Heywood, A., *Political Ideologies: An Introduction*; 4th edn. (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2007)

დემოკრატია

"თუკი სხვა, უკვე ნაცად ხერხებს არ ჩეთელით, დემოკრატია მმართველობის ყველაზე უეარგისი ფორმაა".

უინსტონ ჩერჩილი, თმთა პალატაში წარმოთქმული სიტყვიდან (1947)

დემოკრატის განსაზღვრებისაკენ სწრაფვა, პოლიტიკოსებისა და პოლიტოლოგების ერთი ყველაზე ნიშანდობლივი მოუღენათაგანია. ძველ საბერძნეთშიც კი, თავად დემოკრატიული იდეის აკენად რომ ითვლება, ამ ცნებას ხშირად უარყოფითი მზნელობით იხსენიებდნენ ხოლმე. პლატონიცა და არისტოტელეც, დემოკრატის მასების მმართველობის იმგვარ ფორმად მიიჩნევდნენ, რასაც გონიერებაც უწიებოდა და ქონებაც. აკერ, XIX საუკუნემდე, ტერმინმა ვერა დ აკერ მიიშორა "ბრბოს მმართველობაზე მიმანიშნებელი, დამაკნინებელი ელფერი. თუმცა დღეს ყველანი გავდემოკრატდით — ლიბერალებიც, კონსერვატორებიც, სოციალისტებიც, და ასე განსაკუთ, კომუნისტებიცა თუ ფაშისტებიც კი ყელს იხეენ დემოკრატის სიკეთებზე ქადაგებით და ყოველ ნაბიჯზე საკუთარი "დემოკრატიულობის" აფიშირებას ცდილობენ. კაცმა რომ თქვას, XX საუკ. მიწურულს, უმთავრესი იდეოლოგიური სისტემის კრიზისისა და კრახის ფონზე, დემოკრატის მუქურები თითქოს მართლაც ყველაზე შორს და ძლიერად ანათებს. სოციალისმმა ხიბლი დაკარგა, კაპიტალიზმის ღირსებებიც შეილახა, დემოკრატია კი, ალბათ, ერთადერთი მყარ და გამძლე პრინციპად რჩება ჩვენს პოსტმოდერნისტულ პოლიტიკურ რეალობაში.

ამ თვეში შემდეგი ძირითადი საკითხები განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რა აზრით იხმარებოდა ცნება "დემოკრატია"?
- < რა საკითხები იწვევდა დემოკრატის ბუნებაზე კამათს?
- < დემოკრატიული მმართველობის რომელი მოდელები გამოდგა ყველაზე გამძლე?
- < რა ღირსება-ნაკლოვანებანი ახასიათებს თითოეულ ამ მოდელს?
- < რაგვარად მოქმედებენ დემოკრატიული სისტემები?
- < მართლა თუ უზრუნველყოფს დემოკრატია ხალხის მმართველობას?

დემოკრატის განსაზღვრება რას ნიშნავს ხალხი?

რას ნიშნავს სახალხო მმართველობა?

სად გადის "ხალხის ძალაუფლების" ზღვარი?

დემოკრატის მოდელები

კლასიკური დემოკრატია.

დამკუი დემოკრატია ხელშემწყობი დემოკრატია.

სახალხო დემოკრატია.

დემოკრატია მოქმედებაში: საპარისპირო შებუდეულები

პლურალისტური ხედა.

ელიტისტური ხედა.

კორპორატისტული ხედა.

ახალი მემარეკენობის ხედა.

მარქსისტული ხედა.

შეჯამება/კითხვები განსასჯელად/დამატებითი საკითხავი

დემოკრატიის განსაზღვრება

დემოკრატიის სათავეები ანტიკურ საბერძნეთშია საძიებელი. "კრატიაზე" დამთარგებული ნებისმიერი ცნებისა არ იყოს, (აეტოკრატია, არისტოკრატია, ბიუროკრატია და სხვ. მრავალი) დემოკრატიაც ბერძნული κραტოს-იდან მომდინარეობს, რაც თავის მხრივ, ძალას ან მართვას ნიშნავს. ამრიგად, "დემოკრატია" ითარგმნება როგორც დემოსის მმართველობა (demos - "ხალხს" აღნიშნავს, თუმცა თავად ძველი ბერძნები ამ სიტყვით "ლარიბებს" ან "მრავალთ მოიხსენიებდნენ). ასეა თუ ისე, თავისთავად "ხალხის მმართველობა" ბევრს არაფერს გვეუბნება — ეს ცნება ყველას თავისებურად ესმის, რაც მის პოლიტიკურ კონცეფციად გამოყენებას უკიდურესად ართულებს. ლამის უკამათოდ მისი "კარგ რამედ" აღიარებამ დემოკრატია ერთგვარ შემახილად აქცია, ბრმა აღტაცების გამოსახატავად ამა თუ იმ იდეებისა თუ მმართველობის ფორმის მიმართ ბერნარდ კრიკის (1993) ნათქვამი რომ მოუიფლებოთ "დემოკრატია ალბათ ყველაზე მიმზიდველი სიტყვაა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ლექსიკონში. ხოლო როცა სიტყვა ნებისმიერი ადამიანისთვის ნებისმიერ რამეს შეიძლება ნიშნავდეს, არსებობს საფრთხე, რომ მან საერთოდ დაკარგოს აზრი. იმ მრავალთა შორის, რასაც კი დემოკრატიას მიაწერენ, შემდეგი ნიშან-თვისებებია საგულისხმო:

‡ ღარიბთა და უსოფართა მმართველობა

‡ მმართველობის იმგვარი ფორმა, როცა ხალხი პირდაპირ და უწყვეტად მართავს საკუთარ თავს — პროფესიონალი პოლიტიკოსებისა და სახელმწიფო მოხელეთა დაუხმარებლად.

‡ თანაბარ შესაძლებლობებსა და პიროვნულ უნარს დაყრდნობილი საზოგადოება, სადაც იერარქიისა და პროვილექციების ადგილი არაა.

‡ სოციალური უთანასწორობის შესამცირებლად გამიზნული, კეთილდღეობის მიღწევისა და გადანაწილების ერთგვარი სისტემა.

‡ გადაწყვეტილებათა მიღების იმგვარი წესი, რაც უმრავლესობის მმართველობას ეფუძნება.

‡ უმრავლესობის ძალაუფლებაზე კონტროლის განმხორციელებელი, უმცირესობის უფლებებისა და ინტერესების უზრუნველყოფელი სისტემა.

‡ საჯარო მოხელეთა არჩევა ამომრჩეველთა ხმების მოპოვების გზით.

‡ მმართველობის სისტემა, რომელიც ადამიანთა ინტერესებს ემსახურება იმისდა მიუხედავად, მონაწილეობავენ თუ არა ისინი პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

მაგრამ ყველაზე უპრიანი გასახსენებელი, ალბათ მაინც ებრაჰამ ლინკოლნისეული "გეტისბერგის მიმართვაა" (1864წ.) — გაგანია სამოქალაქო ომის დროს რომ წარმოთქვა და დემოკრატიის უმათურეს ღირსებად დაასახელა "ხალხის მმართველობა, ხალხისეუ მიერ, და ისევე ხალხის საკეთილდღეოდ". ამ შემთხვევაში აშკარაა მმართველობისა და ხალხის ურთიერთკუშირი, რაც რამდენიმე სახით შეიძლება გამოვლინდეს: ხალხის მმართველობად, ხალხისეუ მიერ, და ისევე ხალხისთვის. დემოკრატიული მმართველობის არსის განსაზღვრა გაცხოველებული იდეოლოგიური და პოლიტიკური განსჯის საგნად რჩებოდა მუდამ. ამ თემაზე დემოკრატიის

სხვადასხვა მოდელზე ეისაუბრებთ და იმ ისტორიულ გარემოებებზე, რაც თავად დემოკრატიის ცნების თაობაზე იწყვედა დაე-კამათს. საბოლოო ჯამში, სამი უმთავრესი კითხვა გამოიკვეთა:

† რას ნიშნავს ხალხი?

† რას ნიშნავს სახალხო მმართველობა?

† სად გადის "ხალხის ძალაუფლების" ზღვარი?

რას ნიშნავს "ხალხი"?

დემოკრატიის ერთი უმნიშვნელოვანესი ნიშან-თვისებათაგანია პოლიტიკური თანასწორუფლებიანობა — ძალაუფლების რაც შეიძლება ფართოდ და თანაბრად განაწილების პრინციპი; თუმცა, ჩნდება კითხვა — რა ინსტიტუტებსა და აკრძალვებს შორის უნდა მოხდეს ეს განაწილება? ანუ, ბოლოსდაბოლოს, ვინაა "ხალხი"? ერთი შესვლით, პასუხი მარტოა — "დემოსი ანუ ხალხი, ყველა ადამიანის" ერთობლიობას — ქვეყნის მთელ მოსახლეობას ნიშნავს. არადა, ნებისმიერი დემოკრატიული სისტემა ზღვრულად მმართველობაში განურჩევლად ყველას პოლიტიკურ მონაწილეობას და ზოგჯერ, ძალიან მკაცრადაც

როგორც ვთქვით, ძველი ბერძენი ავტორები სიტყვა დემოსს სხორად "მრავალა" მნიშვნელობითაც მოიხმარდნენ, ანუ დაჩაგრულთა და როგორც წესი, უქონელ უძრაველობასთან დაკავშირებით ამდენად, დემოკრატია პოლიტიკურ თანასწორობას კი არა, ღარიბთა მიმართ დამოკიდებულებას გულისხმობდა. ბერძენულ ქალაქ-სახელმწიფოებში პოლიტიკური აქტივობა მოსახლეობის მხოლოდ მუშაუდელი რაოდენობისთვის იყო დაშვებული — 20 წელს გადაცილებული, მოქალაქეობის უფლების მქონე მამაკაცებისათვის, მაშინ როცა ყველა ქალს, მონებს და უცხოტომელებს ამის უფლება ჩამორთმეული ჰქონდათ. არჩევნებში მონაწილეობის თვალსაზრისით, მკაცრი შეზღუდვები არსებობდა დასავლეთის სახელმწიფოებშიც — თითო XX საუკუნის ჩათვლით ჩვეულებრივ, ქონებრივი ცენზის დაწესებისა და ქალთა უფლებების შეკვეცის სახით. მაგალითად, საყოველთაო საარჩევნო უფლება დიდ ბრიტანეთში მხოლოდ 1928 წლიდან შემოიღეს, როცა ქალებისა და მამაკაცების საარჩევნო უფლებები გათანაბრდა; ა.შ.შ-ში აფრო-ამერიკელებს ბევრ სამხრეთულ შტატში ხმის მიცემა 1960 წლამდე აკრძალული ჰქონდათ, შვეიცარიაში კი სულაც 1971 წ. მიუშვეს ქალები საარჩევნო ურნებთან. სხვათა შორის, ყველა დემოკრატიულ სისტემაში კერძოდ არსებობს მნიშვნელოვანი შეზღუდვები: მაგალითად, ბავშვებს პოლიტიკურ ცხოვრებას არ აკარებენ — თუმცა ასაკობრივი შეზღუდვები 21-დან 15 წლამდე მერყეობს (ვთქვათ, ირანის საპრეზიდენტო არჩევნებში სწორედ ამ ასაკიდან შეუძლიათ ხმის მიცემა); არსებობს სხვა, ტექნიკური ხასიათის შეზღუდვებიც — სულით აუდემოფთათვის და პატიმრებისათვის.

დღესდღეობით "ხალხი" პრაქტიკულად მთელს ზრდასრულ მოსახლეობას მოიცავს, ოღონდ არც ეს გაგებაა საყოველთაო და ამომწურავი:

პოლიტიკური თანასწორობა

ზოგადად, პოლიტიკური თანასწორობა პოლიტიკური ძალაუფლებისა და გულუფლის თანაბრად გადანაწილებას ნიშნავს. ამდენად, იგი შესაძლოა, დემოკრატიის უმთავრეს პრინციპადაც შეიჩინოს როგორც არ უნდა განეპარტო ცნება "ხალხი", ნებისმიერ პიროვნებას შინაგანად ერთნაირი წინააღიდეგობა — ყველას ხმა თანაბრად ფისობს; ანუ, ლიბერალური დემოკრატიის თეორია პოლიტიკური უფლებების თანაბარ განაწილებას გულისხმობს, რაც შედეგად პრინციპში ახსნის: "ერთი ადამიანი — ერთი ხმა და ყველა ხმა თანაბრად ფისობს". ოღონდ სოციალისტები პოლიტიკურ გულუფლანს ეკონომიკური რესურსების კონტროლსა და კომუნიკაციის საშუალებების ხელმისაწვდომობას უკავშირებენ. ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკური თანასწორობა არა უბრალოდ საარჩევნო უფლებების გათანაბრებაა, არამედ სოციალური თანასწორობის მაღალ ხარისხსაც მოითხოვს.

ხალხი ერთიან, მთლიან საერთო ინტერესებით შეკავშირებულ ორგანიზმდაც შეიძლება წარმოვიდგინოთ ამ კუთხით დანახული დემოკრატიის მოდელი, რუსოს თორიის მსგავსად, ყურადღებას "საზოგადო", ანუ "კოლექტიურ ნებაზე" ამახვილებს, და არა ცალკეული პიროვნების კერძო ინტერესებზე. მეორეს მხრივ, რამდენადაც დაყოფა და უთანხმოება ადამიანთა ნებისმიერ ერთობას ახასიათებს, სინამდვილეში "ხალხი" შეიძლება მხოლოდ "უმრავლესობასაც კი აღნიშნავდეს. ასეთ დროს, დემოკრატია უმრავლესობის მმართველობის მკაცრი პრინციპის ერთგული ხდება და გამორიცხული არაა, "უმრავლესობის ტირანიის" მახინჯ გამოვლინებადაც გარდაიქმნას; და ბოლოს, ისეთ საკითხსაც ვერ აუვლით გვერდს, როგორცაა ხალხის რა რაოდენობა უნდა მოიცვას ჭეშმარიტად დემოკრატიულად პოლიტიკა, ანუ — სად, რა ფარგლებში უნდა "დაიხანოს" დემოკრატია? პოლიტიკური ნაციონალიზმის ძველამოსილების გამო, "ხალხის" რაობა ხომ, ჩვეულებრივ, ეროვნული ნიშნით განისაზღვრება ხოლმე — ამ ბოლო დროს კი, გლობალიზაციის გავლენით, უკვე ჟოსმოპოლიტური დემოკრატიის ცნებაც საკუთარ უფლებებს აცხადებს...

უმრავლესობის მმართველობა:

პრინციპი, რომლის თანახმადაც უმრავლესობის ან რიცხობრივი უპირატესობის შენე ჯგუფის ნებას ენიჭება უპირატესობა — უმცირესობის ნებასთან შედარებით, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ უკანანსკნელთ მოუწევთ უმრავლესობის ნებას დაეთანხმონ.

ჟოსმოპოლიტური დემოკრატია:

დემოკრატიის ისეთი ფორმა, რომელიც მმართველობის ზესახელმწიფობაზე დონეზე ოპერირებს და ტრანს-ეროვნული და გლობალური მოქალაქეობის იდეას ეფუძნება.

ტოტალიტარული დემოკრატია

აბსოლუტური დიქტატურა დემოკრატიის ნიშნით ჩვეულებრივ ემყარება ლიდერის მისწრაფებას დაამტკიცოს, რომ პოლიტიკურ სიბრძნეზე მონოპოლიას სწორედ იგი ფლობს.

რას ნიშნავს სახალხო მმართველობა?

დემოკრატიის თითქმის ყველანაირი გაგება "სახალხო მმართველობის" პრინციპს ეყრდნობა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ადამიანები რეალურად, თავადვე არიან მმართველობის წყარო — უმნიშვნელო რაოდენობის გადამწყვეტილებების მიღებაშიც მონაწილეობენ და საკუთარი საზოგადოებების აუკარგიანობასაც განაპირობებენ. ეს სხვადასხვა სახით გამოიხატება: პირდაპირი დემოკრატიის შემთხვევაში, სახალხო მონაწილეობა გადამწყვეტილებათა მიღებაზე პირდაპირი და მუდმივი ზემოქმედებით იჩენს თავს — რეფერენდუმის, მასობრივი მიტინგების, თუ "ცოცხალ ეთერში ტელეკამოკითხვების სახით განსხვავებული და უფრო გავრცელებული ფორმაა ხმის მიცემა — ე.წ. "წარმომადგენლობითი დემოკრატიის" უმთავრესი ნიშანი. ხმის მიცემისას მოქალაქეები არა იმდენად მათი ცხოვრების მოსაწყობად აუცილებელ გადაწყვეტილებებს იღებენ, რამდენადაც საკუთარ რჩევებს ანდობენ ამ საქმის მოგვარებას; ოღონდაც არჩევნების დემოკრატიულადა იმით განისაზღვრება, რომ საყოველთაოდ მიღებული "შეჯიბრის" პირობებში, ადამიანებს უღირსთა გამოხშირვა შეუძლიათ და პოლიტიკოსთა იძულება, ანგარიშვალდებულად იგრძნონ თავი საზოგადოების წინაშე.

არსებობს ისეთი მოდელებიც, რომლებიც ხალხისთვის მმართველობის პრინციპს იმეფლებენ, ოღონდ ძალიან ცოტა ადგილს უტოლებენ საზოგადოებას მართვაში პირდაპირი თუ არაპირდაპირი მონაწილეობისათვის. ამის ყველაზე გროტესკული მაგალითებია ფაშისტური დიქტატორების — მუსოლინისა და ჰიტლერის ე.წ. ტოტალიტარული დემოკრატია. მსგავსი რეჟიმების დემოკრატიული შემადგენელი იმ განცხადებას ემყარებოდა, თითქოსდა ერის ბელად და სხვა არაფერს გამოხატავდა ხალხის სანუკვარ ნებას, რაც "ჭეშმარიტ დემოკრატას" ფაქტიურად, აბსოლუტურ დიქტატურასთან აიკვებდა. ასეთ დროს, სახალხო მმართველობა სხვა არაფერია, თუ არა

საყურადღებოდ...

პირდაპირი და წარმომადგენლობითი დემოკრატია

პირდაპირი დემოკრატია (ზოგჯერ, "თანამონაწილეობის დემოკრატიადაც" რომ იხსენიება) მოქალაქეთა პირდაპირ, უშუალო და მუდმო თანამონაწილეობას გულისხმობს მმართველობით საქმიანობაში. ამრიგად, იგი მიჯნავს მმართველებსა და მართულთ, სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას. სახალხო თვითმმართველობის ეს სისტემა ჯერ კიდევ ანტიკურ ათენში შეიქმნა სახალხო კრების ფორმით, დღეს კი მისი ყველაზე აშკარა გამოვლინებაა რეფერენდუმი. პირდაპირი დემოკრატიის უმთავრესი ღირსებებია:

- < მოქალაქეებს საკუთარ ბედზე მეტი კონტროლის საშუალებას აძლევს.
- < უკეთ გათვინცობიერებული და პოლიტიკურად გამოვყილი საზოგადოების ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს და ამდენად, საგანმანათლებლო ღირსებებიც გააჩნია.
- < საშუალებას აძლევს მოქალაქეებს თვითკმარი პოლიტიკოსების გარეშეც გამოხატონ საკუთარი აზრი და ნება.
- < უზრუნველყოფს მმართველობის კანონიერებას, რამდენადაც ხალხი საკუთარ გადაწყვეტილებებს სცემს პატეს.

წარმომადგენლობითი დემოკრატია დემოკრატიის შეზღუდული და არაპირდაპირი ფორმაა — შეზღუდულია იმდენად, რამდენადაც მმართველობაში ხალხის მონაწილეობა წვევტილია და ხანმოკლე, და მხოლოდ რამდენიმე წელიწადში ერთხელ, არჩევნებში მონაწილეობით გამოიხატება; ხოლო არაპირდაპირია, რადგან საზოგადოება თავად არ ახორციელებს მმართველობას — უბრალოდ, მმართველებს ირჩევს. მართვის ეს ფორმა მეტ-ნაკლები დემოკრატიულობით ხასიათდება: წარმომადგენლობითობა მხოლოდ საიმედო და ქმედითი აჯაჯვის როლს ასრულებს მმართველ/მართულთ შორის და ხშირად სწორედ ამას უწოდებენ ხოლმე "საარჩევნო მანდატს". შევკვიძლია ჩამოთვალათ წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ძლიერი მხარეები:

- < იგი დემოკრატიის მოქნილი ფორმაა (პირდაპირი და სახალხო თანამონაწილეობა მხოლოდ ადამიანთა მცირე ერთობებშია შესაძლებელი).
- < რიგით მოქალაქეებს გადაწყვეტილებათ მიღების ტვირთისაგან ათვისუფლებს და შესაძლებელს ხდის შრომის განაწილებას პოლიტიკურ ასპარეზზე.
- < როგორც წესი, ქვეყნის მართვას უფრო განათლებულ, საქმის მცოდნე და გამოცდილ ხალხს აბარებს.
- < რიგითი მოქალაქეების პოლიტიკადან გამოიჯენით, სტაბილურობას ინარჩუნებს, და ამით საზოგადოებრივ თანხმობასაც აღწევს

ყოლისშემძლე ბელადის ნების რიტუალიზებული მორჩილება — მრავალრიცხოვანი, ხმაურიანი ზეიმებით, ღონისძიებებითა და მსვლელობებით ამას ზოგჯერ პლემბისტიკურ დემოკრატიათა უწოდებენ ხოლმე. ტრადიცი-

პლემბისციტური

დემოკრატიუ:

პლემბისციტური დემოკრატიუ დემოკრატიული მმართველობის ისეთი ფორმაა, რომელიც მმართველსა და მართულს შორის პლემბისციტის (ან რეფერენდუმის) სახით უშუალო კავშირს გულისხმობს. ეს საზოგადოებას საკუთარი აზრის პირდაპირ/უშუალოდ გამოხატვის შესაძლებლობას აძლევს. ამგვარად, პლემბისციტური დემოკრატია პირდაპირი, თანამონაწილეობის დემოკრატიის ნაირსახეობაა. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ პლემბისციტური დემოკრატიას ხშირად იმის საფუძველზე აქიტიკებენ, რომ ის დემოკრატიისთვის ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნის (ისეთი პოლიტიკური ღონისძიებების მმართველობა, რომელიც მმართველობით ახერხებენ მასებით მანიპულირებას, მათ ენებებსა და ცრურწმენაზე თამაშით). ამ ტიპის დემოკრატია დიდად არ განსხვავდება მასობრივი ექსპანსიონისაგან, რომელიც დიქტატურას პოპულისტურ ქვესტრუქტურას ქმნის. თუმცა კი განსხვავდება რეფერენდუმის ჩატარების პრაქტიკისაგან, რაც წარმომადგენლობით დემოკრატიის სისტემის სრულყოფას ემსახურება.

რადიკალური დემოკრატია:
დემოკრატიის ფორმა, რომელიც ხელს უწყობს დეცენტრალიზაციას. საზოგადოების პოლიტიკურ მონაწილეობას და პოლიტიკური ძალაუფლების მაქსიმალურად დანაწილებას.

ტარულმა დემოკრატიებმა აშკარად დაამახინჯეს დემოკრატიული მმართველობის საყოველთაო გაგება და გამოუყენეს, თუ რა შინაგანი წინააღმდეგობა შეიძლება არსებობდეს "ხალხის მმართველობას" (მოქალაქეთა თანამონაწილეობას) და "ხალხისთვის მმართველობას" (მართვას ხალხის საკეთილდღეოდ) შორის. მაგალითად, წარმომადგენლობით დემოკრატიის დამკველები ცდილობდნენ პოლიტიკაში ხალხის მონაწილეობა მხოლოდ ხმის მიცემის პროცედურაზე დაეყვანათ, რადგან შინაგანად, საზოგადოებას მთლიანობაში არც გამჭვირვალობა, არც განათლება და არც გამოცდილება არ ეყოფა, ქვეყნის გონიერულად სამართაულო.

სად გადის "ხალხის ძალაუფლების" ზღვარი?

რაკილა ვადაწყვეტიტო, რაი არს ხალხი, და როგორ უნდა მართოს მან ქვეყანა, ახლა იმაზეც დეფიქტდო, სად უნდა გავიდეს მისი ძალაუფლების ზღვარი. განა რა არის დემოკრატიის სიღრმე? რა საკითხები უნდა გადაწყვიტოს თავად ხალხმა, და რა უნდა დაუტოვოს გადასაწყვეტად ცალკეულ მოქალაქეს? ილიბერალურ ინდივიდუალიზმზე აღმოცენებული დემოკრატიული მოდელები, ჩვეულებრივ, დემოკრატიას ვიწროდ გაგებულ "პოლიტიკურ ცხოვრებაში" ატყდნენ. ამ თვალსაზრისით, დემოკრატიის მიზანი — ხალხის თანამონაწილეობის სხვადასხვა ფორმით — იმ კანონთა ჩარჩოების დადგენაა, რითაც პიროვნებას თავისი ცხოვრების მოწყობა და ყრძო ინტერესთა საზოგადოებრივად შეუძლია. ამდენად, დემოკრატიული გადაწყვეტილებანი მხოლოდ ერთიან საზოგადოებას ეხება — სხვა ვითარებაში, იგი თვისუფლების შემეკვცია. არცთუ იშვიათად, დემოკრატიისადმი ამგვარი უნდობლობა მის როგორც პირდაპირ, ასევე თანამონაწილეობითი ფორმების უარყოფაშიც არაერთხელ გამოვლენილა.

დემოკრატიის ალტერნატიულ გაგებას სოციალისტები და რადიკალი დემოკრატები გეთავაზობენ: რადიკალური დემოკრატია, თავისთავად, არა იმ კანონთა ერთობლიობაა, რომელთა მიხედვითაც პიროვნებებს საკუთარი საქმის კეთება შეუძლიათ, არამედ ერთიანი პრინციპი საზოგადოებრივი არსებობის ყველა სფეროსთან მიმართებაში. აღამიანებს დაბადებისთანავე აქეთ მათთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღებაში მონაწილეობის უფლება, დემოკრატია კი, უბრალოდ, ის ერთობლივი პროცესია, რითაც ამ გადაწყვეტილებათა მიღება ხორციელდება. ამის ნათელი მაგალითია სოციალისტთა მოთხოვნები ქონების კონტროლიზაციისა თუ მუშათა თვითმმართველობის თაობაზე, რაც მათ თვალსაზრისით, ეკონომიკური ცხოვრების დემოკრატიზაციის აუცილებელი პირობაა. უბრალოდ, პოლიტიკური დემოკრატიის წახალისების ნაცვლად, სოციალისტები ერთთავად "სოციალურ დემოკრატიასა" და "ინდუსტრიულ დემოკრატიასზე" ლაპარაკობენ. მათ მსგავსად, ფემინისტებიც ოჯახური ცხოვრების დემოკრატიზაციას მოითხოვენ, რაც მათთვის საშინაო საქმესა თუ პირად ცხოვრებაში თანაბარი ხმის უფლებას ნიშნავს. ამ გადასახედვად,

დემოკრატია უფრო თავისუფლების "შეგობარია", ვინემ მისი "შტერა — ჩაკვრა და ძალდატანება მხოლოდ ამ პრინციპის უკუღებულყოფის შემთხვევაში აოულბს ნოჟიერ ნიადაგს.

დემოკრატის მოდელები

ძალზე ხშირად, დემოკრატის განუყოფელ, ერთგვაროვან ფენომენად მიიჩნევენ ხოლმე. მრავალთა აზრით, დასაუღური დემოკრატია (მუღმეი და მრავალპარტიული, საყოელთაო ხმის უფლებაზე დაფუძნებული არჩენები) დემოკრატის ერთადერთი, ყოველ შემთხვევაში, ლეგიტიმურობის მხრივ, მისაღები ფორმაა. ხანდახან დემოკრატის ამ გაგებას ტერმინ "ლიბერალურსაც" უმატებენ ხოლმე, და უკვე ლიბერალურ დემოკრატად იხსენიებენ. არადა, სინამდელიღმე, დემოკრატის არაერთი განსხვავებული თორია თუ მოდელი არსებობს და ყოველი მათგანი სახალხო მმართველობის საკუთარ ვერსიას გუთავაზობს. აქ არა მხოლოდ დემოკრატული ფორმებისა და მექანიზმების მრავალფეროვნებაზეა ლაპარაკი, არამედ — და სწორედ ესაა მთავარი — იმ ნიადაგთა ნაირგვარობაზეც, დემოკრატულმა მმართველობამ რომ შეიძლება "გაიხაროს". თავად ლიბერალური დემოკრატიაც კი არახუსტი ცნებაა — რადგან დემოკრატული მოწყობის არაერთი, ურთიერთდაპირისპირებული ლებერალური თვალსაზრისი არსებობს. დემოკრატის ოთხი განსხვავებული მოდელი შეიძლება გამოყოფი:

- † კლასიკური დემოკრატია
- † დამცუი დემოკრატია
- † ხელშემწყობი დემოკრატია
- † სახალხო დემოკრატია

კლასიკური დემოკრატია

დემოკრატის კლასიკური მოდელი ძველბერძნული პოლისია, ანუ "ქალაქი-სახელმწიფო"; კერძოდ, მმართველობის ის სისტემა, რაც ძველი საბერძნეთის ყველაზე დიდ და ძლევამოსილ ქალაქ-სახელმწიფოში, ათენში განვითარდა. ჩვენ აღმდე V-IV საუკუნეებში იქ გავრცელებული პირდაპირი დემოკრატის ფორმას, ხშირად სახალხო მმართველობის ერთადერთ შემოღვეულ და იდეალურ სისტემად მიიჩნევენ ხოლმე. მართალია, ამ მოდელმა მნიშვნელოვნად იმოქმედა გვიანდელი ეპოქების ისეთ მოაზროვნეებზე, როგორებიც იყუნენ რუსო და მარქსი, ათენური დემოკრატია მაინც ბოლომდე პირდაპირი სახალხო მმართველობის უნიკალურ ნაირსახეობად დარჩა და მისი გამომახილი საკმაოდ უმნიშვნელო იყო თანამედროვე სამყაროში. ათენში დემოკრატია სახალხო კრების სახით ელინდებოდა — ყველა მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებას მოქალაქეთაგან შემდგარი სახალხო კრება, ანუ Ecclesia იღებდა და იგი სულ ცოტა, წელიწადში ორმოცჯერ მაინც იკრიბებოდა. საჯარო მოხელეებს ისეე მოქალაქეთა რიგებიდან ირჩევენ, გარკვეული

ჯერემი ბენტამი (1748-1832)

ბრიტანელი ფილოსოფოსი, სასაზღვრო რეორმატორი და უტილიტარიზმის ფუძემდებელი. ჯ. ბენტამმა შეიმუშავა "ხეობრჯე-ფილოსოფიური სისტემა", რომელიც იმ მოსაზრებას ეფუძნებოდა, რომ ადამიანები ბუნებით რაციონალურად ევოლუციონირებენ არსებობის არიან და მათი მიზანია სარგებლანობის მაქსიმალური. ჯ. ბენტამს ხედავენ, რომ აღნიშნული თვისება სასაზღვროსა და პოლიტიკის სფეროებში რეორმების საშუალებად საუკუნოდ შეიძლება მივიღოთ. "სექტიკონომიკის" პრინციპზე დაყრდნობით, მისმა მიმდევრებმა — ფილოსოფოს-რადიკლებმა, მე-19 საუკუნის დიდ

ბრიტანეთში არაერთი რეორმის დაუდეს სათავე სოციალური მართების, საპრობის, მმართველობისა და ეკონომიკის სფეროებში თავისუფალი აბზრის (laissez-faire) პრინციპების მომხრე, ჯ. ბენტამი, მიუკანმობთ პოლიტიკურ დემოკრატის მტკიცე მიმდევარიც გახდა. მისი უტილიტარისტური ხედავ კარგად ნანს ნაწილში "ნანაერტი მმართველობის თაობაზე" [1776]. ხოლო უფრო სრულად "ხეობისა და კანონმდებლობის პრინციპებში" (1789).

ვადითა და კენჭისყრით თანამდებობაზე ყოფნა დროებითი იმიტომაც იყო, რომ რაც შეიძლება მეტ მოქალაქეს მიეღო მონაწილეობა მმართველობაში. სახალხო კრების აღმასრულებელი საკრებულო, 500 მოქალაქისაგან დგებოდა და მას 50 კაციანი საბჭო წარუდგენდა ხოლმე იმ დღისთვის განსახილველ საკითხს სიას. საბჭოს თავი მხოლოდ იმ ერთი დღით ირჩეოდა და არც ერთ ათწელს არ შეეძლო ამ თანამდებობის ორგზის დაკავება. ერთდერთი გამონაკლისი სამხედროთათვის დაიშვებოდა, სხვა საჯარო მოხელეებისაგან განსხვავებით. ერთ თანამდებობაზე მათი რამდენიმეგზის არჩევა იყო შესაძლებელი.

ძირითადი, რაც ათწურ დემოკრატის გამორჩევადა, მისი მოქალაქეების პოლიტიკური აქტიუობის ხარისხი გახლდათ. ისინი არა მარტო მუდმივად ესწრებოდნენ საერთო კრებას, ყოველი მათგანი მზად იყო, მიღებულ გადაწყვეტილებებზე პასუხისმგებლობაც ეტვირთა. დემოკრატის ამგვარი ფორმის შეურიგებელ კრიტიკოსად თავად პლატონი გვევლინება. პოლიტიკური თანასწორობის იდეას იგი იმ მოსაზრებით უარყოფდა, ადამიანთა დიდ უმრავლესობას მართვისთვის აუცილებელი არც ჭკუა-გონება ყოფილა, არც გამოცდილება. თავის რესპუბლიკაში პლატონმა გამოთავალ-იცი შემოგვთავაზა — მან მმართველობა მფეფ-ფილოსოფოსებს (ანუ მფურვეთ) გადააბარა და ერთგვარი "განათლებული დიქტატურის" მოდელიც დაგვიხატა. თუმცა, ათწურ დემოკრატის სხვა პრინციპული ნაკლიც ახასიათებდა: ამგვარი მმართველობა მოსახლეობის უდიდეს ნაწილ პოლიტიკური საქმიანობიდან მიჯნავდა — მმართველობაში თანამონაწილეობისათვის მხოლოდ ათწმევე დაბადებული, 20 წელს გადაცილებული მამაკაცები დაიშვებოდნენ; მონებს (მოსახლეობის უმრავლესობას), ქალებს, და უცხოტომელებს საერთოდ არანაირი პოლიტიკური უფლებები არ გაანდათ. ამასთანავე, ათწურ მოქალაქეებს იმიტომაც რჩებოდათ ამდენი დრო პოლიტიკისთვის, რომ მონობის ინსტიტუტი მძიმე ფიზიკური შრომისაგან ათაისუფლებდათ და საოჯახო ცხოვრების მთლიანად ქალებისთვის ვად-აბარებაც, ბერ ყოფით საზრუნავს აცილებდათ თავიდან. ამ კუთხით,

ათენური პოლისი დემოკრატიული იდეალის სრულ ანტითეზადაც შეგვიძლია მივიჩნიოთ და მაინც, პოლიტიკურ ცხოვრებაში პირდაპირი და მუდმივი თანამონაწილეობის კლასიკური მოდელის ანარქული მსოფლიოს არაერთ კუთხეში შეინიშნება — ეთქვას, ა.შ.შ.-ში, სადაც ახალი ინგლისის ქალაქებში დღესაც საერთო კრება წყვეტს მნიშვნელოვან საკითხებს და ასევე, შვეიცარიის მცირე კანტონების სათემო გაერთიანებების მმართველობაშიც. აქედანვე მოდის რუფერენდუმების საყოველთაო პრაქტიკა, ყრძოდ — საკონსტიტუციო საკითხებთან დაკავშირებული გამოკითხვები თუ ახალი დემოკრატიული ექსპერიმენტები — ვეზით-პოლებისა და ინტერნეტ-გამოკითხვების სახით.

დამცავი დემოკრატია

დემოკრატიულმა იდეებმა ახალი სიცოცხლე XVII-XVIII საუკ. შეიძინა; თუმცა ისინი უკვე საკმარის განსხვავებულდნენ ანტიკური საბერძნეთის კლასიკური დემოკრატიის მოთხოვნებისაგან. კერძოდ, დემოკრატია ნაკლებად აღიქმებოდა როგორც საზოგადოების პოლიტიკურ ცხოვრებაში თანამონაწილეობის მექანიზმი — ის ახლა უფრო იმ საშუალებად მოიხსენიებოდა, რითაც მოქალაქებს ხელისუფლების მოთოკა შეეძლოთ აქედან — "შეურვე დემოკრატიის" ცნება.

ამგვარ თვალსზრისს იზიარებდნენ იმ დროის ლიბერალი მოაზროვნეები, ვინც უპირველეს ყოვლისა, პიროვნული თავისუფლების სამოქმედო არეალის გაფართოებას ისახავდნენ მიზნად. ყოვლისშემძლე ხელისუფლებისაგან პიროვნების დაცვის სურვილი მოჩანს ალბათ, იმ ვყულაზე ადრეულ, სწორედაც რომ დემოკრატიულ განწყობაში, რაც არისტოტელესეულ კონტრ-შეკითხვაში გამოსჭუთის: 'quis custodiet custodes?' ("თავად შეურვეებს ვინა გაუნევს მეურეობას?")

იგივე, "ნებას მიშეებულ" ძალაუფლების საკითხი აფიქრებდა ჯონ ლოკსაც. მისი ღრმა რწმენით, არჩევნებში საყოველთაო მონაწილეობა თანდაყოლილი უფლებებიდან გამომდინარეობდა და უშუალოდ უკავშირდებოდა საკუთრების უფლებას. თუკი ხელისუფლება იმგვარად დაბეგრავდა მოსახლეობას, საბოლოო ჯამში მისთვის საკუთრების ჩამორთმევაც რომ შესძლებოდა, მაშინ მოქალაქებსაც უნდა ქონოდათ საშუალება, გაუსაძლისი ბეგარისაგან კანონიერად დაეცათ თავი. სხვა სიტყვებით, დემოკრატია "შეთანხმებული მმართველობის" სისტემასთან გაიგება და ის უკვე ნარმომადგენლობითი ასამბლეის მეშვეობით უნდა განხორციელებულიყო. აღსანიშნია, რომ თავად ლოკი სულაც არ გახლდათ დემოკრატი დღევანდელი გაგებით მიანდა, რომ ხმის მიცემა მხოლოდ მესაკუთრებს უნდა შესძლებოდათ, რადგან სწორედ მათ თანდაყოლილ უფლებას უქმნიდა საფრთხეს ხელისუფლების თევასულობა. საყოველთაო საარჩევნო უფლების უფრო რადიკალური მოთხოვნები XVIII საუკ.-დან მოყოლებული გაისხის და ისეთი თეორეტიკოსების სახელებს უკავშირდება, როგორებიც იყვნენ ჯერემი ბენტამი და ჯეიმზ მილი (1773-1836). მაგრამ

უტილიტარულობა (სარგებლანობა): გამართლებული ხარჯი; რაიმეს მატერი-ალური მოხმარებით გამორეული დაკმაყოფილება.

თანდაყოლილ უფლებანი: აღმინისათვის უპირისაღესი, დეფინიტიული, ხელშეუხებელი უფლებები.

დემოკრატიის წმინდა გამოყენებით, უტილიტარული გაცემა პიროვნების ინტერესთა დაცვასა და ხელშეწყობასაც გულისხმობს. ბენტამს სწამდა, რაკი ნებისმიერი ადამიანი სიამოვნებას ესწრაფვის და ტკივილის თავიდან აცილებას ცდილობს, საყოველთაო საარჩევნო უფლება (რაც იმდროისათვის მამაკაცთა პრივილეგია იყო მხოლოდ) ერთდერით გზაა — მეტი ადამიანის მეტად დასაკმაყოფილებლადო.

მაგრამ, დემოკრატიის მარტოოდენ დამტყვი ფუნქციის აღიარებით, იმეე დემოკრატიული მმართველობის მხოლოდ ცალმხრე სურათს თუ დეინახათ მოკლედ. დამტყვი დემოკრატია ამ ფართო ცნების მხოლოდ შებრუდული და არაპირდაპირი გამოვლინებაა. ხელისუფლებისადმი ნდობა საყოველთაო და მარველპარტიულ არჩევნებში მონაწილეობით გამოიხატება. სწორედ ამით მიიღწევა მმართველთა ანგარიშვალდებულება ამომრჩეველთა მიმართ პოლიტიკური თანასწორობა ამ დროს უბრალოდ ტექნიკური ტერმინია, თანაბარი საარჩევნო უფლებების გამოსახატავად. მეტიც, ეს კონსტიტუციური დემოკრატიის იმგვარი სისტემაა, რაც ფორმალური თუ არაფორმალური წესების შესახამისად, ხელისუფლების მიერ ძალაუფლების გამოყენებას აკონტროლებს. თუკი ხმის მიცემის უფლება პიროვნული თავისუფლების დაცვის საშუალებაა, თავისუფლება, ამეე დროს, გარანტირებული უნდა იქნას ხელისუფლების მკაცრი გადანაწილებითაც — საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო შტოებს შორის; ამასთანაეე, აუცილებელია ფუნდამენტური თავისუფლებების შენარჩუნება — იქნება ეს სიტყვისა თუ გადადგილების თავისუფლება, ანდა უდანაშაულობის პრეზუმფტია. საბოლოო ჯამში, დამტყვი დემოკრატია მიზნად ისახეე მქსიმალურად შეუწყოს ხელი მოქალაქეს, იცხოვროს არჩეული ცხოვრების წესით შესაძლებელია თავისუფალ საბაზრო კაპიტალიზმთან მისი შედარებაც — ენიადან ამგვარი დემოკრატია აღიარებს პიროვნების სრულ პასუხისმგებლობას საკუთარი ეკონომიკური თუ საზოგადოებრივი მდგომარეობის გამო. აქ ამკარაა თანხეედრა როგორც კლასიკურ ლიბერალიზმთან, ისე თანამედროეე ახალ მემარკეენეობასთანაც.

ხელშეწყობი დემოკრატია

ადრეული დემოკრატიული თორია უმთერეს მნიშვნელობას პიროვნების უფლებებისა და ინტერესების დაცვას ანიჭებდა, მაგრამ მალე განსხვავებული თვალსაზრისიც გამოიკეე: პიროვნებისა და საზოგადოების შემდგომი განვითარების აუცილებლობა. შედეგად, დემოკრატიული მმართველობის ახალი მოდლებიც გაჩნდა, რომლებსაც ზოგადად "ხელშეწყობი დემოკრატია" (developmental democracy) სისტემა შეიძლება ეროდოს. მათგან უახლესი და ყველაზე რადიკალური, ჟან-ჟაკ რუსოსეული მოდელია. მრავალი თვალსაზრისით, რუსოს იდეებმა დემოკრატიის გაბატონებული ლიბერალური გაცემა შეარყია და შემდგომში მნიშვნელოვანი ზეგეუნა იქონია როგორც მარქსისტულ თუ ანარქისტულ ტრადიციებზე, ასეეე ახალი მემარტეუნების მიმდინარეობაზეც. რუსოსთვის დემოკრატია სხვა არაფერი იყო, თუ არა იარაღი, რითაც ადამიანს თავისუფლება და დამოუკიდებლობა

თან ჟაკ რუსო (1712-78)

ფრანგი მორალისტი და ფილოსოფოსი, საფრანგეთის რეჟოლუციის უმთავრესი ინტელექტუალური შთაბეჭდილებელი. რუსო თვითმასწავლებელი გახლდათ, თუმცა 1741 წ. პარიზში ჩასული, მალევე დაუახლოვდა ფრანგული განმანათლებლობის კორიფეებს — განსაკუთრებით დენი დიდროს. თან ჟაკ რუსოს ნაშრომები ისეთ სფეროებს სწელება, როგორებიცაა ლიტერატურა, განათლება, ხელოვნება, მეცნიერება და ფილოსოფია; განმსჭვალულია ღრმა რწმენით "ბუნებრივი ადამიანის" სიკეთესა და "სოციალური ადამიანის" უყარვისობაში. რუსოს პოლიტიკური

სწავლებანი განზოგადებული და ჩამოყალიბებულია წიგნში "ემილი ანუ ახალი ელოზა" (1762) და "ცნობილ სოციალურ კონტრაქტში" ([1762] 1913). რუსო დემოკრატიის რადიკალური ფორმის აპოლოგეტად გვევლინება, რამაც გულენა მოახდინა ლიბერალურ, სოციალისტურ, ანარქისტულ და — ზოგიერთის მტკიცებით — ფემისტურ ფილოსოფიაზე) კი. ავტობიოგრაფიულ "აღსარებებში" (1770) მან გაასოციაირა გულწრფელობით მოგვითხრო საკუთარ ცხოვრებაზე და არც ცოდვა-სისუსტეების დაფარვა უცდა.

უნდა მოეპოვებინა — "საკუთარი თავისთვის დაწესებულ კანონთა მორჩილების" თვალსაზრისით სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მოქალაქე მხოლოდ მაშინაა "თავისუფალი", როცა თავადვე განუწყვეტლად და უშუალოდ მონაწილეობს საკუთარი თემის ცხოვრებაში. ეს იდეა საკმაოდ სცილდება არჩევითი დემოკრატიის საყოველთაოდ მიღებულ გაგებას და პირდაპირი დემოკრატიის უფრო რადიკალური იდეალის დამკველად გვევლინება. მართლაც, რუსო ბრიტანული ტიპის არჩევნების შეურიგებელი კრიტიკოსი გახლდათ, თავის სოციალურ კონტრაქტში (1762) იგი წერდა:

ინგლისელები ფიქრობენ, თავისუფლები ვართო, თუმცა მწარედ ცდებიან — ინგლისელი მხოლოდ მაშინაა თავისუფალი, როცა პარლამენტის წევრს ირჩევს; არჩევანი გაკეთდება და ხალხიც ისევ მონობას უბრუნდება. მათ "თავისუფლება" — წამიერი ილუზიაა, არადა, ხეირიანად ამ ერთადერთ წამსაც ვერ იყენებენ — და მე თუ მკითხავენ, ახიცაა მათზე...

რუსოს მოდელის სიახლე კი მისი დათინებული მტკიცებაა, რომ თავისუფლება, საბოლოო ჯამში, საერთო ნების მორჩილებას ნიშნავს. რუსო სწორედაც ამ "საერთო ნებაში" ხედავდა თითოეული მოქალაქის ჭეშმარიტი ნების გამოვლინებას და არა მათ კერძო თუ სათავისო სურვილებში. როცა მოქალაქე საერთო ნებას ემორჩილება, ის უბრალოდ, თავისვე "ნამდვილ ბუნების კარნახსა აყოლილი — საკუთარი ეგოიზმის დაძლევის შემთხვევაში, იგი სწორედაც რომ ასე მოიტკეოდა. რუსოს თუ დაუეჯერებთ, ხელშემწყობი დემოკრატიის რადიკალური გამოვლინება არა მარტო პოლიტიკურ თანასწორობას, არამედ ეკონომიკური თანასწორობის შედარებით მაღალ ხარისხსაც მოითხოვს. მართალია, კერძო საკუთრების მომხრე არასოდეს ყოფილა, მაგრამ რუსო მაინც კატეგორიულად აცხადებს: არც ერთი მოქალაქე არ უნდა იყოს იმდენად მდიდარი, მეორეს ყიდვა შეეძლოს და არც ერთი — ისე ღარიბი, თავის გაყიდვა მოუწიოსო.

თანხმობა: დასტური ან ნებართვა; პოლიტიკაში, ჩვეულებრივ, სახელმწიფოს მართვის უფლების მინიჭებას ნიშნავს.

საყოველთაო ნება: საზოგადოებრივი ერთობის ჭეშმარიტი სურვილი, რაც თავისთავად, საყოველთაო სიკეთეს უტოლდება; ყველას ნება, როცა ამ ერთობის თითოეული წევრი კრძობზე მაღლა დადგომას ახერხებს.

სწორედ რუსოს ნააზრევი დაედო საფუძვლად თანამონაწილეობის დემოკრატიის იდეას, რომლის მედროშეებადაც XX საუკ. 60-70-იან წლებში ახალი მემარცხენეები მოგვევლინენ. ამ შემთხვევაში "თანამონაწილე საზოგადოების" ღირსებებია გამკვეთილი და ყოველ ცალკეულ მოქალაქეს შესაძლებლობა ეძლევა, თავისი ცხოვრება საკუთარ ჭკუაზე მოაწყოს. ამ მიზნის მიღწევა კი მხოლოდ საზოგადოების უმთავრესი ინსტიტუტების ანგარიშვალდებულებისა და დეცენტრალიზაციის შემხვევამია შესაძლებელი. მსგავსი მოდელის გულის-გული "ღრმად ფესვგადგმულ" დემოკრატია — ანუ მისი იმგვარი ფორმა, როცა პოლიტიკური ძალაუფლება რაც შეიძლება უფრო დაბალ ფენებშიც უნდა ვრცელდებოდეს. და მაინც, თავად რუსოს თეორიები არაერთხელ გამხდარა მკაცრი კრიტიკის საგანი მოქალაქეთა "ჭეშმარიტ" ნებისა და მათ მიერ "განცდილ" სუბიექტური სურვილების გამოჯინის გამო: აქ ხომ ერთი საფრთხე იმალება — თუკი მოქალაქეთა უბრალო გამოკითხვით ვერ გაირკვა, რა არის ის საერთო ნება (კაცს ხომ ხშირად კერძო ინტერესი აბრმავებს ხოლმე), იგი შესაძლოა შემოდანაც იქნას თავსმოხვეული — ვთქვათ, მაგანი დიქტატორის მიერ, ვინც თავს საზოგადოების ჭეშმარიტი ინტერესების გამომხატველად გამოაცხადებს. სხვათა შორის, ალბათ ამიტომაც უწოდებენ ხოლმე რუსოს, ე.წ. ტოტალიტარული დემოკრატიის არქიტექტორს (ტალმონი, 1952).

მოვეიანებით გაჩნდა ხელშემწყობი დემოკრატიის შედარებით ზომიერი ფორმაც, რომელიც წარმომადგენლობითი მმართველობის ლიბერალურ მოდელთან ამქედენებს სოახლოეს და სათაეის ჯონ სტიუარტ მილის ნაწერებიდან იღებს. მილისთვის დემოკრატიის უმთავრესი ღირსება პიროვნული შესაძლებლობების "უკიდურესი და ჰარმონიული განვითარების" ხელშეწყობა გახლდათ. პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობით, მოქალაქეები თვითშეგნებასაც იმაღლებენ, პოლიტიკურ აღდოსაც იძენენ და საერთოდ, პიროვნულად გამოიჯეკებიან ხოლმეო. მოკლედ, მისი აზრით, დემოკრატია არსებითად "გამომწრთობ" ფენომენია. შედეგად, მილმა უკვე პოლიტიკურ საქმიანობაში ხალხის უფრო ფართო ფენების თანამონაწილეობის იდეა წამოაყენა და საარჩევნო ხმის უფლება მართხოვა ყველასთვის, გარდა წერა-კითხვის უცოდინრებისა. იმ დროისთვის საკმოდ რადიკალურად ჩანდა მისი განცხადება არჩევნებში ქალთა მონაწილეობის თაობაზეც. ამეუ დროს, მილი ძლიერ და დამოუკიდებელ ადგილობრე ხელისუფლებასაც უჭერდა მხარს — მისი აზრით, სწორედ ეს იქნებოდა ქვეყნის მმართველობაში სულ უფრო მეტი სხვადასხვა ფენის წარმომადგენლთა ჩართვის წინაპირობა.

მეორის მხრე, ლიბერალებთან ზოგადი თანხმობის მიუხედავად, მილი კარგად აცნობიერებდა დემოკრატიის საფრთხეებს, რის გამოც ზოგჯერ კრიჭაშიც ედგა მათ და a priori პოლიტიკური თანასწორობის იდეას ჯიუტად უარყოფდა. პლატონის მსგავსად, არც მილს სჯეროდა, თითქოსდა ყველა პოლიტიკური შეზედულება თანაბრად ღირებულია — აქედან გამომდინარე, საარჩევნო ხმების გადანაწილებას ემხრობოდა: შვე მუშებს ერთი ხმა მიეცემოდათ, ოსტატებს — ორი, ხოლო ნანსწავლ ხალხსა და სპეციალისტებს — ხუთიც ან ექვსიც. თუმცა, დემოკრატიისადმი მისი ძირითადი უნდობლობა მაინც ტიპიური ლიბერალური შიშიდან მომდინარეობდა იმის

მიმართ, რასაც ალექსის დე ტოკიელმა მოსწრებულად "უმრავლესობის ტირანია" უწოდა: სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დემოკრატია ყოველთვის შეიცავს საფრთხეს, ხალხის სახელით მსხვერპლად გაიღოს პიროვნული თავისუფლებაცა და უმცირესობათა უფლებებიც. მილი შიმობდა, რომ დემოკრატია, უმრავლესობის ნების სასარგებლოდ, აზრთა ჭიდილზე, კრიტიკულ მიდგომებზე და საერთოდ, ინტელექტუალურ ცხოვრებაზე იტყობდა უარს და, შესაბამისად, ერთგვაროვნებასა და განუსჯელ კონფორმიზმს დანერგავდა. მართლად თუ ვიტყვი, უმრავლესობა ყოველთვის როდია მართალი და ხელის უბრალი აწევით გადაწყვეტილების მიღებაც გიონორულობის საზომად ვერ გამოდგება; მილი ამიტომაც უფრო ქობაგობდა ე.წ. სათათბირო დემოკრატიას, ანუ საპარლამენტო წყობას.

სახალხო დემოკრატია

ენება "სახალხო დემოკრატია" მას შემდეგ გაჩნდა, რაც საბჭოური ტიპის რეჟიმებმა წამოიყენა თავი. თუმცა, ჩვენ აქ უფრო ფართო გაგებით მოვიხმართ ამ ტერმინს — მარქსისტულ ტრადიციებზე დამყარებული სხვადასხვა დემოკრატიული მოდელების აღსანიშნად. ყველა ისინი ერთმანეთისგან კი განსხვავდებიან, მაგრამ მაინც ერთნაირად უპირისპირდებიან ლიბერალურ-დემოკრატიულ მოდელებს. მარქსისტებს მუდამ ახასიათებდათ ლიბერალური, ანუ საპარლამენტო დემოკრატიისადმი ამრეზილი დამოკიდებულება, მისი "ბურჟუაზიულობისა" თუ "კაპიტალისტურობის" გამოიხიბით თუმცა, დემოკრატიის კონცეფცია თუ იდეალი, მისი აშკარა ევალიტარული ბუნებიდან გამომდინარე, მარქსისტებმაც აიტაცეს — ისინი ხომ საბოლოო მიზანს საერთო საკუთრების გზით, სოციალური თანასწორობის მიღწევაში ხელაუდნენ ("სოციალ-დემოკრატია", თავისი პირველადი გაგებით); ოღონდ ფეა, "პოლიტიკურ" დემოკრატიას, როგორც თანასწორობის მხოლოდ შეღამაზებულ ფასადს, მაინც ბოლომდე უპირისპირდებოდნენ.

მარქსს ხეეროდა — კაპიტალიზმის დამხობა ჭეშმარიტი დემოკრატიის აყვავებას მოიტანსო. მისი აზრით, მთლიანად კომუნისტური საზოგადოება მხოლოდ "პროლეტარიატის რევოლუციური დიქტატურის" გარდამავალი პერიოდის შემდეგ ჩამოყალიბდებოდა და "ბურჟუაზიული" დემოკრატიის სისტემა სრულიად განსხვავებული, "პროლეტარული" დემოკრატიით შეიცვლებოდა. მართალია, მარქსს კონკრეტულად არ დაუბატეს, რავგარი იქნებოდა ეს გარდამავალი საზოგადოება, თუმცა იმ აღფრთოვანებით თუ ეიმსჯელებთ, რასაც 1871წ. პარიზის კომუნისადმი გამოხატავდა, ძნელი არაა წარმოვიდგინოთ, როგორ ესახებოდა "ნათელმ მომავალი.

XX საუკ. კომუნისტური დემოკრატია, კაცმა რომ თქვას, ვი. ლენინისაგან უფრო იყო დეალებული, ვიდრე მარქსისაგან. 1917 წლის დევიზი: "ხელისუფლება — საბჭოებს", სწორედ რომ კომუნური დემოკრატიის მოთხოვნა იყო, ოღონდ მალე იმავე ლენინის მიერ "მუშათა კლასის აენ-გარდაღ" წოდებულმა კომუნისტურმა პარტიამ, თავი პროლეტარიატის

საპარლამენტო დემოკრატია საპარლამენტო დემოკრატია დემოკრატიული მმართველობის ის ფორმაა, რომელიც ხალხის მიერ არჩეულ საბჭოს ეუფლებება. და ხალხსა და მთიერობას შორის კავშირს უზრუნველყოფს. ამ გაგებით დემოკრატია ქასუსისმკვლობისა და წარმომადგენლობითობის პრინციპზე დამყარებულ მმართველობას გულისხმობს. ამდენად, საპარლამენტო დემოკრატია საზოგადოების თანამონაწილეობას და ელიტის მმართველობას ახლანსებს: მიუარობა არა უშუალოდ ხალხის, არამედ მისი მიერ არჩეული წარმომადგენლების წინაშე ანგარიშვალდებული. აღნიშნული სიტემის უპირატესობა ისაა, რომ არსეულ წარმომადგენლებს - პროფესიული ცოდნისა თუ განსხვავებული შესაძლებლობის წყალობით — საყარადოდ, ხალხზე უკეთესად შეუძლიათ საზოგადოების ინტერესების განსაზღვრა. საპარლამენტო დემოკრატიის კლასიკურ ვარიანტში, რომელიც ე. ხ. მილისა და ბერკის სახელებს უკუშორდება. დეკრატებს. მათ ამორჩეულების ინტერესებიდან გამომდინარე, ევალბათ ფიქცია და მოქმედებაც, თმცა, დღევანდელმა პარტიულმა პოლიტიკამ გააბუნდოვნა სხვაობა საპარლამენტო და სამანდატო დემოკრატიებს შორის.

სათათბირო

დემოკრატია: დემოკრატიის ფორმა. რომელიც საზოგადოებრივ ინტერესთა განსაზღვრისათვის დიდი მნიშვნელობა მსჯელობასა და კამათს ენიჭება.

**ვლადიმერ ილიას ძე ლენინი
(1870 - 1924)**

მარქსიზმის რუსი თეორეტიკოსი და რევოლუციონერი. პოლემიკების ლიდერი. ლენინი ხათვეზე ჩაუდგა 1917 წლის რევოლუციას რუსეთში და სსრკ-ს პირველი ხელმძღვანელი გახდა. მარქსიზმში ლენინის წვლილი — რევოლუციური ანუ ავანგარდული პარტიის თეორიაა ("რა ეკუთვნის?" 1920). კლდინიალზმის — როგორც ეკონომიკური ფენომენის — ანალიზი ("იმპერიალიზმი - კაპიტალიზმის უმაღლესი საფეხური," 1916) და

მისი ერთგულება ცნობილი პრინციპის მიმართ "სოციალიზმისაკენ — აჯანყების გზით" ("სახელმწიფო და რევოლუცია," 1917). ლენინს ზოგი სტალინისტური წესების მამად, ზოგიც კიდევ — მაიუროკრატის კრატეიკოსად და პოლიტიკაში ჯანსაღი კამათისა და განხეხის მომხრედ მიიჩნევენ...

ინტერესთა ერთადერთ ჭეშმარიტ დამცველად და მარქსიზმ-ლენინიზმის მედროშედ გამოაცხადა, რაც შემდგომ უსიტყვიოდ იქნა აღიარებული ყველა ორთოდოქსი კომუნისტური რეჟიმის მიერ, შესაბამისად ადგილობრივი რეალიების გათვალისწინებით. ოღონდ საქმეც ეგაა, რომ თავად კომუნისტური პარტიისათვის, ანთუ მისი ლიდერებისათვის ლაგამის ამომდებები, ანუ რაიმე მაკონტროლებელი ორგანო აღარ არსებობდა. მოკლედ, არისტოკრატულეს ნათქვამი რომ მიეუსადაგოთ — ეინლა გააკონტროლებდა თავად კომპარტიას?

დემოკრატია მოქმედებაში:საპირისპირო შუქედულებები

დღემდე არ წყდება კამათი — რომელია დემოკრატიის ყველაზე სახურველი ფორმა; თუმცა თანამედროეობისათვის უფრო მნიშვნელოვანი მანინ იმის გამორკვევაა, როგორ მოქმედებს დემოკრატია რეალურად, და რას გულისხმობს "დემოკრატიზაცია" ცხადია, რომ უკვე არსებობს დემოკრატიის ძალზე ფართო, ლამის საყოველთაოდ აღიარებული ერთი კერძო მოდელი, რასაც ზოგადად ლიბერალურ დემოკრატიას უწოდებენ. გარკვეული დაპირისპირებული ტენდენციები ამ საყოველთაო კატეგორიასაც ახასიათებს, თუმცა მისი ძირითადი ნიშან-თვისებები მანინც აშკარაა:

- < ლიბერალური დემოკრატია მმართველობის არაპირდაპირი და წარმომადგენლობითი ფორმაა, ხელისუფლება არჩვენებში მიღწეული წარმატების შედეგად ყალიბდება და პოლიტიკური თანასწორობის საფუძველზე ხორციელდება.
- < ლიბერალური დემოკრატია კონკურენციისა და არჩვენის პრინციპებს ემყარება, რაც პოლიტიკური აღურალიზმის, ურთიერთშემწყნარებლობისა და საერთო თანხმობის გზით მიიღწევა. ამჟედ დროს, მისთვის სრულიად ბუნებრივია საპირისპირო სოციალური მოძღვრებების და მეტოქე პოლიტიკური მოძრაობებისა თუ პარტიების თანაარსებობაც.

◀ ლიბერალური დემოკრატია მკვეთრად მიჯნავს სახელმწიფოს სამოქალაქო საზოგადოებისაგან, რაც დამოუკიდებელი ოჯახებისა და კერძო ინტერესების არსებობითა და ეკონომიკური ცხოვრების საბაზრო პრინციპებით ორგანიზებაში გამოიხატება.

ამისდა მიუხედავად, მაინც საკმაო უთანხმოებაა ლიბერალური დემოკრატიის რაობისა და მნიშვნელობის თაობაზე: ვთქვათ, მართლა თუ ახერხებს იგი პოლიტიკური ძალაუფლების სრულ და ფართო განაწილებას? განა ეს დემოკრატიული პროცესები მართლა შორსგამიზნულ შედეგებზე გათვლილი, თუ საკუთარი მდგომარეობის შენარჩუნებას ესწრაფვის მხოლოდ? რამდენად შესაძლებელია პოლიტიკური თანასწორობისა და ეკონომიკური უთანაბრობის გვერდღვევად არსებობა? მოკლედ, დემოკრატიის ამ ფორმას სხვადასხვა თეორეტიკოსი სხვადასხვა კუთხით განიხილავს და შემდეგ ძირითად მახასიათებლებს ჩამოთვლის:

- † პლურალიზმი
- † ელიტიზმი
- † კორპორატიზმი
- † ახალი მემარჯვენეობა
- † მარქსიზმი

პლურალისტური ხედვა

პლურალისტური იდეები ადრეული ლიბერალური ფილოსოფიიდან იღებს სათავეს და უპირატესად ლოკისა და მონტესკიეს სახელებს უკუემირდება. თუმცა, სისტემურ ხასიათს ამგვარი ხედვა მაინც ჯერძზე მედისონის (იხ. გვ. 344). ცნობილი “ფედერალური ჩანაწერების” ერთ-ერთი თანაუტორს, უნდა უმაღლოდეს (Hamilton, Jay and Madison, The Federal Papers [1787-89]), როდესაც ამერიკის არამყარი კონფედერაციის ფორმიდან, ფედერალურ პრინციპებზე მოწყობილი შეერთებული შტატების მოდელზე გადასვლას ანიჭებდა უპირატესობას, მედისონს ყველაზე მეტად ეწ: “ფრაქციულობის პრობლემა” აფრთხობდა. სხვა ლიბერალთა მსგავსად, ისიც ამტკიცებდა, რომ გაუწონასწორებელი დემოკრატიული მმართველობა შესაძლოა, ბოლოს უბრალო მაგორიტარიანიზმად (უმრავლესობის ნების დიქტატად) გადაქცეულიყო — როცა პიროვნების უფლებები გაითვლებოდა და ხალხის სახელთ საკუთრების ჩამორთმევის მანკიერი პრაქტიკაც დაინერგებოდა. მედისონი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა საზოგადოებაში მრავალკერძო ინტერესისა და განსხვავებული ოჯახების არსებობას — თვლიდა რომ, სანამ ყოველ ამგვარ ოჯახს საკუთარი “პოლიტიკური ხმა” არ ექნებოდა, წესრიგისა და სტაბილურობის მიღწევა, უბრალოდ, შეუძლებელი იყო. აქედან გამომდინარე, მან საზოგადოებას დანაწილებული მმართველობის, ძალაუფლების გადანაწილების ორპალატიანი და ფედერალური პრინციპი შესთავაზა — რაც სახელმწიფოს მართვაში მეტი და მეტი განსხვავებული ინტერეს-ჯგუფების მონაწილეობას შეუწეობდა ხელს. ამის შედეგად შექმნილი, უმცირესობათა სიმრავლით მართული სისტემა ხშირად

პლურალიზმი
(ცნება პლურალიზმი ორგანო, ფართო და ვიწრო მნიშვნელობით გამოიყენება. ფართო გაგებით პლურალიზმი არის მრავალფეროვნების და სხვადასხვა ეკვარიობის (ძრავის არსებობის) აღიარება; როგორც ტერმინი, პლურალიზმი პარტიებს შორის არსებული კონკურენციის (პოლიტიკური პლურალიზმი) აღსანიშნავად გამოიყენება. როგორც ნორმატიული ცნება, პლურალიზმი სხვადასხვა ეკვარიობის სასურველობას გულისხმობს — იცავს პირიქედ თვისუფლებას და განხილავს, დებატებსა და უთითოთავებებს უწყობს ხელს. უფრო ვიწრო გაგებით, პლურალიზმი პოლიტიკური ძალაუფლების გადანაწილების თეორიაა, რომლის მიხედვითაც ძალაუფლება საზოგადოებაში ფართოდ და თანაბრად ნაწილდება და ერთი ელიტის ან მმართველთა კლასის ხელში არაა მოქცეული. ამ გაგებით, პლურალიზმი განიხილება როგორც ოჯახური პოლიტიკა, სადაც ცალკეული პირები ორგანიზებულ ოჯახების სახითა წარმოდგებილი და საჯარი პროცესებში ყველა ოჯახისთვის ხელმისაწვდომია.

"მედისონისეულ დემოკრატიად იხსენიება. რამდენადაც იგი საზოგადოებაში არსებულ მრავალფეროვნებას არა მხოლოდ აღიარებს, არამედ მიესალმება კიდევ, მედისონის მოდელი ფაქტიურად, პლურალისტური პრინციპების პირველი სერიოზული განაცხადია.

პლურალისტური თეორიის ყველაზე გავლენიანი თანამედროვე მიმდევარი რობერტ დალია, რომელიც თავის წიგნში "ვინ მართავს? დემოკრატია და ძალაუფლება ამერიკულ ქალაქებში" (1961), შეეცადა — კონექტიკუტის შტატის ქალაქ ნიუ-ჰეივენის მაგალითზე — ემპირიულად შეესწავლა, მუნიციპალურ დონეზე როგორ გადანაწილდება ძალაუფლება და დაასკვნა: პოლიტიკურად პრივილეგირებულ და ეკონომიკურად წელ-გამართულ წრეებს, ჩვეულებრივ მოქალაქეებთან შედარებით მეტი ძალაუფლება არ აქვთ, მაგრამ პოლიტიკურ პროცესებზე ბატონობის შესაძლებლობა არც ერთ მმართველ თუ ტრადიციულ ელიტას არ გააჩნიაო. მისი დასკვნით, "ნიუ-ჰეივენი — დემოკრატიის შუქურაა, თავის ყველა ნაკლითა და ღირსებით. დალი კარგად აცნობიერებდა, რომ თანამედროვე დემოკრატიული სისტემები ანტიკური საბერძნეთის კლასიკური დემოკრატიებისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან, და ჩარლზ ლინდბლომთან ერთად, მოიგონა ტერმინი "პოლიარქია", რითაც მრავალთა მმართველობა გამოიჯნა საერთო-სამოქალაქო მმართველობისაგან. პლურალისტური დემოკრატიის ამგვარი წყობის მთავარი მახასიათებელი ისაა, რომ არჩევნების დროს, პარტიათა შორისი ქიშკი და სხვადასხვა ინტერეს-ჯგუფთა უფლება, თავისუფლად გამოხატონ საკუთარი ნება, თავისებურ ხიდს დებს ხელისუფლებასა და მართულთა შორის. მართალია, ეს შეიძლება ძალიანაც შორს იდგეს სახალხო თვითმმართველობის იდეალისაგან, მისი მომხრეები მაინც ამტკიცებენ — მსგავსი მოდელი ანგარიშვალდებულების საკმარის მალალ ხარისხს შეიცავს და მმართველობაში ხალხის თანამონაწილეობის თვალსაზრისითაც, თამამად შეიძლება, სრულად დემოკრატიულად ჩაითვალოსო.

თუმცა ერთიგა — ამ შემთხვევაში პლურალიზმი და დემოკრატია მთლად მშვიდობიანად ვერ ძოვენ ერთად: მაგალითად, მედისონისეული სისტემის ერთი საკამათო მიზანთავანი, შესაძლოა, დემოკრატიის მოთხოვნაც იყო, საკუთრების დაცვის საბაზით ანუ, იმის შიშით, ჭრული უმცირესობის მმართველობა, შესაძლოა, საბოლოო ჯამში, უმრავლესობის (არამესაკუთრე მასების) პოლიტიკურ თამაშვარე დატოვებას მომსახურებოდა. გარდა ამისა, კიდევ ერთი პრობლემა ე.წ. "პლურალისტური უძრაობის" საფრთხეცაა: იგი მაშინ იჩენს თავს, როცა ორგანიზებული ჯგუფები და ეკონომიკური ინტერესები იმდენად ძლიერდება, ყველას მორიგება აღარ ხერხდება და ხელისუფლებასაც ებნევა თავგზა. მსგავსი ვითარებაში პლურალისტური სისტემა შესაძლოა, უბრალოდ, უმართავი გახდეს. თავის გვიანდელ ნაშრომში — "ეკონომიკური დემოკრატიის შესავალი" (1985) დალიც იმას ამტკიცებს, ეკონომიკური რესურსების არათანაბარი ფლობის პირობებში, პოლიტიკური ძალაუფლებაც უმცირესობის ხელში ხედება და უმრავლესობა კი თამამვარე მდგომარეობას უნდა დასჯერდესო.

ელიტიზმი ჩამოყალიბდა როგორც იმგვარი თანასწორობის იდეების კრიტიკა, როგორცაა დემოკრატია და სოციალიზმი. მისთვის მთავარია ელიტარული წესრიგი, და არა სოციალურ დახმარებებზე აგებული გასაცოცხლებელი ყოფა. პირველი ელიტიზტები — ეილფერდო პარეტო (1848-1923), გაეტანო მოსკა (1857-1941) და რობერტ მიშელი (1876-1936), სწორედაც იმ თვალსაზრისის იზიარებდნენ — მათთვის დემოკრატია ხელუღერი ზღაპარი იყო, რადგან პოლიტიკურ ძალაუფლებას, როგორც წესი, პროფილგირებული უმცირესობა, ანუ ელიტა ფლობს. მაგალითად, მოსკა, თავის "მმართველ კლასში" (1896) ამტკიცებდა, — ნებისმიერ საზოგადოებაში ჩნდება ადამიანთა ორი კლასი: ერთი მართებს, მეორე კი მუდამ მართულიაო. მისი აზრით, მმართველობისათვის აუცილებელი რესურსები და საშუალებები მუდამ უთანაბროდაა განაწილებული და ერთ მუშტად შეკრული უმცირესობა, თვით საპარლამენტო დემოკრატიის პირობებშიც კი, ყოველთვის მოახერხებს მასების მართვას და გაკონტროლებას.

თავის მხრე, პარეტო მართვისთვის საჭირო ორ ფსიქოლოგიურ ტიპს გამოყოფდა: "შელიებს" (ვინც ეშმაკობით ცდილობს მასების მოთაფლვას და თავის ტკუაზე ტარებას) და "ლომებს" (ვინც იძულებითა და ძალადობით ამყარებს საკუთარ ბატონობას); რაც შეეხება მიშელს, მისი აზრით, ნებისმიერ ორგანიზაციას, თუნდაც ერთი შეხედვით დემოკრატიულს, ძალაუფლების მცირე ჯგუფის ხელში თავმოყრა ახასიათებს, რასაც იგი "ოლიგარქიის რკინის კანონს" უწოდებს. ბიუროკრატიული ძალაუფლების გაგება შემდგომში უცილობ ბარნემეაც გაიზიარა: თავის ნაშრომში "შენეკერათ რეპოლუცია" (1941) იგი ამტკიცებდა, რომ ტექნიკური და მეცნიერული ცოდნით, ადმინისტრაციული უნარ-ჩვევებით აღჭურვილი "შენეკერების კლასს" ერთნაირად იბატონობს ნებისმიერ ინდუსტრიულ საზოგადოებაში — როგორც კაპიტალიზტურში, ასევე კომუნისტურშიც.

კლასიკური ელიტიზტიური თეორიების მიხედვით, დემოკრატია ყოველთვის მითად რჩებოდა, თანამედროვე თვალსაზრისით კი ელიტიზტები ცდილობენ აჩვენონ, რამდენად დაზმორდა ესა თუ ის პოლიტიკური სისტემა დემოკრატიული იდეალს. ამის კარგ მაგალითს იძლევა რაიტ მილზი თავის ფუნდამენტურ გამოკვლევაში "სახელისუფლო ელიტა" (1956) — ნაშრომში შეერთებული შტატების სახელისუფლო სტრუქტურის შესახებ. ძალაუფლების დემოკრატიული, ფართო გადანაწილების პლურალიზტიური პრინციპის საპირისპიროდ, მილზი შეერთებულ შტატებში ძალაუფლების კონცენტრაციას რამდენიმე დაწინაურებული ჯგუფის ხელში ხედავდა. მისი თვალსაზრისით, სახელისუფლო ელიტას დიდი ბიზნესის (ძირითადად თადაცივის ინდუსტრიის), სამხედრო ძალების და პრეზიდენტის უშუალო პოლიტიკური გარემოცვის ტრიუმვირატი ქმნის: ეკონომიკური ძალაუფლების, ბიუროკრატიული ბერკეტებისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლესი ემულიონების კონტროლის გზით. სახელისუფლო ელიტას შეუძლია "ისტორიულ" გადაწყვეტილებები მიიღოს, კერძოდ, თადაცივისა და საგარეო პოლიტიკის სფეროში და ამავე დროს, სტარტგვიულადაც განსაზღვროს ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა. თუკი ეს ასეა,

პლურალიზტიული დემოკრატია (ცნება პლურალიზტიური დემოკრატია იზიარად ლიბერალური დემოკრატიის სინონიმად გამოიყენება — იმგვარი დემოკრატიული სისტემის აღსანიშნად, რომელიც პოლიტიკურ პარტიათა შორის სარჩუნო კონკურენციას ეფუძნება. უფრო ზუსტად, ეს ცნება დემოკრატიის იმ ფორმას გულისხმობს, რომელიც საზოგადოების მოთხოვნების გასახმონებლად და მთავრობის ანგარიშგადგობის უზრუნველსაყოფად ორგანიზებული ინტერეს-ჯგუფების პოლიტიკალს იყენებს. ამგვარად, პლურალიზტიური დემოკრატია შესაძლებელია საპარლამენტო დემოკრატიის ან რომელიმე სხვა მაფორიტარული ფორმის აღტერნატურად ჩათივალოს. აქნასლი პლურალიზტიული დემოკრატიის პირობებია: < პოლიტიკური ძალაუფლების ფართოდ გადანაწილება კონკურენტულ ჯგუფებს შორის და ელიტარული ჯგუფების არარსებობა. შიდა ანგარიშგადგობულების მაღალი დონე, ჯგუფის ლიდერების ანგარიშგადგობულება წვეთა წინაშე. < მიუკერტიოებელი სახელმწიფო მანქანა, საკმარისად დანაწილებული საიმისოდ, რასაქვეყნის მართვის პროცესზე ინტერეს-ჯგუფებსა-სა-რა-ც შეიძლება მტკიცე მიუწევდებოდეთ ხელი.

ელიტა, ელიტიზმი
თავდაპირველად ცნება
ელიტა უმადლევის,
საუკეთესოს, ჩინუელის
მნიშვნელობით იხმარებოდა.
თუმცა, სხვა გაგებით
"ელიტა" იმ უმცირესობას
აღნიშნავს, რომლის
ხელშიაც ძალაუფლება,
პროლეტარეობა და სიმდიდრე
დამსახურებულად ან დაუმ-
სახურებლად მოქცეული;
ხოლო ელიტიზმი ელიტის
მმართველობის სურვილს ან
მის პრაქტიკულ განხორ-
ციელებას ნიშნავს. ნორ-
მატიული ელიტიზმის
თანხმად, ელიტის
მმართველობა დადებითი
მოქცევაა: პოლიტიკური
ძალაუფლება ხომ გინიერო
და ნასწავლო უმცირესობის
ხელშია თავმოყრილი.

კლასიკური ელიტიზმი კი
(რომელსაც მოსკამ. პარე-
ტომ და მიმეღმა დაუდევს
სათუე), ემიტიულ
გამოცილებებაზე აცხადებდა
პრეტენზიას (თუმცა ნორ-
მატიულ ელემენტებს ამ
შეთხვევაშიც დიდი
მნიშვნელობა ენიჭებოდათ)
და ელიტის მმართველობას
გარდაუვალ მოუღწიანად,
სოციალური არსებობის
მუდმივ ფაქტორად განიხი-
ლავდა. თანამედროვე ელი-
ტიზმმა ასევე კერაურო
გეროდ ემიტიულ ანალიზს,
თუმცა ის უფრო კრიტიკუ-
ლია და ელიტარულ
მმართველობაში
უთანაბრობის გამოე-
წინებასაც ამჩნევს.
თანამედროვე ელიტიზმის
წარმომადგენლები, როგორ-
ცაა, მაგ., რაით მილსი
(1916-62) ელიტიზმის
მნიშვნელობის ხაზგასმით,
არა მარტო მის ახსნას,
არამედ მისი ნაკლოვანებების
გამომწვეურებასაც ისახავდ-
ნენ მიხნად.

მსგავსი ელიტის არსებობა ფაქტიურად, შვერთებულ შტატებში ლიბერ-
ალური დემოკრატიის მოჩვენებითობას ნიშნავს. საარჩევნო წესს ხელისუ-
ფლების საშუალო რგოლი (კონგრესი, შტატის ხელისუფლება, და ა.შ.)
ატრიალებს, ხოლო პროფესიული კავშირებს, მცირე ბიზნესს და
მომხმარებელთა უფლებების დამცველებს მხოლოდ პოლიტიკური პროცესის
აუტსაიდერობაზე თუ მიუწევდებათ ხელი. ელიტისტებს თუ დაუჯერებთ,
დალის ემიტიული კვლევებიც იმიტომ იძლეოდა პლურალიზმის სასარგე-
ბლო დასკვნის საფუძველს, რომ ე.წ. "ბლოკირების ტაქტიკას", როგორც
ძალაუფლების გამოუღინებას საერთოდ არ ითვალისწინებდა.

თუმცა, ზოგიერთი ელიტისტი-თეორეტიკოსი მაინც მიიჩნევს, რომ
დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების გარკვეული ხარისხი საუხეხით
მისაღებია ელიტარული წესრიგისათვისაც. მართალია, ელიტარული
ძალაუფლების მოდელი ელიტას საერთო თუ მსგავსი ინტერესებით
გამთლიანებულ ერთ ორგანიზმად სახავს, კონკურენტული ელიტიზმი (ზოგ-
ჯერ დემოკრატიულ ელიტიზმადაც რომ იხსენიება) მაინც წარმოაჩენს
ელიტათა დაპირისპირების (იხ. ნახ. 4.1) უდიდეს მნიშვნელობას. სხვაგვარად
თუ ვიტყვი, რამდენიმე კონკურენტული ჯგუფის მთავარი ფიგურებისგან
შემდგარი ელიტა, პრინციპში არაერთგვაროვანია. მსგავსი შეხედულება
ზშირად გვაგონებს ჯოზეფ შუმპეტერის მიერ მის ნაშრომში "კაპიტალიზმი,
სოციალიზმი და დემოკრატია" [1942] წარმოდგენილ "რეალისტურ" მოდ-
ელს:

"დემოკრატიის მეთოდი ინსტიტუციონალური გზით პოლიტიკური
გადაწყვეტილების მიღებაში მდგომარეობს, როცა პიროვნებებს მინიჭებული
აქვთ უფლება, ნებისმიერი დეა ამომრჩეველთა ხმებისთვის ბრძოლის
საშუალებით მოაგვარონ."

ამომრჩეველს მხოლოდ ის შეუძლია გადაწყვიტოს, რომელმა ელი-
ტამ მართოს, თუმცა ვერსად გაექცევა ფაქტს, რომ ძალაუფლება მუდამ ამა
თუ იმ ელიტის ხელში დარჩება. კონკურენტული ელიტიზმის ეს მოდელი
ენტონი დაუნსმა (1957) "დემოკრატიის ეკონომიკურ თეორიაზე" გარდასახა:
სინამდვილეში, საარჩევნო კონკურენცია იგივე პოლიტიკური ბაზარია,
სადაც პოლიტიკოსები ძალაუფლების ხელში ჩაგდების მოსურნე მწარმეები
არიან, ცალკეული ამომრჩეველები კი — მომხმარებლები, და მათთვის
სასურველ პოლიტიკას "ყიდულობენ" ამა თუ იმ პარტიისაგან. ღია და
კონკურენტული არჩევნების სისტემა, იგივე დაუნსის აზრით, დემოკრატიული
მმართველობის გარანტიაა: ძალაუფლებას ის პარტია იღებს, რომლის
ფილოსოფიაც, ღირებულებებაცა და პროგრამაც ამომრჩეველთა ყველაზე
ფართო ფენების მოთხოვნებს აკმაყოფილებს. შუმპეტერის თქმით, "დემოკრა-
ტია — პოლიტიკოსების მმართველობაა".

როგორც დემოკრატიული პოლიტიკის მოდელს, კონკურენტულ
ელიტიზმს ერთი ღირებაც გააჩნია: საკმაოდ უახლოვდება ლიბერალურ-
დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემის მეთოდებს. მართლაც, იგი უფრო
დემოკრატიული პროცესის მოქმედების აღწერის ცდაა, ვიდრე გარკვეულ
ღირებულებათა ან პრინციპთა რეცეპტის გამოწერის სურვილი — პოლი-

ტიკური თანასწორობა იქნება ეს, მმართველობაში ხალხის თანამონაწილეობა თუ ხელატი, პიროვნული თავისუფლება. ამ მხრივ, დემოკრატია მხოლოდ პოლიტიკურ მეთოდად მოჩანს: გადაწყვეტილებების მიღების საშუალებად არჩევნებში გამარჯვების შემდგომ. როცა ეს მოდელი აწყობილად მუშაობს, პოლიტიკური ძალაუფლების უმეტესი წილი ნაწილად, გამჭრიახი, პოლიტიკურად აღივითანი ხალხის ხელში ხვდება. მეორეს მხრივ, მართალია ძალაუფლებისთვის ბრძოლა ანგარიშგაღებულების გარკვეულ ხარისხს კი მოითხოვს, მაგრამ კონკურენტული ელიტებში უკეთეს შემთხვევაშიც კი, დემოკრატიის მხოლოდ სუსტ ფორმად შეიძლება ჩაითვალოს. ასეთ დროს მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ელიტის მეორით ჩანაცვლება ხდება, და საზოგადოების ძირითადმა ნაწილმა (რომელიც რამდენიმე წელიწადში ერთხელ წყვეტს, რომელ ელიტას მიანდოს საკუთარი ბედი), ბოლოს შეიძლება გული აიკრუოს და არჩევნებზე საერთოდ ჩაიქნოს ხელი.

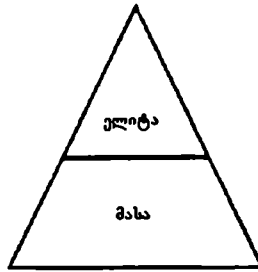
კორპორატივისტული ხედავ

კორპორატივისტის სათავე ფაშისტურ იტალიაშია საძიებელი, სადაც მართვის პროცესში როგორც მენეჯერების, ისე მუშების ჩართვით, ე.წ. "კორპორატიული სახელმწიფოს" მოწყობა სცადეს. რაც შეეხება ნეოკორპორატივისტს, ანუ ლიბერალურ კორპორატივისტს, მან ე.წ. "სამწევროვან" მმართველობას მისცა ბიძგი, როცა სახელმწიფო იმგვარად იმართება, რომ მოხელეების, ბიზნესმენებისა და კორპორაციული გაერთიანებების ერთმანეთში უშუალო ურთიერთქმედებას უწყობს ხელს. ზოგადად, სახელმწიფოს მართვაში ეკონომიკური ინტერესების შემოტანა (ასერიგად დამახასიათებელი II მსოფლიო ომის შემდგომი შედეგთს, ნორვეგიის, პოლანდიისა და ავსტრიისათვის), აქცენტების ეკონომიკურ მართვაზე გადატანას ნიშნავდა. რამდენადაც ხელისუფლება ეკონომიკური ცხოვრების გაძლიერებასა და სულ უფრო და უფრო მეტი სოციალური პროგრამების განხორციელებას ისახავდა მიზნად, იძულებული ხდებოდა უმთერეს ეკონომიკურ "მოთამაშებთან" თანამშრომლობისა და თანარსებობის გარკვეული წესები დაეყარებინა. იქ, სადაც ეკონომიკური პოლიტიკის სახელმწიფო ჩარევისაგან დაეკავა სცადეს და გეზიც თავისუფალი ბაზრისაკენ აიღეს (როგორც დიდ ბრიტანეთში 1979წ.), კორპორატივისტის გავლენა აშკარად შესუსტდა.

დემოკრატიული პროცესების თვალსაზრისით, კორპორატივისტის მნიშვნელობა ეჭვს არ იწვევს. ასე მაგალითად, ბრიტანელი "ამქრული სოციალისტის" წარმომადგენლები ამტკიცებენ, რომ სწორედ კორპორატივისტი უწყობს ხელს ჯგუფური წარმომადგენლობითობის გაჩენას, როდესაც პიროვნების შეხედულებები და ინტერესები არა კონკურენტული არჩევნების მექანიზმის მეშვეობით ელინდება, არამედ მათი გამოშხატველი ის ეიწრო ჯგუფი ხდება, რომელსაც ეს პიროვნება მიეკუთვნება. შესაბამისად, ე.წ. "კორპორატიული პლურალიზმზე ზემოხსენებული სამწევრიანობას იმგვარ მექანიზმად მიიჩნევენ, რაც საზოგადოების ძირითად ინტერეს-ჯგუფებს შუამუშავებს სახელისუფლებო პოლიტიკის ჩამოყალიბებაში ეხმარება. ოლონდ კვეცაა, მკვლევართა უმეტესობა კორპორატივისტში, უმთერესად, დემოკრატიისთვის

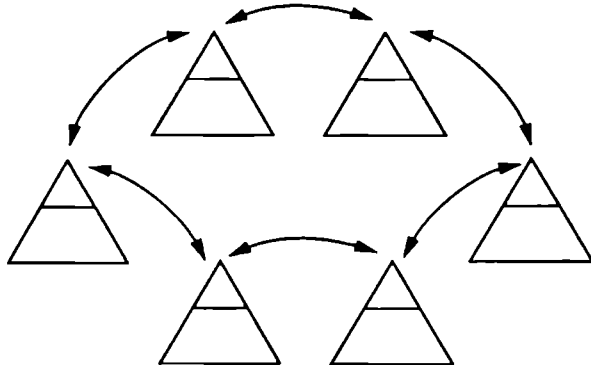
ნეოკორპორატივისტი:
ტენდენცია, რომელიც დასავლურ პოლიტიკებში შეინიშნება: გულისხმობს ორგანიზებულ ინტერეს-ჯგუფთათვის პროვილციების მინიჭებასა და პოლიტიკურ ცხოვრებაში ინსტიტუტურ მონაწილეობას.

კრიზიანი, თანხმებრი ელოტა

4.1 მმართველი ელიტის მოდელი:

კონკურენტული ელიტის მოდელი: დაყოფილი ელიტა

არსებულ საფრთხეს ხედავს. უპირველეს ყოვლისა, კორპორატივში მხოლოდ იმ პრივილეგირებულ ჯგუფებს ვერძნობა, რომელთაც მმართველობაზე მიუწვდებათ ხელი. პოლიტიკური ხმა მხოლოდ "შინაურებს" ეძლევათ, ხოლო "უცხოებმ" განზე რჩებიან; მეორეც, კორპორატივში ხელისუფლების სასარგებლოდ უფრო მუშაობს, ვიდრე ეკონომიკის ასაყვავებლად, ანუ სახელმწიფოს მიერ შეჩვეულ ფაფორიტ-ჯგუფებს, ხელისუფლების იმედით, შეუძლიათ საკუთარ რიგებში მკაცრი წესრიგი დაამყარონ და რადიკალური მოთხოვნებიც ძირშივე აღმოფხვრან.

„ფაფორიტ-ჯგუფები.“
 აღამიანთა ჯგუფი, რომელსაც მთაურობა საქმიანი წრეების ან მუშების ძირითადი თუ საერთო ინტერესების გამოხსატველად აღიარებს.

და ბოლოს, კორპორატივში არჩევითი თუ საპარლამენტო დემოკრატიის "დაჩმორების" საფრთხესაც შეიცავს. პოლიტიკა "კეთდება" ხელისუფლების წარმომადგენლებსა და მძლავრი ეკონომიკური დაჯგუფებე-

ბის მოთავეთა ურთიერთგარიგების შედეგად და წარმომადგენლობით ორგანოს გადწყვეტილებებს დიდი ყურადღება აღარ ექცევა. ამგვარად, ინტერეს-ჯგუფების გავლენა პოლიტიკური ძალაუფლების ტოლფასი ხდება, თუნდაც ისინი, თანამდებობრივად მაინც, საერთოდ არ იყენებენ საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულნი.

ახალი მემარჯვენეობის ხელვა

XX საუკ. 70-იანი წწ. დღემდე, ახალი მემარჯვენეობა მეტად თავისებურად აკრიტიკებს დემოკრატიულ პოლიტიკას და მათ შიშს ე.წ. ჭარბი დემოკრატიის საფრთხე იწვევს: ანუ პოლიტიკური სისტემის დაშლად, რაც, შესაძლოა, ამა თუ იმ მოუთოკაუი ჯგუფის ქმედებისა თუ მთლიანად საარჩევნო წნების შედეგად მოხდეს. ამჟამად დროს, ახალი მემარჯვენეობის თეორეტიკოსები თავისუფალი ბაზრის მხურვალე მხარდაჭერებად გვევლინებიან, რადგან სჯერათ, რომ ეკონომიკა ყველაზე უკეთ მამინ მუშაობს, როცა მასში ხელისუფლება არ ერევა. ამ თვალსაზრისით, კორპორატიზმის საფრთხე ცალკეული ეკონომიკური ინტერეს-ჯგუფებისათვის "სასათბურე მდგომარეობის შექმნაა, რაც მათ საშუალებას აძლევს, ხელისუფლებისაგან სხვადასხვა პრივილეგიები მოითხოვონ. სინამდვილეში, რეალურ ძალაუფლებას უკვე ეს ჯგუფები იგდებენ ხელში და საკუთარი პირობების კარნახს იწყებენ. ახალი მემარჯვენეობის შეხედულებით, ყოველივე ამას ეკონომიკაში ხელისუფლების სულ უფრო მეტი ჩარევისა და საბოლოო ჯამში, სტატენატიისკენ მიუყვართ (ოლსონი, 1982).

"ჭარბი მმართველობა შეიძლება საარჩევნო პროცესის შედეგიც იყოს: სწორედ ამგვარ ვითარებას უწოდა ბრიტანმა (1977) "დემოკრატიის ეკონომიკური გამოძახილი". ამ თვალსაზრისის თანახმად, საარჩევნო პოლიტიკა თვითგამანადგურებელი პროცესია, როცა ხელისუფლებას მოწვეურებული პოლიტიკოსები, ერთმანეთის ჯიბრით, სულ უფრო და უფრო არარეალურ დაპირებებს სთავაზობენ ამომრჩეველებს. თუმცა, ამ დროს ორივე მხარე ტყუის: ამომრჩეველი ანწუხებ ეება, "ემში შესულ" პოლიტიკოსები კი კარაქის თეფხსა და თაფლის მდინარებს პირდებიან მათ ამ შემთხვევაში, ბრიტანს თუ ვერწმენებით, მოუთოკაუი დემოკრატიის ეკონომიკური შედეგი ინფლაციის მაღალი ხარისხი და ის საგადასახადო ტვირთია, რაც წარმოებას ანგრევს და ეკონომიკურ ზრდას მნიშვნელოვნად აფერხებს. ოლსონიც, მარკანის (1988) თქმით, ახალ მემარჯვენეობას მეტად თავისებური შეხედულება აქვს დემოკრატიაზე: მათთვის ის იგეგა, რაც ბუშისთვის მოკლადი — უმადი სასურველი და მცირე დოზებით — უვნებელიც, დიდით კი — შხამი. ამდენად, ახალი მემარჯვენეობის თეორეტიკოსები დემოკრატიას მკაცრად დამტკველ ფუნქციას ანიჭებენ: მასში უფრო ხელისუფლების შეხედულის საშუალებას ხელავენ, და არა სოციალური გარდაქმნების გამომძრეველ ძალას.

მარქსისტული ზედა

რაც შეეხება მარქსისტებს, ისინი დემოკრატიული პოლიტიკას ისევ და ისევ კლასობრივ სარჩულს უდებენ. მათი აზრით, პოლიტიკური ძალაუფლება არ შეიძლება საარჩევნო უფლების, ანუ განსხვავებული ჯგუფების მიერ საკუთარი ინტერესების სხვადასხვა გზით გამოხატვის შესაძლებლობამდე დაეყვანოს. მარქსიზმი პოლიტიკური ძალაუფლების გამოხატულებას ეკონომიკური ძალაუფლების განაწილებაში, კერძოდ — წარმოებული საქონლის უთანასწორო ფლობაში ხედავს. ლიბერალურ დემოკრატიასაც დემოკრატიისა და კაპიტალიზმის მუდმივი შეუთავსებლობის პრინციპიდან აკრიტიკებს: ტოლობის ნიშანს ეერ სვამს ლიბერალურ-დემოკრატიულ პოლიტიკურ თანასწორობასა და კაპიტალისტური ეკონომიკისათვის დამახასიათებელ სოციალურ უთანასწორობას შორის. ლიბერალური დემოკრატია მისთვის "კაპიტალისტურა", ანუ "ბურჟუაზიულა" გამოეჩინება, სადაც მხოლოდ მმართველი კლასის ნებაა განმსაზღვრელი.

მარქსიზმი პლურალისტური დემოკრატიის აშკარა კრიტიკაა. ის შეუძლებლად მიიჩნევს საზოგადოებაში ძალაუფლების ფართოდ და სამართლიანად განაწილებას, რადგან თავად კლასთა უფლებები უთანასწორო. ბევრ რამეში მარქსიზმი პლურალიზმის ელიტისტურ კრიტიკას ემთხვევა. ორივეს აზრით, საბოლოოდ მთელი ძალაუფლება მცირე ჯგუფების ხელში იყრის თავს, ოღონდ თუ ერთისთვის ეს ჯგუფი "ძალაუფლებით აღჭურვილი ელიტაა", მეორე მას "მმართველ კლასს" უწოდებს. თუმცა, არსებობს მნიშვნელოვანი სხვაობაც — ჯერ ერთი, ელიტისტები ამტკიცებენ, ძალაუფლება შეძლება რამდენიმე წყაროდან მომდინარეობდესო (განათლება, სოციალური სტატუსი, თანამდებობრივი მდგომარეობა, პოლიტიკური კავშირები, სიმდიდრე, და ა.შ.); მარქსისტები კი, უმთავრესად ეკონომიკურ ფაქტორებზე ამახვილებენ ყურადღებას — ძირითადად წარმოების საშუალებებზე საკუთრებასა და მათ კონტროლზე. მეორეც, ელიტისტების აზრით, სხვადასხვა ელიტური ჯგუფების არსებობის შემთხვევაში, კონკურენცია დემოკრატიული პროცესების განვითარების საშუალებას იძლევა, მაშინ როცა მარქსისტების თვალსაზრისით, მმართველი ელიტა მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი ინტერესებით ხელმძღვანელობს და დროებით დამოკიდებულ მხოლოდ ამ ინტერესთა დასაცავად თუ მიდის.

მმართველი კლასი:
იმ კლასის აღნიშნული მარქსისტული ცნება, რომელიც საწარმოო საშუალებების ფლობის წყალობით სხვა დანარჩენ კლასებზე უზოგადად საზოგადოებაზეც დომინირებს.

რაც შეეხება თანამედროვე ფროკომუნისტებს, მათ უარყვეს რეგულაციის იდეა და ახლა სოციალიზმზე მშვიდობიან გადასვლას ქადაგებენ. ამის თაობაზე დაწერილებით X თავში გვეჩვენება საუბარი.

ფროკომუნისმი:
კომუნისმის "შერბილებულა" ფორმა, რომელიც მარქსიზმის ლიბერალურ-დემოკრატიული პრინციპებით "გაზავებას" ისახავდა მიზნად.

შეჯამება

◀ დემოკრატიის ცნების პოპულარობამ თავად ამ სიტყვის გამოყენების არეალი გააბუნდოვანა და ფაქტიურად, ლოზუნგის მნიშვნელობა შესძინა. დღესდღეობით დემოკრატია უმრავლესობის მმართველობის სისტემას, ქვეყნის მართვაში მოსახლეობის ფართო ფენების უშუალო ჩართვასა და საყოველთაო არჩევნების გზით პარტიული კონკურენციის ფორმასაც შეიძლება ნიშნავდეს.

◀ დემოკრატიის არსზე კამათი სამ ძირითად საკითხს მოიცავს ხოლმე: 1. ვინ არის ხალხი და რამდენად ფართოდ უნდა გადანაწილდეს პოლიტიკური ძალაუფლება; 2. მართლა ხალხმა უნდა მართოს საკუთარი თავი თუ ხელისუფლება ხალხის ბედზე ზრუნვის პრეტენზიის მქონე პარტიებსა და პოლიტიკოსებს უნდა გადააბაროს; 3. რა მეთოდებია ხელსაყრელი, დემოკრატიული პროცესების მემულობით ერთობლივი გადაწყვეტილებების მისაღებად?

◀ არსებობს დემოკრატიის რამდენიმე განსხვავებული მოდელი და ყოველი მათგანი სახალხო მმართველობის საკუთარ ხედვას გეთაყვინებს. მათ შორის: კლასიკური დემოკრატია, რაც სახალხო თვითმმართველობის პრინციპს ეფუძნება; ლიბერალიზმის ინდივიდუალისტურ შეხედულებებზე აღმოცენებული დამკვიდრებული დემოკრატია; მეტი თანამონაწილეობის პრინციპის გამტარებული ხელშემწყობი დემოკრატია; და სახალხო დემოკრატია, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კლასთა შორის ძალაუფლების გადანაწილებას ანიჭებს.

◀ ანტიკური საბერძნეთის პოლიტიკურ სისტემაზე დაფუძნებული კლასიკური დემოკრატია, ხალხის მიერ მმართველობის საუკეთესო ფორმად მიიჩნევა; დამკვიდრებული დემოკრატია მოქალაქეს ყველაზე მეტ საშუალებას აძლევს, თავის ნებაზე იცხოვროს; ხელშემწყობ დემოკრატიას ის ღირსება გააჩნია, რომ თანამონაწილეობის ხარისხსაც ამაღლებს, მეტ თავისუფლებასაც მოითხოვს და პიროვნების ზრდასაც უწყობს ხელს; სახალხო დემოკრატია უფრო ეკონომიკურ გათანაბრებას ისახავს მიზნად, ვიდრე პოლიტიკური უფლებების უბრალო გაფართოებას.

◀ საყოველთაო აღიარებით კი მხოლოდ დემოკრატიის ერთი კონკრეტული, ლიბერალურ დემოკრატიად წოდებული მოდელი სარგებლობს. მისი ძირითადი მახასიათებელი ისაა, რომ არაპირდაპირი დემოკრატიის წარმომადგენლობით ფორმას ანიჭებს უპირატესობას და არჩევნების დადგენილ წესს ემყარება. იგი პარტიულ კონკურენციასა და არჩევნის უფლებას აღიარებს, მკვეთრად მიჯნავს სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას და იცავს როგორც ცალკეულ დამოუკიდებელ ვტუფებს, ისე კერძო საკუთრებას.

◀ ლიბერალურ-დემოკრატიული სისტემების პრაქტიკა სხვადასხვაგვარ შეფასებას იმსახურებს: პლურალისტებისთვის უმთავრესი მათ მიერ სახალხო წარმომადგენლობისა და საჯარო ანგარიშვალდებულების უზრუნვე-

ლყოფა; ელიტისტები მხარს უჭერენ პოლიტიკური ძალაუფლების პრივილეგირებული უმცირესობის ხელში გადასვლას; კორპორატისტებს ხელისუფლებაში ცალკეული ინტერეს-ჯგუფების ჩართვა მოსწონთ ახალ მემარჯვენეობას — ჭარბი დემოკრატიის შესაძლებლობა აფრთხობს; მარქსისტები კი დემოკრატიისა და კაპიტალიზმის მუდმივ შეუთავსებლობაზე ლაპარაკობენ.

კითხვები განსასჯელად

- < რით დამსახურა დემოკრატია საყოველთაო აღიარება?
- < რამდენად მისაღებია პირდაპირი დემოკრატია თანამედროვე პირობებში?
- < რა არის დემოკრატიის მთავარი ღირსებები?
- < რა ნაკლი ან ხიფათი ახლავს დემოკრატიას?
- < დემოკრატიის რომელი მოდელია უფრო მიზნადეული და რატომ?
- < რამდენად "დემოკრატიულია" თანამედროვე წარმომადგენლობითი დემოკრატია?
- < რა საფრთხეები ემუქრება დემოკრატიას თანამედროვე საზოგადოებაში?

დამატებითი საკითხავი

- Arblaster, A., *Democracy*, 2nd edn (Milton Keynes: Open University Press, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994).
- Dahl, R., *Democracy and its Critics* (New Haven, CT: Yale University Press, 1989).
- Gill, G., *The Dynamics of Democratization: Elite, Civil Society and the Transition Process* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000).
- Held, D., *Models of Democracy*, (Oxford: Polity, 2006).
- Macpherson, C.B., *The Life and Times of Liberal Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 1977).

სახელმწიფო

"სახელმწიფოს მიზანი მუდამ ერთია: მოათენინეროს, დაიმორჩილოს და დათრუნოს პიროვნება".

მაქს შტირნერი, "მე და ჩემი" [1845]

სახელმწიფოს დაღი ადამიანის ღამის ყოველგვარ საქმიანობას ატყევა: აღზრდა-განათლებიდან მოყოლებული, ყოფის ყველა სფეროს — ეკონომიკას, სოციალურ კეთილდღეობას, საოჯახო ატმოსფეროსა თუ თავდაცვას. სახელმწიფო ყველაფერს საზღვრებს და აკონტროლებს, ზედამხედველობს და წარმართავს, თაოსნობს და მოძღვრავს — ჩვეულებრივ, ცხოვრების ყველაზე კერძო და ინტიმური საკითხებიც კი (ქორწინება-განქორწინება, აბორტი, სარწმუნოება) საბოლოო ჯამში, სახელმწიფოს "საზრუნავს" ხდება ხოლმე. ამიტომ სულაც არაა გასაკვირი, რომ პოლიტიკა ზშირად ესმით როგორც "სახელმწიფოს შესწავლა", ანუ სახელმწიფოს რაობის კვლევა; იდეოლოგიური დაჟა-კამათიცა და პარტიული პოლიტიკაც მუდამ ამ საკითხებს უტრიალებს: ბოლო-ბოლო, რა ევალება სახელმწიფოს და რა რჩება გასაკეთებელი ცალკეულ პიროვნებას, ან ამა თუ იმ საზოგადოებრივ ჯგუფს? პოლიტიკური ანალიზისათვის ერთ-ერთ უმთავრეს პრობლემად კი სახელმწიფო ძალაუფლების არსის განსაზღვრა იქცა.

ამგვარად, ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რაა სახელმწიფო და რით განვასხვავთ იგი ხელისუფლებისაგან?
- < რა კუთხით იკელედნენ და რა ახსნას უძებნიდნენ ხოლმე სახელმწიფო ძალაუფლებას?
- < ზოგადად რომ ვთქვათ, სახელმწიფო სიკეთის წყარო თუ ბოროტების?
- < რა როლს ანიჭებდნენ სახელმწიფოს, როგორ ნაწილდებოდა პასუხისმგებლობა მასსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის?
- < რა კვალი დაამჩნია გლობალიზაციამ სახელმწიფოს როლსა და ძალაუფლებას?

რა არის სახელმწიფო?

სახელმწიფოთა ტიპები

პლურალისტური

სახელმწიფო.

კაპიტალისტური

სახელმწიფო.

"ლევიათანს სახელმწიფო.

პატრიარქალური სახ-

ელმწიფოს როლი

მინიმალისტური

სახელმწიფოები.

პროგრესიზობადი

სახელმწიფოები.

სოციალ-დემოკრატიული

სახელმწიფოები.

"კოლექტივიზირებულს სახ-

ელმწიფოები.

ტოტალიტარული

სახელმწიფოები.

სახელმწიფო და

გლობალიზაცია.

სახელმწიფოს როლი გლობ-

ალიზაციის ეპოქაში

"სახელმწიფოს" სახ-

ციკლილება

შეჯამება/კითხვები

განსახელებად/დამატებითი

საკითხავი

გეორგ ვილჰელმ ფრიდრიხ ჰეგელი (1770-1831)

გერმანელი ფილოსოფოსი. ითვლება თანამედროვე იდეალიზმის ფუძემდებლად. გამოიქვა მოსახრება, რომ აღამაინის ცნობიერება და მატერიალური საგნები სინამდვილეში ერთი მთლიანობაა. "გონის ფენომენოლოგიაში" (1807) ჰეგელი შეუცადა ჩამოეყალიბებინა მსწობრი რაციონალური სისტემა, რომელიც ტრადიციულ ქრისტიანობას საენაცვლებოდა, ხოლო აბსოლუტური გონების თეოთურალიზაციისკენ მისწრაფებამს. საკაცობრიო ისტორიისა და ფაქტიურად, თავად სამყაროს ახლებურად გადახზვების გზას ხედადა. მისი

თქმით, ისტორია არსებითად, საკაცობრიო გონის სვლაა სასრული წერტილისაკენ. თავის მთავარ პოლიტიკურ ნაშრომში, "სამართლის ფილოსოფია" (1821), სახელმწიფოს ის ზნეობრივ იდეალად და აღამაინის თვისებულების უზენაეს გამოხატულებად წარმოაჩენს. ჰეგელმა უღიღესი გულენა მოახდინა მარქსსა და ე.წ. "ახლგაზრდა ჰეგელიანელებზე". ისევე როგორც მოგვიანებით — ე.წ. "ფრანკფურტის სკოლაზე". მან ასევე განაპირობა როგორც ფაშისტური იდეოლოგიის, ასევე იმგვარ ლიბერალთა მრწამსის ჩამოყალიბება, როგორიც იყო, ეთქვას თ. ჯ. გრინი (1836-82).

რა არის სახელმწიფო?

რალას არ აღნიშნავდნენ ცნებით "სახელმწიფო" — ინსტიტუციების ერთობლიობას, ტერიტორიულ ერთეულს, ფილოსოფიურ იდეას, ჩაგვრისა თუ გაერთიანების საშუალებას და სხვ. და სხვ. ამგვარ განსხვავებებს, ნაწილობრივ, ისიც განაპირობებდა რომ სახელმწიფოს რაობა სამი სხვადასხვა თვალსაზრისით ესმოდათ — იდეალისტური, ფუნქციონალური და ორგანიზაციული გაგებით. იდეალისტური გაგება ყველაზე ნათლად გ.ვ. ჰეგელის ნაშრომებში მოჩანს. ჰეგელი საზოგადოებრივი არსებობის სამ "დონეს" გამოყოფდა: ოჯახს, სამოქალაქო საზოგადოებასა და სახელმწიფოს. იგი ამტკიცებდა, რომ ოჯახს "თვისებური ალტრუიზმი" ახასიათებს, როცა აღამაინი — შვილებისა თუ შრომლების სასიყვოოდ — საკუთარ ინტერესებს უგულებელყოფს; ამის საპირისპიროდ, სამოქალაქო საზოგადოებას ჰეგელი "საყოველთაო ვეობის" სფეროდ მიიჩნევს, სადაც უმთავრესი პიროვნების "კრძო" ინტერესია; ხოლო სახელმწიფო იმგვარი ზნეობრივი მთლიანობაა, რასაც საფუძვლად ურთიერთთანაგარძობა, ანუ — "საყოველთაო ალტრუიზმი" უძევს. თუმცა, იდეალიზმის ხინჯიც ისაა, რომ უპირობოდ აღიარებს სახელმწიფოს ზეობას და მასზე ზნეობრივი კატეგორიებით საუბრისას, ვერ ახერხებს, მკვეთრად გამოიხზოს სახელმწიფოს შემადგენელი და მის მიღმა მყოფი ინსტიტუციები.

სახელმწიფოსადმი ფუნქციონალური მიდგომა მთავარ ყურადღებას სახელმწიფო ინსტიტუტების დანიშნულებასა და მიზანს უთმობს, ხოლო მის უმთავრეს ამოცანად "სოციალური წესრიგის" შენარჩუნებას მიიჩნევს. ამგვარად, სახელმწიფო განისაზღვრება, როგორც საზოგადოებაში წესრიგისა და სტაბილურობის დამცველი ინსტიტუტების ერთიანობა. ამგვარი რამ ახასიათებთ სწორედ თანამედროვე მარქსისტებს, რომელნიც თვლიან, რომ სახელმწიფო ჩაგვრის ინსტრუმენტი კაპიტალისტური სისტემის ხელში და

წესრიგის დამყარებით მხოლოდ საკუთარ არსებობას იხანგრძლივებს. ფუნქციონალისტების ძირითადი სისუსტე ისაა, რომ წესრიგის უზრუნველყოფილების მიერ ინსტიტუტს (თუნდაც ოჯახს, მას-მედიას, პროფესიონალებს თუ ეკლესიას) თუად სახელმწიფოსთან აიგივებენ. ამიტომაც, სახელმწიფოს რაობის განსაზღვრისას, თუკი საწინააღმდეგო საგანგებოდ არ იქნა მითითებული, ამ წიგნში ჩვენ მხოლოდ ორგანიზაციულ მიდგომას განვიხილავთ.

ამ თვალსაზრისის თანახმად, სახელმწიფო მმართველობის აპარატი ამ სიტყვის ყველაზე ფართო გაგებით, ანუ — იმ ინსტიტუციათა ერთობლიობა. რომელნიც საზოგადოებრივი ყოფის ორგანიზაციაზე აგებენ პასუხს და ხალხის ჯიბიდან ფინანსდებიან. ამგვარი განმარტების ერთი ღირსება ისიცაა, რომ სახელმწიფოს ცნება მკვეთრად იმიჯნება სამოქალაქო საზოგადოებისაგან. სახელმწიფო მმართველობის მრავალგვარ ინსტიტუტს აერთიანებს: ბიუროკრატიას, შეიარაღებულ ძალებს, პოლიციას, სასამართლოს, სოციალური დაცვის სისტემას და სხვ., ანუ — მთელ "პოლიტიკურ ორგანიზმს", და სწორედ ამის წყალობით მოხდა იმგვარი ცენტრალიზებული მმართველობის სისტემის ჩამოყალიბება XV-XVI საუკუნეებში, რომელმაც ყველას და ყველაფრის დაქვემდებარება მოახერხა — გინდა სულიერი, გინდა მიწიერი ცხოვრების სფეროში. მართლაც, თვითმპყრობელი სახელმწიფოებრიობის თანამედროვე გაგება ჯერ კიდევ 1648წ. "ვესტფალის ზავის" პირობებში აისახა. სხვათა შორის, ყრვანისაციული მიდგომა შესაძლებლობას იძლევა სახელმწიფოს როლის ზრდასა თუ დაქვინებაზეც ვისაუბროთ, იმისდა მიხედვით, იზრდება თუ მცირდება მისი პასუხისმგებლობა; ფართოვდება თუ იზღუდება ინსტიტუციონალური მექანიზმების არეალი.

ასე და ამგვარად, შევვიძლია სახელმწიფოს 5 ძირითადი ნიშნის თვისება ჩამოვთვალოთ

< სახელმწიფო "უზენაესია" და იგი აბსოლუტურ და შეუზღუდავ ძალაუფლებას ახორციელებს, რამდენადაც ნებისმიერ საზოგადოებრივ გაერთიანებასა თუ ჯგუფზე მალა დგას. თომას პობსმა სახელმწიფოს ეს იდეა ბიბლიური ლევიანთის, ანუ, გიგანტური "გეოლექსის" ალფორიად წარმოასახა.

< სამოქალაქო საზოგადოების "კერძო" ინსტიტუტებისგან განსხვავებით, სახელმწიფო ინსტიტუტები იმთავითვე "საჯარო" ხასიათისაა: სახელმწიფო დაწესებულება პასუხს აგებს კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღებაზეც და განხორციელებაზეც, მაშინ როცა ოჯახი, კერძო ბიზნესიცა და პროფესიონალებაც პიროვნული ინტერესების დაკმაყოფილებას ემსახურება.

< სახელმწიფო — კანონიერების აღსრულებაა. მისი გადაწყვეტილებები, ჩვეულებრივ, თმცა არა ყოველთვის, საზოგადოების ნების გამოხატულებაა და იგულისხმება, რომ ისინი საყოველთაო კეთილდღეობაზე ზრუნეთაა განპირობებული; ამდენად, სახელმწიფო საზოგადოების მუდმივი ინტერესების დამცველად ითვლება.

< სახელმწიფო ბატონობის საშუალებაა. მისი ავტორიტეტი იძულებას

სახელმწიფო:

სახელმწიფო — პოლიტიკური გაერთიანება, რომელიც დამოუკიდებელ იურისდიქციას ატარებს გარკვეულ ტერიტორიულ საზღვრებში და ხელისუფლებას მუდამოქმედი ინსტიტუტების მეშვეობით ახორციელებს; ეს ის დაწესებულებებია, რომლებიც "საჯარო" იმდენად, რამდენადაც სწორედ ისინი აგებენ პასუხს საზოგადოებრივი ცხოვრების კოლექტიურ ორგანიზებაზე და საზოგადოების მიერვე ფინანსდებიან. ამგვარად, სახელმწიფო მმართველობის სხვადასხვა ინსტიტუტს მოიცავს, თუმცა ის ასევე გულისხმობს სასაშროლო სისტემას, ნაციონალიზირებულ ინფსტრუქციას, საზოგადოებრივი უსაფრთხოების სისტემებსა და ა. შ.; შესაძლებელია ასევე, მისი გაიგივება მთელს "სახელისუფლებას" პოლიტიკასთან". გერმანელი სოციოლოგი მაქს ვებერის თანახმად, სახელმწიფო "კანონიერი ძალადობის" საშუალებებზე მონოპოლით განისაზღვრება. დეა-კამათი სახელმწიფოს ძალაუფლების რაობასა და თავად სახელმწიფოს როლზე არა და არ წყდება.

კონსტიტუციური მმართველობა: მმართველობის ფორმა, რომელიც საკანონმდებლო და ინსტიტუციური მუხლდევების პირობებში ხორციელდება, რომელიც ძალაუფლებასაც კვეთს და პიროვნულ თავისუფლებასაც უზრუნველყოფს.

ემყარება — მას უნდა შესწევდეს უნარი, სათოედ არ გახადოს არც კანონის მორჩილება, არც კანონდამრღვევთა დასჯა. შესაბამისად, "კანონიერი ძალადობის" (მაქს ვებერი) მონოპოლია სახელმწიფოს უზენაესობის პრაქტიკული გამოვლინებაა.

< სახელმწიფო ტერიტორიალური გაერთიანებაა; მისი იურისდიქცია-გეოგრაფიულადაა განსაზღვრული და ერთეულდება ყველაზე, ვინც მის საზღვრებში სახლობს — სულ ერთია, ამ ქვეყნის მოქალაქეები არიან ისინი, თუ არა საერთაშორისო დონეზე, სახელმწიფო (თორთულად მაინც), ატონომიურ ერთეულად განიხილება.

სახელმწიფო არა მარტო სამოქალაქო საზოგადოებისგანაა გამოყოფილი, ის შინაგანდაც დაყოფილია და არაერთი განშტოებისა თუ ნაწილისაგან შედგება: სახელმწიფო აპარატი მოიცავს აღმასრულებელ ხელისუფლებას, ანუ "მათრობას", საკანონმდებლო სახალხო კრებას ან პარლამენტს, სასამართლოს, ბიუროკრატიულ აპარატს, შვიარაღებულ ძალებს, პოლიციას, თვითმმართველობის ადგილობრივ და რეგიონალურ ინსტიტუტებს. ყველაზე მნიშვნელოვანი აქ მაინც "სახელმწიფოსა" და "ხელისუფლების" ცნებებს შორის სხვაობაა (არადა, მათ ხშირად ურევენ ერთმანეთში) და განსხვავება მხოლოდ მეცნიერული მხიათისა არაა — იგი უშუალოდ უკავშირდება შეზღუდული და კონსტიტუციური მმართველობის იდეას. მოკლედ, სახელისუფლებო ძალაუფლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში მოითოკება, თუკი არსებული ხელისუფლება სახელმწიფოში დაუსაზღვრაეი და შეუზღუდაეი მმართველობის დამყარებას ვერ შესძლებს.

ხელისუფლებასა და სახელმწიფოს შემდეგი ნიშან-თვისებანი განასხვავებთ:

< "სახელმწიფო" უფრო მეტია, ვიდრე "ხელისუფლება" — იგი რთული კავშირია, რომელიც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ინსტიტუტს მოიცავს და ქვეყნის ყველა მოქალაქეს აერთიანებს; ხელისუფლება კი სახელმწიფოს მხოლოდ ერთი შემადგენელი ნაწილია.

< სახელმწიფო დროში გაწეილი, შეიძლება ითქვას, უწყვეტი ფენომენია. ხელისუფლება — დროებითია: მათრობები მოდიან და მიდიან, მმართველობის სიტემებიც იცვლებიან და იხვეწებიან.

< ხელისუფლება მხოლოდ არსებობს, რითაც სახელმწიფოს პოლიტიკა ცხოვრებაში ხორციელდება. ამ საქმეში ხელისუფლება ქვეყნის "გონია" და იგი სახელმწიფოს არსებობას ახანგამოლეებს.

< სახელმწიფო განუპიროვნებელ ნებას ამკვიდრებს — მისი დაწესებულებების თანამშრომლები მოხელეებად ირჩევიან და იწურთებიან, და როგორც წესი, პოლიტიკურად მიუკრობებელი უნდა დარჩნენ, რათა სახელმწიფო დაწესებულებები არსებული ხელისუფლების იდეოლოგიურ ალტკინებას არ აყვეს.

< სახელმწიფო, თოროთულად მაინც, საზოგადოების მუდმო ინტერესებს გამოსხატავს: ანუ — საერთო, საყოელთო ნებას; ხელისუფლება კი იმათ მომხრეთა სიმპათიებს, ვინც ამჟამად იმყოფება ქვეყნის სათავეში.

სახელმწიფოთა ტიპები

რაკილა გაუარკეით, თუ რას ნიშნავს "სახელმწიფო", ახლა სხვა პრობლე-
მასაც შეეჭხოთ როგორია სახელმწიფო ძალაუფლების ბუნება და რას ემსახ-
ურება იგი? ზოგადი გაგებით, სახელმწიფო — "იმთავითვე საკამათო ცნებაა.
არსებობს უმარაგი თეორია, და ყოველი მათგანი სახელმწიფოს საფუძვლებს,
განვითარების გზებსა და საზოგადოებაზე მის გავლენასაც განსხვავებულად
იაზრებს. მართლაც, ჯერ კიდევ საკითხებია, სრულად ავტონომიურია და
საზოგადოებისაგან დამოუკიდებელი ესა თუ ის სახელმწიფო, თუ სწორედაც
რომ საზოგადოების ნაყოფი და ძალაუფლებისა და რესურსების უფრო
ფართო გადანაწილების გამოვლინება. მეტიც — საყოველთაო, კოლექტიურ
კეთილდღეობას ემსახურება, თუ ერთ ცალკეულ ჯგუფს ან რომელიმე გაბა-
ტონებულ კლასს? ასევე, საკითხებია — დადებითი და კონსტრუქციულია
სახელმწიფო, და შესაბამისად, მისი პასუხისმგებლობაც უნდა გაიზარდოს
თუ პირიქით — უარყოფითი და დამანგრეველი მოვლენაა და არათუ მისი
შეზღუდვა, იქნებ საერთოდ მასზე უარის თქმაც იყოს უმჯობესი. გამოყოფენ
სახელმწიფოთა 4 სხვადასხვაგვარ ტიპს:

- † პლურალისტური სახელმწიფო
- † კაპიტალისტური სახელმწიფო
- † "ლფეიათან" სახელმწიფო
- † პატრიარქალური სახელმწიფო

პლურალისტური სახელმწიფო

პლურალისტური სახელმწიფოს თეორეტიკოსებს აშკარა ლიბერალური
ხედვა ახასიათებთ. მათი გაგებით, სახელმწიფო უფრო თამამის წესების დამ-
ცველი "მსაჯია", და არა საზოგადოების მსაჯული. ამგვარი გაგების კვალი
ატყვია, ზოგადად, ლამის მთელს ანგლო-ამერიკულ პოლიტიკურ აზროვნე-
ბას, როცა ნოველირებულია სახელმწიფოსა და მისი ორგანიზაციების როლი
და ყურადღება "მმართველობის ფორმაზე გადააქეთ. მართლაც, ამ
თვალსაზრისით, სახელმწიფო როგორც აბსტრაქცია, უკანა პლანზე იწევს,
ხოლო მისი ინსტიტუტები — სასამართლოები, სამოქალაქო სამსახურები,
შეიარაღებული ძალები — დამოუკიდებელ მოთამაშებად გვევლინებიან, და
არა უფრო ზოგადი, სახელმწიფო მანქანის ნაწილებად. ანუ, სახელმწიფოს
უგულებელყოფა მხოლოდ მაშინაა გამართლებული, თუკი არსებული
ხელისუფლების ნებასთან იგუდება და მიუკერძოებელი არბიტრისა თუ
მსაჯის როლს ევლარ ასრულებს.

სახელმწიფოს ამ ანგლო-ამერიკული თეორიის ფუძემდებლებად
XVII საუკ. ფილოსოფოსები, თომას ჰობსი და ჯონ ლოკი ითვლებიან და
მათთვის უმთავრესი პოლიტიკური პასუხისმგებლობის საკითხია: ის მიზეზე-
ბი, თუ რატომ უნდა დაემორჩილოს პიროვნება სახელმწიფოს, რატომ უნდა
სცეს პატივი. მათი მტკიცებით, სახელმწიფო ნებაყოფლობით შეიქმნებიან,

პოლიტიკური
ეპიდემოლოგია:
მოქალაქის ვალდებულება
სახელმწიფოს წინაშე; სახ-
ელმწიფო მმართველობის
უფლების საფუძველი.

საყურადღებოდ...

"სოციალური კონტრაქტის" თეორია

ეს თეორია საზოგადოებასა თუ სახელმწიფოში ცალკეულ პიროვნებათა ნებაყოფლობით ურთიერთშეთანხმებას გულისხმობს. პოპსის, ლოკისა და რუსოს სახელგანთქან დაკომპონირებული "სოციალური კონტრაქტის თეორია" დღესაც აქტუალურია ისეთი თეორეტიკოსებისათვის, როგორც ჯონ როულზი; ოლინდაუ, მას თითქმის არასოდეს ანიჭებენ განსაკუთრებული ისტორიული მოვლენის მნიშვნელობას — უფრო იმ საზომად მიიჩნევენ ხოლმე, რითაც მმართველობის ამა თუ იმ ფორმის აუქარეიანობა განისაზღვრება. სოციალური კონტრაქტის თეორეტიკოსებისათვის იდეალური იმგვარი საზოგადოებაა, როცა ყოველი ცალკეული პიროვნება ისე ცხოვრობს, თითქოს თავად ჰქონდეს ხელსაყრელი კონტრაქტი დადებული სახელმწიფოსთან. კლასიკური გაგებით, ეს თეორია სამ პირობას უნდა აასუხობდეს:

< არსებობს რაღაც წარმოსახული, სახელმწიფოს გარეშე საზოგადოება (ე.წ. "ბუნებრივი მდგომარეობა") სადაც, უსაზღვრო თავისუფლების პირობებში, სიციხეზე "მოსაწყენი, უახრო, უსიხარულო, დაუნდობელი და ხანმოკლეა" (პოპსი).

< შესაბამისად, ხალხი ცდილობს თავი დააღწიოს ბუნებრივ მდგომარეობას და სოციალური კონტრაქტი გააფორმოს — აღიაროს, რომ მხოლოდ უზენაესი ძალაუფლებაა წესრიგისა და სტაბილურობის გარანტი.

< სოციალური კონტრაქტი მოქალაქეებს აუადმუხლებს, პატივი სცემს და დაემორჩილოს სახელმწიფოს — იმ უსაფრთხოების მისდევად, რასაც მხოლოდ პოლიტიკური მმართველობის სისტემა უზრუნველყოფს.

ანუ სოციალური კონტრაქტის შედეგია, რომელსაც პიროვნება მას შემდეგ "აფორმებს", როცა ხედება, რომ ბუნებრივი მდგომარეობის საფრთხეების, განუკითხაობისა და სისასტიკისაგან მისი დაცვა, მხოლოდ უზენაეს ძალაუფლებას შეუძლია. სახელმწიფოს გარეშე ადამიანები ერთმანეთს შეურაცხყოფენ, ჩაგრავენ და იმონებენ, სახელმწიფო კი წესრიგისა და ცივილიზებული თანაარსებობის გარანტი და თავისუფლების დამცველია. ლოკის თქმით, "სადაც კანონი არ კანონობს, იქ აღარც თავისუფლებაა".

"ბუნებრივი მდგომარეობა":

საზოგადოების ყოფაცხოვრება, რომლისთვისაც უცხოა პოლიტიკური ხელისუფლება და პიროვნების შეზღუდვა ნებისმიერი იურიდიული კანონებითა ფაქტიურად, მხოლოდ თეორიული მოცემულობაა.

ანარქია:

სიტყვა-სიტყვით — მმართველობის გარეშე; ცნება "ანარქია" ხშირად გამოიყენება უარყოფით კონტექსტში — დესტაბილიზაციისა და ქაოსის აღსანიშნავად.

ლიბერალური თვალსაზრისით, სახელმწიფო საზოგადოებაში არსებულ განსხვავებულ ჯგუფებს შორის მიუკერძოებელი მსაჯის როლს უნდა ასრულებდეს მხოლოდ და ცალკეული პიროვნების ყველა სხვა თანამოქალაქისგან დაცვა შეეძლოს; მისი მიუკერძოებლობა კი იმაში უნდა ჩანდეს, რომ ყველა მოქალაქის ინტერესებს თანაბრად ითვალისწინებდეს და ამდენად, საყოველთაო სიკეთისა თუ საზოგადო ნების გამომხატველიც იყოს. პოპსის თანახმად, სტაბილურობასა და წესრიგს მხოლოდ შეუზღუდავი სახელმწიფო მმართველობა დაიცავს და მისი ძალაუფლება არც ეჭვს და არც ზედმეტ შეკითხვებს არ უნდა ბაღუბდეს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მოქალაქემ არჩევანი აბსოლუტიზმსა და ანარქიას შორის უნდა გააკეთოს. თავის მხრივ, ლოკი უფრო ტიპურად ლიბერალური პოზიციებიდან იცაუდა შეზღუდული სახელმწიფოს იდეას: მისი აზრით, სახელმწიფოს მიზანი უაღრესად სპეციფიურია და მხოლოდ თანდაყოლილი, "დემოკრატიკულ" პიროვნული უფლებებისა და დაცვა მოთხოვნებს; კერძოდ — სიცოცხლის, თავისუფლებისა და საკუთრების. ამ შემთხვევაში, ერთმანეთისაგან აშკარადაა გამიჯნული სახ-

ელმწიფოსა და ცალკეული მოქალაქის პასუხისმგებლობა, მაგრამ რაკილა სახელმწიფოს როგორც თანდაყოლილი უფლებების დაცვა, ისე მათი ფეხქვეშ გათელვაც შეუძლია, მოქალაქეებსაც უნდა გააჩნდეთ სახელმწიფოსაგან თავდაცვის გარკვეული მექანიზმები და ამგვარ რამეს ლოკი კონსტიტუციურ-წარმომადგენლობით მმართველობაში ხედვდა.

XX საუკუნეში სწორედ ეს იდეები გარდაისახა სახელმწიფოს პლურალისტურ თეორიად. როგორც საზოგადოების არსებობის ფორმა, პლურალიზმი გულისხმობს, რომ ლიბერალურ დემოკრატიებში ძალაუფლება ფართოდ და სამართლიანადაა დანაწილებული. როგორც სახელმწიფოს არსებობის ფორმა, პლურალიზმი სახელმწიფოს მიუკერძოებლად იმდენად მიიჩნევა, რამდენადაც მას შეუძლია შეითავსოს განსხვავებული ინტერეს-ჯგუფებიცა და ყველა სოციალურ კლასიც. შპარტმანტელის (1994) თქმით, სახელმწიფო "საზოგადოების მსახურია და არა ბატონი". ამგვარად, სახელმწიფო ის "ჭურჭელია", შიდა პროცესების დუღილს რომ გადახარშავს და ეს შეხედულება ორ უმთავრეს პრინციპს ეყარება: ჯერ ერთი, სახელმწიფოს ხელისუფლებისადმი დაქვემდებარებას გონიერული აუცილებლობა უნდა განაპირობებდეს — არაარჩევითი ინსტიტუტები, როგორცაა საჯარო სამსახური, მართლმსაჯულება, პოლიცია, შეიარაღებული ძალები და ა.შ., არა-პოლიტიზირებულია და საერთო ხელმძღვანელობას ემორჩილება. ამდენად, სახელმწიფო აპარატი საჯარო სამსახურისა და პოლიტიკური ანგარიშგადგებულების მოთხოვნებებს უნდა პასუხობდეს. მეორე პირობა დემოკრატიული პროცესის წარმატებობაა — ანუ, პარტიული კონკურენცია და ინტერეს-ჯგუფთა აქტიურობა, ასე ვთქვათ, ხელისუფლების მხრივ საზოგადოებრივი აზრის მიმართ მგრძობიარობასა და ყურადღებას უზრუნველყოფს. საბოლოო ჯამში, სახელმწიფო მხოლოდ ის ფლუგერია, რომლისთვისაც ქარის დანიშნულებას საზოგადოებრივი მოთხოვნები უნდა ასრულებდეს.

თუმცა, დღევანდელი ე.წ. "ნეოპლურალისტებმ" როგორც წესი, სახელმწიფოს მიმართ ბევრად უფრო კრიტიკულნი არიან ხოლმე. მაგ. რობერტ დალი, ჩარლზ ლინდლბომი და ჯ.კ. გელბრაიტი ამტკიცებენ — თანამედროვე ინდუსტრიული სახელმწიფოების სტრუქტურა ბევრად გაროულად და ხალხის მოთხოვნებსაც გაცილებლად ნაკლებად ითვალისწინებენ, ვიდრე ამას კლასიკური პლურალიზმი მოითხოვს; და ასევე, ხელისუფლებასთან ურთიერთობაში ბიზნესი იმ პრობლემებით სარგებლობს, რასაც სხვა ჯგუფები ნამდვილად ვერ ეღიროსებიანო. თვის "პოლიტიკასა და საბაზრო ურთიერთობებში" (1997) ლინდლბომი მიუთითებდა, რომ როგორც მთავარი დამფინანსებელი და საზოგადოების უდიდესი დამსაქმებელი, ბიზნესი აშკარა გავლენით სარგებლობს ნებისმიერ ხელისუფლებაში — რა იდეოლოგიურ საფუძველსა თუ პლატფორმაზეც არ უნდა იდგეს ეს უკანასკნელი. მეტიც, სახელმწიფოს საკუთარი ვიწრო ინტერესებიც გააჩნია: სახელმწიფო ელიტა, ართველიც თანამდებობის პირებისაგან, მოსამართლეებისაგან, პოლიციის მაღალ-ჩინოსნებისაგან, სამხედრო სარდლობის წარმომადგენელთაგან შედგება, ან თავ-თავიანთი სფეროს ბიუროკრატიულ ინტერესებს მისდევს, ანდა საკუთარი "კლიენტურისას". და მართლაც, თუკი სახელმწიფოს დამოუკიდებელ პოლიტიკურ მოთამაშედ მოიჩინეთ, მაშინ ის თავისთავად

ნეოპლურალიზმი:
საზოგადოებრივი
საკითხების თეორიული
ხედვა, რომელშიაც პლურ-
ალისტური ფასეულობე-
ბისადმი ერთგულდება
შენარჩუნებული და
კლასიკური პლურალიზმის
გადახედვის საჭიროებაც
მოიაზრება — ელიტიზმის,
მარქსიზმისა თუ ახალი
მემარჯვენეობის თეორიასა
გათვალისწინებით ნეო-
პლურალიზმი
შეხედულებაა და
პიზიციითა ფართო სპე-
ქტრს იკ მოიცავს, მაგრამ
ძირითადი თემების გამოუ-
ყო მინც შესაძლებელია:
პირველი — ეს
თანამედროვე ტენდენციების
ახსნის შედეგობაა,
ეთვით კოსტრუქტივი-
თა ან კოსტაკიტალი-
სტური საზოგადოებების
წარმოშობის საკითხი;
მეორე — იმისდა მიუხე-
დავად, რომ კასიტალიზმს
უღყო უპირატესობა
ენიჭება სოციალიზმთან
შედარებით მინც
მოქველდებულ მიჩნეო
ათვისუფალი ბაზრის
ეკონომიკის დოქტრინები;
და მესამე — დასავლური
დემოკრატიები "მახინჯ
ლიბერალიზმად" განიხილე-
ბა, სადაც დიდი კორპორა-
ციები წრფივადსული
ზტვალენით სარგებლობენ.

საზოგადოების ძლევამოსილ (და ალბათ უძლიერეს) ინტერეს-ჯგუფებად მოგვექცინება. მსგავსმა მსჯელობამ ურეკ ნორდლინგერი (1981) ლიბერალური დემოკრატიის იმ სახელმწიფოცენტრულ მოდელამდე მიიყვანა, რომლის საფუძველსაც "დემოკრატიული სახელმწიფოს აუტონომიურობა" წარმოადგენს.

კაპიტალისტური სახელმწიფო

მარქსისტული ხედვით, კაპიტალისტური სახელმწიფო მკვეთრად განსხვავდება იმ პლურალისტური წარმოდგენისაგან, როცა იგი მიუყვარებელ მსაჯად, არაბიტრად ისახებოდა. მარქსისტებს თუ დაუჯერებთ, საზოგადოების ეკონომიკური წყობის განუხილველად, სახელმწიფოს რაობის განსაზღვრა უბრალოდ, წყლის ნაყვია და ამგვარი თვალსაზრისი იმ კლასიკურ დებულებას იშველიებს, რომ ნებისმიერი სახელმწიფო მხოლოდ და მხოლოდ კლასობრივ ჩაგვრის იარაღია: იგი კლასობრივი სისტემის პირშმოა და, გინდა-არგინდა, ამავე სისტემას ეფუძნება. თუმცა, ბოლო ხანებში გამართული მწვეუ დებატების შედეგად, მარქსისტებმაც იცვალეს ნირი და ამ "კლასიკურ" განსაზღვრებასაც საკმაოდ დაშორდნენ. კაცმა რომ თქვას, ეს კიდევ იმითაც გახლდათ განპირობებული, რომ საკუთარ ნაწერებში თავად მარქსიც მეტად ბუნდოვან მითითებებს იძლეოდა სახელმწიფოს რაობის თაობაზე და არც რაიმე დამაჯერებელი თეორია შემოუთავაზებია ამ საკითხთან დაკავშირებით.

ზოგადად, სახელმწიფოს მარქსი ერთგვარ "ზესტრუქტურად" ანუ ზედნაშენად მიიჩნევდა, რომელიც ეკონომიკურ "ბაზისზე" დაყრდნობილი, და სწორედ ეს ბაზისია საზოგადოების საფუძველთა-საფუძველიო. თუმცაღა, ურთიერთდაკავშირი ამა ბაზისსა და მის ზედნაშენს (ანუ, ჩვენს შემთხვევაში, სახელმწიფოსა და წარმოების კაპიტალისტურ წესს შორის) არცთუ მთლად ნათელია და ცხადი. რაც შეეხება კონკრეტულად სახელმწიფოს რაობაზე მარქსის შებდულებებს, ორი ამგვარი მოსაზრება მოიპოება მის "კომუნისტურ მანიფესტსა" (1848) და "ლუი ბონაპარტეს 18 ბრუმიერში" (1852). პირველში იგი აცხადებს, რომ: "თანამედროვე სახელმწიფოს როლი მისი აღმასრულებელი საბჭოს მიერ ბურჟუაზიის მოთხოვნათა დაკმაყოფილებაა მხოლოდ". ამ გაგებით, სახელმწიფო მთლიანად საზოგადოებასა და მის მმართველ კლასზეა დამოკიდებული, კაპიტალისტური წყობის დროს კი ეს კლასი ბურჟუაზიაა. შესაბამისად, შეუვალი მარქსისტი ლენინიც სახელმწიფოს მხოლოდ "ჩაგრულთა ექსპლუატაციის ინსტრუმენტად" განიხილავდა.

ბურჟუაზია:

მარქსისტული ტერმინი, რომელიც კაპიტალისტური საზოგადოების მმართველ კლასს, წარმოების საშუალებების მფლობელებს აღნიშნავს.

რაც შეეხება მეორე დებულებას, მას მარქსის მიერ 1848-1851 წწ. საფრანგეთში განვითარებული რევოლუციური მოვლენების ანალიზისას ეწყვედებით მისი მტკიცებით, სახელმწიფოს, ნაპოლეონის ხელში, კლასობრივი სისტემისაგან მხოლოდ "მოჩვენებითი აუტონომიის" მიღწევა შეუძლია, და ისიც იმის ხარჯზე, რომ საკუთარ ნებას ახვევს საზოგადოებას და "უკანნი პარაზიტიზმის გამოვლინებად" იქცევა. და თუკი სახელმწიფო მაინც აცხადებდა პრეტენზიას რომელიმე კლასის მოთხოვნათა განსიტყვებაზე, ასეთად ბურჟუაზია კი არა, მხოლოდ და მხოლოდ წერილი გლეხობა თუ რჩებოდა.

ამგვარად, ირკვევა რომ მარქსი სახელმწიფოს ავტონომიურობას მხოლოდ ფარდობითად განიხილავს, და მოქიშპე კლასებს შორის მიმრიგებლად გამოსვლის პრეტენზიით, თავად ამ კლასობრივი სისტემის დამცველად გვევლინება.

როგორც ეხედეთ, ორივე ეს დებულება მკვეთრად განსხვავდება სახელმწიფო ძალაუფლების ლიბერალური თუ პლურალისტური მოდელებისაგან. კერძოდ, მარქსის მიხედვით, კლასთა უთანაბრობის გათვალისწინების გარეშე სახელმწიფოს რაობაზე ლაპარაკს აზრი ეკარგება; ხოლო თავად იგი კაპიტალისტური საზოგადოების პირმშოა და ან ჩავერის იარაღი — გაბატონებული კლასის ხელში — ანდა კლასთაშორისი დაპირისპირების მექანიზმი. ოღონდ, ერთი ითქვას — სახელმწიფოსადმი მარქსის დამოკიდებულება სულაც არაა ბოლომდე უარყოფითი: კაპიტალიზმიდან კომუნისტურად გადასვლის პერიოდში, მისი მტკიცებით, სახელმწიფო კონსტრუქციულ როლსაც შეასრულებდა — ე.წ. "პროლეტარიატის რევოლუციური დიქტატურის" სახით კაპიტალიზმის უღლის გადაგდება კი ავტომატურად გამოიწვევდა ბურჟუაზიული სახელმწიფოს წგრეასა და ახალი, ჯერ უნახავი, პროლეტარული ქვეყნის გაჩენას.

მაგრამ ვგეცა — როცა "პროლეტარიატის დიქტატურის" სახელმწიფოზე ლაპარაკობს, მარქსი საკუთარ თავს ეწინააღმდეგება და რაკი ნებისმიერ სახელმწიფოს იგი მხოლოდ და მხოლოდ ჩავერის იარაღად ხახვს, გაბატონებული კლასი (ამჯერად — პროლეტარიატი) თავად გამოიყვს შესაძლო მზავკრულის როლში და შესაბამისად, ნებისმიერი სახელმწიფო, მარქსს თუ დაუეგრებთ, კლასობრივი დიქტატურის გამოიხატეულია. იქნებ სწორედ ამიტომაც, შემდგომ იგი ამტკიცებდა, რომ სახელმწიფო როგორც ასეთი, სულაც არაა აუცილებელი სოციალური წყობა და რომ, კლასობრივი ანტაგონიზმის გაქრობისთანავე, სახელმწიფოც "დასაფლავდება". ამგვარად, მარქსის აზრით, "ვეშმარიატ კომუნისტური საზოგადოება სახელმწიფო ფორმაციის გარეშეც იოლას გეიდოდა და რაკილა სახელმწიფო კლასობრივი წყობის შედეგია, ამა სისტემის გაქრობისთანავე ისიც დაკარგულა აზრსა თუ ფუნქციას.

მარქსის არაერთგვაროვნა მემკვიდრეობამ თანამედროვე მარქსისტებს, ანუ ნეომარქსისტებს, საკმარისზე მეტი საფუძველი მისცა სახელმწიფო ძალაუფლების რაობის შემდგომი ანალიზისათვის. ამ კვლევას იტალიელი მაქრსისტის, ანტონიო გრამშის ნაწერებმაც შუწყო ხელი. იგი ამტკიცებდა, რომ მმართველი კლასის ბატონობა უფრო იდოლოგიურ მანიპულირებაზეა დამოკიდებული, ვიდრე ღია დაპირისპირებაზე. ამ თვალსაზრისით, ბურჟუაზიის ბატონობა ძირითადად განპირობებულია "კეგემონიის" მეშვეობით: ინტელექტუალური წინამძღოლობითა თუ კულტურული კონტროლით, რამიც მნიშვნელოვან როლს სწორედ სახელმწიფო ასრულებს. 1960-70-იან წწ., სახელმწიფოს თაობაზე მარქსისტულ კამათში ორი დაპირისპირებული შეხედულება გამოიკეთა: რაღუ მილიბენდისა და ნიკოს პულანცის (1936-79). დაჟა დიდხანს გაგრძელდა და ორივე მზარეშმაც არაერთხელ გადახედა საკუთარ პოზიციებს, თუმცა ერთი — ბოლომდე სახელმწიფოს ინსტრუმენტალისტური, ხოლო მეორე — სტრუქტურალისტური თვალსაზრისის ერთგული დარჩა.

ნეო-მარქსიზმი

ნეო-მარქსიზმი, რომელსაც ხანდახან თანამედროვე მარქსიზმადაც მოიხსენიებენ — მარქსის კლასიკური იდეების გადახედვისა და გადამუშავების მცდელობას, და ამჟღავნებს მარქსიზმის იდეებისა და მეთოდოლოგიის გარკვეული ასპექტებისადმი ერთგულებას გულისხმობს. როგორც წესი, ნეო-მარქსისტები "კუშიარტების" მარქსიზმისეულ მონოპოლიას უარყოფენ და სხვა თეორიებსაც ეტანებიან: ჰეგელანურ ფილოსოფიას, ლიბერალიზმს, ანარქიზმს, ფეიხნიზმს და გონიერული არჩევანის თეორიასაც კი. თუმცა, აქ ორი ძირითადი თემის გამოყოფა შესაძლებელია: პირველი — ნეო-მარქსისტები შეცადნენ კლასიკური მარქსიზმის მექანიციზტური და დეტერმინისტური იდეებისათვის მოუხებნათ შემცველი და ეკონომიკის პირველადობისა და პროლეტარიატისათვის უპირატესი როლის მონიჭების დებულებები უარყოფთ მეორე — შეცადნენ მარქსის წინასწარმეტყველებების წარუმატებლობას, მის მიერ იდეოლოგიისა და სახელმწიფო ძალაუფლების ანალიზის მცდარობით აქხსნათ

თავის წიგნში "სახელმწიფო კაპიტალისტურ საზოგადოებაში" (1969) მილიბენდმა სახელმწიფო მმართველი კლასის იარაღად გამოაცხადა და განსაკუთრებით იმ ფაქტს გაუსვა ხაზი, რომ სახელმწიფო ელიტა, სრულიად უსამართლოდ, პროილექტირებული და შექმნილი ფენების წარმომადგენლებისაგან ვალიბდება. სახელმწიფოს მხრიდან კაპიტალიზმის გაფეტიშებაც სწორედ იქიდან მომდინარეობს, რად ერითს მხრე ქვეყნის საჭესთან საჯარო მოხელეები და სხვა ჩინოსნები დგანან, მეორეს მხრე კი — ბანკირები, მსხვილი მეწარმეები და სხვა ბიზნეს-ლიდერები; ე.ი. ორივე ჯგუფი კაპიტალისტური კლასის წარმომადგენლებითაა დაკომპლექტებული. თავის მხრე, "პოლიტიკურ ძალაუფლებასა და სოციალურ კლასებში" (1968) პულანცასმა უარყო ამგვარი სოციოლოგიური მიდგომა და პირიქით — ხაზი გაუსვა, რამდენად ზღუდაუს სახელმწიფოს ავტონომიურობას ეკონომიკისა და საზოგადოებრივი ძალაუფლების ესა თუ ის სტრუქტურა. ამგვარად, მან იყარაუდა, რომ არსებული სოციალური სისტემის შენარჩუნების გარდა, სახელმწიფოს სხვა არაფერი გზა არ რჩება: კაპიტალისტური სახელმწიფოს შემთხვევაში, მისი ფუნქცია კაპიტალიზმის დროში გაწეული ინტერესების სამსახურამდე დაიყვანება, გინდაც ამგვარ მიზანს თავად კაპიტალისტთა კლასის ესა თუ ის სუგმენტები არც ეთანხმებიდეს. ამის მაკალთია დემოკრატიული უფლებებისა და სოციალური რეფორმების ზრდა, რაც თავად მუშათა კლასის მონაპოურია, თუმცა კაპიტალისტური სისტემის სიკეთედ კი ცხადდება ხოლმე.

თანამედროვე მარქსიზმის მიღწეებმა მნიშვნელოვნად დაახლოვა პლურალისტური და მარქსისტული თეორიები: როგორც პლურალისტებმა თანდათანობით აღიარეს კორპორატიული ძალაუფლების მნიშვნელობა, ასევე ნეომარქსისტებიც იძულებულნი გახდნენ უარი ეთქვათ იმ იდეაზე, თითქოსდა სახელმწიფო, უბრალოდ, კლასობრივი სისტემის ანარეკლი იყოს. რაც მთავარია, ნეომარქსისტებმა ისიც აღიარეს, რომ თანამედროვე პრობებში კლასიკური ორკლასიანი მოდელი (ბურჟუაზია — პროლეტარიატის წინააღმდეგ) უადრესად გამარტივებული და ხშირ შემთხვევაში, სრულიად უსარგებლოა. პულანცის კვლად, ნეომარქსისტები უკვე აღარც მალავენ, რომ მნიშვნელოვნად გადანაწილდა თაყად მმართველი კლასიც (მაგ. ფინანსური კაპიტალი ერთია და საწარმოო — სხვა) და არჩეული დემოკრატიის წარმომომბაე საემაო ძალა შესძინა მმართველი კლასის მიღმა დარჩენილ ინტერეს-ჯგუფებს. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა სახელმწიფოსადმი ბობ ჯესობისეულ (1982) მიდგომაში, რომელიც სახელმწიფოს კლასთა დაპირისპირების შერბილების მეშვეობით კაპიტალიზმის არსებობის გახანგრძლივების იარაღად კი არ მიიჩნეება, არამედ "პოლიტიკური სტრატეგიების კრისტალიზაციის" საშუალებად: ანუ, იმ ინსტიტუციათა შეკუმირებად, რომელთა მეშვეობითაც ურთიერთ-დაპირისპირებული ინტერეს-ჯგუფები ბატონობისა თუ ჰეგემონისათვის იბრძვიან. ამ კუთხით, სახელმწიფო აღარ არის გაბატონებული ჯგუფისა თუ მმართველი კლასის მიერ შემართული "იარაღი. ის უფრო თავისებური ერთობაა, რომელიც საზოგადოების ამა თუ იმ ეტაპზე ძალთა ბალანსს ასახავს.

"ლევიათანს სახელმწიფო

სახელმწიფოს ლევიათანად (ანუ, ხარბ და მომხევეკლ, თეთქმარ ურჩხულად) აღქმა თანამედროვე პოლიტიკაში უპირატესად, ახალ მემარჯვენობასთან იკვლევბა. თუმცა, ამგვარი თვალსაზრისი ადრეული, ანუ კლასიკური ლიბერალიზმიდან მომდინარეობს — კერძოდ, ინდივიდუალიზმის რადიკალური მოძღვრებებიდან. ახალი მემარჯვენობა — ყოველ შემთხვევაში, მისი ნეო-ლიბერალური ფრთა — ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ჩარევისადმი განსაკუთრებული გაღიზიანებით გამოირჩევა, რადგან იმთავითვე მიიჩნევს, რომ სახელმწიფო პარაზიტული წარმონაქმნია და როგორც პიროვნულ თავისუფლებას, აგრეთვე ეკონომიკურ დამოუკიდებლობასაც ემუქრება. პლურალისტებისაგან განსხვავებით, მათთვის მიუღებელია სახელმწიფოს აღქმა მიუკერძოებელ არბიტრად, სახელმწიფო მათთვის "შხრუნველი და მეტიჩარა ძიძია", რომელიც ვერ ითმენს და ყველაფერში ცხვირს ყოფს. მათი აზრით, სახელმწიფოს ინტერესები სრულიად ცალკე დგას საზოგადოების ინტერესებისაგან, და ეს ინტერესები სახელმწიფოს როლისა და პასუხისმგებლობის განუხრულ ზრდას მოითხოვს. ამდენად, ახალი მემარჯვენები ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფო ჩარევის XX საუკ. დამკვიდრებული ტენდენცია, არა ხალხის ეკონომიკური და სოციალური უსაფრთხოების მოთხოვნილებამ მოიტანა, და არც კლასობრივი დაძაბულობის შერბილებით კაპიტალიზმის მდგრადობის შენარჩუნების სურვილმა, არამედ, სახელმწიფოს შიდა განვითარების დინამიკამ.

ახალი მემარჯვენეობის თეორეტიკოსები სახელმწიფო ძალაუფლების ექსპანსიონისტურ გამოვლინებებს მასზე როგორც მოთხოვნის, ასევე მიწოდების მხრიდან განხორციელებული წნების მიზეზით ხსნიან. მოთხოვნის წნები თავად საზოგადოების ხელთაა და ჩვეულებრივ, არჩევითი დემოკრატიის მექანიზმებით ხორციელდება. IV თავში უკვე აღვნიშნეთ, რომ ახალი მემარჯვენეობის აზრით, საარჩევნო ციებ-ცხელებისას პოლიტიკოსები ერთმანეთს ეჯიბრებიან და მოსახლეობას არარეალურ დაპირებებს სთავაზობენ — იმის გაუთვალისწინებლად, საბოლოო ჯამში, როგორ აისახება ეს ყოველივე ქვეყნის ეკონომიკაზე. რაც შეეხება მიწოდების წნებს, იგი თავად სახელმწიფოსშიდა პრობლემაა, სახელმწიფო ინსტიტუტებსა და ჩინონებს უკავშირდება და ამდენად, "ჭარბი მმართველობის" თეზისი ეხმიანება.

ეს თეზისი, ჩვეულებრივ, საზოგადოებრივი არჩევანის იმ თეორეტიკოსებთან ასოცირდება, ვისი აზრითაც საზოგადოებრივი მნიშვნელობის მქონე გადაწყვეტილებებს, ამ გადაწყვეტილებებზე პასუხისმგებელი პიროვნებების კარგად გააზრებული კერძო ინტერესები განაპირობებს ხოლმე. ასე მაგალითად, ნისკანენი (1971) ამტკიცებდა, ამერიკის კონგრესისმაგვარ საკანონმდებლო ორგანოებში, საბიუჯეტო კონტროლი როგორც წესი, მოიკოჭლებს და ქვეყნის ბიუჯეტის "შეკერასაჭ", ძირითადად, სახელმწიფო სააგენტოებისა და უმაღლესი თანამდებობების ბიუროკრატების ინტერესები განსაზღვრავსო. ამ შემთხვევაში იგულისხმება, რომ ხელისუფლება სახელმწიფოს ექვემდებარება (სახელმწიფო

ელიტა სათაისოდ განაწყოებს არჩევითი პოლიტიკოსების გუნება-განწყობას) და ამიტომაც, საზოგადოებრივი არჩევანის მოდელსა და უკვე განხილულ მარქსისტულ თვალსაზრისს შორის არსებულ გარკვეულ პარალელებზე შეიძლება ვილაპარაკოთ. თუმცა, სხვაობაც ნათელია და ის იმ ინტერესს უკავშირდება, რაც სახელმწიფო აპარატს შეიძლება ამოძრავებდეს. მარქსისტები ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფო — ეს კლასთა და საერთოდ, საზოგადოებრივ ინტერესთა ჭიდილის ანარეკლია, ახალი შემარჯვენებია კი სახელმწიფოს დამოუკიდებელ და ავტონომიურ, საკუთარი ინტერესების გამტარებელ ერთობად აღიქვამს. ამ გადასახედიდან, ბიუროკრატიული კრძო ინტერესი უფროდ გულისხმობს "გაზვიადებულ" ხელისუფლებას და სახელმწიფო ჩარევასაც ამართლებს, რადგან სწორედ ასე უზრუნველყოფს იგი თავად ბიუროკრატის რიგების გაფართოებას, დასაქმების ზრდას ამ სფეროში, ხელფასების მატებას, სახელისუფლებო პროგრამების გატანას და საერთოდ, საჯარო მოხელეების მნიშვნელობის ზაზგასმას. საკუთარ თავზე მზრუნველი ბიუროკრატის ამგვარი ტიპი აშკარად ვერ თავსდება იმ პლურალისტურ წარმოდგენებში, რომელთა თანახმადაც სახელმწიფო მანქანა საზოგადოების დასახურისა და მკაცრი პოლიტიკური კონტროლის პრინციპებზე იგება.

პატრიარქალური სახელმწიფო

დღესდღეობით, პატრიარქალურ სახელმწიფოზე საუბრისას, ფემინისტური თეორიის მოსაზრებებს ვერანაირად ვერ გავექცევით. თუმცა, არც იმის თქმა შეიძლება, თითქოს სახელმწიფოს თაობაზე რაიმე გამოკვეთილი, მინც-დამაინც ფემინისტური ხასიათის მწყობრი სისტემა არსებობდეს. მესამე თაში ზაზგასმით იქნა აღნიშნული, რომ ფემინისტური თეორია ტრადიციებისა და პერსპექტივების ფართო სპექტრს მოიცავს და ამდენად, სახელმწიფო ძალაუფლებისადმი რამდენადმე განსხვავებული მიდგომითაც გამოირჩევა. მეტიც, როგორც წესი, ფემინისტები სახელმწიფო ძალაუფლების არსს არც კი მიიჩნევენ უმთავრეს პოლიტიკურ საკითხად და უფრო სხადასხვა ინსტიტუტებში — ოჯახი იქნება ეს თუ ზოგადად ქვეყნის ეკონომიკური სისტემა — ჭარბად დაგროვილი მამაკაცური ძალაუფლების უფრო ღრმა შეხების კვლევით არიან დაკავებულნი. მართალია, ზოგიერთი ეჭვის თვალით უყურებს სახელმწიფოს რაობის საყოველთაოდ მიღებულ განსაზღვრებებს და იმას ამტკიცებს, თითქოს სახელმწიფოს მხრიდან კანონიერი ძალადობის განხორციელება ოჯახსა თუ ყოველდღიურ ყოფით ურთიერთობებში გამეფებული ჩვეულებრივი ძალადობისა და უთანაბრობის მახინჯი ანარეკლი იყოს. და მინც, ზოგჯერ ნებისთ, ზოგჯერ კი უნებლად, ფემინისტებმა საკმაოდ გამოაცოცხლეს კამათი სახელმწიფოს რაობასთან დაკავშირებით და სახელმწიფო ძალაუფლების ახლებური ხედავც შემოგვთავაზეს.

იმ ობიერალმა ფემინისტებმა, რომელთა აზრითაც, სქესობრივი ანუ გენდერული თანასწორობა შესაძლოა გამათანაბრებელი რეფორმების გზით დამყარდეს, თანდათანობით სახელმწიფოს არსებითად პლურალისტური გაგებისაკენ წაიწიეს; ბოლოს კი სულაც იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ თუკი

ქალებს ჩამორთმეული აქეთ საკანონმდებლო და პოლიტიკური, განსაკუთრებით — სარჩევნო უფლებები, სახელმწიფო უფოვად გადაიხრება მამრობითი პრიმატისაგან. თუმცა, სახელმწიფოს მიუკერძოებლობისადმი მათი უპირობო რწმენა იმითაა გამოხატული, რომ ნებისმიერი მსგავსი მახინჯი გადახრის რეფორმებით გამოწვევებისა სჯერათ ამ თვალსაზრისით, ლიბერალ-ფემინისტებს მიაჩნიათ, რომ საზოგადოების ნებისმიერ ჯგუფს (ქალებს ჩათვლით) თანაბრად მიუწევდება ხელი სახელმწიფო ძალაუფლებაზე და ეს ძალაუფლებაზე სამართლიანობასა და საყოველთაო კეთილდღეობის დამკვიდრებას ემსახურება. ამდენად, ლიბერალ-ფემინისტები, როგორც წესი, სახელმწიფოს დადებით ფუნქციონირებად აღიქვამდნენ და მისი მხრიდან ჩარევასაც გენდერული უთანაბრობის მოგვარებისა და ქალთა როლის გაზრდის საშუალებად მოიაზრებდნენ. ამის გამოხატულებას სწორედ ის არაერთი კამპანია — ხელუფლების გათანაბრების, აბორტის დამკვიდრების, შშობლების მხრიდან შევილებზე ერთნაირად ზრუნვის, სოციალური შეღავათებისა თუ სხვა რამ მოთხოვნებით თუმცა, რადიკალი ფემინისტები უფრო კრიტიკულად და ზოგჯერ უარყოფითადაც კი აფასებენ სახელმწიფოს ფუნქციას და ამტკიცებენ, რომ სახელმწიფო ძალაუფლება — პატრიარქალური ყოფისთვის დამახასიათებელი, ღრმა ფესვების მქონე ჩავერის გამოვლენებაა.

სახელმწიფო ძალაუფლების შეფასებისას, რადიკალური ფემინიზმი დიდ მსგავსებას ავლენს მარქსიზმთან. ასე მაგალითად, სახელმწიფოს არც ერთი არ მიიჩნევენ საკუთარი ინტერესების მქონე ავტონომიურ ერთობად. სახელმწიფო და მისთვის დამახასიათებელი ვადახრები, მათთვის ზოგადად საზოგადოებაში ძალაუფლების "ღრმა" სტრუქტურის გამოვლენებაა. მაშინ როდესაც მარქსიზმი სახელმწიფოს ეკონომიკურ კონტექსტში აღიქვამს, რადიკალური ფემინიზმისთვის მთავარი გენდერული უთანასწორობის კონტექსტია და სახელმწიფო, არსებითად, მამრთა ძალაუფლების ინსტიტუტის წარმოადგენს. საერთო კი ისაა აქეთ, რომ ფემინისტურ მოძღვრებებშიც გამოიკვეთა ინსტრუმენტალისტური და სტრუქტურალისტური მიმდინარეობები. ინსტრუმენტალისტთა ხედვით, სახელმწიფო მხოლოდ საშუალება ან იარაღია, რასაც მამაკაცები საკუთარი ინტერესების დასაცავად და პატრიარქალური ყოფის შესანარჩუნებლად იყენებენ. მსგავსი მონახრება ფემინისტთა უმთავრესი რწმენის გამოვლენებაა, რომლის თანახმადაც პატრიარქალურობას ცხოვრების საჯარო და კერძო სფეროებად საზოგადოების მკვეთრი დაყოფა ახანგრძლივებს. ქალთა დამატარებელი მდგომარეობა, ტრადიციულად, გამოწვეული იყო მათი მიჯაჭვით კერძო, საოჯახო სფეროსადმი, ისინი მხოლოდ დედად და დიასახლისებად რჩებოდნენ და საჯარო საქმიანობაზე — პოლიტიკა იქნებოდნენ ეს თუ ეკონომიკა — ხელი არ მიუწევდებოდათ მარტვად თუ ვიტყვი, ამ თვალსაზრისით, სახელმწიფოს მამაკაცები მართვენ და ისიც სათავისოდ.

მაშინ როდესაც ინსტრუმენტალისტები ყურადღებას სახელმწიფო აპარატის ჩინონსებზე, იგვე ელიტაზე ამახვილებენ, ხოლო სტრუქტურალისტები უმთავრესად იმას მიიჩნევენ, თუ სახელმწიფო ინსტიტუტები რა დონითაა ჩართული უფრო ფართო პატრიარქალურ სისტემაში, დღევანდელი რადიკალი ფემინისტები განსაკუთრებულ ყურადღებას საყოველთაო

პატრიარქატი
სიტყვა-სიტყვით "მამის მმართველობა", ანუ ოჯახში ქმრისა თუ მამის ბატონობასა და ცოლისა და ბავშვების მიხედვით დაქვემდებარებას ნიშნავს. როგორც წესი, უფრო ზოგადი გაგებით "მამაკაცების პატრონობის"

აღსანიშნავად გამოიყენება — მამაკაცების მიერ ქალების ჩავერისა და ექსპლუატაციასე ყურადღების გასამახვილებლად. ამგვარად, ცნება "პატრიარქატი" ზოგადად საზოგადოებრივ სისტემაში მამაკაცთა ძალაუფლებას გულისხმობს. პატრიარქატი რადიკალური ფემინისტური ანალიზის სირითადი ცნებაა, რადგან მასში სქესთა შორის არსებული უთანასწორობის მუდმივობა, დაკანონება და ყოვლისმომცველობა საზგასმული, სოციალისტ-ფემინისტები კი სქესთა უთანასწორობას და კერძო საკუთრებას შორის კავშირზე ამახვილებენ ყურადღებას და პატრიარქატსა და კაპიტალიზმს ჩავერის ტუქსისტემაებად განიხილავენ.

რადიკალური ფემინიზმი:
ფემინიზმის ფორმა, რომელიც გენდერულ დაყოფას საზოგადოებრივ უთანაბრობის უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ ფაქტორად მიიჩნევენ და მის მიზეზებს ოჯახური ცხოვრების წყობაში ეძიებენ.

კეთილდღეობის სახელმწიფოს გაჩენას უთმობენ და რაც არ უნდა უცნაური გეგმენო, მასში ისევე ახალი ტიპის პატრიარქალური ძალუფლების გამოვლინებას ხედავენ. მათი აზრით, საყოველთაო კეთილდღეობა შესაძლოა კვლავ პატრიარქალურობის გამოვლინებად იქცეს, თუკი ოჯახზე მიბმას სახელმწიფო ინსტიტუტებზე დამოკიდებულება შეცვლის: მაშინ ქალები, უბრალოდ, სამუშაო ძალის რეზერვისტები გახდებიან.

სახელმწიფოს როლი

სახელმწიფო ძალაუფლების განსხვავებული გაგება მისსავე როლისა და პასუხისმგებლობის განსაზღვრის მცდელობიდან მომდინარეობს: რა უნდა აკეთოს სახელმწიფომ, რა ფუნქცია-ამოცანები უნდა შეასრულოს და რა მიანდოს კერძო პირთ? ანარქისტების გარდა, რომელნიც სახელმწიფოს იმთავითვე ბოროტ და უსარგებლო წარმონაქმნად სახავენენ, ყველა სხვა პოლიტიკური ხელდა მას უცილობლად მიიჩნეეს. თვით რევოლუციონერი სოციალისტებიც კი, სახელმწიფოს ნგრევის ლენინური ლოზუნგით შთაგონებულნი, კაპიტალიზმიდან კომუნიზმზე გადასვლისას დროებითი პროლეტარული სახელმწიფოს არსებობის საჭიროებას მაინც აღიარებენ. სახელმწიფოს სხვადასხვა ფორმათა შორისაა:

- ‡ მინიმალისტური სახელმწიფო
- ‡ პროგრესირებადი სახელმწიფო
- ‡ სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფო
- ‡ "კოლექტივიზირებულ" სახელმწიფო
- ‡ ტოტალიტარული სახელმწიფო

სამუშაო ძალის

რეზერვისტები:

მუშა-მოსამსახურეთა ის კატეგორია, რომელიც პირველ რიგში ხდება შემცირების მსხვერპლი; ამ ტიპის "რეზერვისტების" შრომით უფლებები დაუცველია და საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მათ არაეფექტური წონა არ გააჩნიათ

უფლებები:

ზნეობრები ან კანონიერი ნორმა, რაც ადამიანის ქცევის ან მის მიმართ დამოკიდებულებას განსაზღვრავს; ერთმანეთისაგან განასხვავებენ სამოქალაქო და ადამიანის უფლებებს.

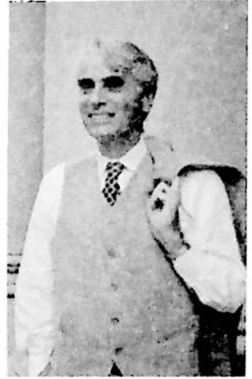
მინიმალისტური სახელმწიფო

მინიმალური სახელმწიფო კლასიკური ლიბერალიზმის იდეალია, რამდენადაც სწორედ მის მიზანს — პიროვნების მაქსიმალური თავისუფლების მიღწევას უწყობს ხელს. ეს თვალსაზრისი სოციალური კონტრაქტის თეორიიდან მომდინარეობს და სახელმწიფოს უმთავრეს ღირსებად ადამიანთა იმგვარად მითთკვას მიიჩნეეს, რომ ერთი პიროვნების უფლებებმა სხვათა თავისუფლებებს არ შეუქმნას საფრთხე. სახელმწიფო, უბრალოდ, დამცავი მექანიზმია — მას მშვიდობისა და სოციალური წესრიგის იმ საზღვრების დადგენა ევალება, რომელშიც მოქალაქეები თვითნებურად მოიწყობენ ცხოვრებას. ლოკის ცნობილი გამოხატვაში რომ მოვიშველიოთ, "სახელმწიფო ღამის გუშაგია, რომლის დახმარებაც მხოლოდ საფრთხის გამოჩენის შემთხვევაში ხდება საჭირო". მინიმალისტურ, თუ გნებავთ, გუშაგ-სახელმწიფოს, სამი უმთავრესი დანიშნულება აქვს: პირველი და უმთავრესი, იგი საშინაო წესრიგის უზრუნველსაყოფად არსებობს, მეორე — ზრუნავს ცალკეულ მოქალაქეთა შორის დადებულ შეთანხმებების შესრულებაზე და მესამე — საგარეო თავდასხმისაგან იცავს ქვეყანას. აქედან გამომდინარე, მინიმალისტური სახელმწიფოს ინსტიტუციონალური აპარატი პოლიციამდე,

რობერტ ნოზიკი (1938 - 2002)

ამერიკელი მეცნიერი და პოლიტიკური მოაზროვნე. მისი მთავარი ნაშრომი — "ანარქია, სახელმწიფო და უტოპია" (1974) პოლიტიკურ ფილოსოფიის სფეროში თანამედროვეობის მნიშვნელოვან მონაწილედ აღიარებული და მან უდიდესი გავლენა მოახდინა ახალი მემარჯვენეობის თეორიებსა და მრწამსზე. ნოზიკმა განაუთარა ლოკის იდეებთან მიასლოებული ლიბერტარიანისმის მოდელი, სადაც ასევე აისახა XIXს. ამერიკელი ინდეიდუალისტების: სპუნერისა (1808-87) და ტაყერის (1854-1939) გავლენა. იგი საკუთრების უფლებების დამცველად გვევლინებო

და - თუკი, რა თქმა უნდა, ქონება, სპარტილიანი გზით იქნა დაგროვილი ან ნაანდერძევი. ეს პოზიცია მინიმალური მმართველობის და მინიმალური დაბეჭერის აშკარა მხარდაჭერაა — კეთილდღეობისა და გადანაწილების იდეათა საწინააღმდეგოდ. ნოზიკისეული, უფლებებზე ორიენტირებული სპარტილიანობის თეორია, გარკვეულ-წილად, ჯონ როულსთან კამათის გამოძახილია. მოგვიანებით, მან საგრძნობლად შეაზიდა საკუთარი უკიდურესი ლიბერტარიანისმი.

სასპარტილო სისტემამდე და ამა თუ იმ სახის შეიარაღებულ ძალეებამდე დაიყვანება. ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, ზნეობრივი და სხვა პასუხისმგებლობები პირონების საქმეა და შესაბამისად, სამოქალაქო საზოგადოების საზრუნავი.

დღესდღეობით მინიმალისტური სახელმწიფოს იდეა ახალმა მემარჯვენეებმა აიტაცეს: ძირითადად თავისუფალი ბაზრის, ანუ კლასიკური ეკონომიკური თეორიების საფუძველზე, მათ სახელმწიფოს "საზღვრების შეკვეცა" დაისახეს მიზნად. რობერტ ნოზიკის გამოკვლევებში ეს ლოკისული ლიბერალიზმის გადამღერებაა და პირონების უფლებათა — განსაკუთრებით კი საკუთრების — დაცვას ანიჭებს უპირატესობას. თავისუფალი ბაზრის აპოლოგეტი ეკონომისტებიც, როგორც ფრიდრიხ ფონ ჰაიეკი და მილტონ ფრიდმანი არიან, სახელმწიფო ჩარევას იმ "რკინის ხელად" თვლიან, რაც კონკურენციას, წარმოების ეფექტიანობასა და ნაყოფიერებას ზღუდავს. ახალი მემარჯვენეობის თვალსაზრისით, სახელმწიფოს როლი ეკონომიკაში მხოლოდ ორ ფუნქციამდე დაიყვანება: გარკვეულ პარამეტრებში შეინარჩუნოს საზრუნავი ფულის მასა (დაბალი ან ნულოვანი ინფლაცია) და ანტიმონოპოლიური კანონების ამოქმედებით, კონკურენტუნარიანი გარემოს შექმნას შეუწყოს ზელი.

პროგრესორებადი სახელმწიფო

თუკი მინიმალისტური სახელმწიფოს საუკეთესო ისტორიულ მაგალითებად XIX საუკ. ბოლოს, ადრეული ინდუსტრიალიზაციის პერიოდის დიდ ბრიტანეთი და ამერიკის შეერთებული შტატები შეგვიძლია მივიჩნიოთ, იაპონიაცა და გერმანიაც იმათივე პროგრესორებად სახელმწიფოებად ჩამოყალიბდნენ, დანქარებული პროგრესის გზას დაადგენ და სახელმწიფოს ეკონომიკურ ცხოვრებაში ჩარევას საწარმოო ზრდით, სწრაფი ეკონომიკური განვითარების მიზნებით ამართლებდნენ. ცხადია, ეს არ ნიშნავს ბაზრის ჩანაცვლებას დაგვემეიას და კონტროლის სოციალისტური სისტემით, ლაპარაკია პარტნიორული ურთიერთობების დამყარების მცდელობაზე სახელმწიფოსა და უმთავრეს ეკონომიკურ ინტერეს-ჯგუფთა შორის, რასაც ხშირ შემთხვევაში, კონსერვატული და ეროვნული პრიორიტეტები ელო საფუძვლად.

ამგვარი პროგრესორებადი სახელმწიფოს კლასიკური მაგალითი იაპონიაა. 1868—1912 წლებში, მეიძის პერიოდში, იაპონიის სახელმწიფომ მჭიდრო ურთიერთობა დაამყარა შაიბუტუსთან — უდიდეს საოჯახო ბიზნეს-იმპერიებთან, რომლებსაც მთელი იაპონური ეკონომიკა ეჭირათ ხელში ლამის მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებამდე. 1945 წლიდან, იაპონიის სახელმწიფომ პროგრესორებადი როლის აუცილებლობაზე ალაპარაკდნენ როგორც ქვეყნის საგარეო ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტრო, ასევე იაპონიის ბანკი, და მათ ერთობლივად შეიმუშავეს კერძო ინვესტიციების პროგრამა — მიზნად დაისახეს მთელი ეკონომიკა საერთაშორისო თვალსაზრისით კონკურენტუნარიანად ექციათ. პროგრესორებადი ჩარევის მსგავსი მოდელი მუშაობდა საფრანგეთშიც, სადაც მემარცხენე თუ მემარჯვენე მთავრობები, ერთნაირად აღიარებდნენ ეკონომიკური დაგვემეიას: აუცილებლობას, სახელმწიფოს ბიუროკრატიული აპარატი კი საკუთარ თავს ეროვნული ინტერესების დამცველად მიიჩნევდა. ავსტრიაში და, გარკვეული თვალსაზრისით, გერმანიაშიც — ეკონომიკურ პროგრესს ე.წ. "პარტნიორული სახელმწიფოს" შექმნის შედეგად მიადვინეს: მჭიდრო ურთიერთობა დამყარდა ერთის მხრით სახელმწიფოს, მეორეს მხრით კი, უმთავრეს ეკონომიკურ ინტერეს-ჯგუფებს შორის. უკვე ახლახანს, ეკონომიკურმა გლობალიზაციამ "კონკურენტული სახელმწიფოების" გარენას შეუწყო ხელი, რის თვალნათელ მაგალითად აღმოსავლეთ აზიის ზუთო ვეფხვის ეკონომიკა გამოდგება: ტრანსნაციონალური კონკურენციის გაძლიერების პირობებში, ამ ქვეყნებმა საკუთარ თავზე აიღეს ეროვნული კეთილდღეობის სტრატეგიათა შემუშავება და განხორციელება.

სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფო

"ზუთო ვეფხვის" ეკონომიკა:
იაპონურ ყაიდაზე მოჭრილი, სწრაფმზარდი და ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკები (ტაივანი, სინგაპური, სამხრ. კორეა, ჰონკონგი, მალაიზია...).

თუკი პროგრესორებადი სახელმწიფოები ეკონომიკაში ჩარევას პროგრესის უზრუნველყოფის გამო არ ერიდებიან, სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფოები ამ პრაქტიკას უფრო სხვა გამართლებას უძებნიან და როგორც წესი, პატიოსნების, თანასწორობის და სოციალური სამართლიანობის პრინციპების შესაბამისად, საზოგადოების საფუძვლიან სახეცეკილებაზე საუბრობენ ხოლმე. ასე მაგალითად, ავსტრია და შედეგთში სახელმწიფო

ჩარევა როგორც პროგრესირებადი, ისე სოციალ-დემოკრატიული პროორ-იტეტების კარნახით ხდებოდა; ოღონდ ვაა, პროგრესირებადი ტენდენციები და სოციალ-დემოკრატია ყოველთვის ვერ წყობიან ერთმანეთს. მარკანის (1988) თქმით, II მსოფლიო ომის დამთავრებისთანავე ბრიტანეთმა გარკვეული სოციალ-დემოკრატიული სიმპათიები კი გამოაუღინა, მაგრამ პროგრესირებადი სახელმწიფოს მოდელი მისთვის ტრადიციულად მიუღებელი აღმოჩნდა. სოციალ-დემოკრატიულ სახელმწიფოს ერთი განმასხვავებელი ნიშანი აქვს: მისთვის ზოგადად სახელმწიფოს ცნება აუცილებელ პორტიკებს აღარ წარმოადგენს და გარკვეულ დადებით ელფერსაც კი იძენს, რამდენადაც თავისუფლების ხარისხის ზრდისა და სამართლიანობის დაცვის იარაღად განიხილება. აქედან გამომდინარე, სწორედ ამგვარი სახელმწიფოა როგორც თანამედროვე ლიბერალების, ასევე სოციალ-დემოკრატების იდეალი.

სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფო არამარტო ზოგადი წეს-რიგის პირობებს ქმნის, არამედ აქტიურადაც მონაწილეობს საბაზრო ეკონომიკის უთანასწორობისა და უსამართლობის შესარბილებლად. მისთვის მთავარი არა იმდენად დოქტრინის დავაროებაა, რამდენადაც ამ დოქტრინის თანაბრად და სამართლიანად განაწილება. პრაქტიკულად, ეს სიღარიბის მოსპობისა და სოციალური უთანაბრობის შემცირების მცდელობავე დაიყვანება. სწორედ ამიტომ, სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფოს ორი უმთავრესი მახასიათებელი ქენზიანიზმი და სოციალური კეთილდღეობაა. თუ გახსოვთ, ქენზიანიზმის ეკონომიკური პოლიტიკა კაპიტალიზმის "მართვას" გულისხმობს და საბოლოო მიზნად ეკონომიკურ წინსვლასა და სრულ დასაქმებას ისახავს. ამგვარი პოლიტიკა იქნებ დაგვემის ელემენტებსაც შეიცუდდეს, თუმცა კლასიკური ქენზიანიზმის სტრატეგია მაინც უფრო "მოთხოვნის" რეგულირებას გულისხმობს — ფისკალური პოლიტიკის, ანუ — საზოგადოებრივი ხარჯებისა და დაბეჭერის დონეების მოწესრიგების ხარჯზე. საზოგადოებრივი კეთილდღეობის პოლიტიკის გატარებამ ე.წ. კეთილდღეობის საზოგადოების გაჩენას შეუწყო ხელი, რომელმაც საკუთარ თავზე აიღო თავისი მოქალაქეების სოციალური უზრუნველყოფის ტვირთი. ამ თვალსაზრისით, სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფო "ხელისშეწყობია", და პიროვნების ღირსეული არსებობის პრინციპს მიიჩნევს უმთავრესად.

კოლექტივიზირებული სახელმწიფო

თუ პროგრესირებადი და სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფოები ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაში ძირითადად კერძო ეკონომიკის დასაცუად ერევიან, კოლექტივიზირებული სახელმწიფოები ეკონომიკის მთლიანად საკუთარ გაულებას უქვემდებარებენ. ამის საუკეთესო მაგალითები საბჭოთა კავშირი და აღმოსავლეთ ვერძის გასაბჭოებული ქვეყნებია: მათ ბოლო მოუღეს კერძო მენარმეობას და დარგობრივი სამინისტროებისა თუ საგვმო კომიტეტების დიდი ქსელის მიერ მართული ეკონომიკის ცენტრალიზებული სისტემა შექმნეს. ეს გახლდათ ე.წ. "მბრძანებლური ეკონომიკა", რომელიც "ზემოდან" იგვემეობრა და კომუნისტური პარტიის უმაღლესი ეშელონების მხრიდან

**სოციალური
სამართლიანობა:**
მატერიალური ამონაგების
ზნეობრივად გამართლებული
განაწილება. სოციალური
სამართალში, ხშირად
თანასწორობის სასარგებლოდ
მიტრობებასაც
გულისხმობენ ხოლმე.

სტიტიზმი

(სახელმწიფოებრიობა);
სტიტიზმი (ფრანგულად "étalisme") ეყრება მოსაზრებას, რომ სახელმწიფო ჩარევა ყველაზე უპრიანი გზაა პოლიტიკური პრობლემების გადასაწყვეტად თუ ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ხელშეწყობად. სახელმწიფოს, როგორც საყოველთაო კოლექტიური ქმედების ორგანიზებისა და საერთო მიზნების მიღწევის უმთავრეს მექანიზმად აღიარება, მსგავს შეზღუდვებს კიდევ უფრო ამყარებს. ამგვარად, სახელმწიფო ერთკურ იდეალად (ქვეყნის მიხედვით), და "საყოველთაო ნების", ანუ საზოგადოებრივი ინტერესის მსახურად მიიჩნევა. ყველაზე ამკარად სტიტიზმი იმ სახელმწიფო პოლიტიკაში უწინდებია, რომელიც ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებას არეგულირებს და აკონტროლებს: ეს პოლიტიკა შეიძლება იყოს შერჩევითი ნაციონალიზაციაც და ეკონომიკური მართვაც, როგორც ლიბერალური, ისე ფაშისტური კორპორატიზმიც თუ საბჭოური სტილის სახელმწიფო კოლექტივიზაციაც.

კოლექტივიზაცია:

კერძო საკუთრების გაუქმება საერთო თუ საზოგადოებრივი მფლობელობის სისტემის სასარგებლოდ.

კონტროლდებოდა. სახელმწიფოს კოლექტივიზაციას საფუძველს უმაგრებდა სოციალიზმის ფუნდამენტური პრინციპი — კერძო საკუთრებასთან შედარებით, საერთო საკუთრების უპირატესობის თაობაზე.

თავის დროზე, ცხადია, ნაციონალიზაციას არც მარქსი და ენგელსი გამოირცხვადნენ: ენგელსი, მაგალითად, ამტკიცებდა, რომ "პროლეტარიატის დიქტატურის" დამყარებისთანავე, ფაბრიკა-ქარხნები, ბანკები და მთელი ტრანსპორტი სახელმწიფო მეთვალყურეობას უნდა დაქვემდებარებოდა; თუმცა, პროლეტარული სახელმწიფო მხოლოდ დროებითი მოვლენა იქნებოდა და კლასობრივი დაპირისპირების მოსპობასთან ერთად, ისიც შეწყვეტდა არსებობას. რეალობაში, საკმე სხვანაირად დატრიალდა და საბჭოური კოლექტივიზირებული სახელმწიფოც საკმაოდ გამძლე, ძლიერ ბიუროკრატიულ მონსტრად ჩამოყალიბდა. სტალინის მმართველობისას სოციალიზმი ფაქტიურად სტიტიზმთან (სახელმწიფოებრიობასთან) გაიფუტა და ამ წყობის მთელი "ე-კარგი" უბრალოდ სახელმწიფო აპარატის შეუზღუდავი უფლებებისა და ძალის დემონსტრირებაში გამოვლინდა: 1962 წელს, ზრუშჩოვის მიერ პროლეტარიატის დიქტატურის დასრულებულად გამოცხადების შემდეგ, სახელმწიფო, ფორმალურად, "მთელი საბჭოთა ხალხის" ინტერესების გამომხატველად იქცა.

ტოტალიტარული სახელმწიფო

ჩარევა, თავისი უკიდურესი ფორმითა და დონებით, ტოტალიტარულ სახელმწიფოებს ახასიათებთ ტოტალიტარიზმის არსი იმგვარი ყოვლისმომცველი სახელმწიფოს შექმენაა, რომლის გავლენაც ადამიანის არსებობის ნებისმიერ სფეროზე აისახება. სახელმწიფო თავის უშუალო მეთვალყურეობის ქვეშ აქცევს არა მარტო ეკონომიკას, არამედ განათლებას, კულტურას, რელიგიას, ოჯახურ ყოფასა და ა.შ. ისტორიულად ამის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითებია კიტლერის გერმანია და სტალინის სსრკ. თუმცა, მსგავსი რამ სადამ პუსეინის ერაყსაც ახასიათებდა. ასეთი რეჟიმის მთავარი საყრდენი მუდმივი ძალადობისა და დაშინების პოლიტიკაა, იდეოლოგიური მანიპულირების მკაცრი სისტემა და ერთიანი კონტროლი. მსგავსი ტიპის სახელმწიფოები არ ცნობენ სამოქალაქო საზოგადოებას და "კერძო სფეროსაც უკიდურესად ზღუდავენ. თუმცა, ამაზე ხმაძალდა მხოლოდ ფაშისტები ლაპარაკობდნენ, პიროვნული მეობის საზოგადოებრივ მთლიანობაში გათქეფას რომ ისახუდნენ მიზნად. ზოგჯერ იმასაც ამტკიცებენ, თითქოს ტოტალიტარული სახელმწიფოს ცნება ჯერ კიდევ პეკელიდან მომდინარეობს, ვისაც სახელმწიფო იმ "ეთიკურ ერთობაზე" მიაჩნდა, სადაც საყოველთაო ალტრუიზმი და ურთიერთანაგებობა დაისადგურებდა. ტოტალიტარიზმის თვალსაზრისით, გამოდის რომ ცივილიზაციის განვითარება სახელმწიფოს ძლიერების შეუზღუდავ ზრდასა და მისი პასუხისმგებლობების გაფართოებას უკუემირდება.

სახელმწიფო და გლობალიზაცია

გლობალიზაციის მოძალებამ უფრო გააცხოველა კამათი სახელმწიფოს ძალაუფლებასა და მნიშვნელობაზე გლობალიზებულ სამყაროში. გამოიკვეთა სამი განსხვავებული პოზიცია: ზოგიერთმა თეორეტიკოსმა თამამად განაცხადა, რომ გლობალიზაციის პირობებში სახელმწიფოს, როგორც ანგარიშგასაწიფი მოთამაშის როლი, უცილობლად დაკნინდება; ძალაუფლება სახელმწიფოდან გლობალურ ბაზრებზე და ტრანსნაციონალურ კორპორაციებზე გადაინაცვლებს. ამ თვალსაზრისის ყველაზე თუეგამოდებული დამცეველები, ე.წ. "პიპერგლობალისტებ" აცხადებენ — სახელმწიფო ისე "გამოიფიტა", სინამდვილეში ცარიელ სახელადღა დარჩაო. თუმცა, სხეები არ იზიარებენ იმ აზრს, თითქოს, გლობალიზაციამ არსებითად შეცვალა მსოფლიო პოლიტიკა — დამოუკიდებელი სახელმწიფოები, მათი აზრით, დღესაც მთავარი მოქმედი პირები არიან საკუთარ საზღვრებში და ამდენად, მსოფლიო არენაზეც ჯერ კიდევ წამყვან როლს ასრულებენ. ამ კუთხით, გლობალიზაცია და სახელმწიფო არც ერთმანეთისაგან გამოიჯნული, და მით უმეტეს, არც დაპირისპირებული ძალები არ არიან: პირიქით, საკითხები ისაა, გლობალიზაციის პროცესს რამდენად შეუწყო ხელი თაუდ სახელმწიფოს არსებობამ და რამდენად ითჟალისწინებს ეს პირველი — მეორის ინტერესებს. ამ ორი შუბუღუღების ვარდა, არსებობს შესამეც, რომლის თანახმადაც გლობალიზაციამ ზარისხობრიუად შეცვალა სახელმწიფოს როლიცა და მნიშვნელობაც, გარკვეულად აისხა დამოუკიდებლობის არსზეც, მაგრამ ყოველზე ამან მხოლედ სახელმწიფოს სახეცელილება გამოიწეია და არა მისი ძალაუფლების კლება თუ ზრდა.

თუმცა, როცა საუბარია სახელმწიფოს ძალაუფლებისა თუ არსის ცეცილებასზე, ძირითადად ეკონომიკური გლობალიზაციის გაკლენას გულისხმობენ ზოლმე და ამ გაკლენის მთავარი მახსიათებელი "ზეტერიტორიალურობის" ცნების გაჩენაა. ესაა პროცესი, როდესაც ეკონომიკური საქმიანობა სულ უფრო და უფრო აქტიურად მიმდინარეობს "უსაზღვრებო" მსოფლიოში. ეს განსაკუთრებით ფინანსურ ბაზართან მიმართებაშია თვალსაჩინო: იგი პრაქტიკულად სრულიად გლობალიზებულია იმ თვალსაზრისით, რომ კაპიტალი ამჟარად და დაუბრკოლებლად მიედინება მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში და არც ერთი სახელმწიფო აღარაა დაცული სამყაროს ნებისმიერ ადგილას შექმნილი სერიოზული ფინანსური კრიზისის შედეგებისაგან. ასევე ამჟარაა გაკლენის გადანაცვლება ტერიტორიული სახელმწიფოებიდან "დეტერიტორიალიზებულ", ტრანსნაციონალური კორპორაციების სასარგებლოდ. სწორედ ამ კორპორაციების შეუძლიათ ინვესტიციებისა და პროდუქციის მსოფლიოს სხვა კუთხეში გადატანა, თუკი სახელმწიფო პოლიტიკა ხელს არ უწყობს მათი მოვების ზრდას და ზოგადად, მათ ინტერესებს ჟინაადმდეგება. მეტიც, გლობალიზაცია შეიძლება რეგიონალური ტენდენციასაც დაუეკუბროთ, რაც აისხა კიდევ იმეგარი რეგიონალური საუჯრო ბლოკების მნიშვნელობის ზრდით, როგორებიცაა ევროკაეშირი და ჩრდილო-ამერიკული თაეისუფალი

ზეტერიტორიულობა:
ტრადიციული გეოგრაფიის გადაზრება, რაც სახელმწიფო საზღვრების მნიშვნელობის დაკნინებამ, "მანძილების შეშეცირებამ" და საერთოდ, ჰლანეტის "დაპატარაებამ" მოიტანა.

როცა საზღვრები პირობითი ხდება და ძველი გეოგრაფიული მოცემულობებიც იცვლება, სახელმწიფოს დამოუკიდებლობაც, ტრადიციული გაგებით კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება. ამიტომაცაა, რომ XXI საუკუნეში, მმართველობამ შეეცადა "დამოუკიდებლობის შემდგომი ხასიათი შეიძინა. ძალზე ძნელია ერთმანეთს შევეთანხმოთ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა და გლობალიზებული ეკონომიკა. ეკონომიკური ცხოვრების დამოუკიდებლად კონტროლი მხოლოდ შეზღუდული ეროვნული ეკონომიკების პირობებში ხერხდებოდა, ერთი მთლიანი, გლობალიზებული ეკონომიკის ასებობა კი თავისთავად უკარგავს აზრს ეკონომიკური დამოუკიდებლობას. და მაინც, უსაზღვრებო, გლობალურ ეკონომიკაზე ლაპარაკმა მეტიმეტად არ უნდა გაგვიტაცოს: სხვა თუ არაფერი, სულ უფრო და უფრო მეტი ადამიანი აღიარებს საბაზრო ეკონომიკის წარმატებულობას მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს მიერ უზრუნველყოფილი საკანონმდებლო და სასოგადეობრივი წესრიგის პირობებში (ფუკუიამა, 2005). მართალია, თუკი დამოუკიდებლად მოთამაშე სახელმწიფოებს ძალიან ცოტა შანსი აქვთ ტრანსნაციონალური ეკონომიკის გასაკონტროლებლად, გაერთიანების შემთხვევაში, ისინი ამას წარმატებით ახერხებენ, რისი მაგალითებიცაა "დიდი შვიდიანისა" თუ "დიდი რეიანის", მსოფლიო საეკონომიკური ორგანიზაციისა თუ საერთაშორისო საეკონომიკური ფონდის არსებობა.

ეკონომიკური

დამოუკიდებლობა:

სრული გულენა, რასაც სახელმწიფო მის ფარგლებში მიმდინარე ეკონომიკურ ცხოვრებაზე ახორციელებს — ფისკალური და ფულად-საქრედიტო პოლიტიკის, ვაჭრობისა და ფულის მასის ბრუნვის კონტროლის ჩათვლით.

პოლიტიკური

გლობალიზაცია:

იმ საერთაშორისო ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების მნიშვნელობის ზრდა, რომელთა იურიდიქციაც საერთაშორისო დონეზე, რამდენიმე სახელმწიფოს მასშტაბით ვრცელდება.

მრავალსაფეხურიანი მართვა:

რთული პოლიტიკური პროცესი, რომლის დროსაც ხელისუფლება ვერტიკალურად და ჰორიზონტალურად გადანაწილებული მმართველობის ადგილობრუ, სახელმწიფო და ზუსახელმწიფოებრივ დონეებზე.

სახელმწიფოთა ძალაუფლებასა და მნიშვნელობაზე ასევე პოლიტიკური გლობალიზაციის პროცესსაც იმოქმედა, თუმცა მისი გულენა საკმაოდ რთული და წინააღმდეგობრივიც კი აღმოჩნდა. ერთის მხრივ, ისეთმა საერთაშორისო ორგანიზაციებმა, როგორიცაა გაერო, ვეროკემპირი, ნატო და მსოფლიო საეკონომიკური ორგანიზაცია, შეასუსტა სახელმწიფოთა უნარი, თვითმმართველ პოლიტიკურ ერთეულებად ემოქმედათ. ხომ ამკარაა, რომ ვეროკემპირის წევრობა ასუსტებს სახელმწიფო ძალაუფლებას, რადგან სულ უფრო და უფრო მეტ გადაწყვეტილებას (საეკონომიკური პოლიტიკა იქნება ეს, სასოფლო-სამეურნეო, თავდაცვითი თუ საგარეო), სწორედ ზოგადევროპული ინსტიტუტები იღებენ და არა ცალკეული წევრი ქვეყნების მთავრობები. ყოველზე ამის შედეგია მრავალსაფეხურიანი მმართველობის ფუნქციის გაჩენა. ჩვენში დარჩეს და, "წმინდად ერთნაირი მმართველობა ყოველთვის მითი იყო (სორენსენი, 2004), და ახლა მით უმეტეს. მსოფლიოს საეკონომიკური ორგანიზაცია თავის მხრივ, საერთაშორისო საეკონომიკური დეპარტამენტს და აკადემიას; მთავრად, პოლიტიკური გლობალიზაცია არა მარტო ზღუდავს სახელმწიფოს როლს, ახალ-ახალ შესაძლებლობებსაც სთავაზობს. ასე მაგალითად, ვეროკემპირის მინისტრთა საბჭო — ყველაზე გულენიანი პოლიტიკური ორგანიზმი — უპირატესად წევრი ქვეყნების მიერაა შექმნილი და სხვადასხვა ქვეყნის პოლიტიკოსებს ტრირუნას სთავაზობს გადაწყვეტილებათა ზეგონულ დონეზე მისაღებად. მათ საშუალება ეძლევათ დამოუკიდებლობის უფრო მაღალ დონეზე გაიყვანონ: ვეროკემპირით უზრუნველყოფილი დამოუკიდებლობის ხარისხი გაცილებით მეტია, ვიდრე მონაწილე სახელმწიფოთა დამოუკიდებლობების ჯამი.

სახელმწიფოს სახეცვლილება

სახელმწიფო — ისტორიული ინსტიტუტია: მისი წარმოშობა პასუხი იყო XVI საუკუნეში ვეროპოლიში მიმდინარე მოვლენებზე და მას შემდეგ იგი მუდამ ირეკლავს და პასუხობს ცვალებად რეალობას. XIX საუკუნეში, ეროვნული სახელმწიფოების შექმნის შემდეგ, მთელი XX საუკუნე განმავლობაში, განსაკუთრებით კი II მსოფლიო ომის შემდგომ, სახელმწიფო ხელ უფრო და უფრო მეტ ეკონომიკურ და სოციალურ პასუხისმგებლობას კისრულობდა, რამაც სოციალ-დემოკრატიული, ანუ კეთილდღეობის სახელმწიფოს მოღვლეობამდე მიგვიყვანა კიდევ: თუმცა, XX საუკუნე 80-იან წლებიდან, სხვადასხვა ქვეყანაში და მეტ-ნაკლები სისწრაფით დაიწყო ზოგადად სახელმწიფოს როლის დაქინება, რაც ჩაურევლობის პოლიტიკას, პრაგმატიკას და ყველა სფეროში საბაზრო რეფორმების დანერგვას მოუყვანდა. მართალია, ამგვარ ტენდენციებს იდეოლოგიური მოსაზრებებიც უმაგრებდა ზურგს (ახალი მემარჯვენეობა) მათ სხვა, უფრო ძლიერი ძალებიც ერთობდა: გლობალური კონკურენტით გამოწვეული წნეხი და უფრო ეფექტური საშუალებების გამოხატვის აუცილებლობა საჯარო პოლიტიკისა თუ მომსახურების სფეროში. ბევრისათვის ეს მმართველობის "მართლია" (იხ. გვ. 6) შეცვლას მოასწავებდა. რამდენადაც საზოგადოება უფრო რთული და დინამიური გახდა, დრომ მართვის ახალი მეთოდების აუცილებლობაც მოითხოვდა: ყურადღება მიექცა არა იმდენად სახელმწიფოს იერარქიულ ინსტიტუტებს, არამედ ინფორმაციულ ქსელებსა და თავისუფალ ბაზარს, და ამდენად, თანდათანობით წაიშალა დაყოფა საზოგადოებასა და სახელმწიფოს შორის.

ზოგიერთის აზრით, ამ მოვლენებმა ახალი — კონკურენტული, საბაზრო, ასე ვთქვათ, პოსტ-დემოკრატიული ტიპის სახელმწიფოს შექმნის შეუწყვიტეს. ფილიპ ბობიტი იმდენად შორსაც კი წყნად, განაცხადა — ეროვნული სახელმწიფოდან საბაზროზე გადასვლით მსოფლიო პოლიტიკა ძირფესვიანად შეიცვალა და ლიბერალისმს, ფაშისმსა და კომუნისტურ შორის ამ "უსასრულო ომსაც" წერტილი დაესვაო. საბაზრო სახელმწიფოს ძირითადი ნიშანი ეკონომიკის ვერტიკალურ მართვაზე უარის თქმაა: წაშლილი სახელმწიფოს პირობებში, ბაზარი ეკონომიკური ორგანიზების ერთადერთ საიმედო პრინციპად გვევლინება. საბაზრო სახელმწიფოს განსაკუთრებული ფორმა ე.წ. "აზიური ეფექტების" ეკონომიკაში გამოვლინდა და მას კონკურენტული სახელმწიფოს სახელით იხსენიებენ ხოლმე. ამ შემთხვევაში, უპირატესი მნიშვნელობა განათლებასა და პროფესიონალიზმს ენიჭება, რაც წარმატების მთავარი გარანტია ახალი, უკვე ტექნოლოგიებზე და არა ნედლეულზე დამოკიდებული ეკონომიკებისათვის.

სამხრეთ კორეის, ტაივანის, და — სიდატაიკის და უნიკუნობის დღემდე მაღალი დონის მიუხედავად — ინდოეთის მავალითზე, განვითარებადი სამყაროს სახელმწიფოებმა სწრაფად აიტაცეს ეკონომიკური მოღვრინატიკის სტრატეგია. თუმცა, ბევრი სხვა ქვეყანა ჯერაც "სუსტ", "კვაზი", "ვერემდგარ" სახელმწიფოებად იწოდება. ეს განსაკუთრებით იმგვარ აფრიკულ ქვეყნებზე ითქმის, როგორებიცაა სომალი, სიერა-ლეონე, ლიბერია და კონგო. მათ სიხსტეს ერთი მიზეზი აქვს: ვერ მოხერხდა სახ-

კეთილდღეობის სახელმწიფო: სახელმწიფო, რომელიც უპირველეს ყოვლისა მოქალაქეთა სოციალურ კეთილდღეობაზე კისრულობს პასუხისმგებლობას და უმთავრეს საზრუნეად სოციალური უსაფრთხოების, ჯანდაცვის, განათლების და სხვა მსგავს სფეროებს მიჩნეულს (რაც სხვადასხვა საზოგადოებაში სხვადასხვაგვარად ელინდება).

კონკურენტული სახელმწიფო: სახელმწიფო, რომელიც თანამედროვე გლობალიზებულ ეკონომიაში გრძელვადიანი კონკურენტუნარიანობის სტრატეგიას ირჩევს და ახორციელებს კიდევ.

თოფონობა (უიროლორდინი): მდგომარეობა, რომლის დროსაც სუვერენული სახელმწიფოს არარსებობის პირობებში, ადგილობრივი მყარადღებული დაჯგუფებები გაუაფელად იბრძვიან ძალაუფლებისათვის.

სუსტი სახელმწიფო სუსტია სახელმწიფო, რომელსაც უნარი არ შესწევს ეფექტურად შესარულოს მთელი რიგი სახელმწიფოებრივი ფუნქციები. ანგარიხი სახელმწიფო, როგორც წესი, არაქმდითუნარიანი და კორუმპირებული ადმინისტრაციული სტრუქტურებით ხასიათდება და მოქალაქეთა უსაფრთხოებისა თუ საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფას ვერ ახერხებს. ჩამორჩენილ სუსტ სახელმწიფოს, ლეკტიმურობის დაბალი დონე გამოარჩევს, და ბოლოს, მას უზნიშნელო გულუნა აქვს ქვეყნის ეკონომიკურ ცხოვრებაზეც - ძალზე ზნირად მხოლოდ გარეშე ეკონომიკურ ინტერესებზე რჩება დამოკიდებული. თუმცა, სახელმწიფოს სისუსტეს სხვა მიზეზებიც იწყევს: შესაძლებელია, იგი სუსტი იყოს სამხედრო თეალსაზრისითაც. იმისდა მიხედვით რამდენად შეუძლია ზეგულისხმის მოხდენა მეზობლებზე, ანდა - რაც უფრო მნიშვნელოვანია - სხვათა აგრესიისგან თავის დაცვა. შესაძლებელია სახელმწიფო ეკონომიკურადაც ჩაითვალოს სუსტად, თუკი მისი სტრუქტურების როლი ეკონომიკისა და სოციალური ცხოვრების მართვაში უზნიშნელოა (ამ გაგებით იქნებ შეერთებული შტატებიც "სუსტ" სახელმწიფოდ ჩაგვეთვალო, თუმცა, რა თქმა უნდა, არა სხვა რომელიმე პარამეტრით).

ელმწიფო ძალაუფლების მთავარი გამოცდის ჩაბარება — ადამიანის უსაფრთხოებისა და ქვეყნისშიდა წესრიგის უზრუნველყოფა. ეს კი, თავის მხრე, კოლონიალიზმის შემდგომი ფორმალური პოლიტიკური დამოკიდებლობის პირობებში, ძალაუფლების პოლიტიკურად, სოციალურად, და ეკონომიკურად უმწიფარი ინსტიტუციებისათვის გადაცემამ გამოიწვია. მსგავსი ტიპის ქვეყნებს რობერტ კუპერმა "თანამედროეობამდელი" სახელმწიფოები უწოდა, რადგან იქ ხსენებული სახელმწიფო სტრუქტურები ვერ ახერხებენ "ძალის გამოყენებაზე კანონიერი მონოპოლიის დაყარებას" და თოფოსნების თარეშსა და ზოგადად კრიმინოგენურ სიტუაციას ვერ უმკლავდებიან — საზოგადოების გამოღიანებაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია.

შეჯამება

« სახელმწიფო — პოლიტიკური გაერთიანებაა, რომელი დამოუკიდებელი იურისდიქციას ახორციელებს გარკვეულ ტერიტორიულ საზღვრებში. მისი ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილის — ხელისუფლებისაგან განსხვავებით — სახელმწიფო ყველა საჯარო ინსტიტუტს აერთიანებს და განუპიროვნებულ ძალაუფლებას ფლობს — როგორც საზოგადოების ინტერესების მუდმივი გამომხატველი და არა რომელიმე ცალკეული პოლიტიკური ჯგუფისა.

« არსებობს სახელმწიფოს რაობის რამდენიმე განსხვავებული თეორია: პლურალისტები მას საზოგადოების დაპირისპირებულ ჯგუფთა ინტერესების მიუკერძოებელ არბიტრად მიიჩნევენ; მარქსისტების მტკიცებით, სახელმწიფო კლასობრივ სისტემას ამყარებს ჩაგრულთა დაბეჩაუების, ან უკეთეს შემთხვევაში, კლასობრივი კონფლიქტის შერბილების გზით; ახალი გემატრეკენობისთვის სახელმწიფო "თეთომქმარი ურჩხულია", რომელსაც მხოლოდ მოხვეჭა და გამდიდრება აინტერესებს; რადიკალი ფემინისტები კი იმ პატრიარქალურ ცრურწმენებზე მიუთითებენ, რაც მამაკაცთა ძალაუფლებას აძლიერებს სახელმწიფოში.

« სახელმწიფოს იდეის მომხრეები მასში ან პიროვნების თანამოქალაქეებისაგან დაცვის იარაღს ხედავენ, ან იმ მექანიზმს, რომელმაც კოლექტიური ქმედებების ორგანიზება უნდა მოახერხოს. თუმცა კრიტიკოსები ამტკიცებენ — სახელმწიფო, უბრალოდ, გაბატონებული სოციალური ჯგუფების ინტერესებს ემსახურებაო.

« სახელმწიფოები მუდამ განსხვავებულ როლს ასრულებდნენ: მინიმალისტური სახელმწიფოები მხოლოდ წესრიგის უზრუნველყოფაზე ზრუნავდნენ, პროგრესიურებადი სახელმწიფოები ღრულათის შექმნასა და ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებას ესწრაფოდნენ; სოციალ-დემოკრატიული სახელმწიფოები უთანასწორობის მოსაპობასა და საბაზრო ეკონომიკის უსამართლობის აღმოფხვრას ისახავდნენ მიზნად; კოლექტივიზირებული სახელმწიფოები საკუთარ კონტროლს უქმედებდებარებდნენ ქვეყნის მთელ ეკონომიკას; ტოტალიტარულ სახელმწიფოებს ყოვლისმომცველი პოლი-

ტიზირება ახასიათებთ და ფაქტიურად, სამოქალაქო საზოგადოების ამოძირკვას ესწრაფვიან.

« თანამედროვე სახელმწიფოები დიდ გუელენას განიცდიან ეკონომიკური და პოლიტიკური გლობალიზაციის მხრივ, თუმცა დღემდე საკამათოა, ამის გამო რამდენად შესუსტდა თვით სახელმწიფო ძალაუფლება. ახლად შექმნილი საბაზრო სახელმწიფოები ნაკლებად იწუხებენ თავს "ეკონომიკურ სიყუეტებზე" ფიქრით და მაქსიმალურად ცდილობენ, ინიციატივის გამოჩენის მეტი შესაძლებლობები მისცენ მოქალაქეებს. თუმცა, დღემდე ცალკე პრობლემად რჩება ყოფილი კოლონიური ქვეყნები, რომლებიც სახელმწიფოებად ჩამოყალიბებას კერაფრით ახერხებენ — იქ გამეფებული მუდმივი არეულობის გამო.

კითხვები განსაჯელად:

- < მართლა ასეთი "უსიხარულო, დაუნდობელი და ხანმოკლე" იქნებოდა ბუნებრივ მდგომარეობაში სიცოცხლე?
- < ხელისუფლება აკონტროლებს სახელმწიფოს, თუ პირუკუ?
- < შეიძლება თუ არა სახელმწიფო საზოგადოები "მიუკერძოებელ არბიტრაჟ" მოეინიოთ?
- < სახელმწიფო ელიტის არსი და წარმომავლობა უცილობლად განაპირობებს თუ არა მის "აჩემებებს"?
- < რაში ვლინდება ზოლმე ჯანსაღი ურთიერთობა სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის?
- < ნიშნავს თუ არა გლობალიზაცია სახელმწიფოს როლის შემცირებას?
- < მოხდა თუ არა ეროვნული სახელმწიფოს გარდაქმნა საბაზრო სახელმწიფოდ?

დამატებითი საკითხავი:

Hay, C., M. Lister and D. Marsh, *The State: Theories and Issues* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006).

Jessop, B., *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place* (Oxford: Polity Press, 1990).

Pierre, J. and B. Guy Peters, *Governance, Politics and the State* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2000).

Schvarcmantel, J., *The State in Contemporary Society: An Introduction* (London and New York: Harvester Wheatsheaf, 1994).

Sorensen, G., *The Transformation of the State: Beyond the Myth of Retreat* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2004).

ერები
და
გლობალიზაცია

ერები და ნაციონალიზმი

"ნაციონალიზმი საემაწვილო სახადია — ასე ვთქვათ, კაცობრიობის ქუნთრუშა".

ალბერტ აინშტაინი, წერილი (1921)

ბოლო ორასი წლის მანძილზე ერი განიხილებოდა როგორც სამართაუად ყველაზე შესაფერისი (და იქნებ, ყველაზე შესაბამისი) პოლიტიკური ერთიანობა. კაცმა რომ თქვას, საერთაშორისო სამართალიც იმაზეა გათვლილი, რომ ნებისმიერ ერს — პირუენების მსგავსად — პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა თუ თვითგამორკვევის ხელშეუხებელი უფლებები გააჩნია, და ნაციონალიზმის აღმეულობაც სწორედ ამ რწმენას უკეშირდება. თუმცა, მრავალი ომისა თუ რევოლუციების, ახალი სახელმწიფოების გაჩენისა თუ იშპერიების დაშლის, საზღერების გადაკეთება-გადმოკეთების, არსებული რევიმების სახეცელიებისა თუ მათივე გამყარების მიზეზადაც იგუე იქცა. და მაინც, ბერი ფიქრობს, რომ ერების დრო უკე წარსულს ჩაბარდა: ეროენული სახელმწიფოს თვით იდეა, რომელზედაც ნაციონალიზტების მთელი თაობები აღიზარდნენ, ახლა როგორც შინაგანი, ასევე გარეგანი წნების ქეეშ აღმოჩნდა.

ამგვარად, ამ თეეში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რა არის ერი?
- < რითი განსხვავდება ერთუერთისაგან კულტურული და პოლიტიკური ნაციონალიზმი?
- < რითი აიხსნება ნაციონალიზმის გაჩენა და ძალმოსილება?
- < რა პოლიტიკურ ფორმებს იღებს ნაციონალიზმი და შესაბამისად, რა მიზნებს ისახავს?
- < რა ხიბლი და რა არგუმენტები აქვს ეროენული სახელმწიფოს მოდეულს?
- < აქეთ თუ არა მომავალი ეროენულ სახელმწიფოებს?

რა არის ერი?

ერი როგორც კულტურული ერთობა.

ერი როგორც პოლიტიკური ერთობა.

ნაციონალიზმის ნაირსახეობანი.

ლბერალური ნაციონალიზმი

კონსერვატიული ნაციონალიზმი.

ექსპანსიონისტური ნაციონალიზმი.

ანტიკოლონიალური ნაციონალიზმი.

რა ბედი ელის ეროენულ სახელმწიფოს?

შეჯამება/კითხვები განსახეცელად/დამატებითი საკითხეი

რა არის ერი?

ერი/ნაცია

(ლათინური სიტყვიდან nacji, რაც "დასაბუდეულს" ნიშნავს). როული ფენომენი, რომელიც კულტურული, პოლიტიკური და ფსიქოლოგიური ფაქტორების ერთობლიობით ყალიბდება. კულტურული კუთხით ერი იმ ადამიანთა ჯგუფია, რომელნიც საერთო კულტურას, ენას, ისტორიასა და ტრადიციებს იზიარებენ. თუმცაღა ერებს კულტურული ერთგვარონების სხვადასხვა დონე ახასიათებს პოლიტიკური გაგებით ერი იმ ადამიანთა ჯგუფია, რომლებიც თავს ბუნებრივ პოლიტიკურ საზოგადოებად თვლიან. მიუხედავ იმისა, რომ კლასიკურად ეს სახელმწიფოებრიობის ჩამოყალიბების და შენარჩუნების სერვილის სახით ვლინდება, ამ მოვლენამ შესაძლოა სამოქალაქო ცნობიერების ფორმაც მიიღოს. ფსიქოლოგიური გაგებით, ერი იმ ადამიანთა ჯგუფია, რომელსაც საერთო მიკუთვნებულობა და მეობა გამოარჩევს — როგორც წესი, პატრიოტიზმის სახით თმცა. ამგვარი განცდა ამა თუ იმ ერის "შეილობის" აუცილებელი წინაპირობა როდია: გამოჩრეული ეროვნული სიამაყის არშქონე ადამიანებიც კი, შესაძლოა, თავს საკუთარი ერის წარმომადგენლებად აღიარებდნენ.

ეთნიკური ჯგუფი:

საერთო ისტორიული და კულტურული გეოგოის მქონე ადამიანთა ჯგუფი. რასაც საერთო წარმომავლობის რწმენა უდევს საფუძვლად.

იმ მრავალ წინააღმდეგობებს შორის, რაც "ერონეულობის" ფენომენს ახლავს თან, უმთავრესი თეაღ ამ ცნების განსაზღვრაა: იმდენად ფართოდ გამოიყენება, რომ ხშირ შემთხვევაში, მის მახასიათებლებს აღარც უფიქრდებიან და მათზე იშვიათად თუ კამათობენ — იგი საყოველთაოდ მიღებულ ცნებადაა მიჩნეული. არადა, ვითარება ხშირად საწინააღმდეგოვ მიგვანიშნებს: მას ხან სახელმწიფოს, ხან ქვეყნის, ხანაც ეთნიკური ჯგუფისა თუ სულაც მთელი რასის აღსანიშნად მოიხმარნენ ხოლმე. ვთქვათ, გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია ამკარად მცდარი სახელწოდებაა, ეინაიდან იგი სახელმწიფოებს წარმოადგენს, და არა ეროვნებებს. მაშ, რაღაა "ერი", როგორც ასეთის, სრული მახასიათებელი? რა განასხვავებს მას სხვა სოციალური ჯგუფებისა თუ ერთობებისაგან?

"ერი" ცნება როული განსასაზღვრი იმიტომაცაა. რომ ყველა ერი ობიექტური და სუბიექტური ნიშან-თვისებების ერთგვარი ნახაყია — კულტურული და პოლიტიკური მახასიათებლების მთელი სპექტრი. ობიექტური თვალსაზრისით, "ერა" კულტურული მილიანობაა — ენით, რელიგიით, საერთო წარსულითა და სხვა ფაქტორებით შეკუთვრილებული, და მსგავსი ფაქტორებით უთუოდ უწყობს ხელს ნაციონალისტურ პოლიტიკას: კვებეკელი კანადელების ნაციონალიზმს, მაგალითად, მნიშვნელოვან განსაპირობებს განსხვავება მათ ფარანგულენოვნობასა და დანარჩენ, ინგლისურად მოლაპარაკე კანადას შორის; ნაციონალისტურ დამახულობას ინდოეთში ამკარად რელიგიური საფუძველი უდევს — ერის მხრე კენჯაბელი სიქები დამოუკიდებელი ხალისტანისთვის იბრძვიან, ქაშმირელი მამამდიანები კი ამ რეგიონის პაკისთანთან გაერთიანებას მოითხოვენ... და მაინც, შეუძლებელია მხოლოდ ობიექტური ფაქტორებით განვსაზღვროთ, თუ რა არის "ერა", რადგან თითოეულ მათგანს გარკვეული კულტურული, ეთნიკური და რასობრივი მრავალფერონება ახასიათებს: შეეცარიელები მტყციე და სიცოცხლისუნარიან ერად რჩებიან, მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში სამი სახელმწიფო ენა (ფრანგული, გერმანული, იტალიური) და უამრავი ადგილობრივი დიალექტი არსებობს; ათოლიკეზად და პროტესტანტად დაყოფა, რამაც სასტიკი ნაციონალიზმი შვა ჩრდ. ირლანდიაში, დანარჩენ ბრიტანეთში, ფაქტიურად, უმტკივნეულოა, ხოლო გერმანიის მსგავს ქვეყნებში სულაც სიმბოლური მნიშვნელობისაა.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იბადება დასკვნა, რომ საბოლოოდ ერის რაობა მხოლოდ სუბიექტურად შეუძლიათ განსაზღვრონ მისივე წარმომადგენლებმა. გამოდის, რომ ერი ფსიქოპოლიტიკური წარმონაქმნია — ნებისმიერი სხვა ჯგუფისა თუ ადამიანთა გაერთიანებისაგან, მას საკუთარი წვერების სწორედ ამ წარმონაქმნისადმი მიკუთვნებულობა გამოარჩევს. და რას ნიშნავს ეს? ერი, ამ გაგებით, საკუთარ თავს ცალკე პოლიტიკურ ერთობად განიხილავს — სწორედ ამით განსხვავდება ერი ეთნიკური ჯგუფისაგან. ამ უკანასკნელს უთუოდ გააჩნია საერთო მეობა და კულტურული სიამაყის განცდა, თუმცა, ერისაგან განსხვავებით, მას კოლექტიური პოლიტიკური მიზანსწრაფეა არ ახასიათებს. ტრადიციულად, მსგავსი მისწრაფებე-

იოჰან გოტფრიდ პერდერი (1744-1803)

გერმანელი პოეტი, კრიტიკოსი და ფილოსოფოსი, რომელსაც ხშირად კულტურული ნაციონალიზმის მამად მოიხსენიებენ. ლუთერან-ლეთონმსახური, პერდერი ჰედაგოგიურ საქმიანობასაც ეწეოდა; მან მთელი ევროპა მოიარა და დაწერა — 1776 წელს. გაიმარში დასახლდა. ხადაც დიდი საქართველოს საქმედლეულებას ჩაუდგა სათავეში. მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდა პერდერზე დიდი გავლენა იქონია კანტის (გვ. 129), რუსოსა (გვ. 79) და მონტესკიეს (გვ. 336) ნაშრომებმა, სწორედ პერდერი გვევლინება ანმანათლებლობის მთავარ ინტელექტუალურ ოპონენტად და

სწორედ მან მოახდინა გადამწყვეტი გავლენა გერმანული რომანტიკული მოძრაობის გაძლიერებაზე. ერის - როგორც განსხვავებული კულტურის, უნის და "სულის" მქონე ორიგინული ერთობის — პერდერისეულმა ხედვამ ხელი შექმნა როგორც კულტურის ისტორიის დისციპლინის ჩამოყალიბებას, ასევე ნაციონალიზმის ისეთი ფორმის წარმოშობასაც, რომელშიც ეროვნული კულტურის თავისთავადი ფასეულობა ხზგასმული.

ბი პოლიტიკური დამოუკიდებლობის, სახელმწიფოებრიობის მოპოვებისა თუ შენარჩუნების მოთხოვნების ფორმას იძენს ხოლმე, ნაკლები პრეტენზიის შემთხვევაში კი — გარკვეული ავტონომიით, ფედერაციისა თუ კონფედერაციის წევრობით კმაყოფილდება.

თუმცა, სირთულეები ამით არ ამოიწურება: ეროვნულობა რთული პოლიტიკური ფენომენია, ნაწილობრივ იმიტომაც, რომ სხვადასხვა ტრადიცია ერის კონცეფციას სხვადასხვაგვარად მოიაზრებს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ორი საპირისპირო თვალსაზრისია: ერთის თანახმად, იგი მხოლოდ კულტურული ერთობაა და აქცენტი ეთნიკური და ნათესაური კავშირების მნიშვნელობაზე გადააქვს; მეორე კი პოლიტიკურ ერთობას მიიჩნევს უმთავრესად და სამოქალაქო ურთიერთობებისა და მიკუთვნებულობის მნიშვნელობას უსვავს ხაზს. ეს განსხვავებულები შეხედულებები არა მარტო ერების წარმოშობის ალტერნატიულ ახსნას გეტყვავს, არამედ ეროვნულობის სრულიად განსხვავებულ გამოხატულებებსაც.

ერი, როგორც კულტურული ერთობა

ერის არსებითად ეთნიკურ თუ კულტურულ ერთობად გააზრების მნიშვნელობას განსაკუთრებულად გაუსვა ხაზი ლაფონმა, 1968 წელს. თუმცა მსგავსი შეხედულება ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის გერმანიაშიც გამოითქვა პერდერისა და ფიხტეს (1762-1814) მიერ პერდერისათვის ნებისმიერი ეროვნული ჯგუფის თანდაყოლილ ხასიათს, საბოლოო ჯამში, გარემო, ჰავა და ფიზიკური გეოგრაფია განაპირობებდა, რაც განსაზღვრავდა კიდევ როგორც ცხოვრების ნირს, ასევე შრომით ჩვევებს, წესებსა და ადათებს.

უწინარესად, ის ენას ანიჭებდა გადაწყვეტ მნიშვნელობას, რადგან, მისი აზრით, სწორედ დედანა ასახვდა ადამიანთა ძირულ განსხვავებებს და ისტორიულ მქსიერებას. ამ გაგებით, ყოველ ერს საკუთარი *Volksgeist* გააჩნია, რაც ხალხურ სიმღერებში, მითებსა და ლეგენდებში იჩენს თავს და სასიცოცხლო ძალას მატებს მას. ამდენად, პერდერისეული "ეროვნულობა" კულტურალიზმის ერთგვარი ფორმაა, როცა ყურადღება არა აშკარად პოლიტიკური სახელმწიფოებრიობის მოპოვებაზე მახვილდება, არამედ ეროვნული ტრადიციებისა და კოლექტიური მქსიერების გააზრებასა და ერთგულებაზე. ასეთმა იდეებმა უდიდესი ზეგულენა მოახდინა XIX საუკუნეში ეროვნული თვითშეგნების გამოღვივებაზე და ეს ყოველივე უძველესი მითებისა და ლეგენდების გადაზრებაში აისახა — ვთქვათ, ძმები გრიმების ზღაპრებისა თუ რიხარდ ვაგნერის (1813-83) ოპერების სახით.

პერდერისეული კულტურალიზმის ამოსავალი წერტილი ერების "ბუნებრივ" ანუ ორგანულ ერთობებად მიჩნევა: მათი კვალი უძველესი დროიდან მოჩანს და იმავე ნიშნით, არსებობაც მანამ გაგრძელდება, სანამ კაცობრიობა არ გადაშენდება. მსგავს თვალსაზრისს ადგანან თანამედროვე სოციალური ფსიქოლოგიის მკვლევარნიც, რომელთა აზრით, ადამიანებს იმთავითვე დაჯგუფებისადმი მიდრეკილება ახასიათებთ, რათა უსაფრთხოდ იგრძნონ თავი და ერთიანობისა და მიკუთვნებულობის განცდა გაუჩნდეთ ამ გადასახედიდან, კაცობრიობის ერებად დაყოფა სხვა არაფერია, თუ არა ადამიანის ბუნებრივი მოთხოვნილება იმათ დაუახლოვდეს, ვისთანაც საზიარო კულტურა, ისტორიული გამოცდილება, ანათქმისები აკავშირებს. იღონდ ეგაა — ამგვარი ფსიქოლოგიური კვლევა ვერ გეიხსნის *ეროვნულობას*, როგორც ისტორიულ ფენომენს: ანუ მოუღენას, რომელსაც გარკვეულ დროსა და გარკვეულ ადგილას დაედო საფუძველი: კრომოდ, XIX საუკუნე. დასაწყისის ეროპაში.

თავის "ერებსა და ნაციონალიზმში" (1983) ერნსტ გელნერმა ყურადღება მიაქცია, რამდენად უკავშირდება ნაციონალიზმი მოდერნიზაციისა და, განსაკუთრებით, ინდუსტრიალიზაციის პროცესს. გელნერის აზრით, თუკი თანამედროვეობამდელი, "მიწას მიჯაჭვულ" საზოგადოებები ფეოდალური წყობის უფლება-მოვალეობებით იყვნენ გაერთიანებულნი, ინდუსტრიული საზოგადოებების გაჩენამ ადამიანი შეწვეულ ყოფას მოწყობტა, გადადგილების მეტი საშუალება მისცა და საქმიანობის ახალ-ახალი დარგებიც შეუქმნა. სწორედ ეს გახდა საზოგადოებაში ახალი კულტურული ერთობების გაჩენის მიზეზი, რაც უკვე ვრად შედუღაბებას მოითხოვდა. ამგვარად, ნაციონალიზმი ახალი საზოგადოებრივი გარდაქმნების გამოხატულება იქცა. მეორის მხრე, გელნერის თეორია იმაზეც მიანიშნებს, რომ ნაციონალიზმი შეუქცევადია, რამდენადაც ფეოდალურ-გვაროვნულ ურთიერთობებთან მიბრუნება დღეს უკვე წარმოუდგენელია. თუმცა, ენტონი სმიტი "ერთა ეთნიკურ ძირებში" (1986) საკამათოდ ხდის კავშირს ნაციონალიზმსა და მოდერნიზაციას შორის და იმ უწყვეტობაზე მიათითებს, რაც თანამედროვეობამდელ ეთნიკურ ერთობებს, ანუ ეთნოსებსა და დღევანდელ ერებს აკავშირებთ. მისი აზრით, ერები ისტორიულად ჩაიკრუნნი არიან, ფესვი საერთო კულტურულ მემკვიდრეობასა და ენაში აქვთ გადგმული, რაც, თავის მხრე, გაცილებით წინ უსწრებს თვად სახელმწიფოებრი-

Volksgeist: (გერმ.) - სიტყვა-სიტყვით „ხალხის სული“; ერის ყველაზე დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებიც მის კულტურასა და ენაში ელინდება

ობის მოპოვებას. ეთნიურობა ნაციონალიზმის წინამორბედი კია, მაგრამ თანამედროვე სახით ერები მხოლოდ მას შემდეგ ჩამოყალიბდნენ. რაც ესა თუ ის, უკვე არსებული ეთნოსი პოლიტიკური დამოუკიდებლობის დოქტრინამ შეაკეთებია. მსგავსი რამ ევროპაში XVII საუკ. ბოლისა და XIX საუკ. დასაწყისში მოხდა, აზიასა და აფრიკაში კი — XX საუკუნეში.

საიდანაც არ უნდა მოდიოდეს ერი, მისი ნაციონალიზტრობის გარკვეულ გამოვლინებებს მაინც მკვეთრად კულტურული და არა პოლიტიკური ბუნება ახასიათებს: კულტურული ნაციონალიზმი, ჩვეულებრივ, ეროვნული თვითდამკვიდრების სახეს იღებს ხოლმე; ესაა საშუალება, რითაც აღამიანებს შეუძლიათ უფრო ნათლად გაიაზრონ საკუთარი მეობა და ეროვნულ სიამაყესა თუ საკუთარი თავის პატივისცემას გაუსვან ხაზი. ეს კარგად ჩანს უელსური ნაციონალიზმის მაგალითზე, რომელიც უკრადღებებს უელსური ენისა და ზოგადად, კულტურის დაცვაზე ამახვილებს, და მაინცა და მაინც არც ფიქრობს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მიღწევას. კულტურული ხასიათისაა აგრეთვე, შვედეთში ნაციონალიზმი ა.შ.შ.-ში, კარიბის ზღვის აუზში, და ვეროის ბერ ქვეყანაში. ის გამოკვეთილად შეაკანიათა შეგნების ჩამოყალიბებასა და ეროვნული ღირსების გრძნობის გაღვივებას ცდილობს; მარკუს გარემი და მალკოლმ X-მა (1926-65) ეს მცდელობა აფრიკის, როგორც სულიერი და კულტურული საშობლოს ზღაბად აღმოჩინეს დაუკეთებლად. მსგავსი პროცესი შეინიშნება თანამედროვე ავსტრალიაში და, მეტ-ნაკლებად, ახალ ზელანდიაშიც. ავსტრალიელ რესპუბლიკელთა მოძრაობა, მაგალითად, ერის სურვილის ამკარა გამოხატულებაა, ზღაბდა და პოლიტიკურად და კულტურულად — დიდი ბრიტანეთისაგან განსხვავებულ ერთობად გაიაზროს საკუთარი თავი. თვითდამკვიდრების ეს პროცესი "შირძელს" ავსტრალიელის ტიპის ჩამოყალიბებამ, აბორიგენებთან საერთო ენის გამოჩენამ და ადგილობრივ ახალმოსახლეთა ფოლკლორის მოპულარობამაც განაპირობა.

გერმანული ისტორიკოსი, ფრიდრიხ მაინეკე ცოტათი კიდევ უფრო წინ წაიდა და საერთოდ გამიჯნა ერთმანეთისაგან "კულტურულს" და "პოლიტიკურს" ერები. კულტურული ერები ეთნიკური ერთგაერთიანების მაღალი ხარისხით ხასიათდებიან — ფაქტობრივად, ეროვნული და ეთნიკური მეობა, ამ შემთხვევაში, გაიფიქრება. მაინეკემ კულტურული ერების მავალითებად ბერძნები, გერმანელები, რუსები, ინგლისელები და ირლანდიელები დაასახელა, თუმცა ამ კატეგორიაში ისეთი ეთნიკური ჯგუფებიც შეიძლება მოვიანოთ, როგორებიცაა ქურთები, თამილები და ჩინები. ამგვარი ერები შესაძლოა "ორგანულ" ერთობებად ჩაითვალოს, რამდენადაც მათი ჩამოყალიბება უფრო ბუნებრივად ისტორიული მიზეზების შედეგია, ვიდრე პოლიტიკური ფაქტორების. კულტურული ერების სიძლიერე მათი შეკავშირებულობაა — ეროვნული ერთობის ძლიერი და ისტორიულად განპირობებული განცდის შედეგად. ისინი საკუთარ თავს გამოირჩეულებად მიიჩნევენ ხოლმე; მსგავსი ერის შეილობა არა ნებაყოფლობით პოლიტიკური არჩევანის შედეგია, არამედ მემკვიდრეობით მიღებული ეთნიკური მეობის. ისინი თავს საერთო წარმომავლობის, ნათესაური კავშირებით შედუღებულ ჯგუფებად თვლიან. ამ გაგებით, შეუძლებელია "გახლქ გერმანული, რუსი ან ქურთი მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ ენაზე ალაპარაკდენ ანდა ამ ხალხების

კულტურული ნაციონალიზმი:
ნაციონალიზმის ისეთი ფორმა, რომელიც უმთავრეს ამოცანად ისახავს ერის, როგორც განსაკუთრებული (ეთნიკური) — და არა კონკრეტული პოლიტიკური მთლიანობის — აღორძინებას. კულტურული ნაციონალიზმის წარმოადგენლები სახელმწიფოს ხშირად მორატორიისაგან, მტრულ ორგანიზმად (კი შიშინევენ, იმ დროს როდესაც პოლიტიკური ნაციონალიზმი "რაციონალურს" და ჩვეულებრივ, მიწესრიგებულს, კულტურულ ნაციონალიზმს ერთგვარი "მისტიკურობა" ახასიათებს, რაც ეთნის, როგორც საკუთარი სულის მიერ გაციხვებული უნიკალური, ისტორიული და ორგანული მთლიანობის რწმენას ეფუძნება. კულტურული ნაციონალიზმი ნაციონალიზმის ერთგვარი "ამორტიზატორული" ფორმაა, რომელიც უფრო ხალხურად აღაოწყებს, ტრადიციებსა და თქმულებებს ეფუძნება და არა ელიტარულ, ე.წ. "მაღალ კულტურას. თუმცა კულტურული ნაციონალიზმი თავისი ბუნებით "ნამორჩენილია", ზოგჯერ ის შესაძლოა თანამედროვეობის საშუალებადც კი იქცეს — იმდენად, რამდენადაც ერს ყოველ ახალ ეპოქაში ახალ სასიცოცხლო ძალებს მატებს.

მრწამსი გაიზიარო. მსგავსი განსაკუთრებულობის განცდა ნაციონალიზმის კარჩაკეტილ და დრომოკმულ ფორმების გაჩენას უწყობს ხელს, და ართულებს განსხვავების დანახვას ერსა და რასას შორის.

ერი როგორც პოლიტიკური ერთობა

როდესაც ერს არსებითად პოლიტიკურ ერთობად მიიჩნევენ, ამ დროს აქცენტი უფრო მეტად მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ მიკუთვნებულობაზე გადასაქვთ, ვიდრე კულტურულ მეობაზე. ამგვარად, ერს უპირველეს ყოვლისა, საერთო მოქალაქეობრიობით შეკავშირებულ ადამიანებად მიიჩნევენ, მათი კულტურული, ეთნიკური თუ სხვა მახასიათებლების მიუხედავად. ერის ამგვარ გაგებას ბევრი ფან-ჟაკ რუსოს სახელსაც უკავშირებს, რომელსაც ზოგჯერ თანამედროვე ნაციონალიზმის "მამადაც" კი იხსენიებენ. მართალია, რუსოს განსაკუთრებულად არ უკვლევია ერის რაობის საკითხი და ნაციონალიზმის ფენომენი, მაგრამ მის "საყოველთაო ნებაში" გამოხატული ხალხის უზენაესობის იდეა ის მარცხვლი აღმოჩნდა, საიდანაც ამოიზარდა კიდევ საფრანგეთის 1789წ. რევოლუციის ნაციონალისტური შეხედულებები. როდესაც რუსო ხელისუფლებას მოუწოდებდა დაყოლოდა საყოველთაო ნებას, ამით მას ფაქტიურად, სასიკვდილო განაჩენი გამოჰქონდა მონარქიული ძალაუფლებისა და არისტოკრატიული პრივილეგიებისათვის. საფრანგეთის რევოლუციის დროს, რადიკალური დემოკრატიის ეს პრინციპი იმაში გამოიხატა, რომ ფრანგი ხალხი შეუვალი უფლებებითა და თავისუფლებით აღჭურვილ "მოქალაქეებად" იქცა და უკვე აღარ იყო ტახტის მორჩილი, უუფლებო სუბიექტი. ამრიგად, უზენაესი ძალაუფლების მყობელად ახლა "ფრანგი ერი" გამოცხადდა. ასე და ამგვარად, საფრანგეთის რევოლუციის შედეგად წარმოქმნილი ნაციონალიზმის ფორმა გულისხმობდა ადამიანთა თუ მთელი ერის თვითმმართველ ორგანიზმად ქცევას და უშუალოდ იყო დაკავშირებული ძმობის, ერთობისა და თავისუფლების პრინციპთან.

მოსაზრება, რომ ერი არა ეთნიკური, არამედ პოლიტიკური ერთობაა, ნაციონალიზმის არაერთმა თეორეტიკოსმა აიტაცა. ასე მაგალითად, ერიკ პობსბაუმმა (1983) ერის ცნება "გამონაგონი ტრადიციების" ნაყოფად გამოაცხადა. მისი აზრით, თანამედროვე ერების ჩამოყალიბება ხანგრძლივი არსებობის მქონე ერთობების განვითარების შედეგი არ ყოფილა: ანუ, ისტორიული უწყვეტობა და კულტურული თავისთავადობა მითი გახლდათ და რაც მთავარია, თავად ნაციონალიზმის მიერვე შექმნილი. მისი თქმით, ერებს ნაციონალიზმი ქმნის, და არა პირიქით ასე მაგალითად, ეროვნულობის ლამის საყოველთაო განცდა (ზოგჯერ "სახალხო ნაციონალიზმად" რომ იხსენიებენ) XIX საუკ. ბოლომდე ფაქტიურად არ არსებობდა და მის გაჩენას, ალბათ, ეროვნული ჰიმნებისა და დროშების შემოღებამ და ასევე, დაწყებითი განათლების ფართოდ დანერგვამ შეუწყო ხელი. მართლაცდა, დედაენის იდეა თაობიდან თაობას კი გადაეცემოდა, ოღონდ რამდენადაა ეს საერთო კულტურის გამოიმხატველი, მეტად საეჭვოა: სინამდვილეში, ნებისმიერი ენა ცოცხლობს და ვითარდება იმისდა მიხედვით,

როგორ იყენებს მას ესა თუ ის თაობა. მეტიც — შუა საუკუნეების ეროპაში "ეროვნული ენის" ცნებაც კი არ არსებობდა, რამდენადაც, XIX საუკუნემდე ხალხის უდიდეს უმრავლესობას წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა წიგნიერ, ლიტერატურულ ენაზე და როგორც წესი, სხვადასხვა ადგილობრივ დიალექტზე საუბრობდა, რასაც განათლებული ელიტის მეტყველებასთან არაფერი ჰქონდა საერთო.

ბენედიქტ ანდერსონმა (1983) თანამედროვე ერის ცნება ლამის ფიქციად შერაცხა და მას "წარმოსახვითი ერთობა" უწოდა. მას თუ დავუჯერებთ, ერები უფრო წარმოდგენილი ხატების სახით არსებობენ, და არა ადამიანთა იმ ხელშესახებ გაერთიანებებად, სადაც საერთო მეობის მისაღწევად, უშუალო ურთიერთობის რაღაც დონე აუცილებელია. ნებისმიერ ერში პიროვნება შემოფარგლულია თანამომემთა განსაზღვრული, მცირე რაოდენობით, ვისთანაც იგი ეროვნულ მეობის საფუძველზე აიკოებს თავს. არადა, თუკი ერები მართლა არსებობენ, მათ იმ წარმოსახვითი ხატებების კვლია ატყვიათ, რომელთაც განათლების სისტემა, მას-მეფია და პოლიტიკური სოციალიზაციის პროცესი გეჰმნის. მაშინ როცა რუსოს აზრით, ერს სიცოცხლეს დემოკრატიისა და პოლიტიკური თავისუფლების იდეები ანიჭებს, წარმოსახვითი თუ გამოგონილი ერთობების ცნება უფრო მარქსიზმს უახლოვდება, რომლისთვისაც ნაციონალიზმი ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გამოვლინებაა. ორიოდოქსული მარქსიზმის გადასახედიდან, ნაციონალიზმი სოციალური რევოლუციის საფრთხის გასაწეიტრალებელი საშუალებაა — რადგან მმართველი კლასი ცდილობს საზოგადოება დააჯგუროს, რომ ეროვნული ერთიანობა კლასობრივ სოლიდარობაზე ძლიერია და ამ გზით პროლეტარიატი არსებული მმართველობის სისტემას შეაჯგოს.

თავისუფლებისა და დემოკრატიის სურვილის ნაყოფია ერები თუ უბრალოდ, პოლიტიკური ელიტების ან მმართველი კლასების ემპაიკური გამონაგონი, ბევრი ერი მაინც უთუოდ პოლიტიკური ხასიათის წარმონაქმნია. მაინეკს თანახმად, ამგვარ ერებს "პოლიტიკურ ერებად" იხსენიებენ და ამ კლასიფიკაციაში ის ერები მოიაზრება, რომლის მოქალაქეობასაც უფრო პოლიტიკური მიზანშეწონილობა განაპირობებს, ვიდრე ეთნიკური წარმომავლობა; ჩვეულებრივ, პოლიტიკურ ერებს რამდენიმე ეთნიკური ჯგუფი აყალიბებს და ამდენად, მათ კულტურული არაერთგვაროვნებაც ახასიათებთ. პოლიტიკური ერების კლასიკურ მგავალითად დიდი ბრიტანეთი, შვეიცარული შტატები და საფრანგეთი ითვლება. ბრიტანეთი 4 ამგვარი "კულტურული ერის" გაერთიანებაა: ინგლისელების, შოტლანდიელების, უელსელებისა და ჩრდ. ირლანდიელების (ეს უკანასკნელი კიდევ ორ შემადგენლად შეიძლება დაიყოს — პროტესტანტ-უნიონისტებად და კათოლიკე რესპუბლიკელებად). თუმცა არსებობს გამორჩეულად ბრიტანული ეროვნული თვითშეგნებაც, რაც ისეთ პოლიტიკურ ფაქტორებს ემყარება, როგორიცაა ტახტისადმი საერთო ერთგულება, უესტმინსტერის პარლამენტისადმი პატივისცემა და ბრიტანელი ხალხის ისტორიული უფლებებისა და თავისუფლებების რწმენა. როგორც "ემიგრანტთა სამშობლო", ა.მ.შ. გამოკვეთილი მრავალეთნიკობითა და მრავალკულტურულობით ხასიათდება, რაც შეუძლებელს ხდის მისი ეროვნული მეობის საერთო კულტურულ და ისტორიულ კავშირებზე დაფუძნებას. პირიქით — ამერიკული ეროვნულობის განცდა მიზან-

მიმართულად განვითარდა განათლების სისტემის მეშვეობით და რამდენიმე საერთო ღირებულების აღიარების ნიადაგზე დაფუძნდა: ეს გახლდათ დამოუკიდებლობის დეკლარაციასა და ამერიკის კონსტიტუციაში გაცხადებული ღირებულებები. ასევე, ფრანგული ეროვნული მეობა მჭიდროდ უკავშირდება 1789წ. საფრანგეთის რევოლუციის ტრადიციებსა და პრინციპებს.

თორიულად, ხსენებულ ერებს ერთი რამ აახლოებს: გარკვეული პრინციპებისა და მიზნების ნებაყოფლობითი აღიარება — არსებული კულტურული მეობის საპირწონედ. ზოგჯერ იმასაც ამტკიცებენ, რომ მსგავს საზოგადოებებში გაჩენილი ეროვნულობის განცდა ტიპურად შემყნარებულური და დემოკრატიულია: თუ ერთი იმთავითვე პოლიტიკური შემობაა, იგი უფრო გახსნილია, და მისი წვერობა არ იხლდება ამა თუ იმ ენობრივი, რელიგიური, ეთნიკური თუ სხვა რამ მსგავსი კრიტერიუმით. კლასიკური მაგალითებია ა.შ.შ. — როგორც "მოთხოვნაზე ქვაბის" ანალოგია და დღევანდელი სამხრეთ აფრიკა — მისი "ნაირფერაზ საზოგადოებით მეორის მხრივ, პოლიტიკურ ერებს ზოგჯერ შესაძლოა აკლდეთ კიდევ ორგანული ერთობისა და ისტორიული ფესვების განცდა, ასე დამახასიათებელი "კულტურული ერებისათვის". შეიძლება ესეც იყოს მიზეზი დიდ ბრიტანეთში "ზოგად-ბრიტანულ ნაციონალიზმის სისუსტისა შოტლანდიურ თუ უელსურ, ანდა წმინდად ინგლისურ, ე.წ. "კუნძულელთა" ნაციონალიზმთან შედარებით.

განვითარებადი სამყაროს სახელმწიფოები განსაკუთრებულ პრობლემებს წააწყდნენ ეროვნული თვითშეგნების მიღწევის გზაზე: მათ ორი თვალსაზრისით შეიძლება "პოლიტიკური ერებმ ეუწოდოთ — ჯერ ერთი, რომ დამოუკიდებლობას მათ მხოლოდ კოლონიალური მმართველობის წინააღმდეგ ბრძოლის შედეგად მიაღწიეს, და ამ მხრივ, მათ ეროვნულ თვითშეგნებას დიდად განაპირობებს გაერთიანებული ბრძოლა ეროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის. ამდენად, მესამე სამყაროს ნაციონალიზმს აშკარა ანტიკოლონიალური ხასიათი აქვს. მეორეც — ამ ერების ჩამოყალიბებას, ხშირ შემთხვევაში, ყოფილი კოლონიზატორების მიერ დადგენილმა საზღვრებმაც შეუწყო ხელი და ეს განსაკუთრებით, აფრიკის მაგალითზე ჩანს. აფრიკული "ერებმ უმეტეს შემთხვევაში, უპირაქი ეთნიკური, რელიგიური და რეგიონალური ჯგუფის უბრალო ჯამია, და მათ გამთლიანებას მხოლოდ საერთო კოლონიური წარსული უდევს საფუძვლად. ევროპული "კულტურულმ ერებისაგან განსხვავებით, რომლებმაც სახელმწიფოებრიობას უკვე არსებული ეროვნული მეობის საფუძვლზე მიაღწიეს, აფრიკაში პირიქით — ცდილობდნენ ერები უკვე არსებული სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების "ბაზაზე შექმნათ შედეგად, პოლიტიკური და ეთნიკური მეობის ერთმანეთისაგან აცილებამ განაპირობა უსასრულო შიდა დაპირისპირებანი ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა ნიგერია, სუდანი, რუანდა-ბურუნდი — და ეს კონფლიქტები სხვა არაფერია, თუ არა უძველესი ტრიაბალიზმის ანუ "ტომობრიობის" გამოხატულება — ზოგადად, კოლონიური წარსულიდან შემორჩენილი "დაყოფისა და ბატონობის" პოლიტიკის გამოძახილი.

ნაციონალიზმის ნაირსახეობანი

ნაციონალიზმის პოლიტიკური არსი დიდი დეა-კამათის საგანია: ერთს მხრე, ის შესაძლოა პროგრესული და გამათავისუფლებელი ძალა გამოდგეს, ეროვნული მთლიანობისა და დამოუკიდებლობის მიღწევის გზა; მეორის მხრე — ირაციონალური და რეაქციული ქმედებებისაკენ გვიბიძგოს. მართლაც, ნაციონალიზმი პოლიტიკურად ერთი-ერთში იმეორებს ფსიქიატრიაში ცნობილ "პიროვნების გორების" სინდრომს: სხვადასხვა დროს იგი პროგრესულიც ყოფილა და რეაქციულიც, დემოკრატიულიც და ავტორიტარულიც, გამათავისუფლებელიცა და დამორჩუნებელიც, მემარცხენეც და მემარჯვენეც. სწორედ ამიტომ, უმჯობესია ნაციონალიზმი განვიხილოთ არა როგორც ერთი მუდმივი ფენომენი, არამედ როგორც "გამოვლინებათა წყება": ესაა მიდგომათა აბურდული გორგალი, რომელსაც ერთადერთი საერთო მახასიათებელი გააჩნია — ყოველი მათგანი თავისებურად აღიარებს ერის უზენაესობას პოლიტიკური თვალსაზრისით.

დეა-კამათი ნაწილობრივ უკვე ნახსენები წინააღმდეგობებიდან მომდინარეობს: როგორ გაეიანზროთ თავად "ერის" ცნება, და რა კრიტერიუმი — კულტურული თუ პოლიტიკური ან განმსაზღვრელი ამ შემთხვევაში. კაცმა რომ თქვას, ნაციონალიზმის ხასიათს ერთდროულად თავად ნაციონალისტური მისწრაფებების წარმოშობი გარემოებანიც ამჩნევს კვალს და ის პოლიტიკური მიზნებიც, რომლებსაც ის ისახავს. ამგვარად, როცა ნაციონალიზმი ტირ ბატონობის თუ კოლონიური მმართველობის საპასუხო რეაქციაა, მას გამათავისუფლებელი მიზანი აქვს და სამართლიანობასა და დემოკრატიას ემსახურება; როცა სოციალური ნიშნით მიგრაციისა და დემოგრაფიული ცვლილებების შედეგია, იგი კარჩაკეტილი და აგრესიული ხდება და რასიზმისა თუ ქსენოფობიის იერს იძენს. და ბოლოს, ნაციონალიზმს მისი პედროშეების პოლიტიკური იდეალებიც თავის დაღს ასვამს: სხვადასხვა სახით, ნაციონალიზმი ახასიათებდათ ლიბერალებსაც, კონსერვატორებსაც, სოციალისტებსაც, ფაშისტებსა და კომუნისტებსაც კი (ძირითადი იდეოლოგიებიდან, მთლიანად მხოლოდ ანარქიზმი თუ გაემიჯნა ნაციონალიზმს). ამ მხრე, ნაციონალიზმი ფართო მოხმარების იდეოლოგიაა და შევეიძლია მისი შემდეგი პოლიტიკური გამოვლინებებიც ჩამოეთალოთ

- † ლიბერალური ნაციონალიზმი
- † კონსერვატიული ნაციონალიზმი
- † ექსპანსიონისტური ნაციონალიზმი
- † ანტი-კოლონიალური ნაციონალიზმი.

ლიბერალური ნაციონალიზმი

ლიბერალური ნაციონალიზმი ევროპული ლიბერალიზმის კლასიკურ ფორმად შევიძლია მივიჩნიოთ მისი გაჩენა საფრანგეთის 1789წ. რევოლუციას უკავშირდება და ბევრი მაშინდელი ღირებულების ნიშან-თვისებასაც ატარებს. მართლაც, უკვე XIX საუკ. შუა ხანებში, კონტინენტურ ევროპაში

ქსენოფობია: შიში ან სიძულვილი უცხოზომელთა მიმართ; პათოლოგიური სახით გამოვლენილი ეთნოცენტრიზმი.

ჯუზეპე მაძინი (1805-72)

იტალიელი ნაციონალისტი და ლიბერალური რესპუბლიკანიზმის მებაირახტრე. მაძინი იტალიაში, ქ. გენუაში დაიბადა. ექიმის ოჯახში. მაძინის პირველი შეხება რევოლუციურ მოძრაობასთან საიდუმლო პატრიოტულ ანგარიშზეა კარბონარებთან ვაჭრობის სახით უკავშირდება. რასაც შედეგად მიხი ჯერ დამატირება, ხოლო შემდგომ სარანგუთში, იქიდან კი დიდ ბრიტანეთში გადასახლება მოჰყვა. 1848 წლის რევოლუციების დროს მაძინი მტირე ხნით ბრუნდება იტალიაში, სადაც მილანის გათავისუფლებაში მონაწილეობს და დღენაკლულ. ე.წ. "რომის რესპუბლიკას" უღებდა სათავეში. თავგადაკლულ რესპუბლიკელ მაძინის გულენა მას მერე

სულტდება, რაც ნაციონალიზმის სხვა ლიდერები. შაი შორის გარიბადლი (1807-82) იტალიის გაერთიანების მიზნით, სკუოს საგვარეულო დინასტიის აღდგენასაც კი თანხმდებოდა. თუმცა მაძინი ოფიციალურად დარასდროს დაბრუნებულა იტალიაში. მისი ლიბერალური ნაციონალიზმის იდეები უდიდესი გულენით სარგებლობდა რიგორც მთელს ეროპაში, ისევე ა.შ.შ.-ში გადახვეული ეროპელ იმიგრანტთა შორისაც.

ნაციონალისტობა თავისთავად ნიშნავდა ლიბერალობას და პირიქით. მაგალითად, 1848წ. რევოლუციური მღელვარებები არა მარტო შეზღუდული და კონსტიტუციური მმართველობის მოთხოვნით, არამედ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და გამოთლიანებისთვის ბრძოლითაც იყო გამოწვეული. ყველაზე აშკარად ეს იტალიის მაგალითზე გამოჩნდა, როცა იტალიის გაერთიანების მედროშემ, ჯუზეპე მაძინიმ Risorgimento, ანუ ქვეყნის "ახლად დაბადების" ლოზუნგი ისროლა. იგივე პრინციპებს იზიარებდა სიმონ ბოლოვარიც (1783-1830), რომელიც XIX საუკ. დასაწყისში, ლათინური ამერიკის განმანათვისუფლებელ მოძრაობას ჩაუდგა სათავეში და კონტინენტიდან ესპანელები გააძევა. ლიბერალური ნაციონალიზმის ალბათ ყველაზე ნათელი გამოხატულებაა ამერიკის პრეზიდენტის, ეუდრო უილსონის ე.წ. "14 პუნქტ" — 1918წ. შექმნილი ეს დოკუმენტი I მსოფლიო ომის შემდგომ, დანგრეული ეროპის აღდგენა-მოწყობის საფუძველი გახდა.

ნაციონალიზმის ნებისმიერი სხვა გამოვლინებისა არ იყოს, ლიბერალური ნაციონალიზმიც უპირატესად იმ მოსაზრებას ეყრდნობა, რომ კაცობრიობა ბუნებრივად დაყოფილი მრავალ ერად და ყოველ მათგანს საკუთარი მება გააჩნია. ამრიგად, ერები იმთავითვე ბუნებრივი ერთობებია, და არა პოლიტიკური იდეებებისა თუ მმართველი კლასების ხელოვნური გამონაგონი; თუმცა, ლიბერალური ნაციონალიზმის განმასხვავებელი ის გახლავთ, რომ ერის ცნებას — რუსოს კვალად — ისიც ხალხის ხალხის ნების უზენაესობის რწმენას უკავშირებს, რაკილა მრავალეროვნული იმპერიები, რომელთაც XIX საუკ. ეუროპული ნაციონალიზმი ებრძოდა, თვითმპყრობელურ და აქედან გამომდინარე, შჩავერელ ინსტიტუტებს განასახიერებდნენ. ასე მაგალითად, მაძინი არა მარტო იტალიური სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების გამოთლიანობაზე

ოცნებობდა, არამედ ავტოკრატული ავსტრიის უღლის გადაგდებაზეც. მსგავსი ტიპის ნაციონალიზმის მთავარი იდეა უროვნული თვითგამორკვევაა და მიზნად ეროვნული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას ისახავს, სადაც მმართველობის სახლებრები რაც შეიძლება უფრო მეტად ემთხვევა ეროვნულობის სახლებრებს. ჯ. ს. მილის (1861) თქმით, როცა ეროვნულობის განცდა ამა თუ იმ ძალით იჩენს თავს, უმთავრესი საკითხი ამ ეროვნების ყველა წარმომადგენლის ერთი მმართველობის ქვეშ თავმოყრება — ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მმართველობის საკითხი თავად მართულთა გადასაწყვეტია.

ლიბერალური ნაციონალიზმი, უპირველეს ყოვლისა, ნაციონალიზმის ყველაზე სამართლიანი ფორმაა, რაკილა ერთი ერის ინტერესებს სხვისსაზე წინ არ აყენებს — პირიქით, ნებისმიერი ერის დამოუკიდებლობისა და თვითგამორკვევის უფლებას აღიარებს. ამ გაგებით, ყველა ერთი თანასწორია და აქედან გამომდინარე, ლიბერალური ნაციონალიზმის საბოლოო მიზანაც სუვერენულ, დამოუკიდებელ ეროვნულ სახელმწიფოებად დაყოფილი მსოფლიოა. თავის დრინზე მაძინიმ, გაერთიანებული იტალიის იდეის განსახორციელებლად, იტაკექემა ორგანიზაცია "ახალგაზრდა იტალია" შექმნა, თუმცა იმეე დროს "ახალგაზრდა ვეროპაქ" დაარსა იმ იმედით, რომ ნაციონალიზმის იდეები მთელს კონტინენტს მოედებოდა. როდესაც პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე, ეუდრო უილსონმა თვითგამორკვევის პრინციპები წამოაყენა, მას არა მარტო ამერიკისთვის ხელსაყრელი, ვეროპული იმპერიების დაშლის სურვილი ამოძრავებდა, არამედ იმის რწმენაც, რომ პოლონელებიც, ჩეხებიც, სერბებიცა და უნგრელებიც ისევე იმსახურებდნენ პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას, როგორც ეთქვათ, მანამდე ამერიკული ხალხი.

ამ თვალსზრისით, ნაციონალიზმი არა მარტო პოლიტიკური თავისუფლების ხარისხის ზრდის საშუალებაა, არამედ მშვიდობიანი და სტაბილური მსოფლიო წესრიგის უზრუნველყოფის მექანიზმიც. ასე მაგალითად, უილსონს მიანდა, რომ | მსოფლიო ომი ე.წ. ძეელი წესრიგის — დაპყრობასა და ომზე ორიენტირებუი, თვითმპყრობელი და მილიტარისტული იმპერიების ბატონობის შედეგი იყო მხოლოდ: მისი აზრით, დემოკრატიული ეროვნული სახელმწიფოები მშვიდობისმოყვარენი იქნებოდნენ, რამდენადაც კულტურული და პოლიტიკური ერთიანობის პირობებში, საბაბი აღარ ექნებოდათ ომი წამოწყოთ და სხვა ერები დაემორჩილებინათ. მსგავსი შებედლება გამორიცხავს ნაციონალიზმის, როგორც უნდობლობის, ეჭვისა და მტრობის წყაროდ აღქმას; პირიქით — ცალკეული ერის გამთლიანებასა და ერთა შორის თანხმობას უწყობს ხელს — ეროვნული უფლებებისა და თვითმყოფადობის ურთიერთპატივისცემის საფუძველზე.

თუმცა, აქ კიდევ ერთი რამაა გასათვალისწინებელი: ერთი ლიბერალიზმისთვის საბოლოო კატეგორია მაინც არაა — და ამას თავისი მიზეზი გაანია: ლიბერალთა ინდივიდუალიზმისკენ მიდრეკილება გულისხმობს, რომ ნებისმიერ ადამიანს თანასწორი ზნეობრივი ღირებულება

ერის თვითგამორკვევის უფლება:
პრინციპი, რომლის თანახმადც ერთი — სუვერენული ერთიანობაა; თვითგამორკვევა როგორც ეროვნულ დამოუკიდებლობას, ასევე დემოკრატიულ მმართველობასაც გულისხმობს.

გაანია (რასის, წარმომავლობის, სოციალური მდგომარეობისა და ეროვნების მიუხედავად): ამდენად, იგი უნივერსალიზმისაკენ იხრება და სამყაროს ნებისმიერ კუთხეში მცხოვრებ პიროვნებას ერთმანეთისაგან არ ანსხვავებს. დღესდღეობით ამგვარი მიდგომა ადამიანის უფლებების ცნებაში პოულობს გამოხატულებას, როცა პიროვნებას ერზე მაღლა აყენებენ, ლიბერალები — უნდათ-არუნდათ, ახლა სახელმწიფოს სრული დამოუკიდებლობის საფუძვლების მორყევას უწყობენ ხელს — ამის მაგალითად სამხრეთ აფრიკაზე განხორციელებული საერთაშორისო ზეწოლა გამოდგება, როცა იქ არსებული "თეთრი რეჟიმი აიძულეს, აპარტიდზე ეთქვა უარი. თავისუფლება მუდამ კანონს უნდა მორჩილებდეს, და ეს მოსაზრება როგორც ცალკეულ პიროვნებაზე, ისე მთელს ერზეც ვრცელდება. სწორედ ამის შდეგად ჩაუდგნენ ლიბერალები სათავეში იმ მოძრაობას, რომელიც ერთა ლიგის, გაეროს, და ევროკავშირის მსგავსი ზეეროვნული ორგანიზაციების მეთაურობით, საერთაშორისო სამართლის მთელი სისტემის შექმნას ისახავდა მიზნად. ასე რომ, ნაციონალიზმი ერთის მხრივ, კარჩაკეტილობისა და გამორჩეულობის, ხოლო მეორეს მხრივ — კარსმოდგარი კოსმოპოლიტიზმის გამაწინასწორებელ იარაღად უნდა ვაქციოთ.

ლიბერალურ ნაციონალიზმს ორი კუთხით აკრიტიკებენ ხოლმე: ჯერ ერთი, გულურყვილობასა და რომანტიულობას სწამებენ — ლიბერალი ნაციონალისტები მხოლოდ ამ ფენომენის პროგრესულ და დადებით მხარეს აჩვენებენ და როგორც ჩანს, თვალს ხუჭუვენ ნაციონალიზმის უარყოფით თვისებებზე — ჩვენიანებად და უცხოელებად დაყოფის "ტრაიბალისტურ" ტენდენციებზე; თანაც, ლიბერალები ნაციონალიზმს საყოველთაო პრინციპად კი აღიარებენ, ოღონდ მისი ემოციური ძალის ნაკლებად სჯერათ, არადა, ომიანობის დროს, სწორედ ამ ძალისა შეუძლია ადამიანებს იარაღი ააღებინოს ხელში და მტყუან-მართალზე დაუფიქრებლად, "საკუთარი ქვეყნისათვის" თავიც გააწირინოს, ანუ — "ჩვენთან არს მღერთი!"

მეორეც, ლიბერალური ნაციონალიზმის ზემოხსენებული საბოლოო მიზანი — ეროვნულ სახელმწიფოებად დაყოფილი მსოფლიო — ვინძლო, ძირეულად მცდარი აღმოჩნდეს. ევროპის რუკის შემცველი, უღმრთისეული ნაციონალიზმის შეცდომა ის გახლდათ, რომ თითქოსდა ერები მათთვის მიჩენილ, გარკვეულ გეოგრაფულ არეალში სახლობდნენ და სახელმწიფოებიც ამა არეალისდა შესაბამისად შეიძლებოდა დასაზღვრულიყო. სინამდვილეში, ყოველი ცრეთნოდებული "ეროვნული სახელმწიფო" რამდენიმე ენობრივ, რელიგიურ, ეთნიკურ და რეგიონალურ ჯგუფს აერთიანებს, რომელთაგან ზოგი თავს ერადაც შეიძლება მიიჩნევდეს. ამის ნათელი დადასტურებაა ყოფილი იუგოსლავია — ქვეყანა, რომელსაც ევროპის ზღვის ინიციატორები "სლავთა მიწაზე განიხილავდნენ. არადა, რეალურად, აქ თანაარსებოდა განსხვავებული ეთნოსები, რელიგიები, ენები და ისტორიაც კი. უფრო მეტიც, როგორც XX საუკ. 80-იან წლებში იუგოსლავიის დანაწევრებამ დაადასტურა, მასში შემაჯალი

ადამიანის უფლებები:
უფლებები, რომლებიც
ადამიანს გააჩნია თუნდაც
უკვე იმიტომ, რომ ადამი-
ანად დაიბადა; ანუ —
ძირეული და საყოველთაო
უფლებები.

ტრაიბალიზმი:
ჯგუფური ცხოვრების წესი,
რომელიც კარჩაკეტილობითა
და გაუცხოებით ხასიათდება;
ჩვეულებრივ, მტრულადაა
განწყობილი სხვა ჯგუფების
მიმართ.

ყოველი რესპუბლიკა განკერძოებულ ეთნიკურ თავისთავადობას წეშულობდა და თურმე, პოლიტიკურად შეიკრული, კულტურულად ერთგვაროვანი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის ერთადერთი გზა ეთნიკური წმენდა ყოფილა, რასაც ადრე ნაცისტები, მოგვიანებით კი ბოსნიელი სერბები გაიძახოდნენ.

კონსერვატიული ნაციონალიზმი

ისტორიულად, კონსერვატიული ნაციონალიზმი უფრო გვიან ჩამოყალიბდა, ვიდრე ლიბერალური ნაციონალიზმი. XIX საუკ. ბოლომდე, კონსერვატიული ყაიდის პოლიტიკოსები ნაციონალიზმს დამანგრეველ და რევოლუციურ მოძღვრებადაც კი მიიჩნევენ. თუმცა, გვიდა დრო და სულ უფრო და უფრო მეტად გამოიკეთა კავშირი კონსერვატიზმსა და ნაციონალიზმს შორის: მაგალითად, დობრაუელის "ერთიანი ერის" იდეალსა თუ ბისმარკის სურვილში, გერმანული ნაციონალიზმი პრუსიის იმპერიის გაფართოების მიზნებისთვის გამოყენებინა, აგრეთვე რუსეთის მეფე ალექსანდრე III-ის მიერ პან-სლავური ნაციონალიზმის განდიდებაში. დღესდღეობით, ნაციონალიზმი უკვე ძალზე ბევრი კონსერვატორის მრწამსის განუყოფელ ნაწილად იქცა. გაერთიანებულ სამეფოში ყველაზე მკაფიოდ ეს გამოვლინდა მარგერიტ ტეტჩერის რეაქციით ფოლკლენდის ომში მოპოვებულ გამარჯვებაზე 1982წ. და ამის გამოხატულებად აგრეთვე, კონსერვატორი მემარჯვენეების ჯიუტი ევროსკეპტიციზმი — კეძოდ, "ფედერალური ევროპის" კონცეფციის მიმართ. ნაციონალიზმის მსგავსი ფორმა უცხო არ იყო არც ამერიკის შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკისათვის, როცა რიგანის ბრძანებით, ამერიკის საზღვაო ქვეითები გრენადაში შეიჭრნენ, ან როცა ბუშმა პანამაში გადასხა ჯარი.

კონსერვატორთათვის ერი ბუნებრივ ერთიანობაა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ადამიანთა ლტოლვა მათკენ, ვისაც მისნაირივე შეხედულებები, ადათ-წესები, ცხოვრების ნირი და ხასიათი აქვს. მოკლედ, ეროვნული მთლიანობის წყურობით, ადამიანები უსაფრთხოებასა და თავისთავადობას ეძიებენ. ამ თვალსაზრისით, პატრიოტიზმი და ეროვნულობის შეგნება საერთო წარსულის იდეას უკავშირდება, და ნაციონალიზმს ისტორიით გამოცდილი ღირებულებებისა და ინსტიტუტების დაცუვად გარდასახავს. ამრიგად, ნაციონალიზმი უკვე ტრადიციონალიზმის ერთგვარი ფორმა ხდება და ამიტომაც ახასიათებს კონსერვატიულ ნაციონალიზმს გამოიკეთილად ნოსტალგიური და წარსულისაკენ მიმართული ხედვა. ამერიკელი კონსერვატორებისათვის ესაა "ახალმოსახლე მამების", დამოუკიდებლობისათვის ომის, ფილადელფიის შეთანხმების, და სხვა მსგავსი ისტორიული თემები; ინგლისელთათვის კი ეროვნული პატრიოტიზმი — მონარქიის ინსტიტუტთან დაკავშირებული სიმბოლოებისადმი ერთგულებათა ელინდება: გაერთიანებული სამეფოს სახელმწიფო ჰიმნი "ღმერთო ფარვიდე დედოფალსა" — საერთო სამღერია და სამეფო ოჯახიც დიდ როლს ასრულებს სხვადასხვა ეროვნული დღესასწაულების

ეთნიკური წმენდა:

"უცხო" ხალხთა იძულებით გადასახლება ან განადგურება; ხშირად იხმარება უფრო მძაფრი ტერმინის — "გენოციდის" მაგიერ.

პატრიოტიზმი

(ლათინური სიტყვიდან *პატრია*, რაც *სამშობლოს ნიშნავს*). ესა გრძნობა, ერთგვარი ფსიქოლოგიური წინასწარგანწყობა, რომელიც აღაშინებს საკუთარი ქვეყნისადმი გააჩნია („სამშობლოს სიყვარული“). ხშირია პატრიოტიზმისა და ნაციონალიზმის ცნებების აღრევა. ეს უკანასკნელი დოქტრინულ ხასიათს ატარებს — იმას ამტკიცებს, რომ ერი პოლიტიკური მოქმედების უმთავრესი პრინციპია; პატრიოტიზმი კი ამ მრწამსის ემოციურ საფუძველს უზრუნველყოფს. პატრიოტიზმი ნაციონალიზმის ყველა ფორმას ასაზრდოებს — ძველად წარმოსადგენია ეროვნული ჯგუფი, პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას რომ ითხოვდეს და ამაჟღეროდ, პატრიოტული ერთგულების ან ეროვნული თვითშეგნების ერთ რომელიმე ნიშანს მაინც არ ატარებდეს. თუმცა ისიც აღსანიშნია, რომ ყველა პატრიოტული ნაციონალისტი როდია: არცთუ ყველა, ეინც საკუთარ თავს ამა თუ იმ ერთან აიგივებს, იზიარებს იმ მოსაზრებას, რომ იგი, ამავე დროს, პოლიტიკური მოთხოვნების დეკლარირების საშუალებაცაა.

აღნიშენისას. კონსერვატიული ნაციონალიზმი უფრო ხშირად უკვე ნამოყალიბებულ ეროვნულ სახელმწიფოებში იჩენს ხოლმე თავს და მას, როგორც წესი, ეროვნული საფრთხის განცდა ასაზრდოებს — გარკვენი თუ შიდა. შიდა საფრთხედ, ტრადიციულად, კლასობრივი ანტაგონიზმი და საბოლოო გაკმში, სოციალური რევოლუცია მოიაზრებოდა; ამ თვალსაზრისით, კონსერვატორები ნაციონალიზმში სოციალიზმის მებაპირდს ხედავდნენ: როცა პატრიოტული ანტიკონება კლასობრივ სოლიდარობას გადაჭრის, მუშათა კლასიც ერის განუყოფელი ნაწილი ხდებაო. ამდენად, კონსერვატიული აზროვნების დამახასიათებელი თვისება ეროვნული მთლიანობისაკენ მოწოდება და უყოყმანო პატრიოტიზმის სამოქალაქო ღირსებად გატხადებაა. ეროვნული თვითმყოფადობის გარკვენი საფრთხეებად კი იმიგრაცია და ზე-ეროვნულობა ცხადდება.

იმიგრაციის საფრთხეს კონსერვატორები იმაში ხედავენ, რომ იგი საუკუნოვან ეროვნულ კულტურასა და ეთნიკურ თვითმყოფადობას ეშუქრება და შესაბამისად, მტრობასა და გაუცხოებას უწყობს ხელს. მსგავსი შიში XX საუკ. 60-იან წწ. ინგლისშიც გამოთქვა ენოქ პაუელმა, რომელმაც ჯერ კიდევ მაშინ გააკაფრთხილა — ბრიტანეთის თანამეგობრობის სხვადასხვა ქვეყნებშიც შემდგომი იმიგრაცია რასობრივი დაპირისპირებისა და ძალადობის მიზეზი გახდებაო. მსგავს თემებზე საუბრობდა 1979წ. მარგერიტ ტეტჩერიც, და გაერთიანებული სამეფოს იმიგრანტთაგან წალექვის საფრთხეს უსვამდა ზახს. ინგლისში, საფრანგეთსა თუ გერმანიაში აგორებულ იმ ანტი-იმიგრაციული კამპანიები სულ კონსერვატიული ნაციონალიზმით იყო შთაგონებული. სხვანი კიდევ გაიძახიან — ჩვენს ეროვნულ თვითმყოფადობას ზე-ეროვნული ორგანიზაციების გაძლიერება და კულტური გლობალიზაცია ეშუქრებაო. ანუ, ბრიტანეთისა და ევროკავშირის ზოგიერთი სხვა წევრი ქვეყნების მხრიდან ერთიანი ვალუტის შემოღების წინააღმდეგ გამოსვლა არამარტორი ეკონომიკური დამოუკიდებლობის დაკარგვის შიშით აიხსნება, არამედ იმ რწმენითაც, რომ ეროვნული ვალუტა გამორჩეული თვითმყოფადობის ერთი სიმბოლოთაგანია.

კონსერვატიულ ნაციონალიზმი ხშირად კი გამხდარა სამხედრო კონფლიქტებისა და მიწების დატაცების მიზეზი, მაგრამ თავისი ბუნებით ის უფრო კარნაჟტილობისა და თვითნარკმუგებისკენა მიდრეკილი. თუკი ესა თუ ის კონსერვატიული ხელისუფლება იყენებს კიდევ საგარეო პოლიტიკას საზოგადოებრივი მხარდაჭერის მოსაპოვებლად, ამის მიზეზი უბრალოდ, პოლიტიკური ოპორტუნუიზმია და არა კონსერვატიული ნაციონალიზმის თავისთავად აგრესიული ბუნება. ამიტომაც აკრიტიკებენ მას როგორც მმართველი ელიტის მხრიდან იდეოლოგიური მანიპულირების საშუალებას. თუ ასე შეეხედათ, "ერმ შეიძლება მართლაც მიეჩინოთ პოლიტიკური ლიდერებისა თუ მმართველი ელიტის გამონაგონად, საზოგადოებრივი სიმშვიდისა და პოლიტიკური პასიულობის უზრუნველყოფის მიზნით. უხეშად თუ ვიტყვი, ნებისმიერი, წყალწაღებული ხელისუფლება "ეროვნულობის" ზეის ეჭვიღება ხოლმე. უფრო სამართლიანი კრიტიკა კი მისი შეუწყნარებლობისა და შეუვალლობის მისამართით გაისმის. თვითმკარი ნაციონალიზმი ერის მხოლოდ ვიწროდ კულტურულ გაგებას აღიარებს: ერი მოიაზრება როგორც განსაკუთრებული ეთნიკური ჯგუფი, რაღაც "დიდი ოჯახის" მსგავსი.

მკვერი ზღვარია გულებული ჩენიანსა და უცხო სორის. კულტურულ შეურყენელობასა და ტრადიციათა ერთგულებასე საუბრისას, კონსერვატორებმა იმიგრანტები და საერთოდ, უცხოელები შეიძლება სერიოზულ საფრთხედაც მიიჩნიონ და ამდენად, რასიზმი და ქსენოფობია კანონის რანგშიც კი აიყვანონ.

ექსპანსიონისტური ნაციონალიზმი.

ნაციონალიზმის მესამე ნაირსახეობას აგრესიული, მილიტარისტული და ექსპანსიონისტური ბუნება ახასიათებს. იგი ფაქტიურად, თანასწორი უფლებებისა და თვითგამორკვევის პრინციპების უარყოფა და ლიბერალური ნაციონალიზმის ანტითეზია. ნაციონალიზმის აგრესიულმა ბუნებამ პირველად XIX საუკ. მიწურულს იჩინა თავი, როცა ევროპულმა სახელმწიფოებმა, ეროვნული დიდების მოსახევედ და "შხის ქვეშ ადგილის მოსაკრებლად, აფრიკის გასაყოფად დაერეინენ ერთმანეთს. იმ დროის ევროპული იმპერიალიზმი იმით განსხვავდებოდა უფრო ადრინდელი, კოლონიური დაპყრობებისაგან, რომ სახალხო ნაციონალიზმის ალტკინებას აყოლილი, იგი ეროვნულ ღირსებას იმპერიალისტურ მისწრაფებებთან აიგებდა და ყოველი ახალი კოლონიის დაპყრობას საერთო-სახალხო დღესასწაულად — ჯინგოზმად გადააქცედა ხოლმე. საბოლოო ჯამში, ორთე მსოფლიო ომი ნაციონალიზმის ამ ექსპანსიონისტური ფორმის შედეგი გახლდათ. როდესაც 1914 წ. აგვისტოში, გამლემული შეიარაღებისა და საერთაშორისო კრიზისების მთელი სერიის შემდეგ, I მსოფლიო ომი დაიწყო, ახალი მიწების დაპყრობისა და სამხედრო ძღვეამოსილების პერსპექტივებმა ევროპის ყველა მთაერ დღდაქალაქში ერთდროული სახალხო ალტკინება გამოიწვია. II მსოფლიო ომი ძირითადად, იპაონის, იტალიისა და გერმანიის ნაციონალიზმით შთაგონებული, იმპერიალისტური მისწრაფებების გამოხატულებად იყო. ნაციონალიზმის ამ ფორმის ყველაზე დამანგრეველი თანამედროვე მაგალითი ევროპაში, სერბების მისწრაფება აღმოჩნდა "ღიადი სერბეთის" შესაქმნელად.

უკიდურესი გამოვლინებით, მსგავსი ნაციონალიზმი ისტერიული ეროვნული ალტკინების ფონზე ჩნდება, რასაც ზოგჯერ ინტერრალურ ნაციონალიზმადაც იხსენიებენ. ამ ტერმინის დამკვიდრებას ფრანგ ნაციონალისტს, ფრანგული წინააღმდეგობის შემარჯუნე ფრთის წინამძღოლს, შარლ მორას (1868-1952) მიაწერენ — რომლის მთაერი დებულება ერის უზენაესი მნიშვნელობის აღიარებაში მდგომარეობდა. მისი თქმით, "ერი—ყველაფერია, პირონება — არაფერწ. ანუ, ერი არსებობს და მარადიულ მნიშვნელობას ინარჩუნებს ნებისმიერი ცალკეული პირუნების სიკვდილის შემდეგაც; პირონების არსებობას კი მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვნელობა, როცა ის ერის ერთიანობასა და კეთილდღეობას ემსახურება. ამგვარ ფანატიზმამდე მისული პატრიოტიზმი განსაკუთრებით ძლიერ ზეფუნებას ახლენ მისუაფარ, გარიყულ, უძლურ ადამიანებზე, ეისთისაც ნაციონალიზმი საკუთარი სიამაყისა საკუთარი თავისადმი დაკარგული პატოისციემის აღდგენის საშუალებად იქცევა ხოლმე. თუმცა, ინტერრალური ნაციონალიზმი დემოკრატიასა და ნაციონალიზმს შორის გადებულ ხიდს ამსხერყებს: "ინტერრალური ერწ საკუთარ ნაჭუკში გამოკეტილი უთნიკური

ჯინგოზში:

უკიდურესი, ანუ "ურა-პატრიოტულწ ენთუზიაზმის გამოხატულება, რომელიც სამხედრო გამარჯულებსა და ახალი ტერიტორიების შემოერთებას მოხდევს.

**რასობრივი თეორია,
რასიზმი**

ეს (წებები ხშირად ურთიერთმონაცელება. ამგვარი თეორიების მიმდევართა აზრით კაცობრიობა ერთმანეთსიგან ბიოლოგიურად განსხვავებულ რასებად იყოფა და სწორედ ეს განაპირობებს მათს ნებისმიერ პოლიტიკურ თუ კულტურულ შეხედულებებს; რასისტული თეორიები ორ სახრისს ვერანობა: ა) გენეტიკური განსხვავებები კაცობრიობას ხბადანსხვა რასებს ერთობლიობად აქცევს; ბ) კულტურული, ინტელექტუალური და ზნეობრივი განსხვავებები სწორედ ამ ძირეული გენეტიკური სხვადასხვაობის შედეგია. პოლიტიკური კუთხით, რასიზმი სვერეგაციის (აპარტიდის) მოთხოვნებში შედგენდება. მისთვის დამახასიათებელია "წინდა" სისხლის დოქტრინებიც; ეთქვათ, არიანიზმი და ანტიემპირიზმი. ვიწრო გაგებით რასიზმი შეიძლება ნიშნავდეს ცრურწმენას თუ მტრობას ადამიანთა რასობრივი წარმოშულობის ნიადაგზე.

წარმონაქმნია, სადაც ადამიანები წარდენამდელი წეს-ურთიერთობებით არიან შეკეპირებულნი და არა ნებაყოფლობითი პოლიტიკური ერთობით მისთვის უცხოა თავისუფალი დებატები და ღია, კონკურენტული ბრძოლა ძალაუფლებისათვის — ის მხოლოდ დისციპლინას და ერთი, უზუნაესი ბელადისადმი მორჩილებას მოითხოვს. ეტყობა, ამიტომაც მიანდა მორას დემოკრატია სისუსტისა და კორუფციის წყაროდ და მონარქიული აბსოლუტიზმის აღდგენას მოითხოვდა.

ნაციონალიზმის ეს მილიტარისტული და აგრესიული ფორმა აშკარა მსგავსებას ავლენს შოეინისტურ მრწამსთან და შეხედულებებთან. ნაოლუონისა და "ფრანგული საქმის" თეგადაკლული ჯარისკაცის, ნიკოლა შოეინის გვარიდან მომდინარე ეს ცნება (შოეინიზმი) საკუთარი გვარ-ტიმის უზუნაესობისადმი გაუზრებელი რწმენას გულისხმობს. ამდენად, ეროვნული შოეინიზმი უკვე უარყოფს ერების თანასწორობის იდეას და ერების განსხვავებულ ხასიათსა და თვისებებს, შესაბამისად, მათ განსაკუთრებულ "მისსიას" აღიარებს; აქედან გამომდინარე, ზოგი ერი თურმე მმართველად იბადება, ზოგი კი — სამართად. მსგავსი შეხედულებები, როგორც წესი, ეთნიკური თუ რასობრივი უზუნაესობის თეორიებად ყალიბდება ზოლმე და შესაბამისად, ნაციონალიზმის რასიზმად ქცევის უწყობს ზელს. შოეინისტიკისათვის საკუთარი ერი ერთადერთი და განუყოფელია, გარკვეული თეალსაზრისით, რწეულიც კი. მაგალითად, ფიტეტესა და იანისათვის, პირველი გერმანული ნაციონალისტებისთვის, ჭეშმარიტ "ხალხად" მხოლოდ გერმანელები მოიანზრებოდნენ — აქაოდა, მხოლოდ მათ მოახერხეს წმინდა სისხლის შეურყენელად შენარწუნება და ენის სიწმინდის დაცეაო. მორასათვის კი, საფრანგეთი — შეუწონავი სასწაული გახლდათ, ყოველი ქრისტიანული თუ ანტიკური სიქველის განსახიერება.

ამ ტიპის ნაციონალიზმისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანია განსხვავებული ერისა თუ რასის მტრის ხატად დასმა: მტრის წინააღმდეგ ერი ერთ მუშტად იკრება და საკუთარი მეობისა და მნიშვნელობის განცდით დამუხტული, ერთგვარი "უარყოფითი ერთსულუნების" თვისებას იძენს. აუცილებელია მავანი "უცხოის" სიძულიელი, რათა გამოიკეთოს "ჩემიანის" განცდა. შესაბამისად, მსოფლიოც დაყოფილია: ჩვეულებრივ, რასობრივი კატეგორიების მიხედვით — "მინაურებად" და "გადამთილებად". მინაურთა ყველა უბედურება და გასაჭირი გადამთილებს ბრალდება და ამის ყველაზე ნათელი დადასტურება გერმანული ნაციონლის თავი და თავი — შეურიგებელი ანტი-სემიტისმი გახლდათ პიტლერის "ჩემს ბრძოლაში" (1925) ისტორია წარმოდგენილია როგორც მანიქეული ბრძოლა არიელესა და ებრაელების შორის, რომლებიც, შესაბამისად, სინათლისა და სიბნელის, სიკეთისა და ბოროტების ძალებს განასახიერებენ.

ექსპანსიონისტური ნაციონალიზმის უცვლელი თემა ეროვნული აღორძინება, ანუ ერის "ახლად დაბადებაა". ნაციონალიზმის ეს ფორმა ზოგადად წარსული დიდების და ეროვნული სიდიადის მითვბით. საზრდოობს. მუსოლინი და იტალიელი ფაშისტები ერთთაგად რომის იმპერიის დღეებს იხსენებდნენ ზოლმე. გერმანელმა ნაციისტებმაც, როცა საკუთარ რეჟიმს "მესამე რაიხს" უწოდეს, მემკვიდრეობის უწყვეტობას გაუხვეს ხაზი — ბის-

მარკის მეორე და კარლოს დიდის დროინდელ "რომის საღვთო იმპერიის" პირველ რაიხებთან. წარსულში ამგვარი ჩაღრმავება სამომავლო მიზნებსაც ისახავს და ერის დანიშნულებაზე მიუთითებს. თუკი ნაციონალიზმი დიდების დაბრუნებისა და ეროვნული სიდიადის აღდგენის იარაღი ხდება, იგი უცილობლად იქნის მილიტარისტულ და დაპყრობით ხასიათს. მოკლედ, ერისთვის საჯილდოა ქვა ომი ხდება. ინტეგრალური ნაციონალიზმის გულისგულში ხშირად იმპერიული ზრახვები დევს ხოლმე — მიწების გაფართოებისა თუ ახალი კოლონიების დაპყრობის ჭინი. სწორედ ამის გამოხატულებაა პან-ნაციონალიზმიც, რომლის საუკეთესო მაგალითიც კელე და კელე ნაციტური გერმანიაა. პიტლერის ნაშრომებში ჩამოყალიბებულია სამსაფუძვროვანი დაპყრობითი პროგრამა: პირველ ეტაპზე ნაციტებს სურდათ შეექმნათ "დიდი გერმანია" და გაფართოებული რაიხის ფარგლებში ავსტრიის, ჩეხოსლოვაკიისა და პოლონეთის ეთნიკურად გერმანელებით დასახლებული რეგიონები მოექციათ შემდგომ ასირებდნენ უკვე საკუთარ გერმანულენოვანი იმპერიის შექმნას — თვით რუსეთის ტერიტორიის ჩათვლით და ბოლოს, პიტლერი მთელს სამყაროზე არიული რაიხის გაბატონებას ესწრაფვოდა.

ანტიკოლონიური ნაციონალიზმი

განვითარებადმა სამყარომ ნაციონალიზმის სხვადასხვა ფორმა გადახარშა და ყოველ მათგანს კოლონიალური მმართველობის წინააღმდეგ ბრძოლა მატებდა ძალას. ბედის ირონიაც ისაა, რომ ნაციონალიზმის ამ ფორმამ ის ლოზუნგები და პრინციპები აიტაცა, რაც თავდაპირველად სწორედ ევროპაში, "სახელმწიფოთა შვენებლობის" დროს განხილავდა თავად მაშინდელი რეჟიმების შესაცვლელად. სხვაგვარად თუ ვიტყვი, კოლონიალიზმმა წარმატებით გადააქცია ნაციონალიზმი გლობალური მნიშვნელობის მსოფლმხედველობად. მისი მეშვეობით გაძლიერდა ეროვნულობის განცდა აზიასა და აფრიკაში, და "ეროვნულ" დამოუკიდებლობის სურვილიც. მართლაც, XX საუკუნის განმავლობაში, სწორედ ანტიკოლონიალიზმმა შეცვალა მსოფლიოს დიდი ნაწილის პოლიტიკური გეოგრაფია. ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში წამოწყებულმა გამათვისისუფლებელმა მოძრაობებმა II მსოფლიო ომის შემდეგ ახალი მუხტი შეიძინეს და ბრიტანეთის, საფრანგეთის, პოლანდიის, პორტუგალიის ვრცელმა იმპერიებმა თანდათანობით დათმეს პოზიციები მზარდი ნაციონალიზმის წინაშე.

მაგალითად, ინდოეთის დამოუკიდებლობა ჯერ კიდევ II მსოფლიო ომის დროს ჩანდა გარდაუვალი, რაც 1947წ. ოფიციალურად გაფორმდა კიდევ. ჩინეთმა გაერთიანება და დამოუკიდებლობის მოპოვება 1949წ. კომუნისტური რევოლუციის შემდგომ მოახერხა — იაპონელ ოკუპანტებთან 8-წლიანი ომის შედეგად. იმავე წელს, პოლანდისთან სამწლიანი ომის დასრულებისთანავე, ინდონეზიელებმაც საკუთარი ქვეყანა რესპუბლიკად გამოაცხადეს. შეიარაღებულმა გამოსვლებმა 1954წ. საფრანგეთი აიძულა, ვიეტნამიდან წასულიყო, თუმცა, საბოლოო

ანტიკოლონიზმი

ბიბლიური ტრადიციის თანახმად, სექსტები ნოეს შვილის — სემის შთამომავლები არიან. სემიდატები ახლო აღმოსავლეთის ხალხთა უმრავლესობას მოიცავენ. რაც შეეხება ანტიკოლონიზმს, იგი ებრაელთა მიმართ სიძულვილს ან იმითავე უარყოფით დამოკიდებულებას ნაშნავს. უფრო ადრეული — სასტკურეო ფორმით — ანტიკოლონიზმი რელიგიურ ხასიათს ატარებდა და ებრაელთა მიმართ ქრისტიანების მძალად განწყობას ასახავდა, რაც ქრისტეს მოკრძინებაში ებრაელთა მონაწილეობასა და მათ მიერ ქრისტეს, როგორც ღვთის ძედ აღიარების უარყოფას უკავშირდება. ეკონომიკური ანტი-სემიტისმი შუა საუკუნეებში წარმოიშვა და ებრაელებისადმი, როგორც შეფასებისა და ჩარჩებისადმი სიძულვილში გამოიხატა. შედეგად ხდებოდა ებრაელთა გამოცემა ხელოსანთა მიქრედიან თუ მათთვის ამის საკუთრებაში გადაცემის აკრძალვა. მეცხრამეტე საუკუნეში ევანგელისა და რესპუბლიკის (1855-1929) თხზულებათა სახით გაცხადდა რასობრივი ანტიკოლონიზმი, რაც მთელ ებრაელობას ეგობდა და წყველიდა, როგორც ძირში ბოროტ და დამანგრეველ ერს. სწორედ აღნიშნულმა იდეებმა შეუქმნა იდეოლოგიური საფუძველი გერმანულ ნაციზმს და პოლოკისტის უაზრო სისასტიკეს.

პან-ნაციონალიზმი:

ნაციონალიზმის უკიდურესი გამოხატულება. რომელში ყველაფერი ერთ მიზანს ემსახურება — მონათესავე ხალხები ექსპანსიის ან პოლიტიკური გამოლიანებისკენ მიწოდებების გზით შეაკუმროს (წინდებულ პან ნონსავს „ყოველს“, „ითიუელს“).

კოლონიალიზმი
უცხო ტერიტორიაზე კონტროლის დამყარებისა და მისი კოლონიად ქცევის თეორია ან პრაქტიკა. ამდენად, კოლონიალიზმი იმპერიალისტების ერთგვარ ფორმას წარმოადგენს და როგორც წესი, ახალშენების მონება და ტერიტორიის ეკონომიკური დამორჩილება ახასიათებს. აფრიკასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, როგორც წესი, კოლონიალური მმართველობა ადგილობრივი მოსახლეობისგან ეთნიკურად განსხვავებული, "შობელ" ქვეყნიდან გადმოსახლებულთა მიერ ხორციელდებოდა. ფრანგული კოლონიალიზმისათვის კი კოლონიები "შობელ" ქვეყნის ნაწილად მოიაზრებოდა, რაც კოლონიის მოსახლეობისათვის მოქალაქეობის ფორმალური უფლებების მინიჭებას მაინც გულისხმობდა. საპირისპიროდ, ნეოკოლონიალიზმი არსებითად ეკონომიკური მოუღენია, რომელიც განვითარებული ქვეყნებიდან ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს კაპიტალის ექსპორტს ეფუძნება — (მაგ. ე.წ. "დოლარის იმპერიალიზმში" ლათონურ ამერიკაში).

განსვითსუფლება და ჩრდილოეთ და სამხრეთ ვიეტნამის გაერთიანება მხოლოდ 1975წ. მოხდა — ამერიკის შეერთებულ შტატებთან 14-წლიანი ომის შემდეგ. აზიაში ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა ბრძოლამ სამხრეთ-აღმოსავლეთ აფრიკაშიც მისცა ბიძგი მსგავს მოვლენებს: განული ნკრუმა, ნიგერიელი აზიკე, ტანგანიკელი ჯულიუს ნიერერი, და მალაიელი ასტინგ ბანდა — სათავეში ჩაუდგენენ გამათავისუფლებელ მოძრაობებს თავიანთ ქვეყნებში. დეკოლონიზაციის ბუმი აფრიკაში XX საუკ. 50-იანი წწ. ბოლოზე მოდის: ნიგერიაში ბრიტანეთისაგან დამოუკიდებლობას 1960წ. მიაღწია, 62-ში, საფრანგეთის წინააღმდეგ ხანგრძლივი ომის შემდეგ — დამოუკიდებელი გახდა ალჟირიც. კენია — 1963წ., ხოლო ტანზანიაში და მალაი — 1964-ში. აფრიკის ბოლო კოლონია, ე.წ. სამხრეთ-დასავლეთ აფრიკა, 1990წ. დამოუკიდებელ ნამიბიად იქცა.

ოლონდ ისიც უნდა ითქვას, რომ აფრიკისა და აზიის ეს ახლადწარმოქმნილი სახელმწიფოები დიდად განსხვავდებოდა XIX საუკ. ევროპული ეროვნული სახელმწიფოებისაგან. აფრიკისა და აზიისათვის, პოლიტიკური დამოუკიდებლობის სურვილი სოციალური განვითარების, ევროპისა და ამერიკის ინდუსტრიული სახელმწიფოების გაუფლავებელი განთავისუფლების სურვილთან იყო დაკავშირებული. ეროვნული გათავისუფლების მიზანი, ამდენად, არა მარტო პოლიტიკურ, არამედ ეკონომიკურ ელფერსაც ატარებდა. ამით აიხსნება ანტი-კოლონიალისტური მოძრაობების არა ლიბერალიზმისაკენ, არამედ სოციალიზმისაკენ, კრძორ — მარქსიზმ-ლენინიზმისაკენ მიდრეკილებაც, რადგან ამ მოძღვრების ალიარება ნაციონალისტური ამბიციების ყველაზე იოლი გამოხატულება გახლდათ. არადა, ერთი შეხედვით, ნაციონალიზმი და სოციალიზმი თითქოს შეუთავსებელი პოლიტიკური მოძღვრებებია: სოციალისტები, ტრადიციულად, ინტერნაციონალიზმს ქადაგებდნენ, რამდენადაც კაცობრიობას ერთ მთლიანობად განიხილავდნენ და მისი ერთად დაყოფა მხოლოდ ეჭვისა და მტრობის წყაროდ მიაჩნდათ.

განვითარებად სამყაროში სოციალიზმის პოპულარობა იმანაც განაპირობა, რომ თანაცხოვრების სოციალისტური იდეები ღრმადაა ფესვგადგმული ტრადიციულ, პრე-ინდუსტრიულ საზოგადოებებში. ამ კუთხით, ნაციონალიზმი და სოციალიზმი იმდენადაა ურთიერთ-დაკავშირებული, რამდენადაც ორეუ სოციალურ სოციალიზმსა და კოლექტიური ქმედებას ანიჭებს უპირატესობას. ასეთნაირად გაგებული ნაციონალიზმი შეიძლება უბრალოდ სოციალიზმის "უსუსტ" ფორმადაც კი მივიჩნიოთ: ერთი სოციალურ პრინციპებს ერის დონეზე ნერგავს, მეორე კი ცდილობს, ამ პრინციპების გავლენა მთელ კაცობრიობაზე გაავრცელოს. ზოგადად სოციალიზმს, განსაკუთრებით კი მარქსიზმს, უთანასწორობისა და ექსპლუატაციის მიზეზებით კოლონიალური ჩაგვრის წინააღმდეგ ამბოხის ახსნა ახასიათებს: როგორც ექსპლუატირებული მლორეტარიატი ზედაც ხსნის გზას კაპიტალიზმის რევოლუციურ დამხობაში, ასევე შესაძლებელია ნაციონალიზმის შეიარაღებული ბრძოლა პოლიტიკური და ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების საშუალებად მიაჩნია და ამგვარად უფრო ერთმანეთში პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და სოციალური რევილუციის მიზნებს. ჩინეთში, ჩრდ. კორეაში, ვიეტნამსა და კამბოჯაში ანტიკოლონიალისტური მოძრაობები ამკარად მარქსიზმ-ლენინიზმის ნიშნით

ზორციელდებოდა, ხოლო ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას შემდეგ, ამ ქვეყნებში სრული ნაციონალიზაცია მოხდა და საბჭოური ტიპის გვეძიური ეკონომიკა ამოქმედდა. აფრიკისა და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში ნაციონალისტური ყაიღის სოციალიზმის ნაკლებიდეოლოგიური ფორმა დაინერგა — ეთევათ, ალჟირში, ლიბიაში, ზამბიაში, ერასსა სამხრეთ იემენში. ასეთ ქვეყნებში აღიარებულმა "სოციალიზმმა" ერთიანი ეროვნული ინტერესების გამომხატველი, ქარიზმატული ლიდერის მიღეენა ამჯობინა.

თუმცა, განვითარებადი სამყაროს ნაციონალიზმის ენა დიდად განსხვავდებოდა დასავლურად გაგებული სოციალიზმისა თუ მარქსიზმისაგან. განსაკუთრებით XX საუკ. 70-იანი წწ. მარქსიზმ-ლენინიზმს ბევრგან რელიგიური ფუნდამენტალიზმი და კერძოდ, მისი ისლამური ნაირსახეობა ჩაენაცვლა. ამან განვითარებად სამყაროს აშკარად არადასავლური, რეალურად კი — ანტიდასავლური იერი შესძინა. თორიულად მინც, ისლამი ცდილობს ზე-ეროვნული პოლიტიკური მეობა შეადუღაბოს, ერთად მოუყაროს ყველას თავი, ეინც კი "ისლამის გზასა" და წინასწარმეტყველ მუჰამედის სწავლებას აღიარებს — ანუ, ერთიანი ისლამური ერი შექმნას. ოღონდ ევაა, 1979 წლის ირანის რევოლუციამ, რომლის შედეგადაც ქვეყნის სათავეში აიათოლა პომენი მოვიდა, ნათლად წარმოაჩინა ისლამური ფუნდამენტალიზმის, როგორც ეროვნული და სულიერი აღორძინების რწმენის, პოტენციალი. ისლამური რესპუბლიკის შექმნა მიზნად ისახუდა ტრადიციული ღირებულებებისა და შარიათში, ანუ "ღუთაებრივ ისლამურ კანონმწმადეზული პრინციპებისაკენ დაბრუნების გზით, ირანის გათავისუფლებას დასავლური მატერიალიზმის "გამხრწნელი გავლენისაგან" — იგოვე "დიდი ემპაიისაგან" (იგულისხმება ა.შ.შ.). ნთუმცა, ისლამურ ნაციონალიზმს არანაირი გამართანებელი ხასიათი არ გააჩნია: მაგალითად, სუდანსა და პაკისტანში ისლამიზაცია ელიტების მმართველობის გასაძლიერებლად გამოიყენეს მხოლოდ. მიუხედავად ამისა, რევოლუციური ისლამური მოძრაობები დაიწყო ევკიპტესა და ალჟირშიც, სადაც სულ უფრო ხშირად გაისმის "ზნეობრივი განახლებისა" და "პოლიტიკური განწმენდის" ლოზუნგები.

რა ბედი ელის ეროვნულ სახელმწიფოს?

თითქმის მთელი XX საუკ. განმეულობაში ისმორა განცხადებები, ნაციონალიზმის ხანა დასრულდაო. და არა იმიტომ, რომ ნაციონალიზმი უფრო "მალაღმა", ზე-ეროვნულმა გაერთიანებებმა შეცვალა, არამედ მან უბრალოდ, თავის საქმე მოათავა და ახლა მსოფლიო ეროვნული სახელმწიფოებრიობის სამყაროდ გადაიქცაო. ფაქტიურად, ეროვნული სახელმწიფო პოლიტიკური მმართველობის ერთადერთი კანონიერ სუბიექტი გახდა. მართლაც, 1789 წლიდან, მსოფლიო ძირფესვიანად გამოიჭრა სახელმწიფოებრივი სახლერების ქარგაზე. 1910წ. დედამიწაზე არსებობდა მხოლოდ 15 იმ 192 სახელმწიფოდან, რომლებიც შემდგომ მამარქსმ საკუთარ წევრებად ცნო. ლამის მთელი XX საუკ. განმეულობაში, მსოფლიო ხალხთა დიდი უმრავლესობა

ეროვნული სახელმწიფო პოლიტიკური გაერთიანების ფორმა და ერთგვარი პოლიტიკური იდეალი. პირველ შემთხვევაში, იგი დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთობაა, რომელიც მოქალაქეებისა და ეროვნების ერთიანობაზეა დაფუძნებული; კუპირებისა და შეკრულის; ანდენად. ეროვნული სახელმწიფო მრავალეროვნო იმპერიების და ქალაქ-სახელმწიფოების ალტერნატივადაა გველინება, რაც აისახა მაქსიმის პრინციპში „თითოეული ერი — სახელმწიფო, და მხოლოდ ერთი სახელმწიფო — მთელი ერისათვის“. ეს პრინციპი ერების, როგორც ბუნებრივად ჩამოყალიბებული პოლიტიკური ერთობების — რწმუნას ემბიანება, და რომ მისი სიოცხლისუნარიანობაც სამოქალაქო და კულტურული ურთერთკუპირებიდან მომდინარეობს. ეროვნული სახელმწიფოს ორი განსხვავებული ხედავს არსებობს: ლიბერალუებისათვის და სოციალისტთა უმრავლესობისათვის იგი სამოქალაქო უფლება-მოვალეობების ერთგულებით ყალიბდება, კონსერვატორებისა და ინტერნალური ნაციონალიზმის მიმდევრთათვის კი — ეროვნული სახელმწიფოს ცნება ეთნიკურ და ორგანულ ერთიანობას უკუპირდება.

ჯერაც ვეროპული იმპერიების კოლონიებში სახლობდა. ახლო აღმოსავლეთისა და აფრიკის 65 სახელმწიფოდან 1910 წლამდე მხოლოდ სამი არსებობდა, 1999 წ. შემდეგ კი არც მეტი, არც ნაკლები, 107 ახალი სახელმწიფო შეიქმნა. ეს ცვლილებები, რასაკვირველია, ეროვნული დამოუკიდებლობის სურვილმა განაპირობა და ახალმა სახელმწიფოებმაც სწრაფად მოიხრეს ეროვნული სახელმწიფოების ატრიბუტიკა.

ისტორია უთუოდ ეროვნული სახელმწიფოს მხარესაა: XX საუკუნეში უმთავრესი გეოპოლიტიკური მოვლენა (I და II მსოფლიო ომი; ასევე, კომუნისტების კრახი აღმოსავლეთ ევროპაში) მნიშვნელოვნად უმაგრებდა ზურგს ეროვნული სახელმწიფოს, როგორც უმთავრესი პოლიტიკური ორგანიზმის კონცეფციას. 1991 წლიდან, მხოლოდ ევროპაში 18 ახალი სახელმწიფო შეიქმნა (მათგან 14 — სსრკ-ს დაშლის შედეგად — და ყოველი მათგანი თავს სწორედ ეროვნულ სახელმწიფოდ აცხადებს). ამ ტიპის სახელმწიფოს დიდი ძალა იმაში მდგომარეობას, რომ როგორც კულტურული ერთიანობის, ასევე პოლიტიკური ხიშტკიის შესაძლებლობას იძლევა. როცა საერთო კულტურული და ეთნიკური მეობით გამოვლიანებული ხალხი თვითმმართველობის უფლებას მოიპოვებს, ამა თუ იმ ქვეყნის მცხოვრები, იმედროულად, მოქალაქეც ხდება და ამიტომაც მიანჩნით ნაციონალიზტებს, რომ დამოუკიდებელი ეროვნული სახელმწიფოების შემქმნელი ძალა ბუნებრივი და შეუქცევადი, და რომ არც ერთ სხვა სოციალურ გაერთიანებას არ ძალუძს ანგარიშგასწავნი პოლიტიკური ერთობის შექმნა. თავის მხრე, ეს თვალსზრისით თავისთავად გულისხმობს, რომ ზე-ეროვნული ორგანიზაციები — ეთქვამთ, ევროკავშირი — ევროსოფლს გაუწევს მებრძობას ეროვნულ ხელისუფლებებს ლეგიტიმურობისა და ხალხის მხრიდან ნდობის თვალსაზრისით ამიტომაც, ევროპული ინტეგრაციის პროცესი მეტ-ნაკლებად შეხლედულია — განსხვავებული ენის, კულტურისა და ისტორიის მქონე ხალხები ევროსოფლს მოიანზრებენ თავს ხელოვნურად გაერთიანებული პოლიტიკური თანამეგობრობის "შეილებად".

ამავე დროს, გარკვეული ძალები ეროვნული სახელმწიფოს მომავალს სერთოდ ეჭვის თვალით უყურებენ: გარეგანი და შინაგანი წინააღმდეგობანი ზომ ნებისმიერი ეროვნული სახელმწიფოს კრიზისს უწყობს ხელს. შინაგანად, ეროვნული სახელმწიფო ცენტრიდანული პროცესების მძევალია, როგორცაა, ეთქვამთ, ეთნიკური, რეგიონალური და მრავალკულტურული შიდა დაპირისპირებანი. ამან კიდევ უფრო განამტკიცა რწმენა, რომ ეთნიკურ და კულტურულ ფაქტორებზე ყურადღების გამახვილებამ, შესაძლოა, ეკონომიკური და კულტურული გლობალიზაციის კონტექსტში, სულაც დააკარგონს ერებს ერთიანობის განცდა: რამდენადაც კულტურული მრავალფეროვნება ნებისმიერი ეროვნული სახელმწიფოსთვისაა დამახასიათებელი, ეთნიკური ფესვების ჯიუტი ერთგულება სხვას არაფერს მოიტანს თუ არა "ერთიანი ერის" ცნების გაუფასურებას, ვინაიდან ყოველივე ამან, შესაძლოა, ეროვნულობა მულტიკულტურალიზმით ჩაანაცვლოს. ერებისაგან განსხვავებით, ეთნიკური, რეგიონალური თუ კულტურული ჯგუფები თავისთავად პოლიტიკურ ერთობებს არ წარმოადგენენ და პოლიტიკური ნაციონალიზმის ალტერნატივის გამოსანახავად ფედერალიზმისა თუ კონფედერაციის ფორმებს მიმართავენ ხოლმე. ასე მავალითად,

ვეროკავშირის ფარგლებში ბელგიის ორმა პროვინციამ — ფლანდრიამ და ვალონიამ, თვითმმართველობის ისეთ ხარისხს მიაღწია, რომ დღეს ბელგია მხოლოდ ფორმალურად თუღა რჩება ეროვნულ სახელმწიფოდ. VIII თავში, მსგავსი ცენტრიდანული ძალების ბუნებაზე უფრო დაწერილებით ვისაუბრებთ.

გარეგან საფრთხეებად კი უნდა მივიჩნიოთ ტექნოლოგიური მიღწევები, განსაკუთრებით — ატომური ხანის რეალობები, რამაც მსოფლიო მშვიდობისათვის ზე-ეროვნული და საერთაშორისო ორგანიზაციების მნიშვნელობის ზრდა მოითხოვა. სწორედ ამის შედეგი იყო ჯერ ერთა ლიგის, შემდგომში კი ბაპროს შექმნა. ასევე, გასათვალისწინებელია ეკონომიკური ცხოვრების მზარდი გლობალიზაცია: ბაზრები დღეს მსოფლიო ბაზრად გაერთიანდნენ, ბიზნესი ტრანსნაციონალური კორპორაციების ხელშია, და კაპიტალიც თვალის დახამხამებაში გადადის დედამიწის ერთი კუთხიდან — მეორეში. გააჩნია თუ არა ეროვნულ სახელმწიფოს რაიმე პერსპექტივა იმ სამყაროში, სადაც არც ერთ ეროვნულ ხელისუფლებას აღარ შეუძლია სრულად განაგოს თავისი ქვეყნის ეკონომიკური ბედი? არც ის უნდა დაგვიწყდეს, რომ ეროვნული სახელმწიფო შეიძლება გარე სამყაროს საფრთხედ და გლობალური ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევის მიზეზადაც იქცეს: ყველა სახელმწიფო, უპირველეს ყოვლისა, საკუთარ სტრატეგიულ და ეკონომიკურ ინტერესებს მისდევს და ნაკლებად ითვალისწინებს საკუთარი ქმედებების ეკოლოგიურ შედეგებს. ამის გამოხატულება იყო ჩერნობილის კატასტროფა უკრაინაში 1986წ., რამაც ბირთვული რადიაციის იმ ოდენობით გაფორნვა გამოიწვია, რომ უახლოეს 50 წელიწადში, მოსალოდნელია, მნიშვნელოვნად გაიზარდოს სიმსუნის შედეგად სიკვდილიანობის მონაკეები თუნდაც შუაგულ ვეროპაში.

და ბოლოს, გამორჩეული ეროვნული კულტურისა და ტრადიციის, როგორც ყოველი ეროვნული სახელმწიფოს განმასხვავებელი ნიშნის, გუგუენა თანდთანობით შესუსტდა ტრანსნაციონალური და გლობალური კულტურის ფენომენის გაჩენის შედეგად. ამის გამოხატულებად იქცა საერთაშორისო ტურნიზმის მამტაბების არნახული ზრდა და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გასაოცარი ბუმი. როდესაც ამერიკულ ფილმებსა თუ ტელეპროგრამებს მთელს მსოფლიოში უყურებენ, როცა ჩინური თუ ინდური საშარეულო ისევე პოპულარულია ვეროპაში, როგორც ადგილობრივი კერძები, აღამიანებს კი იმაზე უფრო სწრაფად შეუძლიათ ოკეანის გადაფრენა, ვიდრე ადრე მეზობელ ქალაქში ჩააღწევენდნენ ზოლმე, ვითომ ინარჩუნებს კია ეროვნული სახელმწიფო უწინდელ მნიშვნელობას? ამ და ამავე თემასთან დაკავშირებულ საკითხებზე, როგორც მოგახსენეთ, უფრო წერილად VII თავში მოგახსენებთ.

შეჯამება

◀ ერს მრავალი კულტურული და პოლიტიკური ფაქტორი ახასიათებს. კულტურულად, ესაა საერთო ენით, რელიგიით, ისტორიითა და ტრადიციებით შეკავშირებული ადამიანთა ჯგუფი. თუმცა, საბოლოო ჯამში, ერები თავადვე განსაზღვრავენ საკუთარ თავს ზიარი სამოქალაქო თვითშეგნების საფუძველზე, რისი კლასიკური გამოხატულებაც სახელმწიფოებრიობის მოპოვება თუ დატყაა.

◀ არსებობს ნაციონალიზმის მკაფიოდ გამოხატული კულტურული და პოლიტიკური ფორმები. კუტურული ნაციონალიზმი ყურადღებას ერის, როგორც გამოკვეთილი ცივილიზაციის უწყვეტ არსებობაზეა მახვილებს, რაც იმის რწმენას ემყარება, რომ ეს ფენომენი უნიკალური ისტორიული და ორგანული მთლიანობაა. მეორეს მხრივ, პოლიტიკური ნაციონალიზმი ერს განიხილავს როგორც ერთ კონკრეტულ პოლიტიკურ საზოგადოებრივ ორგანიზმს და მას დამოუკიდებლობისა და თვითგამორკვევის იდეებთან აკავშირებს.

◀ პოლიტიკის ზოგიერთ თეორეტიკოსი ნაციონალიზმს თანამედროვე ინდუსტრიულილიზაციასა და მზარდ დემოკრატიასთან დაკავშირებულ ფენომენად მიიჩნევს, მაშინ როცა სხვები მის ფესვებს თანამედროვეობამდელ ეთნიკურ მიკუთვნებულობასა და მეობაში ხედავენ. ნაციონალიზმის ბუნება არსებითად შეიკვალა, რაზეც როგორც მისმა წარმომშობმა ისტორიულმა გარემოებებმა, ასევე იმ პოლიტიკურმა მიზნებმაც იმოქმედა, რისთვისაც მას იყენებდნენ ხოლმე.

◀ არსებობს პოლიტიკური ნაციონალიზმის რამდენიმე განსხვავებული გამოვლინება: *ლიბერალური ნაციონალიზმი* თვითგამორკვევის საყოველთაო უფლების რწმენას ემყარება; *კონსერვატიული ნაციონალიზმისთვის* ყველაზე ფასეული "ეროვნული პატრიოტიზმის" მეშვეობით საზოგადოებრივი თანხმობისა და პოლიტიკური ერთიანობის უზრუნველყოფის უნარია; *ექსპანსიონისტური ნაციონალიზმი* — აგრესიისა და იმპერიული დაპყრობების საშუალებაა; *ანტი-კოლონიალურ ნაციონალიზმს* ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლას უკავშირებენ, რაც ხშირად სოციალური განვითარების სურვილსაც ემთხვევა.

◀ მსოფლიო მასშტაბით, ქვეყნის პოლიტიკური ორგანიზების ყველაზე ფართოდ აღიარებული ფორმა ეროვნული სახელმწიფოა — ხშირ შემთხვევაში, პოლიტიკური მმართველობის ერთადერთი ლეგიტიმური სუბიექტი. მისი ძალა იმაში მდგომარეობს, რომ ერთდროულად როგორც კულტურული ზიარობის, ასევე პოლიტიკური მთლიანობის შესაძლებლობას გულისხმობს, და საერთო-კულტურული თუ ეთნიკური მეობის მქონე ადამიანებს შესაძლებლობას აძლევს, დამოუკიდებლობისა და თვითმმართველობის უფლებით ისარგებლონ.

< ეროვნულ სახელმწიფოს დღეს რამდენიმე საფრთხე ემუქრება: ეთნიკური პოლიტიკის გააქტიურებამ იგი ცენტრიდანული პროცესების ობიექტად აქცია; გარედან იგი ზე-ეროვნული ორგანიზაციებისა და ეკონომიკური თუ კულტურული გლობალიზაციის მუქარას განიცდის; ხოლო ბოლო ხანებში, გარემოს დაცვის პრობლემებიც სერიოზულ თავსატეხად ექცა.

კითხვები განსასჯელად

- < სად იწყება ერი? ბუნებრივი წარმონაქმნია იგი თუ ხელოვნური?
- < ასე რატომ ფასობს ეროვნული სიამაყე და სამშობლოს ერთგულება?
- < განა მართლა მხოლოდ წარსულისაკენ ექაჩება ერს კულტურული ნაციონალიზმი?
- < რაში გამოვლინდა ნაციონალიზმის პოლიტიკური ძალა?
- < ნაციონალიზმი უცილობლად გულისხმობს კარნაქტილობასა და დაპირისპირებას?
- < არის თუ არა ეროვნული სახელმწიფო პოლიტიკური მმართველობის ერთადერთი კანონიერი წყარო?
- < რამდენად რეალურია მსოფლიო ეროვნული სახელმწიფოების გარეშე?

დამატებითი საკითხავი

Brown, D., *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics* (London and New York: Routledge, 2000).

Gellner, E., *Nations and Nationalism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1983).

Hearn, J., *Rethinking Nationalism: A Critical Introduction* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006).

გლობალური პოლიტიკა

“ომი — ჩვენს მეცნიერულად განვითარებულ ხანაში — ადრე თუ გვიან, საყოველთაო განადგურებას მოასწავებს”.

ბპრტრან რაბსმლი, უსიამო ესეები, (1950)

XX საუკ. მიწურულს ყველამ გააცნობიერა რომ მსოფლიო, მარშალ მაკლუენის თქმით, მართლაც ერთ დიდ — “გლობალურ სოფლად” იქცა. გლობალიზაციის ფენომენმა მთლიანად შეცვალა პოლიტიკის არსებული გაგებაცა და ჩვენი წარმოდგენებიც პოლიტიკური ურთიერთობების თაობაზე. კლასიკური შეხედულება ყველგან და ყველაფერში სახელმწიფოს დომინირებას გულისხმობდა: ცენტრალური ხელისუფლება მთავარ პოლიტიკურ ფიგურად იყო მიჩნეული, მთავრობის საქმიანობა — შიდა სახელმწიფოებრივ დონეს არ ცილდებოდა. აქედან გამომდინარე, არსებობდა დიდი ზღვარი საშინაო და საგარეო პოლიტიკას შორის: ის, რაც ხდებოდა ქვეყნის შიგნით, არ ეჭებოდა საზღვრებს გარეთ მიმდინარე პროცესებს, და პირიქით საგარეო პოლიტიკის გასაანალიზებლად, სპეციალური დარგიც კი შეიქმნა-“საერთაშორისო ურთიერთობები”. გლობალიზაციამ კი არათუ შეამცირა, თითქმის გააქრო კიდევ ეს სხვაობა “საშინაოსა” და “საგარეოს” შორის და შედეგად, როგორც ბევრი ვარაუდობს, მალე სრულიად ახალ - მსოფლიო საზოგადოებას მივიღებთ. მართალია, ჯერჯერობით ეროვნული სახელმწიფოები მაინც ინარჩუნებენ წამყვან როლს მსოფლიო რუკაზე, მაგრამ არ შეიძლება არ აღინიშნოს საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ზე-ეროვნული სტრუქტურების მზარდი გავლენაც.

ამ თემაში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები

- ◀ რა და რა კუთხით იკვლევენ და იაზრებენ საერთაშორისო თუ მსოფლიო პოლიტიკას?
- ◀ როგორ იმოქმედა მსოფლიო წესრიგზე “ცფი ომის” დამთავრებამ და “ტერორიზმთან ომის” გამოცხადებამ?
- ◀ რა არის გლობალიზაცია? რას მოასწავებს იგი ეროვნული სახელმწიფოსათვის?
- ◀ კეთილისმყოფელი ძალაა იგი თუ — დამანგრეველი?
- ◀ რა მომავალი ელით ზენაციონალურ რეგიონალურ ორგანიზაციებს?
- ◀ რეალურია თუ არა “მსოფლიო მთავრობის” ჩამოყალიბების იდეა?

მსოფლიო პოლიტიკის

საზოგადოებრივი

იდეალები.

რეალიზმი.

პლურალიზმი.

პარქსიზმი.

XCI საუკ. მსოფლიო წესრიგი

ორპოლუსიანობიდან

ერთპოლუსიანობამდე.

“ომი ტერორიზმთან”.

მრავალპოლუსიანობის პერსპექტივა.

გლობალიზაციის დინამიკა

გლობალიზაციის ტენდენციები.

გლობალიზაცია: თეორიები და დისკუსიები.

რეგიონალიზაცია

ეროვნული.

გლობალური მმართველობა

გზა “მსოფლიო

მთავრობისაკენ”?

ბაშარო.

შეჯამება/კითხვები

განსაკუთრებულ/დამატებით

საკითხავი

მსოფლიო პოლიტიკის საზრისი

ის, რომ პოლიტიკა ფართო ცნებაა და საერთაშორისო ჭრილში უნდა განვიხილოთ, ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე, ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების ჭიდილში გამოჩნდა. თუმცა, დღევანდელმა საერთაშორისო სისტემამ მხოლოდ XVI-XVII საუკუნეების ბოლოს იწყო ჩამოყალიბება, როცა ცენტრალიზებული სახელმწიფოები გაჩნდა რუკაზე. პროცესი 1648 წელს, ვესტფალიის ზავის დადებით დასრულდა, და ამით წერტილი დაესვა 30 წლიან ომს, რომელშიც სახელმწიფოებმა უკვე ოფიციალურად აღიარეს თითოეული ევროპული ქვეყნის სუვერენიტეტი. ამის შემდეგ მსოფლიოს პოლიტიკურ სივრცეში ა.შ.შ. და იაპონია ჩნდებიან, შესაბამისად – საერთაშორისო სისტემაც ფართოვდება. შეერთებული შტატების კეემონის აღიარება 1898 წელს მოხდა, როცა ამერიკელებმა ესპანელები დაამარცხეს, იაპონიისა კი მას შემდეგ, რაც 1904-05 წლებში რუსეთს გაუსწორდა. XIX საუკუნის ბოლოს, იმპერიალიზმმა და ევროპელთა შორის კოლონიებისათვის ჯახმა კი უკვე ნამდვილად მისცა საერთაშორისო სისტემას გლობალური სახე.

ასე რომ, XX საუკუნე ახალი მსოფლიო პოლიტიკის ჩამოყალიბების მოწმე გახდა და კონფლიქტებიც საერთაშორისო ხასიათს იღებს; თანაშრომლობა სახელმწიფოებსა თუ საერთაშორისო ორგანიზაციებს შორის მთელი მსოფლიოს მასშტაბით იზრდება. ეს ყველაფერი ნათლად გამოჩნდა როგორც I (1914-18) და II (1939-45) მსოფლიო ომების, ასევე ე.წ. “ცივი ომის” დროს. XX საუკუნის დასასრულს ყალიბდება წარმოდგენა, რომლის თანახმადაც – თავად პოლიტიკური ცხოვრების პარამეტრებია შეცვლილი. უფრო რადიკალური შეფასებების მიხედვით, ჩნდება კითხვა: არსებობს კია ზღვარი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის დარგებს შორის? მსოფლიო პოლიტიკაში სწორედ ამ კომპლექსურ და მრავალსაქპეტიან ცვილებებს ეწოდა “გლობალიზაცია”.

იმისათვის, რომ ესა თუ ის პროცესი გუჟანალიზოთ, პირველ რიგში აუცილებელია მომოვიხილოთ, თუ ტრადიციულად, რა ჭრილში განიხილებოდა ზოლმე საერთაშორისო და მსოფლიო პოლიტიკა. საერთაშორისო პოლიტიკის ძირითადი თეორიული “სკოლებია”:

- ‡ იდეალიზმი
- ‡ რეალიზმი
- ‡ პლურალიზმი
- ‡ მარქსიზმი

იმანუელ კანტი (1724-1804)

გერმანული ფილოსოფოსი. კონიგსბერგის უნივერსიტეტის ლოგიკისა და მეტაფიზიკის პროფესორი. მისი ფილოსოფიის კრიტიკული ბუნებიდან ამომდინარე, კანტის აზრით ცოდნა არა მარტო "გრძნობითი მთავეჭვდილებების" შედეგად მიიღებოდა, არამედ ადამიანური გინების სააზროვნო შექანისკახეც იყო დამოკიდებული. მისი პოლიტიკური მსოფლმხედველობა ზნეობრიობის განსაკუთრებულ მნიშვნელობის

იღის გუელენით ჩამოუალიბდა. მისი რწმენის გრების კანონები ე.წ. "იმპერატიულ კატეგორიებს" გეკარნახობს, როგელსა შორის გადამწყვეტი "სხვა ადამიანის თავისთავად მიხნად, და არა მხოლოდ სამუალებად აღქმსა" კანტის უცნობილესი ნამრომებია "წინდა გონების კრიტიკა" (1781), "პრაქტიკული გონის კრიტიკა" (1788) და "განსჯის კრიტიკა" (1790).

იდეალიზმი

იდეალიზმი საერთაშორისო პოლიტიკას მორალური ღირებულებებისა და კანონთა ნორმების ფარგლებში განიხილავს. ეს მისი მთავარი მახასიათებელია. როგორც წესი, ის უფრო მეტ ყურადღებას ნორმატიულ ანალიზს უთმობს (ანუ, როგორ უნდა იქცეოდნენ პოლიტიკური მხარეები) ეიდრე ემპირიულს (ანუ, სინამდვილეში როგორ იქცევიან ეს მხარეები). სწორედ ამიტომაც, ხანდახან იდეალიზმი - უტოპიზმის ერთ-ერთ სახეობადაც აღიქმება. ცნობილია უამრავი იდეალისტური თეორია - მაგალითად, ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში, თომა აკვინელი (1224-74) შეცვალა "სამართლიანი ომის" იდეა განეხილა და იმეპმინდელ მონარქთა საერთაშორისო ურთიერთობანი მორალურ კონტექსტში გაეანალიზებინა. ომს იგი მხოლოდ იმ შემთხვევაში ამართლებდა, თუკ 3 აუცილებელი პირობის თანხედრა ზდებოდა: პირველი - ომის გამოცხადება უნდა შეძლებოდა მხოლოდ შესაბამისი უფლებამოსილების მქონე მონარქს; მეორე - ბრძოლის მიზუზი უნდა ყოფილიყო სამართლიანი, რაშიც ბოროტებასთან დაპირისპირება იგულისხმება, და მესამე - საომარი მდგომარეობის გამოცხადებას ერთადერთი მიზანი უნდა ქქონოდა - სიკეთის დათესვა ან ბოროტების განდევნა, და არაუითარ შემთხვევაში - სიხარბე თუ სისასტიკე. იმანუელ კანტმა, თავის მხრე, მსოფლიო მთავრობის ადრეული ზედვა ჩამოაყალიბა. მისი აზრით, ზნეობა და სალი აზრი, საბოლოოდ, იმ დასკენამდე მიგვიყვანდა, რომ ომი თავისთავად დაუშვებელია - რაც "საყოფმხედველობა ზნეობრიობის" გარანტიას მისცემდა კაცობრიობას.

იდეალიზმის უმეტესი ფორმები ინტერნაციონალიზმს ყურდნობა: გლობალური პოლიტიკა - კერძო, ეროვნული ინტერესებიდან კი არა, უნივერსალური პრინციპებიდან უნდა გამომდინარეობდეს, და ეს იმ რწმენის გამოხატულებაა, რომ ადამიანთა საქმიანობა - სამინაო თუ საგაერო დონეზე - თანწყობითა და თანაშრომლობით ხასიათდება. იდეალიზმის ერთი უმნიშვნელოვანეს დებულებათაგანი ლიბერალიზმშიც იჩენს თავს: მიუხედვად იმისა, რომ ლიბერალებს, ტრადიციულად, მთავარ პოლი-

ტიკურ სუბიექტად ერი მიანიათ, მათ ურთიერთდამოკიდებულებისა და თავისუფალი ვაჭრობის მნიშვნელობაც ასევე აღიარეს და ამგვარ პოზიციას მარტყად ხსნიდნენ – “ომს ხეირი არ მოაქვს”. ინტერნაციონალიზმის კიდევ ერთი გამოხატულება – კოლექტიური თავდაცვისა და საერთაშორისო სამართლისადმი რწმენაა, რასაც დღეს სწორედ იმგვარი ორგანიზაცია ეფუძნება, როგორცაა ბამრ(7). მაგალითად, ა.შ.შ.-ს პრეზიდენტ ვუდრო უილსონის აზრით, I მსოფლიო ომის გამომწვევი მიზეზი – მრავალეროვნული იმპერიების ძველი სამხედრო პოლიტიკა გახდა, რომელიც მილიტარიზმისა და ექსპანსიონიზმისაკენ იყო მიმართული. მისი აზრით, საუკეთესო კონტრ-იარაღი ომის წინააღმდეგ, ახალი მსოფლიო სისტემის შექმნა იქნებოდა, რომელშიც დემოკრატიული ერი-სახელმწიფოები საერთო ინტერესების შესაბამისად თანამშრომლებდნენ და მხოლოდ კერძო გამორჩენაზე არ ეჭირებოდნენ თვალი.

რეალისტი თეორეტიკოსების მიერ აბუჩად აგდების, დაცივნისა და უგულებელყოფის წლების შემდეგ, XX საუკუნის ბოლოს იდეალიზმმა კვლავ წამოიყვანა თავი და ის, რასაც ჩვეულებრივ ნეო-იდეალიზმს უწოდებენ ხოლმე, სუპერ-ძალების ეპოქის ამორალური, ძალისმიერი პოლიტიკის-აგან განთავისუფლების მისწრაფებას ასახავს. ერთ-ერთი ადრეული მაგალითი 1970-იან წლებში პრეზიდენტ კარტერის მიერ იმის ხაზგასმამ იყო, რომ ა.შ.შ.-ს მხრიდან ნებისმიერი ეკონომიკური თუ სამხედრო დახმარება ამა თუ იმ ქვეყანას, მხოლოდ ადამიანის უფლებათა დაცვის ხარისხის გათვალისწინებით გადაეცემოდა. ამით კარტერი შეეცადა საგარეო პოლიტიკისათვის კვლავ ზნეობრივი განზომილება მიეცა. ურთიერთ-თანამშრომლობისა და საერთო თავდაცვის თემებს უფრო გაბედულად 1980-იან წლებში მიუღვნენ, როცა საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტმა, მიხაილ გორბაჩოვმა, “საერთო ევროპული სახლის” იდეა ჩამოაყალიბა და განაცხადა – ადამიანის უფლებების დოქტრინამ ის იდეოლოგიური მტრობა დაჩრდილა, რაც კომუნისტურ და კაპიტალისტურ სისტემებს შორის არსებობდაო.

შეიძლება ითქვას, რომ ბირთვული ომის საფრთხემ (წლების განმელობაში როგორც დასავლეთის, ისე აღმოსავლეთის მხრიდან, სამხედრო ზარელების ესკალაციის შედეგმა) იდეალისტურ თეორიებს კიდევ უფრო დიდი ბიძგი მისცა და იმ საერთაშორისო სამშვიდობო მოძრაობის ჩამოყალიბებაში კარგა ასახვა, რამაც პაციფისტური ფილოსოფია წაახალისა, დევიზით “არა—ომის და არა — ძალადობას!” ნეო-იდეალისტური პოზიცია “მსოფლიო საზოგადოების” ცნებას დაუკავშირდა, რომელიც აუსტრალიელ დიპლომატ და სწავლულ ჯონ ბარტონთან (1972) ასოცირდება. მსოფლიო საზოგადოების პერსპექტივა ეროვნული სახელმწიფოს ცნებას უარყოფს – როგორც ყველგასულს, ხოლო თავად ბარტონი ამას ე.წ. “აბლაბუდას სქემით” გამოხატულ კომპლექსურობისა და ურთიერთდამოკიდებულების ნიმუშით ხსნის. ამ შტედულეების მიხედვით, წარსულის ძალის პოლიტიკამ ასპარეზი ახლა საერთაშორისო კონფლიქტების არაძალადობრივი, თანამშრომლობის მეთოდით გადაჭრას დაუთმო.

ნეო-იდეალიზმი:

საერთაშორისო პოლიტიკის იმგვარი ხედვა, რომელიც განსაკუთრებულად ზნეობრივ ფასეულობებზე, კერძოდ — ადამიანის უფლებებისა და ეროვნული დამოუკიდებლობის პატივისცემაზე ამახვილებს ყურადღებას.

რეალიზმი

რეალიზმის ტრადიცია, იგივე “პოლიტიკური რეალიზმი”, საერთაშორისო პოლიტიკის თეორიებიდან უძველესია. თუკი დიდეს მიერ მოთხრობილი პელოპონესის ომის ისტორია (431 წ. ქრ.შ.-მდე) რეალისტური მიდგომის უძველეს ნიმუშად მიიჩნევა; დაახლოებით იმავე დროს კი, ჩინეთში, სუნ ძემ სამხედრო სტრატეგიის დარგში კლასიკურ ნაშრომად შინჯეული წიგნი – “ომის ხელოვნება” დაწერა. სხვა მნიშვნელოვან ფიგურებიდან, რეალისტური ტრადიციის განხრით, შვევიძლია მაკიაველი და თომას ჰობსი დაეასახელოთ თუმცა, რეალიზმი საერთაშორისო პოლიტიკის ხედვაში მხოლოდ მეოცე საუკუნეში, I და II მსოფლიო ომებისგან მიღებული გამოცდილების შედეგად გაბატონდა. მაშინ როცა იდეალიზმი საერთაშორისო ურთიერთობების ზნეობრივი ნორმებით წარმართვას მოითხოვს, რეალიზმი ნაციონალურ ინტერესებს ეფუძნება და აქცენტს სწორედ ძალის პოლიტიკაზე აკეთებს – მისი ღერძული იდეა ისაა, რომ სახელმწიფო, როგორც ასეთი, მთავარი მოქმედი პოლიტიკური სუბიექტია და ქვეყნის სუვერენულობიდან გამომდინარე, გადაწყვეტილებებს დამოუკიდებლად უნდა იღებდეს. მეტიც, ნაციონალიზმის აღზუვებამ და თანამედროვე ეროვნული სახელმწიფოების ჩამოყალიბებამ, ნებისმიერი ქვეყანა ერთიან პოლიტიკურ ერთობად აქცია, რომლის შიგნით ყველა და ყველაფერი თაუად სახელმწიფოს ინტერესებს უნდა ექვემდებარებოდეს.

რეალიზმის თეორეტიკოსები – ე. პ. კარი (1939) და ჰანს მორგენტაუ (1948) ყოვლად მიუღებლად მიიჩნევენ იდეალისტურ რწმენას – ინტერნაციონალიზმისა და ბუნებრივი პარამონის შესახებ. ომებისშუა პერიოდში, საერთაშორისო სამართლისა და კოლექტიური თავდაცვის მიამიტური რწმენა, უბრალოდ, ხელს უშლიდა პოლიტიკურ მოღვაწეებს ატლანტიკის ორივე მხარეს, გაეაზრებინათ და რეალისტურად აღექვათ გერმანიის ექსპანსია – ამტკიცებდა კარი. რეალისტების აზრით, რაკილა არ არსებობს სუვერენულ სახელმწიფოზე უზენაესი ძალაუფლება, საერთაშორისო პოლიტიკა არაა პარამონულობით, არამედ სწორედაც ანარქიულობით ხასიათდება, როცა სახელმწიფო იძულებულია პირობითეტი ეროვნულ ინტერესებს დაუთმოს – მარტუად რომ ეთქვათ, მხოლოდ თავის გადარჩენასა და ტერიტორიის დაცვაზე იზრუნოს.

სწორედ ამიტომაც, 1) რეალისტები დიდ ყურადღებას უთმობენ საერთაშორისო პოლიტიკაში ძალის მნიშვნელობას, და 2) ძალის მნიშვნელობა ესმით, როგორც სამხედრო სიმძლავრე თუ ტექნიკური არსენალი. თუმცა, ამის მიუხედავად, საერთაშორისო ანარქია მაინც არ ნიშნავს დაუსრულებელ კონფლიქტებსა და ომებს – პირიქით, რეალისტების მტკიცებით, კონფლიქტები თუ თანამშრომლობა სახელმწიფო სისტემებს შორის, დიდწილად ძალთა ბალანსის კონცეფციაზე დამოკიდებული; ნაციონალური უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად, სახელმწიფოები აღიანსებს ქმნიან, რომლებიც თავის მხრე, ერთმანეთის საპირწინეობის შემთხვევაში, შესაძლოა ხანგრძლივი საერთაშორისო შვიდობისა და სტაბილურობის გარანტად იქცნენ. თუმცა, ამასთან ერთად, ამ ტიპის

ინტერნაციონალიზმი
ზეეროვნულ თუ გლობალურ თანამშრომლობაზე დამყარებული თეორია ან პრაქტიკული პოლიტიკა. ლიბერალური ხასიათის ინტერნაციონალიზმი ინდივიდუალურს ეფუძნება და მიიჩნია, რომ ადამიანის საყოფლთაო უფლებები უფრო ძალიან სტატუსით უნდა სარგებლობდეს, ვიდრე ერთ-სახელმწიფოს უზენაესობა; სოციალისტური ინტერნაციონალიზმი კი კლასთა საერთაშორისო სოლიდარობის იდეას, ანუ ე.წ. “პროლეტარულ ინტერნაციონალიზმს” აღიარებს უმთავრესად. ინტერნაციონალიზმის საკუთარი გაგება გააჩნიათ აგრეთვე. ფეხინისტებსა თუ გარემოს დაცულ “მწვანეებს”.

ძალთა ბალანსი:
სახელმწიფოთა ურთიერთდამოკიდებულების იმგარი ფორმა, როცა ექსპანსიისა თუ აგრესიის გამოყენებას აზრი ეკარგება

ძალის პოლიტიკა:
პოლიტიკისადმი იმგარი მიდგომა, როცა მისი მთავარი მიზანია გადამწყვეტ ფაქტორად ძალა მიიჩნევა.

საერთაშორისო სისტემისათვის დინამიურობაა დამახასიათებელი, და თუ ძალთა ბალანსი ირღვევა, ყველაზე საყარაუდო შედეგი — მაინც ომია...

რაკილა ძალა, სიმდიდრე და რესურსები ქვეყნებს შორის არათანაბრდება გადანაწილებული, რეალისტები აცნობიერებენ რომ მსოფლიო წესრიგი ჯერ კიდევ არაა კლასიკური "ბუნებრივი მდგომარეობა". ტრადიციულად გავლენიანმა მოთამაშებმა მძლავრი სახელმწიფოების ("ცივი ომის" დროს — ზესახელმწიფოს) სტატუსი მოიპოვეს. შედეგად მთელი ივარაქია, რომელიც ასეთ საერთაშორისო წესრიგს ასახავს: დომინანტი ძალა მასზე დამოკიდებულ სუბიექტზე გარკვეულ კონტროლს აწესებს — იქნება ეს სავაჭრო გარიგებები, სხვადასხვა "ზეგაულების სფეროები", თუ აშკარა კოლონიზაცია. ამან ცივი ომის პერიოდში ბიპოლარული (ორპოლუსიანი) სისტემის ჩამოყალიბება გამოიწვია, რომელიც საბჭოთა კავშირისა და ამერიკის მოკავშირეთა ბლოკების დაპირისპირებამ მსოფლიოს დიდი ნაწილი მოიცვა. თუმცა, რეალისტები მზად იყვნენ ემტკიცათ, რომ ეს სისტემაც მშვიდობის შენარჩუნებას ემსახურებოდა, სამხედრო ხარჯები კი — ეფექტური ბირთვული თავდაცვის სისტემის შექმნას, და რომ ის განსაკუთრებით აქტუალური გახდა მას შემდეგ, რაც 1960-იან წლებში "გარდაუვალი ურთიერთგანადგურების" (MAD) კონცეფცია ჩამოყალიბდა. ოღონდ ევცაა — აღიარებულ პრინციპებსა და მიღებულ ნორმებზე დაფუძნებულ ივარაქიული წყობას ანარქიისგან თავი შორს ეჭირა და რეალისტებმაც ახლა "ანარქიული საზოგადოების" თაობაზე ჰდელი ბულის (1977) ასე ვთქვათ, მოდიფიცირებული იდეის გაზიარება მოუხდათ.

1980-იან წლებში უოლის (1979) და სხვათა ზეგავლენით, ნეო-რეალიზმი (იგივე სტრუქტურულმა რეალიზმმა) იწყო განვითარება. ნეო-რეალისტები კვლავ აღიარებენ ძალის მნიშვნელობას — როგორც გადამწყვეტს, ოღონდ ისინი მოვლენათა განვითარებას არსებული საერთაშორისო სისტემის გლობალური პერსპექტივიდან გამომდინარე აფასებენ, და არა კერძო სახელმწიფოს მიზნებისა თუ გაცხადებული დეკლარაციების მიხედვით.

მძლავრი სახელმწიფო:

სახელმწიფოთა ივარაქიული სისტემაში დინამიური ქვეყანა, რომელიც პოლიტიკურ გავლენას ახდენს უფრო მცირე სახელმწიფოებზე.

ნეო-რეალიზმი:

საერთაშორისო პოლიტიკის იმგვარი ხედა, რომელიც ძალის პოლიტიკის მოდელის სახეცეცელებას გულისხმობს საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურების გავლენათა გამოკვების გზით

რეალიზმს მწვავე კრიტიკაც ხშირად განუცდია და აქ მთავარი ობიექტი ისაა, რომ რეალისტური დოქტრინა — პოლიტიკისა და ხეობის დაცილების პროცესში — სამხედრო ესკალაციისა და ზეძალის მქონე ქვეყნების კვეცმონური მისწრაფებების ლეგიტიმაციას ახდენს. ასევე, ძალის პოლიტიკა არა იმდენად მშვიდობას ინარჩუნებს, რამდენადაც ბირთვული კატასტროფის ზღვარზე ამყოფებს საყაროს. რეალიზმს კრიტიკას არც ფემინისტები აკლებენ: რეალისტებს ისინი ძალაუფლებისადმი მისწრაფებაში ადანაშაულებენ, ნაციონალური უსაფრთხოებისა და თავდაცვის იდეების აკვიატებაში, რაც საბოლოოდ, შესაძლოა, მსოფლიოში მამრობითი სქესის პოლიტიკოსების ზეობაში აისახოს, რადგან მათი მისწრაფებები მუდმივად აგრესიული და მეტოქეობრივია. რეალისტური თეორიების ემპირიული სისუსტე კი მაინც სახელმწიფოზე, როგორც მთავარ საერთაშორისო სუბიექტზე ყურადღების გამახვილება და XX

სუვერენულობა

უმარტივესი გაგებით, ესაა აბსოლუტური და უსაზღვრო ძალაუფლების პრინციპი. განასხვავებენ პოლიტიკურ და იურიდიულ სუვერენიტეტს და ასევე, მის საშინაო თუ საგარეო ფორმებს: იურიდიული თვალსაზრისით, სუვერენულობა "უზნავენ საკანონმდებლო ხელისუფლებას", ანუ — კანონით გათვალისწინებულ ფარგლებში მორჩილების უპირობო მოთხოვნის უფლებას ნიშნავს. საპირისპიროდ, პოლიტიკურ სუვერენიტეტში შეუზღუდავი პოლიტიკური გავლენა იგულისხმება, ანუ — მორჩილების უზრუნველყოფა, რაც ძიულების საშუალებათა მონოპოლიზებით მიიღწევა. "საშინაო" სუვერენულობა ხელისუფლების უზენაესი ძალაუფლებაა, რაც ყველა პირსა თუ ჯგუფზე ვრცელდება მოცემული ქვეყნის საზღვრებში. "საგარეო" სუვერენულობა აღნიშნავს სახელმწიფოს ადგილს საერთაშორისო წესრიგში და მის უნარს, როგორც დამოუკიდებელმა სუბიექტმა იმოქმედოს მსოფლიო არენაზე.

საუკ. ბოლოდან მოყოლებული, საერთაშორისო პოლიტიკის წამყვანი პლურალისტური ტენდენციების იგნორირებაა. ასე რომ, "კლასიკურმა" რეალიზმმა, საბოლოოდ, გზა მაინც ნეო-რეალიზმს დაუთმო.

პლურალიზმი

საერთაშორისო პოლიტიკის პლურალისტური პერსპექტივა, ფაქტიურად, 1960-70-იან წწ. ა.შ.შ.-ში გაჩნდა და მთლიანად ლიბერალურ იდეებსა და ღირებულებებს ეყრდნობოდა. ტრადიციული გაგებით, პლურალიზმი ერთგვარი სოციოპოლიტიკური თეორიაა, რომელიც ღიღ მნიშვნელობას ანიჭებს ძალის გადანაწილებას მოაქვერე ორგანიზაციებსა თუ ჯგუფებში. პლურალიზმი, როგორც საერთაშორისო პოლიტიკის თეორია კი ყურადღებას ქვეყნის "ლიაობას" აქცევს, და რეალისტთა ვერი-სახელმწიფოს მოდელის ალტერნატივას უზრუნველყოფს. ჯონ ბარტონმა (1972) ამ მიდგომის შეზღუდულობა ბილიარდის მაგიდასთან შედარებით გამოსახა: რეალიზმი ისე უყურებს სახელმწიფოს, როგორც ბილიარდის ბურთებს, ანუ როგორც შეუღწეად და დამოუკიდებელ ერთეულებს, რომლებიც მხოლოდ გარეგანი ძალის გამოყენებით ახდენენ ერთმანეთზე ზეგავლენას. ასე რომ, მსოფლიო ანარქიულ სისტემაში ურთიერთქმედი სუვერენული სახელმწიფოები ბილიარდის ბურთებს ემსგავსებიან, რომლებიც მაგიდის გარეშე მოძრაობენ და ერთმანეთს ეჯახებიან. პლურალისტების აზრით კი, ეს შედარება საერთაშორისო პოლიტიკის საზრისს ამახინჯებს: პირველ რიგში იმით, რომ ზე-ეროვნული სუბიექტების — მრავალეროვნული კორპორაციებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების გავლენის მზარდ მატებას უყურადღებოდ ტოვებს; და მეორე — ის ვერ ახერხებს ურთიერთდამოკიდებულების, განსაკუთრებით კი ეკონომიკურ სექტორში სახელმწიფოთა შორის თანამშრომლობის მნიშვნელობის სრულად გააზრებას.

იმპერიალიზმი

ზოგადად, ესაა ამა თუ იმ ქვეყნის ძალაუფლებისა თუ მმართველობის გაფართოების პოლიტიკა საკუთარ ფარგლებს გარეთ ადრე იმპერიალიზმი. როგორც იდეოლოგია, ხელს უწყობდა დაპყრობით ომებსა და იმპერიულ მისწრაფებებს — მათი ნაციონალისტურ თუ რასისტულ საბურველში გახვევით დღესდღეობით ეს ცნება უფრო ეკონომიკური და პოლიტიკური ზეგავლენის გაერყელების მცდელობებთან დაკავშირებით მოიხმარება.

მედევად მიღებული პლურალისტური პერსპექტივა იმგვარ შერეულ მოდელს გეთავაზობს, რომელიც ეროვნულ ხელისუფლებას კი აღიარებს, მაგრამ მიიჩნევს, რომ საერთაშორისო პოლიტიკას გაცილებით ფართო ინტერესთა სფეროები და ვჯგუფები აყალიბებენ. სულ მცირე, რეალიზმში არსებული მთავარი აქცენტი სრულ საგარეო სუვერენიტეტზე, ამ შემთხვევაში უფრო მოკრძალებული — ავტონომიის ცნებით იცვლება. ანუ, ეს ნიშნავს რომ ეთქვას, მწვანეთა მოძრაობა, პალესტინის განთავისუფლების პარტია, კოკა-კოლა, რომის კათოლიკური ეკლესია ისეთივე საერთაშორისო პოლიტიკური სუბიექტების სტატუსს იღებენ, როგორც ეთქვას, საფრანგეთისა თუ არგენტინის სახელმწიფოებს აქვთ სინამდვილეში კი, დაბრკოლებებისა და შეზღუდვების ის რეჟიმი, რომელშიც ყველა სუბიექტი (სამთავრობო იქნება ეს, თუ არა-სამთავრობო) მოქმედებს, ნებისმიერ დამოუკიდებელ პოლიტიკურ მოძრაობას ამუხრუჭებს და ძალის გადანაწილების პლურალისტური მოდელი, კითხვის ნიშნის ქვეშ, სწორედ ავტონომიური მოქმედების გაებას აყენებს. მაგალითად, ამ შეზღუდვებამ ელისონს (1971) შესაძლებლობა მისცა, 1962წ. კუბის კრიზისის განხილვისას, ვარაუდი გამოეთქვა რომ გადაწყვეტილებები უფრო ხშირად ბიუროკრატიულ-პოლიტიკურ კონტექსტში მიიღება და არა — ეროვნული ინტერესების “რაციონალურ” ძიებაში.

და ბოლოს, საერთაშორისო პოლიტიკისადმი პლურალისტური მიდგომის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი, მისი მიერ ძალის პოლიტიკისა და ნაციონალური განდიდებისაგან თავის შორს დაჭერაა. ეს კი არა იმდენად იდეალისტური რწმენის აბსტრაქტულ პრინციპებში აისახება, რამდენადაც იმ დებულებაში, რომლის თანახმადაც, როცა ძალაუფლება ფართოდაა გადანაწილებული, ნებისმიერი მეტოქეობა, როგორც წესი, მარცხისათვისაა განწირული. საბოლოო ჯამში, პლურალისტები იმას ამტკიცებენ, სულ უფრო მეტად და მეტად ურთიერთდამოკიდებულ სამყაროში, თანამშრომლობისა და გაერთიანების ტენდენცია — ადრე თუ გვიან — უალტერნატივო გახდება.

მარქსიზმი

მარქსიზმი საერთაშორისო პოლიტიკის ისეთ პერსპექტივას გეთავაზობს, რომელიც საყოველთაოდ მიღებული ნიმუშებისგან მკაფიოდ განსხვავდება: საერთაშორისო კაპიტალის მნიშვნელობისა და ეკონომიკის ძალის ზახვას-მა კი ისაა, რაც მარქსისტულ მიდგომას გამორჩეულს ხდის. მართალია, მარქსი ძირითადად ბურჟუაზიასა და პროლეტარიატს შორის არსებული დაუძლეველი წინააღმდეგობის ანალიზით იყო დაკავებული, მის ნაშრომებში ერთაშორისი მომავალიცაა ნაგულისხმევი. ეს ნათლად გამოჩნდა მარქსის თვალსაზრისში, რომ “კლასობრივი ერთიანობა ეროვნულ მიჯნებს გადაფარავს” — რომელმაც, მოგვიანებით, მას შესაძლებლობა მისცა კომუნისტური პარტიის მანიფესტი (1848), ცნობილი

ლოზუნგით დაესრულებინა: “პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!”. სხვა სიტყვებით, მაშინ როცა ლიბერალი და რეალისტი თეორეტიკოსები ძალაუფლების შეველ მოდელს აღიარებენ და აქედან გამომდინარე, მსოფლიოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ყოფენ, მარქსიზმი ერთიან, ინტერნაციონალურ კლასზე დაფუძნებულ თარაზული სტრუქტურის მქონე მოდელს გეთავაზობს. თუმცა, კაპიტალიზმის საერთაშორისო სისტემად ჩამოყალიბების მნიშვნელობა ბოლომდე გააზრებული მაინც არ იყო, სანამ ლენინის “იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია” (1917) არ გამოქვეყნდა. ლენინის თქმით, იმპერიული ექსპანსია შედეგია კაპიტალიზმის ხურვილისა, მოგების დონის შესანარჩუნებლად, ჭარბი კაპიტალის ექვეყნის სახლეურებს გარეთ გაიტანოს და ამით განამტკიცოს საკუთარი გავლენა — რამაც თავის მხრივ, წამყვანი სახელმწიფოები დააპირისპირა ერთმანეთთან. ასე რომ, I მსოფლიო ომი იმპერიალისტურად უნდა ჩაითვალოს, რაკილა აფრიკაში, აზიასა თუ სხვაგანაც ბრძოლები მხოლოდ კოლონიებზე კონტროლის მოპოვებისათვის მიმდინარეობდა.

თუმცა, თანამედროვე მარქსისტები, იგივე ნეო-მარქსისტები, კარგად აცნობიერებენ კლასიკური მარქსისტ-ლენინისტური მოდელის ნაკლოვანებებს: ერთი ის რომ, ადრეული მეოცე საუკუნის იმპერიალიზმი — კაპიტალიზმის უმაღლესი (ანუ საბოლოო) სტადია არ აღმოჩნდა, და მეორე: ნებისმიერი სახელმწიფო პოლიტიკა, როგორც მხოლოდ კაპიტალისტური ინტერესების ასახვა — საფუძველს მოკლებულ ვარაუდად დარჩა. მართლაც, რადგან ისინი სახელმწიფოს მხოლოდ “შეფარდებით ატრონომიურობას” აღიარებენ, ნეო-მარქსისტული თეორია დიდწილად მიუახლოვდა კიდევ იმ პლურალისტურ თვალთახედვას, რომ მსოფლიო რუკაზე გაუღენას სხვადასხვა (ეთნიკური, ეროვნული, საერთაშორისო) სუბიექტები ინაწილებენ. მაშინ როცა კლასიკური მარქსიზმი აქცენტს ცალკეული კაპიტალისტური ქვეყნების მეტოქეობაზე აყუებდა, XX საუკუნის ნეო-მარქსიზმი ყურადღებას გლობალური კაპიტალისტური სისტემის განვითარებას აქცევს, და მისი განმასხვავებელი იმინანტ სწორედ ესაა.

ნეო-მარქსისტული შეხედულებით, ამ სისტემის მთავარი მახასიათებელი — ე.წ. ზე-ეროვნული ჯგუფების ჩამოყალიბებით კლასობრივი ინტერესების საერთაშორისო დონეზე გადატანა. ასეთი ჯგუფები არათუ მთავარი მოთამაშის სტატუსს ართმევენ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებს, თვად ამ სახელმწიფოებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციებს — გლობალური კაპიტალიზმის გრძელვადიანი ინტერესების დასაცავად — საკუთარი გავლენისა თუ ზემოქმედების საშუალებებად აქცევენ. ნეო-მარქსისტებს მიაჩნიათ, რომ წარმოებისა და გაცვლა-გამოცვლის თანამედროვე მეთოდებმა მსოფლიო “ცენტრალურ” და “პერიფერიულ” რეგიონებად დაყო. ცენტრალური რეგიონები — ეთქვას განვითარებული ჩრდილოეთი — ტექნოლოგიური სიახლეებითა და ინვესტიციების გარანტირებული მაღალი დონით სარგებლობს, პერიფერიული, ანუ — ნაკლებად განვითარებული სამხრეთი კი იაფ მუშახელს უზრუნველყო-

“**ცივი ომი**
ცნება 1944წ. იქნა
შემოღებული და იმ მდგომარეობას აღნიშნავდა, როცა დაპირისპირებული ქვეყნები თუ ქვეყანათა ჯგუფები ნაშლელი ომის ზღვარზე იმყოფებოდნენ გარკვეული დროის პერიოდში. ეს ძირითადად, კაპიტალისტური და სოციალისტური ბლოკების ქვეყნებს მოიცავდა — ა.შ.შ.-სა და სსრკ-ს ლიდერობით პრეზიდენტ რიჯანის დროს ამერიკის სამხედრო ტექნოლოგიების განვითარებამ, ზოგიერთის აზრით ე.წ. “II ცივი ომი” (1981-90წწ.) გამოიწვია, რაც საბჭოთა კავშირის დაშლით დამთავრდა.

ოფს, მაშინ როცა თავად ფულად დახმარებაზე დამოკიდებული. ასეთი გლობალური შეუსაბამისობები რეგიონულ დონეზე — ნაციონალურ ეკონომიკაზეც აისახება და თუ ცენტრალური რეგიონები გლობალურ ეკონომიკურ პროცესებშია ჩართული, პერიფერიები პირიქით — განცალკევებულია და ხშირად ეთნიკური ნაციონალიზმის გამოხდომებისთვისაა განწირული. აქედან გამომდინარე, სრული ეკონომიკური გლობალიზაციის შემთხვევაში, როგორც სხელდწიფოების მსოფლიო რუკიდან წაშლაც გარდაუვალია.

XXI საუკუნის მსოფლიო წესრიგი

ორპოლუსიანიობიდან — ერთპოლუსიანიობამდე

1989 წლის 9 ნოემბერს, აღმოსავლეთ გერმანიის მოზიემე დემონსტრანტი-ბი ბერლინის კედელს შემოერტყნენ და ცივი ომის ეპოქის მთავარ სიმბოლოდ ქცეული ნაგებობის განადგურებას შეუდგნენ. 1990 წლის გაზაფხულზე კი, კუეიტიის კრიზისისას, როცა ერაყის წინააღმდეგ საერთაშორისო ალიანსი შეიქმნა, ა.შ.შ.-ს პრეზიდენტმა ბუშმა “ახალი მსოფლიო წესრიგის” ჩამოყალიბება გვამცნო. 1990 წლის ნოემბერში, ვარშავის პაქტისა და ნატო-ს წარმომადგენლები — აღმოსავლეთისა და დასავლეთის დაპირისპირების მთავარი სამხედრო მოთამაშეები — პარიზში შეიკრიბნენ, რათა მტრობის დასასრული უკვე ოფიციალურად გაეფორმებინათ თუმცა კი, საერთოდ რამ გამოიწვია ცივი ომის დაწყება? და რა მოიტანა მისმა დასრულებამ? ვინ გაიმარჯვა ამ ომში? და რა კავშირი აქონდა მის დასასრულს მსოფლიო წესრიგის შეცვლასთან?

ცივი ომის წარმოშობაზე დაუკამათს ისევ იმ იდეოლოგიურ დაპირისპირებასთან მიეყვართ, რაც მთელს ეპოქას ფონად გასდევდა. ტრადიციული, ასე ეთქვათ, “ორთოლოქსული” განმარტება ბრალს საბჭოთა კავშირს სდებს. საბჭოელების მიერ აღმოსავლეთ ევროპის მისაკუთრება აღიქმება როგორც რუსების ძირძველი იმპერიული ამბიციების გამოხატულება, რომელსაც ახალი ბიძგი მარქსისტ-ლენინისტურმა დოქტრინამ მისცა. თუმცა, მოგვიანებით გებრიელ კოლკომ (1988) და ზოგმა სხვადასე გადასინჯული პოზიციები გაამჟღავნეს. კოლკომ საბჭოელთა პოლიტიკა შეაფასა, როგორც თავდაცვითი — და არა აგრესიული; იგი უზრადლებას ამერიკელების ექსპანსიონისტურ პოლიტიკასაც უთმობდა. ამ შეზღუდვების მიხედვით, ა.შ.შ.-ს პოლიტიკის მიზანი საყოველთაო ამერიკული მშვიდობის (Pax Americana) დამყარება იყო,

რომელიც მსოფლიო ბაზარზე ამერიკული კაპიტალიზმისათვის ყველა კარს ხსნიდა. მოგვიანებით, ერთგვარი "პოსტ-რევიზიონისტული" თეორიებიც ჩამოყალიბდა, რომლებიც ორივე შესახელმწიფოს ქვეყნურ ამბიციებს აღიარებენ, და ამტკიცებენ — ორი შესახელმწიფოს გამორჩენამ პოლიტიკა გარდაუვალი დაძაბულობასა და მეტოქეობის რეჟიმში გადაიყვანაო. აქედან გამომდინარე, ბიპოლარული მსოფლიო წესრიგი მოსალოდნელი მტრობისათვის წინასწარ იყო განწირული, და ეს მტრობა ძალის ბალანსით უნდა შეაკეუბულიყო.

ცივი ომის დასასრული ისეთივე საკამათო თემაა, როგორც მისი წარმოშობა. ერთ-ერთი ვერსია ცივი ომის დასრულებას რონალ რიგანს მიაწერს, მის მიერ 1980 წლების დასაწყისში ა.შ.შ.-ს სამხედრო პოტენციალის განახლება-გაფართოებას. საბჭოთა კავშირი ძალაუნებურად სამხედრო რბოლაში ჩაება, მისი გვემიური ეკონომიკა კი ამას კვლავ უძლებდა. სწორედ ამგვარი ხედავადამუშავე ფრენის ფუქიამას (1992) და მიერ ფუქიამას გახმაურებული წიგნი — "ისტორიის დასასრული" დასაუღეს, კერძოდ ა.შ.შ.-ს თელის საბოლოოდ გამარჯვებულად, იქიდან გამომდინარე, რომ მხოლოდ ამერიკული სტილის ლიბერალური დემოკრატია გათავაზობს სიცოცხლისუნარიან ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სისტემას.

სხვა ვერსიების მიხედვით, უფრო დიდი მნიშვნელობა საბჭოთა ცენტრალური სისტემის მოუქნელობას, დროული რეფორმების დაგვიანებას, დასავლური სტილის პოლიტიკურ თავისუფლებას თუ სამომხმარებლო საქონელზე მზარდი მოთხოვნის უქმყოფილებას ენიჭება — ეს ის მიზეზებია, რომლებმაც საბჭოთა და აღმოსავლეთ ევროპის სხვა კომუნისტური რეჟიმების ლეგიტიმურობა ეჭვქვეშ დააყენა. 1985 წლიდან წამოწყებულიმა გორბაჩოვის რეფორმებმა, კომუნისტური პარტიის შესუსტებით, გზა გაუხსნა იმ ძალებს, რომლებმაც 1991 წლის ბოლოს საბჭოთა კავშირის დაშლას ჩაუყარეს საფუძველი.

ცივი ომის დასასრული — გარდამავალი პერიოდი მსოფლიო ისტორიაში, რომელსაც კაპიტალიზმისა და კომუნისტური იდეოლოგიური ბრძოლა ფონად გასდევდა. ფილიპ ბობიტის (2002) აზრით, როგორც იქნა დასრულდა ხანგრძლივი "ომი ერთნულ სახელმწიფოებს შორის", რომელიც 1914-დან 1990-მდე გრძელდებოდა. სინამდვილეში, ეს 'ომი' იყო ბრძოლა ფაშისტურ, კომუნისტურ და ლიბერალურ პარლამენტარიზმს შორის, ერი-სახელმწიფოს კონსტიტუციური სტრუქტურის დასადგენად. რომელშიც საბოლოოდ პარლამენტარიზმმა გაიმარჯვა. კელვ გლობალურ ჭრილში, როგორც კუპერის (2004) აზრით, 1989 წელი იმ ვერსიული სახელმწიფო სისტემის დასასრულით აღინიშნა, რომელიც 1648 წლის ვესტფალიის ზავიდან მოყოლებული არსებობდა. მსოფლიო წესრიგის პერსპექტივიდან კი, ცივი ომის დამთავრება მოჩანს როგორც "უნაპოლარული ფაქტორი", სუპერძალების ბიპოლარულობის დასასრული, და ახალი მსოფლიოს დაბადება, რომელშიც ა.შ.შ.-ს ერთადერთი სუპერძალის —

ექსანსიონიზმი:
ტერიტორიული გაფართოების მიზნით განხორციელებული სამხედრო აგრესია.

შესახელმწიფო:
ჩვეულებრივ, მძლავრ სახელმწიფოზე უფრო გაუღენიანი ქვეყანა, რომელსაც გლობალური ინტერესები, დიდი სამხედრო პოტენციალი და საკუთარი იდეოლოგიური უპირატესობის რწმენა ახასიათებს.

ბიპოლარულობა:
საერთაშორისო სისტემის ტენდენცია, დაჯგუფდეს ორი პოლუსის (ძირითადი სამხედრო ბლოკების) ირგვლივ; ამგვარი ორპოლუსიანობა მსოფლიოში წინასწარობასა და სტაბილურობას გულისხმობს.

უნაპოლარულობა:
საერთაშორისო სისტემა, სადაც გულისხმობს ერთი პოლუსისა გამოკვეთილი, ანუ — ერთი ზემოქმადერი სახელმწიფო დომინირება.

“ზემდღერი სახელმწიფოს” ანუ “მსოფლიო კეგემონის” პოზიცია უჭირავს. თუმცა, ამ ერთპოლუსიანი მსოფლიო წყობის ნიშნები მხოლოდ გარკვეული დროის შემდეგ ჩამოყალიბდა.

ცივი ომის შემდგომ პერიოდს ახალი მსოფლიო წესრიგის მოლოდინი ახლდა თან. მაშინ როცა ცივი ომი იდეოლოგიურ კონფლიქტებსა და გარე საფრთხის დაბალანსებაზე იყო დამყარებული, ზესახელმწიფოების მტრობის დასრულებამ, საერთაშორისო სტანდარტებსა და მორალის ნორმებზე დაფუძნებულ “ლიბერალური მშვიდობის” დამყარებას გაუხსნა გზა. ამ ახალი მსოფლიო წესრიგის საფუძვლები შემდეგია: კონფლიქტების გადაჭრის მხოლოდ მშვიდობიანი გზის აღიარება, წინააღმდეგობის გაწევა აგრესიისა და ექსპანსიონიზმისადმი, საბრძოლო არსენალის შემცირება და კონტროლი, ადამიანის უფლებების პატივისცემა და მონასხელობისათვის სამართლიანი მოპყრობის გარანტიის მიცემა. აღსანიშნავია, რომ ცივი ომის შემდგომმა მსოფლიო წესრიგმა თავისი პირველი სერიოზული გამოცდები შედარებით ადვილად ჩააბარა. 1990 წელს ერაყის მიერ კუვეიტის ანექსიამ ფართო დასავლურ-ისლამისტური

საყურადღებოდ:

ჰუმანიტარული ჩარევა

ესაა სამხედრო ჩარევის ის ფორმა, რომელიც ჰუმანურ და არა სტრატეგიულ მიზნებს ისახავს. ამგვარი ჩარევის შემთხვევების გახშირება იმიტაცა გამოწვეული, რომ სულ უფრო ფართოდ ვრცელდება ადამიანის უფლებების მსგავსი ზოგადსაკაცობრიო დოქტრინები და საომარი მოქმედებების ამგვარი მხარდაჭერაც მხოლოდ ზნეობრივი მოსაზრებების არსებობის დროსაა შესაძლებელი.

ჰუმანიტარული ჩარევა გამართლებულია შემდეგ შემთხვევებში:

როცა უხეშად ირღვევა ადამიანთა უფლებები (ნადგურდება ან იღვევება დაუცველი ხალხის დიდი რაოდენობა)

როცა მსგავსი დარღვევები მეზობელი სახელმწიფოების უსაფრთხოებასაც ემუქრება

როცა დემოკრატიის არარსებობა ეროვნული თვითგამორკვევის პრინციპს არღვევს

როცა ყველა დიპლომატიური საშუალება ამოწურულია და ჩარევა ჩაურევლობაზე ნაკლებ დანაშაულად მოჩანს.

თუმცა, ჰუმანიტარული ჩარევის მოწინააღმდეგეები სხვა მომენტებზეც ამახვილებენ ყურადღებას:

ზემდღერი სახელმწიფო:
სახელმწიფო, რომელსაც მის ნებისმიერ პოტენციურ მებრძოლთან შედარებით, გაცილებით დიდი ძალა გააჩნია.

სახელმწიფოს სუვერენიტეტის ნებისმიერი ხელყოფა მსოფლიო წესრიგის დადგენილ წესებს არღვევს
ზოგადად ყველა აგრესია ჰუმანიტარული მოსაზრებებით მართლდება ხოლმე (პიტაგორისა თუ მუსოლინის მაგალითების ჩათვლით)
სამხედრო ჩარევა არათუ აუმჯობესებს, როგორც წესი, აუარესებს საქმეს და მონაწილე მხარეებსაც დიდი ხნით იიარკვს კონფლიქტში.

ალიანსის შექმნა გამოიწვია, რომელმაც 1991 წლის სპარსეთის ყურის ომის დროს ერაყის ძალების სრული განადგურება მოახერხა. საერთაშორისო ურთიერთობებში გაჩნდა ახალი ზნეობრივი ცნობიერება, რომელიც აშკარად აისახა “კუმანიტარული ჩარევის” პოლიტიკაში, უფრო კონკრეტულად, ნატო-ს მიერ განხორციელებულ საპირველ დაბომბვის ოპერაციაში, რომელმაც 1999 წელს კოსოვოს მხარე სერბი სამხედროებისგან გაათავისუფლა.

ამის მიუხედავად, ცივი ომის შემდგომი მსოფლიო წესრიგის ალტერნატიული განმარტებებიც გამოჩნდა. ზოგიერთ მათგანი უკვე არა მსოფლიო წესრიგის, არამედ მსოფლიო უწესრიგობის ჩამოყალიბებას გეგმავდა. ამის ერთი მიზეზთაგანი, ცივი ომის პერიოდისათვის დამახასიათებელი დაძაბულობის განცდისა და სიფრთხილის გრძობის მომთაბაა. უკიდურესი საფრთხის (საერთაშორისო კომუნიზმი იქნებოდა ეს თუ კაპიტალიზმი თავს მოხვევა) სურათის შენარჩუნებით, ცივი ომი – ერთა გამთლიანებას უწყობდა ხელს და საერთო მიზანსაც უჩენდა საზოგადოებას. ამ საფრთხის გაქრობამ სხვა სახის აგრესიის აღმოცენება გამოიწვია, რომელიც როგორც წესი, ეთნიკური, რასისტული, ან რელიგიური დაპირისპირებების სახეს იღებდა. მოვლენების ასეთი განვითარება განსაკუთრებით თვალსაჩინო გახდა აღმოსავლეთ ევროპაში, რომელიც 1990-იან წლებში სერბების, ხორვატებისა და ყოფილი იუგოსლავიელი მუსლიმების სისხლიან დაპირისპირებას შეესწრო. ასევე აღსანიშნავია 1994 წელს დაწყებული ომი რუსეთსა და სეპარატისტულ ჩეჩნეთს შორის. სამართალსა და ადამიანის უფლებებზე დაფუძნებული წესრიგის საპირისპიროდ, კოსოვოს კრიზისამდე საერთაშორისო საზოგადოება მშვიდად უცქერდა, როგორ გააჩაღეს სერბებმა ყოფილ იუგოსლავიაში დანაშაულებრივი, II მსოფლიო ომის ტიპის, გენოციდის პოლიტიკაზე დაფუძნებული ომი.

სხვა ანალიტიკოსებმა, განსაკუთრებით, რეალისტური სკოლის წარმომადგენლებმა, ერთპოლუსიანი სისტემის შესახებ თავიანთი შეუფოთება გაახმოვანეს. ცივი ომის ორპოლუსიანი სისტემა, გარდაუვალი ურთიერთ-განადგურების (MAD) მდგომარეობიდან გამომდინარე, დაბალანსებისა და სტაბილურობისკენ იზრებოდა, ერთპოლუსიანი კი ქოტური, არასტაბილური სიტუაციის წინაპირობაა: როცა ერთადერთი ზემოლერი სახელმწიფო არსებობს, იგი პირველ რიგში უნდობლობასა და გაღიზიანებას იწყებს სხვა ქვეყნებში. პოტენციურად, მას შეუძლია არაფრად ჩააგდოს ის მრავალმხრივი ბერკეტები, რომლებიც ზოგადად სახელმწიფოს მოქმედების თავისუფლებას ზღუდავენ. ეს ყველაფერი კარგად გამოჩნდა 2000 წელს ჯორჯ ბუშის პრეზიდენტობიდან დაწყებულ ა.შ.შ.-ს უნილატერალისტულ საგარეო პოლიტიკაში. თუმცა, 2001 წლის II სექტემბრის – ანუ, როგორც მას ხშირად მოიხსენიებენ – 9/11-ის მოვლენებმა მნიშვნელოვნად შეცვალა ა.შ.შ.-ს საგარეო პოლიტიკის მიმართულება და აქედან გამომდინარე, წესრიგის წონასწორობაც მსოფ-ლიოში.

გენოციდი: მასობრივი მკვლელობების, იძულებით გადასახლების, ხელონერად დამშვებისა თუ სტრეის-ნიხაციის გზით ხალხის განადგურება ეროვნული, რასობრივი, ეთნიკური ან რელიგიური ნიშნით

გარდაუვალი ურთიერთგანადგურება: მდგომარეობა, როცა ორ დაპირისპირებულ სახელმწიფოდან თითოეულს მეორის განადგურებლად საკმარისი ბირთვული ძალა გააჩნია – იმის მიუხედავად, პირველი ვინ გამოიყენებს მას.

უნილატერალიზმი: ცალმხრიობა: პოლიტიკური კურსი, რომელსაც ერთი სახელმწიფოს ინტერესები და მიზნები განსაზღვრავს და მათ ვერც ერთი სხვა ქვეყანა მთ ორგანიზაცია ვერ ზღუდავს.

“ომი ტერორიზმთან”

2001 წლის 11 სექტემბერს, 4 გატაცებული თვითმფრინავის გამოყენებით ა.შ.შ.-ს წინააღმდეგ და მისსავე ტერიტორიაზე, კოორდინირებული ტერორისტული შეტევების სერია განხორციელდა. ორი გიგანტური ავიალაინერი მსოფლიო საჰაერო ცენტრის ორ ცათამბჯენს – ე.წ. “ტუჟებს” შეუჯახა ნიუ-იორკში, და მთლიანად გაანადგურა; მესამე – ვაშინგტონში, პენტაგონის – თავდაცვის დეპარტამენტის შენობას დაეცა; მეოთხე კი პიტსბურგის მიდამოებში, მინდორში ჩამოვარდა, თუმცა მისი საბოლოო დანიშნულების ადგილი თითოი სახლი იყო. ტერორისტულმა შეტევამ ჯაშში დაახლოებით 3000 კაცი იმსხვერპლა. 2001 წლის ოქტომბერში გაეროებულ ვიდუო-ფირში თავდასხმაზე პასუხიმგებლობა აღ-ქაიდას ლიდერმა, ოსამა ბინ ლადენმა აიღო და საკუთარ მომხრეებს “ისლამის გუმაგები” უწოდა. დაუხანებლად, პრეზიდენტმა ბუშმა საომარი მდგომარეობა გამოაცხადა, თავად ეს ომი კი მონათლა როგორც “ომი ტერორიზმთან”. ბერისათვის, 9/11 მსოფლიო ისტორიაში გადამწყვეტი მომენტი გახდა: ეტაპი, როცა ცოცხალი ომის შემდგომი პერიოდის ნამდვილი ბუნება გამოჩნდა, და საფუძველი ჩაუყარა მსოფლიოში მოულოდნელობით სუსე, დაპირისპირებისა და არასტაბილურობის ხანას. მეორეს მხრე, შესაძლოა 9/11-ის მნიშვნელობა გაზვიადებულიც იყოს. როგორც რობერტ კაგანმა (2004) თქვა, “ამერიკა არ შეცვლილა 11 სექტემბერს – უბრალოდ, უფრო მეტად თავკრმა გახდა”.

გლობალური ტერორიზმისა და ტერორის წინააღმდეგ ომის ხასიათის ასახსნელად მრავალი თეორია ჩამოყალიბდა. ყველაზე გავლენიანი და ფართოდ განხილული სემუელ ჯანთინგონის “ცივილიზაციითა შუბლა”. პანთინგონი ამტკიცებდა, რომ XXI საუკუნის კონფლიქტები “განსხვავებულ ცივილიზაციებთან” – კულტურული, და არა ეკონომიკური ან იდეოლოგიური ხასიათის მატარებელი იქნებოდა; ხოლო ძირითადი ცივილიზაციები (დასავლური, ჩინური, იაპონური, ჰინდუ, მამამდიანური, ბუდისტური, ლათინო-ამერიკული, და ორთოდოქსულ-ქრისტიანული),

საყურადღებოდ:

“ომი ტერორიზმთან”

ესაა აშშ-სა და მისი მთავარი მიკავშირეების მცდელობა, აღმოაჩინონ და გაანადგურონ საერთაშორისო ტერორიზმში მხილებული დაჯგუფებები და ორგანიზაციები. 9/11 მოვლენების შედეგად არჩეული ეს გრძელვადიანი სტრატეგია მიზნად ისახავს ის ისტორიულად ახალი საფრთხეები გააუვნებელყო, რასაც კაცობრიობას და XXI საუკ. მსოფლიო წესრიგს უქმნის არასახელმწიფოებრივი დამოუკიდებელი ტერორისტული დაჯგუფებები, ე.წ. “სარისკო” ქვეყნები, მასიური განადგურების იარაღის წარმოება, თუ რადიკალური ისლამის აგრესიული თეორიები. ოღონდ ბევრი ეჭვობს, რამდენად შესაძლოა ომის წარმოება თავისთავად საკმარის ბუნდოვანი და აბსტრაქტული ცნების წინააღმდეგ.

გლობალიზაციის საპასუხოდ, მსოფლიო პოლიტიკაში მთავარი მოთამაშეები გახდებოდნენ. ამგვარი ანალიზი სრულიად უპირისპირდება “ისტორიის დასასრულის” თეორიის მომხრეთა, ასე ეთქვათ, “გულუბრივეილო” მოლოდინს, რომ პოლიტ-კულტურული განსხვავებები საბოლოოდ გაქრებოდა, მთელი მსოფლიო კი ლიბერალ-დემოკრატიული ღირებულებებისა და სისტემების გარშემო შეიკრებოდა. იქნებ ამიტომაც, კანთინგთონის თეზისი კრიტიკას ვერ გადაურჩა და უმთავრესი აქ ისაა, რომ იგი გლობალიზაციისა და სხვა ძალების უკვე მიღწეულ შედეგს – მსოფლიოს დიდ ნაწილში კულტურული განსხვავებების გახუნდოვნებას, არ ცნობს. მაგალითად, ცნებები “ისლამური” და “დასავლური” ცივილიზაცია ვერ ახერხებენ ამ “ცივილიზაციებში” არსებული პოლიტიკური, კულტურული თუ სოციალური განსხვავებების, ან თუნდაც, ისლამისა და დასავლეთის ერთი-მეორეზე გაუღნის ასახვას. უფრო მეტიც, საკვირაო კემპირი კულტურულ განსხვავებებსა და პოლიტიკურ ანტაგონიზმს შორის – ომების უმეტესი ნაწილი სწორედ ერთი და იგივე ცივილიზაციის ქვეყნებს შორის ხდება. და ბოლოს, კონფლიქტი ცივილიზაციებს შორის, არსებული ეკონომიკური თუ პოლიტიკური უსამართლობის გამოხატულება უფრო იქნება, ვიდრე მტრობა კულტურებს შორის. მაგალითად, მებრძოლი ისლამის აღზევება, კოლონიალიზმის გადმონაშთებით, ისრაელ-პალესტინის კონფლიქტით, ნეთობით მდიდარი ავტოკრატიული რეჟიმების არსებობით, უმუშევრობითა და სიღარიბით უფრო აიხსნება, ვიდრე ქრისტიანული და მამამადიანური ღირებულებების შეუთავსებლობით.

ალტერნატიული განმარტებები უფრო დიდ ყურადღებას მსოფლიო წესრიგში მომხდარ ცვლილებებს უთმობს. რობერტ კუპერის (2004) მიხედვით, აღმოსავლეთსა დასავლეთს შორის არსებულმა დაპირისპირებამ გზა ახალ, 3 ნაწილად დაყოფილ მსოფლიოს გაუხსნა და ახლა ე.წ. “თანამედროვეობამდელ” მსოფლიოში – უწესრიგობა და ქაოსი ბუდობს. კუპერი იმ პოსტ-კოლონიურ ქვეყნებს გულისხმობს, რომლებმაც ვერც პოლიტიკური სტაბილურობით იხიერეს, და ვერც ეკონომიკური განვითარებით — სომალი, აფღანეთი და ლიბერია ისეთივე ხუსტ, ფაქტიურად არსებდნენ, ანუ — “სარისკო” ქვეყნებად დარჩნენ.

დანარჩენ – “გათანამედროვეებულ” მსოფლიოში კი სახელმწიფოები უკვე ძალთა გადანაწილების პრინციპს ვერდნობა – ერთი ქვეყნის ინტერესებსა და ამბიციებს, მეორის შესაძლებლობები აბალანსებს. აქ კუპერი ძირითადად ევროპასა და ევრო-კემპირს გულისხმობს, სადაც უარი თქვეს ომსა და ძალის პოლიტიკაზე, უსაფრთხოების მთავარ გარანტიად კი მრავალმხრივი ხელშეკრულებები, საერთაშორისო სამართალი, და შესახელმწიფოებრივი მმართველობა აღიარეს. თუმცა, მსოფლიო წესრიგის ასეთი ხედვა ახალ გამოწვევებსა და საფრთხეებსაც ქმნის. განჩნდა ახალი ფაქტორი – მასობრივი განადგურების აჩაღი (WMD), რომელიც “თანამედროვეობამდელ” სამყაროში შესაძლებელია რომელიმე “სარისკო” სახელმწიფოს, ან გარეშე ტერორისტულ დაჯგუფებას ჩაუვარდეს ხელში. შემოთქმა ბირთვული იარაღის გავრცელების საფრთხის

სარისკო სახელმწიფოები: ის ქვეყნები, რომელთა საგარეო პოლიტიკაც საფრთხეს უქმნის უშუალო მეზობელ თუ სხვა სახელმწიფოებს – აგრესიულობის, მოლიტარისტული სულისკვეთებისა თუ ტერორიზმისა და მძიმე დიქტატორების გამო.

მასობრივი განადგურების აჩაღი: განსაკუთრებული, არა ჩვეული შეიარაღების არსენალი (ბირთვული, ბიოლოგიური, ქიმიური თუ რადიოლოგიური).

სემუელ პ. პანთინგონი (დაიბ. 1927)
 ამერიკელი მეცნიერი და პოლიტიკის
 თეორეტიკოსი. დიდი წვლილი შეიტანა
 პოლიტიკური ანალიზის დარგის
 განვითარებაში: მისი საყოველთაოდ ცნო-
 ბილ ნაშრომში — “ცივილიზაციათა
 შეხლა და მხოფლიო წესრიგი” (1996)
 წამოაყენა დებულება, რომ XX1
 საუკუნეში მსოფლიოს უმთავრეს
 ცივილიზაციათა

შორის დაპირისპირება უცილობლად
 ომებსა და საერთაშორისო არეულობამდე
 მივყავართ.

თაობაზეც, მით უმეტეს როცა ე.წ. “ბირთვული კლუბის” ხუთეულს (ა.შ.შ.,
 რუსეთი, გაერთიანებული სამეფო, საფრანგეთი და ჩინეთი) 4 ახალი წევრი
 ინდოეთი, პაკისტანი, ისრაელი და ჩრ. კორეა უერთდება. მიუხედავად
 იმისა, რომ ვეროპა „მშვიდ ზონად“ რჩება, მის გარეთ ხიფათი და ქაოსი
 სუფევს, “სარისკო” ქვეყნების არასტაბილურობა კი საფრთხეს როგორც
 “თანამედროვე” ისე “თანამედროვეობამდე” სამყაროს უქმნის.

ასეთი ანალიზი, დიდწილად ემთხვევა ნეოკონსერვატორული ხელ-
 ვის მთავარ საკითხებს – იმ იდეებს, რომლებსაც 9/11-ის მომდევნო წლებში
 ბუშის ადმინისტრაციაზე ჰქონდათ გავლენა, და რაც 2002 წლის ოქტომბერში,
 ე.წ. “ბუშის დოქტრინაში” აისახა. ნეოკონსერვატიზმის მთავარი საყრდენი
 საგარეო პოლიტიკაში იმგვარი სტრატეგიის შექმნა იყო, რომელიც ა.შ.შ.-
 ს საშუალებას მისცემდა, ცივი ომის დასრულებით მიღებული საყოველთაო
 გავლენა და ძალა – სათავისოდ გამოეყენებინა. ეს კი, პირველ რიგში,
 ამერიკის “ცივილიზაციურ გლობალური ჰეგემონიის” (კრისტოლოლი და
 კაგანი, 2004) კიდევ უფრო გაძლიერებას და გამყარებას ნიშნავდა. ამგვარი
 ჰეგემონიის შენარჩუნება 3 მთავარ საკითხზე აგებული “ახალი ტიპის”
 იმპერიალიზმით უნდა მომხდარიყო: 1) ამერიკელებს უძლიერესი,
 უკონკურენტო სამხედრო ძალა უნდა შეექმნათ, როგორც მტრის აგრესიის
 შეკავების, ასევე ზეგავლენის არეალის გაზრდისთვისაც. კამპანია ბუშის
 არჩევისთანავე დაიწყო, მაგრამ 9/11-ს შემდეგ განსაკუთრებით აჩქარდა.
 2007 წლისათვის, ა.შ.შ.-ს სამხედრო ბიუჯეტი თითქმის მთელი
 მსოფლიოს სამხედრო დანახარჯის ნახევარს უტოლდება; 2) ნეო-კონსერ-
 ვატიზმი გარეკვეულწილად უილსონისტურ ინტერნაციონალიზმსაც ყრდ-
 ნობა — რწმენას, რომ დემოკრატია ომისა და აგრესიის საუკეთესო
 წამალია და ამერიკული სტილის დემოკრატიის საყოველთაო გავრცელებას
 ნიშნავს; 3) ნეო-კონსერვატორები მკაცრ საერთაშორისო პოლიტიკას
 ლობირებენ, რომელიც ლიბერალური-დემოკრატიული მმართველობის
 უზრუნველსაყოფად, “რეჟიმის შეცვლას”, თუ საჭირო გახდება, არც სამხე-
 დრო ჩარევით გამოირიცხავს. თუმცა, ყველაზე საკამათო საკითხი, ე.წ.
 “შემკავებელი დარტყმის” სტრატეგიის არჩევა გახდა.

9/11-ის შემდეგ, ტერორისტების წინააღმდეგ ომისადმი ა.შ.შ.-ს
 მიდგომამ მალევე მიიღო ის ფორმა, რაც ბუშის დოქტრინაში იყო დასახ-

შემაჯავებელი დარტემა

სამხედრო ქმედება, რაც მოსალოდნელი აგრესიის თავიდან აცილებას ისახავს მიზნად. გარკვეულწილად, ესაა აქტიური თავდაცვა – წინასწარი თავდასხმის გზით მისი მნიშვნელობა განსაკუთრებით გამოიკვეთა XX საუკუნის 90-იანი წწ., როცა სულ უფრო იმატა “სარისკო” ქვეყნების გაუთვალისწინებელი ქმედებებისა და ტერორიზმის საფრთხეზე. თუმცა, კეთილშობილურ განზრახვათა მიუხედავად, მსგავსი ტიპის ოპერაციების მხარდაჭერა არც თუ ისე იოლი მოსაპოვებელია საშინაო თუ საერთაშორისო ასპარეზზე.

ული. პირველი მოქმედება აუღანეთზე სამხედრო იერიში იყო, რასაც სულ რამდენიმე კვირაში თალიბანის რეჟიმის ჩამოგდება მოჰყვა. 2002 წლის იანვარში, პრეზიდენტმა ბუშმა ერაყს, ირანს და ჩრ.კორეას “ბოროტების ღერძი” უწოდა. მოგვიანებით ამ სიას კუბა, სირია, და ლიბიაც დაემატა, მაგრამ ცხადი ხდებოდა ერთი რამ – ადმინისტრაციის შემდეგი მთავარი მიზანი, ერაყში სადამ ჰუსეინის რეჟიმის “გამოცელა” იყო. შედეგად ელემენტობით 2003 წლის ერაყის ომს, რომელშიც ა.შ.შ. და გაერთიანებული კოალიცია იბრძოდა. მიუხედავად იმისა, რომ მთავარი მიზანი – სადამ ჰუსეინის ჩამოგდება და მისი რეჟიმის შეცემა – მალევე შესრულდა, ერაყის ომი ბევრად უფრო პრობლემატური და გაწევილი აღმოჩნდა, ვიდრე სასურველი იყო. ერაყში, ისევე როგორც აუღანეთში, ადრეული მნიშვნელოვანი გამარჯვებების მიუხედავად, ამერიკა და მისი მოკავშირეები ძალაუნებურად პარტიზანულ ომში ჩაერთვნენ, რომელშიც შეამობოხ მტერი – ტერორისტული შეტევებით, ხელნაკეთი ბომბებითა და თანამედროვე კამიკაძეებით დაუპირისპირდა უპირატეს ამერიკულ ძალას. მიზანი – ერაყის, და შორეულ პერსაქეტივებში მთელი არაბული სამყაროს განახლება-დემოკრატიზაცია – თითქმის შეუსრულებადი აღმოჩნდა. ისტორიული მტრობა შიიტ არაბებსა (რომელთაც მხარს ირანი უჭერს) და სუნიტ (როგორც წესი, ბაათისტურ რეჟიმთან და მებრძოლ ისლამისტებთან დაკავშირებულ არაბებს) შორის, ქვეყანას მოსალოდნელი სამოქალაქო ომისა და დანაწილების საფრთხის ქვეშ ამყოფებს. 2004 წელს, პრეზიდენტ ბუშის მეორედ არჩევის მიუხედავად, ამერიკელებმა, შეიძლება ითქვას, დისტანცირება იწყეს ნეო-კონსერვატორული საგარეო სტრატეგიისაგან, და ეს პროცესი განსაკუთრებით მას შემდეგ გამძაფრდა, რაც ბუშის რესპუბლიკურმა პარტიამ 2006 წლის ნოემბრის არჩევნების შედეგად, კონგრესზე კონტროლი დაკარგა.

ბუშის ადმინისტრაციის საბრძოლო სტრატეგიის კრიტიკოსებმა რამდენიმე ბრალდება წამოაყენეს. კონკრეტულად, არასრულფასოვანი ტაქტიკა, ომის დასაწყისში გაწეული ჯარისკაცების არასაკმარისი რაოდენობა, და დასახული მიზნების შეუსრულებლობის შემთხვევაში – გამოსასვლელი გზის არქონა. განსაკუთრებული ყურადღება სამ პრობლემას ეთმობა: 1) ამერიკელებმა თავიანთი სამხედრო ძალის ფექტურობა

გარბად შეაფასეს: ვიეტნამის მსგავსად ერაყშიც დამტკიცდა – მრავალრიცხოვანი, კარგად აღჭურვილი და ძლევამოსილი მტრის წინააღმდეგ, პარტიზანული ტაქტიკა ამართლებს და ძალიანაც მომგებიანია; ამის გარდა, სამხედრო ძალის გამოყენებამ, ამერიკული გუელენა პირიქით – შეახუსტა, ახლო აღმოსავლეთში რეჟუტაცია შეუღახა და მამამდიანური სამყაროს ზომიერი ნაწილის პოზიცია სრულიად შეარყია. გარკვეულწილად, იმის საფრთხეც კი გაჩნდა, რომ ა.შ.შ. ზუსტად ისეთ ექსტრემისტულ პოლიტიკას წამოიწყებდა, რისი განადგურებაც დაისახა მიზნად. 2) სტაბილური დემოკრატიული ინსტიტუტები, როგორც წესი, არსებულ დემოკრატიულ კულტურას ვერდნობა და სოცო-ეკონომიკური განვითარების ხარისხით გამოირჩევა – ამის არ გათვალისწინება და დემოკრატიის ძალით “თავს მოხვევის” სტრატეგია, რბილად რომ ეთქვათ, მართლაც გულუბრყვილო გამოდგა. დემოკრატიზაცია მცდარი გზით მაშინაც შეიძლება წაიღდეს, თუკი ხალხის მიერ არჩეული მებრძოლი ისლამისტები განახლებული ერაყის შესახებ ამერიკელების ხედვას არ იზიარებენ. 3) პალესტინის საკითხის გადაუჭრელობა, ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკაში კელაე შემაფერხებელი ფაქტორია. ნეო-კონსერვატორები ისრაელისკენ იხრებიან, თუმცა, ამან ახლო აღმოსავლეთში საზოგადოებრივი აზრი კიდევ უფრო დაუპირისპირა ამერიკასა და დასავლეთს, და მყამბოხე ისლამისადმი მხარდაჭერაც გააძლიერა.

სხვა ტიპის კრიტიკა არა ტაქტიკურ ან სტრატეგიულ, არამედ იდეოლოგიურ და სტრუქტურული ხასიათისაა. ა.შ.შ.-ს საგარეო პოლიტიკა, ზოგის მტკიცებით, მისი იმპერიალისტური ამბიციებით იყო ნაკარნახევი, და მსოფლიო ეკონომიკაში ამერიკის პირველობის შენარჩუნებას ისახავდა მიზნად. მისი უზარმაზარი სამხედრო რესურსი და უნილატერალიზმისაკენ გადახრა მას, გარკვეული აზრით, თავად აქცევს “საინსუო სუპერ-ძალად”. ამ პერსპექტივიდან, ეს “ომი ტერორიზმთან” უბრალო შირმაა, ორი ფარული მიზნის განსახორციელებლად: პირველ რიგში, იგი ა.შ.შ.-ს უფრო ღრმა ამბიციებს – ნათობის მარაგებისა და რესურსების განადგებას ნიღბებს – ახლო აღმოსავლეთზე პოლიტიკური გავლენის გაზრდევს და ასევე, რეგიონის რეკონსტრუქციის სურვილს – ამერიკული ბიზნესისათვის უფრო ფართო შესაძლებლობების მიცემის იმედით. მეორე: არსებობს ვარაუდი, რომ გლობალური ტერორიზმის საფრთხის ხაზგასმით, “ომი ტერორიზმთან” ცივი ომის დასრულებისთანავე გამჭრალ იდეოლოგიური მტრის ხატს ქმნის, ეს კი ამერიკული კაპიტალიზმის კონსოლიდაციისათვის საუკეთესო საშუალებაა.

მულტი-პოლარული სისტემის აღზვევა?

ყველაფრისდა მიუხედავად, “უნიპოლარული ეპოქა” უფრო გრძელვადიანი პროცესის მხოლოდ შუალედურ ფაზად შეიძლება ჩაითვალოს: ამგვარი ერთპოლუსიანი სისტემისათვის არასტაბილურობაა დამახასიათებელი, რაც მოგვიანებით შეიძლება №1 ძალის შეწინააღმდეგების სურვილში გადაიზარდოს, გლობალური ლიდერის ფუნქციის შესრულება შეუძლე-

ბელი შვიქნას და, საბოლოო ჯამში, ყველაფერმა ამან მსოფლიო წესრიგის ხელახალი ცვლილებაც გარდაუვალი გახადოს. ამ შეთხვევაში ა.შ.შ.-მ, შესაძლოა, ადრეულ სახელმწიფოებში გაერკელებული (ზოგი “ამერიკულ იმპერიას” უკვე ძველი რომის იმპერიასაც ადარებს) ე.წ. “ჭარბი იმპერიულობის (კენედი, 1989) ტენდენცია გაიზიაროს. მართალია, ამერიკის სამხედრო ბიუჯეტი დანარჩენი მსოფლიოს სამხედრო დანახარჯის ნახევარს უტოლდება, მაგრამ სინამდვილეში, “ორმაგი დიფიციტის” გამო ამერიკის ეკონომიკური ზრდა მყიფეა: მთაერობის დანახარჯი გადასახადებზე ბევრად მეტია, იმპორტი კი მნიშვნელოვნად უსწრებს ექსპორტს. და ბოლოს, საერთაშორისო არენაზე ახალმა ძალების გამოჩენამ და სხვა ცვლილებებმა, რასაც ხშირად გლობალიზაციასთან აკავშირებენ, ძალთა მულტიპოლარული (მრავალპოლუსოვანი) ტენდენციები დაეკანახა – სახეზეა 5 ან კიდევ უფრო მეტი სრულფასოვანი მსოფლიო მოთამაშე. ზოგადად, მულტიპოლარული მსოფლიო წესრიგის დამყარებას მომდევნო ფაქტორები განაპირობებენ:

- ☛ ჩინეთის, ინდოეთისა, და სხვა ქვეყნების გაძლიერება
- ☛ არასახელმწიფოებრივი საერთაშორისო თუ ტრანსნაციონალური ჯგუფების ძალაუფლებისა და ზეჯერების მატება
- ☛ ძალის პოლიტიკისა და სამხედრო ურთიერთობათა ხასიათის ცვლილებები.

იმათვან, ვისაც ამერიკასთან დაპირისპირების ძალა შესწევს, ჩინეთი უდავოდ ყველაზე მნიშვნელოვანია. მართლაც, ბევრი მიიჩნევს, რომ თუ XX საუკუნე “ამერიკული” იყო, XXI უკვე “ჩინელების საუკუნე” იქნება. ჩინეთის ზემოქმედრი სახელმწიფოს სტატუსი სწრაფ ეკონომიკურ პროგრესს ვერდნობა, რომელიც 1970-ან წლებში განხორციელებულ საბაზრო რეფორმებს მოჰყვა. მსოფლიო ბანკის პროგნოზით, თუ ასეთი ტემპისა და ზრდის შენარჩუნებას შეძლებს, 2020 წლისათვის ჩინეთს მსოფლიოში უძლიერესი ეკონომიკა ექნება. მოსახლეობა ქვეყანას, შეიძლება ითქვას, ამოუწურავი იაფ-მუშახელით აშარავებს, რითიც მას მსოფლიო ეკონომიკის სამრწველო ცენტრად აქცევს. ასევე აღსანიშნავია ჩინეთის მზარდი სამხედრო ძალა – სამხედრო დანახარჯით იგი მსოფლიოში მხოლოდ ა.შ.შ.-ს ჩამორჩება, თუმცა ამ უკანასკნელის ბიუჯეტი 7-ჯერ მეტია. ასე რომ, საესებით შესაძლებელია, XXI საუკუნის პირველ ნახევარში მაინც, მსოფლიო პოლიტიკა ჩინურ-ამერიკულა ურთიერთობამ გვეკარნახოს. ასეთი პერსპექტივა, გარკვეულწილად, ბიპოლარული სისტემის დაძაბულობის და კონფლიქტების რეჟიმში გაპარუნებს – თუნდაც ტაივანის საკითხთან დაკავშირებით. ზესახელმწიფოების სიაში ასევე შედიან: ინდოეთი – რომელმაც კელავაც არსებული სიღარიბისა და განათლების სისტემის პრობლემების მიუხედავად, XXI საუკუნის დასაწყისში ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორება და თითქმის ჩინეთთან მიახლოება მოახერხა; ბრაზილია, რომელსაც სამხრეთ ამერი-

ჭარბი იმპერიულობა:
ექსპანსიონისტური პოლიტიკის არამდგრადობა სამხედრო მოთხოვნილებების ადგილობრივ ეკონომიკასთან შეუთანხმებლობის გამო.

მულტიპოლარულობა:
საერთაშორისო სისტემა, სადაც სამი ან მეტი გვილენის პოლუსი არსებობს, რაც თავისთავად, არამდგრადობის მიზეზი ხდება.

იძულება/დაყოლების პოლიტიკა მსოფლიო პრაქტიკაში სულ უფრო ხშირად განასხვავებენ ერთმანეთისაგან იძულების ძალისმიერ და დაყოლების შემარჯობის პოლიტიკის. მართალია, იძულებისა და დაყოლების ტაქტიკა ხშირად ერთდროულად და გვერდგვერდ გამოიყენება, დაყოლების პოლიტიკამ მაინც შეიძლება მიზნობრივად დაიყვანოს იძულების პოლიტიკა, და მის გარეშეც მიაღწიოს სასურველ მიზანს. ამის მაგალითობა სწორედ ვატიკანის, ღალაი ლამასა თუ კანადის ხელისუფალთა შვიდობიანი ძალისხმევა.

კამი უდიდესი მოსახლეობა ჰყავს და საკუთარი უმდიდრესი ბუნებრივი რესურსების გამოყენებას ცდილობს; რუსეთი, რომლის აღორძინება XXI საუკუნეში დიდწილად ნაყოფის მარაგს უკაჟიმდება; იაპონია და ევროკავშირი გერმანიის წინამძღოლობით, რომლებიც ანგარიშგასაწევი ძალის პოზიციას იმ შემთხვევაში შეინარჩუნებენ, თუ მაქსიმალურად გლობალიზებულ ეკონომიკაში თავიანთი ზეგავლენისა და უპირატესობის აღდგენას შეძლებენ.

გლობალიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ნიშანი ისაა, რომ მსოფლიო პოლიტიკაში სახელმწიფოს პოზიციები სუსტდება, სხვადასხვა საერთაშორისო ჯგუფებს კი მეტი მნიშვნელობა ენიჭებათ. მულტიპოლარული ტენდენციები ახალი ძალების გამოჩენის გარდა, ძალის საერთაშორისო სუბიექტებზე გადანაწილებაში შეინიშნება. მაგალითად, მსოფლიო ეკონომიკა უფრო და უფრო ყვრდნობა ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს, რომლებიც მსოფლიო პროდუქციის 50%-ზე მეტს აწარმოებენ და საერთაშორისო ბაზრების ტერიტორიების 70% უკაიათ. ინვესტიციებისა და პროდუქციის დაბლოკვის შესაძლებლობის გამო, ასეთი ჯგუფების პოლიტიკური გავლენა ძალიან დიდია. იგივე შეიძლება ითქვას 1980-ანი წლებიდან მომრავლებულ არასამთავრობო ორგანიზაციებზეც, რომლებსაც ევროკავშირისა და გაეროზეც კი აქვთ გავლენა. არასამთავრობო ტრანსნაციონალური კორპორაციების დაბალანსების გარდა, ხელისუფლებისათვის რჩევების მიცემის, ასევე კრიტიკისა და ხშირად მასთან დაპირისპირების მისიაც აისრიათ სხვა არასახელმწიფოებრივი სუბიექტები, რომლებსაც მსოფლიო პროცესებზე დიდი გავლენა აქვთ — პოლიტიკურ-სამხედრო დაჯგუფებებია. პასილა, ჰესბოლა, ალ-ჟაიდა და სხვა კრიმინალური ორგანიზაციები ძირითადად ან მთლად გალატაკებულ, ან ყოფილ კომუნისტურ ქვეყნებში ბუდობენ და მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ნარკოტიკებითა თუ ადამიანებით ვაჭრობაზე სწორედ ისინი აგებენ პასუხს.

საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ — სახელმწიფოებსა და საერთაშორისო ჯგუფებს შორის ძალთა გადანაწილების წესრიგი შეიცვალა და შეიცვალა ისე, რომ განსაკუთრებული აქცენტი აქამდე არარსებულ ან უმნიშვნელო ფაქტორებზე გაკეთდა: 1) თანამედროვე ახალი ტექნოლოგიების, გლობალური კომუნიკაციებისა და ინფორმაციის ეპოქაში მსოფლიო პოლიტიკის "კუთხისას" საიმიჯო — ანუ "დაყოლების პოლიტიკა" ისეთივე მნიშვნელოვანი ხდება, როგორც ძალისმიერი. ეს უკანასკნელი კი მართალია, კვლავაც აქტუალურია, მაგრამ სათანადო კამპანიის გარეშე — უშედეგო. მაგალითად, ამერიკელების მიერ აგრესიული სამხედრო პოლიტიკის წარმოებაზე უმეტესად, საპირისპირო შედეგი გამოიღო, ანუ კიდევ უფრო გაამძაფრა დაპირისპირება კოალიციურ ქვეყნებსა და არაბულ/მუსულმანურ სამყაროებს შორის. 2) ახალმა ტექნოლოგიებმა, შეიძლება ითქვას, გააქრეს ბალანსი საზოგადოებაში თუ საზოგადოებებს შორის, რამაც ტრადიციულად სუსტს ახალი ძალა შესძინა და ახლა ბირთვული ან სხვა სახის მასობრივი განადგურების იარაღების გავრცელებამ, ისეთ ქვეყნებს როგორცაა ჩრ. კორეა, შესაძლებლობა მისცა თუნდაც ა.შ.შ.-ს ზეწოლისათვის გაეძლიოთ. 9/11-ის მოვლენების შემდეგ ასევე აღსანიშნავია ალ-ჟაიდას გავლენა

მსოფლიო პოლიტიკაზე, რაც ამ ტერორისტული ორგანიზაციის სახსრებისა თუ რესურსებიდან გამომდინარე, სრულიად არაადეკვატურია. იხე კი, ალ-ქაიდას სწორედ თანამედროვე ტექნოლოგიებმა გაუხსნეს ყველა კარი: კომუნიკაციური ტექნოლოგიების განვითარებამ, მობილურმა ტელეფონებმა და ინტერნეტმა ცუდად ორგანიზებული ჯგუფების - რაშიც ტერორისტები, პროტესტანტული თუ სახალხო მოძრაობები იგულისხმება - თავმოყრასა და კოორდინაციას შეუწყო ხელი. და ბოლოს, საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბება და გარკვეულწილად, ხელისუფლების ქიქვებანიც, ტელე-მანუწებლობისა და კაბელური არხების საყოველთაო, უსწრაფეს გავრცელებას დაექვემდებარა. იქმნება წინაპირობა, რომ ვთქვათ, გაუბედურებული, დატანჯული ადამიანის კადრები - იქნება ეს წამების, სტიქიური უბედურებისა, თუ სიღარიბის შედეგი - მთელი მსოფლიოს ტელევიზიებს აუცილებლად მოეწოდოს.

ჩნდება კითხვა: რა ტიპის მსოფლიო წესრიგს უნდა ველოდით? ომს თუ შვიდობას? XXI საუკუნე მინცადაშინც მულტიპოლარული ხასიათისა უნდა იყოს? ამ მოდელის შესახებ კი ორი რადიკალურად განსხვავებული წარმოდგენა არსებობს: პირველ შემთხვევაში, დიდ ქვეყნებს შორის ძალაუფლების დანაწილების ტენდენციას საყოველთაო არეულობასა და ქაოსთან მიყვართ - მოთამაშები ცდილობენ დანარჩენების უყურადღებობით ისარგებლონ და რაც შეიძლება მეტი მოიხვეჭონ. საკარაულო პერსპექტოვა - ალიანსებად თუ კოალიციებად დაყოფილი მსოფლიო. მიზანი - აგრესიის შეკავება, ან პირიქით, სუსტი ქვეყნებისა და ჯგუფების დამორჩილება. XX საუკუნეში, სწორედ მულტიპოლარულ სამყაროში, ამბიციური ქვეყნები - საპირწონე ძალის არარსებობის გამო - თვინითი ექსპანსიონისტური მიზნების განხორციელებას არ მოერიდნენ, შედეგად კი I და II მსოფლიო ომები მივიღეთ მეორე, უფრო ოპტიმისტური მოდელი მულტილატერალიზმს ეფუძნება. თემცა, ასეთი წესრიგი პირველ რიგში გლობალური პოლიტიკის ყველა მოთამაშესთან საერთო შეთანხმებით ჩამოყალიბებული თამაშის წესების აღიარებას მოითხოვს. "ანარქიული" მულტიპოლარობისაგან განსხვავებით, მულტილატერალისტური სისტემის შექმნა 3 ფაქტორზეა დამოკიდებული. აუცილებელია: 1) ბირთვული, მასობრივი განადგურების იარაღებისა და ანარქიის სხვა საფრთხეების გაცნობიერება. 2) მსოფლიო წესრიგი დიდწილად გლობალიზაციის მომავალს ემყარება, რომელიც სახელმწიფოებს შორის ურთიერთკეთილშინსა და თანაშრომლობას ან კიდევ უფრო გაზრდის, ან პირიქით - ახალ მზარებასა და კონფლიქტებს გააჩენს. და ბოლოს, 3) მულტილატერალიზმის პერსპექტივები უმეტესად რეგიონალური თუ გლობალური მმართველობის სისტემებზეა დამოკიდებული, რომელიც მთავარი მიზანი კანონის უზენაესობის უზრუნველყოფა და საერთაშორისო თუ შიდა კონფლიქტების შვიდობიანი გადაჭრაა.

მულტილატერალიზმი:
(პრაქტიკული მხარე):
შეთანხმებული ურთიერთობათა სისტემა სამ ან მეტ სახელმწიფოს შორის, რაც ხელშეკრულებებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციების წესდებებით განსაზღვრული ქცევის ნორმებს ემყარება.

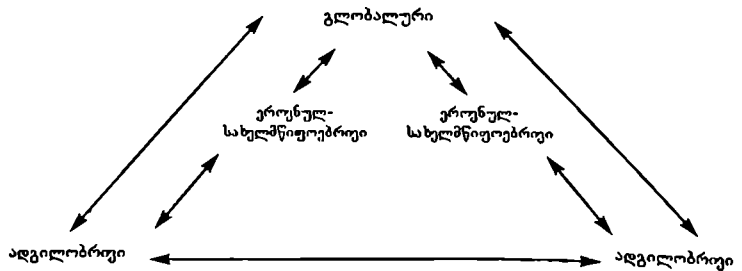
გლობალიზაციის დინამიკა

გლობალიზაციის ტენდენციები

გლობალიზაცია არაერთგვაროვანი, მაცდური ცნებაა. ამ თემისადმი 1980 წლიდან მოყოლებული უდიდესი ინტერესის მიუხედავად, მისი ზუსტი მნიშვნელობა დღემდე არაა დადგენილი. ასე რომ, თანაბრად იხმარება პროცესის, პოლიტიკის, მარკეტინგული სტრატეგიის, მდგომარეობის, ან თუნდაც იდეოლოგიის აღსანიშნავად. პრობლემა ისაა რომ გლობალიზაცია გადაბმული და ურთიერთდაკავშირებული პროცესების ერთობლიობაა, მაგრამ ამჟამად დროს, ეს პროცესები შეიძლება ზშირად ერთმანეთის სრულიად საპირისპირო და საწინააღმდეგოც აღმოჩნდეს. მისი განსაზღვრის საუკეთესო მცდელობა ალბათ მაინც კენიჩი ომაეს (1989) "მსოფლიო საზღვრების გარეშეა". ეს სახელმწიფოებს შორის ტრადიციული საზღვრების იგნორირებისა და თავისუფალი მიმოსვლის ტენდენციის ჩამოყალიბების გარდა,

გლობალიზაცია

ესაა ურთიერთგადახლართულ კავშირთა ერთობლიობა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენს ცხოვრებაზე სულ უფრო და უფრო მეტ გავლენას ახდენს მანძილით დიდად დაშორებულ ადგილებში მომხდარი მოვლენები თუ მიღებული გადაწყვეტილებები. შესაბამისად, გლობალიზაციის უმთავრესი ნიშანი მანძილის ფაქტორის გაუფასურებაა და სახელმწიფოთა შორის არსებული საზღვრებიც, ფაქტიურად, სიმბოლურ დანიშნულებას ასრულებს. ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ "ადგილობრივი" თუ "ეროვნული", უბრალოდ, მსხვერპლად ეჩირება "გლობალურს". გლობალიზაცია პოლიტიკური პროცესის როგორც გაღრმავებას, ისე გაფართოებასაც მოასწავებს იმ თვალსაზრისით, რომ ადგილობრივი, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და გლობალური მოვლენები მუდმივად ახდენენ ზეგავლენას ერთმანეთზე. სწორედ ამ ზეგავლენის მაჩვენებელია ნახ. 7. 1.

ნახ. 7.1

ურთიერთდამოკიდებულებათა სისტემა

სხადანსხე ქვეყნების ხალხთა დაახლოებასაც ასახავს – წარსულში არსებული სურცის გადაღაზვის პრობლემა დღესღობობი, ფაქტურად, აღარც არსებობს. იან შოლტე (2005) გლობალიზაციას სოციალური სურცის გადაფასებასთან აკეშირებდა და ამტკიცებდა, რომ საერთაშორისო აკეშირებისა თუ კონტაქტების გამო ტერიტორიის ცნება სულ უფრო და უფრო კარგავს თავის პირვანდელ მნიშვნელობას. მაგალითად, კომპიუტერის ერთი მარტოი ოპერაციის მეშვეობით მსოფლიოს გარშემო უდიდესი რაოდენობის ელექტრონული ფული ტრიალებს, საფინანსო ბირჟები და ბაზრები უსწრაფესად რეაგირებენ მსოფლიოში მომხდარ ნებისმიერ ეკონომიკურ მოვლენაზე; ამავე დროს, ანძები და სატელიტური დანადგარები სატელეფონო გზაინილებსა და სატელევიზიო პროგრამების მყისიერ გადაცემას უზრუნველყოფენ.

არსებული წარმოდგენის მიხედვით, გლობალიზაციის მიზანი საერთო გლობალური სისტემის შექმნაა, რომელიც მსოფლიოს ყველა ნაწილში აისახება. ამ შტედულებით, ასეთი მიზანი პომოგენიზაცია, ანუ კულტურული, სოციალური, ეკონომიკური თუ პოლიტიკური განსხვავებების გაქრობა და ისეთ სამყაროში ცხოვრებაა, სადაც ჩვენ ყველა ერთნაირ სატელევიზიო პროგრამებს ეუყურებთ, ერთნაირ პროდუქტებს შევისყიდით და ა.შ.

თუმცა, გლობალიზაცია მულტიკულტურალიზმის, ლოკალიზმისა და რეგიონალიზაციის პროცესებსაც მშენიერად ეწეობა. ამისათვის კი რამდენიმე ხელისშემწყობი ფაქტორი არსებობს: პირველ რიგში, ერი-სახელმწიფოების უუნარობა, მყარი ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრება მოიწონ, არასტაბილურ ვითარებას ქმნის. შედეგად, პატრიოტიზმი ან თუნდაც პოლიტიკური ნაციონალიზმი თანდათან ქრება და მის ადგილს ადგილობრივი ეთნიკური თუ რელიგიური ჯგუფები იკავებენ. აქედან გამომდინარე, რელიგიური ფუნდამენტალიზმი შეიძლება გლობალიზაციის საპასუხო რეაქციადაც ჩავთვალოთ. მეორე ფაქტორი პომოგენიზაციის საფრთხეა – განსაკუთრებით მაშინ, როცა ის იმპერიალიზმის ნაირსახეობად აღიქმება – რაც კულტურულ და პოლიტიკურ წინააღმდეგობას წარმოშობს. ბრძოლა გლობალიზაციის წინააღმდეგ მსაძლოა, მომაკედავი ენებისა და უძველესი კულტურების გადარჩენის ინტერესშიც აისახოს. აღსანიშნავია ახალი “ანტი-კაპიტალიზტური” და თავისუფალი ვაჭრობის მოწინააღმდეგე მოძრაობების გააქტიურებაც. მესამე მიზეზი ისაა, რომ საიდანაც ახალი გლობალური მონოკულტურის გაჩენის და თავსმოხვევის მაგურად, გლობალიზაცია ძველი მრავალფეროვანი კულტურების კომპლექსურ ნახავს გეთავაზობს და აურცელებს კიდევ მთელს მსოფლიოში. განვითარებად ქვეყნებში, დასავლური სამომხმარებლო პროდუქციისა და ჩვეების საკუთარ კულტურაში გადამუშავება ინდიგენიზაციის პროცესის მეშვეობით მოხერხდა. კერც განვითარებული დასავლური ქვეყნები გაექცნენ კულტურული ეტცვლა-გამოცევის ზემოქმედებას და კოკა-კოლის, მაკდონალდსისა და ემ-თი-ვის სამაცივროდ, აღმოსავლური რელიგიები, სამედიცინო თერაპია, ზელოვნება, მუსიკა და ლიტერატურა მიიღეს.

პომოგენიზაცია:

(გარეთგაროვნება); ყველა მხარისა თუ შემადგენელი ნაწილის (ამ შემთხვევაში, ქვეყნების) ტენდენცია. დაემკვანონ ან გაავლენენ ერთმანეთთან.

ინდიგენიზაცია:

(შეთვისება); პროცესი, რომლის შედეგადც უცხოური ნაწარმი თუ ცხოვრების წესი გათავისდება ადგილობრუვ მოთხოვნილებებსა თუ გარემოებებზე მორგების გზით

როგორც წესი, გლობალიზაციის რამდენიმე დამახასიათებლ ასპექტს გამოყოფენ. აქედან ყველაზე მნიშვნელოვანია:

- † ეკონომიკური გლობალიზაცია
- † კულტურული გლობალიზაცია
- † პოლიტიკური გლობალიზაცია

ეკონომიკური გლობალიზაციის იდეა საერთო გლობალურ ეკონომიკას ემყარება. დღესდღეობით დამოუკიდებლად ვერცერთი ქვეყნის ეკონომიკა ვერ იარსებებს – უკლებლო ყველა სახელმწიფო, მეტად თუ ნაკლებად, მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაზეა გადაბმული. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციამ (OECD) გლობალიზაცია შეაფასა როგორც “ნაბიჯი დამოუკიდებელი სახელმწიფო ეკონომიკების სამყაროდან – გლობალურ ეკონომიკაში, სადაც პროდუქცია საერთაშორისოა, კაპიტალი კი ქვეყნებს შორის დაუბრკოლებლად და უსწრაფესად მოძრაობს”. კომუნისტური ბანაკის დამსამ ეკონომიკურ გლობალიზაციას დიდი ბიძგი მისცა – კაპიტალისტურ სისტემას სახელმწიფოების ის ერთადერთი ბლოკი შეუერთა, რომლებიც აქამდე მის საზღვრებს გარეთ იყვნენ. ეკონომიკურმა გლობალიზაციის ერთ-ერთი ყველაზე საგულისხმო შედეგი ისაა, რომ უმეტესწილად, სახელმწიფო ხელისუფლებამ საკუთარი ქვეყნის ეკონომიკაზე სრული კონტროლი დაკარგა.

კულტურული გლობალიზაცია – ინფორმაციის, საერთო ღირებულებების, ტრადიციებისა თუ ჩვეულებების გაცეცხლ-გამოცეკვით – ერებს, რეგიონებსა და ადამიანებს შორის განსხვავებების გაქრობის საფრთხეს აჩენს. მაკლანალდიზაციის პროცესი ამის საუკეთესო მაგალითია. კულტურის გლობალიზაციას ხელს ე.წ. საინფორმაციო რევოლუციაც უწყობს, ანუ, სატელევიზიური კომუნიკაციის, ტელეკომუნიკაციების, საინფორმაციო ტექნოლოგიებისა და ინტერნეტის განვითარება. თუმცა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კულტურას გლობალიზაციის მხარდაჭერის გარდა, მისი შეკავებაც შეუძლია და პოლიედუკური ფილმების, ნაიკის ფირმის სპორტული ალკაზმულობისა თუ სტარბაქსის ყაფის სახლების მომარაგებასთან ერთად, ადგილობრივი კულტურისა და ჩვეულებების გათალისწინებაც აუცილებელია.

პოლიტიკური გლობალიზაცია აშკარად გამოიხატება საერთაშორისო ორგანიზაციების მნიშვნელობისა და ზეჯაყუნის ზრდამი. ორგანიზაციები ზენაციონალურია იმ გაგებით, რომ კონკრეტულ ქვეყნებზე ძალაუფლება არა აქვთ, მაგრამ ამავე დროს, რიგი სახელმწიფოებისგან შემდგარ საერთაშორისო სფეროს საკუთარი იურისდიქციის ქვეშ აქცევენ. რამდენიმე ასეთი ორგანიზაცია 1945 წლის შემდეგ ჩამოყალიბდა: ზამრო (ნატო), ევროპის ეკონომიკური თანამშრომლობა, ევროპის გაერთიანება, ევროკავშირი, მსოფლიო ბანკი, საერთაშორისო საეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაცია და მსოფლიო საეკონომიკური თანამშრომლობისა და ერთობლივი მმართველობის ისეთი მექანიზმის სთავაზობენ, რომლითაც სახელმწიფოს არც ძალაუფლება აკლდება და არც სუვერენიტეტი ელახება. მეორე მხარეს კი ზე-ეროვნული ჯგუფებია, რომელთაც ერთი-სახელმწიფოზე ზეჯაყუნის მოხდენა შეუძლიათ. იქიდან გამომდინარე, რომ პოლიტიკური

მაკლანალდიზაცია:
როცა ე.წ. “სწრაფი კვების” ინდუსტრიისთვის დამახასიათებელი კომერციული და მარკეტინგული პრაქტიკა ეკონომიკისა და ცხოვრების სულ უფრო მეტ სფეროში იკიდებს ფეხს.

გლობალიზაცია ინტერნაციონალიზმისადმი იდეალისტურ მისწრაფებებსა და გარკვეულწილად, მსოფლიო მთავრობის იდეაში აისახება, სახელმწიფოთაშორის დამოკიდებულებაზე გაკეთებული აქცენტი, ეკონომიკურ თუ კულტურულ გლობალიზაციის პროცესებთან შედარებით მას საკმაოდ აფერხებს. მაშინ როცა საერთო სახელმწიფოს იდეა ჯერ მაინც შორეულ პერსპექტივაში რჩება, ტრანსნაციონალური კორპორაციების, არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების მოდერნიზაციის დაფუძნებული გლობალური საზოგადოების არსებობა, ძალიან რეალურია...

გლობალიზაცია: სადგო და საკამათო

გლობალიზაცია თავისთავად, მეტად საკამათო საკითხად იქცა. მაშინ როცა სახელმწიფოების მეთაურთა უმრავლესობა გლობალიზებული ეკონომიკის თავის სასარგებლოდ გამოყენებას ცდილობს, ხალხში (ძირითადად განვითარებულ, იშვიათად – განვითარებად ქვეყნებში) ანტიგლობალიზური მოძრაობები ყალიბდება. ასეთმა დანაწილებამ, შეიძლება ითქვას, ტრადიციული კაპიტალიზმისა და სოციალიზმის – მემარცხენეებისა და მემარჯვენეების დაპირისპირება შეცალა. თუმცა, კამათი მომხრეებსა და მოწინააღმდეგეებს შორის მაინც ძალიან გავს ძველ, კარგად ნაცნობ იდეოლოგიურ ბრძოლას. გლობალიზაციის საყრდენი – თავისუფალი ბაზრისა და კომერციის საფუძვლები, პრაქტიკულად ნეო-ლიბერალების საუკურო პოლიტიკას იმეორებს. ასე რომ, გლობალიზაცია იდეოლოგიურ ხასიათს იძენს, კაპიტალიზმში კი კვლავაც აქტუალურ თემად რჩება. ე.წ. “გლობალიზტები” კაპიტალიზმს საყოველთაო სიმდიდრისა და ფართო შესაძლებლობების პერსპექტივაში ქვრივნი და მათი აზრით, გლობალური კაპიტალიზმი უბრალო ხალხს მთელი მსოფლიოს გარშემო ამ შესაძლებლობების გამოყენების საშუალებას მისცემს. მოწინააღმდეგეები კაპიტალიზმს უთანასწორობასა და ძალადობასთან აკავშირებენ და გლობალიზებულ სამყაროსაგან კიდევ უფრო მეტ სიღატაკსა თუ უსამართლობას ელიან. ძველ დავა-კამათს ერთი ახალი შტრიხი მაინც დაემატა: პოსტ-სოციალისტურ სისტემაში უკვე აღიარებული საუკურო ნორმებისა და კაპიტალისტური ორგანიზაციების ალტერნატივა აღარ არსებობს და შედეგად, გლობალურ კაპიტალიზმს რეალური მეტოქე ვერც მოეძებნება – არჩევანი ახლა მხოლოდ ნეო-ლიბერალურსა და მართვად გლობალიზაციებს შორისაა.

პირველი საკამათო საკითხი ზოგადად გლობალიზაციის და მისი მამოძრავებელი ძალების არსებობაა. “მორწმუნეებს” (ეს როგორც პროცესის მომხრეებს, ისე მოწინააღმდეგეებს აერთიანებს) დასტურად 1980 წლიდან კულტურის, ეკონომიკის, მეცნიერების თუ პოლიტიკის სფეროებში წამოწყებული ინტენსიური, თითქმის რევოლუციური ცვილებები მოჰყავთ. აღსანიშნავია თავისუფალი ვაჭრობის ზრდა, ანუ საფინანსო გარიგებებისა და ფულადი გადარიცხვების სიმრავლე; საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების განვითარება და საერთო მოთხოვნის საქონლის გამოჩენა, რუმელსაც მყიდველი ყველა ქვეყანაში ჰყავს. უკიდურეს შემთხვევაში –

ჰაქერლობაში:
საზრისი, რომ ახალი, გლობალიზებული ეკონომიკური და კულტურული რეალობები გარდაუვალია – სამომავლო ინფორმაციული თუ საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების წყალობით

საყოველთაო ტექნოლოგიური განვითარება — ძალაუნებურად გლობალიზაციას უწყობს ხელს და აქედან გამომდინარე, პროცესიც გარდაუვალი ხდება. თუმცა, 1990 წლის (განსაკუთრებით კი — 9/11-ის) შემდეგ — გლობალიზაციას მინც მოუწია ტემპის დაგდება, რაც მსოფლიო ეკონომიკის ცვლილებებში და სსსრულერო დაცვის გამკაცრებაში აისახა.

მეორეს მხრე, სკეპტიკოსები, ანუ ის ხალხი ვინც კაპიტალიზმის ტრადიციულ ან ძველ მემარტხენე განსაზღვრებას იზიარებს, გლობალიზაციაში რაიმე ახალს და რევოლუციურს ან საერთოდ ვერაფერს ხვდავს, ან მას პოლიტიკური მიზნების გამო გაზვიადებულად მოუღნიად მიიჩნევს. კარლ მარქსი, რომელიც ახლა უკვე ლამის გლობალიზაციის ექსპერტადაც აღიქმება, კაპიტალისტური მიწყობის ინტერნაციონალურ ხასიათს ყურადღებას ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისში უთმობდა. თავის დროზე კი ჯერ პობსონმა (1858-1940) და ლენინმა ადრეული XX საუკუნის კაპიტალიზმი იმპერიალიზმთან დააკუშირეს. ბოლო პერიოდში გლობალური ეკონომიკის შესაძინევი ზრდის საპასუხოდ, სკეპტიკოსებს "შიდა" სახელმწიფოებრივი ეკონომიკა მოჰყავთ, სადაც განვითარების ტემპი ისეთგაა, თუმცა საქმიანობა ქვეყნის საზღვრებს არ ცვლება. აქედან გამომდინარე, შიდა ეკონომიკა არც თუ ისე უმნიშვნელო ამბავია, როგორც გლობალისტებს ჰგონიათ. ამ შეზღუდულების მიხედვით, გლობალიზაცია კარგავს რევოლუციური ეკონომიკური თუ ტექნოლოგიური პროცესის სტატუსს და უფრო მეტად ნეოლიბერალე პოლიტიკოსებისა და თეორისტების იდეოლოგიური იარაღად აღიქმება — კორპორატიული ინტერესების დასაცავად (პირსტი და თომპსონი, 1999). საბოლოო ჯამში, გლობალიზაციის ორი მთავარი უპირატესობა იკვეთება: პირველ რიგში, რამდენიმე მნიშვნელოვანი ტენდენცია — შრომის გადანაწილება, პროფკავშირების დასუსტება, საჯარო დანახარჯებისა და სოციალური ბიუჯეტის კონტროლი და მიზნებსზე სახელმწიფოს შეზღუდვების შემცირება — ადრე თუ გვიან, გარდაუვალია. მეორეს მრე ცხადი ხდება, რომ ეს პროცესები დამოუკიდებელია და ვთქვათ, რომელიმე დაინტერესებული ბიზნეს-გვიგანტი, ან ნებისმიერი სხვა პირუნება თუ ორგანიზაცია მის ერთპირუნულ მართვას ვერ მოახერხებს.

ყველაზე მეტი კრიტიკა მინც გლობალიზაციის შედეგს ჰება — რაც, მრწინააღმდეგეთა აზრით, გარდუვალი სიღატაკე და მკვეთრად გამოხატული უთანასწორობა იქნება. მათი შეფასებით, გლობალიზაცია თამაშია: გამარჯვებული მხარე დამარცხებულს ჩაგრავს. ზოგადად, ამ თამაშიში გამარჯვებულად მრავალნაციონალური კორპორაციები და განვითარებული ქვეყნები, მაგრამ მთლიანობაში მინც ა.შ.შ. იგულისხმება. წაგებული კი განვითარებადი ქვეყნები რჩება, სადაც ხელფასები ძალიან დაბალია, საფინანსო შეზღუდვები — მცირე ან საერთოდ არარსებელი და სადაც გლობალური ბაზრები უფრო და უფრო მეტ გავლენას იძენს. მაშინ როცა ამერიკა და სხვა დასაუღური ეკონომიკის სახელმწიფოები 1980 წლიდან უდიდეს პროგრესს აღწვეენ, ღარიბ ქვეყნებში ცხოვრების სტანდარტი უკიდურესად ეცემა. აღსანიშნავია ცენტრალური აფრიკა, სადაც მოსახლეობის 40%-ზე მეტი სიღარიბის ზღვარს ქვემოთაა. მარქსისტულ განსაზღვრებაზე დაყრნობით, რომლის მიხედვითაც კაპიტალიზმს თავიდანვე "მჩაგვრელი" იდეოლოგია ჰქონდა, ვალერმუტინმა (1984) ეკონომიკის მსოფლიო სისტემაში "ცენტრალურ" და "პერიფერიულ" სამყარობებს შორის ამხელა სხვაობის წარმო-

მსოფლიო ეკონომიკური სისტემა:
თეორია, რომლის მიხედვით, მსოფლიო ეკონომიკა უმჯობესია განვიხილოთ როგორც საერთაშორისო დონეზე მომუშავე, ერთგვარი "დახურული" კაპიტალისტური სისტემა.

საერთაშორისო:

ჩრდილოეთ-სამხრეთ დაყოფა: სიმართლე ითქვას, ამგვარი დაყოფა უფრო ხელსაყრელად დადგენილია, ვიდრე გეოგრაფიულად გამართლებული; ძირითადად, იგი ინდუსტრიულად განვითარებულ ჩრდილო ნახევარსფეროს ქვეყნებსა და სახრეთ ნახევარსფეროს ნაკლებად განვითარებული ქვეყნების ურთიერთდამოკიდებულების აღსანიშნად გამოიყენება.

ქმნის მიზეზები გამოიკვლია; მისი აზრით, ამიერიდან მსოფლიოში მთავარი არა აღმოსავლეთ-დასავლეთის, არამედ ჩრდილოეთისა და სამხრეთის დაპირისპირება ხდება.

ლიბერალურ-პლურალისტური შეხედულებით, გლობალური ეკონომიკა და თვისუფალი ვაჭრობა მისასაღებელია, რადგან ყველა ქვეყანას ეძლევა შესაძლებლობა ის პროდუქტი აწარმოოს, რაშიც საუკეთესოა. შედეგად, ასეთი დანაწილებით ყველა მოგებული რჩება. მაგალითად, პროდუქციის ექსპორტი განვითარებული ქვეყნიდან განვითარებულში: პირველი ასეთი გზით წარმოების დაფალ ფასებს ინარჩუნებს, მეორეს კი შემოსავლებისა ზრდისა და სხვა ინვესტიციების მოზიდვის შესაძლებლობა ეძლევა. ასეთ პერსპექტივაში, ერთადერთი ვისაც გლობალიზაციისგან გამორჩენა არა აქვს, მის გარეთ დარჩენილი ქვეყნებია.

კრიტიკას გლობალიზაციის არასტაბილური, სარისკო გარემოც იმსახურებს. გლობალისტები აღიარებენ, რომ დინამიზმი ნებისმიერი კონკურენტუნარიანი საეკონომიკური სისტემისათვისაა დამახასიათებელი, მაგრამ ამავე დროს იმასაც აღნიშნავენ, რომ საბაზრო პრინციპებიდან გამომდინარე, საბოლოო ჯამში პროდუქციის მოწოდება მოთხოვნის შესაბამისი ხდება, ანუ — გლობალური ეკონომიკის გაერყელებასთან ასოცირებულ სახიფათო, ქაოტურ გარემოს დროთა განმავლობაში სტაბილური ეკონომიკა ჩაანაცვლებს. ამის მიუხედავად, შეშფოთება მაინც არსებობს, განსაკუთრებით კი შემდეგი საკითხებია აღსანიშნავი: როგორც წესი, არასტაბილური გლობალური საფინანსო ბაზრების (რომლებიც მხოლოდ მოკლევადიანი გათვლებით ხელმძღვანელობენ) გავლენა მსოფლიო ეკონომიკაზე უფრო და უფრო იზრდება. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ასეც ითქვას — კომპანიების, ინდუსტრიების, ქვეყნების ეკონომიკისა და რეგიონების ბედი ბაზრის “ხუტურებაზე” დამოკიდებული. მექსიკის (1995) და აზიის (1997-99) საფინანსო კრიზისები შესაძლოა, მხოლოდ მომავალი, კიდევ უფრო კრიზისული და ამოუხსნელი მსოფლიო ეკონომიკის ადრეული გამოხატულებაც იყოს. ჯორჯ სოროსმა (1998) მოულოდნელად ასეთ განვითარება ღია საზოგადოებისადმი საფრთხედ შეაფასა და მისი აზრით, პროცესის შეჩერება მხოლოდ რეგულაციის გამკაცრებით და შესაბამისად, საეკონომიკურ არხების გაკონტროლებით თუ იქნებოდა შესაძლებელი.

მეორე საკითხი ულრიხ ბეის (1992) ე.წ. “რისკის საზოგადოების” მოწყობის თეორიაშია ასახული. მისი აზრით, როცა ყველაზე დიდი მნიშვნელობა პიროვნებას ენიჭება, ტრადიციებისა და დამკვიდრებული ჩვეულებების ფასი კი ეცემა, ასეთი საზოგადოება რისკის ქვეშაა — ადამი-

ანის მთავარ ღირებულებებსა და თვითობას საფრთხე ემუქრება. შედეგად, სიტუაცია უადრესად დაძაბულია, ეკონომიკური თუ სოციალური ვარემო — არაპროგნოზირებადი. არასტაბილურობის კიდევ ერთი გამოხატულება ვარემოს დაბინძურებისა და განადგურების პრობლემაა. ეკოსოციალისტები კაპიტალიზმს ეკოლოგიური საკითხების სრული იგნორირების გამო ადანაშაულებენ, უფრო რადიკალ ეკოლოგებს კი გლობალიზაცია მხოლოდ ინდუსტრიალიზმის (ეკონომიკური სისტემა, რომელიც მსხვილი მრეწველობით, კაპიტალის დაგროვებითა და დაუნდობელი კონკურენციით ხასიათდება) გაგრძელებად მიიჩნიათ ინდუსტრიალიზმი — მატერიალიზმის გაერყელებითა და მეცნიერებისა თუ ტექნოლოგიების აბსოლუტური რწმენით — ადამიანურ ღირებულებებსა და ვარემოსადმი პასუხისმგებლობის გრძობას აენიებს. რეფორმისტი ეკოლოგები მსოფლიოს ამ საკითხის გარშემო გაერთიანებისა და ბუნების დაცვისაკენ მოუწოდებენ. თუმცა, როგორც კლდმატკარის ცვლილების შესახებ მიღებული 1997 წლის “კიოტოს პროტოკოლის” შესრულების ზანტი პროცესი გვიჩვენებს, როცა ფსონზე ეკონომიკური წარმატებებია დადებული, ამ საკითხზე ერთობლივი გადაწყვეტილებების მიღება თუ შესრულება — უადრესად რთული საქმეა.

გლობალიზაციასთან კიდევ ერთი საკამათო თემა დაკავშირებული — მისი გავლენა დემოკრატიაზე. სინამდვილეში, პროცესი მხოლოდ ხელს უწყობს დემოკრატიზაციას — ამტკიცებენ გლობალიზაციის მომხრეები. ერთ-ერთი ყველაზე ოპტიმისტური თეორია ფრენსის ფუკუიამას ეკუთვნის, რომლის მიხედვითაც, საბოლოო ჯამში, გლობალიზაცია “ისტორიის დასასრულის” კონცეფციამდე მიდის — ანუ, ადრე თუ გვიან, გლობალური კაპიტალიზმი ლიბერალ-დემოკრატიული პრინციპებისა და ინსტიტუტების საყოველთაო აღიარებას გამოიწვევს. იქიდან გამომდინარე, რომ საბაზრო ეკონომიკის კომპლექსურ ზეწოლასა თუ ზემოქმედებას მხოლოდ ღია და დემოკრატიული საზოგადოება უძლებს, შევიძლია ვთქვათ — ეკონომიკის თავისუფლებისათვის პოლიტიკური თავისუფლებაც აუცილებელია. თუმცა, ამის მიუხედავად, გლობალიზაცია 2 საკითხში მაინც უპირისპირდება დემოკრატიას. პირველი: ეკონომიკური და შესაბამისად, პოლიტიკური ძალაუფლება ზე-ეროვნული კორპორაციების (TNCs) ხელში გადადის. დღესდღეობით მსოფლიო ბაზრებზე სწორედ ისინი დომინირებენ: General Motors, Ford, Esso, Shell, BP, McDonald's, AT&T, News Corporation... მაგალითად, მხოლოდ *ჯენერალ მოტორსის* წლიური შემოსავალი ირლანდიის, ახალი ზელანდიის, ურუგვაის, შრი-ლანკას, კენიის, ნიკარაგუას, ნამიბიისა და ჩადის მთლიანი შიდა პროდუქტის (GDP) ჯამს უტოლდება. ეკონომიკური და ფინანსური ძალაუფლება მომხმარებელთა გემოვნებით მანიპულირების გარდა, კორპორაციებს ახალი ბრენდების შექმნით, მომხმარებლობის წახალისების საშუალებასაც აძლევს. ამავე დროს, აღსანიშნავია ტრანს-ნაციონალური კორპორაციების უნარი, ბიზნესი მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილში აწარმოონ, რაც მათ სახელმწიფოებთან ურთიერთობაში მნიშვნელოვან უპირატესობას აძლევს — კონფლიქტური სიტუაციის შემთხვევაში მარტივად შეიძლება დემოკრატიული კონტროლისგან თავის დაღწევა. განვითარებადი ქვეყნებისათვის საკითხი განსაკუთრებულად მტკივნეულია — ისინი იაფი

მუშახელისა და პროდუქციის წყარო ხდებიან, საპასუხოდ კი კორპორაციები არც გრძელვადიანი ინვესტიციების ჩადების ვალდებულებას იღებენ და არც სტრატეგიული გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობა რჩებათ.

მეორე: ის ფაქტი, რომ ეკონომიკური გლობალიზაციის ტემპი პოლიტიკური გლობალიზაციისაზე ბევრად მაღალია, დემოკრატიის საწინააღმდეგოდ მეტყველებს. მაშინ როცა ეკონომიკა სახელმწიფოს საზღვრებს ნაკლებ ყურადღებას აქცევს, პოლიტიკისათვის ეს თემა კვლავაც მნიშვნელოვანია. მართალია, არსებობენ საერთაშორისო ორგანიზაციები, მაგრამ მათი საქმიანობა გლობალური კაპიტალიზმის აღზვევად ვერ ჩაითვლება. ასეთ სიტუაციაში დემოკრატიის ახალი, კოსმოპოლიტური კონცეფცია ჩნდება (პელტი, 1995). დემოკრატიული პროცესებისა და ინსტიტუტების საზღვრებს გარეთ გატანა, ევროსაბჭოსა და ბაპროს ტიპის ორგანიზაციების გაძლიერების გარდა, შემაფერხებელი — ე.წ. დემოკრატიული დეფიციტის აღმოფხვრასაც მოითხოვს. ამას გარდა, გლობალური ეკონომიკის მმართველობას — ვთქვათ, მსოფლიო ბანკს, ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციასა თუ “დიდ შვიდიანს” — მულტი-ნაციონალური კორპორაციების ინსტიტუტებისა და დისტანცირება და უფრო მეტად ადამიანების უფლებებზე, ეკონომიკურ სამართლიანობასა და გარემოს დაცვაზე ზრუნვა მოუწევთ.

რეგიონალიზაცია

გაერცელებული წარმოდგენის მიხედვით, გლობალიზაცია მშვიდობისა და თანამშრომლობის სასარგებლოდ იზრება, ანუ მსოფლიოს ქვეყნებს შორის ინტეგრაციისა და ეკონომიკური თუ პოლიტიკური ურთიერთდამოკიდებულების გაზრდისაკენ მიისრავს. თუმცა, არსებობს ალტერნატიული განმარტებაც, რომლის მიხედვითაც გლობალიზაცია დაძაბულობისა და კონფლიქტის ახალ პრეცედენტებს ქნის. მაშინ როცა სახელმწიფო ხელისუფლების ეფექტურობა უფრო და უფრო ეცემა, ასეთი დაძაბულობა რეგიონალიზაციის პროცესის გააქტიურებაში იგრძნობა. კლასიკური ერი-სახელმწიფო უსაფრთხოების, სტაბილურობისა და წარმატების გარანტიად ყოფნას პრაქტიკულად ვეღარ ახერხებს — დღესდღეობით ამ მიზნების მიღწევა მხოლოდ მოკავშირე, მეზობელ ქვეყნებთან თანამშრომლობის შედეგად ხდება რეალური. ყველაფრის მიუხედავად, გლობალიზაციისა და რეგიონალიზაციის ურთიერთკავშირი მაინც ბუნდოვანია და რეგიონალიზაცია შეიძლება მხოლოდ გლობალიზაციის ერთ-ერთ ქვე-საფეხურადაც ჩათვალოთ: ურთიერთდამოკიდებული ეკონომიკის ზრდა, საბოლოო ჯამში, რეგიონალურ ხასიათს მიიღებს — რეგიონალურ ორგანიზაციებს ერი-სახელმწიფოებსა და გლობალურ ძალებს შორის ურთიერთობის დარეგულირების შესაძლებლობა ეძლევათ მეორეს მხრივ, რეგიონალიზაციაში საწინააღმდეგო, ანტი-გლობალისტური მიმართულებაც შეიძლება

ტრანსნაციონალური კორპორაციები
ზენაციონალური კორპორაცია ის კომპანიაა, რომელიც ორ ან მეტ ქვეყანაში ქვეყნე ეკონომიკურ საქმიანობას — შეილობილი კომპანიების მეშვეობით ბოლო დროს ამ ტერმინს უფრო მოიხმარენ. ვიდრე მრავალეროვნულ კორპორაციას, რათა ხაზი გაუსვან, რომ კორპორატიული სტრატეგია და საქმიანობა საზღვრების მხოლოდ უპრობლემოდ კეთილსაქმურად, მათ სრულ მოშლას იხსნავენ მინხად.

დემოკრატიის უკმაყოფილება: აღმასკრულვებელ ორგანოთა არასაკმაბრისი ანგარიშვალდებულება არჩეუთი ინსტიტუტების წინაშე: ანად პოლიტიკაში სახალხო წარმომადგენლობისათვის არათანაბარი შესაძლებლობების შენარჩუნება.

რეგიონალიზაცია: ეკონომიკური და პოლიტიკური თანამშრომლობის გაღრმავება ერთი რეგიონის სახელმწიფოთა შორის.

აღიქვამთ, რის დასტურადაც XIX საუკუნეში ეკონომიკური ნაციონალიზმის გავრცელებით გამოწვეული საერთაშორისო ღია ეკონომიკური სისტემის განადგურების მაგალითი გამოდგება. პროტექციონიზმისა და კონკურენტი ბაზრების ჩამოყალიბებამ საყოველთაო დაძაბულობის ფონის შექმნაშიც ითამაშა მნიშვნელოვანი როლი, რასაც საბოლოოდ I მსოფლიო ომი მოჰყვა. ასე რომ, თუ სახელმწიფო ეკონომიკის განვითარების, უსაფრთხოებისა თუ მისი სხვა ინტერესების უზრუნველყოფას ვეღარ ახერხებს, სავარაუდოდ მომავალში ეს მისია უკვე მთლიანად რევიონს დაეკისრება.

რევიონალიზაციის განვითარებას ხელი სტრატეგიულმა თუ ეკონომიკურმა ფაქტორებმაც შეუწყვეს. რევიონალური დაცვის ორგანიზაციები ძირითადად 1945 წლის შემდგომ პერიოდში დაარსდა და ცივი ომის უკიდურესი დაძაბულობის გარემოშიც შეიტანეს თავისი წვლილი. ამათგან ყველაზე მნიშვნელოვანი ნატო და ვარშავის პაქტი (თუმცა ამავე პერიოდში სხვა ორგანიზაციებიც ჩამოყალიბდნენ, მაგ. სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ხელშეკრულების ორგანიზაცია – SEATO). თუმცა ცივი ომის დასრულებასთან ერთად, ნატო-ს დანიშნულებისა და ფუნქციის შეცვლა მოუხდა – საბჭოთა საფრთხის არარსებობის პირობებში, მისი როგორც რევიონალური დაცვის ორგანიზაციის საქმიანობის გაგრძელება, სრულიად უპერსპექტიუო იყო. ამის მიუხედავად, მოსალოდნელი დამლის მაგორად ნატო გაფართოდა: 1999 წელს ჩეხეთი, უნგრეთი და პოლონეთი მიიღო, 2004-ში კი სლოვენის, სლოვაკეთს, ბულგარეთსა და რუმინეთს გაულო კარი. უფრო მეტიც, უსაფრთხოების დაცვა – მშვიდობის შენარჩუნებაზე ზრუნვითა და ჰუმანიტარული ჩარევის (ბოსნიისა და კოსოვოს ოპერაციები 1990-იან წლებში) პოლიტიკით შეიცვალა. 2003-ში, ნატო უკვე ვეროპის საზღვრებსაც გასცდა და ავღანეთში საერთაშორისო მშვიდობისმყოფელთა ძალებს ჩაუდგა სათავეში.

ყველაფრის მიუხედავად, საერთაშორისო რევიონალიზაციის მთავარი საყრდენი მაინც ეკონომიკაა. საერთაშორისო ვაჭრობამ შეიძლება ერთის მხრივ ინტერესთა შეჯერებას შეუწყოს ხელი, მეორეს მხრივ კი – დიდი უნდობლობა და აღშფოთებაც გამოიწვიოს. მართალია, სახელმწიფოები ყოველთვის ცდილობენ სხვა ქვეყნის ბაზრების დაპყრობას, მაგრამ ამავე დროს, საკუთარი ბაზრის უცხოური კონკურენციისგან დასაცუადაც იგივე ენერჯიას ხარჯავენ. თავისუფალი ვაჭრობის ცნებას სათაყისოდ, როგორც წესი, დომინანტი ძალები იყენებდნენ (დიდი ბრიტანეთი XIX საუკუნეში და ა.შ.მ. XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან), მაშინ როცა საკუთარი ბაზრის დაკარგვის შიში მათთვის სრულიად უცხო იყო. საერთო ჯამში, იგი შეიძლება პროტექციონიზმის გაჩენასაც უწყობდეს ხელს – ნაკლებად განვითარებული ქვეყნები საკუთარი თავის ე.წ. “უსამართლო კონკურენციისგან” დაცვას ცდილობენ: მაგალითად, XIX საუკუნის ბოლოს ვეროპაში ეკონომიკური ნაციონალიზმის გამძაფრება აღიარებულია როგორც რეაქცია ბრიტანეთის უპირატესობის წინააღმდეგ; და რაკილა დღეს ნაციონალური პროტექციონიზმი ეფექტურ იარაღად

პროტექციონიზმი:

ადგილობრივ მწარმოთა დაცვის მიზნით იმპორტის შეზღუდვა ქვობებისა თუ ტარიფების დაწესების მეშვეობით

საყურადღებოდ:

რეგიონალური ეკონომიკური გაერთიანებები

ჩრდილო ამერიკის თავისუფალი ვაჭრობის პაქტი (NAFTA): შეთანხმებას კანადას, მექსიკას და ა.შ.შ.-ს შორის 1993წ. მოქმედა ხელი და ნაწილობრივ, ეს იყო პასუხი ევროპის დანქარებულ გაერთიანებაზე. ეს ორგანიზაცია მიზნად ისახავს საფუძველი დაუდოს ფართო ეკონომიურ თანამშრომლობას მთელი დასავლეთ ნახევარსფეროს მასშტაბით.

ევროკავშირი (EU): შეიქმნა 1993წ. უკვე არსებული ევროპის ეკონომიკური გაერთიანების საფუძველზე. თავიდან მასში 6 სახელმწიფო შედიოდა, დღესდღეობით კი მის რიგებში უკვე 27 წევრია.

აზია-წყნარი ოკეანის აუზის ეკონომიკური თანამშრომლობა (APEC): 1989წ. შექმნილი ეს არაფორმალური გაერთიანება დღესდღეობით 21 წევრისაგან შედგება, და დედამიწის მოსახლეობის 40%, ხოლო მსოფლიოს მთლიანი ეროვნული შემოსავლების 50% მოითვლის.

შერკოსური: ეს ორგანიზაცია ლათინური ამერიკის ქვეყნებს შორის თავისუფალი ვაჭრობის უდიდესი კავშირია.

ამერიკათაშორისო თავისუფალი ვაჭრობის არეალი (FTAA): ჩრდილო და ლათინური ამერიკის 34 სახელმწიფოს გამაერთიანებელი ორგანიზაცია, სადაც ა.შ.შ. და კანადა ღომინირებენ.

აღარ ითვლება, რეგიონალური ხასიათის ეკონომიკური თანამშრომლობა უფრო და უფრო მიმზიდველი ჩანს როგორც საერთაშორისო ვაჭრობის გამარტივებისათვის, ისე შხარდი გლობალური კონკურენციისგან თავის დასაცავად.

ზოგიერთი რეგიონალური საეჭრო ბლოკი, მაგ. EEC — მეორე მსოფლიო ომის დასრულებისას ჩამოყალიბდა, მაგრამ უმეტესობა 1990 წლის შემდეგ, ეკონომიკური გლობალიზაციის საპასუხოდ დაარსდა: NAFTA, APEC, და FTAA. დღესდღეობით მსოფლიო ვაჭრობის 1/3-ზე მეტი ამ 4 რეგიონზე მოდის: ჩრდილოეთ და სამხრეთ ამერიკა, ევროპა, აზია და ოკეანია, აფრიკა და ახლო აღმოსავლეთი. ეკონომიკური რეგიონალიზაციის მომავალი ამგვარ საეჭრო ბლოკების სტრატეგიაზეა დამოკიდებული: გლობალიზაციას შეეწინააღმდეგონ და ჩაკტილი ეკონომიკური სისტემა ააწყონ, თუ გლობალურ ღია ეკონომიკაში რეგიონის ინტეგრაცია მოახდინონ. საბოლოო ჯამში, მთავარი ისაა, რამდენად გაამართლებს გლობალური ეკონომიკის მმართველობა — ახლა მსოფლიო საეჭრო ორგანიზაციისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიზანი — ლიბერალური ეკონომიკის გაერთიანებაა.

ვეროკუშირი

“ერთიანი ვეროპის იდეა” (რომლის თანახმადაც ისტორიული, კულტურული თუ ერობრივი განსხვავებების მიუხედავად, ვეროპა ერთიან პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენს) 1945 წლამდე დიდი ხნით ადრე განდა. XVI საუკუნეში, ჯერ კიდევ რეფორმაციის პროცესის დაიწყებამდე, რომის პაპის “ზე-სახელმწიფოებრივი” ძალაუფლება თითქმის მთელ ვეროპაზე ვრცელდებოდა. მას შემდეგაც კი, რაც ვეროპაში სუვერენული სახელმწიფო სისტემები ჩამოყალიბდა, ისეთი განსხვავებული მონარქიები, როგორცაა ჟან-ჟაკ რუსო, ანრი დე სენ-სიმონი (1760-1825) და ჯუზეპე მაშინი, სხვადასხვა დროს ვეროპული ნაშრომობისა და საერთაშორისო პოლიტიკური ორგანიზაციების დაარსების იდეებს ავითარებდნენ; ოლონდო, XX საუკუნის მეორე ნახევარამდე ასეთი იდეები მხოლოდ უიმედო და უტოპიური იყო. II მსოფლიო ომის დასრულებისას კი ვეროპა ისტორიულად უპრეცედენტო ინტეგრაციის პროცესის მომსწრე გახდა – ზოგის აზრით, იქმნებოდა ის, რასაც 1946 წელს უინსტონ ჩერჩილმა “ვეროპის შეერთებული შტატები” უწოდა. მართლაც, მაშინ როცა ერი-სახელმწიფოს ნაკლუანებები უკვე ამკარაა, ვეროპული ინტეგრაციის ასეთი მოდელი მსოფლიოს პოლიტიკური მოწყობის უნივერსალურ მაგალითს გეთავაზობს.

ცხადია, პროცესის დაჩქარებას თავისი მიზეზებიც აქონდა. მნიშვნელოვანია მოუღენების სწრაფი და, შეიძლება ითქვას, უალტერნატი-ვო განვითარება 1945 წლის შემდგომ ვეროპაში. აქ აღსანიშნავია შემდეგი:

ომებით დაუძღვრებულ ვეროპაში ეკონომიკური რეკონსტრუქცი-ისა და ფართო ბაზრის შექმნის აუცილებლობა. საყოველთაო მშვიდობის შენარჩუნების სურვილი, რაც თავის მხრივ, ფრან-გულ-გერმანული კონფლიქტის განმუხტვაში გამოიხატა. იმის აღიარება, რომ ე.წ. “გერმანიის პრობლემა” მხოლოდ გერმანიის ვეროპაში ინტეგრირების გზით შეიძლება გადაწყდეს. თავდაცვის უზრუნველყოფა საბჭოთა ექსპანსიონიზმის წინააღმდეგ; დამოუკიდებელი როლის დამკვიდრება ბიპოლარულ მსოფლიო წესრიგში.

აკვეთილი და გაერთიანებული ვეროპა ა.შ.შ.-ს ინტერესებშიცაა: პირველ რიგში, როგორც ბაზარი ამერიკული საქონლისათვის და ასევე, როგორც ძლიერი იარაღი კომუნიზმის წინააღმდეგ.

საყოველთაო თანხმობა, განსაკუთრებით კონტინენტურ ვეროპაში: დამოუკიდებელი ერი-სახელმწიფო მშვიდობისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფას ვერ ახერხებს.

“გერმანიის პრობლემა”:
გაერთიანებული გერმანიის გაძლიერებით, ვეროპულ სახელმწიფოთა სისტემაში წარმოქმნილი სტრუქტურული არასტაბილურობა.

გარკვეულწილად, ვეროპული ინტეგრაციის ასეთი ტემპი შემდეგმა ფაქ-ტორებმა განაპირობა: 1) ინტერნაციონალიზმის იდეალისტური რწმენა და 2) ერი-სახელმწიფოთსთან შედარებით, საერთაშორისო ორგანიზაციებისად-მი ნდობის მაღალი ხარისხი. ნათელი მაგალითია ჟან მონესა და რობერტ

შუმანის (1886-1963) შემოთავაზებული *ფედერალისტური* წარმოდგენები ევროპული ინტეგრაციის შესახებ. თუმცა, ადრეული ოცნებები "ფედერალურ ევროპაზე", რომელშიც ერი-სახელმწიფოები გაერთიანდებოდნენ, აუხდენელი დარჩა. სამაგიეროდ, ამ გაერთიანებისაკენ *ფუნქციონალისტური* გზა ჩაისახა. შედეგად, ევროპულ მოდელში ყველაზე დიდი მნიშვნელობა ქვეყნების მიერ აღიარებულ აუცილებელ და ამეც დროს, ნაყლებად საკამათო საკითხს – ეკონომიკურ თანამშრომლობას მიენიჭა. 1952 წელს საფრანგეთის იმდროინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრის, რობერტ შუმანის მრჩეველის, ჟან მონეს ინიციატივით, "ევროპის ქვანახშირისა და ფოლადის გაერთიანებას" (European Coal and Steel Community) ჩაყვარა საფუძველი. 1957 წლის რომის ხელშეკრულების მიხედვით, უკვე "ევროპის ეკონომიკური კავშირი" (European Economic Community) იქმნება. ეს ყველაფერი საერთო ევროპული ბაზრის შექმნასა და მთავარ მიზანს – "ევროპელი ხალხის კიდევ უფრო დაახლოებას" – ემსახურებოდა. მოგვიანებით, ნოოფუნქციონალიზმი უკვე ფასდება როგორც ევროპული და ზოგადად რეგიონალური ინტეგრაციის ყველაზე გაყვნიანი თეორია.

ECSC (ევროპის ქვანახშირისა და ფოლადის გაერთიანება), EEC (ევროპის ეკონომიკური კავშირი) და Euratom (ევროპის ატომური ენერჯის თანამშრომლობა) 1967 წელს ჩამოყალიბდნენ და ევროპის თანამშრომლობა (EC) შექმნეს. მართალია, 1973 წელს თანამშრომლობის "ექვეყნულს" (საფრანგეთი, გერმანია, იტალია, პოლანდია, ბელგია, ლუქსემბურგი) გაერთიანებული სამეფო, ირლანდია და დანიაც დაემატა, მაგრამ 1970-იანი წლები მაინც "უძრაობის" პერიოდად ითვლება. ინტეგრაციის პროცესი არ შეჩერებულა, თუმცა 1986-ში ერთიანი ევროპული აქტის მიღებამ, ქვეყნებს შორის პროდუქციისა და ადამიანების თავისუფალ მიმოსვლაზე კონტროლი გაამკაცრა. 93-ში საბოლოოდ მიღებული მასტრიხტის *ხელშეკრულების* თანახმად, მუშაობას უკვე ევროკავშირი იწყებს. პოლიტიკური გაერთიანების გარდა, 15 წევრს შორის (9 არსებულ წევრს ემატება საბერძნეთი, პორტუგალია, ესპანეთი, ავსტრია, ფინეთი და შედგით) მოლაპარაკებები საერთო ვალუტის შექმნის შესახებაც იწყება. "ევროს" შესახებ შეთანხმება მიღწეულია 1999 წელს, თავად ფული კი მიმოქცევაში 2002 წლიდან შემოდის. 2004 წელს ევროკავშირი გაფართოების რადიკალურ ფაზას იწყებს: თავის რიგებში ხმელთაშუაზღვისპირეთის, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის 10 ქვეყანას იღებს და ამით წლების განმავლობაში მათ გაემეფ "რკინის ფარდას" ხსნის. 2007-ში გაერთიანებას ბულგარეთი და რუმინეთიც ემატებიან. მოლაპარაკებები ხორვატიასთან, მაკედონიასთან და თურქეთთან მიმდინარეობს; პოტენციური კანდიდატების სიაში ბოსნია-ჰერცეგოვინა, ჩერნოგორია და სერბეთიც შედიან.

ბნელი სათქმელია, პოლიტიკური ორგანიზაციის რა კატეგორიას შეიძლება მოეკუთვნოთ ევროკავშირი. მისი წევრების სუვერენიტეტი იმთავითვე ჩაიღო ე.წ. "ლუქსემბურგის შეთანხმებაში" (1966წ.) და მათ ვეტოს უფლებაც მიენიჭათ – საკუთარ, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან

ფუნქციონალიზმი:
თეორია, რომლის თანახმადაც ხელისუფლება პირველ რიგში ხალხის მოთხოვნებს უნდა პასუხობდეს; ასევე, იგი რეგიონალური თანამშრომლობისაკენ გადადგმულ ნაბიჯებს მოითხოვს – გარკვეულ სფეროებში პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებას მშობარი ქვეყნების აზრის გათვალისწინებით.

ნოო-ფუნქციონალიზმი:
თეორია, რომლის თანახმადაც მსოფლიოს ერთ კუთხეში მიმდინარე რეგიონალიზაციის პროცესი, სხვაგანაც იგივე ტენდენციების გაქვინას უწყობს ხელს.

სახელმწიფო ინტერესების დასაცავად. ასევე, გავლენიანი უმრავლესობის პრინციპით კენჭისყრის გამოყენება იმის საშუალებას იძლევა, დიდი ქვეყნების მოთხოვნებიც კი დაიბლოკოს. შედეგად, მივიღეთ ორგანიზაცია, რომელსაც როგორც სამთავრობოთაშორისი, ისე ზესახელმწიფოებრივი ნიშან-თვისებები ახასიათებს. პირველი აშკარად მჟღავნდება მინისტრთა საბჭოს საქმიანობაში, მეორე კი — უპირატესად, ევროკომისიისა და ევროსასამართლოს დონეზე. მართალია, ევროკავშირი ფედერალური ევროპის მოდელად ჯერაც არ ქცეულა, მაგრამ რამდენადაც ზოგადევროპული კანონმდებლობა უზენაესია წვერი ქვეყნების სახელმწიფო-კანონმდებლობებთან შედარებით, ალბათ, მაინც უპირანი იქნებოდა ევროპის “ფედერალიზაციაზე” საუბარი. დღის წესრიგში უკვე დადგა საკითხი ევროკავშირის დაწერილ კონსტიტუციაზეც კი, და იგი ალბათ მალე გადაიჭრება დადებითად, თუმცა 2005წ. პოლანდიამ და საფრანგეთმა, რეფერენდუმების გზით, ჯერ-ჯერობით უარყოფითი პოზიცია დააფიქსირეს.

საყურადღებოდ:

ევროკავშირის ინსტიტუტები

◀ **ევროკომისია:** ევროკავშირის აღმასრულებელ-ბიუროკრატიული ორგანო, რომელსაც წვერი ქვეყნების წარმომადგენელი 27 კომისარი და პრეზიდენტი ხელმძღვანელობენ. მას საკანონმდებლო წინადადებების შემუშავება, ევროკავშირის ხელშეკრულებების შესრულების მეთვალყურეობა და პოლიტიკური კურსის გატარება ევალება.

◀ **მინისტრთა საბჭო:** გადაწყვეტილებათა მიმღები ორგანო, რომელიც თავიანთი ქვეყნების პარლამენტებისა და მთავრობების წინაშე ანგარიშვალდებულ 27 მინისტრს აერთიანებს; თავმჯდომარე ყოველ 6 თვეში ერთხელ იცვლება, შეთანხმებები კი გავლენიანი ან უბრალო უმრავლესობის წესით მიიღება.

◀ **ევროსაბჭო:** ესაა შებენიერების უმთავრესი ადგილი, სადაც წვერი-ქვეყნების მთავრობის მეთაურები, საგარეო საქმეთა მინისტრებთან და ორ კომისართან ერთად, ევროკავშირის საქმიანობის ყველა მიმართულებასზე მსჯელობენ.

◀ **ევროპარლამენტი:** 785 წევრისაგან შემდგარი სამეთვალყურეო და არა საკანონმდებლო ფუნქციებით აღჭურვილი ასამბლეა; მის უფლება-მოისილებაშია ევროკავშირის ბიუჯეტის დამტკიცება, ევროკომისიის დათხოვნა და მრავალი სხვა.

◀ **ევროსასამართლო:** ევროკავშირის ყველა წვერი-ქვეყნის წარმომადგენელი 27 მოსამართლისა და 8 თავი ადვოკატისაგან შედგება, რომლებიც მრჩეველთა ფუნქციებს ასრულებენ. ევროსასამართლოს კანონმდებლობა უპირატესობით სარგებლობს წვერი-სახელმწიფოების ეროვნულ კანონმდებლობებთან შედარებით.

ეკტოს უფლება:

ამა თუ იმ გადაწყვეტილებისა თუ ქმედების ბლოკირების კანონიერი უფლება.

გავლენიანი უმრავლესობის პრინციპით: კენჭისყრის სისტემა, როდესაც სხვადასხვა საკითხის გადაწყვეტას სხვადასხვაგვარი უმრავლესობა სჭირდება; როცა ამა თუ იმ სახელმწიფოს “ხმა”, უზემად რომ ეთქვას, მისი სიდიდის სათანადო წონის მატარებელია.

რა თქმა უნდა, როგორც ეკონომიკური, ფულად-საქრედიტო და მნიშვნელოვანწილად, პოლიტიკური ნებაყოფლობით გაერთიანება, იგი უნიკალური ორგანიზაციაა. გაერთიანებიდან კავშირზე გადასვლამ არა მარტო მთავრობათაშორისი თანამშრომლობა გააღრმავა ისეთ სფეროებში,

სუსსადრება:

პოლიტიკური გავერთო ესაა გადწყვეტილების მიღების უფლების გადაცემა ცენტრიდან უფრო დაბალ დონეებზე; გერმანიის მსგავს სახელმწიფოებში იგი დეცენტრალიზაციასა და მმართველობაში სახალხო თანამონაწილეობას გულისხმობს. რაც ფაქტიურად, ადგილობრივი და რეგიონალური ინსტიტუტების მხარდაჭერას ნიშნავს. თუმცა, ანტი-ფედერალისტები მასში იმ კონსტიტუციურ პრინციპსაც ხედავენ, რომელიც სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას წარმოადგენს. ეროგაერთიანების ინსტიტუტების ზეჯედენისაგან იტყვის.

საყურადღებოდ:

ფროინტგრაცია: დადებით და უარყოფითი მხარეები

ფროინტგრაციის სასარგებლოდ, შემდეგ მოსაზრებებს გამოთქვამენ:

◀ კონსოლიდირებული ხედვის წახალისებით, ის ეროპის ხალხებს ეიწრო, კარნაქტილი ნაციონალიზმისაგან ათვისუფლებს.

◀ ეკონომიკური, საფინანსო და პოლიტიკური ერთეურობები იმდენად აკუმირებს სახელმწიფოთა ინტერესებს ერთმანეთთან, რომ ეროპაში იმი ან რაიმე სერიოზული დაპირისპირება წარმოუდგენელი ხდება.

◀ მთელი კონტინენტის მასშტაბის მქონე ბაზრის შექმნა უზრუნველყოფს მატერიალური კეთილდღეობის ზრდას და ეროპის უსაფრთხოებას გლობალური ეკონომიკის პირობებში.

◀ "ზიარი" ხუვერენტეტი ის ერთადერთი გზაა, რაც ეროპულ სახელმწიფოებს საშუალებას მისცემს წამყვანი როლი და დამოუკიდებელი თამაში ითამაშონ მსოფლიო სცენაზე.

◀ პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირი ურთიერთგადახლართულია, ანუ — ერთიანი ბაზრის მართვა საერთო წესებითა და გადაწყვეტილებებით ხდება შესაძლებელი.

◀ ეროპის მოქალაქეობა პიროვნებას უფრო ფართო და ხშირად, უფრო მყარ სისტემას სთავაზობს — მისი თავისუფლებებისა და შესაძლებლობების უზრუნველსაყოფად.

თუმცა, არსებობს ფროინტგრაციის კრიტიკული ხედვაც:

◀ ეროვნული ხუვერენტეტის დაკნინება გადაწყვეტილებების მიღებისას, ეროვნული ინტერესებისა და მოთხოვნილებების უგულვებლყოფას იწვევს.

◀ ეროვნული, ენობრივი და კულტურული განსხვავებანი შეუძლებელს ხდის ერთიანი პოლიტიკური ხედვის ჩამოყალიბებას ეროკავშირის წყურ-ქვეყნებს შორის.

◀ ეროკავშირის ინსტიტუტებსა და ეროპის ხალხებს შორის არსებული "უფსკრული", დემოკრატიულობის დეფიციტის აღმოფხვრას საშო მყოლოდაც კი შეუძლებელს ხდის.

როგორცაა საგარეო და თავდაცვითი პოლიტიკა, საშინაო საქმეები და იურისპრუდენცია, იმიგრაცია და წესრიგის დაცვა, არამედ ევროკავშირის მოქალაქეობის ცნებაც დაამკვიდრა, რაც ნებისმიერ წევრ-ქვეყანაში ცხოვრების, მუშაობისა და პოლიტიკური აქტიუობის შესაძლებლობას უზრუნველყოფს. ყვალაფერ ამის მიუხედავად, ევროკავშირის კიდევ შორს დგას ნაოცებარი ევროპული სუპერსახელმწიფოს მოდელისაგან.

ინტეგრაციის პროცესს, ძირითადად, პოლიტიკური ელიტები და კორპორატიული ინტერესები განაპირობებს და ისინი ხელშეწყობენ ცდილობენ ევროპის ხალხებში მხარდაჭერის მოპოვებას ახალი ევროპის იდეისადმი.

ინტეგრაცია უპირველეს ყოვლისა, დიდ და ეკონომიკურად მძლავრ სახელმწიფოებს აძლევს ხელს და საბოლოოდ, ევროპის კონტინენტზე გერმანიის დომინირებამდე მივიყვანს.

ევროპული კავშირის წარმატებები აშკარაა, თუმცა მას ჯერ კიდევ მოუწევს რამდენიმე გამოცდის ჩაბარება: პირველ რიგში, ეს საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკას ეხება — საქმე ისაა, რომ ჯერაც უამრავი ფული იხარჯება ზოგიერთ ქვეყანაში არაკონკურენტუნარიან ფერმერობის დასხმარებლად. ამ პოლიტიკის გადახედვის აუცილებლობაზე თითქმის აღარაფერია დაობს, მაგრამ საერთო ენის გამონახვა ფრანგ და გერმანულ ფერმერთა გაელენიან ლობისტან — ვერა და ვერ მოხერხდა. კიდევ ერთი პრობლემა ე.წ. “დემოკრატიის დეფიციტია”: იგულისხმება ევროპარლამენტი, რომელიც ერთადერთი არჩევითი ორგანოა მთელს ახალ ევროპულ სისტემაში. მესამეც, ევროკავშირის გაფართოებამ არაერთგვაროვანი რეაქცია გამოიწვია: ინტეგრაციის ძლიერი მოლოდინი მაშინ გაჩნდა, როდესაც ეს ორგანიზაცია უფრო კომპაქტური იყო, და მხოლოდ დამფუძნებელი “ექვსეულისაგან” შედგებოდა. შემდგომში, განსაკუთრებით აღმოსავლეთ ევროპის მიმართულებით გაფართოების პროცესმა სერიოზული დაძაბულობა წარმოქმნა ე.წ. “გაფართოებისა” და “კავშირების გაღრმავების” მომხრეთა შორის. რამდენადაც დღეს ევროკავშირის პოლიტიკური კურსის განსაზღვრაში გაცილებით ბევრი სახელმწიფო მონაწილეობს, გაღწევილებების მიღება საკმაოდ გართულდა და შესაძლოა, საერთოდ შეუძლებელიც კი გახდეს. სწორედ ამან დაბადა ერთიანი ევროკავშირის კონსტიტუციის შემქმნის აუცილებლობა, მაგრამ მისი რატიფიცირების ჩაშლამ ევროკავშირს ბევრი ინსტიტუციური ხასიათის თავსატეხიც გაუჩინა.

გლობალური მართვა

გზა “მსოფლიო მთავრობისაკენ”?

“მსოფლიო მმართველობის“ იდეაც იმავე ლოგიკითაა განმტკიცებული, რაც სახელმწიფოს კლასიკურ-ლიბერალურ გამართლებას უდევს საფუძვლად, ანუ — საზოგადოებრივი კონტრაქტის თეორიით. ზუსტად ისევე, როგორც განსხვავებული ინტერესების მქონე პირიუნიბათა შორის წესრიგისა და სტაბილურობის უზრუნველყოფის ერთადერთი საშუალება სუვერენული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაა, საკუთარი ეროვნული ინტერესების მქონე სახელმწიფოთა შორის კონფლიქტების თავიდან არიდებაც უზენაესი “მსოფლიო ხელისუფლების“ მეშვეობით იქნება შესაძლებელი. თუმცა, გინდაც ამგვარი მთავრობის შექმნის პრაქტიკული პრობლემები მოგვარდეს კიდევ, მას სულ ცოტა, 3 დიდი ხინჯი მაინც ექნება: ჯერ ერთი, ისევ და ისევ ლიბერალური მსოფლმხედველობის გადასახედიან, მსოფლიო მთავრობის არსებობა შეუზღუდავი და გაუკონტროლებელი ხელისუფლების ხიფათს შეიცავს. მსოფლიო მმართველობა, შესაბამისად, მსოფლიო ტირანიად შეიძლება გვექცეს. მეორე — საკითხავია, რამდენად მოხერხდება იმ მსოფლიო მოქალაქეობრიობის ცნების დანერგვა, რის გარეშეც ამგვარი მმართველობა, უბრალოდ, წარმოდგენილი იქნება — ხალხები ხომ საკუთარი კულტურული, ენობრივი, რელიგიური თუ სხვა განსხვავებების მიხედვით არიან დაყოფილნი ჩვენს სამყაროში. და მესამე: გეოგრაფიული და ინსტიტუციური სიშორე ხელისუფლებასა და ხალხებს შორის ძნელად წარმოსადგენს ხდის, როგორ მოხერხდება წარმატებული დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების განხორციელება მსოფლიო მმართველობის სისტემის ფარგლებში.

და მაინც, XX საუკ. ორი მსოფლიო ომის გამოცდილებამ, განსაკუთრებით კი სამხედრო ტექნოლოგიების უკიდურესმა განვითარებამ, გადაუდებელ ამოცანად დასაზა იმგვარი ინსტიტუტების ჩამოყალიბება, რომლებიც საერთაშორისო თანამშრომლობას წახალისებდა და ხელს შეეწყობდა კიდევ. გლობალური მართვის მცდელობის პირველ ექსპერიმენტად შეიძლება 1919წ. შექმნილი უილბლო ერთა ლიგა ჩაითვალოს, რომელმაც, სამწუხაროდ, ვერ მოახერხა საკუთარი სახელწოდება გაემართლებინა. ა.შ.შ.-ს პრეზიდენტ უილსონის დიდი მცდელობის მიუხედავად, კონგრესმა მაინც არ დაუჭირა მხარი ამერიკის გაწევრიანებას ამ ორგანიზაციაში. I სოფლიო ომში დამარცხებული გერმანია ერთა ლიგაში კი მხოლოდ 1926წ. “შეუშვეს“, თუმცა, 1933წ. პიტლერის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ, ისევ გარიცხეს.

II სოფლიო ომის დასასრულს, მსოფლიო მმართველობის იდეამ ახალი სასიცოცხლო ძალა შეიძინა: 1944წ., ბრეტონ-უუდში (ა.შ.შ.) 44 ქვეყანა იმაზე შეთანხმდა, რომ საჭირო იყო ახალი წესები და ინსტიტუტები — ომისშემდგომ მსოფლიოში საერთაშორისო ვაჭრობისა და ფულად-საკრედიტო სისტემების სამართავად. სწორედ ამ შეთანხმებას მოჰყვა მყარი

თავისუფალი ვაჭრობა
ესაა ტარიფებითა თუ პოლიტიკონიზმის ხსება ფორმებით შეუზღუდავი ვაჭრობის სისტემა სახელმწიფოთა შორის. ეკონომიკური თვალსაზრისით იგი სახელმწიფოების საშუალებას აძლევს. მათთვის ყველაზე ხელსაყრელი სამრეწველო დარგები და მომსახურების სფეროები განვითარონ, გაიყარონ ამ მიმართულებით და საერთო სარგებელი ნახონ. პოლიტიკურად, თავისუფალი ვაჭრობა ურთიერთდამოკიდებულობა და კომპოლიტიკონიზმს უწყობს ხელს, რაც ფაქტიურად კონფლიქტებსა და ომებს შეუძლებელს ხდის. კრიტიკოსთა აზრით თავისუფალი ვაჭრობა ეკონომიკურ უთანასწორობას აღრმავებს, რადგან ძლიერი სახელმწიფოები სუსტი ქვეყნების ბაზრებს იყვრობენ, თავად კი ვარჯიშობენ კონკურენციისაგან სრულიად დაცულად გრანობენ თავს. თავისუფალი ვაჭრობის საკითხი ძირითადია გლობალიზაციის აუკარგინაობაზე და მის გულკენებზე კამათის დროს.

უომინგტონური თანხმობა:
პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა პაკეტი, რაც ბაზარზე შეჭრის შესაძლებლობათა შემცირებას იხსნავს მიზნად — სახელმწიფოს მხრივ ჩაურევლობის, პროტექციონიზმისა და ფოსკალური წინააღმდეგობის შემცობით.

ფინანსური პირობების დადგენა და იმ აუთარკიული და პროტექციონისტული პოლიტიკის უარყოფა, რამაც უკიდურესად მოშხამა საერთაშორისო ურთიერთობები ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში. მსოფლიო ეკონომიკის რეგულირებისათვის დაფუძნდა სამი ახალი ინსტიტუტი: საერთაშორისო საეკონომიკური ფონდი (IMF), ტარიფებისა და ვაჭრობის გენერალური შეთანხმება (GATT) და მსოფლიო ბანკი (WB). ამ გაგებით, შეთანხმება უფრო მეტკანტილიზმისაკენ იხრებოდა, ვიდრე კლასიკური ეკონომიკის ფუძემდებელთა მიერ ნაქადაგები კომერციული ლიბერალიზმისაკენ და დადგენილი გაცვლითი კურსის სისტემის შექმნას მოითხოვდა, რამდენადაც ცვალებადი ნიხრები იმთავითვე არამყარია და ეროვნული ეკონომიკის გრძელვადიან დაგვმეას უშლის ხელს.

თუმცა, XX საუკ. 70-იანი წწ. დასაწყისში, მთელი ეს სისტემა დაირღვა მას შემდეგ, რაც ა.შ.შ.-მ გადაწყვიტა "მეიშე" ღოლარი და აშან, თავის მხრივ, დადგენილი გაცვლითი ნიხრის რეჟიმი მოარღვია, საერთაშორისო საეკონომიკური ფონდი კი მისი მთავარი ფუნქციის გარეშე დატოვა. ამ ნაბიჯის გადადგმა ამერიკას შხარდმა საშინაო ეკონომიკურმა სირთულეებმა აიძულა, ხოლო "მცოკეი" გაცვლითი ნიხრის შემოღებამ ქვეყანაში სერიოზულ პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ ცვლილებებს დაულო სათავე. პოლიტიკური თვალსაზრისით, ყოველივე ამან ე.წ. "უომინგტონური თანხმობა" წარმოშეა, ხოლო იდეოლოგიურ შედეგებს რაც შეეხება, საერთაშორისო საეკონომიკური ფონდმაც, ბატლ-მაც და მსოფლიო ბანკმაც, XX საუკ. 70-იანი წწ. უკვე იმგვარი საერთაშორისო ეკონომიკური წესრიგის იდეები აიტაცეს, რაც თავისუფალ ბაზრისა და თავისუფალი ვაჭრობის სარეკტიკონიზმის დაემყარებოდა. 1995წ., ბატლ-ის ნაცვლად, მსოფლიო ორგანიზაციის დაარსებამ (WTO) კიდევ უფრო გააძლიერა ეს ტენდენცია და ეკონომიკური გლობალიზაციის დაჩქარებულ წინსვლას შეუწყო ხელი.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია (ბამრო)

ბამრო II მსოფლიო ომის მიწურულს, 1945წ. აპრილ-ოგნისში შეიქმნა სან-ფრანცისკოს კონფერენციაზე და იმთავითვე მიზნად ისახუდა "ერთა ლიგის" შეცდომების თავიდან აცილებას. ბამრო რეალიზმისა და იდეალიზმის ერთგვარი ნახუია — მისი ქარტია საერთაშორისო ნორმების უმაღლეს სტანდარტებს უწყესებს მასში გაწერიანების მსურველ სახელმწიფოებს. იგულისხმება ძალის გამოყენებაზე უარის თქმა (თუკი საქმე თავდაცვას არ ეხება), საერთაშორისო კონფლიქტების მშვიდობიანი გზებით მოგვარება, თანამშრომლობა ადამიანის უფლებებისა და ძირეულ თავისუფლებების უზრუნველსაყოფად, და ეროვნული დამოუკიდებლობისა და თვითგამორკვევის უფლების აღიარება. ყოველივე ამის საფუძეველი — კოლექტიური უსაფრთხოების პრინციპი და იმის რწმენაა, რომ ერთობლივი ქმედება იმ "ძველი პოლიტიკის" ალტერნატივას მოიტანს, რომელიც მხოლოდ ეროვნულ ინტერესებს ითვალისწინებდა და ძალთა

ბალანსის შენარჩუნებას ცდილობდა. თუმცა, ალბათ საკამათო არ იქნება თუ ვიტყვი, რომ მის დამფუძნებელთა ოცნებებს აღსრულება არ უწყრიათ – ყოველ შემთხვევაში, სრულად მაინც.

გაეროს სტრუქტურის თავი და თავი — გენერალური ასამბლეაა, რომელშიც ყველა წევრი ქვეყანა შედის და თითოეულ მათგანს თითო ხმის უფლება გააჩნია. მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მიღებას წევრთა 2/3 სჭირდება, ოღონდ ამ გადაწყვეტილებებს უფრო რეკომენდაციის ხასიათი აქვთ, ვიდრე იძულებითი საერთაშორისო კანონებისა. გაეროს ყველაზე მნიშვნელოვანი ორგანო უსაფრთხოების საბჭოა, რომელიც პასუხისმგებელია საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების დაცვაზე და შესაბამისად, სწორედ ის ახორციელებს გაეროს, როგორც მომრიგებლის, დამკვირვებლის, მშვიდობისმყოფელისა და, თუ საჭიროა, მშვიდობის იძულებით უზრუნველყოფელის ფუნქციებს. საბჭოში 15 წევრია; ე.წ. “დიდი ხუთეული” (ა.შ.შ., რუსეთი, ჩინეთი, გაერთიანებული სამეფო და საფრანგეთი) მუდმივად მონაწილეობს მასში და ვეტოს უფლებითაა აღჭურვილი. დანარჩენ ათს — მუდმივი წევრის სტატუსი არ გააჩნიათ და გენერალური ასამბლეის მიერ ირჩევიან ორი წლის ვადით.

გაეროს იურიდიულ ფუნქციებს ე.წ. “სოფლიო სასამართლო” ახორციელებს. იგი 9 წლით არჩეული 15 მოსამართლისაგან შედგება, რომელთაც როგორც უსაფრთხოების საბჭოს, ასევე გენერალური ასამბლეის უმჯობესობა ირჩევს. გაეროს აღმასრულებელი მტრა სამდივნო, რომელსაც სათავეში გაეროს გენერალური მდივანი უდგას. მას, როგორც, ასე ეთქვამთ, “სოფლიოს პრეზიდენტს”, ბერის გაკეთება შეუძლია ამ ორგანიზაციის სტატუსის ასამაღლებლად და სამოქმედო პოლიტიკის გასაფართოებლად. აღსანიშნავია გაეროს ეკონომიკური და სოციალური განვითარების საბჭოს მნიშვნელობაც, რომელიც მთელ რიგ დარგობრივ ორგანიზაციებს ზედამხედველობს — ისეთებს, როგორებიცაა მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაცია, (WHO) ბავშვთა დაცვის ფონდი (UNICEF), განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ორგანიზაცია (UNESCO) და ლტოლვილთა უმაღლესი კომისია (UNHCR).

გაეროს სურვილი, ერთგვარ “სოფლიო მთავრობად” იქცეს, მკაცრადაა დასაზღვრული მისი წევრი ქვეყნების, განსაკუთრებით — უშიშროების საბჭოს 5 მუდმივი წევრის ნებით. მაგალითად, გაერომ დიდ წარმატებას მიაღწია ცეცხლის შეწყვეტის საქმეში ინდოეთსა და პაკისტანს შორის — 1959 წელს; წარმატებით დამთავრდა მისი აქტიურობა ბელგიის კონგოში (ახლანდელი ზაირი) 1960 წელს, ასევე, 1962 წელს, ახალი გვინეის თაობაზე დანიისა და ინდონეზიის დაპირისპირებისას. ოღონდაც, უმეტეს შემთხვევებში, მაინც ზესახელმწიფოების წარმომადგენელთა ნება გადაძალავდა ხოლმე: გაეროს ჯარების შესვლა კორეაში 1950 წელს მხოლოდ იმიტომ გახდა შესაძლებელი, რომ საბჭოთა კავშირი მისი შემადგენლობიდან პროტესტის ნიშნად უკვე გასული იყო (კომუნისტური ჩინეთის გარიცხვასთან დაკავშირებით). რაც შეეხება 1962 წლის კუბის სარაკეტო კრიზისს, ბამარ(ი) მხოლოდ უნიათო მაყურებლად რჩებოდა და

კოლექტიური უსაფრთხოება: ამ დებულების აზრი ისაა, რომ აგრესიის მოგერიება რამდენიმე გაერთიანებული სახელმწიფოს ერთობლივი ძალისხმევით უკეთ ხერხდება.

უთარკია: (სიტყვა-სიტყვით თვითმმართველობა); ჩვეულებრივ. განმარტავენ როგორც იმ ეკონომიკურ თვითმმართველობას, რომელიც ან კოლონიური დაპყრობებით, ანდა საერთაშორისო ვაჭრობაზე უარის თქმით მიიღწევა

შერკანტილიზმი: ეკონომიკური თეორია, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს როლს საერთაშორისო ვაჭრობისა და ქვეყნის უზრუნველყოფის საქმეში.

საერთაშორისო

სამართალი

ესა სახელმწიფოებისთვის დადგენილი.

სახელმძღვანელო წეს-კანონთა სისტემა, რითაც მათ შორის ურთიერთობები განისაზღვრება. ერთი საერთაშორისო საკანონმდებლო ორგანოს არარსებობის პირობებში.

საერთაშორისო სამართალი რამდენიმე წყაროთი საზღვრობს: იქნება ეს ხელშეკრულებები, ზოგადი პრინციპები თუ საერთაშორისო სასამართლოები.

მან ასევე ვერაფერი გააწყო საბჭოეთის ინტერვენციების წინააღმდეგ უნგრეთში (1956), ჩეხოსლოვაკიაში (1968) და ავღანეთში (1979). რაც შეეხება 1948, 56, 67, 73 წწ. არაბულ—ებრაულ დაპირისპირებებს, გაეროს მცდელობები მხოლოდ მეტ-ნაკლებად წარმატებულად შეიძლება ჩაითვალოს.

ცივი ომის დასასრულმა, ბევრის აზრით, ახალი პერსპექტივები გაუხსნა ამ ორგანიზაციის საქმიანობას. 1990-91 წლებში კუვეიტიდან ერაყის ჯარების გაძევებამ, ხოლო შემდგომ შერათულ შტატებზე გაეროს ზეწოლით ომის არეალის შემოფარგვლამ, მისი ავტორიტეტი განუზომლად აამაღლა. მაგრამ უკვე 1994 წელს, რუანდაში მომხდარმა გენოციდმა, სადაც გაეროს ძალები მხოლოდ დამკვირვებლის სტატუსით შემოიფარგლნენ, და 1995 წელს, სომალიდან სამარცხვინო უკანდახევის შემდეგ — ამ ორგანიზაციის იმიჯი უკვე საკმაოდ შეილახა. ასევე, ყოფილ იუგოსლავიაში გაეროს ეგიდით მიმდინარე მოლაპარაკებებისა და ოპერაციების ნულთანაშედგება და შერათული შტატების მიერ, გაეროს წინააღმდეგობის მიუხედავად, ომის განახლებამ ერაყში, მისი იმდროინდელი თუმჯდომარე კოფი ანანი სრულიად უმწეო, ერთ რიგით დიდჩინოსნად წარმოაჩინა.

მინც, რა მოხდა? საქმეც ისაა, რომ ჯერ არნახული, ასე ვთქვათ, “მსოფლიო მთავრობად” ქცევის ნაცელად, ბამარო სრულიად ახლებური პრობლემებისა და კონფლიქტების წინაშე დადგა. დასავლეთ-აღმოსავლეთის ქიშპობის ხანის დასასრულმა ბევრ წევრ ქვეყანას სურული გაუქრო — კოლექტიური უსაფრთხოების მოტეოთ, საკუთარი ჯარები ეგზუნა ქვეყნის დასალიერზე და სწორედ ამ ახალმა “ინოლაციონიზმმა” შეუშალა ხელი ბოსნიაში სამშვიდობო ძალების ერთობლო მოქმედებას და თავის დროზე, არც შერათულ შტატებს მისცა საშუალება, დაწყებული საქმე ბოლომდე მიეყვანა ერაყში. ამას გარდა, არსებობს უამრავი შიდა უთანხმოებაც: ისევე, როგორც შერათულ შტატებს აღარ სურს ხარჯების უდიდესი წილის საკუთარ მხრებზე გადატანა, აღარც გაეროს ბევრ წევრ ქვეყანას სურს ხელ-ფები გაუხსნას იმავე შერათულ შტატებს, ანუ — თანხმობა მისცეს ისე იმოქმედოს, როგორც საკუთარი გლობალური უსაფრთხოებისათვის ჩათვლის საჭიროდ.

შეჯამება

« საერთაშორისო პოლიტიკა ყოველთვის მრავალმხრივი ანალიზის საგანი გახლდათ. იდეალიზმი ზნეობრივ ღირებულებებსა და კანონის ნორმებზე დამყარებულ თვალსაზრისს იზიარებდა; რეალიზმი ძალისმიერი პოლიტიკის მნიშვნელობაზე ამახვილებდა ყურადღებას; ნეორეალიზმი საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურულ არასრულყოფილებაზე მიათითებდა; ლურჯალიზმი — ძალუფლების მზარდ გადანაწილებაზე, მარქსიზმი კი — ეკონომიკურ უთანასწორობაზე გლობალურ კაპიტალისტურ სისტემაში.

« XXI საუკ. მსოფლიო წესრიგი ნაირგვარად ესმით ერთნი ამტკიცებენ, ორპოლუსიანმა წესრიგმა ადგილი დაუთმო ერთპოლუსიანს, სადაც ერთდღერით ზესახელმწიფოდ ა.შ.შ. მოიაზრება და სწორედ მის მიერ დეკლარირებულმა “ტერორიზმთან ომმა” დიდად შეუწყო ხელი ახლებური წესრიგის დამყარებას, რამდენადაც სწორედ ამერიკამ გამოუცხადა ბრძოლა ტერორიზმის მკვებაზე ფარულ ძალებსო; მეორენი კი გაიძახიან — ახალ-ახალი სახელმწიფოების გაჩენას, არასახელმწიფოებრივ ეგუფთა მზარდ გაუღენასა და თავისთავად ძალუფლების ხასიათის სახეცეკლილებას, თანდათანობით იმავე მრავალპოლუსიანობასთან მოყვარითო.

« გლობალიზაცია ფრიად წინააღმდეგობრივი პროცესია. ისიც კი საკამათოდაა გამხდარი, საერთოდ ხდება თუ არა იგი და/ან რა ძალები წარმართავენ მას. გლობალიზაციის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ ის დემოკრატიზაციის პროცესს, კეთილდღეობის მიღწევასა და განვითარების გზების ძიებას უწყობს ხელს, აფართობს არჩევანსა და ინიციატივის ასარჩევს; მოწინააღმდეგეები კი მზარდ უთანასწორობაში, გარემოს დაბინძურებაში, კორპორაციების დემოკრატიული კონტროლის საგან გათავისუფლებაში სდებენ ბრალს.

« რეგიონალური გაერთიანებებისაკენ ტენდენციებმა შესაძლოა, გლობალიზაციის საპირწონე შექმნას, რადგან ბევრი იმასაც ამტკიცებს, რეგიონალიზმს ახლა ნაციონალიზმის ჩანაცვლების უნარი შესწევსო. რეგიონალური გაერთიანების ყველაზე წარმატებული მცდელობა ევროკავშირის შექმნა აღმოჩნდა, რომელმაც როგორც პოლიტიკური, ასევე ეკონომიკური გაერთიანების მაგალითი მოგვცა.

« მსოფლიო მმართველობის გამართლებას, ძირითადად, იმით ცდილობენ, რომ თუკი გლობალური სახელმწიფო არ შეიქმნა, საერთაშორისო სისტემა ისევე “ბუნების კანონებით” იხემძღვანელებსო. სამწუხაროდ, ამგვარი მმართველობისათვის ბამრლო ვერ აღმოჩნდა მზად, რადგან მის წევრ-კვეყნებს დიდი ხალისი არ ეტყობათ რესურსები გაიღონ კოლექტიური უსაფრთხოების მისაღწევად. ამჟამინდელ საერთაშორისო სისტემაშიც პასუხისმგებლობები არათანაბრადაა გადანაწილებული და ვერც გაერო პოულობს თავისთვის იმ ახალ როლს, რაც აღმოსავლეთ-დასავლეთის დაპირისპირების შემდგომდროინდელ მსოფლიოს მიესადაგებოდა.

კითხვები განსასჯელად

- ◀ მსოფლიო პოლიტიკის რაგვარი ხედავთ აგვახსნეინებს უკეთესად თანამედროვე გარდაქმნებს?
- ◀ არის თუ არა “ტერორიზმთან ომი” ცივილიზაციათა უკვე დაწყებული ჯახის მაჩვენებელი?
- ◀ არასტაბილური იქნება თუ არა მრავალპოლუსიანი მსოფლიო?
- ◀ გლობალიზაცია — მითი თუ სინამდვილე?
- ◀ გლობალიზებული ეკონომიკა ყველასთვის თანაბარ შესაძლებლობებს შექმნის თუ მეტ საფრთხეს წარმოშობს და უთანასწორობასაც გააღრმავებს?
- ◀ ევროკავშირი გამონაკლისია თუ რეგიონალური გაერთიანების სამომავლო მოდელი?
- ◀ თანამედროვე საერთაშორისო სისტემაში, რა როლი შეიძლება ან უნდა იკისროს გაერომ?
- ◀ რამდენად მომხიბვლელი პერსპექტივაა ერთიანი, მსოფლიო მმართველობა?

დამატებითი საკითხავი

- Baylis, J. and S. Smith (eds), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (Oxford: Oxford University Press, 2005).
- Chomsky, N., *Hegemony and Survival: America's Quest for Global Dominance* (New York: Owl Books, 2004).
- Scholte, J.A., *Globalization: A Critical Introduction* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2005).

საშინაო პოლიტიკა

“ნაგისსიმიერი პოლიტიკა—ადვილწერილია.”

აშერიკის წარმომადგენლობითი პალატის ყოფილი სპიკერის, ტომას (თი) ონილ-უმეროსის საყვარელი გამოთქმა.

როცა საქმე საერთაშორისო პოლიტიკას ეხება, ეროვნული სახელმწიფოები ერთ მთლიან ორგანიზმად აღიქმებიან, მაგრამ სინამდვილეში, ნებისმიერ მათგანს შიდა დაყოფისა და მმართველობის განსხვავებული დონეების მრავალფეროვნება ახასიათებს. უპირველეს ყოვლისა, არსებობს ცენტრალური, ანუ სახელმწიფო ხელისუფლებისა და სხვადასხვაგვარი რეგიონალური თუ ადგილობრივი ხელისუფლებების გამიჯნვა ტერიტორიული პრინციპით ამგვარი გამიჯვნა ქვეყნის კონსტიტუციითაა განსაზღვრული, მისი ფედერაციული თუ უნიტარული მოწყობის ნიშნით ნებისმიერი სისტემა სახელისუფლებო ძალა-გავლენის ტერიტორიული განაწილების საკუთარ მოდელს ირჩევს და შესაბამისად, ცენტრისა და პერიფერიის ურთიერთობათა გარკვეულ ჩარჩოს ქმნის. ისიც ითქვას, ყველა თანამედროვე სახელმწიფო, მართალია სხვადასხვა დონით, მაგრამ მინც არაერთ წნებს განიცდის — ერთის მხრე ეკონომიკური, საერთაშორისო თუ სხვა ფაქტორების გავლენით, ცენტრალიზაციის ძლიერი ტენდენცია გამოიკვეთა; მეორეს მხრე კი, განსაკუთრებით მეოცე საუკუნის ბოლოს, ეთნიკური, რეგიონალური თუ სათემო პოლიტიკის უმაგალითო გამოცოცხლების გამო, გაძლიერდა ცენტრიდანული განწყობილებებიც.

ამ თემაში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- ◀ რა შედეგებით უპირატესობანი გააჩნიათ ცენტრალიზაციას და დეცენტრალიზაციას?
- ◀ რა განასხვავებს ფედერალურ და უნიტარულ სისტემებს, რამდენად წარმატებით აკვარებს თითოეული მათგანი ტერიტორიულ თუ სხვა პრობლემებს?
- ◀ რამ გამოიწვია ცენტრალიზაციის ტენდენციის გაძლიერება?
- ◀ რა ფაქტორებით აიხსნება ეთნიკური პოლიტიკის გააქტიურება? რამდენად სერიოზულ საფრთხეს უქმნის ეს ეროვნულ სახელმწიფოებს?
- ◀ რამდენად არსებობს იმის ალბათობა, რომ თანამედროვე საზოგადოებებში ერს ესა თუ ის სათემო გაერთიანება ჩაენაცვლება, როგორც პოლიტიკური ინტერესის ძირითადი საგანი?

ცენტრალიზაცია თუ დეცენტრალიზაცია.

ურთიერთობები ცენტრსა და პერიფერიას შორის

ფედერალური სისტემები.

უნიტარული სისტემები.

ეთნიკური და სათემო პოლიტიკა

ეთნიკური პოლიტიკის გამოცოცხლება.

სათემო პოლიტიკა?

შეჯამება/ კითხვები
განსაკუთრად/ დამატებითი საკითხები

ცენტრალიზაცია თუ დეცენტრალიზაცია?

ყველა თანამედროვე სახელმწიფო, ტერიტორიულ საფუძველზე, ცენტრალურ (ნაციონალურ) და პერიფერიულ (რეგიონალურ, პროვინციულ თუ ადგილობრივ) ინსტიტუციებადაა დაყოფილი. ამას მრავალი მიზეზი გააჩნია: კონსტიტუციური ჩარჩოები, რომლის ფარგლებშიც ცენტრ-პერიფერიის ურთიერთობები იმართება, სახელისუფლებო მმართველობის სხვადასხვა დონეებს შორის უფლება-მოვალეობების განაწილება, მოხელეთა შერჩევისა და დანიშვნის წესები, პოლიტიკური, ეკონომიკური, ადმინისტრაციული თუ სხვა ბერკეტები, რაც ცენტრმა პერიფერიაზე საკუთარი გავლენის კონტროლისათვის შეიძლება გამოიყენოს და ასევე, დამოუკიდებლობის ის ზარისხი, რაც პერიფერიულ ორგანოებს აქვთ მინიჭებული. თუმცა, ერთი რამ ცხადია — არც ცენტრალურ და არც პერიფერიულ ინსტიტუციებს უერთმანეთოდ არსებობა არ შეუძლიათ.

ცენტრალური ხელისუფლების გარეშე, ვერც ერთი სახელმწიფო, უბრალოდ, ვერაფერით როლის შესრულებას ვერ მოახერხებს საერთაშორისო პოლიტიკის სცენაზე. მას არანაირი შექანინში არ ექნება სტრატეგიულ კავშირებში გასაერთიანებლად, საეკონომიკურ ხელშეწყობებს გასაერთიანებლად, საერთაშორისო შეხვედრებსა და კონფერენციებზე მონაწილეობის მისაღებად თუ ზესახელმწიფოებრივ ორგანიზაციებში გასაწევრიანებლად. სწორედ ამიტომაც ცენტრალური ხელისუფლება მთლიანად პასუხისმგებელი სახელმწიფოს საერთაშორისო ურთიერთობებზე, რისი გამოხატულებაცაა მის მხრიდან საგარეო, დიპლომატიურ და თავდაცვის პოლიტიკაზე განხორციელებული კონტროლი. უფრო მეტიც, ცენტრალური ხელისუფლების ესა თუ ის ფორმა აუცილებელია პერიფერიულ ორგანოთა შორის შუამდგომლობისთვისაც, რათა საერთო ინტერესების სფეროებში თანამშრომლობა იქნას უზრუნველყოფილი. ძირითადად, ეს იმას ნიშნავს, რომ ცენტრალური ხელისუფლება ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების სრულ ზედამხედველობას ახორციელებს და თვითონ აგვარებს საგარეო ვაჭრობის, ტრანსპორტისა და კომუნიკაციის სფეროებთან დაკავშირებულ საკითხებს. თუმცა, პერიფერიულ ინსტიტუციებთან ზარჯზე ცენტრალური ხელისუფლების კიდევ უფრო გაძლიერების არაერთი სერიოზული არგუმენტი არსებობს.

ცენტრალიზაციის სასარგებლოდ შემდეგი ფაქტორები მეტყველებს:

ეროვნული მთლიანობა: მთელის და არა ნაწილების ინტერესების გამოხატვა მხოლოდ ცენტრალურ ხელისუფლებას შეუძლია: ანუ, ის მთელი ერის და არა ცალკეული სოციალური, ეთნიკური თუ რეგიონალური ჯგუფების სადარჯოზე დგას. ძლიერი ცენტრი ხელისუფლების მიერ მთელი საზოგადოების ინტერესის დაცვის წინაპირობაა, სუსტი კი — ქიშპობისა და უთანხმოების საფუძველი.

ცენტრალიზაცია:

მთელი სახელისუფლებო ძალის თემურა მმართველობის უმაღლეს, სახელმწიფო დონეზე.

საყოველთაოობა: მხოლოდ ცენტრალურ ხელისუფლებას შეუძლია იმ საყოველთაო კანონებისა და საჯარო სამსახურების შექმნა, რაც ადამიანებს ქვეყნის ერთი ნაწილიდან მეორეში გადაადგილებას გაუადვილებს. გეოგრაფიული მობილურობა უთუოდ შესუსტდება, თუკი ქვეყანაში განსხვავებული საგადასახადო ტარიფები და საკანონმდებლო, საგანმანათლებლო თუ სოციალური დაცვის სისტემები იმოქმედებს.

თანასწორობა: დეცენტრალიზაციას მნიშვნელოვანი ნაკლი ახასიათებს — იგი პერიფერიულ ინსტიტუტებს იძულებულს ხდის, მხოლოდ ადგილობრივი თუ რეგიონალური რესურსების იმედოდ იყვნენ, უთანასწორობების აღმოფხვრა კი მხოლოდ ცენტრალურ ხელისუფლებას შეუძლია, რადგან სოციალურად ყველაზე შეჭირვებული რეგიონები, თავისთავად, ყველაზე ნაკლები შემოსავლების მობილიზებას ახერხებენ.

კეთილდღეობა: ეკონომიკური განვითარება და ცენტრალიზაცია მუდამ ურთიერთთანხვედრი პროცესებია. ასე მაგალითად, ერთიანი ვალუტის შემოღება, კეთილდღეობის შეუნელებელ ზრდაზე გათვლით საგადასახადო და სოციალური პოლიტიკის კონტროლი და, აუცილებლობის შემთხვევაში, გზატკეცილების, რკინიგზებისა თუ აეროპორტების სახით ინფრასტრუქტურის შექმნაც — მხოლოდ ცენტრალური ხელისუფლების ამოცანაა.

მეორეს მხრე, არსებობს ცენტრალიზაციის შესაძლო თუ სასურველი დონის გარკვეული ზღვარიც. უბრალოდ, აბსურდულიც კი იქნებოდა იმის წარმოდგენა, თანამედროვე სახელმწიფოში მხოლოდ ცენტრიდან როგორ იმართება ათობით და ხშირად ასობით მილიონი მოქალაქის ყოველდღიური ყოფა-ცხოვრება. და მართლაც, თუკი თანამედროვე მთავრობათა ყველა ფუნქციონალური სამსახური ერთიანი ცენტრიდან იქნება ადმინისტრირებული, შედეგად უცილობლად უთუებლობასა და ბიუროკრატიულ ქაოსს მივიღებთ, იმის ნათელ დადასტურებას, რასაც ეკონომისტები “მასშტაბების არაეკონომიურობას” უწოდებენ. ზოგადად, პერიფერიულ ინსტიტუტებზე დაკისრებული პასუხისმგებლობა “სამინაოა” იმ თვალსაზრისით, რომ უმთავრესად ადგილობრივი მაცხოვრებლების მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას ემსახურება: იქნება ეს განათლება, ჯანდაცვა, სოციალური უზრუნველყოფა თუ დაგვიმარება. თუმცა, ცენტრალური ხელისუფლებიდან გარკვეულ გადაწყვეტილებათა მიღების უფლებამოსილების პერიფერიულ ორგანოებზე გადანაცვლებაც შეტად საყურადღებო საკითხია.

დეცენტრალიზაციის გამამართლებელი ფაქტორებია:

თანამონაწილეობა: ადგილობრივი თუ რეგიონალური ხელისუფლება მართლაც ცენტრალურზე უფრო ეფექტიანია, როცა საქმე მოქალაქეთა საკუთარ სათემო პოლიტიკურ ცხოვრებაში თანამონაწილეობის შესაძლებლობათა გაფართოებას ეხება. პოლიტიკური თანამონაწილეობის

დეცენტრალიზაცია:
უძალესი სახელმწიფო ორგანოებიდან ძალაუფლების და პასუხისმგებლობის დელეგირების გზით ადგილობრივი ავტონომიის გაფართოება.

ხარისხის ზრდა კი უფრო გათვითცნობიერებული და პოლიტიკურად მომზადებული სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს.

ხელმისაწვდომობა: პერიფერიული ინსტიტუტები, როგორც წესი, უფრო “ახლოს” არიან ხალხთან და მისი მოთხოვნების გაგებაც უფრო სწრაფად შეუძლიათ. ეს თავისთავად აძლიერებს დემოკრატიულ ანგარიშვალდებულებას და იმის წინაპირობასაც ქმნის, რომ ხელისუფლება არა მარტო საზოგადოების ერთიანი ინტერესების დაცვაზე იზრუნებს, არამედ ამა თუ იმ სათემო გაერთიანების კონკრეტულ პრობლემებსაც უკეთ გაითვინებს.

კანონიერება: ცენტრალური ხელისუფლებისაგან ფიზიკური სისიძველე, პოლიტიკურ დამორიგობებსაც იწვევს და იმაზეც ახდენს გავლენას, რამდენად სამართლიანად ან მისაღებად იქნება მიწვეული მისი გადაწყვეტილებები. მაგრამ როცა ესა თუ ის გადაწყვეტილება “ადგილობრივ” დონეზე მიღებული, მეტი შანსია ხალხმა იგი უფრო გასაგებად და, აქედან გამომდინარე, კანონიერადაც აღიაროს.

თავისუფლება: ვინაიდან ძალაუფლება რყენის, არსებობს საფრთხე, ცენტრალიზაციამ ხელისუფლება ტირანად და ყოველი ცალკეული პიროვნების თავსატეხად აქციოს. დეცენტრალიზაცია კი — სახელისუფლებო ძალის დანაწილებით — თავისუფლებას იცავს და კონტროლისა და ბალანსის მთელ სისტემას ქმნის. პერიფერიული ორგანოები არა მარტო ერთიმეორეს, არამედ ცენტრალურ ხელისუფლებასაც უწყვეტ მეთვალყურეობას.

ურთიერთობები ცენტრსა და პერიფერიას შორის

ცენტრალიზაციასა და დეცენტრალიზაციას შორის წონასწორობას ერთი და იმავე სახელმწიფოს ფარგლებში, ისტორიულ, კულტურულ, გეოგრაფიულ, ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გარემოებათა ფართო სპექტრი განაპირობებს. მათ შორის უმთავრესი სახელმწიფოს კონსტიტუციური მოწყობაა, კერძოდ კი — პოლიტიკურ სისტემაში ხელისუფლების წყაროს საკითხი. ძირითადად მაინც სწორედ კონსტიტუციური წყობა აყალიბებს იმ ჩარჩოებს, რომლებშიც ცენტრისა და პერიფერიების ურთიერთობანი ხორციელდება. თანამედროვე მსოფლიოში ტერიტორიული მოწყობის ორი ყველაზე გავრცელებული ფორმა არსებობს — ფედერალური და უნიტარული. მესამე ფორმა, ანუ კონფედერაცია, ისტორიული გამოცდილებით, სიცოცხლისუნარიანი ვერ გამოდგა. **კონფედერაციები** ქმნიან პოლიტიკური გაერთიანებების ყველაზე უფრო არამყარ და მაქსიმალურად დეცენტრალიზებულ სახეობებს, სადაც სახელისუფლებო ძალა პერიფერიულ ორგანოებს სრულად აქვთ მინიჭებული, და გასაკვირიც აღარაა რომ ამ მოდელის თავგამოდებულ დამცველებად ანარქისტები გამოდიოდნენ. კონფედერაციულ პრინციპებზე უფრო ხშირად საერთაშორისო ორგანიზაციები იქმნება, მაგალითად — ნატო, ბაპრო, ერთიანი აფრიკის ორგა-

კონფედერაცია:
სახელმწიფოთა გარკვეული ტიპის კავშირი, როცა ყოველი სუბიექტი საკუთარ დამოუკიდებლობის ხარისხს ინარჩუნებს წინასწარი ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე.

პიერ ეოზეფ პრუდონი (1809-65)

ფრანგი ანარქისტი, თეოსინასწული მსახურია. სანამ 1847 წელს პარიზში დასახლდებოდა, ლიონში ცხოვრობდა და აქვე დაინტერესდა რადიკალური პოლიტიკური იდეებით. 1848 წელს, როგორც საკანონმდებლო ასამბლეის წევმა, ლიად გაილაშქრა კონსტიტუციის მიღების წინააღმდეგ. მოგვიანებით სამი წლით დააპატიმრეს და აქტიურ პოლიტიკაზე გულაცრეულებმა, ძირითადად თეორიული ნაშრომების

წერას მიჰყო ხელი. მისი ყველაზე ცნობილი ნაწარმოებია — „რა არის კრძამი საკუთრება?“ (1840) ანარქიზმის უპირატეხობის პირველი სისტემური დასაბუთების მცდელობა და ავტორის აზრით „კრძამი საკუთრება მხოლოდ ნაქურდალია — სხვა არაფერი“ 1863 წელს დაწერა „ფედერალურ პრინციპში“ პრუდონმა ოდნე შეარბია საკუთარი ანარქისტული რადიკალიზმი და „მინიმალური სახელმწიფოს“ არსებობის შესაძლებლობაც დაუქა.

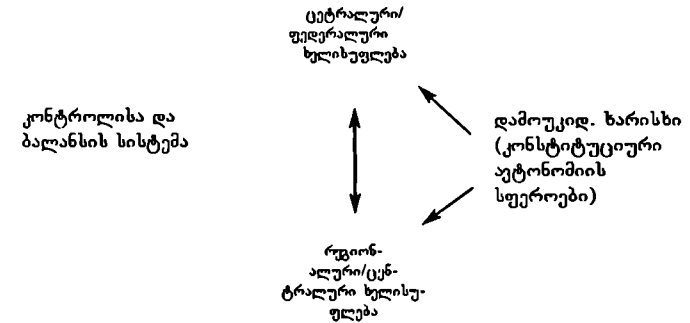
ნიშაცია და სხვ. კონფედერაციის მოდელზე მორგებული სახელმწიფოების რიცხვი კი უაღრესად მცირეა: ადრე, მეთერამეტე საუკუნის მიწურულს, კონფედერაციას წარმოადგენდა ამერიკის შვერთებული შტატები, დღესდღეობით კი ამგვარი მოწყობით 1991 წელს საბჭოთა კავშირის ნაწილებზე აღმოცენებული დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა (დსმ) გამოირჩევა. ერთი რამ ხაზგასმით უნდა ითქვას: ქმედითუნარიანი ცენტრალური ხელისუფლების გარეშე, კონფედერაცია ან ამერიკის მსგავსად, ფედერალურ სახელმწიფოებზე წარმონაქმნთა ერთობლიობად გარდაიქმნება. ანდა-ცენტრიდანული ტენდენციების ზეგულებით, სრული დეზინტეგრაციის გზას დაადგება, რაც იფეე დსმ-ის ემართება ბოლო დროს.

ფედერალური სისტემები

დღეს მსოფლიოს მოსახლეობის მესამედზე მეტი ისეთ სახელმწიფოებში ცხოვრობს, სადაც ამა თუ იმ ტიპის ფედერალური მოწყობაა. ამ სახელმწიფოთა შორისაა ა.შ.შ., ბრაზილია, პაკისტანი, ავსტრალია, მექსიკა, შვეიცარია, ნიგერია, მალაიზია და კანადა. მართალია, არ არსებობს ორი სრულიად ერთნაირი ფედერალური მოწყობის მოდელი, ოღონდ ყოველი მათგანის უმთერესი ნიშან-თვისება მაინც ცენტრალურ და პერიფერიულ ინსტიტუტების შორის ხელისუფლების განაწილებაა, რაც თეორიულად მაინც უზრუნველყოფს იმას, რომ მმართველობის არც ერთ დონეზე უფლებამოსილებათა უხეში ხელყოფა არ ხდება. ამ თვალსაზრისით, ფედერაცია პოლიტიკური ორგანიზების ერთგვარი გარდამავალი ფორმაა კონფედერაციას (როდესაც სრული ხელისუფლებით პერიფერიული ორგანოები არიან აღჭურვილნი) და უნიტარულ სახელმწიფოს შორის (სადაც ძალაუფლება ცენტრალური ინსტიტუტების ხელშია თავმოყრილი). ფედერალური სისტემების საფუძველს წარმოადგენს წონასწორობა ერთიანობასა და რეგიონალურ მრავალფეროვნებას, ქმედითუნარიანი ცენტრალური ხელისუფლების აუცილებლობასა და ამ ხელისუფლების „მოთოკვისა“ თუ კონტროლის მოთხოვნილებას შორის.

ნახ. 8.1. ფედერალური სახელმწიფოები

ფედერალიზმი
 ფედერალიზმის ცნება საკანონმდებლო და პოლიტიკური სტრუქტურების მიერ ძალაუფლების ტერიტორიულ განაწილებას გულისხმობს ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში. როგორც პოლიტიკური მოწყობის ფორმა, ის მმართველობის ორი განცალკევებული დონის არსებობას მოითხოვს, რომელთაგან არც ერთი არ ექვემდებარება მეორეს — როგორც პოლიტიკური, ისე საკანონმდებლო თვალსაზრისით ანუ — ფედერალიზმის უმთავრესი ნიშანი ურთიერთზიარი სუვერენიტეტია. ამ განმარტების საფუძველზე, “კლასიკური” ფედერალიზმში მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანაში გვხვდება (ა.შ.შ., შვეიცარია, ბელგია, კანადა, ავსტრალია), თუმცა ფედერალიზმის ნიშანთვისებები გაცილებით მეტ სახელმწიფოს ახასიათებს.

რატომ ფედერალიზმი?

ფედერალური პრინციპი სხვადასხვა სახელმწიფოსათვის მეტ-ნაკლებადაა შესაფერისი. უპირველეს ყოვლისა, ისტორიული თავისებურებანია საყურადღებო. ასე მაგალითად, ფედერაციები ხშირად იმ რამდენიმე, უკვე ჩამოყალიბებული პოლიტიკური ერთობის შეკავშირების შედეგად იქმნებოდა, რომელიც ამის მიუხედავად მაინც აპირებდნენ საკუთარი გამორჩეული მეობისა და, გარკვეული თვალსაზრისით, დამოუკიდებლობის შენარჩუნებასაც. ეს ნათლად გამოჩნდა მსოფლიოს პირველი ფედერალური სახელმწიფოს, ა.შ.შ.-ის შემთხვევაში. მართალია, ბრიტანეთის 13 ყოფილი კოლონია ამერიკაში სწრაფადვე მიხვდა კონფედერაციული მოწყობის უპერსპექტიუობას, მაგრამ ყოველ მათგანს მაინც ახასიათებდა ის გამოკვეთილი პოლიტიკურ მეობა და ტრადიციულ ფასეულობათა სისტემა, რის დაცვასაც ახალ, უფრო ცენტრალიზებულ კონსტიტუციურ ჩარჩოებშიც ეპირებოდნენ. მართლაც, ისეთი პროვილგირებული კოლონიები, როგორებიც იყო როდ-აილენდი და კონექტიკუტი, ბრიტანეთის სამეფო ტახტისაგან იმ დონის დამოუკიდებლობას იყენენ შეჩვეულნი, რომ მათი კოლონიური დროის ქარტიები კიდევ დიდხანს ასრულებდნენ ოროვე ამ შტატის კონსტიტუციების დანიშნულებას.

ძლიერი ეროვნული ხელისუფლების საკითხისადმი ყოფილი კოლონიების არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება ნათლად გამოჩნდა 1787 წლის ფილადელფიის საკონსტიტუციო კრებაზე, სადაც დიდი დავა-კამათი გაიმართა შემოთავაზებული კონსტიტუციის პროექტის მიღებასთან

დაკუმირებით. რატიფიცირების მომხრე, ასე ვთქვათ, ეროვნულ პოზიციას "ფედერალისტი" გამოხატავდა — ელიგზანდერ ჰემილტონის, ჯეიმზ მედისონისა და ჯონ ჯეის მიერ 1787-89 წლებში ერთობლივად შექმნილი და კუბლიუსის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატიების კრებული. ამ ავტორთა ღრმა რწმენით, ძლიერი ცენტრალიზებული მმართველობის შემოღება, ოღონდ, ამავე დროს, ყოველი შტატისა თუ კრძო პიროვნების თავისუფლებათა განუხრელი დაცვა იყო აუცილებელი. რატიფიკაცია საბოლოოდ 1789 წელს იქნა მიღწეული, მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ხსენებული პრინციპები უფლებათა დეკლარაციის და, განსაკუთრებით, მისი მათე შესწორების მიღებით იქნა უზრუნველყოფილი. ამ დოკუმენტების თანახმად, "ყველა უფლებამოსილება, რაც კი ფედერალური ხელისუფლებისათვის არ იქნებოდა გადაცემული, შტატებისა და ხალხის ხელთ რჩებოდა." სწორედ ამან დაულო კიდევ კონსტიტუციური საფუძველი ამერიკულ ფედერალიზმს. მსგავსი პროცესი მიმდინარეობდა გერმანიაშიც: მართალია, 1871 წელს ამ ქვეყნის გათლიანება გამოკვეთილი პრუსული ნიშნით ხდებოდა, მაგრამ სწორედ ფედერალურმა მოწყობამ გააქარწყლა იმ დანარჩენი 38 გერმანული სახელმწიფოებრივი ერთეულის შიშები ცენტრალიზებული დიქტატის გამო, რომლებიც ადრე ხანგრძლივ პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას იყენებდნენ შეჩვეულნი. ნაცისტების ხანმოკლე მმართველობის დროს განწყვეტილი რეგიონალური ავტონომიის ეს ტრადიცია 1949 წელს მიღებული გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კონსტიტუციით იქნა დაკანონებული; ამ კონსტიტუციის თანახმად, მაშინ თერთმეტზე გერმანულ მიწას (1990 წელს, ორივე გერმანიის გაერთიანების შემდეგ, მათი რიცხვი თექვსმეტამდე გაიზარდა) საკუთარი კონსტიტუციების შექმნის უფლება მიენიჭა.

ფედერაციათა შექმნის სურვილის გამძლიერებული მეორე ფაქტორია საგარეო საფრთხის არსებობა, ანდა საერთაშორისო ურთიერთობებში უფრო აქტიურად ჩართვის მოთხოვნილება. ასე მაგალითად, მცირე, სტრატეგიულად დაუცველ სახელმწიფოებს ძალიან უნდათ ხოლმე უფრო დიდ პოლიტიკურ კავშირებად გაერთიანება. ამერიკული კონფედერაციის ერთი სისუსტე ისიც აღმოჩნდა, რომ დამოუკიდებულების მიღების შემდეგ მან შტატებს ვერ მიანიჭა ის მკაფიო დიპლომატიური უფლებამოსილებანი, რის გარეშეც ძალზე გართულდა სხვადასხვაგვარი ხელშეკრულებების დადება, კავშირების შეკრა და სხვა მრავალი. რაც შეეხება გერმანიას, იქ მეცხრამეტე საუკუნეში ფედერაციული კავშირის შექმნა და არარაზრუნავ "პრუსიფიკაციაზე" დათანხმება დიდად განაპირობა ძლიერ სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობების დაძაბვამ, კერძოდ კი გერმანული მიწებისათვის ორი მხრიდან, აესტრიიდან და საფრანგეთიდან ერთდროულად წარმოქმნილმა საფრთხემ. სხვათა შორის, ფედერალური ევროპის იდეაც, რასაც ჯერ 1952 წლის "ქენანზშირისა და ფოლადის ევროპული გაერთიანების", 1957 წელს კი "ევროპის ეკონომიკური გაერთიანების" ჩამოყალიბებით დაედო საფუძველი, ერთის მხრე საბჭოური აგრესიის შიშით, მეორეს მხრე კი ორაპოლუსიან მსოფლიო წესრიგში ევროპის გუელენის შენარჩუნების სურვილით იყო განპირობებული.

მესამე ფაქტორი, ქვეყნის გეოგრაფიული მასშტაბებია. შემთხვევითი როლია, რომ ტერიტორიულად მსოფლიოს უდიდესი სახელმწიფოები

**ელიოგზანდერ ჰემილტონი
(1755—1805)**

ამერიკელი სახელმწიფო მოღვაწე, ე.წ. "ფედერალისტის ჩანაწერების" (1787-89) ერთ-ერთი თანაუტორი — ჯეიმზ მედისონთან და ჯონ ჯეისონს ერთად. ჰემილტონი აქტიურად იბრძოდა ამერიკული რევოლუციის დროს და ერთი ხანობა ჯორჯ უოშინგტონის ადოქტანტის მოვალეობასაც ასრულებდა. იურიდიული განათლების მიღების შემდეგ, იგი კონგრესის წევრი გახდა, 1789-95 წლებში კი ამერიკის პირველი ფინანსთა მინისტრის პოსტი ეკავა. მოგვიანებით მან ფედერალისტური პარტია ჩამოაყალიბა და სიკვდილამდე

(დეკლი აარონ ბერთს) თაემჯღომარეობდა კიდევ. ჰემილტონის ფედერალიზმს გ მოარჩევდა დემოკრატი-ისადმი უნდობლობა, ქვედითონარიანი ცენტრალური ხელისუფლების აუცილე-ბლობის რწმენა და მრეწველობის განვითარების სურვილი — ძლიერი სახ-ელმწიფოებრივი ფისკალური და ეკონომიკური პოლიტიკის გზით მეს ბამისად, "ჰემილტონიანიზმის" იდეა ძლიერ ეროვნულ ხელისუფლებას გულისხმობს ფართო აღმასრულებელი უფლებამოსილებებით — სახელმწიფო ეკონომიკის მხარდაჭერის უზრუნველსაყ-ოფად

სწორედ ფედერალურ სისტემებს ანიჭებენ უპირატესობას. ასე იყო, მაგალითად, ამერიკის შემთხვევაში და იგეგს თქმა თამამად შეიძლება კანადის (ფედერაციულ მოწყობის წესზე გადავიდა 1867წ.), ბრაზილიის (1891), ავსტრალიის (1901), მექსიკისა (1917) თუ ინდოეთის (1947) შესახებაც. გეოგრაფიულად დიდ ქვეყნებს კულტურული მრავალფეროვნება და ძლიერი ადგილობრივი ტრადიციები ახასიათებს, რაც თავისთავად აჩენს დეცენტრალ-იზაციის და ძალაუფლების განაწილების გაცილებით იმაზე ძლიერ აუცილე-ბლობას, ვიდრე ეს უნიტარული სისტემის პირობებში იქნებოდა შესაძლებელი. ფედერალიზმის წამახალისებელი ბოლო ფაქტორი კი — კულტურული და ეთნიკური მრავალფეროვნებაა. მოკლედ თუ ვიტყვი, ფედ-ერალიზმი ხშირად საზოგადოებრივ დაყოფასა და სხვადასხვაგვარობაზე გატემული ინსტიტუციური პასუხია. მაგალითად, კანადის ათ პროვინციად დაყოფაში გათვალისწინებულია არა მარტო დიდი ხნის წინ ჩამოყალიბებული რეგიონალური ტრადიციები, არამედ ენობრივი და კულტურული განსხვავე-ბანიც ქვეყნის ინგლისურ და ფრანგულენოვან ნაწილებს შორის. ინდოეთში 25 თვითმმართველი შტატის შექმნის საფუძველი ძირითადად ენობრივი მომენტი გახდა, თუმცა ფენჯაბისა და ქაშმირის შემთხვევებში, რელიგიური სხვაობებიც იქნა გათვალისწინებული. ცხრამეტშტატთან ნიგერიაში, ფედერ-ალური კონსტიტუცია ასევე ითვალისწინებს ქვეყანაში არსებული ტომო-ბრივი და რელიგიური მრავალფეროვნების ფაქტორებს.

ფედერალიზმის დამახასიათებელი ნიშნები

ყოველი ფედერალური სისტემა განუმეორებელია იმ თვალსაზრისით, რომ ურთიერთობებს ფედერალურ (სახელმწიფო) და ადგილობრივ (რეგიონალურ) ხელისუფლებათა შორის, არა მარტო კონსტიტუციური ნორმები, არამედ უამ-რავი პოლიტიკური, ისტორიული, გეოგრაფიული, კულტურული და

სოციალური გარემოება განსაზღვრავს. ზოგ შემთხვევაში, პარტიული სისტემის ხასიათიც ისეთივე მნიშვნელოვანი მსაზღვრელი ხდება, როგორც მმართველობის ყოველი დონისათვის კონსტიტუციურად მინიჭებული უფლებამოსილებანი. ეთქვათ, ყოფილ საბჭოთა კავშირში, სადაც ცენტრალიზებული "მმართველი" პარტია და უმკაცრესად იერარქიზირებული ცენტრალური დაგეგმვის სისტემა არსებობდა. ფედერალური მოწყობა აშკარად ფიქტიური გახლდა, მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკის შტატებისგან განსხვავებით, თხუთმეტვე რესპუბლიკას ჰქონდა მინიჭებული გამოყოფის ფორმალური უფლება. მსგავსი მდგომარეობა შეინიშნება მექსიკაშიც, სადაც ინსტიტუციონალურ-რეკოლუციური პარტიის ერთპირიული "ბატონობა", აშკარად წინააღმდეგობას აწეობდა ფედერალურ სისტემასთან, რომელიც თითქოსდა მიზანმიმართულად ამერიკულ თარგზვა გამოჭრილი. მეორეს მხრივ, თუად ამერიკაში, კანადაში. ავსტრალიასა და ინდოეთში, დეცენტრალიზებული პარტიული სისტემები პრაქტიკულად ადგილობრივი ხელისუფლებების დამცველებად გვევლინებიან.

ერთმანეთისგან განსხვავებიან ფედერალური მოწყობის მოდელები ე.წ. ამერიკული ტიპის საპრეზიდენტო სისტემებსა და საპარლამენტო სისტემებში. პირველ შემთხვევაში, სახელისუფლებო პასუხისმგებლობანი, როგორც ტერიტორიულად, ისე ფუნქციების თვალსაზრისითაც, გადანაწილებულია, ოღონდ ხელისუფლების ორივე დონეზე შეტების მრავალი წერტილი არსებობს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი შტოების ორგანოთა შორის. რაც შეეხება საპარლამენტო სისტემებს, ეთქვათ კანადურსა თუ ავსტრალიურს, აქ ძირითადად "აღმასრულებელი ფედერალიზმია" გერცელებული და ფედერალური წინასწორება უპირველეს ყოვლისა, ხელისუფლების ყველა დონეზე სწორედ აღმასრულებელთა ურთიერთობებითა განპირობებული.

და მაინც, გარკვეული ნიშან-თვისებები ყველასთვის თუ არა, ფედერალური სისტემების უმრავლესობისათვის მაინც საერთოა:

« მმართველობის ორი, მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელი დონე: როგორც ცენტრალურ (ფედერალურ), ისე რეგიონალურ (ადგილობრივ) ხელისუფლებას თუ-თავისი პასუხისმგებლობების განსაზღვრული სფერო მოუპოვება და არცერთ მათგანს არა აქვს მეორისაში "შეჭრის" უფლება. ყოველ მათგანს საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების საკუთარი ორგანოები, გადასახადების მობილიზების თვისი საშუალებები და, შესაბამისად, ფისკალური დამოუკიდებლობის სათანადო ხარისხი გააჩნია. ცხადია, ხელისუფლების თითოეული დონის იურისდიქციაში შეშავალ სფეროთა ნაირგვარობაცა და ამ დონეთა ერთმანეთზე ზეგავლენის ხასიათიც განსხვავებულია. მაგალითად, გერმანიასა და ავსტრიაში მოქმედებს "ადმინისტრაციული" ფედერალიზმის სისტემა; სადაც პოლიტიკის ძირითად ხაზს ცენტრალური ხელისუფლება განსაზღვრავს, ადგილობრივი ხელისუფლებანი კი ამ პოლიტიკის განხორციელების მხოლოდ დეტალებზე არიან პასუხისმგებელნი.

« დაწერილი კონსტიტუცია: სახელმწიფო მმართველობის ორივე დონის უფლება-მოვალეობები კოდიფიცირებული, ანუ დაწერილი კონსტიტუციითაა დადგენილი. შესაბამისად, ურთიერთობა ცენტრსა და პერიფერიას შორის,

აღმასრულებელი ხელისუფლება:
ხელისუფლების შტო, რომელიც კანონისა და პოლიტიკური კურსის დაცვა-გატარებზეა პასუხისმგებელი.

საკანონმდებლო ხელისუფლება:
ხელისუფლების შტო, რომელსაც კანონმდებლობის შემუშავება ეწელება.

დაწერილი კონსტიტუცია:
ქვეყნის უმთავრესი დოკუმენტი, რომელიც სახელისუფლებო ორგანოთა შორის უფლებებს, მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობებს ანაწილებს; "უზენაესი" კანონი.

იმთავითვე კანონიერ ჩარჩოებშია მოქცეული. ხელისუფლების ორივე დონის დამოუკიდებლობა, როგორც წესი, იმითაა უზრუნველყოფილი, რომ ცალმხრივად არცერთს არ შეუძლია კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანა. ამერიკაში, მაგალითად, საკონსტიტუციო შესწორებისათვის აუცილებელია კონგრესის ორივე პალატის ორი მესამედის თანხმობა და 50 შტატის საკანონმდებლო ორგანოსა სამი მეოთხედის მხარდაჭერა. ავსტრალიასა და შვეიცარიაში კი, დამატებით, რეფერენდუმის ჩატარებაც.

◀ **საკონსტიტუციო სასამართლო:** საკონსტიტუციო ნორმებს განმარტავს უზენაესი სასამართლო, რომელიც იმედროულად არბიტრის როლს ასრულებს ხელისუფლების ცენტრალურ და ადგილობრივ დონეთა შორის წარმოქმნილ სადავო საკითხებში. ფედერალურ სისტემებში, სწორედ ორივე დონის უფლებამოსილებათა მკაფიოდ განმსაზღვრელ სასამართლოს შეუძლია განაპირობოს ფედერალიზმის პრინციპების რეალური ქმედითუნარიანობა და აქტიური მონაწილეობა მიიღოს პოლიტიკურ პროცესში. ცენტრალიზაციის ის ტენდენციაც, რაც მეოცე საუკუნეში ყველა ფედერალურ სისტემას ახასიათებს, აშკარად სასამართლოთა მიერაა წახალისებული.

◀ **დამაკავშირებელი ინსტიტუტები:** ცენტრალურ და ადგილობრივ ხელისუფლებათა თანამშრომლობის და ურთიერთგაგების უზრუნველსაყოფად, სახელმწიფო პოლიტიკის განსაზღვრისას რეგიონებსა და პროვინციებსაც უთუოდ უნდა აქონდეთ ხმის უფლება. ჩვეულებრივ, ამ მიზანს ორპალატიანი საკანონმდებლო ორგანოები ემსახურება, სადაც მეორე ან ზედა პალატა სწორედ ადგილობრივი ინტერესების გამომხატველია ხოლმე.

ფედერალიზმის შეფასება

ფედერალიზმის ერთი უმთავრეს ღირსებათაგანი ისაა, რომ უნიტარული სისტემებისაგან განსხვავებით, იგი რეგიონალურ და ადგილობრივ ინტერესებს კონსტიტუციით უზრუნველყოფილ პოლიტიკურ წონას ანიჭებს. შტატები თუ პროვინციები ავტონომიურ უფლებებმოხილებათა ფართო სპექტრით სარგებლობენ და ცენტრალურ ხელისუფლებაში გარკვეული წარმომადგენლობაც აქვთ ფედერალური საკანონმდებლო ორგანოების მეორე პალატის სახით. მეორეს მხრივ, ფედერალიზმი ვერც ზოგადად მეოცე საუკუნისათვის დამახასიათებელ ცენტრალიზაციის ტენდენციას გადაურჩა. ადგილობრივი თვითმმართველობებისათვის მინიჭებული გარანტიების მიუხედავად, ცენტრალური ხელისუფლების გაელენა მაინც გამოიყოფა და ამის მიზეზი, ძირითადად, მზარდი ეკონომიკური და სოციალური ჩარევა გახდა, ისევე, როგორც შემოსულების მზარდი მობილიზების უნარი.

ასე მაგალითად, თავდაპირველად ამერიკული სისტემა "ორმაგი ფედერალიზმის" პრინციპის თანახმად მოქმედებდა, როცა ფედერალური და შტატის ხელისუფლებების პოლიტიკური სფეროები გამიჯნულიც იყო და ურთიერთგაუღიანებისაგან დაცულიც. მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული, ხდებოდა ამ სისტემის ჩანაცვლება ე.წ. "თანამშრომლობის ფედერალიზმის" მოდელით, რაც ფედერალური ხელისუფლების მხრიდან ადგ-

ილობრთი ხელისუფლებისათვის “დახმარების ხელის გაწევენას” და მზარდ დოტაციებსა თუ შემწევობებს გულისხმობდა. შესაბამისად, ადგილობრივი ხელისუფლებები სულ უფრო მეტად ხდებოდნენ დამოკიდებულნი ცენტრიდან წამოსულ ფინანსებზე და ეს განსაკუთრებით ნათლად გამოჩნდა XX საუკუნის 30-იან წლებში, როდესაც “ახალი კურსის” პოლიტიკის შედეგად, უამრავი ეკონომიკური და სოციალური პროგრამა ამუშავდა. თუმცა, XX საუკუნის 60-იანი წლების შუახანებიდან, ეს მოდელიც შეიცვალა ეწ. “ისულებითი ფედერალიზმით” — სისტემით, რომლის მეშვეობითაც ცენტრი უკვე კანონმდებლობის მეშვეობით ახვევს შტატებს საკუთარ ნებას და გარკვეულ ჩარჩოებსაც უწესებს.

ფედერალიზმის მეორე უპირატესობა ხელისუფლებათა გამიჯვნის წყალობით კონტროლისა და ბალანსის იმგვარი სისტემის ჩამოყალიბებაა, რაც პიროვნული თავისუფლებების დაცვა-გაფართოებას უწყობს ხელს: ჯეიმზ მედისონის ნათქვამს თუ გავისხენებთ — “ამბიციი იხე ამბიციამ უნდა შეაკაოს”. ცენტრალიზაციისაგან საყუელთაო ტენდენციის მიუხედავად, ისეთ ფედერალურ სისტემებში, როგორებიცაა ა.შ.შ.-ში, ავსტრალიასა და კანადაშია, მაინც უფრო წარმატებით მოხერხდა პოლიტიკოსთა მოთოკვა, ვიდრე უნიტარულ სისტემებში. თუმცა, არ უნდა დაგავიწყდეს, რომ მმართველობის სისტემაში ჯანსაღი დაპირისპირების შესაქმნელად გამიზნულ სტრუქტურებს, ამავე დროს იმედგაცრუებისა თუ საქმიანობის პარალიზების საფრთხეც ახლავთ თან. ფედერალური სისტემების ერთ-ერთი სისუსტე სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ცენტრალური ხელისუფლების ამბიციების მოთოკვით, უკიდურესად რთულდება ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური თუ სოციალური პროგრამების გატარება. ასე მაგალითად, ფ. დ. რუზველტის “ახალი კურსი” ამერიკაში მნიშვნელოვნად დაზარალა უზენაესი სასამართლოს ისეთმა გადაწყვეტილებებმა, რომლებიც მიზნად ისახავდნენ არ დაეშათა ფედერალური ხელისუფლების “შეჭრა” შტატების პასუხისმგებლობის სფეროებში.

და ბოლოს, ფედერალიზმი გეოგრაფიულ ინსტიტუციურ მექანიზმს, რომლის გამოყენებითაც დახლწილი საზოგადოებების გამთლიანება და შეკავშირება ხერხდება ხოლმე. ამერიკული ფედერალიზმის განსაკუთრებულობა ის კი არ იყო, რომ მან თავდაპირველად არსებული ცამეტი შტატის გაერთიანების საფუძველი შექმნა, არამედ იმ ინსტიტუციური მექანიზმის შემუშავება, რამაც მეცხრამეტე საუკუნის შუახანებიდან მოზღვაებული იმიგრაციის კალაპოტში ჩაყენება უზრუნველყო. თუმცა, ფედერალიზმს გარკვეული საფრთხეც სდევს თან: ხელისუფლების დანაწილებისაგან სწრაფვამ, შესაძლოა, ცენტრიდანული ტენდენციები უაღრესად გააძლიეროს და საბოლოოდ ქვეყნის დაშლაც კი გამოიწვიოს. თუკი ფედერალიზმის აე-კარგიანობაზე, თუნდაც კანადის მაგალითით ვიმჯელებთ, შეიძლება ეთქვას რომ მოსახლეობის ფრანგულად და ინგლისურად მოლაპარაკე ნაწილების პოლიტიკური გაერთიანება იქ ვერ მოხერხდა. ფრანგულენოვან კვების პროვინციაში სეპარატიზმის გაძლიერების პასუხად, კანადა XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან უშედეგოდ ცდილობს იმ კონსტიტუციური ფორმულის მოძებნას, რაც კვებეკს ფედერაციის სრულყოფილიან წევრად ჩათოვლევინება თავს.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამონდინარე, შეიძლება გავიზიაროთ კიდევ მაგანთა მოსაზრება, რომ ფედერალური მოწყობა იმთავითვე არამდგრადია და ან იმ გარანტირებული ერთიანობისაკენ ამჟღავნებს მიდრეკილებას, რისი შემოთავაზებაც მხოლოდ უნიტარულ სისტემას შეუძლია, ანდა — კიდევ უფრო ძლიერი დეცენტრალიზაციისა და, საბოლოო ჯამში, ქვეყნის დაშლისაკენ.

უნიტარული სისტემები

თანამედროვე სახელმწიფოთა უდიდეს უმრავლესობაში მმართველობის უნიტარული სისტემებია გავრცელებული და უმაღლესი ხელისუფლება ერთი, ზოგადასახელმწიფოებრივი ინსტიტუტის ხელშია კონცენტრირებული. გაერთიანებულ სამეფოში ამგვარ ინსტიტუტს პარლამენტი წარმოადგენს, რომელიც, თორიულად მაინც, უპირობო და უზენაესი საკანონმდებლო უფლებამოსილებითაა აღჭურვილი. მას საკუთარი სურვილისამებრ შეუძლია მიიღოს ან არ მიიღოს ნებისმიერი კანონი; მის ძალაუფლებას არ ზღუდავს არაერთი დაწერილი კონსტიტუცია; გაერთიანებულ სამეფოში არ არსებობს სხვა დონის არცერთი საკანონმდებლო ორგანო; პარლამენტის კანონები უპირატესობით სარგებლობს ინგლისური და შოტლანდიური კანონმდებლობების ნებისმიერ სხვა ნორმებთან შედარებით. რამდენადაც უნიტარულ სისტემაში კონსტიტუციური უზენაესობა ცენტრსა აქვს მინიჭებული, პერიფერიული თუ ადგილობრივი მმართველობის ყოველგვარი სისტემა ცენტრისავე ნებასურვილით იქმნება (იხ. ნახ. 8.2).

დამოუკიდებლობა

(კონსტიტუციის უზენაესობა)

ცენტრალური
ხელისუფლება

ნახ. 8.2 უნიტარული სახელმწიფოები

სებაარატიაში: არსებული პოლიტიკური წესრიგიდან გამოყოფის სურვილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის მიზნით.

ადგილობრივი
ხელისუფლება

დეცენტრალური
უფლებამოსილებით
აღჭურვილი
რეგიონალური
ინსტიტუტები

ერთი შეხედვით, აქოთიქოს უკონტროლო ცენტრალიზაციის შემთხვევასთან გვაქვს საქმე. დიდ სიროულეს არ წარმოადგენს ადგილობრივი ინსტიტუტების სახეცუილიება, როორგანიზება თუ საერთოდ გაუქმება ცი; მათი უფლება-მოვალეობების შეკვეცაც ისევე იოლია, როგორც გაფართოება. თუმცა, სინამდვილეში, ურთიერთობა ცენტრსა და პერიფერიას შორის უნიტარულ სისტემებშიც ისეთივე არაერთგვაროვანია, როგორც ფედერალურში და პოლიტიკურ, კულტურულ და ისტორიულ გარემოებებსაც კონსტიტუციურად დადგენილ ნორმებზე არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება უნიტარულ სისტემას პერიფერიული ხელისუფლების ორი ინსტიტუციური ფორმა ახასიათებს: ადგილობრივი მმართველობა და დელეგირებული საკრებულო, ორივე მათგანი კი სწორედაც რომ განსაკუთრებულ ხასიათს ანიჭებს ცენტრისა და პერიფერიის ურთიერთობას.

ადგილობრივი მმართველობა

ადგილობრივი მმართველობა, უმარტოვესი გაგებით, ესაა ამა თუ იმ დასახლებული ადგილის — სოფლის, დაბის, პატარა თუ დიდი ქალაქის ანდა ოლქის უმუშალო ხელისუფლება. უფრო კონკრეტულად კი, ეს მმართველობის ფორმაა, რომელსაც დამოუკიდებლობის არანაირი ხარისხი არ გააჩნია და მთლიანადაა დაქვემდებარებული ცენტრალურ ხელისუფლებას (ფედერალურ სისტემებში — შტატისა თუ რეგიონალურ ხელისუფლებას). სხვათა შორის, მმართველობის ეს ყველაზე დაბალი დონე საყოველთაოდაა გავრცელებული და როგორც უნიტარულ, ასევე ფედერალურ თუ კონფედერაციულ სისტემებსაც ახასიათებს. ასე მაგალითად, ა.შ.შ.-ს ადგილობრივი მმართველობის 86 000 ორგანოში, 11 მილიონი ადამიანია დასაქმებული, მაშინ როცა ფედერალურ და შტატების დონეებზე ერთად — 8 მილიონზე ნაკლები. რაც შეეხება უნიტარულ სისტემებს, აქ ადგილობრივი მმართველობის მნიშვნელობას ისიც აღვირებებს, რომ ის ცენტრს დაცილებული ხელისუფლების ერთადერთ ფორმას წარმოადგენს და შეცდომა იქნებოდა იმის ფიქრი, თითქოს ადგილობრივი მმართველობების კონსტიტუციურად დაქვემდებარებული მდგომარეობა, მათ პოლიტიკურ მნიშვნელობას აკნინებდეს. თუნდაც მხოლოდ მათი საყოველთაო არსებობა ადასტურებს, რომ ადგილობრივი მმართველობები ადმინისტრაციულად აუცილებელნი არიან და უფრო ხელმისაწვდომნიც — ხალხთან მეტი “სიახლოვის” გამო. მეტიც, ადგილებზე არჩეულ პოლიტიკოსებს დემოკრატიული ლეგიტიმაციის ისეთი ხარისხი გააჩნიათ, რაც საკუთარი ძალაუფლებისა და პასუხისმგებლობების გაფართოების საშუალებას აძლევს. ხშირად ეს იმასაც ნიშნავს, რომ ცენტრისა და პერიფერიების ურთიერთობა უფრო გარიგებებისა და მოლაპარაკებების გზით ხორციელდება, ვიდრე ზემოდან დიქტატის მეშვეობით. ცენტრსა და პერიფერიებს შორის წონასწორობას ასევე განაპირობებს პოლიტიკური კულტურა (კერძოდ, ადგილობრივი ავტონომიების ჩამოყალიბებული ტრადიციები და რეგიონალური ნიშან-თვისებები) და პარტიული სისტემის ხასიათი. ასე მაგალითად, ადგილობრივი პოლიტიკის მზარდი ტენდენცია “პოლიტიზირებისაკენ”, იმ თვალსაზრისით, რომ ამ სფეროში სულ უფრო

მეტად იზრდება ზოგადდეროვნული პარტიების გავლენა, თავისთავად უწყობს ხელს მეტ ცენტრალიზაციას. როცა ფედერალური სისტემებისაგან განსხვავებით, უნიტარულ სისტემებში არ არსებობს ჩამოყალიბებული კონსტიტუციური ჩარჩოები, ადგილობრივი ავტონომიის დაცვა თავიდან ბოლომდე იმაზე და მოკიდებული, რამდენად მონიდომებს და მოახერხებს ცენტრი თავის მოთხოვას. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ უნიტარულ სისტემებში დეცენტრალიზაციის ხარისხი მნიშვნელოვნად განსხვავებულია როგორც ისტორიულად, ისე ქვეყნების მიხედვითაც. ამის სათაოდ მაგალითად გაერთიანებული სამეფოსა და საფრანგეთის სრულიად სხვადასხვაგვარი გამოცდილება გამოდგება.

გაერთიანებულ სამეფოში ტრადიციულად შედარებით დეცენტრალიზებული ადგილობრივი მმართველობის სისტემა არსებობდა, სადაც ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები მნიშვნელოვანი თავისუფლებით ხარვებლობდნენ პარლამენტის მიერ დადგენილ კანონიერ ჩარჩოებში. მართლაც, გაერთიანებულ სამეფოში ადგილობრივი დემოკრატიის პატივისცემა იმთავითვე მიანდათ დაწერილი კონსტიტუციის ერთ-ერთ უმთავრეს დამახასიათებელ ნიშნად. ჯ.ს. მილიდან მოყოლებული, ადგილობრივ მმართველობებს ბრიტანეთში მუდამ ცენტრალური ხელისუფლების ძლიერ მაკონტროლებლად და სახალხო წარმომადგენლობის გაფართოებისა და, აქედან გამომდინარე, მეტი პოლიტიკური გათვითცნობიერების საშუალებადაც მიიჩნევდნენ. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ, სახელმწიფოს ეკონომიკური და სოციალური ფუნქციების ზრდასთან ერთად, ადგილობრივი ხელისუფლებას სულ უფრო და უფრო მეტი პასუხისმგებლობა ეკისრებოდა ცენტრალური ხელისუფლების გადაწყვეტილებების ადგილებზე აღსასრულებლად. თუმცა, ამგვარი პარტნიორული ურთიერთობანი ცენტრსა და პერიფერიებს შორის მოულოდნელად დაირღვა XX საუკუნის 80-90 წლებში — კონსერვატორების ზეობის დროს, რომლებიც ადგილობრივ მმართველობებს, ისევე როგორც ნებისმიერ სხვა შუალედურ რგოლს, ზედმეტ წინააღმდეგ მიიჩნევდნენ საკუთარი რადიკალური, ბაზარზე ორიენტირებული პოლიტიკური კურსის გასატარებლად.

80-იანი წლების ფისკალურმა რეფორმებმა ადგილობრივ ხელისუფლებებს უნიშვნელოვანესი უფლება ჩამოართვა — დაბეგრის ადგილობრივი ტარიფების დადგენა მათ უკვე აღარ შეეძლოთ და ვეღარც საკუთარ ხარჯვით პოლიტიკას შეიმუშავებდნენ. რიგი ადგილობრივი ორგანოები საერთოდ გაუქმდა და მათი უფლებამოსილებები მუნიციპალურ და საოლქო საბჭოთა უფრო დაბალ დონეებსა და ათასი ჯურის მპაწმ-ებზე გადაწაწილდა. ადგილობრივი მმართველობების უფლებამოსილებანი კიდევ უფრო შეიკვეცა ზოგადდეროვნული სასკოლო პროგრამებისა და იმგვარი კანონების შემოღებით, რომლებიც სკოლებს საშუალებას აძლევდა თავად გადაწყვიტათ, დარჩენილიყვნენ თუ არა ადგილობრივი ხელისუფლების კვიდის ქვეშ. ამ პოლიტიკის საბოლოო მიზანს ადგილობრივი მმართველობების სრული გარდაქმნა და იმ ე.წ. “უფლებამოსილ” საბჭოთა

ადგილობრივი დემოკრატია: პრინციპი, რომელიც ადგილობრივი ავტონომიურობის იდეებსა და სახალხო წარმომადგენლობითობის მიზნებს აერთიანებს.

მომრავლება წარმოადგენდა, რომლებიც თვითონ კი არ გაწევდნენ ამა თუ იმ სახის სამსახურს, არამედ მხოლოდ ზედამხედველობას გაუწევდნენ ამგვარი საქმიანობით დაკავებულ კერძო სტრუქტურებს. ბევრმა ეს პოლიტიკა ადგილობრივ დემოკრატიაზე თედასხმად შეაფასა და მართლაც, ერთის მხრე, ადგილობრივი მმართველობების უფლებამოსილებათა მეტი წილი ცენტრალურ ხელისუფლებას გადაეცა, მეორეს მხრე კი ადგილობრივი ხელისუფლებები, უბრალოდ, თემის წევრების "შომომხარებლებად" და "კლიენტებად" გადაქცევის შედეგად, სერიოზული საბაზრო ცნების ქვეშაც მოექცნენ.

დაახლოებით იმავე პერიოდში, საფრანგეთში სრულიად საპირისპირო მოვლენები განვითარდა. პრეზიდენტი მიტერანი მიზანმიმართულად ცდილობდა შეეცალა ფრანგული საზოგადოებრივი წყობის ხასიათ და, განსაკუთრებით, იაკობინელებიდან და ნაპო-ლეონიდან მომდინარე ცენტრალიზაციის ტრადიციას. მან პოლიტიკური დეცენტრალიზაციის მთელი პროგრამა შეიმუშავა, რომლის განხორციელებაც 1982-86 წლებში შინაგან საქმეთა და დეცენტრალიზაციის მინისტრმა ითავა. ტრადიციულად, საფრანგეთში ცენტრისა და პერიფერიების ურთიერთობას მკაცრი ადმინისტრაციული კონტროლი ახასიათებდა, რასაც ძირითადად შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ დანიშნული და უშუალოდ ამ სამინისტროსადმი ანგარიშვალდებული პრეფექტები ახორციელებდნენ. 96-ე ფრანგულ დეპარტამენტში სწორედ პრეფექტები წარმოადგენდნენ აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლეს პირებს, რის გამოც სისტემა იერარქიულ-მბრძანებლურ ნიშან-თვისებებს ატარებდა. რეფორმებმა მნიშვნელოვნად გამოაცოცხლა ადგილობრივი მმართველობები და მათი ადმინისტრაციების უფლებამოსილებანიც გააფართოვა. პრეფექტთა აღმასრულებელი ხელისუფლება ადგილებზე არჩეულ თემჯდომარეებს გადაეცა, ხოლო თავად პრეფექტის ინსტიტუტი რესპუბლიკის კომისარებმა შეცვალეს რომელთა ამოცანასაც უპირველეს ყოვლისა, საკუთარი რეგიონის ეკონომიკური საკითხების დაგეგმვა წარმოადგენდა. სწორედ ამ და მსგავსი ნაბიჯების შედეგად, საფრანგეთში დაცვილებით უფრო დეცენტრალიზებული სახელმწიფო სტრუქტურა ჩამოყალიბდა, ეიღრე ოღესმე 1789 წლის რევოლუციის შემდეგ.

დელეგირება

უნიტარულ სისტემაში, უფლებამოსილებათა გადაცემა-დელეგირება დეცენტრალიზების იმ მაქსიმალური ზღვარის დადგენას ემსახურება, რაც მის ფედერალურ სისტემად გადაქცევის არ გამოიწვევს. ბოლო დროს ახალი, უფრო აუტონომიური საკანონმდებლო ორგანოები სახელმწიფოებში ცენტრიდანული ტენდენციების პასუხად იქმნებოდა და ეს არსებითად, გააქტიურებული რეგიონალური ძალების დაოკებისა თუ ეთნიკური წინააღმდეგობების დაძლევის მცდელობით აიხსნებოდა.

დელეგირება

ესაა ცენტრალური ხელისუფლების მიერ უფლებამოსილებათა გადაცემა დაქვემდებარებული ორგანოებისათვის. შესაბამისად, დელეგირებული ორგანოები წარმოადგენენ შუალედურ დონეს ცენტრალურ და ადგილობრივ ხელისუფლებათა შორის. ოღონდაც დელეგირების პრინციპი იმით განსხვავდება ფედერალიზმისაგან, რომ დელეგირებულ ორგანოებს დამოუკიდებლობის არანაირი ხარისხი არ გააჩნიათ დელეგირების ყველაზე შესუტა, ადმინისტრაციული ფორმა ადგილობრივი ორგანოების მიერ სხვაგან მიღებული გადაწყვეტილებების მხოლოდ შესრულებას ნიშნავს; მეორე, საკანონმდებლო ფორმის თანახმად კი შესაძლებელია არჩევითი რეგიონალური საბჭოების შექმნა, რომელთაც პოლიტიკის "ქოების" გარკვეული პასუხისმგებლობა ეკისრებათ და მცირეოცენის ფისკალური დამოუკიდებლობაც ენიჭებათ.

ვააო:

იმთფრება, როგორც ეითომ აუტონომიური არასამთავრობო ორგანიზაცია — საზოგადოებრივი გაერთიანება, სადაც არა პოლიტიკოსები ან საჯარო მოხელეები, არამედ დანიშნული პირვნებები მსახურობენ. (იხილეთ კენ-ჯო)

თონიკურობა
ესაა გარკვეულ
მოსახლეობასთან, კულტურ-
რულ ჯგუფთან თუ
ტერიტორიასთან
მიუთვნებლობის განცდა.
ტერმინი არაერთგვაროვანი
შინაარხის მატარებელია,
რამდენადაც როგორც
რასობრივ, ისე კულტურულ
ნიუანსებს შეიცავს. ამ თუ
იმ თონიკური ჯგუფის
წყვერებს ხშირად,
სამართლიანად თუ
უსამართლოდ, საერთო
წინაპრის მემკვიდრეებად და
შესაბამისად, სისხლით
ნათესაობით დაკავშირებულ
ერთ დიდ "სანათესაოდ"
მიიჩნევენ ხოლმე. უფრო
ზოგადი გაგებით,
თონიკურობა სიღრმისეულ
ემოციურ დონეზე
განსჯილი კულტურული
მეობის ფორმად განიხილება.
"თონიკური" კულტურა
მოიცავს ღირებულებებს,
ტრადიციებსა და
აღაბ—ჩვევებს, მაგრამ ამავე
დროს, სამწუხაროდ, იგი
აღამიანებს გამორჩეული
მეობის განცდასა და
განსაკუთრებულობის რწმე-
ნასაც უღერებს —
როგორც წესი,
წარმომიძისა და "ფეხვე-
ბის" ხაზგასმის ფორმით.

თონიკური ნაციონალიზმი:
ნაციონალიზმის ფორმა,
რომელიც განსაკუთრებულ
მნიშვნელობას თონიკურ
გამორჩეულობას ანიჭებს და
ყოველნაირად ცდილობს მის
მენარჩუნებას.

როგორც წესი, ამ სახის საკანონმდებლო ორგანოებს კონსტიტუციური ძალა არ გააჩნიათ, მაგრამ ისინი შექმნისთანავე იმტიკიებენ გარკვეულ ფუნქციებს, უფლებებს იფართოებენ და ნათლად გამოკვეთილ "დემოკრატიულ ლეგიტიმურობასაც" იძენენ, რაც შედეგში პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის მათ გაუქმებას. გამონაკლისს, ალბათ, მხოლოდ ჩრდილოეთ ირლანდიის სიორმონტის პარლამენტი წარმოადგენდა. ის 1972 წელს დამალეს და ლონდონიდან, უესტმინსტერის პარლამენტიდან პირდაპირი მმართველობის წესიც დაადგინეს, ოღონდ მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ნათელი გახდა რომ ხსენებულ საკანონმდებლო ორგანოში პროტესტანტულ-უნიონისტური პარტიების დომინირების გამო, იგი ვერ შეძლებდა ჩრდილოეთ ირლანდში ავორუბული მასობრივი ძალადობის ტალღის შეკეებას, რაც, თავის მხრე, სამოქალაქო ომის საფრთხეს ზრდიდა.

დელეგირების პრაქტიკა, ისტორიულად ყველაზე ადრე ესპანეთში დაინერგა. მართალია, 1570 წლიდან დღემდე ეს ქვეყანა უნიტარულია, იგი მაინც 50 პროვინციადაა დაყოფილი და თითოეული მათგანი რეგიონალური თვითმმართველობის გარკვეული უფლებებით სარგებლობს. 1975 წელს გენერალ ფრანკოს გარდაცვალების შემდეგ, ესპანეთი დემოკრატიული მმართველობის გზას დაადგა, რისი ერთ-ერთი გამოხატულება დელეგირების პროცესის გაფართოება და 17 ავტონომიური ტერიტორიის შექმნაც იყო. ადგილობრივი მმართველობის ეს ახალი დონეები არჩეული საკანონმდებლო კრებების მიერ იმართებიან და მათ საშინაო პოლიტიკის ზედამხედველობის სკეპოლ ფართო უფლებები აქვთ მინიჭებული. თუმცა, ბასკეთის მხარეში ამან საქმეს მაინც ვერ უშველა და სეპარატისტულმა მოძრაობა მტა-მ ტერორიზმის ახალი ტალღა აავორა. დელეგირება ხორციელდებოდა საფრანგეთშიც, სადაც მთავრობა ამ გზით ცდილობდა გადაეწყვიტა როუნული უმცირესობებისა თუ რეგიონალური სეპარატიზმის პრობლემები, რომლებიც ბევრად უკვე ვინაიერი ნაციონალიზმის ფორმას იძენდა. აღსანიშნავია, რომ სწორედ საფრანგეთში, ხსენებული რეფორმის საკანონო მომენტს ადმინისტრაციული დელეგირებიდან საკანონმდებლო დელეგირებაზე გადასვლა წარმოადგენდა. სწორედ ამავე დროს, ადგილობრივი სეპარატიზმის გასაწვლელად და ტერორიზმის ტალღის ჩასახშობად, კუნძულ კორსიკას ფართო თვითმმართველობის უფლება და "კონსტიტუციური ტერიტორიის" განსაკუთრებული სტატუსი მიენიჭა. მთლიანობაში, დეცენტრალიზაციისკენ მიმართულ ტენდენციებს ვეროკაუშირში მიმდინარე პროცესებმა უბიძგა, სადაც 1980 წელს "რეგიონების ვეროპის" იდეა გახშიანდა. ამ დროიდან მყოლებული, რეგიონალური თუ ადგილობრივი ხელისუფლებები ფართოდ სარგებლობენ "რეგიონალური განვითარების ვეროპული ფონდებიდან" ფინანსური დახმარების უშუალოდ მიღების შესაძლებლობით და თან ცდილობენ, საკუთარი წარმომადგენლები იყოლიონ ბრიუსელში, რეგიონალური ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტაში უფრო აქტიურად ჩასართაყდ.

შედარებით ნელა მიმდინარეობდა დელეგირების პროცესები გაერთიანებულ სამეფოში — მსოფლიოს ალბათ ყველაზე ცენტრალიზებულ უნიტარულ სახელმწიფოში. აქ დელეგირების თემა პოლიტიკურ დღის წესრიგში მას შემდეგ დადგა, რაც XX საუკუნის 60-იან წლებში კვლავ გამო-

მარკუს გარეი (1887-1940)

იამაიკელი პოლიტიკური აქტივისტი და უფლებათა დამცველი. "შეი ნაციონალიზმის" იდეის მომხრე. 1914 წელს "მსოფლიოს შეკანთანა განეთარების ასოციაცია" დააფუძნა. 1916 წელს იამაიკიდან ნიუ-იორკში გადასახლდა. სადაც შეკანიანთა ღირსებების დაცვისათვის მის მიერ გადადგმულმა ნაბიჯებმა უამრავი მომხრე შესძინა. განსაკუთრებით პარლემსა და ზანგებით დასახლებულ სხვა რაიონებში. მართალია, მან ვერც შეკანიანთა ბიზნესში მასიურად ჩართვის გეგმები განახორციელა და

ვერც აფრიკაში დაბრუნების მისმა მიზნებებმა გამოიღო რაიმე შედეგი, მაგრამ როგორც შეკანიანთა სიამაყის გრძობის გამომღვივებელმა და აფრიკის "დედასამშობლოდ" გამოცხადებულმა, გარეიმ მაინც კარგი საძირკველი მოუზადა მოგვიანებით წამოწყებულ "შეი ძალისა" და ე.წ. რასტაფარიაზმის მოძრაობას. 1923 წელს გარეი ფოსტაზე თედასხმისთვის დააპატიმრეს, შემდეგ ამერიკიდანაც გაასახლეს და ლონდონში გარდაიცვალა. ყველასაგან მოეწივებულა.

ციცხლდა შოტლანდიური და უელსური ნაციონალიზმი; 1978-79 წლებში ლეიბორისტულმა უმცირესობამ მთელი რიგი პროგრამები წარმოადგინა ამ სფეროში, თუმცა უფლებამოსილების რეალური გადაცემა ადგილებზე, მხოლოდ 1999 წლიდან დაიწყო. ახლადშექმნილ ორგანიზაციას ყველაზე წარმომადგენლობითი და გავლენიანი შოტლანდიის პარლამენტი, რომელმაც საგადასახადო ტარიფების საკუთარ შეხედულებისამებრ დადგენისა და საშინაო საკითხებში უპირატესი ძალის მქონე კანონების მიღების უფლება მოიპოვა. ცხადია, საკონსტიტუციო საკითხების გადაწყვეტა, თედაცვის სფერო, საგარეო პოლიტიკა, ეროვნული უსაფრთხოება და ევროკავშირთან ურთიერთობა — ჯერაც უესტმინსტერის პარლამენტის გამგებლობაში რჩება. ადმინისტრაციული დელეგირების ნიმუშია უელსის საკანონმდებლო კრება, რომელსაც დაბეგერის საქმე არ ეჭება და მხოლოდ "შეორადი" კანონშემოქმედების უფლებამოსილება გააჩნია. "შვეილობიანი პროცესის" ჩარჩოებში და ე.წ. "კეთილი პარასკეის შეთანხმების" თანახმად, დაარსდა ჩრდილოეთ ირლანდიის ასამბლეაც; მან პირველადი კანონმდებლობის გარკვეული უფლება მიიღო, თუმცა დაბეგერის ნორმების დაწესება არ შეუძლია. ასეა თუ ისე, შეიძლება ვთქვათ, რომ მთლიანობაში, სამშვიდობო პროცესის წარმატების შემთხვევაში, ჩრდილოირლანდიური ასამბლეის უფლებამოსილება მაინც გაფართოვდება ე.წ. "საფუზურებრივი" დელეგირების ჩარჩოებში. დელეგირების მომხრეთა რწმენით, შოტლანდიის, განსაკუთრებით კი უელსისათვის თვითმმართველობის უფლების მინიჭებით, გაერთიანებულ სამეფოში წარმატებით გადაიტრება სეპარატიზმის პრობლემები და ცენტრიდანული ტენდენციებიც შენელებება. თუმცა, სკვატოკოსები ფიქრობენ (და შოტლანდიაში იმედოვნებენ კიდევ), რომ დელეგირება, საბოლოო ჯამში, გაერთიანებული სამეფოს დაშლას გამოიწვევს.

ეთნიკური და სათემო პოლიტიკა

ეთნიკური პოლიტიკის გამოცოცხლება

პოლიტიკური დეცენტრალიზაციის პროცესებს, ზოგჯერ კი საერთოდ სახელმწიფოთა დაშლასაც, მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ისეთმა ახალმა ფაქტორებმა, როგორებიცაა ეთნიკური პოლიტიკა თუ რეგიონალური თვითმშენება. გარკვეული აზრით, ეთნოპოლიტიკის გამოცოცხლება XX საუკუნის ბოლოს ძალიან ჰგავს ნაციონალიზმის აღმასვლას XIX საუკუნეში და შეესაბამება, მომავალში ნაციონალიზმის მსგავსი შორს მიმავალი შედეგებიც გამოიღოს. თუ ნაციონალიზმმა ეროვნული თვითმშენების გაღვივებას და მრავალეროვანი იმპერიების რღვევას დაუდო სათავე, ეთნოპოლიტიკის ფენომენს შეუძლია თავად ერთა სიცოცხლისუნარიანობა დააყენოს კითხვის ქვეშ. სხვაგვარად თუ ვიტყვი, ნაციონალიზმს შესაძლოა მრავალკულტურულობა ჩაენაცვლოს. რით უნდა აიხსნას ამ ახალი ფენომენის გაჩენა და რა პოლიტიკური თავისებურებები ახასიათებს მას?

ეთნიკური თვითმშენების გამძაფრება დასავლურ სამყაროში განსაკუთრებით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, კერძოდ კი XX საუკუნის 60-იანი წლებიდან შეინიშნება და უნდა ითქვას, რომ ეს მოვლენა ბევრი ანალიტიკოსისათვის აღმოჩნდა მოულოდნელი. ითიქმის საყოველთაო გავრცელებული აზრის თანახმად, თანამედროვე ეპოქამ მთლიანად წაშალა ყოველგვარი ეთნიკური განსხვავებანი; იგარაუდებოდა, რომ მსოფლიოში ლიბერალურ-დემოკრატიული ფასეულობების გავრცელება თავისთავად გამოიწვევდა დაპირისპირების ატავისტური ფორმების გაქრობას და თემურ სოლიდარობაზე უარის თქმას. არადა, XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს და 70-იანის დასაწყისში, დასავლეთ ვერაპოს და ჩრდილოეთ ამერიკის ბევრ რეგიონში ისეთი მოძრაობები გაჩნდა, რომლებიც აშკარად ეთნიკური ხასიათის ლოზუნგებით იყენებდნენ შეიარაღებულელები. ამის ყველაზე ნათელი მაგალითებია კვებეკი კანადაში, შოტლანდია და უელსი გაერთიანებულ სამეფოში, კატალონია და ბასკეთის მხარე ესპანეთში, კორსიკა საფრანგეთში და ფლანდრია ბელგიაში. მსგავსი ეთნიკური მოძრაობები დეცენტრალიზაციის გამოშვევ ძლიერ ფაქტორებად იქცა და ზოგან უფრო ღრმა პოლიტიკური ცვლილებები — კონსტიტუციების რადიკალური გადასინჯვაც კი გამოიწვია. მსგავსმა პროცესმა XX საუკუნის 90-იან წლების იტალიაშიც იჩინა თავი, როდესაც ლომბარდიის პროვინციაში “ჩრდილოეთის ლიგა” ჩამოყალიბდა. ეთნიკური აქტივობა შეინიშნებოდა კანადისა და ა.შ.შ.-ს მკვიდრ მოსახლეობაშიც, ავსტრალიელ აბორიგენთა და ახალზელანდიელ მაორთა შორისაც, რამაც, ყოველ შემთხვევაში ბოლო ორი მაგალითის გათვალისწინებით, ეროვნული თვითმშენების საფუძვლიან გადასინჯვას შეუწყო ხელი.

ეთნოპოლიტიკის წინამორბედად და პროტოტიპად “შაეი” ნაციონალიზმში შეიძლება ჩაითვალოს. “შაეი თვითშეგნების” სათაუკები XX საუკუნის დასაწყისიდან შეინიშნება, როცა ჩამოყალიბდა მოძრაობა “უკან — აფრიკისაკენ”. მაგრამ ამ ე.წ. “შაემა პოლიტიკამ” აპოგეას გასული საუკუნის 60-იან წლებში მიაღწია, სწორედ ამ დროს გააქტიურდა მისი როგორც რეფორმისტული, ისე რევოლუციური ფრთაც. რეფორმისტები, მარტინ ლუთერ კინგისა (1929-1968) და “ფერადკანიანი მოსახლეობის ხელშეწყობის ნაციონალური ასოციაციის” თანხრობით, სამოქალაქო უფლებებისათვის იბრძოდნენ და ამ ბრძოლამ მალე მთელი ა.შ.შ. მოიცვა. მოგვიანებით შექმნილმა ორგანიზაციამ “შაეი ძალა”, უკვე აშკარად თქვა უარი მხოლოდ სამოქალაქო დაუმორჩილებლობისა და არაძალადობრივი პროტესტის სტრატეგიაზე, “შაეი სეპარატიზმისაკენ” მოწოდებებს აუბა მხარი და 1966 წელს დაარსებულ “შაეი აეზის” პარტიასთან ერთად, ძალადობისა და შეიარაღებული ბრძოლის გზას დაადგა. უფრო მეტიც, ამერიკულ პოლიტიკაში სერიოზულად გაიმავრა პოზიციები მოძრაობამ “შაეი მამამდიანები”, რომელიც უკიდურესი სეპარატიზმის იდეებს ქადაგებდა და ამტკიცებდა, თითქოს შაეკანიანი ამერიკელები უძველესი მამამდიანური ტომის შთამომავლები იყვნენ. ეს მოძრაობა ჯერ კიდევ 1929 წელს შეიქმნა, 40 წელზე მეტხანს მას სათავეში ელიჯა მუჰამადი ედგა, ხოლო მის აქტიურობებს შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მალკოლმ იქსი (1925-1965).

“შაეი” ნაციონალიზმში ნათლად მინიშნებს ეთნიკური პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს მოტივზე — ეთნიკურ თუ პოლიტიკურ მარგინალიზაციასთან და რასობრედ დისკრიმინაციასთან შეურიგებლობაზე. ამ თვალსაზრისით ეთნოპოლიტიკა გათავისუფლებისკენ სწრაფვავა, რასაც საზოგადოების სტრუქტურული არასრულყოფილება და მუდმივი უთანასწორობა უშლის ხელს. ეთნიკური თვითშეგნების ამადლებამ ჩრდილოეთ ამერიკისა და დასავლეთ ევროპის შაეკანიან მოსახლეობას შესაძლებლობა მისცა გაბატონებულ თეთრ კულტურას დაპირისპირებოდნენ, რომელიც ტრადიციულად ხაზს უსვამდა მათ დაბალ კულტურულ განვითარებას და შესაბამის მორჩილებასაც მოითხოვდა.

რაც შეეხება წმინდად რეგიონალურ მოძრაობებს, მათი აღმოცენება უპირატესად “შიდა კოლონიალიზმზე” რეაქციით აიხსნება — ანუ, იმ ვითარებაზე როცა “ძირძველი რეგიონები”, იგივე ცენტრი, ექსპლუატაციას უწყვეტ “განაპირა რეგიონებს”, ანუ პერიფერიას. ასე მაგალითად, შოტლანდიისა და უელსის ნაციონალიზმში გარკვეულწილად იქიდანაც იღებს სათავეს, რომ ეკონომიკურად ეს რეგიონები ინგლისზე არიან “შიბ-მულნი”, განსაკუთრებით მის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სამრეწველო ნაწილზე. ამ მხარესთან შედარებით, შოტლანდიასა და უელსში მართლაც გაცილებით განუვითარებელია მძიმე მრეწველობა, მაღალია უმუშევრობა და შემოსავლებიც ნაკლებია. პრაქტიკულად იგივე შეიძლება ითქვას ისეთ ოლქებზე, როგორიცაა ბრეტანი საფრანგეთში, ანდა კატალონია და ბასკეთი ესპანეთში. შემთხვევითი არაა, რომ აქ ეთნიკური ნაციონალიზმი

მემარცხენეობისაკენ იხრება და მას სოციალისტური მიმართულების პარტიები და მოძრაობები სათაყისოდ იყენებენ.

სათემო გაერთიანება

ესა გარკვეულ ადგილას — სოფელში, დაბაში, ქალაქსა ან თუნდაც ქვეყანაში გვერდოგვერდ მცხოვრებ ადამიანთა ერთობლიობა. თემცა, როგორც სოციალური ან პოლიტიკური პრინციპი, ეს ტერმინი ისეთ სოციალურ ჯგუფს აღნიშნავს, რომელსაც მფლობობის, ერთგულებისა და ურთიერთაღმდეგულების საფუძველზე დაყარებული კოლექტიური შრომა გამოარჩევს. ტრადიციულ საზოგადოებებში არსებობს სათემო გაერთიანებები, რომელთაც ბუნებრივი შინაგანი სიმტკიცე და ურთიერთაპატივისცემა ახასიათებთ მჭიდროდ დაკავშირებულ და ინფორმალურ საზოგადოებებში უფრო სუსტად შეკავშირებული, ხელნუწრად შექმნილი და საკონტრაქტო პრინციპით გამოლიანებული ჯგუფები გვხვდება.

და პირიქით, როდესაც ენებები უკვე თავად ცენტრში გიზგიზებენ — პერიფერიული რეგიონებისათვის ამა თუ იმ პრივილეგიების მინიჭების ან უფლებების გაფართოების მოთხოვნით, ეთნოპოლიტიკა უკვე მემარჯვენე ხასიათს იძენს ხოლმე. ასე მოხდა მაგალითად, ბელგიაში, როდესაც უპირატესად ფრანგულენოვანი ვალონიის ეკონომიკურმა “წამოწვევამ” ლამის ნეოფაშისტური მოძრაობები გააღვივა ფლანდრიაში.

ოღონდ გვეცაა — თავისთავად ვერც სტრუქტურული უთანასწორობანი და ვერც შიდა კოლონიალიზმის ფაქტორი ბოლომდე ვერ ახსნის, თუ რამ გამოიწვია ეთნიკური და რეგიონალური პოლიტიკის გამოცოცხლება. რატომ შეიძინა ეთნიკურმა თუ რეგიონალურმა კუთვნილებამ ასეთი მნიშვნელობა მანინდამინც XX საუკუნის ბოლოს, როცა იმ უსამართლობათა ფესვები, რის აღმოფხვრასაც ეთნოპოლიტიკა ცდილობს, მრავალი თაობისა და საუკუნის იქითაა საძიებელი? პასუხი პოსტმოდერნიზმის ფენომენში უნდა ვეძებოთ როგორც თავის დროზე ნაციონალიზმმა კულტურული ერთიანობის განცდის ჩამოყალიბება უზრუნველყო, ახლა შესაძლოა, ეთნიკური თვითშეგნება იქცეს იმ ძალად, რომელიც ადამიანთა გარკვეულ ჯგუფებს შეაკავშირებს. პოსტმოდერნიზმი ხომ თავისთავად ასუსტებს ტრადიციულ სოციალურ კავშირებს და მათ ნაცვლად “შეობის” განსაზღვრის სრულიად ახალ წესებს ადგენს. ასე მაგალითად, სოციალური მობილურობისა და “საბაზრო” ინფორმაციის ზრდამ, როგორც ჩანს, კლასობრივი სოლიდარობისა თუ ბევრი სხვა ტრადიციული პოლიტიკური გაგების არსებობას დაუსვა წერტილი. ამჟღადროულად, ერების მიერ საკუთარი იდენტურობის განცდა ეკონომიკის, კულტურისა და პოლიტიკის სფეროების გლობალიზაციის შედეგად დაკარგული მატერიალურად სუსტდება. ამ ისტორიულ ვითარებაში, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივის ნაცვლად, სოციალური ინტეგრირების მთავარი საშუალება სწორედ ეთნიკური კუთვნილება ხდება. ამ უკანასკნელის ძალა, ეტყობა, იმაში მდგომარეობს, რომ საკუთარ თავში ერთობის უფრო ღრმა და “ძირძველ” გაგებას მოიცავს, ვიდრე “სამოქალაქო” უფლება-ავადებულებებით გამოლიანებულ თანამედროვე ერებს გააჩნიათ.

სათემო პოლიტიკა?

თუკი ეთნოპოლიტიკა, როგორც წესი, პოპულისტური მოძრაობების სახით “ქვემოდას” აღმოცენდება, სათემო პოლიტიკის საკითხი ძირითადად პოლიტიკური ელიტის თეორიული ინტერესის საგანს წარმოადგენს ხოლმე. თეორეტიკოსები და მკვლევარები საზოგადოების სულიერ დაკნინებასა და დახლებას უფრო ფართო მნიშვნელობის მოვლენას — თემის როლის დაკნინებას უკავშირებენ. ამაზე დავა-კამათი დიდი ხანია მიმდინარეობს, თუმცა პრობლემის აქტუალობამ მწვერვალს XX საუკუნის 90-იან წლებში მიაღწია, როცა ე.წ. “კომუნიტარიზმის” თეორია შეიქმნა და მალე იმდენად ყოვლისშემოცველ პოლიტიკურ ფილოსოფიად იქცა, მის ფონზე ლამის

მემარჯვენეობა-მემარცხენეობად დაყოფამაც აზრი დაკარგოს. ამ თეორიის მიმდევრებს მიაჩნიათ, რომ ჯანსაღი საზოგადოებისათვის, უპირველეს ყოვლისა ერთიანობის განცდაა სასიცოხლოდ აუცილებელი და ეს განცდა დღეს უაღრესად შესუსტებულია.

სათუო პოლიტიკისადმი ინტერესის გაღვივება და ზოგადად “ადგილობრივის” მნიშვნელობის ხელახალი გააზრება, გლობალიზაციის პროცესების პარალელურად ხდება. საერთოდ, გლობალიზაციაც და მისი საპირისპირო, ასე ვთქვათ, “ლოკალიზაციის” (ადგილობრივი ფაქტორის გაძლიერების) ტენდენციაც შეიძლება ერთდროულ და ერთმანეთთან დაკავშირებულ რეაქციებად ჩაითვალოს ერი-სახელმწიფოს შესუსტებაზე. სათუო პოლიტიკის იდეოლოგიურ წინაპირობად კლასიკური ანარქიზმის ის ტრადიცია მიაჩნიათ, სადაც განსაკუთრებული ყურადღება თვითმმართველობასა და თანამშრომლობას ექცეოდა. როგორც ცნობილია, ანარქიზმის თვალსაჩინო თეორეტიკოსები — პრუდონი, პიოტრ კროპოტკინი (1842-1921) და გუსტავ ლანდაუერი (1870-1934) განსაკუთრებული მონღომებით ასახულებდნენ პატარა დეცენტრალიზებული თემების, იგივე კომუნების ღირსებებსა და უპირატესობებს; მიაჩნდათ, რომ მსგავს თემებში ცხოვრება, ასე ვთქვათ, თავისთავად “ლაგდება” — ხალხი უთანხმოებებსაც კი სხვის ჩაურევლად, საკუთარი პირადი ურთიერთობებით აგვარებს. სხვათა შორის, თავის დროზე ასეთივე იდეებით იყვნენ შთაგონებული ებრაული კიბუცების შემქმნელებიც ისრაელში. ისეთი თანამედროვე ანარქისტების აზრით, რაგორიციცა მაგალითად მიურეი ბუქჩინი, დღეს თემის საჭიროება კიდევ უფრო მეტია, ვიდრე XIX საუკუნეში: დღევანდელი ქალაქი ხომ მეტისმეტად მოსაწყენი და უსახური გახდა. სწორედ ამიტომ, ბუქჩინმა “ნათესა-მოკეთოთა” ჯგუფის, როგორც თანამედროვე საზოგადოების საძირკველის, იდეა წამოაყენა. ამ ჯგუფმა საკუთარ ხელში უნდა აიღოს თვით ისეთი საკითხების მოგვარება, რაგორიცაა ქალაქის დაგეგმარება, უარი თქვას ელენიზმ, მახინჯ, მრეაღსართულიან ნაგებობებზე, საერთოდ მასშტაბურ პროექტებზე და გეზი ე.წ. “ზომიერად ურბანიზებულ სოფლებზე” აიღოს. მსგავს იდეებს ქადაგებს გერმანელი ეკონომისტი ფრანც შუმახერიც: თავის ცნობილ წიგნში, “მცირე — მშვენიერია; ეკონომიკის იმგვარი ზედა, თითქოს ხალხს რაიმე მნიშვნელოვანი აქონდეს” (1973) იგი ეკონომიკური და საზოგადოებრივი მოწყობის ისეთ ფორმებზე ვადასვლის აუცილებლობაზე მიუთითებდა, რომელთაც “ადამიანური მასშტაბები” ექნებოდათ და პატარ-პატარა შრომით კოლექტივებს, საერთო სათუო საკუთრებასა და რეგიონალურ წარმოებას დაეფუძნებოდნენ.

“თემის იდეა” სხვა მეცნიერებმაც აიტაცეს: მაგალითად, მაიკლ სანდელმა და ელისდერ მაკინტიარმა, რომლებმაც ის ლიბერალური ინდეფიულაზმის წარუმატებლობის კრიტიკული ანალიზისას გამოიყენეს. მსგავსი შეზღუდვების მომხრეები ამტკიცებენ, რომ ლიბერალიზმი, რომელიც თავ თვად პიროვნებას აღიარებს და მას საზოგადოებასთან მიმართებაში განცალკევებულად მოიზარებს, სინამდვილეში თავკერძობასა და ეგოიზმს აკანონებს და სათანადო ყურადღებას არ უთმობს საყოველთაო კეთილდღეობის საკითხს. მსგავსმა შეზღუდვებებმა, ამიტაი ეციონის შრომების წყალობით, სერიოზული ზეგავლენა მოახდინა პრეზიდენტ ქლინტონის

კომუნტარიანიზმი
ესა რწმენა, რომ პიროვნება სხეუბთან თანარსებობის პირობებში ეალბდება და მას, ასე ვთქვათ, საკუთარი სათუო გაერთიანება ხასიფთო კვალს აძენებს. რისთვისაც მუდმივად მასი მადლიერი და პატრიისტი-ცემული უნდა იყოს. კომუნტარიანიზმი ლიბერალურ ინდეფიულაზმთან ამკარა წინააღმდეგობაშია და რამდენიმე პიოლიტიკური ფორმით ელენდება: მემარცხენე კომუნტარიანიზმი ამტკიცებს, რომ სათუო თანაცხოვრებისათვის შეუზღუდელი თაისიუფლება და სოციალური თანასწორობა აუცილებელი (ანარქისტული ზედა); ენტრისტული კომუნტარიანიზმი ერთმანეთის უფლებებისა და ვალდებულებების დატკავალიზების აუცილებლობას უსვამს ხახს; მემარჯვენე კომუნტარიანიზმი კი ზღისუფლების და დღევანდელ ფასეულობათა ხისტიების პატრიისტიკის ქადაგებს.

კომუნა (თემი):
მცირეოცხუნანი კოლექტიური ორგანიზაცია, რომელიც ქონებისა და ძალაუფლების ურთიერთგანაწილების პრინციპს ეყარება.

ადმინისტრაციასა და ასევე, გაერთიანებული სამეფოს როგორც ლიბორის-ტულს, ისე კონსერვატიულ პარტიებზეც. ეციონის აზრით, სოციალური კავშირების რღვევა და საზოგადოების კრიზისი, მნიშვნელოვანწილად, პიროვნების საკუთარ უფლებებზე გამუდმებულმა ზრუნვამ და სხვა ადამიანთა მიმართ მისი პასუხისმგებლობისა და მოვალეობების უგულებელყოფამ განაპირობა. თავის მხრით, კრიტიკოსები კომუნიტარიზმსაც ქაყეს და მათი აზრით, თუკი მოვალეობებს უფლებებზე წინ დაუაყენებთ, ამით შესაძლოა ძალიან დაუმორდეთ პიროვნების თავისუფლების იდეას და, არსებითად, ავტორიტარიზმის ქადაგებამდეც მოიღეთ. უფრო მეტიც, სათემო პოლიტიკის წრეგადასულ პროპაგანდაში კრიტიკოსები კონსერვატიულ ქვეტექსტებსა და საზოგადოებრივი სტატუს ქვოს ხელშეუხებლობის საფრთხესაც ხედავენ.

შეჯამება

◀ ცენტრალიზაციასაც და დეცენტრალიზაციასაც გარკვეული ღირსებები გააჩნია. ცენტრალიზაცია სახელმწიფოს საერთაშორისო ასპარეზზე მოქმედებას უადვილებს, იძლევა ეკონომიკური ცხოვრების უკეთ ორგანიზების საშუალებას, ქვეყნის მთლიანობის განმტკიცებას და რეგიონალური უთანაბრობის დაძლევის უწყობს ხელს. თავის მხრით, დეცენტრალიზაცია აფართოებს პოლიტიკური ანაბონაწილეობის სპექტრს, მეტად “აახლოებს” ხელისუფლებასა და ხალხს, უფრო გასაგებს ხდის პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა მართებულობას და უზრუნველყოფს კონტროლსა და ბალანსს ხელისუფლების შიგნით.

◀ ტერიტორიული მოწყობის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია ფედერალური და უნიტარული სისტემები. ფედერალიზმი “ზიარი” სუვერენიტეტის იდეას ემყარება, როცა ხელისუფლება მმართველობის ცენტრალურ და პერიფერიულ დონეთა შორის ნაწილდება; უნიტარიზმი კი მთელ ძალაუფლებას ერთ, ზოგადფერონულ ინსტიტუტს ანიჭებს, რომელიც თავად წყვეტს, რა ტერიტორიული პრინციპით მოაწყოს სახელმწიფო.

◀ ტერიტორიულ მოწყობაზე ბევრი ფაქტორი ახდენს გავლენას: პარტიული სისტემა და პოლიტიკური კულტურა, ეკონომიკური წყობა და საზოგადოების მატერიალური განვითარების დონე, სახელმწიფოს გეოგრაფია და მასში კულტურულ, ეთნიკურ თუ რელიგიურ მრავალფეროვნებათა ხარისხი. თუ ყველას არა, ძალიან ბევრ სისტემას მაინც, ცენტრალიზაციისაკენ უჭირავს თვალი; ეს კი იმის გამო ხდება, რომ მხოლოდ ცენტრალურ ხელისუფლებას გააჩნია ეკონომიკური ცხოვრების მართვისა და სოციალური კეთილდღეობის მეტ-ნაკლებად უზრუნველყოფის რესურსებიცა და სტრატეგიული ხედვაც.

◀ პოლიტიკური დეცენტრალიზაციისკენ მიდრეკილებას ეთნიკური თვითშეგნებისა და რეგიონალური “მეობის” გამოცოცხლება აძლიერებს. ეთნიკური პოლიტიკის აღმოქობა, თავის მხრით, ეთნიკური განცდისთვის დამახასიათებელ იმ უნარს უკავშირდება, რომელიც ადამიანში “ძირქველი” მეობის მნიშვნელობის უპირატესობას აღეფებს — სახელმწიფოებრივი

აზროვნებისათვის აუცილებელ “სამოქალაქო” უფლება-მოვალეობებთან შედარებით. გარკვეული თვალსაზრისით, ეთნიკური ნაციონალიზმის მოძალბა გლობალიზაციის წინააღმდეგობის მოტივითაც აიხსნება.

◀ ბოლო დროს ხშირად გამოითქმის შეშფოთება ადამიანებში “ერთობის” გრძნობის შესუსტების გამო და “ადგილობრივად” ინტერესის აშკარა ზრდაც შეინიშნება. კომუნიტარიზმი ფაქტიურად რადიკალურ დეცენტრალიზაციასა და თვითმმართველობასთან ასოცირდება, და მასში ადამიანთა შორის უფლება-მოვალეობების უკეთ გათვალისწინების გზასა და ხელისუფლების პათვისცივის განმტკიცებისა თუ ტრადიციული ფასეულობებისა და კულტურის დაცვის საშუალებასაც ხედავენ.

კითხვები განსასჯელად

◀ როგორ შეიძლება ცენტრალიზაციისა და დეცენტრალიზაციის “შორიგება”?

◀ ფედერალური მოწყობის პრინციპი ყველა სახელმწიფოს შეიძლება მოერგოს, თუ მხოლოდ ზოგიერთს?

◀ რა შედეგებითი უპირატესობები გააჩნია ფედერალიზმს და დელეგირებას?

◀ შესაძლებელია თუ არა თანამედროვე სახელმწიფოთა ცენტრალიზაციისა და მისწრაფების შეკავება?

◀ ემუქრება თუ არა ეთნიკური პოლიტიკის გამოცოცხლება სახელმწიფოებრიობის განცდას?

◀ უცილობლად კონსერვატიულ ხასიათს ატარებს თუ არა თემის გაძლიერების მცდელობები?

დამატებითი საკითხავი

Bookchin, M., *Remaking Society* (Montreal: Black Rose, 1989).

Denters B. and L.E. Rosa (eds), *Comparing Local Governance: Trends and Developments* (Basigstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2005).

Fenton, S., *Ethnicity* (Cambridge: Polity, 2003).

პოლიტიკური
ურთიერთქმედება

ეკონომიკა და საზოგადოება

"ეკონომიკაა ყველაფერი, ტუტუც!"

პოსტერი ბილ კლინტონის სამუშაო მაგიდაზე.

პოლიტიკა თითქმის ყველა დონეზე ეკონომიკასთან და საზოგადოებრივ ცხოვრებასთანაა გადახლართული. იდეოლოგიური დაჟა-კამათი, ტრადიციულად, ორი დაპირისპირებული ეკონომიკური ფილოსოფიის — კაპიტალიზმისა და სოციალიზმის პაექრობას უკუეშირდება. არჩევნების ხასიათსაც საზოგადოებრივი დაყოფა-დანაწევრება განაპირობებს: პარტიები ძალაუფლებისათვის ბრძოლისას ეკონომიკური ზრდის, ინფლაციის შეეცირების, სიღარიბის დაძლევის და სხვა მსგავსი დაპირებებით ცდილობენ ამომრჩეველთა გულის მოგებას. როგორც პრეზიდენტმა კლინტონმა აღნიშნა, არჩევნების შედეგებს ხშირად ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა განსაზღვრავს: თუ ეკონომიკა ყვაეის, ხელისუფლება არჩევნებს იგებს, ხოლო თუ საქმე პირიქითაა — მარცხდება. ოროთღოქსი მარქსისტები უფრო შორსაც მიდიან და ამტკიცებენ — პოლიტიკა, უბრალოდ, ეკონომიკური "ბაზისით" განპირობებული "ზედნაშენის" დანამატია და პოლიტიკური პროცესიც სხვა არაფერია, თუ არა კლასობრივი სისტემის ანარქიკლიო. მართალია, დღეს ამ უკიდურესად გამარტოებულ ხედვას ცოტანი თუ იზიარებენ (მარქსისტების ჩათვლით), მაგრამ პოლიტიკური ანალიზისას სოციალ-ეკონომიკური ფაქტორების მნიშვნელობას მაინც ვერაფერს უარყოფს. პოლიტიკის გააზრება ეკონომიკური და საზოგადოებრივი კონტექსტის გაუთვალისწინებლად, უბრალოდ, შეუძლებელია.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < როგორ და რამდენად განსაზღვრავს ეკონომიკა პოლიტიკას?
- < რომელი მთავარი ეკონომიკური სისტემები არსებობს დღევანდელ სამყაროში? რაშია მათი ძალა თუ სისუსტე?
- < რამდენად უნდა აკონტროლოს ხელისუფლებამ ეკონომიკა?
- < ეკონომიკური თვალსაზრისით, რა უმთავრესი ეკონომიკური და სოციალური წყალგამყოფები არსებობს თანამედროვე საზოგადოებებში?
- < რამდენად დიდია კლასის, რასისა თუ სქესის გეულენა პოლიტიკური ცხოვრების ხასიათზე?

ეკონომიკური სისტემები

კაპიტალისტური ქვეყნები.

სოციალიზმის ნაირსახეობანი.

არსებობს თუ არა ეკონომიკური "შესაქმე გზა"?

საზოგადოების სტრუქტურა და დაჯგოვა

სოციალური კლასი. რასა. სქესი.

შეჯამება/კითხვები
განსახეულად/დამატებითო საკითხები

ეკონომიკური სისტემები

ეკონომიკური სისტემა ორგანიზების იმგვარი ფორმაა, რომელიც საქონლისა და მომსახურების წარმოებას, დანაწილებასა და გაცვლა-გამოცვლას უწყობს ხელს. მარქსისტები ეკონომიკურ სისტემებს "წარმოების სახეობებს" უწოდებენ. ოლონდ საქმეც ისაა, რომ კაპიტალიზმი, მაგალითად, ზშირად განიხილება არა როგორც უბრალოდ ეკონომიკური სისტემა, არამედ თავისთავადი იდეოლოგიაც, რომელიც განსაკუთრებით კერძო საკუთრებას იცავს, უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს კონკურენციის დადებით მხარეებს და მიიჩნევს, რომ საყოველთაო კეთილდღეობა მხოლოდ კერძო ინტერესის შედეგი შეიძლება იყოს. სოციალიზმის შემთხვევაში, ორგვარი გაგება კიდევ უფრო თვალსაჩინოა: ეს ტერმინი როგორც ღირებულებათა, თეორიათა და შეზღუდულებათა გამოკვეთილ ერთიანობას, ასევე ეკონომიკური მართვის იმგვარ სისტემასაც აღნიშნავს, რომელმაც ეს ღირებულებები უნდა დაამკვიდროს. ამ თემაში ძირითადად ეკონომიკური სისტემების ძლიერ და სუსტ მხარეებზე ვისაუბრებთ, თუმცა უფრო სოციო-ეკონომიკური ორგანიზების და არა ნორმატიული პოლიტიკური თეორიის კუთხით ამ საკითხებთან დაკავშირებული იდეოლოგიური დაეის უფრო სრული ანალიზი III თემაში შევიძლიათ იხილოთ.

თითქმის ორასი წელია, კაპიტალიზმი და სოციალიზმი ეკონომიკური მართვის საკითხებზე დაობენ. უთანხმოება იმდენად გაღრმავდა, რომ ამან თავად სამყაროს პოლიტიკურ სექტორზეც კი ჰპოვა ასახვა და ფაქტიურად, პოლიტიკური შეხედულებანი იმ საკითხის გადაჭრამდე დაიყვანა, თუ ეკონომიკური ორგანიზების რომელ ფორმას მიენიჭოს უპირატესობა. მემარცხენეობა, როგორც წესი, სოციალიზმს ემხრობოდა; მემარჯვენეობა — კაპიტალიზმის მხარდაჭერით გამოირჩეოდა მუდამ. დაპირისპირებულ სისტემათა ამგვარი ძირეული შეუთავსებლობა კიდევ უფრო ამძაფრებდა განხეთქილებას.

ჩვეულებრივ, კაპიტალისტურ ეკონომიკას შემდეგი უმთავრესი ნიშან-თვისებებით ახასიათებდნენ:

< არსებობს ზოგადი საქონელწარმოება, და ეს საქონელი — ნაწარმისა თუ მომსახურების სახით — გაცვლა-გამოცვლისთვისაა გამოიზნული, ანუ — საბაზრო ღირებულება გააჩნია.

< საწარმოო ქონება ("წარმოების საშუალებებზე") ძირითადად, კერძო მფლობელობაშია.

< ეკონომიკური ცხოვრება საბაზრო პრინციპების თანახმადაა მოწყობილი და მოთხოვნა-მიწოდების კანონებს ემორჩილება.

< მატერიალური დანტერესება და მეტი მოგების მიღების სურვილი მწარმოებისა და დაულალაეი შრომის სერიოზული მოტივაციაა.

საპირისპიროდ, სოციალისტურ ეკონომიკებს შემდეგი პრინციპების მატარებლებად მიიჩნევენ:

ბაზარი

ბაზარი საეკონომიკური გაცვლა-გამოცვლის იმგვარი სისტემაა, რომელიც გარკვეული საქონლისა თუ მომსახურების მიღების მსურველს მიწოდებულთან აკეთშირებს. თუ ეკონომიკაში პრიმიტიულ ფორმებს არ ჩაეთვლით, ნებისმიერ ბაზარზე გაცვლა-გამოცვლის ყველაზე ხელსაყრელ საშუალებად ფული ითვლება და არა ბარტერი. ბაზარი განუპიროვნებელი მექანიზმია იმ თვალსაზრისით, რომ მას ფასების ცვლა არეგულირებს, რაც თავის მხრივ, ე.წ. "საბაზრო ძალების" — მოთხოვნისა და მიწოდების — წონასწორობის ანარეკლია.

ბაზრის მომხრეები მის შემდეგ უპირატესობებს აღიარებენ:

- < ეფექტიანობას იგი სარგებლის მიღების სურვილით აღწევს.
- < ხელს უწყობს მუდმივ განახლებას, როგორც ახალ-ახალი პროდუქციის შექმნის, ასევე წარმოების პროცესის გაუმჯობესების პროცესის თვალსაზრისით.
- < მწარმოებლებსა და მომხმარებლებსაც საკუთარი ინტერესების დაცვის საშუალებას აძლევს და არჩევანის თვითნებურებასაც უზრუნველყოფს.
- < იგი უამრავი განსხვავებული აზრისა და გადაწყვეტილების დაბალანსებას ახერხებს.

თუმცა, კრიტიკოსები ბაზრის სერიოზულ ნაკლურებებზეც მიათითებენ:

- < იგი გარკვეულ საფრთხეებს შეიცავს, რამდენადაც ადამიანთა ყოფას მათგან დამოუკიდებელი ძალები განსაზღვრებენ.
- < აღრმავებს მატერიალურ უთანაბრობას და გადარობების მიზნით ხდება.
- < ამძაფრებს სიხარბეს და ეგოიზმს და საზოგადოების ფართო მოთხოვნებს არ ითვალისწინებს.
- < ეკონომიკის პერიოდული ზრდის და გარდნის გამო, არასტაბილურობის განცდას აჩენს.

< სისტემა საქონელს აწარმოებს მოხმარებისათვის, და თეორიულად მაინც, მხოლოდ ადამიანის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას ისახავს მიზნად.

< საწარმოო საშუალებები, უმეტეს წილად, საზოგადო ან "საერთო" საკუთრებაა.

< ეკონომიკა დაგეგმვას ემყარება, ანუ — რესურსების განაწილების წინასწარ გათვლილ პროცესს.

< შრომა კოლექტიური ქმედების გამოხატულებაა და საყოველთაო კეთილდღეობას ისახავს მიზნად.

რეალურად კი ეკონომიკური სისტემები გაცილებით უფრო რთული დასახარისხებელია. ჯერ ერთი, მცდარია აზრი, თითქოს როდისმე არსებობდა კაპიტალიზმის თუ სოციალიზმის ერთი, საყოველთაოდ აღიარებული რაიმე მოდელი; სინამდვილეში, ყოველი საზოგადოება კაპიტალიზმისა თუ სოციალიზმის საკუთარ მოდელს ქმნის — ეკონომიკური და პოლიტიკური

გარემოებიდან გამომდინარე და საკუთარი კულტურული თუ ისტორიული მემკვიდრეობის გათვალისწინებით. ამდენად, უმჯობესი იქნება "კაპიტალიზმების" და "სოციალიზმების" თაობაზე ვისაუბროთ. ვგეტყვოდეთ იყოს. გამარტყებული მოდელი "კაპიტალიზმი — სოციალიზმის წინააღმდეგ" — სრულიად ამახინჯებს ორ სისტემას შორის არსებულ რეალურ განსხვავებებს.

1989-91წწ. ევროპული რევოლუციების შემდგომ, ცენტრალიზებული დაგეგმვის პოლიტიკის სწრაფმა აღსასრულმა არა მარტო სახელმწიფო სოციალიზმის სისტემა დაასამარა, არაჲმედ ნათლად აჩვენა "წმინდად" სოციალისტური და "წმინდად" კაპიტალისტური სისტემების არსებობის მითიურობა. არც ერთი კაპიტალისტური სისტემა არაა თავიდან ბოლომდე თავისუფალი "სოციალისტურ" მინარევევისაგან — როგორცაა შრომითი კანონმდებლობა თუ საარსებო მინიმუმის ცნება; ასევე არასოდეს არსებულა იმგვარი სოციალისტური სისტემა, რომლისთვისაც დამახასიათებელი არ ყოფილიყოს შრომის ბაზარი და "შავი ეკონომიკის" ესა თუ ის ფორმა. არაერთი მცდელობა იყო, შექმნათ რაღაც გამორჩეული, კაპიტალიზმისაგან და სოციალიზმისაგან განსხვავებული მოდელი, ეპოუთ ე.წ. "მესამე გზა": კორპორატიზმი ფაშისტურ იტალიაში, პერონიზმი არგენტინაში თუ შეედური სოცალ-დემოკრატია სწორედ ამ მცდელობის გამოხატულებებია. თავის მხრივ, ხმა აღიმადლეს გარემოს დამტყულებმაც — მათი აზრით, კაპიტალიზმი და სოციალიზმი ასეითად ერთი და იგივეა — ორივე წარმოებაზე ორიენტირებული და მომხეჭულობის ყინით შეპყრობილი ეკონომიკური სისტემა: "შწქანეთა" ეკონომიკური მოდელი კი გულისხმობს ეკონომიკური პრიორიტეტების მკვეთრ გადანაცვლებას გარემოს უსაფრთხოებისა და ეკოლოგიური წონასწორობის დაცვის სასარგებლოდ.

კაპიტალისტური ქვეყნები

ეკონომიკის კაპიტალისტური ფორმები თავდაპირველად XVI-XVII საუკ. ევროპაში გაჩნდა, ძირითადად ფეოდალური საზოგადოებების შვებით, რომელსაც მიწათმფლობელთა მიერ დადგენილი სოციალური იერარქიისა და უფლება-მოვალეობების მკაცრი კოდექსის მოთხოვნებთან დაკავშირებული სასოფლო-სამეურნეო წარმოება ახასიათებდა. კაპიტალიზმი თავდაპირველად სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით ვაჭრობაში გამოვლინდა — ყმა-გლეხების ნაცვლად, ის დაქირავებული მუშახელის გამოყენებას და ბაზრის განვითარებას გულისხმობდა. საბაზრო მექანიზმები — ახლად ჩასახული კაპიტალისტური სისტემის გულისგული — ამკარად უწყობდა ხელს ტექნოლოგიური სიახლეების დანერგვასა და შრომის ნაყოფიერების ზრდას.

სახელმწიფო
სოციალიზმი:
სოციალიზმის ნაირსახეობა,
როდესაც სახელმწიფო
საზოგადოების ეკონომიკურ
ცხოვრებას აკონტროლებს
და წარმართავს, თეორიულად
მაინც — ხალხის ინტერესე-
ბის შესაბამისად.

ადამ სმიტი (1723-90)

მოტლანდიელი ეკონომისტი, და ფილოსოფოსი, რომელსაც ე.წ. "შეკერი მეცნიერებას" ანუ თანამედროვე ეკონომიკის, ფუძემდებლადაც კი მიიხსენებენ. გლახგოს უნივერსიტეტში ჯერ ლოჯიკის, ხოლო მოგვიანებით, ეთიკის ფილოსოფიის კათედრის ხელმძღვანელობას თავგანებებული, სმიტი პერკივო ბაკლას კრძო, მასწავლებელი გახდა, რამაც მას საფრანგეთსა და შვეიცარიასში მოგზაურობისა და საეკონომიკურ თეორიაზე მუშაობის შესაძლებლობა მისცა. *ზნეობრივი წინააღმდეგობების*

თეორიასი (1759) სმიტი შეეცადა ეპოქის მოტყუაცია, რაც ადამიანის კრძო დაინტერესებასა და თავისუფალ საზოგადოებრივ ყოფას დაზავებდა. სმიტის ეკონომიკაზე ენობილი თხზულება — კრძო სიმდიდრე [1776] შრომის დანაწილების მნიშვნელობის ხაზგასმისა და კონომიკის საბაზრო ცნებებით ახსნის პირველი სისტემატიური მცდელობაა. თავისუფალი ბაზრის თეორეტიკოსად კი ითვლებოდა. მაგრამ სმიტი, ამჟღედ დროს, მის ნაკლოვანებებსაც კარგად ხედავდა.

XVIII საუკუნეში შუა ხანებში ჯერ დიდ ბრიტანეთში, შემდგომ კი ამერიკის შერთებულ შტატებსა და ევროპაშიც, დაიწყო ინდუსტრიული რევოლუცია, რომელმაც მთლიანად შეცვალა საზოგადოება — მანქანა-იარაღებზე დამოკიდებული მანუფაქტურული წარმოების განვითარებასთან ერთად, თანდათან მოწყვეტა ადამიანები მიწას და ქალაქებში მიიზიდა. კაპიტალიზმი და ინდუსტრიალიზმი მართლაც იმდენად არიან ერთმანეთთან დაკავშირებულნი, რომ ინდუსტრიულ კაპიტალიზმს, ხშირად ამ ფორმაციის კლასიკურ გამოვლინებად მიიჩნევენ. დღევანდელ სამყაროში კაპიტალიზმური სისტემის სამი ტიპი უნდა გამოყოფოთ

- † საწარმოო კაპიტალიზმი
- † სოციალური კაპიტალიზმი
- † კოლექტიური კაპიტალიზმი

საწარმოო კაპიტალიზმი

საწარმოო კაპიტალიზმს ძალიან ბევრი, განსაკუთრებით ანგლო-ამერიკულ სამყაროში, "წმინდა" კაპიტალიზმად აღიარებს: ანუ, თავისებურ იდეალად კაპიტალიზმის ნებისმიერი სხვა გამოვლინებისათვის. არადა, ისიც ამჟღავნებს, რომ ეს მოდელი მსოფლიოს თითქმის ყველა კუთხეში იქნა უარყოფილი, ა.შ.შ.-ს გარდა, და II მსოფლიო ომის შემდგომ, კონზინირ სოციალ-დემოკრატიასთან ხანმოკლე ფლირტის მიუხედავად, დიდი ბრიტანეთშიც. საწარმოო კაპიტალიზმი კლასიკური ეკონომიკის ფუძემდებლების, ადამ სმიტისა და დევიდ რიკარდოს (1772-1823) იდეებს ეყრდნობა, რომლებიც თავის მხრე, თანამედროვე თეორეტიკოსებმა, მილტონ ფრიდმენმა და ფრიდრიხ ფონ ჰაიეკმა განვითარეს. მისი მთავარი ნიშანი საბაზრო კონკურენციის შეუქცევადობაა, და იმ რწმენას ეყრდნობა.

რომ ბაზარი თვითრეგულირებადი მექანიზმია, ანუ — თუ ადამ სმიტის სიტყვებს მოვიშველებთ — "უხილავი ხელა". ამ შეხედულებას ნათლად გამოხატავს იმავე ადამ სმიტის ცნობილი ფრაზაც: "სადილზე ხორცი, ლუდი და პური მხოლოდ იმიტომ გვაქვს — ყასაბს, მელედესა და ხაბაზსაც რომ უნდათ ჭამა." თავისუფალი ბაზრის ამგვარმა პრონციკებმა ამერიკის შვერთებულ შტატებში მინიმუმამდე დაიყვანა საზოგადოებრივი საკუთრება და საყოველთაო კეთილდღეობაზე ზრუნვაც, ფაქტიურად, სოციალური დაცვის სფეროთი შემოფარგლა. ნებისმიერი ამერიკული მიზნის ტიპიურად მოგებაზეა ორიენტირებული, და უმთავრეს მიზნად შრომის ნაყოფიერებასა და ეფექტიანობას სახაეს. პროფესიული კეშირები, როგორც წესი, სუსტია, რაც იმ შიშის გამოხატულებაა, რომ მუშათა ძლიერი გაერთიანებები მაქსიმალური მოგების შემაფერხებელი ფაქტორია. წარმოებისა და მოგების ზრდაზე ყურადღების გამახვილება იმითიდაა გამოწვეული, რომ ამერიკაში საწარმოო საშუალებებს ძირითადად ფინანსური ინსტიტუტები, სადაზღვევო კომპანიები და საკენსიო ფონდები ფლობენ, და შესაბამისად დაინტერესებულნი არიან, რაც შეიძლება მეტგზის ამოიგონ დანახარჯი.

ამერიკის შვერთებული შტატების უღაო ეკონომიკური სიძლიერე საწარმოო კაპიტალიზმის სიცოცხლისუნარიანობის ცხადი დასტურია. ზრდის ტემპების შედარებითი ვარდნის მიუხედავად (1945 წლისთვის ამერიკა ლამის იმდენივე პროდუქციას აწარმოებდა, რასაც მსოფლიოს ნახევარი; ოღონდ 1990 წ. კი ეს მაჩვენებელი 1/5-ს გაუტოლდა), საშუალო პროდუქტიულობის მხრე ის მაინც უსწრებს გერმანიასა თუ იაპონიას. ამერიკა აშკარად სარგებლობს იმ უპირატესობებით, რაც საბაზრო პრინციპების ერთგულებამ განაპირობა: კერძოდ, მთელი კონტინენტის მასშტაბის შიდა ბაზრით, უმდიდრესი წიაღისეულით, და იმ უაღრესოდ ტრადიციული ინდოიდუალისტური კულტურით, რასაც "საკუთარი თავის მოიძედქ იდოლოგიასაც ეძახიან. ასეა თუ ისე, ამერიკის წარმატება მხოლოდ ბაზრის დამსახურებად ვერ ჩაითვლება: მაგალითად, ამ ქვეყნის შვილებს ეროვნული მიზნის ძლიერი და აშკარა განცდა გამოარჩევთ, მარეგულირებელ ინსტიტუტთა მთელი ქსელი კი პრაქტიკულად ანეიტრალებს კონკურენციის მახინჯი გამოვლინებების შედეგებს.

ეკონომიკური გლობალიზაციის გაყენით, საწარმოო კაპიტალიზმის პრინციპები ამერიკის შვერთებული შტატების ფარგლებს გასცდა და მარკეტინგის სხვადასხვაგვარ გამოვლინებას შეუწყო ხელი. მაგალითად, დაბაბულმა საერთაშორისო კონკურენციამ აიძულა მთავრობები, უარი ეთქვათ ეკონომიკის რეგულირებაზე თავიანთ ქვეყნებში და საგადასახლო ტარიფებიც დაეწიათ საგარეო ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით. შეიზღუდა საზოგადოებრივი დანახარჯები — კერძოდ, სოციალური დაცვის განხრით, რაკილა ინფლაციის შეკავება უფრო მნიშვნელოვან ფაქტორად იქცა, ვიდრე სრული დასაქმების პროგრამები. მეტიც, პროდუქციისა და შრომის ნაყოფიერების ზრდის მოთხოვნილებამ საჭირო გახადა პროფეკუმიერების აქტობის უკვე კანონმდებლობითა და სხვა მსგავსი

ეკონომიკური

გლობალიზაცია:

ზე-ერონული წარმოებისა და კაპიტალის დაუბრკოლებელი მოძრაობის შემუშობთ, ეროვნული ეკონომიკების გაერთიანება "უსაზღვრებო", გლობალური ეკონომიკის ფარგლებში.

მარკეტინგაცია:

საუჭრო საქონელბრუნვასა და მატერიალურ დაინტერესებაზე აკებულ საბაზრო ურთიერთობათა გერცობა — ეკონომიკისა და შემძლებისდაგვარად, მთელი საზოგადოების მასშტაბით.

ზომებით გაკონტროლება. ამ ხასიათის იძულებითმა ნაბიჯებმა, საბოლოო ჯამში, ე.წ. "ახალ" პოლიტიკური ეკონომიკა გამოკვეთა: ეკონომიკური მართვის დეკოლიტიზირებული ფორმა, სადაც სახელმწიფოს პირდაპირი ჩარევა მნიშვნელოვნადაა შეზღუდული და ეკონომიკური ცხოვრების საყრდენი უკვე ბაზარი ხდება. ასეა თუ ისე, ამ "ახალ" პოლიტიკურ ეკონომიკას სულ ცოტა, ორი სხვა ნიშანიც გამოარჩევს: პირველი — ტექნოლოგიური სიახლეებისა და ინოვაციების მნიშვნელობის ზრდა; უფრო კონკრეტულად, საინფორმაციო და კომუნიკაციების ტექნოლოგიების ფართო გამოყენება. ამგვარი ტექნოლოგიების განვითარებამ, განსაკუთრებით კი ამერიკაში, XX საუკ. 90-იან წწ. "ტურბოკაპიტალიზმამ" ცნობილი მოვლენაც კი წარმოშვა. მეორე ნიშანი ის გახლავთ, რომ ხელისუფლებებმა სულ უფრო მეტი ინვესტიციების დაბანდება იწყეს "ადამიანურ რესურსში" — იმ მოსახრებით, რომ განათლებისა და პროფესიონალიზმის მაღალი დონე სასიკეთოდ აისახება ეკონომიკის მიწოდების მხარეზე, მოქალაქეებს მეტი ინიციატივის შანსს მისცემს და მეტად გაუფართოებს სამოქმედო არეალს.

თუმცა, საწარმოო კაპიტალიზმს სერიოზული ნაკლოვანებებიც ახასიათებს: მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ალბათ ქონებრივი უთანასწორობისა და საზოგადოებრივი გათიშულობის ტენდენციებია. ეს ნათლად ჩანს ამერიკაში, სადაც აბსოლუტური სიღატაკის იმგვარ მაგალითებს წააწყდებით, რაც ევროპაში ფაქტიურად, წარმოუდგენელია. ასევე ბევრია იქ უსწყლეელი და მხოლოდ სახელმწიფო დახმარებზე დამოკიდებული, ე.წ. "ქვედა ფენის" ადამიანი.

სოციალური კაპიტალიზმი

სოციალური კაპიტალიზმი ძირითადად ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში ჩამოყალიბდა. მის სამშობლოდ გერმანია ითვლება, თუმცა სოციალური კაპიტალიზმის პრინციპები, სხვადასხვა ფორმით დაინერგა ავსტრიაშიც, ბენელუქსის ქვეყნებში, საფრანგეთსა თუ შვედეთში. ამ შემთხვევაში, უფრო მეტად ფრიდრიკ ლისტის (1789-1946) ყაიდის ეკონომისტების მოქნილი და პრაგმატული იდეები იყო განსაზღვრეული, და არა სმიტისა და რიკარდოს მიერ ჩამოყალიბებული, კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიკის მეცნიერი საბაზრო პრინციპები. ლისტმა მხარს უჭერდა პოლიტიკისა და პოლიტიკური ძალაუფლების როლის ზრდას ეკონომიკაში — ასე მაგალითად, იგი ამტკიცებდა, რომ სახელმწიფოს ჩარევა აუცილებელი იყო უცხოური კონკურენციისაგან სუსტი ინდუსტრიების დასაცავად. ამ მოდელის მთავარი აზრი სოციალური ბაზრის არსებობაა: ანუ, საბაზრო კონკურენციის მოთხოვნების შეკვარება საზოგადოებრივი თანხმობისა და ერთსულოვნების საჭიროებასთან.

გერმანიაში ეს სისტემა ინდუსტრიული და ფინანსური კაპიტალის დაკავშირების შედეგად აღმოცენდა: მას შემდეგ, რაც ბიზნეს-კორპორაციების ინტერესები მჭიდროდ გადაიხლართა იმ რეგიონალური ბანკების

სოციალური ბაზარი:
"სოციალური საბაზრო ეკონომიკის" იდეა 1950-იანი წლების გერმანიაში გაჩნდა. იდეა მისაღები აღმოჩნდა ქრისტიან-დემოკრატთა პოლიტიკოსებისთვისაც, და კრძოლდ, მათ მოთვე ლუდვიგ ერსარდისათვის. სოციალური ბაზარი ეკონომიკის საბაზრო პრინციპებზეა აგებული სისტემა, მთავრობის მხრივ ჩარევისაგან თავისუფალი და იმ საზოგადოებაში "შეშობს", სადაც ერთიანობა საყოველთაო კეთილდღეობის მიზანსა და კარგად გაწყობილ საჯარო სამსახურს ეფუძნება. ბაზარი არა იმდენად თვითმიზანი, რამდენადც დოქტრინის შექმნის საშუალებაა, საზოგადოებრივი მიზნების მისაღწევად. სოციალური თვისსუფალი ბაზრისგან იმით განსხვავდება, რომ განსაკუთრებულ ყურადღებას აპრატ-ნირობას, თანამშრომლობასა და სუბ-სიდორებას აქცევს. სოციალური ბაზრის სტრატეგიის წყალობით გერმანია იმ პოლიტიკურ თანხმობას ინარჩუნებს, რაც კონსერვატიულ და სოციალურ ხედვას არიგებს ერთმანეთთან და რასაც ევროკავშირის წევრმა არაერთმა სახელმწიფომ მიბაძა.

ინტერესებთან, რომლებიც, ხშირ შემთხვევაში, მსგავსი კორპორაციების მსხვილ აქციონერებსაც წარმოადგენენ ხოლმე. სწორედ ამ დერჟე ბრუნჯეს მთელი გერმანული ეკონომიკა, II მსოფლიო ომიდან მოყოლებული, და უფრო ხანგრძლივ ინვესტიციებზეა გათვლილი, ვიდრე სწრაფ მოგებაზე. ე.წ. "რეინ-ალპიურ" კაპიტალიზმის ბიზნესის ორგანიზება ასევე განსხვავდება ანგლო-ამერიკული კაპიტალიზმისაგან, რამდენადაც საზოგადოებრივ პარტ-ნიორობას ირჩევს თავის საყრდენად: პროფესიონალები მართვაში მონაწილეობენ საწარმოთა საბჭოების მეშვეობით, და ამა თუ იმ დარგის ყოველწლიურ სახელფასო განაკვეთების დადგენაშიც ეთქმით სიტყვა. ურთიერთობების მსგავსი ფორმა სოციალური დაცვის სერიოზულ მექანიზმებს გულისხმობს და მუშებსა თუ სხვა "დამოკიდებულ" ჯგუფებს მნიშვნელოვანი სოციალური გარანტიებით უზრუნველყოფს. ამგვარად, ამან "აქციონერთა კაპიტალიზმის" ფორმის გაჩენას შეუწყო ხელი, რომელიც არა მარტო მუშების, არამედ საერთოდ საზოგადოების ფართო ფენების მოთხოვნილებებს ითვალისწინებს. ეს მკვეთრად განსხვავდება იმ "მჭიწილთა კაპიტალიზმისაგან", რომელიც ამერიკის შეერთებულ შტატებსა და დიდ ბრიტანეთშია გავრცელებული (პატონი, 1995).

სოციალური კაპიტალიზმის უპირატესობანი აშკარად გამოვლინდა იმ "ეკონომიკურ სასწაულში", რამაც ნაომარი გერმანია 1960 წლისათვის ევროპის უმძლავრეს ეკონომიკურ სახელმწიფოდ აქცია: მყარი კაპიტალდაბანდებების მაღალმა დონემ, განათლებისა და პროფესიონალიზმის მნიშვნელობის გააზრებასთან ერთად, გერმანია ევროპის მწინავე ქვეყნების რიგში ჩააყენა. თუმცა, სოციალური საბაზრო მოდელის დირსებები მაინც არ არის საყოველთაოდ აღიარებული: მისი ერთი ნაკლი ის გახლავთ, რომ მოლაპარაკებების, შეთანხმებებისა და აზრთა ხშირი გაზიარების მიუხედავად, მას მაინც გარკვეული სიხისტე ახასიათებს და ცვლად საბაზრო მოთხოვნილებებსაც რთულად ევება. სხვა ნაკლიც ისაა, რომ სოციალური დაცვის მაღალი დონე ასევე მაღალ გადასახადებსაც განაპირობებს, რითიც არა მარტო დამქირავებლები, არამედ დაქირავებულნიც ზარალდებიან. ერთის მხრე, სოციალური ბაზრის დამცველები აცხადებენ, რომ საზოგადოება და ბაზარი იმთავითვე ურთიერთკავშირშიაო, კრიტიკოსები კი დიობახიან — სოციალური კაპიტალიზმი უკვე თავისთავად ტერმინოლოგიური აღრევააო. მათი აზრით, მარად მზარდი სოციალური პროგრამების დაფინანსება ქვეყნის საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობას აქვეითებს და ეკონომიკის, როგორც დოულათის შემქნელი ფერონენის, დასუსტებას იწვევსო.

კოლექტიური კაპიტალიზმი

კაპიტალიზმის მესამე ფორმა ყველაზე მკაფიოდ II მსოფლიო ომის შემდგომ იაპონიაში გამოვლინდა. ესაა მოდელი, რომელიც აღმოსავლეთ აზიის "კეფხეებმა" (სამხ. კორეა, ტაივანი, სინგაპური და ა.შ.) დიდ ხალხისთა აიტაცეს და რომელმაც, მოგვიანებით, დიდი გავლენა იქონია კაპიტალიზმური ელემენტების ჩასახვაზე დღევანდელ ჩინეთშიც. *კოლექტიურ კაპი-*

ტალიზმს ხანგრძლივ ურთიერთობებზე გათვლილ თანამშრომლობისაკენ მიდრეკილება გამოარჩევს. ამის შედეგად, ეკონომიკა იმართება არა თავისთავადი ფისწარმოქმნის მექანიზმებით, არამედ ე.წ. საზიარო ბაზრობა მაგალითად გამოდგება წარმოებასა და ფინანსებს შორის მჭიდრო კავშირი იაპონიაში: ტოკიოს საფონდო ბირჟაზე გამოტანილი აქციების 40%-ს სამრეწველო ვჯვრეები ფლობენ, რომლებსაც არაერთი შეიღობილი ფირმა გააჩნიათ. საზიარო მფლობელების მთელი ქსელი სამრეწველო კონცენტრებს სხვადასხვა ქვეკონტრაქტორთან აკავშირებს და უკვე მათზე მოდის ტოკიოს ბირჟის აქციათა 30%. საკუთრების ამგვარი სტაბილური ფორმები იაპონურ ფირმებს ჭარბი კაპიტალის შექმნის შესაძლებლობას აძლევს და დროში გათვლილი ინვესტიციების მარაგს უქმნის.

თავად ფირმები იაპონური საზოგადოებრივი ყოფის ქვეყნებშია. თანამშრომლები (კერძოდ, კომპანიაში დასაქმებული მამაკაცები) ამა თუ იმ ფირმის "წევრებად" ითვლებიან, რაც ამერიკასა თუ სოციალური ბაზრის მომხრე ევროპაში, სრულიად წარმოუდგენელია. ერთგულების, თავდადებისა და მუყაითი შრომის სანაცვლოდ, თანამშრომლებს, როგორც წესი, სიცოცხლის ბოლომდე არ ეშუქებთ დათხოვნა, უზრუნველყოფილი არიან პენსიით, სოციალური დაცვით, და არც დასვენებასა თუ მკურნალობაზე არაფერი აქვთ ხანერვიულო. იაპონიაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა გუნდურობასა და კოლექტიური ცნობიერების ჩამოყალიბებას, რასაც ხელს უწყობს შედარებით მცირე განსხვავება მენეჯერებისა და მუშების ხელფასებს შორის. მსგავსა ვითარება იაპონურ სისტემას "ხალხურობის" სახელიც კი შესძინა. ამ ეკონომიკური კოქტივლის ბოლო შტრიხი ხელისუფლებაა — მართალია, საზოგადო ხარჯებისა და დაბეგერის დონე, საერთაშორისო სტანდარტებთან შედარებით, დაბალია (სადღაც, მთლიანი ეროვნული შემოსავლის 30%), სახელმწიფო დიდ როლს თამაშობს ინვესტიციების "მშენებელსა" თუ საჯარო გადარწმუნებების მიღებაში. იმ საქმის მოთავე საგარეო ვაჭრობისა და მრეწველობის სამინისტროა, რომელიც დღემდე უწევს მეთვალყურეობას ქვეყნის მთელ ეკონომიკას — ე.წ. "ინდიკატორულ", ანუ საორიენტაციო დავკვების სისტემის მეშვეობით.

მრავალი თვალსაზრისით, მეორე მსოფლიო ომამდელი იაპონიის ეკონომიკა სწარმოო კაპიტალიზმის ნიშან-თვისებებს ატარებდა — მაქსიმალურ მოგებაზე იყო ორიენტირებული და მოკლევადიან კაპიტალდაბანდებებსაც არ ერიდებოდა. თუმცა, სწორედ ომამდე ცოტა ხნით ადრე წამოწყებულმა და შემდგომში აქტიურად განხორციელებულმა ეკონომიკის სრულმა რესტრუქტურირებამ, გასაოცარი შედეგები მოიტანა. იაპონურმა "ეკონომიკურმა სასწაულმა" ისეთი სამრეწველო პოტენციალი შეუქმნა ქვეყანას, რომ ინვესტიციების ამჟამინდელი დონის შენარჩუნების შემთხვევაში, სულ მალე იაპონია აღბათ ეკონომიკურად ყველაზე განვითარებულ სახელმწიფოდ იქცევა მსოფლიოში. თუმცა, არც ისაა გამორიცხული, იაპონური წარმატებები ცოტა ხანში ჩინეთს სოფლ უფრო და უფრო შხარდმა ეკონომიკურმა მიღწევებმა დაჩრდილოს, რომლის ზრდის ტემპებმა უკვე აღმოსავლეთ აზიური "ვეფხების" რეკორდიც კი მოხსნა. და მაინც, მსგავსი წარმატებები გარკვეულ "მსხვერპლსაც" მოითხოვს: ერთიანობისა და თანამშრომლობის მიზმიდევლი ფასადის მიღმა, იაპონური ეკონომიკური

თავისუფალი ბაზარი
(ფრანგ. Laissez-faire, რაც სიტყვა-სიტყვით „ნებაზე მიშვებას“ ნიშნავს). სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკაში ჩაურევლობის პრინციპი. ამ დებულების თაღი და თაღი ისაა, რომ ეკონომიკა უკეთ მართოს მუშაობს, როდესაც საქმიანი ხელისუფლება არ ერყვა. ცნების წარმოშობა მე-18 საუკუნის ფრანგ ფიზიოკრატებს უკავშირდება — სწორედ ამ ექვანსკლებმა ისრულიეს მაქსიმა "Laissez-faire est Laissez passer" (ანუ. აცალეთ ადამიანს და ნურც საქონლის თავისუფალ ბრუნვას შეუშლით ხელს). კლასიკური ეკონომიკის ისეთმა წარმომადგენლებმა როგორებიც დღემდე რეკარდო და ალფრედ მარშალი იყვნენ (1842-1924), აღნიშნული იდეა ადამ სმიტისაგან იხსენხს. აქ მთავარი საზრისი ისაა, რომ ბაზრის ეკონომიკა — თუკი მას გარედან არ მართავ — თავისთავად მრეწროვდება, და ამას, როგორც წესი, "სამართლიანი კონკურენციის" თეორიით ხსნიან. ამ გაგებით ეკონომიკაში ხელისუფლების ჩარევა მანიკერად მიიჩნევა, თუკი მხოლოდ საბაზრო კონკურენციის ხელშეწყობი ზომებით არ შემოიფარგლა; მაგ., მონოპოლიტებზე კონტროლითა და სტაბილური ფასების შენარჩუნებით.

ჯონ შენრად კეინზი (1883-1946)

ბრიტანელმა ეკონომისტმა კეინზიმ რეპუტაცია ვერსალის შეთანხმების გაკრიტიკებით მოიპოვა თავის ცნობილ ნაშრომში “შემოდობის ეკონომიკური შედეგები” (1919). მისი უმაჯურესი თხზულება — “დასაქმების, დაინტერესებისა და ფულის ზოგადი თორია” [1936], მნიშვნელოვანწილად განსხვავდება ნეოკლასიკურული ეკონომიკური თეორიებისაგან. კეინზიმ დიდი წვლილი შეიტანა იმ დისციპლინის ჩამოყალიბებაში, რომელიც ამჟამად მაკროეკონომიკის სახელითაა

ცნობილი. Laissez-faire

პრინციპებთან დაპირისპირებით, მან “მოთხოვნათა მართვის” პოლიტიკას დაუდო თეორიული საფუძველი, რაც ფართოდ გამოიყენა ბეკრამ დასავლურმა ხელისუფლებამ უშუალოდ II მსოფლიო ომის შემდგომ. კეინზიანურმა თეორიებმა უდიდესი გავლენა მოახდინა თანამედროვე ლიბერალიზმსა და სოციალურ დემოკრატიაზე.

მოდელი საკმაოდ მძიმე მოთხოვნებს უყენებს დასაქმებულებსაც და მათ ოჯახებსაც. გრძელი სამუშაო დღე და შრომის მკაცრად დისციპლინირებული პირობები შეიძლება ინდოიდუალიზმის წაშლის საფრთხეს შეიცავდეს. ზოლო ადამიანის ცხოვრებაში შრომა აკვიატებულ თვითმზიანდაც კი გადაიტყვეს. სხვათა შორის, ამა თუ იმ ფირმის “ერთ ოჯახად” მიჩნევა, იპაონური საზოგადოების ცნობიერებაში ვალდებულების ნეოფეოდალური განცდის სიცოცხლისუნარიანობას განაპირობებს და ადამიანის უფლებების პატრიისტემაზე მეტად, სწორედ მოვალეობებს აღიარებს. კრიტიკოსები იმასაც ამბობენ, კოლექტიურ კაპიტალიზმს უდავოდ ავტორიტარიზმი ასახვადობს და ამის ნათელ დადასტურებას ჩინეთის მაგალითზე ხედავენ, სადაც მზარდი კაპიტალისტური ეკონომიკა და მყარად ფესვგადგმული ერთპარტიული კომუნისტური მმართველობა გვერდიგვერდ თანარსებობს. არადა, საბაზრო ეკონომიკისა და სტალინური პოლიტიკური კონტროლის მსგავსი ნაზუი, მაინც საოცრად ეფექტიანი გამოდგა მუდმივი ეკონომიკური ზრდის თვალსაზრისით, რასაც იაფი მუშახელის დიდი რაოდენობა და ეკონომიკის ინფრასტრუქტურაში მასიური კაპიტალდაბანდებებიც უწყობს ხელს.

პრაგმატიკადობის

ეფექტი:

შექანისმი, რომლის შემეფობითაც ნებისმიერ ცვლილება ერთიან მოთხოვნაში მზარდ გავლენას ახდენს ეროვნულ შემოსავალზე და მთლიანად ეკონომიკაში ფულის უფრო მეტი მასის ბრუნვას უზრუნველყოფს.

მართული თუ თვითრეგულირებადი კაპიტალიზმი?

როგორც მსოფლიოს კაპიტალისტური ქვეყნების ეს მიმოხილვაც ადასტურებს, ეკონომიკური პოლიტიკის უმაჯურესი საკითხი ზუსტი ბალანსის დადგენაა პოლიტიკასა და ეკონომიკას შორის — შესაბამისად, სახელმწიფოსა და ბაზრის “გაწონასწორება”. სახელმწიფოს მხრიდან ჩარევის გარეშე უკეთ მუშაობს კაპიტალისტური ეკონომიკა თუ სტაბილური ზრდისა და საყოველთაო კეთილდღეობის მიღწევა მხოლოდ ეკონომიკური მართვის სისტემების მეშვეობითაა შესაძლებელი? რეალურად, ეს კითხვა ორი საპირისპირო ეკონომიკური სტრატეგიის — *კეინზიანიზმისა* და *მონეტა-*

მილტონ ფრიდმენი (1912-2006)

ამერიკელი მკვლევარი, ეკონომისტი. 1948 წლიდან, ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის პროფესორი და ე. წ. "ნიუ-იორკის სკოლის" დამაარსებელი. ფრიდმენი Newsweek-ის ეკონომიკური გვერდის წამყვანი და ა.შ.შ.-ის პრეზიდენტის ერთ-ერთი მრჩეველი იყო. 1976 წელს ნობელის პრემია მიენიჭა ეკონომიკის დარგში. მონეტარნიზმისა და თავისუფალი ბაზრის აპოლოგეტი, ფრიდმანი კინზის თეორიისა და "ლაბეტერისა და

ხარჯვის" სახელისუფლო პოლიტიკის დაუძინებელი კრიტიკოსი გახლდათ, რისაც დიდი წვლილი შეიტანა 1970-იანი და 1980-იანი წლების ამერიკული და ბრიტანული ეკონომიკური პოლიტიკის პრაირიტეტების შეცვლაში. მისმა ნაშრომებმა "კაპიტალიზმი და თავისუფლება" (1962) და "არწევანის უფლება" (1980), უდიდესი გავლენა იქონია ახალი მეტერეკენობის ეკონომიკურ შეხედულებებზე.

რიზმის შეფასებამდე დაიყვანება: თავის ნაშრომში — "დასაქმების ინტერესისა და ფულის ზოგადი თეორია" — (1936), კენზო ქონააღმდგეობა კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიკის პრინციპებს და უარს ამბობს თეორიკულირებად ბაზარზე დამყარებულს, ბუნებრივი ეკონომიკური წესრიგის იდეაზე. მისი მოსაზრებით, თავისუფალი საბაზრო პოლიტიკა (აბ. გვ. 149), რამაც შეკვირვად გამიჯნა ხელისუფლება და ეკონომიკა, საბოლოო ჯამში, არასტაბილურობისა და უმუშევრობის მიზეზი გახდა და ამის ეველანზე ნათელი დადასტურება XX საუკ. 30-იანი წწ. "დიდი დეპრესია" აღმოჩნდა.

კენზის თეორიისთვის, კაპიტალისტური ეკონომიკის ეს კონკრეტული დაღმასკულა უმუშევრობის ზრდამ და ხელფასების შემცირებამ გამოიწვია, რამაც თავის მხრივ, მნიშვნელოვნად შეამცირა მოთხოვნილება საქონელზეც და მომსახურებაზეც. იგი მკაცრად აკრიტიკებდა თავისუფალი ბაზრის ორთაღოქსულ შეხედულებებს და ამტკიცებდა, რომ ეკონომიკური აქტიუბობის ხარისხი განპირობებულია "ერთიანი მოთხოვნიმ", ანუ მოთხოვნათა მილიანი დონით ეკონომიკაში, რის მართვასაც ხელისუფლება დაბეგერისა და ხარჯვის პოლიტიკის საშუალებით ახერხებს — ბიუჯეტის ხარჯებით ნაწილის გაზრდის, ანდა გადასახადების შემცირების გზით კენზისის ვარადულით, ამ შემთხვევაში წარმოქმნილი საბიუჯეტო დეფიციტი კრიტიკულ დონეს ვერ მიადევს, რამდენადაც ამ გზით მიღწეულ ეკონომიკურ ზრდას, თავის მხრივ, დაბეგერის შედეგად ამონაგების მატება მოაქვს და ხელისუფლებას აღარ მოუწევს ხაზინიდან ფულის გამოტანა. მეტიც, ეკონომიკის ყოველი მსგავსი სტიმულირება მრავალჯერადობის ეფექტს იძლევა.

II მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში, კინზიანური მართული მოთხოვნის თეორია ეკონომიკურ პოლიტიკაში რეოლუციური ვარდაქმნების მიზეზი გახდა და ბევრი სახელმწიფოს ხელისუფლებას მისცა საშუალება, მდგრადი ეკონომიკური ზრდისა და სულ უფრო მეტი კეთილდღეობისთვის

მიღწევათ უმრავლესობისათვის სწორედ კენზიანიზმი აღმოჩნდა XX საუკ. 50-60-იანი წწ. "დიდი ბუმის" მთავარი გასაღები. თუმცა, კენზიანიზმის სანდოობა ძლიერ შეარყია XX საუკ. 70-იანი წწ. "სტაგფლაციამ" — უმუშევრობისა და ინფლაციის ერთდროულმა ზრდამ, რასაც თავად კენზი თეორიულად კი ვერ დაუშვებდა და ვერც ახსნას მოუძებნია. პოლიტიკურად, კენზიანური იდეები დაბეგერისა და ხარჯვის იმგავრმა ტაქტიკამ გააუფასურა, რაც თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის მომხრეთა აზრით, აფერხებდა წარმოებას, პირად ინიციატივას ზღუდავდა და მიდმოვად მაღალი ინფლაციის გამო, ხელს უშლიდა ეკონომიკურ ზრდას. მსგავს ვითარებაში ახალი სიცოცხლე შეიძინეს უფრო ადრეულმა მონეტარისტულმა იდეებმა, განსაკუთრებით, მემარჯვენეთა შორის.

მონეტარიზმის აღმავლობა — კერძოდ, ფრიდრიხ ფონ ჰაიეკისა და მილტონ ფრიდმენის ნაშრომების მზარდი პოპულარობა, ეკონომიკური პრიორიტეტების აშკარა გადაწველების ნიშანი გახლდათ — უმუშევრობის შემცირებიდან, ინფლაციის კონტროლის მიმართულებით იმ კამპანიების შედეგად, რასაც XX საუკ 80-იან წწ. ბრიტანეთში ტეტჩერის მთავრობა, ამერიკაში კი რიგანის ადმინისტრაცია აწარმოებდა, ხელისუფლებათა უმთავრეს ეკონომიკურ პასუხისმგებლობად "შყარი ფულის" უზრუნველყოფა გამოიკვეთა. მთავრობის საქმე ეკონომიკური სისტემიდან ინფლაციის აღმოფხვრა გახდა, ხოლო ისეთი საკითხები, როგორცაა ეკონომიკური ზრდა, დასაქმება და შრომის ნაყოფიერება, ბაზრის ბუნებრივ სიცოცხლისუნარიანობას იქნა მინდობილი. მონეტარიზმის თვალსაზრისით, ინფლაცია "ყოველთვის და ყველგან მხოლოდ და მხოლოდ ფულის ამბავია" (ფრიდმენი). მონეტარისტები გულისხმობენ, რომ ხარჯების ზრდისა და უმუშევრობის შემცირებისაკენ მიმართული კენზიანური პოლიტიკა, უბრალოდ, ინფლაციას აძლიერებს, რაკი ხელისუფლებას მეტი და მეტი ფულის "მოჭრას" აიძულებს. შესაბამისად, გამოსავალი *მოთხოვნის* პოლიტიკიდან *მიწოდების* პოლიტიკისკენ გადახრაა, რამდენადაც პირველი მომხმარებელს მეტის მოხმარებისკენ, მეორე კი მწარმოებელს მეტის წარმოებისკენ უბიძგებს. მონეტარისტებისთვის მსგავსი გამოსავალი ეკონომიკის მართვაზე უთუოდ უარის თქმასა და გადასახადების შემცირებას ნიშნავს.

მონეტარიზმი:

თორია, რომლის თანახმად, ინფლაციის მიზეზი ფულადი ემისია ხდება, ანუ — "ზედმეტი ფული ცირტას ყიდულობს".

ზოციალური კაპიტალი:

ის კულტურული და მორალური რესურსი, რაც საფუძვლად ედება საზოგადოებრივ თანხმობას, პოლიტიკურ სტაბილურობასა და ეკონომიკურ კეთილდღეობას ედება საფუძვლად

თუმცა, ფართო გაგებით, თანამედროვე ეკონომიკა უკვე გაცდა როგორც კენზიანიზმის, ისე მონეტარიზმის გამართლებულ გაგებას და ბევრად უფრო რთული ეკონომიკური სტრატეგიები — შეიძლება ითქვას, "ახალ" პოლიტიკური ეკონომიკა — შეიმუშავა. სხვა თუ არაფერი, მონეტარიზმმა მოახერხა კენზის მიმდევრები დაერწმუნებინა, თუ რამდენად დიდ როლს თამაშობს ეკონომიკაში ინფლაცია და *მიწოდების ფენომენი*. კენზიანიზმმა ვერც ეკონომიკური გლობალიზაციის გამოცდას გაუძლო, რამდენადაც XX საუკ. 50-60-იანი წწ. ეკონომიკური მართვის სტილი ცალკეული ეროვნული ეკონომიკების არსებობას ემყარებოდა. მეორეს მხრივ, ვერც არარეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკის იდეების პირველადი სახით შენარჩუნება მოხერხდა, იმიტომ რომ ამ ტიპის ეკონომიკას ახასიათებს ინესტიციების დაბალი დონე, მიკლვედიან პერსპექტივებზე გათვლა და საზოგადოების გახლეჩა თუ კრიზისები. როგორც ფრენსის ფუკუიამამ შენიშნა, ნებისმიერი სახით ქონების დაგროვება დამოკიდებულია საზოგა-

დღებზე კაპიტალზე, რაც თვის მხროვანობის გამოხატულებაა და არა უბრალოდ, განუპიროვნებელი საბაზრო ძალებისა. შესაბამისად, გაჩნდა "ახალი კონსიდაციონიზმი, რომელიც უარს ამბობს ეკონომიკის ვერტიკალურ მართვაზე, მაგრამ იმასაც აცნობიერებს, რომ შიშველ საბაზრო ურთიერთობების განვითარებას გარკვეული დაუტყველობა, უთანასწორობა და ცოდნის განსხვავებული დონეც ბორკავს.

სოციალიზმის ნაირსახეობანი

თანამედროვე სოციალისტები უკვე მზად არიან აღიარონ, რომ დღეღათის დაკრთობების ერთადერთი საიმედო საშუალება კაპიტალიზმია. შედეგად, ისინი უკვე კაპიტალიზმის არა მოსაბობას, არამედ მის რეფორმირებას, თუ გნებავთ, "გადაპირურებას" ისახავენ მიზნად; ამას კი ბუნებრივად მოჰყვება ხოლმე კონსიდაციონიზმისა და სოციალურ-საბაზრო იდეებისაკენ გადახრა. ტრადიციულად, ისინი კაპიტალისტური საბაზრო ურთიერთობების ალტერნატივის შექმნას ცდილობენ და სოციალიზმსაც კაპიტალიზმისაგან ხარისხობრივად განსხვავებულ ეკონომიკურ ფორმაციად მიიჩნევენ. მსგავსი მცდელობები იმ შეზღუდვებს ემყარება, რომ სოციალიზმი გაცილებით უკეთესია, ვიდრე კაპიტალიზმი — როგორც ზნობრივი, ისე წარმოების ეფექტიანობის მხრივ. სოციალიზმის თეორეტიკოსებს ყოველთვის აინტერესებდათ ეკონომიკური მოდელები — სენ-სიმონი, მაგალითად, "ტექნიკრატულ ინდუსტრიალიზმზე" ლაკაპარაკობდა, კროპოტკინი კი — ეკონომიკის დეცენტრალიზებულ თვითმმართველობაზე. თუმცა, ყველაზე მეარი მოდელის შექმნა მანც მარქსისტულ ტრადიციას უკუშირდება. ოღონდ ეგაა — ნებისმიერ სოციალისტურ მოდელს ერთი თვისება გამოირჩევს: საბაზრო მექანიზმი უცილობლად ეკონომიკური დაგეგმარების ამა თუ იმ ფორმით უნდა შეიცვალოს.

სამწუხაროდ, მარქსმა არ დაგეგმარა მომავლის სოციალისტური საზოგადოების ეკონომიკური ორგანიზების კონკრეტული ნიმუში და მხოლოდ რამდენიმე ძირეული პრინციპის ჩამოთვლით შემოიფარგლა. თუმცა კი იწინასწარმეტყველა, რომ ყრძო საკუთრებას კოლექტიური მფლობელობის სისტემა შეცვლიდა, ეკონომიკაც უპირატესად საზოგადოების მატერიალური მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას მოემსახურებოდა და არა "ყოლისსემპლქ ბაზარს. მიუხედავად იმისა, რომ მმართველობაში ზალხის მონაწილეობას უჭერდა მხარს და, ამავე დროს, კომუნისმის სრული გამარჯვების შემდეგ, სახელმწიფოს "გაქრობასაც" ქადაგებდა, მარქსი მაინც ემიჯნებოდა სახელმწიფო კოლექტივიზაციასა და ცენტრალური დაგეგმვის იმგვარ გამოვლინებებს, რაც XX საუკ. საბჭოურ ეკონომიკებს ახასიათებდათ.

დროთა განმავლობაში სოციალისტური ეკონომიკის ორი, საკმაოდ განსხვავებული მოდელი ჩამოყალიბდა:

- † სახელმწიფო სოციალიზმი
- † საბაზრო სოციალიზმი

დაგეგმვა

ესაა ეკონომიკის იმგვარი ორგანიზება, როცა დასახული ამოცანების შესაბამისად, რესურსების მიზანმიმართული განაწილება ხდება და წარმოება, გასაღება და ვაჭრობაც ან ნაწილობრივ, ან მთლიანად წინასწარგანსაზღვრულია. რეალურად, დაგეგმვის სხვადასხვა სისტემა ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება. სახელმწიფო სოციალიზმის რეჟიმების პირობებში, ზემოდან პირდაპირი დაგეგმვის სისტემა მოქმედებს, რომელიც მთელ სამრეწველო პოტენციალს აერთიანებს და ცენტრალიზებულად იმართება პარტიულ-სახელმწიფო ინსტიტუტების მიერ; ე.წ. ინდიკატორული დაგეგმვა კი კაპიტალისტურ საფრანგეთში, პოლანდიასა და იაპონიაში არსებობდა, სადაც ეკონომიკა სწორედ რომ ეკონომიკური ბერკეტებით იმართებოდა და არა სახელმწიფო ღირებულების შემეფობით.

დაგეგმვას შემდეგი უპირატესობები გააჩნია:

- < ამ დროს ეკონომიკა ადამიანის "ხელთა" და ბაზრის განუპიროვნებელ და ზოგჯერ, ჭირვეულ გუნება-განწყობაზე ნაკლებად და დამოკიდებული.
- < მისთვის უმთურესი ადამიანთა მოთხოვნების დაკმაყოფილებაა და არა პირადი მოგების მაქსიმალური ზრდა.
- < ბაზართან შედარებით, იგი მეტად და ცუდი რყევებისა და კრიზისებისაგან.
- < დაგეგმვას მატერიალური თანასწორობის მაღალი ხარისხის უზრუნველყოფა შეუძლია.

თუმცა, მოწინააღმდეგეები მიუთითებენ, რომ:

- < თანამედროვე ინდუსტრიალიზებული ეკონომიკის სირთულეებს დაგეგმვა თავს ვერ ართმევს.
- < შეგნებულად თუ შეუგნებლად, იგი ავტორიტარულია, რადგან ეკონომიკის ცენტრალიზებულ მართვას გულისხმობს.
- < ზედმეტად აზრს საუღლდებულოდ აქცევს მასისათვის და მომხმარებელთა მოთხოვნილებებს უგულვებელყოფს.
- < ვერ ახერხებს წარმოების წახალისებას და ბიუროკრატიული უმრავლესობის მიდრეკილება ახასიათებს.

სახელმწიფო სოციალიზმი

1917 წლის ბოლშევიკური რევოლუციის შემდგომ, საბჭოთა კავშირი იყო ის ქვეყანა, რომელიც ეკონომიკური ორგანიზების გამოკვეთილად სოციალისტურ მოდელს იყენებდა. თუმცა, ეს მოდელი საბოლოო სახით მხოლოდ XX საუკუნე 30-იანი წწ. სტალინისეული ე.წ. "მეორე რევოლუციის" შემდეგ ჩამოყალიბდა, როცა საბაზრო პრინციპებთან დაზავებული ლენინის ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა (NEP) საბოლოოდ აღმოიფხვრა. სტალინისეული

კარიანტი შემდგომში აღმოსავლეთ ევროპაშიც იქნა ექსპორტირებული და მთელ ორთოდოქსულ კომუნისშიც სამყაროში ბატონობდა II მსოფლიო ომის შემდგომ — ე.წ. "ეკონომიკური სტალინიზმის" სახით ეს სისტემა სახელმწიფოს სრულ კოლექტივიზაციას ემყარებოდა და პარტიულ-სახელმწიფო აპარატის კონტროლისაღმდეგ ეკონომიკური რესურსების სრულ დაქვემდებარებას გულისხმობდა.

1989-91 წწ. სახელმწიფო სოციალიზმის აშკარა კრაზმა ნათლად გამოავლინა ცენტრალური დაგეგმვის თანდაყოლილი მანკიერებანი და საერთოდ, ამგვარი დაგეგმვის იდეაც კი ეჭვის ქვეშ დააყენა. თუმცა, არ შეიძლება ბოლომდე დაუფიქროთ საბჭოური დაგეგმვის შედეგად მიღწეული წარმატებებიც: ასე მაგალითად, სწორედ მისი წყალობით მიადგინა სსრკ-მ მძიმე მრეწველობის განვითარებას, რამაც II მსოფლიო ომში ქვეყნის წარმატება განაპირობა. მეტიც, მიუხედავად იმისა, რომ დაგეგმარებამ საზოგადოება დასავლური ტიპის სამომხმარებლო სიკეთეებით ვერ უზრუნველყო, მისი მეშვეობით საბჭოთა კავშირსა და მთელს აღმოსავლეთ ევროპაში მაინც მოისპო უბინაობა და სრული სიღატაკე — რაც დღემდე რჩება ბევრი კაპიტალისტური სახელმწიფოს მოუგვარებელ საზრუნავად. ქორნიკული ეკონომიკური ჩამორჩენილობის მიუხედავად, ეუბანი მაგალითად, წყარაკითხვის მკოდნეთა რიცხემა 98% გადაატარბა და პირველადი სამედიცინო დახმარების სისტემა ბერ დასავლურ ქვეყანას არაფრით ჩამოუარდებბა.

და მაინც, ცენტრალიზებული დაგეგმვის უბედურებაც ის იყო, რომ თუმცა საბჭოთა შრომელები სამუშაო ადგილებით უზრუნველყოფილნი კი იყენენ, მაგრამ დიდი უმრავლესობას საქმე მაინც არ ქქონდა. საბოლოოდ, ცენტრალურმა დაგეგმარებამ საზოგადოების ახალი ფენა წარმოშეა, რომელიც პოლიტიკურ ან ბიუროკრატიულ ზედა ემელონებს განეკუთნებოდა. მილოენ ჯილასის (1957) თქმით, ეს "ახალი კლასი იმგვარევე პრვილეგიებით სარგებლობდა და ისეთსევე პოზიციებს იკავებდა, რასაც კაპიტალისტები დასავლეთში. საყოველთაო აზრით, საბჭოთა გეგმიურობამ, ფაქტიურად, სახელმწიფო კაპიტალიზმი შეა.

საბაზრო სოციალიზმი

როგორც მოუქნელი ცენტრალიზებული საბჭოური მოდელის ალტერნატივა, გაჩნდა მისი საბაზრო კონკურენციასთან "შეჯერების" სურვილიც. ამგვარი რამ მოზერხდა იუგოსლავიაში, პრუზიდენტ ტიტოსა და სტალინის 1949 წლის განხეთქილების შემდგომ და უნგრეთშიც, მას ბერე რაც 1956 წ. საბჭოთა კავშირმა სისხლში ჩაალრჩო პოლიტიკური ჯანყი. მსგეუსი იდეები გაჩნდა თეად საბჭოთა კავშირშიც, როდესაც მიხეილ გორბაჩოვმა, 1985-1990 წწ. "პერესტროიკისა" (ე.წ. გარდაქმნის) და ეკონომიკური რესტრუქტურიზაციის იდეები წამოაყენა. "გარდაქმნების" ეს პროგრამა თვადაპირველად გულისხმობდა კოოპერატივებისა და ინდეიდუალური მქნარმეობის ხელშეწყობას

სახელმწიფო კაპიტალიზმი: სახელმწიფო საკუთრების სისტემა, როცა ეკონომიკური ძალუფლების პარტიულ-სახელისუფლებო ზედაფენის ხელში მოქცეიოთ, კაპიტალისტური კლასობრივი წყობის მახინჯი ანალოგი იქმნება.

ცენტრალურიზებული დაგეგმვის სისტემის დანაშაულის სახით, თუმცა, საბოლოოდ, მან საბჭოურ წარმოებებს ნება დართო, დაგეგმვის სისტემას საერთოდ გამოყოფილდნენ და თვითმმართველობისა და თვითდაფინანსების გზას გაუყენეს.

საბაზრო სოციალიზმის მიმხედველობა ისაა, რომ ცენტრალური დაგეგმვის ბეერი სერიოზული დეფექტის თავიდან აცილების საშუალებას იძლევა. საბაზრო ვარუთ არა მარტო მომხმარებლის ინტერესებს ემსახურება, არამედ ბიუროკრატიულ ბარიერებსაც ასუსტებს. თუკცა, ვერც იმას ვიტყვით, რომ სოციალისტური ბაზარი ბოლომდე ამბობდეს უარს დაგეგმვისა და "ზემოდან" მართკაზუ; სხვათა შორის, დიდი იმედების მიუხედავად, ვერც იუგოსლავიამ და უნგრეთმა შექმნეს საბჭოური ცენტრალიზებული დაგეგმვის სისტემაზე უფრო წარმატებული თუ გამძლე რაიმე მოდელი. საბაზრო სოციალიზმის ერთი უმთავრესი სისუსტეც ისაა, რომ ეკონომიკური თვითმმართველობა საბაზრო დისციპლინასთან შეუთავსებელია.

კრიტიკოსთა აზრით, მხოლოდ იერარქიულად მოწესრიგებულ კერძო ბიზნესს ძალეშო სასურველი შედეგის მოტანა, რამდენადაც მხოლოდ იგი პასუხობს ბაზრის მოთხოვნებს და ნებისმიერ სხვა მიზანთან შედარებით, მაქსიმალურ მოგებას ანიჭებს უპირატესობას.

არსებობს თუ არა ეკონომიკური "შესამე გზა"?

ეკონომიკური "შესამე გზის", როგორც კაპიტალიზმის, ასევე სოციალიზმის ალტერნატივის იდეა, მომხიბვლელი იყო ბეერი სხვადასხვა წარმომავლობის პოლიტიკური მოაზროვნისათვის. ასე მაგალითად, ამ თემას ჯიუტად უტრიალებდა ფაშისტური იდეოლოგია. ამას გულისხმობდა მუსოლინი, როცა კორპორატიზმის დანერგვას ცდილობდა; მოგვიანებით კი — მოზლი ინგლისსა და პერონი — არგენტინაში. ფაშისტური კორპორატიზმი, მისი ლიბერალური ვარიანტისაგან განსხვავებით, გულისხმობს რომ ბიზნესი და შრომა ერთი ბუნებრივი, გენეაუთ, სულიერი მთლიანობაა. ოღონდ სინამდვილეში, იტალიური კორპორატიზმი იმ იარაღად იქცა, რითაც ფაშისტურმა სახელმწიფომ დამოუკიდებელი პროფკავშირები გაანადგურა და შეეცადა, საკუთარი გაულენის ქვეშ მოექცია ქვეყნის უმთავრესი ბიზნეს-ინტერესები. საკმაოდ განსხვავებული, კენზიანური სოციალ-დემოკრატიის ტიპის "შესამე გზა" წარმატებულად გამოინახა II მსოფლიო ომის შემდგომ შედეგში. შედეგური ეკონომიკური მოდელი როგორც სოციალიზმის, ასევე კაპიტალიზმის ელემენტების შერწყმას ცდილობდა: წარმოების საშუალებები ძირითადად, კერძო საკუთრებას წარმოადგენდა, თუმცა სოციალური დაცვის უპრეცედენტო სისტემისა და მსოფლიოში ყელაზე მაღალი გადასახადების მეშვეობით, აქ სოციალური სამართლიანობის მაღალი დონეც უზრუნველყვეს. ამ თვალსაზრისით, სოციალ-დემოკრატიული "შესამე გზა" სოციალური კაპიტალიზმის შემარტხენე ვარიანტადაც შეიძლება განვიხილოთ, თუმცა როგორც სოციალური ბაზრის მოდელის შემთხვევაში, აქაც ჩნდება კითხვები — რამდენად მოხერხდება სოციალური დაცვის ასეთი მაღალი დონის შენარჩუნება მზარდი გლობალური კონკურენტული ეკონომიკის

ე. ფ. შუმახერი (1911-77)

გერმანიაში დაბადებული ბრიტანელი ეკონომისტი და ენკაირონ-მენტალიზმის თეორეტიკოსი. "ყრაც" შუმახერი ბრიტანეთში 1930 წელს გადასახლდა და ოქსფორდში გააგრძელა სწავლა. სამეცნიერო მოღვაწეობამდე მან ბიზნესმენის, ფერმერისა და ჟურნალისტის გზა გაიარა. შუმახერი "ბრიტანეთის კონტროლის კომისიისა" (1946-50) და "ქვანახშირის მოპოვების ბრიტანული საბჭოს" (1950-70) ეკონომიკური მრჩეველი იყო. მისი ფუძემდებლური ნაშრომი "სიმ-

ცირის მშენიერება: კონომიკის, როგორც უსიომდა ხალხზე ზრუნვის შესწავლისათვის" (1973) ზოგადსაკაცობრიო მასშტაბის, ადამიანთა მოთხოვნებს მორგებულ, ე.წ. "ბუდისტური ეკონომიკის ფილოსოფიას" გეთაუზობს, რომელშიც "ზეობრიობისა და "სწორად ცხოვრების" პრინციპებია ჩაზგასმული. მოკვანებისა, საკუთარი იდეების გასურველებლად, შუმახერმა "ტექნოლოგიას განვითარების საშუაველო ცენტრაც" კი დააუფუნა.

პირობებში, საფრთხე თავად შეედეთშიც იგრძნეს და XX საუკ. 80-90-იან წწ. საერთაშორისო კონკურენციის წნების გაუღენით, თანდათანობით უარი თქვეს საყველთაო კეთილდღეობის პრიორიტეტულ ტენდენციებზე. ეკონომიკური ორგანიზებისადმი სრულიად განსხვავებული მიდგომა გარემოს დამკველთა თეორიებშია საძიებელი. მათი აზრით, კაპიტალიზმითა და სოციალიზმით ერთი და იგივე, "სუპერ-იდეოლოგიის", ინდუსტრიალიზმის გამოვლინებაა. სხვა სიტყვებით, ორივე ეს ალტერნატიული გზა თანაბრად ანადგურებს ბუნებას კაცობრიობის მატერიალური მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად. "შწვანებებ" — ალტერნატივის სახით — იმგვარ ეკონომიკურ პრიორიტეტებს გეთაუზობენ, რაც პლანეტის გადარჩენას და მასზე სიცოცხლის შენარჩუნებას უზრუნველყოფს. მათი აზრით, გარე სამყაროს ნგრევა-დაბინძურებაში ერთნაირად მიუძღვით წვლილი როგორც მოგებას გამოიღებულ კაპიტალიზმს, ასევე სოციალისტურ რეჟიმებსაც. გარე სამყაროს გადარჩენის პრინციპის თანახმად, საკუთრების ფლობისა თუ მართვის საკითხები მეორადია, უმთავრესი კი კაცობრიობისა და სამყაროს ურთიერთობაა: ეკონომიკაზე წინ ეკოლოგია უნდა დაეყენოს, ხოლო მატერიალიზმზე წინ — ზნეობა. სწორედ ამას უწოდებს ე.ფ. შუმახერი "ბუდისტურ ეკონომიკას".

საზოგადოების სტრუქტურა და დავოფა

პოლიტიკა და საზოგადოებრივი ცხოვრება მუდამ მჭიდროდაა გადახლართული. პოლიტიკა, თავისი არსით, საზოგადოებრივი საქმიანობაა და ბევრი მას უბრალოდ იმ პროცესად მიიჩნევს, რომლის მეშვეობითაც საზოგადოებრივი დაპირისპირებები ელინდება და ზოგჯერ გვარდება კიდევ. ამ თვალსაზრისით, საზოგადოება უკვე არა მხოლოდ "კონტექსტია", არამედ თავად პოლიტიკის ძირისძირი. თუმცა, ცნებები "საზოგადოებრივ" და "პოლი-

ინდუსტრიალიზაცია: ეკონომიკური თეორია ან პრაქტიკა, რომელიც სრულმანშტაბიან ქარხნულ წარმოებასა და კაპიტალის უსასრულო დაგროვებას ეფუძნება.

ინდივიდუალიზმი, კოლექტივიზმი

ინდივიდუალიზმი პიროვნების უპირატესობის რწმენაა ნებისმიერ სოციალურ ჯგუფთან თუ კოლექტიურ ორგანიზაციისთან შედარებით, და გულისხმობს რომ ყოველი პილიტიკური თეორიისა თუ სოციალური განმარტების თაღი და თაღი — ეტრძო პიროვნებაა. ეს თვალსაზრისი ისტორიულად კლასიკურ ლიბერალიზმს, დღესდღეობით კი ახალ მემარჯვენეობას ახასიათებს. ამგვარად, ნებისმიერ საზოგადოებაზე საუბრისას, ყოველთვის მის შუამდგენელ პიროვნებებს უნდა მიექცეს უმთავრესი ყურადღება; უხეშად რომ ვთქვათ, "საერთოდ არ არსებობს ისეთი რამ, როგორცაა საზოგადოება" (მარგრიტ ტეტჩერი). როგორც წესი, მსგავსი შეხედულება იმ რწმენითაცაა გამაგრებული, რომ ადამიანებს ბუნებრივად ახასიათებთ ეტრძო ინტერესი და ისინი მეტწილად მხოლოდ საკუთარი თავის იმედად არიან — ნიჭისა და უნარის თვალსაზრისით, მათ საზოგადოებისა არაფერი მარუებთ.

კოლექტივიზმი ყურადღებას ერთობლოე ქმედებებისაკენ ადამიანთა მიდრეკილებაზე ამახვილებს — მათ სურვილზე არა ცალ-ცალკე, არამედ ერთობლოდ მიადწინო დასახულ მიზანს. კოლექტივიზმი იმ რწმენიდან მომდინარეობს, რომ ადამიანის ბუნებას საზოგადოებრივი გაერთიანებისკენ ღლოლვა გამოარჩევს და ნებისმიერი ჯგუფიც (თვად "საზოგადოების" ჩათვლით) ანგარიშგასაწევი პოლიტიკური მთლიანობაა. ასეთი გავება მოჩანს როგორც სოციალისტების მიერ აქცენტირებულ კლასობრივ ანალიზში, ასევე ფემინისტებისეულ გენდერულ კატეგორიებად დაყოფაშიც. იგი უცხო არაა არც ნაციონალისტური და არც რასისტული მოძღვრებებისათვის. ზოგჯერ კოლექტივიზმს სტიტიზმთანაც აკუშირებენ, თუმცა ეს კუშირი არანაირად არ შეიძლება გადამწყვეტად მიიჩნიოთ.

ტიკურჩ — ურთდაკუშირებულ, მაგრამ მაინც განსხვავებულ სფეროებს აღნიშნავს. რას ეგულისხმობთ საზოგადოებაში? ყველაზე ფართო გავებით, საზოგადოება ერთ ტერიტორიულ არეალში მცხოვრები ხალხის კრებულია; თუმცა, ადამიანთა ყველა ჯგუფი როდი ქმნის საზოგადოებას — ეს სოციალური ურთიერთქმედების მუდმოეი მახასიათებელია და საზოგადოებრივი სტრუქტურის გარკვეულ ფორმებს მოიცავს. უფრო მეტიც, "საზოგადოებრივ" ურთიერთობები ურთიერთნდობას და თანამშრომლობის გარკვეულ ხარისხს მოითხოვს. ასე მაგალითად, ერთმანეთთან მეომარი ტომები საზოგადოებას ვერ ქმნიან — მიუხედავად იმისა, რომ გვერდიგვერდ სახლობენ და მუდმოვად "ეჯახებიან" ერთმანეთს. საზოგადოებებს სოციალურწ დაყოფაც ახასიათებს და ამ დაყოფის შედეგად, არათანაბარი სტატუსის, ქებნების, თუ ძალაუფლების მატარებელი ჯგუფები და ინდივიდები საზოგადოებში განსხვავებულ პოზიციას იკავებენ. ამგვარი დაყოფისა თუ განხლეჩის ხარისხი, ისევე როგორც ამა თუ იმ კლასობრივი, რასობრივი, სქესობრივი, ასაკობრივი, რელიგიური თუ სხვა რამ ჯგუფის მნიშუნელობა სხვადასხვა საზოგადოებაში სხვადასხვაგვარია.

სოციალური კლასი

ფართო გაგებით, კლასი — მსგავსი საზოგადოებრივი და ეკონომიკური მდგომარეობით გაერთიანებულ ადამიანთა ჯგუფია. მარქსისტები კლასის ცნებას ეკონომიკურ ძალაუფლებას — ანუ, პიროვნების წარმოების საშუალებებთან მიმართებას უკავშირებენ. ამ თვალსაზრისით, კლასობრივი დაყოფა, ესაა დაყოფა "კაპიტალსა" და "შრომას" შორის — მესაკუთრე ბურჟუაზიასა და საკუთარი შრომის გაყიდვით თავის გამტან პროლეტარიატს შორის. კლასის ნეომაქსისტული განმარტება, ჩვეულებრივ, დასაქმებულ ადამიანთა შემოსავლისა და სტატუსის განსხვავებას ეფუძნება. ამის მაგალითი საშუალო კლასისა ("თეთრსაყვლოიანები") და მუშათა კლასის ("ლუჯსაყვლოიანები") — იგივე გონებრივად და ფიზიკურად მშრომელების — გამოიყენება. საბაზრო ურთიერთობებით განიწილი, უფრო გართულებული დაყოფა ერთმანეთისაგან ანსხვავებს სპეციალისტებს (ა), მენეჯერებს (ბ), სამლედლოებს (გ-1) მუშა-ისტატებს (გ-2), ქვეისტატებსა და შვე მუშებს (დ) და მათ ვისაც სამსახური არ გააჩნიათ, ან საერთოდ არ შეუძლიათ მუშაობა (ე).

ყველა შემთხვევაში, საზოგადოება რამდენიმე ნიშნით ახდენს გველუნას პოლიტიკაზე:

↑ დოლათისა და სხვა რესურსების განაწილება განაპირობებს სახელმწიფო ძალაუფლების ხასიათს.

↑ საზოგადოება ზეგულენას ახდენს ადამიანთა შტებულელებზე და ზოგადად პოლიტიკურ კულტურაზე.

↑ საზოგადოებრივი დაყოფა და შიდა დაპირისპირება განაპირობებს პოლიტიკურ ცვლილებებს რეფორმებისა თუ რევოლუციების სახით.

↑ საზოგადოებრივი სტრუქტურა მოქმედებს პოლიტიკურ გადწყვეტილებებზე, ანუ იმაზე, ვინ და როგორ აძლევს ხმას, ვინ რომელ პარტიაში ერთიანდება და ა.შ.

ოღონდ, საზოგადოების ბუნება პოლიტიკური და იდეოლოგიური დებატების ერთ-ერთი ურთულესი სფეროა, რამდენადაც ეს თემა არანაკლებ წინააღმდეგობრივია, ვინემ თავად ადამიანის ბუნების შეცნობის მცდელობა. ასე მაგალითად, თუკი მარქსისტები და არამარტო ისინი, საზოგადოების დამახასიათებელ თვისებად გადაუჭრელ კონფლიქტს მიიჩნევენ, ლიბერალები მუდმივად ამტკიცებენ, რომ თეთი შეტოქე ინტერეს-ჯგუფებსაც კი შეუძლიათ პარმონიული თანაარსებობა. სწორედ ასევე, ლიბერალები საზოგადოებას ინდივიდთა მიერ მათი სხვადასხვა მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად — ანუ სავანგებოდ, მიზანმიმართულად შექმნილ ფენომენად მიიჩნევენ; კონსერვატორები კი, ტრადიციულად, მას ბუნებრივ, სწორედაც რომ ორგანულ მთლიანობად აღიქვამენ. და მაინც, ყველაზე გაცხოველებული კამათი იმის თაობაზეა, რა ურთიერთობა არსებობს პიროვნებასა და საზოგადოებას შორის და საერთოდ, თუ არსებობს ბუნებაში იმგვარი მთლიანობა, რასაც ჩვენ "საზოგადოებად" მოვიზარებთ. მოკლედ, ამ საკითხის მთავარი წინააღმდეგობა საზოგადოებაზე ორგვარი თვალსაზრისისა: ინდივიდუალისტური და კოლექტივისტური.

ფორდიზმი,

პოსტფორდიზმი

ფორდიზმი და პოსტ-ფორდიზმი ის ცნებებია, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოების პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სახე-სახეობების უცხო ახსნას გეიადვილებს, წარმოების ახლებურ ორგანიზებასა და ფორმებზე ყურადღების გამახვილებით ფორდიზმი მასობრივი წარმოების ის მეთოდებია, რაც პირველად ჰენრი ფორდმა დანერგა დეტროიტში — სტანდარტული და იაფი პროდუქციის წარმოებისათვის ე.წ. "კონვეიერულ სისტემის" გამოყენება. პოსტ-ფორდიზმი კი უფრო მოქნილ, მიკროელექტრონიკაზე დაფუძნებული აპარატურის შექმნამ განაპირობა, რამაც თითოეულ მუშას დამოუკიდებლობის მეტი ხარისხი მისცა და ისეთი სიახლეები შემოიტანა, როგორც სუბკონტრაქტები და საქონლის ცალკეულ პარტიებად წარმოებაა. პოსტ-ფორდიზმს სამუშაო პროცესის დეცენტრალიზაცია, სოციალური და პოლიტიკური დაბნელება და ყურადღების პირად ინიციატივებზე გადატანა ახასიათებს.

სტატუსი

ესაა პიროვნების ადგილი გარკვეულ იერარქიულ კიბეზე, ანუ — რა როლი, უფლებები და მოვალეობები გამოარჩევს მას სხვა, იმავე კიბეზე მდგომი ადამიანებისაგან. რამდენადაც სტატუსი ისეთი ფაქტორების ერთობლიობას წარმოადგენს, როგორც ღირსება, პრესტიჟი, გეულენა და ძალაუფლება, მისი განმარტება, კლასის წმინდად ეკონომიკური კატეგორიისაგან განსხვავებით, საკმაოდ რთულია. ამავე დროს, ის უფრო სუბიექტურია, რამდენადაც საზოგადოების მხრიდან პიროვნებისადმი პატივისცემის საზომად ითვლება. ტრადიციულ საზოგადოებებში, როგორც წესი, შკაფიოდ და შკეფთადაა გამოხატული სტატუსის იერარქიული ხასიათი, მაშინ როცა თანამედროვე დინამიურ საზოგადოებებში სტატუსი უფრო ხშირად ქონებასა და საქმიანობის სფეროს უკავშირდება. და მაინც, სტატუსის იერარქიულობა ჯერ კიდევ მოქმედებს ისეთ ფაქტორებთან მიმართებაში, როგორებიცაა ოჯახური მდგომარეობა, განათლება, სქესი, რასა თუ ეთნიკური წარმომავლობა.

სოციალური კლასი

თანამედროვე ინდუსტრიული საზოგადოებების ჩამოყალიბების შემდეგ, კლასობრივი დაყოფა, პოლიტიკური თვალსაზრისით, ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორად ითვლებოდა. მყარი სოციალური იერარქიები და დაყოფის პრინციპული სისტემები მხოლოდ უფრო ტრადიციულ საზოგადოებებში ინარჩუნებენ გავლენას. ასე მაგალითად, ინდოეთში კასტური სისტემის როლი კი შესუსტდა, მაგრამ "გარიყულთა" კასტა, თავისი მრავალრიცხოვნებით, მაინც ანგარიშგასაწევ პოლიტიკურ ძალად რჩება. კლასობრივი დაყოფა საზოგადოების ეკონომიკურ და სოციალურ განსხვავებას ირეკლავს და ამდენად, ქონების, შემოსავლისა თუ სტატუსის უთანაბრობას ემყარება. აქედან გამომდინარე, სოციალური კლასი იმ ადამიანთა ჯგუფია, რომელსაც ერთნაირი ეკონომიკური და საზოგადოებრივი მდგომარეობა უკავიათ და შესაბამისად, საერთო ეკონომიკური ინტერესები ამომრავებთ. უნდა ითქვას, რომ კლასებისა და პოლიტიკის ურთიერთობის ანალიზს რამდენიმე პრობლემა ართულებს: მაგალითად, ძნელი სათქმელია, სად რა პრინციპით ხდება კლასებად დაყოფა და რა ურთიერთობები არსებობს ერთის მხრივ კლასთა შორის, მეორეს მხრივ კი თავად ამა თუ იმ კლასის ფარგლებში. შესუსტდა თუ არა კლასის გავლენა, და თუ ასეა, რა მიზეზით?

კლასობრივი პოლიტიკის აღმაშენებლობა და დაცემა

კლასობრივი პოლიტიკის თეორიის მთავარი დამკვეთები იმ მარქსისტული ტრადიციის მიმდევრები არიან, ვინც კლასს ძირულ პოლიტიკურად ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან საზოგადოებრივ დანაყოფად მიიჩნევს. როგორც მარქსი თავის "კომუნისტური მანიფესტის" შესავალში წერდა, ნებისმიერი არსებული საზოგადოების ისტორია — კლასობრივი ბრძოლის ისტორიაა. ამ გამონათქვამიდან ნათლად ჩანს რომ მარქსი პოლიტიკას, ისევე როგორც კანონმდებლობას, კულტურას, ხელოვნებასა და რელიგიას, ეკონომიკური ბაზისით განსაზღვრული თუ განპირობებული ზედნაშენის შემადგენელ ნაწილად სახედა. უხეშად რომ ვთქვათ, მისთვის პოლიტიკური პროცესი უბრალოდ, კლასობრივი დაძაბულობისა და დაპირისპირების გამოხატულებბაა, რასაც თავის მხრე, კერძო საკუთრების ინსტიტუტი განაპირობებს.

ამ თვალსაზრისით, კაპიტალისტურ სისტემაში მესაკუთრეთა მმართველი კლასი (ბურჟუაზია) ჩაგრავს და ბატონობს დაქირავებული მუშახელის კლასსზე (პროლეტარიატზე). ამ შეხედულებიდან მომდინარეობს ინდუსტრიული კაპიტალიზმის ორკლასიანი მოდელი, რომლისთვისაც უმთავრესი მახასიათებელი — კონფლიქტი და მზარდი პოლარიზაციაა. მარქსის შეხედულებით, პოლიტიკურ სცენაზე მთავარი მოქმედი პირობები სწორედ კლასებია და მათ ისტორიის შექმნის უნარიც გააჩნიათ მისი მტკიცებით, პროლეტარიატი "კაპიტალიზმის მესაფლეთის" ფუნქციით იყო აღჭურვილი და ამ ფუნქციას მაშინ აღასრულებდა, როდესაც "კლასობრივ თვითშეგნებას" შეიძენდა — ანუ საკუთარ კლასობრივ ინტერესებს გააცნობიერებდა და ჩაბრუნდებოდა მდგომარეობასაც თავს დააღწევდა. აქედან გამომდინარე, პროლეტარიატი როგორც "თავისთავადი კლასი" (ეკონომიკური კატეგორია) გარდაიქმნებოდა "სათვისო კლასად" (რეოლუციურ ძალად). მარქსის რწმენით, სწორედ ეს იქნებოდა კაპიტალიზმის გადრეკილი კრიზისისა და მუშათა კლასის სულ უფრო მზარდი გავლენების საბოლოო შედეგი.

თუმცა, მარქსის წინასწარმეტყველებას საფუძვლიანად შეუყენა წყალი კლასთაშორისი ბრძოლის არარსებობამ ჩვენს დროში. უკვე XIX საუკ. ბოლოსთვის ნათელი გახდა, რომ ინდუსტრიული საზოგადოების კლასობრივი სტრუქტურა სულ უფრო რთულდებოდა და დროთა განმავლობაში, განსხვავებულ ფორმებსაც იძენდა. მაქს ვებერი პირველი იყო, ვინაც ეს ტენდენცია შეამჩნია და მრავალშრიანობის თეორიაც წამოაყენა. ვებერი ეკონომიკურ თუ კლასობრივ განსხვავებას კი აღიარებდა, მაგრამ ასევე, პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი სტატუსის მნიშვნელობასაც ითვალისწინებდა. მან სტატუსს, როგორც ამა თუ იმ ჯგუფის ცხოვრების სტილში გამოხატულ "ღირსების სოციალურ გეომოლინებას", განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია და დასაქმებულთა კლასის ცნება შემოიტანა, რასაც დღეს ფართოდ იყენებენ სოციალური თუ პოლიტიკური საკითხების მკვლევარები. უხეშად, ორკლასიანი მოდელის დახვეწას თანამედროვე მარქსისტებიც შეუცადნენ: თუმცა მათ საკუთრების მფლობელობის მნიშვნელობა არ უარუყვიათ, მაგრამ ისიც აღიარეს, რომ გაჩნდა მენეჯერთა და ტექნიკოსთა გარკვეული "გარდამავალი" კლასი, და რომ აგრეთვე არსებობს შიდა დაყოფაც

ჯონ კენეთ გელბრაითი
(1908 - 2006)

კანადელი ეკონომისტი და სოციალურ მეცნიერებათა თეორეტიკოსი, ეკონომიკის პროფესორი ჯარვარდის უნივერსიტეტში. 1961-63 წწ. გელბრაითის ა.შ.შ.-ს ელჩის თანამდებობა ეკავა ინდოეთში. ითვლება კინზიანურ ეკონომიკის ერთ-ერთ უთქალსაჩინოეს მიმდევრად და სოციალური თეორიების ყველაზე გამოჩენილ ინტერპრეტატორად შეიქმნა მუდმივად შტატებში. მის უდიდეს ნაშრომთა შორისაა: "დოვლათიანი საზოგადოება" (1958), "ახალი ინდუსტრიული სახელმწიფო" (1967), "დაკმაყოფილების კულტურა" (1992). "დოვლათიანი საზოგადოებაში" გელბრაითი პირად

დოვლათისა და საზოგადოების ზნეობრივ სიღრუხჭირეს შორის არსებულ წინააღმდეგობას გამოკვევს და ამტკიცებს, რომ ეკონომიკური რესურსები ხშირად უაზრო, ყოველდღიურ მოთხოვნათა დასაკმაყოფილებლად გამოიყენება. "ახალი ინდუსტრიული საზოგადოება" კი, ძირითადად, ამერიკის კორპორატიული ძალაუფლების კრიტიკაა.

— თავად ბურჟუაზიისა თუ პროლეტარიატის რიგებში. ასე მაგალითად, დაპირისპირებაა ფინანსურსა და ინდუსტრიულ კაპიტალს, დიდ ბიზნესსა და მცირე მეწარმეთა შორის, აგრეთვე იმ მუშებს, ვისაც სხვებზე მეთვალყურეობა ევალებათ და მათთან დაქვემდებარებულ კოლეგებს შორისაც.

ზოგიერთისათვის, XX საუკ. მიწურული კლასობრივი პოლიტიკის საბოლოო მოსაზრებით აღინიშნა. ამ საუკუნის 60-იან წწ. პერბერტ მარკუზეს მსგავსი ნეომარქსისტები ქალაქის პროლეტარიატის დერადიკალიზაციაზე წუწუნებდნენ, და რევოლუციურ პოტენციალს უფრო სტუდენტობაში, ქალებში, ეთნიკურ უმცირესობებში და "შესამე საწყაროს" მოსახლეობაში ეძიებდნენ. ტრადიციული კავშირი სოციალიზმსა და მუშათა კლასს შორის, ფაქტიურად, უარყოფილ იქნა იმ ტიპის ნაშრომებში, როგორიცაა ვითქათა, ანდრე გორცის "შევიდობით, მუშათა კლასო!" (1982). იმავე პერიოდში, საარჩევნო პროცესებზე დაკვირვებამ კლასობრივი განწყვიდრობების ტენდენცია გამოავლინა, კავშირის შესუსტება საზოგადოებრივ კლასსა და პარტიულ მხარდაჭერას შორის. აღმოჩნდა, რომ ხმის მიცემა სულ უფრო და უფრო მეტად გადაიქცა ყრძო ინტერესების საქმედ, და პიროვნებისთვის მთავარი მატერიალური მიზანშეწონილობა გახდა და არა კლასობრივი სოლიდარობის განცდა.

ბევრი ანალიტიკოსის აზრით, კლასის პოლიტიკური მნიშვნელობის შესუსტება დეინდუსტრიალიზაციის ფენომენმა და "განათლებული ეკონომიკის", ანუ ინფორმაციული საზოგადოების გაჩენამ განაპირობა. დეინდუსტრიალიზაცია იმ ტრადიციულ, შრომატევად დარგებში მუშახელის მნიშვნელობის დაქვეითებაა, როგორც ქვანახშირის მოპოვება, მეტალურგია თუ გემთმშენებლობაა. შესაბამისად, ეკონომიკის სამომსახურეო სექტორის განვითარებამ უფრო ინდოიდუალისტური და ინსტრუმენტალისტური

დეინდუსტრიალიზაცია: წარმოების ბაზის საერთო მეცხირების პროცესი ეკონომიკაში, რაც მძიმე პრეფექციონის დაკნინებით გამოიხატება.

მიდგომების წახალისებას შეუწყო ხელი. თავიანთ ნაშრომში "მეორე ინდუსტრიული მიჯნა: კოსთაღლეობის შესაძლებლობანი" (1984) პიორე და სიბელი გამოთქვამდნენ კარაუდს, რომ ეკონომიკაში მსგავსი ხასიათის ცვლილებები ფორდისმიდან "ფორდისშემდგომ" ეკონომიკაზე გადასვლის მანიშნებელი გახლდათ. მასობრივი წარმოებისა და მასობრივი მოხმარების ფორდისმისათვის დამახასიათებელი სისტემის რღვევა კი უფრო მრავალმხრივი კლასობრივი სტრუქტურის განხრის მიზეზი გახდა. პოლიტიკური სფეროში ეს კლასებზე დაფუძნებული პოლიტიკური პარტიების გაუქვნის შესუსტებაში გამოვლინდა — განხდა ახალი სოციალური მოძრაობები, რომლებიც ძირითად უკვე ფემინიზმის, მსოფლიო შშვიდობის, ცხოველთა უფლებებისა თუ გარემოს დაცვის იდეების პროპაგანდას იხსახვდნენ მიზნად.

რა არის "ქვედა ფენა"?

თუმცა, უნდა ითქვას რომ მითქმა-მოთქმა კლასთა გარდაცვალების თაობაზე მაინც გაზვიადებულია. სოციალისტთა ჩოილს ამ თემაზე მწარეთმედგაცარუების ელფერი დაკარეს, ხოლო ლიბერალთა და კონსერვატორთა მხრო, ეს უფრო არსებულის სასურველად მიჩნევს კვავს. დღევანდელი ინდუსტრიული, თუ გნებავთ, "ფორდისშემდგომ" საზოგადოებები უკლასოდ ვერ ჩაითვლება ვერც საკუთრების კოლექტიური ფლობის მარქსისტული თვალსაზრისით და ვერც შესაძლებლობების თანასწორობის ლიბერალური გაგებით. ასე მაგალითად, 2002 წელს, დიდ ბრიტანეთში მდიდართა 1% საბაზრო ღირებულების მქონე ფასეულობათა 35%-ს ფლობდა (საცხოვრების გამოკლებით), ხოლო შეძლებული მოსახლეობის 50% — სიმდიდრის 98%; და ეს იმ დროს, როცა 12 000 000 ადამიანი (მოსახლეობის 22%) საშუალო შემოსავლის 50%-ზე ნაკლებით ემყოფილდებოდა. რეალურად, ძველი კლასობრივი დაყოფის ნაცვლად, ახლა უთანაბრობისა და უთანასწორობის ახალი პარამეტრები განხდა.

ამ ცვლილებების და მათი პოლიტიკური მნიშვნელობის კვლევის ერთ-ერთი სეროზული მცდელობაა ჯ.კ. გელბრაიტის ნაშრომი "დაკმაყოფილების კულტურა" (1992). გელბრაიტი მიათითებს, რომ თანამედროვე საზოგადოებებში, ყოველ შემთხვევაში, პოლიტიკურად აქტიურებში, განხდა "შაძლარი უმრავლესობა", რომელსაც მატერიალური მდგომარეობა და ეკონომიკური უსაფრთხოება პოლიტიკურ კონსერვატიზმისკენ უბიძგებს. სწორედ ამგვარი უმრავლესობაა ის საარჩევნო ბაზა, რომელიც, როგორც წესი, სოციალური ხარჯების ზრდის პლიტიკას მხარს არ უჭერს. მოსახლეობის უმცირესობაში სიღარიბისა და უთანასწორობის კონცენტრირება აისახა ე.წ. "2/3 და 1/3" გამოიჯნული საზოგადოების კონცეფციაში. თუმცა, თუ უილ პატონს ვერწმუნებით, დიდი ბრიტანეთის საზოგადოებაში შეძლებულთა და შედარებით ზელოკლეთა ეს პროპორცია 3/5 და 2/5 ნაწილდება. სოციალურ უთანასწორობის თაობაზე დეჟა-კამათი ძირითადად იმ თემას შეეხება, რასაც დღეს "ქვედა ფენა" იხსენიებენ ხოლმე.

რასა

იმ ფიზიოლოგიური და გენეტიკური ნიშნების ერთობლიობა, რომლითაც ადამიანთა ერთი ჯგუფი ვითომდა ბიოლოგიურად განსხვავდებოდა მგორის-აგან: მაგ. კანისა თუ თმის ფერით, ფიზიკური აგებულებით, სახის ნაკეთობით ამდენად, რასა იმ ხალხთა ჯგუფთა, რომელთაც საერთო წინაპრები ჰყავდათ და "ერთი სისხლს" აქვთ თუმცა, ეს ცნება როგორც პოლიტიკური, ასევე მეცნიერული გაგებითაც სადაუაა. ანუ, სამეცნიერო მონაცემებს თუ დაეყრდნობით არ არსებობს ისეთი ფენომენი, რომელიც ხალხებს ერთმანეთისაგან თვისობრივად განასხვავებდეს. პოლიტიკურად, რასობრივი დაყოფა სტერეოტიპულ წარმოდგენებს ეფუძნება, რაც საუკეთესო შემთხვევაში — პრიმიტიული, ხოლო უარეს შემთხვევაში — აუადგილოფერი აზროვნების შედეგია. მის მაგივრად ზოგჯერ ცნება "ეთნიკურობას" მოიხმარებენ, რადგან იგი კულტურულ და სოციალურ სხვაობებს გულისხმობს, და არა არარსებულ ბიოლოგიურ განსხვავებებს.

ტერმინი "ქვედა ფენა" თავისთავად საკმაოდ ბუნდოვანია და პოლიტიკური გაგებითაც წინააღმდეგობრივი. ზოგადად მასში ის ადამიანები მოიაზრება, ვისაც მრავალი ყოფითი პრობლემა აწუხებს (უმუშევრობა თუ დაბალი ხელფასი, უვარგისი საცხოვრებელი პირობები, არასაკმარისი განათლება და ა.შ.). ისინი სოციალურადაც მარგინალიზირებულნი არიან — ასე ვთქვათ, "გარიყულნი". თუმცა, მემარჯვენე თეორეტიკოსები — მაგალითად, ჩარლზ მიურეი — ამ კლასის წარმოშობას ძირითადად, უხერხემლობასა და პიროვნულ უნიათობას უკავშირებენ. ამ კუთხით, სახელმწიფოს მხრიდან გაწეული სოციალური დახმარება პრობლემას კი არ აგვარებს, პირიქით—უფრო აღრმავებს მას. ამგვარი თვალსაზრისით, სხვისი ხელის შეწყვეტების ჩვევა დამლუბველია და საფუძემდებელი კლავს პიროვნულ ინიციატივას, ადამიანს საეთარი თავის პატივსაცემას უკარგავს და უფუნქციობის განცდას უჩენს. მიურეი კიდევ უფრო შორს მიდის და იმასაც ამტკიცებს, რომ სოციალური დახმარებების არსებობა, მართალია, ქალებს "მარჩენალ" მამაკაცებზე ნაკლებად დამოკიდებულს ხდის, მაგრამ ამავე დროს, ოჯახური განხეთქილებების უმთავრეს მიზეზადაც იქცევა ხოლმე. მისი აზრით, ამ "ქვედა ფენის" რიგები ძირითადად, მარტოხელა დედებითა და უმამო ბავშვებით ივსება. რიჩარდ ჰერსტინთან ერთად დაწერილი წიგნი — "გაუსის მრული: ინტელექტი და კლასობრივი სტრუქტურა ამერიკულ ყოფაში" (1995) მიურეი წერს, რომ სოციალური გაჭირვება ამერიკელი ზანგობის თანდაყოლილ უუფლებობასაც უმუშაოდ უკავშირდება.

თავის მხრე, მემარცხენეები ქვედა ფენას გლობალური ეკონომიკის სტრუქტურული უთანასწორობისა და ცვალებადი წონასწორობის შედეგად განიხილავენ. მათი აზრით, პრობლემის თავი და თავი ალბათ მოსალოდნელი უმუშევრობაა, რამდენადაც ტექნოლოგიური ნოვაციებისა და საერთაშორისო კონკურენციის გამკაცრების პირობებში, დღესდღეობით, არცთუ ბევრი ქვეყანა მოახერხებს სამსახურით უზრუნველყოფის საკუთარი მოქალაქეების დიდი რაოდენობა. გელობალიზაციისთვის ქვედა ფენა "ფუნქციონალური კატეგორიაა", და მისი გაჩენა განპირობებულია ყველა ინდუსტრიული სახელმწიფოს საჭიროებით, მრავლად ყაყუდეს დაბალანაზღაურებადი მუშები იმგვარ სამუშაოთა შესარულელებლად, რასაც მათზე "თავიყვარენი" არ დათანხმდებიან და იუკადრისებენ კიდევ. რამდენადაც ამგვარ ანაზღაურებას მეტწილად ეთნიკური უმცირესობები და იმიგრანტი მუშები თანხმდებიან, "ქვედა ფენა" ხშირად ორგანიზაციის ჩაგვრის ობიექტი ხდება ხოლმე — იგი ერთდროულად საზოგადოებრივი გარიყულობისა და რასობრივი ცრურწმენის მსხვერპლად იქცევა.

რასა

რასობრივი და ეთნიკური დაყოფა ბევრი თანამედროვე საზოგადოების დამახსიათებელი ნიშანია, თუმცა რასასა და პოლიტიკას შორის კავშირი ნამდვილად არაა ახალი მოვლენა. პირველი, აშკარად რასობრივი პოლიტიკური თეორიები XIX საუკუნეში შეიქმნა, ეროპული იმპერიალიზმის ფონზე. ისეთმა ნაშრომებმა, როგორებიც გახლდათ გობინოს "საკაცობრიო რასების უთანასწორობის თაობაზე" [1855] და კ.ს. ჩემბერლენის "XIX საუკუნის

ქეკუხელი" [1899] ცდილობდნენ ფსევდოპეტნიერული მოსაზრებებით გამართლებინათ ვეროისა და ჩრდ. ამერიკის "თეთრ" რასების ბატონობა აფრიკისა და აზიის "შავ", "ყვიფერ" თუ "ყვითლ" ხალხებზე. XIX საუკ. ბოლოს, გერმანიაში, ავსტრიასა და რუსეთში ანტი-სემიტური (იხ. გვ. 121) პოლიტიკური პარტიები და მოძრაობები გაიწიდა. ამგვარი სიმახინჯის ყველაზე თვალნათელი გამოხატულება XX საუკ. გერმანული ნაციზმი იყო, რომელიც ე.წ. "ნაზიზმი" გადამწყვეტის პროექტის მეშვეობით ცდილობდა ევროპული ებრაელობის სრულ განადგურებას. 1948-1994წწ. სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში აპარტეიდი (აფრიკანურაა გამორჩეულობის პოლიტიკა) უფლებრივად მკაცრად მიჯნავდა ერთმანეთისაგან თეთრკანიანებსა და აპორი-გენ არაეთერკანიანებს. სხვა ქვეყნებში, რასიზმი არსებობას აკრძალავდა იმიგრანტთა საწინააღმდეგო კამპანიების სახით, რასაც (მაგ. ბრიტანეთში) ბრიტანეთის ნაციონალური პარტია თაოსნობდა, საფრანგეთში კი — ლეპენის ნაციონალური ფრონტი.

ბევრ დასავლურ საზოგადოებაში ეთნიკური უმცირესობები ძალზე მწირად არიან წარმოდგენილი პოლიტიკურ ველიტებში, უფრო ხშირად რჩებიან დაუსაქმებელი და სოციალურადაც მეტად არიან დაჩაგრულინი — ადგილობრივ თეთრკანიან მოსახლეობასთან შედარებით ასე მაგალითად, ამერიკელი შვედების 31.9% სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ ცხოვრობს, მაშინ როცა თეთრკანიანთათვის ეს 8.8%-ია. რასობრივი და სოციალური უთანაბრობის მსგავსა გამოვლინებებმა პოლიტიკური გააქტიურების სხვადასხვაგვარ ფორმებს მისცა ბიძგი: XX საუკ. 60-იან წწ. ამერიკაში არაძალადობრივი პროტესტის მოძრაობა დაიწყო მარტინ ლუთერ კინგის (1929-68) ხელმძღვანელობით, რომელიც საშოქალაქო უფლებების გათანაბრებას ისახავდა მიზნად. თუმცა, სწორედ ამ პერიოდში გააქტიურდა გასამხედროებული "შავი ხელისუფლების" მოძრაობაც, რომელიც რევოლუციური გარდაქმნების მოწოდებებით გამოირჩეოდა და მალკოლმ X-ისა (1926-65) — "შვედების მამადიანების" შემთხვევაში, ვინაც რასობრივი სტერეოტიპისაგან მოუწოდებდა თავის მიმდევრებს. სხვა ორგანიზაციები ცდილობდნენ რასიზმის წინააღმდეგ დარაზმულიყენენ და საპროტესტო მსვლელობებისა თუ სხვა მშვიდობიანი გზებით წინააღმდეგობდნენ ნეო-ფაშისტურ გამოვლინებებს. დიდ ბრიტანეთში ეს საქმე ანტი-ნაციტურმა ლიგამ იკისრა, რომელიც "ნაციონალური ფრონტის" საპირისპიროდ შეიქმნა 1970წ. და შემდგომ, 90-იან წწ. უკვე ბრიტანეთის ნაციონალურ პარტიას დაუპირისპირდა. XX საუკ. 80-იან წწ. საფრანგეთში ჩამოყალიბდა მოძრაობა "SOS — რასიზმი!" რომელიც ასევე ცდილობდა წინააღმდეგობა გაეწია ლეპენის ნაციონალური ფრონტისათვის. შავგისი ქმედებები, როგორც წესი, ორგანიზაციულად არანაირ პარტიულ სისტემაზე არაა ხოლმე მიბმული, რადგან სერიოზული პარტიები მოშობენ, რომ რასიზმთან ამკარა დაპირისპირებით, შესაძლოა ამომრჩეველთა დიდი რაოდენობა დაკარგონ. დღესდღეობით, ეთნიკური და რასობრივი პარმონიის მიღწევის გზად, ჩვეულებრივ, მულტიკულტურალიზმის იდეის პროპაგანდას ხედავენ, რაზეც უფრო ვრცლად X თავში მოგახსენებთ.

სქესი, გენდერი თუ ციხე ცნებები ურედლოურ ხმარებაში ხშირად ერომანეთის სანაცვლოდ გამოიყენება, მათ შორის სხვაობა მქტად მნიშვნელოვანია. სოციალურ და პოლიტიკურ თეორიებში გენდერის ცნება მამაკაცებსა და ქალებს შორის არსებულ სოციალურ კულტურულ სხვაობებს გულისხმობს; ხოლო ცნება სქესი — ქალებსა და მამაკაცებს შორის არსებულ ბიოლოგიურ სხვაობებს. ამდენად, გენდერი სოციალური წარმონაქმნია, რომელიც მამაკაცებსა და ქალებს ქვეყნის დამკვირვებელ არსებულ სტერეოტიპებს ეფუძნება. ფემინისტური თეორიები, როგორც წესი, ამ ცნებებს შორის სხვაობას უსვამენ ხაზს, რათა დამტკიცონ, რომ ფიზიოლოგიური და ფიზიკური (სქესობრივი) განსხვავება ქალებისა და მამაკაცების განსხვავებულ სოციალურ როლებსა და ადგილს. ანუ — გენდერულ უთანასწორობას სულაც არ გულისხმობს. მოკლედ რომ ვთქვათ, გენდერული თანასწორობის მოთხოვნა იმის რწმენას სახავს, რომ სქესობრივ სხვაობებს რაიმე პოლიტიკური თუ სოციალური მნიშვნელობა არ გააჩნიათ ანტიფემინისტური პოზიციები კი ხშირად სქესსა და გენდერს შორის სხვაობის უარყოფნა და მყარებული, რაც მათთვის იმას ნიშნავს, რომ "ბიოლოგია — ბედისწერა".

სქესო

საზოგადოების სქესოა მიხედვით — ანუ გენდერული დაყოფა — ტრადიციულად ნაკლები ყურადღებით სარგებლობდა, ვიდრე ეთქვამთ, კლასობრივი განსხვავებები. უპირატესად მამრობითი სქესის მეცნიერნი და მკვლევარები ან ვერ ახერხებდნენ ქალთა დაქვემდებარებული მდგომარეობის ფესვები გაეშთმელებინათ, ანდა უბრალოდ ამას ბუნებრივ და გარდაუვალ მოცემულობად თვლიდნენ. ფემინიზმის "მეორე ტალღამ" XX საუკ. 60-იან წწ. მდგომარეობა აშკარად შემოაბრუნა და ნათლად წარმოაჩინა სქესის პოლიტიკური მნიშვნელობა. თვით ეკუროც აღიარებს, რომ გენდერული უთანასწორობის შემცირების მიუხედავად, მსოფლიო მასშტაბით მთელი დახარჯული შრომითი საათების 66%^ა ქალებზე კი მოდის, მაგრამ ისინი მსოფლიო შემოსავლის მხოლოდ 10% გამოიმუშეებენ, და მთელი ქონების მხოლოდ 1% ფლობენ. დიდ ბრიტანეთში თავი კომპანიების მმართველ ელიტაში ქალების რიცხვი 4% არ აღემატება. მიუხედავად იმისა, რომ საარჩევნო ხმის უფლება ქალებმა 1918წ. მოიპოვეს, 2006წ. პარლამენტის წევრ მანდილოსანთა რაოდენობა ზოგადად 20% არ აღემატებოდა.

ისეთ ტრადიციულ საზოგადოებებში, როგორცაა ეთქვამთ, იაპონური, ჯერაც არსებობს მკაცრი, თუმცა დაუნერგული (და ზოგჯერ დაწერილიც კი) კანონები, რომელთა თანახმადაც ქალებმა უნდა მიატოვონ სამსახური და ოჯახს დაუბრუნდნენ — გათხოვების, დაორსულების, თუ 30წლის ასაკის მიღწევისთანავე. ისლამურ სახელმწიფოებში ქალებს პირბადის ტარება და ჩაცმულობის სხვა პირობების მკაცრი დაცვა მოეთხოვებათ; ხშირად მათ იძულებითაც აშწევადვენ შინ და საერთოდ უკრძალებენ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობას. თვით პროგრესულ სკანდინავიაში, სადაც ქალებმა მნიშვნელოვანი გარდევეა მოახდინეს პოლიტიკური წარმომადგენლობის თვალსაზრისით, ეროვნულ ასამბლეაში მათი რაოდენობა 1/4-დან 1/3-მდე მერყეობს.

კეიტ მილესა და მერი დეილის მსგავსი რადიკალი ფემინისტების აზრით, სოციალურ განსხვავებათა შორის გენდერული დაყოფა ყველაზე თვალშისაცემი და პოლიტიკურად მნიშვნელოვანია, რადგან ყოველი თანამედროვე თუ ძირძველი საზოგადოება ატრიატქალურობით ხასიათდება. ამ ეუთხით, გენდერულ უთანაბრობას წერტილი მხოლოდ სექსუალურმა რეოლუციამ თუ შეიძლება დაუსვას, რომელიც კულტურულ და პირველურ ურთიერთობებს, ისევე როგორც ეკონომიკური და პოლიტიკური მოწყობის დღეს არსებულ ფორმებს, ძირფესვიანად შეცვლის.

თუმცა, ქალთა ბევრი პოლიტიკური ორგანიზაცია უფრო ლიბერალური და რეფორმისტული მოთხოვნებით გამოირჩევა. ისინი მხოლოდ პოლიტიკურ, მმართველობით და პროფესიონალურ თანამდებობებზე ქალთა მეტ წარმომადგენლობას მოითხოვენ და იმ უსამართლობის აღმოფხვრას ცდილობენ, რასაც აბორტის სსაწინააღმდეგო კანონმდებლობა და ბუყმებზე ზრუნვის არათანაბარი გადანაწილება გულისხმობს — ანუ, მათთვის უფრო რეფორმების გზაა მისაღები, ვიდრე სქესთა ოში ქალსა და მამაკაცს შორის.

შეჯამება

◀ ეკონომიკა თითქმის ყველა დონეზე განაპირობებს პოლიტიკას და პარტიებიც ეკონომიკური კეთილდღეობის მომხიბლავი ლოზუნგებით ეჯიბრებიან ერთმანეთს. ამომრჩევლის გადაწყვეტილებები ძირითადად, კლასობრივი დაყოფისა და საზოგადოებრივი უთანხმოებების ანაჩეკლია და ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობაც უთუოდ ახდენს გაუღენას არჩევნების შედეგებზე. იდეოლოგიური განხეთქილებანიც, როგორც წესი, საკუთრებისა და ეკონომიკური მოწყობის თაობაზე კამათის შედეგია ხოლმე.

◀ ისტორიულად, კაპიტალიზმსა და სოციალიზმს მკაფიოდ გამიჯნულ ეკონომიკურ ფორმაციებად მიიჩნეოდნენ. კაპიტალიზმს დოვლათის დაგროვება, კერძო საკუთრება და ეკონომიკური ცხოვრების საბაზრო პრინციპებით მართვა ახასიათებდა; სოციალიზმი კი საზოგადოებრივი თუ საერთო საკუთრების დაგეგმვაზე დამყარებულ მოდელს წარმოადგენდა და არა ბაზრის, არამედ ადამიანთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების სურვილით ხელმძღვანელობდა.

◀ თუმცა, "წმინდა" სახით არც კაპიტალიზმი და არც სოციალიზმი არსებულა ოდესმე. მსოფლიო კაპიტალიზმის სისტემათა შორის გეხედება ისეთები, რომლებიც აქცენტს წარმოებასა და საბაზრო ინდივიდუალიზმზე აკეთებენ; ისეთებიც, რომლებიც სოციალური სამართლიანობის მნიშვნელობასაც აღიარებენ და ისეთებიც, სადაც მთავარი ერთობლივი, ხანგრძლივ დროზე გათვლილი ურთიერთობებია. ხოლო სოციალისტური სისტემები ან სახელმწიფო კოლექტივიზმის სახეს იძენდნენ, ანდა ბაზართან შორეულად ცდილობდნენ მართული თუ რეგულირებადი კაპიტალიზმის ფორმით.

◀ გარკვეული თვალსაზრისით, ყველა საბაზრო სისტემა რეგულირებადია და რეგულირების მომხრეები ამტკიცებენ, ეკონომიკური მართვა გადამწყვეტია ბაზრის არასტაბილურობის თავიდან ასაცილებლად. თუმცა ოპონენტები გეაფრთხილებენ, რომ ეკონომიკურმა მართვამ შესაძლოა ბაზრის მყიფე წონასწორობა დაარღვიოს, კონკურენციას და ეფექტიანობას შეუქმნას საფრთხე და შედეგად, უკონტროლო ინფლაცია მოიტანოს.

◀ საზოგადოების სტრუქტურა, კერძოდ — მისი დაყოფა, სხვადასხვაგვარად ახდენს გაუღენას პოლიტიკაზე და დოვლათის განაწილებაც სახელმწიფო ძალაუფლების ხასიათს განაპირობებს. თავის მხრივ, საზოგადოება საერთო აზრს ქმნის და პოლიტიკურ კულტურას აყალიბებს. სწორედ საზოგადოებრივი კონფლიქტები გეყვებარება ცვლილებების განხორციელებაში — რეფორმებისა თუ რევოლუციების გზით. საზოგადოებრივი სტრუქტურა კი განსაზღვრავს პოლიტიკური ქმედებებისა და მართვაში თანამონაწილეობის ნებისმიერ ფორმას.

◀ თანამედროვე საზოგადოებაში, სოციალური დაპირისპირებების თვალსაზრისით, კლასობრივი, რასობრივი და გენდერული დაყოფებია ყველაზე მნიშვნელოვანი. კლასობრივი პოლიტიკა იქნებ გახუნდა კიდევ "პოსტ-

ფორდიზმის" ეპოქაში, თუმცა "ქვედა ფენის" სერიოზული გავლენის გამო, ჰერაც ბოლომდე არ აღმოფხვრილა. სამოქალაქო და ქალთა უფლებების დამცველი მოძრაობების გააქტიურებამ დაადასტურა, რომ ერთ დროს უგულვებელყოფილი რასობრივი და გენდერული დაყოფა დღეს საყოველთაოდაა აღიარებული და არანაკლებ მნიშვნელოვანია – კლასობრივ დაყოფასთან შედარებით.

კითხვები განსასჯელად

- < რატომ დაიყვანება პოლიტიკური საკითხები ასე ხშირად ეკონომიკურ პრობლემებამდე? ვანა ეს ნორმალურია?
- < კაპიტალისტური სისტემის რომელი ტიპი მოსწონს ყველაზე სიცოხლისუნარიანად XXI საუკუნეში?
- < იმათივე ახასიათებს თუ არა თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას არასტაბილურობა და უთანასწორობისაკენ მიდრეკელება?
- < კვლავ თუ ინარჩუნებენ მნიშვნელობას სოციალისტური ეკონომიკური მოდელები?
- < რა უნდა გამოარჩეოდეს ეკოლოგიურად მდგრად ეკონომიკას?
- < გადაიჭრა თუ უბრალოდ შეინიღბა კლასობრივი კონფლიქტები თანამედროვე საზოგადოებებში?
- < რამდენად სერიოზული პოლიტიკური ცვლილებები გამოიწვია რასობრივი და გენდერული დაყოფის აღიარებამ?

დამატებითი საკითხავი

Hall, P and D. Soskice (eds), *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* (Oxford University Press, 2001).
Hampden-Turner, C. and F. Trompenaars, *The Seven Cultures of Capitalism* (New York: Palgrave Macmillan, 2007).
O'Brien, R. and M. Williams, *Global Political Economy*, 2nd edn (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2007).
Rush, M., *Politics and Society: An Introduction to Political Sociology* (Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf, 1992).

პოლიტიკური კულტურა, თვითგამორკვევა და ლევტიმურობა

"ღონეს ფასი არა აქვს, თუ უფლება ძალად არ აქციე, მორჩილება კი — მოვალეობააღ."

ენ-ვაკ რუსო, სოციალური კონტრაქტი (1862)

პოლიტიკა, ძირითადად, გონების ნაყოფია: ანუ, ერთის მხრე მას ეკალს ამწნეეს ჩვენი წარმოდგენები, შეფასებები და სურვილები საზოგადოების მოწყობასთან დაკავშირებით და მეორის მხრე — ჩვენი მოლოდინი, იმედი და შიში მმართველობის ფორმების თაობაზე. საბოლოო ჯამში, საზოგადოების ჩვენეული შეფასება ეინძლო უფრო მნიშვნელოვანიც კი აღმოჩნდეს, ეიდრე თავად სახელისუფლებო სტრუქტურის რაობა და ამ სტრუქტურაში რესურსებისა და ეალდებულებების ფაქტობრივი გადანაწილება. აღქმა რეალობაზე არა მარტო უფრო მნიშვნელოვანი შეიძლება იყოს, შესაძლოა იქცეს კიდევ ამ რეალობად. ზემოთქმული ნათლად წარმოაჩენს, რამდნად სასიცოცხლო როლს ასრულებს ე.წ. "პოლიტიკური კულტურა" საზოგადოების ცხოვრებაში: ადამიანის რწმენა, ფასეულობები და ღირებულებები აყალიბებს როგორც მის დამოკიდებულებას პოლიტიკური პროცესისადმი, ასევე მის თვალსაზრისს იმ რეჟიმის თაობაზე, რომელშიც უწევს ცხოვრება — ანუ, მიაჩნია თუ არა ეს რეჟიმი კანონიერად, აღიარებს თუ არა მის ლევტიმურობას. შესაბამისად, სწორედ ლევტიმურობა ითვლება პოლიტიკური მდგრადობის უმთავრეს პირობად, ისაა რეჟიმის არსებობისა და სიმტკიცის წყარო.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხები განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რა აყალიბებს პიროვნებისა თუ ჯგუფის პოლიტიკურ შეხედულებებსა და ღირებულებებს?
- < რამდენადაა დამოკიდებული დემოკრატიული რეჟიმი რაღაც განსაკუთრებული "სამოქალაქო კულტურის" არსებობაზე?
- < თანამედროვე საზოგადოებებს ღირებულებათა და იდეათა თვისუფალი კონკურენცია ახასიათებს თუ ერთი გარკვეული კულტურის "ბატონობა"?
- < როგორ აღწევენ რეჟიმები ლევტიმურობას?
- < ემუქრება თუ არა თანამედროვე საზოგადოებებს ლევტიმურობის კრიზისი?
- < რა ზდება ლევტიმურობის დაკარგვის შემთხვევაში? რა იწვევს რვეოლუციებს?

პოლიტიკური კულტურა სამოქალაქო კულტურა თუ იდეოლოგიური წსები? სოციალური კაპიტალის გაუფასურება?

თვითგამორკვევა, პოლიტიკა და მრავალკულტურულობა თვითგამორკვევის პოლიტიკის აღზრება. მრავალკულტურულობის გამოვლინებები. მრავალკულტურულობის ნაკლოვნებანი.

ლევტიმურობა და პოლიტიკური მდგრადობა ძალაუფლების ლევტიმაცია. ლევტიმაციის კრიზისი. რა იწვევს რვეოლუციებს?

შეჯამება/კითხვები განსახელოვად/დამატებითი საკითხეო

პოლიტიკური კულტურა

პოლიტიკური კულტურა:

ფართო გაგებით, კულტურა აღმობიანა ცხოვრების წესითა. სოციოლოგები და ანთროპოლოგები "კულტურას" "ზუნებისაკან" განასხვავებენ. მათი მოაზრებით, კულტურა ყოველზე იმას გულისხმობს. რაც თაობიდან თაობას სწავლით გადაეცემა და არა — ბიოლოგიურად. თუმცა პოლიტოლოგები ამ ცნებას უფრო ვიწრო გაგებით — ადამიანთა ფსიქოლოგიური ორიენტაციის აღსანიშნად - ხმარობენ, ხოლო პოლიტიკურ კულტურას გარკვეული შეხედულებებით, სიმბოლოებითა და ღირებულებებით გამოხატულ დამოკიდებულებად მიიჩნევენ პარტიების, ხელისუფლებისა თუ კონსტიტუციების მიმართ. პოლიტიკური კულტურა იმით განსხვავდება საზოგადოებრივი აზრისაგან, რომ მას ძირძველი ფასეულობები აყვავლებს და არა იმწამიერი რეაქტია კონკრეტულ პოლიტიკურ მოუწინებსა თუ პრობლემებზე.

ყოველი ეპოქის ნებისმიერი პოლიტიკური მოაზროვნე აღიარებდა პიროვნულ დამოკიდებულებათა, შეფასებთა და მრწამსთა მნიშვნელობას. თუმცა, ისინი ყოველზე ამას "პოლიტიკური კულტურის" შემადგენელ ნაწილებად როდი მიიჩნევენ. ასე მაგალითად, ბერკი ადათ-წესებსა და ტრადიციასზე საუბრობდა, მარქსი — იდეოლოგიაზე, პერდერი კი — "ეროვნულ სულზე". ოღონდ ვგეცაა — არც ერთს არ გაუხდია საკამათოდ, რომ ღირებულებები და მრწამსი გადამწყვეტ როლს თამაშობს რეჟიმთა მდგრადობისა და სიცოცხლისუნარიანობის თვალსაზრისით პოლიტიკურ მეცნიერებაში "პოლიტიკური კულტურის" იდეისადმი ინტერესი XX საუკ. 50-60-იან წწ. გამოიკვეთა და მან იმ ბიპეივიორისტული ანალიზის ფუნქცია შეიძინა, რამაც ხსენებული საკითხის უფრო ტრადიციული, ინსტიტუციონალური კვლევა ჩაანაცვლა. ამ თვალსაზრისით, კლასიკური აღმოჩნდა ელმონდისა და ვერბას "სამოქალაქო კულტურა" (1963), რომელმაც სუბიექტურ შეფასებათა გამოკითხვის საფუძველზე გაანალიზა საზოგადოების განწყობა და დემოკრატიულობის ხარისხი 5 სახელმწიფოში: აშშ, ბრიტანეთი, დას. გერმანია, იტალია და მექსიკა. ნაწილობრივ, ამ კვლევას განაპირობებდა სურვილი — აეხსნათ, რამ გამოიწვია წარმომადგენლობითი მმართველობისადმი ნდობის დაკარგვა ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდის იტალიასა, გერმანიასა თუ სხვა ქვეყნებში და რატომ ვერ მოიკიდა დემოკრატია მყარად ფეხი 1945წ. შემდეგ ახლადგაჩენილ დამოუკიდებელ, განვითარებად სახელმწიფოებში. მართალია, პოლიტიკური კულტურისადმი ინტერესი საგრძობლად შესუსტდა XX საუკ. 60-80-იან წწ., მაგრამ 90-იანი წწ. შემდეგ ამ თემაზე დაუკამათმა ახალი ძალით იფეთქა მას შემდეგ, რაც აღმოსავლეთ ევროპაში კომუნისტური ნანგრევებზე დემოკრატიის მშენებლობა წამოიწყო, ამერიკის მსგავს მყარ დემოკრატიულ სახელმწიფოებში კი სოციალური კამპიტალისა და სამოქალაქო აქტიუობის გარკვეულ დაცემაზე ალაპარაკდნენ. კამათობენ იმაზეც, თუ რამდენად ატყობს თავის კვალს პოლიტიკურ კულტურას "ზედა ფენის" ელიტარული ჯგუფების იდეები და ინტერესები. თავის მხრივ, სწორედ ამ დაუკამათმა გააჩინა განსხვავებული მოსაზრებები მას-მედიის როლზე და იმაზე, თუ რამდენად შეუძლია ხელისუფლებას ინფორმაციის საშუალებებით მანიპულირება.

სამოქალაქო კულტურა თუ იდეოლოგიური წნეხი?

პოლიტიკური კულტურის რაობაზე კამათი, ხშირად სამოქალაქო კულტურაზე კამათში გადადის ხოლმე, ამ ცნებას კი, თავის მხრივ, ელმონდისა და ვერბას ნაწერებს უკავშირებენ. მათ პოლიტიკური კულტურა დემოკრატიული პოლიტიკის მთავარ მონაპოურად აღიარეს და მისი სამი ზოგადი ტიპი გამოყვეს: თამანონანწილობის, ქვეშევრდომობისა და კუთხურობის განცდის მიხედვით.

"თანამონაწილქ მოქალაქე პოლიტიკას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს — მართაში ხალხის მონაწილეობას სასურველადე მოიწვეს და შედგის მომტანადე; "ქვეშეოდომ" მოქალაქე უფრო პასურია და იმათითეე აღიარებს ხელისუფლებახე ზემოქმედების ძალხე შეზღუდულ შესაძლებლობას; "კუთხურობით" გამოჩეულ ამომრეველს საერთოდ არ განიხა მოქალაქეობრივი განცდა და საკუთარ თავს არა მთელ ერთან, არამედ მხოლოდ თავისი კუთხის წარმომადგენლებთან აიგოებს, პოლიტიკაში მონაწილეობის არც სურვილი აქვს და არც შესაძლებლობა. მართალია, ელმონდმა და ვერბამ თანამონაწილეობა დემოკრატიის იდეალთან ყველახე უფრო მიახლოებულ ვარიანტად მიიჩნიეს, მაინც იმას ამტკიცებდენ — "სამოქალაქო კულტურა" სამთე ტიპის ნახეია, რამდენადეც პოლიტიკურ პროცესებში მოქალაქეთა მონაწილეობა აუცილებელია ხელისუფლებისთვისო. მათი აზრით, დემოკრატიის მდგადობას იმევაი პოლიტიკური კულტურა განამტკიცებს, რასაც მოქალაქეთა მხრიდან აქტიურობისა და პასიურობის ნარევი ახასიათებს, ხელისუფლების მხრიდან კი — წინასწორობის დაცვა ვალდებულებებსა და ქმედებებს შორის.

მათეე აზრით, სამოქალაქო კულტურას ყველახე მტად დიდ ბრიტანეტში მიუახლოდენენ, სადაც როგორც თანამონაწილეობის, ასეე ქვეშეოდომობის მკეერთად გამოხატული ტენდენციები შეინიშნებოდა. ხევაგარად თუ ვიტყვით, ბრიტანელებს ხეკროდათ, რომ შეეძლოთ ზეგეულენა მოხედინათ ხელისუფლებახე, და ამთე დროს, მისი მორჩილების ამკარა სურეულსაც ამტყავებდენ. მაღალი შეფასება დამხახურა ამერიკის შვერთებულმა შტატებმაც, თუმცა აქ ერთგვარი სისუსტეც გამოუღინდა — "თანამონაწილეობის" ხარისხი აქ ამკარად აღემატებოდა "ქვეშეოდომობისას", მაგრამ ამერიკელები განსაკუთრებული კანონმორჩილებით ვერ დაიკეებინდენ; დას. გერმანიასა და იტალიში საკმაოდ გართულდა სამოქალაქო საზოგადოების შექმნა თუ აღდგენა, ვინაიდან ფაშიზმის დამარცხებიდან 15 წლის შემდეგ, ამ ქეეყნებში არ არსებობდა ძლიერი თანამონაწილეობის კულტურა. აქ უფრო ქვეშეოდომობისკენ იხრებოდენ, იტალიაში კი კელე ძლიერი რჩებოდა კუთხურობის გეულენა. ელმონდისა და ვერბას უფრო გვიანდელ გამოკელევაში (1980) რამდენიმე ცვლილება იქნა ხახეამძული: კრძოდ, ეროენული სიამყისა და რწმინის შესუსტება დიდ ბრიტანეტსა და ამერიკის შვერთებულ შტატებში და ამის საპირისპიროდ, სამოქალაქო თვითმგენების გაძლიერება გერმანიაში.

თუმცა, უნდა ითქვას, რომ პოლიტიკური შეხედულებებისა და დირეხულებების სამოქალაქო კულტურის კუთხით შესწეულა სერიოზული კრიტიკის საგნად რჩებოდა. უპირეველეს ყოლისა, ბეერ კითხვას ბადებს თეად მოდელი, რომლის მიხედვითაც სტაბილური დემოკრატიის წინაპირობა ფსიქოლოგიური წინასწარგანწყობა შეიძლება იყოს. კრძოდ, იმ მოსახრების დამტკევლი, რომ პოლიტიკური თანამონაწილეობა დემოკრატიული მმართველობის არსთა-არსია, აქეცენტებს გადატანას პასიურობახე და ხელისუფლებისადმი მორჩილების ჯანსაღ მოვლენად აღიარებას — მიუღებლად მიიჩეევენ. ელმონდმა და ვერბამ წამოაყენეს დემოკრატიული კულტურისათვის დამახასიათებელი, ე.წ. "მთელმარე ძაღლის" თეორია, რაც იმას გეულისხმობს, რომ თანამონაწილეობის დაბალი ხარისხი არსებული

ჰეგემონია - (ბერძნული სიტყვიდან hegemonia, რაც "წინამძღოლობას" ნიშნავს). როგორც პოლიტიკური ტერმინი, გულისხმობს ამა თუ იმ სისტემის ერთ-ერთი ელემენტის უპირატესობას ყველა დანარჩენთან მიმართებით (მაგალითად, რაიმე ლიგასა თუ კონფედერაციაში ერთი სახელმწიფოს დომინირება). მარქსისტულ თეორიაში ცნება *ჰეგემონია* უფრო სპეციფიური გაგებით მოიხმარება. ანტონიო გრამსის ნაწერებში "ჰეგემონია" ახსნილია როგორც გაბატონებული კლასის უნარი, ისე მიმხროს კლასობრივად ჩაგრული ფენები. ზედმეტად არ დაჭირდეს უხეში ძალის გამოყენება. როგორც კლასობრივი ბატონობის არაძალადობრივი ფორმა, *ჰეგემონიაში* იმ კულტურულ ან იდეოლოგიურ პროცესს გულისხმობენ, რომელიც საზოგადოებაში ბურჟუაზიული ფასეულობებისა და რწმენის გერცელებას ემყარება. თუმცა *ჰეგემონია*ს ეკონომიკური და პოლიტიკური განზომილებებიც აქვს: თანხმობის უზრუნველყოფა შესაძლებელია ხელფასების მატების თუ სოციალური და პოლიტიკური რეფორმების გზითაც.

ბურჟუაზიული იდეოლოგია: მარქსისტული კლიშე, რომლითაც ის იდეები და თეორიები აღინიშნება, თითქოსდა კაპიტალისტური საზოგადოების წინააღმდეგობებს რომ ნიღბავენ და ბურჟუაზიის ინტერესებს ემსახურებიან.

მმართველობით ზოგადი კმაყოფილების მანიშნებელაა და პოლიტიკოსებმაც, თავის მხრივ, ყველაფერი უნდა იღონონ მსგავსი ვითარების ძისადნევა. მეორეს მხრივ, როცა ზრდასრული მოსახლეობის თითქმის ნახევარი თავს არ იწუხებს არჩევნებში მონაწილეობით — ამერიკაში კი თითქმის მუდმოდ ასე სდება — ეს მხოლოდ და მხოლოდ საყოველთაო გაუცხოებასა და სრულ გულგრაილობაზე მანიშნებს.

მეორეც, სამოქალაქო კულტურის თეზისი იმ შემუშავებულ განცხადებას ემყარება, თითქოს ქცევას პოლიტიკური შეხედულებები და ღირებულებები განაპირობებს, და არა პირიქით. მოკლედ, სამოქალაქო კულტურა შესაძლოა უფრო დემოკრატიის პირშობელ მეთინიოთ, და არა შობლად. და თუ ეს სიმართლეს შეეფერება, პოლიტიკურმა კულტურამ შეიძლება დემოკრატიის ხიჯანსაღის ხარისხი კი განსაზღვროს, მაგრამ ვერანაირად ვერ გახდება მყარი დემოკრატიული მმართველობის უზრუნველყოფი საშუალებად. და ბოლოს: ელმონდისა და ეერბასავე თვალსაზრისი, პოლიტიკურ კულტურას ერთგვაროვან ფენომენად, ანუ იცევე ერთნული კულტურისა თუ ერთნული ხასიათის სიმბოლოად წარმოაჩენს და ამიტომ, მცირე ყურადღებას უთმობს პოლიტიკურ ქვეკულტურებს, რითიც საზოგადოებაში არსებულ განხეთქილებებს ნიღბავს. ამის საწინააღმდეგოდ, პოლიტიკური კულტურის რადიკალური ხედავა, კლასებზე, რასებსა თუ გენდერულ სხვაობებზე დაფუძნებული საზოგადოების დანაწევრებას ააშკარავებს.

ამ განხრით მეთად განსხვავებული აზრი ჩამოაყალიბა მარქსისტულ-მა ტრადიციამ: მარქსი კაპიტალიზმს ჩაგერისა და ექსპლოატაციის საშუალებად კი წარმოაჩენდა, მაგრამ ასევე აღიარებდა იდეების, ღირებულებებისა და რწმენის ძალას. როგორც მარქსი და ენგელსი "გერმანული იდეოლოგიაში" (1846) წერდნენ: "მმართველი კლასის იდეები ყველა ეპოქაში გაბატონებული იდეებია, ანუ — კლასი, რომელიც საზოგადოების მატერიალურ ძალებს განკარგავს, წარმართავს ინტელექტუალურ ძალებსაც". მარქსის აზრით, იდეებიცა და კულტურაც იმ "ზედნაშენის" ნაწილებია, რასაც ეკონომიკური "ბაზისმ" განაპირობებს.

ამეგარმა იდეებმა მარქსიზმში კულტურის ორი თეორია წარმოშვა. პირველის თანხმად, კულტურა არსებითად, კლასობრივია: რამდენადაც ერთი და იმავე კლასის წევრები მსგავსი გამოცდილების მატარებლები არიან და ერთნაირი მდგომარეობა და ინტერესები ახასიათებთ, მათ იდეები, ფასეულობები და რწმენაც მსგავსი უნდა ჰქონდეთ მარქსის თქმით, "აღამაინთა ყოფიერებას ცნობიერებას კი არ განაპირობებს, არამედ — პირიქით. შესაბამისად, საერაულოა რომ პარალეტარული კულტურა და იდეები ნიშანდობლივად უნდა განსხვავებოდეს ბურჟუაზიულისაგან. კულტურის მეორე თეორია ბაზს უსვამს, რამდენად ზემოქმედებს მმართველი კლასის იდეები (ანუ მარქსისტული "იდეოლოგია") საზოგადოებაზე, და როგორ იქცევა "ეპოქის წარმმართველ" იდეებად. ამ აზრით, პოლიტიკური კულტურა, გნებავთ სამოქალაქო კულტურაც, ბურჟუაზიული იდეოლოგიაა და სხვა არაფერი. მარქსისტული თვალსაზრისით, იდეოლოგიის დანიშნულება ჩაგრული კლასის საკუთარ მდგომარეობასთან შეგუებაა პროპაგანდის

ანტონიო გრამში (1891-1937)

იტალიელი მარქსისტი და საზოგადოებათმცოდნეობის თეორეტიკოსი. წერილი მოხელის შეილი. 1913 წ. გრამში სოციალისტურ პარტიას შეუერთდა, ხოლო 1921 წელს ახლადამოყალიბებული იტალიური კომპარტისის გენერალური მდივანი გახდა. პარლამენტის წევრობის მიუხედავად, 1926 წელს

მუსოლინის ბრძანებით დააპატიმრეს და მთელი დარჩენილი ცხოვრება პატიმრობაში გაატარა. "ციხის ჩანაწერებში." გრამში შეუცადა ორთოდოქსული მარქსიზმის "შეცისიერული დეტემინიზმში პოლიტიკური და ინტელექტუალური ბრძოლის აუცილებლობით გაეზიჯებინა.

ტული მითების, ტყუილებისა და გამოსაგონის შემეღობით (ენგელსისეული "ყაღბი ცნობიერება"). მოგვიანებით მარქსისტებმა ეს პროცესი "ბურჟუაზიული კეგემონის" (იხ. გვ. 201) ტერმინოლოგიითაც ახსნეს.

XX საუკ. ეს საზრისი ყველაზე აქტიურად ანტონიო გრამშიმ აიტაცა. მან იმ ფაქტს მიაქცია ყურღღება, რომ კლასობროე სისტემას არა უბრალოდ უთანასწორო ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალაუფღღება უმაგრებდა საფუძველს, რამდენადაც ბურჟუაზიული იდეოლოგიის წნქით. ეს კი მმართველი კლასის სულიერ და კულტურულ ზეობაში გამოიხატებოდა, რის დამტკიცებასაც სამოქალაქო საზოგადოებისათვის, ბურჟუაზიული ფასეულობებისა და ღირებულებების მეშვეობით ცდილობდნენ შეღღა, ეკლესია, ახალგაზრდული მოძრაობები და სხვ. და სხვ. გრამშის ანალიზის მნიშვნელობა ისაა, რომ მისი აზრით, აუცილებელი გახღღათ კონტრ-იდეების, ფასეულობებისა და ღირებულებების შექმნა პროლეტარიატის იდეურად შესაიარაღებლად.

გაბატონებული იდეოლოგიის მოღღელი პოლიტიკურ კულტურაში. ამავე დროს, თანამედროვე საზოგადოებებში არსებული ფასეულობებისა და რწმენათა ერთეულოვნების იღღუზიას გეიქმნის. მაშინ როცა "მმართველ იდეოლოგია ზედა ფენას თეიორწმენასა და საკუთარი მნიშვნელობის განცდას უმბფრებს, საკმაოდ საკამათოა, რამდენად წარმატებით წწერებთან ღირებულებათა ამ სისტემაში დაქვემდებარებული კლასები. და ბოლოს, მარქსისზმი კი ცდილობს გარკვეული კეშირი იპოვოს უთანასწორო კლასობროე ძალაუფღღებასა და კულტურულ თუ იდეოლოგიურ ცრურწმენებს შორის, მაგრამ რეალურად, მხოლოდ იმ ტენდენციას აღწერს, რაც ნებისმიერ საზოგადოებას ახასიათებს, როცა ძალაუფღღების მქონე ჯგუფები მათთვის სასიკეთო იღღების პროპაგანდას ცდილობენ. რამდენად წარმოადგენს ეს ღირებულებათა გაბატონებულ სისტემას, როცა მას-მეღღა, სკოლა თუ ეკლესია ყველასათვის მისაღღებ გზაწილით მიმართავს საზოგადოებას, ეს კიღღე საკითხაღღია.

სოციალური კაპიტალის გაუფასურება?

1990 წლიდან, პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა ყოფილ კომუნისტურ სახელმწიფოებში, კვლავ განაახლა ინტერესი პოლიტიკური კულტურის თემის მიმართ ამის მიზეზი ის გახლდათ, რომ სახელმწიფოს მუდმივმა კონტროლმა რამოდენიმე თაობის ცხოვრებაზე, ამკარად მოშალა საზოგადოებრივი ურთიერთობები და დემოკრატიული პროცესებისათვის აუცილებელი, სამოქალაქო პასუხისმგებლობის განცდაც დაანადგურა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, გაჩნდა სამოქალაქო საზოგადოების ხელახლა აშენების გაცნობიერებული მოთხოვნილება — ბიზნესის, ინტერეს-ჯგუფების, კლუბებისა და სხვა დამოუკიდებელი ჯგუფებისა თუ ასოციაციების სახით ამგვარი იდეებისა და მოთხოვნილებების კვალს ალექსის დე ტოკვილთან მივყავართ, რომელმაც XIX საუკ. ამერიკული კვალიტარული ინსტიტუტებისა და დემოკრატიული ურთიერთობების სათავედ თანამონაწილეობისა და სამოქალაქო გაერთიანებისაკენ ამერიკელთა ფესვგამდგარი მიდრეკილება მიიჩნია. სხვათა შორის, როგორც კი პოსტ-კომუნისტურ საზოგადოებებში პოლიტიკური კულტურისადმი ინტერესი გაჩნდა, ბევრმა პრობლემამ მყარი დემოკრატიების ქვეყნებშიც იჩინა თავი — თანაც, ახალი კუთხით.

რობერტ პატნემი (1993) მაგალითად, ამტკიცებდა, რომ ადგილობრივი მმართველობის განსხვავებული ხარისხი იტალიის სხვადასხვა რეგიონში, სამოქალაქო თანამონაწილეობის ტრადიციის არსებობითა თუ არარსებობით იყო გამოწვეული — იქნებოდა ეს ამომრჩეველთა მეტ-ნაკლები აქტიუობა, პრესისადმი განსხვავებული ინტერესი, საფეხბურთო გულშემატკივრობისა თუ სიმღერის სხვადასხვა სტილისადმი მიდრეკილება. პატნემმა ყურადღება მიაქცია "სოციალური კაპიტალის" გაუფასურებას ამერიკის შვერტულ შტატებში და ამტკიცებდა, ეს ტენდენცია სხვა ინდუსტრიული სახელმწიფოებისთვისაც გარდაუვალიაო. მისი აზრით, "პოსტ-მოქალაქეობრივ თაობის გაჩენაც სწორედ ამის გამოხატულება იყო — ათასნაირი კლუბებისა და ასოციაციების წევრთა რაოდენობის 25-50% კლება 1965 წ. შემდეგ. ასევე იკლო მოხალისეთა რიცხვმა საჯარო, საქალაქო თუ სასკოლო შეკრებებზე, ისევე როგორც პოლიტიკურ პარტიებში გაწევრიანებულ თუ მათი დამხმარე მოხალისეთა რაოდენობამ. იმავე პატნემის აზრით, რომელსაც კომუნისტარიანიზმის ადამიანთა გავლენა ატყუია, სოციალური კაპიტალიზმის გაუფასურებას რამდენიმე მიზეზი აქვს: ქალაქების ზრდა და ყოველდღიურ სამსახურში მისასვლელად გაზრდილი მანძილი, იმგვარი ოჯახების მატება, სადაც ორივე მშობელი მუშაობს — რაც ბავშვებთან ურთიერთობებზე აისახება; ტელევიზიის ტენდენცია, მთლიანად დაიპყროს ადამიანების თავისუფალი დრო, თავის თარგზე მოჭრას საზოგადოებრივი აზრი, სწავლა-განათლებისათვის ნაკლები დრო დაუტოვოს ბავშვებს. თუმცა საპირისპირო, ვთქვათ, სოციალ-დემოკრატიული გადასახედოდან, სამოქალაქო აქტიურობის კლება სამომხმარებლო კაპიტალიზმის ტრიუმფითა და მატერიალისტური და ინდივიდუალისტური ფასეულობების საყოველთაო გავრცელებით აიხსნება.

რაც შეეხება კონსერვატორებს, ისინი კარგა ხანია ვიუტად იცავენ საკუთარ შეხედულებას სოციალურ კაპიტალზე, რომელიც მათთვის

რობერტ პატნემი (დაიბ. 1940).

ამერიკელი პოლიტიკოლოგი და მიმოხილველი. პატნემმა გამოაქოცხლა ინტერესი პოლიტიკური კულტურის მიმართ და უკრძალდა "სოციალურ კაპიტალზე" გაამახვილა: ანუ თანამშრომლობისა და ნდობის იმ დონეზე საზოგადოებაში, რამაც ცალკეული "შე — კრებით "ჩვენ"-ად უნდა აქციოს. თვის ცნობილ ნაშრომში "მარტივად სუფრასთან: ამერიკული საზოგადოების ნგრევა და აღორძინება" (2000) პატნემი გამოიყენებს ცალკე — თანამშინახუების გარეშე — მოქიფე

კაციის სიმბოლოს, როგორც ამერიკულ საზოგადოებაში პოლიტიკური აქტიურობისა და საზოგადოებრივი თანაცხერების შესუსტების მაგალითს. მოქალაქეთა პოლიტიკური "გაზარამცევის" მიზეზთა შორის კი ტელევიზორზე მიჯაჭვას, ოჯახური კემირების შესუსტებასა და საცხერებელი ადგილის ხშირ ცვლას ახასულებს.

ტრადიციის კერძოდ კი "ტრადიციული ღირებულებების" ფორმიდაა გამოხატული. ესაა ის ღირებულებები და რწმენა, რაც საუარყოფოდ, თაობიდან თაობას გადმოეცა და შესაბამისად, კულტურის ერთგვარ ქვაკუთხედად იქცა. კონსერვატორი პოლიტიკოსები მუდმივად მოუწოდებენ ამ ღირებულებების "განმტკიცებისა" და "დაციხასკენ", რამდენადაც სწორედ მათში ხედავენ საზოგადოებრივი თანხმობისა და პოლიტიკური სტაბილურობის ამოსავალს. ასე მაგალითად, XX საუკ. 80-იანი წწ. დიდ ბრიტანეთში, მარგრიტ ტეთჩერი მოსახლეობას ე.წ. "ვიქტორიანული ღირებულებების" აღდგენისაკენ მოუწოდებდა, ხოლო ჯონ მეიჯორის იმ დროის წარუმატებელი, ე.წ. "საფუძვლებისკენ დაბრუნების" ინიციატევა უკვე 90-იან წლებში ისახუდა იგივე მიზანს. შეერთებულ შტატებში რონალდ რიგანმა "ახალმოსახლეთა იდეოლოგია" აიტაცა, რაც ამერიკული დასაუფლეთის ათვისებას, თვით-დამკვიდრებას, მუყაით შრომასა და თუგადასაუფლების მაძიებლეთა სულს

სოციალური კაპიტალი

კულტურული და მორალური ფაქტორების ის ერთობლიობა, რაც დოვლათის წარმოქმნას უწყობს ხელს. 70-იანი წებიდან მოიხარება სამოქალაქო აქტეობის უზრუნველყოფი კემირების, ნორმებისა საზოგადოებაში ურთიერთნდობის აღსანიშნუად და ამგვარად, ჯანსაღი საზოგადოებისა და გონიერული მართვის წინაპირობაა. ეკონომიკური კაპიტალის მსგუხად, ისიც შეიძლება გაიზარდოს ან შემცირდეს, როგორც წესი, განათლების დონისა თუ მოქალაქეობრივი აქტიურობის შესაბამისად. თანამედროვე საზოგადოებებში სოციალური კაპიტალის შედარებით კლებას ხშირად გულგრილობას, ინდივიდუალიზმის მოჭარბებასა და სამეზობლოს თუ სამეგობროს ხშირ ცვლას უკემირებენ. ამ ცნების კრიტიკოსები ამტკიცებენ, რომ სოციალური კაპიტალი დემოკრატიული მმართველობის შედეგი უფროა, ვიდრე მისი წინაპირობა, და იმაზეც მიათთებენ, რომ იგი არ ითვალისწინებს ეკონომიკური კეთილდღეობის მნიშვნელობას სამოქალაქო თვითშეცნების ჩამოყალიბებაში.

მაიკლ ოკპოტი (1901-90)

ბრიტანელი პოლიტიკის თეორეტიკოსი. 1951 წლიდან 1968 წლამდე "ლონდონის ეკონომიკის სკოლაში" ასწავლიდა პოლიტიკო-გეიას. კონსერვატიულ ტრადიციონალიზმში ოკპოტის მიერ შეტანილ უდიდეს წვლილად მიიჩნევა მისი თხზულებათა კრებული "რაციონალიზმი პოლიტიკაში და სხვა ესეებები" (1962) და შედარებით უფრო სისტემური ნაშრომი პოლიტიკურ ფილოსოფიაში — "ადამიანურ

ურთიერთობათა თაობაზე" (1975). ოკპოტი ხაზს უსვამდა სამოქალაქო ერთიანობის მნიშვნელობას და პოლიტიკის სფეროს მკაცრ დასახლერას მოითხოვდა. ლიბერალი და პოლიტიკისადმი არაიდუ-ოლოგიური მიდგომის მომხრე ოკპოტის იდეების გაცენა ახალი შემარჯვენეობის არაერთ წარმომადგენელს ეტყობა.

გამოხატავდა. ძალზე ხშირად, მსგავსი ღირებულებები უშუალოდ ოჯახის, კლესიის და თავად ერის ცნებებს უკავშირდება — ანუ, იმ დროით გამოცდილ ინსტიტუტებს, რომლებიც, სეარაუდოდ, სიმტკიცისა და მარადიულობის ღირებულებებს განასახიერებენ.

თავის ესეებში "პოლიტიკის რაციონალიზმში (1962) მაიკლ ოკპოტმა კიდევ უფრო უკეთ დაასახუთა ტრადიციის უწყვეტობისა და "მარადიული ღირებულებების" ერთგულების აუცილებლობა. მისი გაგებით, ადამიანი ზოგადად ტრადიციას უფრო ენდობა, ვიდრე სიახლეს, და უწყეულოს

პოსტმატერიალიზმი

ესაა თეორია, რომელიც პოლიტიკური შეხედულებებისა და ღირებულებების რაობას ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების კუთხით განიხილავს. გარკვეულწილად ის ემყარება ებრაჰამ მასლოუსეულ (1908-70) "მოთხოვნათა იერარქიას", სადაც თავის მხრე, დაფასებასა და თვითდამკვიდრებას მეტი მნიშვნელობა ენიჭება, ვიდრე მატერიალურ და ეკონომიკურ მოთხოვნილებებს. პოსტმატერიალიზმის თანახმად, მატერიალური დაუკმაყოფილებლობა ეგონიზისა და მომხვეჭელობის ხელშემწყობი პირობაა, და პოლიტიკაშიც უმთაერესი — სწორედ ეკონომიკური საკითხების ზდება. ხოლო საყოველთაო კეთილდღეობის პირობებში ადამიანები უკვე მეტ ინტერესს იჩენენ "პოსტმატერიალურში" თუ "არაყოფითი" საკითხების მიმართ. სწორედ ამგვარ საკითხთა შორის მოიაზრება ზნეობრიობაზე, პოლიტიკურ სამართლიანობასა და პიროვნულ სრულყოფაზე ზრუნვა; რომ აღარაფერი ვთქვათ ისეთ პრობლემებზე, როგორიცაა ფემინიზმი, მსოფლიო მშვიდობა, რასობრივი პარმონია, ეკოლოგიისა თუ ცხოველთა უფლებების დაცვა. ხშირად პოსტმატერიალიზმით ხსნიან ისეთ ფაქტებსაც, როგორც ეთქვათ, კლასთა შორის დაზავება თუ ახალ-ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობების მომრავლება.

შეწყველი ურჩენია. ოკმოტის აზრით, კონსერვატიულობა ნიშნის "უცნობი ნაცნობი ამჯობინო, გამოუცდელს — ნაცადი, იდუმალს — ცხადი, საგარაუდოს — ნაღდი, უსახლეროს — განსახლერული და ა.შ., დაუსრულებლად".

ტრადიციულ ღირებულებებსა და ძალ-რბილში გამყდარ რწმენათა დაცვა ერთ-ერთი მთავარი საკითხი იყო ნეოკონსერვატიზმის-თვისაც, რომელსაც შტატებში ისეთმა თეორეტიკოსებმა ჩაუყარეს საფუძველი, როგორებიც დენსელ ბელი და ირენგ კრისტოლი გახლდათ თავიანთ ნაშრომებში ისინი საზოგადოებას აფრთხილებდნენ, რომ სულიერ ღირებულებებს დამანგრეველი საფრთხე ემუქრებოდა როგორც საბაზრო წნების, ასევე "თვის ნებაზე მიშეების შხარდი ტენდენციის სახით თუქცა ამ პოზიციასაც ახასიათებს სერიოზული ნაკლი რამდენსაც ამოსუჯლ წერტილად ის აეტორიტეტული ზნეობრივი სისტემა მიანჩია, რომელსაც, ნეოკონსერვატორთა აზრით, უნდა ყფუქნებოდეს წესრიგიცა და სტაბილურიცა. მარტვი ფაქტია: თანამედროვე მრავალკულტურულ და მრავალრელიგიურ საზოგადოებებში საეკეოა, ღირებულებათა რომელიმე სისტემა ყველასათვის ერთნაირად აეტორიტეტულად ჩაითვალოს. ესა თუ ის ღირებულება "ტრადიციულად", "ძირაველად" ანუ — "საყოველთაოდ რომ ვაღიაროთ, ამისათვის უბრალოდ რომელიმე ზნეობრივი სისტემის მთელს საზოგადოებაზე ხელაუნურად მორგება მოგვიწევს. ექშირიული გამოცდილება კი იმ მოსაზრებას ამტკიცებს, რომ პოლიტიკური კულტურა სულ უფრო დანაწევრებული ხდება და დღეაზდელ საზოგადოებებსაც შხარდი ზნეობრივი და კულტურული მრავალფეროვნება ახასიათებს.

სოციალურ კაპიტალზე დეა-კამათისას, საპირისპირო შეჯედულებაც იკვეთება, რომლის თანახმად არა სამოქალაქო თანამონაწილეობის გაუფასურება მოხდა, არამედ მისი ფორმები შეიცვალა მხოლოდ. მაგალითად, ინგლპარტის აზრით, მსგავსი ცვლილებები "ეთილდლეობის საზოგადოებასა" და "პოსტ-მატერიალურ ინტერესების გაელენის ზრდას უკაუშირდება — განსაკუთრებით ახალგაზრდობაში. ახალი თაობები XX საუკ. 60-იანი წწ. შემდეგ განვითარებულ, ინდუსტრიულ ქვეყნებში გაიზარდნენ — ეკონომიკური უსაფრთხოებისა და მატერიალური უზრუნველყოფის პირობებში და მათთვის "ტრადიციულნი" იდეები ისეთ თემებთან დაკაუშირებით, როგორიცაა სექსი, ქორწინება თუ პიროვნული ურთიერთობები, უფრო "ლიბერალურმა". გნებათ, "თამამა" იდება ჩაანაცვლა. ამავე დროს, შესუსტდა ტრადიციული პოლიტიკური კაუშირ-ურთიერთობები და ზშირ შემთხვევაში, მათი ადგილი ისეთი საკითხებისადმი გაზრდილმა ინტერესმა დაიკაა, როგორიცაა ფემინიზმი, ბირთვული განიარაღება, ცხოველების თუ გარემოს დაცვა და ა.შ. აქედან გამომდინარე, იქნებ იკლო კიდევ პარტიებში გაწყრიანებისა და არჩენებში მონაწილეობის მსურველთა რიცხვმა, მაგრამ გაიზარდა კონკრეტული საკითხებისადმი საპროტესტო გამოსვლების მოსურნეთა რაოდენობა. პოსტ-ფორდიზმის თეორეტიკოსთა მტკიცებით, მსგავსი კულტურული ცვლილებები შეუქცევადია, რამდენადაც იმ მასშტაბურ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ორგანიზაციულ ცვლილებებს უკაუშირდება, რაც მიწიწების კლებასა და ინდოიდუალიზმის მატებას განაპირობებს.

თვითგამორკვევის პოლიტიკა და მრავალკულტურულობა

თვითგამორკვევის პოლიტიკის აღზუება

თანამედროვე პოლიტიკის ერთ განმსაზღვრელ ნიშან-თვისებად, საზოგადოებაში კულტურული განსხვავებების მნიშვნელობის აღიარება იქცა, რასაც ხშირად "თვითგამორკვევის" ანდა "სხვადასხვაობის" პოლიტიკასაც უწოდებენ ხოლმე. თუმცა, თავისთავად ამაში ახალი არაფერია: IX თვეში ჩვენ უკვე ვისაუბრეთ იმ კავშირების შესახებ, რაც პოლიტიკასა და ისეთ საზოგადოებრივ განხეთქილებებს შორის არსებობს, როგორებიც კლასობრივი რასობრივი და გენდერული დაპირისპირებებია. ოღონდ გვა — თუკი "საზოგადოებრივი განხეთქილება" დაყოფასა და დანაწევრებას გულისხმობს, თუ გვაიძულებს, ესა თუ ის საზოგადოებრივი ჯგუფი ან გაერთიანება თავისთავად მთლიანობად განვიხილოთ, "თვითგამორკვევა" უკვე პირიქედს საზოგადოებრივთან აკავშირებს და კონკრეტულ ინდივიდს — ამა თუ იმ კულტურულ, სოციალურ, ინსტიტუციურ და იდეოლოგიურ კონტექსტში "აჯენს". თვითგამორკვევა, მეობა — პიროვნული განსაკუთრებულობის განცდას იძლევა, მაგრამ ამავე დროს იმაზეც მიანიშნებს, რომ ადამიანების თვითშეფასება იმ საზოგადოებრივი თუ სხვა სახის ურთიერთობების ანარეკლია, რაც მათ სხვათაგან გამოარჩევს. "მეობა" შესაძლოა რამდენიმე შრეს გულისხმობდეს (ანუ — ისეთ ფაქტორებს ემყარებოდეს, როგორებიცაა სქესი, ეთნიკური წარმომავლობა, რელიგიური რწმენა, მოქალაქეობა და ა.შ.) და განსაკუთრებით, დასავლურ საზოგადოებებში, მას სულ უფრო და უფრო მეტად განსაზღვრავს არჩევნის შესაძლებლობა, ე.ი. — პოლიტიკური აქტიუობა განაპირობებს ცხოვრების სტილის არჩევანს. და მაინც, ნებისმიერად გაგებელი ეს "მეობა" მაინც განსხვავდება გულისხმობს: სწორედ განსხვავების აღიარება ამძაფრებს ჩვენი მეობის განცდას. ამგვარმა აზროვნებამ მივიყვანა ე.წ. "აღიარების პოლიტიკამდე", რომლის თაღი და თაღი მეობის სრული და კანონიერი ცნობაა, და განსხვავება არა მარტო მისაღებად, არამედ მისასაღებელადაც კი მიიჩნევა. ამ თვალსაზრისით, თვითგამორკვევის პოლიტიკა უნივერსალიზმიდან, ასე ვთქვათ, პარტიკულარიზმისკენ გადახრის გამოყვანილია.

უნივერსალიზმი:
თუროია, რომლის მიხედვითაც არსებობს ადამიანთა მეობის განმსაზღვრელი ზოგადი საწყისი, რომელიც ყველასათვის ერთია.

პარტიკულარიზმი: თუროია, რომლის თანახმად, მეობა კერძო და არა ზოგად მახასიათებლებშია ფესვგადგმული. აღნიშნულ თუროიაში ისეთი ფაქტორებს ენება ხაზი, როგორებიცაა წარმომავლობა, კულტურა და ეთნიკურობა

თვითგამორკვევის პოლიტიკისა და მისთან დაკავშირებული მრავალკულტურულობის იდეების საფუძველი II მსოფლიო ომის შემდგომ ევროპული იმპერიების რღვევის პერიოდში გაჩენილმა პოსტ-კოლონიურმა თუროიებმა იმპერიადა. მათი მნიშვნელობა კი ის გახლდათ, რომ იმპერიული მმართველობისთვის დამახასიათებელი კულტურული განსხვავებების აღმოფხვრასა და არადასავლური, ხშირად კი ანტი-დასავლური პოლიტიკური იდეებისა და ტრადიციების დანერგვას ისახავდა მიზნად. ასე მაგალითად, ფრანც ფანონი (1926-61), მარტინიკაში დაბადებული ფრანგი რევოლუციონერ-თუროტიკოსი, კოლონიური ჩაგვრის ფსიქოლოგიურ ასპექტებს გამოყოფდა: მისთვის დეკოლონიზაცია უბრალოდ პოლიტიკური პროცესი კი არ იყო, არამედ ადამიანის ახალი "სახეობის" შექმნის

ედუარდ საიდი (1935-2003)

იერუსალიმში დაბადებული ამერიკელი მეცნიერი და ლიტერატურის კრიტიკოსი, ქალესტინელთა უფლებების დამცველი და პოსტკოლონიური თეორიის შემქმნელი. 1970-იანი წლებში საიდმა დასავლური განმანათლებლობა კუმანისტური პოზიციებიდან გააკრიტიკა — ამტკიცებდა მის კეთილშობილურ ნიადაგში და კულტურულ და იდეოლოგიურ მიკრობებულობას, რაკილა არადასავლურ. "უცხო ურთიბებად წარმოინებით იგი სხვა ერებს აკნინებდა. საიდის სახელი სპირად ე.წ. "ორიენტალიზმის", ცნების

შემოტანასთან ასოცირდება, რაც მისი განსაზღვრებით, "არაბი და ზოგადად მაჰმადიანური კულტურებისა და ხალხების მიმართ გამიზნული, თანმიმდევრული ეროვნობრივად უარყოფითი დამოკიდებულებით" ხასიათდებოდა. საიდის უმთავრეს ნაშრომებს განეკუთვნება "ორიენტალიზმ" (1978) და "კულტურა და იმპერიალიზმი" (1993).

შესაძლებლობა. მისი მტკიცებით, მხოლოდ ძალადობის "განმწმენდ" გამოცდილებას შეუძლია თურმე, ფსიქო-პოლიტიკურ განსაზღვრებამდე მიგვიყვანოს. თავის მხრივ, ედუარდ საიდმა მკაცრად გააკრიტიკა ეროვნობრივი და მის საპირწონედ ორიენტალიზმის თავისებური გაგება შემოიტანა. მისი "ორიენტალიზმ" ცდილობს გამოაყენოს, რამდენად ვრცელდება დასავლური კულტურული და პოლიტიკური გავლენა დანარჩენ მსოფლიოზე მხოლოდ იმის წყალობით, რომ სულ ახალ-ახალ სტერეოტიპებს იგონებენ "არადასავლელთა" დასამცივებლად და მათი კულტურის დასაქონებლად. ამის გამოვლენებებია იმგვარი კლიშეები, როგორებიცაა "ამოუხსნელი აღმოსავლეთი", "გაუგებარი ჩინეთი", თუ "ვერაგი თურქი". თვითგამორკვევის პოლიტიკამ ნოეური ნიადაგი აქოვა შერთებულ შტატებშიც, სადაც XX საუკუნის 60-იან წწ. "შუი ცნობიერების" მოძრაობამ იჩინა თავი. ამ პერიოდში ამერიკელი ზანგური კულტურის აფრიკულ ძირებზე მიუთითებდნენ, როგორც მაგალითად, მარკუს გარეი. ამავე დროს, მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში განჩნდა ეთნიკური ნაციონალიზმის ფორმით გამოვლენილი პოლიტიკური ჯგუფები, რაზეც უკვე ვისაუბრეთ VIII თავში. ეთნიკური პოლიტიკის გააქტიურებასთან დაკავშირებით.

და მაინც, თვითგამორკვევის პოლიტიკისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა საერთაშორისო მიგრაციის მასშტაბების ზრდას აქონდა XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან. ამ პროცესის შედეგად, სულ უფრო და უფრო მეტმა საზოგადოებამ შეიძინა აშკარად მრავალკულტურული ხასიათი და იმგვარი უაღრესად ერთგვაროვანი სახელმწიფოები, როგორიცაა ეთიოპია, იაპონია, გამონაკლისებად აქცია. იმპერიების რღვევამ და ხელისუფლებების მცდელობამ, იაფი უცხოელი მუშახელი ეშოვათ, ევროპის ბევრ ქვეყანაში ეთნიკური უმცირესობების მთელი ანკლავები შექმნა. დიდ ბრიტანეთს, მაგალითად, ემიგრანტები ძირითადად, უესტ-ინდოეთისა და სამხრეთ აზიის ყოფილი კოლონიებიდან მიიწვიდნენ. რაც შეეხება საფრანგეთს, აქ ალფირელები, მაროკოელები და ტუნისელები ჭარბობდნენ. დასვლეთ გერმანიაში, ჩვეულებრივ, ე.წ. "გასტროლიორ" მუშებს ქირაობდნენ —

ეროვნობრივი:

კულტურის თვალსაზრისით მიკრობული მიდგომა, რომლის თანახმადაც ეროვნული თუ ზოგადად, დასავლური იდეები, ფსევდოლობები და დოქტრინები იმთავითვე "კუმარითაღ" მიიჩნევა.

ზე-ეროვნული საზოგადოება

ესაა საზოგადოება, რომლის კულტურული თვითმყოფადობა, პოლიტიკური მიკუთვნებულობა და ფსიქოლოგიური განწყობა ვერ ეტყება და არ "ცნობს" სახელმწიფო საზღვრებს. იგი ნაციონალიზმის ცნების პირდაპირი ანტიპოდი და მისთვის უცხაა პოლიტიკურ-კულტურული მეობის გარკვეულ ტერიტორიაზე, ანუ საშემობლოზე მიბმა. შესაბამისად, ამ ტიპის საზოგადოება შეიძლება "უმიწაწყო ერაღ", ან "მსოფლიო მოდგმად მოინათლოს. თუმცადა, ყველა დიასპორა ზე-ეროვნულ ერთობად ვერ ჩაითვლება, რამდენადაც დიასპორას წევრები ხშირად ინარჩუნებენ "შშობელ" ქვეყნის ერთგულებას და არა მარტო აინტერესებთ, აქტიურადაც მონაწილეობენ იქაურ პოლიტიკურ მოვლენებში. ამგვარი ერთგულება კი როგორც მიგრაციის გამომწვევ მიზეზებზე, ასევე ახალ ქვეყანაში ცხოვრების ხანგრძლივობაზე დამოკიდებული. თუმცა, ზე-ეროვნულ ერთობებს, როგორც წესი, გავრცელებული დამოკიდებულება ახასიათებთ როგორც ძველი, ასევე ახალი საშობლოს მიმართ — რაც ხშირად ორმაგი მოქალაქეობის სტატუსის მიღებით გამოიხატება.

თურქეთიდან და იუგოსლავიიდან. XX საუკ. 70-იანი წლებიდან ა.შ.შ.-საც მიაწყდა იმიგრანტთა ტალღა მექსიკიდან და ლათ. ამერიკის სხვა ქვეყნებიდან.

თუ ეს პროცესი დღევანდელი ტემპით გაგრძელდა, 2050 წლისათვის ამერიკის შერთუბული შტატების მოსახლეობის თითქმის 1/4 "ლათინოსებ" (ესპანურენოვანი) იქნებიან.

გასული საუკ. 80-იანი წწ. მიგრაციულმა პროცესებმა ლამის მთელი მსოფლიო მოიცვა და ე.წ. ზე-შობილური სამყაროს სურათი დაგვიხატა. ამას ორი მთავარი მიზეზი აქონდა: ჯერ ერთი, კომუნიზმის კრაზი აღმოსავლეთ ევროპაში 1989-91 წწ. და ომებს, ეთნიკურ კონფლიქტებსა და პოლიტიკურ კატაკლიზმებს გამოიხიზნული ხალხის რაოდენობა ისეთი ქვეყნებიდან, როგორებიცაა ალჟირი, უგანდა, რუანდა, ბანგლადეში და ავღანეთი (პიკმა კი 1993 წ. მიაღწია, როცა ლტოლვილების რაოდენობამ 18 მილიონს გადააჭარბა). მეორეც, ეკონომიკურმა გლობალიზაციამ საერთაშორისო მიგრაციის ეს პროცესი კიდევ უფრო დააჩქარა — გაჩნდა მოთხოვნილება დაბალანახლად, გაუწაფე უცხოელ მუშახელზე, რომელიც იმ სამუშაოს ასრულებდა, რასაც ადგილობრივი მოსახლეობა თაკილობდა ხოლმე.

მრავალკულტურულობის გამოვლინებები

დღეს უკვე ბევრი სახელმწიფო აღიარებს საკუთარი მოსახლეობის ეთნიკურ, რელიგიურ თუ კულტურულ სიჭრელეს და შესაბამისად, ცდლობს ეს სიჭრელე სამოქალაქო და პოლიტიკური თანხმობის ფარგლებში მოაქციოს. არადა, როგორ გინდა პოლიტიკურ სტაბილურობას მიაღწიო იმგვარ საზოგადოებებში, სადაც პოლიტიკური ნაციონალიზმის მონოკულტურულ საყრდენებს ექმნება საფრთხე? ბუერისთვის ეს მართლაც XXI საუკუნეთა ერთ-ერთი პოლიტიკურ თემატებად იქცა. სიჭრელისა და თანხმობის გაწონასწორების მცდელობა, ჩვეულებრივ, მრავალკულტურულობის წახალისების ფორმას იღებს, ეს მრავალკულტურულობა კი ძალზე ფართო და ხშირად არასწორად ხმარებული ცნებაა, რაც შესაძლოა ბევრი დღევანდელი საზოგადოებისთვის დამახასიათებელ, მხოლოდ კულტურულ სხვადასხვაობას უსვამდეს ხაზს. წესით კი, იგი არამარტო ცნობს კულტურული მრავალსახეობის არსებობას, არამედ პატივისცემასა და საჯაროდ აღიარებასაც მოითხოვს.

მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკის შერეული შტატები, როგორც იმიგრანტთა საზოგადოება, უკვე დიდი ხანია მრავალკულტურულია, ამ ცნების შემოთქმული შინაარსით დატვირთვა მინც არ ხდებოდა 60-იანი წწ. "შავი ცნობიერების" გააქტიურებამდე და ე.წ. "შემობრუნების" ტალღის გაჩენამდე. 70-იან წწ. ავსტრალია დაუფარავად დაადგა მრავალკულტურულობის გზას — საკუთარ ქვეყანაში აზიური ელემენტის მომძლავრების პასუხად. ახალ ზელანდიამ იფიციალური მრავალკულტურულობა ეროვნულ თვითმყოფადობაში მართა აბორიგენული კულტურის წვლილის აღიარებამ განაპირობა. კანადაში ფრანგულენოვანი კვებეკისა და დანარჩენი ინგლისურენოვანი მოსახლეობის კულტურათა "დაზავებით" მრავალკულტურულობის ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითი შეიქმნა და ამას დაემატა ადგილობრივ ესკიმოსთა უფლებების საყოველთაო აღიარებაც. დიდ ბრიტანეთში აღარაფერს კამათობს მრავალრიცხოვანი ზანგურ-აზიური სამოსახლეობის უფლებებზე და არც აღარაფერს ითხოვს მათ ასიმილირებას ძირძველ მოსახლეობასთან. იგივე ხდება გერმანიაში — თურქული წარმოშობის ეთნიკურ ჯგუფებთან დაკავშირებით.

მრავალკულტურულობის ნებისმიერი გამოვლინებისათვის უმთავრესი — პიროვნული მეობის კულტურული განპირობებულობის საკითხია: ადამიანები, ზოგადად, სამყაროს აღქმისას თუ ზნეობრივი კატეგორიების არჩევისას, იმ კულტურას ერთგულებენ ხოლმე, რომელშიც დაიბადნენ და გაიზარდნენ — შესაბამისად, ყველა კულტურა დაქვასაც და ხელშეწყობასაც ერთნაირად იმსახურებს. ასე და ამგვარად გაჩნდა უმცირესობის უფლებების ცნება, რასაც ხშირად "საკანგებობ" უფლებებსაც უწოდებენ ხოლმე. უილ კომლიკამ (1995) უმცირესობების უფლებათა სამი ტიპი გამოყო: თვითმმართველობის უფლება, თვითენიკური უფლებები და წარმომადგენლობითი უფლებები. მისი აზრით, თვითმმართველობის უფლება იმ ეროვნულ უმცირესობებს გააჩნია, ენის ტერიტორიულად მჭიდროდა და სახელმწიფოში, ერთ ენაზე საუბრობს და საზოგადოებრივი აქტივობის ნებისმიერ სფეროში, ასე თქვათ, "საკუთარი ხელწერა" გამოარჩევს. ამის მაგალითებად გამოდგებიან

დასასრულად: (ებრ.) — გაბნევა, რაც — ხალხის ძალით გადასახლებას, გაფანტვას ნიშნავს. თუმცა, დღესდღეობით ეს ტერმინი იმ მიგრანტ საზოგადოებებთან მიმართებაშიც გამოიყენება, რომელნიც ამ პროცესის შედეგად წარმოიქმნენ.

"შემობრუნების" ტალღა: პირველ ანუ "დადებით დისკრიმინაციას", როცა უწინ ჩაკრულ ჯგუფებს, სხვებთან შედარებით მეტი ყურადღება ექცევათ.

ასამილიაცია: პროცესი, რომლის დროსაც იმიგრანტი საზოგადოება "მასინიძელე" საზოგადოების ფასეულობებთან და ცხოვრების წესთან შეწყობით და მისდამი ლიალითით საკუთარ კულტურულ თვითმყოფადობას კარგავს.

მრავალკულტურულობა ეს ცნება როგორც ნორმატიული, ასევე აღწერითი გაგებითაც გამოიყენება. როგორც აღწერითი, იგი იმგვარ კულტურულ მრავალფეროვნებას გულისხმობს, რაც საზოგადოების შიგნით ორი ან ორზე მეტი, განსხვავებული წეს-წყევლებისა და მრწამსის მქონე ჯგუფის არსებობისას წარმოიშობა, და ასევე განსხვავებულ, კოლექტიური თვითშეგნების განცდას აჩენს. როგორც ნორმატიული ცნება, მრავალკულტურულობა საზოგადოებაში მრავალფეროვნების დადებით აღქმას გულისხმობს, და ამა თუ იმ ჯგუფის თვითმყოფადობის უფლებას აღიარებს, ანუ უფლებას, იქონიოს საკუთარი, სხვისაგან განსხვავებული ზნეობრივი, ტყვეობით თუ კულტურული ფასეულობანი. ამ დებულების კრიტიკოსების მტკიცებით, მრავალკულტურული საზოგადოებები იმთავითვე კონფლიქტებისა და არასტაბილურობისათვის არიან განწირულნი, ხოლო მის ნორმატიულ გაგებაში მხოლოდ პოლიტიკურტულობის გამოვლინებას ხედავენ.

ამერიკელი ინდიელები, კანადელი ესკიმოსები, ახალზელანდიელი მთარები და ავსტრალიელი აბორიჯენები. ამ შემთხვევებში, კიბლიკას თქმით, "მათ არა მხოლოდ ფედერალურ მოწყობაზე, კინსლო ცალკე, დამოუკიდებელ ქვეყნად დაფუნდებაც კი არ უნდა ეთქვათ უარში. რაც შეეხება პოლი-ეონიკურ უფლებებს, ისინი იმიგრანტთა ეთნიკურ ჯგუფებსა და რელიგიურ უმცირესობებს საკუთარი კულტურული გამორჩეულობის გამოხატვასა და შენარჩუნებაში უჭმარებინან; სწორედ მათი წყალობით შეუძლიათ, მაგალითად, ებრაელებსა და მაჰმადიანებს, დაიცვან საქონლის დაკვლის საკუთარი წესები, სიქებებს — უნაფხუტოდ მართონ მოტოციკლეტი, მაჰმადიანმა გოგონებმა კი არ ჩაიციან სასკოლო ფორმა. საგანგებო წარმომადგენლობითი უფლებები იქითაა მიმართული, რომ უმცირესობის წარმომადგენლებსა თუ ხებირებს სრულყოფილი განათლებისა და საპასუხისმგებლო თანამდებობების დაკავება შეეძლოს. სწორედ ესაა ამერიკული "შემობრუნების" პრინციპი, როცა ე.წ. პოზიტიური, ანუ, ამ შემთხვევაში, უკუდისკრიმინაციით, ადრინდელი ჩაგვრისა თუ კულტურული უფლებების კომპენსირება ხდება. ამ უფლებების დაცვის შედეგად, არა მარტო სრული და თანასწორი თანამონაწილეობა მიიღწევა, არამედ სწორედ ისინი უზრუნველყოფენ საჯარო პოლიტიკაში ნებისმიერი ჯგუფისა თუ ადამიანის, და არა მხოლოდ ტრადიციულად დაწინაურებულების, ინტერესთა გათვალისწინებას.

მრავალკულტურულობის 3 ძირითადი მოდელი არსებობს:

- < ლიბერალური
- < კლურალისტური
- < კოსმოპოლიტური

ლიბერალური მრავალკულტურულობა თავისუფლებას და შემყნარებლობას პრინციპის აღიარებას ემყარება: ზნეობრივი მრწამსის, კულტურული ფასეულობებისა და ცხოვრების სტილის არჩევის თავისუფლებას — მიუხედავად იმისა, იზიარებენ ამ არჩევანს სხვები თუ არა. იგივე კიბლიკა, მაგალითად, ლიბერალზმისა და მრავალკულტურულობის მორიგებას ცდლობდა და სწორედ მას ეკუთვნის მრავალკულტურული მოქალაქეობის იდეა, რასაც საფუძვლად ის უჭერს, რომ ნებისმიერი კულტურა თავისთავად ფასეული და თვალსაჩინოა. თუმცა, მრავალკულტურულობის ლიბერალურ მოდელს ისეთი ჭრელი თანა-ცხოვრების პრინციპი შემოაქვს, რაც თავისთავად ააშკარავებს იმ საფრთხეებს, რაც შეიძლება თვითგამორკვევის პოლიტიკას ახასიათებდეს. ჯერ ერთი, ამ მოდელისათვის შემყნარებლობა უმთავრესი, რაც შენთვის მიუღებელი აზრის მოთმენას გულისხმობს. ლიბერალებისათვის ეს საუკეთესო საშუალებაა საკუთარი თვალსაზრისის სისწორის საპირისპირო მოსაზრებებით შესამორწყებად; მაგრამ შემყნარებლობა შეუძლებელია ცალმხრივი იყოს — ანუ ის ვერ იარსებებს ზოგადად პიროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის გარეშე. ამავე დროს, შესაძლოა ლიბერალური მრავალკულტურულობა მაინცადამაინც ვერ შეწყოს ზოგიერთ ჯგუფშიფართოდ გაეცელებულ და კულტურული თვით-მყოფადობის დამადასტურებელ იმგვარ ადამებს, როგორიცაა გარიგებითა თუ მაჭანკლობით ქორწინების, ანდა ქალებისთვის მკაცრად დადგენილი ჩაცმულობის პრაქტიკა.

ისაია ბერლინი (1909-97)

ბრიტანელი ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი. ბერლინი ლატვიანს, რიგამს დაიბადა და ინგლისში 1921 წელს გადასახლდა. იგი ლიბერალური პლურალიზმის იმპერი ნაირსახეობის ფუძემდებლად ითვლება, რაც ემიგრანტების ურყევე რწმენას ემყარებოდა და განმანათლებლობის მიწინააღმდეგე ბანაკის ისეთი მოაზროვნეების იდეებით აყო ნასაზრდალები, როგორებიც უნაბატისტა ვიკო (1668-1744), პერდერი (იხ. გვ. 111) და ალექსანდრე გერცენი (1812-70) იყვნენ. ბერლინის ფილოსოფიური მრწამსის ძირითადი მახასიათებელია ხეობბრეი პლურალიზმი და ის საზრისი, რომ

ღირებულებათა გადაფხება ადამიანური ყოფის ბუნებრივი თანამდეგია. მის წველაზე ცნობილ პოლიტიკურ ნაშრომს — "ითიხ ესეი თვისუფლების თაობაზე" (1958), მიმოხილულა ეწ. "უარყოფითი თვისუფლების უპარატესობა" დაღვბიბ თვისუფლებასთან შეღარბით ბერლინის ნაშრომები დასყლური ლიბერალიზმის ტოტალტარბიზმისგან დაღვის ერთგვარი მღელღობაღაა.

მეორეც, ლიბერალები მკეფთრად მიჯნავენ ერთმანეთისგან პირად და საზოგადოებრივ ცხოვრებას — პირველი თვისუფლების იმ სფეროდ მიანნიათ, სადაც ადამიანებმა მაქსიმალურად უნდა მოახერხონ საკუთარი ენის, რელიგიისა თუ კულტურული თვითმყოფადობის დაღვა-შენარჩუნება, რიცა საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე თანაზარი სამოქალაქო ვალდებულებანი უნდა ბატონობდნენ. აქედან გამომდინარე, მრუალკულტურულობის ეს ფორმა ერთგვარ სამოქალაქო ნაციონალიზმადც გკველინება ხოლმე. მოქალაქეობა შესაძლოა "ღიფუნციერებულ" აღმოჩნდეს, იმ თუალსაზრისით, რომ სახელმწიფოებრივი ინტერესიდან გამომდინარე, სამოქალაქო ვალდებულებებსაც უწეღეს ანგარიშს, და ამა თუ იმ კრძო ჯგუფისა თუ ტრადიციის კულტურულ მემკვიდრეობასაც ინარჩუნებდეს. საფრანგეთისთვის დამახასიათებელ აშკარად "რესპუბლიკურ" მრეალ-კულტურულობაში ეს სკოლებში ჩადრით სიარულის კრძალვამი გამოღინდა. 2003 წლის შემდგე კი ფრანგულ სკოლებში საერთოდ აიკრძალა ხაზგასმულად რელიგიური აქსესუარების ტარება, თუმცა სკოლის გარეთ მსგუესი აკრძალეები არ ერეკლდება. და შესამე: ლიბერალური მრეალკულტურულობის მომხრეები ერთადერთ კანონიერ პოლიტიკურ სისტემად ლიბერალურ დემოკრატის მიიჩნევენ და მასში ხედვენ პიროვნული თვისუფლებისა და შემწყნარელობის ერთადერთ გარანტიას. ამიტომ, ცხადია, ისინი კერანირად ვერ გაიზარებდნენ, ვთქვათ, შარიათის კანონებზე დაფუძნებული ისლამური სახელმწიფოს დაარსებისსაკენ მოწოდებებს და ალბათ, აკრძალაღდნენ კიდევ ამგვარი მიზნის მქონე ნებისმიერი ჯგუფისა თუ მოძრობის საქმიანობას.

პლურალისტური მრეალკულტურულობა მრეალფეროვნების თორიის კიდევ უფრო მეარ წინაპირობებს მოითხოვს, რამდენადც ღირებულებათა პლურალიზმის იღეს ეფუძნება. ეს თორია, რომელიც ძირითადად ისაია ბერლინის ნაშრომებიდან იღებს სათაგეს, იმთავითვე გულისხმობს ადამიანთა განსხევებულ შეხედულებებს საკუთროვ ცხოვრების

სამოქალაქო ნაციონალიზმი:
ნაციონალიზმის ფორმა, რომელიც ეროვნების მიუხედავად, ქვეყნის მოქალაქეობის საერთო განცდას ეფუძნება და კულტურული ერთგვაროვნების ნაცკლად, გამართთანებულ პრინციპად პოლიტიკური ღირებულებები გაუხღია.

კოსმოპოლიტიზმი

პირდაპირი გაგებით — კოს-
მოპოლიტის, ანუ ერთიან
„მსოფლიო სახელმწიფოს“
შემქმნის სურვილი — რაც,
თავის მხრივ, ერთგვარი
ნიშან-თვისებების წაშლასა
და მთელი კაცობრიობის
გამართიანებელი, საერთო-
პოლიტიკური ერთობის
ჩამოყალიბებას გულისხ-
მობს. ჩვეულებრივ, ამ
ტერმინით ერთა შორის
შვიდობის მიღწევის
მიზანსაც აღნიშნავენ. XIX
საუკუნე „მანესტრული
ლიბერალები“ — რიჩარდ
კობდენი და ჯონ ბრაიტი
სწორედ კოსმოპოლიტიკური
მოსაზრებებით უჭერდნენ
მხარს თავისუფალ
ვაჭრობას; საერთაშორისო
თანხმობისა და
ეკონომიკური
ერთიანობისაკენ მიზნობის
გამოსობით ამ პერსპექტი-
ვას ხელუდნენ, რაც ომს
სრულ უკნობად
გადააქცევდა. კოსმოპოლი-
ტიკური იდეალი მომხიბლავია
ზე-სახელმწიფოებრივი
ორგანიზაციებისთვისაც,
რომლებიც უფრო ერთა
შორის თანამშრომლობის
წახალისებას ისახავენ მიზ-
ნად, ვიდრე თავად
ერთგვლი სახელმწიფოს
სახეცვლილებას.

**ღირებულებათა
პლურალიზმი:**

თეორია, რომლის მიხედვით
არსებობს „ღირსეული
ცხოვრების“ არა ერთადერთი
სწორი გზაა, არამედ —
ბევრი სხვადასხვა,
თანაბარულებიანი საზრისი.

საზრისთან დაკავშირებით და ღირებულებათა შეჯახება უცილობლად იწყვეს
ზნეობრივ კონფლიქტებსაც: ამ გაგებით, პიროვნულ თავისუფლებასზე,
დემოკრატიაზე და რელიგიური და საერო ცხოვრების გამიჯვნის პრინციპზე
აგებული ლიბერალური, ანუ დასავლური მსოფლმხედველობა სრულებითაც
არაა მეტად ზნეობრივი, ვიდრე ესა თუ ის საპირისპირო მრწამსი. აქედან
გამომდინარე, ჩნდება მრავალკულტურულობის თავისებური ფორმა,
ერთგვარი პოლიტიკური გულგროვობა, რომლის ამოსავალიც „ყველასთვის
თავის ნებაზე“ ცხოვრების პრინციპია. მაგრამ რამდენადაც ბერლინი
ბოლომდე ლიბერალად დარჩა და ღირებულებათა პლურალიზმსაც მხოლოდ
პიროვნული თავისუფლების პატივისმცემელი საზოგადოების ნიშან-
თვისებად მიიჩნედა, მან ვერ მოახერხა ნათლად დაესაბუთებინა, როგორ
შეეძლოთ უმტკივნეულო თანაარსებობა ლიბერალურ და არალიბერალურ
კულტურულ ფასეულობებს ერთი და იგივე საზოგადოების ფარგლებში. პლუ-
რალისტური მრავალკულტურულობის ალტერნატიული საფუძვლები კი ბაკუ
ფარეკმა ჩამოაყალიბა (2006) — მისი აზრით, კულტურული მრავალფეროვნე-
ბა თავისი არსით აღამიანის ბუნებისა და კულტურას შორის მუდმივი შიდა
ბრძოლის ანარეკლია. თუმცა აღამიანი ბუნებითი არსებაა, და თავისი
სახეობისთვის დამახასიათებელი ფიზიკური და გონებრივი წყობით
გამორჩევა, ამავე დროს იგი კულტურულადაც „დაპროგრამებულია“ იმ
ჯგუფის მიდრეკილებებით, ქცევებითა თუ ცხოვრების წესით, რომელსაც
თავად მიეუფნება. აღამიანის ბუნების სირთულის ცნობა, ფარეკის აზრით,
უკვე თავისთავად აღიარების პოლიტიკის საკმარისი საფუძველია. პლურალ-
ისტური მრავალკულტურულობის გარდა, არსებობს მისი „პარტიკულარის-
ტული“ (კუთხური) ფორმაც. ამ შემთხვევაში ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭება
იმას, თუ როგორ თანაარსებობენ სხვადასხვაგვარი ღირებულებები თუ
ცხოვრების განსხვავებული წესები და უპირატესი მნიშვნელობა კულტურ-
ული თვითმყოფადობის შენარჩუნებას ეძლევა, რაც ხშირად რატომღაც
იმპერიალიზმთან და რასიზმთან გაიგებულ დასავლური ღირებულებებისა
და წეს-ჩვეულებების უარყოფით აღქმამი ელინდება ხოლმე.

კოსმოპოლიტიკური მრავალკულტურული კულტურულ მრავალფერ-
ოვნებას და თვითგამორკვევის პოლიტიკას კი ცნობს, ოღონდ ერთიცა და
მეორეც გარდამავალ ეტაპად მაინცა ზოგადი პოლიტიკური პირობითუების
გაგებით მრავალკულტურულობის ეს ფორმა „სიჭრელს“ იმ თვალსაზრისით
მიესალმება, რამდენად შეუძლია ერთ კულტურას მეორის გამდიდრება, რამ-
დენად შეუწყობს ხელს თვითგანვითარებას — საკუთარი კულტურის „გახს-
ნილობისა“ და ცხოვრების სტილის არჩევანის მეტი შესაძლებლობით ამ
თვალსაზრისით, კულტურა ირეკლავს და ეპასუხება ცვალებად პოლიტიკურ
და საზოგადოებრივ გარემოებებს, იგი არაა გაქვევებული და ისტორიულად
ჩაკირული, როგორც ამას შეიძლება პლურალისტები ან პარტიკულარისტე-
ბი ამტკიცებდნენ. ამ გაგებით, საზოგადოება უფრო ყველაფრის
გადამხარაშეი ქებაა, და არა დაცალკეებული იონიკური თუ რელიგიური
ჯგუფების „კულტურული მოზაიკა“. პიროვნების გადასახედიდან, ახალ-
ახალი კულტურული აღმოჩენები თუ ცხოვრების წესის გამოვლინება არა
მარტო მისაღებია, არამედ სასურველიც. ზოგჯერ ეს მოდელი ამკარად ემი-
ჯნება პლურალისტურს და რაღაც დონეზე, ლიბერალურ მრავალ-
კულტურულობაშიც არ „ჯდება“ — იგი პრინციპულად ამკვიდრებს

არაერთგვაროანი შეიძინა და კიბრიდულობის იდებს. რაკილა კულტურული ფესვების მიუხედავად, ადამიანები ერთ პლანეტაზე ესახლობთ და მეტ-ნაკლებად, ერთნაირი სატკიფარი გეკტკეა. აქედან გამომდინარე, მრავალკულტურულობის ეს ბოლო ფორმა კოსმოპოლიტიზმსა და გლობალურ ცნობიერებასთანაა წილნაყარი.

მრავალკულტურულობის ნაკლოვანებანი

ცხადია, მრავალკულტურულობა ყველასათვის ერთნაირად მისაღები არაა. თუკი ზოგა ძალიანაც ახარებს მრავალკულტურული საზოგადოებების ჩამოყალიბება, სხვები ამაში თავისუფლების დაკარგვის, პოლიტიკური არასტაბილურობისა და საზოგადოების გახლეჩის საფრთხეს ხედავენ. მისი უპირველესი მიწინააღმდეგენი კი ლიბერალური ინდივიდუალიზმის დამცველები არიან. ლიბერალიზმისა და მრავალკულტურულობის დაზავების არაერთი მცდელობის მიუხედავად, ინდივიდუალისტები ამტკიცებენ, რომ პიროვნული თვითშეფადობა არ არსებობს ამა თუ იმ ჯგუფისა თუ საზოგადოების თვითშეფადობის გარეშე. — და მრავალკულტურულობაც, ისევე როგორც ნაციონალიზმი და რასიზმი, უბრალოდ, კოლექტივიზმის კიდევ ერთი ნაირსახეობაა — მისი ნებისმიერი გამოვლინება კი პიროვნების უფლებებსა და მოთხოვნილებებს საზოგადოებრივ ჯგუფის ინტერესებს უკუემდებარებს, რითაც თავისუფლებასა და პიროვნულ განვითარებას უშეშის საფრთხეს. ამარტია სენმა (2006) განსხვავებულ კულტურათა შვიდობიანი თანარსებობის თვალ შესაძლებლობა დააყენა ეჭვქვეშ, ვინაიდან, ადამიანის მეობას ერთი რომელიმე ცალკე სოციალური ჯგუფის წევრობა აყალიბებს და სხვა ჯგუფთან გათქეფვას და მისი უფლებების აღიარება უჭირსო. გარკვეულწილად სენი ამგვარი დაქუცმაცებული ცნობიერების გამოვლინებად მიიჩნევს "ცივილიზაციათა ჯახის" კანთონგტონისეულ თეორიასაც. სხვათა შორის, ზოგადად მრავალკულტურულობის მომხრე ლიბერალებსაც კი აღიზიანებთ პლურალისტური და განსაკუთრებით, პარტიკულარიტული მიდგომა, რამდენადაც მასში ანტი-დემოკრატიული და პიროვნების დამორგუნეული პოლიტიკური იდეების დაკანონების საშუალებას ხედავენ.

თავის მხრო, კონსერვატორები და ნაციონალისტები ამტკიცებენ, რომ საერთო კულტურა და თანაზიარი ღირებულებები მყარი საზოგადოების აუცილებელი წინაპირობაა — მათი გაგებით, მრავალკულტურულობა იმთავითვე ნაკლოვანია, ვინაიდან ამ პრინციპზე აგებული საზოგადოება უცილობლად დახლეჩილი და კონფლიქტისეენაა მიდრეკილი. ეს შეზღუდულება კი იქიდან მომდინარეობს, რომ ადამიანები როგორც შეზღუდული და სხვაზე დამოკიდებული არსებები, ბუნებრივად თავის მსგავსთ ეძებენ და ამდენად, განსხვავებულთა მიმართ შიშსა თუ უნდობლობას განიცდიან. შესაბამისად, მრავალკულტურულობა, როგორც "სიჭრელის ერთიანობა" — მითითა, ცარიელა ტყელი, რასაც სოციალური ფსიქოლოგია, მარტევი ფაქტების მეშვეობით, სულ იოლად ააშკარავებს. ამავე პოზიციიდან, იმიგრაცია მკაცრად უნდა შეიზღუდოს და პარტიკულარიტული თვითშეგნების გაძლიერების ნაცვლად, ეროვნული თვითშეგნება უნდა გაძლიერდეს

პიბრიდულობა:

სოციალური და კულტურული აღრვის მდგომარეობა. ტერმინის გარეშა გენეტიკურად განსხვავებული ცხოველებისა და მცენარების შეჯყარებას უკუპირდება.

გლობალური ცნობიერება:

გლობალური ურთიერთკავშირების გააზრება; როგორც წესი, ზე-ერონულ ზნეობრივ პასუხისმგებლობასა და უნივერსალისტურ ეთიკაში აისახება.

ეთნიკური უმცირესობების ასიმილირების ხარჯზე. ხშირად სწორედ მრავალკულტურულობის ნიშნით ხდება მკეიდრი, ყველაზე მრავალრიცხოვანი მოსახლეობის გაუცხოება — ეთნიკურად, კოლონიალიზმის პირობებში, დაკინებული იყო და ახლა "განსაკუთრებული უფლებებისა" და "უკუდისკრიმინაციის" ხარჯზე ცდილობს საკუთარი თავის დამკვიდრებას.

ზემოაჩინებული გარდა, კიდევ ერთი საფრთხეც არსებობს: პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური გარემოებებით განპირობებული კონფლიქტები. ეთნიკური შუღლის გაღვივების პოლიტიკური მიზნები ნათლად გამოვლინდა XX საუკუნე 90-იან წწ. იუგოსლავიის დაშლის შემდგომ: სერბები, ხორვატები, სლოვენელები, ბოსნიელები, მაკედონელები და სხვები გვერდი-გვერდ, შედარებით მშვიდად ცხოვრობდნენ II მსოფლიო ომიდან მოყოლებული, თუმცა კომუნიზმის კრახს აქ ეთნიკური გათავისუფლება და ნაციონალისტური შუღლის გაღვივება მოჰყვა, რისი ყველაზე ტრაგიკული გამოვლინებაც 1992-95 წწ. სამოქალაქო ომი გახდა ბოსნიაში — ბოსნიელი სერბების მიერ მასმადიანთა ეთნიკური წმენდის მოზანმიმართული პროგრამით. ეთნიკური შუღლი ხშირად ეკონომიკურ და სოციალურ წნეხსაც უკავშირდება — უმუშევრობის ზრდას თუ ცხოვრების დონის მკვეთრ სხვაობას მოსახლეობის სხვადასხვა ფენებს შორის. მართლაც, გლობალიზაციის გამო ეკონომიკური ხასიათის დაძაბულობებმა შეიძლება იმატოს კიდევ. ამის ორი მიზეზი არსებობს: ჯერ ერთი, როგორც ემი ჩუა (2003) ამტკიცებდა, ბერ განვითარებად ქვეყანაში, მსოფლიო ბაზრის უპირატესობების გამოყენებით, სწორედ ეთნიკურმა უმცირესობებმა ჩაიგდეს ხელში ეკონომიკური ბერკეტები. ბაზარზე გაბატონებული ამგვარი "ეკონომიკური უმცირესობების" მაგალითია ჩინელები თითქმის მთელ სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, და ინდოელები — აფრიკის აღმოსავლეთ სანაპიროზე. ამის საწინააღმდეგოდ, განვითარებულ ქვეყნებში ეკონომიკური და ეთნიკური დაძაბულობის ურთიერთდამხვევის ტენდენცია გამოიკვეთა — როცა ეთნიკური უმცირესობები, ჩვეულებრივ, დაბალ-ანაზღაურებად და არაპროსტიყულ სამუშაოს ასრულებენ. შედეგად, სულ უფრო გახშირდა ეთნიკური უმცირესობის ახალგაზრდა წარმომადგენელთა სამოქალაქო პროტესტისა თუ სულაც ამბოხის ფაქტებიც — 1981წ. დიდ ბრიტანეთში, 1992წ. — ლოს-ანჯელესში, 2004წ. — ქუინსლენდში (ავსტრალია), 2005წ. კი — თითქმის მთელს საფრანგეთში.

სხვანი იმასაც ამტკიცებენ, მრავალკულტურულობა ვერ ახერხებს სათანადოდ წადგეს საზოგადოების დაჩაგრულ ფენებსა თუ ჯგუფებს და იმის მაგორად, სოციალური სამართლიანობისათვის იზრუნონ, ხალხი კულტურული თუ ეთნიკური თვითდამკვიდრებისათვის იბრძვიონ. ბრაიან ბერის (2002) აცხადებს, კულტურულ თავის-თავადობაზე ყურადღების გამახვილებით, მრავალკულტურულობა უფრო თომაჟს, და შესაბამისად, ასუსტებს კიდევ მათ, ვისაც ერთნაირი ეკონომიკური ინტერესი გააჩნიათ და წესით, სიღარიბის მოსპობასა და სოციალური რეფორმების გატარებაზე უნდა ფოკუსდნენ — ანუ, განსხვავებებს კი არ უნდა ექმნებინა ერთმანეთში, არამედ — მსგავსებასო. და ბოლოს, მრავალკულტურულობას იმიტომაც აკრიტიკებენ, რომ ის იმ პატრიარქალურ და ტრადიციულ რწმენებს იცუხს და აკანონებს, რომლებიც თავად ეთნიკური უმცირესობის ფარგლებში,

გარკვეულ ვჯგუფებს უთანასწორო პირობებში აყენებს. კერძოდ, ძნელია მოზარეთი ქალების, ან ეთქვათ, სექსუალური უმცირესობების ინტერესები მრავალკულტურულობის ძალზე ბევრ მოდელს.

ლევტიმურობა და პოლიტიკური მდგრადობა

ლევტიმურობის, ანუ მმართველობის სისტემისა თუ რეჟიმის კანონიერების საკითხი უძველესი და ერთ-ერთ უმოაერეს თემას — პოლიტიკური ვალდებულების პრობლემას უკავშირდება. რატომ უნდა იგრძნონ მოქალაქეებმა თუი ვალდებულად — ცნონ ხელისუფლების ავტორიტეტი? მოვალენი არიან თუ არა, პატეიი სცენ სახელმწიფოს და დაემორჩილონ მის კანონებს? თუცკა, დღეს ლევტიმურობას უკვე არა იმდენად ზნეობრეი ვალდებულების თვალსაზრისით უდგებიან, რამდენადაც პოლიტიკური ქცევისა და შეხედულებების კუთხით სხვაგვარად თუ ვიტყვივთ, საკითხავი ის კი არ არის, რატომ უნდა დაემორჩილოს მოქალაქე სახელმწიფოს ზოგადად, არამედ — რატომ ემორჩილება ამა თუ იმ კონკრეტულ ხელისუფლებასა თუ მმართველობის სისტემას, რა გარემოებებიდან თუ პროცესებიდან გამომდინარე მიიჩნევენ იგი ხელისუფლებას კანონიერად და შესაბამისად, რა შემთხვევებში უჭერს მხარს არსებული რეჟიმის მდგრადობას? საკითხის ამგვარად დასმა აქცენტების ფილოსოფიიდან სოციოლოგიისკენ გადასაცელებას ნიშნავს, და ამავე დროს, აშკარად წარმოაჩენს ლევტიმურობის ცნების სადაო ზასიას.

ლევტიმურობა

(ლათ. *legitimare*, რაც სიტყვა-სიტყვით "კანონიერად ცნობას" ნიშნავს). ფართო ვაგებით, იგი ძალაუფლებას ხელისუფლებად გარდაქმნის. უბრალოდ "კანონიერისაგან" ის იმით ვანსხუედება, რომ ეს უკანასკნელი ხელისუფლების უპირობოდ პატეისცემას და მოქალაქეთა მზრიდან მის მორჩილებას არ გულისხმობს. პოლიტიკის თეორეტიკოსების თვალსაზრისით, სწორედ ლევტიმურობაა ის ზნეობრეი თუ რაციონალური პრინციპი, რომლის საფუძველზეც ხელისუფლებას უფლება აქვს მოქალაქეთაგან მორჩილება მოითხოვოს — შესაბამისად, ლევტიმურობის აღიარება უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მორჩილების ფაქტი. ამავე დროს, ბევრი პოლიტოლოგი ლევტიმურობას სოციოლოგიური კუთხითაც განიხილავს: ანუ, მმართველობის ამა თუ იმ სისტემისათვის მხარდაჭერის მზადყოფნად — მიუხედავად იმისა, თუ რა მეთოდებით იქნა იგი შექმნილი. ეებერის მიხედვით, ლევტიმურობა სწორედაც რომ კანონიერების შინაგან რწმენას, ასე ეთქვათ, მმართველის "მართვის უფლებას" ნიშნავს.

მაქს ჯიბერი (1864-1920)

გერმანული პოლიტიკური ეკონომისტი და სოციოლოგი. ითვლება თანამედროვე სოციოლოგიის ფუძემდებლად. სამეცნიერო მიღვაწეობისადმი იგი შეცნირული, მიუკერძოებელი შიდაგომის დამცველია და საზოგადოებრივად აქტიური ცნობიერების მნიშვნელობას უხედავ ხაზს. უაღრესად ფართოა ევბერის ინტერესთა სფერო: იკვლევდა ისეთ განსხვავებულ საკითხებს,

როგორცაა საზოგადოების დანაწევრება, კანონმდებლობა, ძალაუფლების სტრუქტურა, თუ რელიგია. განსაკუთრებული მნიშვნელობა შეიძინა მისმა ნაშრომებმა "პროტესტანტული ეთიკა და კაპიტალიზმის არსი" (1902), "რელიგიის სოციოლოგია" (1920) და "ეკონომიკა და საზოგადოება" (1922).

ძალაუფლების ლეგიტიმაცია

ლეგიტიმურობის, როგორც სოციოლოგიური ფენომენის კვლევას, სათავე მაქს ვებერმა დაუდო. მას სურდა "ბატონობის სისტემა" გარკვეულ კატეგორიებში მოექცია და ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში გამოეყენებინა ის საფუძველი, რასაც ლეგიტიმურობა ემყარებოდა. ამისათვის მან სამი იდეალური ტიპი, ანუ კონცეპტუალური მოდელი შექმნა, რაც, მისი აზრით, პოლიტიკური მმართველობის უაღრესად რთული ბუნების ამოხსნაში უნდა დახმარებოდა. ეს იდეალური ტიპები ავტორიტეტის სამგვარ ხასიათს აამკარავებენ:

- < ტრადიციულს
- < ქარიზმატულს
- < კანონიერ-რაციონალურს

ყოველ მათგანს პოლიტიკური ლეგიტიმურობის საკუთარი წყარო აქვს და შესაბამისად, განსხვავებული მიზეზიც, თუ რატომ უნდა დაემორჩილოს ხალხი კონკრეტულ რეჟიმს. კვლევის პროცესში ვებერი შეეცადა თავად საზოგადოების სახეცვლილების არსშიც გარკვეულიყო და შედარებით მარტვ, ტრადიციულ საზოგადოებებში არსებული ბატონობის სისტემები ინდუსტრიულ, უაღრესად ბიუროკრატიული საზოგადოებებისათვის დამახასიათებელ, ტიპურ მოდელებს შეუდარა.

პოლიტიკური ლეგიტიმურობის ვებერისეული პირველი ტიპი დროით გამოცდილ ადრთ-წყესესა და ტრადიციებს ეფუძნება. ფაქტიურად, ტრადიციული ავტორიტეტი იმიტომ ითვლება კანონიერად, რომ იგი "შუდამ არსებობდა": თავად ისტორია ამტკიცდა მას არსებობის უფლებას, როგორც წარსულ თაობათა დანატორვარ მემკვიდრეობას. როგორც წესი, ამგვარ ავტორიტეტს შეუეალი კანონების წყება უმაგრებს ზურგს — დადგენილი და ეჭვიმოუტანელი ადრთები, რომელსაც გადახედვა არ ჭირდება. ვინაიდან "ესე ყოველი იმთავითვე ასე ყოფილა და ასე იქნება". ტრადიციული ავტორიტეტის ყველაზე ამკარა გამოვლინება პატრიარქალურობაა, როცა ამა თუ იმ ტომსა თუ ოჯახში ბატონი ან მამა-მარჩენალი ყველაფრის თავი; ანდა გერონტოკრატია

ტრადიცია

ვეულაფერი, რაც თაობიდან თაობას გადაეცემა (აღათ-წესები, ურთიერთობები, სოციალური თუ პოლიტიკური სისტემები, ღირებულებები, მრწამსი, და ა.შ.). ერთიც ითქვას, ტრადიცია იმით განსხვავდება რეტრო-გარდობისგან, რომ უწყვეტ კავშირს ინარჩუნებს წარსულთან და "სათის უკან გადაწევას" არ ცდილობს. ეს უწყვეტობა, ჩვეულებრივ, თაობათა კავშირდაა გაგებული. თუმცა სხვაობა ტრადიციულსა და უბრალოდ, შეჩვეულს შორის, ხშირად საკმაოდ ბუნდოანია. ეს ტერმინი აგრეთვე იხმარება "ტრადიციული" და "თანამედროვე საზოგადოების ურთიერთდასაპირისპირებლად. პირველი, როგორც წესი, სტატუსის (იხ. გვ. 197) და "ბუნებრივ" იერარქიის საფუძველზეა ჩამოყალიბებული, მეორე კი — თანხმობისა და დემოკრატიული პროცესების შედეგია.

(უხუცესთა მმართველობა). ტრადიციული ავტორიტეტი მჭიდრო კავშირშია მმართველობისა და პროვლემების მექანიზმებით სისტემებთან. ანუ — დინასტიური მმართველობის იმგვარ შემთხვევებთან, რისი მაგალითობიც დღემდე გვხვდება საუღის არაბეთში, კუვეითსა და მაროკოში. მიუხედავად იმისა, რომ განვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებებში მონარქიის დღეს უკვე პირობითი მნიშვნელობა აქვს — მით უმეტეს, იმგვარი კონსტიტუციური ფორმით, რაც დღესდღეობით გაერთიანებულ სამეფოში, ბელგიაში, კოლნდონასა თუ ესპანეთში არსებობს — იგი მაინც ხელს უწყობს პოლიტიკური კულტურის დახეწვას და იმგვარი ღირებულებების შენარჩუნებას, როგორებიცაა მოწინება, პატივისცემა და მოვალეობა.

ლეგიტიმური მმართველობის ვებერისეული მეორე ფორმა ქარიზმატულ ავტორიტეტს გულისხმობს და იგი ადამიანის პიროვნულ ხიბლს, ანუ "ქარიზმას" ეყარება. ამგვარი ლიდერი — სტატუსის, თანამდებობის თუ საზოგადოებრივი მდგომარეობის მიუხედავად — უშუალოდ მიმართავს თავის მიმდევრებს — როგორც რომ სახალხო გმირი ანთუ წმინდანი. მართალია, იმ ტიპის პოლიტიკური მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ დე გოლი, კნენდი და ტეტჩერი, უეჭველად იმყარებდნენ ავტორიტეტს პიროვნული თვისებებისა და ხიბლის წყალობით, მათი ხელისუფლება მაინც არ შეიძლება ქარიზმატულ ლეგიტიმურებად ჩაითვალოს. რამდენადაც შესაბამისი ფორმალური იერარქიული თანამდებობებიც ეკავათ ამ თვალსაზრისით უფრო თვალნათელი მაგალითებია ნაპოლეონი, მუსოლინი, პიტლერი, აიათოლა კომენი, ფიდელ კასტრო და პოლკოვნიკი კადაფი.

ასეა თუ ისე, ქარიზმატული ავტორიტეტი არ შეიძლება უბრალოდ ბედის საჩუქრად ჩაითვალოს: ერთმმართველობის ნებისმიერი სისტემა პიროვნების კულტსაც უეჭველად გულისხმობს, რაც თავის მხრივ, ქარიზმის ხელშეწყობას შექმნას ისახავს მიზნად. როდესაც ლეგიტიმურობა ძირითადად ან მთლიანად ლიდერის პიროვნულ თვისებებზეა მორგებული, ჩვეულებრივ ამას ორგანიზაციის შედეგი მოსდევს ხოლმე: ჯერ ერთი, რამდენადაც ქარიზმატული ავტორიტეტი არ ეყარება ფორმალურ წესებსა და პროცედურებს, ის ხშირად ზღვარსაც გადადის; ლიდერი შეუმცდარ და უპირობო მესიად გარდაიხსება.

ქარიზმა

ქარიზმა, თავდაპირველად, საღვთისმეტყველო ცნება გახლდათ და "ღვთიურ მადლს" აღნიშნავდა. სწორედ ის იყო იმ ძალაუფლების წყარო, რაც მაცხოვარმა საკუთარ მოწაფეებს გარდასცა და იგივე ძალა მიენერებოდათ წმინდანებს კათოლიკურ თეოლოგიაშიც, როგორც სოციალ-პოლიტიკური ფენომენი. ქარიზმა "ხიზლს" ანუ პიროვნულ მიმზიდველობას ნიშნავს, ანუ — სხვებზე ფსიქოლოგიური ზემოქმედების გზით ლიდერის უნარის გამოძლეულებას. შესაბამისად, ქარიზმატული ავტორიტეტიც ლამის მისტიურ საბურველში ეხვევა ხოლმე და არათუ მოწინააღმდეგეა და ემოციურ კეთილგანწყობას, ხშირად "გაღმერთების" სურვილსაც კი ბადებს. საითქოს ბუნებრივ უნარად მიჩნეული. ქარიზმატულობა ყველა პოლიტიკური ლიდერისათვის აუცილებელი ატრიბუტია, და მის დახვეწას მუდმივად ცდილობენ პროპაგანდის, მკვერამეტყველების, თავის დაჭერისა თუ სხვა ხერხებით ვებური ერთმანისაგან განასხვავებდა "პირიუნულ" და "თანამდებობრივ" ქარიზმას.

ხალხის მასა კი — მიმდევრებად თუ მოწაფეებად, ეისაც მხოლოდ ერთგულება და მორჩილება მოეთხოვება. და მეორე: ხელისუფლება იმდენად მჭიდროდაა დაკავშირებული კონკრეტულ პიროვნებასთან, რომ სისტემა მის გარეშე აღარ მუშაობს. სწორედ ასე დაემართა მაგ., ნაპოლეონის, მუსოლინისა და პიტლერის რეჟიმებს.

ვებერის მიერ გამოუღწევილი პოლიტიკური ლეგიტიმურობის შესაქმნელი ტიპი, ანუ კანონიერ-რაციონალური ავტორიტეტი, ხელისუფლებას კანონების ნათლად და იურიდიულად ჩამოყალიბებულ კოდექსთან აკავშირებს. ვებერის აზრით ამგვარი ავტორიტეტი ხელისუფლების ტიპიური ფორმაა თანამედროვე სახელმწიფოთა დიდ უმრავლესობაში. საბოლოო ჯამში, პრეზიდენტის, პრემიერ-მინისტრისა თუ მთავრობის წევრების ძალაუფლება დადგენილი, კონსტიტუციური ნორმებითაა განპირობებული, რაც განსაზღვრავს და ზღუდავს კიდევ ნებისმიერი ხელისუფალის ქმედებების არეალს. რამდენადაც ამ შემთხვევაში ხელისუფლება სისტემის ხელშია და არა პიროვნების, შესაბამისად, ნაკლებია მისი ბოროტად გამოყენების ალბათობაც. შესაბამისად, კანონიერ-რაციონალური ავტორიტეტი შეზღუდულ მმართველობას გულისხმობს და ამავე დროს, პასუხისმგებლობათა გონიერული განაწილებით, მართვის უფრო ეფექტიან მოდელსაც წარმოადგენს. ოღონდ ვებერი პოლიტიკური ლეგიტიმურობის ამ ტიპის უარყოფით მხარეებსაც ხედავს: მეტი ეფექტიანობის სახლური შეიძლება განუპირობებელი სოციალური გარემო იქცეს, და როგორც წესი, ორგანიზების ბიუროკრატიული ფორმებიც საყოველთაოდ მისაღები გახდება.

ლეგიტიმურობის ტიპების ვებერისეული კლასიფიკაცია დღემდე ინარჩუნებს მნიშვნელობას, თუმცა გარკვეულ ფარგლებში. ის მაგალითად, ბუერს არაფერს გვეუბნება იმ გარემოებებზე, როცა არაპოპულარული პოლიტიკისა თუ ლიდერისა ან მთელი ხელისუფლების დისკრედიტაციის შემთხვევაში, ხელისუფლებას რეალური საფრთხე ემუქრება. როგორც ბიოფემა

იურგენ პაბერმასი (დაიბ. 1929 წ.)

გერმანული ფილოსოფიის და სოციალოგი. ნაცისტურ ეპოქაში დაბადებულ .აბერმასსზე მძაფრი შთაბეჭდილება მოახდინა ნიურბერგის პროცესმა აღარნოხა (1903-69) და პორკაიმურთან (1895-1973) სწავლის შემდეგ პაბერმასი კრიტიკული აზრით: "ფრანციურტის სკოლის" ახალი თაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი გახდა. მისი შრომები ისეთ დარგებს ეხება, როგორცაა: შექცევის თეორია (ეპისტემოლოგია), განვითარებული კაპიტალ-

იზმის დინამიკა, რაციონალურობის ბუნება და დამოკიდებულება ფილოსოფიასა და სოციალურ მეცნიერებას შორის. 1970-იან წლებში პაბერმასი ორთოდოქსულ მარქსიზმს სცილდება და საკუთარ, "კომუნიკაციური ქმედების" თეორიას აყალიბებს. პაბერმასის მთავარ ნაშრომთა შორისაა: "თეორია და პრაქტიკა" (1974), "გზა გინიერი საზოგადოებისაკენ" (1970), "კომუნიკაციური დამაჯერებლობის თეორია" (1988).

(1991) შეინშნა, თუ ლეგიტიმურობაში ებერეით მხოლოდ "კანონიერებისადმი რწმენას" დაინახავთ, ვერც მისი წარმომავლობის მიზეზებს აეხსნით. შესაბამისად, იმას თუ რა განაპირობებს ლეგიტიმურობას, უკვე ძალაუფლების მქონენი გადაწყვეტენ, მათ კი ყოველთვის ექნებათ შესაძლებლობა, სხვადასხვაგვარი პიარ-კამპანიების საშუალებით, საკუთარი ხელისუფლების კანონიერება გაამართლონ და დასახებოთ კიდევ.

ბიბეში ხელისუფლების კანონიერებას მხოლოდ სამი პირობის დაკვირვების შემთხვევაში აღიარებს: ჯერ ერთი, მმართველობა დადგინო წეს-კანონებს უნდა მისდევდეს — ხელურთია, დაწერილ კოდექსს თუ სიტყვიერ შეთანხმებებს; მეორეც, ეს წეს-კანონები სამართლიანად უნდა ცნონ როგორც მმართველმა, ისე მართულმა უმრავლესობამაც; და მესამე: ლეგიტიმურობა უნდა გამოვლინდეს მართულთა უპირობო თანხმობის სახით. აქ აქაყარად ჩანს ლეგიტიმაციის პროცესის ორი მთავარი ნიშან-თვისება: არჩევნებისა და პარტიული კონკურენციის არსებობა და კონსტიტუციური ნორმებით განსაზღვრული, ხალხისთვის სასურველი მმართველობის ფორმა.

ლეგიტიმაციის კრიზისი

ლეგიტიმურობის ებერისაგან განსხვავებული მიდგომა ნეო-მარქსისტებს ეკუთვნით ორთოდოქსი მარქსისტებისაგან განსხვავებით, რომელნიც ლეგიტიმურობას საერთოდ ჩიარად არ აგდებდნენ და "ბურჟუაზიულ მითად ნათლავდნენ, თანამედროვე მარქსისტები აღიარებენ, რომ კაპიტალიზმი, ნაწილობრივ მაინც, პოზიციებს პოლიტიკური მხარდაჭერის უზრუნველყოფით ინარჩუნებს. ისეთმა ნეო-მარქსისტებმა, როგორებიც იურგენ პაბერმასი და კლაუს ოფე არიან, ყურადღება არა მხოლოდ კლასობრივ სისტემაზე გაამახვილეს, არამედ იმ მექანიზმებზეც, რისი საშუალებითაც ლეგიტიმურობა მიიღწევა (დემოკრატიული პროცესი, პარტიული კონკურენცია, სოციალური დატვისა თუ სხვა რეფორმები). თავის ნაშრომში "ლეგიტიმაციის კრიზისი" (1973) პაბერმასმა კაპიტალისტურ საზოგადოებებში არსებული იმ კრიზისული ტენდენციების მთელს სერიაზე მიათთა, რაც საკმაოდ ართულებს პოლი-

რეჟისორი
ძირისბრძოლა, ციკლურ
ცელილებებს ნიშნავს
(სიტყვა-სიტყვი ბრუნვა-
ტრაილი). როგორც,
მაგალითად, 1688წ.
ინგლისში "ღიად
შემობრუნებად მონათლულ
რეჟოლუციის შემთხვევაში.
თუმა, უკვე პირველი
ფრანგული რეჟოლუციის
დროს ჩამოყალიბდა რეჟ-
ოლუციის თანამედროვე
კონცეფცია, რაც ძირეულ
და მორსმბიჟელ ცელილე-
ბებს. არსებული წესრიგის
მსხერეყასა და ახლით
შეცვალა გულისხმობს.
აუცილებელი არაა, რეჟ-
ოლუცია ყოველთვის
ბალადობრივი იყოს და ის
ამით განსხვავდება
"პუტრისაგან". რეჟოლუცია
ასევე, ჯანყისაგან
განსხვავებით მხოლოდ
მმართველ ელიტას კი არ
ცვლის, არამედ უფრო
ძირეულ პოლიტიკურ გარ-
დაქმნებს ისახავს მიზნად.
არსებული სისტემის
მთლიანად შეცვლის
ჩათვლით

ტიკური სტაბილურობის შენარჩუნებას მხოლოდ საერთო თანხმობის საფუძველზე. როგორც ის ამტკიცებდა, დაძაბულობის თუი და თუი იმ დაიირისსირებებსა და კონფლიქტებშია საძიებელი, რაც არსებობს ერთის მხრე, კაპიტალისტური "მოხვეჭის ლოკიასა" და მეორეს მხრე, იმ სახალხო ზეწოლას შორის, რასაც დემოკრატიული პოლიტიკა განაპირობებს.

სხვა მხრე, ზოგადად 1980-90-იანი წწ. პოლიტიკა სწორედ რომ ლეგიტიმურობის კრიზისის გამოძახილი გახლდათ. პრიორიტეტების ცვლილებებს ყველაზე ხმაძალა ახალი მემარჯვენეობა ითხოდა. ასე მაგალითად, თორეტიკოსი სემუელ ბრიტანი ყთოლდღეობის სახელმწიფოს ფისკალურ კრიზისზე მიათთებდა და "დემოკრატიის ეკონომიკურ წინააღმდეგობრობაზე" საუბრობდა. 1990-იან წწ. რიგანისა თუ ტეტჩერის მთავრობები ცდილობდნენ რეალური დაპირებებით ნაკლებად გაეწილებინათ მოსახლეობის მოლოდინი და პასუხისმგებლობა ხელისუფლებიდან თითოეული მოქალაქის მხრებზე გადაეტანათ ყთოლდღეობა, პრინციპში, ყვე-
ლათს კერძო საზრუნავი უნდა გამეზღარიყო — მუყაითი შრომის, გონიერული დანახოების, სამედიცინო დაზღვევის გაფორმებისა და სხვა პრაქტიკული ნაბიჯების ხარჯზე. უმუშევრობის პრობლემას კი ხელისუფლება უკვე მხოლოდ საკუთარ პასუხისმგებლობად აღარ მიიჩნევდა: არსებობდა უმუშევრობის "ბუნებრივი დონე" რასაც ხელოვნურად თუ აამაღლებდა იმ შემების სიხარბე, სამუშაოს შეუსაბამო ანაზღაურებას რომ მოითხოვდნენ.

ახალი მემარჯვენეობის კიდევ უფრო რადიკალური ფრთა ცდილობდა ექვექემ დაეყენებინდა და საბოლოო ჯამში, შეეცვალა კიდევ ის თორიები და ლიერებლები, რამაც ადრე სწორედ სახელმწიფოს პასუხისმგებლობის ზრდა "დააკონანა". ამ მხრე, მათ პიროვნებასა, ბაზარზე ორიენტირებულ ლიერებლებებსა და თორიებზე დამყარებული, განსხვავებული პროექტი შეიმუშავეს. მათი აზრით, აუცილებელი გახლდათ მკაცრი ინდელდუალიზმის საზოგადებრივი ფილოსოფიის რანგში აყვანა და "ძიბა-სახელმწიფოზე" ერთხელ და სამუდამოდ უარის თქმა. ამ პროექტის წარმატებულობა მარტო იმაშივე გამოვლინდა, რომ სოციალისტურმა პარტიებმაც კი ისეთ განსხვავებულ ქვეყნებში, როგორც ბრიტანეთი, საფრანგეთი, ავსტრალია და ახალი ზელანდია, მსგავსევი მიზნები და ამოცანები დაისახეს. შედეგად, პოლიტიკური კულტურა, რაც ერთ დროს სოციალური სამართლიანობის, სოციალური დაცვისა და საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის პრინციპებს მიიჩნევდა უმთავრესად, ახლა უკვე არჩევანის, კერძო ინიციატივის, კონკურენციისა და პიროვნული პასუხისმგებლობისაყენ გადაიხარა.
რა იწვევს რეჟოლუციებს?

საყოველთაო ყთოლდღეობის სახელმწიფოს ფისკალური კრიზისი:
კრიზისი სახელმწიფოს ფინანსურ სისტემაში — როცა სოციალური ხარჯების ზრდა საგადასახლო შემოსავლების კლებას ემთხვევა.

თუ ლეგიტიმაციაზეა საქმე, ის ცხადია, პოლიტიკურ მდგრადობასა და რეჟიმის სიცოცხლისუნარიანობას უწყობს ხელს, მაგრამ როცა ლეგიტიმურობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დგება, მაშინ ან რეპრესიები იწყება, ანდა გაუთვალისწინებელი პოლიტიკური ცვლილებები. ხოლო ცვლილება ზოგადად, პოლიტიკური ცხოვრების ერთ-ერთი უმთავრესი თვისებაა და მას ყველა პოლიტიკური მოაზროვნე თუიხებურ მნიშვნელობას ანიჭებს: თუ კონსერვატორებისათვის არსებულის შენარჩუნება და ცვლილებებისათვის წინააღმდეგობა ტრადიციის მუდმივი ერთგულების გამოვლინებაა, ლიბერალები და სოციალისტები, როგორც წესი, ცვლილებებს მიესალმებიან და მათ პრო-

გრესის გამოვლინებად მიიჩნევენ, პროგრესის რწმენა კი ადამიანის გონის და ხალხის, როგორც "ისტორიის შემოქმედის", აღიარებას ემყარება.

ცვლილება თავისთავად, უკეთესობისკენ იქნება თუ უარესობისკენ. პროგრესს შეუწყობს ხელს თუ რეგრესს, მუდამ ორიდან ერთ-ერთი პროცესის შედეგია: ევოლუციის ან რევოლუციის. ევოლუციური ხასიათის ცვლილებები, ჩვეულებრივ, რეფორმებად განიხილება ხოლმე, ანუ — ზომიერ და თანდათანობით გარდაქმნებად თავად არსებული საზოგადოებრივი თუ პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში. რეფორმა, ასე ვთქვათ, ამა თუ იმ ინსტიტუტის სახეცვლილებას ისახავს მიზნად, და არა მის მოსპობას თუ გაუქმებას. მეორეს მხრით, რევოლუცია ძირფესვიანი ცვლილებაა — ის მთლიანად სპობს არსებულ პოლიტიკურ წესრიგს, და როგორც წესი, ძალზე სწრაფად და ხშირად ძალადობრივი გზით წყვეტს კეპიტის წარსულთან. ძალზე ბევრი უკამათოა იმ საკითხზე, თუ როგორია რევოლუციის ბუნება, და რა ისტორიულ, სოციალურ თუ პოლიტიკურ ვითარებაშია იგი ყველაზე უფრო მოსალოდნელი.

რევოლუციის მარქსისტული თეორიები

მარქსისტები რევოლუციის ცნებას მეტად თავისებურად მოიხმარებენ: მიუხედავად იმისა, რომ რევოლუციებს ისინი მმართველობის შემცვლელ თუ სრულიად ახალი მმართველობის დამამკვიდრებელ უმნიშვნელოაზნეს პოლიტიკურ მოვლენებად მიიჩნევენ, თავად რევოლუციურ ცვლილებებში მინც უფრო ღრმა საზოგადოებრივი გარდაქმნების ანარეკლს ხედავენ. ამ თვალსაზრისით, რევოლუციის თავი და თავი ძირეული სოციალური ცვლილებაა, ანუ — ერთი ეკონომიკური სისტემის მეორეთი შეცვლა. აქედან გამომდინარე, მარქსისტებისთვის შეიძლება საკამათო იყოს, მოჰყვა თუ არა 1776 წლის ამერიკულ რევოლუციას შესაბამისი ცვლილებები, რადგან ბრიტანეთის იმპერიის კოლონიიდან დამოუკიდებელ კონსტიტუციურ რესპუბლიკად გარდაქმნის შემდეგ, საკუთრების სისტემის და საზოგადოებრივი წყობის ერთობისაგან გამიჯვნა ამერიკაში არავის მოსვლია აზრად. და მაინც, მარქსისტთა უმრავლესობა ინგლისურ, ამერიკულ და ფრანგულ რევოლუციებს "ბურჟუაზიულ" რევოლუციებად იხსენიებს, ვინაიდან მათ წარმოების ფეოდალური საშუალებებიდან კაპიტალისტურზე თანდათანობით გადასვლა მოჰყვა. ამ კუთხით, რევოლუციები არა უმრავლად პოლიტიკური მღელვარების ხანმოკლე და დამატებითი პერიოდებია, არამედ საზოგადოებრივი გარდაქმნების გრძელი და ღრმა პროცესი. არსებობს მოსაზრება, რომ ვთქვათ, 1917წ. დანერგული რუსეთის რევოლუცია მხოლოდ 1991-ში, საბჭოთა კავშირის დაშლით დასრულდა, მაგრამ "კომუნისტების აშენების" უმთავრეს მიზანს მაინც ვერ მიაღწია.

მარქსისტული თეორიის თანახმად, რევოლუციებს სოციალ-ეკონომიკურ დონეზე არსებული წინააღმდეგობები იწვევს — პრინციპში, რევოლუცია მზავგეროლია და ჩაგრულის, ექსპლოატატორისა და ექსპლუატირებულის დაპირისპირების ანარეკლია და, აქედან გამომდინარე, ექსპლოატატორი კლასობრივი საზოგადოება დასაღუპადაა განწირული. მარქსს მიაჩნდა, რომ სწორედ რევოლუცია იქნებოდა დუდილის ის წერტილი, როცა კლასობრივი ბრძოლა

კლასობრივი თვითმწყნება ესაა კლასის მიერ საკუთარი ობიექტური მდგომარეობისა და ინტერესების სუბიექტური გაცნობიერება. ამდენად, კლასობრივი თვითმწყნება ხანს უსკამს კლასიკურ მარქსისტულ სხვაობას ორ ცნებას შორის: "კლასი თავისთავად და" კლასი საკუთარი თავისთვის". ეს უკანასკნელი კლასის საერთო მინსების დაცვაში აქტიურად ჩართული კლასობრივი სიდიდარობის მაგალითია. ამდენად, კლასობრივი თვითმწყნება "ყალიბ ცნობიერების" ანტონიმაა. რაც თავის მხრით დამახინჯებული გაგებაა, რომელიც დამორჩილებული კლასებისთვის მათი ექსპლუატაციის ფაქტის მინქმალას ისახავს მიზნად და შედეგად, პოლიტიკურ პასიურობას იწვევს. მარქსს სჯეროდა, რომ სოციალური კონფლიქტის გამოვლერებას თავისთავად მოჰყვებოდა კლასობრივი თვითმწყნება ჩამოყალიბება, ლენინი კი ამტკიცებდა, რომ პროლეტარიატში აუცილებელი იყო კლასობრივი თვითმწყნების ჩამოყალიბება რევოლუციური პარტიის ხელმძღვანელობითა და წინამძღოლობით.

მაო ძე-დუნი (1893-1976)

მარქსიზმის ჩინელი თეორეტიკოს და ჩინეთის ს ხალხო რესპუბლიკის ლ დერი (1949-76წწ). თუდაი რველად გი ბიბლიოთეკარ დ დ ჰედაგოვ დ მუშაობდ 1921 წელს მონაწილეობა მ ილო ნ ნური კომუნისტ კრი პარტიის ჩამოყად ბებ , ხ ილო 1935 წელს მის ლიდერივ გახდა. როგორც პოლიტიკურ-მა თეორეტიკოსმა, მაო მარქსიზმ-ლენინიზმი სოფლის მეურნეობაზე აგებული. თუმცა მაინც ტრადიცი კლი საზოგადოების მოთხოვნებს მ ავრი.

მ ს მ რთიკლობა ხ რ დ სოცირდება ე წ "კულტურულ რევოლუცი სიან" (1966-70) რ დიკალურ კვალი არულ მოძრ იო ბასისან, რ მელ იც გმო დ ელი-ტ ზმს და "კაპიტალ ზმის დ მქაშვებს" და როძელსაც შედგება რთომასმელ ბი ნ სოც ლური რღვევა. რეპრესიკტი დ დახერუტები მოჰყვა.

ღია კონფლიქტად გადაიქცეო და და ერთ კლასს მეორეთი ჩაანაცვლებდა. მარქსის აზრით, სოციალური რვეოლუცი ის ეპოქა მაშინ დაიწყო, როცა კლასობროგი სისტემა — იგოე "საწარმოო ურთიერთობებმ — ახალი მანქანა-დანადგარების, ანუ საწარმოო საშუალებების განვითარების ხელისშემშლელ პირობად იქცა. მისი ღრმა რწმენით, ეს იყო კლასობროგი ანტაგონიზმის თავი და ჩაგრულ კლასს (კაპიტალიზმის პირობებში — პროლეტარიატს) კლასობრო თვითშეგნებას ჩამოუყალიბებდა. ხოლო ამის შემდეგ, პროლეტარიატი უკვე რვეოლუციურ ძალად გადაიქცეოდა და აჯანყდებოდა კიდევ.

1917 წლის ბოლშევიკურმა რვეოლუციამ რუსეთში, ლენინის თაოსნობით, რვეოლუციის მარქსისტული თეორია ორი მნიშვნელოვანი თვლსაზრისით განავითარა: ჯერ ერთი, კლასიკური მარქსიზმისაგან განსხვავებით, რაც ობიექტური პირობებით ბუნებრივად შეზადებულ რვეოლუციას კლასობროგი საზოგადოების აუცილებელი მოსაობის პირობად თვლიდა, ლენინმა "რვეოლუციური სიტუაციის შექმნის" თუზისი წამოაყენა. ბოლშევიკებმა ძალაუფლება 1917 წლის ოქტომბერში ჩაიგდეს ხელში მიუხედავად იმისა, რომ ე.წ. "ბურჟუაზიულ რვეოლუცია რუსეთში მხოლოდ იმავე წლის თებერვალში მოხდა და პროლეტარიატიც საკმაოდ მცირერიცხოვანი და პოლიტიკურად უმწიფარი იყო. და მეორეც: სწორედ ლენინმა აღიარა პოლიტიკური წინამძღოლობის აუცილებლობა "წარმმართავი პარტიის" სახით, და ეს როლი ბოლშევიკებმა იტვირთეს. შესაბამისად, შევეიძლია ვთქვათ, რომ რუსული რვეოლუცია უფრო გადატრიალება იყო, ვიდრე სახალხო ჯანყი. თებერვლის რვეოლუციისაგან განსხვავებით, რასაც მონაწილის გაუქმება მოჰყვა, ოქტომბერში ძალაუფლება არა მასებმა, არამედ რვეოლუციონერთა ერთმა ჯგუფმა ჩაიგდო ხელში. ამიტომაც ფიქრობს ბვერი, რომ XX საუკუნეში, მარქსიზმ-ლენინიზმის დროშით მოსული ბვერი კომუნისტური რეჟიმი სწორედ იყო მარქსის რვეოლუციური იდეალის გაყალბება იყო და სხვა არაფერი.

ასე მაგალითად, 1949 წ. რვეოლუცია ჩინეთში, რომელსაც სათავეში მაო ძე-დუნი ედგა, კიდევ უფრო დაშორდა მარქსისტულ პირველწყაროს და "რვეოლუციურ კლასად არა თუ უმწიფარი პროლეტარიატი, არამედ სოფლის უღატაკესი გლეხობა გამოაცხადა.

რევოლუციის არა-მარქსისტული თეორიები

ამგვარი თეორიები ორ საკითხში ვერ თანხმდებიან მარქსის დებულებებთან: მათ ძალა არ ყოფნით აღიარონ, რომ რევოლუციები ღრმა ეკონომიკური და საზოგადოებრივი პროცესების ანარქულია და მათ უფრო პოლიტიკური სისტემის გარდაქმნად მიიჩნევენ, ვიდრე სოციალური სისტემის სახეცვლილებად. მეორეც, რევოლუცია განიხილება არა როგორც ისტორიის ლოკალური, გარდაუვალი პროცესი, არამედ როგორც გარკვეული პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ვითარების შედეგი.

რევოლუციის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო პოპულარული თეორია პოლიტიკისადმი სისტემათა თეორიის მიყენებაში გამოიხატა. ეს იმას ნიშნავს, რომ პოლიტიკური სისტემა ხანგრძლივად შეინარჩუნებს მდგრადობას, თუკი ხელისუფლების "ხარკებელ" გაწონასწორებულია "წელიწადში, ანუ იმ გარეგანი წნებით, რასაც ხელისუფლება მუდმივად განიცდის. ამგვარად, რევოლუცია შესაძლოა გუიანზროთ როგორც პოლიტიკური სისტემის ერთგვარი "დისბალანსი, რასაც ეკონომიკური, კულტურული თუ საერთაშორისო ცვლილებები იწვევს და რასაც არსებული სისტემა ადეკვატურად ვერ ეპასუხება. თავის "რევოლუციურ ცვლილებაში" (1966) ჩალმერს ჯონსონი ამტკიცებდა, რომ რევოლუციები "ფუნქციითაა მორღვევის" დროს ხდება, როცა პოლიტიკურ სისტემა ვეღარ უძლებს ცვლილებების ჯიუტი მოთხოვნის წნებს. მაგ., ცარიზმის თვითმყრობელური რეჟიმი რუსეთში, ვერც ადრეული ინდუსტრიალიზაციის წნებს გაუმკლავდა და ვერც I მსოფლიო ომის დამანგრეველ შედეგებს. სწორედ ასევე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ XX საუკ. ბოლოს, კომუნისტური რეჟიმები საბჭოთა კავშირსა და აღმოსავლეთ ევროპაში ვეღარ პასუხობდნენ ურბანიზებული, უკეთ განათლებული და პოლიტიკურად გათვითცნობიერებული მოსახლეობის მოთხოვნილებებს. ასეა თუ ისე, აგვარი სისტემური ანალიზი რევოლუციების გამოიწვევ, სუბიექტურ თუ ფიქციურად ვერც ვაძლევს მანინც ვერ ითვალისწინებს.

რევოლუციის მეორე თეორია აღმოცენდა სოციალური ფსიქოლოგიის გამოცდილების გათვალისწინებით და მის ერთ-ერთ ფუძემდებლად ალექსის დე ტოკვილი უნდა მოიჩინოთ, რომელიც 1789წ. საფრანგეთის რევოლუციის მიზეზების ახსნას შეეცადა. შემდგომში, სწორედ მისი მოსახრებები დაედო საფუძვლად ე.წ. "მზარდი მოლოდინის რევოლუციის" მოდელს. თავის წიგნში "მეტი რეჟიმი და საფრანგეთის რევოლუცია" (1856) ტოკვილმა მიანიშნა, რომ რევოლუცია მხოლოდ იშვიათად ხდება სრული სილატაკისა და უსამართლობის პირობებში, ანუ მაშინ, როცა სწორედ რომ უფრო ბუნებრივი სასაწარკვეთა და პოლიტიკური ინერტულობა ისადავრებს ხოლმე. პირიქით, რევოლუცია მაშინაა მოსალოდნელი, როცა ჩაგვრის ხანგრძლივი პერიოდის შემდეგ, ხელისუფლება ცოტათი მაინც მიუშვებს მართვის სადაუეებს. ტოკვილის თქმით, "ცუდი მთავრობისთვის გარდატეხა მაშინ დგება, როცა რაღაცის გამოსწორებას ცდილობს". სწორედ ეს მოხდა საფრანგეთშიც, 1788 წელს, როცა ლუი XVI გენერალური ასამბლეის მოწვევას დათანხმდა და საგარაუდოდ, მთელს აღმოსავლეთ ევროპაშიც, XX საუკ. ბოლოს — გორბაჩევისეული რეფორმების შედეგად, პოლიტიკური

სისტემათა თეორია:
თეორია, რომლის მიხედვითაც ნებისმიერი პოლიტიკური სისტემა თვითრეგულირებადი მექანიზმია, და "წელიწადში" (საზოგადოების მოთხოვნებსა თუ მზარდაჭერაზე) შესაბამისი კმედეგებით ანუ ე.წ. "ხარკებით" (მართვის ხერხებით) რეაგირებს.

ალექსის დე ტოკვილი (1805-59)

ფრანგი პოლიტიკოსი, პოლიტიკის თეორეტიკოსი და ისტორიკოსი. 1830 წლის ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ ა.მ.შ.-ს გაემგზავრა. იქაური მართლმსაჯულების სისტემის შესასწავლად, რასაც შედეგად მოჰყვა ფუნდამენტური ნაშრომი "ამერიკული დემოკრატია" (1835-40). სადაც ე.წ. "თანაბარი შესაძლებლობების" კრიტიკა და "უმრავლესობის ტირანიის" წინააღმდეგ გაფრთხილებაა გაჟღერებული. დე ტოკვილის პოლიტიკურ კარიერას 1849 წელს

ლუი ნაპოლეონის დამხობამ დაუსჯევრტილი. მისი უმნიშვნელოვანესი ნაშრომია "ძველი რეჟიმი და ფრანგული რევოლუცია" [1856]. ჯ.ს. მილისადმი მიწერილ წერილებში აშკარა ხდება დე ტოკვილის მტრად ორანჟიანი დამოკიდებულება პოლიტიკური დემოკრატიის მომავლის თაობაზე. მისმა იდეებმა გავლენა იქონია როგორც ლიბერალიზმის და კონსერვატიზმის თეორეტიკოსებზე, ასევე მეცნიერ-სოციოლოგებზეც.

ცვლილებების მოთხოვნის დაკმაყოფილების ნაცვლად, რეფორმამ შესაძლოა კიდევ უფრო გააღვიოს საერთო-სახალხო მოლოდინი და რევოლუციური მისწრაფებებიც გააძლიეროს.

რევოლუციის ამ თეორიის კლასიკური დებულება მოცემულია ტედ გარის ნაშრომში "რატომ ჯანსყდება ადამიანი?" (1970). მისი აზრით, ჯანყი იმ იმედგაცრუების შედეგია, რასაც მოლოდინისა და რეალურად მიღებულის შეუსაბამობა იწვევს. აქედან გამომდინარე, რევოლუციის ყველაზე მეტი ალბათობა მაშინ ჩნდება, როდესაც ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გარკვეულ პერიოდს, უცებ სრული ვარდნა და დაქრუნა მოჰყვება ხოლმე.

რევოლუციის მესამე თეორია ყურადღებას არა პოლიტიკურ სისტემაში არსებულ ამა თუ იმ სახის წნეზე, არამედ საკუთრად სახელმწიფოს ძლიერ და სუსტ მხარეებზე ამახვილებს. გარკვეულ დონემდე სახელმწიფოს შეუძლია წინ აღუდგეს ნებისმიერი ხასიათის შიდა პრობლემებს, ვიდრე მას კონტროლის ბერკეტები უპყრია ხელთ და ამ ბერკეტების გამოყენების პოლიტიკური ნებაც გააჩნია. მსგავს შემთხვევებში ლეგიტიმურობის დაკარგვის შედეგი ან რევოლუციაა, ან რეპრესიები. მართლაც, ამგვარი რეჟიმები პიტლერის გერმანიაში, სტალინის საბჭოთა კავშირში და ჰუსეინის ირაყში არსებობდა, სანამ მათ შიდა ოპოზიციის ტერორისა და რეპრესიების მეშვეობით დათრგუნვა შეეძლოთ. ასეთ შემთხვევებში პოლიტიკური ცვლილება უფრო მოსალოდნელია პოლიტიკური თუ სამხედრო ელიტის აჯანყებას, და არა სახალხო რევოლუციას მოჰყვებს.

ფრანგული, რუსული და ჩინური რევოლუციების შედარებითი ანალიზის შედეგად, ტედა სკოცპოლმა რევოლუციების სოციო-სტრუქტურ-

რული ახსნა შემოგეთავაზა, რომლის მიხედვითაც, რეჟიმის კრახს საერთაშორისო ასპარეზზე მისი სისუსტე და საშინაო პრობლემების მოუგვარებლობა იწყებს. ასე მოხდა ჩინეთში 1911 და 1949წწ., და რუსეთში — 1905 და 1917 წწ. ამის საწინააღმდეგოდ, რეპრესიების პოლიტიკაზე უარის თქვამ (გერმანიის 1949, უნგრეთის 1956 და ჩეხოსლოვაკიის 1968წწ. მოვლენებისაგან და 1989წ. ჩინეთში, ტიანანმინის მოედანზე დატრიალებული ტრაგედისაგან განსხვავებით) გორბაჩოვის სსრკ დაშლამდე მიიყვანა.

შეჯამება

◀ პოლიტიკური კულტურა ადამიანთა ფსიქოლოგიური დამოკიდებულების გამოხატულებდა იმგვარი პოლიტიკური სუბიექტების მიმართ, როგორცაა პარტიები, ხელისუფლება, და კონსტიტუცია. და ეს დამოკიდებულება მათ სიმატეებში, შეხედულებებში, მიდრეკილებებსა და ღირებულებებში აისახება. პოლიტიკური კულტურა საზოგადოებრივი აზრისაგან იმით განსხვავდება, რომ მას დროით გამოცდილი ღირებულებები აყალიბებს, და არა რეაქცია ამა თუ იმ პოლიტიკურ მოყვენასა თუ პოლიტიკური ფიგურის ქმედებაზე.

◀ პიროვნებებიცა და ჯგუფებიც პოლიტიკურ შეხედულებებსა და ღირებულებებს სწორედ პოლიტიკური ურთიერთობების პროცესში იძენენ. ეს ან პიროვნების მთელი ცხოვრების განმავლობაში ხდება და ან აღზრდილია განპირობებული — ოჯახური თუ რელიგიური, ან — მას-მედიის ზეგავლენით შეთვისებული.

◀ სამოქალაქო კულტურის ცნება დიდი კამათის საგანი იყო მუდამ. მასში იმგვარ ფსიქოლოგიურ პრიორიტეტებს მოიაზრებდნენ, როგორც მართაში თანამონაწილეობა და მყარი დემოკრატიული წესრიგის შენარჩუნებისათვის აუცილებელი, ხელისუფლების კანონიერების აღიარება. თუმცა, სამოქალაქო კულტურა შეიძლება უფრო დემოკრატიის შედეგი იყოს, და არა მისი წინაპირობა. მარქსისტებისა და სხვა რადიკალების აზრით, "გაბატონებულნი კულტურა მუდამ თავსმოხვეულია, პროფილფირებულ ჯგუფთა ინტერესების დასაცავად.

◀ სამოქალაქო პასიურობით გამორჩეული თანამედროვე საზოგადოებები, ზოგის აზრით, სამოქალაქო კაპიტალის ნაკლებობასაც განიცდიან და ამას ბოლოდროინდელი ცვლილებებით, მზარდი ინდოიდუალიზმითა და სულ უფრო გაღრმავებული უთანასწორობით ხსნიან.

◀ ლეგიტიმურობა პოლიტიკურ მდგრადობას განაპირობებს, რამდენადაც ხელისუფლებას მართვის მანდატს ანიჭებს საერთო-სახალხო აღიარების საფუძველზე. ლეგიტიმურობა შეიძლება ტრადიციულ, ქარიზმატულ თუ კანონიერ-რაციონალურ ავტორიტეტს ემყარებოდეს. ეს უკანასკნელი

თანამედროვე საზოგადოებებში ლეგიტიმურობის ყველაზე გაურკვეველ საფუძველად მიიჩნევა, რამდენადაც კონსტიტუციონალიზმისა და არჩევითი დემოკრატიის შედეგად ჩამოყალიბებულ მმართველობის ფორმებს უკავშირდება.

◀ თანამედროვე საზოგადოებების სტრუქტურულმა უთანასწორობამ, ვაითუ, უფრო გაართულოს ლეგიტიმურობის მიღწევა. ლეგიტიმაციის კრიზისი, შესაძლოა, ერთის მხრივ დემოკრატიული წყობისათვის დამახასიათებელმა, ეკონომიკაში "ჩარყვის" აუცილებლობამ და მეორეს მხრივ, საბაზრო ეკონომიკის დაწერილ თუ დაუწერიელ კანონებს შორის უთანხმოებამ გამოიწვიოს.

◀ რევოლუციები პოლიტიკური სისტემის შესაცვლელად გამიზნული საერთო-სახალხო ჯანყია და მათ ზოგი უფრო ღრმა საზოგადოებრივი გარდაქმნების სიმპტომად, სხეები კი — პოლიტიკური სისტემის თანამდევი უთანასწორობის გამოფლენებად, იმედგაცრუების შედეგად თუ ხელისუფლების უნიათობის დასტურად მიიჩნეეს.

კითხვები განსასჯელად

◀ სამოქალაქო კულტურა — წარმატებული დემოკრატიული მმართველობის წინაპირობა თუ — მისი შედეგი?

◀ სახელმწიფო მმართველობაში სახალხო თანამონაწილეობის ხედრითი წილი შემცირდა თუ, უბრალოდ, სხვა ფორმები შეიძინა?

◀ შესაძლებელია თუ არა მრავალკულტურულობის დაზავება ნაციონალიზმის რომელიმე ფორმასთან?

◀ საზოგადოებები უნდა დაეცვათ კულტურული მრავალფეროვნებისაგან თუ პირიქით?

◀ რა ჭირდება ლეგიტიმურობის შენარჩუნებას თანამედროვე საზოგადოებებში?

◀ ემუქრება თუ არა კაპიტალისტურ სახელმწიფოებს ლეგიტიმურობის მუდმივი კრიზისი?

◀ რა უფრო სწორია — რევოლუციის სოციალურ, თუ პოლიტიკურ ფენომენად გააზრება?

დამატებითი საკითხავი

Almond, G.A. and S. Verba (eds), *The Civic Culture Revisited* (Boston, MA: Little, Brown, 1989).

Bauman, Z., *Identity* (Cambridge: Polity, 2004).

Cohen, A., *Theories of Revolution: An Introduction* (London: Nelson, 1975).

Parekh, B., *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and political Theory* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006).

Putnam, R., *Bowling Alone: The Collapse and revival of American Community* (New York: Simon&Schuster, 2000).

მას-მედია და პოლიტიკური ბერკეტები

"ადამიანი, როგორც წესი, თვალს უფრო უყურებს, ვინემ ხელს; ხილულს ყველა ხედავს, რეალობის შფერანება კი ყველას როდი გააჩნია".

ნიკოლო მაკიაველი, მთავარი [1531]

ურთიერთობის ხელოვნება პოლიტიკის საფუძველთა-საფუძველია და ავტორიტარი მმართველებიც კი, თუნდაც მონქვებითი ლეგიტიმურობის მიედაწვევად, იძულებულნი არიან ხალხს "ელაპარაკონ". დემოკრატიულ სახელმწიფოებში, ურთიერთობის რთული და მრავალმხრივი პროცესი ისეთი ხერხებით მიმდინარეობს, როგორცაა ფართომასშტაბიანი კამპანიები, საზოგადოებრივი აზრის კვლევა, დებატები თუ საჯარო გამოსვლები. თავისთავად დემოკრატია მართლაც შეიძლება პოლიტიკური ურთიერთობის ერთგვარ ფორმადაც მიიჩნიოთ, რამდენადაც იგი წარმოუდგენელია მუდმივი დიალოგის გარეშე ხელისუფლებასა და მოსახლეობას შორის. ოღონდ ვეცაა — პოლიტიკურ ურთიერთობებს, როგორც წესი, შუამავალი სჭირდება და იშვითად რომ პოლიტიკურ ინფორმაციას თავად პოლიტიკოსებისაგან ვიდებდეთ; ძირითადად, პოლიტიკის შესახებ ის ვიცით, რასაც ჟურნალ-გაზეთებში ამოუკითხავთ, ტელევიზიის ეკრანზე ვხედავთ, რადიოთი ვისმენთ და ბოლო დროს, ინტერნეტში მოვიძიებთ ხოლმე. აქედან გამომდინარე, მას-მედია უბრალოდ კომუნიკაციის საშუალება კი არაა, არამედ თავად პოლიტიკური პროცესისი განუყოფელი ნაწილი, რომელიც არა მარტო ასახავს, გაუღენასაც ახდენს მთლიანად საზოგადოებაში ძალთა გადანაწილებას.

ამ თემაში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკანძო საკითხები:

- < რა თეორიები არსებობს პოლიტიკისა და მას-მედიის ურთიერთკავშირის თაობაზე?
- < მას-მედია აძლიერებს თუ ძირს უთხრის დემოკრატიას?
- < როგორ აისახა მართვის პროცესებზე მედიის მნიშვნელობის ზრდა?
- < რამდენადაა მას-მედია პასუხისმგებელი გლობალიზაციის შემოტევაზე?
- < რამდენად წარმატებით იყენებს ხელისუფლება მას-მედიას როგორც პროპაგანდისტულ მანქანას?
- < გარდაუვალია თუ არა "დაპირების" ტექნოლოგიები მედიის ეპოქაში?

მას-მედიის მოდელები

პლურალისტური.

გაბატონებული-იდეოლოგიური.

ელიტის მორჩილი

თავისუფალ-საბაზრო.

მედია, დემოკრატია და მართვა

დემოკრატიის გუსავი?

მას-მედია და მართვა.

მედიის გლობალიზაცია.

პოლიტიკის ბერკეტები

პროპაგანდის ხერხები.

პიარ-ტექნოლოგიები.

შეჯამება/კითხვები

განსასჯელად/

დამატებითი საკითხავი

მას-მედის მოდელები

მას-მედია

მედია იმ საზოგადოებრივი ინსტიტუტების ერთობლიობაა, რომლებიც დაკავებული არიან ფაქტების, ინფორმაციებისა და მოვლენების შეკრება-გაერთიანებით მონივე ტექნოლოგიების გამოყენების წყალობით. მედია ადამიანთა უდიდეს რაოდენობასთან ამყარებს კავშირს, რაც მისი "მას-ურობის" საწინდარია. ინფორმაცია ვრცელდება როგორც სამაუწყებლო (ტელევიზია, რადიო), ასევე ბეჭდური (ჟურნალ-გაზეთები) მედია-საშუალებებით თავის მხრივ, "ყვიოლს" და "სოლიდურ" გაზეთები შესაძლოა. განსაკუთრებულ სიმაჰათა-ანტიმაჰათებს გამოხატავენ. მას-მედის როლი და გავლენა განსაკუთრებით გაიზარდა ე.წ. "ახალი მედის" (საკაბელო და სატელევიზიო ტელეკომუნიკაციები, ინტერნეტი და ა.შ.) შექმნის შემდეგ.

მედია პოლიტიკურად მას შემდეგ გახდა მნიშვნელოვანი, რაც XIX საუკ. ბოლოს, საერქნობლად იმატა წერა-კითხვის მცოდნეთა და, შესაბამისად, ჟურნალ-გაზეთების რაოდენობამ. ახლა აღარაუინ კამათობს იმაზე, რომ თანდათანობით, სოციალური და ტექნოლოგიური ცვლილებების კვლად, მასმედია გავლენიანი პოლიტიკური ძალა გახდა და ზოგჯერ პოლიტიკური პროცესების წარმმართველიც კი. საგულენსხმოა სამი უმთავრესი მომენტი: ჯერ ერთი, შესუსტდა პოლიტიკური სოციალიზაციის იმგვარი "პირველად" რგოლების გავლენა, როგორებიცაა ოჯახი და საზოგადოებრივი კლასი. თუკი ადრე ადამიანი იშვიათად თუ შეიცვლიდა — ყოველ შემთხვევაში, რადიკალურად მაინც — ბუშეობაში ან სიჭაბუკის დროს ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ შეხედულებებსა და სიმაჰათებს, თანამედროვე საზოგადოებაში ინდივიდუალისტური და სამომხმარებლო ღირებულებების გავრცელების შემდეგ, უწინდელი ვითარება მნიშვნელოვნად შეიცვალა. შესაბამისად, გაფართოდა მედიის პოლიტიკური გავლენის არეალიც — რადგან სწორედ იგია ის უმთავრესი მექანიზმი, რომელიც პოლიტიკური ინფორმაციას აწეღის საზოგადოებას და მის არჩევანსაც განაპირობებს.

მეორეც: ტელევიდტორიისა და ინტერნეტში ჩართულთა რიცხვის განუხრელი ზრდის შდეგად, საინფორმაციო საშუალებებმა ლამის თითოეული ადამიანის ყოველდღიურ ცხოვრებაში დაიდოს ლომის წილი. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ დღეს ხალხი უფრო მეტადაა მიჯაჭვული მედიაზე, ვიდრე ეს აქამომდე იყო. მაგალითად, ტელევიზია ახლა უფრო მნიშვნელოვანი წყაროა პოლიტიკური ინფორმაციის თეალსაზრისით, ვიდრე ნებისმიერი თავყრილობა თუ ნაბეჭდი ტექსტი; სხვათა შორის, საორტული გადაცემების ყურებაც გაცილებით მეტს ურჩევნია, ვიდრე ვარჯიში თუ რაიმე საორტულ ღონისძიებაში მონაწილეობა. ეკ კი არა, თანდათან საყიდლებზე გასვლაც გვეზარება და საჭირო საკონულს ინტერნეტით უეკუთავთ. გასათვალისწინებელია ინტერნეტის შზარდი პოლიტიკური მნიშვნელობაც: 2006 წ. უკვე მილიარდზე მეტ ადამიანს მიუწევდებოდა მასზე ხელი: ამერიკაში — 62%, ავსტრალია/ოკანიაში — 51%, ევროპაში — 36%; თუცა მომხმარებლების რიცხვი იზრდება აფრიკაშიც, ლათ ამერიკასა და ახლო აღმოსავლეთშიც.

მესამე: მედია გავლენიან ეკონომიკურ ფიგურადაც ჩამოყალიბდა. არამცთუ მთავარი მედია-კორპორაციები გახდნენ მსოფლიო მნიშვნელობის „მომამშეებნი, არამედ უამრავი წვრილ-წვრილი კომპანია ჩაერთო ერთ დიდ „ინფორმდუსტრიაში“, რაც საგამომცემლო საქმეს, ტელევიზიას, კინოს, მუსიკას, კომპიუტერების წარმოებასა და ვიდეოკომუნიკაციებს მოიცავს. მაიკროსოფტის, უორნერის, დისნეისა და სხვა მსგავსმა კორპორაციებმა ისეთი ეკონომიკური გავლენა და ძალაუფლება მოიპოვეს, არც ერთ ხელისუფლებას არ ძალუძს მათი უგულებელყოფა.

აღარაუინ დაობს, რომ თუ მთლიანად მედია არ განსაზღვრავს პოლიტიკურ სიმაჰათებსა და ღირებულებებს, ყოველ შემთხვევაში, მოქალაქეთა პოლიტიკურ არჩევანზე მაინც დიდ გავლენას ახდენს. საკამათო

მხოლოდ ამ გუელენის პოლიტიკური წონაა. პოლიტიკაზე მედიის ზემოქმედების რამდენიმე განსხვავებული მოდელი არსებობს და მათგან ოთხია ჩვენთვის საინტერესო:

- < პლურალისტური
- < გაბატონებულ-იდეოლოგიური
- < თავისუფალ-საბაზრო
- < ელიტის მორჩილი

პლურალისტური მოდელი

პლურალიზმში ზოგადად, განსხვავებულობას და მრავალფეროვნებას ნიშნავს. მას-მედიის პლურალისტური მოდელი მედიას განიხილავს როგორც ერთგვარ იდეოლოგიურ ბაზარს, სადაც პოლიტიკური შტებულებების ფართო სპექტრია გამოტანილი. მართალია, ბოლომდე არაეინ უარყოფს მოსაზრებას, რომ მედიას შეუძლია ზეგავლენა პოლიტიკურ შტებულებებსა და სიმპათიებზე, მაგრამ მაინც იმთავითვე იგულისხმება, რომ გუელენა არსებითად მიუკერძოებელია, ანუ — მედია საზოგადოებაში განსხვავებული ძალების განწონასწორებას ცდილობს.

პლურალისტური თვალსაზრისის თანახმად, მედია განსაკუთრებით დადებით როლს თამაშობს — როგორც საზოგადოების "ინფორმატორს", ის დემოკრატიის ხარისხსაც უზრუნველყოფს და ხელისუფლების მკონტროლებელიცაა. მისი, როგორც "დემოკრატიის დარაჯის" ფუნქცია კარგად გამოჩნდა 1974წ., როცა "უომინგტონ პოსტმა" უოტერგეიტის სკანდალი გამოიძია და პრეზიდენტი ნიქსონი აიძულა, თანამდებობიდან გადამდგარიყო. უფრო მეტიც, ბევრი ამტკიცებს რომ ინტერნეტის წყალობით, პლურალიზმი და პოლიტიკური კონკურენცია კიდევ უფრო გაიზარდა, რადგან დღეს ნებისმიერ პროტესტანტ ვგუფს, ვთქვათ, თუნდაც ანტი-გლობალისტებს, საკმაოდ იაფად და შედეგიანად შეუძლიათ საკუთარი ინფორმაციის გავრცელება და კამპანიების წარმოებაც. თუმცა, პლურალისტურ მოდელს სერიოზული ხარვეზებიც ახასიათებს: ასე მაგალითად, შედარებით სუსტ და არაორგანიზებულ ვგუფებს ხელი არ მიუწვდებათ მთავარ გამოცემებზე თუ საეთერო "პრაიმ-ტიმებზე", რადგან მედიის იდეოლოგიური ბაზარი მაინც შედარებით ეიწროა და ისტებლიშმენტზე ორიენტირებული. მით უმეტეს, კრძობა საკუთრება და ხელისუფლებისგან ფორმალური დამოუკიდებლობა შეიძლება საკმარისი საფუძველი ვერ გამოდგეს მედიის ოპოზიციურობისათვის, თუკი გუითვალისწინებთ საკმაოდ არაერთგვაროვან ურთიერთობებს ხელისუფლებას, უუნარალისტებსა და მედია-მაგნატებს შორის.

პოლიტიკური სოციალიზაცია
ესაა პროცესი, რომლის დროსაც ადამიანები გარკვეულ პოლიტიკურ მრწამსსა თუ ღირებულებებს ეზიარებიან და შემდგომ თაობიდან თაობას გადასცემენ ხოლმე. ამ პროცესის "პირველად რგოლებად" ჩვეულებრივ, ოჯახებსა და სკოლებს მიიწვევენ, ხოლო ეთქვათ კოლეგებს, სამგობროს თუ იგუე მას-მედიას — "შეორად საფუთრად განიხილვენ. პოლიტიკური სოციალიზაციისადმი ინტერესი განსაკუთრებით გაძლიერდა ე.წ. ბიჟეიორ-ისტული რვეულციის დროს, როცა მასში პოლიტიკური მიდრეკილებებისა თუ ქციის ამხსნელი (შესაძლოა, განმპირობებელი) დამატებითი სტიმული დაინახუნ. თუმცა კრიტიკოსები ამტკიცებენ, რომ სოციალიზაცია ადამიანის ფსიქოლოგიის გამარტებულ მოდელს გეთაზობს, რაკილა მას დასწავლის უბრალო შედეგად განიხილავს და თავისუფალი აზროვნების უნარს დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებს.

ნოამ ხომსკი (დაიბ. 1928)

რადიკალურად განწყობილი ამერიკელი ინტელექტუალი, ენათმეცნიერი. აღმოსავლეთ ვიროკინგან ემიგრირებულ ოჯახში დაიბადა და ჰირველი აღიარება ლინგვისტიკის განხრით მოიპოვა. მისმა "სინტაქსურმა სტრუქტურებმა" (1957) მთელი გადატრიალება მოახდინა ამ დარგში — იმ რევოლუციური თეორიის შედეგად, რაც ენების შესწავლისადმი ადამიანის თანდაყოლილი უნარის არსებობას ასახეობდა. მისი რადიკალიზმი ვიეტნამის ომის დროს გამოვლინდა და თანდათანობით ხომსკი ამერიკული

საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ უმთავრეს კრიტიკოსად იქცა. მისი შეხედულებები ასახულია სრულიად განსხვავებული ტიპის ნაშრომებში: „ამერიკული ძალაუფლება და ახალი არისტოკრატია“ (1969), „დღევანდელი სამხედრო ჯეშინი“ (1999), „სექსუალიზმი და თვითგადარჩენა“ (2004). ედვარდ ჰერმანთან ერთად დაწერილ წიგნში „თანხმობის ფაბრიკა“ (1988) მან მკაცრად გააკრიტიკა მას-მედია როგორც ადამიანთა დამრავლებელი — იმპერიალისტური აგრესიის მხარდასაჭერად.

გაბატონებულ-იდეოლოგიური მოდელი

ამ მოდელის თანახმად, მედია პოლიტიკურად კონსერვატიულ ძალად აღიქმება, რადგანაც ძირითადად ეკონომიკური თუ საზოგადოებრივი ელიტის ინტერესებს ასახავს და მასების მორჩილებასა და პოლიტიკურ პასიურობას უწყობს ხელს. გრაჰმის აზრით, მედია მხოლოდ ბურჟუაზიული იდეების პროპაგანდას ეწევა და კაპიტალისტურ კეგემონიას განამტკიცებს. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მას-მედიის მფლობელობა განაპირობებს მის მიერ გაერტყეული პოლიტიკური თუ სხვა შეხედულებების ხასიათს, მფლობელებად კი, როგორც წესი, მცირერიცხოვანი საერთშორისო მედია-კორპორაციები გვევლინებიან. მათგან ყველაზე გავლენიანი — ექვსია: AOL-Time Warner, News Corporation, Viacom, Disney, Vivendi Universal, Bertelsmann. ამ გაგებით, მედია უდიდეს როლს ასრულებს გლობალიზაციის ხელშეწყობის მხრივ.

გაბატონებულ-იდეოლოგიური მოდელის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ვერსიაა ნოამ ხომსკისა და ედ ჰერმანისეული "პროპაგანდისტულ ფორმა, რაზეც ისინი წერენ წიგნში "თანხმობის ფაბრიკა" (1994). ავტორები საუბრობენ იმ 5 ფილტრზე, რაშიც თავად მედია ატარებს პოლიტიკურ "ნიუსებს":

- < მფლობელთა ბიზნეს-ინტერესები
- < რეკლამის დამკვეთთა და სპონსორთა ინტერესები
- < ხელისუფლების წარმომადგენელთა და საქმიანი წრეების ლობისტთა ინტერესები
- < ჟურნალისტთა მიმართ საგარეულო მუქარა თუ წნეხი
- < საბაზრო კონკურენციისა და სამომხმარებლო კაპიტალიზმის უპირატესობათა ურყევი რწმენა.

ხომსკის ანალიზი ნათლად წარმოაჩენს, რამდენად შესწევს მას-მედიას ძალა, დემოკრატიის სახელით უზრუნველყოს, ვთქვათ, საერთო-სახალხო მხარდაჭერა ამერიკის იმპერიალისტური საგარეო პოლიტიკის

მიმართ. თუმცა კრიტიკას ვერც ეს მოდელი გაექცა, რაკილა იგი სათანადოდ არ აფასებს იმ პროგრესულ პროექტებს, რაც სოციალური, რასობრივი, თუ ეკონომიკური სფეროების მიმოხილვას ისახავს მიზნად — კონკრეტულად, საზოგადოებრივი მანუქებლობების ეფორში. მეტიც, იმის თქმა რომ მხოლოდ მედია აყალიბებს ხალხის პოლიტიკურ შეხედულებებს, ძირშივე არასწორია — ვინაიდან უარყოფის პიროვნების მიერ კრიტიკული შეფასების უნარს და შესაძლებლობას. საკუთარ ფილტრში გაატაროს მედიის ესა თუ ის ინფორმაციული გზავნილი.

ელიტის მორჩილი მოდელი

ეს მოდელი იმაზეა მიმართული, თუ ვინ აკონტროლებს, ასე ეთქვათ, არა ნედლეულს, არამედ უკვე მზა პროდუქციას: რედაქტორები, ეურნალისტები, თუ მიმომხილველები საქარისად დამოუკიდებელი არიან, რათა ნებისმიერმა მედია-მაგნატმა მათ ყოველდღიურ საქმიანობაში პირადად ვერ ჩაყოს ცხვირი და მხოლოდ ზოგადი პოლიტიკის განსაზღვრით შემოიფარგლოს. საქმეც ისაა სწორედ, რომ ნებისმიერ საბჭოში თუ მთავარ სეარძელში ის ხალხი ზის, ვინც საკუთარ პოლიტიკურ სიმპათიანტინათიებს მისდევს. სწორედ ესაა მიზეზი, რომ ზოგის აზრით, გაზუღუქებულ ელიტას არაფერზე თავის შეწუხება აღარ უნდა, ხოლო კონსერვატორები კი სრულიად საწინააღმდეგოს ამტკიცებენ — უნივერსიტეტებში განათლებამდებული, ლიბერალი ინტელექტუალების ღირებულებები შორს დგას ხალხის მასების მოთხოვნებისაგანო. ცალკე ფემინისტები გაიძახიან — ტელეარხებზე მამრთა ბატონობა სუფევსო.

მოკლედ, ე.წ. "ელიტარული მოდელი" უკეთ კი გვიხსნის, რატომ შეიძლება მას-მედიის მიერ ასახული პოლიტიკური შეხედულებების სექტრი უფრო შეზღუდული იყოს, ვიდრე ამას ქლურალისტები ისურვებდნენ. მაგრამ მას მაინც გარკვეული ნაკლიც გააჩნია. უპირველეს ყოვლისა, იგი საკმარისად ვერ ითვალისწინებს იმ წნეხის არსებობას, რასაც მედიაში დასაქმებული პროფესიონალები განიცდიან — თუნდაც მფლობელთა ინტერესებს, კომერციულ მოსაზრებებს და ე.წ. "სარეიტინგო მონაცემებს".

საბაზრო მოდელი

მას-მედიის საბაზრო მოდელი დანარჩებებისაგან იმით განსხვავდება, რომ საერთოდ არ აღიარებს მედიაში რაიმე მიკრობებას. ამ მოდელის თანახმად, გაზეთები თუ ტელევიზია კი არ განაპირობებს, არამედ მხოლოდ ასახავს საზოგადოების განწყობილებებს. ამის მიზეზად იმას ასახელებენ, რომ მფლობელებისა თუ წამყვანი პროფესიონალების პირადი სიმპათიანტინათიების მიუხედავად, მედიის საქმიანობა უპირველეს ყოვლისა მიზნესია და ბაზარზე ადგილის შესანარჩუნებლად, მაქსიმალური მოგების უზრუნ-

ველეოფას ცდილობს. შესაბამისად, მედია იმას აძლევს ხალხს, რაც "მომხმარებელს სურს" და არა მისთვის საკამათო ან მიუღებელ პოლიტიკურ ინფორმაციას. ასეთი მოსაზრება შესაძლოა ნაკლებად სამართლიანი იყოს იმგვარ საზოგადოებრივ მაუწყებელთან დაკავშირებით, როგორცია, ვთქვათ, ბი-ბი-სი, სადაც ნაკლებად იგრძნობა კომერციული თუ სარეკლამო წნები, მაგრამ იქაც კი სულ უფრო აშკარა ხდება რეიტინგების მზარდი "ტრანია".

და მაინც, იმის მიუხედავად, რომ ეს მოდელი არანაირად არ განიხილავს მედიის კერძო საშუალებებს პოლიტიკური პროცესის აუცილებელ შემადგენელ ნაწილად, მაინც გვეზარება უკეთ ახსნათ პოლიტიკური ცხოვრების გარკვეული ტენდენციები. ერთი მათგანია პოლიტიკისადმი სულ უფრო მზარდი გულაცრუება შესაბამისი თემების დუნედ, ერთფეროვნად გაშუქების ფონზე. ბაზარზე ადგილის დაკარგვის შიშით, სატელევიზიო კომპანიებმა საგრძნობლად შეამცირეს სერიოზული პოლიტიკური დებატების ხედარითი წილი ეთერში და, ასე ვთქვათ, "ინფოსიერის" სასარგებლოდ, მოქალაქეების გათვითცნობიერების ვალდებულებაზეც ხელი აიღეს.

მედია, დემოკრატია და მართვა

დემოკრატიის გუშაგი?

მას-მედიის წვლილი დემოკრატიულ პროცესებზე ერთ-ერთი ყველაზე საკამათო საკითხია მედიისა და პოლიტიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით. ბევრისათვის თავად თავისუფალი პრესის არსებობა უკვე დემოკრატიული მართვის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი ნიშან-თვისებაა. და მაინც, რაში ვლინდება მედიის, როგორც "დემოკრატიის გუშაგის" როლი? რატომ ხდება სათუო მას-მედიის დემოკრატიულობა და რატომ ხედავენ მასში გარკვეულ საფრთხეს თავად დემოკრატიისათვის? მას-მედია დემოკრატიულ პროცესს ოთხი საშუალებით შეიძლება შეუწყოს ხელი:

- < პოლიტიკური დებატებისა და თანამონაწილეობის ხელშეწყობით
- < ხელისუფლების გადაცდომებისაგან საზოგადოების დამცველის როლის შესრულებით
- < ძალაუფლებისა და პოლიტიკური გავლენის გადანაწილებით
- < დემოკრატიისათვის ხელსაყრელი სამოქმედო მექანიზმის ამუშავებით

მას-მედიის დემოკრატიულ ფუნქციას ბევრი იმაში ხედავს, რომ სწორედ მას შეუძლია შექმნას ასპარეზი საქმიანი და სერიოზული პოლიტიკური პაექრობის გასამართავად. ამის მთავარი სიკეთე კი ის გახლავთ, რომ უკეთ გათვითცნობიერებული, უფრო დამოუკიდებლად მოაზროვნე მოქალაქეები პოლიტიკურადაც მეტად აქტიური იქნებიან. ამ მხრივ მედიას პოლიტიკური განათლების ფუნქციაც აკისრია. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მას-მედია, როგორც დემოკრატიული პოლიტიკისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე პროცესის — დიალოგის ასპარეზი, მნიშვნელოვნად "შეჭიდა"

თავისუფალი პრესა:
როგორც წესი, კერძო მფლობელობაში მყოფი გაზეთები თუ ზოგადად სხვა მედია-საშუალებები, რომლებიც ცენზურისა და სახელმწიფო ჩარევისაგან თავისუფალი არიან.

ასამბლეის, პარლამენტისა თუ ადგილობრივი სათათბიროს მსგავსი ოფიციალურ წარმომადგენლობით ინსტიტუტებს. იგი ასე ვთქვათ, უკეთაო კი მოერგო ამ როლს, ეინაიდან, ზემოხსენებული ინსტიტუტებისაგან განსხვავებით, შემოსაზღვრული არაა მხოლოდ არჩევითი პოლიტიკური ფიგურებით და შესაბამისად, ინტერეუებისა თუ პოლიტიკური შოუების მემკვიდრე, უფრო ფართო სპექტრის შეხედულებებისა თუ თემების ტირაჟირება შეუძლია. ამგვარად, მეცნიერნი, ბიზნესმენები, პროფკავშირული ლიდერები, სხვადასხვა ინტერეს-ჯგუფთა ლობისტები სწორედ პრესისა და ტელევიზიის საშუალებით ახერხებენ საკუთარი აზრისა თუ არგუმენტების მოსახლეობამდე მიტანას. თავის მხრე, მოსახლეობასაც აქვს საშუალება, საკუთარი აზრი დაფიქსიროს ეთერში პირდაპირი ჩართვების, ეს-ემელების გავზავნისა თუ ინტერნეტ-ფორუმებში განწყვიანებით სწორედ ეთერში კამათი და აზრთა გაცვლა-გამოცვლა უფრო ცოცხალი და სინტერესო, ვიდრე ამა თუ იმ სპეციფიურ საკითხთან დაკავშირებით პოლიტიკოსთა ფორმალური და ხშირად, მოსაბეზრებელი გამოსვლები ლამის ყველა ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოებში. ამ მხრე, მას-მედიის როლი სწორედ ისაა, რომ რაკილა პოლიტიკაში საკუთარი ინტერესები არ გააწინიო, ფურნალისტები და ტელეშეყვანები უფრო იმით არიან დაკავებულნი, არაკომპეტენტურობის, კორუფციისა თუ უბრალოდ, სიბეცის მაგალითები გამოაშხურონ და საზოგადოების გათვითცნობიერების გზით, პოლიტიკოსებს საკუთარი მდგომარეობით ბოროტად სარგებლობის საშუალება აღარ მისცენ. ცხადია, ამ მდგომარეობის შესრულება მხოლოდ მთლიანად დამოუკიდებელ, ხელისუფლების გაყენისაგან თავისუფალ მედიას ძალუბს. შესაბამისად, დემოკრატიული მართა ან საზოგადოების მიერ დაფინანსებული მედიის ანგარიშვალდებულებას გულისხმობს სწორედ ამ საზოგადოების მიმართ, ანდა კერძო მედიისათვის შესაბამისი თავისუფალი კონკურენციის საშუალების მიცემას.

მას-მედია იმითაც უწყობს ხელს დემოკრატის, რომ საზოგადოებაში ძალაუფლებისა და პოლიტიკური გაყენის წონასწორობის დაცვას ცდილობს. ყველაზე უკეთ ეს "ახალი მედიის" საშუალებით ხერხდება, რომელიც გატილებით აადვილებს როგორც ინფორმაციის მოაუებას, ასევე მის გაცვლა-გამოცვლას. კომუნიკაციის საშუალებების შექმნის მთელი ისტორია — საბეჭდი დაზვის გამოგონებიდან, ვიდრე კომპიუტერის შექმნამდე, უფრო ხელისუფლების გაძლიერების ტენდენციებს ამჟღავნებდა, ვიდრე ზოგადად საზოგადოებრივი პოზიციებისა. მაგრამ კომუნიკაციების საშუალებათა რევოლუციის ე.წ. "მესამე ტალღამ" XX საუკ. 90-იან წწ., ყრძოდ კი სატელევიზიო და საკაბელო ტელევიზიების, მობილური ტელევიზიებისა და ზოგადად, ციფრული ტექნოლოგიების გაჩენამ "ინფორმაციული საზოგადოების" ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი. შეუდარებლად მრავალფეროვანი ინფორმაციის იოლად ხელმისაწვდომობა სწორედ იმას ნიშნავს, რომ მოქალაქეები დღეს უკვე აღარ არიან დამოკიდებულნი მხოლოდ ხელისუფლებისათვის სასურველ ინფორმაციაზე და პოლიტიკოს აჟანსცენანზეც — ეროვნული ხელისუფლებებისა და ტრადიციული პოლიტიკური ელიტების გვერდით — ხულ უფრო ხშირად ჩნდებიან არასახელისუფლებო აქტიორები — არასამთავრობო ორგანიზაციები, სხვადასხვა ინტერეს-ჯგუფები და დამოუკიდებელი ექსპერტები. მათი წყალობით, საზოგადოება

ინფორმაციული

საზოგადოება

ესაა საზოგადოება, სადაც ინფორმაციის შექმნა, განაწილება და მართვა

უმათესეს ეკონომიკური და კულტურული საქმიანობაა.

რასაც კრძოლ, კომპიუტერი-

ინფორმაციის პროცესებისა და

ინტერნეტის სულ უფრო

ფართო გამოყენება უწყობს

ხელს. ინფორმაციულმა

საზოგადოებებმა ინდუს-

ტრიული საზოგადოებები

ჩაანაცვლეს, რადღნადაც

ფიზიკური კაპიტალის.

როგორც ღლეუათის

უმათესეს წყაროს ადგილი

უკვე ინფორმაციამ და

ცოდნამ დაიკავა. საინფორ-

მაციო ეპოქამ

ხელისუფლებათა უმათესეს

პასუხისმგებლობად ცოდნა-

განათლების მიღების

ხელშეწყობა იქცა, როგორც

არა მხოლოდ

საერთაშორისო კონკურენ-

ტუნარიანობის უზრუნველყე-

ფისი, ასევე ნებისმიერი

მოქალაქისათვის მეტი

შესაძლებლობების მიცემის

პირობა. თანამედროვე

„უსაზღვრებო კომუნიკა-

ციების წყალობით, ამგვარი

საზოგადოება გლობ-

ალურიანსაც იხრება,

თუმცა შესაძლოა, მასაც

უთანასწორობის ახალი

ფორმები ახასიათებდეს

(ზოგი ინფორმაციულად

უფრო „ზღიდარია“ და

ზოგიც — შედარებით

„ღარიბი“).

უკვე განსხვავებულ, არა მხოლოდ ოფიციალურ წყაროებიდან მომდინარე ინფორმაციას იღებს უამრავ საკითხთან დაკავშირებით — იქნება ეს გარემოს დაცვისა თუ გლობალური სიღატაკის პრობლემები, ჯანდაცვა თუ სამოქალაქო უფლებები. ასევე, სწორედ მოზილურებითა და ინტერნეტით შეიარაღებულმა ანტიგლობალისტებმა და კაპიტალიზმის შეუროგებულმა მკინა-აღმდეგეებმა დაიარაზეა და იმგვარი ორგანიზაციებზე ზეაულების მოხდენა მოახერხეს, როგორცაა მსოფლიო საეკონომიკური ორგანიზაცია და ე.წ. „ღიდი რეიანი“.

დღესდღეობით ფართოდ გავრცელებული „ელექტრონული დემოკრატია“ მეშვეობით მედიის დემოკრატიული პოტენციალი კარგად გამოჩნდა სახელმწიფოთა მართვაში სამოქალაქო თანამონაწილეობის ზრდის თვალსაზრისით შესაბამისად, ზემოხსენებული ერთგვარი „გაუცხოება“ თუ პოლიტიკისადმი გულაცრეება ბევრ განვითარებულ ქვეყანაში, შეიძლება აუხსნათ არა როგორც დემოკრატიით უკმაყოფილება, არამედ — დემოკრატიული პროცესის უუნარობად, ფეხი აუწყოს დღევანდელი ინფორმირებული საზოგადოების შეხედულებებს — როგორ და რა სახით სურს ხალხს პოლიტიკაში ჩართვა და საკუთარი თვალსაზრისის დაფიქსირება. ელექტრონული დემოკრატია, რომლის იარაღებიც სატელევიზიო ინტერაქტივი და ინტერნეტის მეშვეობით ხმის მიცემაა, სულ ცოტა, სამი უპირატესობით გამოირჩევა: ჯერ ერთი, პოლიტიკური აქტიუობის გამოსახატვად, აუცილებელი აღარაა ხალხმრავალი თავიირობები; მოქალაქეებს უკომბლემოდ მიუწვდებათ ხელი ინფორმაციაზე და ერთმანეთსაც სწრაფად და თავისუფლად უზიარებენ საკუთარ თვალსაზრისს; საკუთარი აზრის საჯაროდ დაფიქსირება სულ იოლად — მინიდან გაუსეულად შეუძლიათ თუმცა, კრიტიკას ვერც ამგვარი დემოკრატია გადაურჩა და ზოგიერთის აზრით ის არაქტიუელი სირთულეები, როგორცაა, ეთქვამთ, არჩევნების გაყალბება — სულ უფრო იოლი ხდება ელექტრონიკაზე დამყარებული მეთოდებით უფრო სერიოზული კრიტიკული მოსაზრებებიც არსებობს: როცა მინ მჯდომი კაცი დემოკრატიულ პროცესში მონაწილეობას ღილაკზე თითის დაჭერით გამოხატავს, ამან შესაძლოა პოლიტიკური თანამონაწილეობის არსი თავდაყირა დააყენოს და მოქალაქეობრივი ვალდებულების განცდაც უბრალო სამომხმარებლო არჩევანის ღონემედ დაიყვანოს.

მაგრამ საქმეც ისაა, რომ მედია, პირდაპირ ითქვას, „ხელისუფლებათა პასუხისმგებლობის გარეშე“ (კურანი და სიტონი, 2003). რაოდენ გათვითცნობიერებულნიც არ უნდა იყვნენ ეურნალისტები, როგორც არ უნდა ცდილობდნენ თავი „ხალხის ხმა“ წარმოაჩინონ, არჩეული პოლიტიკოსებისაგან განსხვავებით, ისინი საკუთარი თავის გარდა არავის წარმოადგენენ და ამიტომ, ვერც საზოგადოებრივი აზრის გამოხატვას დაიჩემებენ. ბევრი მიზუნი არსებობს, ხელისუფლებისაგან მედიის დამოკიდებულებაშიც შეეიტანათ ეჭვი: როგორც უკვე ვთქვით, მედიის წარმომადგენლებსა და პოლიტიკურ ელიტას შორის, ძალზე ხშირად, არაერთგვაროვანი ურთიერთობები მყარდება ხოლმე, რაც დაღს ასევე მედიის პოლიტიკურ შეხედულებებს და მისი „გუშავობის“ უნარსაც სათუოდ ხდის.

მას-შედიდა და მართვა

ასეა თუ ისე, ამ ჩვენს "ინფორმაციულ ხანაშ" მას-შედიდა გვირიან გავლენას ახდენს მართვის პროცესებზე. აღსანიშნავია მას-შედილის მხრიდან სერიოზული განსჯის მაგოვრად, პოლიტიკოსთა პირად ცხოვრებაზე აქცენტის გადატანა. გაერთიანებულ სამეფოში და სხვა საპარლამენტო ქვეყნებში უკვე პოლიტიკის "პრეზიდენტიატიკა" და "ამერიკანიზაციაზე" კი ალაპარაკდნენ. აქ შედიის რამე აკვირებამათს კი არა გვაქვს საქმე, უბრალოდ, იგი ცდილობს მასიურ მომხმარებელს კარგად შეუფეროს პოლიტიკოსი მისალის, რადგან მისი პლატფორმა და პროგრამა ნაკლებად რომ ვინმეს აღელვებდეს. მსგავსი ტენდენცია მოჩანს არჩევნების დღითან დამსგავსებაშიც, როცა ამომრჩევლის ყურადღებას იქით მიმართავენ, პირველი ვინ მგვა ფინიშთან და არა გამარჯვებულის სამომავლო გეგმებზე. პოლიტიკური კონკურენცია სილაშხის კონკურსს ემსგავსება და ლიდერებიც საკუთარ პარტიათა საფირმო ნიშნების ფუნქციას ასრულებენ ხოლმე. მათი შესაფუძვლისას, გადამწყვეტი "ტელევიზიულური" უნარ-ჩვევები ხდება (თავისუფალი მიხერა-მოხერა, მოსწრებელი სიტყვა, "ხალხთან სიახლოვე" და ა.შ.) და არა მათი პოლიტიკური ხედვის ავ-კარგინათა თუ სერიოზული პოლიტიკური კამათის ნიჭი.

იმთავითვე ნათელი იყო, რომ მედიის ეპოქაში, პოლიტიკურ ლიდერთა ქცევა შეიცვლებოდა და მათი კარიერაც ბევრად იქნებოდა დამოკიდებული პრესისა თუ ტელევიზიის ყთილგანწყობაზე. ჩაცმულობა, ვარცხნილობა, თუ მიხერა-მოხერა სულ უფრო მეტად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს პოლიტიკური სიმპათია-ანტიპათიების გამოყვითის დროს. ყოველივე ამან უბრალოდ კი არ შეცვალა თანამედროვე პოლიტიკის "სახე", არამედ მის "ხასიათზე" იქონია გავლენა. "ვარსკვლავურ" სენი მრავალ პოლიტიკოსს შეეყარა და უკვე ბევრი პრეზიდენტი, პრემიერ-მინისტრი და პარტიის ლიდერი საკუთარ "საუთორო ლიდერობას" ამკვიდრებს. ისინი უკვე უშუალოდ, ტელევიზიანიდან "ელაპარაკებიან" მოსახლეობას. ამ ტენდენციის ერთ-ერთი შედეგი ისაა, რომ პოლიტიკური ძალაუფლების საფუძველი ცალკეული პოლიტიკოსის/ლიდერის "ცნობადობა", მის მიმართ მედიის მიერ გამოჩენილი ყურადღება ხდება — რაც მეტია ინტერესი მედიის მხრიდან, მით მეტია პოლიტიკური წონაც. ოღონდ მედალს მეორე მხარეც აქვს: საჯაროდ არა მარტო წარმატებების დემონსტრირება ხდება, შეცდომებიცა და გადაცდომებიც საყოფელთა განსჯის საგანად იქცევა ხოლმე.

მედია პოლიტიკურ კულტურასაც აჩვენებს თავის კვალს და ქვეყნის მართვის მეთოდებზე ამითაც ახდენს გავლენას. ზოგჯერ მედალს ცინიკური განწყობების დანერგვასაც აბრალევენ, რაც ხალხის მზარდ უნდობლობას იწვევს როგორც ზოგადად პოლიტიკოსის, ასევე ყველა ჯურის მთავრობებისა თუ ცალკეული პოლიტიკოსების მიმართ (ლოიდი, 2004). შესაძლოა, სწორედ ამან გამოიწვია მყარი დემოკრატიებისათვის დამახასიათებელი ბოლო-დროინდელი ის ტენდენციები, რაც არჩევნებისადმი გულგრილობაში და პარტიათა რიგების შეთხულებას გამოიხატა. და რაა ამის მიზეზი? ზოგადად პოლიტიკოსებისა და კონკრეტული ხელისუფლებისადმი უანსალი კრიტიკული დამოკიდებულება ცხადია, სასიცოცხლოდ აუცილებელია დემოკრატიული მართვის პრინციპების უზრუნველსაყოფად. ოღონდ წინას-

პოლიტიკური მიკრობება

ესაა ერთი ჯგუფის ლიბერლებებისა თუ ინტერესებისათვის მუდმივად უპირატესობის მინიჭება სხვათა საზარალოდ. მიკრობება ზოგჯერ უფრო მოსახრებების გამუქებაა, ვიდრე ფაქტების და ასეო დროს მის საპირწინედ "ობიექტურობა" მოიანბნება; მაგრამ როცა ფაქტები და მოსახრებები თოლმისაქცევადაა ერთმანეთზე გადაამული, მაშინ მიკრობების საიონსირო ცნებად უკვე "ხალხს" ითვლება. მიკრობების განსხვავებულობა ფორმები არსებობს: შეუსილბაი მიკრობება ამკარა და გამიზნული (მაგ., სარედაქციო მინამე-თი თუ კომენტარი); პრო-პავანდისტული მიკრობება მიზანმიმართული და შეგნეული, ოღონდ კლემების დონეს ვერ ცდება (მაგ., "ზარამაცი სტუდენტობა", ანდა "პირსისხლიანი მაჰმადიანება"); უნებლიე — როცა პროფესიულ საქმიანობას აკე-ატებული წინასწარგანწყობით წარმართა (ეთქვათ ახალი ამბების "შერევისას"); იდეოლოგიური მიკრობება შენიღბული და სუბიექტურია — იგი გარკვეული ბრწოსით განპირობებულ მოსახრებებსა და ლიბერლებებს ეყარება (როცა მაყენს მიანჩია, რომ კრძაო საკუთება. არჩვენის უფლება და სეკულაროზის — პოლიტიკური ცხოვრების "ნორმალურ" ნიშან-თვისებებია).

წირობის დაცვა სამართლიან კრიტიკასა და ლანძღვას შორის რეალურად საკმაოდ ძნელი საქმეა. ბოლო-ბოლო, მედია მაინც კომერციაა, და ეს თავის დაღს აჩენს ახალი ამბებისა თუ მოულოდნელების გაშუქებას. კომენტარებისა და ინტერპრეტაციის კორიანტელში ხალხს სულ უფრო უჭირს "ქართო ფეკილი-ისაგან განასხვავოს". ასევე, სულ უფრო და უფრო მოსაწყენი ხდება სავალდებულო პოლიტიკური დებატები თუ პოლიტოლოგიური ანალიზები და მედიასაც მთელი ყურადღება სხვადასხვაგვარ სკანდალებსა და ინტრიგებზე გადააქვს.

მედია თავად "პოლიტიკის კეთების" პროცესშიც არ თამაშობს უკანასკნელ როლს: მთელი საზოგადოებისა არ იყოს, ხელისუფლებაც მყისიერად ღებულობს ინფორმაციას დედამიწის ნებისმიერი წერტილიდან. არადა, ზოგჯერ ბერის ცოდნა, ვინძლო, უცოდინრობაზე სახიფათოც აღმოჩნდეს. ამის მაგალითად გამოდგება ამერიკის შეერთებული შტატების უძღურება წინასწარ განეჭვრიტა და თავიდან აეცილებინა 200 წ. II სექტუბრის ტერორისტული აქტები. პრობლემა ის კი არ იყო, რომ ა.შ.შ. მწირი იფორმაციას ფლობდა ალ-ქაიდას გვემებსა და ზრახვებზე, — უბრალოდ, ზღვა მასალის დაგროვებამ გონიერული ანალიზი გახადა შეუძლებელი. მეტიც, რაც უფრო სწრაფად ედება მსოფლიოს ახალ-ახალი ინფორმაცია, მთავრობებიც იძულებულნი ხდებიან დაუყოვნებლივ, ზოგჯერ ბოლომდე გაუაზრებლად მოახდინონ მათზე რეაგირება. იმ ეპოქაში, როცა კვირაში შვიდი დღე ეთორიდან 24 საათის განმავლობაში უწყვეტად ვადევნებთ თვალს ახალ ამბებს, ხელისუფლებებსაც ზუსტად ანალოგიურ რეჟიმში უწყობს მუშაობა. იმის შიშით, ინერტულობა არ დაგეწამონო, პოლიტიკოსები იძულებულნი ხდებიან ხშირად წინასწარი ანალიზისა და სამომავლო შედეგების გაუთვალისწინებლად გადადგან ესა თუ ის ნაბიჯი. მას-მედიის გეულენის ზრდამ ხშირ შემთხვევაში სწორედ მედია და არა ხელისუფლება აქცია პოლიტიკური დღის წესრიგის დამდგენად და პოლიტიკური გეზის განმსაზღვრელად. ასე მაგალითად, როდესაც 2004წ. დეკემბერში, აზიური ცუნამის კადრებს მთელი მსოფლიო პირდაპირ ეთერში ადევნებდა თვალს, და თანაგრძნობით გამსჭვალული რიგითი ადამიანები მზად იყვნენ დაზარალებულთა დასახმარებლად უკანასკნელი დანაზოგები გაეღოთ, წამყვანი ქვეყნის ხელისუფლანი იძულებულნი შეიქნენ, სერიოზულად გაეზარდათ დახმარების ფინანსური მასშტაბები.

მედიის გლობალიზაცია

საეთერო ლიდერობა:

თანამედროვე პოლიტიკურ ლიდერობის დამახასიათებელი ტენდენცია, "გაემიჯნონ" თავის პარტიასა თუ მთავრობას, და ძირითადად ტელეკრანის მეშვეობით, საკუთარი პოლიტიკური ხაზისა თუ იდეოლოგიური პლატფორმის რეკლამირებას მიჰყონ ხელი.

მედიის მზარდი პოლიტიკური გავლენის შედეგია მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესის გააქტიურებაც. ყველაფერი რადიომ და ტელევიზიამ წამოიწყეს, და სულ უფრო გართულდა ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახლეობისთვის სხვა ქვეყნების სამაუწყებლო კომპანიების მიერ გავრცელებული ცხელ-ცხელი ამბებისა თუ მათი ანალიზის დამალვა. სწორედ ამან განაპირობა აღმოსავლეთ ევროპის კომუნისტური რეჟიმების რყევა და 1989-91წწ. მოულოდნელი პროცესი უფრო გაადრმევა სატელევიზიო ტელევიზიის, ინტერნეტისა და მობილური ტელეფონების გავრცელებამ. მართალია, ჩინეთი და სინგაპური ჯერ კიდევ ცდილობენ ინტერნეტის კონტროლირებას, მაგრამ

დროთა განმავლობაში, ეს სულ უფრო და უფრო სათუო ხდება. შესაბამისად, მას-მედია ხელს უწყობს გლობალიზაციას და იმეკარ შორსშიშვალ კოლი-ტიკურ ტენდენციებს, რაც გლობალური კაპიტალისტური ეკონომიკის შექმნას, სახელმწიფოს როლის დაქინებებსა თუ ერთგვაროვანი მსოფლიო კულტურის ჩამოყალიბებას გულისხმობს.

დაჯ-კამათის საგანი გახდა მედიის როლიც კულტურის გლობალიზაციის საქმეში. მაგალითად, სამომხმარებლო და მატერიალიზტურ ღირებულებათა საყოველთაო გავრცელება შზარდი გლობალური კაპიტალიზმის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს და როგორც ბენჯემინ ბარბერმა (1995) შენიშნა, ეს სახალი სამყარო სულ უფრო ემსგავსება ერთგვარ "მაკ-მსოფლიოს" — მასობრივი კომუნიკაციებისა და თანამედროვე კომერციის უხალესი ტექნოლოგიებით ვაზაუებულ იმ ერთ დიდ გასართობ პარკს, სადაც სწრაფი მუსიკის, სრაფი ინტერენტისა და სწრაფი კვების მოყვარულები, მაკ-დონალდისის სასადილოებში მაკინტომის ეკრანებს მიხეჩევიან. ამ თვალსაზრისს თუ გაეზიზიარებთ, მსოფლიო კულტურათა, სარწმუნოებათა და ტრადიციათა მრავალფეროვნება ერთგვარმა "ეესტერნიზაციის" თუ "ამერიკანიზაციის" პროცესმა ჩაანაცვლა, რაც სწორედ ე-წ. "მედია იმპერი-ალიზმის" მეშვეობით ხორციელდება. კულტურული გლობალიზაციის დასაჯული, კონკრეტულად — ამერიკული ხასით არა მხოლოდ სამომხ-მარებლო კაპიტალიზმის "დასაჯულიზობითა" განპირობებული, არამედ გლობალური მედიის ამერიკული წარმომავლობითაც, რაც იმაშიც მეღაენდება, რომ ინგლისური ლამის მსოფლიო ენად გადაიქცეს, ხოლო პოლეთლის ფილმებსა თუ ამერიკულ ტელეპროგრამებს კაცობრიობის უდიდესი ნაწილი უყურებს.

ოღონდაც, ამ პროცესს თავისი საწინააღმდეგო დინებაც ახლავს: მედია კი ცდილობს კულტურული განსხვავებების "შერბილებას", მაგრამ ამავე დროს, მეორე, სწორედ განსხვავებისა და მრავალფეროვნების გამოკვეთის ძლიერი ტენდენციაც არსებობს და ეს უკვე არაერთხელ გამომეღაენდა სხვადასხვა ხახით ჯერ ერთი, როგორც იგივე ბარბერი ამტ-კიცებს, "მაკ-მსოფლიოს" გაჩენამ იმადროულად, მებრძოლი ისლამის, ანუ ბარბერისავე ტერმინოლოგიით ჯიჰადის ფენომენის გააქტიურება გამოიწვია, და აქვე სახსენებელი კულტურულ ბაზარზე ცდილობს საკუთარი გამორჩეულობისა თუ განსხვავებულობის შენარჩუნებას. კოკა-კოლას, MTV-სა თუ მაკდონ-ალდისს გარდა, განვითარებულ ქვეყნებში სულ უფრო და უფრო მეტად იკიდებს ფეხს "ბოლოედის" ინდური ფილმებიც, აღმოსაჯული საბრძოლო ხელოვნებების ეპოსებიც, "ეთნომუსიკა" თუ არადასაჯული რელიგიური მიმ-დინარეობები და მედიცინის არატრადიციული მეთოდები.

მომხმარებლობა

ეს ის ფსიქოლოგიური და სოციოლოგიური ფენომენია, როცა ბედნიერების სიროვნული ვასკლა მატერია-ლოერი სიმდარის მოხმარებათთანაა გვიგავსებუ-ლი და მას ე-წ. "საპროდუქტ-ბლო საზოგადოების" გაჩენას უკეთშირებენ. ამეკარ საზოგადოებაში ამოსაჯული მომხმარებლობა და არა წარმოება თუ მომსახურება. თუკი "წარმოებელი" საზოგადოებე-ბი უმთავრეს მნიშვნელობას დისკიპლინას, მოულოცობასა და მუყითობას ანიჭებენ, აკ უფრო მატერიალიზმში. კელო-ნიზში და სურვილთა მე-სეული აღსრულებათა მთავარი. მომხმარებლობა და არა წარმოება ფსიქოლოგიის გამართლება იმით შეიძლება, რომ წვეულებრივი ადამიანი მით უფრო ბედნიერია, რაც უფრო მეტი სურვილის სწრაფად დაკმაყოფილებას ახსრება. თუკი, მეორეს მხარე, ეს თავსახვეული პროცესთა — როდესაც კაპიტალიზტები რეკლამისა და მარკეტინგის მეშვეობით საკუთარ ინტერესებს მისდევენ და ადამიანებს არწმუნებენ, თითქოს ხარისხ-ანი და პრესტიჯული საქონ-ლის შეძენით (ე-წ. "სოპინგმ") ისინი საკუთარი თავის პატრისცემასაც განისტ-კიცებენ და საზოგადოებრივ მდგომარეობასაც.

კულტურის გლობალიზაცია:

პროცესი, როცა დედამიწის ამა თუ იმ კუთხეში დაჯგოვილი ინფორმაცია ან მატერიალოური თუ კულტურული პროდუქტითა იმ ერთიანი ტენდენციის ნაწილი ხდება, რომელიც თავის მხარე ენებას თუ ქვეყნებს შორის კულტურული სხვაობების "წასმას" ცდილობს.

პოლიტიკის ბერკეტები

პროპაგანდა

ინფორმაცია ან დეზ-ინფორმაცია, რომელიც შევსებულად ვრცელდება საზოგადოების გარკვეული განწყობის შესაქმნელად ან პოლიტიკური ქმედებების გამოსაწვევად. ტერმინი იმთავითვე უარყოფითი ნიშნის მატარებელია, რადგან სიტყუესა და სიყალბეს, საზოგადოებრივი აზრით უხუშ მანიპულირებას გულისხმობს. პროპაგანდა პოლიტიკური მიკრობეჭდვებისაგან იმით განსხვავდება, რომ მას სისტემატური და მიზანმიმართული ხასიათი აქვს. ზოგჯერ ერთმანეთისაგან განსხვავებენ "შუქ (მამალი ტყუელი), "რუხ" (ნახეყარსიმართლე) და "თურ" (თითქმის სიმართლე) პროპაგანდას.

პროპაგანდის ხერხები

მედარია შეხედულება, თითქოს მას-მედია და ხელისუფლება მუდამ კრიჭში ედგენ ერთუროს და პირველი მეორის შეცდომებისა და გადაცდომების მოდარაჯე იყოს (საზოგადოების, ან თუნდაც საკუთარი კომერციული ინტერესებიდან გამომდინარე). პირიქით — მედია ხშირად ყოფილა უშუალოდ თუ არაპირდაპირად კონტროლირებადი ხელისუფლების მხრიდან და მას პროპაგანდისტული მიზნებისთვისაც მშვეფორად იყენებდნენ. ამის კლასიკური მაგალითი იოზეფ გებელსის მიერ შექმნილი პროპაგანდისტული მანქანა იყო ნაცისტურ გერმანიაში, სადაც საზოგადოების "შედუღება" მძლავრი იდეოლოგიური წინების შემეფობით ხდებოდა. 1933წ. გებელსმა ახალი სპეციალური დეპარტამენტიც კი დაარსა — ინფორმაციისა და პროპაგანდის რაიხსსამინისტრო და ცენზურის უმჯურესი სისტემა შემოიღო. ცენზურას ექვემდებარებოდა ყველაფერი — მწერლობა, მუსიკა, თეატრი, ოპერა, მხატვრობა, ქანდაკება, კინოწარმოება თუ რადიომაუწყებლობა. ამ უკანსკელს გებელსი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა და საგანგებოდ იაფო. "სახალხო რადიომაუწყებლობის პროპაგანდისტული ქსელიც შექმნა. მისეე ხელმძღვანელობით, 1933წ. დაიწყო მსოფლიოში პირველი ტელეედაცემების. მართალია, არეალი მხოლოდ ბერლინს მოიცავდა, მაგრამ მაუწყებლობა ლამის II მსოფლიო ომის დამთავრებამდე არ შეწყვეტილა.

მედია-პროპაგანდა კომუნისტური რეჟიმების დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაც გახლდათ. საბჭოთა კავშირში, მაგალითად, არა მარტო პრესისა და რადიო-ტელევიზიის მეკაცი ცენზურა მოქმედებდა, არამედ დაინერგა განსაკუთრებული "ურნალისტური ეთიკაც" — ერთგვარი "მინგანი. ცენზურის" სახით, რაც კომუნისტური პარტიის იდეოლოგიისა და პოლიტიკის სრულ და უპირობო მხარდაჭერას მოითხოვდა. 1985წ. გორბაჩოვის მიერ წამოწყებულმა გლასტნოსტის კამპანამ სათაე დაულო სერიოზულ ცვლილებებს საბჭოურ მედიაში, რასაც შეუცქედა პოლიტიკური შედეგები მოჰყვა. მედიის გაყენამ მიკს 1991წ. აგვისტოში მიადწია, როცა სწორედ ურნალისტებმა და მაუწყებლებმა გაუწიეს წინააღმდეგობა პუტჩს, რომელიც გორბაჩოვის გადაყენებასა და ქვეყანაში კელაე ავტორიტარული მმართველობის აღდგენას ისახავდა მიზნად. ამით მათ არა მარტო პუტჩი "ჩაშალეს", არამედ იმეე წლის ბოლოს, საბჭოთა რეჟიმის დასამარებასაც შეუწყვეს ხელი. თუმცა, რუსეთში მედიის თავისუფლება პოსტ-კომუნისტურ ხანაშიც არ აღმოჩნდა სრული და უღრუბლო: რუსული მედია, ყრმოდ კი ტელევიზია, დღემდე არსებული ხელისუფლების ინტერესების გამომხატველად მოიზრება.

ცენზურა:

ნაოქუამის, დაწერილის, დაბეჭდილისა თუ წარმოდგენილის ერთგვარად ან მიზანმიმართული კონტროლი — ზნებარეი ან პოლიტიკური მიზანშეწონლობის საბაბით

გლასნოსტ:

(რუსული სიტყუაა, "სიმართლის გაუხადებას" ნიშნუეს); პოლიტიკური გავგებით, განსხვებულად მოახროვნებისა თუ მედიის კონტროლის შესუსტება.

სიმართლე ითქუას, მედიის პროპაგანდისტულ იარაღად გამოყენება მხოლოდ ტოტალიტარულ რეჟიმებსა თუ ახალ დემოკრატიებს არ ახასიათებს. შუგახსენებთ, რომ იტალიაში დიდ ეჭვებსა და მოთქმა-მოთქმას იწვევდა სილვიო ბერლუსკონის პრემიერ-მინისტრობა ჯერ 1994, ხოლო შემდგომში — 2001-6 წლებშიც. იტალიის უმდიდრესი ადამიანი, ბერლუსკონი დიდი მედია-

ქსელის მფლობელია და იტალიის 6 კრძო ტელევიზიონიდან სამს აკონტროლებს. 1993წელს, საკუთარი პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად, მან ჩამოაყალიბა პოლიტიკური მოძრაობა "წინ, იტალია!" (ფორცა იტალია) და დიდ წარმატებასაც მიაღწია არა მხოლოდ საზოგადო უკმაყოფილების გამო — დახვეწებული იტალიური პარტიული სისტემისადმი — არამედ იმ დადებით ტელეკამპანიების მეშვეობითაც. რასაც საკუთარი არხებით წყობდა. თუმცა, უკვე ხელისუფლებაში მყოფედ მოსელის დროს, ბერლუსკონის ძალზე ხშირად აკრიტიკებდნენ იმის გამო, რომ გავლენის გავრცელებას სხვა არხებზეც აპირებდა — კერძოდ, საზოგადოებრივ მფლობელობაში მყოფ RAI-ს ტელევიზიაზე. კრიტიკოსების აზრით, ეს ბერლუსკონის ყველა საინფორმაციო საშუალების კონტროლის შესაძლებლობას მიეძღვა და არა მარტო თვითონ, არამედ მისი შემარჯვენე-ცენტრისტული "ფორცა"ც არაკონკურენტულ პირობებში ჩაიყენებდა თავს. მეორეს მხრივ, ბერლუსკონის მომხრეები ამტკიცებდნენ, რომ იგი მხოლოდ იმ ტენდენციური, მემარცხენე-ცენტრისტული პროპაგანდის გაწინასწორებას ცდილობდა, რასაც საზოგადოებრივი ტელევიზია წყობდა. მართალია, იტალიის მაგალითი უჩვეულოა, რამდენადაც ბერლუსკონი ერთდროულად ითავსებდა მედია-მაგნატისა და პოლიტიკური ლიდერის ფუნქციებს, მაგრამ თუნდაც დემოკრატიულად განწყობილი პოლიტიკოსების მედიაზე გავლენის მოპოების მცდელობა, მაინც საყოველთაო მოვლენაა.

პიარ-ტექნოლოგიები

დღევანდელი გადასახედიდან, სულ უფრო საინტერესო ხდება ხელისუფლებისა და მედიის ურთიერთობის ფორმები, ანუ — როგორ იყენებენ ისინი ერთმანეთს, საკუთარი მიზნებიდან გამომდინარე. ამკარაა, რომ დემოკრატიულ ქვეყნებში პოლიტიკური კომუნიკაციების სტილმაც და შინაარსმაც საკმაოდ იცვალა სახე, და ეს არა მარტო საზოგადოებრივ აზრს, არამედ უფრო ფართოდ — პოლიტიკურ კულტურასაც ამჩნევს კვალს. ნებისმიერი ხელისუფლება, მე თუ მკითხაოთ, სიმართლესთან მწყურალადაა: პოლიტიკოსები, უპირველეს ყოვლისა, ხელისუფლების მოპოებასა და შენარჩუნებაზე ზრუნავენ და შესაბამისად, ხალხის მხარდაჭერა ჭირდებათ აქედან გამომდინარე, წარმატების გაბუქვა და შეცდომების მიწიწიწება უწყვეტ ლიბერალურ-დემოკრატიულ გარემოში, სადაც თავისუფალი მედიის არსებობა სახელმწიფო პროპაგანდასა თუ უხეშ იდეოლოგიურ მანიპულაციებს გამორიცხავს, ხელისუფალნი იძულებულნი ხდებიან ინფორმაციის ახალ-ახალ ტექნოლოგიებს მიმართონ ინფორმაციის კონტროლისა თუ გავრცელების განხრით, რასაც "ნიუსების მართვის" თუ "პოლიტიკური მარკეტინგის" სახელით იხსენიებენ ხოლმე. ამდენად, დღევანდელ ხელისუფალთა ძირითად საქმედ ინფორმაცია და პოლიტიკური კურსის მომგებიანად წარმოჩენა, ასე ეთქვათ, "გაპიარება" იქცა.

„პიარის“ ხელოვნება, რასაც ე.წ. პიარ-ტექნოლოგიები ახორციელებენ, შემდეგი კომპონენტებისაგან შედგება:

- < ინფორმაციის სრული "გაცხრილვა" მედიაში მის გაშვებამდე
- < ინფორმაციის წყაროების კონტროლი სახელისუფლებო პოლიტიკის გატარების თვალსაზრისით
- < საინფორმაციო გადაცემებში, ყურადღების უმნიშვნელო ღებტალებზე შეგნებულად გადატანა
- < ინფორმაციის მხოლოდ სასურველ არხებისათვის მიწოდება
- < ინფორმაციის ბოლო წუთამდე "დაკონსერვება" — მისი გადამოწმებისა თუ უარყოფის შესაფერხებლად
- < "სკანდალურ" ამბების გაშუქება რეალურად უფრო მნიშვნელოვანი მოვლენების გადასაფარავად.

საინფორმაციო პოლიტიკის ამგვარად წარმოება ყველაზე წარმატებით ა.შ.შ.-ში ხორციელდება, სადაც არჩვენების მოგების შემთხვევაში, ამა თუ იმ პრეზიდენტის პიარ-ტექნოლოგები მუდამ მაღალ თანამდებობებს იკავებენ თუთრ სახლში. კლინტონის აღმინისტრაციამ, საერთო აზრით, პიარისა და პოლიტიკოსის რეკლამირების საქმე სრულიად ახალ, დახვეწილ საფეხურზე აიყვანა. პოლიტიკის კარგად "შეფუთვის" მნიშვნელობას დიდ ყურადღებას ანიჭებდნენ ბლერის მთავრობაშიც, რამაც ზოგიერთ კრიტიკოსს ისიც კი აფიქრებინა — ბლერს საკუთარი გარეგნობა უფრო ადარდებს, ვიდრე სათქმელიო. სწორედ ბლერის დროს მოხდა ხელისუფლების საკომუნიკაციო საშუალებების ცენტრალიზაცია — პრემიერ-მინისტრის პრეს-სამსახურის თაოსნობით; ამ დროს დაინერგა ჟურნალისტებისადმი შერჩევითი მიდგომის პრაქტიკაც და მათი წახალისება მოვლენების დადებითად გაშუქების, ხოლო უგულვებელყოფა — კრიტიკული შეფასებების შემთხვევაში; 1998-2006 წლებში სამჯერ გაიზარდა საბიუჯეტო დანახარჯები პიარ-კამპანიებსა თუ მთავრობის საქმიანობის "რეკლამირებაზე".

ოღონდაც დიდი შეცდომა იქნებოდა გეეფიქრა, თითქოს მედია მთლად უცოდველი იყოს ამ საქმეში. მედიას ისევე ჭირდება ხელისუფლების კეთილგანწყობა, როგორც ხელისუფლებას — მედია საშუალებების თანადგომა და ზოგ შემთხვევაში, გამომცემლები, რედაქტორები თუ ჟურნალისტები თავად ურიგდებიან ხოლმე პიარ-ტექნოლოგებს — ორმხრვ სასარგებლო შეთანხმებების საფუძველზე. დიდ ბრიტანეთში ამის მაგალითი იყო ბლერის მთავრობისა და მედია-მაგნატ მერდოკის ურთიერთობა: როცა მისი ყველაზე პოპულარული გაზეთები — როგორც "მოყვითალო" Sun, ისე უსერიოზულესი The Times — ლეიბორისტულ მთავრობის კურსის აშკარა მხარდამჭერად მოგვეკვლინენ.

ზოგიერთის აზრით, მთავრობისათვის მედიაზე ორიენტაციის ალება დემოკრატიულ პროცესს აძლიერებს, რადგან ხელისუფლება უფრო უშუალოდ ურთიერთობს საზოგადოებასთან და სწრაფადაც რეაგირებს მის გუნება-განწყობაზე. თუმცა, სხვები პირიქით — ამაში სწორედ დემოკრატიისათვის ხედავენ საფრთხეს, რადგან ეჩვენებათ, რომ მედიასა და მთავრობას შორის ამგვარი დამოკიდებულება მხოლოდ მანამაუღირებისა და არაგულწრფელობისაკენ უბიძგებს ორთვეს — რითაც წარმომადგენლობითი ორგანოების როლის დასუსტება ხდება. საბოლოოდ, შედეგად შეიძლება

პიარი:
არც მთლად ეჭვშეუტანელი ინფორმაციის სასურველ შედეგზე გათვლით მიწოდება.

მოილოთ პოლიტიკური აპათია და ამომრჩევლის ინტერესის გაქრობა თავად არჩევნების მიმართ — თუნდაც იმიტომ, რომ "შიარულს" სტილი მედიისათვის უმთავრესი ხდება და მთავრობაც რაღაც თვითკმარ, უბრალო მოკედელთაგან გამიჯნულ შექანიზმად იქცევა.

შეჯამება

« მედიის პოლიტიკური მნიშვნელობის თაობაზე რამდენიმე, ურთიერთსაწინააღმდეგო თეორია არსებობს. პლურალისტებისთვის მედია ის იდეათა ბაზარია, სადაც განსხვავებულ აზრთა თუ არჩევანთა ფართო სექტორია გამოტანილი; სხვანი ხაზს უსვამენ მედიისთვის დამახასიათებელ მიკროსოპო-გლობას, რასაც საფუძვლად ზოგჯერ მედიასა და ეკონომიკური თუ საზოგადოე-ბრივი ელიტების ურთიერთკავშირი უდევს, ზოგჯერ კი — რედაქტორ-გამომცემელთა თუ ჟურნალისტთა პირადი მოსაზრებები. საბაზრო მოდელის თანახმად, მედია ნაწარმი, უბრალოდ, საზოგადოების განწყობის ანარქელია.

« მედია 4 თვალსაზრისით ასრულებს გადამწყვეტ როლს დემოკრატიულ პროცესში: როგორც სერიოზული და აუცილებელი განსჯის საზოგადოებრივი ასპარეზი, მოსახლეობის პოლიტიკურ გათვითცნობიერებას ემსახურება; როგორც საზოგადოებრივი "გუშაგზი, დაუყოვნებლო რეაგირებს ხელისუ-ფლების გადაცდომებზე; საკუთარი "ახალი ტექნოლოგიების" წყალობით, იგი გაცილებით ხელმისაწვდომს ხდის ნებისმიერ ინფორმაციას და პოლიტიკურ აქტიურობასაც უწყობს ხელს. საბოლოო ჯამში, სწორედ ისაა დემოკრატიის უმთავრესი ინსტრუმენტი. თუმცა, არსებობს მოსაზრება, თითქმის მედია ბოლომდე ნეიტრალური ვერ რჩება და არც მთლად გულწრფელია ხელისუფლებასთან ზედმეტად "ჩახუტების" გამო.

« მას-მედია სხვადასხვა ფორმით მონაწილეობს ქვეყნის მართვაში: მან სახე უტყვალა პოლიტიკური ლიდერობის მოდელს და ამავე დროს, ხელისუფლების გადანიჭილებაც ახდენს გაუღენას. მედია მთავად პოლიტიკური კულტურაც კი შექცავს — პოლიტიკოსებისა და ზოგადად პოლიტიკოსადმი პატივისცემის შესუსტებაშიც დაიღო წვლილი. და ბოლოს, მისი მზარდი გავლენა ჩანს "პოლიტიკის კრთების" პროცესშიც, რადგან პოლიტიკოსებისათვის აუცილებე-ლი ხდება მოუღვენებზე სწრაფი რეაგირება და ზღვა ინფორმაციის დახარისხე-ბა.

« ცალკე დავის საგანი გახდა მედიის როლი გლობალიზაციის საკითხთან დაკავშირებით ზოგნი "მედია-იმპერიალიზმის" საფრთხეზეც კი აღაპარაკდენს. სხვები მასში გლობალური სამომხმარებლო კულტურის გავრცელების, ვესტ-ერნიზაციისა თუ ამერიკანიზაციის ბრმა ინსტრუმენტს ხედავენ. მაგრამ კულტურათა ურთიერთგავლენა, რასაც მედია უწყობს ხელს, თავისთავად არაა ერთგვაროვანი და ერთმნიშველოვანი პროცესი.

« ხელისუფლება მედიას ხშირად პროპაგანდისტული მიზნებით იყენებს, რაც მასზე უშუალო კონტროლით ხორციელდება და "ოფიციალურ" თვალსაზ-

რისი ტირაჟირებაში ვლინდება. ამის კლასიკური მაგალითი ნაციონალური გერმანია და კომუნისტური რეჟიმებია. თუმცა, დემოკრატიულ ქვეყნებშიც განჩნდა ახალი ამბებით მანიპულირებისა და პიარ-კამპანიების აგორების ტენდენციები, რაც ხელისუფლებისა და მედიის საკმაოდ "ჩახლართულ" ურთიერთობების მანქანებელია.

კითხვები განსასჯელად

- < რითაა ახალი "ახალი მედია"?
- < მას-მედია საზოგადოებრივ აზრს ასახავს თუ აყალიბებს?
- < სასიცოცხლოდ აუცილებელია თუ არა დემოკრატიული მმართველობისათვის თავისუფალი მედიის არსებობა?
- < როგორ შეცვალა მედიამ პოლიტიკური ლიდერობის ხასიათი? შედეგად, უფრო ძლიერი თუ უფრო სისტი ლიდერები მივიღეთ?
- < არის თუ არა მედია კულტურული "გაერთგვაროვნების" იარაღი?
- < ყველა ხელისუფლება იყენებს პროპაგანდას, თუ მხოლოდ ზოგიერთი?
- < თანამედროვე ხელისუფლებებს პოლიტიკური იმიჯის რეკლამირება უფრო ადვილვით თუ საკუთარი ქმედებების ობიექტური გამსუქება?

დამატებითი საკითხავი

- Axford, B. and R. Huggins (eds), *The New Media and Politics* (London and Thousand Oaks, CA: Sage, 2001).
- Bartle, J. and D. Griffiths (eds), *Political Communications Transformed: From Morrison to Mandelson* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001).
- Meyer, T. and L. Hinchman, *Media Democracy: How the Media Colonize Politics* (Cambridge and New York: Polity, 2002).
- Street, J., *Mass Media, Politics and Democracy* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2001).

პოლიტიკური წარმომადგენლობა, არჩევნები და ხმის მიცემა

"ხმის მიცემა რომ რამეს ცვლიდეს, ვინ დაგვაძლიდა..."

კენ ლეინგსტონის წიგნის სათაური (1987)

არჩევნებს ხშირად პოლიტიკური პროცესის უმთავრეს შემადგენელ ნაწილად მიიჩნევენ. ალბათ ერთ-ერთი უმწვეველი კითხვა ისაა — მართლა ხალხის რჩევლები არიან ჩვენი მმართველები თუ არა? და მეორე — რა წესების თანახმად ტარდება არჩევნები? ბოლო-ბოლო, არჩევნების პროცესი ხომ იგუე დემოკრატიის მოქმედებაში: ამ გზით შეიძლება ხალხმა საკუთარი ხელისუფლება აკონტროლოს და უკმაყოფილების შემთხვევაში, დაითხოვოს კიდევ. ამის წინაპირობა კი პოლიტიკური წარმომადგენლობაა. მარტივად თუ ვიტყვი, პოლიტიკოსი ხალხის მსახურია, რომელსაც ამომრჩეველი საკუთარ პასუხისმგებლობას გადააბარებს ხოლმე. ადრინდელი დემოკრატია, როცა მართვაში ხალხის თანამონაწილეობა პირდაპირ და მუდმივ ხასიათს ატარებდა, უიმედოდ მოძველდა, დღეს სწორედ პოლიტიკური წარმომადგენლობა უნდა მივიჩნიოთ სახალხო მმართველობასთან ყველაზე უფრო მოახლოებულ ფორმად. ოღონდ ისიც ითქვას, რომ არ არსებობს საერთო თანხმობა იმასთან დაკავშირებით, რეალურად როგორ მთავრობოთ ამას, როგორ გაუკეთოთ არჩევანი და სინამდვილეში რას ასახავს არჩევნების შედეგები.

ამ თემაზე შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რა არის პოლიტიკური წარმომადგენლობა? რა ფორმით შეიძლება ერთი პიროვნება მეორის "წარმომადგენელ" იყოს?
- < როგორ მიიღწევა წარმომადგენლობა?
- < რას ემსახურება არჩევნები? რა არის მათი დანიშნულება?
- < რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან საარჩევნო სისტემები და რა უპირატესობები თუ ნაკლოვანებები ახასიათებს ყოველ მათგანს?
- < რას ასახავს არჩევნების შედეგები?
- < რატომ ანიჭებენ უპირატესობას ადამიანები ხმის მიცემის ამა თუ იმ წესს? რა განსაზღვრავს ამომრჩეველის ნებას?

პოლიტიკური წარმომადგენლობა
პოლიტიკური წარმომადგენლობის თეორიები.

არჩევნები
არჩევნების დანიშნულება.
საარჩევნო სისტემები:
ლირსებები და ნაკლოვანებანი.
რა მოაქვს არჩევნებს?

როგორ და რატომ
ვატყუოთ ხმას
ხმის მიცემის მოდელები.

შეჯამება/კითხვები
განსასჯელად/დამატებით
საკითხავი

პოლიტიკური წარმომადგენლობა

წარმომადგენლობა როგორც პოლიტიკური პრინციპი, წარმომადგენლობა საზოგადოებრივი საქმიანობის ისეთი ფორმაა, რომელსაც პიროვნება ან ჯგუფი ადამიანთა უფრო დიდი რაოდენობის სახელით ლაპარაკობს ან მოქმედებს. დემოკრატიისაგან იგი იმით განსხვავდება, რომ თუკი წარმომადგენლობა აღიარებს მიჯნას მმართველთა და მართულთ შორის, დემოკრატია — მისი კლასიკური ფორმით — ამ მიჯნის გაუქმებას და სახალხო თვითმმართველობის დამკვიდრებას ესწრაფვის. თუმცა, წარმომადგენლობითი დემოკრატიაც შესაძლოა, დემოკრატიული მმართველობის შეზღუდულ და არაპირდაპირ ფორმად მოგველინოს, თუკი ისეთ კუმირს დაამყარებს მართულთა და მართულთ შორის, როცა ხალხს საკუთარი აზრის გამოხატვისა და ინტერესთა დაცვის შესაძლებლობა ეძლევა.

წარმომადგენლობის საკითხი იმათივე დრმა პოლიტიკური წინააღმდეგობების მიხვეზი გახლდათ აბსოლუტური მონარქიების დროსაც კი ხელმწიფეს სხვათა ინტერესების გათვალისწინება უხდებოდა (ფეოდალთა, სამღვდლოების, და ა.შ.); ანგარიშგასაწევე ჯგუფებისა თუ ინტერესის წარმომადგენლობის შეზღუდვამ გამოიწვია სწორედ XVII საუკუნისში საშოქალაქო ომი მეფესა და პარლამენტს შორის. ასევე, XIX და XX საუკუნეებში დემოკრატიის გავრცელებასთან დაკავშირებული შეზღუდვები იმის გამო ხდებოდა, თუ რა ძალები უნდა ყოფილიყვნენ წარმოდგენილნი ქვეყნის მმართველობაში; მხოლოდ იმათთვის უნდა ყოფილიყო ეს უფლება დაშვებული, ვისაც პოლიტიკაზე სერიოზულად საფიქრელად ცოდნაც, განათლებაც და თავისუფალი დროც საკმაოდ აქონდა (ვთქვათ, მხოლოდ მამაკაცებს, შექმლებულ ხალხს, ან ამა თუ იმ რასობრივი და ეთნიკური ჯგუფის წევრებს), თუ წარმომადგენლობაში ყველა ზრდასრული მოქალაქე უნდა ევლისხმათ.

დღეს ეს პრობლემა ძირითადად, გადაჭრილია პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპის საყოველთაოდ გავრცელების წყალობით — ერთი ამომრჩეველი, ერთი ხმა. ასე მაგალითად, არათანაბარი საარჩევნო ხმის წესი დიდ ბრიტანეთში 1949წ. გააუქმეს; შვეიცარიაში ქალები საარჩევნო ურნებთან 1971წ. მიუშვეს, ხოლო 1994წ. სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკაში რასობრივი კრიტერიუმით ხმის მიცემა მოისპო. თუმცა, ეს მაინც პოლიტიკური წარმომადგენლობის გამარტოებული გაგებაა — რადგან წარმომადგენლობას არჩევებთან და ხმის მიცემასთან აიგივებს და პოლიტიკოსებს მხოლოდ იმიტომ განიხილავს "წარმომადგენლებად", რომ არჩევნებში გაიმარჯვეს. ამ შემთხვევაში არ ითვალისწინებენ, თუ რა ნიშნით წარმომადგენს ერთი პიროვნება მეორეს და რიზი წარმომადგენელია იგი — წარმადგენის შეზღუდვების, მისწრაფებების, ჯგუფური ინტერესების, თუ რას კონკრეტულად?

პოლიტიკური წარმომადგენლობის თეორიები

არ არსებობს ერთი, ყველასათვის მისაღები თეორია — ყველა ერთ რომელიმე იდეოლოგიასა თუ პოლიტიკურ მრწამსს გამოხატავს. ასე მაგალითად, წარმომადგენლობითი ხელისუფლება იმას გულისხმობს, რომ მთავრობამ ხალხზე "უკეთ იცის"; ხალხმა "მეუთთა" რა და როგორ გააკეთოს; თუ ხელისუფლებაც ხალხს "კავს", რამდენადაც სწორედ მისი ხასიათისა და ბუნების ანარქლია? ამ კითხვებზე პასუხი მხოლოდ სამეცნიერო ინტერესის საგანი არაა და წარმომადგენლობის ესა თუ ის მოდელი წარმომადგენელთა სრულიად განსხვავებული ქმედებების წინაპირობა ხდება: ვთქვათ, არჩეული პოლიტიკოსები მხოლოდ წინასაარჩევნოდ ამომრჩეველთა მიერ ნაკარნახევი ხაზის ერთგულად გატარებით უნდა შემოიფარგლონ, თუ მათი საქმე სწორედ საზოგადოებრივი აზრის შექმნაა და მერე თავად განსაზღვრონ, რაში მდგომარეობს უმთავრესი პოლიტიკური ინტერესი?

მეტყე, ჩვეულებრივ, ერთი და იმავე პოლიტიკური სისტემის ფარგლებში, წარმომადგენლობის რამდენიმე პრინციპი მოქმედებს ხოლმე, რაც ალბათ იმის მანიშნებელია, რომ ცალკე აღებული, ვერც ერთი ვერ უზრუნველყოფს ქვეყნის წარმომადგენლობით მმართველობას. გამოყოფენ 4 ძირითად მოდე-
ელს:

- < მინდობილობითი
- < დელეგირებითი
- < მანდატობრივი
- < იგივეობრივი

მინდობილობითი მოდელი

მინდობილობა, როგორც წესი, იმ პიროვნებას გადაეცემა ხოლმე, ვინც სხვის საკუთრებასა თუ საქმეებზე პასუხისმგებლობა უნდა იკისროს და გადაიბაროს. წარმომადგენლობის, როგორც მინდობილობის გადაცემის კლასიკური განმარტება ედმუნდ ბერკის სიტყვამ შემოგვინახა, რომელიც მან ბროსტოლის ამომრჩეველთა წინაშე წარმოთქვა 1774 წელს:

თქვენ წარმომადგენელს ირჩევთ, ცხადია. ოღონდ არჩევისთანავე, ის უკვე მხოლოდ ბრისტოლის წარმომადგენელი კი არა, პარლამენტის წევრი ხდება — მან არა მარტო საქმით უნდა გიერთგულოთ, არამედ მრწამსითაც! და თუ ბრმად დაგემორჩილათ, კეთილ სამსახურს კი აღარ გაგიწევთ, დაგალალატებთ...

ბერკისათვის, წარმომადგენლობის არსი ნდობის გამოცხადებულთა სამსახურში მდგომარეობდა — ნათელი გონებითა და მტკიცე რწმენით მოქმედებაში. მოკლედ რომ ვთქვათ, წარმომადგენლობა ზნეობრივი ვალდებულებაა: ანუ, ვისაც გონება უჭრის და ბედმა გაუღიმა — შესაბამისი განათლებაც მიიღო — საკუთარი მდგომარეობა სწორულაც რომ ბედისგან დანაგრულთა ინტერესების დასაცავადც უნდა გამოიყენოს. ამ ზედვას აშკარად ელიტარისტული აზროვნების ელფერი დაკრავს: იგულისხმება რომ არჩეულთ უკეთესად ესმით, რა ხურს, რა სჭირდება ხალხს, ვიდრე თავად ამომრჩეველებს. იგივე აზრზე იდგა ჯ.ს. მილი, რომლის წარმომადგენლობის ლიბერალური თეორიის თანახმად, ყველა პიროვნებას კი ქონდა უფლება, ყოფილიყო წარდგენილი, ოღონდ ყველა პოლიტიკური მოსახრება თანაბრად ფასეული ვერ იქნებოდა; შესაბამისად, მან "არათანაბარი ხმის წესის" იდეა წამოაყენა: როცა 4-5 ხმა განათლებულ, დიპლომიან ამომრჩეველს, 2-3 — ოსტატებსა და მაღალი კვალიფიკაციის ხელოსნებს, და მხოლოდ ერთი — რიგით მუშებს მიეკუთვნებოდა. როგორც ის ამტკიცებდა, გონიერი ამომრჩეველი მისი სახელით ჭკვიანურად მოქმედ პოლიტიკოსს დაუჭერდა მხარს, და არა უბრალოდ "სიტყვით მისი გულის მომგებს". ასე რომ, მინდობილობითი წარმომადგენლობა იმ რწმენას ემყარება, თითქოს ცოდნა და გონიერება საზოგადოებაში არათანაბრადაა გადანაწილებული და ყოველი მოქალაქე ვერ ხვდება, რა იქნება მისთვის უმჯობესი.

თუმცა, წარმომადგენლობის ბერკისეული გაგებაც მკაცრად გააკრიტიკეს მისი ანტიდემოკრატიული ტენდენციების გამო. თუკი პოლიტიკოსებმა ერთპიროვნულად უნდა მიიღონ გადაწყვეტილებები იმ მიზეზით, რომ ხალხი უმეტესადაა, მაშინ უკვე ისიც შეცდომაა, ხალხს საკუთარი წარმომადგენლის არჩევის უფლება რომ ეხლევა. მეორეც, საკამათოა რაიმე კავშირის არსებობა წარმომადგენლობასა და განათლების დონეს შორის — ერთია რამდენად უწყობს ხელს სათანადო განათლება რთული პოლიტიკური და ეკონომიკური პრობლემების გაგებას. მაგრამ სათუთაა, რამდენად წაადგება იგი პოლიტიკოსს სწორი "ხეობრთი ნაბიჯის გადადგმაში, როცა საქმე სხვათა ინტერესების დაცვას ეხება. სამწუხაროდ, ცოტაა მაგალითი, როცა განათლება ალტრუიზმს ბადებს და ადამიანებს საზოგადოებრივი პასიხის-მგებლობის განცდასაც უძმაფრებს. და ბოლოს, ტომას პეინის მსგავსი, რადიკალურად განწყობილი დემოკრატები ტრადიციულად შიშობდნენ, რომ მხოლოდ თავის ნებაზე მიშეებული პოლიტიკოსები მინიჭებულ ძალაუფლებას კერძო ინტერესებისათვის გამოიყენებდნენ, თავის პაფლეტში "სალი აზრი" (1776) პეინმა საპირისპირო "დელეგირებით" წარმომადგენლობის მოდელი წამოაყენა და ამტკიცებდა, რომ "არჩეულმა პირმა არასოდეს არ უნდა იქონიოს ამომრჩევლისგან განსხვავებული რაიმე ინტერესი.

დელეგირებითი მოდელი

დელეგატი ის არჩეული პირია, რომელიც უშუალო მითითებით და სხეისი სახელით მოქმედებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იგი სხვათა შტებულებების უბრალო გამხმრუანებელია და ფაქტიურად, უფლება არა აქვს პირადი მოსაზრებები და სიმართლები გამოხატოს. ამის ყველაზე ნათელი მაგალითებია, ვთქვათ, რომელიმე ფირმის წარმომადგენელი ან ამა თუ იმ ქვეყნის ელჩი, ვისაც საკუთარი სახელით ლაპარაკი, უბრალოდ, ეკრძალება. ასევე, პროფკავშირის მაჟანი წევრი, რომელიც რაიმე შეხვედრას ესწრება და წინდაწინაა დარიგებული, რა ილაპარაკოს და რას დაუჭიროოს მხარი, ზუსტად ისევე მოქმედებს, როგორც დელეგატი და არა ბერკისეული წარმომადგენელი. ამ მოდელის მომხრეები მასში პოლიტიკოსთა მიერ მისი წარმადგენლის შტებულებების მაქსიმალურად უკეთ გამოხატვის შექანის ხელაყენების მიხედვით და მასხასიათებელია "ხშირი ურთიერთმონაცვლეობა" წარმომადგენლებსა და წარმადგენთა შორის, და ეს მონაცვლეობა არჩევნების გზით თანამდებობის პირთა ხშირ ცვლამი გამოიხატება. ამავე დროს, რადიკალი დემოკრატები მხარს უჭერენ ინიციირების და გამოხმობის პრაქტიკას, რაშიც პოლიტიკოსთა მეტი პასუხისმგებლობის წინაპირობას ხელაყენ.

"დელეგირებადი წარმომადგენლობის" ღირსებად ის უნდა მივიჩნიოთ, რომ იგი საერთო-სახალხო თანამონაწილეობისა და პროფესიული პოლიტიკოსების პირადი ინტერესების მოთაყვის მეტ შესაძლებლობას იძლევა, ანუ მაქსიმალურად უახლოვდება წარმომადგენლობით ხელისუფლებაში ხალხის უზენაესობის იდეალს.

ალტრუიზმი:
სხვათა კეთილდღეობაზე ზრუნვა, რაც საერთო სიკეთის გაზრებაზეა დამყარებული.

ტომას პეინი (1737-1809)

ბრიტანელი მთაბრუნესი და რეჟოლუციონერი. 1774წ. ამერიკაში გაემგზავრა — დამოუკიდებლობისათვის ომში ჯარისკაცების მხარეს იბრძოდა. შემდეგ საფრანგეთს მიაშურა, სადაც ბეწვზე გადაურჩა გილოტიანას — დიდ ტერორის ეპოქა. მისი რადიკალიზმი პოლიტიკური თავისუფლების იდეით იყო ნასაზრ-

ღობე და ღრმად სწამდა სახალხო თვითმმართველობის აუცილებლობა. მისი მსოფლმხედველობა ახლოს იყო როგორც ლიბერალურ რესპუბლიკანიზმთან, ასევე — სოციალისტურ ვალიტარანიზმთანაც. პეინის ყველაზე მნიშვნელოვანი ნაწარმოებებია "საღი აზრი" (1776), "დაძინების უფლება" (1791) და "გონის ხაუკუნე" (1794).

საყურადღებოდ:

რეფერენდუმი: ღირსებები და ნაკლოვანებები

რეფერენდუმი ხმის მიცემის იმგვარი ფორმაა, როდესაც ამომრჩეველს შეუძლია საყოველთაო აზრი გამოხატოს ამა იუ იმ კონკრეტულ, საზოგადოებისთვის საჭირო საკითხზე. საკითხთან დაკავშირებით არჩევნებისაგან ის იმით განსხვავდება, რომ მიზნად არ ისახავს ხელისუფლების ამა თუ იმ შტოს დაკომპლექტებას და შეუძლია ერთგვარადად და უშუალოდ მთავრობის ხელშეწყობა ქვეყნის პოლიტიკურ კურსზე. შესაბამისად, რეფერენდუმი პირდაპირი დემოკრატიის იარაღია და მას, ჩვეულებრივ, წარმოშობადგენლობით ინსტიტუტების გასამყარებლად მიმართავენ და არა მათ ჩანასახადგენლად. რეფერენდუმი შეიძლება კრძალავდეს რაიმეს ან გარკვეული რჩევის მიცემას ისახედეს მიზნად; მას შესაძლოა საზოგადოების სამსჯელოზე სხვადასხვა საკითხი თუ ინიციატივა გამოქვეყნდეს განსახილველად. ანდა უკვე პლებისციტის სახით, ამა თუ იმ პოლიტიკური პრობლემის გადაჭრას ცდილობდეს.

რეფერენდუმს შემდეგი ღირსებები გააჩნია:

- < მისი საშუალებით შეიძლება გაირკვეს, რამდენად მყარია არჩეული ხელისუფლება და რამდენად ერთგულს საზოგადოებრივ აზრს.
- < იგი ხელს უწყობს პოლიტიკურ თანამონაწილეობას და უფრო გათვითცნობიერებული ამომრჩეველის ჩამოყალიბებას უზრუნველყოფს.
- < განამტკიცებს ლეგიტიმურობას — საზოგადოებისთვის ყველა საჭირო საკითხზე აზრის გამოთქმის შესაძლებლობის მიცემით
- < ის შეიძლება როგორც უმთავრესი კონსტიტუციური საკითხების მოგვარების საშუალებად იქცეს, ასევე საზოგადოების განწყობის საზომად იმ პრობლემებთან დაკავშირებით, რაზეც ძირითადი პარტიები, ურთიერთშთანხმების საფუძველზე, არჩევნების დროს ყურადღებას არ ამახვილებენ.

უარყოფითი მხარეები კი შემდეგია:

- < პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება არცთუ გათვითცნობიერებულ და გამოცდილ ხალხს უწყევს — იმათ ვინც იოლად ექცევა მედიას თუ სხვათა გულების ქვეშ.
- < იგი უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ დროის ერთ მონაკვეთში არსებულ საზოგადოებრივ განწყობას ასახავს.
- < პოლიტიკოსებს, პოლიტიკური აქტივებით მანიპულირების საშუალებას აძლევს და როდესაც გადაწყვეტილებებზე პასუხისმგებლობისაგანაც ათავისუფლებს.
- < რეფერენდუმს პოლიტიკური საკითხების გამარტება ახასიათებს და ქაოსურ მდგომარეობაში მხოლოდ ქო/არა-მდე დაყვას.

თუმცა, მისი ნაკლოვანებებიც თვალშისაცემია. ჯერ ერთი, წარმომადგენელთა სრულ ანგარიშგაღებულებას წარმდგენთა შიშარო, ხშირ შემთხვევაში, ხისტ პოზიციასა და შესაბამისად, კონფლიქტებამდე მიყვარათ. სწორედ ამის ეშინოდა ბერეს — წარმომადგენლები ელჩების როლში არიან და ისე იქცევიან, როგორც მხოლოდ წარმგზავნილია და არა მთელი ერის რჩეულები. მისი თქმით, "პარლამენტი მთელი ერის თანხმირი საჩრებულო უნდა იყოს და ერთი, შეჯერებულ ინტერესს ემსახურებოდეს" მეორეც, რამდენადაც არჩეულ პოლიტიკოსებს დამოუკიდებელი ნაბიჯების გადადგმა არ მოუხიზრებათ, მათი ლიდერებად და სახელმწიფო მოღვაწებად ჩამოყალიბების შესაძლებლობაც იზღუდება.

მანდატობრევი მოდელი

როგორც მინდობილობითი, ისე დელეგირებითი მოდელი ჯერ კიდევ თანამედროვე პოლიტიკური პარტიების ჩამოყალიბებამდე შეიქმნა და შესაბამისად, ოროვე მათგანი წარმომადგენლებს დამოუკიდებელ ფიგურებად განიხილავდა. თუმცა დღეს სულ უფრო იშვითად ირჩევენ ინდივიდუალურ კანდიდატებს მათი პიროვნული ღირსებებისა და უნარის საფუძველზე; უფრო ხშირად, მათ საკუთარი პარტიების ჯარისკაცებად მიიწვევენ და მხარსაც სწორედ ამ პარტიის პოპულარობისა თუ პროგრამის გამო უჭერენ. გაჩნდა წარმომადგენლობითობის ახალი თეორიები და მათ შორის ყველაზე ცნობილი ე.წ. "მანდატობრევი მოდელია, რომელიც იმ მოსაზრებას ემყარება, რომ არჩევნების მოვებით, ესა თუ ის პარტია სახალხო მანდატს იღებს და უფლებამოსილია ის პოლიტიკა თუ პროგრამა განახორციელოს, რასაც წინასარჩევნო კამპანიისას სთავაზობდა მხრდამჭერებს. რამდენადაც წარმომადგენლობითი სუბიექტი სწორედ პარტია ხდება და არა კერძო პოლიტიკოსი, ეს მოდელი წინაპირობაა პარტიული ერთობისა და დისციპლინისათვის. შედეგად, პოლიტიკოსები ამომრჩევლის ინტერესს არა მის მაგორად განსჯისა თუ მისი შეხედულებების განმყოფანებით იცავენ, არამედ საკუთარი პარტიებისა და მათი პოლიტიკური ხაზის ერთგულებით.

მანდატობრევი მოდელი პარტიის სახელისა და პოლიტიკის უეჭველ პრაქტიკულ მნიშვნელობას ითვალისწინებს, რაც მის ძლიერ მხარედ უნდა ჩაითვალოს. ოღონდ მას არც კრიტიკოსები აკლია: მომხრეები კი ამტკიცებენ, რომ არჩევანი პარტიის რაციონალური პოლიტიკისა თუ პროგრამის საფუძველზე ყთდება, ოღონდ ამომრჩევლის ნება ამ შემთხვევაშიც საკამათია. რამდენადაც ამა თუ იმ პარტიას უპირატესობას მისი ლიდერის მიმართ სიმპათიისა თუ სხვადასხვა "ირაციონალურ" ფაქტორების ზეგუელენით აძლევს (სოციალური გარემო, ნაცნობობა, წინასაარჩევნო კამპანია).

საერთოდაც, პარტიისათვის მიცემული ხმა უფრო მისი მანიფესტის ამა თუ იმ დებულების მხარდამჭერაა, კიდრე მთელი პროგრამის უპირობო აღიარება. ასევე, ამ მოდელის პირობებში, ხელისუფლება ძალაუნებურად საკითხთა იმ წრით იფარგლება, რაზეც წინასაარჩევნოდ ამახვილებდა

ინიციურება:

რეფერენდუმის ერთ-ერთი სახეობა, როდესაც საზოგადოებას შეუძლია საკანონმდებლო ინიციატიული გამოკიდეს.

გამოხზობა:

პროცესი, რომლის მეშვეობითაც ამომრჩევლის შეუძლია არასასურველ დეპუტატს მანდატი შეუწეროს, პასუხი მოთხოვნის და შეცალოს კიდევ.

ხალხის უზრუნველობა:

პრინციპი, რომლის თანახმადაც ხალხის ნება გადამწყვეტია და შეუვალია (დემოკრატის კლასიკური გაგების ქვაკუთხედი).

მანიფესტი:

დოკუმენტი, სადაც მეტნაკლებად დეტალურადაა ჩამოყალიბებული, რა პოლიტიკას გაატარებს ესა თუ ის პარტია ხელისუფლებაში მოსვლის შემთხვევაში.

ჯოზეფ შუმიტერი (1883-1950)

წარმოშობით მორავიელი, ამერიკელი ეკონომისტი და სოციოლოგი. მსოფლიო ომის შემდეგ აღმოჩენილი ერთხანს უსტრისის ფინანსთა სამინისტროს ეფა სათავეში, შემდეგ ამერიკაში დაბრუნდა და 1932წ. ეკონომიკის პროფესორი გახდა. მარცხდარის უნივერსიტეტში. მისი ეკონომიკური შეხედულებები, რაც "ეკონომიკური განვითარების თორიას" (1912) და "ძიზნესის ციკლებშია" (1939) ჩამოყალიბებულია, კაპიტალისტური სის-

ტემის გრძელვადიან დინამიკასა და რისკის მოყვარე მენეჯმენტის როლზე ამახვილებს ყურადღებას. 1942წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში "კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია" შუმიტერმა გამოთქვა ცნობილი მოსაზრება, რომ არსებული წარმატების შედეგად, დასავლური კაპიტალიზმი სოციალიზმის გარკვეული ყორომისკენ გადაიხარა.

ყურადღებას და მხელად ახერხებს სწრაფ რეაგირებას ისეთ გაუთვალისწინებელ მოვლენებზე, როგორცაა მაგალითად, საერთაშორისო თუ ეკონომიკური კრიზისები. და ბოლოს, მანდატობრივი მოდელი მხოლოდ მაკორიტარულ საარჩევნო სისტემებში გამოიყენება, მაგრამ იქაც კი კარგავს აზრს, თუკი გამარჯვებული პარტია ხმების 50%-ზე ნაკლებს აგროვებს.

იგივეობრივი მოდელი

ამ მოდელისათვის უმთავრესი ის კი არაა, რა ნიშნით აირჩევიან წარმომადგენლები, არამედ — რამდენად იგივედებიან ისინი საკუთარ ამომრჩეველთან. ამ გაკებით, წარმომადგენლობითი ხელისუფლება მთლიანი საზოგადოების შემცირებულ ასლია — მასში შემავალი ყოველი ჯგუფისა და სემგმეების წევრებს აერთიანებს კლასობრივი, სქესობრივი, რელიგიური, ეთნიკური, ასაკობრივი ცენზის მიუხედავად, და რაოდენობრივადაც საზოგადოებაში არსებული ვითარების პროპორციული უნდა იყოს. ე.წ. "მიკროკოსმური წარმომადგენლობის" ეს იდეა, როგორც წესი, უფრო სოციალისტებსა და რადიკალურად განწყობილ მოაზრებულებს ხიბლავთ მათი აზრით, მხოლოდ ამით მიიღწევა მშრომელი კლასის, ქალების, რასობრივი უმცირესობების წარმომადგენლობა უმაღლეს სახელისუფლებო დონეებზე.

მოკლედ, ამ მოდელის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ წარმომადგენელი უთუოდ თავის "წარმდგენს" უნდა ჰგავდეს. მაგრამ ამასაც თუისი სირთულეები ახლავს: ასე გამოდის, მხოლოდ ზანგს შეუძლია ზანგის ინტერესები დაიცავს, ქალმა — ქალისა, მუშამ — მუშის და.ა.შ. ასეთ დროს, მთლიანად საზოგადოებრივ ინტერესებს ეილა დაიცავს? მეტიც, თუკი ხელისუფლება საზოგადოების "შემცირებულ ასლს" წარმომადგენს და ეს საზოგადოებაც ძირითადად აპათური, გაუთვითცნობიერებული და უმეცარია, რამდენად ეფექტური იქნება მსგავსი ხელისუფლების საქმიანობა?

მანდატი

ესაა ზედგომის მითითება ან დავალება, რომლის შესრულებაც საცდელზეა. "სახალხო მანდატის" იდეა მოდინარეობს არჩევნებში გამარჯვებული პარტიის განცხადებიდან, რომ მის წინასაარჩევნო დავალებები ხალხს მიერ იქნა განხილული და შესაბამისად, უფლებამოსილებაც შეიძინა, უკვე სახელისუფლებო პროგრამად ქცეულიყო. ამგვარად, მანდატის ცნება პასუხისმგებლობით გამსჭვალული პარტიული მმართველობის გარანტიაა, რამდენადაც სახელისუფლებო პარტიას მხოლოდ მინიჭებული მანდატის შესაბამისად შეუძლია მოქმედება. ეს ე.წ. "პოლიტიკური მანდატი", თუცა არსებობს "სახელისუფლებში" და — კონკრეტულ ლიდერთან მიმართებაში — "პირიწერილი მანდატიც, ოღონდ ძნელი სათქმელია, როგორ შეიძლება პოლიტიკოსთა უფლებების შეზღუდვა ხელისუფლებაში მათი მოხელის შედგომ.

არჩევნები

თავისთავად არჩევნები იქნებ არც იყოს საკმარისი პირობა პოლიტიკური წარმომადგენლობისთვის, ოღონდ აუცილებელ პირობად კი უსუოდ უნდა მივიჩნიოთ ბეგრისთვის სწორედ არჩევნებია დემოკრატიის საფუძველთა-საფუძველი. თავის წიგნში "კაპიტალიზმი, სოციალიზმი და დემოკრატია" (1942) ჯოზეფ შუმპიტერმა დემოკრატიას "ინსტიტუციური მოწყობის" ის იარაღი უწოდა, რომელიც ხალხის ხმებისთვის კონკურენტული ბრძოლის გზით სახელისუფლო ინსტიტუტებს აკომპლექტებს. მისი თქმით, "დემოკრატია მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ ადამიანებს შეუძლიათ აღიარონ ან უარყონ მათი მართვის მსურველები. როცა დემოკრატიას მხოლოდ პოლიტიკურ მეთოდად მიიჩნედა, შუმპიტერი რეალურად მას არჩევნებთან აიგივებდა, ოღონდ ცხადია, კონკურენტულ არჩევნებთან. მართალია, დემოკრატიის თანამედროვე თეორეტიკოსთაგან ბევრი არ აღმოჩნდა მზად, დემოკრატიის ცნება მხოლოდ კონკურენტულ არჩევნებამდე დაეყვანა, მაგრამ ბევრი მაინც, შუმპიტერის კვალად, დემოკრატიულ მმართველობას სწორედ არჩევნების ჩატარების წესებისა და მექანიზმების კუთხით განიხილავს. ამიტომ, განსაკუთრებით საყურადღებო ხდება არჩევნების განსხვავებული ფორმების მნიშვნელობა.

ჯერ ერთი, რომელი ინსტიტუტები და თანამდებობები უნდა იყოს არჩევითი? მართალია, არჩევნები ფართოდ გამოიყენება იმ საზოგადოებრივ უწყებების დასაკომპლექტებლად, რომლის წევრებიც პოლიტიკური კურსის გატარებაზე აგებენ პასუხს (კერძოდ, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოები), მაგრამ ზოგჯერ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ინსტიტუტები ამ მხრე გამოწვევის წარმომადგენენ ხოლმე — მაგ., დიდი ბრიტანეთისა თუ კანადის საკანონმდებლო ქვედა პალატები, რამდენადაც იქ სახელმწიფოს მეთაურად ჯერ ისევ კონსტიტუციური მონარქი ითვლება. მეორეც, ვისა აქვს ხმის უფლება მინიჭებული, ვინ ითვლება ამომრჩეველად? როგორც უკვე ითქვა, ხმის უფლების შეზღუდვა ისეთი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორებიცაა კერძო საკუთრება, განათლება, სქესი თუ წარმომავლობა, სახელმწიფოთა უდიდეს უმრავლესობაში აღარ არსებობს. და მაინც, შეიძლება ჯერაც შეგვხვდეს არაფორმალური შეზღუდვები: არაერთ ამერიკულ შტატში, მაგალითად, საარჩევნო რეგისტრაციის საქვე მთლიანად მოქალაქესაა მინდობილი, რის გამოც ძალზე ხშირია რეგისტრაციის გაუ-ელელობისა თუ არჩევნებზე მიუსვლელობის შემთხვევები. თავის მხრე, ავსტრალიაში, ბელგიასა და იტალიაში ხმის მიცემა საუკუნეებია

მესამე: სად და როგორ აძლევნ ხმას? მართალია, 1999 წლამდე საბჭოთა კავშირში ღია კენჭისყრა ნორმად ითვლებოდა და ხელის უბრალო აწევით ხმის მიცემა დღესაც ფართოდ გამოიყენება სხვადასხვა ქვეყნის პატარ-პატარა ორგანიზაციებში, თანამედროვე პოლიტიკური არჩევნები როგორც წესი, მაინც ფარული ხმის მიცემის საფუძველზე ტარდება. სწორედ ხმის ამგვარად მიცემა ითვლება "სამართლიან" არჩევნების გარანტიად, რამდენადაც კორუფციისა თუ გაყალბების შესაძლებლობებს ამცირებს. ცხადია, არჩევნების სამართლიანობა მხოლოდ იმაზე არაა დამოკიდებული, როგორ აძლევს ხალხი ხმას. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, რამდენად მიუსწვდებთ

არჩევნები:

არჩევითი თანამდებობების დაკავების საშუალება
მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის — ამომრჩევლის — გადაწყვეტილების თანახმად.

ხელი ამომრჩეველებს სარწმუნო და დაბალანსებულ ინფორმაციაზე, რამდენად ფართოა არჩევნის შესაძლებლობა, რა ვითარებაში ტარდება საარჩევნო კამპანია და ბოლოს, რამდენად გულდასმით ითვლება მიცემული ხმები.

და მეოთხე: კონკურენტულია არჩევნები თუ არა? ყველაზე ხშირად სწორედ ამაზე ამახვილებენ განსაკუთრებულ ყურადღებას, რამდენადაც მხოლოდ ქვეყნების ნახევარში სთავაზობენ ამომრჩეველებს როგორც ცალკეულ კანდიდატთა, ასევე პარტიების რეალურ არჩევნს. ერთდეროთი კანდიდატის "არჩევა" საერთო წესად ქმონდათ კომუნიტური რეჟიმების დროს, რაც იმის გარანტიას იძლეოდა, რომ მხოლოდ კომუნიტები იქნებოდნენ ყველა თანამდებობაზე. წინასაარჩევნო ბრძოლა არა მარტო ამომრჩეველის ინტერესს აღიფხვბს ანდა პარტიებს აძლევს შესაძლებლობას, კანონის საფუძველზე წარმოაჩინონ საკუთარი კანდიდატები და აწარმოონ კამპანია, არამედ ამა თუ იმ პარტიის დაფინანსების წყარობსა და შეიღისათან მის ურთიერთობებსაც უფრო გამჭვირვალეს ხდის. თვისთავად, მრავალპარტიული სისტემის არსებობა აუცილებელია ნამდვილი კონკურენტისთვის, ისევე როგორც ის, თუ ვისა აქვს არჩევნებში მონაწილეობისა თუ ხმის მიცემის უფლება. და ბოლოს: როგორ იმართება არჩევნები? როგორც შემდგომში დავინახავთ, უამრავი საარჩევნო სისტემა არსებობს, და ყოველ მათგანს თავისებური პოლიტიკური და კონსტიტუციური მახასიათებლები გააჩნია.

არჩევნების დანიშნულება

დემოკრატიზაციის პროცესის დაჩქარებამ, რასაც ნაწილობრივ XX საუკ. 80-90-იან წწ. კომუნისტების კრახმაც შეუწყო ხელი, ღამის უკრიტიკოდ მიანიჭა უპირატესობა იმგვარ ლიბერალურ-დემოკრატიულ საარჩევნო სისტემებს, რომელთაც საყოველთაო ხმის უფლება, ფარული კენჭისყრა და საარჩევნო კონკურენტია ახასიათებთ. პაროპისა მილერის (1987) აზრით არსებობს ორი განსხვავებული შეხედულება კონკურენტულ არჩევნებთან დაკუშირებით: უფრო გაურცელებული მოსაზრების თანახმად, არჩევნები ის შექანიზმია, რისი მეშვეობითაც პოლიტიკოსებს პასუხი მოეკითხებათ და ვალდებულებაც ეისრებათ, საზოგადოებრივი აზრის თანხმიერი პოლიტიკა გაატარონ. ამ შემთხვევაში ყურადღება არჩევნების არსის ეტაპობრიობაზე მახვილდება — მხარდაჭერის მოპოვება, არჩევნებში გამარჯვება, მთერობის დაკომპლექტება, პოლიტიკური კურსის გატარება და ა.შ. მეორეს მხრით, ისეთი თორეტიკოსების მიერ გამოთქმული რადიკალური მოსაზრებების თანახმად, როგორიცაა ეთქვათ, გინზბერგი (1982), არჩევნები ის იარაღია ხელისუფლებათა და პოლიტელიტების ხელში, რითაც ისინი საკუთარ მოსახლეობას აკონტროლებენ და მას მორჩიდ, დუნე და, საბოლოო ჯამში, მართვად მასად აქცევენ. ამ შემთხვევაში ეტაპობრივი ფუნქციები ყირაზე დგება — ჯერ ლეგიტიმურობის განაღდება, მერე საზოგადოებრივი აზრის ფორმირება და ბოლოს, ელიტების გაძლიერება. სინამდვილეში კი არჩევნები ბოლომდე არც ერთი ამ ნიშან-თვისების მატარებელი არაა; ისინი არც უბრალოდ საზოგადოებისადმი ანგარიშვალდებულების შექანიზმებია და არც პოლიტიკური კონტროლის უზრუნველმყოფი საშუალებები. პოლიტიკური

ურთიერთქმედების ნებისმიერი არხის მსგავსად, არჩევნებსაც "ორმხრივი მოძრაობის" პრინციპი ახასიათებს და ერთმანეთზე ზემოქმედების საშუალებას აძლევს ხელისუფლებასაც და ხალხსაც, ელიტასაც და მასსაც. არჩევნების უმთავრესი დანიშნულება შემდეგ ფაქტორებში ელინდება:

< პოლიტიკოსების შერჩევა: დემოკრატიულ სახელმწიფოებში პოლიტიკოსების "დაქირავების" უმთავრესი წყარო სწორედ არჩევნებია და პარტიებიც ცდილობენ მაქსიმალურად პერსპექტიული კანდიდატები შეარჩიონ. კამპანიის წარმოებისას, პოლიტიკოსებს ისეთი თვისებები გამოარჩევენ, როგორცაა ქარიზმა, მკვერმეტყველება, შესაბამისი ქცევა — რაც სულაც არაა ის თვისებები, სინამდვილეში კანონშემოქმედებას, მთავრობაში საქმიანობას ან რაიმე უწყების ხელმძღვანელობას რომ სჭირდება. საჯარო სამსახურისა თუ სასამართლოს სფეროსაგან განსხვავებით, არჩევნები, როგორც წესი, სულაც არაა მოწოდებული სპეციალური ცოდნა-გამოცდილების ნიშნით შეარჩიოს ხალხი ამა თუ იმ თანამდებობაზე.

< მთავრობის ჩამოყალიბება: ხელისუფლების ყველა შტო არჩევნების გზით მხოლოდ ა.შ.შ.-ში, საფრანგეთსა და ენესუელაში კომპლექტდება და ამ ქვეყნებში პირდაპირად ირჩევენ აღმასრულებელ ხელისუფლებასაც. უფრო გაერცხელებულ საპარლამენტო სისტემებში მთავრობის საბოლოო შემადგენლობას არჩევნების შედეგები განსაზღვრავს: უფრო მკაფიოდ ეს იმ დროს, როდესაც ერთი რომელიმე პარტია აშკარა უმრავლესობით მიიღის პარლამენტში. ქობორციული წარმომადგენლობის გამოყენების შემთხვევაში, შესაძლოა მთავრობის დაკომპლექტების საკითხი არჩევნების შემდგომი მოლაპარაკებების გზით გადაწყდეს.

< წარმომადგენლობის უზრუნველყოფა: სამართლიანობისა და კონკრეტულ-ნარიანობის პირობებში სწორედ არჩევნებია ის საშუალება, რითაც მოთხოვნა საზოგადოებიდან ხელისუფლებამდე მიდის. თემცა, როცა ინიციირებისა და გამოხშობის მექანიზმები სათანადოდ ეერ მუშაობს, ამომრჩეველს არაფერი რჩება იმის გარდა, შემდგომ არჩევნებს დაელოდოს. და საერთოდ, არჩეული ხელისუფლებები პრაქტიკულად არსად გვევლინება მთელი საზოგადოების სარკედ.

< პოლიტიკაზე ზეგავლენა: არჩევნები ნამდვილად აიძულებს ხელისუფლებებს თავი შეიკავონ რადიკალური და აშკარად არაპოპულარული პოლიტიკის გატარებისაგან, მაგრამ უშუალოდ პოლიტიკაზე ისინი მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში ზემოქმედებენ, როცა პოლიტიკური კამპანიის დროს, მთავარი განმსაზღვრელი ერთი რომელიმე კონკრეტული საკითხი ხდება. თემცა, ბევრის აზრით, სახელისუფლებო პოლიტიკა ნებისმიერ შემთხვევაში მაინც პრაქტიკული მოსაზრებების — მაგალითად, ეკონომიკის მდგომარეობის ანარეკლია, და არა საარჩევნო ბატალიებისა.

< ამომრჩეველთა გათვითცნობიერება: წინასაარჩევნო კამპანიის დროს ამომრჩეველს ზღვა ინფორმაცია მიეწოდება პარტიების, კანდიდატების, პროგრამების, არსებული ხელისუფლების საქმიანობის, პოლიტიკური სისტემისა თუ სხვა საკითხებთან დაკავშირებით. ოღონდ ეს გათვითცნობიერებას მხოლოდ მაშინ უწყობს ხელს, თუ სწორად მოწოდებული ინფორმაცია საზოგადოების ინტერესის გაღვივებას, აზრთა ჯანსაღ გაცვლა-გამოცვლას ემსახურება და არა აპათიისა თუ გაუცხოების დანერგავს. მაგრამ რამდენადაც

კანდიდატები და პარტიები უმეტესად მუხანსა დარწმუნებას ისახევენ მიზნად და არა გათვითცნობიერებას, ძალაუფლებურად, ინფორმაციას შერჩევით და არასრულად აურცელებენ ხოლმე.

< **ლევტიმურობის განადღება:** ერთ-ერთი მიზეზი, რის გამოც ავტორიტარული რეჟიმებიც კი იწუხებენ თავს თუნდაც არაკონკურენტული არჩევნების ჩატარებით, ის გახლავთ, რომ ლევტიმურობის, ანუ მმართველი სისტემის არსებობის გამართლება მაინც მხოლოდ არჩევნებითაა შესაძლებელი. თავად საარჩევნო კამპანიის ერთგვარი "რიტუალურობა" მას ღამის ცერემონიალურ სტატუსსა და მნიშვნელობას ანიჭებს. პოლიტიკაში მონაწილეობისა, კენ მიწოდებით, თუნდაც ხმის მიცემის ფორმები შეზღუდული იყოს, არჩევნები მაინც მეტ-ნაკლებად აქტიური თანხმობისკენ გადადგმულ ნაბიჯად შეიძლება ჩაითვალოს.

< **ელიტების გაძლიერება:** არჩევნები შეიძლება იმ საშუალებადაც მოიხინოთ, რითაც ელიტებს მასებით მანიპულირება და მათი გაკონტროლება შეუძლიათ სწორედ ამაზე მიუთითებდა პრუდონი, როცა ამბობდა — ხმის მიცემის საყოველთაო უფლება იგივე კონტრევოლუციააო. არჩევნებით შესაძლებელია პოლიტიკური უკმაყოფილებისა და ოპონირების კონსტიტუციური კალაპოტში მიშვება, ანუ — ხელისუფლების შეცვლა თავად რეჟიმის შენარჩუნების პირობებში. ამ თვალსაზრისით, არჩევნები იმიტაცა განსაკუთრებულად შედეგიანი, რომ ხალხს იმის განცდასაც უჩენს, თითქოსდა ხელისუფლებას თავის ნებაზე ატარებდეს.

საარჩევნო სისტემები: ღირსებები და ნაკლოვანებანი

საარჩევნო სისტემა არჩევნების ჩატარების წესთა ერთობლიობაა. ისინი რამდენიმე თვალსაზრისით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან:

< ამომრჩეველს ზოგჯერ არჩევანის გაკეთება კანდიდატებს შორის უწევს, ზოგჯერ კი — პარტიათა შორის.

< ზოგჯერ ერთ კანდიდატს ირჩევენ, სხვან — უფლება აქვთ რამდენიმე აირჩიონ — რიგითობის მიხედვით.

< ამომრჩეველი ზოგ ქვეყანაში საარჩევნო უბნად ან ოლქად ჯგუფდება და ამგვარ ჯგუფებს ერთი ან რამდენიმე წარმომადგენლის არჩევა შეუძლიათ

< კანდიდატის ასარჩევად საჭირო მხარდაჭერის დონე უბრალო უმრავლესობით, აბსოლუტური უმრავლესობით, ანდა ამა თუ იმ ტიპის ქვოტით განისაზღვრება.

ზოგადად, არსებული სისტემები ორ მთავარ კატეგორიად შეიძლება დაიყოს — იმისდა მიხედვით, როგორ იქცევა ხმა — მანდატად. ერთის მხრე, არსებობს *მაჟორიტარული* სისტემები, როცა მრავალიცხოვანი პარტიები, როგორც წესი, პროპორციულად მეტ ადგილებს იღებენ — არჩევნებში მომარტებული ხმების პროპორციასთან შედარებით ეს ზრდის ამა თუ იმ პარტიის შანსებს, უმრავლესობით მოვიდეს პარლამენტში და ხელისუფლებაც მხოლოდ თვითონ დააკომპლექტოს. შავლითად, დიდ ბრიტანეთში ერთპარტიული მთავრობა თითქმის წესად იქცა, მიუხედავად იმისა, რომ 1935 წლ-

პროპორციული წარმომადგენლობა

ეს პრინციპი გულისხმობს, რომ პარტიები საკანონმდებლო ორგანოში ამორჩევის საყოველთაო მხარდაჭერის პროპორციულად უნდა იქნენ წარმოდგენილნი, მა მდებელი ადგილების პროცენტული მაჩვენებელი ხმების მიღებული პროცენტის თანაბრობით უნდა იყოს. პროპორციული წესით არჩევის რამდენიმე მექანიზმი არსებობს — მათგან ყველაზე ცნობილია პარტიული სიების სისტემა და შერეული სისტემა. თუმცა, ზოგჯერ არცთუ მკაფიო ხდება გეგმული პროპორციული და მაჟორიტარულ სისტემებს შორის. კონტინენტურ ევროპაში ხშირად გამოყენებული პროპორციული წარმომადგენლობის მოდელი უფრო პარტიების წარმომადგენლობას გულისხმობს, ეიდრე ინდივიდუალური კანდიდატებისა და მრავალფეროვანი საზოგადოებებისათვის, ალბათ, ხელსაყრელადც უნდა ჩაითვალოს.

დან მოყოლებული, არჩევნებში დიდი უპირატესობით ჯერ არც ერთ პარტიას არ გაუმარჯვია. მეორეს მხრით, არსებობს პროპორციული სისტემები, რომლებიც მიღებულ ხმებსა და პარტიის მიერ საკანონმდებლო ორგანოში დაკავებულ ადგილებს შორის, თანასწორ ან შედარებით თანასწორ პროპორციას უზრუნველყოფენ. პირწმინდად პროპორციული წარმომადგენლობის შემთხვევაში, პარტია, რომელიც ხმების 45% იღებს, შესაბამისად, მანდატების 45% იღებს. იმდენვე პროცენტის მყოფობაზეა აქედან გამომდინარე, ეს სისტემა ნაკლებად სავარაუდოდ ხდის ერთპარტიული უმრავლესობის მმართველობას და მრავალპარტიულობასა და კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბებას გულისხმობს.

ზოგ ქვეყანაში საარჩევნო სისტემები არანაირ დაუკამათს არ იწვევს, სხვაგან კი ეს საკითხი ლამის უმთავრეს პოლიტიკურ და კონსტიტუციურ მნიშვნელობას იძენს ხოლმე. საფრანგეთში, მაგალითად, იმდენჯერ შეიცვალა საარჩევნო სისტემა, რომ მასზე საუბარი უხერხულიც კია და ეთქვას, ორტურიანი საპარლამენტო არჩევნები 1985წ. რომ გააუქმეს, კვლავ აღადგინეს 1993 წელს; გაერთიანებულ სამეფოში დღემდე "ერთი გამარჯვებული" მაჟორიტარული სისტემა გამოიყენება საერთო არჩევნებისათვის, ხოლო უფრო პროპორციული სისტემები, იხილეთ 1999 წლიდან — შოტლანდიის, უელსის, ჩრდ. ირლანდიისა და "დიდი ლონდონის საკრებულოს" არჩევნებსა თუ ევროპარლამენტის წარმომადგენლობის არჩევის დროს. საარჩევნო რეფორმების თაობაზე კამათს იხილეთ ამჟამინდელ, რომ ბოლოდროინდელი ცვლილებები არანაირ მიზანმიმართულ ხასიათს არ ატარებს. 1994წ., როცა "ერთი გამარჯვებულის" სისტემამ ახალ ზელანდიაში პროპორციულ წარმომადგენლობას დაუთმო ადგილი, იტალია, მაგალითად, საპირისპირო ვაზს დაადგა და დამატებითი წევრის ნაკლებად პროპორციული სისტემით ადრე ჩანაცვლებული პარტიული სიების სისტემა, 2005 წლიდან ისევ აღადგინა.

ოღონდაც პრობლემა ისაა, რომ "საუეთესო" საარჩევნო სისტემა საერთოდ არ არსებობს, და ამიტომაც კამათი საარჩევნო სისტემების თაობაზე, საბოლოო ჯამში, მმართველობის სასურველ ხასიათზე და "კარგ" ხელისუფლებისთვის აუცილებელი პროცესების შესახებ მსჯელობამდე დადის. ასე მაგალითად, ხელისუფლების წარმომადგენლობითობა თუ მისი შედეგანობაა უფრო მნიშვნელოვანი? დათმობისა და თანხმობის მიღწევა მთავარი, თუ სიმტკიცე და დარწმუნების უნარი? ეს რიტორიკული შეკითხვები ალბათ არც გულისხმობს ობიექტურ პასუხს. უფრო მეტიც — იმ რთული როლის გათვალისწინებით, რაც არჩევნებს ეკისრება, ეს პროცესი ვინმელო ურთიერთდაპირისპირებული, სრულიად განსხვავებული კრიტერიუმებითაც შეფასდეს, მაგრამ ნებისმიერი კრიტერიუმი ორ ზოგად კატეგორიამდე დაიყვანება: რამდენად განაპირობებენ არჩევნები წარმომადგენლობის ხარისხს და რამდენად უკავშირდებიან ხელისუფლების შედეგანობას.

მაჟორიტარული სისტემების უარყოფითი შეფასებები ძირითადად მათ წარმომადგენლობით ფუნქციებთან დაკავშირებით გაისმის ხოლმე. მეტნაკლებად, მაგრამ ნებისმიერი მათგანი მაინც მრუდედ ასახავს ხალხის

საყურადღებო:

საარჩევნო სისტემები:

უბრალო უმრავლესობით არჩეული ერთწევრიანი სისტემა ("ერთი გამარჯვებული" პრინციპი)

გამოიყენება:

გაერთიანებულ სამეფოში (თმთა პალატა), ა.შ.შ.-ში, კანადაში, ინდოეთში და სხვ ტიპი:
მაჟორიტარული.

განმასხვებელი ნიშნები:

- < ქვეყანა, ჩვეულებრივ, თანაბარი ზომის ერთმანდატიან ოლქებად იყოფა.
- < საარჩევნო სიაში ჯერის დასმით ამომრჩეველები ერთ კანდიდატს აძლევენ ხმას.
- < კანდიდატს გამარჯვებისთვის უბრალოდ, სხვებზე მეტი ხმის დაგროვება ესაჭიროება ("ერთი გამარჯვებულის" წესი).

უპირატესობები:

- < ამომრჩეველის მოვალეობების პირნათლად მოხდის შემთხვევაში, ეს სისტემა უშუალო კავშირს ამყარებს არჩეულსა და ამომრჩეველებს შორის.
- < იგი ამკაცრად სთავაზობს ხალხს შესაძლო მმართველი პარტიების არჩევანს.
- < მისი წყალობით ხელისუფლება ამომრჩეველის უპირობო მანდატს ეუფლება უმრავლესობის მხარდაჭერის საფუძველზე.
- < ხელს უწყობს უკიდურესობების თავიდან აცილებას, რამდენადაც პატარა პარტია, რადიკალური პარტიების ხელისუფლებაში მოხვლას ართულებს.
- < უზრუნველყოფს მტკიცე და შედეგიან მმართველობას, რამდენადაც წარმომადგენლობით ორგანოში ერთი პარტიის უმრავლესობაა ამინდის შემქმნელი.
- < იშვიათად თავდება კრახით — რამდენადაც ერთპარტიული მმართველობა გათვალისწინებს თუ შინაგანი დაპირისპირების გამოისობით გამოწვეულ მთავრობების ხშირი ცვლის საშუალებას არ იძლევა.

ნაკლოვანებები:

- < ამ დროს ბევრი ამომრჩეველის ხმა "იკარგება" — როგორც დამარცხებული კანდიდატისთვის მიცემული, ისე გამარჯვებისთვის — უკვე გამარჯვების განაღდების შემდეგ.
- < ამ დროს ამომრჩეველის ხმა იფანტება კიდევაც, ვინაიდან საერთოდ არ აისახება მომცრო და იმ პარტიების მხარდაჭერა, რომლებმაც ყველგან თუნდაც სტაბილურად საშუალო შედეგები აჩვენეს (ე.წ. "შესაბამისი პარტიის ვფექტა").
- < ბიპოლარული (ორი ძირითადი პარტია) ტენდენციების გამო მხოლოდ შეზღუდულ არჩევანს გეთავაზობს.
- < უბრალო უმრავლესობის წესიდან გამომდინარე, ეჭვქვეშ აყენებს ხელისუფლების კანონიერებას, რომელიც, რეალურად, შესაძლოა მოსახლეობის უმრავლესობის მხარდაჭერით არც სარგებლობდეს.
- < იწვევს დესტაბილიზაციას, ვინაიდან ხელისუფლების შეცვლამ შესაძლოა პოლიტიკური კურსის რადიკალური ცვლილებაც გამოიწვიოს.
- < მას არაანგარიშვალდებულო მმართველობისაკენ მიუყვართ, რამდენადაც საკანონმდებლო ხელისუფლება, ჩვეულებრივ, აღმასრულებელი ხელისუფლების გაუღენის ქვეშ ექცევა ხოლმე, რისი მიზნითც მის წევრთა მმართველი პარტიისადმი კუთვნილება ხდება.
- < ზღუდვას კანდიდატთა მრავალფეროვნებას, ვინაიდან ამომრჩეველთა უმცირესობის არჩევანი გაუთვალისწინებელი რჩება.

ნამდვილ განწყობილებებს იმ თვალსაზრისით, რომ პარტიის წარმომადგენლობა არ შეესატყვისება ამომრჩევლის აქტიურობას. მაგალითად, 200 წწ. გაერთიანებულ სამეფოში ლეიბორისტებმა მიღებული ხმების 41% საფუძველზე საპარლამენტო მანდატების 63% მოიპოვეს; 31% მქონე კონსერვატორებმა — 25; ხოლო ლიბერალ-დემოკრატებმა, 18%-იანი მხარდაჭერის მისუხედავად, პარლამენტში მხოლოდ ადგილების 8% დაიკავეს.

შესაბამისად, ორპარტიული სისტემები და ერთპარტიული მთავრობა თავად საარჩევნო სისტემის მაჟორიტარული მიკროძოვებების "შედგენა" და ხალხის რეალურ განწყობას სულაც არ ასახავს. შეტიც, თავად ის ფაქტი,

საყურადღებოდ:

საარჩევნო სისტემები: ორტურანი სისტემა
გამოყენება: როგორც წესი, საფრანგეთში (თუმცა, იქ საარჩევნო სისტემის ცვლილება ჩვეულებრივი ამბავია).
ტიპი: მაჟორიტარული.

განმასხვავებელი ნიშნები:
< "ერთი გამარჯვების" სისტემის მსგავსად, აქაც ერთი კანდიდატი ირჩევენ ერთმანდატიან ოლქებში.
< პირველზე ტურში გასამარჯვებლად, კანდიდატს ხმების აბსოლუტური უმრავლესობა ესაჭიროება.
< თუ პირველზე ტურში ვერც ერთი კანდიდატი ვერ იმარჯვებს, იმართება მეორე — ორ საუკეთესოს შორის.

უპირატესობები:
< სისტემა არჩევანის მეტ საშუალებას იძლევა: პირველ ტურში ამომრჩეველს შეუძლია გულის კარნახით მიანიჭოს უპირატესობა სასურველ კანდიდატს, მეორეში კი — ცოგი გონებით აიარჩოს ნაკლებად უარესი.
< რამდენადაც გამარჯვება მხოლოდ უმრავლესობის მხარდაჭერითაა შესაძლებელი, კანდიდატები მაქსიმალურად ეცდებიან, ყველას ერთნაირად მოაწონონ თავი.
< მეტია მტკიცე და მდგრადი ხელისუფლების მიღების ალბათობა.

ნაკლუანებები:
< რამდენადაც ეს სისტემა მხოლოდ ოდნე უფრო პროპორციულია "ერთი გამარჯვებულის" სისტემათან შედარებით, ისიც ბევრის სიმპათიას უგულუბეფყოფს და "შესაქმე პარტიებისადმიც არასამართლიანია."
< მეორე ტურში ერთი-ერთზე დარჩენილმა კანდიდატებმა ხანმოკლე პოპულარობის, ანდა ბრძოლას გამოკლებულბთან ვაჭრობა-გარიგებების გამო, შესაძლოა, საკუთარ პრინციპებს გადაუხვიონ.
< მეორე ტურის ჩატარებამ შესაძლოა ამომრჩეველის მოღუნება და პოლიტიკისადმი ინტერესის შესუსტებაც გამოიწვიოს.

რომ პარტიებს ხელისუფლებაში მოსვლა ამომრჩეველის ხმების სულ რაღაც 2/5-ით შეუძლიათ (ასე მოხდა გაერთიანებულ სამეფოში 2005 წ., როცა 35% მქონე ლეიბორისტებმა თემთა პალატაში ადგილების უმრავლესობა მოიპოვეს), მთელი პოლიტიკური სისტემის ლეგიტიმურობას უკმნის საფრთხეს და ისეთ ვითარებას უწყობს ხელს, როცა რადიკალურ, ზედმეტად იდეოლოგიზირებულ პარტიებს ძალაუფლების ხანგრძლივად შენარჩუნება

საყურადღებოდ:

საარჩევნო სისტემები:

I — ხმის დიფერენცირებული მიცემა;

II — ერთი დამატებითი ხმის უფლება.

გამოიყენება: I — აუსტრალიაში, წარმომადგენლობითი პალატის არჩევისას;

II — გაერთიანებულ სამეფოში, ლონდონის შერის არჩევისას.

ტიპი: მაკორიტარული.

განმასხვავებელი ნიშნები:

< ერთმანდატიანი ოლქები.

< ხმის მიცემა შერჩევითაა. I ვარიანტში, ამომრჩეველი რიგითობის მიხედვით ანიჭებს უპირატესობას სასურველ კანდიდატებს; პირველ ადგილს აძლევს ყველაზე მისაღებს, მეორეს — ნაკლებ სასურველს და ა.შ. II ვარიანტში ამომრჩეველს "ყველაზე მისაღების" გარდა, დამატებითი მხოლოდ ერთი კანდიდატის შემოხაზვის უფლება ეძლევა.

< გამარჯვებულმა საერთო ხმების 50% უნდა დააგროვოს.

< ხმები პირველი ადგილების მიხედვით ითვლება. თუკი ვერც ერთი კანდიდატი ვერ აგროვებს 50%, აუტსაიდერები ბრძოლას ეთიშებიან და მათი ხმები დარჩენილებზე პროპორციულად ნაწილდება. ეს იქამდე გრძელდება, ვიდრე ვინმეს ამქარა უპირატესობა არ გამოიკვეთება. II ვარიანტში ბრძოლას ეთიშება ყველა — ორი დაწინაურებულის გარდა.

უპირატესობები:

< "ერთი გამარჯვებულის" სისტემისგან განსხვავებით, აქ ნაკლები ხმა იკარგება.

< მეორე ტურის სისტემისაგან განსხვავებით, ვერანაირი ურთიერთგარეგანი კანდიდატებს შორის, შედეგზე ვერ იმოქმედებს.

< იმის მიუხედავად, რომ გამარჯვებულმა კანდიდატებმა მინიმუმ 50% მხარდაჭერა უნდა მოიპოონ, ერთპარტიული უმრავლესობის მმართველობა გამოირიცხული მაინც არაა.

ნაკლოვნებები:

< "ერთი გამარჯვებულის" სისტემასთან შედარებით, არც ეს სისტემაა მთლად პროპორციული და ამდენად, მოსალოდნელია მიკრობობა დიდი პარტიების სასარგებლოდ.

< შედეგზე შესაძლოა იმ ამომრჩევლის სიმართობა იმოქმედოს, ვინც მცირერიცხოვან, საერაულოდ ექსტრემისტული მიმართულების პარტიებს უჭერს მხარს.

< გამარჯვებული კანდიდატები, შესაძლოა, არც აღმოჩნდნენ ბევრი პირველი ადგილის ამღებები და უბრალოდ, "ნაკლებად არაპოპულარულთა" კატეგორიის განეკუთვნებოდნენ.

შეეძლებათ. XX საუკ 80-90-იან წწ. ბრიტანელმა კინსერვატორებმა ისე შემოიღეს თავისუფალ საბაზრო ურთიერთობებზე ორიენტირებული რეფორმები, რომ 43% მეტი მხარდაჭერით არასოდეს უსარგებლიათ არადა, როდესაც ამომრჩეველთა უმრავლესობა სახელისუფლებო პარტიის ოპონენტია, ძნელია მტკიცება, თითქოს ამ პარტიას რაიმე საკითხში ჰქონდეს ხალხის მანდატი.

ამ კუთხით თუ შეეხედავთ, პროპორციული სარჩევნო სისტემები, თითქოსდა, აშკარად უფრო წარმომადგენლობითია. თუმცა არც მთლად მასეა საქმე. მაგალითად, პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემების კრიტიკა იმას ეყარება, რომ ასეთ დროს მეტი შანსია კოალიციური მთავრობა შეიქმნას. ოღონდ ისიც ვთქვათ, რომ ერთპარტიული მმართველობისაგან განსხვავებით, კოალიციები სულ ცოტა, ამომრჩეველთა 50%-ის მხარდაჭერით მაინც სარგებლობენ. მაგრამ აქ უკვე იმის ხიფათი იმალება, რომ მცირე ცენტრისტული პარტიები (როგორცია ვთქვათ, "თავისუფალი დემოკრატებმა გერმანიაში) უფრო მსხვილ პარტიებს თუიანთ სურვილებს მოახვევენ თავს — იმის მუქარით, სხვას შეეკავებოთ. ასე გამოდის, "ძალი კი აღარ იქნევს კულს, კული იქნევს საკუთარ პატრონს".

მაქორთარულ სისტემას, როგორც წესი, იმიტომ იტყვენ ხოლმე, რომ მასში მყარი და შედეგიანი მმართველობის წინაპირობას ხედავენ. ანუ — პროპორციულობის ნაკლებობას ძლიერი მთავრობის არსებობით ამართლებენ. საკანონმდებლო ორგანოში მყარი უმრავლესობის საყრდენი საშუალებას აძლევს ამგვარ მთავრობას, ბოლომდე მშვიდად ჩამთავროს საარჩევნო ვადა. ამის საწინააღმდეგოდ, კოალიციური მთავრობები სუსტია და არამყარი — მათ მუდამ უწყვეტ განსხვავებულ აზრთა შეჯერება და შინაგანი სიჭრელისა და განხეთქილებების გამო, დროზე ადრეც ხშირად ამთავრებენ ფუნქციონირებას. ამის კლასიკური მაგალითია ომის შემდგომი იტალია, სადაც 2001 წლამდე 59 მთავრობა შეიცვალა.

მეორის მხრივ, პროპორციული წარმომადგენლობის დამცველები ამტკიცებენ, რომ ძლიერი, საკუთარი პოლიტიკის ხისტად გამტარებელი მთავრობაც დიდი ვერაფერი ხეირია, ეინაიდან იგი ზღუდავს კრიტიკულ აზრს და აღარც საპარლამენტო საქმიანობის გამჭვირვალობას უწყობს ხელს. მათი აზრით, მთავრობის სიძლიერეს სახალხო მხარდაჭერა და მოქალაქეთა გულწრფელი პატივისცემა განსაზღვრავს და ამიტომაც, ფართო კოალიცია შეიძლება უკეთ პასუხობდეს ამ მოთხოვნებს, ვიდრე ერთპარტიული მმართველობა. ძლიერი მართველობა ალბათ სახელისუფლო პოლიტიკის მუდმივ სრულყოფას უნდა გულისხმობდეს, თუნდაც მთავრობების ცვლის ხარჯზე, და არა საკუთარი ვადის როგორმე ბოლომდე "მიყვანას".

საარჩევნო რეფორმებზე კამათისას, ამა თუ იმ სისტემის მნიშვნელობას მაინც გადამეტებულად აფასებენ ხოლმე. სინამდვილეში, არჩევნები მხოლოდ ერთი ფაქტორია იმ უამრავთა შორის, რაც პოლიტიკურ პროცესებს განსაზღვრავს და შესაძლოა, არცთუ გადამწყვეტი. ასე მაგალითად, კოალიციური მთავრობების აეკარგაინობის განხილვებზე იმავეთვე არასწორია: თუკი იტალიაში კოალიციები, როგორც წესი, სუსტი და უდღეური იყო, გერმანიაში სწორედ კოალიციები უზრუნველყოფდა მდგრად და შედეგიან მმართველობას. ასევე, იტალიის ყბადაღებული პოლიტიკური არასტაბილურობის მიუხედავად, რის მიზეზადაც ხშირად აქ უკვე გაუქმებულ, პარტიული სიებით არჩევის სისტემას მიიჩნევენ, II

საყურადღებოდ:

საარჩევნო სისტემები: შერეული სისტემა

გამოიყენება: გერმანიაში, იტალიაში, რუსეთში, ახ. ზელანდიასა და გაერთიანებულ სამეფოში (მოტლანდიის პარლამენტის და უელსის ასამბლეის არჩევისას).

ტიპი: პროპორციული.

განმასხვებელი ნიშნები:

< მანდატების გარკვეული რაოდენობა (50% გერმანიაში, და უფრო მეტი – მოტლანდიაში, უელსსა და იტალიაში) ერთმანდატიან ოლქებში, "ერთი გამარჯვებულის" პრინციპით გამოელენილ კანდიდატებზე ნაწილდება.

< დარჩენილი მანდატები ნაწილდება პარტიული სიების მიხედვით

< თითოეული ამომრჩეველი ორჯერ აძლევს ხმას – ერთხელ კანდიდატს პიროვნულად, და ერთხელაც – პარტიულ სიას.

უპირატესობები:

< ამგვარი "ნაჯვარი" სისტემა ამომრჩეველთა კრძო ინტერესებსა და საარჩევნო სამართლიანობას აბალანსებს, ხოლო პარტიული სიის არსებობა საკანონმდებლო ორგანოში პროპორციულ წარმომადგენ ლობას უზრუნველყოფს.

< შედეგის თვალსაზრისით, სისტემის სრული პროპორციულობა ერთპარტიული მმართველობის შესაძლებლობას არ გამოიწვევს.

< ამომრჩეველს შეუძლია პიროვნულად ერთი პარტიის წარმომადგენელს დაუჭიროოს მხარი, და ამჟღედ დროს, სხვა პარტიის სიას მისცეს ხმა.

< ითვალისწინებს, რომ წარმომადგენლობით ორგანოსა და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში საქმიანობა ერთმანეთისაგან განსხვავდება და ორივე თავისებურ უნარსა და გამოცდილებას მოითხოვს.

ნაკლოვანებები:

< ერთმანდატიანი ოლქების ძალაში დატოვება სრული პროპორციულობის მიღწევას უშლის ხელს.

< სისტემა წარმომადგენელთა ორ ტიპს გეთავაზობს და ერთს თუ საყურადღებო ამომრჩეველის წინაშე პასუხისმგებლობის ტვირთი აწევს, მეორეს – უფრო მაღალი სტატუსი და მინისტრის ხაერძლის პერსპექტივა ხიბლავს.

< ოლქში არჩეული კანდიდატს ბევრად უფრო მეტი ამომრჩეველის იმტერესის დაცვა უხდება (როგორც წესი, ორჯერ მეტის, ვიდრე "ერთი გამარჯვებულის" შემთხვევაში).

< პარტიული პოლიტიკა უფრო მკაცრი და ცენტრალიზებულია: სწორედ პარტია წვევტს, ვინ იყაროს კენჭი ინდივიდუალურად, ვინ შეიყვანოს სიაში და რა რიგითობით.

მსოფლიო ომის შემდგომ, ყოველ შემთხვევაში, ამ ქვეყნის ჩრდილოეთში მაინც, ეკონომიკური ზრდის ისეთ მასშტაბებს მიაღწიეს, რამაც 1990 წლისთვის იტალია ევროკავშირის რიგით მესამე, ყველაზე აყვავებულ სახელმწიფოდ აქცია.

რა მოაქვს არჩევნებს?

ყველაფერ ამის მიუხედავად, არჩევნების მნიშვნელობაზე არაინ დავობს. სხვა თუ არაფერი, საზოგადოებას იმის განცდა მაინც უნდა ექნებოდა, რომ პოლიტიკურ პროცესებზე ახდენს გავლენას და უშუალოდ თუ არაპირდაპირად განსაზღვრავს, ვინ იქნება ხელისუფლების სათავეში. ამ კუთხით,

საერთაღმდეგო:

საარჩევნო სისტემები: პარტიული სიების სისტემა

გამოიყენება: ისრაელში, ბელგიაში, ლუქსემბურგში, შვეიცარიაში და ეროპარლამენტში.

ტიპი: პროპორციული.

განმასხვავებელი ნიშნები:

< ან მთელი ქვეყანა ერთ საარჩევნო ოლქად განიხილება, ანდა რეგიონალური პარტიული სიების არსებობის შემთხვევაში, იქნება რამდენიმე დიდი, მრავალმანდატიანი საარჩევნო ოლქი.

< პარტიები ამომრჩევლებს საკუთარი კანდიდატების სიებს წარუდგენენ უპირატესი თანმიმდევრობის ნიშნით.

< ამომრჩეველი ხმას აძლევს პარტიას, და არა კანდიდატს.

< პარტიები არჩევნებში მიღებული ხმების პირდაპირპროპორციულად ირიგებენ საპარლამენტო მანდატებს და ადგილებსაც სიის მიხედვით ინაწილებენ.

< შესაძლოა დაწესდეს ზღვარი (მაგ. 5% – გერმანიაში) რათა გამოირიცხოს მცირერიცხოვანი, სავარაუდოდ ექსტრემისტული პარტიების წარმომადგენლობა.

უპირატესობები:

< ესაა ერთადერთი, თორიულად მაინც, წმინდად პროპორციული წარმომადგენლობის სისტემა, და შესაბამისად, ყველა პარტიისადმი სამართლიანი.

< იგი ხელს უწყობს ამომრჩევლებს, თავი ეროვნულ ერთობასთან გააიგივოს და მხოლოდ საკუთარი კუთხური ინტერესებით არ შემოიფარგლოს.

< პარტიულ სიაში მოხვედრის შემთხვევაში, ქალებსა და უმცირესობების წარმომადგენელ კანდიდატებს საკანონმდებლო ორგანოში მოხვედრის მეტი შესაძლებლობა ეძლევათ.

< არჩევნებში მონაწილე პატარ-პატარა პარტიათა სიმრავლე თავისთავად უსვამს ხაზს მოლაპარაკებების და შეთანხმებების მნიშვნელობას.

ნაკლოვანებები:

< მრავალი პატარ-პატარა პარტიების არსებობამ შესაძლოა სუსტი და არამყარია ხელისუფლება წარმოშავს.

< არ არსებობს არანაირი უშუალო კავშირი არჩეულთა და ამომრჩევლთა შორის.

< პარტიულ სიაში მოხვედრილი არაპოპულარული კანდიდატების გამოხმობა შეუძლებელია.

< პარტიები ცენტრალიზებულად იმართებიან, რამდენადაც სიას ლიდერი ამტკიცებს, და რიგითი წევრები, დაწინაურების იმედით, წრგადასულ ერთგულებას ავლენენ ხოლმე.

არჩევნებში გადამწყვეტი — შედეგია, ანუ — მოგებულ-წაგებულის გამოუღენა. ამგვარ შეხედულებას ამძაფრებს მედიის საქმიანობაც, რომელიც ვგზით-პოლების დახმარებით, არჩევნებს სულ უფრო და უფრო მეტად ამსგუხებს დოლს. თუმცა, პოლიტიკოსებს თუ კითხაუთ, არჩევნები საზოგადოებრივი ინტერესების ნათელი გამოხატულება და "ერის ხმის გაგონების" საშუალებაა; პოლიტოლოგთა აზრით კი — ხალხის ცვალებადი განწყობილებების სარკე. არადა, ნებისმიერი მსგავსი ახსნა საქამათოა, მეტი რომ არა ეთქვათ. ხალხმა იქნებადა კი ამოიღო ხმა, მაგრამ რა თქვა, არც ისე ადვილი გასარკვევია.

არც ეს "ხალხის ინტერესებია" ერთმნიშვნელოვანი ცნება. მსგავსი რამ ბუნებაში რომც არსებობდეს, იგი ყოველი მოქალაქის ერთობლო, კოლექტიურ ნებას უნდა გამოხატუდეს; სწორედ ამ აზრს დებდა რუსო ცნებაში "საყოველთაო ნება" და მას კერძო ინტერესებისაგან თავისუფალი, ყოველი მოქალაქის ნებასთ ქმედებად მიიჩნევდა. თუმცა უნდა ვალიაროთ, რომ ადამიანს საერთო ნების კარნახით საკუთარ ინტერესებზე უარის თქმა ნაკლებად ახასიათებს, და არც იმგვარი რამ არსებულა, რასაც "ერთიანი საზოგადოებრივი ზედეა" შეიძლება ეუწოდოთ ამიტომაც ეჭვით უნდა მიუდგეთ "ხალხისა" და "ამომრჩევის" ცნებების ნებისმიერ განზოგადებას. არ არსებობს ერთ ჭკუაზე მოსიარულე რაღაც "ელექტორატი" — არიან უბრალოდ, ამომრჩეველთა გარკვეული ჯგუფები და ნებისმიერ მათგანს საკუთარი ინტერესი, სიმპათია თუ ზედეა განიხა. საუკეთესო შემთხვევაშიც კი, არჩევნების შედეგი უმრავლესობის, გნებათ — დიდი უმრავლესობის, ნების ანარეკლია. თუმცა, ამ დროსაც კი ბოლომდე ამოუცნობია, რაზე მიანიშნებს ეს არჩევანი.

პოლიტიკური მეცნიერებების მკვლევართა არაერთი თაობა იტებდა თუეს იმის გასარკვევად, რა მოტივაცია განსაზღვრავს ამომრჩევის ქცევას, თუმცა ყველასთვის მისაღები თეორიის შექმნა დღემდე ვერ მოხერხდა. ხმის მიცემა — ერთი შეხედვით, საკმაოდ მარტივი ქმედება — უამრავი გააზრებელი თუ ქვეცნობიერი, გონიერული თუ ირაციონალური, ეგოისტური თუ უანგარო ფაქტორითაა განპირობებული. შესაბამისად, ნებისმიერი თეორია კინინა და მათი აე-კარგინობაც ათასნაირად უნდა იქნას შემოწმებული. ეს კარგად ჩანს ენტონი დაუნსის (1957) ე.წ. "დემოკრატიის ეკონომიკურ თეორიაში", რომლის მიხედვითაც ხმის მიცემა იმ ამომრჩეველთა კერძო ინტერესის გამოხატულებაა, რომლებიც თითქმის ისევე აირჩევენ პარტიებს, როგორც მომხმარებელი — საქონელს.

მეორეს მხრე, არც ის უნდა დაგვაიწყდეს, რომ მწირად ინფორმირებული ამომრჩეველი არა იმდენად თაედ "ყიდულობს" პოლიტიკას, რამდენადაც ბევრი იმგვარი "ირაციონალურ" ფაქტორის ტყვეობაშია, როგორცაა ჩვეულება, სოციალური გარემო, პარტიების სახელწოდება, თუ მათი ლიდერების პიროვნული ხიბლი. მეტიც, მთავარი ის კი არაა, რას ყიდვან, არამედ — როგორ: რეკლამის, პოლიტიკური კამპანიებისა თუ პროპაგანდის მეშვეობით და თუ ეს მოსაზრება სწორია.

საზოგადო ინტერესი
ესა საყოველთაო ან კოლექტიური ინტერესები, რაც მთლიანად საზოგადოებისთვისაა სასარგებლო. არსებობს ორი შეხედულება ამ ცნებასთან დაკავშირებით ერთი თანახმაა, აშკარადაა გამოჩენული საზოგადო და კერძო ინტერესები. და რუსოსა და ბვერი სოციალისტის მოსაზრებით. საზოგადოებრივი ინტერესები "უნებანეს" და ზნეობრივად აღმატებულია კერძო პირიონების ინტერესებთან შედარებით მეორე შეხედულების მიხედვით, ღირებული მხოლოდ კერძო ინტერესია და საზოგადო ინტერესს მხოლოდ და მხოლოდ კერძო, ყოველი ცალკეული პირიონებისათვის სასარგებლოდ მიჩნეული ინტერესების ეკმა; ღიბერალი ინდივიდუალისტები კი — საერთოდ უარყოფენ საზოგადო ინტერესის ცნებას, როგორც აბსურდულს.

მაშინ — არჩევნების შედეგიც არა იმდენად ამომრჩეველთა უმრავლესობის ინტერესების, არამედ კონკურენტი პარტიების მარიფათისა და ფინანსური შესაძლებლობების ღემონსტრირებაა და სხვა არაფერი. ამ გაგებით, ზოგადად არჩევნების უმთავრესი დანიშნულება ალბათ ისაა, მაქსიმალურად მისაღები ხელისუფლება აირჩეს და ხალხსავე მისცეს საშუალება განსაზღვროს, ვინ ილაპარაკოს ხალხის სახელით.

როგორ და რატომ გაძლევთ ხმას

ამომრჩეველის ქცევას აშკარად განსაზღვრავს როგორც მიმდინარე პროცესები, ასევე სამომავლო პერსპექტივა. პირველი — ერთ კონკრეტულ არჩევნებზე ახდენს გავლენას და ზოგად-საარჩევნო საკითხებში ძნელად თუ გაგავრკვევს: აქ მთავარი ეკონომიკური სიტუაციაა ქვეყანაში, და ხელისუფლების პოპულარობა უშუალო კავშირშია უშუალოდ მისი, ინფლაციის, თუ შემოსავლების დონესთან. აქ გადამწყვეტი — ამომრჩეველის მატერიალური კმაყოფილებაა (ე.წ. "კარგად ყოფნა"), და ხელახლა არჩევის იმედად, ხელისუფლებების, სწორედ წინასაარჩევნოდ, ეკონომიკური სატყუარის მაქსიმალურად გამოყენებას ცდილობენ ხოლმე. პოლიტიკური და ეკონომიკური აქტიურობის თანხვედრა მთი უფრო გაადვილებულია, რომ არჩევნების წინდაწინ დადგენილი თარიღის წყალობით, ხელისუფლებამ უკვე იცის, როდის "შემობრუნდეს" ხალხისკენ.

ასევე, ხმის მიცემისას დიდი მნიშვნელობა აქვს პარტიების ლიდერთა პიროვნულ თვისებებს და საზოგადოებრივ შეფასებას. მედიის მეშვეობით, სწორედ ლიდერები იქცევიან ხოლმე პარტიათა "საფორმო ნიშნად" და პარტიების, ხალხის გულის მოსაგებად, წინასაარჩევნოდ ლიდერთა შეცვლასაც კი არ ერიდებიან: ასე მოიქცნენ, მაგალითად, 1990წ. კონსერვატორები გაერთიანებულ სამეფოში მარგრიტ ტეტჩერთან, ხოლო 1991-ში — ავსტრალიელი ლეიბორისტები — ბობ ჰოუთან დაკავშირებით. კიდევ ერთი ფაქტორი — პარტიათა წინასაარჩევნო კამპანიის სტილი და სიმბაფრეა. კამპანიების ხანგრძლივობა, შესაძლოა, სამი კვირიდან ორ წლამდეც კი მერყეობდეს, როგორც მაგალითად, წინასაარჩევნო საქრეზიდენტო კამპანია ამერიკაში. ასეთ დროს საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვები ძალზე დიდ როლს თამაშობს, რაც კანდიდატსა თუ პარტიას რეალური სურათის დანახვაში ეხმარება.

რაც შეეხება მედიას, მან შეიძლება არჩევნებზე არა მარტო იმწუთიერი, არამედ შორსმიმავალი ზეგავლენაც იქონიოს, თუკი მოვლენების მიკერძოებული გაშუქება იმ ფაქტორების შედეგია, რასაც საინფორმაციო საშუალებების კერძო მფლობელობა ჰქვია. თუმცა მედიამაც შეიძლება იოლად იცვალოს ნირი არჩევნებიდან არჩევნებამდე: ასე მაგალითად, ლეიბორისტული პარტიის მცდელობებმა მერდოკ-პრესის მისამხრობად, სერიოზული დახმარება გაუწია ტონი ბლერს 1997წ.

ხელისუფლებაში მოსახელელად. ნებისმიერი ხსენებული მაგალითისას, გასათვალისწინებელია ის ფსიქოლოგიური, სოციოლოგიური, ეკონომიკური და იდეოლოგიური გუენა, რაც ნებისმიერ არჩენებს ახლავს თან და სწორედ ამ კუთხით გამოიკეთა არჩენის 4 ძირითადი მოდელი:

- < პარტიაზე ორიენტირებული
- < სოციოლოგიური
- < ხელსაყრელი არჩენის
- < იდეოლოგიური

არჩენის მოდელები

პარტიაზე ორიენტირებული მოდელი

ამ შემთხვევაში ამომრჩეველი განიხილება როგორც პარტიასთან ფსიქოლოგიურად გაიგივებული პირონება, ანუ — მის ხანგრძლივ მხარდამჭერად, ეინც ამა თუ იმ პარტიას "თავისაღ მინჩეუს. შესაბამისად, ხმის მიცემა, უბრალოდ, ერთგულების გამოვლინებაა, და პოლიტიკურ პროგრამას, ლიდერის პირონებას, კამპანიის ხასიათსა თუ მედიის პოზიციას ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭება. ამგვარი მოდელი გულისხმობს, რომ პირონების პოლიტიკურ მიკუთვნებულობას გარკვეული წარსული და ოჯახური მეკვიდრობითობაც ახასიათებს, ხანგრძლივი პოლიტიკური სიმპათიები კი ერთგვარი მდგრადობისა და მუდმიუობის განცდას ბადებს, რაც ზოგჯერ მთელი ცხოვრება, არჩენებიდან არჩენებამდე გაყვება ხოლმე აღამიანს. ამ კუთხით, შეიძლება წინასწარვე განისაზღვროს — ერთგულ მხარდამჭერთა სეარაულო რაოდენობის დადენის შემთხვევაში — ხმების რა "ზუნებრივ პროცენტს მოიპოვებს ესა თუ ის პარტია, ხოლო "ზუნებრივ პროცენტის ცდომილებანი კი მხოლოდ იმაზე მიანიშნებს, რომ რაღაც მოკლეუადიანმა ფაქტორებმა იმოქმედა. ამ მოდელის სისუსტე იმაში მეუაუნდება, რომ ბოლო დროს ბერ ქვეყანაში ე.წ. "ერთგულთა გუცხოება" ხდება. ასე მაგალითად, ამერიკის შეროთებულ შტატებში დემოკრატიული და რესპუბლიკური პარტიების რეგისტრირებულ წევრთა კლება და "შესამე პარტიებში გაერთიანებულთა რაოდენობის ზრდა შეინიშნება: 1952წ. მათი ხვედრითი წილი 6% იყო, რაც 1992 წლისათვის ორჯერ გაიზარდა, ხოლო გაერთიანებულ სამეფოში კონსერვატიული და ლიბორისტული პარტიების "სიკვდილამდე ერთგულ" მხარდამჭერთა ოდენობა 1966-2005 წწ. 43%-დან 15%-მდე დეიდა.

"ერთგულთა" გუცხოება ეს ის შემთხვევაა, როცა ამა თუ იმ პარტიის მომხრე აღამიანს თანდათანობით გული უცრუდება და აქტიურ მონაწილეობას აღარ იღებს არჩენებში. შესაბამისად, შესაძლოა უფრო "ძველმა" პარტიებმა თანდათანობით დათმონ პოზიციები და ახალ-ახალი პარტიები გაიფუნდნენ ასაარეზე. ჩნდება ე.წ. "მოხეტიალე" ამომრჩეველის ტიპიც. ამგვარი გუცხოების მთავარი მიზეზები მოსახლეობის მეტი გათეთციანობისურებულობა, გვიგრაფიული და სოციალური მობილურობის ზრდა და ტელევიზიის, როგორც პოლიტიკური ინფორმაციის ძირითადი წყაროს, მზარდი გუენაა. ზოგიერთის აზრით, ამგვარი გუცხოება იმიოაცაა გამჩვეული, რომ ხალხმა ზოგადად პოლიტიკის მიმართ დაკარგა ინტერესი და პარტიული სისტემებიც სათანადოდ ვერ ქასუხოვნენ პოსტინდუსტრიულ რეალობებს.

სოციოლოგიური მოდელი

კლასობრივი გაუცხოება ესაა კეთილშობილი მესუსტება სოციალურ კლასსა და მის ინტერესების გამომხატველ პარტიას შორის. თუმცა, სოციალური კლასი მაინც ალბათ ამომრჩეველის ნების ყველაზე მნიშვნელოვან განმსაზღვრელ ფაქტორად რჩება. კლასობრივ გაუცხოებას, ჩვეულებრივ, საზოგადოების სტრუქტურის ცვლილებებით ხსნიან, რამაც კლასობრივი კუთვნილების განცდა შეასუსტა. ამის მიზეზად შეიძლება მუშათა კლასის "გაბურჟუაზიულება" (ათეულობით რაც ცხოვრების დონის ამაღლებამ და აქცენტის წარმოებიდან მომსახურების სფეროზე გადნახილებამ გამოიწვია).

ეს მოდელი ამომრჩეველის გადაწყვეტილებას მის ჯგუფურ კუთვნილებას უკავშირებს: იგულისხმება, რომ არჩეული იმ ჯგუფის ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობიდან გამომდინარე განისაზღვრება, რომელსაც ესა თუ ის ადამიანი წარმოადგენს. ამ შემთხვევაში არა მემკვიდრეობით მიღებული, პარტიისაში ფსიქოლოგიური ერთგულება გამოდის წინა პლანზე, არამედ სოციალური ნიშანი — რაც თავის მხრივ, საზოგადოებაში არსებული დაყოფისა თუ დაძაბულობის ანარეკლია. დაყოფა კი, უმთავრესად — კლასობრივი, სქესობრივი, ეთნიკური, რელიგიური და კუთხურობის ნიშნით ხდება.

ძალზე ხშირად, პარტიულ სისტემებში კლასობრივი სისტემის გამოხატულებას ხედავენ და მემარჯვენე პარტიების პოტენციურ ამომრჩეველად საშუალო კლასს, მემარცხენათათვის კი — მუშათა კლასს მიიჩნევენ. ტრადიციულად, ამ კუთხით ესმოდათ ლეიბორისტებად და კონსერვატორებად ჩამოყალიბებული ორპარტიული სისტემა გაერთიანებულ სამეფოში, რამაც პიტერ პალზერს 1967წ. ცნობილი ფრაზა ათქმევინა: "ბრიტანული პარტიული პოლიტიკის ქვაკუთხედი კლასია: სხვა ყველაფერი — დეკორატიული დეტალები. თუმცა, სოციოლოგიურ მოდელს სწორედ საზოგადოებრივ ჯგუფებზე ინტერესის გამახვილების გამო აკრიტიკებდნენ და პიროვნებისა და კერძო ინტერესის უგულებელყოფას უთვლიდნენ ნაკლად. მით უმეტეს, რომ თანამედროვე საზოგადოებებში სულ უფრო თვალნათელია კავშირის შესუსტება სოციოლოგიურ ფაქტორებსა და ამა თუ იმ პარტიის მხარდაჭერას შორის. გამოიკვეთა კლასობრივი გაუცხოების ფენომენი, და დასავლურ საზოგადოებებში ამის არაერთი მაგალითი არსებობს. ასე მაგალითად, მთლიანად კლასობრივი ნიშნით მიცემული ხმების რაოდენობა (იმ ამომრჩეველებისა, ვინც "თავიანთ პარტიას უჭერენ მხარს) გაერთიანებულ სამეფოში 1966წ. 66% შეადგენდა, 1983-ში კი — მხოლოდ 47%. 1997 წელს, პირველად ისტორიაში, ლეიბორისტულმა პარტიამ გონებრივი შრომით დაკავებულთაგან მეტი ხმა მიიღო, ვიდრე ფიზიკურად მშრომელი ამომრჩეველისაგან.

ხელსაყრელი არჩევანის მოდელი

ამგვარი მოდელში ზოგი სახელისუფლებო პარტიის ქმედებათა ამომრჩეველის მიერ შეფასებას ხედავს, ზოგიც ამომრჩეველს — სუპერმარკეტში საუაჭროდ შესულ მომხმარებელს ადარებს. მეორე შემთხვევაში ე.წ. "მომგებიანი თემების" მნიშვნელობაა საზგასმული; ანუ — პარტიებს შეუძლიათ თემატურად "მომხმარებლის" გემოვნებას მოარგონ საკუთარი პოლიტიკური რიტორიკა და სწორედ ამ ნიშნით სცადონ წინასაარჩევნო კამპანიის წაყვანა. ასეთი მოდელის გაერცელება ბუნებრი-

ვად ერთგულ მხარდამჭერთა კლებასა და კლასობრო გაცუხობას მოკევა. თავის მხრივ, *ქოსტმოდერნიზმით* გამოწყველმა პლურალიზმსა და ინდივიდუალიზმმაც ითამაშა თავისი როლი. ხელსაყრელი არჩევანის თეორიების სისუსტე ისაა, რომ კონკრეტულ ამომრჩეველს მისი საზოგადოებრივი თუ სოციალური კონტექსტიდან მოწყვეტილად განიხილავს.

იდეოლოგიური მოდელი

შედარებით რადიკალური შეხედულებები არჩევანის მოტივაციებთან დაკავშირებით იმას უსვამს ხაზს, რამდენად ზემოქმედებს პიროვნების არჩევანზე იდეოლოგიური ზეგავლენა თუ პირდაპირი წნეხი. სოციოლოგიური მოდელის მსგავსად, აქაც არჩევანის გაკეთება სოციალურ კიბეზე ადამიანის მიერ დაკავებული მდგომარეობის გამოვლინებად მიიჩნევა, თუმცა არსებობს განსხვავებაც: ეს თეორიები იმაზე ამახვილებენ ყურადღებას, თუ რამდენადაა განპირობებული პიროვნების მიერ საკუთარი მდგომარეობის შეფასება განათლების სისტემის, ხელისუფლების, და რაც მთავარია, მას-მედიის გავლენებით.

ადრე ფართოდ გავრცელებული შეხედულებებისაგან განსხვავებით, როცა მედია უბრალოდ, დაგროვილი განწყობილებების გაძლიერებით შემოიფარგლებოდა, იდეოლოგიური მოდელის თეორეტიკოსები ამტკიცებენ, რომ მედიას ძალუმს საერთოდ დაამახინჯოს პოლიტიკური განწყობილებანი, სასურველ კალაპოტში მიმართოს დებატები და ხელოვნურად მართოს საზოგადოების სიმპათია-ანტიპათიები. ამის შედეგად, თუ ამომრჩეველთა განწყობა გაბატონებული იდეოლოგიის მიმართ კეთილმოსურნეა, პარტიები უკვე თავს უფლებას ვეღარ მისცემენ, ამ იდეოლოგიას გადაუხვიონ. ანუ — საარჩევნო პროცესი უკვე არა "არსებულის გაუმჯობესებას", არამედ არსებულის შენარჩუნებას ემსახურება. ამ მოდელის სისუსტე ისაა, რომ არ ითვალისწინებს ცალკეული პიროვნების მოსაზრებებს და მის კერძო ინტერესებს სრულიად უგულებელყოფს.

შომგებთან თუმბნ:

არჩევანი იმისდა მიხედვით რამდენად თანმხვედრია ამა თუ იმ პარტიის პროგრამა პიროვნების კრასო ინტერესებთან.

შეჯამება

◀ წარმომადგენლობა საზოგადოებრივი საქმიანობის ისეთი ფორმაა, როდესაც პიროვნება ან ჯგუფი ადამიანთა უფრო დიდი რაოდენობის სახელით ლაპარაკობს ან მოქმედებს. წარმომადგენლობის უფლება ენიჭება ან განათლებული ელიტის თვალსაჩინო წარმომადგენელს, ან ხალხის მანდატით აღჭურვილ დელეგატს, ანდა რომელიმე ჯგუფის რჩეულს.

◀ თანამედროვე პოლიტიკაში წარმომადგენლობა მუდამ არჩევნებს უკავშირდება. არჩევნები შეიძლება საკმარისი პირობა არც იყოს პოლიტიკური წარმომადგენლობისათვის, თუმცა აუცილებელი კია. თავის მხრივ, არჩევნები წარმომადგენლობით მიზნებს რომ ემსახურებოდეს. კონკურენტულობა, თავისუფლება და გამჭვირვალობა, ზრდასრული მოსახლეობის საყოველთაო ხმის უფლება — ამის აუცილებელი წინაპირობაა.

◀ არჩევნებს რამდენიმე დანიშნულება გააჩნია. ერთის მხრივ, პოლიტიკური თანამდებობების შეესება, წარმომადგენლობითობა, მთავრობის დაკომპლექტება და პოლიტიკურ კურსზე ზეგავლენის მოხდენა. მეორეს მხრივ, რადიკალი თეორეტიკოსების აზრით, არჩევნებმა უნდა შექმნას ლეგიტიმურობის საფუძველი, ჩამოაყალიბოს საზოგადოებრივი აზრი და ხელი შეუწყოს ელიტების გაძლიერებას.

◀ საარჩევნო სისტემებზე, როგორც წესი, მაჟორიტარული ან პროპორციული ნიშნით ჯგუფდება. მაჟორიტარულ სისტემებში, მსხვილი პარტიები ჩვეულებრივ, მიღებულ ხმებთან შედარებით პროპორციულად მეტ ადგილს იკავებენ საკანონმდებლო ორგანოებში, რითაც იზრდება ერთპარტიული მმართველობის შესაძლებლობა. პროპორციულ სისტემებში თანაბარი ან თითქმის თანაბარი შეფარდებაა მოკლებულ ადგილებსა და მიღებულ ხმებს შორის, რითაც კოალიციური მთავრობის ალბათობა საგრძნობლად მატულობს.

◀ მაჟორიტარულ სისტემებს, ჩვეულებრივ, იმ მოსაზრებით ანიჭებენ უპირატესობას, რომ ამ დროს ამომრჩეველი ნათლად ხედავს საერაუდო ხელისუფლების აე-კარგიანობას, გამარჯვებული პარტიის პოლიტიკური ხელისუფლების მმართველობის გარანტიაც მეტია. საპირისპიროდ, პროპორციული სისტემის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ ამ პრინციპით არჩეული ხელისუფლება ამომრჩეველთა უფრო ფართო ფენების ნებას გამოხატავს, პარტიების თანამშრომლობასა და თანხმობას უწყობს ხელს, და სასურველ წონასწორობას ამყარებს ხელისუფლების აღმასრულებელ და საკანონმდებლო შტოებს შორის.

◀ არჩევნების მნიშვნელობა მჭიდროდ უკავშირდება ამომრჩევლის გადაწყვეტილებების განმსაზღვრელ ფაქტორებს, და ამომრჩევლის

ქცევის შემსწავლელი თეორიებიც სხვადასხვა მომენტებზე ამახვილებენ ყურადღებას: პარტიასთან გაიგოებასა და ჩვეუად ქიეულ "ერთგულებასზე, ამა თუ იმ ჯგუფის წევრობასა და სოციალურ მიკუთვნებულობაზე, გონიერულ არჩევანსა და პირად ინტერესზე და იმაზეც, იდეოლოგიური წნები რამდენად ახდენს გავლენას პიროვნულ არჩევანზე.

კითხვები განსასჯელად

- < შეიძლება თუ არა წარმომადგენლობა უშუალოდ გაეაიგოთ დემოკრატიასთან?
- < ყველაზე შეტად რა გარემოებანი უწყობს ხელს წარმომადგენლობით მმართველობას?
- < რა უფრო მნიშვნელოვანია — არჩევნებმა პოლიტიკოსთა ანგარიშვალდებულობა უზრუნველყოს თუ რეჟიმის არსებობა გაახანგრძლიოს?
- < რამდენად თვალსაჩინოა მიზეზ-შედეგობრიობა არჩევნების გამჭვირვალობასა და მყარ, ძლიერ ხელსუფლებას შორის?
- < რამდენად გამოხატავს არჩევნები საზოგადოებრივ ინტერესებს?
- < რამდენადაა ხმის მიცემა გააზრებული და მიზანმიმართული ქმედება?

დამატებითი საკითხავი

Birch, A.H., *The Concepts and Theories of Democracy*, 2nd edn (London: Routledge, 2000).
Farrell, D. M., *Electoral Systems: A Comparative Introduction* (Basingstoke: Palgrave, 2001).
Gallagher, M. and P. Mitchell (eds), *The Politics of Electoral Systems* (Oxford: Oxford University Press, 2005).

პარტიები და პარტიული სისტემები

"პოლიტიკაში, როგორც წესი, მჯობრობას საერთო მიმდინარე უღვეს
საფუძვლად."

ალექსის დე ტოკილი, ამერიკელი დემოკრატი [1835]

თანამედროვე პოლიტიკას იმდენად განსაზღვრავს პარტიათა საქმიანობა, მათ
როლსა და მნიშვნელობაზე უკვე აღარაფერია დამოკიდებული. კაცს აღარ ახსოვს, რომ
პარტიები არცთუ ისე დიდი ხნის წინ გაჩნდა. როგორც არჩევნებში გასამარ-
ჯეებლად და ხელისუფლების შესანარჩუნებლად შექმნილი ინსტრუმენტი,
პარტიული სისტემები XIX საუკუნეში გარდაიქმნა ჩამოყალიბდა, დღესდღეობით
კი ისინი მხოლოდ იქ არ არსებობენ, სადაც დიქტატურა ან სამხედრო
რეჟიმი გაბატონებული. მოკლედ რომ ვთქვათ, პოლიტიკური პარტია
თანამედროვე პოლიტიკის მთავარი ღერძია და დემოკრატიის იარაღია თუ
ტირანიისა და ჩაგვრის წყარო — სულ ერთია, ის მაინც აუცილებელი რგო-
ლია სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის. არადა,
თანდათანობით პარტიებსა და პარტიულ სისტემებს სულ უფრო მეტი
მოწინააღმდეგე უჩნდება. კრიტიკოსების აზრით, პარტიები ვეღარ გამოხ-
ატავენ თანამედროვე საზოგადოებებში გაჩენილ ახალ-ახალ
მოთხოვნოვანობებს და სერიოზული პრობლემების გადაჭრაც სულ უფრო
უჭირთ.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რა არის პოლიტიკური პარტია და რა ნიშნით შეიძლება პარტიათა
დაჯგუფება?
- < რა უმთავრესი დანიშნულება გააჩნია პარტიას?
- < როგორ სდება-პარტიის ორგანიზება და როგორ ნაწილდება
ძალაუფლება მის შიგნით?
- < რა და რა პარტიული სისტემები არსებობს?
- < რამდენად განსაზღვრავს ესა თუ ის პარტიული სისტემა ზოგადად
პოლიტიკურ პროცესს?
- < კინდდება თუ არა პარტიების როლი, და რით შეიძლება დამთავრდეს
ეს პროცესი?

პარტიული პოლიტიკა
პარტიათა ტიპები.
პარტიათა დანიშნულება.
პარტიული ორგანიზაცია:
საიდან მოდის
ძალაუფლება?

პარტიული სისტემები
ერთპარტიული სისტემე-
ბი.
ორპარტიული
სისტემები.
წამყვან პარტიათა სისტე-
მები
მრავალპარტიული სისტე-
მები.

ზომ არ კინდდება
პარტიათა როლი?

შეჯამება/კითხვები
განსასჯელად/დამატებით
საკითხავი

პოლიტიკური პარტია

პოლიტიკური პარტია არჩევნების, ან რაიმე სხვა გზით სახელისუფლებო ძალაუფლების მოპოვების მიზნით გაერთიანებულ ადამიანთა ჯგუფია. ხშირად პარტიები ინტერეს-ჯგუფებსა თუ საზოგადოებრივ მოძრაობებში ერევთ ხოლმე.

სხვა ტიპის გაერთიანებებისაგან პარტიებს, ჩვეულებრივ, 4 ნიშან-თვისება გამოარჩევს:

- ◀ პარტიები მიზნად ისახევენ ძალაუფლების მოპოვებას ხელისუფლებაში მოსვლის შედეგად (თუმცა, მომცრო პარტიები არჩევნებს, შესაძლოა, უფრო ტრიბუნის და არა ძალაუფლების ხელში ჩაგდების საშუალებად მიიჩნევენ).
- ◀ პარტიები ორგანიზებული გაერთიანებებია და "სახუთიან წევრებისაგან შედგება. სწორედ ეს განასხეუებს მათ უფრო ფართო და ჭრელი საზოგადოებრივი მოძრაობებისაგან.
- ◀ როგორც წესი, პარტიებს საკითხთა ფართო წრე აინტერესებთ და ცდილობენ, სახელისუფლო პოლიტიკის ყველა ძირითადი მიმართულება მოიცვან (თუმცა, იგივე მომცრო პარტიები — ინტერეს-ჯგუფების მსგავსად — შესაძლოა ყურადღების ერთ კონკრეტულ საკითხზე გამახვილებით კმაყოფილდებოდნენ).
- ◀ განსხვავებული ხარისხით, მაგრამ მაინც ყოველი კონკრეტული პარტია გაზიარებული პოლიტიკური სიმპათიებისა და ერთგვაროვანი იდეოლოგიური მრწამსის გამოხატულებია.

პარტიული პოლიტიკა

პოლიტიკური პარტიები სახელმწიფოთა უდიდეს უმრავლესობაში და პოლიტიკური სისტემების უმეტესობაში არსებობს. პარტია შეიძლება იყოს ავტორიტარულიც და დემოკრატიულიც; ძალაუფლებას შეიძლება იყოს აწარმოებს არჩევნების ან რეჟოლუციის გზით; ატარებდეს მემარცხენე, მემარჯვენე თუ ცენტრისტულ იდეოლოგიას ანდა საერთოდ შორს იდგეს პოლიტიკისაგან (მაგ., "იტალიური ოპერის მეგობრებმა" და-ა.შ.). პოლიტიკური პარტიების გაჩენა და პარტიული სისტემების ჩამოყალიბება პოლიტიკური გათანამედროეობის ნიშნად იქნა აღიარებული. XX საუკ. 50-იანი წწ. ბოლოსათვის, მსოფლიოში სახელმწიფოთა 80% პოლიტიკური პარტიები მართავდნენ. თუმცა, 60-70-იან წლებში, ეს რაოდენობა შემცირდა განვითარებად სამყაროში სამხედრო რეჟიმების მომრავლების ხარჯზე. პოლიტიკურ პარტიებს ხშირად გათიშულობასაც აბრალებდნენ, და მათში ვეღარ ხედავდნენ იმ ძალას, რომელიც სილატაკისა თუ ეთნიკური და ტომობრივი დაპირისპირებების პრობლემებს გადაჭრიდა. მათ ამრეზით უყურებდნენ ეკონომიკური და სამხედრო ელიტებიც. და მაინც, 80-90-იანი წწ. დემოკრატიზაციის ტალღამ პარტიათა გააქტიურების ახალი წინაპირობები შექმნა. სამხედრო რეჟიმების შესუსტებას თუ საერთოდ გაქრობას აზიის, აფრიკისა და სამ. ამერიკის ქვეყნებში, თითქმის დაუყოვნებლო მოჰყვა ძველი

ფრაქცია, ფრაქციონალიზმი

თავიდან, ცნებები ფრაქცია და პარტია ერთი და იგივე მნიშვნელობით მოიხმარებოდა. დღესდღეობით "ფრაქცია" ჩვეულებრივ, უფრო დიდი გაერთიანების, როგორც წესი, პოლიტიკური პარტიის შიგნით შექმნილ დაჯგუფებას ნიშნავს და იდეოლოგიურად, ამ პარტიის გენერალურ ხაზს არ ეწინააღმდეგება. ხოლო თუ ასე არაა, მაშინ ფრაქციულ ჯგუფებს უკვე "პარტიის შიდა პარტიას" უწოდებენ ხოლმე. "ფრაქციონალიზმში კი ამ ფრაქციებად რღვევას, ანდა მძაფრ ფრაქციათაშორის დაპირისპირებას ნიშნავს. ფრაქციის ცნება ხშირად უარყოფითი დატვირთვის მატარებელია, "ფრაქციონალიზმში კი, როგორც შიდა უთანხმოების სინონიმი — ყოველთვის.

თუ ახალი პარტიების ასპარეზზე გამოხვლა. ბევრ ყოფილ კომუნისტურ სახელმწიფოშიც მმართველობის ერთპარტიული სტილი კონკურენტული პარტიული სისტემით შეიცვალა.

პოლიტიკური პარტია როგორც ასეთი, ზოგადად პოლიტიკური ორგანიზმის ერთი შემადგენელი ნაწილია მხოლოდ, და მისი მნიშვნელობის ზრდა წარმომადგენლობითი ხელისუფლებისა და XIX საუკ. დაწყებული საარჩევნო უფლებების თანდათანობით გაფართოების შედეგია. მანამდე ე.წ. "ფრაქციები" თუ "პარტიები" მხოლოდ ერთნაირად მოაზროვნე პოლიტიკოსთა მცირე გაერთიანებას ნიშნავდა და ეს გაერთიანებები, ჩვეულებრივ, რომელიმე იდეისა. თუ სულაც ოჯახის ირგვლივ იქმნებოდა. ასე მაგალითად, ცნობილი "კარის პარტიები" ხშირად თვითმპყრობელური მონარქიის პირობებშიც იქმნებოდა — წარჩინებულთა მხრივ კარზე მეტი გულენის მოსაპოვებლად. ასე რომ, როდესაც ედმუნდ ბერკმა XVIII საუკ. ბოლოს პარტიას "კონკრეტული პრინციპის საფუძველზე შეთანხმებულ ადამიანთა გაერთიანება" უწოდა, ის ეივებისა და თორების არამყარ, არაფორმალურ დაჯგუფებებს გულისხმობდა და არა იმ კარგად ორგანიზებულ მექანიზმებს, რადაც შემდგომში ეს დაჯგუფებები ჩამოყალიბდნენ (ლუიბორისტები და კონსერვატორები).

თანამედროვე ტიპის პარტიები ყველაზე ადრე ა.შ.შ.-ში შეიქმნა. მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკის კონსტიტუციის შემქნელი "დამფუძნებელი მამები" ეჭვის თვალით უცქერდნენ "ძველი სამყაროს" პარტიებს, უკვე 1800 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში ფედერალისტური პარტია (მოგვიანებით — რესპუბლიკურ პარტიად წოდებული), საერთო-სახალხო მხარდაჭერით სარგებლობდა. ბევრი კონსერვატიული და ლიბერალური პარტია თავის დროზე საკანონმდებლო ორგანოში მხოლოდ ამა თუ იმ ფრაქციის სახით იყო ზღაპრულ წარმომადგენელი, და მხოლოდ მოგვიანებით, სულ უფრო მზარდი ელემენტების რატიის გაუღწევი, იმ რთულ ორგანიზაციებად გადაიქცნენ, რომელნიც უკვე პარლამენტსგარეთაც საქმიანობდნენ და ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში საკუთარ წარმომადგენლობებსაც აარსებდნენ. ამის საპირისპიროდ, სოციალისტური და სხვადასხვა რევოლუციური; ეთნიკური — თუ ენობრივი

ჯგუფების ინტერესთა დამცველი პარტიები, როგორც წესი, საზოგადოებრივი მოძრაობებისა თუ ინტერეს-ჯგუფების სახით არსდებობდნენ და თავიდან არც სახელისუფლებო ბერკეტები გააჩნდათ XX საუკ. დასაწყისში, პოლიტიკური პარტიები და სისტემები უკვე იმ სახით ჩამოყალიბდნენ, რომ შესაძლებლობა მიეცათ, საზოგადოების სოციალური თუ სხვა სახის პრობლემების გამოძახატელებად ქცეულიყვნენ.

პარტიათა ტიპები

პოლიტიკურ პარტიებს სხვადასხვა ნიშნით აჯგუფებენ ხოლმე. ძირითადად, შემდეგი პრინციპებით:

- ◀ საკადრო და სახალხო პარტიები
- ◀ წარმომადგენლობითი და ე.წ. "დამრავლები" პარტიები
- ◀ კონსტიტუციური და რევოლუციური პარტიები
- ◀ მემარცხენი და მემარჯვენე პარტიები.

ყველაზე ხშირად პარტიები საკადრო და სახალხო ნიშნით იყოფა. ტერმინი "საკადრო პარტია" თავიდან ნიშნავდა "წარჩინებულთა გაერთიანებას" და — მას, როგორც წესი, წინამძღოლთა არაფორმალური ჯგუფი ეღვა სათავეში, ხოლო მასობრივი ორგანიზაციის შექმნას სულაც არ ისახავდა მიზნად. ამგვარი პარტიები საპარლამენტო ფრაქციების საფუძველზე ჩამოყალიბდა იმ დროს, როცა ხმის უფლება შეზღუდული იყო. თუმცა, დღესდღეობით, კადრი (მაგ. კომუნისტური პარტიების შემთხვევაში) უკვე პარტიის გაწერისნილ, ასე ეთქვათ, პროფესიონალ წევრების მიმართებით იხმარება, ვისაც პოლიტიკური ერთგულებისა და დისციპლინის მაღალი დონე გამოარჩევს. ამ გაგებით, ყოფილი სსრკ-ს კომპარტია, ნაციონალური პარტია გერმანიაში, იტალიის ფაშისტური პარტია და დღევანდელი ჩინეთის კომპარტია — სულ საკადრო პარტიებია. ამ ტიპის პარტიათა განმასხვებელი ნიშანი მასში პოლიტიკურად აქტიური (თითქმის გასამხედროებელი დისციპლინის დამორჩილებული) ელიტის გადამწყვეტი როლია. სწორედ ის იღებს საკუთარ თავზე მასების იდეოლოგიურ წინამძღოლობას. მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარ პარტიებში გასაწერიანებლად მკაცრი კრიტერიუმებია შემოღებული, კარიერისში და უბრალო გამორჩენა ხშირად ხდება პარტიაში მასიურად გაწერიანების მიზეზი.

მეორეს მხრე, სახალხო პარტიისთვის უმნიშვნელოვანესია რაც შეიძლება მეტი მომხრის მიზიდვა და ფართო საარჩევნო საყრდენის შექმნა. საყოველთაო საარჩევნო ხმის უფლების მოპოვებამ ლიბერალური და კონსერვატიული პარტიები მასობრივი მხარდაჭერის აუცილებლობის წინაშე დააყენა, თუმცა თავიდან, სახალხო პარტიების ყველაზე თვლსაწინო მაგალითები ევროპული ტიპის სოციალისტური, ძირითადად შუშათა კლასის მხარდაჭერაზე ორიენტირებული გერმანიის სოციალ-დემოკრატიული და ბრიტანეთის ლეიბორისტული პარტიები იყვნენ. ასეთი პარტიების ძირითადი მანსიათებლება წევრების მიზიდვა და დარაზმვა, ხოლო იდეოლოგიას და

პოლიტიკურ მრწამსს შედარებით ნაკლები ყურადღება ექცევა. ფორმალურად ემპირიული ორგანიზების მიუხედავად, წევრთაგან ცოტანი თუ იღებენ გადაწყვეტილებებს უშუალოდ პარტიულ საქმიანობასთან დაკავშირებით.

თანამედროვე პარტიათა უმეტესობა მაინც ოტო კირხაიმერისეულ (1966) "განურჩევლად შემკრებთა" კატეგორიას განეკუთვნება. ისინი სულ უფრო იოლად თმობენ იდეოლოგიურ პრობლემებს — რაც შეიძლება მეტი ამომრჩევლის გულის მოსაგებად. ამის კარგი მაგალითია თანამედროვე დეიდოლოგიზირებული სოციალისტური პარტიები — სახალხო პარტიის კლასიკური ტიპისაგან განსხვავებითა მათ აქცენტზე ლიდერის პირიქებასა და პარტიის დარაზმულობაზე გადაიტანეს და დააქნინეს პარტიის ადკეულ წევრთა როლი, როცა გეზი შტიკეუ კოალიციების შექმნაზე იაღეს და "სოციალური კლასის ინტერესთა" დაცვა უკანა პლანზე გადაწიეს.

1956წ. ზიგმუნდ ნოიმანმა პარტიები სხვა ნიშნითაც დაყო და ერთმანეთისგან გამოიჯნა ე.წ. „წარმომადგენლობით" და „დამრავლმეუ" პარტიები. პირველი ტიპი ის პარტიებია, რომლებიც მთავარ მიზნად არჩევენში მიღებული ხმების დაცვას ისახევენ; შესაბამისად, არა საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებას, არამედ ასახვას ცდილობენ. ამ თვალსაზრისით, წარმომადგენლობითი პარტიებიც "განურჩევლად შეკრების" სტრატეგიას ირჩევენ — პრინციპზე მდლდა პრამგმატიზმს, ხოლო ხალხის მთაილიზებაზე წირი — საზოგადოებრივი აზრის გამოკვლევას აყენებენ. თანამედროვე პოლიტიკაში მსგავსი პარტიების მომრავლებამ ბევრი არგუმენტი გააჩინა პოლიტიკური ქცევის გონოფრული არჩევის მოდელის სასარგებლოდ. სწორედ ამ მოდელს იშველიებდნენ ჯოზეფ შუმიტერი და ენტონი დაუნსი, როცა პოლიტიკოსებს ძალაუფლებას დახარბებულ იმგვარ არსებებად მიიჩნეოდნენ, ეისთვისაც სულ ერთია, რა პოლიტიკა მოუტანთ წარმატებას არჩევისში.

დამრავლმეუ პარტიები — პირიქით — პოლიტიკურ სტრატეგიად არა საზოგადოების დანწყობაზე ასუსხს, არამედ ამ დანწყობის შექმნას ირჩევენ. მათ სურთ დარაზმონ, გაათეიცნობიერონ და აღავზნონ მსხები, და არა — უბრალოდ გამოეპასუხონ მათ მოთხოვნებს. მართალია, ნოიმანი ამგვარი პარტიის ტიპიურ ნიშმად იდეოლოგიურად ნაცად საკადრო პარტიას მიიჩნედა, დამრავლმეუ ტენდენცია სახალხო პარტიასაც შეიძლება ახასიათებდეს. სანამ ამომრჩევლთა ხმებს დაკარგავდნენ, სოციალისტური პარტიები, ხალხის გულის მოსაგებად, ბევრს საუბრობდნენ საზოგადოებრივი საკუთრების, სრული დასაქმების, სამართლიანი გადანიჭილებისა თუ სოციალური კეთილდღეობის უპირატესობებზე. ღიმილის მომგერელია, მაგრამ იგეუ გზას დაადგა გაერთიანებული სამეფოს სონსერვატიული პარტია მარკრიტ ტეტჩერის მეთაურობით — XX საკ. 80-იან წწ. მისი პარტიისთვის ტრადიციულად მიუღებელი იდეოლოგიზირებისა და აბსტრაქტული პრინციპების ქადაგების მიუხედავად, ტეტჩერი სწორედ დამრავლმეუ სტრატეგიის გამოყენებით შეეცადა იმ "დარწმუნების პოლიტიკის" კურსის გატარებას, რაც გადასახადების შემცირების მხარდაჭერას, მენარმების წახალისებას, პირიქული პასუხისმგებლობის გასლიერებას, პროფკავშირთა ძალაუფლების მოთოკვას და სხვა მსგავსი ინიციატივებს გულისხმობდა.

გონიერული არჩევის:
პოლიტიკის ერთგვარი გაგება, რაც იმ მოსარებას ემყარება, რომ ყოველი პირიქება საკუთარი ინტერესის გაცნობიერების კარნახით მოქმედებს; აგრეუ პოლიტიკის "კონიომიკურ" თეორია.

არსებობს მესამე ტიპის დაყოფა — კონსტიტუციური და რევოლუციური პარტიებს შორის. კონსტიტუციური პარტიები აღიარებენ სხვა პარტიათა უფლებებსა და პრეტენზიებს, და შესაბამისად, დადგენილი წესებისა თუ შეზღუდვების ფარგლებში მოქმედებენ. კერძოდ, საკამათოს არ ხდინან დაყოფას პარტიასა და სახელმწიფოს შორის, სახელისუფლებო პარტიასა და იმ სახელმწიფო ინსტიტუტებს შორის, რომლებიც კანონიერ დამოუკიდებლობას ინარჩუნებენ და პოლიტიკურად ნეიტრალურნი არიან. რაც მთავარია, ისინი ცნობენ და პატივს სცემენ საარჩევნო კონკურენციის პირობებს. ლიბერალური დემოკრატიის ქვეყნებში ყველა ძირითადი პარტია სწორედ ამგვარი, კონსტიტუციური ხასიათისაა.

თავის მხრივ, რევოლუციური პარტიები სისტემასა თუ კონსტიტუციას დაპირისპირებული ორგანიზაციებია, როგორც მემარჯვენე, ასევე მემარცხენე ყაიღისა. ისინი ხელისუფლებაში მოსასვლელად არც დაუმორჩილებლობასა და სახალხო აჯანყებას ერიდებიან და არც ისეთ, ვითომ კანონიერ საშუალებებს, რასაც თავის დროზე ნაციონტებმა და ფაშისტებმა მიმართეს. ზოგჯერ ამგვარი პარტიები მათი ექსტრემისტული თუ ანტიდემოკრატიული ბუნების გამო, კანონითაც კი იკრძალება: ასე მოხდა, მაგალითად, გერმანიაში — მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. არადა, როცა ისინი ძალაუფლებას იგდებენ ხელში, უცილობლად ერთმმართველ პარტიებად ყალიბდებიან და ფაქტიურად, სახელმწიფო მანქანასთან აიგოვებენ თავს. რა დროშითაც არ უნდა მოვიდეს სათავეში ერთპარტიული სისტემა, ზღვარი პარტიასა და სახელმწიფოს შორის მაინც იშლება და მმართველი პარტია, სინამდვილეში, ნებისმიერი სახელისუფლებო ბერკეტის მფლობელი ხდება. სწორედ ასეთი პარტიულ-სახელმწიფო აპარატი შეიქმნა საბჭოთა კავშირში, სადაც პარტიის გენერალური მდივანი აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურიც იყო და სრულებით არ ანაღვლებდა, რამდენად "კანონიერად" ითესებდა ამ თანამდებობას.

და ბოლოს, პარტიები იდეოლოგიური მიმართულებითაც განსხვავდებიან და მემარჯვენეობა-მემარცხენეობის ნიშნით ჯგუფდებიან. მემარცხენე პარტიებს (პროგრესულს, სოციალისტურს, და კომუნისტურს) ცვლილებისკენ მიდრეკილება ახასიათებს, როგორც სოციალური რეფორმების, ასევე სრულმასშტაბიანი ეკონომიკური გარდაქმნის გზით მათი ტრადიციული მხარდამჭერები ღარიბები და უუფლებოები არიან ხოლმე (ურბანისტულად საზოგადოებებში — მუშათა კლასის წარმომადგენლებში); მემარჯვენე პარტიები (კერძოდ, კონსერვატიული თუ ფაშისტური ყაიღისა), ზოგადად უკვე არსებული სოციალური წესრიგის შენარჩუნებას ცდილობენ და ამ თვალსაზრისით, ცვლილებებისადმი ლტოლვა ნაკლებად სჩვევიათ. მთ მხარდამჭერთა შორის, ჩვეულებრივ, საქმიანი წრეები და მატერიალურად უზრუნველყოფილი საშუალო კლასი მოიაზრება. და მაინც, მემარჯვენემემარცხენეობად პარტიათა მკვეთრი გამიჯვნა, უკეთეს შემთხვევაში, გამარტოებული ხედვის მაგალითია, უარეს შემთხვევაში კი — დიდი შეცდომა. ისინი მუდმივად აუღენენ მათი ეთომდა ანტიპოდებისთვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს, და თავის მხრივაც მემარჯვენე-მემარცხენე "ქვეფრთხვად" იყოფიან. რაც მთავარია, საარჩევნო კონკურენციამ მკვეთრი

იდეოლოგიური განსხვავებებიც შეარბილა და "ხმებზე ნადირობამ" ერთ დროს ურყევი პრინციპების გადასინჯვაც გამოიწვია. სიმართლე ითქვას, თუად ეს მემარცხენე-მემარჯვენედ დაყოფაც პირობითია — სხვადასხვა ქვეყნებსა თუ პოლიტიკურ სისტემებში. და ბოლოს: ძველი კლასობრივი პოლარიზების გაქრობამ და ისეთი ახალი პოლიტიკური თემების წამოწყებამ, როგორცაა გარემოსა თუ ცხოველთა უფლებების დაცვა ან ფემინიზმი, იქნებადა საერთოდ გაახუნა ამგვარი დაყოფების აქტუალობა.

საყურადღებოდ:

პოლიტიკური სექტორი

პოლიტიკური სექტორის მემარცხენეობა-მემარჯვენეობად დაყოფა ყველაზე იოლია პოლიტიკური იდეებისა და შტებულებების წარმოსაჩენად. ეს დაყოფა საფრანგეთის რევოლუციის დროიდან მოდის, როცა 1789წ. გენერალური შტატების პირველ სხლამაზე, განსხვავებული მიმართულების ჯგუფები დარბაზის მარჯვენო-მარცხნივ განლაგდნენ. შესაბამისად, ტერმინებს — მემარცხენე და მემარჯვენე — იმათიდან არანაირი გადატანითი მნიშვნელობა არ გააჩნდა. უიწრო გაგებით, სწორხაზოვანი პოლიტიკური სექტორი (იხ. ნახ. 13.1) წარმოაჩენს განსხვავებულ დამოკიდებულებებს ეკონომიკისა და სახელმწიფოს როლის თაობაზე: მემარცხენე თვალსაზრისით, მისახალმებელია სახელმწიფოს მეტი ჩარევა და მართვის მეტი კოლექტიუნიზმი; მემარჯვენეობა კი უპირატესობას საბაზრო ეკონომიკასა და ინდივიდუალიზმს ანიჭებს. ოღონდ დღესდღეობით, მემარცხენეობამ და მემარჯვენეობამ კიდევ უფრო ღრმა იდეოლოგიური თუ ღირებულებითი განსხვავებები შეიძინეს:

მემარცხენეობა	მემარჯვენეობა
თვისუფლება	ავტორიტეტი
თანასწორობა	იერარქია
ძმობა	წყესრიგი
უფლებები	მოვალეობები
პროგრესი	ტრადიცია
რეფორმიზმი	რეაქციონიზმი
ინტერნაციონალიზმი	ნაციონალიზმი

II მსოფლიო ომის შემდეგ, როგორც ფაშიზმის, ასევე კომუნისმისათვის დამახასიათებელი ანტი-პლურალისტური ტენდენციების ხაზგასასმელად, შეიქმნა ალტერნატიული, ე.წ. "ნალისებრ პოლიტიკური სექტორის მოდელი. უფრო მოგვიანებით, ჯანს აიზენჰა (1964) და სხვებმაც, კიდევ ერთი პოლიტიკური სექტორის ორგანოზომილენიანი მოდელი შექმნეს, და შეეცდნენ ადრე არსებული მემარცხენეობა-მემარჯვენეობის არასრულყოფილი სექტორისთვის ვერტიკალური, ავტორიტარულ-ლიბერტარიანული ელემენტები შემატებინათ.

პარტიათა დანიშნულება

პარტიათა უმთავრეს დანიშნულებად სახელისუფლებო თანამდებობების შეესება და ძალაუფლების შენარჩუნება ითვლება, თუმცა მათი ზეჯგუფა

პოლიტიკურ სისტემაზე, გაცილებით უფრო ფართოა და მრავალმხრივი. ცხადია, შეცდომა იქნებოდა პარტიათა დანიშნულების განზოგადება: ასე მაგალითად, კონსტიტუციური პარტიები მხოლოდ საარჩევნო კონკურენციის პირობებში საქმიანობენ და დემოკრატიის ქვაკუთხედის პრეტენზიაც გააჩნიათ მართლაც, სწორედ ამ ტიპის პარტიათა არსებობა ხდება ხოლმე დემოკრატიული სისტემის სიჯანსაღის ლაკმუსის ქაღალდი. მეორეს მხრივ, ერთპარტიულ რეჟიმებში, პარტია საზოგადოებაზე ზეგავლენისა და პოლიტიკური კონტროლის იარაღად მიიჩნევა ხოლმე. და მინც, შესაძლებელია გამოიყოს პარტიათა ზოგადი ფუნქციებიც:

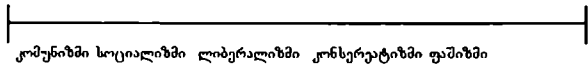
- < წარმომადგენლობითობა
- < პოლიტიკური ელიტის შექმნა-შეცვლა
- < მიზნის გამოკვეთა
- < პოლიტიკური ინტერესების განსაზღვრა
- < ურთიერთობათა დამყარება და მობილიზაცია
- < მთავრობის ფორმირება.

წარმომადგენლობითობა

წარმომადგენლობითობა ხშირად პარტიათა უმთავრეს დანიშნულებად მიიჩნევა. სწორედ მისი მეშვეობით შეუძლიათ პარტიებს როგორც საკუთარი წევრების, ასევე ამომრჩეველთა აზრის გაგებაცა და

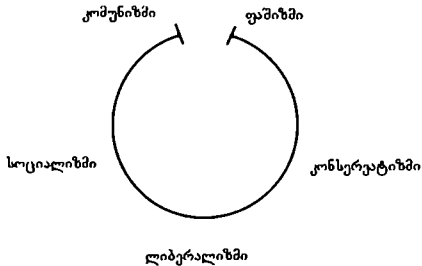
ნახ. 13.3
ორგანოზომილებიანი პოლიტსპექტრი

სწორხაზოვანი სპექტრი

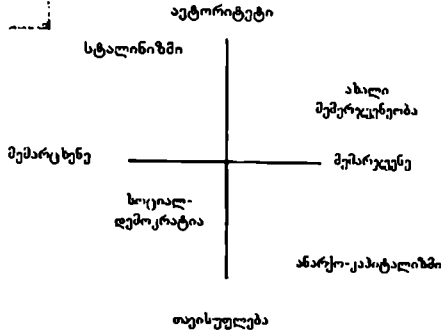

წალისებრი სპექტრი

ნახ. 13.3 ორგანო-ზომილებიანი პოლიტსპექტრი

ორგანზომილებიანი
საექტრი

შიდა-პარტიული არჩევნები (ე.წ. პრაიმერი)
ეს იმგვარი პროცედურაა, როდესაც პარტია თავისი რიგებიდან მოიპოვებს "ოფიციალურ" არჩევნებში წარსადგენ კანდიდატებს ირჩევს. XX საუკუნეში ძირითადად სწორედ ასე უღივდნენ ა.შ.შ.-ში როგორც საკანონმდებლო ორგანოსა სავაჭრო დელეგატებს, ასევე პარტიათა ლიდერებსაც. განახლებულ ე.წ. "დახურულ" და "ღია" პრაიმერებს: პირველში მონაწილეობის უფლება მხოლოდ პარტიის რეგისტრირებულ მხარდამჭერებს (არა-წევრებს) ეძლეოდა მეორეში კი ყველა მსურველი მონაწილეობს. პარტიასთან მისი მიკუთვნებულობის მიუხედავად. პრაიმერი იმდენადაა მნიშვნელოვანი, რამდენადაც რიგით ამომრჩევლებს პარტიის საქმეებში ჩეტად ჩაჩვეს საშუალებას აჩვენებს და უფრო კანდიდატზე, ვიდრე პარტიაზე ორიენტირებული პოლიტიკის სტილს დამკვიდრებას უწყობს ხელს. პრაიმერში მოსაუბრებელი წარმატება შესაძლებლობას აძლევს კანდიდატს პარტიული მანქანის სამართავი ბერეკტები იგდოს ხელს

ნახ. 13.3
ორგანზომილებიანი პოლიტსაექტრი

გამოხატეა. სისტემური თეორიის თანახმად, სწორედ პოლიტიკური პარტიებია ის უმთვერესი "წელილის შემტანნი წყარო, რაც ხელისუფლების მიერ ფართო საზოგადოების თხოვნნილულებებისა და სურვილების გააზრებასა და შესრულებას უზრუნველყოფს. რაციონალური არჩევანის თეორეტიკოსები, მაგ. ენტონი დაუნსი (1957) ამ პროცესს იმით ხსნიან, რომ პოლიტიკური ბაზარი ეკონომიკურ ბაზარს გავს, რამდენადაც პოლიტიკოსები ზუსტად შეწარმეებოიით იქცევიან და მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნესმენებოიით ცდილობენ მეტი და მეტი ხმის "მოხვეჭას".

საბოლოო ჯამში, ძალაუფლუბაც ამომრჩევლებს ანუ იგვე "მომხმარებლის" ნებაზეა დამოკიდებული. თუმცა, მხვაესი "ეკონომიკური მოდელი" საორტოფოა: ჯერ ერთი, პარტიები არა მარტო პასუხობენ საზოგადოებრივ აზრს, არამედ მის შექმნასაც ცდილობენ; მეორეც, თავისთავად საკამათია, რამდენად გათვითცნობიერებული, გონიერი და მომგებიანი თემებზე ორიენტორებული "მომხმარებელი" ეს ამომრჩევლები; და ბოლოს: სამომხმარებლო (ელექტორალური) დაჩვენსაც ხშირად ძალზე მწირობა ხელმე.

პოლიტიკური ელიტის შექმნა-შეცემა

ნებისმიერი ყადის პარტია მოვალეა სახელმწიფოს პოლიტიკური ლიდერები შესთავაზოს. ამ მხრე იმეითი გამონაკლისი იყო გენერალ დე გოლის მმართველობა. ვინც როგორც "ერის მხნელებ", პიროვნულად, პარტიული კოთენილების გარეშე ჩაუღვა ქვეყანას სათუემი 1944წ. როგორც წესი, საპრეზიდენტო არჩევნებში კანდიდატები სწორედ პარტიის ლიდერები

არიან ხოლმე, საპარლამენტო სისტემებში კი საკანონმდებლო ორგანოში ყველაზე ფართოდ წარმოდგენილი პარტიის ლიდერი პრემიერ-მინისტრის საერამბლოს იკავებს. მინისტრთა კაბინეტში დანარჩენ პოსტებსაც, ჩვეულებრივ, გამარჯვებული პარტიის მოწინავე ფიგურები ინაწილებენ, თუმცა გამონაკლისია ამერიკის საპრეზიდენტო სისტემა, რომელიც არა-პარტიული მინისტრების დანიშნავს არ გამოირჩევა.

უმრავლეს შემთხვევაში, პარტიებია ის საცდელი პოლიგონი, სადაც პოლიტიკოსები აუცილებელ ჩვევებს ეუფლებიან, ცოდნას იღრმავებენ და გამოცდილებას იძენენ. მეორის მხრივ, ამის ნაკლი ისაა, რომ საკანონმდებლო ორგანოებს მცირე ვადაში შეიძლება შეჩვეული ხალხი იკავებს — ძირითადად, წამყვანი პარტიების ზედა ეშელონი. თუმცა ამერიკაში ამ პრობლემის მოგვარება წინასწარი არჩევნების დაკანონებით სცადეს, როცა კანდიდატთა შერჩევა უკვე მხოლოდ პარტიის გადასაწყვეტი აღარაა.

მიზნის განსაზღვრა

ტრადიციულად, სწორედ პოლიტიკური პარტიები წარმოადგენდნენ იმ საშუალებას, რითაც საზოგადოება თავის პოლიტიკურ ნებას გამოხატავდა და ზმირად მის აღსრულებასაც უზრუნველყოფდა. პარტიები ამ როლს ახლაც იმითომ ასრულებენ, რომ ძალაუფლებისათვის ბრძოლის პროცესში, სახელისუფლებო პროგრამების სამსჯელოზე გამოტანა და მათი შეშვებით სახალხო მხარდაჭერის მოპოვება ეს არა მარტო იმას ნიშნავს, რომ პარტიები პოლიტიკური ინიციატივის მთავარი წყაროა, მათ იმის გათვალისწინებაც უწევთ, რამდენად რეალისტურად მიიჩნევენ ამომრჩეველი ამა თუ იმ პარტიის მიერ დასახულ მიზანს.

პარტიათა ეს ფუნქცია ყველაზე ნათლად საპარლამენტო სისტემებში ჩანს, როცა ძალაუფლებაში მოსული და მანდატით აღჭურვილი პარტია უფრო თამამად ნერგავს საკუთარ პოლიტიკას. თუმცა, მსგავსი რამ საპრეზიდენტო სისტემებშიც ხდება, სადაც ჩვეულებრივ, აქცენტი პარტიულ პროგრამებზე არაა გადატანილი და ამის მაგალითია რუსუბლიკელთა "ამერიკისთან დადებული შეთანხმება" კონგრესის 1994 წლის არჩევნების წინ. და მაინც, დე-იდეოლოგიზირებული, "ყოველთა შემკრებარ პარტიების რაოდენობის ზრდად, საარჩევნო კამპანიებში სულ უფრო მეტი ყურადღების პირუღწევა და იმიჯზე გააძაბნამ პოლიტიკური ზოგადების საპირწინედ, ზოგადად მაინც შეამცირა ის გავლენა, რასაც პარტიები პოლიტიკური კურსის განსაზღვრაზე ახდენდნენ. მეტიც, პარტიული პროგრამები ბოლომდე არ უკვე საზოგადოებრივი თუ ინტერეს-გჯუფების გავლენის გათვალისწინებით იწერება და დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ამწუთიერ საშინაო თუ საერთაშორისო ვითარებას. პოლიტიკის "კეთებაც, უკვე უფრო ბიუროკრატიის ხაქმეა, ვიდრე პარტიების ცხადია, არა კომუნისტურ ერთპარტიულ სახელმწიფოებში, სადაც მმართველი პარტია, ამავე დროს, სახელმწიფო აპარატის ყველა დონეს აკონტროლებს.

საყურადღებოდ:

ოლიგარქიის რკინის კანონი

ოლიგარქია მცირედთა მმართველობა ან ბატონობაა. მიხელსის (1911) მიერ დადგენილ "ოლიგარქიის რკინის კანონის" თანახმად, ყველა პოლიტიკურ ორგანიზაციას, საერთოდ ნებისმიერ ორგანიზაციას, ოლიგარქიულობისავენ მიდრეკილება ახასიათებს, წარმომადგენლობით თუ დემოკრატიულ სტრუქტურებს კი ოლიგარქიული ტენდენციების აღმოფხვრა არ შეუძლიათ, მათ მხოლოდ ამ ტენდენციების სასურველ კალაპოტში მიმართვა ხელეწიფებათ.

ამ კანონის სასარგებლოდ მიხელსმა რამდენიმე საბუთი მოიტანა:

- < ელიტარული ჯგუფები ამა თუ იმ საქმეში დახლუნების აუცილებლობის შედეგად ჩნდება. ელიტის წევრებს მეტი ცოდნა-გამოცდილება გაჩნიათ საზოგადოების რიგით წევრებთან შედარებით.
- < ლიდერები მომხრეთა ჯგუფებს ქმნიან, რაც ხელისუფლების შენარჩუნების მეტ გარანტიად მიიჩნიათ.
- < ამა თუ იმ ორგანიზაციის რიგითი წევრებს გულგრილობა ახასიათებთ და შესაბამისად, უსიტყვოდ მორჩილებენ ზემდგომთანებას.

პოლიტიკური ინტერესების გამოკვეთა

საერთო მიზნების განსაზღვრისას, პარტიები ასევე ხელს უწყობენ საზოგადოებაში არსებული განსხვავებული ინტერესების გამოკვეთასა და შეჯერებას. სწორედ პარტიების მეშვეობით ახმოანებენ და იცავენ საკუთარ განსხვავებულ ინტერესებს ბიზნეს, მშრომელთა, რელიგიური, ეთნიკური თუ სხვა ჯგუფები. ასე მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოს ლეიბორისტული პარტია იმ პროფკავშირული მოძრაობის მიერ შეიქმნა, რომელიც მუშათა კლასის პოლიტიკური წარმომადგენლობის მიღწევას ისახავდა მიზნად. სხვა პარტიები ცდილობდნენ — საკუთარი საარჩევნო ბაზის გასაფართოებლად — განსხვავებული ჯგუფების ინტერესები შეეჯერებინათ. ასე ხდებოდა, მაგალითად, XIX საუკ. ბოლოსა და XX საუკ. დასაწყისის ა.შ.შ.-ში, სადაც პარტიებმა დიდი ყურადღება დაუთმეს იმიგრანტი ჯგუფების პრობლემებს.

თავად ის ფაქტი, რომ ეროვნული მანშტაბის პარტიებს უპირაფი სხვადასხვა ჯგუფის მოთხოვნისებთან გათვალისწინება უწყობ, ისინი იძულებულს ხდით განსხვავებულ ინტერესთა შეჯერებით მიაღწიონ საყველთაო თანხმობას და დაპირისპირებული ინტერესებიც დააბალანსონ. საარჩევნო კონკურენციის გამო ამ ნაბიჯის გადადგმა უწყობ კონსტიტუციურ პარტიებსაც, მაგრამ იგივე ხდება მონოპოლისტური პარტიების შემთხვევაშიც, სახელმწიფო აპარატთან და ეკონომიკისთან მათი მჭიდრო კავშირის გამო.

ურთიერთობათა დამყარება და მობილიზაცია

პარტიული დემოკრატია ესაა სახალხო მმართველობის ფორმა. სადაც შეუძლებელია პარტიის მოახზრება, როგორც დემოკრატიული ინსტიტუტი. ამ მიზნის მიღწევა ორგანოებს შეუძლებელია: შიდაპარტიული დემოკრატია — როცა პარტიის შიგნით ძალაუფლება ფართოდ და თანაბრადაა გადანაწილებული: ეს გულისხმობს, მაგალითად, ფართო მონაწილეობას ლიდერებისა და კანდიდატების არჩევაში. მეორე შემთხვევაში კი — სწორედ დემოკრატიის ინტერესებიდან გამომდინარე, პოლიტიკის განსაზღვრის უფლება პარტიის არჩეულ და შესაბამისად, საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულ წევრთა პრეროგატივაა.

შიდაპარტიული დისკუსიებისა თუ საარჩევნო კამპანიების მეშვეობით პარტიები პოლიტიკური გათვითსწრაფებისა და ურთიერთობათა დამყარების მნიშვნელოვან ფაქტორად მიიჩნევა. პარტიებისათვის განსაკუთრებით საყურადღებო საკითხები პოლიტიკურ დღის წესწრივსაც განსაზღვრავს, მათ მიერ გაცხადებული ღირებულებები და პრიორიტეტები კი ზოგადად პოლიტიკური კულტურის ნაწილი ხდება. მონოპოლისტური პარტიების შემთხვევაში, ოფიციალური იდეოლოგიის პროპაგანდა დაუფარავლად აღიარებული პარტიის მთავარ, ან სულაც უმთავრეს, დანიშნულებად.

კონკურენტულ სისტემებშიც, ძირითადი პარტიები არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ, როცა საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფებს თამაშის დემოკრატიული წესების დაცვის მაგალითს აძლევენ და ამგვარად, თავად არსებული რეჟიმის მხარდაჭერას უზრუნველყოფენ. მაგალითად, XIX საუკუნე ბოლოს და XX საუკუნე დასაწყისში, სოციალისტური პარტიების გაჩენამ მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი მუშათა კლასის ინტეგრირებას ინდუსტრიულ საზოგადოებაში. ოღონდაც, საქმე ისაა, რომ პარტიებმა, საზოგადოდ, ნდობა დაკარგეს, და ერთგული მომხრეებისა და მხარდამჭერების შენარჩუნებაც სულ უფრო უჭირთ.

მთავრობის ფორმირება.

ხშირად ამტკიცებენ, თითქოს პოლიტიკური პარტიების არარსებობის პირობებში არაერთგვაროვანი თანამედროვე საზოგადოებები უმართავი გახდებოდა. მაგრამ ჯერ ერთი, პარტიები მთავრობის ჩამოყალიბებას უზრუნველყოფენ, და საპარლამენტო სისტემებში საერთოდაც "პარტიული მმართველობის" მოდელი მოქმედებს. სწორედ პარტიები მატებენ ხელისუფლებას სიმყარისა და მთლიანობის ხარისხს მით უმეტეს, როდესაც მთავრობის წევრები ერთი პარტიის წარმომდგენლები არიან და საერთო ხედვა თუ სიმართლები გააჩნიათ. თუნდაც მთავრობა კოალიციური იყოს, მას მაინც მეტი მიდრეკილება ახასიათებს ერთობისა და თანხმობისაკენ, ვიდრე განსხვავებული პრიორიტეტების მქონე, ცალკეული ინდივიდებისაგან დაკომპლექტებულ აღმასრულებელ ხელისუფლებას.

ისიც აღსანიშნავია, რომ სწორედ პარტიები უზრუნველყოფენ თანაშრომლობას ხელისუფლების ორ უმთავრეს შტოს — საკანონმდებლოსა და აღმასრულებელს შორის. საპარლამენტო სისტემებში ამის წინაპირობაა ხელისუფლების დაკომპლექტება საკანონმდებლო ორგანოში უმრავლესობით მოსული პარტიისა თუ პარტიების მიერ. თუმცა, საპრეზიდენტო სისტემებშიც კი, აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურს გაეუღწისა თუ კონტროლის სერიოზული ბერკეტები სწორედ პარტიული მხარდაჭერის იმედზეა გაჩენია. და ბოლოს: ისევ პარტიები, განსაკუთრებით კი კონკურენტულ სისტემებში, ოპონირებისა და კრიტიკის მთავარ წყაროდ გვევლინებიან — როგორც

ხელისუფლების შიგნით ასევე გართავ, პოლიტიკური დებატების წახალისებისა და ამომრჩეველის გათვითცნობიერების მსგავსად, ესეც უბიძგებს ხელისუფლებას პოლიტიკის რაც შეიძლება გონიერულად დავგეგვიზა და შესაბამისად, მეტი ქმედითუნარიანობისაკენ.

პარტიული ორგანიზაცია: საიდან მოდის ძალაუფლება?

პოლიტიკური პარტიების უდიდესი როლიდან გამომდინარე, განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა იმას, როგორ ნაწილდება ძალაუფლება თავად პარტიათა შიგნით შეუძლიათ თუ არა პარტიებს შეასრულონ იმ დემოკრატიული სტრუქტურების დანიშნულება, რაც პოლიტიკაში თანამონაწილეობის ხარისხს გაზრდის და უფრო მრავალფეროვან წარმომადგენლობასაც შეუწყობს ხელს? თუ უბრალოდ, ლიდერებისა და ელიტების პოზიციათა გამყარებას ემსახურებიან?

ერთი უპირველესთაგანი, ვინც პარტიათა შინაგანი დემოკრატიულობის კვლევა სცადა, მოუხეს ოსტროგორსკი იყო: 1902წ. გამოქვეყნებულ ნაშრომში — "დემოკრატია და პოლიტიკურ პარტიათა ორგანიზება" იგი ამტკიცებდა, რომ პარტიული მანქანის და პარტიის ხელმძღვანელობის ვიწრო წრის გავლენამ თანდათანობით რიგით წევრთა ყრბო ინტერესები გადაფარა. ეს თვალსაზრისი უფრო გამოკვეთა რობერ მიშელმა წიგნში "პოლიტიკური პარტიები" (1911); სწორედ მას ეკუთვნის ფრაზა: "უამბობთ — ორგანიზაცია და ვგულისხმობთ — ოლიგაქიას". და მაგალითად გერმანიის სსპ მოჰყავდა, რომელშიც, მისი თქმით, ფორმალურად დემოკრატიული ორგანიზების მიუხედავად, მთელი ძალაუფლება პარტიის ლიდერთა მცირე ჯგუფს ეყრდა ხელთ.

მიშელის აზრით, მისი "კანონი" ნათლად ადასტურებდა დემოკრატიული სოციალიზმის გარდაუვალ მარცხს და საერთოდ, პოლიტიკური დემოკრატიის მითაც ამსხვრევდა. თუმცა მისი კრიტიკოსები იმაზეც მიანიშნებდნენ, რომ მიშელის თეორია დროის ერთ კონკრეტულ მონაკვეთში ერთ კონკრეტულ პარტიანზე დაკვირვების განზოგადების მცდელობა და საეჭვო ფსიქოლოგიურ მოდელებს ემყარებოდა. სინამდვილეში, პარტიული ელიტები ბევრად უფრო ამეღაუნებდნენ ფრაქციულობას, ვიდრე ეს მიშელს ეჩვენებოდა.

1970-80-იან წწ. ა.შ.შ.-ში არაერთი მცდელობა იყო უფრო დემოკრატიული და წარმომადგენლობითი გაქადათ პარტიები — რეფორმების გზით თუმცა ისიც სათქმელია, რომ ამერიკული პარტიები მრავალი თვალსაზრისით განსხვავდებიან მათი ევროპული ანალოგებისაგან. თუ საპრეზიდენტო არჩევნებს გამოვიყენებთ, ისინი ფაქტიურად, არცთუ ისე მტკიცე კოალიციებისაგან შედგება, სადაც სუსტია ცენტრალიზებული მართვის ხარისხი და პროგრამებსაც, როგორც წესი, ფორმალური მნიშვნელობა ენიჭება. ტრადიციულად, XX საუკ. დასაწყისიდან, პარტიული მანქანის პოლიტიკა სხვადასხვა დონის პოლიტიკურ ბოსებს საშუალებას

"პარტიული მანქანის" პოლიტიკა:
პოლიტიკური მართვის იმედიანო სტილი, როცა პარტიული ბოსები, "მამა-მარჩნალოს" პოზიციიდან აკონტროლებენ მრავალრიცხოვან ორგანიზაციებს.

აძლედა პარტიის საქმეები ურთიერთშეთანხმების წესებით ემართათ. თუმცა, 1968 წლიდან, დემოკრატიული პარტიაში ძლიერი საპროტესტო მოძრაობა დაიწყო ადგილობრივი პარტიული ლიდერების ძალაუფლების შეზღუდვისა და რიგითი წევრების მნიშვნელობის გაძლიერების მოთხოვნით.

საბოლოოდ, მიზანი მიღწეულ იქნა — კანდიდატთა წინასწარი დასახელების (პრაიმერების) და დახურული შიდა პარტიული თაყვირობების (ე.წ. კოკუსების) პრაქტიკის დაწესებით მაგრამ ორივე წამყვანმა პარტიამ — დემოკრატებმა და რესპუბლიკელებმა ამ ინიციატივას იმით უპასუხეს, რომ საკუთარი საკომიტეტო სტრუქტურები გააძლიერეს და გადაახალისეს — გამსაკუთრებით ეროვნულ, კონგრესისა თუ სენატის დონეებზე. და თუმცა ყოველივე ეს "პარტიის განახლების" პროცესად მოინათლა, სინამდვილეში აქ უფრო კერძო კანდიდატთათვის ამომრჩევლის მეტი მხარდაჭერის მოპოვების სურვილი გამოსჭვავის, ვიდრე პარტიებზე ორიენტირებული, ევროპული ტიპის არჩევნების დაწესების ტენდენცია.

დემოკრატიზაციისაკენ მსგავსი გადახრა ახასიათებდა გაერთიანებული სამეფოს ლეიბორისტულ პარტიასაც — XX საუკუნე 80-იანი წწ. დასაწყისში. 1979წ. არჩევნებში დამარცხების შემდეგ, საპარლამენტო ლიდერთა მხრიდან "სოციალიზმის იდეალთა ღალატის" გამო პარტიის აქტივისტების მზარდი უკმაყოფილება უკვე ღია კონფლიქტში გადაიზარდა. ამას კი საამომრჩევლო კოლეჯის დაფუძნება მოჰყვა — ლიდერისა და მისი მოადგილის ასარჩევად. თუმცა, არჩევნებში სერიულმა დამარცხებებმა ლეიბორისტები ისევ ცენტრალიზებული მმართველობის პრინციპისაკენ აქმენინა პირი და აქ ოლიგარქიული ტენდენციები არა პარტიის მეტად და უკეთ ორგანიზების მოთხოვნით იყო განპირობებული, არამედ ამომრჩევლის ნდობის დაბრუნების სურვილით.

თუმცადა, ბევრად უფრო მნიშვნელოვანია, რამდენად ძალუძთ პარტიებს მართვის შიდა სადღეეების შენარჩუნება. ფრაქციულობა, გარკვეულწილად, ის ფუფუნებაა, რისი უფლებაც თავს მხოლოდ ხელისუფლებაში იღობდნენ. იმდენი ხნით მოსულმა პარტიებმა შეიძლება მისცენ. სწორედ ამიტომ არ ახასიათებს ფრაქციულობა მინიშნულს კომუნისტურ პარტიებს, რომლებიც დემოკრატიული ცენტრალიზმის მეშვეობით უზრუნველყოფენ შიდაპარტიულ დისციპლინას. არადა, სწორედ ხელისუფლებაში ხანგრძლივად ყოფნით აიხსნება იაპონიის ლიბერალ-დემოკრატიული თუ იტალიის ქრისტიან-დემოკრატიული, "გაბატონებულ" პარტიების უიდეოლოგიო ფრაქციულობა. გაერთიანებული სამეფოს კონსერვატიული პარტია კი ადრე სწორედ ერთიანობასა და ერთგულებას აქცევდა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, მაგრამ როცა XX საუკუნე 80-90-იან წწ. უფრო იდეოლოგიზირებული ხასიათი შეიძინა და 1979წ. შემდეგ, საარჩევნო წარმატებებით "განებოდა", თანდათანობით, ისიც ფრაქციულობისაკენ გადაიხარა. ქვემოთაა წამოსულმა ინიციატივებმა პარტია უფრო გაადემოკრატიულა, რაც "ძლიერი ლიდერის" პიროვნებაზე აწყობილი სტრუქტურის პირობებში, თითქოს ძნელი წარმოსადგენი უნდა ყოფილიყო. ამის საუკეთესო ილუსტრაციად მარგრიტ ტეტჩერის პარტიული ლიდერობიდან გადარჩევა 1990წ., იმის მიუხედავად, რომ მანამდე პარტიამ ზედისეულ სამ არჩევნებში გაიმარჯვა.

კოკუსი:
დახურული, შიდაპარტიული თაყვირობები, სადაც საარჩევნო კანდიდატურები დგინდება ან საკანონმდებლო ინიციატივები მუშავდება მათ ოფიციალურ, პროცესუალურ განხილვამდე.

საამომრჩევლო კოლეჯი:
არაპირდაპირი საარჩევნო შექაზი: პარტიული თუ საზოგადოებრივი თანამდებობების დაკომპლექტებაზე პასუხისმგებელ პირთა გაერთიანება.

დემოკრატიული ცენტრალიზმი:
პარტიული ორგანიზაციის ლინინური პრინციპი, რომელიც სასურველ წონასწორობას ემყარება აზრის თავისუფლებასა და მკაცრად კოორდინირებულ მოქმედებას შორის.

პარტიული სისტემები

პოლიტიკური პარტიების მნიშვნელობა არა მარტო მათი დანიშნულების ფართო სპექტრით განისაზღვრება, არამედ იმ რთული ურთიერთ-კუშირითაც, რაც თავად პარტიებს შორის არსებობს და პოლიტიკური სისტემების ნარკვევობასაც განაპირობებს. პარტიული სისტემა სწორედ პარტიათა-შორის ურთიერთდამოკიდებულების შედეგია. სხვადასხვა სისტემები ერთერთისაგან განსხვავდებიან მათში შემავალი, ძალაუფლებისათვის მებრძოლი პარტიების რაოდენობით ამ დებულების საფუძველზე, დეკრეტს (1954) ერთმანეთისაგან განსახვავა "ერთპარტიულს", "ორპარტიულს" და "მრავალპარტიულს" სისტემები.

მათალია, ეს დაყოფა უკვე საყოველთაოდაა გაზიარებული, მაგრამ პარტიული სისტემები მაინც არ შეიძლება მხოლოდ "რიცხვით თამაშებამდე" დაიყვანოს.

ძალაუფლებისთვის მებრძოლ პარტიათა რაოდენობასთან ერთად, ასევე მნიშვნელოვანია საარჩევნო მხარდაჭერითა თუ საკანონმდებლო წარმომადგენლობით გამოხატული მათი მეტ-ნაკლები გავლენიანობა. როგორც სარტორიმ (1976) აღნიშნა, გადამწყვეტია დადგინდეს პარტიათა "წონა" — იმისდა მიხედვით, რამდენად შეუძლიათ მათ ხელისუფლებაში მოსვლა ან, როგორც მინიმუმ, მთავრობის დაკომპლექტებაზე ზეჯაყენის მოხდენა. ამ თვალსაზრისით, გამოყოფენ "წამყვან", ხელისუფლებაზე ორიენტირებულ პარტიებსა და უფრო "მცირე", ადგილობრივი მნიშვნელობის პოლიტიკურ ორგანიზაციებს. საგულისხმოა აგრეთვე, რა ურთიერთობა შეარდება ამ განსხვავებული ტიპის პარტიებს შორის — თანამშრომლობა და თანხმობა ახასიათებთ, თუ დაპირისპირება და პოლარიზაცია. ეს საკითხიც პარტიული სისტემის იდეოლოგიურ თავისებურებასა და მასში შემავალი პარტიების ისტორიასა და ტრადიციას უკუეშირდება.

ოღონდ ისიც ითქვას, პარტიების არსებობა თავისთავად პარტიული სისტემის გარანტიას როდღ ნიშნავს. პარტიათა ურთიერთობა მხოლოდ იმ შემთხვევაში ქმნის სისტემას, როცა ეს ურთიერთობანი სტაბილურობითა და წესრიგის გარკვეული ხარისხითაა გამოჩენილი. იქ, სადაც არც ერთი არსებობს და არც მეორე, პარტიული სისტემა ჩანასახოვან მდგომარეობაშია, ან ერთი ტიპის პარტიული სისტემის მეორეთი ჩანაცლება ხდება. ამის კარგი მაგალითია პოსტ-კომუნისტური რუსეთი. 1991წ., ძველი წესრიგის მსხვერვის პირობებში, უკიდურესად გართულდა სიცოცხლისუნარიანი პარტიული სისტემის ჩამოყალიბება; ქვეყანაში არაერთი პარტია თუ პოლიტიკური დაჯგუფება გაჩნდა, ოღონდ არც ერთი მათგანი არ სარგებლობდა მასიური მხარდაჭერით. 1995წ. დეკემბერში, საპარლამენტო არჩევნებში 43 პარტია მონაწილეობდა და მათგან ყველაზე მრავალრიცხოვანმა, რუსეთის კომუნისტურმა პარტიამ, ხმების მხოლოდ 22% მოაგროვა. საზოგადოებ, ბოლოდროინდელი მოვლენებმა — პარტიებისსადაც ერთდელი მხარდაჭერის განელებაზე თუ ხმის მიცემის წესების გაუთავებელმა ცვლამ — ის აზრით გააჩინა, რომ უკვე შეუძლებელია ერთი სისტემის მეორისაგან განსხვავება. მეტიც, იქ სადაც ზე-ურთიერთობა ორგანიზაციები მნიშვნელოვან გავლენას

იქნენ, პოლიტიკური სისტემის სხვადასხვა დონეზე, შესაძლოა, სხვადასხვაგვარი პარტიული სისტემები იჩენდნენ თავს.

და მაინც, თანამედროვე პოლიტიკაში 4 ძირითადი პარტიული სისტემა შენარჩუნებული:

- ◀ ერთპარტიული სისტემა
- ◀ ორპარტიული სისტემა
- ◀ წამყვანი პარტიის სისტემა
- ◀ მრავალპარტიული სისტემა.

ერთპარტიული სისტემები

თავისთავად, "ერთპარტიული სისტემა", შესაძლოა, უაზრობადაც მოგვეჩვენოს, ვინაიდან ნებისმიერი სისტემა რამდენიმე შემადგენლის ურთიერთკავშირს გულისხმობს. რამდენადაც მონოპოლიური პარტიები წარმატებით ახერხებენ მუდმივად ხელისუფლების შენარჩუნებას, და პუტჩისა თუ რევოლუციის გარდა მათს შესაცვლელად არანაირი სხვა მექანიზმი არ არსებობს, დროთა განმავლობაში ისინი ფაქტიურად, სახელმწიფო მანქანის ფუნქციებსაც ითავსებენ. ერთპარტიული სისტემის ორი განსხვავებული ტიპი არსებობს:

მათგან პირველი — სახელმწიფო სოციალიზმის იმგვარ რეჟიმებში გეხელება, სადაც მმართველი კომუნისტური პარტიები საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა ინსტიტუტსა და სფეროს განაგებენ და აკონტროლებენ. ამგვარი პარტიები მკაცრად იდეოლოგიზირებულნი არიან და "დემოკრატიული ცენტრალიზმის" პრინციპზე აგებული შიდა ორგანიზაციული სტრუქტურით ხასიათდებიან. როგორც წესი, ესაა საკადრო პარტიები იმ გაგებით, რომ მათში გაწვერიანებას გარკვეული პოლიტიკური და იდეოლოგიური კრიტერიუმები ესაჭიროება. ჩინეთის კომპარტიის წევრია დაახლოებით მოსახლეობის 5%, ხოლო საჰაპა წევრი — 9% გახლდათ ამგვარ პარტიის ბირთვს ე.წ. "აპარატიკები" შეადგენენ, რომლებიც ბიუროკრატიულ აპარატსაც უძღვებიან და როგორც სახელმწიფო მანქანას, ასევე საზოგადოებრივ ინსტიტუტებსაც მეთაურობას უწევენ. შემდგომ სწორედ ამგვარი ლენინური "ჯანგარდულობა" გახდა კომპარტიის ელიტურობისა და მისგან გამომდინარე, სტალინიზმის მიზეზიც.

მეორე ტიპის ერთპარტიული სისტემა განვითარებადი სამყაროს იმ ქვეყნებში ვაგრძელებდა, სადაც ანტიკოლონიური ნაციონალიზმით მოღებულ და სახელმწიფოს გამთლიანების მოთხოვნილებაც გაჩნდა. ასე მაგალითად, განაში, ტანზანიასა და ზიმბაბუეში მმართველი პარტიები სწორედ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წიაღში ჩაისახა.

"ჯანგარდულობა": ლენინური რწმენა, რომ პროლეტარიატს უცილობლად ესაჭიროება წარმმართველი ძალა — რევოლუციური ამოცანების მისაღწევად.

აფრიკული და აზიული ერთპარტიული სისტემები, ჩვეულებრივ, ერთი ქარიზმატული ლიდერის ფიგურის გარშემო იქმნება ხოლმე და მათი იდეოლოგიაც სწორედ ამ ლიდერთა მსოფლმხედველობის გამოხატულებაა.

კომუნისტური ერთპარტიული სახელმწიფოებისაგან განსხვავებით, აქ პარტიები ხშირად ძალზე ხუსტად არიან ორგანიზებული და პოლიტიკის "კეთების" პროცესშიც, უკეთეს შემთხვევაში, მეორეხარისხოვან როლს ასრულებენ. სწორედ ამიტომ, მათი "მონოპოლისტური" მდგომარეობა აუტორიტარიზმის მიხეზი ხდება.

პარტიული მმართველობა
ესაა ხისტიკმა, როცა ერთი კონკრეტულ პარტიას შეეძლია მოაეროების ფორმირება(კა და პოლიტიკური პროგრამების განხორციელება). კონკრეტულ სისტემაში არსად არ გეხდება წმინდად პარტიული მმართველობის ფორმა; ამდენად, უფრო მართებული იქნება ვისაუბროთ მეტად თუ ნაკლებად პარტიულ მმართველობებზე. მათ შემდეგი ნიშან-თვისებანი ახასიათებთ:
< ძირითადი პარტიები შეაფიო პროგრამებით წარსდგებიან ამომრჩეულის წინაშე და კონკრეტულ არჩევანს სთავაზობენ შესაძლო ხელისუფლების თეილსაზრისით
< მმართველი პარტია უფლებამოსილად სახალხო მხარდაჭერის პრეტენზია იქონიის და მას საკმარისი იდეოლოგიური სიმწკობრეცა და ორგანიზაციული მთლიანობაც გააჩნია, დანაიორების შესასრულებლად.
< ამომრჩეულის წინაშე პასუხისმგებლობას ხელისუფლების ანგარიშვალდებულობა და სერიოზული დამაბლანსებული ძალის ფუნქციით აღჭურვილი ოპოზიციის არსებობა განაპირობებს.

ორპარტიული სიტემები

კლასიკური გაგებით, ამგვარი სისტემა სამი ნიშნით ხასიათდება:

< სხვა, მცირე პარტიების არსებობის პირობებშიც, მხოლოდ ორი პარტია ახერხებს იმ საარჩევნო და წარმომადგენლობით რესურსით ისარგებლოს, რაც ხელისუფლებაში მოსვლის პერსპექტივას იძლევა.

< უფრო გავლენიანი პარტია ახერხებს მარტომ მართოს ქვეყანა (საკანონმდებლო უმრავლესობის საფუძველზე), მისი მეტოქე კი — ოპოზიციონერობას იწყებს.

< ძალაუფლება ხელიდან ხელში გადადის მხოლოდ ამ ორ პარტიას შორის, წაგებული კი "ჩრდილოანი მთაერობის" სტატუსს სჯერდება.

ორპარტიული სისტემების ყველაზე თვალსაჩინო მავალითებია გაერთიანებული სამეფო და ამერიკის შეერთებული შტატები, თუმცა მათ რიცხვს უნდა მთავათუნით კანადაც, აუსტრალიაცა და ახალი ზელანდიაც.

ერთ დროს ორპარტიული პოლიტიკა ანგარიშვალდებულებისა და წესრიგის, წარმომადგენლობითობისა და შედეგაიანობის საუკეთესო საშუალებად მიიჩნეოდა. მისი უმთვარესი უპირატესობა ისაა, რომ შესაძლებელს ხდის პარტიულ მმართველობას, რაც თავის მხრე, ვითომდა სტაბილურობით, არჩევანის შესაძლებლობითა და ხელისუფლების მეტი პასუხისმგებლობით ხასიათდება. ორ ძირითად პარტიას ამომრჩეულის სამსჯეროზე ორი განსხვავებული პროგრამა და კურსი გამოაქვს. ამომრჩეულს სჯერა, რომ არჩევნებში გამარჯვებულ ერთ-ერთ მხარეს უფრო თედაჯერებით შეეძლება საკუთარი დანაიორების შესრულება — კოალიციურ პარტნიორებთან გარიგებებისა თუ კომპრომისების გარეშე. ორპარტიული სისტემებს იმ უპირატესობასაც ანიჭებენ, რომ მათი წყალობით მმართველი და ოპოზიციური პარტიების მუდმივი ქიშპის პირობებში ყალიბდება ძლიერი, ოღონდ ამავე დროს, ანგარიშვალდებული ხელისუფლება: მმართველ ძალას არასოდეს ეძლევა მოდუნების საშუალება, რამდენადაც "ჩასაფრებულნი" ოპოზიცია თავის დროს ელოდება.

თითქოსდა ზომიერებისაკენ მიდრეკილ ორპარტიულ სისტემასაც თავისი ნაკლი გააჩნია: პერიოდულად, იგი შეიძლება უკიდურესი დამაბულობის მიხეზიც გახდეს — რისი მავალითაც აშკარა იყო XX საუკ. 80-იანი წწ გაერთიანებულ სამეფოში. ამ დროს კონსერვატიული პარტია ერთიანად "გატეტიეროზდა" — უკიდურესად მარჯვნივ გადაიხარა და ასევე რადიკალიზებულ, ოღონდ მემარცხენე ლეიბორისტულ პარტიას მკვეთრად დაუპირისპირდა. იდეოლოგიურმა პოლარიზაციამ სრულიად გამორიცხა

შეთანხმებისა და კომპრომისის შესაძლებლობა და ამგვარი სიტუაცია თითქმის 10 წლის განმავლობაში შენარჩუნდა, ვიდრე თავად მარტინ ტუტჩერი არ გადადგა.

ასევე, დაახლოებით თანაბარი ძალის ორი პარტია იძულებული ხდება წინასწარჩვენოდ მეტ-ნაკლებად მაინც მსგავსი დაპირებებით წარს-დგეს ამომრჩევლის წინაშე და ხშირად უპასუხისმგებლო განცხადებებიც გააკეთოს. და ბოლოს, დღეს, ინდივიდუალიზმისა და სოციალური მრავალფეროვნების ეპოქაში, როდესაც საკმაოდ შესუსტებულია პარ-ტიებისადმი ერთგულებისა თუ კლასობრივი სოლიდარობის ხარისხი, პოლი-ტიკური სექტრის მხოლოდ ორ, შვე-თერ ფერებად დაყოფა და პროგრამათა შესაძლო ვარიანტების მხოლოდ ორამდე დაყვანა, უკვე არასაკმარისია.

წამყვან პარტიათა სისტემები

ამგვარი სისტემები ერთპარტიულ სისტემებში არ უნდა აგვირიოს — მიუხე-დვად იმისა, რომ მათ ზოგჯერ საკმაო მსგავსებაც ახასიათებთ. წამყვან პარტიათა სისტემა მაინც კონკურენტულია, რადგან აქ პერიოდულ სახალხო არჩევნებში ძალაუფლებისთვის რამდენიმე პარტია იბრძვის. უბრალოდ, ამ შემთხვევაში ყოველთვის გამოირჩევა ერთი უძლიერესი, რომელიც, საბოლოო ჯამში, ხანგრძლივად ინარჩუნებს ხელისუფლებას. თავისთავად საკამათოა ხელისუფლებამო ყოფნის რა ხანგრძლივობა ნიშნავს პარტიის "წამყვან" როლს. იაპონიაში მაგალითად, წამყვანი ლიბერალ-დემოკრატიული პარტია 38 წელი ინარჩუნებდა აბსოლუტურ უმრავლესობას იქაურ პარლამენტში და ამის უმთავრესი მიზეზი "იაპონური ეკონომიკური სასწაულნი" გახლდათ. პარტია ერთნაირი მხარდაჭერით სარგებლობდა როგორც კონფუ-ციური იდეებისადმი დღემდე ტრადიციულად ერთგულ პროვინციებში, ასევე ეკონომიკურად დაწინაურებულ ინდუსტრიულ ქალაქებშიც.

იგივე შეიძლება ითქვას ინდოეთზეც, სადაც 1947წ., დამოუკიდებლო-ბის მოპოების შემდეგ, ქვეყანას 30 წლის განმავლობაში უწყვეტად მართავდა "კონგრესის პარტია". ეროპაში წამყვანი პარტიის სისტემის საუკეთესო გამოხატულებაა შვედეთი — იქ სოციალ-დემოკრატიულმა "შრომის პარტი-ამ" ხელისუფლება 65 წლის განმავლობაში შეინარჩუნა; იტალიაში კი ქრის-ტიან-დემოკრატიულმა პარტიამ II მსოფლიო ომის შემდეგ მთავრობის 52 კაბინეტი ჩამოაყალიბა, სანამ 92-94წწ. სერიოზულ კორუფციულ სკანდალებში გაუხვეოდა.

ამ სისტემისთვის დამახასიათებელია პარტიული კონკურენციიდან აქცენტის გადანაცვლება შიდაფრაქციულ დაპირისპირებებზე, თავად წამყ-ვანი პარტიის რიგებში. ასე მაგალითად, იტალიური ქრისტიან-დემოკრატიული პარტია, რეალურად, იტალიურ საზოგადოებაში პრივილე-გირებული ინტერეს-ჯგუფების ფრაქციათა გაერთიანებას წარმოადგენს და თავად პარტიის როლიც ამ ფრაქციათაშორის ურთიერთობების დაბალანსე-ბამდე დაიყვანება. ხშირად შიდაფრაქციული დაპირისპირებები უკიდურესად

ფროსტოტიციზმი:
ფროსტოტიციზმი — შიდაფრაქციული კონკურენციის დაპირისპირების ერთგვარი ფორმაა და ერთგულ თვითმყოფლობაზე აქცენტორებით

მწვედობა ხოლმე — აი, იაპონიაში 70-80-იან წწ. დაწყებული, მძაფრი შტობა-შემოხლა ფუკუდასა და ტანაკას ფრაქციებს შორის, მათი ლიდერების სცენიდან წასვლის შემდეგაც კარგა ხანს გაგრძელდა.

ნებისმიერ კონკურენტულ პარტიულ სისტემას კაყის თვისი გულ-მხურვალე მხარდამჭერები თუ არა, დამტველები მაინც, მაგრამ რაც შეეხება "წამყვანი პარტიის" სისტემას, მას ყველა აღმაცურად უყურებს. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ მას სახელმწიფოსა და ხელისუფლებაში მყოფი მმართველი პარტიის გაიგოება ახასიათებს, რითაც მნიშვნელოვანი კონსტიტუციური გარანტიები იღაბება; მეორეც, ხელისუფლებაში დიდხანს ყოფნა შესაძლოა, წამყვანი პარტია შიგნიდან გახრწნას და გზა მიეცეს კორუფციასა და დაუს-ჯგულობის სინდრომს. როცა პარტიებს არჩევნების "აღარ ეშინათ, აღარც ანგარიშვალდებულების საკითხი აწუხებთ და საკუთარი იდეოლოგიის მძევლებად იქცევიან ხოლმე (იგივე იტალია და იაპონია). თვით გაერთიანებულ სამეფომაც კი, კონსერვატორთა ხანგრძლივმა მმართველობამ "ტეტერინგის" დალი დაასვა ამ პარტიის შემდგომ პოლიტიკას, რაც იმაში გამიხატა, რომ ვერც საკუთარ ფრონტპოზიციონს დააღწიეს თავი და ვერც საბაზრო ეკონომიკის დოგმატური გააზრებისაგან განთავისუფლდნენ.

და მესამე — წამყვან პარტიათა სისტემაში ოპოზიცია მუდამ სუსტია და არაფექტიური, რაკილა შეიძლება თვის ნება მისცე და ყურადღება არ მიაქციო კრიტიკას, თუკი ამით მომავალ არჩევნებში არაფერი გეშეუქრება. არადა, ჭეშმარიტად დემოკრატიული პოლიტიკური კულტურა სწორედ ნებისმიერი პარტიისადმი უჩანსად კრიტიკაა და, რაც მთავარია, წარუმატე-ბელი ხელისუფლების შეცვლის მოთხოვნილებას გულისხმობს.

მრავალპარტიული სისტემები

მრავალპარტიულ სისტემებს ორზე მეტი პარტიის კონკურენტია ახასიათებს, რაც ამცირებს ერთპარტიული მმართველობის შესაძლებლობას და კოალიციათა შექმნის ალბათობას ზრდის. თუკი კოალიციური მთავრობების ჩამოყალიბებას მრავალპარტიულობის მთავარ ნიშნად მოიჩინეთ აქ ერთი მომენტსაც უნდა მიაქციოთ ყურადღება: გერმანიაში, მაგალითად, 1990 წლამდე 2+1 სისტემა მუშაობდა, როცა ქვე და ზღა დაახლოებით თანაბარი მხარდაჭერით სარგებლობდნენ და იძულებულნი იყვნენ შედარებით მცირე, "თავისუფალ დემოკრატთა პარტიასთან" შეექმნათ კოალიცია. იტალიაში ქრისტიან-დემოკრატები კი იშვითად სარგებლობენ ამომრჩეველთა 40% მეტი მხარდაჭერით, რაც იქაურ მრავალპარტიულ სისტემაში გაცილებით მეტ, შედარებით მცირეციფრულ პარტიას უხსნის გზას. სარტორიმ (1976) მრავალპარტიული სისტემის ორი ტიპი განასხვავა — ზომიერი და პოლარი-ზებული პლურალისტური მოდელები. ამგვარი დაყოფის თანახმად, ზომიერი პლურალიზმი არსებობს ბელგიაში, პოლანდიაში და ნორვეგიაში, სადაც იდეო-ლოგიური განსხვავებანი ძირითად პარტიებს შორის მცირეა და რაც ცენ-ტრისტულ საფუძველზე კოალიციების შექმნას უწყობს ხელს; პოლარიზებუ-ლი პლურალიზმი კი თვის იჩენს იქ, სადაც იდეოლოგიური უთანხმოებანი ძირითად პარტიებს შორის საკმარისად მკვეთრია და ზოგიერთ პარტია

კოალიცია

კოალიცია პოლიტიკურ კონკურენტთა იმგვარი დაჯგუფებაა, რასაც ან საერთო საფრთხის განცდა, ან ცალ-ცალკე მოქმედების უპერსპექტივობა იწვევს; წინასაარჩევნო კოალიციები პარტიათა შეთანხმების საფუძველზე იქმნება — არ წარუთან ერთმანეთს ხმები და შესაბამისად, საკანონ-მდებლო ორგანოში მაქსი-მალურ წარმომადგენლობას მიიღწიონ. ამგვარი შეთანხმება ორ ან მეტ პარ-ტიას შორის იღება, გარკვეული განაცხადისა თუ პროგრამის მხარდასაჭერად. კოალიცი-ური მთავრობა კი გაფორმებული შეთანხმებაა ორ ან მეტ პარტიას შორის — მინისტრთა პორტ-ფელის განაწილების თაობაზე. ე.წ. "დიდი კოალიცია" ან "ეროვნული მთავრობა" ყველა ძირითად პარტიას აერთიანებს, იღონდ მხოლოდ სახ-ელმწიფო კრიზისის ან ეკონომიკური აუცილებლობ-ბის შემთხვევებში თუ იქმ-ნება.

ტომას ჯეფერსონი (1743-1826)

სახელმწიფო მოღვაწე და ამერიკელი პოლიტიკური ფილოსოფიის ფუძემდებელი. მდიდარი ვირჯინიელი პლანტატორი. ჯერ შტატის გუბერნატორი (1779-81), შემდეგ კი ა.შ.შ.-ის პირველი სახელმწიფო მდივანი (1789-94). ჯეფერსონი ამერიკის მესამე პრეზიდენტად აირჩიეს და მან პრეზიდენტობა ორი ვადით შეინარჩუნა (1801-09). იგი

დამოუკიდებლობის დეკლარაციის ერთი უმთავრეს ავტორთაგანს გახლდათ და მასვე ეკუთვნის არაერთი პუბლიცისტური წერილი თუ მიმართვა. ჯეფერსონი მონათმფლობელობის გაუქმების, სოციალური რეფორმების, საყოველთაო განათლებისა და მეტი ეკონომიკური თანასწორობის მომხრე იყო.

საერთოდ კრიჭაში უდგას ხელისუფლებას (იტალია, საფრანგეთი, ესპანეთი).

ამგვარი სისტემის ძლიერი მხარე იმთავითვე ნაგულისხმევი "კონტროლისა და დაბალანსების" შექნისზე და "კამათის, მოლაპარაკების და შეთანხმების" პრინციპის უპირატესობის აღიარებაა. ასე მაგალითად, შეგონება/დარწმუნების პოლიტიკა და იდეოლოგიური რადიკალიზმი. რაც ტექნიკურად ახასიათებდა, სრულიად წარმოდგენილი იქნებოდა მრავალპარტიულ სისტემაში. ოღონდაც, მრავალპარტიული სისტემის ნაკლოვანებანი კოალიციური მთავრობების შექმნის თავისებურ სირთულეებს უკავშირდება: მოლაპარაკებებმა (ისრაელისა და იტალიის მსგავსად) შესაძლოა, თვეობით გასტანოს; გარდა ამისა, ამგვარად შეკონსერვულ მთავრობებს არამდგრადობაც თან სდევს და დრო ხშირად არა სახელმწიფო საქმეებზე, არამედ კოალიციაში პარტნიორობთან კინკლაობაზე მიდის. ამის კლასიკური მაგალითი ისევე იტალიაა, სადაც II მსოფლიო ომის შემდეგ, ევრც ერთმა კოალიციურმა მთავრობამ 10 თვეზე მეტი ვერ გაძლო. თუმცა, არც ამ მაგალითის სრული განზოგადება შეიძლება, რადგან გერმანიისა და შედევთის კოალიციური მთავრობები სწორედ სტაბილურობით გამოირჩევიან. ოღონდ ევცაა — მეტისმეტად "ცენტრისტულ" ტენდენციები სხვა იდეოლოგიური ალტერნატივების შესაძლებლობას ამცირებს, რადგან კოალიციურ პოლიტიკას მოლაპარაკებების შედეგად საერთო აზრის შეჯერების სურვილი კი ახასიათებს, მაგრამ ხშირად ამას პრინციპულობა და საკუთარი მრწამსის ერთგულება ეწირება.

ზომ არ კნინდება პარტიათა როლი?

პოლიტიკური პარტიების კრიტიკა ახალი ხილი არაა. თავის დროზეც, მათ შექმნას დიდის უნდობლობით შეხედნენ. მაგალითად, ამერიკელი კონსტიტუციის სხვა ავტორთა მსგავსად, ტომას ჯეფერსონიც მკაცრად აკრიტიკებდა პარტიებსა და ფრაქციებს, რადგან მათში საზოგადოების მთლიანობის დამანგრეველ ძალას ხედავდა.

თანამედროეობაშიც, ერთიანი საზოგადოებრივი თუ ეროვნული ინტერესის სახელით, ბევრ ერთპარტიულ სისტემაში სხვა პარტიების დათრგუნვას ამართლებდნენ და სამხედრო რეჟიმებიც სწორედ ამით ხსნიდნენ პარტიების საერთოდ აკრძალვის მოთხოვნებს. მეორეს მხრივ, ჯ.ს. მილის მსგავსი ლიბერალებიც არ წყალობდნენ პარტიებს, როგორც „კოლექტიური ორგანიზაციებისა და მათში აზრის თავისუფლებისა და პიროვნული პასუხისმგებლობის პოლიტიკის შემზღვევე იარაღს ხედავდნენ“. დღესდღეობით, პარტიების დაკანონებაზე საუბარს ორი მიზეზი განაპირობებს: ისინი ნაკლებად ახერხებენ წარმომადგენლობითობის უზრუნველყოფას და ხალხსა და ხელისუფლებას შორის მეკავშირეობასაც უწუნებენ.

პარტიული პოლიტიკის კრიზისის გამოვლინებაა როგორც პარტიათა წევრების, ასევე ერთგული მხარდამჭერების რიცხოვრები კლებაც: ასე მაგალითად, 1950 წლის შემდეგ, გაერთიანებულ სამეფოში 2/3 შემცირდა ლეიბორისტული პარტიის წევრთა რაოდენობა; კონსერვატიული პარტიისა — განახევრდა. ასევე მნიშვნელოვანია ასაკობრივი მაჩვენებელიც: 1998წ. კონსერვატიული პარტიის წევრების საშუალო ასაკი უკვე 63 წელს აღწევდა. იკლო არჩევნებში მონაწილეთა რაოდენობამაც: გაერთიანებულ სამეფოში (2001წ. არჩევნები) საარჩევნო ყუთთან ამომრჩეველთა მხოლოდ 59% მივიდა (ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი 1945წ. შემდგომ).

რით შეიძლება პარტიათა როლის დაკნინება აუხსნათ? ერთი — რომ პარტიები ოლიგარქიულ მიდრეკილებებს ამჟღავნებენ და ამ ბიუროკრატიზირებულ პოლიტიკურ ორგანიზაციებში რიგითი წევრები ან საერთოდ უფუნქციოდ რჩებიან, ანდა მოსწყევენ, უპერსპექტიუო საქმიანობას ეწევიან. მათ საპირისპიროდ, ამა თუ იმ კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებულ საპროტესტო ჯგუფებში ადამიანები მეტი ხალისით წევრიანდებიან და განსაკუთრებით — ახალგაზრდები, ვისაც მათთვის საინტერესო საქმიანობაში აქიურად ჩართვის მეტი შესაძლებლობა ეძლევათ საზოგადოების თვალში პარტიათა იმიჯის გახუნებას ხელისუფლებასთან თუ პროფესიონალ პოლიტიკოსებთან მათმა გაიგივებამაც შეეწო ხელი. მოკლედ, პარტიები, უმრავლესობის აზრით, "ხალხზე არ ფიქრობენ": ძალზე ხშირად, ისინი შიდაპოლიტიკური ინტრიგებით და ძალაუფლებისათვის ბრძოლით არიან დაკავებულნი და ჩვეულებრივი ადამიანების ინტერესები განზე რჩებათ.

მეორეს მხრივ, თანამედროვე, სულ უფრო და უფრო დაშრევებული საზოგადოებები თანდათანობით მწელი სამართავი ხდება — არადა, პარტიები სწორედ იმას გაიძახიან, ყველა პრობლემის გადაჭრის გასაღები გვიდევს ჯიბეშიო. არც ის დავიფიწოთ, რომ უკვე აღარ არსებობს იმგვარი სოციალური მიკუთვნებულობის თუ ტრადიციისადმი ერთგულების განცდა. რამაც თავის დროზე პოლიტიკური პარტიების შექმნის აუცილებლობა განაპირობა. ამის დადასტურებაა კოსტ-ფორდის შემთხვევაში თანამედროვე დაკავშირებული კლასობრივი პოლიტიკის როლის მნიშვნელოვანი შესუსტებაც. თუკი აღრე გავლენიანი, საკუთარი პროგრამების მქონე პარტიები წარმატებით ახერხებდნენ ამომრჩეველის ძირითადი ხვედმენტის მიზნების გახშიანებას, დღეს იმგვარი პრობლემების დღის წესრიგში დასაყენებლად, როგორიცაა სქესთა თანასწორობა, ბირთვული საფრთხე,

ცხველთა უფლებები თუ გარემოს დაბინძურება, შესაძლოა, უკვე სხვაგვარი პოლიტიკური გაერთიანებები იყოს საჭირო.

შეჯამება

◀ პოლიტიკური პარტია ადამიანთა გარკვეული იდეოლოგიური თანხმობის საფუძველზე ჩამოყალიბებული იმგვარი ჯგუფია, რომელიც ხელისუფლებაში მოსვლას ისახავს მიზნად. ისინი სხვადასხვა ნიშნით ჯგუფდებიან: არსებობს საკადრო და სახალხო, წარმომადგენლობითი და დამრავლავი, კონსტიტუციური, რევოლუციური, მემარცხენე თუ მემარჯვენე პარტიები.

◀ ამა თუ იმ პოლიტიკურ სისტემაში პარტიებს სხვადასხვა დანიშნულება გააჩნიათ წარმომადგენლობითობის უზრუნველყოფა, პოლიტიკური ელიტის შექმნა და მეტი ხალხის მოზიდვა პოლიტიკაში, საზოგადოებრივი მიზნებისა და სახელისუფლებო პოლიტიკის გამოკვეთა, ინტერესთა გამოხატვა და შეჯერება, ამომრჩევლის დარაზმვა და მიმხრობა, სახელისუფლებო პროცესებისა და ინსტიტუციონალური ურთიერთობების მართვა.

◀ პარტიათა ორგანიზება და აგებულება დიდად განაპირობებს ძალთა გადანაწილებას თავად საზოგადოებაში. პარტიის დემოკრატიულობა მიიღწევა როგორც მის შიგნით ძალაუფლების ფართო ადანაწილებით, ასევე ამ ძალაუფლების თვითფრთხილად პარტიის არჩეულ და საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებული წევრების ხელში. ოლიგარქიული ტენდენციები კი შესაძლოა თავად პარტიათა ორგანიზების აუცილებელი პირობაც იყოს, ანდა ამგვარი ტენდენციები მოგვიანებით გაჩნდეს — შიდაპარტიული სიმტკიცის შესანარჩუნებლად თუ ამომრჩეველთა ხმების მოსაზიდად.

◀ პარტიული სისტემა — ესაა ურთიერთობათა მთელი ქსელი, რომლის მეშვეობითაც პარტიები პოლიტიკურ პროცესს წარმართავენ. ერთპარტიულ სისტემებში მმართველი პარტია მუდმივად ინარჩუნებს ხელისუფლებას; ორპარტიულ სისტემებში სათავეში ხან ერთი "მთავარ" პარტიაა, ხან — მეორე; "წარმართველ" პარტიათა სისტემაში ერთი ძირითადი პარტია ხანგრძლივად მართავს ქვეყანას; მრავალპარტიულ სისტემებში კი ვერც ერთი პარტია ვერ სარგებლობს იმგვარი მხარდაჭერით, მარტოდ-მარტომ მართოს სახელმწიფო და შესაბამისად, იქმნება კოალიციური მთავრობები.

◀ პარტიული სისტემები სხვადასხვაგვარად ზემოქმედებენ ზოგადად პოლიტიკურ პროცესზე: სწორედ ისინი განსაზღვრავენ ამომრჩევლის შესაძლო არჩევნის ხასიათსა და მრავალფეროვნებას, და მათზევეა დამოკიდებული ხელისუფლებათა სიმყარე და ეფექტიანობა.

◀ ზოგადად პარტიული პოლიტიკის კრიზისის მაჩვენებელია როგორც წევრებისა და მხარდამჭერების კლება, ასევე "ანტიპარტიული" ჯგუფებისა და მოძრაობების მომრავლება. ეს იმით აიხსნება, რომ პარტიები თანდათანობით გარყვნა ძალაუფლებამ, ამპარტუნობამ და ალებ-მიტეობამ; ამომრჩევლისათვის მიცემული დანაპირების შესრულებაც მათ სულ უფრო უჭირთ.

კითხვები განსასჯელად

- ◀ შეიძლება თუ არა ყველა თანამედროვე პოლიტიკური პარტია "ყოველთა შემკრება" კატეგორიას მოაკუთვნოს?
- ◀ თანამედროვე ეითარებაში შეძლება თუ არა საქმიანობას ხელისუფლება პოლიტიკურ პარტიათა გარეშე?
- ◀ როგორ და რამდენად უწყობენ პარტიები ხელს დემოკრატიას?
- ◀ რატომ ჩნდება პარტიებში გამოკეული ლიდერის მოთხოვნილება?
- ◀ რა კრიტერიუმებით ფასდება პარტიული სისტემები?
- ◀ რამდენად აუწყვეს თანამედროვე პარტიებმა ფეხი კლასობრივი პოლიტიკის დაკნინებისა და ტრადიციულ მხარდამჭერთა შემცირების პროცესს?

დამატებითი საკითხავი

- Castles, F. and R. Wildmann (eds), *The Future of Party Government*, vol. 1 (Berlin: Gruyter, 1986).
- Graham, B.D., *Representation and Party Politics: A Comparative Perspective* (Oxford: Blackwell, 1993).
- Sartori, G., *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976).

ჯგუფები, ინტერესები და საზოგადოებრივი მოძრაობები

"ათი მოლაყბე მეტს ხმაურობს ხოლმე, ვინემ ათასობით მდუმარე".
ნაპოლეონი, *მაქსიმეტი*

XX საუკ. პოლიტიკურ ურთიერთობათა საკითხებმა მნიშვნელოვნად იცვალა სახე და ორგანიზებულ ჯგუფთა და ინტერესთა მზარდი გავლენის შესაბამისად, განსაკუთრებით ნმ-იანი წლებიდან, ამა თუ იმ კონკრეტულ საკითხზე მომართული საპროტესტო ჯგუფების რაოდენობამაც მკვეთრად იმატა. ისინი ზოგჯერ უფრო ფართო საზოგადოებრივ მოძრაობებადაც კი გარდაიქმნებოდნენ ხოლმე და აქტიუბისა თუ კამპანიების წარმართვის იმგვარ სტილს ნერგავდნენ, რასაც ხშირად "ახლებურ პოლიტიკასაც" კი უწოდებენ. დღემდე არ წყდება კამათი ამგვარი ჯგუფებისა და მოძრაობების მნიშვნელობის თაობაზე — განსაკუთრებით, დემოკრატიულ პროცესზე მათი გავლენის თვალსაზრისით.

ამ თაჟში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- < რას ნიშნავს "ინტერეს-ჯგუფი" და რა განსხვავებულ ფორმებს იძენს იგი?
- < რა უმთავრესი თეორიები არსებობს ჯგუფური პოლიტიკის თაობაზე?
- < ამგვარი ჯგუფების არსებობა ხელს უწყობს თუ ჰირუკუ — აფერხებს დემოკრატიულ პროცესებსა და წარმატებულ მმართველობას?
- < რა გზებით ვრცელდება ინტერეს-ჯგუფთა გავლენა?
- < რა განაპირობებს მათ წარმატება-წარუმატებლობას?
- < რატომ გაჩნდა ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობები და რა ზოგადი მნიშვნელობა შეიძინეს მათ?

ჯგუფური პოლიტიკა

ჯგუფების სახეობები.
ჯგუფური პოლიტიკის მოდელები.
ჯგუფური პოლიტიკის საკითხები.

საზოგადოებრივი მოძრაობები

ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობები.

შეჯამება/კითხვები

განსახველად/
დამატებითო საკითხები

ჯგუფური პოლიტიკა

დღესდღეობით ინტერეს-ჯგუფები, ისევე როგორც პოლიტიკური პარტიები, უმთავრესი მეკავშირის ფუნქციას ასრულებენ ხელისუფლებასა და დანარჩენ საზოგადოებას შორის. თუმცა, პოლიტიკური პარტიებისაგან განსხვავებით, ისინი უფრო მკაფიო პოზიციას იკავებენ ხოლმე და უმთავრესად, იმ ხალხის მისწრაფებებისა და ღირებულებების გამომხატველები არიან, რომელსაც თავად წარმოადგენენ.

ზოგიერთი ამგვარი ჯგუფი ჯერ კიდევ წარმომადგენლობითი ხელისუფლების გაჩენამდე ჩამოყალიბდა. ასე მაგალითად, აბოლიციონისტთა საზოგადოება დიდ ბრიტანეთში, რომელიც 1787 წლიდან იბრძოდა მონებით ვაჭრობის წინააღმდეგ. ხოლო უკვე 1830 წელს, ამერიკაში ჩასული ალექსის დე ტოკვილი წერდა, რომ რასაც თვითონ უბრალო ასოციაციად იხსენიებდა, იქ უკვე ზეგულენის მღიერ იარაღად ქცეულიყო. ასევე, საფრანგეთში 1866წ. დაარსებულმა "ქალთა უფლებების საზოგადოებამ" ლამის მთელ მსოფლიოში მისცა ბიძგი ქალთა თანასწორობის მოძრაობებს. XIX საუკ. ბოლოს, ინდუსტრიული საზოგადოებების მეტ ნაწილში, მზარდი პროფესიური მოძრაობების პარალელურად არსებობდა ფერმერთა ინტერესების დამცველი ბევრი ორგანიზაციაც. თუმცა, დღევანდელი ინტერეს-ჯგუფების დიდი უმრავლესობა შედარებით ხანმოკლე ისტორიას ითვლის და ძირითადად, XX საუკ. 60-იანი წწ. ფართომასშტაბიანი საპროტესტო აქტივების შედეგია. გარკვეული თვალსაზრისით, მათი რიცხვის ზრდა, შესაძლოა, პოლიტიკური პარტიების დაკნინების გამოძახილიც იყოს.

ჯგუფების სახეობები

ჯგუფების სახეობების განსაზღვრა და კლასიფიცირება საკმაოდ საჩოთირო საქმეა: აქ მათი შემადგენლობაა მთავარი თუ მათი ინტერესები? ანუ — ჯგუფად ჩვენ მხოლოდ იმგვარ ასოციაციებს მივიჩნევთ, რომელთაც თანხმობისა და მთლიანობის გარკვეული დონე ახასიათებს, თუ იმ ხალხის უბრალო გაერთიანებას, ვისაც ერთნაირი ინტერესები ამოძრავებთ? ისიც საკითხავია, ინტერეს-ჯგუფებს მართლა საზოგადოებრივი მიზნის ერთიანობა აკავშირებს, თუ მხოლოდ კერძო მატერიალური გამოჩენა? ყოველთვის დამოუკიდებელია მსგავსი ჯგუფი, თუ იგი ხელისუფლებასთან შეხმატებულად მოქმედებს და თავად სახელისუფლებო მანქანის ნაწილდაც გვევლინება ხოლმე?

საკმაო დაბნეულობაა ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებითაც: ასე მაგალითად, ა.შ.შ.-ში "ინტერეს-ჯგუფს" უწოდებენ ორგანიზაციულად ჩამოყალიბებულ ნებისმიერ გაერთიანებას, მაშინ როცა გაერთიანებულ სამეფოში ამ ცნებაში მხოლოდ საკუთარი წევრების ინტერესების გამოძახატველ/დამცველი ჯგუფი მოიაზრება. ამიტომაც იქ უფრო ტერმინ "ლობის-ტურ ჯგუფებს" ანიჭებენ უპირატესობას და ინტერეს-ჯგუფსაც ამ ფართო გაგების ერთ შემადგენლად თვლიან.

ასოციაცია:

ნებაყოფლობითი, წევრთა საერთო ინტერესებისა თუ მიზნების გამომხატველი ორგანიზაცია.

ინტერესი:

პიროვნებისა თუ ჯგუფის სარგებელი; უბრალო სურვილისაგან განსხვავებით, ობიექტური ანუ "რეალურში" საფუძველი გააჩნია.

ამგვარი ჯგუფები სამ ნაწილად შეგვიძლია დაყოთ

- < წარმომავლობითი ჯგუფები
- < ინსტიტუციური ჯგუფები
- < ასოცირებული ჯგუფები

წარმომავლობითი ჯგუფები

ამგვარი ჯგუფების მთავარი მახასიათებელი ისაა, რომ ისინი ოჯახური, გვარ-ტომობრივი, კასტური თუ ეთნიკური ნიშნით ყალიბდებიან. იმ სტრუქტურირებული და ორგანიზებული ინტერეს-ჯგუფებისაგან განსხვავებით, სადაც ადამიანები არჩევანის საფუძველზე წევრიანდებიან, წარმომავლობითი ჯგუფები საერთო მემკვიდრეობისა და ტრადიციული კუშირების საფუძველზე იქმნება. ისინი ჯერაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ განვითარებადი სახელმწიფოების პოლიტიკაში: ეთნიკური, ტომობრივი და ნათესაური მიკუთვნებულობა, ვთქვათ, აფრიკაში, ხშირად გადაწყვეტ მნიშვნელობასაც კი იძენს ინტერესთა გამოსაკვეთად. თუმცა, მსგავსი ჯგუფები, გნებავთ, იტალიასა თუ ირლანდიაშიც მოიხაზება — სადაც ძალზე ძლიერია კათოლიკური მიმართულების დაჯგუფებები.

ინსტიტუციური ჯგუფები

ამგვარი ჯგუფები, ძირითადად, სახელისუფლებო მანქანის ნაწილია და სწორედ ამ მანქანის მეშვეობით ცდილობენ საკუთარი გავლენა გააძლიერონ. ბიუროკრატია და სამხედრო წრეები ამის მშვენიერი მაგალითია. ავტორიტარულ თუ ტოტალიტარულ სახელმწიფოებში, სადაც ჩვეულებრივ, დამოუკიდებელი ჯგუფები და მოძრაობები მკაცრად ითრგუნება, ინსტიტუციურ ჯგუფთა დაპირისპირება შესაძლოა, ინტერესთა გამოხატვის უმთავრეს ფორმად იქცეს. მაგალითად, სტალინურ სტბლოთა კუმირსა თუ ნაცისტურ გერმანიაში გარჯვანი მონოლი-თურობის მიუხედავად, უწყვეტი შიდა დაპირისპირება მიმდინარეობდა ბიუროკრატიულ თუ სამხედრო ელიტებს შორის.

ამ ტიპის ჯგუფები დემოკრატიულ სისტემებშიც არსებობს. ზოგი იკამდევს კი მიიღოს, რომ ამტკიცებს — სამინისტროების, დეპარტამენტებისა თუ ათასგვარი სააგენტოების კერძო ინტერესები უშუალოდ განსაზღვრავს პოლიტიკურ პროცესებსო. ამგვარი ჯგუფები ხშირად კლასიკურად გავებულ ინტერეს-ჯგუფებს უკავშირდებიან და შედეგად ე.წ. "სამხედრო-ინდუსტრიულ კომპლექსს" ეიღებთ. 17-18 თავებში საუბარი სწორედ იმაზე იქნება, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ბიუროკრატისა და სამხედრო წრეების ურთიერთკავშირი.

ასოცირებული ჯგუფები

მსგავსი ჯგუფები იმ ხალხის ნებაყოფლობითი გაერთიანების შედეგად იქმნება, ვისაც რაღაც საერთო, კონკრეტული მიზანი აქვთ დასახული. თუმცა ასოცირებული ჯგუფების მნიშვნელობა განვითარებად სახელმწიფოებშიც სულ უფრო და უფრო იზრდება, ისინი მაინც ინდუსტრიული საზოგადოებების მახასიათებელია: ინდუსტრიალიზაცია ხელს უწყობს

როგორც მეტ სოციალურ დაშრეებას და განსხვავებულ ინტერესთა გარენას, ასევე ადათ-წესებითა და ტრადიციით განპირობებული ქცევის კრძო და ინდივიდუალისტური ტენდენციებით ჩანაცვლებას, ხოლო როცა ამგვარი ინტერესების მქონე ხალხი ერთი რაიმე კონკრეტული მიზნით ერთიანდება, მათ უკვე ინტერეს-ჯგუფებს ედახიან. მათი სიჭრელე თვალმისაცემია: ერთნი რომ სახელისუფლო პროგრამებს ამგელებენ ხელს, მეორენი — სამოქალაქო დაუმორ-ჩილებლობისა და სახალხო პროტესტის ტალღას აგორებენ ხოლმე. თუმცადა, არც ერთ ამ კლასიფიკაციაში ადგილი არ მოინახება ანტიკონსტიტუციური და გასამხედროებული ჯგუფებისათვის ("შვიი ავაზე-ბნ ა.შ.შ.-ში ანდა ირა — ირლანდიის რესპუბლიკური არმია). ვერც ერთი მათგანი ვერ ჩაითვლება ინტერეს-ჯგუფად, რადგან საბოლოო პოლიტიკური სისტემის წარუვას ისახვენ მიზნად და არა — მასზე ზემოქმედებას, ტაქტიკურ იარაღად კი ტერორიზმს თუ უშუალო ზემოქმედებას იყენებენ — ლობიერების პოლიტიკის ნაცვლად. ინტერეს-ჯგუფთა სფერო ორ ძირითად ნაწილად შეიძლება დაიფოს:

- < სექტორული და საინიციატივო ჯგუფები
- < შიდა და გარე ჯგუფები

სექტორული ჯგუფები (ზოგჯერ მათ "დამცაქ ან "ფუნქციონალურ" ჯგუფებსაც უწოდებენ ხოლმე) საკუთარი წევრების მატერიალური ინტერესების დასაცავად იქმნება და მათი ყველაზე თვალსაჩინო მავალითობია პროფკავშირები, ბიზნეს-კორპორაციები, სავაჭრო ასოციაციები თუ პროფგაერთიანებები. მათი "სექტორულ" ხასიათი კი იმ ფაქტითაა განპირობებული, რომ ნებისმიერი ამგვარი ჯგუფი საზოგადოების ამა თუ იმ სექტორის წარმომადგენს: მუშებს, მწარამებს, მომხმარებლებს, ეთნიკურ თუ რელიგიურ ერთობებს და ა.შ. რაც შეეხება "ფუნქციონალურ" ჯგუფებს, მათ რიცხვს მხოლოდ საქონლისა თუ მომსახურების მწარმოებლები და გამაერცელებლები შეიძლება მიუკუთვნოთ. ამერიკაში სექტორულ ჯგუფებს ხშირად "კრძო ინტერესთა ჯგუფებსაც" ედახიან, იმის ხაზგასასმელად, რომ მათთვის გადაამწყვეტი საკუთარი წევრების კეთილდღეობაა და არა მთელი საზოგადოებისა.

ინტერეს-ჯგუფი

ამგვარი ჯგუფი ადამიანთა ის კუმშირია, რომელიც ზელისუფლების პოლიტიკასა თუ ქმედებებზე ზეგულენას ისახეს მიზნად და პოლიტიკურ პარტიებისაგან განსხვავებით, ამ გულენას "გარედან" ახორციელებს და ნაკლებად ცდილობს საამისოდ ძალაუფლების მოპოვებას თუ გამოყენებას. მათ როგორც წესი, საკითხთა ვიწრო წრე აინტერესებთ და ადამიანთა კონკრეტული ჯგუფის ამა თუ იმ ინტერესს გამოხატავენ.

უშუალო ზემოქმედება:

პოლიტიკური ქმედება, რომელიც კონსტიტუციური და საკანონმდებლო ჩარჩოებს ცდება. მას ვანსხვავებული ფორმები ახასიათებს — პასუური წინააღმდეგობიდან, ტერორიზმის ჩათვლით

საპირისპიროდ, საინიციატივო ჯგუფები (მათ ხშირად "მიზნობრივსაც" უწოდებენ) თანაზიარი ღირებულებების, იდეალებისა თუ პრინციპების გასახმუნებლად იქმნება და იმგვარი საკითხების ლობიერებას ემსახურება, როგორიცაა სამოქალაქო თავისუფლების დაცვა, სექსისა და ძალადობის ჩვეების აკრძალვა ტელევიზიაში, აბორტის თემა, გარეშის დაბინძურების პრობლემები, და სხვ. და სხვ. იმავე ა.შ.შ.-ში ამგვარ ჯგუფებს უკვე "საზოგადოებრივი ინტერესების ჯგუფებ" ჰქვიათ — იმის ხაზგასასმელად, რომ მათთვის საყოველთაო და არა კერძო პრობლემატიაა უმთავრესი. საერთაშორისო პოლიტიკაში ჩართულ ამგვარ ჯგუფებს ხშირად არასამთავრობო ორგანიზაციებად იხსენიებენ. საინიციატივო კი იმ ნიშნით არიან, რომ ეთქვას, "ეუშეელოთ ეშაქებს!" — კარგად თუ ჩავუკვირდებით, ეშაქების ბედზე შზრუნველ ადამიანთა ინიციატივია, და არა — თავად ამ სიმპატიური ძუძუშეწოვების. ცხადია, ზოგიერთი ორგანიზაცია საკუთარ თავშივე მოიცავს როგორც სექტორულ, ასევე საინიციატივო ნიშან-

თვისებებს. ასე მაგალითად, "ფერადკანიანთა ხელშეწყობის ეროვნული ასოციაცია", ერთის მხრით, ამერიკელი ზანგების სექტორულ ინტერესებსაც იტყვის, მაგრამ თან ზოგადად სოციალური სამართლიანობისა და რასობრივი პარმონიის საკითხებიც არანაკლებ აინტერესებს.

არასამთავრობო ორგანიზაცია
ესაა ცრბი, არა-კომერციული ორგანიზაცია, რომელიც საკუთარი მიზნის მიღწევის არაძალადობრივი საშუალებებით ესწრაფვის. მათი აქტიურობა, ჩვეულებრივ განსაკუთრებით შესაძენი საერთაშორისო პოლიტიკის სფეროში და ბევრ მთავანის სათაბირო უელებრივ კი აქვს მინიჭებული გაეროსა თუ ევროკავშირის მიერ. ზოგიერთი არასამთავრობო ორგანიზაციის მთავარი დანიშნულებაა პროექტების შექმნა და მათი განხორციელება; სხვების მოქმედების არე უფრო ვიწროა და რჩევა-კონსულტაციებით იფარგლება. ამ ა.ს.ო.-ებს ზოგჯერ ახლადგაჩენილი გლობალური საზოგადოების ქაეკუთხდადაც კი მიიჩნევენ, თუმცა ბევრი მათში ტრანსნაციონალური კორპორაციების საპირ-წინეცაუ ხედავს.

კლასიფიკაციის მეორენაირი სისტემა იმ მდგომარეობას ემყარება, რაც ამა თუ იმ ორგანიზაციის ხელისუფლებასთან მიმართებაში უკეთია. შიდა ორგანიზაციები მუდმივად პროფესიული სარგებლობენ და ჩვეულებრივ, ხელისუფლებასთან ინსტიტუციური კავშირიც აქვთ დამყარებული. ხელისუფლება შესაძლოა დანიშნულებულიც იყოს სათანადო ცოდნით აღჭურვილ ამა თუ იმ ორგანიზაციის მოვალეობის და მისი რჩევა ყურად იღოს, ოღონდ ეს იმ შემთხვევაში, თუკი მათი ზოგადი პოლიტიკური ხედვა ერმთანეთისას ემთხვევა.

გარე ორგანიზაციები კი პირიქით — ხელისუფლების ყურადღებით ნაკლებად სარგებლობენ და თუკი მათ ვინმე ეთათბირება კიდევ, მხოლოდ ხელისუფლების დაბალი ემელონების დონეზე. უკვე თავად სტატუსი თითქოს ამ ორგანიზაციის სისუსტეზე მიუთითებს და ხელისუფლებასთან გაუცხოების გამო, იძულებულნი ხდებიან "ხალხში გაუიღნენ" და ასე სეადონ გარკვეული ზეგაუღენა იქონიონ პოლიტიკურ პროცესებზე. ბევრი ორგანიზაცია შეგნებულად ამჯობინებს ხელისუფლებისაგან გარიყულად დარჩენას, რაშიც იდეოლოგიური სიმტკიცისა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნების გარანტიას ხედავს.

ორგანიზაციის პოლიტიკის მოდელი

ზოგიერთი მეკლევარის აზრით, ორგანიზაციის პოლიტიკის მნიშვნელობა და ხასიათი მთლიანად ყოველი პოლიტიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი ფაქტორებიდან მომდინარეობს. შესაბამისად, ამა თუ იმ ორგანიზაციის დანიშნულება კონკრეტული პოლიტიკური კულტურის, პარტიული სისტემისა თუ ინსტიტუციური მოწყობის ანარეკლია; ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ორგანიზაციის პოლიტიკის ხასიათის განზოგადება შეუძლებელია. მეორეს მხრით, პოლიტიკური პროცესისა და საზოგადოებაში მლაუფლების გადანაწილების ზოგადი სურათის გარეშე, მისი შინაარსიც გაუგებარი რჩება. ინტერეს-ორგანიზაცია პოლიტიკისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იმ სამი პოლიტიკური სისტემისათვის დამახასიათებელი ხედავა, რითაც კლურალიზმი, კორპორატივიზმი და ახალი მემარჯვენეობა გამოირჩევა.

პლურალისტური მოდელი

პლურალისტურ თეორიებში ორგანიზაციის პოლიტიკა ყველაზე უფრო მომზიბლად წარმოგვიდგება. ეს თეორიები ხაზს უსეავენ ორგანიზაციების უნარს, ხელისუფლებისაგანაც დაიცენ პირენება და დემოკრატიულ ანგარიშგაღებულებასაც მეტი წონა შესძინონ; პლურალიზმის ამოსუალი პრინციპი კი პოლიტიკური ძალაუფლების დაყოფასა და ფართო გადანაწილ-

რობერტ დალი (დაბ. 1915)

ამერიკელი პოლიტოლოგი. იელის უნივერსიტეტის პოლიტიკისა და ურთიერთობების პროფესორი. 1953წ. ჩარლზ ლინდბლომთან ერთად დაამკვიდრა ტერმინი "პოლიარქია" (მრავალთა მმართველობა) და თანამედროვე საზოგადოებების კლასიკური დემოკრატიისაგან განსხვავებული ნიშან-თვისებები გამოკვდა. თავიდან იგი პოზიტივიზმისა და ბიკეფიორალიზმისაკენ იხრებოდა და 50-60-იან წწ. ტრადიციულ პლურალისტურ პოზიციებზე იდგა. თუმცა 60-იანი წწ. ბოლოდან, იმეუ ლინდბლომსა და გელბრაიტთან ერთად, ლიბერალიზმის

რადიკალიზირებული, ე.წ. ნეოპლურალიზმის თეორია განაუთარა და წამყვანი კაპიტალისტური კორპორაციების შხარდ პოლიტიკურ გავლენაზე გაამახვილა ყურადღება. მისი უმნიშვნელოვანესი ნაშრომებია: "დემოკრატიული თეორიის შესავალი" (1956), "უან მართაქსი" (1961) და "პლურალისტური დემოკრატიის დილემა" (1982).

ბას გულისხმობს — ანუ, გადაწყვეტილებები უფრო მეტი ჯგუფის ინტერესების გათვალისწინებით მიიღება. პლურალისტური "ჯგუფური თეორიის" შექმნა პირველმა არტურ ბენტლიმ სცადა თავის ნაშრომში "მართვის პროცესი" (1908). რა მნიშვნელობას ნიჭებდა იგი ორგანიზებულ ჯგუფებს, როგორც პოლიტიკური პროცესის ქვაკუთხედს. კარგად ჩანს მის ცნობილ გამოანთქეაში: *თუ ჯგუფს სწორადა აქვს ადგილი მოძებნილი, შენობაე მყარი იქნებაო*. სხვათა შორის, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ჯგუფების მნიშვნელობა რობერტ დალმაც აღნიშნა, რომლის აზრით, "მოსახლეობის ნებისმიერ აქტიურ და კანონიერ ჯგუფს შესაძლებლობა ეძლევა ხმა მიანედინოს ხელისუფლებას და გარკვეულწილად, მის გადაწყვეტილებებზე იქონიოს ზეგავლენა" (1956).

ჯგუფური პოლიტიკის ამგვარი, უაღრესად ოპტიმისტური ხედვა ელიტიზტებისა და მარქსისტების მკაცრ კრიტიკას მაინც ვერ გადაურჩა: პირველნი ძალაუფლების გადანაწილებაზე პლურალისტურ შეხედულებას არ იზიარებდნენ და ამტკიცებდნენ — სინამდვილეში მთელი ძალაუფლება "სახელისუფლებო ელიტის" — ბიზნეს-კორპორაციების ხელმძღვანელების, პოლიტიკური ლიდერებისა და მაღალჩინოსანი სამხედროების ხელშია და სწორედ მათი გავლენით ხდება ნებისმიერი გადაწყვეტილების მიღებაო. მარქსისტები, თავის მხრივ, გამუდმებით კაპიტალისტთა მმართველი კლასის პოლიტიკურ ძალაუფლებაზე და სოციალურ უთანასწორობაზე ამახვილებდნენ ყურადღებას. გლობალიზაციის ტენდენციებმა კრიტიკული მუხტი კიდევ უფრო დაძაბა: ჩარლზ ლინდბლომის ნაშრომში "პოლიტიკა და თავისუფალი ბაზარი" (1977) ხაზგასმულია ის განსაკუთრებულად პრივილეგირებული მდგომარეობა, რაც დასავლურ პოლიარქიებში ბიზნეს-ჯგუფებმა დაიკავეს და ამგვარი საზოგადოებების თუად დემოკრატიულობასაც კი ეჭვქვეშ აყენებს.

კორპორატიული მოდელი

კორპორატიონში სოციალური თეორია, რომელიც ხელისუფლებასთან ურთიერთობაში გარკვეული ჯგუფების იმ გამორჩეულ მდგომარეობაზე აკცენტს, რაც მათ საჯარო პოლიტიკის ჩამოყალიბებასა და გატარებაზე ზეგავლენის საშუალებას აძლევს. ზოგიერთის აზრით, კორპორატიონში სპეციფიურად სახელმწიფოებრივი ფუნქციონირება და მის განენას კონკრეტული ინსტიტუციონალი და პოლიტიკური გარემოებები უწყობს ხელს. ასე მოხდა მაგალითად, აუსტრიაში, შვედეთში, პოლანდიაში და მეტ-ნაკლებად, გერმანიაში და იაპონიაშიც — სადაც, როგორც წესი, ხელისუფლება ცდილობდა ეკონომიკის მართვის პასუხისმგებლობა საკუთარ თავზე აეღო.

განვითარებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებში, XX საუკ. 60-70-იანი წლებიდან მოყოლებული, კორპორატიონშიმისკენ აღებულმა გეზმა საფუძვლიანი ეჭვი გააჩინა ინტერეს-ჯგუფთა როლისა და ზეგავლენის თაობაზე. ჯერ ერთი, კორპორატიონშიმმა თანდათანობით შეამცირა იმგვარი ჯგუფების რაოდენობაცა და არჩევანიც, რომლებსაც ხელისუფლებაში "შეყვავებოდა": იგი გამორჩეულად უპირატესობას მხოლოდ ეკონომიკურ თუ ფუნქციონალურ ჯგუფებს ანიჭებდა. ამას კი **სამწევრიანობამდე** მიყვარათ, რაც ერთის მხრე ხელისუფლებასა და მეორეს მხრე, ბიზნესსა და ორგანიზებულ შრომას შორის ამყარებს კავშირებს. შედეგად, მომხმარებელთა თუ სხვა საინიციატივო ჯგუფები თამამგარე რჩებიან და ხელისუფლებასთან ინსტიტუციური კავშირის შესაძლებლობა მხოლოდ ე.წ. "ნაღებმ ასოციაციების ეიწრო წრეს ეძლევა. სწორედ ისინი ხდებიან ორგანიზაციებისა და ჯგუფების ფართო სექტორის გამხმარებლები. ამ როლს აუსტრიაში *საკუტრო ქალატა და პროფკავშირთა ფედერაცია*; გაერთიანებულ სამეფოში — *ბრიტანეთის ინდუსტრიის კონფედერაცია და ტრედ-უნიონების კონგრესი*; ხოლო ამერიკის შეერთებულ შტატებში — *მწარმოებელთა ეროვნული ასოციაცია და შრომის ამერიკული ფედერაცია — ინდუსტრიული ორგანიზაციათა კონგრესი (AFL - CIO)* ასრულებენ.

მეორე პრობლემა ისაა, რომ პლურალისტური მოდელისაგან განსხვავებით, კორპორატიონში ინტერეს-ჯგუფებს ხელმძღვანელთა მიერ იერარქიულად აწყობილ და მართულ გაერთიანებებად აღიქვამს და მათი ხელმძღვანელები უშუალოდ ანგარიშვალდებულნი არ არიან საკუთარ წევრთა წინაშე — ხელისუფლებასთან "წახუტების" სანაცვლოდ, ისინი საკუთარ სურვილებს ამა თუ იმ ჯგუფის სასიცოცხლო ინტერესად ასაღებენ; ამ მხრე, თავად ამ ჯგუფების ვითომდა "სათათბიროს" პრინციპით მართვა მხოლოდ იმ ფაქტს ნიღბავს, რომ კორპორატიონში თავისთავად, საზოგადოებაზე კონტროლის მექანიზმია. და მესამეც: არაერთხელ გამოითქვა შემფოთება, თითქოს კორპორატიონში წარმომადგენლობით დემოკრატიასაც უქმნის საფრთხეს. მაშინ როცა პლურალიზმი ჯგუფურ პოლიტიკაში წარმომადგენლობითობის პროცესის დამატებით სტიმულს ხედავს, კორპორატიონში იმგვარ გაღწევეტილებათა მიღებას უწყობს ხელს, რომლებიც დემოკრატიაზე კონტროლს არ ექვემდებარება და ათასგვარ გარიგებათა პროცესიც ვერ ხედავს ხოლმე საზოგადოებისათვის გამჭვირვალე. და ბოლოს — როდესაც გაღწევეტილებების მიღების პროცესში, საჭიროზე მეტი სახელისუფლებო

კორპორატიონში

ფართო გაგებით კორპორატიონში ორგანიზებულ ინტერესთა გათვალისწინება მართვის პროცესში. მას ორგანიზაცია სახე აქვს: აუტორიტარული კორპორატიონში იტალიურ ფაშისმზთან მჭიდროდ დაკავშირებული იდეოლოგია თუ ეკონომიკური მოდელია, რომელსაც მრეწველობაში კოლექტიური ჩარევა და დამოუკიდებელ პროფკავშირთა შევიწროება ახასიათებდა. ლიბერალური კორპორატიონში (იგივე "ნეოკორპორატიონიზმი") ლიბერალური დემოკრატიათა თვისებაა და ორგანიზებულ ინტერესთა ინსტიტუციონალურ მონაწილეობას ითვალისწინებს პოლიტიკის გამოკვეთის განხრით აუტორიტარულ კარიანტისაგან განსხვავებით, ლიბერალური კორპორატიონში ინტერეს-ჯგუფებს აძლიერებს და არა ხელისუფლებას.

სამწევრიანობა:

ხელისუფლების, ბიზნესისა და პროფკავშირების კავშირი — ერთობლივი სათათბიროს ასამოქმედებლად.

საზოგადოებრივი არჩევანი საზოგადოებრივი არჩევანის თეორია გონივრული არჩევანის თეორიის ერთ-ერთ განმტკიცებად და ნეო-კლასიკური ეკონომიკის თვალსაზრისის ემყარება. მისი მთავარი დებულების თანახმად, პოლიტიკური საკითხებში გარკვეულ უფრო იოლი ხდება, თუკი ადამიანთა ქცევას მათი გონივრული კერძო ინტერესის მოტყუებით უხსნიან ამ თეორიის "საზოგადოებრივ ხასიათს იმითაა განსაზღვრებული, რომ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ე.წ. საზოგადოებრივი კეთილდღეობის უზრუნველყოფას და მის წყაროდაც უფრო ხელისუფლებას ითვლება, ვიდრე თავისუფალი ბაზარი, რადგან ამ კეთილდღეობით (ისევე როგორც სუფთა ჰაერით) ყველა სარგებლობს — საკუთარი წვლილის მიუხედავად. საზოგადოებრივი არჩევანის თეორეტიკოსები, როგორც წესი, ამ მიმართულებით ყურადღებას ხელისუფლების წარმატებლობასა და შედეგებზე ამახვილებენ, ძირითად ხელისშემშლელ ფაქტორებად კი პოლიტიკური პროცესზე ბიუროკრატიის არაჯანსაღ გავლენას და ლობიერებისა თუ ინტერეს-ჯგუფთა საქმიანობის შედეგებს მიიჩნევენ.

თუ არასამთავრობო სუბიექტი იღებს მონაწილეობას, ხელისუფლება შესაძლოა გარკვეულ ინტერეს-ჯგუფთა მძევლადაც იქცეს და მათი გავლენის ქვეშ მოექცეს. სწორედ ამგვარი სიტუაციის წინააღმდეგ გამოდის ახალი მემარჯვენეობა.

ახალი მემარჯვენეობის მოდელი

ახალი მემარჯვენეების მიერ ინტერეს-ჯგუფებისადმი სკეფისი იდეოლოგიურად იმ ინდივიდუალიზმის შედეგია, რაც ნეო-ლიბერალურ ეკონომიკას უდევს საფუძვლად და ისინი ნებისმიერი ჯურის საზოგადოებრივ ჯგუფებსა და კოლექტიურ ორგანიზაციებს ეჭვის თაღლით უყურებენ. ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ახალი მემარჯვენეობა კერძო ინიციატივასა და მწარმოებაზე აღმოცენებულ საბაზრო ეკონომიკას ანიჭებს უპირატესობას. თუმცა, გარკვეული კავშირი კორპორატივიზმსა და საზოგადოებრივი დანახარჯების ზრდას შორის მათაც აღიარეს, და ჭარბ მმართველობასთან დაკავშირებულ პრობლემებსაც მიაქციეს ყურადღება.

ეს საკითხები საგანგებოდ განიხილა მანკურ ოლსონმა ნაშრომში "სახელმწიფოს აღზევება და დაცემა" (1982). მან საფუძვლიანად შეისწავლა ინტერეს-ჯგუფთა საქმიანობა და სწორედ მათ მიანიჭა განმსაზღვრელი როლი ამა თუ იმ სახელმწიფოს ეკონომიკურ აღმასვლასა თუ დაქინებაში. მისი აზრით, გაერთიანებული სამეფო და ავსტრალია სწორედაც რომ "ინსტიტუციონალურ სკელეროზს" გამოცდიან და ეს მას მეფე მოხდა, რაც ინტერეს-ჯგუფთა ფართო ქსელი მიეღო ამ ქვეყნებს — ტრედ-უნიონების, ბიზნეს ორგანიზაციებისა და პროფესიული ასოციაციების კოალიციათა სახით, რომელთაც თავიანთი ვიწრო, სპეციფიური მიზნები ამოძრავებდათ სწორედ ოლსონისეული დებულება ისახუთეს ახალმა მემარჯვენეებმა და 1980-იან წლებში ნამდვილი ომი გამოუცხადეს კორპორატივიზმს (რონალდ რიგანის პოლიტიკა ა.შ.შ.-ში და მარგრიტ ტეტჩერისა — გაერთიანებულ სამეფოში). შტატებში ამაზ მარგულირებელი სააგენტოების შესუსტების ხარჯზე ეკონომიკის "გამონათვისსუფლების" სახე მიიღო, ხოლო გაერთიანებულ სამეფოში — ჯერ ფაქტიურად უფუნქციოდ დატოვეს, შემდგომ კი საერთოდ გააუქმეს ისეთი კორპორატიული ორგანიზაციები, როგორიც იყო ეროვნული ეკონომიკის განვითარების საბჭო და შვედლანდენ ტრედ-უნიონების გავლენაც შეესუსტებინათ.

ჯგუფური პოლიტიკის საკითხები

რამდენად მნიშვნელოვანია ინტერეს-ჯგუფთა არსებობა? საყოველთაო აზრით, ინტერეს-ჯგუფების საქმიანობა მჭიდროდ უკავშირდება ქვეყნის ეკონომიკურ და სოციალურ განვითარებას. აგარად და ტრადიციულ საზოგადოებებში მათი აქტოვობის სპექტრი შედარებით მცირეა, ინდუსტრიულად დაწინაურებულ საზოგადოებებში კი — უფრო მრავალფეროვანი. ინტერეს-ჯგუფთა როლიც აქ უფრო მნიშვნელოვანია სახელმწიფოსა და

საყურადღებოდ

ინტერეს-ჯგუფები: ღირსებები და ნაკლოვანებები

ინტერეს-ჯგუფთა სასარგებლოდ შემდეგი არგუმენტები მოჰყავთ

< პოლიტიკურ პარტიათა მიერ უყურადღებოდ დატოვებული ინტერესებისა და შეხედულებების წინ წამოწევით, არჩვენებს შორის ხელისუფლებაზე ზემოქმედებით ისინი წარმომადგენლობითობას აკლიერებენ.

< მათთვის კამათი და აზრთა გაცელა-გამოცელაა დამახასიათებელი, რაც ამომრჩევლის მეტად გათვითცნობიერებას და საჯარო პოლიტიკის ხარისხობრივ ზრდას უწყობს ხელს.

< აფართოებენ პოლიტიკური თანამონაწილეობის არეალს — როგორც არსებული პარტიული პოლიტიკის ალტერნატივის გამოკვეთით, ასევე მეტი შესაძლებლობების შექმნით რიგითი აქტივისტებისათვის.

< ისინი აკონტროლებენ ხელისუფლებას და სახელმწიფოს, ჯანსაღი სამოქალაქო საზოგადოების ინტერესთა დაბალანსებით, პოლიტიკურ უუღლებათა დაცვას უზრუნველყოფენ.

< ხელისუფლებასა და ხალხს შორის მუდმივი კავშირის უზრუნველყოფით, პოლიტიკური მდგრადობის შენარჩუნებას უწყობენ ხელს.

ინტერეს-ჯგუფთა უარყოფით მხარეებს განეკუთვნება:

< პოლიტიკური უთანასწორობისაკენ მიდრეკილება, რისი მიზნით იმ შემძლებული და პრივილეგირებული ჯგუფებისთვის მეტ "ხმის უფლებაში გამოიხატება, ვისაც ფინანსურ, საგანმანათლებლო, ორგანიზაციულ თუ სხვა რესურსებზე უმუშაოდ მიუწვდება ხელი.

< უფრო კერძოთი და არა საზოგადოთი დაინტერესება. მათ სოციალურად და პოლიტიკურად ანაწევრებს და ხშირად უმციერისობის მიზნები მთელი საზოგადოების ინტერესზე წინ დგება ხოლმე.

< მათი ძალაუფლება არალეგიტიმურია რამდენადაც, პოლიტიკოსთაგან განსხვავებით, ჯგუფების ლიდერები საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულნი არ არიან და მათი გავლენა წარმომადგენლობითი პროცესების მიღმა რჩება.

< ისინი ცდილობენ პოლიტიკური პროცესი "ჩაკეტოილად" და უფრო გასაიდუმლოებულად აქციონ, რამდენადაც მოლაპარაკებები და გარიგებები საზოგადოებისათვის დაფარული რჩება.

ისინი საზოგადოებას სულ უფრო უმართავს ხდიან, რამდენადაც საკუთარი გაზრდილი ინტერესებისდა ეკვალად, სამთავრობო ინიციატივების დაბლოკვა და მართვის მთელი სისტემის არაქმედითუნარაინად ქცევა შეუძლიათ.

დაშრევებულ საზოგადოებას შორის კავშირის დამყარების თვალსაზრისით მით უფრო, რომ განათლების დონის ზრდა მეტ პოლიტიკურ გათვითცნობიერებასა და ორგანიზაციული უნარების დახვეწას უწყობს ხელს. და მაინც, სწორედ ორგანიზებულ ინტერესთა გავლენა სრულიად სხვადასხ-

ვაგარია განსხვავებულ სისტემებსა და სახელმწიფოებში, თანაც, დროის სხვადასხვა მონაკვეთში. ჯგუფების გაულების განმსაზღვრელი ოთხი ძირითადი ფაქტორი არსებობს:

- < პოლიტიკური კულტურა
- < ინსტიტუციონალური სტრუქტურა
- < პარტიული სისტემის ხასიათი
- < საჯარო პოლიტიკის თავისებურება.

პოლიტიკური კულტურა ორი მიზეზის გამო გადამწყვეტი: ჯერ ერთი, განსაზღვრავს რამდენად კანონიერ თუ კანონგარეშე სუბიექტებად იქნებიან აღქმული ესა თუ ის ინტერეს-ჯგუფები, წაახალისებენ თუ შუზღუდავენ მათ შორეც — პოლიტიკურ კულტურაზე დამოკიდებული, რამდენად მოისურვებენ ადამიანები ამა თუ იმ ინტერესის მიხედვით დარაზმ-ვას და ჯგუფურ პოლიტიკაში ჩართვას. ზოგ შემთხვევაში რეჟიმი, შესაძლოა, მონიზმისკენ იხრებოდეს და ჩანასახშივე ახშობდეს ნებაყოფლობითი აქტიურობის ყოველგვარ ფორმას, სახელმწიფო ძალაუფლების ერთადერთი, უალტერნატივო ცენტრის შესანარჩუნებლად. ამის ტიპური მაგალითობია სამხედრო რეჟიმები და ერთპარტიული სახელმწიფოები. მართალია, ვერც ერთმა თანამედროვე თუ ისტორიულმა რეჟიმმა ვერ შესძლო ჯგუფური თუ ფრაქციული საქმიანობის ყოველგვარი ფორმის ბოლომდე აღმოფხვრა, ოღონდ მონისტურმა მმართველობებმა ის მაინც მოახერხეს, რომ ჯგუფების აქტიურობა ან იატაკქვეშეთში გადაატანინეს, ანდა პარტიულ-სახელმწიფო აპარატის მეშვეობით, საკუთარ პოლიტიკურ-იდეოლოგიურ მიზნებს მორაკეს.

მეორეს მხროვ, პლურალისტური რეჟიმები არა მარტო დასაშვებად მიიჩნევენ ჯგუფურ პოლიტიკას, არამედ ხელს უწყობენ და ზოგჯერ მოითხოვენ კიდევ მის არსებობას და გარკვეულ ჯგუფებს შეიძლება საზოგადოებრივ ორგანიზაციებსა თუ მპწ-ებში ჩართვა შესთავაზონ, ანდა, ასე განსაჯეთ, პოლიტიკური კურსის განსაზღვრაშიც კი მიაღებინონ მონაწილეობა. ერთ-ერთი მიზეზი, რის გამოც, მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ძალზე მაღალია ჯგუფური აქტიუობის დონე, ისიცაა რომ იქაური პოლიტიკური კულტურა აუცილებლად მიიჩნევს კერძო ჯგუფების აზრის მოსმენას და ამის კონსტიტუციური გარანტიებიც არსებობს — სიტყვის, პრესის, თუ შეკრებების თავისუფლების სახით. იაპონიაში კი, სადაც განსხვავება საჯარო და კერძო სფეროებს შორის საკმაოდ ბუნდოვანია, იმგვარი პოლიტიკური კულტურა ჩამოყალიბდა, რომელიც როგორც ადრეულ, ასევე თანამედროვე დემოკრატიულ პირობებშიც ერთნაირად ბუნებრივად მიიჩნევს მჭიდრო კავშირის არსებობას ხელისუფლებასა და ბიზნესს შორის.

ამის საპირისპიროდ, ზოგიერთ ვეროპულ სახელმწიფოში ეჭვის თვლით უყურებენ ნებისმიერი ორგანიზებული ინტერესის გამოვლინებას. ამის ტრადიციული მაგალითია საფრანგეთი, სადაც იაკობინური იდეოლოგიის გავლენით, ჯგუფებს ყოველთვის ხალხის "საერთო ნების" და ფრანგული სახელმწიფოს სიმღერისა და ერთიანობისათვის საფრთხედ აღიქვამდნენ. ასე მაგალითად, 1975 წელს, თავისი მაქსიმალური აქტიურობის პერიოდშიც

მონიზმი:

მხოლოდ ერთადერთი თეორიისა თუ ფასეულობის მართებულობის რწმენა; პოლიტიკურად მისი გამოვლინება იძულებითი მორჩილება უნიტარული ძალაუფლებისადმი და შესაბამისად, ეს მოძღვრება იმპოთივტო ტოტალიტარული ბუნებისაა.

კი, ფრანგი მუშახელის მხოლოდ 24% იყო ორგანიზაციულად გაერთიანებული, ხოლო 1989 წლისთვის ეს მონაცემი სულაც 13%-მდე დეკრძა. თუმცა, ისიც სათქმელია, რომ ფრანგული პოლიტიკური კულტურისათვის მეტად დამახასიათებელია "ბარიკადებზე ბრძოლის" ტრადიცია: ასე მოხდა, როცა ფერმეუბმა ბეტონის ფილებითა და საბარგო მანქანებით გადაკეტეს პარიზის ქუჩები, ანდა როცა აჯანყებულ სტუდენტობა და პროფკავშირული აქტივისტები მოედნენ ქლავს 1968 წელს.

ინტერეს-ჯგუფთა საქმიანობის თვალსაზრისით, უაღრესად მნიშვნელოვანია ხელისუფლების ინსტიტუციონალური აგებულება, ვინაიდან სწორედ ეს განსაზღვრავს, რამდენად მაღალი იქნება პოლიტიკურ პროცესში თანამონაწილეობის ხარისხი. გაერთიანებული სამეფოს ტიპის უნტიტარული და ცენტრალიზებული პოლიტიკური სისტემები, როგორც წესი, ჯგუფური პოლიტიკის მასშტაბის შეკვეცას ცდილობენ და მის თემოურას ხელისუფლების აღმასრულებელი შტოს ირგვლივ მართალია, ამის შედეგად ჯგუფები არც მთლად სიმბოლური ფუნქციის მატარებელნი ხდებიან, მაგრამ რაკილა აქცენტრი მაინც "შიდა" ჯგუფებზე გადააქვთ, ამით ხელისუფლებას მეტი არჩევანი რჩება, გაუწიოს თუ არა ანგარიში ჯგუფური პოლიტიკის წნეხს. ეს ყველაზე ნათლად გამოჩნდა 80-იან წლებში, ტეტჩერის მმართველობის დროს, როდესაც კორპორატიული ორგანიზაციების გავლენა მნიშვნელოვნად შემცირდა და ტრედ-უნიონებიც პოლიტიკოსთა ხუმტურებს დაემორჩილნენ.

მეორეს მხრივ, ამერიკაში ხელისუფლება დანაწილებული და დეცენტრალიზებულია. ეს მის ორპალატიანობაშიც გამოიხატება, უფლება-მოხილებათა გამოკენაშიც, ფედერალიზმშიცა და საკონსტიტუციო შესწორებების პრაქტიკაშიც. ყოველივე ეს ინტერეს-ჯგუფებს პოლიტიკურ პროცესთან შეხების მეტ წერტილებს უტოებს და შესაბამისად, ამერიკული სისტემაც გამორჩეულად დაუცველია ჯგუფური წნეხის ზფეულენისაგან. ასე მაგალითად, ნებისმიერი ჯგუფი დარწმუნებულია რომ კონგრესთან "ბრძოლის წაგების" მიუხედავად, პოზიციების აღდგენა მათ ფედერალური თუ ადგილობრივი სასამართლოების მეშვეობით შეუძლიათ და მაინც, თუკი ამგვარი ვითარება, ერთის მხრივ, მეტი და მეტი ჯგუფების გაჩენას უწყობს ხელს და გაუღწიანან ჯგუფების რაოდენობასაც ზრდის, მეორეს მხრივ არსებობს თვითგანადგურების საფრთხეც, როდესაც ჯგუფებმა, საბოლოოდ, შესაძლოა ერთუროს აქტიუობა გააბათილონ და ერთ მშვენიერ დღეს იქნებ მხოლოდ ვეტოს უფლების მქონე დაჯგუფებებად იქცნენ.

ურთიერთობა პოლიტიკურ პარტიებსა და ინტერეს-ჯგუფებს შორის მუდამ რთულია და არაერთგვაროვანი. ზოგჯერ ისინი აშკარა მეტოქეებადც კი გვევლინებიან. თუკი პარტიები ცდილობენ ინტერესთა შეჯერებას და ჩვეულებრივ, ზოგადი იდეოლოგიური მოსაზრებებიდან გამომდინარე ქმნიან პოლიტიკურ პროგრამებს, ინტერეს-ჯგუფები ყურადღებას საკითხთა უფრო სპეციფიკურ და ვიწრო სპექტრზე ამახვილებენ ხოლმე. და მაინც, ინტერეს-ჯგუფები ხშირად ცდილობენ როგორც პარტიების მეშვეობით საკუთარი გავლენის გაერცელებას, ასევე პოზიციების გამაგრებას თაყად ამ პარტიების შიგნით, და ახალ პარტიებსაც კი ქმნიან უშუალოდ ხელისუფლებაში

მოსვლის მიზნით არაერთი სოციალისტური მიმართულების პარტია — ეთქვით, ბრიტანული ლიბორისტული — შექმნილა პროფესიული კავშირების მიერ, და ეს ინსტიტუციური თუ ფინანსური ურთიერთობები, თუმცა კი სახეცვლილი, დღემდე არსებობს.

ინტერეს-ჯგუფთა პოლიტიკის თავისებურებებზე ასევე ახდენს გავლენას პარტიული სისტემები. მაგალითად, წამყვან პარტიათა სისტემებში ბუნებრივად ჩნდება ჯგუფური პოლიტიკის ფოკუსირება მმართველ პარტიაზე — წამყვანი ინდუსტრიული თუ კომერციული მოთამაშეები იტალიასა და იაპონიაში სწორედ ქრისტიან-დემოკრატთა თუ ლიბერალ-დემოკრატთა მეშვეობით ცდილობენ საკუთარი ინტერესების ლობირებას. მეორეს მხრივ, მრავალპარტიულ სისტემებში ვაცილებით უფრო ნოყიერი ნიადაგია ინტერეს-ჯგუფთა საქმიანობისათვის, ვინაიდან ხელისუფლებასთან შეხების მეტი საშუალება ჩნდება. ყველაზე დიდი საკანონმდებლო გავლენა ინტერეს-ჯგუფებს, ალბათ, ა.შ.შ.-ს ტიპის პარტიულ სისტემებში გააჩნიათ, რამდენადაც — როგორც ორგანიზაციული, ასევე დისციპლინარული თვალსაზრისითაც — პოლიტიკური პარტიები იქ მოიკოჭლებენ. ეს კარგად გამოჩნდა XX საუკუნის 70-იანი წწ. ბოლოს, როდესაც გარკვეულმა ბიზნეს-ინტერესებმა წარმატებით მოახერხეს პრეზიდენტ კარტერის ენერგეტიკული პროგრამის "ჩაგდება", მიუხედავად იმისა, რომ წარმომადგენლობით პალატაშიც და სენატშიც უმრავლესობას დემოკრატები შეადგენდნენ.

და ბოლოს, ჯგუფური აქტიუობის ხარისხი იმისდა მიხედვით მერყეობს, თუ საით იხრება საჯარო პოლიტიკა; კერძოდ, რამდენად აქტიურად ერევა სახელმწიფო ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. როგორც წესი, ინტერვენციონიზმი (ანუ, სახელმწიფოს ჩარევა) და კორპორატივიზმი წყვილად მოქმედებენ, თუმცა საკამათოა, რომელი რომელს განაპირობებს. როგორც არ უნდა იყოს პასუხი, ერთი ცხადია: დასავლურ სახელმწიფოთა შორის, ორგანიზებულ, კერძოდ კი ფუნქციონალურ ინტერესთა ჩართვა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ყველაზე მაღალი დონით იქ ხდება, სადაც პოლიტიკური ექტორი სოციალ-დემოკრატიისაკენ იხრება და ამის კლასიკური მაგალითი შეედური მოდელია: აქ ინტერეს-ჯგუფები პოლიტიკური ცხოვრების განუყოფელ ნაწილად იქცა — ჩამოყალიბდა ძალზე მჭიდრო, თითქმის ინსტიტუციონალური ურთიერთკავშირი პროფკავშირებსა და სოციალ-დემოკრატიულ შრომის პარტიას შორის. კორპორატიული წარმომადგენლობითობის მსგავსი ნიმუში შეიქმნა ავსტრიის "საპალატო" სისტემაშიც, რაც ოფიციალურ წარმომადგენლობას უზრუნველყოფს იმ ძირითად ინტერეს-ჯგუფებისათვის, რომლებიც ვაჭრობის, სოფლის მეურნეობისა და დასაქმების სფეროებს წარმოადგენენ; გერმანიაშიც, მთავარი ეკონომიკური ჯგუფები იმდენად არიან ჩართულნი ზოგადად პოლიტიკის განსაზღვრის საქმეში, რომ იქაური სისტემა "პოლიარქიულ ელტიზმადაც კი მოიაზრება.

ინტერვენციონიზმი:
ხელისუფლების პოლიტიკა, მიმართული ეკონომიკის მაქსიმალურად კონტროლირებისა და მართვისაკენ; უფრო ზოგადი გაგებით, "სხვის საქმეში ჩარევის პოლიტიკა.

როგორ აფართოებენ ჯგუფები საკუთარ გავლენას?

ინტერეს-ჯგუფებს ტაქტიკისა და პოლიტიკური სტრატეგიის დიდი არსენალი გააჩნიათ, ხოლო კონკრეტულად რა სამოქმედო გეზს აირჩევენ, ეს უკვე რამდენიმე ფაქტორზეა დამოკიდებული. მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში, ორგანიზაცია *სამოქალაქო თავისუფლებათა ეროვნული საბჭო* მუდმივად ზრუნავს "შიდა" ჯგუფის სტატუსის შენარჩუნებაზე, და საამისოდ ყურადღებას საკუთარ სპეციალისტთა პროფესიონალიზმსა და პოლიტიკურ "წონაზე" ამახვილებს. სწორედ ამა თუ იმ ჯგუფის პროფილი და მის ხელთ არსებული რესურსები განსაზღვრავს, საბოლოო ჯამში, მის პოლიტიკურ სტრატეგიას. ამ რესურსთა შირის საყურადღებოა:

- < თავად ჯგუფისა თუ მისი მიზნებისადმი საზოგადოების თანაგრძნობა
- < წვერთა რაოდენობა და წრე
- < ფინანსური და ორგანიზაციული შესაძლებლობები
- < უნარი, გარკვეული სანქციები გამოიყენოს ხელისუფლების გადაწყვეტილებათა გადასასინჯად
- < პირადი თუ ინსტიტუციონალური კავშირები პოლიტიკურ პარტიებთან თუ სახელისუფლებო ორგანიზაციებთან.

ბიზნეს-ჯგუფები უფრო ხშირად ქირობენ ხოლმე პროფესიონალ ლობისტებს და ძვირადღირებულ პიარ-კამპანიებსაც მიმართავენ, ვიდრე ეთქვათ, პროფკავშირები ან მომხმარებელთა ჯგუფები — რადგან მათ უბრალოდ, მეტი ფინანსური სახსრები გააჩნიათ მაგრამ ინტერეს-ჯგუფთა მიერ გამოყენებული მეთოდები იმ არხებზეცაა დამოკიდებული, რითაც ისინი საკუთარი გავლენის გაფართოებას ცდილობენ. მათ შორის უმთავრესია:

- < ბიუროკრატია
- < საკანონმდებლო ორგანოები
- < სასამართლოები
- < პოლიტიკური პარტიები
- < მას-მედია
- < ზეეროვნული ორგანიზაციები

ნებისმიერ სახელმწიფოში, ინტერეს-ჯგუფები ცდილობენ საკუთარი აქტივობა ბიუროკრატისაკენ მიმართონ, რამდენადაც სწორედ იგი წარმოადგენს პოლიტიკის "კეთების" უმთავრეს ინსტიტუტს. უფრო ხშირად, მოლაპარაკებების პროცესი არაფორმალური, თუმცა კი ინსტიტუციონალიზებულია; ამგვარი ურთიერთობანი კი ნაკლებად შუქდება და შესაბამისად, ფართო საზოგადოებისთვის გაუმჭვირავლესა.

მოლაპარაკების მაგიდასთან, ჩვეულებრივ, მაღალი რანგის ჩინოსნები და წამყვანი ბიზნეს თუ ინდუსტრიული ინტერეს-ჯგუფების ხელმძღვანელები სხდებიან ხოლმე. ბიზნეს-ჯგუფთა ინტერესი კი ეკონომიკაში წამყვანი მდგომარეობის მოპოვებაა — უმაღლეს ჩინოსნებთან უშუალო კონტაქტების მეშვეობით თანდათანობით ეს გარკვეულ რწმენასაც

ლობი, ლობირება
 ლობირება ნიშნუს
 საკუთარი წარმომადგენლის
 მემკვიდრით პოლიტიკოსს
 საკუთარი მოსაზრებები თუ
 მითითებები მიჰყოფს. თავად
 ცნება "ლობი კი, ფართო
 გაგებით, იგივე ინტერეს-
 ჯგუფია, რამდენადაც ისიც
 საჯარო პოლიტიკაზე ზემო-
 ქმედებას იხსნის მიზნად.
 ამის მაგალითებია
 ფერმერთა ლობი, გარემოს
 დამცველთა ლობი და სხვ.
 უფრო ვიწრო აზრით,
 კონკრეტულად ამერიკული
 პრაქტიკის
 გათვალისწინებით,
 ლობისტი — პროფესიონ-
 ალი "მომგვარებელია",
 ვისაც ინტერეს-ჯგუფები
 თუნიათ მიზნების
 მისაღწევად ქირაობენ.
 თუმცა, ამ საქმიანობას
 ბევრი აკრიტიკებს კიდევ —
 ასე ეთქვათ პოლიტიკური
 გულწინთ "ვაჭრობის" გამო.

ბადებს, რომ რაც კარგია, ეთქვათ, ინვესტორისთვის ან მწეარმისთვის, უცილობლად კარგია სახელმწიფოსთვისაც (შდრ. ცნობილი გამონათქვამი: "თუ იგებს გენერალ მოტორსი, ამერიკაც მოგებული რჩება"). ამგვარ ურთიერთობათა შედეგია სწორედ ე.წ. "ესკალატორის" პრინციპი, როცა ბიუროკრატები პენსიაზე გასვლის შემდეგ, მაღალ-ანაზღაურებად პოსტებს იკავებენ კერძო ბიზნეს-კომპანიებში. იაპონიაში, მაგალითად, მსგავსი პრაქტიკა უკვე წესადაა ქცეული და საგანგებო სახელიც კი მოუგონეს: ამაკუდარი რაც სიტყვა-სიტყვით, "ზეციდან დაშვებას" ნიშნავს.

საკუთარი გავლენის გაფართოება საკანონმდებლო ორგანოს მეშვეობით, რასაც ხშირად "ლობირებას" უწოდებენ, ინტერეს-ჯგუფთა აქტიურობის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფორმაა. უკანასკნელ ხანს ამ სახელწოდების პროფესიაც კი გაჩნდა და 1990 წელს 11 000 ოფიციალურად რეგისტრირებული ლობისტი არსებობდა ვაშინგტონში, კოლუმბიის ოლქში. ამ თვალსაზრისით, საკანონმდებლო ორგანოს მნიშვნელობა ორ ფაქტორზეა დამოკიდებული: რა როლს თამაშობს იგი პოლიტიკურ სისტემაში და რა დონით განსაზღვრავს პოლიტიკურ კურსს; და მეორე — რამდენად ძლიერი და დისციპლინირებულია პარტიული სისტემა. ამერიკული კონგრესის კონსტიტუციონალური დამოუკიდებლობა და ძლიერი საკომიტეტო სისტემა, ისევე როგორც პარტიათა დეცენტრალიზებული ხასიათი, შეასძლებლობას იძლევა ჯგუფებმა საკუთარი მიზნებისთვის უფრო იოლად "დაიქირაუონ" საკანონმდებლო ორგანოს წევრები. ეს, ძირითადად, საარჩევნო კამპანიების დროს, ფინანსური დახმარებების გაწევით ხორციელდება. თუმცა, 90-იანი წლებიდან, საარჩევნო კამპანიის ფინანსირების კანონების გამკაცრების შედეგად, ოფიციალურად შეწირული თანხები შემცირდა და გაიზარდა არპირდაპირი და შემოუღიით დოტაციების ხვედრითი წილი.

პოლიტიკური "ბადებმა, ინსტიტუციონალიზებული კავშირების მეშვეობით, კანონმდებლებსა (ძირითადად, კომიტეტების ხელმძღვანელთა) და ინტერეს-ჯგუფებს შორის იხლართება. ამერიკის შეერთებულ შტატებში ეს ქმნის ე.წ. "რკინის სამკუთხედს" (მესამე კუთხედ აქ აღმასრულებელი ორგანოები მოიაზრება) და მთელ სამინაო პოლიტიკასაც სწორედ იგი განსაზღვრავს. საკანონმდებლო ორგანოზე გადატანილი ლობისტური საქმიანობა ნაკლებად ინტენსიურია ეთქვათ, კანადასა თუ გავრთიანებულ სამეფოში, სადაც პარტიული დისციპლინაც ძლიერია და პარლამენტებიც, როგორც წესი, აღმასრულებელი ხელისუფლების კონტროლქვეშ ექცევიან.

იმ სისტემებში, სადაც სასამართლოები მხოლოდ კანონმდებლობის უკვე მკაცრად დადგენილ ჩარჩოებში უნდა დარჩნენ, ინტერეს-ჯგუფთა ყურადღება მართლმსაჯულების ორგანოების მიმართ მინიმალურია; ხოლო იქ სადაც დაწერილი კონსტიტუციები არსებობს და მოსამართლეებიც კანონის რევიზიის უფლებით არიან აღჭურვილნი (როგორც მაგალითად, აუსტრალიასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში) სასამართლო სისტემები ინტერეს-ჯგუფთა განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ ექცევიან. ა.შ.შ.-ში არაერთი მაგალითი არსებობს, როდესაც სასამართლოებმა სწორედ ინტერეს-ჯგუფების აქტიურობისა და ზეწოლის შედეგად, ამა თუ იმ კანონის კონსტიტიციურობა ან უარყვეს, ანდა პირიქით — დაადასტურეს (მაგ. 1954წ.

ანტიკონსტიტუციურად გამოცხადდა რიგი სერვაციული კანონებისა; ხოლო 80-იან წწ. აბორტის მოწინააღმდეგეთა ლობი უმაღლეს სასამართლოს მთელი ბრძოლა გაუმართა 1974წ. მიღებული კანონის გასაუქმებლად).

ინტერეს-ჯგუფთა გავლენა ხშირად პოლიტიკური პარტიების მეშვეობითაც ხორციელდება. ზოგჯერ პარტიები და ჯგუფები იძენენ მჭიდროდ არიან დაკავშირებულნი, რომ უფრო ერთი და იგივე საზოგადოებრივი მოძრაობის ორ განშტოებას ემსგუსებინან ხოლმე (მაგ., ქრისტიან-დემოკრატიული პარტიები ცენტრალურ ევროპაში უფრო ფართო, ათათლიკური მოძრაობის განხრად შევიძლია მოვიჩინოთ). სხვა შემთხვევებში, მათი ურთიერთობა უფრო პრაგმატული შეიძლება იყოს: საარჩევნო კამპანიების დაფინანსება, მაგალითად, პირდაპირ ასახავს ცნობილი გამონათქვამის მართებულობას: ეინც ფულს იხდის, მუსიკასაც ის უკეთავსო. მთელს მსოფლიოში, კონსერვატიულ თუ მემარჯვენე ყაიდის პარტიებსა და კანდიდატებს მეტწილად დიდი ბიზნესები აფინანსებენ; სოციალისტურ თუ მემარცხენე პარტიებს კი — შრომელთა ორგანიზებული ჯგუფები უჭერენ მხარს. ასე მაგალითად, ჯორჯ ბუშის მეორედ არჩევა 2004 წელს, არა მარტო ისტორიულად ყველაზე ძვირადღირებული კამპანია იყო, არამედ ფინანსური დოტაციების მხრე ყველაზე წარმომადგენლობითი. თუმცა, ჯგუფებმა შესაძლოა თავიც შეიკავონ პარტიებთან მეტისმეტად დაახლოებისგან: თუ "მათი პარტია ოპოზიციაშია, არსებულმა ხელისუფლებამ ვითომ ამრეზით შეჭედოს მათ ინტერესებს. მეორეს მხრე, ზოგჯერ თავად პარტიებიც ცდილობენ ინტერეს-ჯგუფებისაგან დისტანცირებას: 90-იან წწ. დიდი ბრიტანეთის ლიბორისტული პარტია ცდილობდა "პროფკავშირთა ჯიბის პარტიის" იმიჯისაგან განთავისუფლებულიყო და ბიზნეს წრეებთან გაება კავშირები — იდეოლოგიურად საკუთარი ცენტრისტული პოზიციების დასაფიქსირებლად.

ჯგუფები, რომლებიც არაპირდაპირი გზებით — მას-შედიხა და პიარ-კამპანიების მეშვეობით ცდილობენ ხელისუფლებაზე ზემოქმედება იქონიან — განსხვავებულ მეთოდებს მიმართავენ ხოლმე. ამ დროს მათი ტაქტიკა კომპლექსურია და მრავალმხრივი უფროსი საეკტრის მოიცავს — პუბლიციუმი, საპროტესტო აქციებითა და დემონსტრაციებით დაწყებული და სამოქალაქო დაუმორჩილებლობითა თუ თვით ძალადობრივი ფორმების გამოყენებითაც კი. ამის ერთი მიზეზი შესაძლოა ჯგუფის გარე სტატუსიც იყოს, როცა მას სხვანაირად პოლიტიკურ პროცესებზე ხელი არ მიუწვდება, ანდა თავად ჯგუფის იდეოლოგიური მიზნები გულისხმობდეს მსგავს სტრატეგიას. ტრადიციულად, პოლიტიკის ამგვარი ფორმა დამახასიათებელი იყო პროფესიული კავშირებისათვის, რომლებიც ძალის დემონსტრირებას გაფიცვებით, პიკეტებითა და მსვლელობებით ახდენდნენ.

თუმცა, XX საუკ. 60-იანი წწ. საინიციატო და მიზნობრივი ჯგუფების განუხრელმა მატებამ, აქტიური პოლიტიკის ახლებური სტილიც დანერგა, რასაც ფართოდ იყენებენ მშვიდობის, გარემოს, ცხოველთა უფლებების დაცვის და სხვა მსგავსი ტიპის ორგანიზაციები. ამგვარი ჯგუფების საერთო მიზანია როგორც მედიის ყურადღების მიპყრობა, ასევე საზოგადო-

სამოქალაქო

დაუმორჩილებლობა
ეს იმგვარი ქმედებაა, როცა სარწმუნოებრივი, ზნეობრივი თუ პოლიტიკური პრინციპების მოშეღობით კანონის დარღვევა სურთ. ესაა ღია და საჯარო აქცია და კანონის დარღვევა თვითმხიანი კი არა, უკიდურესი აუცილებლობაა, მოსალოდნელი სასჯელის მიუხედავად. სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის ზნეობრივი ხასიათი კარგად ჩანს ძალადობაზე უარის თქმით, რისი კლასიკური პაგალითაცა განდისეული (1869-1948) სატიკარაკა — სიტყვა-სიტყვით "სიმართლის დაუინება", ანუ არაძალადობრივი წინააღმდეგობა. სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის სხვა უკლასიკური მომხრეთა შორის უნდა ვახსენოთ დ. ჯ. ჰორო (1817-62) და მარტინ ლუთერ კინგი (1929-68).

ბის გათვითცნობიერებაცა და მიმხრობაც. ასე მაგალითად, "გრინფისმა" და "დედა-პლანეტის მეგობრებმა" უმრეტი ფანტაზია გამოაქვინეს იმ საპროტესტო აქციების დაგეგმვის თვალსაზრისით, რაც ბირთვული იარაღის გამოცდის, ჯაერის დაბინძურების, ტყვეების გაჩეხვის და ენერჯის ერთჯერადი წყაროების გამოყენების წინააღმდეგ იყო მიმართული.

XX საუკ. ბოლო ათწლეულებიდან, ინტერეს-ჯგუფთა აქტიურობა სულ უფრო მეტად ეხმიანება გლობალიზაციის პროცესს და ზე-ეროვნული ორგანიზაციების გაძლიერებას. თანამედროვე ტენდენციებს ყველაზე უკეთ გარემოს დამცველმა ორგანიზაციებმა აუწყვეს ფეხი, რომელთაც ტრანს-ნაციონალური სტრუქტურები ჩამოაყალიბეს და მხარდამჭერები მსოფლიოს ყველა კუთხეში შეიძინეს. "გრინფისმა", მაგალითად, დაარსების დღიდან (1971) საკუთარი ოფისები 30-ზე მეტ სახელმწიფოში დაარსა და მისი წლიური შემოსავალი უკვე 50 მლნ. დოლარს შეადგენს. ამგვარი ცნობილი "არასამთავროებო" უკვე ყველგან ქვეყიან ლობისტურ საქმიანობას, თვით გაეროსა და ევროკავშირის ჩათვლით.

ევროკავშირის წვერ ქვეყნებში შექმნილმა ინტერეს-ჯგუფებმა ის ფაქტიც მშვენიერად გაათვითცნობიერეს, რომ უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილებები ძალზე ბევრ სფეროში უკვე არა რომელიმე სახელმწიფოს, არამედ სწორედ ევროკავშირის ინსტიტუტების დინეზე მიიღება. მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოს ტრედ-უნიონისტულმა მოძრაობამ სახელმწიფოებრივ დონეზე საკუთარი პოზიციების შესუსტების კომპენსირება ევროკავშირის ინსტიტუტებში გააქტიურებით ცადა და სწორედ იქ წამოიწყო ბრიტანელ მშრომელთა სოციალური უფლებების დასაცევი კამპანიები.

საზოგადოებრივი მოძრაობები

საზოგადოებრივი მოძრაობების გაჩენა XIX საუკ. დასაწყისს უკავშირდება და მათ სათავედ ის ლიბერალისტული კამპანიები შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომლებიც მზარდი მუშათა კლასის პირობების გაუმჯობესებას ისახავდნენ მიზნად; სწორედ ამევე დროს ჩაეყარა საფუძველი სხვადასხვაგვარ ეროვნულ მოძრაობებსაც, რომლებიც, როგორც წესი, მრავალეროვნულ ევროპულ იმპერიებში დამოუკიდებლობისთვის იბრძოდნენ. ცენტრალურ ევროპაში გაჩნდა კათოლიკური მოძრაობაც. XX საუკუნეში, ჩვეულებრივ, ფაშისტურ და მემარჯვენე ყაიდის ავტორიტარულ ჯგუფებსაც უფრო "მოძრაობებად" განიხილავდნენ, ვიდრე პოლიტიკურ პარტიებად - ამ ცნების კლასიკური გაგებით.

საზოგადოებრივი მოძრაობა

ესაა ერთობლივი მოქმედების კონკრეტული ფორმა, როდესაც საქმიანობის მოტივაცია უპირატესად ამა თუ იმ მოძრაობის წევრთა შინაგანი მოთხოვნილებით აიხსნება. ამგვარ მოძრაობებს არ ახასიათებთ მკაცრი ორგანიზაციული ჩარჩოები და წევრობაც ნებაყოფლობით და არაფორმალურია. ამავე დროს, საზოგადოებრივი მოძრაობები განსხვავდება სპონტანური, მასობრივი აქციებისაგან (ჯანყისა თუ ქუჩის აქციებისაგან), რამდენადაც მიზანმიმართულ და დაგეგმილ ქმედებებს გულისხმობს — დასახული საზოგადოებრივი მიზნის მოსაღწევად. არცთუ ისე იშვიათად, საზოგადოებრივი მოძრაობები ინტერეს-ჯგუფებსაც აერთიანებენ და შესაძლოა, პოლიტიკური პარტიებიც კი "ჩაითრიონ". ასე მაგალითად, პროფესიონალები და სოციალისტური პარტიები შეიძლება უფრო ფართო, მშრომელთა მოძრაობის შემადგენელ ნაწილად მივიჩნიოთ.

ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობები

რითაა "ახალი XX საუკ. ბოლო ათწლეულებში შექმნილი საზოგადოებრივი მოძრაობები? უპირველეს ყოვლისა, თუკი მათი წინამორბედები ჩაგრულთა და უუფლებოთა დასაცავად ირახებოდნენ, თანამედროვე საზოგადოებრივი მოძრაობები, ძირითადად, ახალგაზრდა, განათლებულ და შედარებით შეძლებულ ხალხს აერთიანებენ. ეს უშუალო კავშირშია მეორე განსხვავებასთანაც: ეს ახალი მოძრაობები ხაზგასმულად კონსტრუქტივისტური მიმდინარეობისაა — მათ არა იმდენად სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება აინტერესებთ რამდენადაც "ცხოვრების ხარისხის" საკითხი.

ახალი მემარცხენეობა

"ახალი მემარცხენეობა" იმ თეორეტიკოსებსა და ინტელექტუალურ მოძრაობებს აერთიანებს, რომლებიც სოციალისტური მსოფლმხედველობისთვის ახალი ძალის შთაბერვას ცდილობენ და განვითარებულ ინდუსტრიულ საზოგადოებას რადიკალურად აკრიტიკებენ. ამ მიმართულებაში უარყო მკველი მემარცხენეობის ოროვე ალტერნატივა — საბჭოური ტიპის სახელმწიფო სოციალიზმიცა და დეადიკალიზირებული დასავლური სოციალური დემოკრატიაც. ახალი მემარცხენეობის თეორია ხშირად საკმაოდ არაერთგვაროვანია, რამდენადაც ერთდროულად განიცდის ადრეული მარქსის, ანარქიზმისა და ფუნდამენტალიზმისა და ფსიხტენციალ-იზმის რადიკალური ფორმების ზეგავლენას. თუმცა, რამდენიმე ფუნდამენტური მოსაზრება მაინც ზოგადი მახასიათებელია ახალი მემარცხენეობისათვის — ის ნებისმიერ "სისტემარს ჩაგვრის იარაღს ხედავს, პიროვნულ დამოკიდებულებას და თეოთრეალიზებას ქადაგებს, უარს ამბობს იმ ილუზიისზე, რომ მუშათა კლასი რევიოლუციური ძალა და უპირატესობას დეცენტრალიზებულ და წარმოამდგენლობით დემოკრატიას ანიჭებს.

ნაოპი კლიანი

(დაიბ. 1970)

კანადელი ჟურნალისტი, მწერალი და აქტიური ანტიკორპორატივისტი. იგი მკაცრად აკრიტიკებს "ამერიკული ცხოვრების წესის" თავსმოხვევას, ამხელს თანამდებობრივ შეუიწროების ფაქტებს, და იკვლევს წინააღმდეგობის იმ ახლად გაჩენილ ფორმებს, რაც გლობალიზაციამ და კორპორაციების გაბატონებამ მოიტანა შედეგად. კლიანი ცნობილი ტელეკომენტატორია და მას ხშირად ნახვით მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში.

სადაც მუდმივად მონაწილეობს ანტიკორპორატიულ აქციებსა თუ გლობალიზაციის უარყოფითი ტენდენციების წინააღმდეგ გამართულ კამპანიებში. მისი გახმაურებული ნაშრომია "ეროვნულად და ღია სარკმელები" (2002).

ასე მაგალითად, ქალთა მოძრაობები ერთის მხრივ, თანაბარი ანაზღაურებისა და შესაძლებლობების მატერიალურ თემებს კი უტრიალებენ, მაგრამ ეს პრობლემებიც ღირებულებათა უფრო ფართო სპექტრიდან მომდინარეობს, სადაც უმთავრესი სქესთა შორის თანასწორობა და პატრიარქალურობის წინააღმდეგ ბრძოლაა. და შესაშუბ: ტრადიციულ მოძრაობებს ცოტა აქონდათ საერთო და იშვიათად იბრძოდნენ მხარდასხარ: "ახალი მოძრაობები კი უპირატესად ზიარი იდეოლოგიის ერთ ჩარჩოში მოიაზრებიან.

ფართო გაგებით, მათი იდეოლოგიური ქლატფორმა ახალ მემარცხენოხასთანაა დაკავშირებული: ისინი გაბატონებულ საზოგადებრე მიზნებსა და პოლიტიკის დადგენილ წესებს უპირისპირდებიან და უმთავრესად, ისეთ ლიბერტარიანულ მისწრაფებებს აღიარებენ, როგორცაა პირიფრული სრულყოფა და თვითგამოხატვა. ამიტომ ალბათ გასაკვირიც აღარაა ის საერთო სიმპათია და ერთდროულად ისეთი განსხვავებული ორგანიზაციების წევრობა, როგორებიც ვთქვათ, ქალთა, გარემოს, ცხოველთა უფლებების, მშვიდობის დაცვის, ანტი-კაპიტალისტური თუ ანტი-გლობალისტური მოძრაობები.

ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობები იმიოაც განსხვავდებიან წინამორბედებისაგან, რომ მათი ორგანიზაციული სტრუქტურა დეცენტრალიზაციითა და ერთობლივი გადაწყვეტილებებით გამოირჩევა, რაც პოლიტიკური აქტიუობის ახალ ფორმებსაც აჩენს, ე.წ. "ახალი პოლიტიკის" სტილს, ეს კი ჩამოყალიბებული პარტიებისაგან, ინტერეს-ჯგუფებისაგან და წარმომადგენლობითი პროცესებიდან გამიჯუნას და უფრო ახლებური, მეტად თეატრალიზირებული, სანახაობრივი საპროტესტო ფორმებისკენ გადახრას ნიშნავს. ხშირად უწესრიგობებში გადაზრდილი ეს მანიფესტაციები დამახასიათებელია როგორც გარემოს დამცველთა, ასევე ეთნიკური, ნაციონალისტური, ანარქისტული და სხვადასხვა რევოლუციური თუ სოციალისტური ჯგუფებისათვის, რომლებიც ურთიერთკავშირის მთავარ საშუალებად დღეს ინტერნეტსა და მობილურ კავშირებს იყენებენ. თუად ანტი-გლობალისტური იდეები განსაკუთრებით კარგად გაახმოუნეს ნოამ ხომსკიმ და ნაოპი კლიანმა.

საქმიანობის ახალი სტილით გამორჩეულმა "ახალმა" საზოგადოებრივმა მოძრაობებმა მნიშვნელოვნად შეცვალა შეხედულება თავად ამ ფენომენის ხასიათის თაობაზე. ორ მსოფლიო ომს შორის პერიოდში, ტოტალიტარული გამოცდილების გათვალისწინებამ, მასობრივი საზოგადოების მკვლევარებს — ერის ფრომმა (1900-80) თუ პანა არენდტს საფუძველი მისცა საკმაოდ კრიტიკულად შეფასებინათ ამგვარი მოძრაობების როლი. სწორედ მასიური საზოგადოების გადასახედიდან, საზოგადოებრივი მოძრაობები "თავისუფლებისაგან გაქცევის" (ფრომი, 1941) სურვილის მანიშნებელნი არიან და ესაა სწორედ გაუცხოებულ ინდივიდთა მცდელობა, უსაფრთხოებისა და პირიუნილობის განცდა, იდეის ერთგულებითა და როგორც წესი, ფაშისტური ყაიდის ლიდერისადმი მორჩილებით შეიძინონ. ყოველივე ამის საპირისპიროდ, ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობები იმ რაციონალურ და მიწესრიგებულ სუბიექტებად განიხილება, რომლებიც, სხვა რესურსების არქონის გამო, არაფორმალურ და არასაყოველთაოდ მიღებულ ხერხებს ეტანებიან (მაკარტი და ზალდი, 1973). ფართოდ გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობების გაჩენა ნათლად ადასტურებს, რომ პოსტ-ინდუსტრიულ საზოგადოებებში ძალაუფლება სულ უფრო და უფრო მეტად ქუცმაცდება და ნაწყურდება. შესაბამისად, ძველი დროის კლასებზე დამყარებული პოლიტიკა ახლა ახალ, "დემოკრატიულ პლურალიზმზე" აღმოცენებულ პოლიტიკას უთმობს ადგილს.

მაგრამ საქმეც ისაა, რომ საზოგადოებრივ მოძრაობათა შეფასება ბევრად მწელია, ვიდრე პოლიტიკური პარტიებისა თუ ინტერეს-ჯგუფების. ეს ალბათ იმიტომ, რომ მათ უფრო ფართო მიზნები ამოძრავებს და ზოგჯერ საკუთარ გავლენასაც ნაკლებად გააზრებული სტრატეგიის მეშვეობით აფართოებენ. და თუმცა კი საერთაშორისო სახელისუფლებო სამიტების მშვიდობიანად ჩათაყვება ბევრად გართულდა, დაბეჯითებით არც იმის თქმა შეიძლება, თითქოსდა მთავრობებს თუ წამყვან პოლიტიკურ პარტიებს, საზოგადოებრივი მოძრაობების გავლენით, ბევრად შეეცვალათ პოზიციები უმთავრეს (ეთქვათ, თავისუფალი ვაჭრობისა ან ეკონომიკის დარეგულირების) საკითხებთან დაკავშირებით.

მასობრივი საზოგადოება:
 ესაა საზოგადოება, რომელსაც კულტურული და პოლიტიკური ფესვების არარსებობა ახასიათებს; თავად კონცეფცია კი ხაზს უსვამს თანამედროვე საზოგადოებებში განხილ პესიმიზმურ ტენდენციებს.

პოსტ-ინდუსტრიული საზოგადოება:
 საზოგადოება, რომელიც უკვე აღარაა დამოკიდებული მანუფაქტურულ წარმოებაზე, და ცოდნასა და კომუნიკაციებზე აკეთებს აქცენტს; იგივე ინფორმაციული საზოგადოება.

შეჯამება

« ინტერეს-ჯგუფი ადამიანთა ის ორგანიზებული გაერთიანებაა, რომელიც მიზნად ისახავს ზეგულენა მოახდინოს ხელისუფლების პოლიტიკასა და ქმედებებზე. *სექტორული ჯგუფები* გამოხატავენ და იცავენ საკუთარი წევრების (როგორც წესი, მატერიალურ) ინტერესებს, ხოლო *საინიციატივო ჯგუფები* ერთნაირი ღირებულებების, იდეალებისა თუ პრინციპების თანაზიარობა ამთლიანებს. შიდა ჯგუფებს პოლიტიკის განსაზღვრაში მონაწილეობის პრივილეგიებული უფლება ეძლევათ, მაშინ როცა გარე ჯგუფებს ნაკლებად აქვთ შესება ხელისუფლებასთან და იძულებული ხდებიან, "ხალხში გაეიდნენ".

« ჯგუფური პოლიტიკის რაობა სხვადასხვაგვარად ესმით ხოლმე: ქლურალიზმი ხაზს უსვამს ძალაუფლების გადანაწილებას და ჯგუფების უნარს, უზრუნველყონ დემოკრატიული ანგარიშვალდებულება. *კორპორატივიზმი* ყურადღებას აქცევს იმ პრივილეგიებულ მდგომარეობას, რაც ხელისუფლებასთან ურთიერთობაში ენიჭება ამა თუ იმ ჯგუფს. ახალი *მემარჯვენეობისთვის* განსაკუთრებით საყურადღებოა ის საფრთხე, რაც ჯგუფებმა შეიძლება გამოიწვიონ "ჭარბბ" ხელისუფლებასა და ეკონომიკური არაუეფექტიანობის თვალსაზრისით.

« ორგანიზებული ჯგუფები პოლიტიკურ სისტემას ხევენ წარმომადგენლობის გაფართოებით, კამათისა და მსჯელობის ხელშეწყობით, პოლიტიკური თანამონაწილეობის ზრდითა და სახელისუფლებო ძალაუფლების გაკონტროლებით. თუმცა, შესაძლოა ისინი გარკვეულ საფრთხესაც შეიტყუდნენ — როგორც პოლიტიკური უთანაბრობის გამაღრმავებელი, სოციალურად და პოლიტიკურად დაყოფილნი, არალეგიტიმური და არაფორმალური ძალაუფლების მქონენი და მთლიანად პოლიტიკური პროცესისათვის "ჩაკეტილ" და გაუმჭვირაველ ფორმის მიმცემი ერთობები.

« ინტერეს-ჯგუფები საკუთარ გულებს სხვადასხვა არხებით ავრცელებენ: ბიუროკრატია, საკანონმდებლო ორგანოები, სასამართლო, მას-მედია, პოლიტიკური პარტიები და საერთაშორისო ორგანიზაციები. ოღონდ ჯგუფის გულების დონე კონკრეტულ სისტემაში იმზება დამოკიდებული, რამდენად მისაღებია ამ სისტემისათვის ჯგუფთა აქტიურობა ზოგადად და რამდენად ითვალისწინებს მათ მონაწილეობას პოლიტიკის "კუთების" პროცესში.

« ინტერეს-ჯგუფებს პოლიტიკური ტაქტიკისა და სტრატეგიის ფართო არჩევანი გააჩნიათ მათი ძალა შეიძლება გამოიხატოს იმ თანაგრძობით, რასაც საზოგადოება მათ მიმართ ამქვლენებს; მათი წევრებისა და აქტივისტების რაოდენობით, ფინანსური სიმდიერითა და ორგანიზაციული შესაძლებლობებით იმ უნარით, რამდენად შეუძლიათ სანქციების გამოყენება ხელისუფლების წინააღმდეგ და პიროვნული ან ინსტიტუციური კავშირებით პოლიტიკურ პარტიებთან თუ სახელისუფლებო ორგანიზაციებთან.

◀ საზოგადოებრივი მოძრაობა კოლექტიური ორგანიზაციაა, რომლის დარაზმულობისა და პოლიტიკური აქტიურობის ხარისხი სრულებითაც არაა დამოკიდებული ფორმალურ სტრუქტურაზე. ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობები იმ უნარით გამოირჩევა, რომ ძალუძს ფართოდ მიიზიდოს ახალგაზრდა, განათლებული და მეტ-ნაკლებად შექმნილი ადამიანები, ვისი მსოფლმხედველობაც, ზოგადად, პოსტ-მატერიალისტურია და შესაბამისად, მათი პოლიტიკური აქტიუობაც ე.წ. "ახალი პოლიტიკის" ფორმებით ხორციელდება.

კითხვები განსასჯელად

◀ რატომაა ზოგჯერ ძნელი განსხვავების დანახვა ინტერეს-ჯგუფსა და პოლიტიკურ პარტიას შორის?

◀ არის თუ არა ორგანიზებული ჯგუფები ინტერესთა გამოხატვის ერთადერთი საშუალება თანამედროვე საზოგადოებებში?

◀ კორპორატივიზმში ჯგუფებისთვის უფროა ხელსაყრელი, თუ ხელისუფლებისთვის?

◀ ინტერეს-ჯგუფები ძირს უთხრიან დემოკრატიას თუ — პირიქით, აძლიერებენ მას?

◀ რატომაა ზოგიერთი ინტერეს-ჯგუფი სხვაზე ძლიერი?

◀ რა დონით აისახა ახალი საზოგადოებრივი მოძრაობების გაუღენა საჯარო პოლიტიკაზე?

დამატებითი საკითხავი

Cigler, C. and B. Loomis (eds), *Interest Group Politics* (Washington, DC: Congressional Quarterly Press, 1998).

Jordan, G., *Interest Group Politics: Enhancing Participation?* Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006).

Tarrow, S., *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1998).

Wilson, G., *Interest Groups* (Oxford: Blackwell, 1990).

მმართველობის
მექანიზმები

კონსტიტუციები, კანონმდებლობა და მართლმსაჯულება

"მმართველობა კონსტიტიციის გარეშე იგოფა, რაც ძალაუფლება კანონიერების გარეშე."

ტომას პეინი, ადამიანის უფლებები (1795)

XX საუკ. 50-60-იან წწ. კონსტიტუციური საკითხების კვლევა ინტელექტუალთა ინტერესების პერიფერიასზე აღმოჩნდა. პოლიტიკურ ანალიზში უურადლება უფრო სიღრმისეულ რეალიზებზე გამახვილდა — პოლიტიკურ კულტურასა და ეკონომიკური თუ სპოციალიზაციის ძალების გადანიშნულებაზე. კონსტიტუციებით დაინტერესება პოლიტიკისადმი დრომოკმულ მიდგომად განიხილებოდა, აქაოდაა აქცენტი იმაზე კეთდება, როგორ წარმოაჩენს საკუთარ თავს ესა თუ ის პოლიტიკური სისტემა და არა იმაზე, სინამდვილეში როგორ "მუშაობს". თუმცა, უკვე 70-იანი წწ. პოლიტიკურ აუანსცენაზე მთავარი ადგილი ისევ კონსტიტუციურმა საკითხებმა დაიკაო. ახალი კონსტიტუციები მიიღეს როგორც განვითარებულ, ასევე განვითარებად სახელმწიფოებში და პოლიტიკური კონფლიქტების გადაწყვეტის გზების ძიებასაც კონსტიტუციური რეფორმებით ცდილობდნენ. ამან, თავის მხრე, კანონმდებლობის როლი გაზარდა და მოსამართლეებსაც განსაკუთრებული წონა შესძინა. თორიულად, სასამართლო და მართლმსაჯულება მკაცრად გამოიჯნულია პოლიტიკისაგან, ოღონდ მსოფლიოს ბევრ კუთხეში ისინი პოლიტიკურ ინსტიტუტებად იქნენ და სულ უფრო მეტ გუყენას ახდენენ საჯარო პოლიტიკის ფორმირებაზე.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკანონო საკითხები:

- < რა არის კონსტიტუცია და რა ფორმები შეიძლება შეიძინოს მან?
- < რა მიზანს ისახავს კონსტიტუცია?
- < რამდენად განსაზღვრავს კონსტიტუციები პრაქტიკულ პოლიტიკას?
- < რა ურთიერთობა არსებობს კანონმდებლობასა და პოლიტიკას შორის?
- < რაში მდგომარეობს სასამართლოთა პოლიტიკური მნიშვნელობა?
- < ძალუძთ თუ არა მოსამართლეებს პოლიტიკის მიღმა დარჩენა და რამდენად სწორია ეს?

კონსტიტუციები

კონსტიტუციათა კლასიფიკაცია.

კონსტიტუციის დანიშნულება.

აქვს თუ არა კონსტიტუციებს რაიმე მნიშვნელობა?

კანონმდებლობა

კანონი, ზნეობა და პოლიტიკა.

მართლმსაჯულება

არიან თუ არა მოსამართლეები პოლიტიკური ფიგურები? ქმნიან თუ არა მოსამართლეები პოლიტიკას?

შეჯამება/კითხვები

განსახელოვალ/დამატებითი საკითხები

კონსტიტუციები

კონსტიტუცია

კონსტიტუცია, ზოგადი გაგებით, დაწერილ თუ დაუნერგლ კანონთა კრებულა, რომელიც ხელისუფლების სხვადასხვა ინსტიტუტთა დანიშნულებას თუ უფლებამ-მოვალეობებს ადგენს. აწესრიგებს ურთიერთობას მათ შორის, და განსაზღვრავს დამოკიდებულებებს სახელმწიფოსა და პირენებს შორის. შეფარდება დაწერილ (დეკლარებულ) კანონთა და დაუნერგულ, ანუ (საყოველთაოდ მიჩნეულ) წეს-კანონთა შორის სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ მოწყობებში სხვადასხვაგვარია. აქედან გამომდინარე, კონსტიტუცია ქვეყნის უზენაესი კანონია. რამდენადაც შეუძლებელია ერთ დოკუმენტში ყველა უმთავრესმა ნორმამ მოიყაროს თავი, კონსტიტუცია ამ გაგებით არ შეიძლება საკონსტიტუციო სამართალთან იქნას გაიაცუებული.

ოდიოვანე, კონსტიტუციას ორი გარემოების გამო მიიწვედნენ მნიშვნელოვნად: ჯერ ერთი რომ, საყოველთაო აზრით, იგი მმართველობის სარკედ და მმართველი ინსტიტუტების როლის განმანაწილებლად მიიჩნეოდა; მეორეც — ლიბერალური დემოკრატიის ქვეკუთხედად და მისი სიცოცხლისუნარიანობის საზომად. სამწუხაროდ, არც ერთი ამოვანი მართალი არ გამოდგა. იმისდა მიუხედავდ, რომ კონსტიტუციები, შესაძლოა, მართლაც ისახედნენ მიზნად იმ ჩარჩოს შექმნას, რომლის ფარგლებსაც არ უნდა გასცდეს მმართველობა და პოლიტიკური საქმიანობა, ბოლომდე წარმატებით ეს მიზანი მაინც ვერ ხოციელდებოდა. უზუსტობა, ორაზროვნება და ნაკლებობა ნებისმიერ კონსტიტუციას ახასიათებს. სწორედ ასევე, ერთის მხრივ კონსტიტუციონალიზმის იდეა თავისთავად მჭიდროდა დააკავშირებული ლიბერალურ ღირებულებებთან და მისწრაფებებთან, მაგრამ არ არსებობს არანაირი შემაკუებელი ფაქტორი, რაც კონსტიტუციას არადემოკრატიულობისა თუ ავტორიტარულობისგან დაიცუდა. კომუნისტური და ზოგიერთი განვითარებადი სახელმწიფოს შემთხვევაში, კონსტიტუციები მართლაც ძირითადად არალიბერალური ხასიათისაა. მაშინ რაღა საჭიროა მათ შესაქმნელად თავის ატკიება? რატომ ვიწყებთ მმართველობის შექანისმებზე საუბარს მაინცდამაინც კონსტიტუციებით? მიზეზი ისაა, რომ კონსტიტუციის დანიშნულება პოლიტიკური სისტემისათვის რაღაც უზენაეს კანონთა ერთობლიობის შეთავაზებაა და სინამდვილეში, ეს თავად "ხელისუფლების სამართაუნი კანონებია. სწორედ ისე, როგორც ხელისუფლება უწყსებს საზოგადოებას გარკვეულ წესრიგს, კონსტიტუციაც მიზნად ისახავს სიძვირე, სიმწყობრე და წესრიგი შესძინოს ხელისუფლების საქმიანობას.

იმ დაწერილ კანონთა შექმნის იდეა, რომლებიც ხელისუფალთა მმართველობას გარკვეულ კალაპოტში მოაქცევდა, უხსოვარი დროიდან მოდის. ტრადიციულად, ამგვარი კოდექსები უზენაესი ზნეობრივი ძალის (ჩვეულებრივ, რელიგიური ხასიათის) აღიარებას ემყარებოდა და მიწიერი საქმეებიც ამ მორალურ კრიტერიუმებს უნდა მორგებოდა. ასე მაგალითად, ეგვიპტელი ფარაონები აღიარებდნენ "მატის", ანუ სამართლიანობის უზენაესობას; ჩინელი იმპერატორები "ტიენს" — ანუ ზეცას მორჩილებდნენ; ებრაელთა მეფეები მოსეს კანონს იცუდნენ, ხოლო მაჰმადიანი ხალიფები — შარიათის კანონს მიაგებდნენ პატოს. ჩვეულებრივ, ამგვარი "უზენაესი ღირებულებებმ რიგით კანონმდებლობაშიც პოულობდნენ ასახვას და ამის მაგალითია, ვთქვათ, ათენელთა კანონმდებლობა, სადაც გამოიჯნულია ნომოსი (კანონები, რომელთა შეცვლაც მხოლოდ განსაკუთრებული პროცედურით შეიძლებოდა) და კსეფიზმათა (დეკრეტები, რომელთა მიღებაც კრების გადაწყვეტილებით ხდებოდა). თუქცა, ამგვარი უძველესი კოდექსები ვერ იქცა კონსტიტუციებად ამ ცნების თანამედროვე გაგებით, რადგან ვერ განსაზღვრუდნენ სხვადასხვა ინსტიტუტთა უფლებამ-მოვალეობებს და იშვიათად თუ ქმნიდნენ იმგვარ შექანისმებს, რითაც უფლებათა გადაამეტება დაისჯებოდა.

შესაბამისად, კონსტიტუციები შედარებით გვიანდელი მონაპოურია. მართალია, ბრიტანული კონსტიტუციონალიზმის ათელას ზოგჯერ ლამის პირდაპირ "დიადი ქარტიიდან" (1215) იწყებენ, უფრო მართებული იქნებოდა კონსტიტუციათა გაჩენის ათელა XVIII საუკ. ბოლოდან დაგვეჩყო. "კონსტიტუციათა ხანას" სათავე დაუდო "ღაქერილჲ კონსტიტუციების შექმნამ: 1787წ. — ამერიკაში დაიწერა პირველი კონსტიტუცია, ხოლო 1789წ. გამოცხადდა "ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა" ფრანგული დეკლარაცია. ამერიკისა და რევოლუციური საფრანგეთის მაგალითებმა არა მარტო ფორმასა და შინაარსზე მიუთითა მომავალ კონსტიტუციათა შემქნელებს, არამედ ნათელი გახადა, თუ საერთოდ როგორ და რატომ იქმნება მსგავსი ლოკუმენტო.

სხვა მრავალ ფაქტორთან ერთად, კონსტიტუცია ის იარაღია, რომელიც ახალი პოლიტიკური წესრიგის დამყარებას უწყობს ხელს — ძველის უარყოფის, მსხვერველსა თუ მარცხის შედეგად. ამ თვალსაზრისით, XX საუკ. 70-იანი წწ. კონსტიტუციებისადმი ინტერესის შემობრუნება (ახალი კონსტიტუციები მიიღეს ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა პორტუგალია, ესპანეთი, კანადა, შვედეთი და პოლანდია, ხოლო ვთქვათ გაერთიანებულ სამეფოში, ინდოეთსა და ავსტრალიაში დღის წესრიგში დადგა კონსტიტუციური რეფორმების საკითხი) არსებული პოლიტიკური სისტემებისადმი გულაცრუებაზე თუ არა, მზარდ უკმაყოფილებაზე მაინც მიუთითებს. ზოგადად, შეიძლება ითქვას, რომ პოლიტიკური კონფლიქტი კონსტიტუციურ განზომილებაში მხოლოდ მაშინ გადადის, როცა ცვლილების მსურველი ცდილობენ არა უბრალოდ დახეწონ, არამედ ახლად გადაწერონ პოლიტიკური თამაშის წესები. შესაბამისად, კონსტიტუციური ცვლილება ძალაუფლებისა და პოლიტიკური გავლენის ხელახალ გადანაწილებას გულისხმობს.

კონსტიტუციათა კლასიფიკაცია

კონსტიტუციების კლასიფიცირება რამდენიმე ნიშნის მიხედვით ხდება:

- ◀ მათი ფორმის მიხედვით (ანუ, კოდექსის სახითაა დაწერილი თუ მხოლოდ დეკლარირებულია)
- ◀ რამდენად იოლია მასში ცვლილებების შეტანა, ანუ — ხისტია თუ მოქნილი.
- ◀ რამდენად ქმედითუნარიანია რეალობასთან მიმართებაში (გამოყენებადია, ფორმალური თუ სულაც — დეკორატიული)
- ◀ რამდენად შეესაბამება იგი მის მიერვე დადგენილ ინსტიტუციონალურ სტრუქტურას (მონარქისტულია თუ რესპუბლიკური, ფედერალური თუ უნიტარული, სპარეზიდენტო თუ საპარლამენტო).

ტრადიციულად, განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა განსხვავებას დაწერილსა და დაუწერელ კონსტიტუციებს შორის. თუორიულად, დაწერილი კონსტიტუცია კანონებშია განსაზღვრებული, ხოლო დაუწერელი —

კონვენცია (შეთანხმება) ან ოფიციალური პოლიტიკური თაყვრილობა ანდა კამათისა და მოლაპარაკებების შედეგ მღწერელი შეთანხმება. თუმცა, საკონსტიტუციო კონვენცია — ესაა ქმედებისა თუ ქვეყნის წესი, რომელიც არა კანონს, არამედ ჩვეულებასა და პრეცედენტს ემყარება. ეს არაღმართობეული წეს-კანონები დაიცულია ან კონსტიტუციური მიზანშეწინილობის, ანდა პრაქტიკული გარემოებების გამო. ისინი ნებისმიერ საკონსტიტუციო გარემოში არსებობენ და სახელმძღვანელო ითვლებიან, თუკი ესა თუ ის დადგენილი კანონი ბუნდოვანია, ან არასრული. განსაკუთრებული მნიშვნელობა კონვენციებს დაუწერელი კონსტიტუციების შემთხვევაში ენიჭებათ, რამდენადაც ისინი განსაზღვრავენ უმთავრესი ინსტიტუტების უფლება-მოვალეობებს და დაწერილი კოდექსის მაგორობას სწევენ.

საერაულოდ, ადათსა და ტრადიციებში აისახება ხოლმე. პირველი — ადამიანთა შემოქმედების ნაყოფია; მეორე — ისტორიის მანძილზე დახვეწილი, ბუნებრივი მოცემულობა. თუმცა ისიც ითქვას, ამჟამად კლასიფიკაციის ეს სისტემა ძირითადად, უარყოფილია. ჯერ ერთი, სახელმწიფოთა უდიდესი უმრავლესობა დღესდღეობით უმთავრესი კონსტიტუციური ნორმების განმსაზღვრელი ამა თუ იმ წერილობითი დოკუმენტებით სარგებლობს და სამადსაძი ლიბერალური დემოკრატიის აღმსარებელი ქვეყანა რჩება დაუწერელი კონსტიტუციების ერთგული: ესაა ისრაელი, ახალი ზელანდია და გაერთიანებული სამეფო; ასევე, რამოდენიმე არადემოკრატიული წყობის მქონე სახელმწიფო: ბუტანი, საუდის არაბეთი, ომანი. და რაც მთავარია, თავად ამგვარი კლასიფიკაცია იმათითვე პირობითია: არ არსებობს პრინციპულად დაუწერელი კონსტიტუცია — იმ თვალსაზრისით, თითქოს არც ერთ მის ნორმას არ გააჩნდეს კანონის ძალა და მხოლოდ შეთანხმებას, წესსა თუ ტრადიციას ასახედეს. თავის მხრე, ვერც დაწერილი კონსტიტუცია მოიცავს პოლიტიკური ცხოვრების ყველა შესაძლო ასპექტს: ასე მაგალითად, ძალზე ცოტა მათგანი ასახავს ან თუნდაც ახსენებს პოლიტიკური პარტიებისა და ინტერეს-ჯგუფების როლს.

შესაბამისად, ნებისმიერი კონსტიტუცია შეგვიძლია დაწერილი და დაუწერელი კანონების ნაზაად მივიჩნიოთ, როლმელთა შორისაც წინასწარობა მკვეთრად მერყეობს. გერმანიისა და საფრანგეთის მსგავს ქვეყნებში, სადაც კონსტიტუციური მნიშვნელობის დოკუმენტებს სახელმწიფოებრივი კოდექსების დანიშნულება აქვთ და მაქსიმალურად დაწერილებით ასახვენ პოლიტიკური ინსტიტუტების უფლება-მოვალეობებს, აქცენტები ცალსახად დაწერილ კანონებზეა გადატანილი. მეორეს მხრე, ამერიკული (მსოფლიოში პირველი წერილობითი) კონსტიტუცია მხოლოდ 7000 სიტყვისაგან შედგება, მხოლოდ ზოგად პრინციპებზე ამახვილებს ყურადღებას და არც ხელისუფლებას სთავაზობს მმართველობის მკაცრ ჩარჩოებს: უეჭველი საკონსტიტუციო მნიშვნელობის ამერიკული ინსტიტუტები (კოგრესის კომიტეტები, პირველადი არჩევნების სისტემა თუ ბიუროკრატიული აპარატი) უბრალოდ, თანდათანობით ჩამოყალიბდნენ დროთა განმავლობაში. სხვა ტიპის კონსტიტუციები დიდ ყურადღებას აქცევენ შეთანხმებებს: ასე მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში მინისტრების მხრე მონარქის ძალაუფლების წარმომადგენლობა პარლამენტში, დღემდე ძირძველი შეთანხმების საფუძველზე ხორციელდება.

დაწერილი კონსტიტუცია (იგივე კოდექსი) ნებისმიერი პოლიტიკური ინსტიტუტისათვის საჯალდებულო დოკუმენტია იმ თვალსაზრისით, რომ იგი სახელმწიფოს უზენაეს კანონს წარმოადგენს და კანონთა იერარქიულობას იცავს; ასე მაგალითად, უნიტარულ სახელმწიფოებში არსებობს სამართლის ორსაფეხურიანი სისტემა, სადაც კონსტიტუცია ეროვნული საკანონმდებლო კრების მიერ მიღებულ ჩვეულებრივ კანონებზე მაღლა დგას; ფედერალური მოწყობის მქონე ქვეყნებში კი არსებობს შესაძვე — შედარებით "დაბალს საფეხური — შტატისა თუ ადგილობრივი კანონების სახით წერილობითი კონსტიტუციის უზენაესობა იმითაცაა განმტკიცებული, რომ მისი ნორმების უმეტესობა ძნელი შესაცვლელი თუ გასაუქმებელია — ბევრად ძნელი, ვიდრე მისი ქვემდებარე კანონებისა და ამის უფლება

მხოლოდ უმაღლეს, ანდა კონსტიტუციურ ხასამართლოს აქვს მინიჭებული.

დაუნერულ კონსტიტუციებს სრულიად განსხვავებული ნიშან-თვისებები ახასიათებს. ბრიტანეთის კონსტიტუცია, მაგალითად, რამდენიმე წყაროს ყრდნობა: პარლამენტის მიერ მიღებულ კანონებს, ზოგად კანონმდებლობას, კონვენციებს და ორგანულ კანონში არმითითებული წესების სხვადასხვა იურიდიულ განმარტებებს. დაწერილი დოკუმენტის არარსებობა გულისხმობს, რომ საკანონმდებლო ხელისუფლება დამოუკიდებელი და უპირობო ავტორიტეტით სარგებლობს. მას მინიჭებული აქვს უფლება შექმნას ან გააუქმოს ნებისმიერი კანონი და ვერც ერთი სხვა ინსტიტუტი მის დაწყვეტილებას ვერ აღუდგება. სწორედ საკანონმდებლო უზენაესობის წყალობითაა გაერთიანებული სამეფოს პარლამენტიცა და ისრაელის კნესეტ-იც საბოლოო კონსტიტუციური არბიტრის უფლებებით სარგებლობენ, ანუ — კონსტიტუცია ისე "წაითხება", როგორც ისინი დაადგენენ.

გაერთიანებულ სამეფოში ამგვარი ვითარება აზრთა სხვადასხვა-

საყურადღებოდ:

დაწერილი კონსტიტუციის ძლიერი და სუსტი მხარეები

ძლიერ მხარეებს განეკუთვნება:

< ძირითადი პრინციპებისა და უმთავრესი საკონსტიტუციო ნორმების დაკულო-ბა, ხელისუფლებათა ცვლის მიუხედავად.

< საკანონმდებლო ხელისუფლების მოთიკვა და მისი ძალაუფლების განსაზღვრულ ჩარჩოებში მოქცევა.

< არაპოლიტიზირებული მოსამართლეების პოლიტიკური უფლებამოსილება, თვალსა დადევნის კონსტიტუციის ნორმების დაცვას სხვა ინსტიტუტების მხრი-დან.

< პიროვნული თავისუფლების მეტი უზრუნველყოფა და ავტორიტარიზმის შესაძლებლობის მინიმუმადე დაყვანა.

< ამგვარი კონსტიტუციის საგანმანათლებლო ღირებულება, რამდენადაც იგი ხაზს უსვამს მოცემული პოლიტიკური სისტემის უმთავრეს ფასეულობებსა და საერთო მიზნებს.

სუსტ მხარეებად მიიჩნევა:

< დაწერილი კონსტიტუციათა სიხისტე და ერთგვარი მოუქნელობა.

< სახელიოსუფლებო ძალაუფლების მოთიკვა უფრო "შემოვლით", ანუ არჩევნების გზით ხდება და არა კონსტიტუციური დოკუმენტის ზეგუელნიით.

< დაწერილი კონსტიტუციის არსებობის შემთხვევაში, საკონსტიტუციო უზენაე-სობას საზოგადოების წინაშე ანგარიშვადლებული პოლიტიკოსები კი არ უზრუნ-ველყოფენ, არამედ დანიშნული მოსამართლეები.

< კონსტიტუციურ ნორმებად გარდასახული ადით-წესები და წეს-კანონები შესაძლოა, მეტი პატოისცემით სარგებლობდნენ, მათი არა "გამოვლილი", არამედ ისტორიული ხასითიდან გამოდინარე.

< ამგვარ დოკუმენტებს აშკარა მიკრობობა გამოარჩევთ რამდენადაც ღირებულებებისა თუ პრინციპების ამა თუ იმ ერთობას ამჯობინებენ სხვას, რაც არა თანხმობის, არამედ დაპირისპირების საბაბიც შეიძლება გახდეს.

ზოგადი კანონი:

ჩვეულებასა და პრეცე-დენტზე დამყარებული კანონი, რომელიც, საუარაუ-ლოდ, ყველასთვის სავალდე-ბულოა.

ბისა და სერიოზული კრიტიკის საგნად რჩება. სწორედ პარლამენტის უზენაესობას ადნამაულებენ ხოლმე იმ ფენომენის გაჩენაში, რასაც ლორდ-მა პეილშემმა (1976) არჩევითი დიქტატურა უწოდა, ანუ მთავრობისათვის საკუთარი ნებასურვილით მოქმედების თავისუფლება მანამ, სანამ იგი უმრავლესობას ინარჩუნებს თმთა პალატაში. ყოველივე ამას ძალაუფლების აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელში კონცენტრირებისა და პიროვნული უფლებებისა და თავისუფლებების შეზღუდვის საფრთხისაკენ მივყავართ, რაც ბევრს იმის თქმის საფუძველსაც აძლევს, გავრთიანებულ სამეფოში კონსტიტუცია საერთოდ არ არსებობსო. თუკი არჩეულ მთავრობას შეუძლია როგორც უნდა ისე იმოქმედოს, ცხადია ის საკუთარი ძალაუფლების გაფართოებას შეეცდება და მის მოთხოვნას ვერანაირი საკონსტიტუციო ნორმები ვერ შეუშლის ხელს. გრიფიტის (1991) ფრაზას თუ გავიმეორებთ, გაერთიანებულ სამეფოში კონსტიტუცია ისაა, "რაც ხდება". სწორედ ამგვარმა შტებულებებმა მისცა მეოცე საუკუნის 80-90-იან წლებში ბიძგი ფართო კამპანიას რადიკალური საკონსტიტუციო რეფორმის მოთხოვნით და მის მოთავებად დიდი ხნის მანძილზე (1979-97წწ.) ოპოზიციაში მყოფი დღეობრივობის იქცნენ. 1997 წლიდან ბლერის მთავრობამ პრიტანული კონსტიტუციის არაერთ ასპექტს უცვალა სახე. შოტლანდიაში, უელსსა და ჩრდილოეთ ირლანდიაში დაინერგა დელეგირების პრინციპი, უფრო ფართოდ დაიწიეს რეფერენდუმებისა და პროპორციული საარჩევნო სისტემების გამოყენება; გაერთიანებული სამეფოს კანონმდებლობაში, ადამიანის უფლებათა აქტის (1998) შემეოობით, ამუშავდა "ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია", ლორდათა პალატაში გაუქმდა მემკვიდრეობითი პერობის ტრადიცია და მიღებული იქნა ინფორმაციის თავისუფლების კანონი. მართალია, ამ პროგრამის განხორციელებას შედეგად მთლად "დაწერილ კონსტიტუცია არ მოჰყოლია, მაგრამ ბევრის აზრით, ის პარლამენტის უზენაესობიდან ხალხის უზენაესობისკენ შემობრუნების მანიშნებელი ნამდვილად იყო (ქაზელი, 1999).

კლასიფიკაციის სხვა ფორმა ერთმანეთისგან მიჯნავს ხისტ და მოქნილ კონსტიტუციებს. რა პროცედურები არსებობს კონსტიტუციის შესაცვლელად? რამდენად იოლად "ერგება" იგი ცვალებად ვითარებებს? ერთი შეხედვით, დაწერილი კონსტიტუცია თითქოს შედარებით მოუქნიელი უნდა იყოს, რამდენადაც მისი ნორმები ერთგვარ "უზენაეს" წესრიგში ეწერება. იგივე აზრით, დაუწერელი კოდექსები მეტი მოქნილობით და ცვლილებებთან უკეთ მორგების უნარით უნდა გამოირჩეოდნენ, ვინაიდან კონსტიტუციური მნიშვნელობის მქონე კანონების შეცვლა უბრალო საკანონმდებლო პროცესით შეიძლება და კონვენციებიც (პირობითი შეთანხმებები), ზოგადად, პრაქტიკულ აუცილებლობებს ეფუძნება. თუმცა, სინამდვილეში სულაც არ არსებობს მარტივი ურთიერთკავშირი დაწერილ კონსტიტუციებსა და სიხისტეს, დაუწერელსა და მოქნილობას შორის.

არჩევითი დიქტატურა:
კონსტიტუციური დისბალანსი, როცა

აღმასრულებელი ხელისუფლება მხოლოდ მომდევნო არჩევნების მოვების აუცილებლობიდან გამომდინარე, რორტირდება.

მოქნილობის ხარისხი ყველა ცალკეულ შემთხვევაში განსხვავებულია და რაც უნდა უცნაურად ჟღერდეს, არც საკონსტიტუციო პროცედურებისა თუ წესების ფორმალური დაცვის პირდაპირპროპორციულია. მასში შეტანილი შესწორებების მიუხედავად, 1787 წლიდან ამერიკული კონსტიტუცია ფაქტიურად პირენადელ სახეს ინარჩუნებს, არადა დროის იგივე

პერიოდში, საფრანგეთმა სულ ცოტა, 17 კონსტიტუცია გამოიკვალა. თავის მხრივ, შესწორებების შეტანის პროცედურა შესაძლოა მეტ-ნაკლებად რთული და წინააღმდეგობრივი იყოს. ასე მაგალითად, ავსტრალიაში, დანიაში, ირლანდიაში და ესპანეთში სახალხო რეფერენდუმმა უნდა მოიწონოს არა მარტო საკონსტიტუციო ცვლილებები, არამედ ამ ხასიათის საკანონმდებლო ინიციატივების რატიფიცირებაც კი რეფერენდუმით ხდება. სხვა შემთხვევებში, აუცილებელია განსაზღვრული უძრავლესობა თადა საკანონმდებლო ორგანოში, როგორც ამას, მაგალითად, გერმანიის "ძირითადი კანონი" მოითხოვს — იქ საკონსტიტუციო შესწორება მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიიღება, თუკი მას როგორც ბუნდესტაგის, ასევე ბუნდესრატის ორი მესამედი დაუჭერს მხარს. ა.შ.შ.-ში, კონგრესის ორივე პალატის ორი მესამედის გარდა, აუცილებელია შესწორებების რატიფიცირება შტატების სამი მეოთხედის მიერ. ამერიკაში სწორედ ამ პირობების დაცვით განხორციელდა 26 საკონსტიტუციო ცვლილება და მათგან 10 (ე.წ. "ბილი უფლებათა შესახებ") კონსტიტუციის მიღებიდან სულ რაღაც ორიოდ წელიწადში.

ოღონდ, ამ პროცედურების ერთგვარი სიხისტე მაინც მოჩვენებითია. მიუხედავად იმისა, რომ ამერიკულ თუ სხვა დაწერილ კონსტიტუციებში სიტყვები შესაძლოა დიდად არც იცვლებოდეს, მათ შინაარსი მუდმივი გადახედვისა და განახლების საგნად რჩება იურიდიული ინტერპრეტაციების მეშვეობით. და როგორც დაწერილი კონსტიტუციები ამჟღავნებენ მოქნილობას, სწორედ ასევე, ზოგჯერ დაუწერელი კოდექსები ინარჩუნებენ ხოლმე გიუტ სიხისტეს. თუკი, მაგალითად გაერთიანებულ სამეფოში მინისტრთა პასუხისმგებლობასთან დაკავშირებული კონვენციები (პირობითი შეთანხმებები) იმდენად იოლად ერეება ვითარებას, რომ არსებულ ხელისუფლებას ლამის შეუძლია მათი სახეცვლილება, სხვა ტიპის შეთანხმებების შეცვლა თუ განახლება პრაქტიკულად წარმოუდგენელია, იმდენად ღრმად აქვთ გადგმული ფესვი პოლიტიკურ კულტურასა და საზოგადოების ცნობიერებაში. ეს განსაკუთრებით იმ პირობით შეთანხმებებს ეჭება, რომლებიც სამეფო ტახტის პოლიტიკურ გულებას ზღუდავს და პარლამენტის უპირობო უზენაესობას უზრუნველყოფს.

კლასიფიკაციის მესამე სისტემა ითვალისწინებს ურთიერთობას ერთის მხრივ, კონსტიტუციურ წესებსა და პრინციპებს, მეორეს მხრივ კი — ხელისუფლების პრაქტიკულ საქმიანობას (კონსტიტუციის "მუშაობას") შორის. ჯერ კიდევ 1867 წელს უოლტერ ბეიჯკოთმა თავის "ინგლისურ კონსტიტუციაში ერთმანეთისგან გამოიჯნა კონსტიტუციის "საპატიო" (მონარქია და ლორდთა პალატა), ანუ — ხალხის პარტიისკემით მაგრამ რეალურად მცირე ძალაუფლებით მოსარგებლე ნაწილი მეორე, "ქმედით ნაწილისაგან (მინისტრთა კაბინეტი და თუმთა პალატა)". "ქმედით კონსტიტუცია ორ მოთხოვნას უნდა პასუხობდეს: მთავრობის პრაქტიკული საქმიანობა, ძირითადად მაინც, კონსტიტუციურ ნორმებში უნდა ჯდებოდეს და მეორეც, კონსტიტუციას, ამა თუ იმ საშუალებით, აუცილებლად უნდა შეეძლოს მთავრობის ქმედებების მოთოკა.

შესაბამისად, კონსტიტუციის ქმედითუნარიანობას არა უბრალოდ

საკონსტიტუციო წესების არსებობა განაპირობებს, არამედ ამ წესებით ხელისუფლების "კალაოტში მოქცევისა" და კონსტიტუციონალიზმის დამყარების შესაძლებლობაც. როგორც ქვემოთ დაიხილება, მეტ-ნაკლებად ყველა კონსტიტუცია ირღვევა; საქმე ისაა, რამდენად ხშირად და რა მიზეზით ხდება ზოლმე ამგვარი რამ. ზოგიერთ კონსტიტუციას შეიძლება ფორმალურიც კი ეწოდოს იმ აზრით, რომ მისი შინაარსი თუ პრინციპები ზემოთხსენებულ ზუსტად განსაზღვრულ ხელისუფლების უფლება-მოვალეობებს, მაგრამ სინამდვილეში ვერანაირად ვერ ზღუდაუდეს მის საქმიანობას. ასე მაგალითად, საბჭოთა კავშირის ყაიდის კომუნისტურ სახელმწიფოებში იმგვარი კონსტიტუციები არსებობდა, რომლებიც, სხვა საკითხებთან ერთად, კომუნისტური პარტიების მიერ ძალაუფლების მონოპოლიზირებას აღიარებდნენ და ამ კონსტიტუციათა პოლიტიკურ აბსურდულობაზე თუნდაც ის ფაქტი მეტყველებდა, რომ საკონსტიტუციო ნორმების დაცვაზე პასუხისმგებელი მართლმსაჯულება მკაცრი პარტიული კონტროლის წნების ქვეშ იყო. ბევრ ქვეყანაში ჯერაც მოჩვენებით, ასე ვთქვათ, ფასადური კონსტიტუცია და ისინი არა პოლიტიკურ, არამედ წმინდა პროპაგანდისტულ როლს ასრულებენ. ასეა კერძოდ, დიქტატორულ თუ ავტორიტარულ სახელმწიფოებში, სადაც პიროვნების უფლებებისა და თავისუფლებების კონსტიტუციური ნორმები ფარატინა ქაღალდზე დაწერილ უაზრობებად რჩება.

კონსტიტუციებს ასევე განასხვავებენ შინაარსობრივი თვალსაზრისითაც, ანუ იმისდა მიხედვით, როგორ ინსტიტუციურ მოწყობას მიესადაგება თითოეული მათგანი. ამ კუთხით რამდენიმეხარის დაყოფა ხდება. მაგალითად, კონსტიტუციებს ტრადიციულად აჯგუფებდნენ *მონარქიულობისა* თუ *რესპუბლიკურობის* ნიშნით. თეორიულად, პირველი ტიპი დინასტიური მმართველის კონსტიტუციურ უზენაესობას გულისხმობს, მაშინ როცა მეორის მიხედვით, პოლიტიკური ხელისუფლების წყაროდ ხალხი ითვლება. თუმცა, კონსტიტუციური მონარქიების მომრავლებისა და ძალაუფლების წარმომადგენლობითი ინსტიტუტებისათვის გადაცემის ტენდენციის გაზიარების შემდგომ, ამგვარმა დაყოფამ თითქმის ყველგან პირობითი ხასიათი მიიღო, გარდა ნეპალისა თუ საუდის არაბეთის ტიპის აბსოლუტური მონარქიებისა. დღეს უფრო ფართოდაა გავრცელებული დაყოფა *უნიტარულ* და *ფედერალურ* კონსტიტუციებს შორის (რატაც ვრცლად მერეუ თავში ვისაუბრეთ), ანუ იმისდა მიხედვით, ერთი სრულიად ეროვნული ორგანო ფლობს ძალაუფლებას, თუ იგი მმართველობის ორ დონეზეა გადანაწილებული.

განსხვავება არსებობს *საპარლამენტო* და *საპრეზიდენტო* კონსტიტუციებს შორისაც. ამ შემთხვევაში გადამწყვეტია ურთიერთობის ფორმა ხელისუფლების აღმასრულებელ და საკანონმდებლო შტოთა შორის. საპარლამენტო სისტემებში, აღმასრულებელი ხელისუფლების შემადგენლობას საკანონმდებლო ორგანო ირჩევს და მთავრობაც, შესაბამისად, პარლამენტის წინაშეა ანგარიშვალდებული. საპრეზიდენტო სისტემებში კი ორივე შტო დამოუკიდებლად საქმიანობს ძალაუფლების გამიჯვნის (იხ. გვ. 339) პრინციპის საფუძველზე. და ბოლოს, შეიძლება ერთმანეთს დაუპირისპიროთ *კლურალისტურ* და *მონოპოლისტური* კონსტიტუციები.

ერთი, როგორც პოლიტიკური ძალაუფლების "დანაწილების", წარმომადგენლობით უფლებებისა და პარტიული კონკურენციის გარანტი, ლიბერალური ემოკრატებისთვისაა დამახასიათებელი; მეორე კი კომუნისტური თუ ავტორიტარული ყაიდის სახელმწიფოებში, სადაც ფაქტიურად დაკანონებულია "მმართველ პარტიისა და უმაღლესი ხელისუფლების უპირობო ავტორიტეტი და ამდენად, ამ ქვეყნების ფორმალური კონსტიტუციები, ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის პრინციპების არსებობას სულაც არ გულისხმობს.

კონსტიტუციონალიზმი:
 ეიწრო გაგებით ესაა შეზღუდული ხელისუფლება, რასაც კონსტიტუციის არსებობა უზრუნველყოფს. მისი უმთავრესი პირობაა სახელისუფლებო ინსტიტუტებისა და პოლიტიკური პროცესების ეფექტიანი შეზღუდვა საკონსტიტუციო ნორმების მიხედვით უფრო ფართო გაგებით კონსტიტუციონალიზმი არის პოლიტიკურ ღირებულებათა და მისწრაფებათა სისტემა, რომელშიც ასახულია თავისუფლების დაცვის სურვილი ხელისუფლების მიჯა თუ ვარე შემსაკებელი ბერკეტების ჩამოყალიბების გზით. ამ გაგებით კონსტიტუციონალიზმი პოლიტიკური ლიბერალიზმის გამჟღავნებაა. მისი მიღწევის საუკეთესო საშუალებაა: დაქვრილი კონსტიტუცია, უფლებათა დეკლარაცია, ხელისუფლების გამიჯვნა, ორალატაინი პარლამენტი, ფედერალიზმი და დეცენტრალიზაცია.

კონსტიტუციის დანიშნულება

კონსტიტუციები არა მარტო სახელმწიფოთა უდიდეს უმრავლესობას გააჩნია — ძალიან ბევრი ინსტიტუტი თუ ორგანიზებული ჯგუფიც ერთგვარი საკონსტიტუციო ძალის მქონე წესების თანახმად მოქმედებს. ეს იმ ტიპის საერთაშორისო ორგანიზაციებსაც ეჭება, როგორცაა გაერო და ევროკავშირი, აგრეთვე რეგიონალურ თუ ადგილობრივ ხელისუფლებებს, პოლიტიკურ პარტიებს, ინტერეს-ჯგუფებს, კორპორაციებს, ეკლესიებს, კლუბებს და ა.შ. ამგვარი საკონსტიტუციო წესების პოპულარობა იმაზეა დამოკიდებული, რამდენად ითვალისწინებენ იმ ფაქტს, რომ კონსტიტუცია ზოგადად, გადამწყვეტ როლს თამაშობს ნებისმიერი ორგანიზაციის სიცოცხლისუნარიანობაში. რატომაა ასე ძნელი, თუ შეუძლებელი არა, სახელმწიფოსა და სხვა ორგანიზებული ინსტიტუტის საქმიანობა კონსტიტუციის გარეშე? ამ კითხვაზე პასუხს ისიც ართულებს, რომ კონსტიტუციას მხოლოდ ერთი და მარტოე მიზანი არ გააჩნია. პირიქით, მას რამდენიმე დანიშნულება აქვს და რამდენიმეწინადაც გამოიყენება. კონსტიტუციის დანიშნულებებიდან, შემდეგ უმთავრესთა გამოყოფა შეიძლება:

- < სახელმწიფოს გაძლიერება
- < გამაერთიანებელი ღირებულებებისა და მიზნების გამოკვეთა
- < ხელისუფლების მდგრადობის უზრუნველყოფა
- < თავისუფლების დაცვა
- < რეჟიმის ლეგიტიმაცია.

სახელმწიფოს გაძლიერება

საყოველთაოდ გაერცელებული აზრის თანახმად, კონსტიტუციები მმართველობის საზღვრებს უნდა ადგენდნენ, თუმცა მათი უფრო მნიშვნელოვანი ფუნქცია სახელმწიფოს არსებობის ხაზგასმა და მისი დამოუკიდებელი ხელისუფლების გაერცელების სფეროს შემოფარგვლაა. ახალი სახელმწიფოების შექმნას უცილობლად კონსტიტუციის ამოქმედებაც ახლავს თან. მარტოც, საკამათო არ უნდა იყოს, რომ სახელმწიფო მხოლოდ მაშინ "შედგება", როცა საკუთარ კონსტიტუციას მიიღებს, რადგან მის

გარეშე ვერც ერთ კონკრეტულ ტერიტორიაზე მისი კანონიერი იურისდიქცია ვერ გაერყევიდა და ვერც ამ იურისდიქციის გამტარებელი მმართველი აპარატი ჩამოყალიბდა.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეთქვას, ინდოეთის სახელმწიფო როგორც ასეთი, 1947 წელს დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან, 1950 წლამდე იქმნებოდა, სანამ ქვეყნის ფედერალური კონსტიტუცია არ იქნა მიღებული: რადგან ამ სამი წლის განმავლობაში, უზენაეს ზედამხედველობას ვერც ისევე გაერთიანებული სამეფოდან დანიშნული გენერალ-გუბერნატორი ახორციელებდა. სწორედ ასევე, 1776 წლის "ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაციაში" მხოლოდ სათავე დაუდო სახელმწიფოებრიობის მოპოვების პროცესს, რომელიც საბოლოოდ 1789 წელს დასრულდა ა.შ.შ.-ს კონსტიტუციის რატიფიცირებით. სახელმწიფოებრიობის გაძლიერების მოთხოვნილებას განიცდიან რეგიონალური თუ ზეეროვნული პოლიტიკური სუბიექტებიც: ასე მაგალითად, ფედერალურ სისტემებში არსებული პროვინციები თუ შტატები საკუთარ კონსტიტუციებს ქმნიან მმართველობის საკუთარი სფეროს განსაზღვრად ცენტრალურ ხელისუფლებასთან მიმართებაში; ხოლო ევროკავშირის "კონსტიტუცია", რომელიც არაერთი პაქტისა და შეთანხმებისაგან შედგება, მის ორგანიზაციებს უფლებას აძლევს, სხვადასხვა ფორმით ჩაერიონ წევრი სახელმწიფოების საქმეებში.

ღირებულებებისა და მიზნების გამოკვეთა

ხელისუფლებისთვის ჩარჩოების დადგენის გარდა, კონსტიტუციები უთუოდ გულისხმობენ პოლიტიკური ღირებულებების, იდეალებისა და მიზნების ფართო სპექტრის არსებობას. სწორედ ამოტომ ვერ იქნება ვერცერთი მათგანი მიუკერძოებელი; ნებისმიერი კონსტიტუცია, მეტ-ნაკლებად, იდეოლოგიური პრიორიტეტების გამომხატველია. შესაბამისად, მათი ავტორებიც გარკვეული გამაერთიანებელი ღირებულებების სისტემის, იდეოლოგიური დანიშნულების მქონე პრინციპების და იმ ლექსიკონის შემუშავებას ისახევენ მიზნად, რაც ქვეყნის პოლიტიკურ მართვამდეც კაოებს ასახვას. მსგავსი მიზნები ხშირად კონსტიტუციური მნიშვნელობის მქონე დოკუმენტების პრაგმატულბშია ხოლმე გამოხატული — ზოგადეროვნული იდეალების გაცხადების ფორმით ცხადია, იდეალები ურთიერთ-განსხვავებულია, ზოგან უპირატესობა დემოკრატიის ერთგულებას, თავისუფლებასა და საყოველთაო კეთილდღეობას ენიჭება, სხვაგან — სოციალიზმის, ფედერალიზმისა თუ ისლამური ფასეულობების შეუქცევადობის რწმუნას. ასე მაგალითად, 1977 წლის კონსტიტუცია საბჭოთა კავშირს "განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებად სახუდა, გერმანიის ძირითად კანონში კი "მსოფლიო მშვიდობაზე ზრუნვის" განზრახვაა გაცხადებული.

თუმცა, სხვა შემთხვევებში, ეს ღირებულებები და იდეოლოგიური პრიორიტეტები ძირითადად შეფარულია, მხოლოდ ნაგულისხმვეი. ჩარლზ ბერდი (1913) ამტკიცებდა, რომ ამერიკის კონსტიტუციის ნორმები, უპირველეს ყოვლისა ეკონომიკური ინტერესებით იყო ნაკარნახევი — კერძოდ, უკონტრა სულ უფრო მზარდი მასებისაგან ქონების დაცვის სურვილით.

სწორედ ასევე შეიძლება ვთქვათ, რომ თუკი ამერიკის კონსტიტუციის XIV და XV შესწორებები რასობრივი დაყოფის პრობლემას აღიარებს, მოელ კონსტიტუციაში ხიტყვა არსადა ნათქვამი კლასობრივი თუ გენდერული ნიშნით გაჩენილ დაყოფებზე. ბრიტანული კონსტიტუციის შემთხვევაში, ბერი პარლამენტის უზენაესობის დოქტრინას პარლამენტშიღმა პოლიტიკური აქტიურობის ფორმების დაქინებისა თუ სულაც გაუფასურების საშუალებად მიიჩნევს.

უფლებათა დეკლარაცია
ესა საკონსტიტუციო დოკუმენტი, როდემდეც ასახავს პიროვნების უფლებებსა და თვისუფლებებს და განსაზღვრავს სამოქალაქო თვისუფლების მოქმედების კანონიერ არეალს. მისი დამკველები ამტკიცებენ, რომ მხოლოდ მსგავსი ტიპის დეკლარაციებს შეუძლიათ კანონიერად და კონსტიტუციურად დაიცენ მოქალაქენი სახელმწიფოსაგან. და მათ საგანმანათლებლო ღირებულებაც გააჩნიათ პიროვნების უფლებების თვალსაზრისით დაწერვის თვალსაზრისით. მონიშნავდნენ კი მთითებენ, რომ ეს დეკლარაციები არჩეულ პოლიტიკოსებთან შედარებით, მონაპრობლემებს ანიჭებენ მეტ ძალაუფლებას. ხოლო თვისთაგან მოქმედი და ხელნერი ეს დეკლარაციები "მომრეანობის" ჩვენს ამკიდებენ.

ხელისუფლების მდგრადობის უზრუნველყოფა

ხელისუფლების სხვადასხვა ინსტიტუტებს შორის ვალდებულებების, უფლებებისა და დანიშნულებების გადანაწილების გამო, კონსტიტუციებს "ორგანიზაციულ ქარტიებს", "პოლიტიკურ გზამკვლეებს" თუ "ინსტიტუტურ ყალიბს" კი უწოდებენ ხოლმე. როგორც ყველა ამ ფუნქციის შემსრულებელი, კონსტიტუცია აკანონებს და წარმართავს ურთიერთობებს პოლიტიკურ სუბიექტთა შორის და კონფლიქტებშიც მომრიგებელ და მომგვარებელ როლს ასრულებს. ასე მაგალითად, ინდოეთის კონსტიტუციაში თითქმის 400 მუხლად, დაწერილობითაა ჩამოყალიბებული ინსტიტუტური უფლებები და ურთიერთობები. ცხადია, ყველა საკუთარი რეალობის გათვალისწინებით და მეტ-ნაკლები ეფექტიანობით, მაგრამ მაინც ნებისმიერი კონსტიტუცია სტაბილურობის, წესრიგისა და ხელისუფლების საქმიანობის გამჭვირვალობის უზრუნველყოფის პასუხისმგებლობას საკუთარ თავზე იღებს. ამ თვალსაზრისით, კონსტიტუციური მმართველობის საბირწროვად მხოლოდდა უსისტემო, თავება თუ დესპოტური ხელისუფლება გვჩნება. სწორედ ამიტომ, რომ კონსტიტუცია უკვე თვისთაგან გულისხმობს მოქმედებულობას. საზოგადოებრივი ურთიერთქმედებების რთულ საკითხებში გარკვევა მხოლოდ მაშინ ხერხდება, როცა ყველა მონაწილემ იცის "თამაშის წესები" და ისიც წინასწარაა გარკვეული, ვისგან რას შეიძლება ელოდ.

თავისუფლების დაცვა

ლიბერალურ-დემოკრატიულ სისტემებში თავისთაგან იგულისხმება, რომ კონსტიტუციის ძირითადი დანიშნულება ხელისუფლების მოთოკა და პიროვნული თავისუფლების დაცვაა. სწორედ ამიტომ მიიჩნევენ ხოლმე კონსტიტუციებს შეზღუდული მმართველობის დამყარებისა და შენარჩუნების საშუალებად. მართლაც, სწორედ კონსტიტუცია აწესრიგებს ურთიერთობას სახელმწიფოსა და პიროვნებას შორის, მკაფიოდ მიჯნავს სახელისუფლებო მართვისა და პიროვნული თავისუფლების სფეროებს. ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის წყალობაა, რომ ძალზე ბევრ შემთხვევაში ისეთი "კლასიკური" თუ ტრადიციული სამოქალაქო თავისუფლებები როგორცაა აზრის გამოხატვის, რელიგიური აღმსარებლობის, შეკრებებისა თუ გადაადგილების თავისუფლება, "ფუნდამენტურადაა" აღიარებული იმ თვალსაზრისით, რომ მათ სწორედ კონსტიტუცია უზრუნველყოფს. ეს ეწერა რეალურად უფლებები იმდენადაა ლიბერალური, რამდენადაც სახელმწიფო

შეზღუდული ხელისუფლება:
ჩვეულებრივ კანონის, კონსტიტუციისა თუ კონსტიტუციონალიზმის ინსტიტუტების ჩარჩოებით მკაცრად შეზღუდული ხელისუფლება.

მათში ვერ ერევა და შესაბამისად, ისინი სახელისუფლებო აქტიურობის სფეროს არ განეკუთვნება.

ამავე დროს, სულ უფრო და უფრო მეტი სახელმწიფო აფართოებს ისეთი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების სპექტრს, როგორცაა ჯანმრთელობის დაცვის, განათლებისა და თვით შრომის უფლება კი. თუმცა, ეს დადებითი უფლებები აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს, რადგანაც ისინი არა სახელმწიფოს როლის შეზღუდვას, არამედ მის გაფართოებას უკავშირდება და ამგვარი უფლებების უზრუნველყოფაც კონკრეტული ხელისუფლების ეკონომიკურ და სოციალურ რესურსებზეა დამოკიდებული. შეგვიძლია თუ არა ყველა ესენი ფუნდამენტურად მივიჩნიოთ, როდესაც მათი გარანტირებული დაცვის არანაირი პრაქტიკული გზა არ არსებობს? ასე მაგალითად, ინდოეთის კონსტიტუციაში ნათქვამია, რომ "შრომის უფლება დაცულია მხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკური შესაძლებლობებისა და განვითარების დონის შესაბამისად".

რეჟიმის ლეგიტიმაცია

ბოლო-ბოლო, ნებისმიერი კონსტიტუციის მიზანი არსებული სისტემის დაკანონებაა. სწორედ ამით აიხსნება კონსტიტუციების ლამის საყოველთაო გავრცელება — ისეთ სახელმწიფოებშიც კი, სადაც მათ უბრალოდ, ფოქტორული ან დეკორატიული დანიშნულება აქვთ. ლეგიტიმაციის ამ პროცესს ორი მხარე აქვს: ერთი რომ კონსტიტუციის მიღება წინაპირობაა ნებისმიერი ქვეყნისათვის, რათა ის საერთაშორისო თანამეგობრობის წევრად იქცეს; თუმცა, უფრო მნიშვნელოვანია მისი ავტორიტეტის დადგენა სახელმწიფოს შიგნით ლეგიტიმაციის უზრუნველსაყოფად და ადგილობრივ მოსახლეობაში ნდობისა და პატივისცემის მოსაპოვებლად. ამის მიღწევა კი იმისდა მიხედვით ხდება შესაძლებელი, რამდენად გამოხატავს კონსტიტუცია მმართველი ელიტის ღირებულებებს და კანონიერების რა ატრიბუტებს ანიჭებს მმართველობის სისტემას. ამ თვალსზარისით, კონსტიტუციების მეტი ფექტიანობისათვის, ხშირად თავად ამ დოკუმენტის წონის გაზვიადებას ცდილობენ და მის მიღებას ან ისტორიული მნიშვნელობის მქონე მოვლენად, ანდა ეროვნული მისისისა და მეობის გამოხატველ სიმბოლოდ სახავენ.

უარყოფითი უფლებები:
იმ შეუზღუდავი მოქმედების სფეროს განმსაზღვრელი უფლებები, რომლებშიც ხელისუფლებას ჩარევა არ შეუძლია.

დადებითი უფლებები:
სახელმწიფოსაგან რესურსებისა თუ დახმარების მოთხოვნის უფლება, რაც მის პასუხისმგებლობას ზრდის.

აქვთ თუ არა კონსტიტუციებს რაიმე მნიშვნელობა?

კონსტიტუციის მიმართ მოწინააღმდეგეობა არსად ისე არ იგრძნობა, როგორც შერეულ შტატებში, სადაც ლუის პარტის (1955) სიტყვებით რომ ვთქვათ, ერთგვარი "კონსტიტუციის კულტ" არსებობს. ეს კარგად გამოჩნდა უოტერგეიტის სკანდალის შემდგომ, ჯერალდ ფორდის გამონათქვამში: "კონსტიტუცია მოქმედებს!" რაც კონსტიტუციონალიზმის

დევნიის თაყისებური ვადამღერება: "ჩვენთან კანონი მართა, და არა ადამიანები!" თუმცა, კონსტიტუციის არსებობა თვალ ხელისუფლების კონსტიტუციურობას ჯერ კიდევ არ ნიშნავს. იმის არანაირი უტყუარი საბუთი, რომ თითქოსდა კონსტიტუცია ტირანისის საწინააღმდეგო მთავარი გარანტი, მით უფრო — "უტოპიის ბილეთი იყოს, არ არსებობს.

კონსტიტუციის "მოქმედებას" გარკვეული პირობები სჭირდება. ანუ — კულტურული, პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური გარემოებანი. სწორედ ამიტომ, რომ ახალგაზრდა "დემოკრატიულ" ქვეყნებში ლიბერალურ-დემოკრატიული კონსტიტუციის მოდელი "არ მუშაობს". პირიქით უფლებებისა და პოლიტიკური კონკურენტის უზრუნველყოფი წესები შესაძლოა სრულიად გამოუსადეგარი აღმოჩნდეს იმგვარ საზოგადოებებში, სადაც კოლექტივისტური ღირებულებები და ტრადიციები ფუნქციონირებს — მით უმეტეს, თუ ამგვარი საზოგადოებები ჯერ კიდევ ცდილობენ, ეკონომიკური და სოციალური განვითარების რაღაც დონეს მიაღწიონ.

ასე იყო საბჭოთა კავშირში — სადაც 74 წლის განმავლობაში, სხვადასხვა კონსტიტუციების მეშვეობით ამაოდ ცდილობდნენ მოახლოვდნენ უდიდესი უმრავლესობისათვის უცხო და მიუღებელი სოციალისტური ღირებულებების დანერგვას. მეორეს მხრივ, იაპონიის 1947წ. კონსტიტუცია, რომელიც ასევე თავსმოხვეული გახლდათ შტატების მიერ და ძირითადი აქცენტი პიროვნების უფლებებზე გადაქონდა — უფრო ტრადიციული, მუგავლობის კულტის საპირწინედ, უადრესად სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა და საკმაოდ მყარი საფუძველი შექმნა ომის შემდგომი აღმშენებლობისა და პოლიტიკური განვითარებისათვის. თუმცა, გერმანიისა არ იყოს, აქაც "ეკონომიკურმა სასწაულმა" ითამაშა თავისი როლი.

მეორე მნიშვნელოვანი ამბავია, რამდენად სციმენ პატეს კონსტიტუციის მმართველი წრეები და რამდენად ებმინება იგი გაბატონებულ ჯგუფთა ინტერესებსა და ღირებულებებს. ასე მაგალითად, გერმანიის ეიზნარის კონსტიტუცია, მიუხედავად იმისა, რომ მნიშვნელოვნად აფართოვებდა უფლებებსა და თაყისუფლებებს, ძალზე იოლად გაუქმდა 1930წ. პიტლერის მიერ ნაცისტური რეჟიმის დამყარებისთანავე. ამის მიზეზი ის იყო, რომ მისი კონკურენტული დემოკრატიის პრინციპები აშკარად წინააღმდეგობაში მოდიოდა ნაცისტების ამბიციებთან და ბიზნეს თუ სამხედრო წრეების ელიტათა კონსერვატიულ ინტერესებთან, და ამავე დროს, ვერც მოახლოვდნენ მხრიდან პოულობდა მხარდაჭერას ეკონომიკური კრიზისისა და წარმომადგენლობითი მმართველობის ტრადიციის უქონლობის გამოისობით. 1075-77 წწ. ინდოეთში, ინდირა განდის მმართველობის დროს, და 1977-81წწ., როცა პაკისტანის გენერალი ზია ულ-ჰაკი მართავდა, კონსტიტუციათა მთავარი ნორმები შეიცვალა "საგანგებო მდგომარეობის" გამოცხადების პოტენციით ორჯე ამ შემთხვევაში სამხედრო სარღლობის მხარდაჭერა და არა კონსტიტუციათა ხელშეუხებლობის დეკლარირება აღმოჩნდა ვადამწყვეტი.

ბოლო, თუმცა არა უკანასკნელი ფაქტორია — რამდენად ერგება კონსტიტუცია ცვალებად პოლიტიკურ ვითარებას. თაყისთავად, არცერთი მათგანი არ ასახავს პოლიტიკურ რეალობებს და ცოტა თუ იქმნება საგანგე-

თაყისუფლება
თაყისუფლების (ქრება, ფართო გაგებით) მქნის ნებაზე ფიქრსა და მოქმედებას ნიშნავს. თუმცა ხშირად განსახელებენ "უარყოფით" და "დადებით" თაყისუფლებას: ანუ რაღაცისგან თუ რაღაცისთვის თაყისუფლად ყოყნას. უარყოფითი თაყისუფლება სხვის საქმეს ნაურველობას ნიშნავს, როცა ადამიანი არანაირ გარდნულსადაცუვის არ გრძნობს; ასეო დროს მას შეუძლია ისე მოიქცეს, როგორც თვალ სურს. დადებითი თაყისუფლება დაკავშირებულია გარკვეული მიზნისა თუ შედეგის მიღწევასთანა დაკავშირებულ. რაც ყველაზე ხშირად თვითგანვითარებას, საკუთარი თაყის რეალიზებას თუ სრულყოფას გულისხმობს.

პარლამენტის უზენაესობა
ესაა პარლამენტისა თუ კანონმდებლობის სრული და შეუზღუდავი უფლება, საკუთარი შეხედულებისამებრ შექმნას, შეასწოროს თუ გაუქმოს ნებისმიერი კანონი. პარლამენტის უზენაესობის პრინციპი უმთავრესაა ბრიტანული კონსტიტუციისათვის და ეს რამდენიმე ფაქტორის შედეგია — გაერთიანებულ სამეფოში არ არსებობს დამფუძნებელი კონსტიტუცია, კანონის ყველა სხვა ფორმასთან შედარებით, უზენაესი პარლამენტის საკანონმდებლო აქტია, საკანონმდებლო უფლებამოსილება მხოლოდ პარლამენტს აქვს მინიჭებული და ეერკერთი პარლამენტი ვერ მოახვედს თავს ამა თუ იმ კონვენციის თავის შემცველს. ამ პრინციპის მომხრეებისათვის მთავარი ღირსება, სრული კონსტიტუციური უფლებამოსილების სწორედ წარმომადგენლობითი ინსტიტუტისთვის, და არა დანიშნული მოსამართლეთისათვის გადაცემაში მდგომარეობს. რაც შეეხება კრიტიკოსებს, ისინი ხსენებული პრინციპის სრულ ავტორიტარულობაზე საუბრობენ, რამაც პარლამენტში აღმასრულებელი ხელისუფლების კავლების გაძლიერების შემთხვევაში, შესაძლოა საქმე "არჩევილი დიქტატურადღექ მიიყვანოს.

კანონმდებლობა:
სახელმწიფოს მთელ პოლიტიკურ სფეროში გამოყენებულ საჯარო და საუკლებულ წესთა ერთობლიობა.

ბოლ ამ მიზნით ზოგადად, წარმატებული კონსტიტუციები ცვილებებისადმი მეტ მოქნილობას ამტყუნებენ. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა ამერიკული კონსტიტუცია: იგი ზოგად პრინციპებს ქადაგებს და არა კონკრეტულ რეცტებს, რაც ხელისუფლებას ყოველივის აძლევდა საშუალებას, სწრაფი პასუხი მოენახა ახალი გამოწვევებისა თუ მოთხოვნების შესაბამისად. საქმეც ისაა, რომ უმთავრესი ღირებულებანი — ძალაუფლების განაწილება, ფედერალიზმი და პიროვნული თავისუფლება — მუდამ ხელშეუხებელი რჩებოდა.

კანონმდებლობა

კანონი, ზნეობა და პოლიტიკა

დამოკიდებულება კანონსა და ზნეობას შორის, პოლიტიკური თეორიის ერთ უმწავეს პრობლემათაგანია. ერთი შეხედვით, ისინი სრულიად განსხვავებული ცნებებია: კანონი, ესაა საზოგადოებრივი კონტროლის განსაკუთრებული ფორმა, რომელიც იმულების საშუალებით მოქმედებს; ის მკაფიოდ განსაზღვრავს — რა შეიძლება გავაკეთოთ და რა — არა. მეორეს მხრე, ზნეობა ეთიკურ საკითხებს უკავშირდება და "სწორს" და "არასწორს" განასხვავებს; ის გვეკარნახობს რა უნდა გავაკეთოთ და — რა არა. უფრო მეტიც, რამდენადაც კანონი საზოგადოებრივი ფაქტია, მას ობიექტური ხასიათი გააჩნია, ზნეობას კი, როგორც წესი, სუბიექტურ მოცემულობად განიხილვენ ბოლმე: პიროვნული შეხედულებისა თუ მრწამსის საგნად. და მაინც, იმ ბუნებრივი კანონების თეორიათა თანახმად, რომელთა სათავეებთანაც პლატონი და არისტოტელე იდგნენ, კანონი ამა თუ იმ ზნეობრივ სისტემაშია (ან უნდა იყოს) ფესვგადგმული. ახალი ისტორიის გარიჟრაჟზე მსგავსი თეორიები ხშირად დეოტ-ბოძებული "ბუნებითი უფლებების" იდეას ეფუძნებოდა და უკვე მთლიან მერეე საუკუნის მანძილზე, კანონსა და ზნეობას შორის საგარაუდო ურთიერთკავშირის დანახვა, ჩვეულებრივ ამაღ იქცა — სამოქალაქო თავისუფლებებისა და ადამიანის უფლებების გაფართოებიდან გამომდინარე.

თუმცა, XIX საუკუნეში შექმნილი "პოზიტიური კანონის მეცნიერების" ჭრილში, ურთიერთობა კანონსა და ზნეობას შორის, სულ სხვაგვარად მოიხაზებოდა. ეს მოძღვრება მიზნად ისახავდა კანონის გაცემა სრულიად გაეთავისუფლებინა ზნეობრივი, რელიგიური და მისტიკური ელემენტებისაგან. ჯონ ოსტინმა (1790—1859) "კანონიერი პოზიტივიზმის" თეორიაც შექმნა, რომელიც კანონს განმარტავდა არა მისი შესაბამისობის მიხედვით უფრო მაღალ ზნეობრივ თუ რელიგიურ პრინციპებთან, არამედ იმ ფაქტიდან გამომდინარე, რომ ის დადგენილია და საუკლებული: ანუ, კანონი იმპოტმა კანონი, რომ მას ემორჩილებიან. ამგვარი შეხედულება კიდევ უფრო დააკონკრეტა პარტმა თავის "კანონის კონცეფციამ" (1961). მისი აზრით,

ადამიანის უფლებები

უფლებები, რაც უკვე ადამიანად გაჩენის გამო თავისთავად გვენიჭება — ბუნებითი უფლებების თანამედროვე და საერო ვარიანტი. ამგვარი უფლებები "საყოელთაო" იმ გაგებით, რომ ნებისმიერ პიროვნებაზე ერცელდება მიუხედავად მისი სახელმწიფოებრივი, რასობრივი, რელიგიური თუ გენდერული კუთვნილებისა. ამავე დროს, მათ "ფუნდამენტურ" ხასიათს გააჩნიათ, რამდენადაც, სამოქალაქო უფლებებისგან განსხვავებით, შეუძლებელია მათი ჩამორთმევა. დამსველები ადამიანის უფლებებში იმ საყოელთაოდ მისაღებ ზნეობრივ პრინციპებს ხედავენ, რომლებიც ტრადიციულ იდეოლოგიურ დაყოფაზე მალა დგანან. თუმცა, კრიტიკოსები თავის მხრივ ამტკიცებენ, სისულელეა იმაზე საუბარი, თითქოს ადამიანებს თავიანთი ტრადიციებისაგან, კულტურებისაგან და საზოგადოებებისაგან გამოცალკეებული რაიმე უფლებები აქონდეთო.

კანონი "პირველად" და "მეორად" წესების ერთობლიობიდან მომდინარეობს, რომელთაც, თავის მხრივ, კონკრეტული დანიშნულება გააჩნია. პირველადი კანონები საზოგადოებრივ ქცევას აწესრიგებენ და ისინი შეიძლება საკანონმდებლო სისტემის "შინაარსად" მოვიხაზოთ ამის მაგალითია სისხლის სამართლის კოდექსი; მეორადი კი ის წესებია, რომლებიც ძალაუფლებას ანიჭებენ სახელისუფლებო ინსტიტუტებს. ისინი ადგენენ, როგორ შეიქმნას, შესრულდეს და შეფასდეს პირველადი წესები და მათ იურიდიულ არეალსაც განსაზღვრავენ.

კანონმდებლობა იმდენად გადამწყვეტ როლს ასრულებს საზოგადოებრივ ქცევის რეგულირების საქმეში, აღარაჟის ეპარება ეჭვი, თუ რამდენად დიდა მისი პოლიტიკური მნიშვნელობა. მიუხედავად ამისა, მინც არსებობს აზრთა ხზუადანსხეობა კანონმდებლობისა და პოლიტიკის რეალურ თუ სასურველ ურთიერთობათა თაობაზე, რამაც კანონების ხასიათში, მათ დანიშნულებასა და სწორ გამოყენებაში უნდა აპოოს ასახვა. კანონმდებლობის ჩვენეული

კანონის მმართელობა

პრინციპი, რომლის თანახმადაც უნდა "მართედეს" მხოლოდ კანონი და სწორედ ის უნდა ადგენდეს ჩარჩოებს, რასაც ნებისმიერი პიროვნების ქმედება თუ ქცევა უნდა მორგოს — სულერთია, საზოგადოების რიგითი წევრი იქნება ის, თუ უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენელი. შესაბამისად, ესაა უმთავრესი ლიბერალ-დემოკრატიული პრინციპი, რომელიც თავის თავში მოიცავს კონსტიტუციონალიზმისა და შეზღუდული ხელისუფლების იდეებს. ვეროპაში მას ხშირად გერმანულ "რებტშტატთან" — კანონზე დამყარებული სახელმწიფოს ცნებასთან — აიგევენ. ა.შ.შ.-ში კანონის მმართელობა მჭიდროდ უკავშირდება კონსტიტუციის, როგორც "უზენაეს" კანონის სტატუსს. გაერთიანებულ სამეფოში იგი ზოგადი კანონიდან იღებს სათავეს და დანერგული კონსტიტუციის ერთგვარ ალტერნატივადაც გველინება.

თომას ჰობსი (1588—1679)

ინგლისური პოლიტიკური ფილოსოფიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი. დაიბადა ხელმოკლე ღვთისმსახურის ოჯახში და მამამ ადრევე მიატოვა. იყო სამშობლოდან განდევნილი უელსის პრინცის, ჩარლზ სტიუარტის პირადი მასწავლებელი და კაცენსდემბის ოჯახის მხარველობით სარგებლობდა. წერა ინგლისური რეპუბლიკის შემდგომ. შიდაშეშლილობის და სრული გაურკვევლობის ვაჟს დაიწყო და არისტოტელის შეყვ. ალბათ პირველი ფუნდა-მენტური თეორია

შექმნა ბუნებას და ადამიანურ ქცეასთან დაკავშირებით. მის კლასიკურ ნაწარმოებში "ლევიათანს (1651), განხილულია პოლიტიკური პასუხისმგებლობის საკითხები და აქცარად იგრძნობა სამოქალაქო ომის გამოძახილი. ჰობსი მმართველობის აბსოლუტისტურ ფორმას კი ემხრობოდა, მაგრამ როგორც გოსიერული განსჯისა და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების პრინციპების მიმდევარი. მაისც კერ გადართვა ღვთაებრივი უფლების დამცველთა გულისწერობას.

გაგება უმთავრესად ლიბერალური თეორიიდან იღებს სათავეს და ამ გაგებით კანონი ცივილიზებული და მოწესრიგებული არსებობის უპირველესი გარანტიაა — ეს შუბედულება მთლიანად ჯდება სოციალური კონტრაქტის თეორიის დებულებებში: როცა არ არსებობს სახელმწიფო და საკანონმდებლო სისტემა, ანუ — "ბუნებრივ მდგომარეობაში" — ნებისმიერ ცალკეულ პიროვნებას თავისუფლად შეუძლია სხვას დაემუქროს თუ შეურაცხოს. ასე რომ, კანონის დანიშნულებაა საზოგადოების ურეული წევრი დაიცვას თანამოქალაქეთაგან და მისი უფლებებისა თუ თავისუფლებების ხელშეუხებლობა უზრუნველყოს.

კანონი თავისთავად პოლიტიკაზე "მალა" დგას, და აუცილებელია მათი მკაფიო გამოყენება, რათა სახელმწიფომ — პიროვნების, მდიდარმა — ღარიბის, მამაკაცმა — ქალის, თეთრკანიანმა — ფერადკანიანის დაჩაგვრა კერ მოახერხოს. სწორედ ამიტომაც ანიჭებენ ლიბერალები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას კანონის უზენაესობას, რაც კანონიერი მმართველობის პრინციპშია ჩადებული. კანონის ამგვარ გაგებას დიდი მნიშვნელობა აქვს მართლმსაჯულებისათვის, რომელსაც ვეალება კიდევ კანონის განმარტება და მოდაეფთა განსჯა. საქმე ისაა, რომ მოსამართლეები უცილობლად დამოუკიდებელი უნდა იყვნენ, ანუ — სახელისუფლებო მანქანის "ზემოთ თუ "მიღმა" დარჩნენ, და არაერთარ პოლიტიკურ ზეგავლენას არ განიცდიდნენ.

მართალია, კანონის მთავარი მიზანი თავისუფლების დაცვაა, ოღონდ ისიც საგულისხმია, რომ თავად კანონმდებლობის სფერო შემოსაზღვრული უნდა იყოს, ანუ — იგი თავისუფლებების არეალის გაფართოებას უნდა მსახურებდეს და არა შეზღუდვას. ამ პროციპის ერთი ნათელი დადასტურებაა ჯ.ს. მილის ლიბერალური განცხადება: "პიროვნება თვითონაა საკუთარი თავის, სხუელისა და გონების უფალა. მილისათვის კანონის სამართლებლობა მხოლოდ იმ შემთხვევაში იყო მისაღები, როდესაც "სხვათათვის ზიანის მიყენებას" გამოირიცხადა. ალბათ ამიტომაც კერ კპოვა მის ნააზრევში ასახვა იმ ტიპის კანონებმა, რომლებიც ადამიანს საკუთარი თავისთვის ზიანის მიყენებას აუკრძალა (ლოთობა, თვითმკვლელობა, მემკობა და ა.შ.).

ღვთაებრივი უფლება:
შუბედულება, თითქოს მიწიერი მმართველები ღვთის რჩეული არიან და შეუზღუდე ძალაუფლებასაც სწორედ ამიტომ უნდა ფლობდნენ; მონარქიული აბსოლუტიზმის გამართლების მცდელობა.

კანონმდებლობის ალტერნატიული თვალსაზრისი კონსერვატიულმა თეორეტიკოსებმა ჩამოაყალიბეს: ისინი უფრო მეტად იმ აზრისკენ იხრებოდნენ, რომ კანონი წესრიგთანაა დაკავშირებული ზოგჯერ იმდენადაც კი, მათი გაცალკევება ვერც ხერხდებაო. მსგავსი შეხედულება ორი წყაროდან საზრდოობს: პირველი მარათალია პოზისიველი, მაგრამ მაინც უკიდურესად პესიმისტური ზედვადამიანის ბუნებასთან მიმართებაში. "ლეკიათანში" (1651) პოზსმა ადამიანის უმთავრეს მოთხოვნილებად "სიკეთესადი ძალაუფლებისა, კენ მუდმივი და ჯიუტი ღვთაება" მიიჩნია, და მისი აზრით, საზოგადოებრივი უწყესრიგობის საფუძველი ადამიანის ბუნებაშივე იყო საძიებელი. გარკვეულწილად, ამაში ქრისტიანული "პირველადის" გამოძახილიც შეგვიძლია დავინახოთ. აქედან გამომდინარე, წესრიგი მხოლოდ მკაცრი კანონებით, იძულებითა და შესაბამისი სასჯელით მიიღწევა; ანუ, პოზისსათვის ქაოსისა და ბარბაროსობისაგან გადარჩენის ერთადერთი საშუალება კანონმდებლობა გახლდათ.

კანონმდებლობის მნიშვნელობის კონსერვატიული გაგების მეორე წყარო ის რწმენაა, რომლის თანახმადაც სზოგადოებრივი მდგარობა თანაზიარი ღირებულებებისა და საერთო კულტურის არსებობაზეა დამოკიდებული. ამ შეხედულების კლასიკური გამოხატულება პატრიკ დეკლინის "შორალის დაკანონებაში" (1968) შეგვიძლია ამოვიკითხოთ დეკლინის აზრით, საზოგადოებას უფლება აქვს იძულებით დააკანონოს "საზოგადოებრივი ზნეობა" — საკანონმდებლო ინსტრუმენტების მეშვეობით ცხადია, მსგავსი პოზისია ახლოსაც არაა მიღკისეულ ლიბერტარიანზმთან, რამდენადაც გულისხმობს, რომ საზოგადოებას უფლება აქვს თავი დაიკავოს იმგვარი მანკიერებისაგან, როგორცაა ეთიკათ. მამათმეულობა თუ ნარკომაია. მსგავსი შეხედულებები გამოხატეს XX საუკ 80-90-იან წწ. ახალმა მემარჯვემეებმა, რომლებიც "ტრადიციული ზნეობისა" თუ "ოჯახური ღირებულებების" შედროშებად გამოვიდნენ და ამ მცნებათა დაცვაც კანონს მიანდეს.

მართლმსაჯულება

მართლმსაჯულება ზელისუფლების ის შტოა, რომელიც უფლებამოსილია საკანონმდებლო დაუა გადაჭრას. შესაბამისად, მოსამართლეთა მთავარი დანიშნულება კანონის "ამოკითხვა", ანუ ამა თუ იმ ქმედებისათვის მისი მართებულად მიყენებაა. ამ ფუნქციის მნიშვნელობა სხვადასხვაგვარია განსხვავებულ სახელმწიფოებსა თუ სისტემებში. თემცა, ეს განსაკუთრებით საყურადღებოა დაწერილი კონსტიტუციის მქონე ქვეყნებში. სადაც საჭირო ხდება ოჯად კონსტიტუციის განმარტებაც და მოსამართლეები არბიტრებად გამოდიან უკვე სახელისუფლებო ინსტიტუტთა შორის წარმოქმნილ დუებშიც და სახელმწიფოსა და პირუენებას შორის დაპირისპირების დროსაც.

მართლმსაჯულებამ კიდევ უფრო დიდი დატვირთვა შეიძინა საერთაშორისო სამართლის მზარდი მნიშვნელობის პირობებში. კავის საერთაშორისო სასამართლო გაეროს საკანონმდებლო შტოა — სწორედ იგი

ლიბერტარიანზმი: რწმენა, რომ პიროვნული თავისუფლების სფერო მაქსიმალურად უნდა გაფართოდეს, რაც თავის მხრივ, ხშირად საზოგადოებრივი გუენის შემცირების მცდელობებთანაც ასოცირდება.

აკარებს სახელმწიფოთა შორის სადაო საკითხებს, მაგრამ რამდენადაც საერთაშორისო სამართალი პატივს მიაგებს სუვერენიტეტის პრინციპს, ასეთ დროს ყოველი მოდერნი მხარის ნდობა აუცილებელი პირობა ხდება ხოლმე. სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლომ, ერთგვარად გააცოცხლა 1945-6 წწ. ნიურნბერგის პროცესის იდეა და სამხედრო დანაშაულებათა ანუ "კაცობრიობის წინაშე ჩადენილ დანაშაულთა გამოიყენას" ქვეა. სწორედ მან აღძრა საქმე და დააპატიმრა კიდევ მასობრივ დანაშაულებებში ეჭვმიტანილი არაერთი პიროვნება, მათ შორის — იუგოსლავიის ყოფილი პრეზიდენტი, სლობოდან მილოშევიჩი. ამას გარდა, არსებობს რამდენიმე რევიონალური მასშტაბის საერთაშორისო სასამართლოც, მაგალითად — ევროკავშირის საერთაშორისო სასამართლო, ლუქსემბურგში და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო - სტრასბურგში.

მართლმსაჯულების ერთი უმთავრესი ნიშანი — ლიბერალურ-დემოკრატიულ სისტემებში კი განმსაზღვრელიც — მოსამართლეთა სრული დამოუკიდებლობა და არაპოლიტიზირებაა. სწორედ ამას ხედავენ კანონმდებლობისა და პოლიტიკის გამიჯნვის სასიცოცხლოდ აუცილებელ წინაპირობას; ოღონდ, მართლმსაჯულების ამგვარი ხატი მუდამ მაცდურია: ალბათ უფრო სწორი იქნებოდა მასში არა უბრალოდ საკანონმდებლო, არამედ სწორედ პოლიტიკური ინსტიტუტი დაგვეჩვენა — როგორც სასამართლო პროცესების მთავარი მოქმედი პირები, მოსამართლეები გადაწყვეტენ როგორც ასრულებენ ისეთ ამკარად პოლიტიკურ ქმედებებში, როგორცაა კონფლიქტის გადაჭრა და სახელმწიფო ხელისუფლების ლეგიტიმაცია. მოკლედ, აქ ორი შეკითხვა ჩნდება: ა) განისაზღვრება თუ არა მსაჯულთა ქმედება პოლიტიკური მოტივებით და ბ) ზემოქმედებენ თუ არა ისინი პოლიტიკურ პროცესზე — იმ გაგებით, რომ პოლიტიკოსებს აიძულებენ პასუხი აგონ საკუთარ ქმედებებზე?

არიან თუ არა მოსამართლეები პოლიტიკური ფიგურები?

ზოგიერთი პოლიტიკური სისტემა საერთოდ აინუნში არ აგდებს სასამართლოს მიუკერძოებლობისა და არაპარტიულობის მოთხოვნებს. მაგალითად, კომუნისტურ რეჟიმებში "სოციალისტური კანონიერების" პრინციპი პირდაპირ აუღლებულებდა მოსამართლეებს კანონი მარქსიზმ-ლენინური გადასახედიან წაქეითხათ ამგვარად, მოსამართლეები მხოლოდ ფუნქციონერებად იქცნენ და რეჟიმის პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ დაკვეთას ასრულებდნენ. ამის მკაფიო დადასტურება გახლდათ 30-იან წწ. გამართული "საჩვენებელი პროცესები". ნაციონალური მმართველობის პერიოდში, გერმანული სასამართლოებიც ზუსტად ასევე, იდეოლოგიური რეპრესიების და პოლიტიკური დენის იარაღს წარმოადგენდნენ. თუმცა, სხვა სახელმწიფოებში, მოსამართლეებს მკაცრი პოლიტიკური ნეიტრალიტეტის დაცვა მოეთხოვებოდათ ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის ამა თუ იმ ფორმასთან წილნაყარ ქვეყნებში, კანონის უზენაესობა უშუალოდ

სამხედრო დანაშაულებანი:
ქმედება, რაც ომის წარმოების წესებთან დაკავშირებულ საერთაშორისო შეთანხმებებს წინააღმდეგობა —
ჩვეულებრივ სამოქალაქო პირებისა და სამხედრო ტყვეების მიმართ განხორციელებული სისასტიკე.

უკუმირდება მის არაპოლიტიკურ ბუნებას, რაც, თავის მხრივ, იმ რწმენას ეყარება, რომ კანონის დამცველი და აღმსრულებელი — დამოუკიდებელი და არაპარტიული მოსამართლე უნდა იყოს.

მოსამართლეთა "ვაპოლიტიკურება" ორ შემთხვევაშია საყარაულო: გარეგანი ზეწოლა თუ შინაგანი გაორების შედეგად. პირველი ფაქტორი მაშინ ჩნდება, როდესაც პოლიტიკური პარტიები, პარლამენტი და მთავრობა ახერხებენ საკუთარი ნება მოახვიონ თავს სასამართლო ხელისუფლებას; შინაგანი გაორება კი თავად მოსამართლეთა მიერძობების თუ სიმპატიანტისპატიების გამოძახილია. გარეგანი ზეწოლის შეკავება სწორედ სასამართლო დამოუკიდებლობის პრინციპის პატუისციემის შემთხვევაშია შესაძლებელი: ლიბერალურ დემოკრატიათა უმრავლესობაში ამგვარი დამოუკიდებლობა დაცულია მოსამართლეთა თანამდებობრივი ხელშეუხებლობითა და მათი ავტორიტეტით თუმცა, ამ სისტემაშიც შესაძლებელია პოლიტიკური ინსტიტუტების ჩარევა მართლმსაჯულების სფეროს დაკომპლექტებისას — განსაკუთრებით არჩევნებისწინა პერიოდში.

ა.შ.შ.-ში, მაგალითად, "კეთილსინდისიერი საქმეების" შემთხვევაში მოსამართლემ სიცოცხლის ბოლომდე შეიძლება შეინარჩუნოს თანამდებობა; ოღონდ უმადლესი სასამართლოს მოსამართლეს ამერიკის პრეზიდენტი ნიშნავს, ხოლო სენატი ამტკიცებს და ამ შემთხვევაში, მათი პოლიტიკური შეხედულებები თუ პარტიული სიმპატიები არცთუ უმნიშვნელო ამბავია. გაერთიანებულ სამეფოში ყველა მოსამართლეს არსებული ხელისუფლება ამტკიცებს/ნიშნავს, უზენაეს მსაჯულებს კი — უშუალოდ პრემიერ-მინისტრი, ლორდ-კანცლერის წარდგინების თანახმად, და პოლიტიკურ მოტყუალებს აქაც დიდი ყურადღება ექცევა.

საფრანგეთის საკონსტიტუციო სასამართლო, რომელიც უფლებამოსილია დაადგინოს კანონების კონსტიტუციურობა და შესაბამისად, გარკვეულ ჩარჩოებში მოაქცოს როგორც ასამბლეა, ისე აღმასრულებელი ხელისუფლებაც, განსაკუთრებით გამოირჩევა თავისი პოლიტიკური ელფერით მისი წევრების უმრავლესობა საქაო გამოცდილების მქონე პოლიტიკოსების არიან და არა პროფესიონალი მოსამართლეები. ამ სასამართლოს ერთ შესაძლებელ პრეზიდენტს ირჩევენ, ერთს — ნაციონალური ასამბლეა და ერთსაც — სენატი, რაც ძალზე ხშირად, პარტიული სიმპათიების ნიშნით ხდება.

ოღონდაც, პრობლემა მარტო ის კი არაა, ვინ და როგორ ნიშნავს, არამედ ვის ნიშნავენ. ბრიტანული მართლმსაჯულების უმადლესი ეშელეონები მთლიანად თერკანინან, საშუალოზე მაღალი სოციალური სტატუსის მქონე, კემბრიჯ/ოქსფორდ დამთავრებული მამაკაცებისაგან შედგება და ბევრის აზრით, ისინი იმთავითვე არ არიან მიუკრძობებელი ქალების, რასობრივი უმცირესობების თუ საერთოდ, საზოგადოებრივად მათთვის უცხო წრეების წარმომადგენელთა მიმართ.

მართალია, ამერიკის უზენაეს სასამართლოში, XX საუკუნე 50-იანი წლებიდან ერთი ადგილი შეკანინან მოსამართლეს კეთუნის, დღესდღეობით კი იქ ორი ქალია წარმოდგენილი, წევრებს შორის ზოგადად მაინც

ნეიტრალიტეტი
სრული ჩაურევლობა თუ მიუმხრობლობა; უარის თქმა "რომელიმე მხარეს" დადგომაზე. საერთაშორისო უთითართობებში, ნეიტრალიტეტი კანონიერი მდგომარეობაა, როცა სახელმწიფო ამკარად აცხადებს კონფლიქტსა თუ ომში საკუთარი ჩაურევლობის შესახებ და უარს ამბობს მხარი დაუჭიროს ან დაეხმაროს ამა თუ იმ მონაწილეს. როცა პიროვნულ დონეზეა საუბარი და საქმე მოსამართლეების, საჯარო მოხელეების, სამხედროების თუ სხვადასხვა თანამდებობის პირთა ნეიტრალიტეტისაა კეზა, ანუთ დროს, ზოგადად, პოლიტიკური სიმპატიებისა და იდეოლოგიური კავშირების არქონა, ენოვგარი პოლიტიკური "საჭურისობა" იგულისხმება ხოლმე. თუმცა, პრაქტიკულად მსგავსი რამ თითქმის გამოიხატულია და პოლიტიკური სიმპატიანტისპატიების თემაც მაშინ ხდება აქტუალური, როცა არაჯანსაღად აისახება უშუალო მოვალეობების შესრულებაზე.

სასამართლო დამოუკიდებლობა:

კონსტიტუციური პრინციპი, რომელიც შაკყარად მიჯნავს ხელისუფლების სასამართლო მტოს, ორი დანაწილსაგან; ძალაუფლების დანაწილების აუცილებელი პირობა.

სასამართლო ზედამხედველობა

ესა მართლმსაჯულების უფლება, "გადახედოს" და საყარადლოდ გააუქმოს კიდევ ხელისუფლების ორი სხვა შტოს მიერ მიღებული კანონები, დეკრეტები და სხვა სამართლებრივი აქტები. კლასიკური გაგებით სასამართლო ზედამხედველობის პრინციპი მომდინარეობს დაწერილი კონსტიტუციის არსებობიდან და შესაძლებლობას აძლევს სასამართლოებს აღკვეთონ "არაკონსტიტუციური", სახელმწიფოს უზენაეს კანონთან შეუსაბამოდ მიჩნეული შედეგები. რაც შეეხება იმ ტიპის სახელმწიფოებს, სადაც არ არის დაწერილი კონსტიტუცია, აქ სასამართლო ზედამხედველობა იმის დადგენით შემოიფარგლება, გადააჭარბა თუ არა დადგენილ უფლებამოსილებას აღმასრულებელი ხელისუფლების ამა თუ იმ წარმომადგენელმა. როგორც "კანონის მმართველობის" უმთავრესი წინაპირობა, სასამართლო ზედამხედველობის პრინციპი ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის ქვაკუთხედად ითვლება და, აჟად თუ კარგად, მართლმსაჯულების უზენაესობას უწყობს ხელს.

თეთრკანიანი ანგლო-საქი პროტესტანტები ჭარბობენ, რომლებიც ამერიკის საშუალო და მაღალ კლასებს განეკუთვნებიან. ავსტრალიაში და ზოგიერთ სხვა ქვეყანაშიც, მსგავსი ტენდენციების საპირწონედ სცადეს მართლმსაჯულებაში სოციალურად უფრო მრავალფეროვანი წარმომადგენლობა შეექმნათ ასე მაგალითად, XX საუკ. 80-იანი წლებიდან ავსტრალიაში მოსამართლეებად არა მხოლოდ არაქტიკოს-ადვოკატებს ირჩევენ, არამედ — საშეცნიერო წრეების წარმომადგენლებსაც კი.

ქმნიან თუ არა მოსამართლეები პოლიტიკას?

რამე რომ იყოს, მოსამართლეთა, როგორც "კანონთა ქურუმების" ამბები, რბილად ითქვას, გადაჭარბებულია. მათ არ ძალუბთ ბრმად მიყენენ კანონებს, რადგან არც ერთი დაწერილი კანონი არაა ერთმნიშვნელოვანი. ფაქტიურად, ისინი აზრს "ანიჭებენ" კანონს იმისდა მიხედვით, თუ რომელს ამოირჩევენ ყველა შესაძლო წაკითხვიდან. ამ გაგებით, ნებისმიერი კანონმდებლობა მოსამართლეთა "შემოქმედების" ნაყოფია. აქ ორი მომენტია გადამწყვეტი: ერთი, რომ რამდენად ცხადია და დეტალურად გაწერილი ესა თუ ის კანონი — როგორც წესი, ზოგადი ნორმები თუ საკონსტიტუციო პრინციპები სამართლებრივი ინტერპრეტირების უფრო ფართო შესაძლებლობას იძლევა; მეორე კი "დაწერილ" კონსტიტუციის არსებობა: სწორედ ამგვარი ტიპის დოკუმენტები ანიჭებს მართლმსაჯულებას კანონების სამართლებრივი გადახედვის შესაძლებლობას.

მართალია, ზოგჯერ ათელის წერტილად ინგლისურ კანონმდებლობაში 1610 წელს განხილულ დრ. ბონემის საქმეს მიიჩნევენ, მაგრამ რეალურად, სამართლებრივი შესწორებები მონაპოვრია და იგი იმდენად მსოფლიოში პირველი დაწერილი კონსტიტუციის მიღებას მოჰყვა. თუად ამერიკულ კონსტიტუციაში შესწორებების თაობაზე არაფერია ნათქვამი, მაგრამ მისი შინაგანი ლოგიკა იმთავითვე გულისხმობდა მსგავსი შესწორებების შეტანის გარდუვალობას. რამდენადაც კონსტიტუცია სახელისუფლებო ინსტიტუტების ქმედებათა ზოგად ნორმებს ადგენდა, მათ აშკარად სჭირდებოდათ ზედამხედველობა, რასაც მხოლოდ მართლმსაჯულება (კონკრეტულად — უზენაესი სასამართლო) გაართმევდა ყველაზე უკეთ თავს. სამართლებრივი შესწორების ძალის პირველი გამოცდა გახლდათ სასამართლოს თავმჯდომარის, ჯონ მარშალის გადაწყვეტილება "მარბერისა და მედისონის" საქმესთან დაკავშირებით (1803წ.); სწორედ მაშინ განაცხადა საჯაროდ უზენაესმა სასამართლომ, რომ 1789 წლის სამართლებრივი აქტი შეუთავსებელი იყო ამერიკული კონსტიტუციის "უზენაეს ნორმებთან" და სწორედ ამან აქცია ეს სასამართლო პოლიტიკურ ინსტიტუტად, რომელიც სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საღაო საკითხებს განსჯიდა და საბოლოო განაჩენსაც გამოიტანდა.

ზმირ შემთხვევაში, სწორედ უზენაესი სასამართლო უსწრებდა წინ კონგრესსა თუ პრეზიდენტს და სამომავლო საკანონმდებლო ინიციატივებს უშაბდებდა ნიდადგს — როგორც მაგალითად, XX საუკ. 60-იან წწ. სამო-

ქალაქო უფლებების რეფორმებთან დაკავშირებით ასევე, სწორედ უზენაესმა სასამართლომ დააყენა აბორტის აკრძალვის კონსტიტუციურობის საკითხი 1973 წელს, როცა არჩევითი ორგანოები თავს არიდებდნენ ამ უაღესად წინააღმდეგობრივ თემაზე საუბარს. მართალია, იმ პერიოდის სამართლებრივი აქტიუობის ინტენსივობა თანდათანობით შემცირდა — რესპუბლიკულ პრეზიდენტთა — ნიქსონის, რიგანისა და მამა-ბუშის კონსერვატიორული შეხედულებების გაყენებით, ოღონდ სასამართლო მაინც აგრძელებდა სიკვდილით დასჯისა თუ აბორტის შეზღუდვის საკითხების განხილვას. თუმცა, უზენაესი სასამართლოს პოლიტიკურად ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება ალბათ 2000 წლის ის ევრდიქტი გახლდათ, რომელმაც გააუქმა ფლორიდის უმაღლესი სასამართლოს გადაწყვეტილება და სადაო საპრეზიდენტო არჩევნებში გამარჯვებულად ჯორჯ ბუშ-მცირესი გამოაცხადა: ბევრის აზრით, ამ შემთხვევაში სასამართლომ სწორედ რომ "ამერიკელი ხალხის ნებასთან" გააიგივა თავი.

საქმეც ისაა, რომ ამგვარი სამართლებრივი შესწორებები მხოლოდ იმ შემთხვევაში შედეგიანი, სანამ მოსამართლენი მთლიანად დამოუკიდებელი რჩებიან სხვა სახელისუფლებო ინსტიტუტებისაგან. ეს კი, როგორც აღენიშნეთ, რეალურად ძალზე იშვიათად ხერხდება. ასე მაგალითად, არ უნდა დავივიწყოთ, რომ 2000 წლის საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგებზე მსჯელობისას, თავად უზენაეს სასამართლოში აზრი სწორედ პარტიული ნიშნით გაიყო ორად და საბოლოო გადაწყვეტილებაც რესპუბლიკელთა მტერი უმრავლესობამ განაპირობა. ევც არ იყოს, თუკი მოსამართლეს არა მარტო კანონების, არამედ თვით კონსტიტუციის თავისებურად "წაიკთხვა" შეუძლიათ, მათ კანონების შექმნასა და ზედამხედველობაზე ხელი არ მიუწევენებათ მაგალითად, 1958წ. პრეზიდენტი ეიზენჰაუერი იძულებული გახდა ფედერალური საჯარისო ნაწილები შეეყვანა არკანზასის შტატში, რათა 1954წ. სკოლებში სწავლების თაობაზე მიღებული, მანამდე უგულებელყოფილი დესეგრეგაციული კანონი ძალით აემოქმედებინა.

ოღონდ ევა — ნებისმიერ შემთხვევაში, როცა მოსამართლეები პოლიტიკის "კეთების" სურვილს ამჟღავნებენ, მათ დიდი სიფრთხილე და არსებული პოლიტიკური კულტურისა თუ საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინება მართებთ. 1970-იან წწ. პრემიერ-მინისტრ ინდირა განდის ავტორიტარული მმართველობის სტილით უკმაყოფილო ინდოეთის უმაღლესმა სასამართლომ განდი არჩევნების გაყალბებაში დაადანაშაულა და პოლიტიკური საქმიანობა 5 წლით აუკრძალა. მაგრამ იმის მიუხედავად, რომ უზენაესმა სასამართლომ ეს ევრდიქტი გააუქმა, განდიმ მაინც გამოაცხადა ქვეყანაში საგანგებო მდგომარეობა, რის შედეგადაც ასობით მისი მისი პოლიტიკური ოპონენტი ციხეში აღმოჩნდა. მართალია, თავის მხრივ, მართლმსაჯულებამ 1977 წლის მარტში საგანგებო მდგომარეობის გაუქმებით, დაკარგული ავტორიტეტის აღდგენა კი მოახერხა, მაგრამ შემდგომში ბევრად მეტი სიფრთხილით ეკიდებოდა არსებულ ხელისუფლებასთან ღიად დაპირისპირების შესაძლებლობას.

ის, რომ ვითომცდა მოსამართლეები გაუგონას ახდენენ პოლიტიკის პროცესებზე, კიდევ უფრო ნაკლებ სარწმუნოა დაწერილი კონსტიტუციების

სამართლებრივი აქტიუობა:
მოსამართლეთა სურვილი, არა მარტო განმარტონ კანონის არსი, არამედ არბიტრებადაც იქცნენ პოლიტიკური დეაკმათის დროს

არარსებობის პირობებში, რადგან ასეთ დროს არ არსებობს არანაირი კანონიერი სტანდარტი, რაც პოლიტიკური ნაბიჯებისა თუ სამთავრობო გადაწყვეტილებების კონსტიტუციურობას განსაზღვრავდა. ასე მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოს პარტლამენტი აბსოლუტურად დამოუკიდებელი და უზენაესი ორგანოა, ხოლო მართლმსაჯულება მას ექვემდებარება. 1688 წლის ბრიტანული "დიად რეოლუციამდე" მოსამართლეებს შეეძლოთ გვერდზე გადაედგოთ საპარლამენტო აქტები, თუკი ისინი ზოგადი კანონის პროცეპტებს არ ეთანხმებოდა; მაგრამ რეოლუციის მერე პარლამენტის მიერ მიღებული კანონების უზენაესობა დამყარდა და ეს პრაქტიკა შემდგომში არც არასოდეს შეცვლილა.

შეჯამება

◀ კონსტიტუცია კანონთა კონაა, რომელიც მიზნად ისახავს სახელისუფლებო ინსტიტუტების დანიშნულებისა თუ უფლება-მოვალეობების დადგენას და ურთიერთობათა განსაზღვრას სახელმწიფოსა და პირიქნებას შორის.

◀ კონსტიტუციას ეკისრება სახელმწიფო ძალაუფლების ლეგიტიმაცია, კერძო მოქალაქეთა დაცვა სახელმწიფოს მხროვ ძალადობისაგან, სახელისუფლებო მიზნებისა და ღირებულებების გამოკვეთა, დამოუკიდებელი სახელისუფლებო საქმიანობის ხფეროს განსაზღვრა.

◀ თუმცა, გვარიანი სხვაობაა კონსტიტუციის შინაარსსა და რეალურ პოლიტიკას შორის. კონსტიტუცია მხოლოდ მაშინაა ქმედითი, თუკი მას პოლიტიკური კულტურა უმაგრებს მხარს, როცა მას იცავენ და პატოს სცემენ მმართველები, როცა იგი უზიანება გაბატონებული ჯგუფების ინტერესებს და შესაძლებელი ხდება მისი "მორგება" ცვალებად პოლიტიკურ გარემოებებთან.

◀ უაღესად წინააღმდეგობრივია ურთიერთობები კანონმდებლობასა და პოლიტიკას შორის. სამოქალაქო თავისუფლებებსა და ადამიანის უფლებებზე მომართული ლიბერალური თეორიები კანონის მოქმედების არეალის შემოფარგვლაზე ამახვილებს ყურადღებას და კანონმდებლობაშიც "მოწყესრიგებული ყოფის" გარანტს ხედავს. თუმცა, კონსერვატორთა თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია კავშირი კანონმდებლობასა და საზოგადოებრივ მდგრადობას შორის: მათი აღიარებით, კანონი უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს საზოგადოებრივი ზნეობის დამკვიდრების მხროვ.

◀ კანონმდებლობის პოლიტიკისაგან გამოცალკეება მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობისა და არაპარტიულობის დაცვით ხერხდება. თუმცა, ეს დამოუკიდებლობა არცთუ ისე იოლი მისაღწევია — მართლმსაჯულების სისტემაში სხვადასხვა თანამდებობებზე დანიშნვის პროცესში პოლიტიკური ინსტიტუტების ხშირი ჩარევის შედეგად. მართლმსაჯულების მიუკერძოებლობას ისიც ართულებს, რომ თითქმის არსად მოსამართლეთა

"კასტა" საზოგადოების ფართო ფენების "სარკე" არაა. ასე მაგალითად, დასავლეთ პოლიარქიებში ამ თანამდებობაზე, როგორც წესი, თუთრკანიანი, მატერიალურად უზრუნველყოფილი, შედარებით ასაკოვანი მამაკაცები ინიშნებიან.

« რამდენადც კანონს შინაარსით სწორედ მოსამართლენი „ტვირთვენ“, ისინი ძალაუფლებად პოლიტიკურ პროცესშიც ერთვებიან. მათი გუგუნა იმისდა მიხედვით განიზომება, რამდენად მკაფიოდ და დეტალურადაა ჩამოყალიბებული კანონი, რამდენად იძლევა ინტერპრეტაციის საშუალებას, დაწერილი თუ დაუწერელი კონსტიტუცია მოქმედებს ქვეყანაში, და აქეთ თუ არა მოსამართლეებს სამართლებრივი შესწორებების შეტანის უფლება მინიჭებული.

კითხვები განსასჯელად

« რამდენად სასარგებლოა კონსტიტუცია, როგორც პოლიტიკური "გზამკვლევი?"

« რა ფაქტორები განაპირობებს მმართველთა ატრეისციემის ხარისხს საკუთარი კონსტიტუციებისადმი?

« მიუყურეთ თუ არა დაწერილ კონსტიტუციებსა და უფლებათა დეკლარაციებს უშუალოდ მართლმსაჯულების ტირანიისაკენ?

« რა ვითარებაში შეიძლება ჩაითვალოს გამართლებულად კანონდარღვევა?

« სასურველია თუ არა კანონმდებლობის პოლიტიკისაგან გამოიჯუნა და თუ ასეა, რატომ?

« რამდენად საიმედოა დაცული მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობა რეალურ ცხოვრებაში?

« რამდენად ანგარიშგასაწეია, რომ მართლმსაჯულების სოციალური შემადგენლობა მთელი საზოგადოების სპექტრს არ ასახავს?

დამატებითი საკითხავი

Alexander, L. (Ed.), *Constitutionalism: Philosophical Foundations* (Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1998).

Bogdanor, V. (Ed.), *Constitutions in Democratic Politics* (Aldershot: Gover, 1988).

Davis, R., *Electing Justice: Fixing the Supreme Court Nomination Process* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2005).

Lane, J.-E., *Constitutions and Political Theory* (Manchester: Manchester University Press, 1996).

საკანონმდებლო ორგანოები

"პარლამენტი სხვა არაფერია, თუ არა მეტ-ნაკლებად მოცლილი ხალხის დიდი თავყრილობა"

უილტერ ბეიჯაოთი, ინგლისური კონსტიტუცია (1867)

საკანონმდებლო ორგანოებს (პარლამენტი ერქმევა მას თუ ასამბლეა) საკანონო ადგილი უეკუიათ სახელისუფლებო იერარქიაში. ტრადიციულად, ისინი განსაკუთრებული პატრიისციემითა და სტატუსით სარგებლობდნენ, როგორც ხელისუფლების საჯარო, დემოკრატიული ბუნების გამომხატველნი. ასე მაგალითად, ყველა დაწერილი კონსტიტუციაში აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებებთან შედარებით, მათ უპირატესი, უფრო საპატიო ადგილი ეთმობათ ამგვარი პატრიისციემის მიზეზი კი ისაა, რომ უმთავრესად, საკანონმდებლო ორგანოებში ხალხის რჩეული, ღირსეული ადამიანებია წარმოდგენილი და არა გამოუყვანილი მოხელეები. მეტიც, ისინი ეროვნული სათათბიროს, საზოგადოებრივი ფორუმის ფუნქციას ასრულებენ, სადაც ღიად ზდება სამთავრობო პოლიტიკისა და საჭირობოროტო საქმეებს განხილვა. უმრავლეს შემთხვევებში, მათ კანონის შექმნის ოფიციალური უფლება აქვთ მინიჭებული, რაც შესაძლებლობას აძლევთ ზეგუელენა მოხდინონ და განსაზღვრონ კიდევ საჯარო პოლიტიკის გეზი. თუმცა, ფართოდ გავრცელებული აზრის თანახმად, XX საუკუნეში საპარლამენტო ძალაუფლებამ თანდათანობით შესუსტდა და საკანონმდებლო ორგანოთა მნიშვნელობაც, ზოგადად, დაკნინდა. ზოგიერი მათგანი, მართალია, ჯერაც სერიოზულ გუელენას ინარჩუნებს პოლიტიკურ პროცესზე, საკანონმდებლო ორგანოთა უმრავლესობა მაინც უბრალო "სალაყობების" დონემდე დევიდა და დღეს სხვა ინსტიტუტებში მიღებული გადაწყვეტილებების "ნოტარიალურად დამოწმების" როლს თუდა ასრულებს.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკანონმდებლო ორგანოები:

- < რა არის "საკანონმდებლო ორგანო"?
- < რით განსხვავდება მმართველობის საპარლამენტო და საპრეზიდენტო სისტემები?
- < რა ძირითადი დანიშნულება გააჩნია საკანონმდებლო ორგანოს?
- < რა პრინციპით ზდება მათი მოწყობა და რით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან მათი შიდა სტრუქტურები?
- < ძირითადად, რა განაპირობებს საპარლამენტო ძალაუფლებას?
- < რამ გამოიწვია საკანონმდებლო ორგანოთა დაკნინება და რამდენად სერიოზულია ეს პროცესი?

საკანონმდებლო ორგანოთა მნიშვნელობა
საპარლამენტო და საპრეზიდენტო სისტემები.
საკანონმდებლო ორგანოთა დანიშნულება.

საკანონმდებლო ორგანოთა სტრუქტურა
ერთი პალატა თუ ორი?
საკომიტეტო სისტემები.

საკანონმდებლო ორგანოთა საქმიანობა
რამდენად განსაზღვრავს პოლიტიკას საკანონმდებლო ორგანოები?
რატომ შესუსტდა საკანონმდებლო ორგანოთა როლი?
მოსალოდნელია თუ არა მათი ხელახალი აღზრდა?

შეჯამება/კითხვები
განსახილველ/დამატებითი საკითხავი

შარლ-ლუი დე მონტესკიე (1689-1775)

ფრანგი ფილოსოფოსი, არისტოკრატი, ეპიკური და მწიგნობარი. პირველი აღიარება "სპარსულმა წერილებმა" (1721) მოუტანა. მისი შემდეგი — "კანონთა გონი" (1748) პოლიტიკური და საკანონმდებლო საკითხთა ფუნდამენტურ კვლევას

წარმოადგენს. მონტესკიე საპარლამენტო ლიბერალიზმს უჭერდა მხარს და ლოკის იდეებს იზიარებდა. მისი აზრით, მმართველობის შესაძლო ტირანიის წინააღმდეგ მხოლოდ ხელისუფლის ძალაუფლების დანაწევრებით თუ მოხერხდებოდა.

პარლამენტო ორგანოთა მნიშვნელობა

თითქმის ერთი და იგივე დანიშნულების მქონე პოლიტიკურ ინსტიტუტებს სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა სახელი ჰქვიათ კონგრესი (ა.შ.შ.), ეროვნული ასამბლეა (საფრანგეთი), წარმომადგენლობითი პალატა (იაპონია), პარლამენტი (ხინგაპური, საქართველო, გაერთიანებული სამეფო), დეპუტატთა სათათბირო (ესპანეთი) და სხვ. შედარებით პოლიტიკის მკვლევარები ჩვეულებრივ, ამგვარ ორგანოებს ასამბლეად, საკანონმდებლო ორგანოდ ან პარლამენტად მოიხსენიებენ ხოლმე.

საპარლამენტო მმართველობა

მმართველობის საპარლამენტო სისტემა აღმასრულებელი და საკანონმდებლო შტოების შერწყმას გულისხმობს და შემდეგი ნიშან-თვისებებით გამოირჩევა:

- < მთავრობა საპარლამენტო არჩევნების შედეგების მიხედვით, ხელისუფლებაში უმრავლესობით მოსული პარტიის წევრებისაგან ყალიბდება და ცალკე მთავრობის არცერთი წევრის არჩევა არ ხდება.
- < მთავრობაში, ჩვეულებრივ, უმრავლესობის მქონე პარტიის ან პარტიათა ლიდერები მოდიან.
- < მთავრობა ქასუხისმგებელია საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე იმ თვალსაზრისით, რომ მისი ნდობით სარგებლობს და ამ ნდობის დაკარგვის შემთხვევაში, ჩვეულებრივ, მისი გადადგომაც ხდება.
- < მმართველობის ამგვარ მოდელში აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობა "კონკრეტურად" ხორციელდება, კაბინეტური პრინციპის შესაბამისად.
- < რამდენადაც მთავრობის მეთაური (უფრო ზშირად – პრემიერ-მინისტრი), საპარლამენტო ნომენკლატურაა, ქვეყანაში სხვა სახელმწიფო მეთაურიც უნდა არსებობდეს — კონსტიტუციური მინარქი თუ არააღმასრულებელი ფუნქციებით აღჭურვილი პრეზიდენტი.

სახელის მიუხედავად, მსგავსი ორგანოს უპირველესი დანიშნულება კანონმემოქმედებაა: საერთოდ კი, სულ სამი სახელისუფლებო შტო გამოიყოფა, რომელთაგანაც:

საკანონმდებლო *ქმნის* კანონს, და უზრუნველყოფს კანონმდებლობის ამოქმედებას.

აღმასრულებელი ადახრულებს კანონს.

სასამართლო — განმარტავს კანონს და არბიტრის ფუნქციას ასრულებს.

ხელისუფლების საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო შტოებზე დაყოფა ძალაუფლების დანაწილების პრინციპს ემყარება და მონიტესიკეს დროიდან იღებს სათავეს. თუმცადა, საქმე აქ უფრო რთულადაა: ფორმალურად “საკანონმდებლოდ” მიჩნეული ინსტიტუტები იშვიათად სარგებლობენ კანონმემოქმედების ერთპიროვნული უფლებით ასე მაგალითად, კანონის შექმნის შესაძლებლობა გააჩნია აღმასრულებელ ხელისუფლებასაც, რომელიც თავისი დეკრეტებითა თუ განკარგულებებით ძალზე ხშირად არათუ ზეჯუღენას ახდენს, არამედ მთლიანად განსაზღვრავს კიდევ რეალურ საკანონმდებლო პროცესს. თანაც, კანონმდებლობის ამოქმედება საკანონმდებლო ორგანოს მხოლოდ ერთ-ერთი და არა მინცადამაინც უმნიშვნელოვანესი დანიშნულებაა.

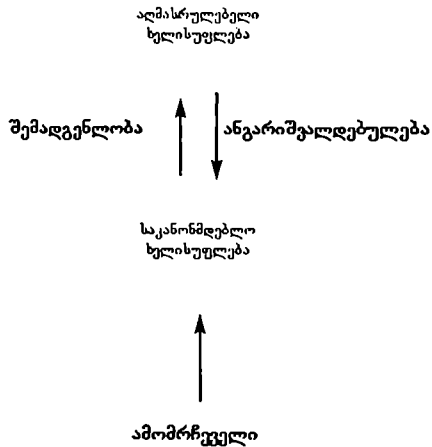
საპარლამენტო და საპრეზიდენტო სისტემები

ნებისმიერი პოლიტიკური სისტემის უმთავრესი მახასიათებელი პარლამენტსა და მთავრობას, ანუ — საკანონმდებლო ორგანოსა და აღმასრულებელ ხელისუფლებას შორის ურთიერთობაა. განსაკუთრებულ შემთხვევებში კი შეიძლება “საკანონმდებლო მმართველობა” ჩამოყალიბდეს, როცა აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ძალაუფლება მთლიანად საკანონმდებლო ორგანოში იყრის თავს და ცალკე აღმასრულებელი ხელისუფლება არც არსებობს. ასეთი სისტემა იყო, მაგალითად, მცირე ხნის მანძილზე, საფრანგეთში, როცა ქვეყანას, საფრანგეთის რევოლუციის დროს, რუსოს რადიკალური დემოკრატიის იდეების გამტარებელი რობესპიერი და იაკობინელები ჩაუდგენენ სათავეში. რაც შეეხება კომუნისტურ რეჟიმებს, იქ ორივე ეს შტო ერთნაირად მორჩილებდა მმართველი პარტიის უპირობო აუტორიტეტს. თუმცა, როგორც წესი, ეს ურთიერთობები ორიდან ერთი ინსტიტუციონალური მოწყობის პრინციპს ევრება ხოლმე: მმართველობის საპარლამენტო ან საპრეზიდენტო სისტემას.

ლბერალური დემოკრატიის ქვეყნების უმრავლესობა საპარლამენტო მმართველობის ამა თუ იმ ფორმას ანიჭებს უპირატესობას. ხშირად ეს ბრიტანული პარლამენტის მოდელის ევრვარი ასლია. “პარლამენტთა დედად” წოდებული უესტმინსტერის პარლამენტი XIII საუკ. შეიქმნა, როდესაც მეფის კარზე ქალაქის შეძლებული ფენის წარმომადგენლები დაუშვეს. XIV საუკ. განმავლობაში ორი სხვადასხვა (თუმთა და ლორდთა) პალატა ყალიბდებოდა — სადაც წარმოდგენილნი იყვნენ როგორც რაინდები და შეძლებულნი, ასევე დიდგვაროვანი და ღვთისმსახურნი. თუმცა, პარლამენტის უზენაესობა სამეფო ხელისუფლებასთან მიმართებაში მხოლოდ 1688

წლის "დიადი რეეოლუციის" შემდეგ აღიარეს, ხოლო მის წინაშე მთაურობის ანგარიშ-ვალდებულება მხოლოდ XIX საუკ. დემოკრატიულმა ძვრებმა უზრუნველყო.

ნახ. 16.1 მმართველობის საპარლამენტო სისტემა

მსგავსი საპარლამენტო სისტემები ჩამოყალიბდა გერმანიაში, შვედეთში, ინდოეთში, იაპონიაში, ახალ ზელანდიასა და ავსტრალიაში. მათი მთავარი მახასიათებელი ისაა, რომ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლება შერწყმულია: მთაურობა საპარლამენტოა იმ თვალსაზრისით, რომ მას საკანონმდებლო ორგანო აყალიბებს და ანგარიშსაც მოითხოვს მისგან. ამგვარ სისტემათა უპირატესობა ქმედითუნარიან და თან პასუხისმგებელ ხელისუფლებაში უნდა ვეძიოთ. მისი ქმედითუნარიანობა განპირობებულია საკანონმდებლო ორგანოს მიერ გაცხადებული ნდობით, რაც ხშირ შემთხვევაში, უზრუნველყოფს კიდევ მისი საკანონმდებლო პაქეტის "გატანას". მოკლედ, ამგვარ მთაურობას "ხელი არ ეშლება". თუმცა, პასუხისმგებელი ხელისუფლება საკუთარ მდგომარეობას მხოლოდ მანამდე ინარჩუნებს, სანამ საკანონმდებლო ორგანოს ნდობით სარგებლობს. თეორიულად, სწორედ მასა აქვს უზენაესი ძალაუფლება და საბოლოო სიტყვაც მას ეთქმის — ანუ მთაურობის დათხოვნა შეუძლია.

“პასუხისმგებელ მთაურობა:
მთაურობა, რომელიც არჩეული საკანონმდებლო ორგანოსა და შესაბამისად, ხალხის წინაშეა ანგარიშვალდებული.

სამწუხაროდ, საპარლამენტო სისტემები ხშირად ვერ ამართლებენ ხოლმე ამ დიდ მილოდინს: რა თქმა უნდა, არსებობს შეედეთის მაგალითი, სადაც იქაურ რიკსდავს ძლიერი პოლიტიკური გავლენა აქვს და მუქარის

ენით მთავრობასთან ლაპარაკი არ სჭირდება, მაგრამ საპარლამენტო მმართველობა ხშირად აღმასრულებელი ხელისუფლების უპირატესობის ნიშნითაა ხოლმე დაღდასმული. ასეა, ვთქვათ, გაერთიანებულ სამეფოში, სადაც მკაცრი პარტიული დისციპლინისა და არაპროპორციული საარჩევნო სისტემის ერთობლიობა თითქმის ყველა მთავრობას აძლევს პარლამენტის კონტროლის საშუალებას — თუნდა პალატში მორჩილი და ერთგული უმრავლესობის წყალობით ამან ათქმევინა ლორდ ჰელშემს (1976): ბრტანული მთავრობა, უბრალოდ, არჩეული დიქტატორიაო.

სხვაგან საპარლამენტო სისტემებს მთავრობის სისუსტესა და პოლიტიკურ არასტაბილურობასაც ხშირად აბრალებენ. ჩვეულებრივ, ეს იქ ხდება, სადაც პარტიული სისტემა ფრაქციული ტიპისაა და პროპორციული საარჩევნო სისტემა ბატონობს. ასე მაგალითად, საფრანგეთის IV რეპუბლიკის არსებობის პერიოდში (1945-58), 12 წელიწადში 25 მთავრობა შეიცვალა. ამ დროის მანძილზე ვერც ერთმა მთავრობამ ყურ მოიპოვა მყარი უმრავლესობის მხარდაჭერა ეროვნულ ასამბლეაში, სადაც მემარცხენე კომუნისტებიცა და მემარჯვენე გოლისტებიც ერთნაირი სიმსუსეთი უპირისპირდებოდნენ არსებულ რეჟიმს. მსგავსი პრობლემები იყო ომისშემდგომ იტალიაშიც — იქ 1945-2001 წწ. არც მეტი, არც ნაკლები, 59 მთავრობა შეიცვალა. ოღონდ ამგვარი პოლიტიკური უძრობა შესაძლოა, მოჩვენებითიც იყოს: იმავე იტალიის მაგალითით თუ ემსჯელებთ, მთავრობის შეცვლა არა პოლიტიკურ ციებ-ცხელებას, არამედ მხოლოდ მინისტრების პროტყველების გადანიჭვრეტას იწვევდა და ისიც — არა ყოველთვის რიგგარეშე არჩევნების შედეგად.

საპარლამენტო სისტემის ალტერნატიული მოდელი საპრეზიდენტო მმართველობაა და ის ძალაუფლებათა მკაცრი დანაწილების პრინციპს ემყარება. იგულისხმება, რომ პარლამენტი და აღმასრულებელი ხელისუფლება კანონით ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია — ორივე ცალ-ცალკე არჩეული. ამის კლასიკური მაგალითი ა.შ.შ. გახლავთ, სადაც “დამფუძნებელი მამები” იმდენად უფროხონდნენ საპრეზიდენტო ინსტიტუტს ბრიტანულ მონარქიას არ ჩანაცვლებოდა, რომ იმთავითვე მეტისმეტად ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმოქმნის შესაძლებლობა მინიმუმადე დაიყვანეს. ამის შედეგად მიღებული სისტემა ე.წ. კონტროლისა და ბალანსის თარგზეა აწყობილი. კონგრესი, ამერიკის პრეზიდენტის ადმინისტრაცია და უზენაესი საამართლო ცალ-ცალკე ინსტიტუტებია იმ თვალსაზრისით, რომ თანამდებობრივ შეთავსებები აქ გამოირიცხება, თუმცა ურთიერთკონტროლი კი — შესაძლებელი. ასე რომ, თუ კონგრესის კანონის მიღება შეუძლია, პრეზიდენტს — მისი დაბლოკვის უფლება აქვს; თუმცა კონგრესი მაინც გაიტანს იგივე კანონს იმ შემთხვევაში, თუკი მას ორივე პალატის 2/3 დაუჭერს მხარს. სწორედ ასევე, პრეზიდენტს უფლება აქვს დაინიშნოს აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლების უმაღლესი რანგის მოხელეები, თუმცა საამისოდ მას ზედა პალატის — სენატის თანხმობა ესაჭიროება.

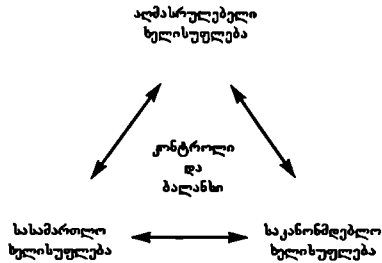
ძალაუფლებათა გამოჯენა ეს დიქტატორა გულისხმობს, რომ ხელისუფლების სასჯე ფუნქცია (საკანონმდებლო. აღმასრულებლო და სასამართლო) სამმა შტომ დამოუკიდებლად უნდა განახორციელოს. საბოლოო მნიშინ ორისუფლების დაცვა და ტირანის საყროხის აღმოცენება. ძალაუფლების გამოჯენა დამოუკიდებლობის გარდა, საგარ

ურთიერთდამოკიდებულბა სა(გულისხმობს, რამაც შეტოებს შორის კონტროლი და ბალანსს უნდა უზრუნველყოს. ეს პრინციპი ყველანავე მკაცრად ამერიკის შერეობულ შტატებშია დაცული. სადაც ძალაუფლების გამოჯენა კონსტიტუციის ქვეთხედი. თუმცა, ამა თუ იმ ფორმით ეს დიქტორინა ყველა დიბერალურდემოკრატიულ სახელმწიფოში მოქმედებს.

უძრობა: პოლიტიკური “დამბლა”, რასაც ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლების არარსებობა იწვევს და თავის მხრე, ამის მიხეზბი საკანონმდებლო ორგანოსა თუ თავად საზოგადოების დიდი სიჭრელა.

კონტროლი და ბალანსი: ინსტიტუციური დანაწილების შედეგად, სახელისუფლებო სისტემაში დამყარებული შიდა ურთიერთობანი.

ნახ. 16.2 ძალაუფლების დანაწილება

ამერიკის გარეთ, ამ ტიპის საპრეზიდენტო სისტემების იმიტაცია ხდება ლათინურ ამერიკაში; საფრანგეთში კი, V რესპუბლიკის დროს, “ნაჯარი”, ე.წ. ნახეერად-ხაპრეზიდენტო სისტემა ჩამოყალიბდა. ამ სისტემაში “ორმაგი აღმასრულებლის” ფუნქციას ასრულებენ ცალკე არჩეული პრეზიდენტი და პრემიერ მინისტრი თავისი კაბინეტით, რომელიც ეროვნული ასამბლეის წევრებისაგან ყალიბდება და მინისტრებიც უშუალოდ ამ საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე არიან ანგარიშვალდებული. მსგავსი სისტემის ქმედითუნარიანობა დიდადაა დამოკიდებული პრეზიდენტის პიროვნულ ავტორიტეტსა და პოპულარობაზე და ეროვნული ასამბლეის პოლიტიკურ შემაღველობაზეც.

საპრეზიდენტო სისტემის მთავარი ღირსება ისაა, რომ საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებების გამიჯვნით ისინი პიროვნული უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვას უწყობენ ხელს. პოპსის თქმით, “თვისუფლება — დაქუცმაცებული ძალაუფლებაა”. ა.შ.შ.-ში მაგალითად, აღმასრულებელი ხელისუფლების გაბატონების საფრთხეს კონგრესისათვის მინიჭებული ფართო უფლებების სპექტრი ანეიტრალებს: კონგრესს უფლება აქვს არა მარტო გადასახადები გაზარდოს, არამედ ომიც კი გამოუცხადოს ვინმეს; სენატს ხელშეკრულებათ რატიფიცირება და საპრეზიდენტო განკარგულებების დადასტურება ეკისრება, ხოლო ორივე პალატას ერთად — შეუძლიათ საქმე აღძრან პრეზიდენტის წინააღმდეგ და სრული უნდობლობაც გამოუცხადონ. თუმცა, მსგავსი “დაქუცმაცება” შესაძლოა, გარკვეულ საფრთხეებსაც შეიცავდეს.

ამ სისტემის კრიტიკოსნი ამტკიცებენ, რომ რაკილა პრეზიდენტს შეთავაზების, კონგრესს კი — უარყოფის უფლება გააჩნიათ, ამან შესაძლოა, ინსტიტუციური ჩიხისკენ, ანუ სახელისუფლებო კრიზისისკენ წაიყვანოს ქვეყანა. ამის შესაძლებლობა მით უფრო საფარაულო ხდება, როცა ერთის

მხრო თეთრ სახლს, მეორეს მხრო კი — კაპიტალიზმის ბორცვზე მოკალათებულ კონგრესს, ურთიერთდაპირისპირებული პარტიები აკონტროლებენ. თუმცა, როგორც კარტირის პრეზიდენტობისას აღმოჩნდა, ბოლომდე იდილიური ვითარება არც მაშინაა, როცა ორივე სახლისუფლებო შტო ერთი და იმავე პარტიის ხელშია. მსგავსი პრობლემა საფრანგეთშიც, სადაც პოლიტიკური თანაარსებობის აუცილებლობა ჩნდება, როცა პრეზიდენტი იძულებულია პრემიერ-მინისტრის კოსტზე პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეს შევედოს — როგორც ეროვნული ასამბლეის ოპოზიციური უპრადლესობის რჩეულს.

საკანონმდებლო ორგანოსა და დანიშნულება

მართალია, საკანონმდებლო ორგანოს როლი განსხვავებულ სახელმწიფოებსა და სისტემებში სხვადასხვაგვარია, ის ნებისმიერ შემთხვევაში მაინც საკმაოდ რთულ საქმეს ასრულებს. უპირველეს ყოვლისა, ასეთ ორგანო აკავშირებს ხელისუფლებასა და ხალხს; მას შეუძლია როგორც ხელისუფლების მხარდაჭერა და რეჟიმის გამტკიცება, ასევე — იგივე ხელისუფლების იძულება, საზოგადოების სურვილები და მოთხოვნები გაითვალისწინოს. საკანონმდებლო ორგანოსა ძირითადი დანიშნულებაა:

კანონმდებლობის შექმნა
წარმომადგენლობითობის უზრუნველყოფა
პოლიტიკური პროცესების ზედამხედველობა
პოლიტიკური ინსტიტუტების დაკომპლექტება
კანონიერების შენარჩუნება.

კანონშემოქმედება

კანონების შექმნა ხშირად პარლამენტისა თუ ასამბლეის უშუალოდ დანიშნულებად მიიჩნევა, თუნდაც მათი სახელწოდებიდან გამომდინარე. ეს ორი მიზეზითაა განპირობებული: ჯერ ერთი, საკანონმდებლო ორგანო ის საკრებულოა, სადაც ღიად შეიძლება შემოთავაზებულ კანონპროექტებზე მსჯელობა და კამათი; და მეორე: თავად მათი მოწყობის წესი გულისხმობს, რომ კანონებს უშუალოდ “ხალხი ქმნის”. მაგრამ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საკანონმდებლო ორგანო იშვიათად ფლობს ერთპიროვნულ საკანონმდებლო უფლება-მოსილებას და საკონსტიტუციო სამართალი, როგორც წესი, მისი კომპეტენციის მიღმა რჩება. ასე მაგალითად, ირლანდიაში საკონსტიტუციო შესწორებები რეფერენდუმების, ბელგიაში კი — განსაკუთრებული საკონსტიტუციო შეთანხმებების საფუძველზე ხორციელდება. აღმასრულებელი ხელისუფლების უმაღლეს პირებს (მაგ. საფრანგეთის პრეზიდენტს) შეუძლია კანონის ძალით აღჭურვოს საკუთარი დადგენილება, ხოლო ამერიკის პრეზიდენტს — უკვე მიღებულ კანონებზე ვეტოს დადების უფლება აქვს. ევროპარლამენტი საერთოდ არ წარმოადგენს საკანონმდებლო ორგანოს, რამდენადაც საერთოევროპულ კანონებს, ძირითადად, მინისტრთა საბჭო განსაზღვრავს. თვით გაერთიანებულ

თანაარსებობა: ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემებისათვის დამახასიათებელი იმგვარი ვითარება, როცა პრეზიდენტს ოპოზიციური პარტიისა თუ პარტიების კონტროლქვეშ მყოფი მთავრობასთან და საკანონმდებლო ორგანოსთან უწყის თანამშრომლობა.

სამეფოშიც კი, სადაც პარლამენტს უზენაესი სახელისუფლებო ორგანოს სტატუსი კანონითა აქვს მინიჭებული, მინისტრები ხშირად დამოუკიდებლად, ოღონდ შესაბამისი პროცედურების გავლით, იღებენ კანონებს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ პარლამენტებს, ზოგადად, საკანონმდებლო ინიციატივის მცირე რესურსი გააჩნიათ კანონპროექტებს, როგორც წესი, აღმასრულებელი ხელისუფლება ქმნის — რომელსაც მეტი ორგანიზაციული ერთგუროვნება ახასიათებს და უშუალოდ შეუძლია მიიღოს სპეციალისტების რჩევა თუ აუცილებელი ინფორმაცია მართვის კურსის შესაბამისებლად. ბრიტანულ პარლამენტის წევრებს კერძო საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება კი აქვთ, ოღონდ ეს იმ შემთხვევაში განიხილება, თუკი მთავრობა დროს გამოანახავს საკუთარი საკანონმდებლო პროგრამებზე მსჯელობის შემდეგ. ამჟამად, განვითარებული მსოფლიოს ყველაზე დამოუკიდებელ და ძლიერ საკანონმდებლო ორგანოში — ამერიკის კონგრესში განხილული კანონების 80% პრეზიდენტის ინიცირებულია. ასევე შეზღუდულია პარლამენტის უფლება-მოხილება უარყოს, ან შესწორება შეიტანოს შემოთავაზებულ კანონებში. ასე მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში პარლამენტი უფრო კანონების მიღების საშუალებაა, ვიდრე წყარო.

წარმომადგენლობითობა

საკანონმდებლო ორგანო, როგორც დამაკავშირებელი რგოლი ხელისუფლებასა და ხალხს შორის, თეორიულად მაინც, მნიშვნელოვან როლს თამაშობს წარმომადგენლობის თვალსაზრისით ეს კარგად გამოჩნდა ჯერ კიდევ XVIII საუკუნეში, როცა 13 ამერიკულმა კოლონიამ ჯახყი წამოიწყო ბრიტანეთის მმართველობის წინააღმდეგ, დეიზით: "თუ ჩვენი წარმომადგენლობა არ გვეყოლა, არც ბეგარას გადავიხდით!" ასევე, მისი ძალა პოლიტიკურ სისტემაში დემოკრატიულობის დონის განსაზღვრის უტყუარ ნიშნადაც ითვლება. თუმცა, ჯერ კიდევ საკითხავია, სინამდვილეში რამდენად წარმატებით ხორციელდება ეს წარმომადგენლობითი ფუნქცია.

წარმომადგენლობა თავისთავად, რთული პრინციპია და მას რამდენიმე ურთიერთდაპირისპირებული ნიშანთვისება გააჩნია. ასე მაგალითად, საპარლამენტო სისტემის ბრიტანული, ამ ქვეყნის ტრადიციებზე აღმოცენებული, ე.წ. უესტმინსტერული მოდელი პარლამენტის წევრებს იმ ნდობით აღჭურვილ პირებად განიხილავს, რომელთა უპირველესი პასუხისმგებლობაც საკუთარი ჭკუა-გონებით მოქმედებაა — ამომრჩეველთა ნების შესაბამისად. თუმცა, ბერკისეული ეს გაგება, რაც დეპუტატს დამოუკიდებელ მოთამაშედ სახავს, თანამედროვე ვითარებაში აშკარა წინააღმდეგობაში მოდის იმ პარტიულ დისციპლინასთან, რაც დღევანდელი საკანონმდებლო ორგანოების უმრავლესობაში შეინიშნება. წარმომადგენლობის საპირისპირო თეორია, ანუ სამანდატო დოქტრინა, წარმომადგენლობის პრინციპის განხორციელების მთავარ საშუალებად სწორედ პარტიებს მიიჩნევს და არა ზოგადად საკანონმდებლო ორგანოს.

მაგალითად, ამერიკის კონგრესსა თუ სენატში ერთი სული აქვთ მოცემულ ორწლიან ვადაში მოასწრონ და საკუთარი ამომრჩეულებისთვის "გააკეთონ რამე" — პირადი ურთიერთობებისა თუ შეთანხმებების ხარჯზე; მათვის ახალი პოლიტიკური ინიციატივებით გამოსვლაზე უფრო უპირანი პრეზიდენტის პროგრამების დაბლოკვაა. საკანონმდებლო ორგანოები, საბოლოო ჯამში, კრძოლ ინტერესთა წარმომადგენლობად იქცევა ხოლმე — და განსაკუთრებით ეს პ.შ.შ.-ზე ითქმის, სადაც 1999-2000 წწ. კონგრესის არჩევნები ძირითადად, კერძო ბიზნესის მხრიდან დაფინანსდა და ამაზე 1,2 მილიარდი დოლარი დიხარჯა.

პასუხისმგებლობა: ეს ტერ-
მინა ორგანოებში შეიძლება
ჩინას გაიგებოდა — ერთი
მნიშვნელობით ესაა
გულისხმობიერი, გორიერული
ან ზნეობრივად
გამართლებული მოქმედება,
სხვა იძულებითი ალტერნა-
ტივის არსებობის
შესთხვევაში; შესაბამისად,
ხელისუფლებამ შეიძლება
თავი "პასუხისმგებლობის
მქონედ" მიიჩნოს, როცა
იგი წინააღმდეგობას უწევს
ამომრჩევლის წრეს, სას-
წორზე აკედებს საკუთარ
პოპულარობას და იმ გეზს
ირჩევს, რომელიც
საბოლოო ჯამში, უფრო
ხელსაყრილი აღმოჩნდება
საზოგადოებრივი ინტერესე-
ბის თვალსაზრისით მკორეს
მხრივ, პასუხისმგებლობა
ანგარიშვალდებულებას
ნიშნავს; ასეთ დროს
მოაზრება რაღაც უფრო
მგალი ავტორიტეტის
არსებობა, რომელიც
პიროვნებასა თუ ინსტი-
ტუტს აქვემდებარებს და
ავტორიტეტს, ასეთ დროს
ხელისუფლება პასუხისმგე-
ბლობის მქონედ ითვლება,
თუკი მისი ქმედება
გამჭირვალეა და პარლა-
მენტს მთავრობის
გადაყენების უფლებაც
გაჩნია.

საბჭოთა კავშირსა და სხვა კომუნისტურ ქვეყნებში, სადაც არ არსე-
ბობდა არჩევანის მრავალფეროვნება და პარტიული კონკურენცია, წარმომად-
გენლობა იმისდა მოხდევით განისაზღვრებოდა, საზოგადოების რამდენად
ფართო ფენები იყვნენ წარმოდგენილნი საკანონმდებლო ორგანოებში.
შესაბამისად, უზენაესი საბჭო უფრო მეტად ასახავდა საბჭოთა საზოგადოე-
ბის "მიკროკოსმოსს" (სქესთა, ეროვნებათა, პროფესიათა თვალსაზრისით)
ვიდრე რომელიმე განვითარებული დასავლური სახელმწიფოს პარლამენტი.

ზედამხედველობა და მეთვალყურეობა

რაკილა პარლამენტთა საკანონმდებლო და წარმომადგენლობით
დანიშნულებას მნიშვნელოვნად დაქვეითდა, მეტი ყურადღება იქნა
გადატანილი მათ უნარზე, "მოთოკონ" თუ გააკონტროლონ აღმასრულებელი
ხელისუფლების საქმიანობა. ამ მიზნით, საკანონმდებლო ორგანოთა
უმრავლესობამ შესაბამისი ინსტიტუციური მექანიზმებიც კი შექმნა. ასე
მაგალითად, საპარლამენტო სისტემებში საყოველთაოდ გატყულებულია მინ-
ისტრების პერიოდული ზეპირი თუ წერილობითი "დაკითხვა" და ბრიტანულ
თემთა პალატაში საამისოდ საგანგებო "კითხვა-პასუხების" დროცაა
გათვალისწინებული. გერმანიასა და ფინეთში უფრო შორსაც წვიდნენ და
პარლამენტში კენჭისყრის მეთოდით ამოწმებენ მინისტრთა პასუხების დამა-
ჯერებლობას.

ოლინდ ვეცაა, ვე ამბავი ყველგან როდი გასდით ჩინეთის
ეროვნული სახალხო კრების მაგალითზე კარგად ჩანს, როგორ გადაიქცევა
საკანონმდებლო ორგანო უბრალო პროპაგანდისტულ იარაღად
ერთპარტიული კონტროლის შედეგად და სამთავრობო პოლიტიკაც ხელის
აწევის საფუძველზე, თითქმის მუდამ ბრმა მხარდაჭერით სარგებლობს
ხოლმე. საპარლამენტო ზედამხედველობის მასშტაბები სხვაგანაც გვარიანად
იზღუდება — პარტიული დისციპლინის ინტერესებიდან გამომდინარე.
დემოკრატიულ ქვეყნებშიც კი ზედამხედველობის განხორციელება, რეალურ-
რად, ოპოზიციურ პარტიებს უწევთ, თუმცა, რამდენადაც მთავრობა
საპარლამენტო უმრავლესობის მხარდაჭერით სარგებლობს, ოპოზიციას
ძალა აღარ შეწევს მის შესაცვლელად.

საკანონმდებლო ორგანოს უფლება-მოვლილებებს განეკუთვნება
ნებისმიერი ინფორმაციის გამოთხოვა აღმასრულებელი ხელისუფლებისგან;

ასე ვთქვათ, ცოდნა — ძალა: სრული და ზუსტი ინფორმაციის გარეშე წარმატებული ზედამხედველობის განხორციელება შეუძლებელია. ამერიკის შეერთებულ შტატებში, საფრანგეთში, პოლანდიაში, კანადასა და ავსტრალიაში რა ხანია მიიღეს ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის კანონი, რამაც საზოგადოებისთვის სამთავრობო საქმიანობა გამჭვირვალე უნდა გახადოს; მაგრამ ეს ზედამხედველობა ექსპერტთა კონსულტაციებს, მეცნიერთა და ხმარებასა და ათასგვარ საინფორმაციო-საძიებო სამუშაოებს მოითხოვს და ცხადია, გარკვეულ მატერიალურ და ადამიანურ რესურსებს საჭიროებს; ეს კი ყველგან ერთნაირად ხელმისაწვდომი როდია. თუ მაღალანაზღაურებადმა, თანამშრომლების მთელი შტატით აღჭურვილმა ამერიკელმა კონგრესმენმა შეიძლება თავს ამის უფლება მისცეს, თუნდაც ბრიტანეთის პარლამენტის წევრი იმდენად გადატვირთულია და “ხელმოკლე”, რომ ამაზე ფიქრიც კი ზარუს.

პოლიტიკური ისტიტუტების დაკომპლექტება

წესით და რიგით, საკანონმდებლო ორგანო პოლიტიკოსების “სამჭედლო” უნდა იყოს, მაგრამ ავტორიტარულ სახელმწიფოებში სერიოზულ პოლიტიკოსებს ნაკლებად მიუწევთ გული ფორმალური პარლამენტებისაკენ, ხოლო საპრეზიდენტო სისტემებში, ძალუფლების დაყოფის გამო, იმთავითვე გამორიცხულია აღმასრულებელი ხელისუფლების შეესება არსებული პარლამენტის თუნდაც გამორჩეულ წევრთა ზარჯზე. ამერიკაში ბოლოდროინდელი ტენდენციის თანახმად, პრეზიდენტებად ძირითადად, ყოფილი გუბერნატორები ხდებიან, თუმცა ენედიმ და ნიქსონმა პირველი ნათლობა კონგრესის წევრთა რანგში მიიღეს. რაც შეეხება საპარლამენტო სისტემებს, აქ დემუტატობა მინისტრებისა და პრემიერ-მინისტრებისათვის კარიერის კიბეზე აღმასვლის აუცილებელი წინაპირობაა, რაც ხშირად ორივე სკამის შენარჩუნების შესაძლებლობასაც კი არ გამორიცხავს. ბევრ სახელმწიფოში სწორედ საკანონმდებლო ორგანოში არჩევენ და აშხადებენ პოლიტიკური ლიდერების ახალ თაობას — რაც მათი პოლიტიკური წარმატებისთვის საუკეთესო სკოლაა.

სხვა მხრით, შესაძლოა საკანონმდებლო ორგანო ვერც იქცეს ამგვარ სკოლად: ცხადია, პარლამენტის წევრები, პოლიტიკური რიტორიკის დიდ გამოცდილებას კი იძენენ, მაგრამ ამავე დროს, ნაკლებად ახერხებენ იმ ბიუროკრატიული და სამეურნეო უნარის შეთვისებას, რაც გადამწყვეტი ამბავია აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების მართვისა და პოლიტიკის “შექმნის” პროცესში. უფრო მეტიც, ზოგჯერ იმასაც იტყვიან, თითქოს საკანონმდებლო ორგანო “რყენის” კიდევ პოლიტიკოსს იმ თვალსაზრისით, რომ საკუთარი ამომრჩეველის მოთხოვნილებებს აშორებს და პარლამენტშიღამე დარჩენილი თანაპარტიელებისაგან მის ჩამოშორებას უწყობს ხელს.

რიტორიკა:
მჭვრეტეველები
ხელოვნების გამოყენება ვინ-
მეს დასარწმუნებლად ან
მასზე ზეგულენის მოსახდე-
ნად. შესაძლოა იგულისხმე-
ბოდეს მაღალფარდოვანი,
თუმცა უმინარსო ლაპარა-
კიც.

ჯეიმზ მედისონი (1751-1836)

ამერიკელი სახელმწიფო მოღვაწე, პოლიტიკოსი და ფილოსოფოსი. 1787წ. საკონსტიტუციო სათათბიროში ვირჯინიის შტატიდან დელეგატად არჩეული მედისონი ამერიკის სახელმწიფოებრიობისა და დამოუკიდებლობის თვებადებული მომხრე გახლდათ მოვკიანებით ის იყო პრეზიდენტ ჯეფერსონის სახელმწიფო მდიანი. შემდგომ კი — 1809 წელს, თავადვე გახდა ამერიკის IV პრეზიდენტი. პლურალიზმისა და ძალაუფლების დანაწილების უმთავრესი მხარდამჭერი, სწორედ მედისონი მოგვევლინა ფედერ-

ალიზმის, ორპალატიანობისა და ხელისუფლებათა გამიჯვნის მოყარ ინიციატორად. თუმცა, ქაფუნის სათავეში მოსვლის შემდეგ, მან უკვე სახელმწიფო ხელისუფლების გაბიჯებაზე ისწოზრუნა. მის საუკეთესო ნაშრომებს განეკუთვნება “ფედერალისტური ჩანაწერების” კრებულში ელიგზანდერ ჰემილტონთან და ჯონ ჯეისთან თანაუტორობით გამოქვეყნებული პოლიტიკური სტატიები (1787-89).

ანონიერების შენარჩუნება

პარლამენტ/ასამბლეების საბოლოო როლი, სიმაღლე ითქვას, მაინც არსებული ხელისუფლებისათვის ლეგიტიმურობის მინიჭებამდე დაყუთ ამიტომაცაა, რომ ავტორიტარული და თვით ტოტალიტარული სახელმწიფოებიც კი ევუებიან საკანონმდებლო ორგანოს არსებობას, თუმცა ცხადია — ასეთ ქვეყნებში მათ არანაირი საკანონმდებლო დამოუკიდებლობა თუ პოლიტიკური ძალა არ გააჩნიათ განვითარებული დემოკრატიის ქვეყნებშიც კი, განსაკუთრებით რადიო-ტელევიზიის ინდუსტრიის განვითარების შემდგომ, საკანონმდებლო ორგანოთა პროპაგანდისტული ფუნქციები მას-მედიაზე გადაინაწილა და ხელისუფლებას საშუალება მიეცა, უშუალოდ მიემართა მილიონობით ამომრჩეველისადმი — რაღა საპარლამენტო დებატებში ჩაუხლიჩა ხმა. ასე რომ, საკანონმდებლო ორგანოთა გეულენა სულ უფრო მეტად დამოკიდებული ხდება არა მათ კონსტიტუციურ სტატუსზე, არამედ იმ ყურადღებაზე, რასაც მედია აქცევს საპარლამენტო საქმიანობას.

საკანონმდებლო ორგანოთა სტრუქტურა

საკანონმდებლო ორგანოების შემადგენლობა შესაძლოა არჩევითი იყოს, დანიშნავდი ან სულაც, შთამომავლობითი. როცა არჩევითობას ეჭება საქმე, მას ან მოსახლეობის რაოდენობა განსაზღვრავს — თანაბარი ზომის საარჩევნო ოლქების, შტატებისა თუ რეგიონების სახით ზოლო საარჩევნო ხმის უფლება შესაძლოა შეზღუდული ან საყოველთაო იყოს, სხვადასხვა ტიპის საარჩევნო სისტემის ფარგლებში. განსხვავებულია მათი რიცხოზობრივი შემადგენლობაც: ასე მაგალითად, ჯეჯა რესპუბლიკა ნაურუს პარლამენტში სულ 18 წევრია, და თითოეული მათგანი, დაახლოებით, 440 ამომრჩეველს წარმოადგენს. მეორეს მხრე, ჩინეთის სახალხო კონგრესი 3000 წევრს მოითვლის და თითოეული დეპუტატის უკან 350.000 ამომრჩეველი “დგას”.

თუმცა საკანონმდებლო ორგანოთა ძირითადი განმასხვებელი ნიშანი მხოლოდ მათში პალატების რაოდენობა და მათი საკომიტეტო სისტემათა მრეყობის წესია.

ერთი პალატა თუ ორი?

იშვიათი გამონაკლისის გარდა, მსოფლიო პარლამენტთა უდიდესი უმრავლესობა ერთ ან ორპალატიანია. ერთპალატიანი საკანონმდებლო ორგანოები ჩვეულებრივ, გვხვდება აფრიკაში, ჩინეთში და იმ პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში, სადაც ეს ტრადიცია წარსულის გადმონაშთად შემორჩა. თუმცა, II მსოფლიო ომის შემდეგ, ამკარად იკვეთებოდა ერთპალატიანობის ტენდენცია: 1948წ. ისრაელში ერთპალატიანი კნესეტი შეიქმნა; ახალ ზელანდიაში (1950), დანიაში (1954) და შვედეთში (1970) მეორე პალატები გაუქმეს. ამის მიზნები უთუოდ ის იყო, რომ ბევრის აზრით, ერთპალატიანი პარლამენტი უფრო მიზანდასახული და ქმედითუნარიანია, ორპალატიანთან შედარებით — განსაკუთრებით, როცა საქმე შედარებით მცირერიცხოვან და “შეკრულ” საზოგადოებებს ეხება. და მაინც, მსოფლიო სახელმწიფოთა თითქმის ნახევარი ორპალატიანი სისტემის ერთგული რჩება.

როგორც კონტროლისა და დაბალანსების მექანიზმი, ორპალატიანობა, ჩვეულებრივ, ლიბერალური კონსტიტუციონალიზმის ქვაკუთხედად მიიჩნევა. სწორედ ეს საკითხი იქცა ამერიკის “მამა-დამფუძნებელთა” კამათის ძირითად საგნად 1787წ. ამერიკული კონსტიტუციის შექმნისას: თუკი

საყურადღებოდ:

ორპალატიანობა: ძლიერი და სუსტი მხარეები

ორპალატიანობის მთავარი ღირსებებია:

მეორე პალატა პირველის ძალაუფლებას აკონტროლებს და უმრავლესობის “ერთპიროვნული” მმართველობის საფრთხეს აქარსწევს.

ამ შემთხვევაში უკეთ ხერხდება აღმასრულებელთა საქმიანობის ზედამხედველობა, რამდენადაც მთავრობის შესაძლო გადაცდომა ორმაგი ინტერესის საგანი ხდება.

ფართოვდება წარმომადგენლობითობის არეალი, და ყოველ პალატას როგორც ინტერესთა სხვადასხვა სპექტრის ასახვა, ასევე ამომრჩეველთა განსხვავებული ჯგუფების პოზიციების დაცვაც შეუძლია.

მეორე პალატის არსებობა კანონმდებლობის დახვეწას უზრუნველყოფს, რამდენადაც ერთი პალატის საკანონმდებლო ბირთვის გადანაწილებასა და დაშვებული შეცდომებისა თუ გადახრების გამოსწორებას უწყობს ხელს.

მეორე პალატა ერთგვარი საკონსტიტუციო “ფილტრის” როლსაც ასრულებს — მას შეუძლია გადააფადოს საკამათო კანონის მიღება და მეტი დრო დაუთმოს მასზე საზოგადოებრივ აზრთა გაცვლა-გამოცვლას.

ორპალატიანობა:

საკანონმდებლო ხელისუფლების ორ, თანაბარი უფლებებით აღჭურვილ დარბაზად დანაწევრება; “შეზღუდული ძალაუფლების” ერთგვარი ინსტრუმენტი.

ორპალატიანობის ნაკლოვანებებზე შეიძლება ჩაითვალოს:
საკანონმდებლო პროცესის ხელშეწყობის გაჭიანურება, ერთპალატიან სისტემასთან შედარებით
მეორე პალატა შესაძლოა, დემოკრატიული მმართველობის მკაცრ გამოცდად იქცეს, როცა მისი წევრები საერთოდ არ არიან არჩეულნი, ან არჩეულნი არიან არაპირდაპირი გზით
ამ სისტემაში უფრო ხშირია როგორც ინსტიტუციური კონფლიქტი თავად საკანონმდებლო ორგანოში, ასევე სამთავრობო კრიზისებიც.
ორპალატიანმა პარლამენტმა, შეაძლოა, პოლიტიკის "მეფობელთა" სექტორი დაევიწროოს და საბოლოო საკანონმდებლო გადაწყვეტილება მხოლოდ ერთობლივ კომიტეტებს მიანდოს.
მეორე პალატა პოლიტიკური კონსერვატიზმისა და მიდრეკილებით ხასიათდება, რამდენადაც არსებული კონსტიტუციური მოწყობის მხარდამჭერად და ხშირად საზოგადოებრივი ელიტების ინტერესთა გამომხატველად იქცევა ხოლმე.

ადრეული ხანის მეორე პალატები (მაგ. ლორდათა პალატა დიდ ბრიტანეთში) ხელისუფლებაში მძლავრი ეკონომიკური და საზოგადოებრივი ინტერესების გამოხატვის საშუალებად ითვლებოდა, ჯეიმზ მედისონი და მისი თანამოაზრე დელეგატები ამერიკულ სენატში ხელაღწევი აღმასრულებელი ძალაუფლების დანაწილების იარაღს, რასაც აღმასრულებელი ხელისუფლების სრული გაბატონებისათვის უნდა შეეშალა ხელი.

ორპალატიანობის უპირატესობანი წარმომადგენლობითობის თვალსაზრისით განსაკუთრებით თვალშისაცემია ფედერალურ სახელმწიფოებში, სადაც უფლებამოსილებათა განაწილება შედარებით კენის გადაკურული კონფლიქტის საფრთხეს ცენტრსა და პერიფერიას შორის. სწორედ ამის გამოა, რომ მსოფლიოს 16-ე ფედერალურ სახელმწიფოში ორპალატიანი საკანონმდებლო ხელისუფლებაა და მათგან 14-ში — მეორე პალატა ქვეყნის პროვინციებისა და მასში შემავალი შტატების წარმომადგენლობისთვისაა გათვალისწინებული. ამგვარი წარმომადგენლობა შეიძლება იყოს თანაბარიც — როგორც ავსტრალიაში, შვეიცარიაში და ა.შ. — ში, და შეიძლება მოსახლეობის რაოდენობაზე იყოს დამოკიდებული — როგორც ვიეტნამში, ავსტრალიაში და გერმანიაში. ზოგიერთ არაფედერალურ სახელმწიფოში ქვედა პალატას ასევე იყენებენ რეგიონალური მოთხოვნების გასათვალისწინებლად: საფრანგეთში ქვედა პალატის უმრავლესობას, პოლანდიაში კი ყველა წევრს, არაპირდაპირად ირჩევენ ადგილობრივი ხელისუფლებების წარმომადგენელთაგან.

ქვედა პალატების უმეტესობა კონსტიტუციურად და პოლიტიკურად იხდებოდა პალატებსა და ქვემდებარებული, რამდენადაც სწორედ პირველი პალატა ითვლება სახალხო ხელისუფლების სარკედ. ყერძოდ, ასეა საპარლამენტო სისტემებში, სადაც მთავრობას ქვედა პალატის წარმომადგენელთაგან ირჩევენ.

საკანონმდებლო ორგანოს ამგვარი დაყოფის ერთი უმთავრეს ნაკლოვანებათაგანი ისაა, რომ პალატათა დაპირისპირებისას, როცა ისინი

ძირითადად თანაბარი უფლებებით არიან აღჭურვილნი, აუცილებელი ზდება გარკვეული მექანიზმი აზრთა სხვადასხვაობისა და ინსტიტუციური ჩიხიდან გამოსასვლელად. ამგვარი მექანიზმის ნათელი დადასტურებაა ამერიკული საკანგებო ერთობლივი კომიტეტი კონგრესში, რომლის შემადგენლობაშიც ორივე პალატის წონიანი დეპუტატები შედიან და სწორედ ისინი გამოიმუშავებენ ხოლმე ურთიერთმისაღებ შეთანხმებებს. გერმანიაში, მართალია, ქვედა პალატა (ბუნდესტაგი) საკანონმდებლო უპირატესობით სარგებლობს, სამაგიეროდ ზედა პალატას (ბუნდესრატს) ევტოს დადების ფართო უფლება აქვს საკონსტიტუციო თუ რეგიონალურ საკითხებთან დაკავშირებით, სადაო საკითხებს კი ერთობლივი სათათბირო კომიტეტი წყვეტს და მასში ორივე პალატის წევრები თანაბრად არიან წარმოდგენილნი. ორპალატიანობის კრიტიკის კიდევ ერთი მიზეზი პოლიტიკური კონსერვატიზმისაკენ მისი მიდრეკილებაა. რამდენადაც ქვედა პალატა კონსტიტუციური მოწყობის დაცვას უწყობს ხელს, ამას მიესალმებიან კიდევ; ოღონდ როცა ქვედა პალატას შეუძლია დაბლოკოს ან დროში გაწელოს დემოკრატიულად არჩეული ზედა პალატის მიერ მოწინებული კანონების მიღება, იგი შესაძლოა, კანონშემოქმედებითი პროცესის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ელიტების სურვილებზე მორგებას უწყობდეს ხელს — საზოგადოებრივი აზრის გაუთვალისწინებლად. გაგვიცინებთ, მაგრამ საპირისპირო ტენდენციაც აშკარაა: ა.შ.შ.-ს სენატი დღესდღეობით თუ უფრო მეტად არა, თითქმის ისევე ლიბერალურია, როგორც წარმომადგენლობითი პალატა, XX საუკ. 80-იან წწ. კი პრიტანეთის ლორდთა პალატა გაცილებით უფრო შკაცი იყო ტექტურის მთავრობის მიმართ, ვიდრე იმავე დროის თუმთა პალატის შემადგენლობა.

საყურადღებოდ:

კომიტეტები და მათი ღირსება-ნაკლოუნებანი

კომიტეტი ამა თუ იმ დიდი ორგანიზაციის შემადგენლობიდან შერჩეული და გარკვეული უფლება-მოსილებით აღჭურვილი წევრების მცირე მუშა ჯგუფია; მიზნობრივი (ad hoc) კომიტეტები გარკვეულ საკითხთან დაკავშირებით იქმნება და საქმის დასრულებისთანავე იშლება. მუდმივმოქმედ კომიტეტებს კი დიდ ხნით ეკისრებათ პასუხისმგებლობა და ინსტიტუციური უფლება-მოსილებითაც ხანგრძლივად სარგებლობენ.

კომიტეტებს შემდეგი ღირსებები გაჩნიათ

იქ შესაძლებელია აზრთა გაცვლა-გამოცვლა, დებატები და განსხვავებულ ინტერესთა ღიად წარმოჩენა.
დუა-კამათი ხანგრძლივად, დეტალურად და საფუძვლიანად მიმდინარეობს ხოლმე.
განსხვავებულ მოსაზრებათა მკაფიოდ გამოკვეთით, ოპტიმალური გადაწყვეტილებაც შედარებით სწრაფად მიიღება.
საკომიტეტო საქმიანობა შრომის ერთგვარ გადანაწილებასა და ექსპერტებისა და სპეციალისტების გამოცდილების გაზიარებას ითვალისწინებს.

თუმცა, კომიტეტები გარკვეული ნაკლუანებებითაც ხასიათდება:

მათ შემქმნელებს იოლად შეუძლიათ კომიტეტის საქმიანობით მანიპულირება.

ეთიოპია "მოთათბირების" ნიღბით, თავმჯდომარეს შეუძლია სხდომები საკუთარი ნება-სურვილის მიხედვით წარმართოს და ამით ამ ორგანოს ცენტრალიზებას შეუწყოს ხელი.

საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებისას, ყველა თვალსაზრისი და ინტერესი, შესაძლოა, არც იქნას გათვალისწინებული.

ნებისმიერი კომიტეტი საკუთარ წევრებს გამოხშირავს დეპუტატთა ძირითადი მასიდან, და ერთგვარი "მოჩვენებითი" წარმომადგენლობის მოდელს ქმნის.

საკომიტეტო სისტემები

კომიტეტების როლი საკანონმდებლო ორგანოსა თუ სამეცხევან, ხშირად თანამედროვე პოლიტიკის გამორჩეულ ნიშან-თვისებად ითვლება: თუ პარლამენტის სხდომათა დარბაზს ერთგვარ "სალაყოსაც" კი უწოდებენ, კომიტეტები შეიძლება გადაწყვეტილებების "სამჭედლოდ" მოვისხსენიოთ როგორც ამერიკის პრეზიდენტმა, ეუდრო უილსონმა შენიშნა 1885 წელს, კონგრესის მმართველობა — საკომიტეტო მმართველობაა, კონგრესის სესია — საჯარო სანახაობა; საქმე სწორედ კომიტეტებში კეთდება. შესაბამისად, ის საკანონმდებლო ორგანო ითვლება ძლიერად, რომელსაც კომიტეტებიც ძლიერი ჰყავს.

საპარლამენტო კომიტეტები, ჩვეულებრივ, სამი შესაძლოდან ერთ რომელიმე ფუნქციას ასრულებენ: ჯერ ერთი, მათ შეუძლიათ საკანონმდებლო და ფინანსური პროექტების დეტალური გვემა შეიმუშეონ, ამ საქმეს კი დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთში სწორედ მიზნობრივი კომიტეტები ასრულებენ, რომელთა შემადგენლობაც უფრო ფართოა და ხშირად ცვალებადიც; გერმანიასა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში — მუდმომოქმედი და ძირითადად, ამა თუ იმ პროფილის სპეციალისტებით დაკომპლექტებული კომიტეტები. მეორეც, კომიტეტები შეიქმნას სამთავრობო ადმინისტრაციის ზედამხედველობისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობის გასაკონტროლებლად. მესამეც, ე.წ. ად ჯოკ კომიტეტები საზოგადოებისათვის საჭირო როტო საკითხების გამოსაძიებლად იქმნება ხოლმე. ამერიკაში მსგავსი კომიტეტების შექმნა ყველაზე ხშირი პრაქტიკაა — მათ შორის საყოველთაოდ ცნობილია უოთერგეთის სკანდალთან დაკავშირებით შექმნილი "ირინის კომიტეტი" და "ანტიამერიკული საქმიანობის გამომძიებელი კომიტეტი", რომელიც XX საუკ. 50-იან წწ. შეიქმნა, გაქანებული მაკკარტიზმის პერიოდში.

თუკი ძლიერი კომიტეტები ძლიერსავე საკანონმდებლო ორგანოს წინაპირობაა, საინტერესოა, რა ანიჭებს ძალას კომიტეტს? ასე მაგალითად, ამერიკის კონგრესის კომიტეტების საყოველთაოდ აღიარებული სიძლიერის მიზეზი ისაა, რომ მათი მუდმომოქმედი წევრები პროფესიული ნიშნით

მაკკარტიზმი:

ანუ "კულიანებზე ნადირობა": ეს ტერმინი 1950-იან წწ. ამერიკაში სენატორ მაკკარტის მიერ კომუნისტების ღწევის პერიოდთან იღებს სათავეს.

ირჩევინ, ძლიერი დაფინანსება გააჩნიათ და ნებისმიერ ინფორმაციასაც მიუწედათ ხელი. ეს მათ ბიუროკრატიის სრული კონტროლის საშუალებას აძლევდა და საკანონმდებლო პროცესშიც-გადამწყვეტ როლს აკისრებდა. თუკი გაერთიანებულ სამეფოში, საფრანგეთსა და იაპონიაში კანონპროექტები პარლამენტის დარბაზში განხილვა-მსჯელობის შემდეგ შედის კომიტეტებში, ამერიკულ კონგრესში — პირიქით, ჯერ სწორედ საკომიტეტო მოსმენები იმართება. სწორედ ამიტომ, ბევრი კანონპროექტი ძირფესვიანად იცვლება, ბევრი კი საერთოდ ვერ ნახულობს დღის სინათლეს.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ კონგრესისათვის დამახასიათებელი, სუსტად გამოსატყუი პარტიული სისტემის გამო, კომიტეტები თავისუფლების საკმაო ხარისხს ინარჩუნებენ პრეზიდენტის ინსტიტუტთან მიმართებაში. სადაც უფრო მკაცრი პარტიული დისციპლინა მოქმედებს (ავსტრალია, ახალი ზელანდია, გაერთიანებული სამეფო) იქ კომიტეტეთა წევრების უმრავლესობა იძულებულია არსებული ხელისუფლების პოლიტიკური ხაზის ერაგული დარჩეს. ამ თვალსაზრისით, გამონაკლისი გერმანია — მართალია იქ ქმედითუნარიანი პარტიული სისტემაა, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის ძლიერი საკანონმდებლო კომიტეტების არსებობას, რისი მიზნებიც, ალბათ, გერმანიის ხელისუფლებისათვის დამახასიათებელი, კოალიციური მთავრობების პრაქტიკაშია საძიებელი.

გაერთიანებულ სამეფოში, აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან შედარებით პარლამენტის ძალის გაზრდის მიზნით, 1979წ. ამერიკული ყაიდის არჩევითი დარგობრივი კომიტეტების სისტემა შემოიღეს, რასაც სამთავრობო დოკუმენტების ხელმისაწვდომობისა და მინისტრებისა თუ სხვა მაღალი თანამდებობის მოხელეთა "დაკითხვის" უფლების მინიჭებით, გამჭვირვალე მმართველობის სტილის დამკვიდრება უნდა უზრუნველყო. თუმცა, ეს ექსპერიმენტი რამდენიმე მიზეზით აღმოჩნდა წარუმატებელი: ჯერ ერთი, კომიტეტებმა სრულ დამოუკიდებლობას მაინც ვერ მიაღწიეს, რადგან მთავრობამ მათი მუშაობის პარტიული დისციპლინისათვის დაქვემდებარება მოახერხა; მეორეც, შერჩევითი კომიტეტები, როგორც წესი, არ არიან ხოლმე სათანადოდ აღჭურვილნი და უფლებებიც შეეცეცილი აქვთ მართალია, მათ შეუძლიათ გამოიხმონ ესა თუ ის პიროვნება, ანდა საჭირო დოკუმენტი მიიღონ კანცელარიიდან, მაგრამ ისინი მაინც ვერ აიძულებენ საჯარო მოხელეებსა თუ მინისტრებს, დათქმულ დროს გამოცხადდნენ და ვერც იმაში იქნებიან დარწმუნებულნი, რომ ყველა კითხვაზე მიიღებენ ამომწურავ პასუხს. და მესამე: კომიტეტებში მუშაობა პოლიტიკოსს ალტერნატიული კარიერის უბიძგე ზეასვლის არანაირ გარანტიას არ აძლევს; პარლამენტის წევრები ეფრო პერსპექტიულად სამთავრობო სტრუქტურებში დაწინაურებას მიიჩნევენ და ამდენად, მათთვის პარტიული წიხები უფრო ანგარიშგასაწვეია, ვიდრე საპარლამენტო.

საკანონმდებლო ორგანოთა საქმიანობა

რამდენად განსაზღვრავენ პოლიტიკას საკანონმდებლო ორგანოები?

საკანონმდებლო ორგანოთა საქმიანობის შეფასება კიდევ იმიტომაცაა რთული, რომ მათი მოქმედების არე მეტად ფართოა. რის მიხედვით უნდა განისაზღვროს მათი მოღვაწეობის ხარისხიანობა — მიღებული კანონების აუკარგიანობით, თანხმობის მიღწევით, საზოგადოებრივი აზრის გამოხატვითა თუ სხვა რამ საზომით? პოლიტიკური თვალსაზრისით, უმთავრესი მაინც ის გახლავთ, რამდენად განსაზღვრავენ ან რა გავლენას ახდენენ ისინი მთავრობის რეალურ საქმიანობაზე, რა ურთიერთობა მყარდება საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა შორის და როგორ ინაწილებენ ისინი ძალაუფლებას. ამ კუთხით, მსოფლიოში არსებული ყველა საკანონმდებლო ორგანო სამ ძირითად კატეგორიად შეგვიძლია დავყოთ:

პოლიტიკის “მკეთებელი” საკანონმდებლო ორგანოები, რომელთაც დამოუკიდებლობის მაღალი ხარისხი გააჩნიათ; პოლიტიკურ პროცესზე ზეგავლენის მქონე საკანონმდებლო ორგანოები, რომელთაც მხოლოდ პროცესის სახეცვლილება შეუძლიათ — აღმასრულებელი ინიციატივებზე რეაგირების გზით; საკანონმდებლო ორგანოები, რომლებზეც აღმასრულებელ ხელისუფლებას დიდი გავლენა აქვს და ფაქტიურად, სიმბოლური პარლამენტი მთავრობის გადაწყვეტილებების ბრმად დაკანონების ფუნქციით კმაყოფილდება.

პირველი კატეგორიის საკანონმდებლო ორგანოები იშვიათობაა. პოლიტიკურ პროცესზე დადებითი ზეგავლენის მოსახდენად ამგვარი ორგანო სამ მოთხოვნას უნდა პასუხობდეს: უნდა გაჩნდეს საკმარისი საკონსტიტუციო დამოუკიდებლობა; უნდა გააჩნდეს საკმარისი დამოუკიდებლობა აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან; უნდა გააჩნდეს საკმარისი ორგანიზაციული სიმტკიცე — მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების მისაღებად. თუ ბრიტანეთის პარლამენტის მაგალითზე ვიმსჯელებთ, იგი სამივე ამ მოთხოვნას მხოლოდ ე.წ. “ოქროს ხანაში” თუ ასრულებდა — 1832 წლის “დიდი რეფორმიდან” 1867 წლის II რეფორმამდე. სწორედ მაშინ, როცა საარჩევნო ხმის უფლება თანდათან უფრო მეტად ხდებოდა საყოველთაო, ოღონდ ძლიერი პარტიული დისციპლინა ჯერაც ჩანასახოვან მდგომარეობაში გახლდათ, პარლამენტი მართლაც ცეკვიდა მთავრობებს, ცალკეულ მინისტრებს გადადგომას აიძულებდა ხოლმე, იწუნებდა მთავრობის საკანონმდებლო ინიციატივებს და ბევრ მნიშვნელოვან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებაზეც დამოუკიდებლად იღებდა პასუხისმგებლობას.

თანამედროვე ეპოქაში, პოლიტიკის მკეთებელი საუკეთესო საკანონმდებლო ორგანო ამერიკის კონგრესია და მისი უნიკალურობა შესაძლებლობათა საოცარი სიმრავლით აიხსნება. ხელისუფლების დავოფა/დანაწევრება კონგრესს კონსტიტუციურ დამოუკიდებლობასა და შეუზღუდავ უფლებებს ანიჭებს, ძლიერი საკომიტეტო სისტემა კი კონგრესს ორგანიზაციულ კმედიტუნარიანობას მატებს. და ბოლოს: ა.შ.შ.-ს კონგრესს საკმაოზე მეტად

ჰყვის საკუთარი კადრები და იმის ინფორმაციული რესურსიც გააჩნია, აღმასრულებელი შტოს დაუხმარებლად იმოქმედოს.

და მაინც, ამ უპირატესობათა მიუხედავად, დღესდღეობით კონგრესის გაუღწეა საგრძობლად შეესუსტა. 'რეზივლუციის' "ახალი კურსიდან" მოყოლებული, ამერიკული საზოგადოება და შესაბამისად, თავად კონგრესიც, პოლიტიკური წინამძღოლობის ფუნქციას სულ უფრო და უფრო მეტად აკისრებს თეთრ სახლს (ე.ი. პრეზიდენტის ადმინისტრაციას). აქედან გამომდინარე, კონგრესის საქმიანობაც ძირითადად პრეზიდენტის საკანონმდებლო პროგრამის რევიზიით იფარგლება. ამან, ცხადია, ერთგვარად შეასუსტა კონგრესის, როგორც პოლიტიკის "ინიციატორის" როლი და ისეთი ვითარება შექმნა, როცა "პრეზიდენტი სთავაზობს, ხოლო კონგრესი — დასტურს".

საბჭოთა კავშირში კომუნისტური რეჟიმის კრახისა და ახალი, პოსტ-კომუნისტური სისტემის წარმოქმნამ ასევე ნათლად აჩვენა პარლამენტის ძალის მნიშვნელობა. სსრკ-ს დაშლის მერე, პრეზიდენტ ელცინს ღიად დაუპირისპირდა პარლამენტის უმრავლესობა, რომელსაც ლიბერალური რეფორმები არ ეტანებოდა გულზე. ელცინი იძულებული გახდა გადაეყენებინა მინისტრები და არა მარტო შეეწინააღმდეგებინა, არამედ საერთოდ შეეწყვიტა კიდევ ბევრი ეკონომიკური რეფორმა. თუმცა, პარლამენტის მმართველობის ეს პერიოდი დიდი არეულობით დასრულდა: რადიკალები ელცინის გადაწყვეტილებას აუჯანყდნენ პარლამენტის დათხოვნის თაობაზე და 1993წ. ოქტომბერში, შეიარაღებულმა ძალებმა რუსეთის პარლამენტს ("თეთრ სახლს") შეუტეეს. ქვეყანაში შემოღებულ იქნა საპრეზიდენტო მმართვე-

საერთაშორისო:

კონკურენტული პოლიტიკა: დადებითი და უარყოფითი მხარეები

კონკურენტული პოლიტიკა ძირითად პარტიათა დაპირისპირებით ხასიათდება, რაც ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებას მუდმივ საარყენო ბრძოლად გადააქცევს. შესაბამისად, საპარლამენტო კამათი საზოგადოებრივი აზრის მიმხრობის მიზანს ისახავს ხოლმე.

მომხრეები ორ არგუმენტს იშველიებენ:

კონკურენტული პოლიტიკა ამომრჩევლებს მკაფიო ალტერნატივებს სთავაზობს და შესაბამისად, დემოკრატიულ ანგარიშვალდებულებას განაპირობებს. იგი ხელს უწყობს მთავრობის ქმედებების კონტროლს, რამდენადაც ოპოზიცია მის ყოველ ნაბიჯს ადევნებს თვალს.

თუმცა, არსებობს საფრთხეებიც:

კონკურენტული პოლიტიკა ნაკლებად გულისხმობს მშვიდ და გონივრულ აზრთა გაცეცხლ-გამოცეცხლს და უფრო კომპრომისს ეძებს მაინცა და მაინც. იგი პოლარიზებისაკენ მიდრეკილებით ხასიათდება, რაც მთავრობათა შეცვლის დროს, პოლიტიკური არასტაბილურობის მიზეზი ხდება ხოლმე.

ლობა. იმავე წელს ამოქმედებული ახალი კონსტიტუციის თანახმად, პარლამენტი ფედერალური ასამბლეით შეიცვალა, რომელიც სახელმწიფო დემის-აგან (ქვედა პალატა) და ფედერალური საბჭოსაგან (ზედა პალატა) შედგებოდა. მართალია, ამ საკანონმდებლო ორგანომ კანონმდებლობის თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, მისი წარმომადგენლობითი და ზედამხედველობითი ფუნქციები მაინც სუსტად გამოხატული დარჩა.

საპარლამენტო სისტემებში საკანონმდებლო ორგანოები ზოგადად, პოლიტიკას კი არ “ქმნიან”, არამედ პოლიტიკაზე გაუღწიან მოხდენის ფუნქციით იფარგლებიან. გამონაკლისები ამ წესიდან, როგორც მაგალითად იტალიასა და საფრანგეთში, ჩვეულებრივ, ხუსტი კოალიციური მმართველობის და დანაწევრებული პარტიული სისტემების შედგენა ზოგჯერ უფრო ხშირად, საკანონმდებლო და აღმასრულებელ შტოთა ურთიერთობა მათი პარტიული შემადგენლობითა განპირობებული, რაც ნათლად მაშინ ჩანს, როცა მაჟორიტარული ან ხუსტად გამოხატული პროპორციული საარჩევნო სისტემები ერთი პარტიის უმრავლესობით მოსვლას იწყებს, რაც ტრადიციულად, გაერთიანებულ სამეფოში, ახალ ზელანდიასა და ავსტრალიაში ხდება. ასეთ დროს, საპარლამენტო სისტემის საქმიანობის უმთავრესი განმსაზღვრელი ხდება დაპირისპირება მმართველ ძალასა და ოპოზიციას შორის, და ამ ურთიერთობას “კონკურენტულ პოლიტიკას” უწოდებენ. მთავრობა მართავს ქვეყანას იმ თვალსაზრისით, რომ სწორედ ისაა პასუხისმგებელი საკანონმდებლო პროგრამების როგორც შემუშავებაზე, ასევე შემდგომ განხორციელებაზეც; საკანონმდებლო ორგანო კი არსებითად ამ ინიციატივებზე “მოპასუხის” როლს ასრულებს.

ასეთ ვითარებაში ძირითადად ორი ფაქტორი განსაზღვრავს საკანონმდებლო ორგანოს გაუღწიან სახელმწიფო პოლიტიკაზე: რამდენად ძლიერია ამ ორგანოში მმართველი პარტია და რამდენად შეუძლია მას შინაგანი მთლიანობის უზრუნველყოფა. მაგალითად, 1990წ. მარგრიტ ტეტჩერი მოულოდნელად გადააყენეს კონსერვატორთა პარტიის ლიდერობიდან და შემდგომ პრემიერ-მინისტრის პოსტის დატოვებაც მოუხდა, მიუხედავად იმისა, რომ თემთა პალატაში ის კონსერვატორთა უმრავლესობას ედგა სათავეში.

იმ საპარლამენტო სისტემებში, სადაც ტრადიციულად ერთი პარტია დომინირებს, საკანონმდებლო ორგანოები ხშირად ხუსტია და აღმასრულებელთა ნებას მორჩილებს. საფრანგეთის V რესპუბლიკის დროს, შეგნებულად შეეცადნენ პარლამენტის შესუსტებას, რათა თავიდან აეცილებინათ ის კონფლიქტი და ობსტრუქციონიზმი, რამაც IV რესპუბლიკას გამოუთხარა ძირი. ამგვარად, პრეზიდენტს საშუალება მიეცა, მთავრობა ძირითადად პარტიული კონტროლის მეშვეობით ემართა და ამავე დროს, უფლებამ მიეცა დაეთხოვა ნაციონალური ასამბლეა, ახალი უმრავლესობის ჩამოსაყალიბებლად. ასე მოიქცა დე გოლი 1962 და 1968წწ., ხოლო მიტერანი — 1981 და 1988წწ. დე გოლმა ასევე შეზღუდა ნაციონალური ასამბლეის ძალაუფლება პოლიტიკური კონტროლის განხრით, და მისი საკანონმდებლო უფლება-მოხილებაც შეასუსტა საკონსტიტუციო საბჭოს შექმნით

რათა ასამბლეის მიღებული კანონების კონსტიტუციასთან შესაბამისობაში მოყვანა უზრუნველყო.

იაპონური პარლამენტი საკანონმდებლო ორგანოს დაქვემდებარებული კიდევ ერთი მაგალითია. 80-იან წლებამდე იქაური დიეტი ფაქტიურად, აღმასრულებელი ხელისუფლების გადაწყვეტილებათა უბრალო დამადასტურებელი იყო, რაც 1955 წლიდან ლიბერალურ-დემოკრატიული პარტიის ერთპიროვნული პოლიტიკური ზეობის შედეგი გახლდათ მაგრამ როცა ლდპ-ს გაელენა საპარლამენტო პროცესზე უკვე თანდათანობით შესუსტდა და მიზნობრივ კომიტეტებში სულ უფრო და უფრო მეტი მცირე პარტიების წარმომადგენელი გამოჩნდა, პარტიამ სრული მარცხი განიცადა არჩევნებში (1993წ).

აზიის, აფრიკისა და სამხრ. ამერიკის განვითარებად ქვეყნებში საკანონმდებლო ორგანოები უფრო გამაერთიანებელ როლს ასრულებდნენ, ვიდრე პოლიტიკაზე ზემოქმედებისა. მათი უმთავრესი დანიშნულება ხელისუფლების კანონიერების განმტკიცება და სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის პროცესის ხელშეწყობა გახლდათ ამიტომაც იყო ხოლმე, რომ სამხედრო რეჟიმების დამყარებას მუდამ თან ახლდა მათი მოქმედების დროებითი ან სრული შეწყვეტა. ასე მოხდა XX საუკ. 70-იან წწ. ჩილეში, პაკისტანსა და ფილიპინებზე; 80-იან წლებში კი — თურქეთსა და ნიგერიაში.

რატომ შესუსტდა საკანონმდებლო ორგანოთა როლი?

XIX საუკ. დასასრულიდან ბევრი გამოთქვამდა შეშფოთებას საკანონმდებლო ორგანოთა შესუსტების ხარჯზე აღმასრულებელი ხელისუფლების, კერძოდ კი ბიუროკრატიის, გაძლიერების გამო. ლოკისა და მონტესკიეს დროიდან მოყოლებული, საკანონმდებლო ორგანო ხომ პასუხისმგებლობის მქონე წარმომადგენლობითი მმართველობის უმთავრეს წინაპირობად მიიჩნეოდა. არადა, საკამათოა თუისთავად ის დებულება, რომ კარგი მმართველობისათვის აუცილებელია ძლიერი საკანონმდებლო ინსტიტუტი. ამერიკის შეერთებული შტატების კონგრესს ლამის იმდენოვე კრიტიკოსი ჰყავს, რადენიც — მებოტზე. თუმცა, იმაზე მაინც აღარაინი კამათობს, რომ XX საუკ. განმავლობაში, საკანონმდებლო ორგანოთა გაელენაც და სტატუსიც შეიცვალა და თან — უარესობისკენ. სხვა საქმეა, ნიშნა თუ არა ეს ზოგადად ამ ორგანოთა დაკნინებას თუ, უბრალოდ, მათი მიზანი და დანიშნულება შეიცვალა? რაც შეეხება თავად ცვლილებებს, აქ არმდენიმე ძირითადი ფაქტორია აღსანიშნავი:

დისციპლინირებული პოლიტიკური პარტიების გაჩენა;
“ძლიერი” მთავრობების ჩამოყალიბების ტენდენცია;
საკანონმდებლო ორგანოთა ორგანიზაციული სისუსტე;
ინტერეს-ჯგუფთა და მედიის გაელენის ზრდა.

დისციპლინირებული პოლიტიკური პარტიები

XIX საუკ. ბოლოდან მოყოლებული, მრავალრიცხოვანი პარტიების გაჩენა რამდენიმე თვალსაზრისით ასუსტებდა საკანონმდებლო ორგანოებს. უპირველეს ყოვლისა, სუსტად შეკავშირებული ფრაქციებიდან გაქრთნილ და დისციპლინირებულ პარტიულ დაჯგუფებებზე გადასვლამ, ინდივიდუალური წარმომადგენლობითობის დასუსტება გამოიწვია. პარტიული მიკუთვნებულობის პრინციპმა ასევე დაასუსტა საკანონმდებლო ორგანოების, როგორც საპირისპირო აზრთა განსჯის ასპარეზის, დანიშნულება. თავის დროზე რჩინარდ კობდენმა (1804-65) შენიშნა ბრიტანეთის თემთა პალატასთან დაკავშირებით ამ დარბაზში ბევრი გულისშემძვრელი სიტყვა მომიხმენია, მაგრამ კენჭისყრაზე გაელენა ვერც ერთმა ვერც მოახდინაო. თუმცა, უფრო მნიშვნელოვანი უმრავლესობის პარტიული შეკავშირების ის ტენდენციაა, რაც აღმასრულებელთა გაბატონებას უწყობს ხელს. ასე მაგალითად, საპარლამენტო სისტემებში დეპუტატთა უმრავლესობისათვის პარტიული ერთგულება არსებული მთავრობის ერთგულებასაც იმათივე ნიშნავს, რადგან იქ პარტიის წამყვანი ფიგურები არიან თემოყრილნი. შესაბამისად, ბევრი საკანონმდებლო ორგანო აღმასრულებელთა კონტროლისა თუ “შეფუტხუნიების” ნაცვლად, აქეთ მათი პოზიციების დაკეთა დაკავებული.

“ძლიერი” მთავრობა

მთავრობის როლის ზრდას — განსაკუთრებით სოციალური კეთილდღეობისა და ეკონომიკური მართვის სფეროებში — ჩვეულებრივ, ძალაუფლების სიმძიმის ცენტრის საკანონმდებლოდან აღმასრულებელი ხელისუფლებისაკენ გადანაცვლებას უკავშირებენ ხოლმე. ეს კი სამი მიზეზით ხდება: ჯერ ერთი, იზრდება ბიუროკრატის როლი, რომელიც სამთავრობო პოლიტიკის ადმინისტრირებასა და საზოგადოების შზარდი მოთხოვნების გათვალისწინებაზე ხდება პასუხსმგებელი; მეორეც, აქცენტი პოლიტიკის ინიცირებისა და განსაზღვრის პროცესზე გადადის. მართალია, საკანონმდებლო ორგანოთა წევრებს პიროვნულად შეუძლიათ ამა თუ იმ კანონის შემოტანა გარკვეულ სფეროებში, მაგრამ ზოგადი და შეთანხმებული სამთავრობო პროგრამის შექმნა მათი საქმიანობის ჩარჩოებს სცდება. აქედან გამომდინარე, XX საუკ. განმავლობაში, საკანონმდებლო ორგანოთა უმრავლესობამ დაკარგა საკანონმდებლო ძალაუფლება და მათი როლი ზედამხედველობითა და კრიტიკით და არა უშუალოდ “პოლიტიკის კუთხით” შემოიფარგლა; და შესამე: ძლიერი მთავრობა იმასაც ნიშნავს, რომ სახელისუფლებო პოლიტიკა სულ უფრო და უფრო რთულდება, რაც თავის მხრივ, ნებისმიერ სფეროში პროფესიული ცოდნით აღჭურვილი, გამოჯკილი ბიუროკრატული კადრების მოთხოვნას აჩენს, და არა “შეუვარული” პოლიტიკოსებისა.

ლიდერობის დეფიციტი

ასამბლეებსა თუ პარლამენტებს ერთი ორგანიზაციული სისუსტეც ახასიათებთ ჩვეულებრივ, დეპუტატთა რიცხვი რამდენიმე ასეულს აღწევს და მათ ფორმალურად ერთნაირი შმის უფლება და კამათში ერთნაირად მონაწილეობის საშუალება გააჩნიათ. თუმცა, სხვა თვალსაზრისით ყოველმხრივ

მისაღები ინსტიტუტი, საკანონმდებლო ორგანო—თავის ევალიტარული და დანაწევრებული წყობის გამოისობით, ლიდერების გამოკვეთის საშუალებას აღარ იძლევა და “ერთ ხმაში სიმღერისაკენ” უბიძგებს საკუთარ წევრებს. პარტიული ნიშნით არჩეული პარლამენტები, ცხადია, უკეთ ახერხებენ მკაფიო და შეთანხმებული სამინაო თუ საგარეო პოლიტიკის კურსის გამომუშავებას, მაგრამ ასეთ დროსაც კი, ლიდერთა გამოკვეთა პარტიების მიერ ხდება და არა საკანონმდებლო ორგანოს მეშვეობით — ლიდერი, როგორც წესი, აღმასრულებელი და არა საკანონმდებლო ორგანოდან ჩნდება, რაკილა სწორედ აღმასრულებელი ხელისუფლება გამოირჩევა პარტიული ორგანიზებითა და სათავეშიც ერთი კონკრეტული პიროვნება უდგას — პრეზიდენტისა თუ პრემიერ-მინისტრის სახით.

ინტერეს-ჯგუფებისა და მედიის გავლენა

საკანონმდებლოდან აღმასრულებელი ხელისუფლებისაკენ არა მარტო გუელენის სიმძიმის ცენტრისა და საზოგადოების ყურდალების გადატანა მოხდა, არამედ პარლამენტებს ინტერეს-ჯგუფებისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების სახითაც გამოუჩნდნენ სერიოზული მეტოქეები. ინტერეს-ჯგუფთა მომარაგებამ ორი თვალსაზრისით შეუქმნა საფრთხე საკანონმდებლო ორგანოებს: ჯერ ერთი, ჯგუფებმა საზოგადოებას წარმომადგენლობითობის ალტერნატიული მექანიზმი შესთავაზეს; ამა თუ იმ კონკრეტულ საკითხთან დაკავშირებით შექმნილი ეს ჯგუფები საზოგადოების სულ უფრო მეტი ნდობით სარგებლობენ და შეხედულებების თუ მისწრაფებების უკეთ გამოხატვის საშუალებასაც იძლევიან. დღეს ამა თუ იმ საკითხის გამო შექმნილი ჯგუფის საქმიანობა იმ სფეროებსაც მოიცავს, რაც ადრე მხოლოდ პარლამენტის მსჯელობის საგანი შეიძლებოდა ყოფილიყო. მეორე ფაქტორი ის გახლავთ, რომ რაც უფრო ნაკლებად ღებულობენ საკანონმდებლო ორგანოები მონაწილეობას პოლიტიკური კურსის შემუშავებაში, მით უფრო ძლიერდება ინტერეს-ჯგუფთა გავლენა. მას-მედიის, კერძოდ კი ტელევიზიისა და ელექტრონული კავშირების ახალი ფორმების აღზევებამ ასევე შეუწყო ხელი საკანონმდებლო ორგანოთა “დრომოჭმულობის” განცდის გაჩენას. ამის მიზეზი ისაა, რომ ამგვარ ორგანოებს, როგორც პოლიტიკური სჯა-ბაასის უმთავრეს ასპარეზს, პრესა და ტელევიზია ჩაენაცვლა და პოლიტიკური ლიდერებიც სულ უფრო ხშირად ამჯობინებენ საზოგადოებასთან ურთიერთობას მედია საშუალებებით და არა ასამბლეისა თუ პარლამენტის დარბაზიდან.

მოსალოდნელია თუ არა საკანონმდებლო ორგანოთა ხელახალი აღზევება?

მართალია, საკანონმდებლო ორგანოთა, როგორც კანონ-შემოქმედებითი და პოლიტიკის განმსაზღვრელი ინსტიტუტების როლი მნიშვნელოვნად დაქინდა, ბევრი იზიარებს ბლონდელის (1973) აზრს, რომ სხვა თუ არაფერი, ისინი დღეს “კომუნიკაციის მექანიზმების” როლს მაინც ასრულებენ. მსოფლიო პარლამენტთა დიდი უმრავლესობა სხდომების

სატელევიზიო რეპორტაჟების მომხრეა, რამაც ნამდვილად შეუწყო ხელი საზოგადოებასთან მათ დაახლოებას. სხვა სიტყვებით რამ ვთქვათ, სწორედ მას-შედიას შეუძლია საკანონმდებლო ორგანოს პრესტიჟის ამაღლება(ა და დაეცემა).

საერთოდ, გაერთიანებულ სამეფოსა და ბევრ სხვა ქვეყანაშიც, პარლამენტი აღმასრულებელი ხელისუფლებისადმი სულ უფრო კრიტიკული და მისგან დამოუკიდებელი ხდება, რაც პარტიების, როგორც მტკიცე ერთობების ფენომენის შესუსტებამ გამოიწვია. პოლიტიკაში სულ უფრო უკეთ გათვითცნობიერებული ამომრჩეველი არა მარტო მეტს მოეწიის პარლამენტის ყოველი ცალკეული წევრისაგან, არამედ თავად ეს წევრებიც, უკვე პოლიტიკაში გამოკეცილი და სთანადოდ აღჭურვილი, ცდილობენ პარტიული ხაზისაგან მეტი დამოუკიდებლობა გამოამჟღავნონ და მხოლოდ ლობისტების როლში არ დარჩნენ. სხვა თუ არაფერი, თავად ის საყოველთაოდ აღიარებული აზრი, რომ პოლიტიკური სისტემის ლეგიტიმურობა და სიმტკიცე საკანონმდებლო ორგანოს წარმატებულ საქმიანობასთანაა დაკავშირებული, ამ ორგანოს შესუსტების შემთხვევაში, აუცილებლად ზრდის საპროტესტო განწყობების გაჩენის ალბათობას. თუმცა, საბოლოო ჯამში, სასურველი წინასწარობა საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებათა შორის იმ მარტო კუმპარიტებამდე დაიყვანება, რომ ერთის მხრე აუცილებელია წარმომადგენლობითობისა და ანგარიშვალდებულების პრინციპების დაცვა, მეორე მხრე კი — ლიდერისა და ძლიერი მთავრობის ხელი.

შეჯამება

«ასამბლეა», «საკანონმდებლო ორგანო» თუ «პარლამენტი», ჩვეულებრივ ერთი შინაარსის მატარებელი ცნებებია. ასამბლეა ნიშნავს, რომ ეს ორგანო ხალხის წიაღიდან გამოსული, მისივე ნების გამოხატველ პოლიტიკოსთა კრებულება, და არა გამოცდილ და საქმის მცოდნე სამთავრობო მოხელეების თავყრილობა. ტერმინი «საკანონმდებლო ორგანო» არც მთლად ზუსტია, ვინაიდან კანონშემოქმედების მონოპოლია მას არასოდეს გააჩნია. რაც შეეხება ცნება «პარლამენტს», იგი არჩევით ორგანოში კამათისა და აზრთა ეკელა-გამოცელების მნიშვნელობას უსვამს ხაზს.

«საპარლამენტოა სისტემა, სადაც მთავრობა ასამბლეისა თუ პარლამენტის მეთვალყურეობითა და მეშვეობით მოქმედებს, და მისი წევრებიც, საკანონმდებლო ორგანოს რიგებიდან არჩეულნი, სწორედ ამ ორგანოს წინაშე არიან ანგარიშვალდებულნი; ხოლო საპრეზიდენტო სისტემა საკანონმდებლო და აღმასრულებელ შტოთა შორის ძალაუფლების განაწილებას ემყარება. შედეგად, მყარდება ურთიერთობა, რომელსაც ამ შტოთა დამოუკიდებლობისა და ურთიერთდამოკიდებულების კომბინირებული ხასიათი გამოარჩევს.

« საკანონმდებლო ორგანო მთავრობისა და ხალხის დამაკავშირებელი რგოლია; ესაა ურთიერთობის საშუალება, რომელიც მხარს უჭერს მთავრობას და რეჟიმის სიმტკიცესაც უზრუნველყოფს, ამავე დროს კი აიძულებს მთავრობას, საზოგადოების მოთხოვნებსაც მიუვდოს ყური. საკანონმდებლო ორგანოს უმთავრესი დანიშნულებაა შექმნას კანონმდებლობა, იმოქმედოს როგორც წარმომადგენლობითმა ინსტიტუტმა, ზედამხედველობა გაუწიოს აღმასრულებელ ხელისუფლებას, შეარჩიოს და გამოზარდოს პოლიტიკოსთა კადრები, და პოლიტიკური სისტემის ლეგიტიმურობის შენარჩუნებას შეუწყოს ხელი.

« საკანონმდებლო ორგანო, ჩვეულებრივ, ერთი ან ორი პალატიისაგან შედგება. ორპალატიანობის უპირატესობა ისაა, რომ იგი კონტროლისა და ბალანსის შესაძლებლობას ზრდის და აფართოებს წარმომადგენლობითობას, რაც განსაკუთრებით ფედერალურ სისტემებშია აუცილებელი. ნაკლად შეიძლება ჩათვალოს მისი მიდრეკილება სახელისუფლებო კრიზისებისადმი. საკანონმდებლო პროცესში სულ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საკომიტეტო სისტემებს, და მათი სიძლიერე თავად პარლამენტისა თუ ასამბლეის წარმატებულობის წინაპირობაა.

« საკანონმდებლო ორგანო იშვიათად სახეჯე პოლიტიკის კურსს; უფრო ხშირად იგი უბრალოდ ზეგაულებნას ახდენს მასზე, ანდა საერთოდ აღმასრულებელი ხელისუფლების ნებას ემორჩილება. საკანონმდებლო ორგანოს სიძლიერე და სისუსტე რამდენიმე ფაქტორითაა განპირობებული — მისი კონსტიტუციური ავტორიტეტით, აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან პოლიტიკური დამოუკიდებლობის ხარისხით, პარტიული სისტემის ხასიათით, და ორგანიზაციული სიმტკიცის საერთო დონით.

« საკანონმდებლო ორგანოთა დაქინება შემოფოთებას იწვევს, რამდენადაც იგი უშუალოდ უკავშირდება პასუხისმგებლობით გამსჭვალული წარმომადგენლობითი მმართველობის აე-კარგიანობას. თავისთავად ეს დაქინება პარტიული დისციპლინით შეკრული, პოლიტიკური ორგანიზაციების გაჩენამ, მთავრობის როლის ზრდამ, აღმასრულებელი ხელისუფლების მეტმა შესაძლებლობებმა — განსაზღვრონ პოლიტიკა და ლიდერებით “შომაზაგონ” ქვეყანა, და ასევე, ინტერეს-ჯგუფებისა და მასმედიის გავლენის გაძლიერებამ გამოიწვია.

კითხვები განსასჯელად

« გულისხმობს თუ არა საპარლამენტო მმართველობის ფართოდ გაერყელება თავად ამა თუ იმ სისტემის წარმატებულობასა და ქმედითუნარიანობას?

« რატომ ითვლება ხელისუფლების დანაწილება ესოდენ მნიშვნელოვან ლიბერალ-დემოკრატიულ პრინციპად?

« რა პირობებში ყალიბდება “პასუხისმგებლობის გრძნობის” მქონე ხელისუფლება?

- ◀ ყოველთვის სჯობს თუ არა ორპალატიანი მოდელი ერთპალატიანს?
- ◀ თანამედროვე საზოგადოებებში, განწირულია თუ არა საკანონმდებლო ხელისუფლება აღმასრულებელთან დასამარცხებლად?
- ◀ ნიშნავს თუ არა საკანონმდებლო ორგანოების დაკნინება წარმომადგენლობითობისა და ანგარიშვალდებულობის დასუსტებას?

დამატებითი საკითხავი

Davidson, R. and W. Oleszek, *Congress and Its Members* (Washington, DC: Congressional Quarterly, 1999).

Lijphart, A. (Ed.), *Parliamentary Versus Presidential Government* (Oxford: Oxford University Press, 1992).

Olson, D., *Legislative Institutions: A Comparative View* (Armonk, NY: M.E. Sharpe, 1994).

აღმასრულებელი ხელისუფლება

“მმართველი სიძველესზე მაღლა უნდა დავდგას”.

ნიკოლო მაკიუელი, მთავარი (1513)

აღმასრულებელი ხელისუფლება მმართველობის აუცილებელი შემადგენელია. პოლიტიკურმა სისტემამ შეიძლება იმუშაოს კონსტიტუციის, საკანონმდებლო ორგანოს, მართლმსაჯულებისა და თვით პარტიების გარეშეც კი, ოღონდ წარმოდგენილია სისტემა, სადაც აღმასრულებელი შტო არ განსაზღვრავს პოლიტიკურ კურსს და მის გატარებას არ უზრუნველყოფს. პოტენციურად, აღმასრულებელი ხელისუფლების ძალა იმდენად დიდია, რომ ზოგადად პოლიტიკის ისტორიაში ხშირად მიუმართავთ მისი შეკავებისა თუ მოთოკვის ამა თუ იმ ფორმისათვის — იქნებოდა ეს კონსტიტუციურ ჩარჩოებში მოქცევის მცდელობა თუ აუცილებელი ანგარიშვალდებულების დაწესება სახალხო კრებისა თუ ამომრჩევლის წინაშე. პოლიტიკური აღმასრულებელნი, კერძოდ კი ამ შტოს მაღალი თანამდებობის პირნი, მართლაც რომ პოლიტიკის სახეს და საზოგადოებისათვის ყველაზე ცნობად პიროვნებებს წარმოადგენენ. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლება ზოგადად პოლიტიკურ ლიდერთა, ასე ვთქვათ, “სამჭედლოა”. მათი როლი კი მით უფრო გაიზარდა, რაც უფრო გაფართოვდა სახელმწიფოს პასუხისმგებლობა როგორც საგარეო, ისე საშინაო ასპარეზზე, და შედიამაც პოლიტიკის გაშუქება სწორედ პიროვნების კუთხით წარმართა. თემცა, აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლებთან დაკავშირებული იმედები და მოლოდინი, შესაძლოა, მათთვისვე აღმოჩნდეს საზიანო, ვინაიდან ძალზე ბევრ პოლიტიკურ სისტემაში ლიდერებს “ყველას გულის მოკება” უკვე უჭირთ ეს პრობლემა კი ზოგადად პოლიტიკის და კერძოდ, პოლიტიკოსებისადმი მზარდ იმედგაცრუებასთანა დაკავშირებული.

აღმასრულებელი ხელისუფლების მნიშვნელობა ვინ ვინაა აღმასრულებელი ხელისუფლებაში? აღმასრულებელთა პოლიტიკური ფუნქციები.

ძალუფლება აღმასრულებელ შტოში: ვინ დგას საჭესთან? პრეზიდენტები. პრემიერ-მინისტრები. კაბინეტები.

ლიდერობის პოლიტიკა ლიდერობის თეორიები. ლიდერობის ნაირსახეობანი.

შეჯამება/კითხვები განსახელად/დამატებითი საკითხავი

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკანონო საკითხები:

- < რას ნიშნავს აღმასრულებელი ხელისუფლება?
- < რა როლი აკისრია მას?
- < რით განსხვავდება აღმასრულებელი ხელისუფლება საპრეზიდენტო და საპარლამენტო მოდელებში?
- < ვინ სარგებლობს ყველაზე დიდი გავლენით ხელისუფლების აღმასრულებელ შტოში?
- < რას გულისხმობს “პოლიტიკური ლიდერობის” ცნება?
- < ხომ არ შეინიშნება ლიდერობის კრიზისი თანამედროვე პოლიტიკაში?

აღმასრულებელი ხელისუფლების მნიშვნელობა

აღმასრულებელი ხელისუფლება

ზოგადი გაგებით,

აღმასრულებელი ხელისუფლება საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მიღებულ კანონთა აღსრულებასა და შემუშავებული პოლიტიკის გატარებაზე აგებს პასუხს. ხელისუფლების ეს შტო მთავრობის მეთაური იწყება და ძალიან სტრუქტურებს, მინისტრებსა და საჯარო მოხელეებს მოიცავს. დღესდღეობით ეს ტერმინი უფრო ვიწრო გაგებით იხმარება და გადაწყვეტილების მიმღებთა იმ მცირე წრეს აღნიშნავს, რომლებიც სამთავრობო პოლიტიკის კურსსა და კორდინაციას აკვებს პასუხს. უმაღლეს თანამდებობის პირთა ეს კრებული ხშირად "პოლიტიკურ აღმასრულებელად" იხსენიება. რაც იგივე არსებული მთავრობაა, რაც — სპარუზიდენტო სისტემებში — "ადმინისტრაციად" იწოდება. საპროსპორად არსებობს ფორმალური აღმასრულებელიც, ანუ — ბიუროკრატია.

ვინ ვინაა აღმასრულებელ ხელისუფლებაში?

ხელისუფლების ეს შტო, პირდაპირი გაგებით, პოლიტიკის აღსრულებასა თუ გატარებაზეა პასუხისმგებელი. თუმცა, სინამდვილეში, მისი საქმიანობა გაცილებით უფრო ფართოა და რთულია. როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების სტრუქტურული შემადგენლობაც — მისი წევრების დაჯგუფება რამდენიმე ნიშნის მიხედვით ხდება: ჯერ ერთი, ხშირად ერთმანეთისაგან განასხვავებენ "პოლიტიკურ" და "ბიუროკრატიულ" აღმასრულებლებს; ამ შემთხვევაში ხაზგასმულია განსხვავება პოლიტიკოსებსა და საჯარო მოხელეებს, უფრო ზოგადად კი — საკუთარ პოლიტიკასა და ადმინისტრირებას შორის. მეორეც, თავად აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენელი, მდგომარეობისა და პასუხისმგებლობის თვალსაზრისით, სხვადასხვა საფეხურზე დგანან. თუკი საკანონმდებლო ორგანო საკუთარი წევრების ფორმალურ თანასწორობას მინც აღიარებს, აღმასრულებელი შტოს წყობა გამიკვეთილად პირამიდულია და ამკარად იერარქიულ ხასიათს ატარებს.

აღმასრულებელი ხელისუფლების პოლიტიკურ და ბიუროკრატიულ თანამდებობებს შორის განსხვავება განსაკუთრებით თვალშისაცემია *საპარლამენტო მრდელის* შემთხვევაში, სადაც ამკარა სხვაობა კადრების შერჩევის, პასუხისმგებლობის განაწილების, სტატუსისა და პოლიტიკური ორიენტაციის თვალსაზრისით. აქ ხელისუფლების ეს შტო არჩეულ პოლიტიკოსთაგან შედგება: მინისტრების კანდელატურას საკანონმდებლო ორგანოს შემადგენლობიდან ირჩევენ და ისინიც ამ ორგანოს წინაშე არიან ანგარიშვალდებულნი. მათ ველებათ საკუთარი პარტიის პრიორიტეტების შესაბამისად განსაზღვრონ პოლიტიკა და მის გატარებაზეც იზრუნონ. აღმასრულებელი ხელისუფლების ბიუროკრატიული აპარატი დანიშნული და პროფესიონალი საჯარო მოხელეებისაგან შედგება, რომელთა უშუალო მოვალეობა რჩეების მიცემა და პოლიტიკის ადმინისტრირებაა — ე.ი. მათ საკუთარი მინისტრების ერთგულებაც მოეთხოვებათ — თუმცა არა უცილობლად პარტიული ნიშნით.

რაც შეეხება *სპარუზიდენტო სისტემებს* (მაგ. ა.შ.შ.), აქ აღმასრულებელ ხელისუფლებაში ერთადერთი არჩევითი პირი — თავად სპარუზიდენტია. კაბინეტის წევრები, ფაქტიურად, დანიშნული მოხელეები არიან; ხოლო სხვა მაღალი თუ საშუალო თანამდებობის პირები — პოლიტიკურად მიუკერძოებელი საჯარო მოხელეები და მხოლოდ ამა თუ იმ ადმინისტრაციის შემადგენლობაში დროებით დასაქმებული ხალხია. რაც შეეხება კომუნისტურ ქვეყნებს, მაგალითად ჩინეთსა თუ ყოფილ საბჭოთა კავშირს, აქ ნებისმიერ განსხვავებაზე საუბარი მხოლოდ პირობითია — მმართველი კომუნისტური პარტიის საყოველთაო გავლენის გამო. შესაბამისად, ჩინელი ბიუროკრატია "პოლიტიკური" იმ თვალსაზრისით, რომ ის ნებისმიერ შემთხვევაში, ჩინეთის კომპარტიის წევრებისა და იდეოლოგიური მხარდამჭერებისაგან შედგება.

პოლიტიკურ-ბიუროკრატიულ დაყოფასთან შედარებით, აღმასრულებელი ხელისუფლების შიდა იერარქიული წყობა უფრო თვალშისაცემია. ჯერ ერთი, ამგვარი ხელისუფლების წარმომადგენლები, როგორც წესი, ერთი პიროვნების, ლიდერის ირგვლელ ირავებიან. ჯერ კიდევ მონტესკიემ შენიშნა, რომ "ხელისუფლების ამ შტოს, რომელსაც სწრაფი გადაწყვეტილებების მიღება ევალება, ჯობია ერთი პირი მართავდეს, და არა რამდენიმე". თუმცა, აღმასრულებელ ხელისუფლებაში არსებობს ორი განსხვავებული თანამდებობა, რომლებიც, თეორიულად, შესაძლოა ერთსა და იმავე პიროვნებასაც ეკავოს: ერთის მხრე, ესაა სახელმწიფოს მეთაური და ამ პოსტს ოფიციალური ავტორიტეტი, თუმცა ძირითადად, სიმბოლური დატვირთვა გააჩნია; მეორეს მხრე, არსებობს მთავრობის მეთაური, ანუ — აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირი, რომელიც "აქყოფს" პოლიტიკას და პოლიტიკური პასუხისმგებლობის მატარებელია. თუკი პრეზიდენტები, როგორც აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურები — ეთქვამთ, ამერიკაში, რუსეთისა და საფრანგეთში — ასე მაგალითად, "ორ სკამზე სხედან", საპარლამენტო სისტემებში სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის მეთაურის თანამდებობები გამიჯნულია. უმაღლეს აღმასრულებლად, ასეთ დროს, პრემიერ-მინისტრი გვევლინება, ხოლო სახელმწიფოს მეთაური, როგორც წესი, პარტიული თვალსაზრისით დამოუკიდებელი ფიგურაა ხოლმე.

საყურადღებოდ:

სახელმწიფოთა მეთაურები

სახელმწიფოს თავი ქვეყნის ძალაუფლებისა და კანონის განსახიერებაა. როგორც ქვეყნის უზუნაესი პირი, იგი უმაღლესი სტატუსით სარგებლობს, თუმცა ძალზე ხშირად, მას მხოლოდ სიმბოლური ან ფორმალური გავლენა გააჩნია, რამდენადაც რეალურ ძალაუფლებას მთავრობის ხელმძღვანელი ფლობს (გამორიცხული არც ისაა, ორივე ეს თანამდებობა ერთმა პიროვნებამ შეითავსოს). მისი საქმიანობის სფერო, ძირითადად, წარმომადგენლობით/ცერემონიალური უფლება-მოვალეობებით შემოიფარგლება: დაჯილდოებები, ხელმოწერები, იმავე რანგის სტუმართა დახვედრა/მასპინძლობა და ა.შ. ოღონდაც, საპარლამენტო სისტემებში მას მთავრობის მეთაურის დანიშნის უფლება აქვს, რაც გარკვეულწილად მის პოლიტიკურ გავლენასაც ზრდის. როგორც წესი, სახელმწიფოს მეთაურები პრეზიდენტები ან მონარქები არიან ხოლმე.

მინისტრები თუ დეპარტამენტის ხელმძღვანელები პოლიტიკის შემუშავებასა და გატარებაზე აგებენ პასუხს — თუიანთ კინკრეტულ სფეროებში. ხშირად თავად დეპარტამენტების ხელმძღვანელებიც იერარქიული კიბის სხვადასხვა საფეხურზე დგანან იმისდა მიხედვით, რამდენად მნიშვნელოვანია ეს სფერო (როგორც წესი, მოწინავე მოზიციები კაბინეტში ეკონომიკისა და საგარეო საქმეთა მინისტრებს უკავიათ). აღმასრულებელი ხელისუფლების ქვედა ეშელონების შემადგენლობასა და ფუნქციებზე ვერცლად შემდგომ გვექნება საუბარი.

კაბინეტი: წამყვან მინისტრთა მუდმივი საკრებულო, რომელსაც აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირი თუმჯდომარეობს. კაბინეტი. შესაძლოა, კიდევ წარმართავდეს პოლიტიკას, ანდა მხოლოდ სათათბირო ორგანოს ფუნქციებით იფარგლებოდეს.

აღმასრულებელთა პოლიტიკური ფუნქციები

მარტად რომ ვთქვათ, პოლიტიკურ აღმასრულებელთა საქმე — წინამძღოლობაა. მათ წარმომადგენლებს რამდენიმე ფუნქცია აკისრიათ და ზოგჯერ — ერთდროულადაც. მათგან ყველაზე მნიშვნელოვანია:

- ◀ წარმომადგენლობით/ცერემონიალური მოვალებები
- ◀ პოლიტიკის შემუშავების ზედამხედველობა
- ◀ ხალხის პოლიტიკური წინამძღოლობა
- ◀ ბიუროკრატიისშიერი მართვა
- ◀ კრიზისებზე რეაგირება

წარმომადგენლობით/ცერემონიალური მოვალებები

სახელმწიფოს მეთაურები, აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირები და ზოგჯერ წამყვანი მინისტრებიც კი — სახელმწიფოს “სახეს” წარმომადგენენ. თუმცა, ეს მოვალეობანი, ძირითადად, ფორმალური და ცერემონიალური ხასიათისაა და ისეთ ვითარებებში სრულდება, როგორცაა, მაგალითად, ეროვნული დღესასწაულები, უცხოელ კოლეგათა ვიზიტები, საერთაშორისო ღონისძიებები თუ საკანონმდებლო აქტებისა და შეთანხმებების რატიფიცირება. ამ ფუნქციებს სააარლამენტო სისტემებში პრეზიდენტები და კონსტიტუციური მონარქები ასრულებენ, ხოლო აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლები ყოველდღიური მმართველობის კონკრეტული საქმეებით არიან დაკავებულნი. თუმცა, ეს ფორმალური ვალდებულებებიც საკმაოდ მნიშვნელოვანია ორი მიზეზის გამო: ჯერ ერთი, იკვეთება ქვეყნის მთლიანობისა და პოლიტიკური სიმტკიცის ის ორიენტირი, რომელიც არსებული რეჟიმის ლეგიტიმურობას განამტკიცებს; და მეორე: სახელმწიფოს მეთაურთა “ერის ლიდერებად” აღქმა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია საზოგადოების მხარდაჭერისა თუ ამომრჩევლის ნდობის მოსაპოვებლად.

პოლიტიკის შემუშავების ზედამხედველობა

აღმასრულებელი ხელისუფლების უმთავრესი დანიშნულება პოლიტიკის პროცესის წარმართვა და კონტროლია. მოკლედ რომ ვთქვათ, მთავრობისგან “მართვას” მოელთან და მთავრობის პასუხისმგებლობის სულ უფრო და უფრო გაძლიერების პასუხად, XX საუკუნეში მისი ეს როლი საგრძობლად გაიზარდა. სწორედ აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან მოელთან იმ მწყობრი ეკონომიკური და სოციალური პროგრამების შექმნას, რამაც თანამედროვე რთული და პოლიტიკურად არაერთგვაროვანი საზოგადოებების მოთხოვნილებებს უნდა უპასუხოს; დღევანდელ უკიდურესად ურთიერთდამოკიდებულ მსოფლიოში მან უნდა “გაიყვანოს საშვეიდობოს” სახელმწიფო და მისი საგარეო ურთიერთობები დაარვეულიროს. ყოველივე ამის ერთი მნიშვნელოვანი შედეგი გახდა აღმასრულებელი ხელისუფლების

საკანონმდებლო უფლება-მოხილვის გაზრდა და მის მიერ ტრადიციულად საკანონმდებლო ორგანოსათვის დამახასიათებელი ქასუხისშეგებლობების გადანაწილება.

აღმასრულებელი ხელისუფლება, ჩვეულებრივ, არა მარტო საკანონმდებლო პროგრამების ინიციატორად გამოდის, არამედ ხშირად თავადვე იღებს კანონის ძალის მქონე დეკრეტებს, ბრძანებულებებს, თუ სხვა სახის დადგენილებებს. თუმცა შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, რომ პოლიტიკურ პროცესში აღმასრულებელ ხელისუფლებას გაბატონებული მდგომარეობა უკუივა: პოლიტიკის მეტი წილი მაინც პარტიებისა და ინტერეს-ჯგუფების მიერაა განსაზღვრული.

ხალხის პოლიტიკური წინამძღოლობა

აღმასრულებელი ხელისუფლებისათვის გაცილებით უფრო მეტად, ვიდრე პოლიტიკური სისტემის ნებისმიერი სხვა განსტოებისათვის, სასიცოხლოდ მნიშვნელოვანია ხალხის მხარდაჭერა, რაც ზოგადად რეჟიმის სტაბილურობის აუცილებელი წინაპირობაა. უბრალოდ, საზოგადოების მხარდაჭერის გარეშე, ძალზე მწელი, ფაქტიურად შეუძლებელიც კი ხდება დასახული პოლიტიკური კურსის გატარება. რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, აღმასრულებელი ხელისუფლების პოპულარობა უშუალოდაა დაკავშირებული ზოგადად რეჟიმის ლეგიტიმურობასთან. მართალია, ამა თუ იმ კონკრეტული მთავრობის არაპოპულარობა არ ასუსტებს თავად პოლიტიკური სისტემის მხარდაჭერას, მაგრამ ეს გარდაუვალი იქნებოდა მთავრობის შეცვლისა და გადაყენების შექანიზმების არსებობის გარეშე. სწორედ ამით აიხსნება პერიოდული და კონკურენტული არჩევნების სულ უფრო ფართო გავრცელება. ცხადია, არ შეიძლება ითქვას, რომ ხალხისთვის მიუღებელი, და ამავე დროს, კაბინეტში "დაზავებული" მთავრობა ყოველთვის სისტემის მსხვერვის მიზეზი ხდება. რეჟიმი ასეთ დროსაც შეიძლება მეტნაკლებად გამძლე აღმოჩნდეს, თუკი ავტორიტარიზმის გზას დაადგება და ხალხის მხარდაჭერის მოპოვებს რეპრესიების თუ იდეოლოგიური მანიპულაციების მეშვეობით ეცდება.

ბიუროკრატიისმიერი მართვა

რამდენადაც აღმასრულებელ ხელისუფლებას პოლიტიკური კურსის შემუშავება და გატარება ევალება, მას ძალზე დიდი ბიუროკრატიული და ადმინისტრაციული ვალდებულებებიც ეკისრება. ამ თვალსაზრისით, მთავრობის მეთაურები, მინისტრები და დეპარტამენტთა ხელმძღვანელები ერთგვარ "ღირეჭტორატს" წარმოადგენენ, რომელიც მთავრობის მანქანის გამართულად მუშაობაზე აგებს პასუხს. მსგავსი საქმიანობა, ძირითადად, დარგობრივი დეპარტამენტების მეშვეობით ხორციელდება და მაღალი თანამდებობის პირები პოლიტიკის გარკვეულ სფეროზე აკუპუნ პასუხს. ხოლო ამ სფეროების ადმინისტრირებისათვის საგანგებოდაა შექმნილი ბიუროკრატიული აპარატი. ცხადია, მაღალ დონეზე პოლიტიკის კოორ-

დინიერების აუცილებლობაც არსებობს, რაც ჩვეულებრივ, ამა თუ იმ ტიპის კაბინეტური სისტემის მეშვეობით ხორციელდება.

და მაინც, ბევრჯერ გამოითქვა ეჭვი, რამდენად შედეგიანია ამგვარი ბიუროკრატიისმიერი მართვა. უკრ ერთი, რამდენადაც აღმასრულებელი ხელისუფლება პროფესიონალი პოლიტიკოსებისაგან შედგება, მათ ხშირად არც ყოფნით კომპეტენცია, მართვის გამოცდილება და ადმინისტრაციული ცოდნა — რთული ბიუროკრატიული მანქანის ეფექტურად გასაკონტროლებლად; მეორე: ესა თუ ის სამთავრობო დეპარტამენტი, შესაძლოა, საკუთარი ინტერესების ტყვეობაშიც აღმოჩნდეს, განსაკუთრებით მაშინ, თუკი რომელიმე ძლიერ ინტერეს-ჯგუფს “შეებმატებილება”; და მესამე: მთლიანად ბიუროკრატის, როგორც ასეთის, შესაძლოა აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან განსხვავებული ინტერესები გაუჩნდეს და ზემდგომი ორგანოების პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ნებასაც კი გაუძლიანდეს.

კრიზისებზე რეაგირება

ძირითადი უპირატესობა, რაც აღმასრულებელ ხელისუფლებას საკანონმდებლოსთან შედარებით გააჩნია, ეს სწრაფი და ქმედითი ნაბიჯების დაუყოვნებლო გადადგმის უნარია. როდესაც საშინაო თუ საერთაშორისო პოლიტიკაში კრიზისი დგება, სწორედ ხელისუფლების ეს შტო რეაგირებს დაუყოვნებლო, საკუთარი იერარქიული მოწყობისა და პიროვნულ ლიდერზე მორგებული სტრუქტურის წყალობით ამიტომაც ხდება, რომ საკანონმდებლო ორგანო აღმასრულებელ ხელისუფლებას ღამის დიქტატორულ ძალაუფლებას ანიჭებს ხოლმე ომის დაწყების შემთხვევაში და მასვე ვალებს საგანგებო მდგომარეობის უზრუნველყოფა, როცა ქვეყანაში ამა თუ იმ სახის კრიზისი იჩენს თავს — იქნება ეს სტიქიური მოვლენა, ტერორიზმის საფრთხე, ეკონომიკური ვარდნა თუ სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა.

თუმცა, არცთუ ისე იშვიათია, როცა მთავრობა მსგავს უფლებებს პოლიტიკური ოპოზიციის შესასუსტებლად ანდა გასანადგურებლად იყენებს — კონსტიტუციონალიზმის დაცვის საბაბით.

ძალუფლება აღმასრულებელ შტოში: ვინ დგას საჭესთან?

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აღმასრულებელი ხელისუფლების გაუქმება და პასუხისმგებლობა სულ უფრო და უფრო გაიზარდა XX საუკ. მანძილზე, სულ უფრო მეტი პოლიტიკური წონა და საკანონმდებლო პასუხისმგებლობა შეიძინა, ბიუროკრატიული მანქანის მართვაც იკისრა და საჯარო პოლიტიკისა თუ მედიის ყურადღების ცენტრშიც მოექცა. ყოველივე ამან, თავის მხრივ, დიდი გავლენა იქონია ხელისუფლების აღმასრულებელი შტოს შიდა მოწყობაზე და ძალთა განაწილებაზე ამ იერარქიულ სტრუქტურაში. საყოველთაო აზრით, ყოველივე ამით მოგებული აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაური დარჩა — დღესდღეობით, მთავრობის ხელმძღვანელებს

საპრეზიდენტო მმართველობა

მმართველობის საპრეზიდენტო სისტემას ძალაუფლებათა კონსტიტუციური და პოლიტიკური გაშიჯება ახასიათებს საკანონმდებლო და აღმასრულებელ შტოს შორის. შესაბამისად, აღმასრულებელი ხელისუფლება დამოუკიდებლად არჩეული პრეზიდენტის ხელშია, რომელიც უშუალოდ ანგარიშვალდებული არ არის პარლამენტის წინაშე და ამ უკანასკნელს არც მისი გადაწყვეტა შეუძლია.

საპრეზიდენტო სისტემას შემდეგი ძირითადი ნიშან-თვისებები ახასიათებს: აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლება ცალ-ცალკე ირჩევა და ორივე დამოუკიდებელი კონსტიტუციური უფლებებითაა აღჭურვილი.

ხელისუფლების ამ ორი შტოს შემადგენლობა ფორმალურად ერთმანეთისაგან გამიჯნულია (თუმცა არა ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემებში).

აღმასრულებელი ხელისუფალი კონსტიტუციურად ანგარიშვალდებული არაა საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე და თუ არა ამჟამინდის, სხვა შემთხვევაში ამ ორგანოს მისი გადაწყვეტის უფლება არცა აქვს.

პრეზიდენტს თუ აღმასრულებელი ხელისუფლების სხვა მეთაურს, არ შეუძლია საკანონმდებლო ორგანოს დათხოვნა; ორივე შტოს არჩევის პირობები მკაცრდაა დადგენილი.

აღმასრულებელი ხელისუფლება პრეზიდენტის ხელშია თავმოყრილი: კაბინეტი და მინისტრები კი უბრალოდ, მის წინაშე ანგარიშვალდებული მრჩეულების როლში გამოდიან.

პრეზიდენტის თანამდებობა აერთიანებს სახელმწიფოს მეთაურისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირის ფუნქციებს — ასე ვთქვათ იგი "ორ სკამზე ზის".

ისეთი ინსტიტუციური ქაოსისმგებლობა ეკისრებათ იმგვარი პოლიტიკური სტატუსი გააჩნიათ და იმდენად ცნობად სახეებადაც იქცენ, რომ უკვე აშკარად გამოირჩნენ საკუთარი კაბინეტის დანარჩენი მინისტრებისაგან და გარკვეულწილად, კიდევ გაემიჯნენ მათ და მაინც, ეს ერთი შეხედვით უკიდურესად ცენტრალიზებული სტრუქტურა, სადაც პიროვნული ალაუფლების გაძლიერება შეინიშნება, აშკარად არ შეესაბამება ლიდერობის ცნების ხარისხობრივ დაკნინებას თანამედროვე პოლიტიკაში, რამდენადაც აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურები სულ უფრო ნაკლებად ამართლებენ ამომრჩეველთა თვდაპირველ მოლოდინს.

აღმასრულებელი ხელისუფლების რთული საქმიანობისათვის თვალის გადევნება უფრო გაგვიადვილებს, თუკი დაწერილებით ვაწვდით, რა როლი ეკისრებათ პრეზიდენტებს, პრემიერ-მინისტრებსა და მინისტრთა კაბინეტებს. ოღონდ უნდა გვახსოვდეს, რომ სამოქმედო ამ შემთხვევაში ძალაუფლების სამი განსხვავებული გაგება მოიაზრება:

◀ **კანონიერი** — როცა აღმასრულებელთა ფუნქციები და ქაოსისმგებლობის ინსტიტუციონალური ჩარჩოები თავად კონსტიტუციითაა განსაზღვრული

◀ **არაფორმალური** — როდესაც ძლიერია პიროვნების ხიბლი, მისი პოლიტიკური ალღო და გამოცდილება, და აგრეთვე, ისეთი ფაქტორების გავლენა, როგორებიცაა პარტიებისა და მას-მედიის როლი

◀ **რეალური** — ანუ პოლიტიკური, ეკონომიკური, და დიპლომატიური გარემოებების ერთობლიობა.

ამჟამინდელი:

თანამდებობის პირის გადაწყვეტის ოფიციალური პროცედურა, პიროვნული თუ პროფესიული გადაცდომის მორტიოთ

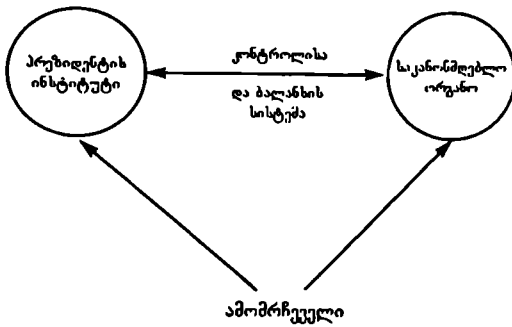
პრეზიდენტი

პრეზიდენტი სახელმწიფოს ფორმალური, კანონიერი მეთაურია, ისევე როგორც მეფე თუ იმპერატორი სხვა ტიპის მმართველობებში. თუმცა, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ კონსტიტუციური და აღმასრულებელი პრეზიდენტები. კონსტიტუციური პრეზიდენტი აყვს, მაგალითად, ინდოეთს, ისრაელსა და გერმანიას, ანუ — საპარლამენტო სისტემის მქონე ქვეყნებს, სადაც პრეზიდენტის მოვალეობები, ძირითადად, წარმომადგენლობით/ცერემონიალური ხასიათისაა. ასეთ დროს აღმასრულებელი ხელისუფლების სათავეში პრემიერ-მინისტრი და/ან კაბინეტი დგას. ამ ქვეთავში ჩვენ აღმასრულებელ პრეზიდენტებზე ვისაუბრებთ, რომლებიც სახელმწიფო მეთაურის ფორმალურ ვალდებულებებსა და აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირის პოლიტიკურ ძალუფლებას ითავსებენ. ამ ტიპის პრეზიდენტი ე.წ. საპრეზიდენტო მმართველობის (იხ. ნახ. 17.1) აუცილებელი წინაპირობაა — საპარლამენტო მმართველობის საპირისპიროდ.

ამგვარი მმართველობა შეზღუდული ან შეუზღუდავია. როგორც წესი, შეზღუდული აღმასრულებელი უფლება-მოხილებით აღჭურვილი პრეზიდენტი კონსტიტუციით, დემოკრატიული პოლიტიკის მოთხოვნებით, პარტიული კონკურენციითა და ძალაუფლების განაწილების ამა თუ იმ მოდელით დადგენილ ჩარჩოებში მოქმედებს და რაც მთავარია, პრეზიდენტის ძალაუფლება გაწინასწორებულია ხალხის მიერ არჩეული საკანონმდებლო ორგანოს მიერ. შეზღუდული საპრეზიდენტო მმართველობის ყველაზე ცნობილი მაგალითია ა.შ.შ., თუმცა ფრანგული და ფინური ყაიდის ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემაც ამავე მოდელში ჯდება. თავის მხრივ, შეუზღუდავი საპრეზიდენტო მმართველობის დროს, პრეზიდენტი ლამის უსაზღვრო ძალაუფლებითაა აღჭურვილი და რეჟიმიც, შესაბამისად, დიქტატორულია ხოლმე. ამგვარი ვითარება ზოგადად ერთპარტიულ სახელმწიფოებში იჩენს თავს და შეიარაღებული ძალების სრულ მხარდაჭერას გულისხმობს.

შეუზღუდავი აღმასრულებელი ხელისუფლების სათავეში მყოფი ამგვარი პრეზიდენტები არიან ლიბიასა და ინდონეზიაში, ამის მაგალითი იყო აგრეთვე, სადამ ჰუსეინის მმართველობაც ერაყში. საპრეზიდენტო მმართველობის ამერიკულ მოდელს მსოფლიოს ბევრმა ქვეყანამ მიბაძა, განსაკუთრებით — სამხრეთ ამერიკაში; ბოლო დროს კი ისეთ პოსტ-საბჭოურ ქვეყნებში, როგორებიცაა პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთის რესპუბლიკა და რუსეთი. თუმცა ამ სიერცემი (რუსეთის გარდა) ყველა პრეზიდენტი საპარლამენტო სისტემის ფარგლებში ახორციელებს მმართველობას. როდესაც “დამფუძნებელი მამები” აღმასრულებელ ძალაუფლებას ანიჭებდნენ პრეზიდენტის ინსტიტუტს, ისინი ცდილობდნენ როგორმე თავიდან აეცილებინათ მათი აზრით, ბრიტანეთის მონარქიისათვის დამახასიათებელი ერთპიროვნული მმართველობა და ამიტომაც თავიდანვე გამოიყენეს საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებები. ამგვარად, თუკი ერთის მხრივ, პრეზიდენტი სახელმწიფოს მეთაურად, აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველ პირად, შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლად

ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემა:
მმართველობის სისტემა, როდესაც ცალკე არჩეული პრეზიდენტი საკანონმდებლო ორგანოდან არჩეულ და მის წინაშე ანგარიშვალდებულ მთავრობას თვითმდებარებს.

ნახ. 17.1 მმართველობის საპრეზიდენტო სისტემა (შეზღუდული უფლებებით)

და ქვეყნის უპირველეს წარმომადგენლად იქნა აღიარებული, თუკი მას მიეცა ვეტოს უფლება საკანონმდებლო საქმიანობაში, მეორეს მხრივ, კონგრესსაც ძალზე ღიდი გამაწონასწორებელი უფლება-მოხილება დაეკისრა. ყრძოდ, კონგრესის გადასაწყვეტი გახდა ომის გამოცხადება, პრეზიდენტის ვეტოს გაზიარება თუ უარყოფა, სენატს კი — დანიშვნებისა და ხელშეკრულებების რატიფიცირების უფლება მიენიჭა. მართლაც, XX საუკ. დასაწყისამდე, პრეზიდენტის ინსტიტუტი ზოგადად, მეორეხარისხიან როლს ასრულებდა, ეინაიდან სახელმწიფოსთვის აუცილებელ პოლიტიკურ წინამძღოლობას კონგრესი იღებდა საკუთარ თავზე.

შემდგომში, ამერიკის პრეზიდენტის სტატუსის სახეცვლილება ორმა მთავარმა მოვლენამ განაპირობა: ჯერ ერთი, ეროვნული ეკონომიკის განვითარებამ მთავრობისაგან ტრადიციული, თავისუფალი საბაზრო პოლიტიკის უარყოფა და ხელისუფლების მეტი ჩარევა მოითხოვა ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხებში; და მეორე: ამერიკა იძულებული გახდა უარი ეთქვა იზოლაციონიზმის პოლიტიკაზე და მსოფლიო მასშტაბის მოთამაშედ ქცეულიყო — განსაკუთრებით II მსოფლიო ომის შემდეგ, როდესაც მან ზესახელმწიფოს სტატუსი შეიძინა ბიპოლარულ (ორპოლუსიან) მსოფლიო სისტემაში. პრეზიდენტ ფრანკლინ დელანო რუზველტის ე.წ. “ახალი კურსის” დროიდან მოყოლებული, ამერიკის პრეზიდენტები უკვე უზუნაეტი კანონმდებლის ფუნქციას ასრულებენ, ხოლო 1945 წლიდან, მათ თავისუფალი სამყაროს ლიდერთა მანტიაც მოისხეს. როდესაც ჯერ პრეზიდენტმა ჯონსონმა, შემდგომ კი ნიქსონმა ისე მოახდინეს ვიეტნამის ომის ესკალაცია, რომ ფაქტიურად, კონგრესის თანხმობა არც მიუღიათ, ამ ფაქტმა ბევრი შეამფოთა და ართურ შლეზინგერს (1974) ისიც კი ათქმევინა, ამერიკაში ერთგვარი “იმპერიული პრეზიდენტობის” მოდელი დამკვიდრდაო — ანუ, გაჩნდა საფრთხე, რომ პრეზიდენტი კონსტიტუციური ნორმებისაგან გათავისუფლებულიყო და ხელისუფლების დანარჩენ ორ შტოზეც გავრცელებინა საკუთარი გავლენა.

და მაინც, საპრეზიდენტო მმართველობა ხშირად მყიფეა: რიჩარდ ნიქსონის (1964) თქმით, “ამერიკის პრეზიდენტის მთავარი უფლება —

დარწმუნების უფლებაა”, ანუ — არა დიქტატის, არამედ მოლაპარაკებების გამართვის, დაცოლიების, გადმოხიზვის ხელოვნების გამოყენება. მიზნის მისაღწევად კი მას 4 მიმართულებით უწევს ურთიერთობების დალაგება:

- ◀ კონგრესთან
- ◀ ფედერალურ ბიუროკრატიათსთან
- ◀ უზენაეს სასამართლოსთან
- ◀ მას-მედიასთან.

ცხადია, უმნიშვნელოვანესი აქ კონგრესია: ამა თუ იმ პრეზიდენტის წარმატების ხარისხი ხშირად სწორედ კონგრესში მის რეიტინგზეა დამოკიდებული, ანუ — რამდენად გაუძლებს პრეზიდენტის საკანონმდებლო პროგრამა კონგრესის მკაცრ გამოცდას. თუმცა, ვიეტნამის ომისა და უოთერგეიტის საკანდალის შემდეგ, პრეზიდენტებს სულ უფრო და უფრო “გაჯიუტებულ” კონგრესთან უწევთ ურთიერთობა, რომელიც, გარკვეულწილად, დაკარგული ძალაუფლების აღდგენას ცდილობს. უფრო მნიშვნელოვანი კიდევ ისაა, რომ ამერიკული პარტიული სისტემის შედარებითი სისუსტის პირობებში, ამერიკის პრეზიდენტს, საპარლამენტო სისტემის აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურისაგან განსხვავებით, საკანონმდებლო კონტროლის უმთავრესი ბერკეტი — ანუ პარტიული ერთიანობის სიმტკიცის იმედი არა აქვს. მაგ., გიმი კარტერმა 1970-იან წწ., მისდა სამწუხაროდ აღმოაჩინა, რომ კონგრესს “პრეზიდენტის გამოჩენა” მაშინაც კი შეუძლია, როცა ორივე პალატაში პრეზიდენტის პარტიის წევრები დომინირებენ.

პრეზიდენტების სისუსტე კიდევ უფრო თვალნათელია, როცა მათ უმრავლესობით მოსული ოპოზიციური პარტიის მიერ კონტროლირებული კონგრესი უპირისპირდება. მსგავსი პრობლემის წინაშე დადგა, მაგალითად, პრეზიდენტი კლინტონი, როდესაც 1994წ., კონგრესის არჩევნებში დიდი უპირატევობით გაიმარჯვეს რესპუბლიკელებმა. ურთიერთობათა დაძაბვის მთავარი მიზეზი კი ისაა, რომ პარტიული კუთვნილებისდა მიუხედავად, კონგრესმენტათვისაც და სენატორთათვისაც უპირველესი ამოცანა საკუთარი ამომრჩევლის იმედების გამართლებაა — შესაბამისად, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საშინაო საკითხებს, რაბაჟ ბევრ პოლიტოლოგს ისიც კი ათქმევინა, ა.შ.შ-ში პრეზიდენტობას ორი სახე აქვსო — “საშინაო და საგარეო”. პრეზიდენტთა უმრავლესობა მეტ-ნაკლებად ცდილობს თავი აარილოს უფრო პრობლემატურ და “ჩიხში შემყვან” საშინაო საკითხებს, და გეული უფრო საგარეო პოლიტიკისაკენ მიუწევთ, სადაც საკუთარი ლიდერული პოტენციალის გამოყენების მეტი იმედი აქვთ. თვით პრეზიდენტმა კლინტონმაც კი, რომელიც იმ დაპირებების გამო აირჩიეს, რომ უმთავრეს ყურადღებას ეკონომიკაზე გაამახვილებდა, თავი ვერ აარიდა “ქულების დაწერის” მცდელობას საერთაშორისო ასპარეზზე, და ეს ტენდენცია კიდევ უფრო გაძლიერდა 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტების შემდგომ.

თორიულად, ფედერალური ბიუროკრატია პრეზიდენტს უნდა მსახურებდეს; სინამდვილეში კი ის ხშირად დამატებით პრობლემებს უქმნის

ხოლმე, რადგან საკუთარ ადმინისტრაციაში, მაღალ თუ საშუალო თანამდებობებზე, პრეზიდენტი დაახლოებით 4000 კაცს ნიშნავს, ოღონდ ეს პროპორციულად ძალზე მცირე რაოდენობაა ამერიკის პროფესიონალ მოხელეთა საერთო რიცხვთან შედარებით, რამაც უკვე 2 მილიონს გადააჭარბა. ბუერის აზრით, ბიუროკრატია ხშირად საერთოდ უგულებელყოფს ადმინისტრაციის პრიორიტეტებს: ასე მაგალითად, როდესაც პრეზიდენტ ეუდორ უილსონის დროს, ფრანკლინ დელანო რუზველტს სამხედრო-საზღვაო მინისტრის პოსტი ეკავა, მან საკუთარი გაუღენა ამ სამინისტროზე ბუმბულის ლეიბის ბერტყვას შეადარა — ურტყავ, ურტყავ და ის მიანც ისეთოვით. მსგავსი პრობლემა იგულისხმება პრეზიდენტ ტრუმენის ცნობილ სიტყვებში, რაც მან თავისი მემკვიდრის, გენერალ ეიზენჰაუერის მისამართით თქვა:

“ზის და ბრძანებებს იძლევა — ასე ქენით და ისე ქენითო; არადა, არაფერიც არ ხდება! ვეღარ გაიგო საწყალმა აიკმა, ჯარში რომ აღარ მსახურობს...”

არანაკლები სირთულე იჩენს თავს უზენაეს სასამართლოსთან ურთიერთობაშიც: XX საუკ. 50-იანი წლებიდან, სასამართლო მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ამერიკის პოლიტიკურ ცხოვრებაში და კონკრეტულად, პრეზიდენტზე საკუთარ გაუღენას იყენებს ქვეყნის პოლიტიკური “ღლის წეს-რიგის” შემუშავებისას. მართალია, უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს პრეზიდენტი ნიშნავს, სენატს შეუძლია არც დაამტკიცოს მისი კანდიდატები (ასე მოხდა 2-ჯერ ნიქსონის, და ერთხელაც — რიგანის მმართველობისას) მაგრამ სენატის მიერ დამტკიცების შემთხვევაშიც, მოსამართლე უკვე თანამდებობრივად დაცულია საპრეზიდენტო ზეწოლისაგან.

და ბოლო, მაგრამ არა უკანასკნელი საკითხია პრეზიდენტსა და მას-მედიას შორის ურთიერთობა. როცა ამერიკის პრეზიდენტს სურს უშუალოდ საზოგადოებას მიმართოს, ასე ვთქვათ, “კონგრესს გადაახტეს თავზე”, მედიას სასიციოცხლო მნიშვნელობა ენიჭება. ამ თვალსაზრისით, რონალდ რიგანი — ყოფილი მსახიობი და ჟურნალისტი — განსაკუთრებით წარმატებით ახერხებდა მასთან “თბილი” ურთიერთობის დამყარებას. თუცა, მედია შესაძლოა პრეზიდენტის მხოტბედ ან მის “მესაფლავდაც” იქცეს. ასე დაემართა პრეზიდენტ ნიქსონს 1974წ., როცა უოშინგტონ პოსტმა ძირისძირში გააშუქა უოთერგეიტის სკანდალი, ან როცა კლინტონის ადმინისტრაციას შეერყა რეპუტაცია — მონიკა ლეინსკისთან პრეზიდენტის “ახლო ურთიერთობის” პრესაში გაშუქების გამოისობით.

საპრეზიდენტო მმართველობის განსხვავებული ფორმებია იმ ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემებში, რომლებიც საფრანგეთში, ავსტრიაში, ფინეთსა და პორტუგალიაში მოქმედებს. ესაა ნაჯვარი მოდელი, როცა ცალკე არჩეული პრეზიდენტი მთელი რიგი აღმასრულებელი უფლებებითაა აღჭურვილი და საპარლამენტო სისტემის მსგავსად, მთავრობა (საკანონმდებლო ორგანოდან არჩეული პრემიერ-მინისტრი და კაბინეტი) პარლამენტის წინაშეა ანგარიშვალდებული. მაგალითად, ფინეთსა და ავსტრიაში აღმასრულებელი ფუნქციები გამიჯნულია, რაც პრეზიდენტს საშუალებას

აძლევს ყურადღება ძირითადად საგარეო და ზოგად-საკონსტიტუციო საკითხებზე გაამახვილოს, საშინაო პოლიტიკაზე კი პრემიერ-მონისტრი და მისი კაბინეტი იღებენ პასუხისმგებლობას.

თუმცა, ის სისტემა, რომელიც ეთქვათ, საფრანგეთში მოქმედებს, გაცილებით რთულია. ჯერ ერთი, პრეზიდენტს იმ ფუნქციების გარდა, რასაც ამერიკის პრეზიდენტის მსგავსად ასრულებს, როგორც სახელმწიფოს მეთაური, აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირი და "თანამდებობების დამნაწილებელი", საფრანგეთის პრეზიდენტი 7 წლით ინარჩუნებს პოსტს და საკანონმდებლო ორგანოც ხელში უჭირავს, რამდენადაც მისი დათხოვნა შეუძლია. მეორეს მხრივ, მას საერთო-სახალხო მხარდაჭერა სჭირდება — დე გოლმა 1958-69, პომპიდუმ — 1969-74 და ფისკარ დ'ესტენმა 1974-81 წწ. სწორედ თავგადაკლული გოლისტების წყალობით მოიპოვეს ეროვნულ ასამბლეაში ძლიერი გავლენა. ოღონდ ერთი — საერთო-სახალხო არჩევნების დანიშვნა თავისთავად არაა ეროვნული ასამბლეის დამორჩილების გარანტია: სოციალისტი პრეზიდენტი მიტერანი ჯერ 1986, შემდეგ კი 1993 წლებში, იძულებული გახდა თანაარსებობის გზები ეძებნა გოლისტურ მთაწარმის კაბინეტებთან. ასევე, ლამის არჩეული მონარქის ძალაუფლებით აღჭურვილი დე გოლი იძულებული გახდა გადამდგარიყო — 1968 წლის სტუდენტური გამოსვლებისა და ფინანსური კრიზისის შედეგად.

საყურადღებოდ:

კამათო მონარქიის თაობაზე

მონარქია მმართველობის ის სისტემაა, სადაც ერთი პიროვნება ზეობს (სიტყვა-სიტყვივით *ერთპიროვნული მართვა*). თუმცა კი, ზოგადი გაგებით, ეს იმგვარი ინსტიტუტია, რომლის მეშვეობითაც სახელმწიფო მეთაურის პოსტი მემკვიდრეობით ან დინასტიური მონაცელებით გადადის. აბსოლუტური მონარქიის შემთხვევაში, მონარქი პოლიტიკური ძალაუფლების მონოპოლიაზე აცხადებს პრეტენზიას (მაგ., საულის არაბეთი, მაროკო, ნეპალი). კონსტიტუციური მონარქი კი ძირითადად, იმგვარ ცერემონიალურ ფუნქციებს ასრულებს, რასაც ხშირ შემთხვევაში, პოლიტიკური მნიშვნელობა არც ენიჭება ხოლმე (ესპანეთი, პოლანდია, გაერთიანებული. სამეფო).

კონსტიტუციური მონარქიას შემდეგი უპირატესობები გააჩნია:

სახელმწიფოს მეთაური მიუკერძოებელია და პარტიულ პოლიტიკაზე მალლა დგას.

როგორც ტრადიციულ ღირებულებათა მატარებელი, იგი პატრიოტიზმისა და ეროვნული მთლიანობის სიმბოლოდ რჩება. მონარქის სობრძენე-გამოცდილება არჩეულ მთაერობას იძულებულს ხდის მეტი პასუხისმგებლობით მოეკიდოს საკონსტიტუციო ცვლილებებს.

თუმცა მას გარკვეული ნაკლოვანებებიც ახასიათებს:

არღვევს დემოკრატიულ პრინციპებს, რამდენადაც მისი პოლიტიკური გავლენა არ მომდინარეობს საერთო-სახალხო თანხმობიდან და თავად მონარქიც, კანონით ანგარიშვალდებული არაა საზოგადოების წინაშე. იგი განასახიერებს და შესაძლოა, იცუდეს კიდევ, იმგვარ კონსერვატიულ ღირებულებებს, როგორცაა იერარქიულობა, მწიწება, მემკვიდრეობით მიღებული ქონებისა და საზოგადოებრივი მდგომარეობის პატუისცემა. მონარქია წარსულის დრომოჭმული ადათებითა და სიმბოლოებით “ამბიებს” ერს და შესაბამისად, პროგრესის შემაფერხებელი ინსტიტუტია.

პრემიერ-მინისტრები

აღმასრულებელი ხელისუფლების ფორმა და აგებულება საპარლამენტო და საპრეზიდენტო სისტემებში მნიშვნელოვნად განსაუვლება ერთმანეთისაგან. საპარლამენტო სისტემებში აღმასრულებელ შტოს სამი არსებითი ნიშანი გამოარჩევს: პირველი — რამდენადაც აღმასრულებელი ხელისუფლების წყარო საკანონმდებლო ორგანოა და მნიშვნელოვანი ავშირი აქვს პარტიულ პოლიტიკასთან, სახელმწიფოს მეთაურს (კონსტიტუციურ მონარქსა თუ არა-აღმასრულებელი უფლებებით აღჭურვილ პრეზიდენტს) მხოლოდ წარმომადგენლობით/კერუმონიალური ვალდებულებების შესრულება ევალება; მეორე — აღმასრულებელი ხელისუფლების წარმომადგენლები პარლამენტის წევრთა რიგებიდან ინიშნებიან, რაც იმას ნიშნავს, რომ საპარლამენტო სისტემაში, საპრეზიდენტო სისტემებისაგან განსხვავებით, არ ხდება თანამდებობრივი გამოჯენა საკანონმდებლო და აღმასრულებელ მოხელეთა შემადგენლობას შორის; და მესამე — აღმასრულებელი ხელისუფლება სრული შემადგენლობით, საკანონმდებლო ორგანოს, ყოველ შემთხვევაში, მისი ქვედა პალატის, წინაშეა უშუალოდ ანგარიშვალდებული, ეინიადან მისი წევრები მთაერობაში მხოლოდ მანამდე ინარჩუნებენ ადგილს, სანამ საკანონმდებლო ორგანოს ნდობით სარეუბლობენ.

პრემიერ-მინისტრი (იგივე კანცლერი — გერმანიაში, პირველი მინისტრი — ნიდერლანდებში, ან სულაც ძირძველი ადგილობრივი ტიტულატურით შემკობილი, როგორც, ვიქვათ ტიშეკი — ირლანდიაში) მთაერობის თაია, რომელსაც ეს თანამდებობა საკანონმდებლო ორგანოში უმრავლესობით მოსული პარტიის, ან პარტიათა კოალიციის ლიდერობის გამო აქვს ბოძებული. პრემიერ-მინისტრსა და მის კანცლერაიას შედარებით უფრო მოკრძალებული უფლებები გააჩნიათ, ეიდრე აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურ პრეზიდენტებს. რაც მთაერია, მათ არ შეუძლიათ ამა თუ ამა

საყურადღებოა:

პრემიერ-მინისტრის მმართველობა: დადებითი და უარყოფითი მხარეები

ამგვარ მმართველობას ორი ნიშანი ახასიათებს: ჯერ ერთი, პრემიერ-მინისტრის კანცელარია ხელისუფლების სუბანონმდებლო და აღმასრულებელი შტოების მთავარი დამაკავშირებელი რგოლია და მისი მეთაური, როგორც პარლამენტის რჩეული და მის წინაშე ანგარიშვალდებული თანამდებობის პირი, აღმასრულებელი ხელისუფლების თემჯდომარე და ბიუროკრატის ხელში მთელი აღმასრულებელი ძალაუფლების ცენტრალიზებისა და როგორც კაბინეტის წევრების, ასევე დეპარტამენტის ხელმძღვანელების დაქვემდებარებულ მდგომარეობას ასახავს. ამ თვალსაზრისით, პრემიერ-მინისტრის მმართველობა აღმასრულებელი პრეზიდენტისას ემსგავსება.

პრემიერ- მინისტრთა მმართველობის კრიტიკოსები რამდენიმე საბუთს იშველიებენ:

იგი ცენტრალიზებული მმართველობის სტილს უწყობს ხელს; ნაკლებად აღიარებს პოლიტიკური დებატების აუცილებლობას და შესაბამისად, საწინააღმდეგო აზრსაც ძნელად აკუთხავს.

თუმცა, ამგვარი მმართველობის დასაცავდ შეიძლება ითქვას, რომ:

კარგად წარმოაჩენს, ამომრჩეულის რა რეალური მხარდაჭერით სარგებლობს პრემიერ-მინისტრი და მისი პოლიტიკური “ზურგი;”
სამთავრობო პოლიტიკას უფრო მკაფიო მიმართულებას აძლევს, რამდენადაც დეპარტამენტალიზმისათვის დამახასიათებელ ცენტრიდანულ პროცესებს არეგულირებს და გადაწყვეტილებების კოლექტიურად მიღების ზედმეტ “ინფილო-ბიწილოზე” დროს არ კარგავს.

მინისტრის დანიშვნა-გათავისუფლება, დაწინაურება ან დაქვეითება. ზოგადად, პრემიერ-მინისტრის საქმიანობის სფერო კონსტიტუციურად საკმაოდ დაუკონკრეტებელია და ამიტომაც, სიმართლე ითქვას და, ეს თანამდებობა სწორედ იმდენ წონას იძენს, რამდენსაც კონკრეტული პრემიერ-მინისტრი “ასწევს”.

პრემიერ-მინისტრს ორი მიმართულებით უხდება ურთიერთობების დარეგულირება: ჯერ ერთი, კაბინეტთან, ცალკეულ მინისტრებთან და სამთავრობო დეპარტამენტებთან; და მეორე: საკუთარ პარტიასთან და მისი მემკვიდრით, საკანონმდებლო ორგანოსთან და მთელ საზოგადოებასთან. კაბინეტის მხარდაჭერას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მისთვის, რამდენადაც პრემიერ-მინისტრი “პირველია თანასწორთა შორის” (primus inter pares) როგორც მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში, ინდოეთსა და ავსტრალიაში. სწორედ ეს გამორჩეული მდგომარეობა აჯალღებულებს მას კოლექტიური, კაბინეტური მმართველობის სისტემის ფარგლებში იმოქმედოს. თუმცა, გერმანიის კანცლერს, ძირითადი კანონის 65-ე პარაგრაფის თანახმად, უფლება ენიჭება პიროვნულად მიიღოს გადაწყვეტილება სამთავრობო პოლიტიკის ზოგადი მიმართულებების თაობაზე.

ამჟამად, რომ პრემიერ-მინისტრის ძალაუფლებისა და გავლენის წინაპირობა ისაა, თუ რამდენად ძლიერია მისი, როგორც პარტიის ლიდერის პოზიცია და მისი პარტიის მონოლითურობაც. რაღა თქმა უნდა, გარკვეულ დალს ასევე მის მოქმედებებს. მაგალითად, იტალიის დანაწევრებული პარტიული სისტემა ხშირად აიძულებს მათ ერთგვარი "მომრიგებელი მოსამართლის" როლი იკისრონ მყიფე სამთაურობო კოალიციების პირობებში. თავის მხრივ, გერმანიის კანცლერები მეტ-ნაკლებად შეზღუდულნი არიან მეორე პალატის, ე.წ. ბუნდესრატის დამოუკიდებლობისა და საკონსტიტუციო სასამართლოს გავლენის გამო, ეროვნული ბანკის სრულ ავტონომიურობაზე რომ აღარაფერი ეთქვას.

და მაინც, განსხვავებული საკონსტიტუციო და პოლიტიკური უფლებების მიუხედავად, საერთო აზრით, ბოლო წლებში პრემიერ-მინისტრების გავლენა საკმაოდ გაიზარდა. ნაწილობრივ ეს იმ ტენდენციის შედეგია, რომ ელექტრონული მედია სულ უფრო და მეტ ყურადღებას პირუფლებებს უთმობს, პრემიერ-მინისტრები კი საკუთარი პარტიების ერთგვარ "საფირმო ნიშნად" აღიქმება. გახშირებულმა საერთაშორისო შეხვედრებმა და ვიზიტებმა ასევე მეტი წონა შესძინეს მათ როგორც ხაზულმწიფო მოღვაწეებს და გარკვეული საფუძველიც კი მისცეს, თავი ეროვნულ ლიდერებად წარმოეჩინათ მათ თანდათანობით დაღწევის თვით კაბინეტის ჩარჩოებს და განსაკუთრებული "საპრემიერ-მინისტრო მმართველობის" ახალი ფორმებიც კი დაამკვიდრეს. მაგალითად, ინდოეთში, 1975-77წწ. საგანგო მდგომარეობის დროს, ჯერ პრემიერ-მინისტრმა ინდირა განდიმ, ხოლო შემდგომ მისმა ვაჟმა, რაჯივმა, პრემიერ-მინისტრობის ლამის "იმპერიული სტილიც" კი შემოიღეს, რამაც ალბათ, ინდური საზოგადოების გავლენიან ფენებში მათი გვარისადმი განსაკუთრებულმა დამოკიდებულებამაც ითამაშა გარკვეული როლი.

რაც შეეხება გაერთიანებულ სამეფოს, აქ პრემიერ-მინისტრის ძალაუფლების უჩვეულოდ მაღალი ხარისხი რამდენიმე მიზეზითაა განპირობებული:

- ◀ პატრონაჟის მაღალი დონით
- ◀ კაბინეტურ სისტემაზე გავლენის ქონით, კერძოდ — კომიტეტების შექმნისა და დაკომპლექტების უფლებით
- ◀ ძლიერი პოზიციებით საკანონმდებლო ორგანოში, რაც უმრავლესობის ლიდერობითაა განპირობებული
- ◀ მთელი ბიუროკრატიული მანქანის ხელმძღვანელობით
- ◀ მედიის უშუალო დაინტერესებით, რაც მას საშუალებას აძლევს პირადად, საკუთარი სახელით ელაპარაკოს ამომრჩეველს.

პრემიერ-მინისტრები ხელისუფლების ადმინისტრაციული და პოლიტიკური განმტოვების სათავეში დგანან, რაც იმას ნიშნავს, რომ მათი კაბინეტები ერთგვარ ამერიკული ტიპის სათათბირო ორგანოებად იქცნენ და პოლიტიკის "კეთებაზე" პასუხისმგებლობას ნაკლებად ინაწილებენ. პრემიერ-მინისტრის მმართველობითი ფუნქციების განსაკუთრებულ გაძლიერებაზე XX საუკ. 80-იანი წლების ბრიტანეთში ალაპარაკდნენ.

როდესაც მარგვერტ ტეტჩერმა ლამის მთლიანად გარდაქმნა ამ ინსტიტუტის საქმიანობა და მისი აუტორიტეტიც განუზომლად აამაღლა. ტეტჩერის პრემიერ-მინისტრობას ის გამოარჩევდა, რომ თავის უპირველეს ღირსებად “დარწმუნების უნარს” მიიჩნევდა და უშუალო მოვალეობების გარდა, ქვეყნის იდეოლოგიურ ლიდერობასაც ითავსებდა — რაც შემდგომ მდგომარეობაში ტეტჩერიზმად მონათლა. დაახლოებით იგივე ვითარება შენარჩუნდა ტონი ფორის მმართველობის პერიოდშიც, რამაც მაიკლ ფორის (2000) ათქმევინა კიდევ, ბრიტანეთში განსაკუთრებული ტიპის “საპრეზიდენტო ინსტიტუტი” ჩამოყალიბდაო. აღმასრულებელი ხელისუფლების პრეზიდენტიზმთან მიახლოებულ ამგვარ მოდელს შემდეგი ნიშან-თვისებები ახასიათებს:

◀ ზოგადი წინამძღოლობა: პრემიერ-მინისტრთა ტენდენცია, ერთგვარად დამორღვენ თავიანთ პარტიებსა და მთავრობას — ასე ეთქვათ, “ცალკე დაღვნიენ” და საკუთარი იდეოლოგიური ხაზი გაატარონ.

◀ პოპულისტური მიდგომა: ანუ, პრემიერ-მინისტრთა მცდელობა, უშუალოდ მიმართონ საზოგადოებას და მისი იმედებისა და პრობლემების “ჭირისუფლობა” პიროვნულად იკისრონ.

◀ პერსონიფიციკრებული სარჩევნო კამპანიები: იგულისხმება თანამედროვე მედიის განსაკუთრებული ინტერესი კონკრეტული პიროვნებებისადმი და პარტიებისა თუ მთავრობების საფირმო ნიშნად მათი ლიდერების წარმოჩენა.

◀ პირადი ნდობის მანდატი: პრემიერ-მინისტრების მიერ ამომრჩევლის წინაშე თავის წარმოჩენა პარტიისა და მთავრობის იდეოლოგიურ “შესაჭვად”.

◀ პროფესიონალ მრჩეველთა მოწვევა: პრემიერ-მინისტრებისათვის დამახასიათებელი ტენდენცია, როდესაც ისინი თავიანთსავე არჩეულ პოლიტიკურ მრჩეველებს უფრო ჯერდნობიან, ვიდრე კაბინეტის წევრებს, დანარჩენ მინისტრებსა თუ მაღალი თანამდებობის სხვა საჯარო მოხელეებს.

მართალია, მყარი საპარლამენტო უმრავლესობით ზურგამაგრებულ პრემიერ-მინისტრებს შეიძლება ბევრი პრეზიდენტიზმისათვის საოცნებო ძალაუფლება და გაეყენა ჰქონდეთ, მათ ბევრი სერიოზული წინააღმდეგობაც ხედებათ ასე მაგალითად, თანამდებობაზე დანიშნვისა თუ განთავისუფლების არანაირი კანონიერი უფლება მათ არ გააჩნიათ, ხოლო პარტიული მთლიანობის შენარჩუნების აუცილებლობა მათ ძალაუფლებას მნიშვნელოვნად ზღუდავს, რის გამოც პარტიის შიგნით არსებული სხვადასხვა ფრაქციისა თუ იდეოლოგიური ფრთის წარმომადგენლების კაბინეტში დასაქმება უწყვეთ, ანდა კანადის მსგავსად, რეგიონალური თუ ენობრივი ფაქტორების გათვალისწინება — წარმომადგენლობის თვალსაზრისით საბოლოო ვაშლის, ნებისმიერი პრემიერ-მინისტრი იმდენ ძალაუფლებას ფლობს, რამდენის საშუალებასაც საკუთარი კაბინეტი, პარტია თუ ზოგადად, პოლიტიკური ვითარება აძლევს, რისი კარგი მაგალითია, მიუხედავად ყველაფრისა, მარგვერტ ტეტჩერის თანამდებობიდან გადაყენება 1990 წლის ნოემბერში. ამის საწინააღმდეგოდ, ტონი ბლერის მმართველობა წარმატებულ ი აღმოჩნდა არა მხოლოდ ორეუ პალატაში უმრავლესობის ყოფნის და კონსერვატიული პარტიის საარჩევნო მარცხის გამო, არამედ იმ ფაქტის გათვალისწინებითაც, რომ 18 წლის განმავლობაში ოპოზიციაში ყოფნის შემდგომ, ლეიბორისტები უკვე პასუხობდნენ ძლიერი ლიდერისა და პარტიული მთლიანობის საზოგადო მოთხოვნებს.

ტეტჩერიზმი: მარგვერტ ტეტჩერის მიერ დანიშნული “თავისუფალი ბაზრის” ძლიერ სახელმწიფოსთან ვაიგეების იდეოლოგიური დოქტრინა; ასე ეთქვათ ახალი მემარჯვენეობის პოლიტიკური ხედვის ბრიტანული ვერსია.

პრეზიდენტიზმი: პარტიებისა თუ სხვა ინსტიტუტებისაგან გამიჯნული პიროვნული წინამძღოლობის ერთგვარი ფორმა, როცა პრეზიდენტი ქვეყნის უზენაესი აღმასრულებელია.

კაბინეტები

კაბინეტი წამყვან მინისტრთა საკრებულოა, რომელიც, თავის მხრივ, სხვადასხვა სამთავრობო დეპარტამენტსა თუ სამინისტროს წარმოადგენს. უპირველეს ყოვლისა, კაბინეტი შესაძლებლობას აძლევს მთავრობას, კოლექტიური სახით წარსდგეს საკანონმდებლო ორგანოსა თუ საზოგადოების წინაშე და კაბინეტური სისტემის გარეშე მთავრობა შეიძლება მხოლოდ იარაღად იქცეს ერთი რომელიმე პირუღების ხელში. მეორეც, კაბინეტი ადმინისტრაციული ინსტრუმენტია, რომელიც სამთავრობო პოლიტიკის გონივრულ კოორდინაციას უზრუნველყოფს. მოკლედ, კაბინეტის გარეშე მთავრობა, შესაძლოა, ურთიერთდაპირისპირებულ ბიუროკრატიულ "სამთავროებად" დაიქსაქსოს და მათმა მეტოქეობამ ისეთივე მოშურნე სახე მიიღოს, როგორც ეს პიტლერის დროინდელ ნაცისტურ გერმანიაში მოხდა.

კაბინეტის როლი და პოლიტიკური მნიშვნელობა სხვადასხვა სისტემასა და სახელმწიფოში სხვადასხვაგვარია. ამერიკაში, მაგალითად, ის პრეზიდენტის პოლიტიკური მმართველის ფუნქციას ასრულებს და პოლიტიკის "კეთება" არ ვეალებს. ამის საწინააღმდეგოდ, კაბინეტი, თუორიულად მაინც, აღმასრულებელი ხელისუფლების თაია იმ სახელმწიფოებში, რომლებიც კაბინეტური მმართველობის პრინციპებს აღიარებენ — გაერთიანებულ სამეფოში, თანამეგობრობის უმეტეს ქვეყნებში, იტალიაში, შვედეთში, ნორვეგიასა და ა.შ. თუმცა სინამდვილეში, რეალურად ძნელი მოსაძებნია იმგვარი კოლექტიური აღმასრულებელი ორგანოს მაგალითი, რომელიც კაბინეტის ან მისი მსგავსი რაიმე ინსტიტუტის მეშვეობით ახორციელებდეს საქმიანობას: ეთქვას, გერმანიაში, დარგობრივი დეპარტამენტების ტრადიციის არსებობის გამო, მინისტრები საკუთარ თავს ერთმანეთს გუნდის წევრებად ნაკლებად აღიქვამენ და უფრო კონკრეტული სფეროებით არიან დაკავებულნი. თვით გაერთიანებულ სამეფოშიც კი, სადაც კაბინეტური მმართველობა იმთავითვე მოსდგამთ, ძნელია ამ ორგანოში გადამწყვეტილებების მიმღები ინსტიტუტის და მით უმეტეს, დემოკრატიული სათათბიროს კვალი დაეინახოს.

მეორეს მხრივ, შეცდომა იქნებოდა კაბინეტის, მხოლოდ ფასადურ ინსტიტუტად მიჩნევა. ბევრ პრემიერ-მინისტრს ძვირად დაუჯდა კოლექტიუზმის პრინციპის უგულებელყოფა: ზოგადი შეჭედულების თანახმად, გერმანიის კანცლერი კიდევ უფრო ძლიერი პოლიტიკური ფიგურაა, ვიდრე გაერთიანებული სამეფოს პრემიერ-მინისტრი, რადგან ბუნდესტაგს მისი და მისი მთავრობის შეცვლა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია, თუკი არა მხოლოდ არსებულს გამუცხადებს უნდობლობას (როგორც ეს გაერთიანებულ სამეფოში ხდება) არამედ პარალელურად, ალტერნატივასაც დაასახელებს და კენჭისყრით მაშინვე აირჩევს კიდევ; და მაინც, 1982 წელს, კანცლერი შმიდტი იძულებული გახდა გადამდგარიყო, როცა მცირერიცხოვანი, დამოუკიდებელ დემოკრატთა პარტია გამოეყო იმ კოალიციურ კაბინეტს, რომელსაც სათავეში სოციალ-დემოკრატები ედგნენ, და კულმუტ კოლის ქრისტინან-დემოკრატებს შეუერთდა. ასე რომ, კოალიცია დამატებით სირთულეებს ქმნის კაბინეტის მართვის დროს, რაც ბევრმა იტალიელმა პრემიერ-მინისტრმაც არაერთხელ იწენია საკუთარ თავზე. თუმცა.

აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველ პირთათვის ერთპარტიული კაბინეტი შეიძლება დიდ თავის ტკივილად იქცეს: ამის ნათელი მაგალითია მარგერიტ ტეტჩერის პრემიერ-მინისტრობიდან გადაყენება 1990 წელს, როდესაც მან თავისივე ერთპარტიულ კაბინეტში დაკარგა მხარდაჭერა, რაც მისივე თქმით, იმის შედეგი იყო, რომ როგორც პარტიის ლიდერმა, შიდა არჩევნების I ტურშივე ვერ უზრუნველყო საკუთარი დამაჯერებელი გამარჯვება.

ლიდერობის პოლიტიკა

ერთი შეხედვით, პოლიტიკოსებზე, როგორც ქვეყნის ლიდერებზე საუბარი, თითქოს უკვე ანაქრონიზმად იქცა. საზოგადოების დაყოფა ლიდერებად და მათ მიმდევრებად, იმ “დემოკრატიამდელ” კულტურაში იღვბს სათავეს, როდესაც აღიარებული და საყოველთაოდ პატივცემული ლიდერი ყველაფრის უკეთესად მცოდნედ მიიჩნეოდა, ხალხს კი წინამძღოლი, ბელადი და მეგზური სჭირდებოდა. დემოკრატიულმა პოლიტიკამ, შესაძლოა, თავად ლიდერობის ინსტიტუტი მთლიანად ვერ აღმოფხვრა, თუმცა მნიშვნელოვანი წინაღობები კი შექმნა ნებისმიერი ლიდერისათვის, როცა იგი საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებული გახადა და მისი გადაყენების კანონიერი მექანიზმებიც შეიმუშავა. თავისთავად, ლიდერობის პოლიტიკა იმითაცაა საინტერესო, რომ შესაძლებლობას იძლევა სრულიად განცალკევებული, პოლიტიკური ფსიქოლოგიის დისციპლინის შესასწავლად, რომლის საგანიც სწორედ “პოლიტიკურ ლიდერთა ფსიქოლოგიური წყობისა და მოტყუაციების კვლევა” (კრუსელი, 1993).

დღეს-დღეობით ლიდერობაზე ყურადღების ფოკუსირებას რამდენიმე მიზეზი გააჩნია: გარკვეული თვალსაზრისით, თავად დემოკრატიასაც ახასიათებს პიროვნების მნიშვნელობის წინწამოწევა — ამომრჩეველთა ხმების მოსაპოვებლად. თანამედროვე სამყაროში მას-მედიის, განსაკუთრებით კი ტელევიზიის გავლენის ზრდის პირობებში, სწორედ პიროვნებებზე, და არა ამა თუ იმ პოლიტიკურ პლატფორმაზე ყურადღების გამახვილების ტენდენცია გამოიკვეთა, და სწორედ მას-მედია იქცა ლიდერებისთვის იმ იარაღად, რომელიც პოლიტიკოსის საზოგადო იმიჯის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს. მეტიც, რაც უფრო დანაწევრებული და არაერთგვაროვანია საზოგადოება, აღმიანებს მით უფრო მეტად უჩნდებათ მოთხოვნილება, გაითავისონ აღიარებული ლიდერის საზრისი და მისი თვალთახედვის პრიზმიდან აღიქვან გარემომცველი სინამდვილე. მით უფრო პარადოქსულია, რომ ლიდერის სახელის გამართლება ამგვარ საზოგადოებაში სწორედ რომ უფრო საძნელო ხდება.

ლიდერობის თეორიები

პოლიტიკური ლიდერობის საკითხი ყოველთვის დიდი დავის საგანი გახლდათ. რამდენად შეთავსებადია ლიდერობა თავისუფლებასა და

ცენტრალური

აღმასრულებელი ხელისუფლება: ესაა იმ ინსტიტუტებისა და პიროვნებების ერთობლიობა, რომლებიც გადამწყვეტ როლს ასრულებენ სამთავრობო პოლიტიკის კურსის განსაზღვრისა და კოორდინირების საქმეში; ჩვეულებრივ, იგი პრემიერ-მინისტრის, მთავარი პოლიტიკური მრჩევლების, კაბინეტის წამყვანი წევრების, საკაბინეტო კომიტეტებისა და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი სახელისუფლებო დეპარტამენტების თანამშრომლებისაგან შედგება.

საყურადღებოდ:

მთავრობის კაბინეტი: ღირსებები და ნაკლოვანებები

კაბინეტურ მმართველობას ორი მთავარი თვისება გამოარჩევს: ჯერ ერთი, მინისტრთა კაბინეტი მთავარი რგოლია ხელისუფლების საკანონმდებლო და აღმასრულებელ შტოთა შორის. პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებული მისი წევრები ამ პარლამენტის რიგებიდანვე არიან არჩეულნი, თუმცა თან სხვადასხვა დეპარტამენტს უდგანან სათავეში, როგორც პოლიტიკური ფიგურები. მეორეც, კაბინეტი უმაღლესი აღმასრულებელი ორგანოა, მასში პოლიტიკური პასუხისმგებლობა თანაბრადაა გადანაწილებული და პრემიერ-მინისტრი “პირველია” მხოლოდ სახელდებით ამ სისტემის საფუძველი კოლექტიური პასუხისმგებლობაა: ყოველ ცალკეულ მინისტრს “ერთი ხმაში სიმღერა” და ხელისუფლების ოფიციალური კურსის მხარდაჭერა უკლებია.

მინისტრთა კაბინეტს შემდეგი უპირატესობები გააჩნია:

კაბინეტის სხდომების დემოკრატიულობა ხელს უწყობს გულახდილ და საფუძვლიან პოლიტიკურ სჯაბაასს, როდესაც ნებისმიერი წინადადება ყოველმხრივ განიხილება და მოწმდება.

იგი მთავრობის ერთიანობისა და სიმტკიცის გარანტიაა, რამდენადაც კაბინეტის წევრები გადაწყვეტილებებს ერთობლივად იღებენ და ერთობლივადვე იტყვენ საკუთარ პოზიციას.

თუმცა, ამგვარ მმართველობას რამდენიმე მიზეზის გამო აკრიტიკებენ კიდევ: კაბინეტი უბრალოდ, პრემიერ-მინისტრის ძალაუფლების “ნიღაბია” და დანარჩენი მინისტრებიც მხოლოდ წინასწარშეთანხმებული პოლიტიკის საჯარო დამტკიცების როლით იფარგლებიან. სამთავრობო პოლიტიკა ბუნდოვანი და არათანმიმდევრულია, რამდენადაც გადაწყვეტილებები დაპირისპირებულ მინისტრთა და სხვადასხვა დეპარტამენტთა ინტერესების კომპრომისული შეჯერებით მიიღება.

დემოკრატიასთან? ლიდერი ხალხის ენერჯის სწორ კალაპოტში მომქცევი თუ ამ ენერჯის დამორგუნევი და ჩაშნობი? უნდა მივესალმებოდეთ თუ უნდა ვუფრთხოდეთ ძლიერ ლიდერებს? ანრთა ამ სხვადასხვაობის მიზეზით თვად პოლიტიკური ლიდერობის ფენომენისადმი განსხვავებული დამოკიდებულებაა. რას გულისხმობს

ეს ფენომენი? საიდან მოდის? ამ საკითხთან დაკავშირებით 4 განსხვავებული თეორია შეგვიძლია განვიხილოთ

- < ლიდერობა, როგორც პიროვნული ნიჭი
- < იგუე, როგორც სოციოლოგიური ფენომენი
- < იგუე, როგორც ორგანიზაციული აუცილებლობა
- < იგუე, როგორც პოლიტიკური იარაღი.

ფრიდრიხ ნიცშე (1844-1900)

გერმანელი ფილოსოფოსი. 25 წლის ასაკში ბაზელის უნივერსიტეტის პროფესორი გახდა ბერძნული ენისა და კულტურის კათედრაზე. შემდგომში იგი ნოპენაპერის (1788-1869) იდეებითა და ვაგნერის (1813-83) მუსიკით დაინტერესდა. ნიცშეს უაღესად რთული და წინააღმდეგობრივი შემკვიდრება ადამიანის ნების, განსაკუთრებით, "ძალაუფლების წყურვილის" მნიშვნელობას წარმოაჩენს და მისმა შეხედულებებმა თანადროულ ეპოქის

ტენციალიზმებს საფუძველი მისცა ემპტიკიზმით — ადამიანი თავად ქმნის საკუთარ სამყაროს და ფასეულობების საკუთარ სისტემაში. ნიცშე ღმერთზე, ქრესტიანობასა და ზნეობაზე დამყარებულ ტრადიციულ ღირებულებებს გმობდა და ახალი, ე.წ. "ზეაკის" იდეალით ცდილობდა მათ ჩანაცვლებას. მის ყველაზე ცნობილ ნაშრომთა შორის აღსანიშნავია "ასე ამბობდა ზარათუსტრა", "ეტილას და ბორატს მიღმა", "ზნეობრიობის საწყისები".

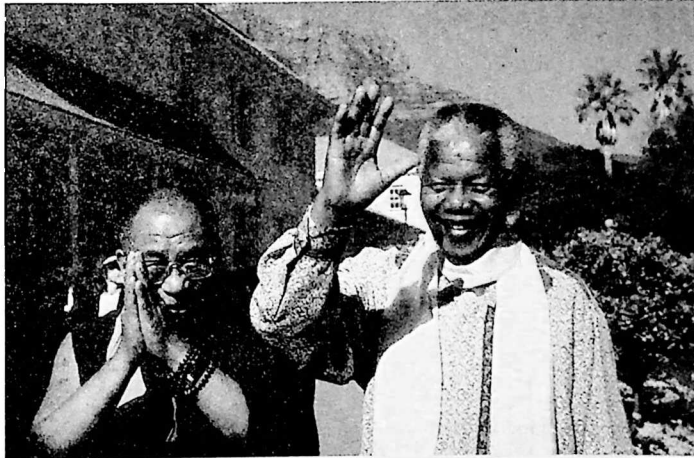
ტრადიციული თვალსაზრისით, ლიდერობის უნარი იშვიათი, თემცვალა, თანდაყოლილი ნიჭია. არისტოტელეს (იხ. გვ. 7) თქმით, "ადამიანს დაბადებისთანავე შუბლზე აწერია — მმართველი იქნება თუ მართული" ამგვარი გაგებით, ლიდერობა უაღრესად პიროვნული ნიშან-თვისებაა, რაც ტრადიციული შეხედულების თანახმად, ე.წ. "გამორჩეულ" ადამიანებს ახასიათებთ. ამ თეორიის რადიკალური ვარიანტი ფაშისტური "ლიდერობის თეორია" (Führerprinzip) რომლის ამოსავალიც ერთპიროვნული, უზენაესი, უცილობლად მამრობითი სქესის წინამძღოლის იდეაა, და მხოლოდ მას შეუძლია მასების დასახულ მიზნამდე მიყვანა. ამგვარი მსოფლმხედველობა, ნაწილობრივ, ფრიდრიხ ნიცშესეულ "ზეაკის" (Übermensch) ცნებიდან მომდინარეობს, ვინც დადგენილი ზნეობის "ჯოჯურ" ინსტინქტს სძლევს და თავად ახერხებს საკუთარი პიროვნების სრულყოფას. ლიდერობის იგივე თეორია, უფრო ზომიერი ფორმით, ქარიზმის იდეაშია გამოხატული, რაც, ზოგადად გაგებით, "პიროვნულ ხიზლს" ნიშნავს. ქარიზმატული ლიდერების კლასიკურ მაგალითებად ძლიერ, "შემტვე" პიროვნებებს ასახელებენ (ეთჰეთ, პიტლერს, სტალინს, კასტროს) თემცა, უფრო ზომიერი, ოღონდ არანაკლებ თვალსაჩინო მაგალითებია ფ.დ. რუზველტი, ტეტჩერი, რიგანი, თუ არაერთი სხვა თანამედროვე ლიდერი. ოღონდ ეგაა რომ, სამწუხაროდ, მაკატმა განდის, ნელსონ მანდელასა თუ დღაია ლამას ტიპის გამორჩეულად ზნეობრივი წინამძღოლები დიდი იშვიათობაა.

თანამედროვე პოლიტიკური ფსიქოლოგია იზიარებს ლიდერობაზე ამგვარ შეხედულებას, რამდენადაც ამ საკითხს ისიც ადამიანის პიროვნებიდან გამომდინარე იკლავს. ამის ერთი ადრეული ცდა XX საუკ. 20-იან წწ. ერთობლივად განახორციელეს ზიგმუნდ ფროიდმა (1856-1939) და უილიამ ბულიტმა, როდესაც პრეზიდენტ ეუდრო უილსონის ფსიქოტიპი შეისწავლეს. ხოლო პაროლდ ლასველის შთამბეჭდავ ნაშრომში "ფსიქოპათოლოგია და პოლიტიკა" (1930) ლიდერთა მოტივაციად სულაც კერძო, ლამის პათოლოგიური ხასიათის კონფლიქტები დასახელდა, რომლებსაც შემდგომში საზოგადოებრივი ინტერესის საკეთილდღეოდ გადადგმული ნაბიჯების სახელით უქებნიან ხოლმე გამართლებას.

განსხვავებული თვალსაზრისი ამ ფენომენს უფრო სოციოლოგიური კუთხით განიხილავს, ეიდრე ფსიქოლოგიურით — სხვა სიტყვებით რამ ეთქვას, ლიდერს ესა თუ ის სოციო-ისტორიული გარემოება „ქმნის“ ისინი არა იმდენად საკუთარ ნებას „კანახობენ“ საშყაროს, რამდენადაც „ინსტრუმენტს“ წარმოადგენენ ობიექტურ ისტორიულ ძალთა ხელში. ამგვარი მიდგომა სწორედ მარქსისტებს ახასიათებთ, ვისი აზრითაც, ისტორიული განვითარება უმთავრესად ეკონომიკური ფაქტორებისაა განპირობებული და კლასთა ბრძოლის პროცესით დადგასმული. შესაბამისად, ასეთ დროს კონკრეტულ ლიდერებს ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭებათ, ეიდრე იმ ზოგად კლასობრივ ინტერესებს, რომელთაც ისინი გამოხატავენ. თუმცა, მარქსიც კი აღიარებდა, რომ **ბონაპარტიზმი**, ზოგადად, გამოიწვევს იყო. ეს ფენომენი იმით გახლდათ განპირობებული, რომ 1851 წელს, როცა ლუი ბონაპარტეს სამხედრო გადატრიალების შემდეგ, დიქტატურა დამყარდა, საფრანგეთში ბურჟუაზიამ კი დაკარგა ძალაუფლება, მაგრამ პროლეტარიატი ჯერ იმდენად ჩამოყალიბებული არ იყო, ეს ძალაუფლება თავად გადაეხაზებინა. სოციოლოგიური ფაქტორები ასევე უმაგრებს ზურგს იმ განსხვავებულ მოსაზრებას, რომ პოლიტიკური წინამძღოლობა, ძირითადად, კოლექტიური ქცევის შედეგია. თავის ცნობილ წიგნში — „ბრბი“ (1895), გუსტავ ლე ბონმა ბრბოს ფსიქოლოგიის ჩამოყალიბება გაანალიზა და იმ დასკვნამდე მყოფა, რომ ლიდერს მასების კოლექტიური ქცევა ქმნის და არა — პირუკუ.

შესაძებ თეორიის თანახმად, ლიდერობა უბრალოდ ტექნიკური მომენტია — ბიუროკრატიული მართვის ეფექტური ხელსაწყო. ამ თვალსაზრისით, ლიდერობა არსებითად ის ორგანიზაციული აუცილებლობაა, რაც ნების-

პიროვნების კულტი:
 ესაა პროპაგანდისტული მეთოდი, როდესაც პოლიტიკური ლიდერი გამორულ, ან სულაც „ლუკაპარე“ ფიგურად წარმოიხილება; ხოლო როდესაც ლიდერს პოლიტიკური სიბრძნის გამოჩატრულეად და ეროვნული ინტერესების უდრეკ დაძველად საჩუენ, მისი კრიტიკისა თუ ოპინიების ნებისმიერი მცდელობა დალტად ან სიგავედ თთულება.
 პიროვნების კულტი, წვეულებრივ, ტოტალიტარულ სახელმწიფოებში იქმნებოდა (სტალინი), პრესის შეზღუდვისა და სახელმწიფო გეპრესული აპარატის რეპრესიების შეწყობით.

ნახ. 17.2 პრეზიდენტი ნელსონ მანდელა და დალილამა ქაჰათანუმი (სამხრ. აფრ.), 1996წ.

ბონაპარტიზმი:
 მმართველობის სტილი, როდესაც პიროვნული ლიდერობა კონსერვატიულ ნაციონალიზმთანაა შეწყვეული.

მეორე რთული ინსტიტუტის ერთიანობის, დარაზმულობისა და მიზანმიმართულებისთვისაა გადამწყვეტი. შესაბამისად, ლიდერობა და ბიუროკრატია — ხელი ხელს ბანენ. თანამედროვე რთული ორგანიზაციები სპეციალიზაციასა და დროის დანაწილებას მოითხოვს, რაც, თავის მხრივ, თანამდებობებისა და პასუხისმგებლობის იერარქიას აჩენს. ამგვარი ბიუროკრატიული ლიდერობა ვებერისეულ “კანონიერ-გონიერული მართვის” იმგვარ სტილთან იგუდება, რომლისთვისაც ძირითადად, არა-პიროვნული, წინასწარ დადგენილი და ჩვეულებრივ, დაწერილი წესების დაცვაა დამახასიათებელი. კონსტიტუციური მმართველობის შემოღებამ, ცხადია, პოლიტიკურ ლიდერობას ძლიერი ბიუროკრატიული ხასიათი შესძინა, რამდენადაც ძალაუფლება თავად პოლიტიკური ინსტიტუტის და არა ამ ინსტიტუტის სათავეში მდგომი პიროვნების ხელშია თავმოყრილი.

საბოლოოდ, მეოთხე თეორიის თანახმად, ლიდერობა მხოლოდ ერთგვარი ხელეწიერი იარაღია, იმ პოლიტიკურ უნარ-ჩვევითა ერთობლიობა, რომელთა შესწავლა და გამოყენებაც პრაქტიკულად, ნებისმიერს შეუძლია. ამ გაგებით, პოლიტიკური ლიდერობა მანიპულირების ხელეწიერობასთან იგუდება, რაც თავის მხრივ, დემოკრატიული პოლიტიკის აუცილებელ თვისებად იქცა მასობრივი კომუნიკაციების ეპოქაში. მართლაც, ქარიზმატული ლიდერობის ბევრი მაგალითი სინამდვილეში შეიძლება მანიპულაციებით შექმნილი ბელადის კულტით იქნას ახსნილი: სტალინი საკუთარ პოპულარობას 20-იან წწ. ლენინის კულტის ხელეწიერად დაკანონებით იმტკიცებდა, დგამდა ძეგლებს, სახელებს უცვლიდა ქუჩებსა და ქალაქებს, და ბოლოს, ლენინის მუმიას მუზოლეუმშიც მიუჩინა ადგილი; ხოლო მოგვიანებით, უკვე 30-იან წლებში, საკუთარი თავის ლენინის ერთადერთ მემკვიდრედ გამოცხადების შემდეგ, უკვე “შუა კულტი” წარმატებით მოირგო თვისონე.

და ასევე იყო პიტლერის შემთხვევაშიც: ნიურბერგის აუბედით მიტინგზე მისი გამოსვლა, როგორც ამბობენ, სულ ალბერტ შპეერის გათვლილი და დაგეგმილი სპექტაკლი გახლდათ — ფიურერის ყოველი ყესტი თუ სიტყვა იმისკენ იყო მიმართული, ბრბო ემოციურად დაემუხტა. თანამედროვე დემოკრატიულ ქვეყნებშიც, პოლიტიკოსებს არნაკლებ სჭირდებათ მომგებიანი კუთხით წარმოაჩინონ საკუთარი თავი, უკვე იმ საშუალებების გამოყენებით, რაც ტელეკომუნიკაციების ეპოქას გააჩნია. ასე რომ, ლიდერობა კვლავ რჩება აუცილებელ ინსტრუმენტად — უბრალოდ, დღეს მეტი მნიშვნელობა ტელევენურობას, იმიჯპეიკერების რჩევებსა თუ პიარ-ტექნოლოგიებს უნიჭება.

ლიდერობის ნაირსახეობანი

სამოქმედო სტილს ნებისმიერი ლიდერი იმისდა მიხედვით ირჩევს, რა საბოლოო მიზანი აქვს დასახული. ბარნისის (1978) მიხედვით, სამი ძირითადი სტრატეგია განირჩევა:

- < ჩაურევლობის პრინციპის
- < მომწესრიგებელი მმართველობის
- < გარდამქნელი ხელმძღვანელობის

პირველი ტიპის სტრატეგია გულისხმობს, რომ ლიდერი ისეთ საკითხებში არ ერევა, რაც მის პირად პასუხისმგებლობას არ განეკუთვნება. მსგავს ლიდერს “თავი შორს უჭირავს” კაბინეტისა თუ დეპარტამენტების საქმიანობიდან; მსგავსი ტიპის ლიდერობის მაგალითად რიგანის დროინდელი თეთრი სახლი გამოდგება, როდესაც პრეზიდენტი შედარებით ნაკლებ ინტერესს ამჟღავნებდა ადმინისტრაციის ყოველდღიური საქმიანობისადმი. ასევე იქცეოდა ჯორჯ ბუში-უმცროსიც, რომელსაც პასუხისმგებლობა საკუთარ მჩრეველებზე ჰქონდა გადანაწილებული, ხანამ 2001წ. ე.წ. “ტერორიზმთან ომის” გამო, იძულებული არ გახდა, ლიდერობის უფრო გამოკეტილი სტილი მოეგო. მმართველობის ამგვარი სტილის დადებით მხარე ისაა, რომ ამ დროს ხელქვეითთა ინიციატივა მეტად ფასდება, იზრდება გუნდური თამაშის როლი, და ლიდერებს მეტი საშუალება რჩებათ მთელი ყურადღება პოლიტიკურ და საარჩევნო საკითხებზე გადაიტანონ. მეორეს მხრივ, ამან შესაძლოა, სამთავრობო პოლიტიკის კოორდინირების შესუსტებაც გამოიწვიოს, თუკი მინისტრები და სხვა მაღალი თანამდებობის პირები საჭიროზე მეტად “გაერთობიან” პირადი ინტერესებითა თუ ინიციატივებით ასე მაგალითად, ე.წ. ირან-კონტრაჲ საქმის შემთხვევაში, ნათლად გამოჩნდა, რა ცოტა იყოდა პრეზიდენტმა რიგანმა გამომძიების ფედერალური ბიუროს ოფიცრებისა და თეთრი სახლის ფუნქციონერების თანამშრომლობის შესახებ, თუმცა კი მთელი პასუხისმგებლობა, თითქოსდა, მის მხრებზე რჩებოდა.

ამის საპირისპიროდ, მომწესრიგებელი სტილი ლიდერისაგან მეტ “ხელების დაკაპიწებას” მოითხოვს. ამ ტიპის ლიდერი დადებით ზეგავლენას ახდენს როგორც პოლიტიკის კეთების, ასევე მთავრობის ხელმძღვანელობის პროცესზე და არსებითად, პრაგმატული მიზნებითა და მოსაზრებებით ხელმძღვანელობს. ამ მიზნათგან კი უმნიშვნელოვანესი — პარტიის სიმტკიცისა და მთავრობის ერთანობის შენარჩუნება, საზოგადოების მხარდაჭერისა და ამომრჩევლის ნდობის მოპოებაა. ამგვარი ლიდერები ერთგვარ “მომრიგებლებად” გვევლინებიან — მოლაპარაკებებისა და კომპრომიზების მეთოდების გამოყენებით, მთავრობის ერთხლოვნების უზრუნველყოფას ცდილობენ და ერთმანეთთან “არიგებენ” დაპირისპირებულ პიროვნებებს. ფრაქციებსა თუ ინტერეს-ჯგუფებს. ამგვარ ლიდერებად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ლინდონ ჯონსონი და ჯორჯ ბუში-უმცროსი შეიძლება მივიჩნიოთ, გაერთიანებულ სამეფოში კი — პაროლდ უილსონი და ჯონ მეიჯორი. ლიდერობის ეს სტილი, გარკვეულწილად, “ტექნოკრატულიცაა” და შენეკენეტის უნარს მოითხოვს, მისი უპირატესობა კი ისაა, რომ უაღრესად პრაქტიკულია და ტაქტიკური მანევრირების ფართო შესაძლებლობას იძლევა. რაც შეეხება ნაკლებ — ამგვარი ლიდერი, გამორიცხული არაა, საკუთარი მკაცრი პრინციპებისა და ჩამოყალიბებული მუხედულებების არმქონე, ერთი უბრალო “შეურნე” ვინმე აღმოჩნდეს.

ბოპულისმი:

ლათინური სიტყვიდან *populus*, რაც “ხალხს” ნიშნავს. ტერმინი იხმარება როგორც გარკვეული პოლიტიკური მიმართულების, ასევე პოლიტიკური აზროვნების გარკვეული წყობის აღსანიშნავად. ბოპულისტურად განწყობილი მოძრაობები თუ პარტიები საკუთარ თავს შუად კორუპტივული პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ელიტის წინააღმდეგობებად და ხალხის ნების გამომატკველებად სახავენ.

ლიდერობის მესამე, ანუ გარდამქნელი ხელმძღვანელობის სტილი, ლიდერისაგან არა იმდენად კოორდინირებისა თუ მართვის ხელოვნებას მოითხოვს, რამდენადაც სხვათა დამუხტვისა და მოუღწევების განჭვრეტის უნარს. ამგვარი ლიდერი არა მარტო ძლიერი იდეოლოგიური რწმენის კარნახით მოქმედებს, არამედ შეუძლია პიროვნულად გადაწყვიტოს სერიოზული პრობლემები და საკუთარი ფოლიტიკური ნებაც გამოაყენოს. დათმობისა და თანხმობის მიღწევის ნაცელად, მისთვის მთავარი მხარდაჭერის მოპოვებაა მთავარობის წვერთა, საკუთარი პარტიისა თუ საზოგადოების მხრიდან. ჰაუარდ გარდნერის განმარტებით (1996), "ამგვარი ლიდერი პიროვნებაა, რომელიც ზღაპარს ყვება" და მისი წარმატებაც იმაზეა დამოკიდებული, რამდენად კარგი მთხრობელი აღმოჩნდება და რამდენად დაინტერესებს ხალხს მისი ნაამბობი.

თავისთავად, იმგვარი ტერმინების არსებობა, როგორცაა გოლიზმი ან ტეტჩერიზმი, სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ დე გოლისა და ტეტჩერის იდეოლოგიურმა ხედვამ დროის გამოცდას გაუძლო, ანუ — სხვაგვარად რომ ვთქვათ, საზოგადოებამ მათი "ზღაპარი" დაიჯერა. ხშირად, ლიდერობის "გარდამქნელი" სტილი ჰოპულიზმს უკავშირდება, რამდენადაც ამ ტიპის ლიდერები განსაკუთრებით იმას უსვამენ ხაზს, თუ როგორ ცდილობენ "ხალხის ინტერესებისა და მისწრაფებების" გამომხატველებად იქცნენ. ერთს მხრივ, ეს სტილი ხელს უწყობს რადიკალური სოციალური, ეკონომიკური თუ პოლიტიკური პროგრამების დაუბრკოლებელ გატარებას, მაგრამ მეორეს მხრივ, მუდამ არსებობს ავტორიტარიზმისა თუ იდეოლოგიური სიხისტის საფრთხეც.

მიუხედავად იმისა, თუ კონკრეტულად რომელ სტილს აირჩევენ, ლიდერები, ზოგადად, თანამედროვე პოლიტიკურ ცხოვრებაში გაცილებით უფრო მეტ წინააღმდეგობას აწყდებიან, ვიდრე მათი წინამორბედები. თანამედროვე ლიდერებს უკვე არა ხალხის დამრახმე და მისი მისწრაფებების გამომხატველ, არამედ რაღაც გაუცხოებულ, და მხოლოდ საკუთარ თავზე მზრუნველ პიროვნებად აღიქვამენ. სამწუხაროდ, ამგვარ შეხედულებას ხშირად გააჩნია საფუძველი, რამაც ადამიანებს საერთოდ პოლიტიკისადმი აუცრუა გული და სულ სხვა ტიპის წინამძღოლების ძებნა დაიწყებინა.

შეჯამება

◀ ხელისუფლების აღმასრულებელი შტო პოლიტიკის გატარებაზე პასუხისმგებელი იგი ფაქტიურად, არსებულ მთავრობასა და ადმინისტრაციას შეესატყვისება. აღმასრულებელი შტოს ბიუროკრატიული აპარატი თანამდებობის პირებისა თუ საჯარო მოხელეებისაგან შედგება, თუმცა პოლიტიკურ/ბიუროკრატიული დაყოფა ხშირად პირობითია — პოლიტიკის “კეთების” პროცესის თანამდევი სირთულეების გამო.

◀ აღმასრულებელი ხელისუფლება სახელმწიფო აპარატის ერთგვარი “სამართავი პულტია” და არაერთი წამყვანი ფუნქცია აკისრია: სახელმწიფოს წარმომადგენლობა სხვადასხვაგვარ ცერემონიებზე, პოლიტიკის მართვა სტრატეგიული პრიორიტეტების თანახმად, მთავრობისა თუ ადმინისტრაციისათვის მხარდაჭერის უზრუნველყოფა, ბიუროკრატიულ მანქანაზე ზედამხედველობა, და ინიციატივის გამოჩენა სამინილო თუ საერთაშორისო კრიზისების დროს.

◀ საპრეზიდენტო სისტემებში აღმასრულებელი ხელისუფლება პრეზიდენტის ხელთაა, რომელიც ერთდროულად წარმოადგენს სახელმწიფო მეთაურსაც და მთავრობის ხელმძღვანელსაც; თუმცა მის საქმიანობას კონსტიტუციურად და პოლიტიკურად დამოუკიდებელი საკანონმდებლო ორგანო აკონტროლებს. საპარლამენტო სისტემებში პრემიერ-მინისტრებს ურთოფართობების დალაგება უხდებიათ ერთის მხრივ თავიანთ კაბინეტთან, მინისტრებთან და დეპარტამენტებთან, მეორეს მხრივ კი — საკუთარ პარტიებთან და საკანონმდებლო ორგანოსთან.

◀ ბოლო დროს, აღმასრულებელთა ძალაუფლების გაზრდას ხელი შეუწყო მედიის მხრიდან ყურადღების გადატანამ პიროვნულ მონაცემებზე, საერთაშორისო შეჭედრების მომრეულებამ, და სხვ. თუმცა, პარტიული და სამთავრობო ერთობის მოთხოვნები, ისევე როგორც საკანონმდებლო ორგანოს მხარდაჭერის აუცილებლობა და უზომოდ გაფართოებული ბიუროკრატიული აპარატის მართვის სიძნელეები, თავის მხრივ, მის გუელენას აწინასწარებს.

◀ პოლიტიკური ლიდერობა, როგორც ასეთი, სხვადასხვაგვარად ესმით ზოგი მას პიროვნულ ნიჭად და ქარიზმატულ ხიზლად აღიქვამს, ზოგი — სოციოლოგიურ ფუნქციონალად, ზოგიც — ორგანიზაციულ აუცილებლობად თუ პოლიტიკურ უნარად, რომელიც ნებისმიერმა შეიძლება შეიძინოს. ეისად კი თავისი კოლეგებისა თუ მასების ხელმძღვანელობის პრეტენზია გააჩნია.

◀ მიზნის მისაღწევად ლიდერები განსხვავებულ სტრატეგიას ირჩევენ: ჩაურეულობის პრინციპი ლიდერისაგან შეთანხმებული გუნდური თამაშისა და ხელქვეითთა პასუხისმგებლობის გაფართოების უზრუნველყოფას გულისხმობს. მომწესრიგებელი ლიდერი ერთგვარი შუამავალია დაპირისპირებულ ფრაქციებსა თუ ინტერესებს შორის. გარდამქმნელი ლიდერი კი განსაკუთრებულ ყურადღებას მხარდაჭერის მოპოებას აქცევს და ცდილობს, საკუთარი პიროვნული ხედვის თანახმად წაიყვანოს საქმე.

კითხვები განსასჯელად

- ◀ რა შემთხვევაში შეუძლიათ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური როლის შესრულება სახელმწიფოს მეთაურებს?
- ◀ მხოლოდ დარწმუნების ძალა გააჩნია აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველ პირს?
- ◀ ეინ მეტ ძალაუფლებას ფლობს — პრეზიდენტი თუ პრემიერ-მინისტრი?
- ◀ სამომავლოდ, შესანარჩუნებელია თუ არა კოლექტიური კაბინეტური მართვის ფორმა?
- ◀ ძლიერი მმართველი უნდა გვიყვარდეს, თუ უნდა ეუფროთხოდეთ მას?
- ◀ პიროვნების კულტი მხოლოდ დიქტატორულ პოლიტიკურ სისტემასახასიათებს, თუ ნებისმიერ სხვასაც?
- ◀ მართლა ისეთი ლიდერები გვყავს, როგორსაც ვიმსახურებთ?

დამატებითი საკითხავი

- Gardner, H., *Leading Minds* (London: HarperCollins, 1996).
- Rhodes, R and P. Dunleavy (eds), *Prime Minister, Cabinet and Core Executives* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1995).
- Rose, R., *The Postmodern Presidency: The White House Meets the World*, 2-nd edn (New York: Vhartham House, 1991).

ბიუროკრატიული აპარატი

“ბიუროკრატია გოლიათური მექანიზმია, რომელსაც უუჯები მართავენ”.
ონორე დე ბალზაკი, ეპიგრამები

ბევრისთვის ტერმინი “ბიუროკრატია” უშედეგო და უაზრო ფორმალობებზე დროის ფლანგვასთან ასოცირდება — ანუ, უბრალოდ, “წინოწინიკობასთან”. პოლიტიკის სფეროში ბიუროკრატიას სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ მანქანას უწოდებენ, საჯარო მოხელეთა და თანამდებობის პირთა იმ ერთიან გუნდს, რომელიც მთავრობის საქმიანობაზე აგებს პასუხს. სხვები, მაქს ემბერის კვალად, ბიუროკრატიაში ორგანიზების განსაკუთრებულ ფორმას ხედავენ, რომელიც არა მხოლოდ ხელისუფლებაში, თანამედროვე საზოგადოების მოწყობის ყველა სფეროში რომ შეინიშნება. თუმცა, ერთი რამ უეჭველია: რაც უფრო გაიზარდა მთავრობათა გაუფლენა და მათი პასუხისმგებლობის ხარისხი, მით უფრო მეტ როლს თამაშობს ბიუროკრატია პოლიტიკურ ცხოვრებაში. უკვე შეუძლებელი ხდება საჯარო მოხელეთა უბრალო ადმინისტრატორებად მიჩნევა — დღეს ისინი მთელი პოლიტიკური პროცესის საკანძო ფიგურებს წარმოადგენენ და ზოგჯერ სახელმწიფოსაც კი თავად მართავენ. ჩინოსანთა მმართველობის რეალური ძალა, შესაძლოა, წარმომადგენლობისა და დემოკრატიული ანგარიშ-ვალდებულების ფასადს მიღმა იმალებოდეს. შესაბამისად, ამ ბიუროკრატიული ძალის ორგანიზება და მოთოკვა თანამედროვე პოლიტიკის ერთი უმთავრეს პრობლემათაგანია და მისი გადაჭრა ნებისმიერი პოლიტიკური სისტემისთვის გარკვეულ სირთულეს წარმოადგენს.

ამ თავში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- ◀ რას წარმოადგენს ბიუროკრატია?
- ◀ რა ძირითადი თეორიები არსებობს მასთან დაკავშირებით?
- ◀ რა მოვალეობები ეკისრება მას?
- ◀ როგორ ხდება და როგორ უნდა ხდებოდეს ბიუროკრატის მოწყობა?
- ◀ რა არის ბიუროკრატთა ძლიერების საიდუმლო, და რატომ გაიზარდა ◀ ბიუროკრატის გავლენა?
- ◀ როგორ და რამდენად წარმატებით ხერხდება ბიუროკრატის გაკონტროლება?

ბიუროკრატის მოდელები

გემპიურ-ადმინისტრაციული.

მონოლითური ძალაუფლების.

“გაბერილი” ბიუროკრატის.

ბიუროკრატის როლი ბიუროკრატის დანიშნულება.

ბიუროკრატის ორგანიზების ფორმები.

სად გადის ბიუროკრატის ძალაუფლების ზღვარი?

ბიუროკრატიული ძალაუფლების წყაროები.

როგორ მოუთოკთ ბიუროკრატია?

შეჯამება/კითხვები განსასჯელად/დამატებითი საკითხები

ბიუროკრატის მოდელები

ბიუროკრატის კრიტიკა ყველა მხრიდან ისმის: ლიბერალები მას გამჭვირვალობისა და ანგარიშვალდებულობის ნაკლებობას საყვედურობენ; სოციალისტები მასში კლასობრივი დაქვემდებარების იარაღს ხედავენ; ახალი მემარჯვენეობა კი თავის მხრივ, ბიუროკრატებს “თუ-ყერძა და უსარგებლო” ელემენტებად იხსენიებს. მოკლედ, თვად ეს ცნება იმდენი განსხვავებული მნიშვნელობით იქნა გამოყენებული, რომ შეჯერებული განსაზღვრების დადგენა თითქმის უიმილო საქმედ იქცა. მაგალითად, ელბროუმ (1970) ბიუროკრატის, სულ ცოტა, შვიდი თანამედროვე გაგება შემოგვთავაზა:

- ◀ ბიუროკრატია, როგორც რაციონალური სტრუქტურა
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც არაფუნქტური წარმონაქმნი
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც მოხელეთა მმართველობა
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც საჯარო ადმინისტრირება
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც ზედამხედველობა მოხელეთა მიერ
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც თავისთავადი ორგანიზაცია
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც თანამედროვე საზოგადოების სახე.

გარკვეული აზრით, ეს ურთიერთგამომრიცხავი შებუდელები იმის გამოვლინებაა, რომ სხვადასხვა სამეცნიერო დისციპლინა სხვადასხვაგვარად აღიქვამს ბიუროკრატის. ხელისუფლების თეორიის სპეციალისტები, მაგალითად, მას პირდაპირი გაგებით იაზრებენ, როგორც მართვას დანიშნულ მოხელეთა, ანუ — “ბიუროს” მიერ. თავის ნაშრომში “მისაზრებები წარმომადგენლობითი ხელისუფლების თაობაზედ” (1861) ჯ.ს. მილმა ერთმანეთსაგან გამიჯნა ბიუროკრატია და მართვის წარმომადგენლობითი ფორმები — არჩეული და ანგარიშვალდებული პოლიტიკოსების მმართველობა. სოციოლოგიის სფეროში ბიუროკრატია, როგორც წესი, ორგანიზაციის განსაკუთრებულ ტიპად ესმოდათ, მას უფრო ადმინისტრირების სისტემად იაზრებდნენ, ეიდრე მმართველობისად. ამ თვალსაზრისით, ბიუროკრატია არსებობს არა მარტო დემოკრატიულ თუ ავტორიტარულ სახელმწიფოებში, არამედ ბიზნეს-კორპორაციებშიც, პროფესიულ თუ პოლიტიკურ კავშირებშიც და ა.შ. თავის მხრივ, ეკონომისტებს ბიუროკრატია ზოგჯერ სპეციფიურად “საჯარო” ორგანიზაციად ესახებოდათ, რამდენადაც იგი საუბრისადაც სისტემის მეშვეობით ფინანსდება, მის საქმიანობას არც მოგების წყურვილი ამოძრავებს და არც ბაზრის კონიუნქტურაზეა დამოკიდებული. ამ განსხვავებულ შებუდელებში გასარკვევად, ბიუროკრატის სამი ურთიერთსაწინააღმდეგო თეორია უნდა განვიხილოთ

- ◀ ბიუროკრატია როგორც გვემიურ-ადმინისტრაციული მანქანა
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც ძალაუფლების კონსერვატიული, შემზღუდავი მექანიზმი
- ◀ ბიუროკრატია, როგორც ჭარბი მმართველობის წყარო.

გვმირ-ადმინისტრაციული მოდელი

ბიუროკრატის ფენომენის მეცნიერულ კვლევას დიდი ადგილი უჭირავს მაქს ვებერის ნაშრომებში. ვებერისათვის ბიუროკრატია მმართველობის ის "იდეალური ტიპი" გახლდათ, რომელიც არა ტრადიციას თუ ქარიზმას, არამედ გონივრული წეს-კანონების სისტემას ემყარება. მან საგანგებოდ გამოყო იმ პრინციპთა ერთობლიობა, რითაც, სუარაუდოდ, ბიუროკრატული სტრუქტურები ხასიათდება:

- < იურისდიქციის სფეროები განსაზღვრული და გამოკეცილია და სათანადო წესებითა თუ კანონებით იმართება.
- < არსებობს მკაცრად ჩამოყალიბებული იერარქია, როდესაც ქვემდგომ ორგანოს ზემდგომი უწყვეს მეთვალყურეობას, საფეხურობრივად.
- < საქმიანობა წერილობით დოკუმენტების მეშვეობითა და საკანცე-ლარო პრინციპით ხორციელდება.
- < თანამდებობის პირთა გველენა მათ მიერ დაკავებული თანამდებობებით განისაზღვრება, და არა პიროვნული ღირსებებით.
- < მკაცრი ბიუროკრატული კანონები მაქსიმალურად ამცირებს პიროვნული გადაცდომის შესაძლებლობას.
- < დანიშნავს და ბიუროკრატულ კიბეზე აღმასვლაც ისეთ პროფე-სიულ კრიტერიუმებზეა დამოკიდებული, როგორცაა უნარ-ჩვევები, გამძვდილება და ადმინისტრაციული ალლო.

ბიუროკრატია
 ბიუროკრატია (სიტყვა-სიტყვით) "მოხელეთა მმართველობა" — ყოფილიყო მეტყველებაში უაზრო ადმინისტრაციული რუტინის აღმნიშვნელ სინონიმით ცნებად იქცა. საზოგადოებრივ მეცნიერებებში ეს ტერმინი უფრო ვიწრო და მიუკრძოებელი გაგებით ხასიათდება და ისეთ განსხვავებულ მოვლენებს აღნიშნავს, როგორცაა არა-არჩეული მოხელეების საქმიანობა, მთავრობის ადმინისტრაციული მანქანა თუ ორგანიზების გონივრული მოდელი.

ვებერის თვალსაზრისით, ბიუროკრატის მთავარი მახასიათებელი რაციონალურობაა, რადგან ბიუროკრატისაცაა საზოგადოებრივი მოწყობის საიმედო, გონივრულ და რაც მთავარია, ქმედით-უნარიან საშუალებას წარმოადგენს. მისთვის ბიუროკრატია თანამედროვე საზოგადოების მოწყობისათვის დამახასიათებელი ის ფორმა გახლდათ, რომელიც მომავალში კიდევ უფრო ფართოდ და მყარად მოიცილებდა ფეხს. ბიუროკრატული აპარატის განვითარება მჭიდროდ იყო დაკავშირებული კაპიტალისტური ეკონომიკის გაჩენასთან — კერძოდ, ეკონომიკური ეფექტიანობის ზრდისა და ფართო-მასშტაბიანი ბიზნეს-გაერთიანებების შექმნის აუცილებლობასთან. თანამედროვე სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამ და მისი პასუხისმგებლობის ზრდამ სოციალურ თუ ეკონომიკურ სფეროებში, სახელისუფლებო ბიუროკრატების გველენის გაფართოებაც განაპირობა.

ვებერის აზრით, ბიუროკრატისაცაა ერთგვარად, დემოკრატი-ზაციის წინებამე შეუწყო ხელი, როდესაც ტრადიციისა თუ პრივილეგიის უცილობლობის იდეები გაცედა და ადგილი დაუთმო ღია კონკურენციისა და მერიტოკრატის უპირატესობების რწმენას. ვებერს სჯეროდა, რომ "რაციონალიზაციის" პროცესი ნებისმიერ ინდუსტრიულ საზოგადოებას, კაპიტალისტურსა თუ კომუნისტურს, საბოლოოდ, აუცილებლად ერთიმეორეს დაამსგავსებდა, რამდენადაც ისინი მანაც ადმინისტრირების ბიუროკრატულ ფორმებზე გადავიდოდნენ. ე.წ. თანხედომის თეორიის ეს

თანხედომის თეორია:
 ამ თეორიის თანახმად, ზოგადი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების კარნახით, საბოლოო ჯამში, კაპიტალისტური და სოციალისტური სახელმწიფოები სულ უფრო მეტად დამსგავსებიან ერთმანეთს.

ვერსია შემდგომში ჯეიმზ ბარნემსაც (1905-87) განავითარა თავის "მენეჯერია რევოლუციაში" (1941), სადაც მენეჯერიალიზმი განმარტებული იყო როგორც გარდაუვალი პერსპექტივა, როცა იდეოლოგიურ განსხვავებათა მიუხედავად, ნებისმიერი ინდუსტრიულ-საზოგადოების მმართველი კლასი მენეჯერების, ტექნოკრატებისა და სახელმწიფო მოხელეებისაგან დაკომპლექტდებოდა და მათი ძალაუფლების წყარო ტექნიკურ/ადმინისტრაციული უნარ-ჩვევები გახდებოდა.

მართალია, ვებერი აცნობიერებდა ბიუროკრატთა მისწრაფებას საკუთარი პოზიციების გაძლიერებისა და ადმინისტრაციული ფუნქციების გაფართოებისაკენ, მაგრამ სჯეროდა, რომ ამის შეკავება იმგვარი ლებერალური საშუალებებებით მოხერხდებოდა, როგორც საარჩევნო კონკურენცია და ინსტიტუციური დანაწევრებაა. კიდევ ერთი საფრთხე, რაზეც ვებერი მიაზნებდა, ისიც გახლდათ, რომ ბიუროკრატის როლის გაიძვლება, შესაძლოა, საზოგადოების სულიერად დაკნინება გამოეწვია, თუკი სოციალური გარემო პიროვნულობისაგან სულ უფრო და უფრო დაცლილი იმ შექანიციტური გახდებოდა. შესაბამისად, ცოვი გონება და ბიუროკრატია იმ "რკინის გალიად" იქცეოდა, რომელშიც ადამიანური განცდები და პიროვნული თავისუფლება აღმოჩნდებოდა დატყვევებული.

მონოლითური ძალაუფლების მოდელი

ნეო-მარქსისტები, როგორც მაგალითად, რალფ მილიბანი (1969) განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ ბიუროკრატის წარმომადგენელ მაღალინიონსან საჯარო მოხელეთა უფლება-მოხილვებს, ვეუო დაედოთ ან სულაც შეგნებულად დაებლოკათ სოციალისტი მინისტრებისა და მთავრობების რადიკალური ინიციატოები. მილიბანის აზრით, ეს ჩინონები კონსერვატოროები არიან იმ გაგებით, რომ მათდამი დაქვემდებარებულ სფეროებში, შეგნებულად თუ შეუგნებულად, მუდამ არსებული ეკონომიკური თუ საზოგადოებრივი ელიტების მოკავშირეებად რჩებიან. ამას რამდენიმე მიზეზი განაპირობებს: აშკარაა, რომ პოლიტიკური მიუეკრძოებლობის აუცილებელი მოთხოვნის მიუხედავად, მაღალი თანამდებობის საჯარო მოხელეებს, განათლებისა თუ სოციალური წარმომადგობის თვალსაზრისით, იგივე მდგომარეობა უკავიათ, რაც ბიზნესში დაკავებულ მენეჯერებს, და შესაბამისად, თანაზიარი იდეები, ცრურწმენები თუ ზოგადი წარმოდგენები ახასიათებთ. საჯარო მოხელეთა მხროვ ნებისმიერი რადიკალური თუ სოციალისტური სიმპათიების გაზიარების ალბათობას ისიც ამცირებს, რომ სამსახურში მიღების დროს, განსაკუთრებული ყურადღება მათ იდეოლოგიურ "სიმწიფეს" ეთმობა.

მენეჯერიალიზმი: თეორია, რომლის მიხედვითაც თანამედროვე საზოგადოების სტრუქტურა არა კლასებად, არამედ ბიუროკრატთა და მენეჯერთა ფენებად დაყოფას ემყარება; იგივე ტექნოკრატია (ექსპერტთა თუ სპეციალისტთა მმართველობა).

მილიბანის ღრმა რწმენით, საჯარო მოხელეთა კონსერვატიული მსოფლმხედველობას კორპორატიული კაპიტალიზმის სამყაროსთან მათი სულ უფრო მზარდი სიახლოვეც განაპირობებს. ეს თავისთავად გამოიწვია სახელმწიფოს მხრიდან სულ უფრო მეტმა ჩარევამ ეკონომიკაში, რის შედეგადაც უშუალო და ყოველდღიური ურთიერთობა დაწყარდა ბიზნეს-ჯგუფებსა და საჯარო მოხელეთა შორის, და ისინი სახელმწიფო ინტერესებს

ლენონ (ლევ) ტროცკი (1879-1940)

ებრაული წარმოშობის რუსი მარქსისტი და რევოლუციონერი. 1917წ. ბოლშევიკური რევოლუციის შემდეგ, ჯერ საგარეო ურთიერთობათა, მოგვიანებით კი სამხედრო კომისრის პოსტი ეკავა. 1924წ. ლენინის სიკვდილის შემდეგ, მუდმივ დევნას განიცდიდა სტალინის მხრიდან და 1929 წელს საბჭოთა კავშირიდანაც გაასახლეს; 1940 წ. სტალინისავე ბრძანებით, მექსიკაში მიკვლეს.

ტროცკის ეკუთვნის ე.წ. "პერმანენტული რევოლუციის" თეორია; მხარს უჭერდა ინტერნაციონალიზმს და სტალინიზმს კი "ბიუროკრატიული დევნერაციის ფორმას" უწოდებდა. მისი ცნობილი ნაშრომებია "შედევები და პერსპექტივები" (1906); "რუსული რევოლუციის ისტორია" (1931) და "რევოლუციის ლაღატი" (1937).

უკვე კერძო კაპიტალიზმის შორს გამიზნულ ინტერესებთან აიგივებენ. საბოლოო ჯამში, ამგვარ ანალიზს იმ დასაკენამდე მიუყვართ, რომ თუკი ბიუროკრატიის მაღალი ეშვონები, ნებისთი თუ უნებლედ, კაპიტალიზმის ინტერესებს ემსახურებიან, კონსტიტუციური გზით სოციალიზმამდე მისვლა, ფაქტიურად, წარმოუდგენელი ხდება.

მარქსისტული პოზიციებიდან, პოსტ-კაპიტალისტური ბიუროკრატიის ყველაზე საფუძვლიანი ანალიზი ლენონ (ლევ) ტროცკის სახელს უკავშირდება. თავის ნაშრომში "რევოლუციის ლაღატი" (1937) ტროცკიმ ბიუროკრატიის გადაგვარების პრობლემას მიაქცია ყურადღება. მისი აზრით, ზოგადად რუსეთის ჩამორჩენილობისა და პროლეტარიატის პოლიტიკური უმწიფრობის ერთობლიობამ ისეთი ვითარება შექმნა, როდესაც სახელმწიფო ბიუროკრატია შეგნებულად აფერხებდა სოციალიზმისაკენ შემდგომ წინსვლას. სტალინის დიქტატურა სხვა არაფერი იყო, თუ არა სწორედ ამ გაბატონებულ ბიუროკრატიულ ინტერესთა პოლიტიკური გამოხატულება, რასაც მასების მისწრაფებებთან არაფერი ჰქონდა საერთო. თუკი ტროცკისათვის ბიუროკრატია ის საზოგადოებრივი ბალასტი იყო, რაც პოლიტიკურ რევოლუციას უნდა მოეშორებინა თავიდან, იუგოსლავი დისიდენტი, მარშალ ტიტოს ყოფილი თანამებრძოლი, მილოვან ჯილასი (1911-95) ბიუროკრატიათა საერთოდ "ახალ კლასად" იხსენიებდა და მისი წრეგადასული გაელენიდან გამომდინარე, სოციალისტურ ქვეყნებში სახელმწიფო კაპიტალიზმის სულ უფრო მეტ და მეტ ნიშანს ხედავდა.

"გაბერლინი ბიუროკრატიის მოდელი"

თავის ნაშრომში "ბიუროკრატია და წარმომადგენლობითი მმართველობა" (1971) უილიამ ნისკანენი ამტკიცებდა, რომ მაღალი რანგის ბიუროკრატები, საჯარო მოხელეთა სახელს ამოფარებულობისდა მიუხედავად, ძირითადად კერძო კარიერისტული ინტერესებით ხელმძღვანელობენ და შესაბამისად, ცდილობენ გააფართოონ როგორც საკუთარი უწყების გაყენა, ასევე რაც შეიძლება მეტი დაფინანსება მიიღონ ბიუჯეტიდან. ამის

მიზეზი ისაა, რომ ბიუროკრატიული აპარატის გაბერვა ნომენკლატურისათვის დასაქმების სერიოზული გარანტი, ხელფასის და საზოგადოებრივი გაულების ზრდის უტყუარი წინაპირობაა.

ახალი მემარჯვენეობა, სხვა ფაქტორებთან ერთად, სახელმწიფო ბიუროკრატიაში მისი არასაბაზრო-ზანიათის გამოც აკრიტიკებს და შესაძლებლად ერთმანეთს უპირისპირებს კერძო სექტორისა და საზოგადოებრივი სექტორის ინსტიტუტებს. ამ თვალსაზრისით, კერძო სექტორის იმგვარი ინსტიტუტები, როგორებიცაა, ვთქვათ, ბიზნეს-კორპორაციები, გარე და შიგა ფაქტორების ერთობლიობის გათვალისწინებით იმართება. უმთავრეს შინაგან სტიმულთა შორის ბიზნესი მაქსიმალური მოგების მიღებას მიიჩნევს; გარეგანი გაულების თვალსაზრისით, კონკურენტულ საბაზრო პირობებში მოქმედი ბიზნესი სამომხმარებლო წნეხს ემორჩილება, რაც მას პროდუქციის განახლებასა და ოპტიმალური ფასების გამონახვას აიძულებს.

ამის საპირისპიროდ, ბიუროკრატიაში მოგების მიღების მოტივაცია არ აწუხებს. თუკი ხარჯი იზრდება, გადასახადის გადამხდელი შეუესებს დანაკლისს, და გვევ არ იყოს, ბიუროკრატია, როგორც წესი, მონოპოლიური ინსტიტუტია და მას არც ბაზრის მოთხოვნებისთვის ანგარიშგაწევა ევალება. ყოველივე ამის შედეგად, ბიუროკრატია, ისევე როგორც ფაქტიურად საზოგადო სექტორის ყველა ინსტიტუტი, იმთავითვე ხარჯიანი და არაეფექტური წარმონაქმნია, მით უმეტეს, რომ მათ მიერ გაწეული საქმიანობა ხარისხობრივი თვალსაზრისითაც მოიკოჭლებს და არც მომხმარებლის დიდი სიძაბოთი სარგებლობს. ახალი მემარჯვენეობისათვის დამახასიათებელი ამგვარი ფილოსოფია — კერძო კარგია, საზოგადო კი უკარგისი — თავისთავად გულისხმობს, რომ არა მარტო სახელმწიფო ბიუროკრატია აპარატი უნდა შეიკვეცოს, არამედ, თუკი ეს შესაძლებელია, კერძო სექტორის მენეჯმენტის ელემენტებიც გაითავისოს.

ბიუროკრატიაში როლი

ბიუროკრატიაში დანიშნულება

ერთი შეჭედვით, ბიუროკრატიაში ქვეყნისთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელი დანიშნულება გააჩნია: მისი უპირველესი მოვალეობა საკანონმდებლო ხელისუფლების მიერ მიღებული კანონების დაცვა-აღსრულება და პოლიტიკური აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ შემუშავებული კურსის გატარების უზრუნველყოფაა. მართლაც, თუკი ხელისუფლების ყველა სხვა ფუნქციას (წარმომადგენლობითობა, პოლიტიკური გეზის განსაზღვრა თუ ინტერესთა გაცხადება) უამრავი სხვადასხვა ინსტიტუტი ასრულებს, უშუალოდ პოლიტიკის გატარება მხოლოდ თავიანთი პოლიტიკური ხელმძღვანელების მეთაურობის ქვეშ მომუშავე საჯარო მოხელეთა პასუხსაგებია. მეტიც, ბიუროკრატიაში, როგორც ვებერისეული, გონიერ-

ლად აწეობილი მექანიზმის მოდელი, საერთოდ ერთმანეთისაგან მიჯნაჲს ადმინისტრაციულ და პოლიტიკურ სფეროებს. ამ თვალსაზრისით, ბიუროკრატები უბრალოდ, საიმედო და გამართული ადმინისტრაციული მანქანის ტანკები არიან და დადგენილი იერარქიის ფარგლებში, მკაცრად განსაზღვრული წესების თანახმად მოქმედებენ. თუმცა, რეალობა სრულიად განსხვავდება: ფორმალური დაქვემდებარებისა და პარტიული კუთვნილებისაგან თავისუფლების მიუხედავად, ბიუროკრატები მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენენ პოლიტიკურ პროცესზე და შესაბამისად, არაერთ საკენსიო ფუნქციას ასრულებენ ნებისმიერ პოლიტიკურ სისტემაში. ამ ფუნქციათაგან ყველაზე საყურადღებოა:

ადმინისტრაცია ეს ტერმინი მრავალი მნიშვნელობით გამოიყენება. შესაძლოა აღნიშნულენ აღმასრულებელი მტვის მაღალი თანამდებობის პირთა ერთობლიობას — მაგალითად, „კლინტონის ადმინისტრაცია“; ზოგადად კი პოლიტიკის კორდინირებისა და აღსრულების პროცესს აღნიშნაჲს. იგულისხმება, რომ ადმინისტრირება სხვათა დახმარება თუ მოსახსურებაა, და ამ გაგებით ეკვლა საჯარო მოხელე ადმინისტრაციის ნაწილად მოიაზრება. უფრო კონკრეტული მნიშვნელობით ადმინისტრაცია ინფორმაციის განკარგულება და კონტროლის უზრუნველყოფაზე ატებს პასუხს.

- < ადმინისტრირება
- < პოლიტიკური რჩევების მიცემა
- < ინტერესთა გამოკვეთა და მათი გაცხადება
- < პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნება

ადმინისტრირება

ბიუროკრატის არსებითი დანიშნულება კანონის და პოლიტიკური კურსის დაცვა-აღსრულებაა. შესაბამისად, სწორედ მას ეკისრება პასუხისმგებლობა ხელისუფლების საქმიანობის ადმინისტრირებაზე. ამიტომაცაა, რომ ზოგჯერ ბიუროკრატის უბრალოდ „ადმინისტრაციასაც“ უწოდებენ, ხოლო პოლიტიკურ აღმასრულებელ ხელისუფლებას — მთაურობას. ამგვარი გამოჯენიდან ნათელია, რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან პოლიტიკოსთა, როგორც პოლიტიკის „მცემთა“ და ბიუროკრატთა, როგორც პოლიტიკის „გამტარებელთა“ დანიშნულება. აქედან გამომდინარე, ბიუროკრატის როდენობრივი შემადგენლობა მჭიდროდ უკავშირდება მთაურობის პასუხისმგებლობათა არეალს. ასე მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში ბიუროკრატთა რიცხვმა XX საუკ. 70-იან წწ. 755.000 მიაღწია, თუმცა შემდგომში, 80-იანი წწ. აღებული ნეოლიბერალური პოლიტიკის კურსის შედეგად, მიზანმიმართულად დაიწყო შტატების შემცირება და 1996წ. ეს რიცხვი უკვე მხოლოდ 499.000 შეადგენდა. ასევე, ე.წ. „ახალი კურსის“ პოლიტიკის გატარებისდა კვალად, ამერიკის ფედერალური ბიუროკრატია მნიშვნელოვნად გაიზარდა და დღეისათვის 2.5 მილიონ სამშატო ერთეულს გადააჭარბა.

ოლონდ ისიც სათქმელია, რომ ბიუროკრატთა მხოლოდ სხვათა მიერ გაცემული ბრძანებების უბრალო შემსრულებლებად წარმოდგენა, მცდარი იქნებოდა. უკრ ერთი, რამდენადაც ადმინისტრაციული ღებულების დიდი უმრავლესობა იმთავითვე მოხელთა გადასაწყვეტია, საჯარო თანამდებობის პირებს, შესაძლოა, უფლებაც კქონდეთ თავად განსაჯონ როგორ და რა გზით „გაატარონ“ ეს თუ ის პოლიტიკური კურსი; მეორე: ბიუროკრატის კონტროლის ხარისხი სხვადასხვა სახელმწიფოში დიდად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. თუკი ჩინეთში თანამდებობის პირები მუდმივად გრძობენ მკაცრ პარტიულ ზედამხედველობას, საფრანგეთსა და იაპონიაში მათი სტატუსი და საქმის მცოდნე ხალხის რუპუტაცია გარკვეული დამოუკიდებლო-

ბის გარანტია ხდება. და მესამეც; როგორც პოლიტიკურ მრჩეველებს, ყოველ შემთხვევაში, მაღალი თანამდებობის საჯარო მოხელეებს მაინც, ბიუროკრატებს შესაძლებლობა ეძლევათ მონაწილეობაც მიიღონ იმ პოლიტიკის შემუშავებაში, რაც შემდგომში მათივე გასატარებელი ხდება.

ბიუროკრატია, როგორც პოლიტიკური მრჩეველი

ბიუროკრატის პოლიტიკურ მნიშვნელობას დიდად განაპირობებს მისი როგორც პოლიტიკური ინფორმაციის მიმწოდებლისა და ხელი-სუფლებისათვის მაჭირო რჩევების მიმცემის როლი. თუმცა აქ უნდა განვასხვავოთ მაღალი თანამდებობის საჯარო მოხელეები, ვისაც პოლიტიკოსებთან ყოველდღიური შეხება აქვთ და უშუალოდ ვეძლევათ კიდევ პოლიტიკური მრჩეველობა, და საშუალო თუ დაბალი რგოლის ჩინოსნები, რომლებიც ჩვეულებრივად ადმინისტრაციული საქმეებით არიან ხოლმე დაკავებულნი. ამდენად, როდესაც საუბარი ბიუროკრატის პოლიტიკურ მნიშვნელობაზეა, მაღალჩინოსანთა სწორედ ეს ელიტარული ჯგუფი იგულისხმება ხოლმე. თორიულად, ერთურთისაგან მკვეთრად შეიძლება გაიმიჯნოს ბიუროკრატთა და პოლიტიკოსთა პასუხისმგებლობა: ზოგადად პოლიტიკოს პოლიტიკოსები ქმნიან, ბიუროკრატები, უბრალოდ, რჩევებს სთავაზობენ მათ.

ინტერესთა გაცხადება

თავისი ყოველდღიური საქმიანობით ბიუროკრატის მუდმივი ურთიერთობა აქვს სხვადასხვა ინტერეს-ჯგუფებთან, და ეს ურთიერთობა სულ უფრო ღრმავდება იმ კორპორატივისტული ტენდენციების შედეგად, რომლებმაც ფაქტიურად წაშალა განსხვავება ორგანიზებულ ინტერესებსა და სამთავრობო უწყებებს შორის. სხვადასხვა დარგობრივი ჯგუფები თანდათანობით ე.წ. “კლიენტთა” ჯგუფებად იქცნენ, რომელთაც შესაბამისი უწყებრივი ორგანიზაციები ემსახურებიან და რომელნიც, თავის მხრივ, ინფორმაციის ძალზე ღირებულ წყაროს წარმოადგენენ. ამგვარი კლიენტლიზმი შესაძლოა, ძალზე წაადგეს პოლიტიკურ სისტემას — თანხმობის შენარჩუნების თვალსაზრისით — რადგან პოლიტიკოსი კურსის გამოკვეთაში მონაწილეობით, ამგვარი ორგანიზებული ინტერეს-ჯგუფები, როგორც წესი, სახელისუფლო პოლიტიკას იზარებენ ხოლმე. მეორეს მხრივ, კლიენტლიზმმა ასევე შეიძლება გავლენა მოახდინოს საჯარო მოხელეთა საზოგადოებრივ ვალდებულებებზე და პასუხისმგებლობაზე, ხოლო როდესაც ჯგუფური ინტერესები ემთხვევა ბიუროკრატისას, იმგვარი პოლიტიკური ძაფები იბმება, რომელთა გაწყვეტასაც დემოკრატიულად განწყობილი პოლიტიკოსები უკვე ვეღარ ახერხებენ.

კლიენტლიზმი:

ურთიერთობის იმგვარი ფორმა, როცა სინამდვილეში, სამთავრობო სააგენტოები სწორედ იმ გარე ინტერეს-ჯგუფებს ემსახურებიან, ვისი ზედამხედველობაც ვეძლევათ.

პოლიტიკური სტაბილურობა

ბიუროკრატის საბოლოო დანიშნულება მაინც პოლიტიკური სისტემის მდგრადობისა და სიცოცხლისუნარიანობის უზრუნველყოფაა. თუმცა, ზოგჯერ ამა თუ იმ სისტემის სიცოცხლისუნარიანობის შენარჩუნება, შესაძლოა, არც კი იყოს გამართლებული: თუკი არ არსებობს საზოგადოებრივი

ზედამხედველობა და ანგარიშვალდებულება, სისტემა უთუოდ კორუფციამდე მიდის და ეს პრობლემა დღეს ძალზე ბევრ განვითარებულ სახელმწიფოში დგას, სადაც მაღალია სიღარიბისა და სოციალური უთანაბრობის დონე. მეორეს მხრივ, თუკი საჯარო მოხელეს შეუცვლელი ილუზია გაუნდებდა, შესაძლოა დანაშაულზეც წაუცდეს ხელი, და ყველა ღონე იხმაროს საკუთარი სკამის შესანარჩუნებლად. შესაძლოა ისიც კი ირწმუნოს, რომ მას უკეთ ესმის რაში მდგომარეობს საზოგადოება თუ საყოველთაო სიციფე, ვიდრე ნებისმიერ არჩეულ პოლიტიკოსს და არც ისაა გამოირცხვლი, ყველანაირად წინაღუდგეს პროგრესულ, რეფორმისტულ პოლიტიკურ ტენდენციებს და ამავე დროს, საკუთარი თავი სწორედაც რომ სახელმწიფო ინტერესთა ერთგულ დამცველად წარმოიდგინოს.

ბიუროკრატიის ორგანიზების ფორმები

ბიუროკრატიის ვებერისეული თეორიის ერთი ნაკლოვნებაც ისაა, რომ ბიუროკრატია, საკუთარი ერთგვარობების გამოისობით, მალე მიუღწევს მსოფლიოში მსგავს სტრუქტურებად ჩამოყალიბდება. ვებერის "იდეალური ტიპი" უკლებელყოფს ბიუროკრატიული აპარატის მოწყობის განსხვავებულ გზებს და იმ პოლიტიკურ, სოციალურ თუ კულტურულ ნაირგვარობას, რომლის ფარგლებშიც უნევს საქმიანობა. ბიუროკრატიის ორგანიზებას ორი მიზეზის გამო აქვს განსაკუთრებული მნიშვნელობა: იგი ზედაუღწას ახდენს მთავრობის ადმინისტრაციულ ქმედითუნარიანობაზე და საჯარო ანგარიშვალდებულებისა და პოლიტიკური ზედამხედველობის შესაძლო ხარისხს განსაზღვრავს. ბიუროკრატიის ორგანიზებისა და მოცულობის საკითხი მას მერე კიდევ უფრო საჭიროროტო გახდა, რაც XX საუკ. 80-იანი წწ. მოყოლებული, მისი დაფინანსების შემცირების ტენდენცია გამოიკვეთა. ეს, ნაწილობრივ, "ახალი მემარჯვენეობის" იდეების შედეგია, თუმცა ამ ტენდენციის გაღრმავებაში არანაკლები წვლილი ეკონომიკურ გლობალიზაციასაც მიუძღვის. ახლა ბევრი სახელმწიფო ცდილობს, საკუთარი ადმინისტრაციული მანქანის ოპტიმიზაცია მოახდინოს, და ამ პროცესს ზოგჯერ "მთავრობის მოღერნიზებასაც" უწოდებენ ხოლმე.

ნებისმიერი ბიუროკრატიული აპარატი შესაბამისი დეპარტამენტების, სამინისტროებისა და სააგენტოებისაგან შედგება, რომლებიც პოლიტიკის ამა თუ იმ სფეროზე აგებენ პასუხს: განათლებაზე, მშენებლობაზე, თავდაცვაზე, ნარკომანიასთან ბრძოლაზე თუ გადასახადების აკრფაზე. ბიუროკრატიული აპარატის ძირითადი მახასიათებელი კი მისი შინაგანი ცენტრალიზაციაა თუ დეცენტრალიზაცია ხარისხია. ლიბერალურ-დემოკრატიულ ბიუროკრატიათაგან, ტრადიციულად, ყველაზე ცენტრალიზებული ფრანგულია: მამინ როცა ბრიტანული და გერმანული ბიუროკრატები რეფორმებისა და პოლიტიკურ რეალობებთან მორგების პროცესში ყალიბდებოდნენ, ფრანგული სისტემა იმთავითვე ადმინისტრირების ნაპოლეონისეულ მოდელზე აიგო. აქ ზედმიწევნით ცენტრალიზებული და მკაცრად იერარქიული იმგვარი სტრუქტურის შექმნა იგულისხმებოდა, რომელიც ტექნიკური ექსპერტების ცოდნა-გამოცდილებას დაეყრდნობოდა — ფრანგული სახელმწიფოს შორსმიმავალ ინტერესთა საკეთილდღეოდ.

კორუფცია:

ზოგადი გაგებით ესაა ბიზიერება და უწყობის ის მდგომარეობა, როცა ძალაუფლების წყურელი ბატონობისა და სხვათა ინტერესების იგნორირების მოთხონილებას ბაღებს. უფრო ვიწრო გაგებით — ესაა პირადი გამორჩენის ხარჯზე საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის დეიწება. უმრავლეს შემთხვევაში ეს მატერი-ალურა, კონკრეტულად კი — ფინანსური დაინტერესებით გამოიხატება და პოლიტიკური თვალსაზრისით, შექრობება და პროცექციონიზმს უწყობს ხელს.

საფრანგეთში უზენაესი ადმინისტრაციული ორგანო სახელმწიფო სათათბიროა, იგი მრეწველის ფუნქციას ასრულებს საკანონმდებლო და ადმინისტრაციულ საკითხებთან დაკავშირებით და ქვეყნის უმაღლესი ადმინისტრაციული არბიტრის უფლება-მოხილებითაა აღჭურვილი.

დეპარტამენტალიზმი ესაა ცენტრიდანული ტენდენცია ბიუროკრატიული სტრუქტურის შიგნით რომელიც უშთაურესად ამა თუ იმ დეპარტამენტისა და სააგენტოს ვიწრო უწყობრივი ინტერესების დაცვას გულისხმობს. შედეგად, ისინი უკვე მწვანად ემორჩილებიან როგორც პოლიტიკურ კონტრილს, ასევე ზოგად ადმინისტრაციულ დისციპლინას. ამას ასევე მინისტრთა თუ სხვა დიდობისათვის "შენღირის დაცვის" ტაქტიკაზე გადასვლაც შეიძლება მოჰყვეს.

ახლებური საზოგადოებრივი მართვა

ეს ტენდენცია კერძო სექტორისათვის დამახასიათებელი მენეჯერული ტექნიკის გამოყენებით სტრუქტურებში დანერგვას უჭერს მხარს; მეორეს მხრე კი — სამთავრობო ფუნქციების კერძო ინსტიტუტებისათვის გადანიშნულებას. იგულისხმება, რომ მთავრობა უნდა "მესაჭიროდეს", (პოლიტიკურ კერძო განსაზღვრევენ). ხოლო კერძო ინსტიტუტები — "შენიშნავდნენ", ანუ — გადამწყვეტილებებს ანხორციელებდნენ. კრიტიკოსების აზრით, ეს ახლებური საზოგადოებრივი მართვა მხოლოდ იმას ეხმარება, რომ "კერძო — კარგია, საზოგადოებრივი — ცუდი", რაც ძირისძირივე მტკიცებაა საზრისათ.

ამის საპირისპიროდ, ამერიკის შერთებული შტატები სწორედ რომ დეცენტრალიზებული ბიუროკრატის მაგალითია. ფედერალური ბიუროკრატია უშუალოდ პრეზიდენტის, როგორც უზენაესი ზედამხედველის, ხელმძღვანელობით საქმიანობს; თუმცა, ამერიკული ბიუროკრატია იმდენად გაბნეული და მწვანად სამართაია, ნებისმიერ პრეზიდენტს დიდი ძალისხმევა სჭირდება მისი კოორდინირებისა და საერთო კალაპოტში მოსაქცევად. ამ სირთულის ერთი შედეგი ისიცაა, რომ ფედერალური და ადგილობრივი ხელისუფლების პასუხისმგებლობა ერთმანეთს ემთხვევა; მეორე კი — ხელისუფლების დაყოფის პრინციპის უშუალო ზეგავლენა. როცა ერთის მხრე, აღმასრულებელი დეპარტამენტები თუ სააგენტოები უშუალოდ პრეზიდენტის ხელმძღვანელობით მოქმედებენ, კონგრესის მიერ პარალელურად იქმნება უამრავი დამოუკიდებელი ვარჯიშის მქონე კომისია-მართალია, ამ კომისიების წევრებს პრეზიდენტი ამტკიცებს, მაგრამ მას არც მათი გათავისუფლება და არც კონგრესის მიერ მათთვის განსაზღვრულ უფლება-მოხილებებში ჩარევა შეუძლია.

XX საუკ. 70-იანი წწ., სამთავრობო ბიუროკრატიათა ჩვეული წყობა სერიოზული ეჭვისა და გადასინჯვის საგანი გახდა. მაგალითად, კლინტონის ადმინისტრაციამ ყურად იღო 90-იან წწ. პოპულარული ობობრისა და გეპლერის იდეები, რომელთა თანახმადაც, მთავრობის საქმე "მესაჭირობა" და არა "ნიშნების მოსმა". სხვანაირად რომ ვთქვათ, აღმასრულებელი ხელისუფლება სწორედ მაშინაა ყველაზე წარმატებული, როცა პოლიტიკის "კეთილშობილი" დაკავშირებული და ამ პოლიტიკის გატარების ტვირთს იმ ორგანოებს გადააბარებს, რომლებიც სახელმწიფო სააგენტოების სტატუსით მოქმედებენ.

ამგვარი იდეები საფუძვლად დაედო ე.წ. "ახალი საზოგადოებრივი მართვის" სტილს, როცა ჯერ ტექნიკისა და მეიჯორის, ხოლო შემდგომ კი ბლერის მთავრობებმა საჯარო სამსახურის სერიოზული რეფორმები გაატარეს — ერთგვაროვანი სახელმწიფო ადმინისტრაცია საკუთარ მინისტრებს მხოლოდ პოლიტიკურ ფუნქციებს უტოლებდა და ამ პოლიტიკის გატარების პასუხისმგებლობას სხვადასხვა აღმასრულებელ სააგენტოებს უნაწილებდა — მათ შორის, კერძო სექტორის წარმომადგენლებსაც.

კერძოდ, ბლერის მთავრობა ცდილობდა ე.წ. ვააოების როლის გაზრდით, მხოლოდ შედეგზე ორიენტირებული პროგრამები დაეფინანსებინა ისეთ სფეროებში, როგორებიცაა ჯანდაცვა, განათლება, და ქალაქდაგვმარება. თუმცა, სახელმწიფოს როლის შეზღუდვის ყველაზე რადიკალური მცდელობა მაინც ტექნიკისეული პროფესიონების პოლიტიკაში გამოიხატა, როდესაც ისეთი დარგები, როგორიცაა ტელეკომუნიკაცია, ელექტრომომარაგება, გაზომომარაგება, წყალმომარაგება თუ ტრანსპორტი, საზოგადოებრივი საკუთრებიდან კერძო საკუთრებაში გადავიდა.

საერთაშორისო...

მპაწ — დადებითი და უარყოფითი მხარეები

თავისთავად საკმაოდ საორგანო ტერმინი მპაწ — “ვითომ-უტონომი-ური არასამთავრობო ორგანიზაციის” აბრევიატურაა. ზოგადი გაგებით, იგი მოიცავს ნებისმიერ ორგანიზაციას, რომელიც ხელისუფლების მიერ-აა ჩამოყალიბებული და თავის მხრივ; მუდამ მხარში უდგას მას: რაც შეეხება მის შემადგენლობას, ამ ტიპის ორგანიზაციებში ვითომ სრულიად “დამოუკიდებელი” პიროვნებები და არა საჯარო მოხელეები ინიშნებიან. შესაბამისად, ვააოები სხვადასხვა ხასიათის აღმასრულებელი ფუნქციების მატარებელ ორგანიზაციებს აერთიანებენ, ისევე როგორც სათათბირო კომიტეტებსა თუ სხვადასხვაგვარ საარბიტრაჟო კოლეჯებს. მათი მოჩვენებითი დამოუკიდებლობის მიზეზი კი ისაა, რომ მაინც მთავრობის მეთვალყურეობის ორბიტაზე რჩებიან.

მპაწ-ებს შემდეგი ღირსებები გააჩნია:

-მათი არსებობა მთავრობას შესაძლებლობას აძლევს გარედან მოიწვიოს გამოცდილი მრჩეველები, ექსპერტები თუ სხვადასხვა დარგის სპრეციალისტები.

-ისინი “ოფიციალური” სამთავრობო დეპარტამენტებისა და სააგენტოების პასუხისმგებლობის ტვირთს ინაწილებენ.

თუმცა, ამ ორგანიზაციებს რამდენიმე მიზეზის გამო აკრიტიკებენ კიდევ: -სამინისტროთა გაუქმების ქვეშ დარჩენილი ვააოები პოლიტიკური ალაუფლების ცენტრალიზაციას უწყობენ ხელს.

-მნიშვნელოვნად ამცირებენ წარმომადგენლობითი ინსტიტუტების მხრიდან მთავრობის საქმიანობის უშუალო ზედამხედველობას, რითაც დემოკრატიული ანგარიშვალდებულების პრინციპს ასუსტებენ.

-საჯარო ადმინისტრირების ამორფულობისა და დაქსაქსულობის გამო, ისინი ე.წ. ბალკანიზაციის ტენდენციისაკენ უბიძგებენ ბიუროკრატიულ აპარატს.

პრეტენზიები:

სახელმწიფო საკუთრების საზოგადოებრივიდან ყრბო სექტორისათვის გადაცემა, რაც სახელმწიფო პასუხისმგებლობათა შემცირების გამოხატულებაა.

ბალკანიზაცია:

ამა თუ იმ პოლიტიკური ორგანიზმის ურთიერთდაპირისპირებულ ნაწილებად დახლეწა, რისი მავალითაც ხშირად გეხვეუბა ბალკანეთის ნახეცრკუნძულზე.

მართალია, მსგავსი ტიპის რეორგანიზაცია, ერთს შეხედვით, სახელმწიფოს მხრიდან უკანდახეწას ჰგავს, მაგრამ რეალურად, ამან მეტ ცენტრალიზაციამდე და სწორედაც რომ სახელმწიფო კონტროლის გაძლიერებამდე შეიძლება მიგვიყვანოს: ამის მიზეზი კი ისაა, რომ გარკვეული ტიპის სოციალურ მომსახურებაზე მთავრობის მიერ უშუალო პასუხისმგებლობის მოხსნა თავისთავად აჩენს იმ ახალ-ახალ ორგანოთა შექმნის აუცილებლობას, რომლებმაც მომსახურების ამ სფეროთა დაფინანსება და ზედამხედველობა უნდა იკისრონ. ასე რომ, სწორედ “ეკონომიკის ეკონომიურობისა” და მიზანშეწონილობის სახელით გადადგმული ნაბიჯები, შესაძლოა, სინამდვილეში უკუეფექტის მომცემი აღმოჩნდეს. მაგალითად,

იგივე საბჭოთა კავშირის მაგალითზე ნათლად გამოჩნდა, რომ ყველაფრის დაგეგმვის მანიას რუსურსების უყიარათო ხარჯვასა და შედეგად, სრულ "უძრობამდე" მოყვარათ.

სად გადის ბიუროკრატის ძალაუფლების ზღვარი?

ბიუროკრატიული ძალაუფლების წყაროები

მართალია, ბიუროკრატის წესით და კანონით, საზოგადოების უანგარო სამსახური ველებს, მაგრამ საყოველთაო აზრის თანახმად, ის გაუღენინი ადამიანების იმ ერთიანობად ჩამოუალიბდა, რომელსაც დღეს უკვე ხელისუფლების "მეთხე შტოსაც" კი უწოდებენ. ბიუროკრატიული ძალაუფლების ფენომენს ისეთმა განსხვავებულმა თეორეტიკოსებმა მიაქციეს ყურადღება, როგორებიც იყვნენ ვებერი, ბარნეში და ტროცკი. იაპონიაში მაგალითად, საჯარო მოხელეები, განსაკუთრებით პრესტიჟული საერთაშორისო ეაჭრობისა და მრეწელობის თანამშრომლები, იმ "შეუცვლელ" პოლიტიკურ ფიგურებად ითვლებიან, ვისაც 1930-იანი და 1960-იანი იაპონური "ეკონომიკური სასწაული" მიწერება; გაერთიანებულ სამეფოში კი საჯარო მოხელეებს სულაც "ბრიტანეთის მმართველ კლასს" უწოდებენ.

ბიუროკრატის ძალაუფლებას ეჭვის ქვეშ აღარც მემარჯვენეები და აღარც მემარცხენეები აღარ აყენებენ, და აღარც საჯარო მოხელეთა მიუკერძოებლობის მითისა სჯერა ეინმეს. თუმცა, უნდა გვახსოვდეს, რომ თავისთავად ეს ბიუროკრატიული ძალაუფლება საკმაოდ შეუარული და შენიღბულია, რადგან მისი წყარო, უმთავრესად, იმ მინისტრებთან კულუარული გარიგებებია, რომელნიც საზოგადოებროვ ზედამხედველობას არ ექვემდებარებიან. აქედან გამომდინარე, ბიუროკრატის ძალა შემდეგ ფაქტორებზეა დამოკიდებული:

- ◀ რა სტრატეგიული მდგომარეობა უკავია ბიუროკრატის პოლიტიკურ პროცესში
- ◀ რა უწყებრივი ურთიერთობები მყარდება ბიუროკრატებსა და მინისტრებს შორის
- ◀ როგორია ბიუროკრატთა სტატუსი თუ გამოცდილება.

თავისთავად, პოლიტიკური პროცესი ნებისმიერ თანამედროვე სახელმწიფოში იმგვარად წარმართება, რომ საჯარო მოხელეთა გავლენის გაძლიერების ბევრი წინაპირობა იმთავითვე ჩნდება. რაც მთავარია, როგორც პოლიტიკურ მრჩეველებს, მათ ძირეულ ინფორმაციაზე მიუწვდებათ ხელი და თავადვე წყვეტენ, როგორ და რა დოზით მიაწოდონ იგი ზემდგომებს. შესაბამისად, პოლიტიკური წინადადებები იმგვარი შერჩევითა და განზრახვით შეიძლება იქნას მიწოდებული, რაც მათთვის სასურველი გადაწყვეტილებების მიღების შესაძლებლობას შექმნის. ცხადია, ეს სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, თითქოსდა ბიუროკრატები შეგნებულად მანიპულირებდნენ, ან ღიად

აფიქსირებდნენ პოლიტიკურ სიმათიებს — უბრალოდ, მათი სურვილები, ნებისთ თუ უნებლიედ, პოლიტიკურ დისკურსზეც აისახება და საბოლოო გადაწყვეტილებებზეც ახდენს ზეგავლენას.

სხვადასხვა ინტერეს-ჯგუფებთან დამყარებულმა კავშირებმა კიდევ უფრო განამტკიცა ბიუროკრატიის მდგომარეობა: როგორც ხელისუფლების “სახე”, ამ ჯგუფებთან ურთიერთობისას იგი გადამწყვეტ როლს თამაშობს გადაწყვეტილებების მიღებაში; გარდა ამისა, როცა პოლიტიკოსები ახურხებენ რჩევის სხვა წყაროებიდან მიღებას, მიღებული გადაწყვეტილებების პოლიტიკური განხორციელება მაინც იგეგმ ბიუროკრატიის საქმედ რჩება — გინდა სახელმწიფო სტრუქტურა იყოს, გინდა შპაპი. სწორედ საჯარო მოხელეები წყვეტენ, როგორ განახორციელონ ესა თუ ის პოლიტიკური გადაწყვეტილება, ანთუ შეაფერხონ და დროში გაწელონ იგი.

ბიუროკრატიის მეორე წყარო მათი მინისტრებთან ურთიერთობის ოპერატიულობა და მათ შორის პასუხისმგებლობათა გადანაწილებაა. წესით მინისტრები პოლიტიკური ხელმძღვანელები არიან, დანიშნული ბიუროკრატები კი — მათი მორჩილი ხელქვეითები. თუმცა, ბევრი საბუთი არსებობს საწინააღმდეგოს დასამტკიცებლად: ჯერ ერთი, მაღალი რანგის ბიუროკრატები რაოდენობრივად ბევრად ჭარბობენ პოლიტიკოსებს; ამიტომაც, ამოღენა არმიის მუდმივი ზედამხედველობა პრაქტიკულად შეუძლებელი ხდება.

მეორე ისაა, რომ არჩეული პოლიტიკოსისა და საჯარო მოხელის კარიერის კიბე თვისობრივად განსხვავებულია: თუკი მინისტრები და სხვა არჩევითი თანამდებობის პირები მხოლოდ დროებით ინარჩუნებენ პოსტებს, საჯარო მოხელეები ყველა დროსა და ხელისუფლებაში პოულობენ თავიანთ ადგილს.

მესამეც, გავლენის კიდევ ერთი სერიოზული საფუძველი ის მდგმარეობა და ნდობაა, რითაც საჯარო მოხელენი სარგებლობენ ხოლმე. ბევრგან ბიუროკრატიის ზედა ეშელონების წარმომადგენლებს მერიტოკრატიულ ელიტად მიიჩნევენ, და პასუხისმგებლობასაც აკისრებენ ზოგად-სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვის თვალსაზრისით სწორედ ამის გამოვლინებაა ის განსაკუთრებული ყურადღება, რაც საჯარო მოხელის თანამდებობაზე დანიშნისას მის ცოდნასა და უნარს ენიჭება. ფროპის ბევრ ქვეყანაში, ბიუროკრატიულ სისტემაში ამა თუ იმ პოსტის დასაკეებლად, რამდენიმესაფუბურიანი გამოცდებისა და კონკურსების გავლა აუცილებელი; გაერთიანებულ სამეფოში, მაგალითად, საჯარო სამსახურში “ოქსბრიჯელების” (ოქსფორდ/კემბრიჯ დამთავრებულების) აშკარა სიმრავლე შეინიშნება.

მათთან შედარებით, მინისტრები ხშირად ამა თუ იმ სფეროში სათანადო ცოდნის გარეშე, მოუზადებლები იკაეებენ პოსტებს, რაც საეციალისტთა რჩევებსა და დახმარებას განსაკუთრებულ წონას მატებს. რაკილა მინისტრები პოლიტიკური ნიშნით იბარებენ თანამდებობებს, თვალსაზრისი ხდება განსხვავება პოლიტიკური ბრძოლის გამოცდილებასა და ეუექტიან ადმინისტრირებას შორის. კერძოდ, საპარლამენტო სისტემებში მინისტრთა

არჩევანი საქმოდ მწირია: სავარაუდო კანდიდატები ხომ მხოლოდ უმრავლესობით მოსული პარტიის რიგებშია საძიებელი, მათგან კი ძალზე ცოტა თუა ამა თუ იმ დარგის სპეციფიკაში ჩახედული და არც დიდი ორგანიზაციების მართვის გამოცდილება გააჩნიათ.

როგორ მოუთხოვთ ბიუროკრატია?

პოლიტიკური დემოკრატია უშინაარსო ცნებად რომ არ იქცეს, დანიშნული მოხელეები უცილობლად ანგარიშვალდებულნი უნდა იყვნენ იმ პოლიტიკოსთა წინაშე, რომელნიც თავის მხრივ, მთელი საზოგადოების წინაშე აგებენ პასუხს. არადა, ლიბერალური დემოკრატიის მუდმივი კრიტიკოსები სწორედ იმ არგუმენტს იშველიებენ, რომ სინამდვილეში, პარტიული კონკურენციისა და საზოგადოების წინაშე ანგარიშვალდებულების ფასად მიღმა, ბიუროკრატის უკონტროლო და უპასუხისმგებლო ძალაუფლება იძლება. შესაბამისად, აუცილებლია კორუფციის, მანკიერი ადმინისტრირებისა თუ/და აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების საწინააღმდეგო გარანტიების შექმნა. თავად ბიუროკრატები შესაძლოა ამტკიცებდნენ — არაუთარო გარეგანი კონტროლი არ გეჭირდება, ვინაიდან ჩვენი პროფესიული ჩვეულები და საჯარო მოხელის “შუნიდრის ღირსება” იმთავითვე გარანტიააო — მაგრამ ბევრ განვითარებულ ქვეყანაში, დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბებული საჯარო სამსახურის კულტურა, შესაძლოა, პრობლემას კი არ აგვარებდეს, უფრო ართულებდეს კიდევ: ასეთ დროს ჩნდება რწმენა იმისა, რომ ასე ვთქვათ, “საქმის მცოდნე ხალხს არ ესწელება”. ბიუროკრატის კონტროლის უმთავრეს ფორმებად უნდა ჩაითვალოს:

- < პოლიტიკური ანგარიშვალდებულების მექანიზმების შემუშავება
- < საჯარო სამსახურის პოლიტიზაცია
- < ბიუროკრატის საპირწონე მექანიზმები.

პოლიტიკური ანგარიშვალდებულება

სახელმწიფო ბიუროკრატია შესაძლოა ანგარიშვალდებულებივ გაეხადოთ აღმასრულებელი ხელისუფლების, პარლამენტის, სასამართლო ხელისუფლებისა თუ საზოგადოების წინაშე. ჩამოთვლილთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანი, ცხადია, ხელისუფლების აღმასრულებელი შტო უნდა მოიჩინოთ, რადგან ქვეყნის მართვის ადმინისტრირებაზე სწორედ ისაა მთლიანად პასუხისმგებელი და საქმიანობასაც საჯარო სამსახურებთან უშუალო კავშირით ახორციელებს. აღმასრულებელი კონტროლის ყველაზე სრულყოფილი სისტემა სახელმწიფო სოციალიზმის ისეთ რეჟიმებს ახასიათებს, როგორებიც ჩინეთსა თუ ყოფილ საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბდა, სადაც პარტიულ ორგანოთა მკაცრად იერარქიზებული სტრუქტურები სახელმწიფო ადმინისტრაციის პარალელურად მოქმედებდნენ და ზედამხედველობასაც უწევდნენ მას. თუმცა, ამ ქვეყნებში სახელისუფლებო მანქანა იმდენად მოუქნელი და ხისტი იყო, რომ “მმართველი” პარტიის

მანკიერი ადმინისტრირება: ძალაუფლების მახინჯი გამოყენება, კანონების საკუთარ თარგზე “მორგება”, კანონიერი პროცედურების უგულებელყოფა, ან უბრალოდ, უმეცრება.

მარად ფიზიკური თვალის მიუხედავად, კომუნისტური ბიუროკრატები, საბოლოო ჯამში, საკუთარი კრძოლი ინტერესების ტყვეობაში აღმოჩნდნენ ანდა, უკეთეს შემთხვევაში, მხოლოდ სხვადასხვა ეკონომიკური, სოციალური და რეგიონალური ვიწრო ინტერესების გამტარებლებად იქცნენ.

რაც შეეხება ლიბერალურ-დემოკრატიულ სახელმწიფოებს, განსაკუთრებით ისეთებს, სადაც აღმასრულებელი ხელისუფლება პარლამენტიდან ყალიბდება, პოლიტიკური კონტროლი დიდად აღმოკიდებული მინისტრთა პასუხისმგებლობის დოქტრინის დაცვაზე. ამ დოქტრინის თანახმად, მხოლოდ და მხოლოდ მინისტრები აგებენ პასუხს საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე საკუთარი თანამშრომლების ქმედებებსა და მათ დაქვემდებარებაში არსებული დეპარტამენტების მიერ გატარებულ პოლიტიკაზე. მინისტრთა სამეგარი პასუხისმგებლობა ყველაზე უკიდურესი ფორმით გაერთიანებულ სამეფოში ელინდება ხოლმე, სადაც დღეს უკვე თვისობადაც იგულისხმება, რომ საჯარო მოხელეები პასუხს მხოლოდ საკუთარი მინისტრების და, შესაბამისად, არსებული მთავრობის წინაშე აგებენ. თუმცა, ბიუროკრატების კონტროლი ამ დოქტრინის პირობებშიც საკმაოდ გაძნელებულია სამი რამის გამო: ერთი რომ, თანამედროვე ბიუროკრატული აპარატის გამოჯგვილობა, მრავალრიცხოვნება და სტრუქტურული სირთულე პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის მინისტრებისთვის მის ეფექტიან ზედამხედველობას. მეორე — თავად მინისტრებს მაინცდამაინც არ ევაშნიკებათ თანამდებობიდან გადადგომა და კარიერაზე ვაკანოს დასაბა — საკუთარი თანამშრომლების გადაცდომების გახმაურების გამო — და მსგავსი გადადგომები და მათი თანამდგენი საზოგადოებრივი ავითრტაყი არც პრემიერ-მინისტრებისთვისაა სასარგებლო. მესამე: როგორც წესი, საკანონმდებლო ორგანოებიც ვერ გამოიჩინებენ ხოლმე ვერც სათანადო გათვითცნობიერებულობით და ვერც პოლიტიკური ნებით, მკაცრი მეთვალყურეობა გაუწიონ გნებავთ მინისტრებს და გნებავთ საჯარო მოხელეებს ზოგადად.

არადა, საკანონმდებლო ორგანოს მხრიდან მკაცრი მეთვალყურეობა, ბიუროკრატების პოლიტიკური ანგარიშვალდებულების კიდევ ერთი აუცილებელი პირობაა. სხვათა შორის, 1979 წელს გაერთიანებულ სამეფოში მიღებული გადაწყვეტილება, მაშინ ახლად შექმნილი სადეპარტამენტო დარგობრივი კომიტეტებისათვის მალღად თანამდებობების საჯარო მოხელეთა და თავად მინისტრთა გამოძახებისა და “დაკითხვის” უფლება მიეცათ, სწორედ მინისტრთა პასუხისმგებლობის სისტემის არაქმედითუნარიაანობის შეფარული აღიარება გახლდათ თუმცა, საკანონმდებლო ორგანოს მხრიდან წარმატებული მეთვალყურეობა უშუალოდ უკემირდება დაფინანსების საკითხს: ამერიკის კონგრესი ყურადღებით აკეირდება პრეზიდენტის ბიუჯეტს და კონსტიტუციური უფლებაც აქვს გამოითხოვოს დამატებითი თანხები სხვადასხვა აღმასრულებელი დეპარტამენტისა თუ სააგენტოსათვის. ეს კონგრესის კომიტეტებს შესაძლებლობას აძლევს შეისწავლონ და გაამოიძიონ ყოველი დეპარტამენტის საქმიანობა, აკონტროლონ მათი ხარჯთ-აღრიცხვა და გამოაუღლინონ მანკიერი აღმინისტრირებისა თუ გაფლანგვის ფაქტები. თუმცა, სწორედ კონგრესის მეთვალყურეობამ, შესაძლოა, განაპირობოს ძლიერი კავშირების, ე.წ. “რკინის სამკუთხედების”, ანუ — იმგვარი პოლიტიკური აღიანსების შექმნა, როცა აღმასრულებელი

მინისტრის პასუხისმგებლობა
ეს ცნება განსახლდრეუს ურთიერთობებს მინისტრებს-სა და მათ დეპარტამენტებს შორის, და საბოლოო ჯამში, საჯარო სამსახურის საზოგადოებრივ ანგარიშვალდებულებას უზრუნველყოფს. მინისტრი პასუხს აგებს საკუთარი დეპარტამენტის ქმედებებსა და შეცდომებზე; ამავე დროს, ის ანგარიშვალდებულია საკანონმდებლო ორგანოს წინაშე და მისი თანამდებობიდან განთავისუფლება შესაძლებელია ნებისმიერი დაქვემდებარებული დეპარტამენტის საჯარო მოხელის გადაცდომისა თუ არაკომპეტურობის მოტივით თორიულად. სწორედ მინისტრის ეს პასუხისმგებლობა განსახლდრეუს ანგარიშვალდებულების იმ ჯაჭვის რაობას, რომელიც საჯარო მოხელეებს საზოგადოებასთან აკავშირებს — მინისტრებისა და საკანონმდებლო ორგანოების მეშვეობით.

სააგენტო, კონგრესის შესაბამისი კომიტეტი და ესა თუ ის ინტერეს-ჯგუფი საერთო ენას ნახულობენ და ერთმანეთში რიგდებიან კიდევ.

ბიუროკრატის სასამართლო ზედამხედველობა იმ ტიპის სისტემებისათვისაა დამახასიათებელი, სადაც სახელმწიფოს აღმასრულებელი ორგანოების უფლება—მოვალეობათა დამდგენი ადმინისტრაციული კანონმდებლობა, თავად ზოგადი სამოქალაქო სამართლის ცალკე განმტოვებად არსებობს. კონტინენტური ევროპის ბევრ ქვეყანაში, ამის შედეგად ადმინისტრაციულ სასამართლოთა თუ ტრიბუნალთა მთელი სისტემებია შექმნილი, რომლებსაც სამთავრობო ბიუროკრატია და კონკრეტულ მოქალაქეთა შორის წარმოქმნილი დაჯერების გადაჭრა ევალებათ.

ბიუროკრატიას პასუხი შესაძლოა თავად საზოგადოებამაც მოკითხოს და ამის არაერთი ფორმალური თუ არაფორმალური გზა არსებობს. ერთი მათგანია თავიდან სკანდინავიაში შექმნილი, თუმცა შემდგომ ბევრ სხვა ქვეყანაში ვაზიარებული ომბუდსმენის სისტემა. მართალია, ეს სისტემა კერძო საჩივრების დაკმაყოფილების მრავალგვარ საშუალებას გულისხმობს, მაგრამ უშუალოდ ომბუდსმენს იშვიათად აქვს უფლება კანონის ძალით იმოქმედოს და არც საკუთარი გადაწყვეტილებების უშუალოდ აღსრულების მექანიზმები გააჩნია. რაც შეეხება გაერთიანებული სამეფოს ადმინისტრაციის საპარლამენტო კომისიას, იგი უაღრესად არაქმედითურაა, რამდენადაც საჩივრის შეტანა საზოგადოებას მხოლოდ პარლამენტის წევრის მეშვეობით შეუძლია და არა პირდაპირი გზით. ევც არ იყოს, მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს ფაქტიურად საერთოდ არც არაფერი სმენია ამ კომისიისა და მისი დანიშნულების შესახებ.

ბიუროკრატიაზე არაფორმალური ზემოქმედების მთავარი ინსტრუმენტები მასმედია და სხვადასხვაგვარი ინტერეს-ჯგუფებია. საჯარო მოხელეებს შესანიშნავად ესმით, რომ ფორმალური ანგარიშვალდებულების მექანიზმების გარდა, მათი მდგომარეობა და საზოგადოებრივი იმიჯი მნიშვნელოვნად შეიძლება დააზარალოს კორუპციულად დასაჯებისა თუ ადმინისტრაციული გადაცდომების გამო ატეხილმა ყალიბამ. ასე მაგალითად, XX საუკუნის 70-იანი წლების უოთერჯეთის სკანდალმა ანერიკის შვერთებულ შტატებში, უკიდურესობამდე გააძლიერა ისეთი საზოგადოებრივი სააგენტოებზე ზედამხედველობა, როგორებიცაა დაზვერვის ცენტრალური სააგენტო (CIA) და გამოძიების ფედერალური ბიურო (FBI). 1985 წელს, როცა ფრანგულმა გაზეთმა “ლე მონდამ” გრინფისის გემის, “რეინბოუ უორიორის” ჩაძირვის მიზეზით აღმოაჩინა ამაჟი გაახმაურა, ამას საბოლოოდ თავდაცვის მინისტრის გადადგომა მოჰყვა შედეგად. თუმცა, მეორეს მხრივ, შესაძლოა მსგავსი ტიპის გამოძიებებს ძალიან შეუშალოს ხელი გამჭვირვალე მმართველობის (იხ. გვ. 436) არარსებობამ და გასაიდუმლოების იმ საყოველთაო მანია, რაც ზოგადად ყველა სახელმწიფო ადმინისტრაციას მეტ-ნაკლებად ახასიათებს.

პოლიტიკური კონტროლის განხორციელების ერთ-ერთი გაერტყეპული ფორმა — არსებული ხელისუფლების იდეოლოგიური მზარდაჭერის ნიშნით ბიუროკრატიული აპარატის მაღალჩონოსანთა შერჩევა. ცხადია, ეს მნიშვნელოვნად ამცირებს სხვაობას როგორც პოლიტიკასა და ადმინისტრირებას, ასევე პოლიტიკოსებსა და საჯარო მოხელეებს შორის. ამგვარი კონტროლი პოლიტიკური დანიშნების სისტემის შემუშავებით ხორციელდება — ამ ე.წ. “ნადვლის განაწილების” სისტემას, ამერიკაში ენდრიუ ჯექსონმა ინსტიტუციური ხასიათი მიანიჭა XIX საუკ., როდესაც ქვეყნის ფედერალური საჯარო სექტორის 20% დაითხოვა და საკუთარი პარტიული კადრებით ჩაანაცვლა. პრეზიდენტის შვეკლასთან ერთად, ამერიკაში ადმინისტრაციაც იცვლება და დაახლოებით 4000 საკვაბო პოსტზე მოხელეები პოლიტიკური ნიშნით შიერჩევიან. ეს პროცესი განსაკუთრებით ინტენსიურად ნოემბრის არჩევნებსა და პრეზიდენტის იანერის ინაუგურაციის შუა პერიოდში მიმდინარეობს. ამ თანამდებობზე 200 ადამიანი ინიშნება უშუალოდ პრეზიდენტის მიერ, დანარჩენებს კი უმაღლესი აღმასრულებელი ხელისუფალი წარადგენენ, პრეზიდენტის თანხმობის მისაღებად.

ომბუდსმანი
ომბუდსმანი (იგივე სახალხო დამცველი) სკანდინავიური წარმოშობის სიტყვაა და ზუსტი ანალოგია არც ერთ ენაში არ მოუპოვება. იგი სახელმწიფო მოხელეა, რომელსაც მოქალაქის უფლებების დაცვა და მანკური ადმინისტრირების შესახვევებზე რეაგირება უწევს. თუმცა, არავითარი საკანონმდებლო/აღმასრულებელი უფლება-მოხილვები მას არ გააჩნია.

გაერთიანებულ სამეფოში, საჯარო სამსახურის დეპარტამენტის გაუქმებების შემდეგ, ბიუროკრატიის კადრების ფაქტურად სრული “ტექტიზაცია” მოხდა. ქ-ნ პრემიერ-მინისტრს იმასაც კი აბრალებდნენ, თანამდებობაზე დანიშნის წინ ნებისმიერ კანდიდატზე იმას კითხულობს — ჩვენთან თუ არაო. პოლიტიზაციის ჭიზა ფრანგულ ადმინისტრაციასაც შეუწინა: ამჟამად 500 უმაღლეს თანამდებობაზე უშუალოდ წამყვანი პოლიტიკური ფიგურების მითითებითაა ხალხი დანიშნული, და ახლა ფრანგული ბიუროკრატიის ნაღები პოლიტიზირებულ კლანთა ერთგვარ კოქტივლს უფრო წააგავს, ვიდრე ნებისმიერ პარტიულ პოლიტიკაზე მაღლა მდგომ, ერთ მტკიცე მონოლითს.

ცხადია, ამგვარი პოლიტიზაცია ძირისძირშივე ეწინააღმდეგება საჯარო მოხელის, როგორც თავისი პროფესიული ნიშნით ყველა ხელისუფლებისათვის ერთნაირად საჭირო ფიგურის ილეს. როცა ბიუროკრატია პოლიტიკური ნიშნითაა შერჩეული, ანდა არსებული ხელისუფლების იდეოლოგიური მზარდაჭერის გამო — მისი საქმიანობაც ისეთვე დროებითი ხდება, როგორც მათი პოლიტიკური ბოსებისა. აქედან გამომდინარე, აღარც მაღალი კლასის სპეციალისტებს მიუწევთ გული დროებით და სათუო თანამდებობებისაკენ; მეორეს მხრით, იდეოლოგიურმა აღტკინებამ შესაძლოა, საჯარო მოხელეებს ობიექტურად ვერც დაანახოს მისაღები პოლიტიკური გადაწყვეტილებების ყველა ნაკლი თუ შესაძლო საფრთხე. სწორედ ამიტომაც ღირებული მიუკერძოებლობა, რაც ბიუროკრატიას პოლიტიკოსებთან მეტისმეტი “დამბობილების” საშუალებას არ აძლევს და უფრო საღად აფასებინებს იმ პოლიტიკური კურსის ძლიერ და სუსტ მხარეებს, რომლის აღსრულებაც მათი უშუალო მოვალეობაა.

ბიუროკრატიის საპირწონე

პოლიტიკური კონტროლის ბოლო მექანიზმად იმგვარი სტრუქტურები შეიძლება ჩაითვალოს, რომლებიც პოლიტიკოსთა დასახმარებლად ანდა ოფიციალური ბიუროკრატიის საპირწონედ იქმნება. ამგვარი სისტემის უმარტივესი მაგალითია პოლიტიკურ მრჩეველთა ინსტიტუტი, რაც დღესდღეობით ლამის ყველა ადამიანმეორვე სახელმწიფოს აპარატის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა. გაერთიანებულ სამეფოში ეს ad hoc (დროებითი) კომისიების წესით ხორციელდება. მარგერიტ ტეტჩერი, მაგალითად, ხშირად მიმართავდა რჩევისთვის პოლიტიკურ კვლევათა ცენტრსა თუ ედამ სმიტის ინსტიტუტს; ბლერი კი — საკუთარი კაბინეტის ადმინისტრაციის გასაძლიერებლად — საჯარო პოლიტიკის კვლევის ინსტიტუტსა თუ Demos ცენტრს. საფრანგეთში დიდი ხანია არსებობს, და ეს იტალიამ და ავსტრიამაც გადაიღეს — ე.წ. “მინისტრის პირადი შტაბის” პრაქტიკა: ესაა დაახლოებით მრჩეველთა 15-კაციანი გუნდი, რომელიც ამა თუ იმ მინისტრს პოლიტიკის შემუშავებაში, დეპარტამენტთა საქმიანობის ზედამხედველობასა და სხვა არა ერთი ფუნქციის შესრულებაში ეხმარება.

ბიუროკრატიის საპირწონეს იდეა ყველაზე წარმატებულად ამერიკის შერთებულ შტატებში განხორციელდა, ე.წ. პრეზიდენტის აღმასრულებელი ოფისის სახით. პირველი ამგვარი ოფისი რუზველტმა შექმნა იმ მოტივით, პრეზიდენტს მხარში ამოღებოდა სჭირდებოდა. დღესდღეობით პრეზიდენტის ეს პირადი ბიუროკრატია რამდენიმე საბჭოსა და ოფისისაგან შედგება და თითქმის 1400 თანამშრომელს მოითვლის. ამ სტრუქტურის უმთავრესი შემადგენელი რგოლებია: თეთრი სახლის ოფისი, ანუ პრეზიდენტის უახლოესი პოლიტიკური მრჩეველები; მენეჯმენტისა და საბიუჯეტო ოფისი, რომელიც პრეზიდენტს საბიუჯეტო და საკანონმდებლო წინადადებების მომზადებაში ეხმარება; ეროვნული უსაფრთხოების საბჭო, რომელსაც რჩევების მიცემა ევალება თავდაცვისა და საგარეო ურთიერთობათა საკითხებში, და ეკონომიკურ მრჩეველთა საბჭო, რომელიც პრეზიდენტს საკუთარ მოსაზრებებს აწვდის ეკონომიკურ პოლიტიკასთან დაკავშირებით.

ბიუროკრატიის ამგვარ საპირწონეთა შექმნის მიზანი იმ დისბალანსის აღმოფხვრებაა, რაც თავს იჩენს ერთის მხრით, არაპროფესიონალ, დროებით დასაქმებულ, რიცხვმრავალ პოლიტიკოსებსა და მათ საქმის მცოდნე, მუდმივ, პროფესიონალ მოხელეთა ურთიერთობებში. თუმცა, პოლიტიკური კონტროლის ამგვარ ფორმას თავისი ნაკლიც გააჩნია: ამერიკის პრეზიდენტის აღმასრულებელი ოფისის შემთხვევაში, ეს მთავრობის ორგანოთა დუბლირებას იწვევს, რაც თავის მხრით, უფლებამოსილებათა კონფლიქტს და შიდაბიუროკრატიულ დაპირისპირებებს აღვივებს. ამის ყველაზე აშკარა გამოვლინებაა ის ლამის მუდმივი ანტაგონიზმი, რაც ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოსა და სახელმწიფო დეპარტამენტს შორის შეინიშნება. განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი კი მაინც ის გარემოებაა, რომ უშუალოდ საკუთარი ნება-სურვილით შერჩეული მრჩეველებით გარემოცული პოლიტიკოსები პოლიტიკური რეალობის თაობაზე მხოლოდ იმას გაიგებენ, რისი მოსმენაც თავად სურთ.

შეჯამება

« ტერმინი “ბიუროკრატია” რამოდენიმე მნიშვნელობით მოიხმარება: თავდაპირველად იგი მოხელეთა და არა არჩეულ პოლიტიკოსთა მიერ მართვას აღნიშნავდა. საზოგადოებრივ მეცნიერებებში ბიუროკრატია, ჩვეულებრივ, ორგანიზების მოდელს აღნიშნავს. თუმცა, თანამედროვე პოლიტოლოგები ამ ტერმინს სახელმწიფოს ადმინისტრაციული მანქანის მნიშვნელობით ხმარობენ, თავად ბიუროკრატები კი ის არა-არჩევითი სახელმწიფო თუ საჯარო მოხელეები არიან, რომლებიც, შესაძლოა, ექვემდებარებოდნენ ან არც ექვემდებარებოდნენ პოლიტიკურ კონტროლს.

« ბიუროკრატის თაობაზე სამი ძირითადი თეორია არსებობს: ვებერისეული მოდელის თანახმად, ბიუროკრატია გონიერული მართვის ადმინისტრაციული მექანიზმია, და იგი თანამედროვე საზოგადოების მოწყობის დამახასიათებელ ფორმას წარმოადგენს. კონსერვატიული მოდელი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმაზე ამახვილებს, თუ რამდენად ასახავს ბიუროკრატია კლასობრივ ინტერესებს და რამდენად შეუძლია წინააღმდეგობა გაუწიოს პოლიტიკურ კონტროლს. “გაბერილი” ბიუროკრატის მოდელის თანახმად, ამჟამად იგობრება ტენდენცია ჭარბი მმართველობისაკენ, რისი მოხუციც საჯარო მოხელეთა კარიერისტული კერძო ინტერესებია.

« ბიუროკრატის ძირეული დანიშნულება კანონისა და პოლიტიკის დანერგვა თუ აღსრულებაა სამთავრობო საქმიანობის ადმინისტრირების გზით თუმცა, საჯარო მოხელეები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ მინისტრებისთვის პოლიტიკური რჩევის მიცემისა თუ სხვადასხვა ინტერესების გამოკვეთის მხრივ, და ასევე, პოლიტიკური სტაბილურობის შენარჩუნებისას მთავრობისა თუ ადმინისტრაციის ცვლილების დროს.

« ბიუროკრატული მანქანა ყოველთვის გარკვეული მიზნისა თუ დანიშნულების საფუძველზე ეწყობოდა, რაც მის დეპარტამენტებად, სამინისტროებად და სააგენტოებად დაყოფას განაპირობებს. ამ სტრუქტურაში, ცენტრალიზაციისა თუ დეცენტრალიზაციის ხარისხი მნიშვნელოვნად მერყეობს: თუმცა, დღესდღეობით, პოლიტიკის “კუთხისა” და მისი “გატარების” ურთიერთგამიჯნვის ტენდენციაც გამოიკვეთა და კერძო სექტორისთვის დამახასიათებელი მენეჯმენტის ათვისების სურვილიც.

« ბიუროკრატის გაელენის ზრდას შიშით უყურებენ, როგორც გარკვეულ საფრთხეს დემოკრატიული ანგარიშვალდებულებისათვის. ბიუროკრატული ძალაუფლების უმთავრეს წყაროთა შორის აღსანიშნავია საჯარო მოხელეთა კონტროლი ინფორმაციის შემოსვლაზე, მიწოდებასა და მიღებულ გადაწყვეტილებათა გატარებაზე. ბიუროკრატის გაკონტროლების რამდენიმე გზა არსებობს: შესაძლოა შემუშავებულ იქნას ანგარიშვალდებულების მექანიზმები სამინისტროთა, საკანონმდებლო ორგანოთა, სასამართლოთა თუ სახალხო დამცველთა (ომბუდსმენთა) წინაშე. ასევე, შეიძლება შეიქმნას ბიუროკრატის საპირწონე — არჩევით პოლიტიკოსთა ალტერნატიული მრჩეველების ინსტიტუტის სახით.

კითხვები განსასჯელად

- ◀ მართლა თუ ბიუროკრატები მართავენ ქვეყანას?
- ◀ შესაძლებელია თუ არა მკაფიოდ გაიმიჯნოს ერთმანეთისაგან პოლიტიკის “კეთება” და პოლიტიკური რჩევის მიცემა?
- ◀ იდეაში მაინც თუა შესაძლებელი საჯარო მოხელეთა პოლიტიკური მიუქერძობლობა?
- ◀ იმთავითვე არაქმედიუნარიანია თუ არა საჯარო ბიუროკრატია?
- ◀ პოლიტიკებულ საჯარო სამსახურს სიკეთე შეუძლია მოაქვს თუ ვნება?
- ◀ რომელია ბიუროკრატის მოსათოკავი საუკეთესო მექანიზმი?

დამატებითი საკითხავი

- Bectham, D., *Bureaucracy* (Milton Keynes: OPen University Press, 1987).
Guy Peters, B., *The Politics of Bureaucracy* (White Plains: NT: Longman, 2001).
Self, P., *Government by the Market? The Politics of Public Choice* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1994).

სამხედრო და პოლიციური ძალები

“პოლიტიკური ძალაუფლება ისე ამოდის თოფის ლულიდან, როგორც ჯინი — ბოთლის ყელიდან”.

მაო ძე-დუნი, ომისა და სტრატეგიის საკითხები (1938)

ვერც ერთი რეჟიმი ვერ შეინარჩუნებს ძალაუფლებას მხოლოდ პოლიტიკური ლეგიტიმურობის საფუძველზე თუ ადმინისტრაციული რესურსების გამოყენებით: მმართველობის ნებისმიერი სისტემა მეტ-ნაკლებად დამოკიდებულია იძულების ისეთ ინსტიტუტებზე, როგორცაა ჯარი და პოლიცია. აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ მათი ძალა, პოლიტიკური თვალსაზრისით, მრავალმხრივ შეიძლება იქნას გამოყენებული — შეიარაღებული ძალები შეიძლება უბრალოდ საგარეო პოლიტიკის ინსტრუმენტის როლს ასრულებდეს, ანდა პირიქით — საშინაო პოლიტიკაში ეკისრებოდეს განსაკუთრებული მნიშვნელობა — სამოქალაქო ამბოხის ჩახშობისა თუ არაპოპულარული რეჟიმის დაცვისა თუ დამხობის თვალსაზრისით. სამხედროები, შესაძლოა, უადესად გაეყვინან ინტერეს-ჯგუფად ჩამოყალიბდნენ, ანდა, სამხედრო რეჟიმის შექმნის პირობებში, სამოქალაქო მმართველობის სერიოზული ალტერნატივა შექმნან. სწორედ ასევე, პოლიციაც ერთის მხრივ შეიძლება საზოგადოებრივი წესრიგისა და სამოქალაქო თავისუფლების დაცვას ემსახურებოდეს, ანდა პოლიტიკური რეპრესიის იარაღად იქცეს, უკიდურეს შემთხვევებში კი — პოლიციური სახელმწიფოს შექმნის მოთავე.

აქ შემდეგი ძირითადი საკითხები იქნება განხილული:

საკანონო საკითხები:

- ◀ რა დამახასიათებელი ნიშნები გამოარჩევს შეიარაღებულ ძალებს, ◀ როგორც პოლიტიკურ ინსტიტუტს?
- ◀ როგორ და რა შემთხვევებში შეიძლება ჯარი პოლიტიკაში ჩაერიოს?
- ◀ რა გზებით შეიძლება სამხედროთა მოქცევა პოლიტიკური კონტროლის ქვეშ?
- ◀ რა განსხვავებაა პოლიციის სამოქალაქო და პოლიტიკურ ფუნქციებს შორის?
- ◀ როგორ მიიღწევა პოლიციური ძალების საჯარო ანგარიშგაღებულება?

ჯარი და პოლიცია
სამხედროების როლი.
შეიარაღებული ძალების კონტროლირება.
როდის იღებენ ხელში ძალაუფლებას სამხედროები?

პოლიცია და პოლიცია
პოლიციის ფუნქციები.
პოლიტიკური ზედამხედველობა და ანგარიშგაღებულებები.

შეჯამება/კითხვები
განსასჯელად/დამატებითო საკითხები

ჯარი და პოლიტიკა

XIX საუკ. ბოლოს შეიარაღებული ძალები განსაკუთრებულ ინსტიტუტად ჩამოყალიბდა, რომელსაც დანარჩენი საზოგადოებისაგან განცალკევებულ პროფესიონალთა კადრები ედგა სათავეში. ამ ინსტიტუტის გამორჩეულობას 4 ფაქტორი განაპირობებს: ჯერ ერთი, როგორც ომის წარმოების საშუალება, არმია შეიარაღების სრულ მონოპოლიას ფლობს, და რამდენადაც მას რეჟიმის როგორც დაცვა, ასევე დამხობაც შეუძლია, მის ერთგულებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოს სტაბილურობის თვალსაზრისით მეორე — შეიარაღებული ძალები მკაცრად ორგანიზებული და უადრესად დისციპლინირებული ორგანიზაციაა, რომელიც წოდებული იქნა რეპრესიული და უსიტყვო მორჩილების კულტურით ხასიათდება. შესაბამისად, ვებერისეული გაგებით, სწორედ ეს ინსტიტუტია ბიუროკრატიულობის უკიდურესი გამოვლინება, რაც შეიარაღებულ ძალებს ორგანიზაციული ქმედითუნარიანობის განსაკუთრებულ ხარისხს ანიჭებს; მესამე — სამხედროებს საკუთარი, განუმეორებელი მრწამსი და ღირებულებათა სისტემა გააჩნიათ — ის “მეომარი სულისკვეთება”, რაც ბრძოლისა და თავგანწირვის მუდმივ შხადყოფნას გულისხმობს; მეოთხე — შეიარაღებულ ძალებს ხშირად “პოლიტიკის მიღმა” მდგომ ფენომენადაც მოიაზრებენ ხოლმე, იმ გაგებით, რომ ვითომდა სწორედ მათ ეკისრებათ პასუხისმგებლობა სახელმწიფოს უსაფრთხოებასა და ერთიანობაზე, და სწორედ ისინი არიან ეროვნული ინტერესების უპირველესი დამცველები. ბევრ ქვეყანაში ამან სამხედროებს განსაკუთრებული სტატუსი და პატივისცემა შესძინა, თუმცა ხშირად სამხედროები პოლიტიკაშიც ერყვიან იმ დროს, როდესაც, მათი აზრით, სასიცოცხლო ეროვნულ ინტერესებს ემუქრება საშინაო თუ საგარეო საფრთხე.

მეორეს მხრივ, შეცდომა იქნებოდა შეიარაღებული ძალების იმ ერთიან, შეკავშირებულ ინსტიტუტად წარმოდგენა, რომელსაც ყველა საზოგადოებაში ერთნაირი პოლიტიკური ნიშან-თვისებები ახასიათებს. შეიარაღებული ძალების სიჭრელეს ბევრი მიზეზი განაპირობებს: ასე მაგალითად, არცთუ იშვიათია დაპირისპირება მაღალი წოდების იმ სამხედრო ჩინოსანთა, რომელნიც ძირითადად, კონსერვატიულ და ელიტარულ წრეებს წარმოადგენენ, და მათ უმცროს კოლევათა შორის, ვისაც ან სწრაფი დაწინაურების წყურვილი კლავს, ანდა უფრო პროგრესული და რადიკალური იდეები აწუხებს. არმიაში განხეთქილება შეიძლება პრესტიჟისა თუ რესურსების განაწილების გამო მეტოქეობამაც გამოიწვიოს; აგრეთვე, რეგიონალური თუ ეთნიკური განსხვავებებიც კიდევ ერთი მნიშველყოფანი ფაქტორია.

ამა თუ იმ ქვეყნის შეიარაღებული ძალების ხასიათს კი ბევრი შინაგანი თუ გარეგანი ფაქტორი განაპირობებს: მათ შორის, არმიისა თუ მისი რომელიმე შენაერთის ისტორიული ტრადიცია, ზოგადად პოლიტიკური სისტემის ბუნება, პოლიტიკური კულტურა და არსებული რეჟიმის ფასეულობათა სპექტრი. ასე მაგალითად, ჩინეთის სახანო-განმათავისუფლებელი არმიის პოლიტიკურ მსოფლმხედველობას განსაკუთრებულ დაღს ამჩნევს ის გადამწყვეტი როლი, რაც მან 1949წ. კომუ-

ნისტური რეჟიმის დამყარებისას შეასრულა და ასევე, ჩინეთის კომპარტიის მკაცრი კონტროლი შეიარაღებული ძალების ყველა დონეზე. ისრაელში არმია განსაკუთრებული ნდობითა და პატივისცემით სარგებლობს, რადგან სწორედ იგი უწყობს ხელს იმიგრანტთა შეკუმირებას, სახელმწიფოებრივ ინტეგრაციასა და ქვეყნის უსაფრთხოების უზრუნველყოფას. ზოგადად, პოლიტიკურ ცხოვრებაში შეიარაღებული ძალები განსხვავებულ როლს შეიძლება ასრულებდეს და მათ შორის აღსანიშნავია:

- ◀ ომის წარმოება
- ◀ პოლიტიკური წესრიგისა და მდგრადობის უზრუნველყოფა
- ◀ საკუთარი ინტერესების გამოკვეთა
- ◀ სამოქალაქო მმართველობის ალტერნატივის შექმნა

სამხედროების როლი

ომის წარმოება

შეიარაღებული ძალების მთავარი ამოცანა ომის წარმოებაა. შესაბამისად, მას ან თავდაცვითი, ან თავდასხმითი ფუნქციები ეკისრება. სწორედ სამხედროთა უნარი, საგარეო საფრთხისაგან დაცვან ქვეყანა, განაპირობებს მათს აუცილებლობას პრაქტიკულად ნებისმიერი სახელმწიფოსათვის, და იგი ყველგან ისეთივე აუცილებელი შემადგენელია, როგორც პოლიცია, სასამართლო თუ ფოსტა. ერთის მხრივ, შეიარაღებული ძალებს მინიმუმ შესაძლო აგრესორზე არანაკლები პოტენციალი უნდა გააჩნდეს, რათა იმთავითვე აღკვეთოს ზიფათი; სწორედ ამიტომაც, ამგვარი გათვლა შეიარაღების ზრდას იწვევს და, საბოლოო ჯამში, ომის მიზნებიც ხდება, რადგან თავდაცვითი სამზადისი საერთაშორისო დამაბულობას აღეიფებს, თუკი მეზობელმა სახელმწიფოებმა ამგვარი რამ თაიანთთვის საფრთხედ მიიჩნიეს. თუმცა, ისიც აღსანიშნია, რომ გარკვეულ შემთხვევებში, გამალებული შეიარაღება ძალთა ბალანსის შენარჩუნებასა და სამხედრო აგრესიისაგან თავის შეკავებასაც უწყობს ხელს — რაც ნათლად გამოჩნდა “ცივი ომის” ეპოქაში.

როდესაც არმია თავდასხმითი მიზნებით გამოიყენება, მისი მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება: სხვა სახელმწიფოებთან ომის საწარმოებლად აუცილებელი შეიარაღებული ძალები მზად უნდა იყვნენ აგრესიული ქმედებებისთვის და მათი შეტყუით ოპერაციებიც ფართო საზოგადოებრივი მხარდაჭერით უნდა სარგებლობდეს. ექსპანსიონისტური სახელმწიფოები, ჩვეულებრივ, სამხედრო ხარჯების მაღალი დონით მაღალჩინოსან ოფიცერთა ჩართვით პოლიტიკის “კუთხის” პროცესში, და სამოქალაქო საზოგადოებაში მილიტარიზტული იდეზისა თუ ლიკრულებების საყოველთაო პოპულარობით ხასიათდებიან. მილიტარიზტული რეჟიმის კლასიკური მაგალითი გახლდათ კიტლერის “მესამე რაიხი”, რომლის

ომი ესაა დია შეიარაღებული დაპირისპირების მდგომარეობა ორ ან მეტ მხარეს (ჩვეულებრივ, სახელმწიფოს) შორის. ტერმინი მეტაფორულადაც გამოიყენება — ეთქვას “კლასობრივი ომი”. “საუაქრო ომი”, თუ “ცივი ომი”. ცივი ომის შემდგომ პერიოდში გაჩნდა “ახალი ომების” (ცნება, რათა შიდა-სახელმწიფოებრივი ეთნიკური კონფლიქტები, უახლესი სამხედრო ტექნოლოგიების გამოყენება და ასპარეზზე იმგვარი, არასახელმწიფოებრივი ჯგუფების გამოჩინვა აღინიშნება, როგორებიც შეიერონული ტერორისტული ორგანიზაციებია.

მილიტარიზმი

ეს ტერმინი ორი გაგებით მოიხმება: ჯერ ერთი, იგი მიზნის მიღწევაში შეიარაღებული ძალის გამოყენებით და ზოგადად პროლეტარათა სამხედრო ძალით გადაწყვეტას ნიშნავს. მეორე და უფრო ფართო გაგებით, მილიტარიზმი იმგვარი კულტურული თუ იდეოლოგიური მოვლენაა, როცა სამხედრო პრიორიტეტები, იდეალები და ღირებულებები საზოგადოების ფართო ფენებს მოიცავს: ხდება მეომრის განდიდება, პატრიოტული გემოვნების გაღვივება, ომის აღიარება პოლიტიკის კანონიერ იარაღად, და გმირობის თუ თავგანწირვის გაიდევლება. ზოგჯერ, თუმცა არა ყოველთვის, მილიტარიზმს სამხედროთა მიერ საკუთარი უფლებამოსილების გაღვივება და იმ პასუხისმგებლობის უზურპაცია ახასიათებს, რაც ჩვეულებრივ, სამოქალაქო პოლიტიკოსებს ეკისრებათ.

სამოქალაქო ომი:

შეიარაღებული დაპირისპირება პოლიტიკურად ორგანიზებული ჯგუფთა შორის ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში, რაც ჩვეულებრივ, ხელისუფლების მოპოვებას (ან დაბრუნებას) ანდა ახალი მმართველობის დამყარებას ისახავს მიზნად.

ტოტალიტარულობა ნაწილობრივ განპირობებული იყო სამხედრო თუ სამოქალაქო ინსტიტუტებს შორის განსხვავების წაშლით და პოლიტიკური ცხოვრების მილიტარიზაციით თუმცა, მილიტარიზმი არ უნდა გათავისუფლოთ სამხედრო ინტერესების პრიორიტეტულობასა და სამხედრო ხელმძღვანელებისადმი სამოქალაქო ხელმძღვანელობის დაქვემდებარებასთან — გერმანული მილიტარიზმი XX საუკ. 30-იან წწ. სწორედაც რომ არმიის დამორჩილებას და ნაციტური იდეოლოგიური მიზნებისათვის მის გამოყენებას ისახავდა მიზნად.

თუმცა ისიც ითქვას, შეიარაღებული ძალების როლი ამჟამად შეიცვალა “ცივი ომის” შემდგომ პერიოდში, როდესაც თავად ომის წარმოების მეთოდებმა იცვალა სახე. 1990-იანი წწ. ეთნიკურმა კონფლიქტებმა და შიდა სახელმწიფოებრივმა შეხლამ იჩინა თავი, რაც ზოგან სამოქალაქო ომებშიც კი გადაიზარდა. ამას შედეგად მოჰყვა სამხედრო ძალისა და რესურსების კუპანიტარული ჩარევის სახით გამოყენება, და მშვიდობისმყოფელთა მნიშვნელობის ზრდა გაერთიანებული ერების გვიდით. ხოლო თავად ომის წარმოების ფორმების შეცვლაზე დიდად იმოქმედა სამხედრო ტექნოლოგიების დახვეწა: იმ ტიპის სატელეფონო მეთვალყურეობისა თუ საჰაერო-თავდაცვითი სისტემების გამოყენებამ, რაც პირველად 1991წ., სპარსეთი ყურეში ომის დროს გამოიყენა. ტექნოლოგიურმა პროგრესმა შესაძლებელი გახადა სანახევროდ გაწვრთნილ სამოქალაქო პირებზე აწყობილი არმიების პროფესიული შეიარაღებული ძალებით ჩანაცვლება და ქვეითი ჯარების საჭიროება და, შესაბამისად, მათი რაოდენობაც უკიდურესად შეზღუდა. ომის წარმოების სრულიად ახალი ფორმები გამოიკვეთა 2001 წლის 11 სექტემბერს, გლობალური ტერორიზმის გააქტიურების შემდგომ. შენაცინონალურ ტერორისტულ ჯგუფებთან თუ ისეთ პარტიზანულ რაზმებთან ბრძოლამ, რომლებიც ყოველ ნაბიჯზე, შახიდების არატრადიციულ (თეოთაფთქების) ტაქტიკას იყენებენ, მსოფლიოს ბევრი ქვეყნის შეიარაღებულ ძალებს უკიდურესად გაურთულა საქმე.

საშინაო წესრიგის უზრუნველყოფა

შეიარაღებული ძალების პოტენციალს და ოპერატიულობას არა მარტო საერთაშორისო პოლიტიკის თვალსაზრისით აქვს მნიშვნელობა. მართალია, მათი ძალა, ჩვეულებრივ, გარეგანაა მიმართული, იგი შესაძლოა შიდა პოლიტიკის განსახლვერულ ფაქტორადაც იქცეს. ასევე, შესაძლოა მისი გამოყენება ბუნებრივი კატაკლიზმებისა თუ სხვა საგანგებო სიტუაციების დროს. ოღონდ ამგვარი ჩარევა სრულიად დაცლილია პოლიტიკური საზრისისაგან, რისი თქმაც არ შეიძლება იმ შემთხვევებზე, როდესაც არმია შიდა არეულობების ჩასახშობად გამოუვით ქუჩებში. რა თქმა უნდა, მსგავსი ქმედებები მძაფრი კრიტიკის საგანი ხდება ხოლმე — არა იმიტომ, სამხედროები პოლიციისათვის განკუთვნილ ფუნქციებში რომ იჭრებიან, არამედ იმიტომაც, ისინი შეიარაღებული ძალების ტრადიციული ნეიტრალიტეტის პოზიციას რომ არადვევენ. ასეთ დროს ძველი გასარჩევი ხდება, არმია ეროვნული ინტერესების დამცველი “საზოგადოებრივი ინსტრუმენტი” თუ არსებული ხელისუფლების ბრმა “პოლიტლური იარაღი”. გამიჯვნა მაშინ

უფრო რთულდება, როცა შეიარაღებულ ძალებს არსებული ხელისუფლების საწინააღმდეგო სახალხო პროტესტის ჩასახშობად იყენებენ ხოლმე.

ზოგიერთ სახელმწიფოში პოლიტიკური დაძაბულობა ისეთ დონეზე აღწევს, რომ მუნიციპალური პოლიცია უძლურია მასთან გასამკლავებლად. ამგვარი ვითარება, ჩვეულებრივ, სერიოზული რელიგიური, ეთნიკური თუ ეროვნული შუღლის გაღვივებისას იჩენს ხოლმე თავს. ამგვარ შემთხვევებში სახელმწიფოს მთლიანობის ერთადერთ გარანტიად შეიარაღებული ძალები რჩება და სწორედ ამ მთლიანობის შესანარჩუნებლად შეესაძლოა, სამოქალაქო ომშიც კი მოუწიოს ჩართვა. 1969წ. გაერთიანებულ სამეფოს ჯარები ჩრდ. ირლანდიაში შევიდნენ — თავიდანმხოლოდ რელიგიურ ნიადაგზე აქტიური ჯახის შესაჩერებლად, მაგრამ შემდგომში, კარგა ხანს მოუწიათ იქ დარჩენა — მთელი რიგი ტერორისტული აქტების გასაუვნებელიყოფად, რასაც ირლანდიის რესპუბლიკური არმია (IRA) და მსგავსი ტიპის სხვა ჯგუფები პერმანენტულად ანხორციელებდნენ. ასევე, სიქხ სეპარატისტებსა და პინდუ ფუნდამენტალისტებს შორის გაუთავებელი დაპირისპირებების გამო არაერთხელ გახდა საჭირო ინდოეთის არმიის გამოყვანაც, ქვეყანაში პოლიტიკური წესრიგის შესანარჩუნებლად. 1994 წელს რუსეთმაც შეიყვანა ჯარები ამბოხებულ ჩეჩნეთში, რომელიც დამოუკიდებლობას ითხოვდა, ეს ყველაფერი კი შემდგომ სრულმასშტაბიან ომში, მოკვიანებით კი უსასრულო პარტიზანულ ბრძოლებში გადაიზარდა.

ხელისუფლების პოლიტიკური ლეგიტიმურობის კრიზისის დროსაც, მხოლოდ არმია რჩება რეჟიმის ერთადერთ საყრდენად და მას სახალხო აჯანყებისაგან თუ რევოლუციისაგან იცავს. ასეთ შემთხვევებში, კონსტიტუციონალიზმის ყველა ნორმა უგულვებელიყოფილია, რამდენადაც ხელისუფლება შეუნიღბელი დიქტატურის გზას იჩრევს. ასე მაგალითად, 1989წლის მაისში, ჩინეთის კომპარტიამ მხოლოდ ტიანანმენის მოედანზე ტანკების გამოყვანით შეძლო რეჟიმის შენარჩუნება. მსგავს შემთხვევებში გადამწყვეტი ხდება ჯარისკაცებისა და ოფიცრების ერთგულება და სანდოობა. იმავე ჩინეთში, ხელისუფლებამ დედაქალაქში მხოლოდ პერიფერიებზე განთავსებულ იმ ნაწილებს მოუყარა თავი, რომელთა პოლიტიკურ მხარდაჭერამაც ეჭვი არ ეპარებოდა. ამის საპირისპიროდ, 1989წლის დეკემბერში, რუმინელი ჯარისკაცები ამბოხებული დემონსტრანტების მხარეს გადავიდნენ. რითიც საბოლოო განაჩენი გამოუტანეს დიქტატორ ჩაუშესკუს რეჟიმს.

გამოკვეთილი ინტერესები

შეიარაღებული ძალები პოლიტიკის იმ იარაღად მოიანზრება, რომლის გამოყენებითაც ხელისუფლება, შესაძლოა, საკუთარ მიზანს აღწევდეს სამინაო თუ საგარეო ასპარეზზე. თუმცა, არ შეიძლება მათ მიზნულ მიუკერძოებელ ძალად, რომელსაც ამ მიზნებში საკუთარი ინტერესი არ გააჩნია — პირიქით, ბიუროკრატიისა არ იყოს, სამხედროებაც ერთგვარ ინტერეს-ჯგუფს ქმნიან, და პოლიტიკის ზოგად შინაარსს, გარკვეულწილად, განსაზღვრავენ კიდევ. ამ თვალსაზრისით მათ არაერთი უპირატესობაც გააჩნიათ: უპირველეს ყოვლისა, ესაა ანგარიშგასაწიფი ტექნიკური არსენალი

დიქტატურა
დიქტატურა, ვიწრო გაგებით, მმართველობის იმგვარი ფორმაა, როდესაც) აბსოლუტური ძალაუფლება ერთი პირისთვის ხელშია თავმოყრილი, და ამ გაგებით, დიქტატურა აქტუალურია სინონიმა. თვალდაპირველად, ეს ტერმინი იმ შეუზღუდავ უფლებებთან ასოცირდება. და, რასაც რომის რესპუბლიკის ადრეულ პერიოდში, უზენაეს ხელისუფლებს ანიჭებდნენ საკანგებო მდგომარეობის დროს და კონსტიტუციური ერთმართველობის თავისებურ ფორმას წარმოადგენდა. თქმ(ა). თანამედროვე მნიშვნელობით დიქტატორი უკვე ანიონზე მალა მდგომი და კონსტიტუციური ნორმებით შეუზღუდავი მმართველია. პირველ დიქტატორებად ჩიონი ხელა. იულიუს კესარი და იმპერატორი ავგუსტუსი იყვნენ. უახლეს ისტორიაში დიქტატორთა კლასიკურ მაგალიტებად კიტლური. მუსოლინი, სტალინი, ფილდელ კასტრო და სადამ ქუსეინი შამლევა ჩათვლიან. არსებობს აგრეთვე, "კლასობრივი დიქტატურის", "პარტიაული დიქტატურის", "სამხედრო დიქტატურის" ჯგუფური ფორმებიც.

ჯანაფი:
სახალხო ამბოხი დადგენილი წესრიგის მიმართ როგორც წესი (რევოლუციებისაგან განსხვავებით), იგი კონკრეტულ მმართველთა და არა თაყად პოლიტიკური სისტემის შეცვლას ისახებს მიზნად.

ტერორიზმი
ფართო გაგებით, ტერორიზმი მიშის თსკვა — პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად, მისი ყველაზე გავრცელებული ფორმებია მკვლელობა, აუფთქებები, მძევლების აყვანა და თვითმფრინვის გატაცება; იუმცა, 7/11-ის შერე, სრულიად ახალ ტაქტიკურ ხერხებზეც შიძლება ლაპარაკი. რამდენადაც ამ ტერორის ამკარად უარყოფითი დატვირთვა გააჩნია, მას ხშირად შერჩევითი მოიხმარენ სუბიექტური შუბედულებებისდა მიხედვით ერთისთვის ტერორისტი, მეორისთვის შესაძლოა, "თავისუფლების მებრძოლი" იყოს.

სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსი:
ურთიერთობათა სისტემა შეიარაღებულ ძალებსა და თავდაცვით მრეწველობას შორის, რაც სამხედრო ხარჯების ზრდის ერთობლივ ინტერესს ვყუწსება.

და მომზადდება. მართალია, შეიარაღებულ ძალებს, ჩვეულებრივ, სამოქალაქო პოლიტიკოსებისადმი მორჩილება და პოლიტიკური ნეიტრალიზების დაცვა ველებათ, რეალურად ხელისუფლებას მინც არ შეუძლია ყურად არ ილოს უმაღლესი ჩინის სამხედროთა რეჟები სტრატეგიულ, თავდაცვით, თუ ზოგადად საგარეო პოლიტიკასთან დაკუშირებით.

მეორეც, სამხედროები ერთგვარი "შიდა ჯგუფია" იმ აზრით, რომ მას საკუთარი წარმომადგენლები აყუთ პოლიტიკის შემქმნელ ორგანოებში და შესაბამისად, ძალაუფლების ინსტიტუციური ბაზაც გაჩნით. ასე მაგალითად, ამერიკის შეერთებული შტატების შეიარაღებულ ძალებს საკუთარი გავლენის გავრცელება შეუძლიათ თავდაცვის დეპარტამენტის (პენტაგონის) ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოსა და ასევე, კონგრესის შეიარაღებული ძალების კომიტეტების მეშვეობით. მესამე: სამხედროები, როგორც ეროვნული უსაფრთხოებისა თუ ქვეყნის მთლიანობის დამცველნი, განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობენ მოსახლეობაში და შესაბამისად, ვითუ ხელისუფლებამაც გათვალოს, რომ შეიარაღებაზე ხარჯების ზრდა პირდაპირპროპორციულად აისახება ხოლმე ამომრჩეველთა ხმების მიღებაზე.

როგორც "საზოგადოებრივი არჩევანის" თეორეტიკოსები აცხადებენ, საჯარო მოხელენი, უმთავრესად, საკუთარი კარიერისტული ინტერესებით ხელმძღვანელობენ და სწორედ ასევე, მკანამა შეიძლება განაცხადოს, რომ უმაღლესი ჩინის სამხედროებს პოლიტიკის ის ხაზი "გაყუთ", რაც შეიარაღებული ძალების მასშტაბის გაზრდასა და მდგომარეობის განმტკიცებას, ანთუ მათ მეტ დამოუკიდებლობას უზრუნველყოფს. ამ თვალსაზრისის თანახმად, შეიარაღებული ძალები იმგვარ ლობისტურ ჯგუფად აღიქმება, რომელიც სამხედრო ბიუჯეტის განზრუნული ზრდითა და ინტერესებული. ამ საქმეში მათ არაერთი გავლენიანი მხარდამჭერიც მოეპოვებათ იმათი სახით, ვინც პრეზიდენტმა ეიზენჰაუერმა, თავის 1961 წლის გამოსათხოვარ მიმართვაში, სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსის წარმომადგენლებად მოიხსენია. მაგრამ მაშინ როცა ა.შ.შ.-ს თავდაცვის ხარჯები მთლიანი ეროვნული პრიდუქტის 6% არ აღემატებოდა, ყოფილ საბჭოთა კავშირში XX საუკ. 80-იანი წწ. იგეე ხარჯებმა 40% შეადგინა.

და საერთოდ, ზოგიერთის აზრით, 1991წ. ერაყში ომი სულაც სამხედროებისა და იარაღის მწარმოებლების ატეხილი იყო — იმის დასადასტურებლად, რომ უდიდესი ინვესტიციები ტყუილად არ იყო ჩადებული იმ ტიპის ახალ ტექნოლოგიებში, როგორებიც "სტელზის" ბომბდამშენები თუ "კრუიზისა" და "პეტროტის" ტიპის რაკეტები გახლდათ. თუმცა, თავად კოლინ პაუელი, სახელმწიფო მდივანი და პრეზიდენტ ბუშის ყველაზე გავლენიანი სამხედრო მრჩეველი, "ტერორიზმიანი ომს" მხოლოდ გამიზნული, სტრატეგიულად გამოკვეთილი მოწინააღმდეგის მიმართ მოუწოდებდა, რათა ა.შ.შ., როგორც სსრმ ავღანეთში, გრძელვადიან ოპერაციებში არ გახლართულიყო.

თავის მხრივ, თუმცა რუსეთის სამხედროები კი დათანხმდნენ ბალტიისპირა ქვეყნებიდან ჯარების გამოყვანას, მათ მინც მოახერხეს

ელცინის დაყოლიება და ფაქტიურად, ეწ. "ახლო საზღვარგარეთზე" საყოთარი გუელენის გაერცვლებას შვეცადნენ, რასაც საქართველოსა და ტაჯიკისტანთან დაძაბულობის ესკალაცია მოჰყვა. ასევე, ჩეჩნეთის ომი იმის ნათელი დასტური გახლდათ, რომ რუსი სამხედროები ცოცხალი თაყით არ შეეგუებოდნენ რუსეთის ფედერაციის რღვევას, მით უფრო — 1989 წლიდან დაწყებული საბჭოური გუელენის სერცის დაშლისა და ყოფილი მრკაემირ რესპუბლიკების დაკარგვის შემდეგ.

სამოქალაქო მმართველობის ალტერნატივა

შეიარაღებაზე კონტროლი და სამხედრო ძალა არმიას შესაძლებლობას აძლევს ხოლმე თავად აილოს ხელში პოლიტიკის სადგეები, რაც უკიდურეს შემთხვევებში, სამხედრო რეჟიმის დამყარებით მთაერდება. ამგვარ რეჟიმს რამდენიმე მახასიათებელი გააჩნია: ერთ-ერთი ასეთია სამხედრო ზუნტა. იგი ერთიანი სამხედრო მმართველობისაგან შედგება, რომელიც როგორც სახმელეთო, ასევე საზღვაო და საჰაერო ძალთა სარდლობის უმაღლეს პირებს მოიცავს. მაგალითად, არგენტინაში 1978-83წწ. სამხედროებმა ხელისუფლებიდან მთლიანად განდგენეს სამოქალაქო პირები და პროფკავშირებისა თუ სხვა პოლიტიკური გაერთიანებების ნებისმიერი აქტივობაც აკრძალეს. სხვა შემთხვევებში, მყარდება სამხედრო დიქტატურა, როდესაც თავად ზუნტის რეგებიდან ერთი კონკრეტული პირიუნება დაწინაურდება ხოლმე და უკვე ერთპიროვნულად მართავს ქვეყანას — როგორც, ეთიოპია, პოლკოვნიკი პაადლოლუოსი საბერძნეთში (1974-80), გენერალი პინონჩეტი ჩილეში (1973წ. გადატრიალების შემდეგ) და გენერალი აბანა ნიგერიაში — 1993-98წწ.

თუმცა ისიც სათქმელია, რომ სამხედროები დიდხანს ვერ ინარჩუნებენ მმართველობას: მართალია, ქვეყნის სათავეში მათი მოხელა სამოქალაქო ხელისუფლების სისუსტის, დაქსაქსულობისა თუ კორუპციურ ბულობის შედეგია, ამ პრობლემების გადაჭრას ვერც სამხედროები ართმევენ თავს და ლეგიტიმურობასაც მხოლოდ დროებითი, სახელმწიობროვი კრიზისებისა თუ პოლიტიკური აუცილებლობის პერიოდში ინარჩუნებენ. ამას თავად სამხედროებიც გრძნობენ და ამიტომაც მკაცრად კრძალავენ დემონსტრაციებს, აუქმებენ პოლიტიკურ პარტიებსა თუ პროფკავშირებს, მედიას კი უმკაცრეს ცენზურას უწესებენ. ამის გამოა სწორედ, რომ სმახედროებს "კულისებდან მართვა" ურჩევენიათ, ფასადად კი ვინმე სამოქალაქო, ფაქტიური ლიდერის დასმა. ასე მოხდა ზაირში, როცა 1965 წლის გადატრიალების შემდეგ, მობუტუმ "სახალხო მოძრაობა" ჩამოაყალიბა, ანდა XX საუკ. 60-70-იან წწ. ეგვიპტეში, ამკარა სამხედრო ხელისუფლება რომ ავტორიტარულმა სამოქალაქო მმართველობამ შეცვალა, თუმცა ეს ეთომ სამოქალაქო ხელისუფალი — გამაღ ნასერიცა და ანვარ სადათი — სამხედრო წრებიდან იყენენ გამოსულნი.

ისედაც მყიფე სამხედრო რეჟიმებისთვის მთლად კატასტროფულად საქმე მაშინ მთაერდება, თუკი მათ ავტორიტეტს შეიარაღებულ კონფლიქტში განცილი მარცხიც არყვეს და/ან სახალხო უკმაყოფილება და მოუთოკავი

სამოქალაქო თავისუფლება
ესა მოქალაქის და არა სახელმწიფოს კუთვნილი კრძო საარსებო არეალი, რაც ხელისუფლებისათვის შეუკალ. ე.წ. "უარყოფითი უფლებათა" ფართო საე. ქტრს მოიცავს. კლასიკური გაგებით სამოქალაქო უფლებები სიტყვის, პრესის, რწმენისა და აღმსარებლობის, გადაადგილებისა და გაერთიანების თავისუფლებას გულისხმობს. ამგვარი, შეიძლება ითქვას, საკანონო თავისუფლებანი სასიცი. ციხლოდ აუცილებელია ლბერალურ-დემოკრატიული საზოგადოების ქმლითუნარიანობისათვის, რამდენადაც ისინი პირიუნებას ხელისუფლებისაგან იცავენ. ხშირ შემთხვევაში, სამოქალაქო თავისუფლების პრინციპები კონსტიტუციურადაა ჩამოყალიბებული უფლებათა დეკლარაციების მსგეუსი ტიპის დოკუმენტებში.

ზუნტა: სიტყვა-სიტყვივით საბჭო ან სასოთხირო (ესპანურია); ხელისუფლების სათავეში მყოფ სამხედრო ორციკრთა ჯგუფი.

ოპოზიცია. პირველის კარგი მაგალითია არგენტინა, სადაც 1983წ. ფოლკ-ლანდის ომის ერთი წლის თავზე, ხუნტამ სამარცხენოდ დაასრულა თავისი მოღვაწეობა. მეორეს მხრივ, ფილიპინებზე პრეზიდენტ მარკოსს ჯარი კი უჭერდა მხარს, ოღონდ დემოკრატიზაციის მოთხოვნებმა და ა.შ.შ.-ს ზეწოლამ ხელისუფლებაში მაინც კორასონ აკინო მოიყვანა (1986).

შეიარაღებული ძალების კონტროლირება

პოლიტიკაში სამხედროების უშუალო ჩარევის შემთხვევები მაინც იშვიათია, თუ არ ჩავთვლით ლათინურ ამერიკას, აფრიკასა და ნაწილობრივ, აზიას. როგორც დასავლურ ლიბერალურ დემოკრატიებს, ასევე კომუნისტურ სახელმწიფოებს ნაკლებად ახასიათებთ სამხედრო გადატრიალებების წარმატებული თუ წარუმატებელი ცდები. 1945 წლიდან, ამგვარი რამ ვეროპაში სულ რამდენჯერმე მოხდა: ეთიქათ, 1958წ. საფრანგეთში, რასაც მეთხუთხუთმეულიც დატყვევდა მოჰყვა, ან თუნდაც გენერალ იარუზელსკის ზეობა 1981წ., და ისიც რუსების მხარდაჭერით.

სამოქალაქო კონტროლი შეიარაღებულ ძალებზე ორგანიზაციულად შეიძლება იქნას განხორციელებული. სემუელ კანტონგთონმა (1957) ამ მეთოდებს “ობიექტური” და “სუბიექტური” უწოდა: პირველი ყველაზე უკეთ დასავლურ პოლიარქიებში მუშაობს, რადგან კონტროლის ამ ფორმას პოლიტიკური და სამხედრო ვალდებულებებისა თუ პასუხისმგებლობების მკაფიო გამოიჯნა ახასიათებს. უბრალოდ, შეიარაღებული ძალები პოლიტიკის მიღმა რჩებიან და ესეც რამდენიმე გზით მიიღწევა: უპირველესად, შეიარაღებული ძალები, კანონის თანახმად, სამოქალაქო ხელმძღვანელობას ემორჩილებიან, ისინი კი თავის მხრივ, პარლამენტისა თუ საზოგადოების წინაშე არიან ანგარიშვალდებულნი; მეორე: ზოგადად, თავდაცვითი თი სამხედრო პოლიტიკის სფეროებიც სამოქალაქო პოლიტიკოსთა პასუხისმგებლობას განეკუთვნება, სამხედროებს კი მხოლოდ რჩევის მიცემა და გადაწყვეტილებების უყოფმანოდ აღსრულება მოეთხოვებათ არსებობს მესამე წინაპირობაც: ესაა შეიარაღებული ძალების უპირობო პოლიტიკური ნეიტრალიტეტი, რის გამოც მათ ქვეყნის სათავეში მყოფი ნებისმიერი პარტიისა თუ ხელისუფლების ერთგულება უნდა შეინარჩუნონ.

როგორც კანტონგთონმა აღნიშნა, შეიარაღებული ძალების სამოქალაქო ხელისუფლების მხრიდან კონტროლის მეორე, “სუბიექტური” მეტოდია არსებობს: როდესაც სამოქალაქო ხელისუფლება “ჯიბში ისვამს” არმიას და საკუთარი ღირებულებებისა და იდეალების მსახურად აქცევს. თუკი ლიბერალური მოდელი შეიარაღებული ძალების პოლიტიკიდან გამოიჯნას გულისხმობს, ამ მეორე შემთხვევაში პირიქით – მისი სისტემატიური და მიზანმიმართული პოლიტიზაცია ხდება. პიტლერმა მაგალითად, მოახერხა გერმანული არმიის “პოლიტიკურ ჯარისკაცებად” გადაქცევა, როცა 1934წ. აგვისტოში, მისი როგორც ფიურერის (ბელადის) წინაშე ეთხოვლები ფიცი დაადებინა; ხოლო 1941წ., ყველაფერთან ერთად, თავი უზუნავეს მთავარსარდლადაც გამოაცხადა. სტალინმა კიდე — პირიქით, 37წლის “წმენდების” შედეგად, ხუთიდან — სამი მარშალი, თხუთმეტიდან — არმიის

13 მეთაური, უამრავი გენერალი, პოლკოვნიკი და უმცროსი შემადგენლობის ოფიცერი გამოასალმა სოცოცხლეს, რითაც არმიის პროფესიული პოტენციალი კი შეამცირა, მაგრამ მასზე პოლიტიკური კონტროლის განხორციელება მთლიანად საკუთარ ხელში აიღო.

თუმცა, ამ მეთოდის უმთავრესი მიზანი არასასურველი კადრების მოშორება კი არა, “სწორი” იდეებისა და იდეების დანერგვაა — სრულმასშტაბიანი ავითაცია-პროპაგანდის მეშვეობით ასე მაგალითად, ერაყის არმიამ, სადამ ჰუსეინის დროს, ბაჰთის პარტიის პან-არაბული ნაციონალისტური მსოფლმხედველობა ინერგებოდა, როგორც დასავლური იმპერიალიზმისა და სიონიზმის იდეოლოგიის საპირწონე. სწორედ ამ პარტიის მრწამსით გახლდათ იდეოლოგიურად გამართლებული ჯერ ირანში შეჭრა 1980 წელს, ხოლო შემდგომ — კუეიტის ანექსიაც (1990).

რა შემთხვევაში იგდებენ ხელში ძალაუფლებას სამხედროები?

ექვსეგრეშეა, რომ პოლიტიკაში არმიის ყველაზე აშკარა და დრამატული ჩარევა მაშინ ხდება, როდესაც არმია სახელმწიფო გადატრიალებას აწყობს და სამოქალაქო მთავრობას ჩვენაცულება ხოლმე. ამ შემთხვევაში ან ღია სამხედრო დიქტატურა მყარდება, ან სამოქალაქო პოლიტიკოსების ადგილს არმიის „მოძხრე“ პოლიტიკოსები იკავებენ — მაშინ, შეასძლოა, არმიამ არც კი განაცხადოს პრეტენზია ძალაუფლებაზე, როგორც ეს მოხდა ეთიოპ ფილიპინებში პრეზიდენტ მარკოსის დროს. პოლიტიკაში სამხედროთა ჩარევა მსოფლიოს სხვადასხვა ნაწილებში იმდენად ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა, რომ ის უკვე ვერც გამოწაკლისად ჩაითვლება და ვერც გარდამავალი ხასიათის მოვლენად. სამხედრო გადატრიალება ძალაუფლების “ჩამორთმევის” ერთ-ერთ საშუალებად იქცა, და ამგვარი რამ ხდებოდა როგორც მექსიკაში, ჩილესა და პერუში, აგრეთვე ესპანეთსა და ბალკანეთში.

სამხედრო გადატრიალებები გარკვეულ გარემოებებში ხდება. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შემდეგი ფაქტორები:

- ◀ ქვეყნის ეკონომიკური ჩამორჩენილობა
- ◀ სამოქალაქო ხელისუფლების მიერ საზოგადოების თვალში ლეგიტიმურობის დაკარგვა
- ◀ სამხედროებსა და სახელმწიფოს (მთავრობას) შორის წარმოქმნილი კონფლიქტი.
- ◀ ხელსაყრელი საერთაშორისო ვითარება.

განსაკუთრებით თვალსაჩინოა კავშირი გადატრიალებებსა და ეკონომიკურ ჩამორჩენილობას შორის. პინკნი (Pinkney, 1990) სრულიად დამაჯერებლად აჩვენა, რომ იმ 56 ქვეყნიდან, სადაც 1960 წლის შემდეგ მოხდა სამხედრო გადატრიალებები, უმრავლესობა სწორედ „შესაძველ სამყაროს“ მიეკუთვნება. უფრო მეტიც, ზოგჯერ გადატრიალებები სრუ-

სიონიზმი: “უბრალო სამშობლოს” დაფუძნებისაკენ მიმართული მოძრაობა; დღესდროობით ისრაელის სახელმწიფო ინტერესებისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვასთანა დაკავშირებული.

პუტჩი: ხელისუფლებაში მოსვლა ძალადობის გზით — უმრავლეს შემთხვევაში, სამხედროთა მიერ ან მათი დახმარებით. პუტჩის ხშირად სისხლისღვრა ახასიათებს. თუმცა არსებობს უსისხლო შემთხვევებიც; რევოლუციებისაგან განსხვავებით, პუტჩში, როგორც წესი, ადამიანთა შეღარებით მცირე ჯგუფი მონაწილეობს (სახელმწიფო ბიუროკრატის, პოლიციისა თუ შეარაღებული ძალების წარმომადგენლები), ვისაც მმართველი ბირთვის შეცვლა აინტერესებს და შესაძლოა, თავად რეჟიმის შეცვლას ან ფართომასშტაბიანი სოციალური ცვლილებების განხორციელებას სრულიადაც არ ისახედეს მიზნად.

ლიად კონკრეტულ ეკონომიკურ ვითარებათა გამოისობით ხდება. მაგალითად, 1983წ. ნიგერიაში, სამოქალაქო ხელისუფლება ნათობზე ფასების ვარდნით გამოწვეული ხანგრძლივი ეკონომიკური კრიზისის შედეგ შეიცვალა. ამის საპირისპიროდ, დადებით ეკონომიკურ ტენდენციებს შედეგად პოლიტიკაში სამხედროთა ჩარევის წინააღმდეგ თავისებური იმუნიტეტის გამოშუშაება მოჰყვება ხოლმე, რასაც 1970-იანი წლების ლათინური ამერიკის გამოცდილება ადასტურებს. ნებისმიერ შემთხვევაში, მასიურ სიღარიბესა და გაღრმავებულ სოციალურ უთანასწორობას შედეგად ხელისუფლებაში მყოფი მთავრობის მიმართ საზოგადოებრივი მხარდაჭერის კლება მოსდევს, რაც საბაბს აძლევს სამხედროებს, ეროვნული ეკონომიკის გაღრმავების ლოზუნგებით გამოვიდნენ ყაზარმებიდან. თუმცა უნდა გვახსოვდეს, რომ სამხედრო გადატრიალებებს მხოლოდ ეკონომიკური ფაქტორები როდი განაპირობებს. მაგალითად, ინდოეთი ყოველთვის განიცდიდა სიღატაკესა და გაჭირვებას, მაგრამ მისი შეიარაღებული ძალები მუდამ ინარჩუნებდნენ პოლიტიკურ ნეიტრალიტეტს და სამოქალაქო მთავრობის წინააღმდეგ არასოდეს გამოსულან.

სამხედრო გადატრიალებები გარკვეულწილად ერთ რამეზეც მიუთითებს: ისინი ხდება იმიტომ, რომ შესაძლებელია მოხდეს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არმია პოლიტიკაში მაშინ ერევა, როდესაც ამჩნევს — რომ მმართველი ელიტა კარგავს ლეგიტიმურობას, და გადატრიალებას წარმატების კარგი შანსი აქვს. სისტემაში, სადაც მყარი დემოკრატიის ფაქტურა არსებობს, შეიარაღებული ძალები პირდაპირი ჩარევა პოლიტიკაში იშვიათია. ამის მიზეზი ისაა, რომ სამხედრო დიქტატურა სისტემური რუბრისული მეთოდების გამოყენებით ხორციელდება, ამგვარი ვითარების შენარჩუნება კი იოლი არ არის, რადგან ყოველთვის იწყებს განხეთქილებას თავად არმიის შიგნით იმიტომ გასაკვირი არაა, რომ სამხედრო რეჟიმები ყველაზე ხანგრძლივი დროის განმავლობაში სწორედ დედამიწის იმ ნაწილებში ძლებს, რომლებიც ოდესღაც კოლონიებს წარმოადგენდა: ლათინურ ამერიკაში, ახლო აღმოსავლეთს, აფრიკასა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში. ახალ სახელმწიფოებს პოლიტიკური სისუსტე და არასტაბილურობა ახასიათებს, რასაც იყენებენ კიდევ სამხედროები. საქმე აქ მარტო ის კი არაა, რომ საზოგადოებამ ჯერ კიდევ ვერ მოასწრო დემოკრატიასთან გაშინაურება, არამედ ამ შემთხვევაში უფრო ხშირად ისეთი ფაქტორები მოქმედებს, როგორცაა გადაჭარბებული საზოგადოებრივი მოლოდინები, ახლადჩამოყალიბებული პოლიტიკური ინსტიტუტების

რეპრესია

პოლიტიკური თვალსაზრისით რეპრესია მუდმივი ღვიძისა თუ ღია ძალადობის გზით განხორციელებული დათრგუნვაა. თვისობრივად იგი წინააღმდეგობის არა მარტო შეზღუდვას, არამედ მირფესიანად აღმოფხვრას ცდილობს. რეპრესიების შემკეულობით რეჟიმს თუ მმართველ ელიტას მდგომარეობის შენარჩუნება ხერხს და ამიტომ მოსახლეობის უდიდეს უმრავლესობას პოლიტიკაში ჩაბმისა და საკუთარი აზრის გამოხატვის ყოველგვარ შესაძლებლობას ართმევს. რეპრესიული რეჟიმები ასუსტებენ ან საერთოდ აუქმებენ წარმომადგენლობითი პოლიტიკის მექანიზმებს (პარტიები, პარტიები, პროფკავშირები, თვისუფალი მედია და ა.შ.) და შიშისა თუ უიმედობის ატმოსფეროს ქმნიან.

სიმყიფე, კოლონიური წარსულიდან შემკვიდრებით მიღებული რევიონული და ეთნიკური დაპირისპირებები.

ამ მხრე თვალსაჩინოა ნიგერიის მაგალითი, რომელსაც, 1960წ. დიდი ბრიტანეთისაგან განთავისუფლების შემდეგ, სამოქალაქო მმართველობის მოკლევადიანი გამოცდილება აქონდა. თავის დროზე კოლონიურმა ხელისუფლებამაც ყველაფერი გააკეთა, რათა დაესუსტებინა და გაეჭლინა ერთიანი მოძრაობა ნიგერიაში, ქვეყნის ძირითადი ეთნოსები წყვილებიანად და დაეპირისპირებინა ერთმანეთისათვის: ჩრდილოეთში ასუსა, დასავლეთში იორუბა, აღმოსავლეთში კი იბო. ამიტომაც დამოუკიდებელმა ნიგერიაში შემკვიდრებით მიიღო უაღრესად დაქსასული ელიტა, რომლისთვისაც პრინციპულად მიუღებელი აღმოჩნდა სოციალური კონსენსუსი, რაც პოლიტიკური სტაბილურობისათვის სრულიად აუცილებელი რამაა. გაძალებულმა სამოქალაქო უწყსრიგობებმა, რაც ეთნიკური დაპირისპირების პირდაპირ შედეგს წარმოადგენდა, ის შედეგი გამოიღო, რომ 1966წ. ძალაუფლება არმიამ ჩაიგდო ხელში; მაგრამ რევიონული დაპირისპირება კვლავ გრძელდებოდა და მომდევნო წელს ნამდვილი სამოქალაქო ომი გაჩაღდა მას შემდეგ, რაც ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილი (შემდგომში ბიაფრად წოდებული) შეეცადა ფედერალური მთავრობის დაქვემდებარებიდან გამოსულიყო. ქვეყნის წინაშე მდგომი საჭირობოროტო საკითხების მოგვარება არმიამ არათუ ვერ შეძლო, პირიქით — კიდევ უფრო გააძაწვა. შეგვიძლია ვთავაზდეთ, რომ ეთნიკურმა, რევიონულმა და რელიგიურმა კონფლიქტებმა, თავად არმიის რიგებში შეაღწია იმ დროს, როცა სამხედროებმა თავი ხელისუფლებაზე მალა დააყენეს. რაკილა ეგონათ, მოვლენათა განვითარებას ასე უფრო მტკიცედ გაეკონტროლებოთ.

მესამე მიზეზი, რაც პოლიტიკაში სამხედროთა ჩარევას, იწყებს იმ გარემოებას უკავშირდება, თუ რამდენად ემთხვევა ან პირიქით — განსხვავდება ერთმანეთისაგან არმიისა და არსებული პოლიტიკური რეჟიმის ღირებულებები, მიზეზები და ინტერესები. ზემოთ ჩვენ უკვე მოვიყვანეთ ინდოეთის მაგალითი — მიუხედავად ქვეყანაში არსებული მასობრივი სიღარიბისა და აგრეთვე, შინაგანი რელიგიური, რევიონული და ენობრივი განსხვავებებისა, ინდოეთის შეიარაღებული ძალები პოლიტიკისაგან განზე იდგა იმის წყალობით, რომ ძალასა და რბილში აქონდა გამჯდარი ღრმა მოწინააღმდეგე ეროვნული კონსტიტუციის მიმართ ნებისმიერ ქვეყანაში ჯარი მთავრობის წინააღმდეგ გამოსვლებს ორ შესაძლო შემთხვევაში აწყობს: ან

მიიწვევს, რომ უშუალოდ მისი ინტერესები ზარალდება, ან კიდევ თავს ვალდებულად თვლის, ქვეყნის მართვაში ჩაერიოს. მრავალ განვითარებად ქვეყანაში, რომელმაც არც თუ დიდი ხნის წინ მოიპოვა დამოუკიდებლობა, არმია არაერთხელ გამოსულია „მამულის გადარჩენის“ ლოზუნგით, თვითნებურად მოურგია რა საკუთარ თავზე „მოდერნიზაციის“ ან „ვესტერნიზაციის“ მამოძრავებელი ძალის როლი და ტრადიციული აგრარული, პოლიტიკურად ჩამორჩენილი და ხშირად გახლართული ელიტის წინააღმდეგ გამოსულა. ამგვარი რამ არაერთხელს მომხდარა, მაგალითად, ნიგერიაში, ინდონეზიასა და პაკისტანში.

სხვა შემთხვევაში კი პირიქით — სამხედრო ელიტა დიდ ბიზნესთან და საშუალო კლასთან ალიანსში გამოსულა რეფორმისტული ან კიდევ სოციალისტური მთავრობის წინააღმდეგ. 1964 წელს ბრაზილიის უსისხლო გადატრიალება დიდწილად სწორედ იმიტომ მოხდა, რომ სამხედროებს დიდად არ ეპიტხაუებოდათ მაშინდელი მთავრობის მემარცხენე მიდრეკილებები. ზემოთქმულის კიდევ უკეთესი მაგალითია ჩილე, სადაც სალგადორ ალიენდე, მსოფლიოში პირველი დემოკრატიული გზით არჩეული მარქსისტი პრეზიდენტი, ჩამოაგდეს და მოკლეს კიდევ 1973 წელს. საზოგადოდ, არმია ყოველთვის ცდილობს წარმოაჩინოს, რომ ამგვარ შემთხვევებში, იგი უაღრესად კეთილშობილური მიზნებით — ვთქვათ, კორუფციასთან ბრძოლის აუცილებლობით, საზოგადოებაში არსებული განხეთქილების აღმოფხვრის, ანდა სულაც, ერის გადარჩენის მოტივით ხელმძღვანელობს. მნელია იმის მტკიცება, რომ ამგვარ შემთხვევებში ადგილი არ ქონია უშუალოდ სამხედროთა ინტერესების დაკმაყოფილებას, რადგან სამხედრო გადატრიალებები ხშირად მხოლოდ არსებული პრობლემებისა თუ პრესტიჟის შენარჩუნების მცდელობას წარმოადგენს; ან — კიდევ მეტი, საქმე შეიძლება სერიოზულ პოლიტიკურ ამბიციებსაც შეეხებოდეს.

და ბოლოს, არმიის გადაწყვეტილება, ძალაუფლება აიღოს ხელში, შესაძლებელია საერთაშორისო ვითარებასთან დაკავშირებულმა მოსაზრებებმაც განაპირობოს. უკიდურესად მცირეა იმის მაგალითები, როდესაც სამხედრო გადატრიალებები არსულიად თავისუფალია მესობელი ქვეყნების, რეგიონული ან საერთაშორისო ორგანიზაციებისა ან კიდევ სულაც საერთაშორისო თანამშრომლობის ინტერესების გულისხმავს. ზოგჯერ სამხედროები იმიტომაც გამოდიან ასპარეზზე, რომ მათზე გარედან ხორციელდება ზეწოლა. სწორედ ამგვარია ჩილეს მაგალითი: ა.შ.შ.-ს ცენტრალური სადაზვერუო სააგენტო (CIA) ალიენდეს პერსონაში ხელაყდა პროკებურად განწყობილ კომუნისტს, რომლის რეფორმები ამერიკულ მულტინაციონალურ კორპორაციებს უქმნიდა საფრთხეს ჩილესა და მთელს ლათინურ ამერიკაში. იმაედროულად, პინოჩეტი მსს-ისაგან არა მხოლოდ რჩევებით და კონსულტაციებით მარაგდებოდა, არამედ პირდაპირი დიპლომატიური მხარდაჭერის მხარდაჭერით — გადატრიალების წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში.

სხვა ვითარებაში კი პირიქით, გადატრიალებები სწორედ იმის გამო არ შემდგარა, რომ საერთაშორისო საზოგადოებობის მხრიდან წამოსულ

უარყოფით რეაქციას უფრთხოდნენ. ასე მაგალითად, 1989 წელს აღმოსავლეთ ვეროის ქვეყნებში არმიები ძირითადად პასიურად აკეიდრდებოდნენ იმას, თუ როგორ ინგრეოდა კომუნისტური რეჟიმები მასობრივი სახალხო დემონსტრაციებისა და საზოგადოებრივი ენთუზიზმის თანხლებით აქ არა მხოლოდ ის გარემოებაა აღსანიშნავი, რომ ამ ქვეყანათა კომუნისტურმა მმართველებმა სრულიად დაკარგეს პოლიტიკური ნება, არამედ ისიც, რომ შეიარაღებული ძალები განზე გადგნენ, რადგანაც არც გორბაჩოვის მხრიდან ელოდნენ რაიმე სახის მხარდაჭერას და იმედგარეულად, ა.შ.შ.-სა და მთლიანად დასავლეთის მხრიდან უარყოფით რეაქციასაც უფრთხოდნენ. თუმცა, სამხედრო რეჟიმების მიერ საგარეო დიპლომატიური ზეწოლის მიმართ მგრძობელობის გაზვიადებული, გადაჭარბებული აღქმაც არ უნდა იყოს მართებული. სადამ პუსეინი დიდდ არ აუღელვებია საერთაშორისო კრიტიკას 1991 წელს, რაც მას თავს დაატყდა სპარსეთის ყურეში ქურთებისა და მუსლიმ-შიიტთა მიმართ ჩადენილი ქმედებების გამო. ასევე, არც ნიგერიულ დიქტატორ აბანაზე მოუხდენია ძლიერი შტაბეჭდილება 1995 წელს ბრიტანული თანამშრომლობის მცდელობას, როგორც სიკვდილით დასჯისგან ეხსნათ ადამიანის უფლებათა დამცველი ნიგერიელები.

წესრიგი
 როგორც პოლიტიკური პრინციპი, წესრიგი ქვეყნის მყარ დადგენილ უორმებს გულისხმობს, რაც პირობულ უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს. შესაბამისად, უწესრიგობა ქაოსსა და ძალადობას ნიშნავს. პართალია, წესრიგი საყოველთაოდ სასურველია, მას მაინც ორი საკმარად განსხვავებული პოლიტიკური ასპექტი ახლავს თან: ზოგადი გაგებით მისი წყარო პოლიტიკური ხელისუფლებაა, მიღწევის გზა კი — "ზემოდან" წამოსული კანონების სისტემის დაცვა. შესაბამისად, კანონიერება და წესრიგი, ფაქტიურად, ერთი ცნებად ერთიანდება. საპროსაპრო მჭედულების თანახმად, წესრიგი თანასწორობასა და სოციალურ სამართლიანობასთანაა წილნაყოფი და ამდენად, "ქვემოდან" მომდინარეობს — თანამშრომლობისა და ურთიერთპატივისცემის შედეგად.

პოლიცია და პოლიტიკა

პოლიცია, ისევე როგორც ჯარი, სახელმწიფო აპარატის იძულების ნაწილს წარმოადგენს, ოღონდ მათ შორის განსხვავებაც სრულიად აშკარაა: შეიარაღებული ძალების როლი ქვეყნის თვდაცვის უნარობაში უღონდება, ხოლო პოლიციის დანიშნულება — მის შიგნით წესრიგის დამყარების უზრუნველყოფაა. პოლიცია, თანამედროვე სახით, საწყისს მე 19-ე საუკუნეში იღებს, როდესაც ინდუსტრიალიზაციის პროცესებმა დასავლურ საზოგადოებაში სოციალური და პოლიტიკური წინააღმდეგობების უკიდურესი გამწვავება გამოიწვია. ასე მაგალითად, დიდ ბრიტანეთში ამჟამინ — სახელფასო ანაზღაურებით, საგანგებოდ გაწვრთნილ-მოშაადებული, სპეციალური უნიფორმით შემოსილი და სრული სამუშაო დღის მქონე ძალები — ლონდონში ჩამოყალიბდა 1829 წელს, ხოლო მთელს ბრიტანეთში კი 1856 წელს შემოიღეს. სხვა ქვეყნებმა მის მაგალითს შედარებით, მოგვიანებით მიბაძეს.

მიუხედავად იმისა, რომ არმია და პოლიცია მრავალი თვალსაზრისით მსგავსია, მათ შორის არსებული შიშვენილოვანი განსხვავებებიც უნდა აღინიშნოს. ჯერ ერთი, არმია, უწინარეს ყოვლისა, საგარეო მიზანდასახულებისაა, და მისი ამოქმედება ომიანობის, საგანგებო მდგომარეობისა თუ მსხვილმასშტაბიანი კატასტროფების შემთხვევაში ხდება; პოლიცია კი საშინაო ვითარებიდან გამომდინარე მოქმედებს ყოველდღიურ რეჟიმში. გარდა ამისა, საპოლიციო ძალებს, ჯართან შედარებით, გაცილებით მჭიდრო ურთიერთობა აქვთ საზოგადოებასთან: მისი თანამშრომლები, საკუთარი ოჯახებით, იმავე გარემოში სახლობენ, სადაც მუშაობენ — თუმცა, როგორც ქვემოთ წარმოგაჩნთ, გარკვეულ პოლიციურ

დანამატული

ეს იმგვარი

სამართალდარღვევაა, როცა მოწესრიგებულ და მშვიდობიან საზოგადოებრივ თანაარსებობას ექმნება საფრთხე. დამნაშავენი, საზოგადო აზრის თანახმად, საკუთარი ქრძო გამორჩენისა თუ ენებების კარნახით მოქმედებენ და არა პოლიტიკური თუ ზნეობრივი მოსაზრებებით. დეჟა იმაზე, ეს პირადი პასუხისმგებლობის საკითხია — ანუ, კონკრეტული პირუნიების დახვით უნდა დასრულდეს, თუ — ამაში საზოგადოებაა დამნაშავე და საზოგადოებრივი რეფორმებითვე უნდა ვებრძოლოთ მას.

კულტურაზეც შეიძლება საუბარი: საზოგადოება ძირითადად, ცნობს მის როლს და თანაუგრძნობს მას, ამიტომ იგი ან შეუიარაღებელია (მაგალითად, გაერთიანებულ სამეფოში), ან კიდევ მხოლოდ თავდაცვის საშუალებებს იყენებს. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ დღესდღეობით ჯარსა და პოლიციას შორის ზღვარი გარკვეულწილად იშლება ხოლმე: არმიას სულ უფრო და უფრო ხშირად იყენებენ შიდა უწყისრიგობების აღმოსაფხვრელად, როგორც ეს მოხდა, მაგალითად, 1992 წელს ლოს-ანჯელესში; მეორეს მხრე კი, პოლიციური ძალები თითქმის სამხედრო აღჭურვილობას ღებულობენ, და ზოგიერთ სახელმწიფოში ლამის უკვე სამხედრო ყაიდაზეც კი მოქმედებენ.

პოლიციის როლი

სამგვარი — ლიბერალური, კონსერვატიული და რადიკალური თვალსაზრისები არსებობს პოლიციის ხასიათისა და საზოგადოებაში მისი როლის თაობაზე:

ლიბერალური თვალსაზრისის თანახმად, პოლიციის სტატუსი ნეიტრალურია. მისი ამოცანაა, დაიცავს საზოგადოებრივ წესრიგი და ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებების დაცვა უზრუნველყოს. ანუ — პოლიცია ვერდნობა ფართო საზოგადოებრივ თანხმობას და ლეგიტიმურობის მაღალი ხარისხით ხასიათდება, ეინაიდან მოქალაქენი დარწმუნებულნი არიან, რომ პოლიცია ხელს უწყობს საზოგადოების სტაბილურობას და ხალხის პირად უსაფრთხოებასაც უზრუნველყოფს, იცავს რა მათ ერთურთისაგან. ამასთანავე, რადგან მართლწესრიგის უზრუნველყოფითაა დაკავებული, მას არ გააჩნია და არც უნდა გააჩნდეს სხვა რაიმე სახის პოლიტიკური ფუნქციები.

კონსერვატიული თვალსაზრისის თანახმად, პოლიციის როლი იმით განისაზღვრება, რომ ხელი უნდა შეუწყოს სახელმწიფოს ძალაუფლების განმტკიცებას და კანონების აღსრულება უნდა უზრუნველყოს; იგი ხაზს უსვამს პოლიციის მნიშვნელობას, როგორც საზოგადოების ძალისმიერ ინსტიტუტს, რომელსაც საჭიროების შემთხვევაში შეუძლია იმოქმედოს უკიდურესად მკვეთრად — საზოგადოებრივი მღელვარებისა თუ სამოქალაქო უწყისრიგობების შემთხვევაში. ანუ — პოლიცია განიხილება, როგორც პოლიტიკური კონტროლის მექანიზმი.

რადიკალური თვალსაზრისი გაცილებით კრიტიკულია პოლიციის ძალაუფლებასთან მიმართებაში. ამგვარი მიდგომა მას განიხილავს, როგორც ჩაგვრის ინსტრუმენტს, რომელიც პირველ რიგში სახელმწიფოს უყვრია ხელთ და არა საზოგადოებას, და იგი პირველ რიგში ელიტას ემსახურება და არა — მასას. ამ მიდგომის მარქსისტული ვერსიის თანახმად, პოლიციის ამოცანას წარმოადგენს აგრეთვე ისიც, რომ იგი საკუთრებისა და საზოგადო, კაპიტალის ინტერესების სადარაჯოზე იდგეს.

და ბოლოს, მკვლევარები შენიშნავენ, რომ პოლიტიკური ძალების როლი მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული იმ პოლიტიკურ სისტემაზე,

რომელსაც იგი განეკუთვნება; ასევე იმაზე, თუ კონკრეტულად რომელი ამოცანების გადასაჭრელად იყენებს მას სახელმწიფო ან არსებული ხელისუფლება. ამ თვალსაზრისით, განარჩევენ სამოქალაქო პოლიტიკას და პოლიტიკურ პოლიტიკას, ეს განსხვავება კი ასახულია უფრო ზოგად დაყოფაში, რომელიც ერთი მხრივ, ლიბერალურ და მეორე მხრივ, ე.წ. პოლიტიკურ სახელმწიფოს გულისხმობს.

სამოქალაქო პოლიტია

სამოქალაქო პოლიტიკასთან მიმართებაში იმ ძალებზეა საუბარი, რომელთა მოქმედების სფერო სისხლის სამართლითაა განსაზღვრული, ანუ — „პოლიტია იმისთვის არსებობს, დანაშაულობას ებრძოლოს“. თუმცა უნდა გვესმოდეს — ერთია საზოგადოებრივი წესრიგის დამყარება, ვთქვათ, ინდურ სოფლებში და სრულიად სხვაა თანამედროვე ნიუ-იორკში, პარიზსა თუ სანკტ-პეტერბურგში. ცნობილია, რომ მცირერიცხოვან და ერთგვაროვან საზოგადოებებში საკმაოდ წარმატებულად ახერხებენ საკუთარი ძალებით მართლწესრიგის უზრუნველყოფას, ხოლო სრულიად განსხვავებული სურათია უფრო მასშტაბურსა და დანაწევრებულ საზოგადოებებში, სადაც ხალხს შორის ურთიერთობა დეპერსონიზებულია. სრულიად განსხვავებული ქვეყნების პოლიტია, დანაშაულთა ინტერნაციონალიზაციის შედეგად, ერთი და იმავე მოდელეობისაგან გამოწვეულ, არსობრივად მსგავს ამოცანებს აწვდობს, როგორცაა საგზაო დარღვევები, მანქანის გატაცება, ქურბის დანაშაული, ორგანიზებული დანაშაული და ამიტომაც, პოლიტიკური ძალების ორგანიზაცია და ტაქტიკა ასევე მსგავსი თვისებებით ხასიათდება.

შესაძლებელია განვიხილოთ სამოქალაქო პოლიტიკის სხვადასხვა სახეები:

არსებობს კონკრეტული საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი პოლიტიკის მოდელი — კრიმინალური, ამგვარ საზოგადოებებში იგულისხმება პოლიტიკის მუდმივი ყოფნა ადამიანთა კომპაქტური სახლობის სხვადასხვა ადგილებში, ამასთანავე, მოქალაქეთა მხრიდან თვარაუდება თანამშრომლობა გამოძიების და დანაშაულის გახსნის პროცესში. ამას გარდა, დასახულთა უფრო ზოგადი ამოცანები სამართალდამრღვევთა პროფილაქტიკის მიზნით და ამისათვის საზოგადოებაში ისეთი ღირებულებები და ურთიერთობები ინერგება, რაც ამ ამოცანათა მისაღწევად აუცილებელია. ეს კონცეფცია გაერთიანებულ სამეფოსა და კიდევ მეტად იაპონიას ახასიათებს. იაპონელები პოლიციელისაგან მოელიან, რომ ის საკმაოდ კარგად იცნობს იმ საცხოვრისებს ან ორგანიზაციებს, რომელიც მის უბანს ეკუთვნის და ამიტომაც ხშირად სტუმრობს მათ ამ ყოველფეს სპეციალური პოლიციური ჩინი (კობანი) ემსახურება ან კიდევ მუდმივი საპოლიციო განყოფილებები (ჩუბაისო). თუმცა უნდა ითქვას, რომ ამ მეთოდის წარმატება პირდაპირ უკავშირდება იმას, თუ საზოგადოების რამდენად პატივცემულ წევრად აღიქმება პოლიციელი ან კიდევ რამდენად მზადაა მოქალაქე, მუდმივად ამგვარი მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდეს.

მეორეს მხრე, არსებობს პოლიციის განსხვავებული მოდელი, რომელიც „სახანძრო ბრიგადის“ პრინციპით მოქმედებს. აქ მთავარი ისაა, რომ მას შეუძლია უსწრაფესი რეაგირება მოახდინოს სამართალდარღვევებზე და ამის წყალობით არა მხოლოდ ოპერატიული, არამედ პროფილაქტიკური ხასიათის ამოცანებიც გადაწყვეტოს. როგორც წესი, ამგვარი მოდელისათვის უფრო ძალისმიერი, ხისტი, მკვეთრი, თითქმის სამხედრო მეთოდებისა და უახლესი ტექნოლოგიებისა თუ უახლესი ტიპის იარაღის გამოყენებაა დამახასიათებელი. ეს მოდელი უპირატესად ავტორიტარული და ტოტალიტარული სახელმწიფოებისთვისაა მისაღები, თუმცა არც ზოგიერთი ლიბერალური სახელმწიფოებისთვისაა მთლად უცხო. მაგალითად, ნიუ-იორკის პოლიცია მსხვილკალიბრიანი რევოლვერებითა და ხელკეტებითაა შეიარაღებული, პარიზის პოლიცია — მცირეკალიბრიანი, ოღონდ ნაწერად ავტომატური პისტოლეტებით, ხელკეტებითა და ჯავშანფილეტებით, ხოლო კაიროს პოლიცია — ავტომატებითა და ავტომატური შაშხანებით

პოლიტიკური პოლიცია

პოლიცია „პოლიტიკური“ ორი გაგებით შეიძლება იყოს: ერთ შემთხვევაში, როცა მის საქმიანობაში შესაძლებელია მუდმივად არსებობდეს გარკვეული ტენდენცია, რომლის თანახმადც იგი ყოველგანწყობილია გარკვეული გრუფების მიმართ, ხოლო სხვა გრუფების მიმართ კი საპირისპიროდ მოქმედებს. მეორეც, იგი შეიძლება გასცდეს საკუთარ სამოქმედო საზღვრებს და შეეცადოს, საკუთრე პოლიტიკურ პროცესებზე მოახდინოს ზემოქმედება. რადიკალური და სოციალისტური შეხედულების მქონე კრიტიკოსების აზრით, რომლებსაც სრული უნდობლობა ახასიათებთ იმის მიმართ, რომ შესაძლებელია პოლიტიკური ძალები (ან კიდევ სახელმწიფოს ნებისმიერი ორგანო) ნეიტრალურნი იყვნენ და სამართლიანად და ყოველგვარი დაინტერესების გარეშე მოქმედებდნენ, საქმე გვაქვს საქცომზადებასთან და პოლიტიკური ძალების დისციპლინირებულობა თავად წარმოშობს იმგვარ კულტურას, რომელიც არსით ავტორიტარულია და პოლიტიკურად კონსერვატიული, და აქედან გამომდინარე, ისეთ გრუფებში მიმართულებაში, როგორცაა მუშები, გაფიცულები, ეთნიკური უმცირესობები — მათი მოქმედება საგრძნობლად უფრო მწვავეა და ძალისმიერი.

მიუხედავად იმისა, რომ ზოგადად პოლიცია საზოგადოებრივ კონტროლს ექვემდებარება, ამგვარი ბრალდებები მთლად უსაფუძვლო ნამდვილად არაა. ლიონდონ ჯონსონის მიერ 1967 წლის ე.წ. „გარბელი, ცხელი ზაფხულის“ არეულობებისა და უწესრიგობების გამოსამიებლად შექმნილმა საკონსულტაციო კომისიამ სამოქალაქო უწესრიგობების თაობაზე გამოარკვია, რომ შეხლა-შემოხლა, ხშირ შემთხვევაში, სწორედაც რომ ზანგთა უბნებში პოლიციის აგრესიულმა და დისკრიმინაციულმა ქმედებებმა გამოიწვია. 1992 წელს მთელს ქვეყანაში მქვის გაუარდნასავით გაურცულდა ოთხი თურქანიაანი პოლიციელის მიერ როდნი კინგის ცემის ამბავი, და რომელთა გამართლებამ არეულობათა ხელახალი ტალღის

აგორება გამოიწვია. გაერთიანებულ სამეფოში იგივე პრობლემები გახდა მაკფერსონის მოხსენების თემა, სადაც დადასტურდა, რომ 1999 წელს პოლიციის მხრიდან გამოუღნილმა რასიზმმა ვინმე სტივენ ლორენსი იმსხვერპლა. დასკვნა კი პოლიციის ცენტრალური სამმართველოს ინსტიტუციონალური რასიზმი იყო. ეს მოხსენება სხვა საკითხებთან ერთად რეკომენდაციას აძლევდა პოლიტიკურ ძალებს, რათა სპეციალური პროცედურები გამოეყენებინათ რასისტულად განწყობილი პოლიციების გამოსაუღუნად და მათ რიგებში უფრო ფართოდ მოეზიდათ შუკანინანი თანამშრომლები.

პოლიციური ძალების პოლიტიზაციის დონე განუხრელად იზრდება იმის კვალობაზე, თუ რამდენად უფრო რთული და დანაწევრებული ხდება საზოგადოება. შოგიერთი მეკლკვარი იმასაც კი ამტკიცებს, რომ პოლიციის საქმიანობაში საერთოდ შეუძლებელია მკვეთრი ზღვარის გაელება სამოქალაქო და პოლიტიკური მოქმედების სფეროებს შორის. ასევე აღნიშნავენ, რომ ნებისმიერი დანაშაული „პოლიტიკურია“ იმ თვალსაზრისით, რომ ამა თუ იმ სახით ის საზოგადოებაში მატერიალური დოქტრინის, ძალაუფლებისა და სხვა რესურსების არათანაბარ განაწილებას უკავშირდება და აქედან გამომდინარე, ყოველთვის „პოლიტიკურია“ პოლიციური საქმიანობაც, ეინაიდან პოლიცია ჩამოყალიბებული საზოგადოებრივი სისტემის სადარჯოზე დგას. ხშირად პოლიციის ნეიტრალურობისა თუად საზოგადოებასაც არ ხედავ, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როდესაც პოლიციას გაფიცების, დემონსტრაციებისა და სამოქალაქო არეულობების საწინააღმდეგოდ იყენებენ. ამგვარი მოვლენები კი ხშირია იმ რეგიონებში, სადაც მწვავე ეთნიკური ან ეროვნული პრობლემები არსებობს — მაგალითად, ესპანეთის ჩრდილოეთში, ბასკთა ქვეყანაში ან ჩრდილოეთ ირლანდიაში, სადაც მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს პოლიცია სულაც არ მიაჩნია „კანონიერ ძალად“.

ხშირად „პოლიტიკურად განსაკუთრებით საჩოთრო სახელმწიფო ოპერაციების“ შესასრულებლად ნახევრად სამხედრო სპეციალურ პოლიციურ რაზმებს ქმნიან. ამის კლასიკურ მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ უმცროვების რესპუბლიკური სამსახური საფრანგეთში, რომელიც სამხედრო ყაიდაზეა ორგანიზებული და მისი თანამშრომლები სპეციალურ გარნიზონებში ცხოვრობენ. იმავე მიზნით გაერთიანებულ სამეფოში შეიქმნა კატრულირების სპეციალური ჯგუფი (SPG). და ბოლოს, პრაქტიკულად ყველა სახელმწიფოს აყავს თავისი დაზვერვისა და უშიშროების საიდუმლო სამსახური, რომელთა ფუნქციები ცალსახად პოლიტიკური ხასიათისაა: მათი საქმიანობა იმ ადამიანებისა თუ ჯგუფების თვალთვალსა და ხანდახან კი „დესტაბილიზაციასაც“ მოიცავს, რომელთა ქცევა, საერაულოდ, საფრთხეს უქმნის სახელმწიფოს. საუბარია შინაგანი უსაფრთხოების იმგვარ სამსახურებზე, როგორცაა MI5 დიდ ბრიტანეთში, CSI და FBI ა.შ.შ.-ში თუ ყოფილი არს ს.ს.რ.ა.-ში.

ინსტიტუციური რასიზმი:
რასიზმის ის ფორმა, რომელიც გარკვეულ კულტურებსა თუ პოლიტიკურ ინსტიტუტებშია გაბატონებული და ფაქტიურად, პიროვნული რასიზმის ერთგვარ სახესხვაობას წარმოადგენს.

პოლიციური სახელმწიფო

ტერმინი „პოლიციური სახელმწიფო“ იმგვარ პოლიტიკურ რეჟიმს მიესადაგება, სადაც ყოველგვარი სამოქალაქო თავისუფლებები ფეხქვეშა გათვლილი, პოლიცია არაერთარ კანონს არ ემორჩილება, პასუხს არ აგებს არც სასამართლოსა და არც ზოგადად საზოგადოებრიობის წინაშე, მოქმედებს უადრესად უხეში, საეჭვო და ბინძური მეთოდებით პოლიციური სახელმწიფოები ტოტალიტარიზმის პირდაპირი გამოვლინებაა. იქ პოლიცია, რომელსაც სრულიად გადამტებული ძალაუფლება აქვს მინიჭებული, სპეციალურად ნერგავს მუდმივი შიშის ატომოსფეროს, რათა მმართველ ელიტას კიდევ უფრო მტკიცედ ეპყრას ხელთ და სრული კონტროლიც განახორციელოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროზე. თუმცა, ყოველთვის ზემოთქმულის მიუხედავად, ამგვარ პოლიციურ სახელმწიფოში თავად პოლიციას მაინც არ უჭირავს ის ადგილი, როგორც არმასა — სახელმწიფო დიქტატურის დროს, ანუ პოლიცია მხოლოდ პოლიტიკური ელიტის სამსახურში იმყოფება.

სწორედ ამგვარი ვითარება იყო ნაცისტურ გერმანიაში, სადაც უზარმაზარი აპარატი შეიქმნა დაშინებისა და თვალთვალის განსახორციელებლად. SA-ს რაზმები (იგივე „ყუვისფერი ქერანგები“) შხად იყვნენ ერთ დამახედაზე სასტიკად გასწორებოდნენ რეჟიმის ნებისმიერ მოწინააღმდეგეს. გესტაპო საიდუმლო პოლიციის ამოცანებს ასრულებდა, SD-ს ქვედანაყოფები პასუხისმგებელი იყვნენ დაზვერვასა და უსაფრთხოებაზე, ხოლო SS-ი ნამდვილ სახელმწიფოდ გადაიტყა სახელმწიფოს შიგნით ანალოგიური სურათი შექმნა სსრკ-შიც. ლენინმა 1917 წელს შექმნა ჩეკა — ბურჟუაზიასა და საკუთარ პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებთან საბრძოლველად, შემდეგ მის ადგილზე აღმოცენდა OGPU — ყველა სხვა ამოცანებთან ერთად, ის კოლექტივიზაციის პროცესზეც იყო პასუხისმგებელი. მას მოჰყვა НКВД — სტალინის მიერ განხორციელებული პირადი ტერორის ინსტიტუტი; და ბოლოს, 1953 წლიდან — КГБ — რომელიც სხვა ფუნქციებთან ერთად, საზღვრის დაცვის სამსახურზე და შრომამაშასწორებით ბანაკების სისტემაზე კონტროლის განხორციელების ფუნქციას ითავსებდა. კომუნისტურ სახელმწიფოებში საიდუმლო პოლიციის სხვა მაგალითებს წარმოადგენს „შტაზი“ გერ-ში და „სეკიურიტატე“ რუმინეთში, რომელსაც ინფორმატორთა ფართო ქსელი შექმნეს, საზოგადოების ყველა წრეებში შეაღწიეს და მუდამ შხად იყვნენ, საჭიროების შემთხვევაში რეჟიმის ნებისმიერი მოწინააღმდეგე „გაენეიტრალდნენ“.

სახელმწიფო უშიშროების ამგვარი სისტემის პარალელურად, შესაძლებელია არსებობდეს „ჩეულებრივი“ პოლიციური ძალებიც. მაგალითად, იმავე ნაცისტურ გერმანიაში, ფაშისტური დიქტატურის დროს ჩეულებრივი ტერიტორიალური პოლიციაც არსებობდა, რომელიც მართლწესრიგზე ახორციელებდა მეთვალყურეობას — ამ სიტყვის ტრადიციული გაგებით. სსრკ-ში კი კავებთან განცალკევებით არსებობდა მილიციაც, რომელიც შინაგან საქმეთა სამინისტროს ექვემდებარებოდა, და რომელიც პასუხისმგებელი იყო სისხლის სამართლებრივი დანაშაულებათა

გამოვლენაზე, დამნაშავეთა შეპყრობაზე, ზოგადად მართლწესრიგის უზრუნველყოფაზე და საპასპორტო რეჟიმზეც თავად ანხორციელებდა მეთვალყურეობას.

თუმცა ე.წ. „ლიბერალურ“ სახელმწიფოებსაც ყავთ თავიანთი საიდუმლო პოლიცია. მაგალითად, CIA ა.შ.შ.-ში არაერთგზის იღებდა მონაწილეობას სახელმწიფოს გარეთ საიდუმლო ოპერაციებში — მათ შორისაა ჰინოჩეტის მიერ განხორციელებული გადატრიალების მხარდაჭერა ჩილეში, კუბელი ლიდერის, ფიდელ კასტროს მკვლელობის მცდელობა, იარაღის მიწოდება იმ ძალებისათვის, რომლებიც სალვადორში იბრძოდნენ კანონიერად არჩეული მთავრობის წინააღმდეგ. არსებობს საფუძვლიანი ეჭვი, რომ მათ არაერთგზის ჩაუტარებიათ საიდუმლო ოპერაციები ქვეყნის შიგნითაც, და გარკვეული როლიც ითამაშეს (თუმცა ეს დამტკიცებულ არაა) პრეზიდენტ კენედის მკვლელობაში 1963 წელს. „პოლიციური ტერორის“ მეთოდები იქნა გამოყენებული ჩრდილოეთ ირლანდიაშიც 1960-იანი წლების ბოლოს, სადაც დიდი ბრიტანეთის პოლიციის სპეციალური ბრიგადები არა მარტო აკონტროლებდნენ სამოქალაქო დემონსტრაციებს და ებრძოდნენ IRA-ს (ირლანდიის რესპუბლიკურ არმიას), არამედ ვეღვაფერს აკეთებდნენ ოლსტერის კათოლიკურ უბნებში მცხოვრები მოსახლეობის დასაშინებლად. ეს ბრიგადები 1969 წელს დაშალეს, თუმცა ეს მხოლოდ მას შემდეგ მოხდა, რაც პოლიციური ფუნქციები ბრიტანული არმიის ქვედანაყოფებს გადაეცა.

პოლიტიკური კონტროლი და ანგარიშვალდებულება

როდესაც პოლიციურ კონტროლზე ვსაუბრობთ, გასახსენებელია არისტოტელეს ცნობილი რიტორიკული შეკითხვა ვინ დაეციება დამტყვევებთან? — ეს უადრესად რთული პრობლემაა, რომელსაც ორი მხარე აქვს — დადებითი და უარყოფითი. პოზიტიური თვალსაზრისი გულისხმობს პოლიციის ანგარიშგებას საზოგადოების წინაშე, მასზე განხორციელებული ზედამხედველობის პოლიტიკური და სამართლებრივი შექმნიშემების არსებობას და აგრეთვე, იმ მრავალგვარ შესაძლებლობებს, რომლებიც ამასთან დაკავშირებულ პრობლემებს ხსნის და აგვაკრებს წინასწარ დადგენილი წესით თუმცა პოლიციურ ძალებზე კონტროლი შესაძლებელია მის პოლიტიზაციაში გადაიზარდოს, ანუ სწორედ ესაა პრობლემის ნეგატიური ასპექტი — მისი იმ ინტრუმენტად გადაქცევის შესაძლებლობა, საკუთარი შებულებისამებრ რომ გამოიყენებს მოქმედი ხელისუფლება.

ამ ორი პოლუსის გაწონასწორების საქმეში გადამწყვეტ ფაქტორად პოლიციის ორგანიზების ორი — ცენტრალიზებული ან დეცენტრალიზებული ფორმა გვევლინება. დეცენტრალიზაციის დადებითი და მიმზიდველი მხარე იმაში მდგომარეობს, რომ მისთვის ბუნებრივი და ორგანულია იმგვარი სტრუქტურების ქონა, რომლებიც „ქვემოდან ზემოთ“ პრინციპით მუშაობენ და ამიტომაც მეტ-ნაკლებად მაინც დამოუკიდებელნი არიან ცენტრალური ხელისუფლებისაგან; ნებისმიერ შემთხვევაში ეს გარემოება საშუალებას აძლევს პოლიციას, ადგილობრივი პრობლემები, ინტერესები და მოთხოვნები გაითვალისწინოს და უფრო ადეკვატურად იმოქმედოს. ამიტომაც

ანგარიშვალდებულება
ესაა საკუთარ ქმედებათა
ახსნის ვალდებულება და
სხვათა მხრიდან კრიტიკის
მიღების მზადყოფნა. იგი
მოითხოვს, რომ ნებისმიერ
რგოლის უფლება-მოვალე-
ობანი და ფუნქციები იმე-
ვარად განისაზღვროს,
შესაზღვრელი იყოს
ქვემდგომთა საქმიანობის
წარმატებით ზედამხედ-
ველობა და ობიექტურად
შეფასება ზემდგომთა მიერ.
ამ გავებით,
ანგარიშვალდებულება
მხოლოდ კონსტიტუ-
ციონალიზმისა და წესების
პატივისცემის პირობებშია
შესაძლებელი.

დეცენტრალიზებული პოლიცია, რომელიც ადგილობრივი საზოგადოების
წინაშეა პასუხისმგებელი, პრობლემათა იდეალურ მომგვარებლად ითვლება.
ოღონდაც, საზოგადოებისავე მხრიდან არსებობს ცენტრალიზაციისაკენ
მიმართული ძლიერი ზეწოლა, რადგანაც ცენტრალიზაცია უკეთ ესადაგება
საერთო-ეროვნულ მმართველობას და უფრო ფუნქციურია, როგორც
ადმინისტრაციული, ისე პოლიტიკური თვალსაზრისით.

კონტინენტური ევროპის სახელმწიფოთა უმრავლესობაში პოლიცია
ცენტრალიზებულია. ამის კლასიკური ნიმუშია საფრანგეთი, სადაც
ისტორიულად პოლიციის ორი სახეობა ჩამოყალიბდა: ეროვნული პოლიცია,
რომელიც შინაგან საქმეთა სამინისტროს სამოქალაქო კონტროლის ქვეშ
იმყოფება და ჟანდარმერია, რომელიც თავდაცვის სამინისტროს სამხედრო
კონტროლს ექვემდებარება. პირველის მოვალეობაში შედის ქალაქებში
კანონისა და წესრიგის უზუნველყოფა, ხოლო მეორე კი იმავეს
უზრუნველყოფს სოფლებსა და დაბებში. ერთი ვგაა, მათი პასუხის-
მგებლობის სფეროები ისე ხშირად იკვეთება, რომ ხანდახან ნამდვილი
„პოლიციური ომიც“ კი ჩაღვება, მაგრამ საზოგადოებას ყველაზე მეტად
სხვა რამ აწუხებს: თუ რა ვითარებაა პოლიტიკური კონტროლის
თვალსაზრისით, ვის ექვემდებარება ეროვნული პოლიცია; კერძოდ,
საფრანგეთში შინაგან საქმეთა მინისტრი უფლებამოსილია თავად დანიშნოს
მალაჩინოსნები, პრეფექტები კი, რომლებიც ქვეყნის 96 დეპარტამენტის
სამოქალაქო განყოფილებებს ხელმძღვანელობენ, პრაქტიკულად შინაგან
საქმეთა სამინისტროს გადაწყვეტილებათა უბრალო შემსრულებლად
გვევლინებიან, რადგანაც ადგილზე მათი ქმედებების თავისუფლების ხარისხი
მეტად უმნიშვნელოა.

აღნიშნული პრობლემა იმის გამოც რთულდება, რომ ქვეყანაში
შედარებით სუსტია იუსტიციის სამინისტრო, რის გამოც პოლიციის
ანგარიშგება სასამართლოს წინაშე ასევე სუსტადაა გამოხატული, ამიტომაც
ეროვნული პოლიცია ხშირად აღიქმება, როგორც იარაღი მთავრობის ხელში
ანუ როგორც ინსტიტუტი, რომელიც მაღალი მგრძობიანობით არ
გამორჩევა სამოქალაქო თავისუფლებების მიმართ, ანდა როგორც
მეზარჯენე პარტიების უპირობო მხარდამჭერები; თუმცა ისიც უნდა ითქვას,
რომ 1981 წელს მიტერანის გამარჯვების შემდეგ, ქვეყანაში სოციალისტური
მთავრობა ჩამოყალიბდა, რასაც ღრმა ცვლილებები მოჰყვა პოლიტიკურ
სისტემაში: გადაიხდა მაღალჩინოსანთა პირადი შემადგენლობა, შეიცვალა
პოლიციის პრეფექტი და ეროვნული პოლიციის გენერალური დირექტორი,
მკაცრი შეზღუდვები დაწესდა სატელეფონო საუბრების მოხმენაზე.

მეორეს მხრივ, სკანდინავიის გამოცდილებამ ცხადყო, რომ
ცენტრალიზებული პოლიციის პრინციპისა და მისი ანგარიშგების მაღალი
ღონის წარმატებული შეთავსება საესებით შესაძლებელია. დანიაში
პოლიციის კომისარი ინიშნება ცენტრალური ხელისუფლების მიერ, და იგი
ძირითადად სტრატეგიული ხასიათის საკითხებზეა პასუხისმგებელი.
იმედროულად, 72 ადგილობრივი მთავარი კონსტაბლიც ასევე საკმარისად
დამოუკიდებელია — საკუთარი შეხედულებისამებრ აკომპლექტებენ
მომსახურე პერსონალს და შესაბამის რესურსებსაც თავადვე განკარგავენ.

შვეიციაში პოლიცია ცენტრალიზებული 1965 წელს გახდა, მაგრამ აქ ადგილობრივი საპოლიციო კომიტეტების სისტემა მოქმედებს, რომელიც საშუალებას აძლევს ადგილობრივ ხელისუფალს, საპოლიციო სამსახურები მკაცრად აკონტროლონ.

ყველაზე დეცენტრალიზებული პოლიცია, ალბათ, ისევე ამერიკის შვედურულ შტატებშია. ქვეყნის მრავალშრიანი ფედერალური სისტემის გამოისობით, იგი არანაკლებ ხუთი სახეობის პოლიციური სტრუქტურისაგან შედგება. ესენია: FBI (გამოძიების ფედერალური ბიურო), იუსტიციის სამინისტროსთან არსებული ფედერალური ორგანოები, 50 შტატის პოლიციური ძალები, შტატების დონეზე არსებული შერიფები და შერიფების თანაშემწენი, დიდი და მცირე ქალაქების პოლიცია და სოფლებისა და რაიონების პოლიცია. ამ სისტემის ძლიერი მხარე ისაა, რომ იგი საკმაოდ ადეკვატურად რეაგირებს ადგილობრივ საჭიროებებზე; მართლაც, აქ პოლიცია იმგვარადაა ორგანიზებული, რომ სრულად შეესატყვისება ადგილობრივი საზოგადოების მოთხოვნილებებს, რომელთაც ემსახურება კიდევ. თუმცა თვალსაჩინოა მისი ნაკლიც: ესაა 40 ათასზე მეტი პოლიციური ორგანოს საქმიანობის დუბლირება და მათი პასუხისმგებლობის სფეროთა გადაკვეთა, რაც ბუნებრივია, ართულებს ბალანსის დაცვას საზოგადოების წინაშე პოლიციის მიერ ანგარიშგების პრინციპსა და მისი პოლიტიკური მიუკერძოებლობის პრინციპს შორის. ისეთ მსხვილ ამერიკულ ქალაქებში, როგორცაა ნიუ-იორკი და ლოს-ანჯელესი, პოლიცია ვერ ახერხებს პოლიტიკური ზეწოლისაგან თავის დაღწევას თვით ყოველდღიურ საქმიანობაშიც კი. კერძოდ, პოლიციის კომისრებს გარკვეული ვადით ნიშნავს ქალაქის მერი და ბუნებრივია, ამ ვადის გახანგრძლივების მცდელობაც ადვილი შესაძლებელია.

ზოგიერთ ქვეყანაში კი საერთოდ უარი თქვეს ნებისმიერი სახის დეცენტრალიზაციაზე — მაგალითად, გერმანიასა და იაპონიაში. 1950 წლისათვის დასავლეთ გერმანიის პოლიცია დაუბრუნდა რეგიონების, ე.წ. "შიწების" პრინციპზე დაფუძნებულ ორგანიზებას და შესაბამისად, შეიქმნა საერთო-ეროვნული ორგანოებიც, ისეთი, როგორცაა კრიმინალური პოლიციის ფედერალური ბიურო და სასაზღვრო პოლიცია. იაპონიაში 1954 წელს ყველა პოლიციური ძალა ნომინალურად ეროვნულ-საზოგადოებრივი უსაფრთხოების კომისარს დაექვემდებარა, თუმც კი დღემდე, უპირატესად, პრეფექტურის დონეზე ახორციელებს თავის საქმიანობას.

დიდი ბრიტანეთი ოდითგანვე საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის დეცენტრალიზებული სისტემის კლასიკურ მაგალითად ითვლებოდა, რადგანაც აქ საერთო-ეროვნული პოლიცია არასოდეს არსებულა. გამოიწვევების მხოლოდ ლონდონის პოლიცია წარმოადგენდა, რომელიც უშუალოდ შინაგან საქმეთა მინისტრს ემორჩილება. დანარჩენი ქვეყნის პოლიცია ადგილობრივ საწყისზეა ორგანიზებული და მთავარი კონსტრუქციები უშუალოდ ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოების მიმართ არიან ანგარიშვალდებულნი. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც კი, დეცენტრალიზაციის იდეალისაგან მაინც შორსა ვართ დაუიწყოთ იმით, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრის კომპეტენცია რეალურად დედაქალაქის პოლიციის საზღვრებს

სცდება და სამართალქმედების ყველა სფეროს მოიცავს. შინაგან საქმეთა სამინისტრო მუდმივი კონტროლის ქვეშ ამყოფებს ნაციონალური პოლიციის ხელმძღვანელ რგოლს — სხვადასხვაგვარი ინსტრუქციების, დირექტივებისა და ცირკულარების, ასევე, საპარლამენტო კანონმდებლობის მეშვეობით; გარდა ამისა, ცენტრალიზაციისკენ მიმართული ტენდენცია ნელი-ნელ საერთო ეროვნული ტექნოლოგიების დანერგვის გზითაც მკვიდრდება. მხედველობაში გვაქვს ეროვნული პოლიციის გამოთვლითი ცენტრი და მონაცემთა ბაზის შენახვის ეროვნული ცენტრი. სწორედ ცენტრალიზებული განვითარების ტენდენციამ მოიტანა ის შედეგი, რომ 1990-იანი წლებიდან მოყოლებული, პოლიციაში სულ უფრო დიდი იშვიათობა გახდა თანამდებობათა არჩევითობის პრაქტიკა. და ბოლოს, საკითხთა უადრესად ფართო წრე საერთოდ გამოვიდა საზოგადოებრივი კონტროლის სფეროდან და ამ თვალსაზრისით, პირველ რიგში, საუბარია M15-ზე, რომლის კომპეტენციის სფეროც 1996 წელს გაფართოვდა და სისხლის სამართალსა და სამართალქმედების საკითხებთან დაკავშირებული ინფორმაციის შერეობაც მოიცავს; ამას ემატება ყველა ის საქმე, რომელიც „ეროვნულ უსაფრთხოებას“ უკავშირდება. ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ M15-ის ყველა ოპერაცია საიდუმლო ხასიათს ატარებს, მისი ბიუჯეტი არ ექვემდებარება საპარლამენტო კონტროლს და ბრიტანული უშიშროების სამსახურის ერთად-ერთ რგოლს წარმოადგენს, რომელსაც უფლება აქვს „დამოუკიდებლად განსაზღვროს საკუთარი მიზნები და ამოცანები“. შეიძლება ითქვას, რომ თეორიულად მაინც, ეს შემდეგს ნიშნავს: მას შეუძლია ვინც უნდა, ის ამოიღოს მიზანში, აკეთოს ყველაფერი რაც ნებაგს და როდესაც ნებაგს.

შეჯამება:

◀ არმია წარმოადგენს განსაკუთრებული სახის პოლიტიკურ ინსტიტუტს; დანარჩენი საზოგადოებრივი ინსტიტუტებისაგან შეიარაღებული ძალები იმით გამოირჩევა, რომ მათ მფლობელობაშია შეიარაღება, ხელთ უწყობიათ იძულებითი ხასიათის უზარმაზარი ძალაუფლება, გამოირჩევიან შინაგანი დისციპლინითა და ურთიერთდაქვემდებარების პრინციპზე აკვირვლი სტრუქტურებით, მათთვის დამახასიათებელია განსაკუთრებული კულტურა და იმ ხასიათის ღირებულებები, რაც უცხოა სამოქალაქო საზოგადოებისათვის. ისინი საკუთარ თავს საერთო-ეროვნული ინტერესების მატარებლად განიხილავენ, რაც მათ „პოლიტიკაზე მაღლა“ აყენებს.

◀ შეიარაღებული ძალები მთავარი იარაღია გარეშე სახელმწიფოების საწინააღმდეგოდ წარმოებულ ომში. ამის პარალელურად, ჯარი წარმოადგენს ინტერესთა უმძლავრეს ჯგუფს, რომელიც ძლიერ ზეგავლენას ახდენს ზოგადად პოლიტიკასა და კონკრეტულად, საგარეო და თავდაცვით პოლიტიკაზე. ამას გარდა, მას იყენებენ როგორც დამატებით სამუალებას შინაგანი წესრიგისა და სტაბილურობის დასამყარებლად იმ ვითარებაში, როდესაც სამოქალაქო სამსახურებს არ ძალუძთ აღნიშნული ამოცანების შესრულება. და ბოლოს, ჯარი ის ძალაა, რომელსაც შეუძლია გადააყენოს სამოქალაქო მთავრობა და საკუთარი დიქტატურა დაამყაროს.

◀ ისტორიულად, ჯართან დაკავშირებით კონტროლის ორი ფორმა ჩამოყალიბდა: ლიბერალური, ანუ „ობიექტური“ მოდელის თანახმად, არა მარტო სასურველია, არამედ საჭიროც კია, რომ არმია პოლიტიკის გარეგან იდგეს სამოქალაქო კონტროლის მექანიზმების გამოყენებით, ექვემდებარებოდეს სამოქალაქო ხელმძღვანელობას და ანგარიშვალდებული იყოს მის წინაშე. „სუბიექტური მოდელის“ თანახმად კი ჯარი სამოქალაქო მმართველობაზეა მიბმული და მას იდეოლოგიურად უქვემდებარებენ მმართველი ელიტის მიზნებსა და ღირებულებებს.

◀ სამხედრო გადატრიალებები მხოლოდ განსაკუთრებულ გარემოებებში ხდება, და ამის მთავარი ფაქტორებია: ქვეყნის ეკონომიკური ჩამორჩენილობა, რომელსაც თან ახლავს მოქმედი ხელისუფლების მხარდაჭერის დაბალი დონე, საზოგადოების თვალში სახელისუფლებო ინსტიტუტებისა და მმართველი ელიტის მიერ ლეგიტიმურობის დაკარგვა, ინტერესთა კონფლიქტი სამხედრო და სამოქალაქო ხელმძღვანელობის შორის და ბოლოს, საერთაშორისო ვითარება, რომელიც უბიძგებს სამხედროებს, გადატრიალება მოახდინონ და სულ მცირე, ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას უადვილებს მათ.

◀ პოლიტიკის მთავარი ამოცანა, სამართალქმედების განხორციელება და საზოგადოებრივი წესრიგის უზრუნველყოფაა. თუმცაშემაძლებელია, ეს პოლიტიკურ ხასიათსაც ატარებდეს განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ

მას სამოქალაქო არეულობებთან ან პოლიტიკურ უთანხმოებებთან მიმართებაში იყენებენ, ან კიდევ მაშინ, როცა იგი იარაღად იქცევა პოლიტიკური სახელმწიფოს ხელში და პოლიტიკური ელიტის სამსახურში ჩამდგარ, რაღაც გაურკვეველ პარამილიტარულ ფორმირებად ყალიბდება.

« პოლიციის ქმედითი კონტროლი გულისხმობს ბალანსის დაცვას ერთი მხრივ, მის პოლიტიკურ ანგარიშვალდებულებათა პრინციპსა და მეორე მხრივ, მისი პოლიტიზაციის პრინციპს შორის. ზემოთქმული, თავის მხრივ, იმპაზეა დამოკიდებული, თუ რაა მისი ორგანიზებულობის საფუძველი — ანუ, ცენტრალიზებულია იგი თუ დეცენტრალიზებული. დეცენტრალიზებული პოლიციური ძალები ცენტრალური ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებლობით სარგებლობენ და ვალდებულნი არიან, მკაფიო რეაგირება მოახდინონ ადგილობრვ საჭირობოროტო საკითხებზე. ცენტრალიზებული კი უფრო ადექვატურად პასუხობს საერთო-ეროვნული მმართველობისმოთხოვნებს.

კითხვები განსასჯელად:

მიუხედავად იმისა, რომ ყველა სახელმწიფოს საფუძველთა-საფუძველს იძლევა წარმოადგენს, რატომ ზღვება, რომ სამხედროები ასე იმპიათად ერევიან პოლიტიკაში?

რა შემთხვევაში შეიძლება ჩაითვალოს გამართლებულად შიდა პოლიტიკაში ჯარის ჩარევა? შესაძლებელია თუ არა, ზოგადად, ამგვარი რამ გამართლებულად მივიჩნიოთ?

მართალია თუ არა, რომ სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსი უკვე თავისთავად წარმოადგენს საფრთხეს დემოკრატიული პროცესის მიმართ?

შესაძლებელია თუ არა ითქვას, რომ არმია ყველგან და ყოველთვის „მემარჯვენი“ ან ავტორიტარულ პოლიტიკურ ორიენტაციას ემხრობა? ყოველთვის პოლიტიკურია თუ არა პოლიცია?

რა უმჯობესია — ცენტრალიზებული თუ დეცენტრალიზებული პოლიცია?

დამატებითი საკითხავი:

Brewer, J., A. Guelke, I.Hume, E. Moxon-Browne and R. Wilford, *The Police Public Order and the State* (Basingstoke: Macmillan, 1988).

Nordlinger, E., *Soldiers in Politics: Military Coups and Governments* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977).

Brooker, P., *Non-Democratic Regimes: Theory, Government and Politics* (Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2000).

პოლიტიკური კურსი
და
მისი გატარება

პოლიტიკის შემუშავება და მისი სისტემური დანერგვა

“ჩემი პოლიტიკური კურსი — ყოველგვარი კურსის უარყოფა”.

აბრაჰამ ლინკოლნი, მდენისთვის ნათქვამი ფრაზა (1861)

გარკვეული აზრით, პოლიტიკური კურსი — იგივე პოლიტიკური პროცესის “ამონაგებთა” ერთობლიობაა და საზოგადოებაზე აისახება, როგორც მმართველობის შედეგი; ანუ — უკეთესობისაკენ წაყვანა, თუ — უარესობისაკენ. ოღონდაც პოლიტიკური ანალიზი სულაც არ ნიშნავს მხოლოდ ეფექტიურობისა თუ შედეგიანობის ასახვას, ანუ — “პოლიტიკის კეთების” კვლევას, არამედ იმასაც, თუ “რანაირად უნდა გაეთდეს” ზოგადად. პოლიტიკა. ასევე, იგი იმ ნორმატიულ საკითხებსაც მოიცავს, თუ რისთვისაა საჭირო მთავრობა და როგორია თავად იდეალური საზოგადოება. ამ მხრივ, იმის საჩვენებლად, თუ როგორ მოქმედებს ესა თუ ის მმართველობა ან პოლიტიკური სისტემა, ჯერ თავად პოლიტიკური ანალიზის, როგორც კერძო დარგის, ზოგადი მიზნები უნდა გაეარკვიოს.

ამ თემაში შემდეგი ძირითადი საკითხებია განხილული:

საკვანძო საკითხები:

- ◀ რას ნიშნავს პოლიტიკური კურსი?
- ◀ როგორ ხდება პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება? რა თეორიები არსებობს ამასთან დაკავშირებით?
- ◀ რა მთავარი ეტაპები ახასიათებს პოლიტიკურ პროცესს?
- ◀ რა სახურველ შედეგებს მოელიან ხოლმე პოლიტიკური პროცესის აგან?
- ◀ რა გზებს ირჩევენ კონკრეტული სახელმწიფოები და განსხვავებული პოლიტიკური სისტემები ამ შედეგების მისაღწევად?

პოლიტიკის შემუშავება

გადაწყვეტილებების მიღება.

პოლიტიკის შემუშავების საფუძვრები.

პოლიტიკის სისტემური ამოქმედება

სტაბილურობის მიღწევა მატერიალური უზრუნველყოფა.

მოქალაქეობრიობის დანერგვა.
დემოკრატიის განმტკიცება.

შეჯამება/კითხვები

განასჯელად/დამატებითო საკითხაუ

პოლიტიკის შემუშავება

პოლიტიკური კურსი ზოგადი გაგებით ესაა პიროვნების, ჯგუფის, ბიზნეს-სტრუქტურისა თუ ხელისუფლების მიერ არჩეული სამოქმედო გეგმა. ამა თუ იმ კურსის გასატარებლად, ოფიციალურად შეთანხმებული გადაწყვეტილებების შემუშავებაა აუცილებელი. საჯარო პოლიტიკა კი — ესაა სახელისუფლო ორგანოს მიერ კანონიერი გზით მიღებული და ოფიციალურად გაცხადებული გადაწყვეტილება.

პოლიტიკის შემუშავება იმ მექანიზმებთანაა დაკავშირებული, რომელთა მეშვეობითაც საჯარო (სამთავრობო) პოლიტიკური კურსი ხორციელდება. ზოგადად “პოლიტიკის კეთება” — ესაა პროცესი ორი გაგებით: ჯერ ერთი, იგი ქმედებაა თუ ხდომილებაა ურთიერთდაკავშირებულ ჯაჭვს გულისხმობს: პროცესი იწყება იდეების გამოკვეთითა და წინადადებების წამოყენებით, გრძელდება მათზე კამათით, მათი ანალიზითა და შეფასებით, ხოლო სრულდება საბოლოო გადაწყვეტილებების მიღებითა და მათი ცხორებაში გატარებით, ანუ — მიზანმიმართული ქმედებების სახით. მეორეც: ესაა პროცესი იმ გაგებით, რომ ერთმანეთისაგან მიჯნავს მართვის ხასიათსა და საგანს — მას უფრო აინტერესებს თუ “როგორ კეთდება” პოლიტიკა, და არა ამ პოლიტიკის “შინაარსი” თუ მისი შედეგები. საბოლოო ჯამში, პოლიტიკური კურსი მხოლოდ მისი რეალური გაცვლების კუთხით შეიძლება შეფასდეს: “ეთილი” თუ “ხენემი” ნაყოფის მიხედვით ამ თავის პირველ მონაკვეთში გადაწყვეტილებების მიღების გზებზე და ამა თუ იმ პოლიტიკური პროცესის სხვადასხვა ეტაპის მნიშვნელობაზე გვექნება საუბარი.

გადაწყვეტილებების მიღება

პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღება უთუოდ პოლიტიკური პროცესის უმთავრესი ნაწილია. თუმცა, რამდენადაც უცნაურად უნდა მოგვეჩვენოს, ყოველთვის იოლი როდია იმის დადგენა, როდის და რატომ მიიღეს ესა თუ ის გადაწყვეტილება, რადგან ადამიანები და ჯგუფები, მცირე და დიდი ორგანიზაციები, დემოკრატიული და ავტორიტარული სახელმწიფოები გადაწყვეტილებებს სხვადასხვაგვარად იღებენ. პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების რამდენიმე თეორია არსებობს, რომელთა შესაბამისად, ამ პროცესში შემდეგ ფაქტორები გამოიყოფა:

- < რაციონალური საწყისი
- < გარემოებათა გათვალისწინება
- < ბიუროკრატიული მექანიზმების როლი
- < იდეოლოგიური ფაქტორების მნიშვნელობა

რაციონალური საწყისი

გადაწყვეტილებათა მიღების ისეთი კონცეფციები, რომელთაც პოლიტიკურ პროცესში რაციონალურ საწყისს მიიჩნევენ უმთავრესად, იმ ეკონომიკურ თეორიებს ეკუთვნის, რომლებიც უტილიტარიზმის საზრისიდან მომდინარეობს. იგივე იდეები დაელო საფუძვლად “საზოგადოებრივი არჩევანის” თეორიას, ენტონი დაუნზმა რომ ჩამოაყალიბა 1957წ. და შემდგომ ახალმა მემარჯვენეობამაც დიდი ხალხისთვის აიტაცა. მიღგომის საფუძველში იმ

გადაწყვეტილება: არჩევანის გაკეთება რამდენიმე შესაძლო ვარიანტს შორის.

„ეკონომიკური ადამიანი“ იღვა ძვეს, რომელიც ყველგან და ყველადღერში საკუთარ ინტერესებს იცავს, რასაც თუად „სარგებელს“ უწოდებს. ამ გაგებით, გადაწყვეტილების მიღება შემდეგი თანმიმდევრული ნაბიჯების გადადგმით ხდება:

- ◀ პრობლემის არსის გააზრება.
- ◀ პიროვნების ღირებულებათა სისტემის საფუძველზე, სასურველი მიზნის გამოკვეთა.
- ◀ მიზნის მიღწევის საშუალებებისა და მეთოდების შეფასება მათი ეფექტიურობის, სანდოობის, შესაძლო ხარჯების და ა. შ. გათვალისწინებით
- ◀ უმოკლესი გზის არჩევა დასახული მიზნის მიხედვით.

ამ მიდგომას ერთი მთავარი თვისებებურება ახასიათებს: იგულისხმება, რომ ყველა საქმეში ყოველთვის არსებობს სრულიად ნათელი მიზნები და ადამიანები გააზრებულად და თანამიმდევრულად მისწრაფიან მათენ. რაციონალური არჩევანის მოდელი ნაწილობრივ იმითაცაა მიზნადმიმართული, რომ ნათლად გვიჩვენებს ადამიანთა უმრავლესობის მოზიციას იმასთან დაკავშირებით, როგორ უნდა იქნას ეს გადაწყვეტილებები მიღებული. ცხადია, პოლიტიკოსები ყოველნაირად ცდილობენ ხოლმე, საკუთარი ქმედებები გამიზნულ და გააზრებულ ნაბიჯებად წარმოაჩინონ, ოღონდ პრობლემას თუ უფრო ყურადღებით დააკვირდებიან, მიუხედავად იმისა, რომ გადაწყვეტილებების მიღების ეს მოდელი არცთუ მთლად დამაჯერებელია: ის შესაძლოა ცუდად არ მუშაობს ცალკე აღებულ ინდივიდის დონეზე, მაგრამ ბევრად უარესად — ჯგუფების დონეზე, რომელთა შიგნით შესაძლოა, საპირისპირო ინტერესები და მისწრაფებებიც გამოიკვეთოს. რაც შეეხება უფრო მასშტაბურ ორგანიზაციებს, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ზემოაღნიშნული მეთოდით გადაწყვეტილებები იქ მხოლოდ მაშინ მიიღება, თუ მკაცრად ცენტრალიზებული არიან და უმკაცრეს შინაგან დისციპლინას ემორჩილებიან.

ამგვარი მიდგომის მეორე პრობლემა ისაა, რომ რეალობაში გადაწყვეტილებებს ყველაზე ხშირად არაზუსტი და არასრული ინფორმაციის საფუძველზე იღებენ: მაგალითად, როგორ შევადაროთ ერთმანეთს გადასახადების გაზრდით გამოწვეული სოციალურად უარყოფითი შედეგები და ჯანდაცვის დაფინანსების შემცირებით გამოწვეული უარყოფითი სოციალური შედეგები? ამგვარ სირთულეებთან დაკავშირებით J. საიმონმა (1983) „შეზღუდული რაციონალობის“ ცნება წამოაყენა: იგულისხმება, რომ უნაირად განხორციელებული ქმედების ყველა შესაძლო ვარიანტის გათვალისწინებულია, გადაწყვეტილებების მიღება არსებითად ყოველთვის წარმოდგენს არჩევანს განსხვავებულად აღქმულ და უცილობლად არაზუსტად გათვლილ შედეგებს შორის. და ბოლოს, განხილული მოდელის ნაკლი ისაა, რომ მასში სუბიექტური ხასიათის ფაქტორებია იგნორირებული, ანუ — გათვალისწინებული არაა, ამა თუ იმ ქმედებას თუად რეალობა, თუ ამგვარ რეალობაზე შექმნილი წარმოდგენა განაპირობებს.

უტოლიტარიზმი - ეთიკური მიპართულება, რომლის ფუქძებლები და მთავარი წარმომადგენლები არიან ჯერემი ბენტამი და ჯერემ მილი. უტოლიტარიზმის ფილოსოფია იქიდან ამოდიოდა, რომ ადამიანებს სიამოვნების მიღების ბუნებრივი სურვილი ამორჩევიან და ასევე ბუნებრივია, ცდილობენ ტანჯვას აკრიდონ თუი: ამიტომ, სიამოვნება „სიყვება“, ხოლო ტანჯვა და უბედურება — „ბორტუება“. უტოლიტარიზმის თანახმად, „ბედნიერება“ შეიძლება „სასარგებლოდ“ დავიყვანოთ — ძირითადად, მატერიალური დღეულის მოხსარების სიამოვნებაზე. უტოლიტარიზმის სოციალური ფილოსოფია საზოგადოებრივი „სარგებლიანობის“ პრინციპს ეყვარება — „რაც შეიძლება მეტი ადამიანის დაქაფიფილება“. ამ კრიტერიუმით უტოლიტარიზმის თანახმად, შესაძლებელია როგორც კანონების ვარიანტიანობის შეფასება. ასევე — საზოგადოებრივი ინსტიტუტების და პოლიტიკური სისტემებისაც. პოლიტიკურ სფეროში უტოლიტარიზმი მკიდრად ეყვარებოდა კლასიკურ ლიბერალიზმსა და თვისუფალი ბაზრის იდეოლოგიას და მათ ათვისებურ თორიულ-ეთიკურ საფუძველსაც წარმოადგენდა.

გარემოებათა გათვალისწინება (ე.წ. "ინკუმენტული" მოდელი)

ინკუმენტალიზმი ჩვეულებრივ, რაციონალური არჩევანის მოდელის უმთავრეს ალტერნატივად ესახებათ. იგი იმ დებულებას ვერდნობა, რომ პრაქტიკაში გადაწყვეტილებები ყოველთვის არაადეკვატური ინფორმაციის საფუძველზე და პრობლემის იმთავითვე არასათანადო დონეზე გაგების პირობებში მიიღება, რის გამოც ადამიანები თავს უფლებას ვერ მისცემენ განსაკუთრებით ორიგინალური და გაბედული გადაწყვეტილებები მიიღონ. ამიტომ, ამ მიდგომის თანახმად, პოლიტიკა ყოველთვის ცდებისა და შეცდომების პრინციპით გამომუშავდება: როცა მკაფიოდ გამოკვთილი მიზანი არ ჩანს, ადამიანები უკვე ჩამოყალიბებული სიტუაციის ფარგლებში მოქმედებას ამჯობნიებენ და მხოლოდ ადრე მიღებული გადაწყვეტილებებიდან გამომდინარე ცვლიან პოზიციებს. თავის დროზე ამ მოდელის დასაბუთებით გამოვიდა ჩარლზ ლინდბლომი (1963), რომელმაც პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების ამგვარი მეთოდი „მატარა ნაბიჯებით წინსვლის მექანიზმებად“ მონათლა. ლინდბლომი თვლის, რომ მოდელი სრულიად ადეკვატურად ასახავს საქმის არსს და გარდა ამისა, იდეალურად ესადაგება პლურალისტურ საზოგადოებებს, სადაც პოლიტიკა ყველაზე ხშირად იგება, როგორც კომპრომისის შედეგი. თუმცა, ეს მოდელი ბევრჯერაც გააკრიტიკეს, როგორც შეფარული კონსერვატიზმის მატარებელი და ინოვაციების უარყოფელი: ამ მიდგომის მიმდევარი პოლიტიკოსები სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი პრობლემების გადაწყვეტას, დღესინდელ თვისატკეარა მთავარებას ამჯობნიებენ, ხოლო მთელი მათი ენერჯია იმაზე იხარჯება, სახელმწიფოს გემი წყლის ზედაპირზე შეინარჩუნონ, და არა იმაზე, ახალი კურსით მიმართონო.

ამ მოდელის ერთი ნაკლი ისიცაა, რომ არ ხსნის, როგორ მიიღება რადიკალური ტიპის გადაწყვეტილებები: მაგალითად, სტალინის გადაწყვეტილება საბჭოთა ეკონომიკის ხუთწლიან დაგეგმვაზე გადაყვანასთან დაკავშირებით 1928წ., კასტროს გადაწყვეტილება ხელში ჩაგდო ძალაუფლება კუბაში 1959წ., ტეტჩერის გადაწყვეტილებაც კი — ნეოკონსერვატიული პროგრამის განხორციელება დაწყოს 1980-იან წლებში — ყოველფე ამის „მცირე ნაბიჯებით წინსვლის“ ტერმინებით ახსნა შეუძლებელია. ამასთან დაკავშირებით ამიტაი ეციონიმ (1967) კომპრომისული ვარიანტი წამოაყენა რაციონალურ და ინკუმენტულ მოდელებს შორის. იგი თვლის, რომ გადაწყვეტილებების მიღებისას ჯერ ამოცანის ყველაზე ეფექტურად გადაწყვეტის ყველა შესაძლო ვარიანტის „სკანირება“ ხდება, რის შემდეგაც დეტალურად და კონკრეტულ საკითხებთან მიმართებაში უფრო ვიცრო, ე.წ. „ნული წინსვლის“ მიდგომა გამოიყენება. ვთქვათ, მთავრობა უკრ საკუთარი ხარჯების გრძელვადიანი შემცირების შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს, შემდეგ კი გადაწყვეტილებათა სერიას იმასთან დაკავშირებით, რომელი სახელმწიფო პროგრამების შემცირებაა შესაძლებელი და რამდენად.

ინკუმენტალიზმი:

ესა თორია, რომლის თანახმადაც, გადაწყვეტილებები მიიღება არა წინასწარი გამოკვეთილი მიზნის შესაბამისად, არამედ ცვალებადი ვითარებების კვალდაკვალ.

ბიუროკრატიული მექანიზმების როლი

შეიძლება ითქვას, რომ პირველი ორი მოდელი გადაწყვეტილებების მიღების პროცესს განიხილავს, როგორც „შუა ყუთს“, ისე რომ ამ „ყუთში“ არც იხედება და არ სვამს კითხვას — რა გავლენას ახდენს პოლიტიკის კეთების პროცესის რაობა საბოლოო გადაწყვეტილებების მიღებაზე. ამით განსხვავებით, ორგანიზაციულ-ბიუროკრატიული მოდელი სწორედ იმის გაგებას ცდილობს, რა არის ამ „ყუთში“, ანუ — როგორ ახდენს გავლენას პროცესი შედეგზე. პირველად ეს მიდგომა გრემ ელისონმა (1971) წარმოადგინა თავის გამოკვლევაში იმის თაობაზე, კუბის სარაკეტო კრიზისის დროს (1962წ.) ა.შ.შ.-სა და სსრკ-ს პოლიტიკური ელიტები როგორ იღებდნენ შესაბამის გადაწყვეტილებებს. გამოკვლევაში ორი განსხვავებული, მაგრამ ურთიერთდაკავშირებული მომენტი გამოიყვინა: „ორგანიზაციულ“ ასპექტში აღმოჩნდა, რომ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესზე უზარმაზარ გავლენას ის ღირებულებები, მოსაზრებები და ჩამოყალიბებული ქცევის მოდელები ახდენს, რაც ყუველთვის არსებობს ღიდ ორგანიზაციებში; ანუ — ხშირად გადაწყვეტილებები არა დასახული მიზნებისა და მათი შესაბამისი სიტუაციის აწონ-დაწონილი ანალიზით განისაზღვრება, არამედ შესაბამისი სამთავრობო ორგანოს ხელწერით „ბიუროკრატიულ“ ასპექტში აღმოჩნდა, რომ საბოლოო გადაწყვეტილება ყუველთვის წარმოადგენს „ვაჭრობის“ შედეგს სხვადასხვა მონაწილეთა (ადამიანებსა და სტრუქტურებს) შორის, რომელთაგან თითოეული, არსებითად, საკუთარ ინტერესებს იცავს. ამ მოდელის მიხედვით, მთავრობა ერთ მთლიანობად კი არ წარმოადგება, რომელიც გარკვეული მიზნების გარშემო გაერთიანებული, არამედ კონკურენტული ძალების რაღაც კონგლომერატად, რომელთა შორის ბალანსი გამუდმებით იცვლება.

თუმცა გადაწყვეტილებების მიღების პროცესის გასაგებად ეს მოსაზრებები, უდავოდ, ინტერესს არაა მოკლებული, ის მაინც უნდა აღინიშნოს, რომ თუკად მოდელი საკმაოდ საკამათოა. დაეიწყოს იქიდან, რომ „ორგანიზაციული“ მოდელი ძალზე მკირე ადგილს ტოვებს პოლიტიკური ღიდერობისთვის, მაშინ, როცა ხშირად ყველაზე მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს სწორედ ღიდერები იღებენ ხოლმე. შეეცდომა იქნებოდა იმის დაშვება, რომ ყველა პოლიტიკური გაქწყვეტილება მხოლოდ ორგანიზაციებში მწიფდება და მათ შინაგან ღოგიკას ექვემდებარება: მაშინ რა უყუთ ფ. დ. რუზველტის „ახალ კურსზე“ გადასვლისა ან, ვთქვათ, პიტღერის პოლონეთზე თავდასხმის გადაწყვეტილებას? საკითხის მეტისმეტად გამართება იქნებოდა ასევე, იმის მტკიცება, თთიქოსდა ადამიანები მხოლოდ იმას იზრახავენ, რასაც ამა თუ იმ ორგანიზაციისადმი მათი კუთვნილება კარნახობთ რა თქმა უნდა, თავისებური ჭეშმარიტება ძვეს აფორიზმში „რა თვალსაზრისზეც ადამიანი დგას, იმაზეა დამოკიდებული, თუ სად ზის“, მაგრამ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში წმინდად ინდოიდულური ფაქტორების უგულებეყოფაც არ შეიძლება. და ასევე, ყველა გადაწყვეტილებების მხოლოდ იმით ახსნა, რაც „შუა ყუთში“ ხდება, გარე სამყაროს იმ ფაქტორების იგნორირებას ნიშნავს, რომლებიც უფრო ფართო ეკონომიკური, პოლიტიკური და იღეოლოგიური კონტექსტით ზემოქმედებს ნებისმიერ გადაწყვეტილებათა მიღებაზე.

„ეთნოცენტრიზმი“
 ამ ცნებაში შეიძლება ორი მხარე გამოყოფილი უპირველესად, ესაა რწმენა, რომ „საკუთარი“ ეთნიკური ჯგუფი, „საკუთარი“ ხალხი ყოველთვის სხვებზე უკეთესი და უფრო სრულყოფილია: ასეთი რწმენა, როგორც წესი, აბსოლუტურად შეუვალა და რაღაც გაგებით რასაზმს უახლოვდება. მეორე, „ეთნოცენტრიზმი“ აღნიშნავს ცნობიერების თვისებას — სხვა ჯგუფებისა და ხალხების მოქმედება და გადაწყვეტილებები საკუთარი კულტურის ღირებულებებისა და ტრადიციების პრიზმიდან შეათსოს. ხანდახან ამგვარი წარმოდგენა ქვეცნობიერის დონეზე მოქმედებს, რაც ხელს უშლის ადამიანს რეალურად არსებული განსხვავებები გააცნობიეროს ადამიანებს, ეთნოსებსა და კულტურებს შორის. ეთნოცენტრიზმი ხელისშემშლელ ფაქტორად გველინება ძალზე ბევრი შედარებით გამოკვლევისთვის, რაც სხვა კულტურების გაგებასა და უნივერსალური ხასიათის თეორიების დამუშავებას ართულებს.

და ბოლოს, არსებობს მიდგომა, რომელიც გადაწყვეტილებების მიღების პროცესებში იდეოლოგიურ ფაქტორებზე ამახვილებს ყურადღებას, ანუ — განსხვავებულ თვალსაზრისებზე, რწმენაზე, პოლიტიკური პრობლემების აღქმის სხვადასხვაობაზე. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს: რასაც ადამიანები ხედავენ და ეს თითო — ეს ისაა, რისი გაგების საშუალებასაც მათ უკვე ჩამოყალიბებული ღირებულებები და მოსაზრებები აძლევს. ხშირად ეს ყველაფერი წმინდა ქვეცნობიერ დონეზე ხდება. ადამიანები, რომლებიც გარკვეულ გადაწყვეტილებებს იღებენ, იმ წუთს შესაძლოა ფიქრობდნენ რომ სრულიად რაციონალურად მოქმედებენ, რომ ყველაფერი მიუკერძოებლად აქვთ გათვლილი — აწინილი — მიუხედავად ამისა, მათ ცნობიერებაში არსებული საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მრწამსი თავისებური იდეოლოგიური ფილტრის როლს ასრულებს და სწორედ ის წყვეტს, რა არის მათთვის შეუძლებელი და რა — მიღწევადი, რაა სასურველი და რა — მიუღებელი. ყველაზე ხშირად პროცესი ისე მიდის, რომ ზოგ ფაქტებს საერთოდ არ ექცევა ყურადღება, ზოგზე კი მთელი გათვლები და ვარაუდები იგება. კენეზ ბოულდინგმა (1956) თავის დროზე სამართლიანად აღნიშნა, ეს შექანიზმი რომ არა, ადამიანები საერთოდ ვერანაირ გადაწყვეტილებას ვერ მიიღებდნენ და უბრალოდ, ინფორმაციის ზღვაში ჩაიხრჩობოდნენ.

პოლ საბატიემ (1968) სცადა გაეერთიანებინა სხვადასხვა მიდგომები პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების იმ პროცესის მიმართ, რომელიც იდეოლოგიურ გავლენებს ითვალისწინებს და მას ძირითადად ერთი პრობლემა აინტერესებდა — როგორ ხდება ცვლილებები პოლიტიკურ კურსში. ამასთან დაკავშირებით, მან „პოლიტიკურ ქვესისტემებს“ მიაქცია ყურადღება — ადამიანთა იმ ჯგუფებს, რომლებსაც ასე თუ ისე, პოლიტიკურ პროცესში შეაქვთ თავიანთი წვლილი. აქ იმაზეა საუბარი, რომ ნებისმიერ პოლიტიკურ სტრუქტურას არა მხოლოდ პოლიტიკოსები, სახელმწიფო მოხელეები და ინტერეს-ჯგუფთა წარმომადგენლები ქმნიან, არამედ ამ სფეროში მომუშავე მკვლევარები, მეცნიერები, ჟურნალისტები. საბატის მტკიცებით, ამგვარ ქვესისტემებში საკუთარი კოალიციები დგება — ჯგუფებს საერთო შეხედულებები, ღირებულებები თუ მრწამსი აერთიანებთ ეს ყველაფერი კი სამ დონეზე ფუნქციონირებს:

- ◀ ძირეულზე (ფუნდამენტური მორალური ან ფილოსოფიური პრინციპები);
- ◀ შუალედურზე (პოლიტიკური სიმპათია-ანტიპათიები)
- ◀ მეორადზე (შეხედულებები გადაწყვეტილებათა დანერგვის თაობაზე).

თუმცა, სხვა თეორეტიკოსები სულ სხვაგვარად აჩვენებენ ამ ფილტრის მოქმედებას. მაგალითად, რობერტ ჯერვისმა (1968) ყურადღება მიაქცია ემპირიულად ადვილად დასამტკიცებელ ფაქტებს პოლიტიკოსების „ხედვის გამრუდების“ ამა თუ იმ საერთაშორისო რეალობთან დაკავშირებით — მოვლენას, რომელიც, შესაძლოა, თანამედროვე პოლიტიკური კულტურის ეთნოცენტრიზმისაგან მომდინარეობდეს. ასე მაგალითად, 1956წ. სუეცის კრიზისის დროს, გენერალ ნასერს დიდ ბრიტანეთში მეორე პიტლერად აღიქმებდნენ, ა.შ.შ.-ში კი კასტროს დღემდე წმინდა წყლის მარქსისტად თვლიან. თავის მხრე, ირინე ჯანისის (1972) აზრით, საერთაშორისო

პოლიტიკაში მიღებული ბევრი გადაწყვეტილების ახსნა იმით შეიძლება, რომ ისინი უკუფური აზროვნების მეთოდით მიიღებინან, როცა ყველა ფაქტორი – ფსიქოლოგიურიცა და პროფესიონალურიც – აიძულებს პოლიტიკოსებს რაღაც ერთ გადაწყვეტილებამდე მოიხდინენ და ზოგჯერ ეს „უხერხული“ ფაქტების სრული იგნორირების ფონზე ხდება.

საბატოეს თანახმად, ყოველივე ამის აზრი იმაშია, რომ ამგვარ კოალიციებში პოლიტიკის ერთგვარი „დუღაბი“ გამომუშავდება, რაც ადამიანებს თანაზიარი ღირებულებებისა და სიმპათიების მიხედვით აკეშირებს ერთმანეთთან. თუმცა, აქ მნიშვნელოვანია შემდეგი: მაშინ როცა ძირეულ დონეზე ცვლილებები ძნელად ხდება, ორ დანარჩენზე ადამიანებმა, შესაძლოა, უფრო იოლად გამონახონ საერთო ენა. საბატოე აქედან ამოდის და ამტკიცებს, რომ პოლიტიკაში ცვლილებები ხდება მაშინ და იმ დოზით, როდესაც და რაბდენადაც იცვლება ძალთა ბალანსი პოლიტიკურ ქეისისტემაში – როცა ინიციატივა და ლიდერობა ერთ კოალიციიდან მეორის ხელში გადადის. შესაბამისად, აქ უკვე როგორც „რაციონალური“, ასევე „იდეოლოგიური“ მოდელის ნიშნებს ეხედეთ.

პოლიტიკური პროცესის საფეხურები

პოლიტიკური პროცესის გავება შეუძლებელი იქნება, თუ მხოლოდ იმას დაუკვირდებით, როგორ მიიღება გადაწყვეტილებები. პოლიტიკური კურსის გატარება ამა თუ იმ სფეროსთან დაკეშირებული გადაწყვეტილებების მხოლოდ რაოდენობაზე კი არაა დამოკიდებული, არამედ გადაწყვეტილებების ხასიათსა და ნაირგვარობაზეც. დაუწყით იქიდან, რომ ყოველთვის არსებობს, ასე ვთქვათ, „გადაწყვეტილება გადაწყვეტილების მიღების აუცილებლობის თაობაზე“ – ანუ იმის გააზრება, რომ რაღაც სფეროში პრობლემები წარმოიშვა და შესაბამისად, „რაღაც უნდა გაკეთდეს“. შემდეგ პროცესი წინ მიდის – უკვე იმ საკითხებთან დაკეშირებით, კნკრუტულად რა უნდა გაკეთდეს, რღვღრ და რღღღღ. ოღონდ საქმე ამით არ ამოიწურება: მას შემდეგაც კი, როცა „ყველაფერი გაკეთებულია“ და ყველა გადაწყვეტილება – განხორციელებული, ჩნდება შეკითხვა – შეესაბამება თუ არა შედეგები თედაპირველ მიზნებს და სამომავლოდ როგორ შეიძლება პოლიტიკური კურსისა და თეად გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესის გაუჯობესება. ასე და ამგვარად, პოლიტიკური პროცესი შეიძლება ოთხ საფეხურად დაეყოთ:

- < საკითხის დასმა
- < კურსის განსაზღვრა
- < ცხურებაში გატარება
- < შედეგების შეფასება.

საკითხის დასმა

როგორ გამოიკვეთება ხოლმე პოლიტიკური კურსი? ეს შეკითხვა არსებითია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ პოლიტიკური კურსის შემუშავება ყოველთვის რაღაცით უნდა დაიწვოს — საკითხი თუ არ დაისვა, ცხადია, ვერც კურსი განისაზღვრება და ვერც ცხოვრებაში მისი გატარება მოხერხდება. ეს პირველი საფუძვლიანი იმიტომაცაა მნიშვნელოვანი, რომ სწორედ ამ სტადიაზე იწყება პრობლემათა გადაჭრის გზების ძიება. მაგალითად, გარემოს დაცვის პრობლემები, რომელთა შესახებ ადრე არც არაფერი გაგვეყო, უცებ რატომ გახდა ასე მნიშვნელოვანი 1980-იან წლებში? ან უმუშევრობის პრობლემამ, რომლის გადაჭრა 1950-60-იან წლებში მხოლოდ საზოგადოებრივი ხარჯების აუცილებლობას უკავშირდებოდა, რატომ მოიტანა უცებ პროფუკვირების ძალაუფლების ასეთი მკვეთრი დასუსტება? გასული წლების სხვა პოლიტიკური გადაწყვეტილებები — მაგალითად, მუშების თვითმმართველობის გაფართოება, საერთოდ რატომ არ იქცა პოლიტიკური დღის წესრიგის ერთ-ერთ მთავარ საკითხად?

ამასთან, პოლიტიკის თავად ინიცირების ანალიზი საკმაოდ რთულია, ახალი პოლიტიკური იდეა ხომ პოლიტიკური სისტემის ნებისმიერ სექტორში შეიძლება გაჩნდეს. ის შეიძლება „ზემოდან“ ჩამოუშვან — ქვეყნის პოლიტიკური ლიდერისაგან ან მინისტრთა კაბინეტისგან მოდიოდეს, ან ნებისმიერი სახელმწიფო სააგენტოდან, თუმცა იგივე „ქვევიდანაც“ შესაძლებელია — ფართო საზოგადოებიდან, მასშედიდან, პოლიტიკური პარტიებიდან, ინტერეს-ჯგუფებიდან, კელეფითი ინსტიტუტებიდან და ა.შ. თუ პოლიტიკური ქმედების ინიციატორად ლიდერი გამოდის, მაშინ მისი იდეის რაც შეიძლება ფართო მხარდაჭერის უზრუნველყოფაზე იქნება ლაპარაკი: როგორც პარტიული, ასევე იდეოლოგიური გაგებით არსებითად, ამ მომენტთან შეიძლება სწორედ ამა თუ იმ კურსის ინიცირებაზე საუბარი.

თუმცა, ორიგინალური იდეები პოლიტიკური ლიდერების სტიქია არაა: ჭეშმარიტი სიახლის ინიციატორებად ისინი იშვიათად გამოდიან. უფრო ხშირად, პოლიტიკის ინიცირებაში მნიშვნელოვან როლს ეურნალისტები, მეცნიერები, ფილოსოფოსები ასრულებენ. სწორედ ისინი წამოიწყებენ ხოლმე ახალ იდეებს, რომლებსაც პოლიტიკოსები და პარტიები აიტაცებენ და შემდეგ უკვე “პოლიტიკურ კურსად” აქცევენ. ასე მაგალითად, დასავლეთის განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკა II მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ძალზე ბერს უნდა უმაღლოდეს ჯონ მეინარდ კეინზის იდეებს, ხოლო „ახალი მემარჯვენეების“ იდეოლოგია მათი „სახელმწიფოს მოთხოვნის“ იდეებით, გადასახადების შემცირებით, სოციალური ხარჯების ოპტიმიზირებით და ა.შ. — ფრიდრიხ ფონ ჰაიეკისა და მილტონ ფრიდმანის შრომებს.

როგორც აღვნიშნეთ, პოლიტიკის ქვემოდან ინიცირება მნიშვნელოვანია ნებისმიერი პოლიტიკური სისტემისათვის. როცა პაროლდ მაკმილანს კითხეს, რა მიანდა მას პოლიტიკის გადაწყვეტ ფაქტორებად, მან ასე პასუხა: ყოველდღიური ამბები, შეილო, ყოფითი ამბებიო. ეს ამბები კი

შესაძლოა სულ სხვადასხვა ხასიათისა იყოს – გაფიცებიდან, ქუჩის არეულობიდან და ბუნებრივი კატასტროფებიდან დაწყებული, ბირჯის კრაზით თუ რომელიმე მრავალეროვანი კორპორაციის მნიშვნელოვანი ფინანსური გადაწყვეტილებებით დამთავრებული. საერთო წესი კი ისაა, რომ რაც უფრო დემოკრატიული და პლურალისტურია პოლიტიკური სისტემა, მით უფრო დიდია მიწოლა „ქვეყიდან“. შეიძლება ისიც კი ითქვას, რომ დემოკრატია სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ პოლიტიკური დღის წესრიგი უფრო „ქვეყიდან“ განისაზღვრება, ვიდრე „ზევიდან“. ამ პროცესში, ბუნებრივად, უზარმაზარი როლი ეკუთვნის საზოგადოებრივ აზრს, რომელიც თავად ამ საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფების ინტერესებსა და მისწრაფებებს აირეკლავს. ეს მისწრაფებები ხშირად ამორფული რჩება, ვიდრე მათ უფრო მკაფიო ფორმით არ გაანსოვანებს შესაბამისი ჯგუფი. მას-მედიას უთუოდ დიდი წვლილი შეაქვს ამ პროცესში: სწორედ ის არჩევს და ახარისხებს საზოგადოებისათვის ხელმისაწვდომ ინფორმაციას. მაგალითად, პოლიტიკური აღებ-მიცემობა იტალიასა და იაპონიაში უმნიშვნელოვანეს საკითხად სწორედ ბეჭდურმა მედიამ აქცია.

პოლიტიკური დღის წესრიგის შემუშავება ასევე დიდადაა დამოკიდებული პარტიებსა და ინტერეს-ჯგუფებზე. ეთქვას, ოპოზიციური პარტიები არა მარტო ხელისუფლების პოლიტიკური კურსის კრიტიკით კმაყოფილდებიან, არამედ ალტერნატიულ გზებსაც სთავაზობენ საზოგადოებას, რითაც ხელისუფლებისაკენ საკუთარი სწრაფვის გამართლებას ცდილობენ. ხოლო ინტერეს-ჯგუფები, როგორც ზემოთ ვთქვი, თავის მხრივ საზოგადოების სხვადასხვა ფენისა თუ სფეროს იდეებისა და სურვილების გამომხატველნი ხდებიან. საერთოდ, XX საუკ. 70-იანი წწ. მოყოლებული, სამეცნიერო წრეებში უკვე ოფიციალური, წარმომადგენლობითი როლის დაკნინებისა და პოლიტიკაში ახალი იდეების წყაროდ არაფორმალური მოძრაობების უპირატესობის წარმოჩენის ტენდენციაც კი გამოიკვეთა.

პოლიტიკური კურსის განსაზღვრა

როგორც კი პოლიტიკურ დღის წესრიგში ახალი საკითხი ის საკითხთა ერთობლიობა ჩნდება, იწყება პოლიტიკური პროგრამის შემუშავება, ანუ — პოლიტიკური კურსის განსაზღვრა. ეს არა მხოლოდ აბსტრაქტული იდეებისა და მოსაზრებების კონკრეტულ და მკაფიო ფორმულებში გადაყვანას, არამედ, შესაძლოა, თავდაპირველი მოსაზრებების გადასინჯავსაც გულისხმობდეს. პოპულედმა და განმა (1984) „პოლიტიკური ციკლის“ ანალიზისას, პოლიტიკური კურსის განსაზღვრის რამდენიმე საფეხური გამოყვეს. პირველია იმ შექანისშემებისა და პროცედურების არჩევა, რომელთა საფუძველზეც წარიმართება შემდგომი პროცესი. მაგალითად, რაღაც გადაწყვეტილებები მხოლოდ მინისტრთა კაბინეტმა უნდა მიიღოს, თუ მათი გადაბარება სახელმწიფო მოხელისთვისაც შეიძლება? ეს გადაწყვეტილებები ჩვეულებრივი წესით უნდა მიიღონ, თუ რაღაც სპეციალური კომისიების შექმნა საჭირო? მოცემული შემთხვევისთვის აუცილებელია თუ არა საზოგადოებრივ ასოციაციებთან და კვლევით ინსტიტუტებთან კონსულტაციები და თუ საჭიროა, მაინც რომლებთან? გასაგებია, რომ აქ მთელი პროცესის

საკითხი: პოლიტიკური დღის წესრიგში შეტანილი თუმა, რომელიც საზოგადოების კანონსა და აზრს სხვადასხვაობას იწყვეს.

დღის წესრიგის განსაზღვრა: პოლიტიკური კანონის გარკვეულ ჩარჩოებში მოქცევის შესაძლებლობა და განსახილველ საკითხთა თანმიმდევრობის დადგენა მათი აქტუალობიდან გამომდინარე.

მეტად მნიშვნელოვან ფაზაზეა საუბარი, რომელიც განსაზღვრავს, მომავალში რა მიმართულება შეირჩევა, ვისი ინტერესები იქნება გათვალისწინებული და ვისი — არა.

მეორე ფაზა საკითხის უფრო ზუსტ ჩამოყალიბებას გულისხმობს — იგი შესაძლოა, საფუძვლიანად გადაფასდეს, რამდენადაც ისინი, ვინც პოლიტიკის კურსს განსაზღვრავენ, სულაც არაა აუცილებელი, პრობლემას ისევე ხედავდნენ, როგორც ამ საკითხის თავად ინიციატორები. შესაძლოა ფაზა — მინჯინის დასახევა და პრიორიტეტების გამოკვეთაა. თუმცა, საზოგადოებრივმა აზრმა თუ ინტერეს-ჯგუფებმა, შესაძლოა, აქაც თავისი კორექტივები შეიტანონ.

და ბოლოს, პოლიტიკური გეზის ვარიანტების შეფასების დრო დგება — პროცესი, რომელიც ერთ-ერთი ვარიანტის არჩევამდე მიგვიყვანს. ამ ფაზაში პროცესზე ზემოქმედებას სხვადასხვა ფაქტორები ახდენს — შესაძლოა შედეგთან დაკავშირებული მოსაზრებებით დაწვებული, ზოგადპოლიტიკური და ელექტორალური ხასიათის მოსაზრებებით დამთავრებული. ისიც უნდა გვესმოდეს, რომ გარკვეულ შემთხვევებში საბოლოო გადაწყვეტილება, რომლითაც პოლიტიკური გეზის გამოკვეთის პროცესი სრულდება, შესაძლოა ცარიელი ფორმალობა იყოს — განსაკუთრებით, თუ მის გარშემო ყველაზე მნიშვნელოვანი დისკუსიები შედარებით ადრინდელ ფაზებზე ჩატარდა. ასეთ შემთხვევებში გადაწყვეტილება უბრალოდ „იშტამპება“ — სულ ერთია, მინისტრთა კაბინეტი აკეთებს ამას, საკანონმდებლო ორგანო, ან თუნდაც რომელიმე საერთაშორისო სამიტი.

არ უნდა ვიფიქროთ, თითქოსდა პოლიტიკის კურსის განსაზღვრა ერთნაირად ხდებოდა განსხვავებულ პოლიტიკურ სისტემებსა და ქვეყნებში. თავის დროზე რიჩარდსონმა (1984) სცადა გაეანალიზებინა აქ არსებული განსხვავებები, და პოლიტიკური კურსის განსაზღვრის პროცესი ეროვნული ხელწერის ნიშნით განესხვავებინა. კერძოდ, მან პრობლემის ორ განზომილებაში ხედავს შემოგვთავაზა — რა არის პოლიტიკის კურსის განსაზღვრის მთავარი მეთოდი: ა) კონსულტაციები და დირექტივები ზევიდან, თუ ბ) მთავრობების პოლიტიკის ხანგრძლივ დაგეგმვას ახორციელებენ ან, უბრალოდ, ყოველდღიურ მოვლენათა მსვლელობას ემპირიულად. შედეგით და იაპონია მკვლევარმა ისეთი ქვეყნების რიგს მიაკუთვნა, რომლებიც პოლიტიკურ პროცესში კონსულტაციებსაც მიმართავენ და პერსპექტივების გათვალისწინებითაც მოქმედებენ: როგორც შემთხვევაში არსებობს სხვადასხვა ჯგუფებთან კონსულტაციების მემეობით, კონკრეტულ მიზნებსა და პრიორიტეტებზე გამიზნული, განვითარებული ფორმალური მიზნების სისტემა. საპირისპიროდ, ა.შ.შ.-ს პოლიტიკური სისტემა — ძალაუფლების დაყოფის მისი მკაცრად დაცული პრინციპისა და მიუხედავად, რაც პოლიტიკური კურსის მიღებასთან დაკავშირებით, ფართო თანხმობას საჭიროებს — პრობლემებზე წმინდა „სახანძრო“ რეაგირების მაგალითია. ყოველ შემთხვევაში, აქ შეუძლებელია პოლიტიკის რაიმე ხანგრძლივ დაგეგმვაზე საუბარი.

დიდი ბრიტანეთი სხვა შემთხვევის ილუსტრაციაა – დროში როგორ იცვლება პოლიტიკური კურსის თავისებურებანი. ბრიტანულ პოლიტიკურ სისტემაში მკვლევარმა როგორც კონსულტაციებისადმი მიდრეკილება, ასევე პრობლემებზე რეაგირების და არა მათი პროგნოზირების ტენდენცია დაინახა. მიუხედავად ამისა, 1980-იან წლებში, მარგერიტ ტეტჩერის დროს აქ არსებობდა ე.წ. „თავისუფალ ეკონომიკასა და ძლიერ სახელმწიფოზე“ ორიენტირებული გრძელვადიანი სტრატეგია. ამ მიზნებისკენ სწრაფვამ კი კონსულტაციების პრაქტიკის შემცირება და მართვის უფრო მბრძანებლური სტილი მოიტანა, რასაც ბუნებრივია, პრემიერ-მინისტრის ძალაუფლების გაფართოება მოჰყვა. ჯონ მეიჯორი უწინდელ, მართვის უფრო კონსერვატიულ სტილს დაუბრუნდა: მის დროს აღდგა კონსულტაციების პრაქტიკა მთავრობასა და სხვადასხვა საზოგადოებრივ ჯგუფებთან; მაგრამ უკვე ტონი ბლერის დროს, პოლიტიკური მმართველობა კვლავ უფრო ცენტრალიზებული გახდა – სპეციალურ მრჩეველთა როლი გაიზარდა, ხოლო მინისტრთა კაბინეტისა კი შემცირდა.

პოლიტიკის კურსის განსაზღვრის ძირითადი თვისება, მისი ნაციონალური სპეციფიკისა და მიუხედავად, ისაა რომ იგი მნიშვნელოვნად ამცირებს პროცესის მონაწილეთა რაოდენობას. მაშინ როცა პოლიტიკური პროცესის საწყის წერტილში ინტერესთა მრავალ ჯგუფს ეხედეთ, პოლიტიკის განსაზღვრა მაინც „ინსაიდერთა“ საქმეა – ანუ მათი, ვინც „შიშვინია“ (სახელმწიფო ფუნქციონერების, წამყვანი მრჩეველების, პოლიტიკოსების). სწორედ ესაა პროცესის ის „აქტილექსის ქუსლი“, საითაც მიმართვენ ისრებს კრიტიკოსები. მათგან ზოგიერთები ამტკიცებენ, რომ პოლიტიკური კურსის განსაზღვრისას მეტი სმეტად დიდ როლს ასრულებენ ჩინოვნიკები, რომლებიც მთელ პროცესს საკუთარი ინტერესებისთვის იყენებენ; სხვები მიუთითებენ, რომ ამ დროს იმთავითვე გამოირიცხება მწვავე ალტერნატივები, რადგან სახელმწიფო ფუნქციონერები, როგორც წესი, არანაირი რადიკალიზმისკენ არ იხრებიან; ხოლო ნეოკონსერვატიული ტიპის კრიტიკოსებს არ მოსწონთ, როცა პოლიტიკის ფორმირებაში ინტერესთა ბევრი ჯგუფი მონაწილეობს – მათი აზრით, ეს იმას მოასწავებს, რომ პროცესი ამა თუ იმ ცალკეული სექტორის, და არა ფართო სტრატეგიული ინტერესებით განისაზღვრება.

და ბოლოს, არიან კრიტიკოსები, ვინც პირიქით – პოლიტიკური კურსის განსაზღვრის პროცესში „დემოკრატიის დეფიციტს“ ხედავს. ისინი ამტკიცებენ, რომ დემოკრატიულად არჩეულ პოლიტიკოსებს, თუმცა კი თავად არიან პოლიტიკურ პროცესში ჩართულნი, საკმარის ცოტა შესაძლებლობა აქვთ მასში რამდენადმე მნიშვნელოვანი წვლილის შესატანად. დღეს ეს პროცესი იმდენად შრომატევადია, ისეთ პროფესიონალიზმსა და სპეციალურ/დარგობრივ ცოდნას მოითხოვს, რომ დემოკრატიული პოლიტიკის კლასიკური მეთოდებით მისი გაკონტროლება უკვე შეუძლებელი ხდება.

პოლიტიკური კურსის გატარება

იყო დრო, როცა პოლიტიკური კურსის გატარების საკითხებისადმი პოლიტოლოგები დიდ ინტერესს არ ამჟღავნებდნენ: იგულისხმებოდა, რომ ეს თითქმის ავტომატურად ხდება და საერთოდ, არა პოლიტიკის, არამედ ადმინისტრირების პრობლემაა. მას შემდეგ მრავალი რამ შეიცვალა და ისიც კი შეიძლება ითქვას, რომ პოლიტიკურმა მეცნიერებამ სწორედ ამ პრობლემატიკის კვლევის განხრით გადადგა მნიშვნელოვანი ნაბიჯი. 60-იანი წწ. ე.წ. „ფართო საზოგადოების პროგრამამ“ ა.შ.შ.-ში ნათლად წარმოაჩინა, რამდენად შეიძლება პოლიტიკის შედეგები პოლიტიკოსთა თავდაპირველ მიზნებს დაშორდეს. კულის გამოკვლევაში (1976) ის პირობები და პრინციპები მითითებული, რომელთა დროსაც პოლიტიკის კურსის გატარება გვემების შესაბამისად ხდება:

- ◀ ერთიანი და მკაფიოდ მომუშავე ადმინისტრაციული სისტემა, რომელიც გადაწყვეტილებების შესრულების სანდო კონტროლს უზრუნველყოფს;
- ◀ პოლიტიკურ და ადმინისტრაციულ სისტემაში ნორმებისა და წესების ერთიანობა;
- ◀ შესრულების მაღალი დისციპლინა და სრული კონტროლი;
- ◀ ზუსტი ინფორმაცია, სრულყოფილი კომუნიკაცია და მაქსიმალური კოორდინაცია; საკმარისი დრო ადმინისტრაციული რესურსების მობილიზაციისთვის.

რადგან ნებისმიერი ასეთი პირობის უზრუნველყოფა ადვილი არაა (რომ აღარაფერი ვთქვათ ყველაზე ერთად), ნებისმიერ გადაწყვეტილებასა და შესრულებას „შუა უძვეს დიდი მზღვარი“. სრული კონტროლი და დისციპლინა არათუ უბრალოდ არარეალურია, უფრო მეტიც, ზოგჯერ – არასასურველიც. ისინი, ვინც პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს ცხოვრებაში ატარებენ (სახელმწიფო მოხელეები, ადგილობრივი მმართველობის ორგანოების თანამშრომლები, ექიმები, მასწავლებლები, პოლიციელები და ა. შ.), ხშირად პოლიტიკოსებზე უკეთ, ასე ვთქვათ, „ტანით გრძნობენ“, რომელი გადაწყვეტილებები იმუშაებს და რომელი – არა. პოლიტოლოგიაში ერთგვარი ტრადიციაც კი შევიდრდება, გააანალიზონ პრობლემები პრინციპით „ქვევლან ზევით“; აქ ითვლება, რომ პოლიტიკაში ბევრი რამ აღმასრულებელთა გადასაწყვეტია. საწინააღმდეგო პოლუსად, ბუნებრივია, გადაწყვეტილებათა შესრულების გავრცელებული პრაქტიკა გამოდის – „ზევიდან ქვევით“ ექვეორის თანახმად, ანუ ის ტრადიცია, რომელიც აქცენტს ერთგვარონებასა და მკაცრ კონტროლზე აკეთებს.

ოღონდ პრობლემა ისაა, რომ „ქვევლან ზემოთ“ პრინციპი შესრულების დაბალ დისციპლინას მოასწავებს – სიტუაცია, გამომდინარე იქიდან, რომ შემსრულებლები შესაძლოა პირადი, კარიერული ამბიციებით ხელმძღვანელობდნენ. სახელმწიფო მოხელეები და საზოგადოებრივი სამსახურების თანამშრომლები ასეთ შემთხვევებში ამჯობინებენ „ყველაფერი თავისებურად გაიგონ“ და ყურადღება არ მიაქციონ პოლიტიკური გადაწყვეტილებების იმ ასპექტებს, რომლებიც მათ ყთილდღობას ეშუქრება. არსებობს კიდევ ერთი მიდგომა პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შესრულების პრობლემისადმი, სადაც მთავარი ყურადღება ეთმობა არა

პოლიტიკის „შემქმნელებს“, არამედ „მომხმარებლებს“ — საზოგადოებას. ამ თვალსაზრისით, პრობლემა შემდეგ სახეს იღებს: სახელმწიფო მართვის დაბალი დონე (განსაკუთრებით, როცა საქმე საზოგადოებრივ მომსახურებას ეხება) განპირობებულია იმით, რომ მთავრობები მოქმედებენ ბაზრის გარეთ და არსებითად, თუიანთი მომსახურების მონოპოლისტი „მწარმოებლები“ არიან. სახელმწიფო მოხელეები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების თანამდებობის პირები, საზოგადო სექტორის მუშაკები თავს უფლებას აძლევენ სრული დატვირთვით არ იმუშაონ, რადგან კერძო სექტორისგან განსხვავებით, მომხმარებლის დაკმაყოფილების საკითხი მათ არ აწუხებთ.

თანამედროვე სახელმწიფოები ამ პრობლემის გადაწყვეტას იმით ცდილობენ, რომ ე. წ. „ახალი საზოგადოებრივი მართვის“ ტექნოლოგიებს წერგაყენ. ეს ნიშნავს კერძო სექტორისთვის სახელმწიფოს ამა თუ იმ ტრადიციული ფუნქციის გადაცემას პრივატიზაციისა და კონტრაქტების საფუძველზე; ასევე, გამოიყენება კერძო სექტორის მუშაობის სხვა მეთოდებიც, მაგალითად, „ხარისხის შეფასება“, ასე რომ ამ დროს ზოგიერთმა სტრუქტურამ შესაძლოა მოიგოს, ზოგიერთმა კი წააგოს — ზუსტად როგორც ბაზარზე. ყველაზე დიდ ენთუზიაზმს ეს იდეები ახალ ზელანდიაში, დიდ ბრიტანეთში, ა.შ.შ.-სა და სკანდინავიაში იწვევს. ახალი სამოქალაქო მართვის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ ის უფექტურობის უდიდესი პოტენციალის მატარებელია, კრიტიკოსები კი ამბობენ, რომ ეს არსებითად ტრადიციული — საზოგადოების სამსახურისა და მის წინაშე ანგარიშვალდებულების სულისკვეთებით გამსჭვალული სახელმწიფოს დასასრულია.

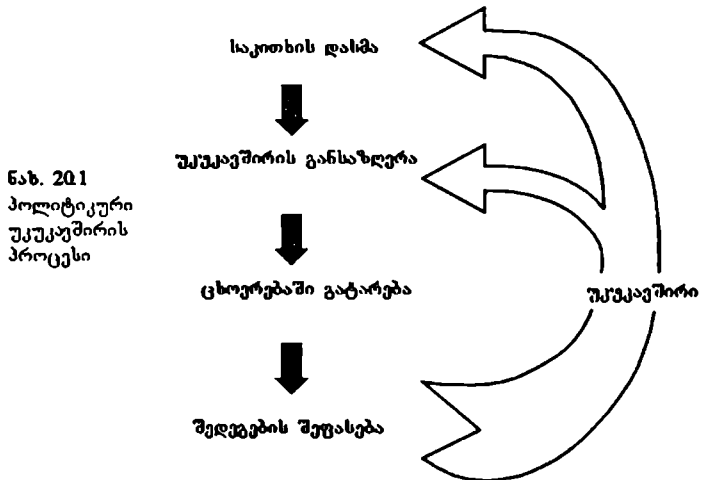
შედგების შეფასება

პოლიტიკური პროცესი შესაბამისი პოლიტიკური პროგრამის შეფასებით მთავრდება. თეორიულად, ამ სტადიაზე იღებენ (ან უნდა იღებდნენ) გადაწყვეტილებებს იმის შესახებ, გააგრძელონ თუ არა მოცემული პროგრამა, შეცვალონ თუ დაამთავრონ. ეს პოლიტიკური პროცესის დასასრულია — იმ გავებით, რომ შეფასების პროცედურებიდან მიღებული ინფორმაცია შესაძლოა, ახალი ციკლის დასაწყისი გახდეს, სადაც ინიცირებული იქნება ახალი პოლიტიკური იდეები და შემუშავდება ახალი პოლიტიკური სტრატეგიები; ამავე დროს, ყოველფე ეს შეიძლება მოქმედი პოლიტიკური პროგრამების დახვეწის ემსახურებოდეს (იხ. ნახ. 2Q I).

შეფასება მნიშვნელოვანია პოლიტიკის კურსის არა მხოლოდ შინაარსობრივი ასპექტებისთვის, არამედ მისი გატარების პროცედურისთვისაც, რადგან ყოველთვის სასარგებლოა ცოდნა, სწორედ იყო თუ არა ორგანიზებული პოლიტიკური პროცესების წინა სტადიები, რამდენად სასარგებლო იყვნენ კონსულტანტები, საიმედო იყო თუ არა კონტროლი პროგრამის შესრულების სტადიაზე. სამწუხაროდ, მთავრობები უხალისოდ გამოყოფენ სახსრებს პოლიტიკური პროცესის ამ ფაზისთვის და ამას ზოგჯერ თავისი საფუძველი გააჩნია. ა.შ.შ.-ში, მაგალითად, პრეზიდენტი კარ-

ტერი თავის დროზე მოითხოვდა, რომ თითოეული ამგვარი პროექტის თაობაზე ბიუჯეტიდან არანაკლებ 1%-ისა მისი შედეგების შეფასებაზე დახარჯულიყო — ეს, რა თქმა უნდა, გაბედული და მნიშვნელოვანი ინიციატივა იყო, მაგრამ პრაქტიკულად მხოლოდ საქალაქების ზრდა მოიტანა, რაიმე საგრძნობი შედეგის გარეშე. მსოფლიო სახელმწიფოებიდან პოლიტიკური პროცესის ამ ფაზას, როგორც ჩანს, სერიოზულად მხოლოდ ისინი ეკიდებიან, რომლებიც საკუთარი პოლიტიკის შორეულ პერსპექტივაში დაგეგმვას ახორციელებენ.

პოლიტიკური გეზის შეფასების პრობლემისადმი ბევრად უფრო დიდ ინტერესს შეკვლევები ამჟღავნებენ: 1960-იანი წლების ბოლოდან მოყოლებული, ამ თემაზე ნაშრომთა უზარმაზარი რაოდენობა დაიბეჭდა, განსაკუთრებით ა.შ.შ.-ში. თეორეტიკოსებს ძირითადად ორი მომენტი აინტერესებდათ ჯერ ერთი, კონკრეტულად რას აკეთებს მთავრობა — როგორ კანონებს ღებულობს, როგორ პროგრამებს ახორციელებს ე.წ. (“შენატანი”) და მეორე — ამას რა შედეგები მოჰყვება („ამონაგები“).

ყველა ამ საკითხში ერთი ნათელი: ძალიან ხშირად პოლიტიკური პროცესების ამონაგები ძირულად განსხვავდება იმ ადამიანების თავდაპირველი მიზნებისგან, ვინც მის სათავეებთან იდგა. ამასთან დაკავშირებული მაგალითი უამრავია. თავის დროზე შემწეობისა და სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა იქითკენ იყო მიმართული, რომ მოსახლეობის უღარიბესი ფენებისათვის ყოფა შემსუბუქებინა და ყველა მოქალაქისთვის საშუალება მიეცა, აქტიურად მიეღო მონაწილეობა საკუთარი საზოგადოების ცხოვრებაში. მაგრამ ეს ყველაფერი დამთვრდა საშუალო კლასების ხარჯზე უზარმაზარი რაოდენობის

ღია მთავრობა: პლუსები და მინუსები

„ღია მთავრობა“ — პოლიტიკური დოქტორინა, რომლის თანახმად, მთავრობის საქმიანობა გამჭვირვალე უნდა იყოს საზოგადოებისთვის, და კრიტიკის შესაძლებლობასაც იძლეოდეს. ასეთ ვითარებას უზრუნველყოფს ინფორმაციის თავისუფალი გატელავ-გამოცემა ერთი მხრივ, სახელმწიფო ორგანოებს შორის, და მეორეს მხრივ, წარმომადგენლობით ინსტიტუტებს, მასმედიასა და მთლიანად საზოგადოებას შორის. მაგრამ ეინაიდან გარკვეული ინფორმაცია შეიძლება დახურულიც იყოს (მაგ., ეროვნული უსაფრთხოების საკითხები) პრაქტიკაში „ღია მთავრობის“ პრინციპი მაინც საზოგადოების მაქსიმალური გათვითსწრაფებისაკენ იხრება.

„ღია მთავრობის“ დადებით მხარეს განეკუთვნება:

< მთავრობის არაკომპეტენტურობასთან, კორუფციასთან თუ თვითნებობასთან ბრძოლა

< საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინება და ელექტორატის პოლიტიკურად მეტი ინფორმირებულობა.

მეორეს მხრივ, მას უარყოფითი ნიშან-თვისებები აქვს:

< შესაძლოა ნეგატიური გავლენა იქონიოს პოლიტიკურ პროცესზე საზოგადოების მხრიდან მუდმივი და ამავე დროს, არაკომპეტენტური ჩარევის გამო.

< არაპოპულარული, თუმცა კი მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილებების განხილვა/მიღების პროცესი გაართულოს.

დეკლასირებული ადამიანების გამოჩენით, რომლებიც, როგორც მიუჩი წერს (1984), „შემწივობებზე სხედან“. თავის მხრივ, ბატლერი, ადონისი და ტრაკერსი (1994) გაერთიანებული სამეფოს მაგალითზე ასახელებენ სახელმწიფო პოლიტიკის წარუმატებლობებისა და შეცდომების მთელ სიას, რაც დაშვებულ იქნა ადგილობრივი მმართველობის ორგანოების ხარჯვით ნაწილზე კონტროლის დაწესებისას: თავისთავად არცთუ ურიგო იღვა ძალზე სერიოზული პრობლემებით დასრულდა, და საქმე სამოქალაქო არეულობამდეც კი მივიდა. სწორედ ამან განაპირობა მარვერიტ ტეტჩერის პოლიტიკური კარიერის დასასრული და პოლიტიკური გეზის ცემა მისი მემკვიდრის, ჯონ მეიჯორის მიერ ანალოგიურად, ტონი ბლერის დროს 1997 წელს საჯარო უნივერსიტეტებში სწავლის გადასახადის შემოღებამ, რომლის მიზანი უმაღლესი განათლების სისტემის გაფართოებისთვის საფუძვლის მოშადადა იყო, იმით დამთავრდა, რომ მრავალი სტუდენტი, განსაკუთრებით ნაკლებად უზრუნველყოფილი ოჯახებიდან, საერთოდ უარს ამბობს უმაღლეს სასწავლებელში ჩაბარებაზე.

ბევრი თვლის, რომ ეს ყველაფერი მაინც კიდევ ერთი დადასტურებაა ღია მთავრობის და საზოგადოების წინაშე მისი ანგარიშვალდებულების სასარგებლოდ: ამონაკები რომ შენატანს ესადაგებოდეს, პოლიტიკური პროცესი „გამჭვირვალე“ უნდა იყოს საზოგადოებრივი კონტროლისთვის — მეტიხსებულად ხშირად, გასაიდუმლოებულობის ფარდა, რომელშიც იგია გახვეული, სინამდვილეში ელემენტარულ არაკომპეტენტურობას ან სულაც, თვითნებობას ფარავს.

პოლიტიკის სისტემური ამოქმედება

ზემოთ პოლიტიკური პროცესი უმეტესად მართვის კატეგორიებით გააანალიზეთ — განვიხილავდით, როგორ ხდება გადაწყვეტილებების მიღება, რა სტადიებს გადის პოლიტიკური პროცესი, რამდენად ეფექტურად და ეფექტიანად “მუშაობდა” თავად პოლიტიკური კურსი. მაგრამ ყოველზე ამის უკან უფრო ღრმა ჰოლიდენტური პრობლემები დგას — ნორმატიული ხასიათის პრობლემები, რომლებიც, თავისთავად, პოლიტიკის არსს უკავშირდება. საუბარი ამ შემთხვევაში არა იმაზე უნდა იყოს, რასაც სახელმწიფო აკეთებს, რამდენადაც იმაზე, რასაც იგი უნდა აკეთებდეს. ცხადია, რომ აქ სულ სხვა საკითხები წარმოიშვება, მაგალითად: რა არის სამართალი, საზოგადოებაში როგორი უნდა იყოს ბალანსი თავისუფლებასა და ძალაუფლებას შორის — ერთი სიტყვით, რა უნდა გავიგოთ როგორც „კარგი საზოგადოება“.

რადგან ამ საკითხებზე უამრავი თვალსაზრისი არსებობს, შესაბამისად, სრულიად განსხვავებული კრიტერიუმები გამოიყენება არსებული პოლიტიკური სისტემების შესაფასებლად. პოლიტოლოგები, ჩვეულებრივ, შემდეგ ოთხ კრიტერიუმს იყენებენ:

- ◀ პოლიტიკური სისტემის შესაძლებლობა, წესრიგი და სტაბილურობა უზრუნველყოს.
- ◀ პოლიტიკური სისტემის როლი საზოგადოების კეთილდღეობის მიღწევაში.
- ◀ სამოქალაქო თავისუფლებები.
- ◀ დემოკრატიული მმართველობა.

სტაბილურობის კრიტერიუმი

სტაბილურობისა და წესრიგის უზრუნველყოფა ტრადიციულად სახელმწიფოს მთავარ ამოცანად ითვლება. თუ არ ჩავთვლით ანარქისტებს, ვისაც სჯერა, რომ თავისუფალი ადამიანები ყოველთვის თვითონ იპოვიან საშუალებებს მოასწესრიგონ საკუთარი თანაცხოვრება, ყველა ფილოსოფოსი და პოლიტიკის თეორეტიკოსი მხოლოდ სახელმწიფოში ხედავდა დაცვას საერთოდ იმ ყველაფრისგან, რაც საზოგადოების სტაბილურ არსებობას ემუქრება. ამ თვალსაზრისით, სახელმწიფოს მთავარი ამოცანა — ყველა თავისი ძალაუფლებრივი რესურსების გამოყენებაა საზოგადოებრივი სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად. ეს, თავის მხრივ, იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს სამუალება უნდა აქონდეს საკუთარი არსებობაც უზრუნველყოს და ამასთანავე — პოლიტიკური სისტემების ფუნქციონირებაც მის შიგნით ამიტომ აქ უპირველესად საუბარი იმაზე უნდა იყოს, რამდენად მყარია პოლიტიკური სისტემა, რამდენად ძლიერია მისი ისტორიული ფესვები; რამდენად დიდი ხანია არსებობს — რადგან ყოველზე ამაზე და მოკიდებული სახელმწიფოს შესაძლებლობა შეაკავოს, ან გადაწყვიტოს საზოგადოებაში

წარმოშობილი კონფლიქტები. ეს უღაუა - განსხუეუბა მხოლოდ პრობლემისადმი მიდგომებშია.

ზოგადად, აქ ორ მიდგომაზეა საუბარი. პირველი სწორედ იმ ლიბერალური რწმენიდან მომდინარეობს, რომ სტაბილური მშართკელობისთვის ფართო და მყარი საზოგადოებრივი თანხმობა აუცილებელი. ამ კონცეფციის მიხედვით, პოლიტიკური რეჟიმი საკუთარ თავს გრძელვადიანი პერსპექტივით მამინ უზრუნველყოფს, როცა ადექტატურად რეაგირებს საზოგადოების მოთხოვნებზე. სისტემური ანალიზის ენით რომ ვთქვათ, ესაა ხელისუფლების უნარი, "შენატანი" და "ამონაგები" შეუსაბამოს ერთმანეთს. ამის უნარი, ტრადიციულად, დასჯელური ლიბერალური დემოკრატიების ყველაზე ძლიერ მხარედ ითულება. ლიბერალური დემოკრატიის ერთზიანსტები ყოველთვის ხაზს უსვამენ, რომ სწორედ საზოგადოებრივი კონსენსუსის არსებობა ანიჭებს რეჟიმს მოქნილობასა და სიმყარეს: იმ მექანიზმებს ქმნის, რომლითაც ძალაუფლებას სახელმწიფოში ისინი ღებულობენ, ეინც კონკურენტული არწვენების პროცესში საზოგადოებების ნდობა მოიპოვებ და კარგეენ ისინი, ეინც საზოგადოების იმედები არ გაამართლა. აქ ლაპარაკია ძლიერ სამოქალაქო საზოგადოებაზე, სადაც მოქალაქეები სხვადასხვა უღუეუებისა და ასოციაციების მეშვეობით, მუდმივ გაულებნას ახდენენ არსებულ ხელისუფლებაზე.

ბეერი თვლის, რომ ლიბერალური დემოკრატიების სწორედ ეს შესაძლებლობა, საკუთარი პოლიტიკური სტაბილურობა უზრუნველყოფს, ხსნის კიდევ იმ ფაქტს, რომ მისი ცალკეული ელემენტები, უპირველესად კი კონკრეტული არწვენები და მრავალპარტიულობა პოსტკომუნისტურმა და განვითარებადმა ქვეყნებმაც მიიღეს. მაგრამ ერთი უნდა გვესმოდეს - პოლიტიკური სტაბილურობის თვალსაზრისით, ნაკლი ლიბერალურ დემოკრატიებსაც აქვთ დესტაბილიზაციის საშიშროებას სწორედ სისტემის ეს მისწრაფება შეიცავს - საზოგადოების ყველა და ყოველგვარ ზემოქმედებაზე მოახდინოს რეაგირება; ჩნდება ილუზიები, რომ პოლიტიკურ სისტემას ძალა შესწევს საერთოდ ყველა მოთხოვნას ადექტატური პასუხი გასცეს. ამიტომაც, სისტემის მოქნილობა მხოლოდ სურვილებისა და შესაძლებლობების განწონასწორებით მიიღწევა. არაეინ კამათობს, რომ სახელმწიფო ყურს უნდა უღებოდეს საზოგადოებას, მაგრამ იმის შესაძლებლობაც უნდა ქონდეს, მკაცრად დაიცავოს ეს თუ ის პოზიცია, თუკი საზოგადოებრივი მოთხოვნები გადაულახავი კონფლიქტის წყაროდ შეიძლება იქცეს.

სწორედ ეს ბოლო მომენტი კონკრეტული ხაზგასმული იყო საპირისპირო, კონსერვატიული პოზიციაში. კონსერვატიული ტიპის მონარქონეები სტაბილურობის საფუძველს იმაში კი არ ხედავენ, როგორ რეაგირებს პოლიტიკური სისტემა გარეგან ზემოქმედებაზე, არამედ იმაში, თუ როგორია ძალაუფლების ავტორიტეტი. ოდესღაც ტომას პობსი ამ საკითხს ერთმნიშვნელოვნად აყენებდა: საზოგადოება ან უპირობოდ აღიარებს სახელმწიფოს აბსოლუტურ ძალაუფლებას, ან მიექანება „ბუნებრივი მდგომარეობისკენ“ - ქაოსსა და ომისკენ ყველას წინააღმდეგო. კონსერვატიზმისთვის ყოველთვის მნიშვნელოვანი იყო, თუ რამდენად განაპირობებს პოლიტიკურ ავტორიტეტს საერთო ღირებულებები და კულტურული ერთიანობის განცდა. ამ გაგებით, სტაბილურობა და წესრიგი სოციალური და კულტურული საზო-

რელატივიზმი
ფოლოსოფიური შეხედულება, რომელიც ობიექტური - „აბსოლუტური“ საზომის არსებობას უარყოფს და ამტკიცებს, რომ „ყველაფერი შეუარდებიოა“, ხოლო ნებისმიერი მსჯელობა აზრს იძენს მხოლოდ საკუთარ კონტექსტთან მიმართებაში. მორალური რელატივიზმი იმას ამტკიცებს, რომ აღძმინი მორალურ არწვენაში თავისუფლია და ამიტომ არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს ქვეყნის ყველადათვის ერთნაირად აუცილებელი ნორმები. რელატივიზმი შექმენებაში - გნოსეოლოგიური რელატივიზმი - ამტკიცებს, რომ სამყაროს შექმენების ყველა შესაძლო საშუალებებს აქვთ არსებობის უფლება და ამით თვად მეცნიერების საფუძველს აყენებს კითხვის ქვეშ. რელატივიზმის კრიტიკოსები მიუთითებენ, რომ იმის მტკიცება, თითქოს სამყაროში ყველაფერი შედარებითა, თუადაც არანაკლებ „შედარებით ჭეშმარიტებას“ წარმოადგენს, და აგრეთვე იმაზეც, რომ იგი საზოგადოების ზეწმირუ საფუძველს ახსუტებს, როცა აღძმინას საკუთარი ცხურების გზაზე ყოველგვარი მკაფიო „საგზაო ნიშნების“ გაწეუტრეებს. თემცა, რელატივიზმის პირდაპირ საწინააღმდეგოდ, დღესდღეობით უნდამენცტალიზმის სხვადასხვა ფორმები გამოიანს.

გადოების ორგანულობის "ბუნებრივ პროდუქტად" წარმოგიდგება: საზოგადოების წევრები აღიარებენ ძალაუფლების ავტორიტეტს და სათუოდ არ ხდებიან მირძველი ტრადიციებისა და დიდი ხნის წინათ ჩამოყალიბებული ინსტიტუტების მნიშვნელობას.

ბოლო დროს ყველა ეს იდეა ნეოკონსერვატორებთან აღორძინდა, რომელთათვისაც მორალური თუ კულტურული რელატივიზმი მიუღებელია და „ტრადიციული“, „ოჯახური“ და „ქრისტიანული“ ღირებულებების აღდგენის გზით სვლისკენ მოუწოდებენ. თორიულად ამ პოზიციის სისუსტე ისაა, რომ ძალაუფლება მასში ყოველთვის ზვეიდან ზორციელდება და არსებითად, საზოგადოების მხრიდან ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე. მაგრამ თუ სტაბილურობას როგორც თვითმიზანს განვიხილავთ, და არაფერს ვამბობთ მთავრობის კონტროლის დემოკრატიულ მექანიზმებზე, ეფექტებთ საზოგადოებრივ სამართლიანობასა და ადამიანის უფლებების დაცვას, სადაა იმის გარანტია, რომ საზოგადოება ტირანიამდე არ დაეცემა?! სხვათა შორის, სადამ ქუსეინს ეკონომიკური სანქციების, სამხედრო თუდასხმების, თუ შიიტური და ქურთული ოპოზიციების აქტიურობის პირობებშიც არ გასჭირვებია რეჟიმის სტაბილურობის შენარჩუნება — ოღონდ ის მას სისტემატური ტერორისა და სასტიკი რეპრესიების გზით ახერხებდა.

საყურადღებოდ...

სოციალური უზრუნველყოფის პრობლემა

ზოგადად სოციალური უზრუნველყოფისა და ასევე, საზოგადოების ეკონომიკურად ჩამორჩენილი ფენების სოციალური დაცვის დასაუღურ დორექტრინას საფუძვლად უდევს ცნება „welfare“, რაც აყუყუბას, კეთილდღეობას, ცხოვრების კმაყოფილებას ნიშნავს. როგორც პოლიტიკური პრინციპი, იგი სოციალური უზრუნველყოფისა თუ მხარდაჭერის სისტემების საფუძველზე, მთელი საზოგადოების ეკონომიკური დაცულობის წარმოდგენებთან ასოცირდება — ყოველფე იმასთან, რასაც „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფო“ ეწოდა.

ამგვარი სისტემების მომზრენი მასში შემდეგ ღირსებებს ზედავენ:

- ◀ იგი ზელს უწყობს ეროვნული ეკონომიკის საერთო ზრდას; სამუშაო ძალა ასეთ საზოგადოებაში ყოველთვის უფრო უზრუნველყოფილი და ნასწყლია.
- ◀ პიროვნების განვითარებას უწყობს ზელს, რადგან ადამიანს აქ სრული გალატაკება არ ემუქრება;
- ◀ საზოგადოების შინაგან ერთიანობას ამყარებს, რადგან ყველამ იცის, რომ საზოგადო სიმდიდრეში მასაც უდევს წილი.

მოწინააღმდეგეები კი მიიჩნევენ, რომ:

- ◀ იგი ადამიანს სახელმწიფოზე დამოკიდებულებას აჩევეს: როდესაც სიღარიბე აღარ ემუქრებათ, ადამიანები ნაკლებს მუშაობენ;
- ◀ გადასახადების ზრდით, იგი ეკონომიკის წინსვლასა და განვითარებას აფერხებს.
- ◀ იგი სიღარიბის მხოლოდ ზედაპირულ გამოვლინებებს ებრძვის, და არა მის ძირეულ მიზეზებს.

იდეა იმის თაობაზე, რომ პოლიტიკური სისტემის შესახებ მსჯელობა იმის მიხედვით შეიძლება, როგორ ვხაზავთ იგი საზოგადოების ეკონომიკურ განვითარებას, ახალი არაა – მაგალითად, თვალნათლივ ეხედუოთ, თუ რამდენად დიდია ეკონომიკური საკითხების როლი ელექტორალურ პროცესებში, სადაც მკაფიოდ იკვეთება შემდეგი კანონზომიერება: ეკონომიკური ზრდის პერიოდში ელექტორატი, როგორც წესი, მოქმედ მთავრობას ირჩევს შემდეგი ვადით, შეფერხების პერიოდებში კი ეს მთავრობა მარცხდება. მთლიანობაშიც ეჭვს არ იწვევს, რომ პოლიტიკური სისტემის წარმატება და მარცხი ყოველთვის პირდაპირაა დაკავშირებული იმასთან, თუ როგორ და რით „უზრუნველყოფს“ იგი საკუთარ მოქალაქეებს. განვითარებადი ქვეყნების მასობრივი სიღარიბე უმწვავესი სოციალური და ეთნიკური წინააღმდეგობებით შემოვივებრუნდა, ასევე საყოველთაო კორუფციით, კონსტიტუციური და წარმომადგენლობითი მართვის თანამედროვე სისტემებზე გადასვლისთვის მინიმალურად აუცილებელი პირობების არარსებობით სსრკ-სა და აღმოსავლეთ ევროპის კომუნისტური რეჟიმების კახი ასევე აიხსნება ცენტრალური დაგეგმვის სისტემის უუნარობით – უზრუნველყო კეთილდღეობის ის დონე, რომელსაც კაპიტალიზტურმა დასავლეთმა მიაღწია. და რაღა თქმა უნდა, სრულებითაც არაა შემთხვევითი ის ფაქტი, რომ განვითარებულმა სამრწევლო ქვეყნებმა ერთდროულად მყარი პოლიტიკური სტაბილურობის მოპოვება შეძლეს და ცხოვრების დონის ყველაზე მაღალ სტანდარტებსაც მიაღწიეს. ამიტომაც მათ, “შესაბამისად” განსხვავებით, პირველ ადგილზე აყენებენ.

გასაგებია, რომ ეკონომიკური აყვავებისკენ მიმავალ გზებზე კამათობდნენ, კამათობენ და კვლავაც იკამათებენ. მთავარი იდეოლოგიური წყალგამყოფი აქ დღესაც კაპიტალიზმსა და სოციალიზმს შორის იყო ვადებელი: პირველს თეორეტიკოსები თავისუფალი ბაზრისა და თავისუფალი კონკურენციის არსებობის გამო ასხამდნენ ხოტბას, მეორეს – ნაციონალიზაციასა და დაგეგმვის სისტემას უქებდნენ; ოღონდ 1981-1991 წწ. აღმოსავლეთ ევროპის რევოლუციების გამარჯვებამან ერთად, ამ დისკუსიამ ყოველგვარი აზრი დაკარგა: თავისუფალი ბაზრის იდეოლოგიამ გაიმარჯვა და ადგილი არ დაუტოვა სოციალიზმის არცერთ ანტისაბაზრო ფორმას. დღეს ყველაზე თავგადაკლულმა სოციალისტებმაც კი მგონი შეიგნეს, რომ მხოლოდ ბაზარი. ან უკიდურეს შემთხვევაში, საბაზრო კონკურენციის ესა თუ ის ფორმა თუდაერთი საიმედო მექანიზმია მატერიალური დოვლათის სწარმოებლად. ოთხედი — „კაპიტალიზმი თუ სოციალიზმი“ შეიცვალა თვითი „როგორი უნდა იყოს კაპიტალიზმი“. ამასთან, საუბარი მხოლოდ იმაზე კი არაა, როგორ ეაწარმოოთ, არამედ იმაზეც, როგორ უნდა გაეანაწილოთ მატერიალური დოვლათი და შესაბამისად, როგორი უნდა იყოს ბაზრისა და სახელმწიფოს ურთიერთობა, რა ფარგლებში შეუძლია სახელმწიფოს და რამდენადა იგი ვალდებული საბაზრო პროდუქტის განაწილება განახორციელოს — საყოველთაო კეთილდღეობის პრინციპის დასაცავად.

ამდენად, როცა პოლიტიკური სისტემების შეფასებას ეკონომიკური კრიტერიუმების საფუძველზე ვუდგებთ, ჩნდება შესაბამისი შეფარდების დილე-

თანასწორობა
 ეს ცნება ადამიანებისადმი ერთნაირ მიდგომას გულისხმობს. მაგრამ არა მათა სხრული ერთგვარუნებისა თუ მსგავსების გამო. პოლიტიკურ ფილოსოფიაში თანასწორობის სხვადასხვა ფორმებზე საუბრობენ: ფორმალური თანასწორობა ნიშნავს ადამიანების თანასწორობას პოლიტიკურ და სამართლებრივ სფეროებში — ანუ, ყველა ადამიანი „თანასწორად იბადება“; თანასწორი შესაძლებლობების ცნება გულისხმობს, რომ ადამიანები ცხოვრებას ერთი და იგივე „სასტარტო პირობებით“ იწყებენ; ეს პრინციპი გარკვეულწილად ამარბლებს კიდევ საზოგადოებრივ უთანასწორობას. რამდენადაც ნორმალურად მიიჩნეეს, რომ ნიჭი და პირობები საზოგადოებაში არათანაბრადაა განაწილებული. და ბოლოს, საუბრობენ შედეგების თანასწორობაზე — რაც თავისთავად ყველაზე საკმათო პრინციპია, რადგან თანასწორობის ეს გაგება შემოსულების, სიმდიდრისა და სხვა საზოგადოებრივი დოვლათის თანაბარ განაწილებას გულისხმობს. მისი მომხრეები დარწმუნებულნი არიან, რომ შედეგების თანასწორობა სამართლიანობას და საზოგადოების შინაგანი მთლიანობის გატკიცებას წყვეის ხელს, მიწინააღმდეგეები კი თვლიან, რომ მას, როგორც საზოგადოებით მანიპულირების საშუალებას, მხოლოდ ზიანის მოტანა თუ შეუძლია.

მოქალაქეობა

ესა ურთოვრთკავშირი
 პიროვნებასა და სახ-
 ელმწიფოს შორის. განმტ-
 კიცებული საერთო უფლე-
 ბა-მოყალეობებით.
 მოქალაქე იმით განსხვადე-
 ბა ქვეშევრდომისგან თუ
 უცხოელისაგან, რომ
 ძირეული უფლებების გამო,
 იგი საკუთარი პოლი-
 ტიკური ერთობისა თუ სახ-
 ელმწიფოს სრულფასოვანი
 წარმომადგენელია. არსე-
 ბობს "უფლებარეი" და
 "მოყალეობარეი"
 მოქალაქეობის ნორმები:
 პირეული
 ლიბერალიზმთანაა
 დაკავშირებული, მეორე კი
 — უფრო სოციალისტური
 თუ კონსერვატიული გაგე-
 ბის გამოძახილია.

მა ეკონომიკურ ზრდასა და სოციალურ სამართლიანობას შორის. ანუ, აქ ერთდროულად საჭიროა ნამცხერის ზომამცეტ ფიქრი და იმაზეც, ეს ნამცხ-
 ვარი როგორ განანაწილოთ. დროთა განმავლობაში, ორი მიდგომა ჩამოყალიბდა: თავისუფალი ბაზრის თორეტკოსები — ვთქვათ, პიეეი და ფრიდმენი ამტკიცებენ, რომ საყოელთო აყეაების მიდწევა მხოლოდ შეუზღუდავი კაპიტალიზმის გზით მიიღწევა. ამ მოდელის მიხედვით, ეკონომიკური ზრდის მამოდრეებულ ძალად გამოდის ყველაფერი ის, რაც ადამიანებს აჯილდოებს გამოჩენილი ინიცატევისთვის და იმაედროულად, სიზარმაცისა და მცონარობისთვის სჯის მათ. სახელმწიფოს ამ დროს უფლე-
 ბა აქებს მხოლოდ საზოგადოების უღარიბესი ფენების მინიმალური სოციალური დახმარების იმ პრინციპით შემოიფარგლოს, რომ „შიშმილით არაჟინ მოკედეს“. თუმცა ასეთი სისტემა აშკარად აღრმეებს სოციალურ უთანასწორობას, მისი თორეტკოსები ამტკიცებენ, რომ საბოლოო ჯამში აქ ყველა გამარჯვებულია — ეკონომიურად ჩამორჩენილი ფენების ჩათვლით რა თქმა უნდა, „ნამცხერის“ მათი ულუფა კლებულობს, მაგრამ რადგან თავად „ნამცხვარი“ სულ უფრო იზრდება, ასე თუ ისე, მაინც მეტი ერგებათ.

საწინააღმდეგო მიდგომას ე.წ. „ინსტიტუციონალურ-გადამანწი-
 ილებელ“, იგეე სოციალ-დემოკრატიულ მოდელში, ეხედათ, რომელიც ამოსაეალ წერტილად საზოგადოებრეი თანასწორობის ზნეობრეი და ეკონომიკური პრინციპის უპირატესობას მიიწნევს. ამ კონცეფციაში მტკიცდება, რომ შეუზღუდავი კონკურენცია არა მხოლოდ ეთიკურად მიუღებელია — არაეფექტურია ეკონომიკური მოსაზრებებითაც. როცა ამოსაეალი წმინდა საბაზრო კრიტერიუმები ხდება, საზოგადოებაში ფართოედება ეკონომიკური არაკეთილდღეობის ზონა, სულ უფრო მეტი ადამიანი მიექანება ფსკერისკენ, რაც მუდამ დანაშაულის ზრდასა და სხვა პრობლემებს მოასწავებს; ხოლო როცა ეკონომიკა სამართლიანობის პრინ-
 ციპზეა ორიენტირებული, საზოგადოებრეი პროდუქტის უფრო გონორული განაწილება ხდება, ყველა მოქალაქეს ერგება საკუთარი წილი და ისინიც მზად არიან საკუთარი წვლილი შეიტანონ საერთო საქმეში. ამ მოდელის მიხედვით, სწორედ ასე შენდება საფუძველი ეკონომიკის ხანგრძლივი და მყარი განვითარებისთვის.

სამოქალაქო უფლებების კრიტერიუმი

იღეა, რომ სახელმწიფოს ყურადღების ცენტრში მისი მოქალაქე უნდა იდგეს, სათაეეს ჯერ კიდევ ძველი საბერძნეთიდან იღებს. ასე მაგალითად, ძვ. წ. აღ. 434წ., პერიკლე აცხადებდა:

...არც ერთი ათენელი არ უგულვებელყოფს სახელმწიფოს, რამეთუ საკუთარ კერიაზე ზრუნავს და ნებისმიერი ჩენგანს, ვინც სულ სხვა საქმით ეჭაშთ ჩენს წილ კურსს, პოლიტიკაზე მართალი აზრი მაინც გაგვაჩნია; ოღონდ იმ კაცს კი, ვისაც საზოგადო საქმე არ აღეღეებს, არათუ უწყინარ, უმაღ

უსარგებლოდ მივიჩნევთ — და თუმცა პოლიტიკას მცირედნი ქმნიან, მათი ნაღვანის საღად განსჯა მრავალს შეეკიდლია.

მოქალაქე — პოლიტიკური საზოგადოების, იგივე სახელმწიფოს წევრია, რომელსაც გარკვეული უფლებები და მოვალეობები აქვს. თავის კლასიკურ გამოკვლევაში თ. მარშალმა (1950) ადამიანის უფლებები სამი კატეგორიის მიხედვით დააჯგუფა: სამოქალაქო უფლებები, პოლიტიკური უფლებები და სოციალური უფლებები. სამოქალაქო უფლებები, მარშალის თანახმად — „ადამიანის თავისუფლებისთვის აუცილებელი უფლებებია“: სიტყვის თავისუფლება, შეკრებების, გადაადგილების, სინდისის; ამათვე მიუკუთვნება ყველა მოქალაქის თანასწორობა კანონის წინაშე და საკუთრების უფლება. სამოქალაქო უფლებები ის უფლებებია, რომლებიც ადამიანის, როგორც სამოქალაქო საზოგადოების წევრის კუთვნილებაა; ეს „ნეგატიური“ უფლებებია იმ გაგებით, რომ სახელმწიფოს ძალუფლებას ზღუდავს. მეორე ჯგუფი — პოლიტიკური უფლებები — ადამიანს საშუალებას აძლევს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მიიღოს მონაწილეობა. ეს უმეტესად საარჩევნო უფლებებია — ხმის უფლება, უფლება აირჩიოს და არჩულ იქნას. უფლებების ეს ჯგუფი გულისხმობს, რომ სახელმწიფოში არსებობს ხმის მიცემის საყოველთაო უფლება, პოლიტიკური თანასწორობა და დემოკრატიული მმართველობა. და ბოლოს, მარშალი ამტკიცებს, რომ მოქალაქეობა გარკვეულ სოციალურ უფლებებსაც გულისხმობს, რომლებიც ადამიანს ამა თუ იმ, თუნდაც მინიმალური სოციალური სტატუსის გარანტიას აძლევს, რათა საშუალება ჰქონდეს როგორც სამოქალაქო, ისე პოლიტიკური უფლებები გამოიყენოს. ამ უფლებებს მან „პოზიტიური“ უწოდა, თუმცა საკმაოდ ზოგადი ფორმით კი დაახასიათა როგორც „ცივილიზებული ცხოვრების უფლება — მოცემულ საზოგადოებაში გაბატონებული სტანდარტების შესაბამისად“.

მოქალაქეობის კონცეფცია ისტორიულად დასაყლეთში იქნა გამოშეყებული, ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ლიბერალური დემოკრატიების პოლიტიკურ კლიმატში სრულიად ორგანულად ჩაქერა. მართალია, მოთავერად ეს სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებებს ქება: დასაყლურ პოლიარქიებში ისინი სრულად უზრუნველყოფილი არიან კონსტიტუციური და წარმომადგენლობითი მართვის ყველა ინსტიტუტით ბეყრად რთულადაა საქმე სოციალურ უფლებებთან დაკავშირებით დასაყლური ტრადიციისთვის ის ნამდვილ განხეთქილების ვაშლად იქცა. ვინაიდან ეს უფლებები საზოგადოებრივი პროდუქტის საფუძელთან გადანაწილებას გულისხმობს საზოგადოების უღარბიანი ფენების სასარგებლოდ, ბეყრი მათ ზედმეტ ფუფუნებად და ეკონომიკისთვის პირდაპირ საშიშროებად აღიქვამს. ასე უყურებდნენ ამ პრობლემას კლასიკური ტიპის ლიბერალები, ასე უყურებენ დღეს მათ „ახალი მემარჯვენეები“.

მოქალაქეობის პრობლემატიკაში არის კიდევ ერთი საკითხი, რომელიც აზრთა დიდ სხვადასხვაობას იწვევს — ეს უფლებებისა და მოვალეობების, პიროვნებისა და საზოგადოების ურთიერთმიმართებაა. 1980-იანი წლებში სწორედ ამის საფუძელზე დაიწყო დისკუსია ლიბერალიზმის და კომუნისტარნიზმის თეორეტიკოსებს შორის. ამ უკანასკნელების წარმომადგენლებმა — ალისტერ მაკინტიარიმა (1981) და მაიკლ სანდელმა (1982) სერიოზულად

უტონომია
სახელმწიფო ინსტიტუტი
თუ უკუთუ ატონომიურად
ითვლება. თუკი მას
დამოუკიდებლობის
გარკვეული ხარისხი
გააჩნია. ზოგჯერ სულაც
არაა აუცილებელი სრულ
დამოუკიდებლობა. და
უტონომიურობის
მისაღწევად
თვითმმართველობის
სათანადო ხარისხიც საკ-
მარისია.

გაკრიტიკეს „ყოველმხრივ თავისუფალი ადამიანის“ იდეა და ამტკიცებდნენ, რომ „უფლებათა პოლიტიკა“ „საყოველთაო კეთილდღეობის პოლიტიკით“ უნდა შეცვლილიყო. მათი აზრით, ლიბერალური ინდივიდუალიზმი „საკუთარ თავს შთანთქავს“ — საზოგადოებაში სუსტდება ტრადიციული კავშირები, იგი სულ უფრო ვახლენილი ხდება, ხლო ადამიანი — სულ უფრო მარტოსული. ამის საწინააღმდეგოდ, ზოგიერთმა არადასავლურმა საზოგადოებამ საკუთარ პოლიტიკურ კულტურაში ბევრად მყარი სოციალური კავშირები შეინარჩუნა, რაც ადამიანს საერთო საქმეში მონაწილეობის ცოცხალ შეგრძნებას აძლევს — თუნდაც იქ უმეტესად არც იყოს გადაწყვეტილი ადამიანის უფლებების პრობლემა ისე, როგორც ეს დასავლეთს ეძმის.

დემოკრატიულობის კრიტერიუმი

ყოველთაე ზემოთქმული მეტ-ნაკლებად მაინც ასახავს პოლიტიკური სისტემის ფუნქციონირების შედეგებს, მაგრამ როცა სისტემის დემოკრატიულობაზე ვსაუბრობთ, შედეგზე კი არ ვფიქრობთ, არამედ პროცესზე — იმაზე, თუ როგორც ხდება გადაწყვეტილებების მიღება. დემოკრატია ძალაუფლების რაც შეიძლება ფართო განაწილებას გულისხმობს საზოგადოებაში; ამ თვალსაზრისით, პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი თითოეული მოქალაქის „პოლიტიკური წონის“ გაზრდა და მისი პირიქული თავისუფლების სფეროს გაფართოება უნდა იყოს. ეს აღიქმებოდა როგორც თვითმიზანი და ასევე, როგორც მიზნისავე მიღწევის საშუალება. ე. ფ. რუსოსა და ჯ. მილისეული დემოკრატიის კლასიკური თეორიებიდან მოყოლებული, პოლიტიკაში თანამონაწილეობას განიხილავდნენ, როგორც პირიქული განვითარებისა და თვითრეალიზების წყაროს. დემოკრატია თავისუფლების არსია, მისი უმთავრესი შემადგენელი: რუსოსავე თქმით, „თავისუფლება — საკუთარი თავის ბატონობას ნიშნავს“.

ოდესღაც დემოკრატია პირდაპირი ხასიათის იყო და ყოველმხრივ სახელმწიფო თვითმმართველობას გულისხმობდა — არ არსებობდა განსხვავება სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის. ათენური დემოკრატია სახალხო კრებების მეშვეობით ხორციელდებოდა, სადაც მოქალაქეებს პოლისის (ქალაქ-სახელმწიფოს) მართვაში პირდაპირი მონაწილეობის საშუალება ჰქონდათ. დემოკრატიის თანამედროვე თეორიები, ცხადია, საკმაოდ დამორდა „დემოკრატიის ოქროს საუკუნეს“. დღეს დემოკრატია ესმით უფრო როგორც საშუალება და არა პოლიტიკის მიზანი. ითვლება, რომ სისტემის დემოკრატიულობას მეტნაკლებად საიმედოდ უზრუნველყოფს წარმომადგენლობითი დემოკრატიის მექანიზმები — საყოველთაო საარჩევნო უფლება, ფართული კენჭისყრა, კონკურენტული არჩევნები. როცა დღეს დემოკრატიაზე ვსაუბრობთ, ვგულისხმობთ, რომ ხალხს საშუალება ეძლევა, ასე ეთქვას „ვივინდარები კინწისკერით გაყაროს“ და შესაბამისად, ხელისუფლებას ლაგამი ამოსდოს და მეტი ამგარიშვალდებულებისაკენ უბიძგოს.

ეს ყველაფერი კი იქამდე დაიყვანება, რასაც შემპეტერმა „ქრჩისყრის უბრალო მანქანა უწოდა“ — „ჭეშმარიტი“ დემოკრატიის თეორეტიკოსები ხომ ხშირად ამბობდნენ, ამგვარი „მანქანის“ გამო ელექტორალური პროცესი უზარო რიტუალამდე დადისო: რამდენიმე წელიწადში ერთხელ ადამიანები ხმას მხოლოდ იმისთვის აძლევენ, რომ პოლიტიკოსთა ერთი ჯგუფი მეორემ შეცვალოს. ერთი სიტყვით, დღეს საზოგადოება არ მართავს: ამის მშვენიერი დამამტკიცებელია ისეთი საყოველთაო მოვლენები, როგორცაა ამომრჩევლების აპათია და ინერტულობა. ლაპარაკიც კი დაიწყო რადიკალური, რევოლუციური ცვლილებების აუცილებლობის შესახებ პოლიტიკაში — რომ სახელმწიფოს ძალაუფლება იმდენად დეცენტრალიზებული უნდა იყოს, საზოგადოებისთვის უფრო „ახლოები“ გახდეს. ყველაფერთან ერთად, კითხვის ქვეშ აყენებენ, აგრეთვე, ერთ-სახელმწიფოს ტრადიციულ კონცეფციას, რადგან თანამედროვე სახელმწიფოს მასშტაბებში პრაქტიკულად შეუძლებელია საზოგადოების თვითმმართველობა პირდაპირი და მუდმივი თანამონაწილეობის უზრუნველყოფით მაგრამ საუბარი უფრო ფართო ამოცანებზეცაა, რაც წმინდა პოლიტიკურ სფეროს სცილდება: თუ დემოკრატიას დღეუკავშირებთ ადამიანის შესაძლებლობებს — საკუთარი ბედის მმართველი იყოს, საზოგადოებაში ეკონომიკური ძალაუფლებაც დემოკრატიზირებული უნდა იქნას — შესაძლოა თვით მუშათა თვითმმართველობისა და მათ მხრიდანვე კონტროლის მექანიზმების მეშვეობით.

ისევე, როგორც სხვა შემთხვევებში, თანამედროვე დემოკრატიის პრობლემატიკა საკუთარ შინაგან დილემებსა და წინააღმდეგობებსაც შეიცავს. მათგან მთავარია: როგორ დაუდგინოთ სათანადო ბალანსი ბალხისმიერ მართვასა და ბალხისთვის მართვას შორის. პოლიტიკური მონაწილეობის იდეას ხომ (და მასთან ერთად პირდაპირი დემოკრატიის იდეასაც) ხშირად აკრიტიკებენ ერთადერთი მიზეზის გამო: მოქალაქეთა მასას არასდროს ექნება არც დრო, არც ცოდნა, არც პოლიტიკური სიმწიფე პოლიტიკაში სრულფასოვანი მონაწილეობისთვის. თავის დროზე სწორედ ამაზე მიუთითებდა პლატონი: პრობლემის გადაწყვეტას იმაში ზედადა, რომ ქვეყანა ყველაზე ღირსეულებმა — მეფე-ფილოსოფოსებმა მართონ. მაგრამ ამ შემთხვევაში ბალხისთვის მართვამ ადვილად შეიძლება განათლებული დესპოტიზმის მსგავსი ფორმა მიიღოს. სხვა დილემა — სათანადო ბალანსი ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის: როგორ უნდა გაკეთდეს, რომ მოქალაქის პოლიტიკური პოზიციების გაძლიერებამ საჯარო ძალაუფლების დასუსტება არ გამოიწვიოს და პირიქით ყოველფე ამის უკან უამრავი პრობლემა იმალება, რომელთა პრაქტიკაში გადაჭრა ძალზე რთულია. მეტიც, მრავალი თეორეტიკოსი თვლის, რომ სწორედ ეს პრობლემა — ინდივიდსა და საზოგადოებას შორის სათანადო ბალანსის საკითხი — სინამდვილეში პოლიტიკური თეორიის ცენტრალური პრობლემაა.

შეჯამება

◀ საჯარო პოლიტიკა სახელისუფლებო ორგანოების კანონიერად მიღებული და გაცხადებული გადაწყვეტილებებისაგან შედგება. პოლიტიკის “კეთება” თავისთავად პროცესია ორი გაგებით: ჯერ ერთი, იგი ურთიერთდაკავშირებულ ქმედებათა ერთობლიობას მოითხოვს, რომლის მეშვეობითაც პოლიტიკური განზრახულობანი პოლიტიკურ შედეგებად იქცევა ხოლმე; და მეორე: პოლიტიკის “კეთებისას”, ყურადღება უპირატესად იმას ექცევა, თუ როგორ იღებს ხელისუფლება ამა თუ იმ გადაწყვეტილებას და ნაკლებად აინტერესებს თავად გადაწყვეტილების არსი.

◀ გადაწყვეტილება თავისებური არჩევანია შესაძლო ვარიანტებს შორის. მის მიღებას ადამიანების რაციონალური ქცევის კატეგორიებით ხსნიან: წინასწარ დასახული მიზნითა თუ რეაქციების ერთობლიობით ცვალებად გარემოებებზე; და ბოლოს, იმ ღირებულებებითა და მრწამსით, რომლებიც ამ გადაწყვეტილებებს მიმღები ადამიანებისთვისაა დამახასიათებელი.

◀ პოლიტიკურ პროცესში ოთხი სტადიის გამოყოფა შეიძლება: პოლიტიკის ინიცირების, ანუ საკითხის დასმის ფაზაში – თავდაპირველი იდეების გამოკვეთა და დღის წესრიგის შემუშავება ხდება; კურსის განსაზღვრის ეტაპზე ზოგადი მოსაზრებები კონკრეტულ და დეტალურ რეკომენდაციებად იქცევა; კურსის ცხოვრებაში გატარების დროს – პოლიტიკური გადაწყვეტილებების რეალური ამოქმედება ხდება; შეფასების სტადიაზე კი მიღებული პოლიტიკური შედეგების კრიტიკული ანალიზის მეშვეობით, სამომავლოდ კურსის კიდევ უფრო დახვეწას ცდილობენ.

◀ საბოლოო ჯამში, პოლიტიკური კურსის შეფასება მხოლოდ იმისდა მიხედვით ხდება, რამდენად სასიკეთო თუ უარყოფით გავლენას მოახდენს იგი მთლიანად საზოგადოების ყოფაზე. საყოველთაო აზრის თანახმად, ნებისმიერი ხელისუფლებისა თუ სისტემის წარმატებულობა იმისდა მიხედვით ფასდება, შეუძლია თუ არა მას სტაბილურობისა და წესრიგის უზრუნველყოფა, მატერიალური კეთილდღეობის მიღწევა, სამოქალაქო უფლებების დაცვა და დემოკრატიული მმართველობის დანერგვა.

◀ თუმცა, პოლიტიკური სისტემების ერთმნიშვნელოვნად შეფასებაც საკმაოდ რთული საქმეა, რადგან თავისთავად სტაბილურობის მიღწევა ან უზრუნველყოფა არა მარტო “ქემოდან” ზეწოლის, არამედ ხელისუფალთა მხრივ “ზემოდან” იძულების გზითაცაა შესაძლებელი; და ასევე, საყოველთაო დოლათის დაგროვებას რაც შეეხება, იგი, შესაძლოა, მისი თანაბრად გადანაწილებისაგან მისწრაფებამ გაზაღდოს სათუო; სამოქალაქო უფლებების ზრდამ შესაძლოა საამოქალაქო პასუხისმგებლობის თუ ერთიანობის განცდა შეასუსტოს, დემოკრატიული მმართველობის უკიდურესმა გერყევებამ კი – პიროვნული თავისუფლება და დამოუკიდებლობა შეზღუდოს.

კითხვები განსასჯელად

- ◀ შეიძლება თუ არა ითქვას, რომ ადამიანები ყოველთვის რაციონალურად და გააზრებულად იღებენ გადაწყვეტილებებს?
- ◀ პოლიტიკურ პროცესში რომელი სტადიაა უმნიშვნელოვანესი და რატომ?
- ◀ არსებობს თუ არა ზნეობრივი ან ეკონომიკური წინაპირობები მეტი საზოგადოებრივი თანასწორობის მისაღწევად?
- ◀ შეიძლება თუ არა ეთქვას, რომ „ადამიანთა უფლებების პოლიტიკა“ „საყოველთაო კეთილდღეობის პოლიტიკას“ უქმნის საფრთხეს?
- ◀ არსებობს თუ არა აშკარა წინააღმდეგობა დემოკრატიასა და თავისუფლებას შორის?
- ◀ განა ხალხმა მართლა უკეთ იცის, რა სჯობს მისთვის?
- ◀ რომელი პოლიტიკური სისტემა უახლოვდება ყველაზე მეტად „იდეალური საზოგადოების“ მოდელს?

დამატებითი საკითხავი

- Bertsch, G., R. Clarke and D. Wood, *Comparing Political Systems: Power and Policy in Three Worlds* (New York: Macmillan, 1992).
- Parsons, W., *Public Policy: Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis* (aldershot: Edward Elgar, 1995).
- Roller, E., *The Performance of Democracies: Political Institutions and Public Policy* (Oxford and New York: Oxford University Press, 2005).

პოლიტიკურ ცნებათა ლექსიკონი

Ancien regime (ფრანგ.) — სიტყვასიტყვით „ძველი წესრიგი“. ამ ტერმინით, ჩვეულებრივ, 1789 წლის საფრანგეთის რევოლუციამდე გაბატონებულ აბსოლუტისტურ რეჟიმებს აღნიშნავენ.

De'etente (ფრანგ.) — სიტყვასიტყვით „განმუხტვა“; მტრულ სახელმწიფოთა შორის დაძაბულობის განმუხტვა იგულისხმება.

Gemeinschaft (გერმ.) — თემი, რომელსაც საფუძვლად ადამიანთა შორის ბუნებრივად დამყარებული ურთიერთობები უდევს.

Gesellschaft (გერმ.) — თანამეგობრობა, საზოგადოება, რომელსაც საფუძვლად შეთანხმებაზე დამყარებული ურთიერთობები უდევს.

Laissez-faire (ფრანგ.) — სახელმწიფოს მიერ ეკონომიკაში ჩაურევლობის პრინციპი.

Noblesse oblige (ფრანგ.) — სიტყვასიტყვით „გვარიშვილობა გვაუბლებს“; ზოგადი გაგებით — პრივილეგირებულთა პასუხისმგებლობა უიბღბო და ნაკლებად უზრუნველყოფილი ადამიანების ბედის გამო.

Volksgeist (გერმ.) — სიტყვა-სიტყვით: „ხალხის სული“; ერის ყველაზე დამახასიათებელი ნიშნები, რომლებიც მის კულტურასა და ენაში ვლინდება.

Welfare (ინგ.) — სიტყვა-სიტყვით: „კეთილდღეობა, აყვავება“; როგორც პოლიტიკური პრინციპი, უკუშინდობა წარმოდგენებს მთელი საზოგადოების ეკონომიკური დაცულობის თაობაზე — მისი სოციალური უზრუნველყოფისა და სოციალური მხარდაჭერის საფუძველზე, ანუ — ყოველგვარი იმას, რასაც „საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფო“ ეწოდება.

აბსოლუტიზმი: შეუზღუდველი მართვის თეორია ან პრაქტიკა, რაც ყველაზე ხშირად აბსოლუტურ მონარქიას გვახსენებს. აბსოლუტისტურ პრინციპს საფუძვლად უფრო მართვის უსაზღვრო უფლებაზე პრეტენზია უძევს, („ღვთითობიერული უფლებანი“) ვიდრე წრეგადასული ძალაუფლების რეალური გამოვლინება.

ადამიანის უფლებები: უფლებები, რომლებიც ადამიანს გააჩნია თუნდაც უკვე იმიტომ, რომ ადამიანად დაიბადა; ანუ იგივე ძირეული და საყოველთაო უფლებები.

ადგილობრივი დემოკრატია: პრინციპი, რომელიც ადგილობრივი ავტონომიურობის იდეებსა და სახალხო წარმომადგენლობითობის მიზნებს აერთიანებს.

ადმინისტრაცია: ეს ტერმინი მრავალი მნიშვნელობით გამოიყენება. შესაძლოა აღნიშნავენ აღმასრულებელი შტოს მაღალი თანამდებობის პირთა ერთობლიობას — მაგალითად, „კლინტონის ადმინისტრაცია“; ზოგადად კი პოლიტიკის კორდინირებისა და აღსრულების პროცესს აღნიშნავს. იგულისხმება, რომ ადმინისტრირება სხვათა დახმარება თუ მომსახურებაა, და ამ გაგებით, ყველა საჯარო მოხელე ადმინისტრაციის ნაწილად მოიაზრება. უფრო კონკრეტული მნიშვნელობით, ადმინისტრაცია ინფორმაციის განკარგვასა და კონტროლის უზრუნველყოფაზე აგებს პასუხს.

ადმინისტრაციული სამართალი: სამართლის დარგი, რომელიც სახელმწიფოებრივი მართვის ჩარჩოებს ადგენს.

„აენგარდულობა“: ლენინური რწმენა, რომ პროლეტარიატს უცილობლად ესაჭიროება წარმართეული ძალა — რევოლუციური ამოცანების მისაღწევად.

ავტარკა: (სიტყვა-სიტყვივით თეოდოსიურიველობა); ჩვეულებრივ, განმარტავს როგორც იმ ქრისტიანულ თვითმპარობას, რომელიც ან კოლონიური დაპყრობების დანდა საერთაშორისო ვაჭრობაზე უარის თქმით მიიღწევა.

ავტონომია: სახელმწიფო ინსტიტუტი თუ გჯუჯო ავტონომიურად ითვლება, თუკი მას დამოუკიდებლობის გარკვეული ხარისხი გააჩნია. ზოგჯერ ხელაღ არაა აუცილებელი სრული დამოუკიდებლობა, და ავტონომიურობის მისაღწევად თვითმმართველობის სათანადო ხარისხიც საკმარისია.

ავტორიტარიზმი: ესაა სახელმწიფოს "ზემოდან მართვის" რწმენა ან პრაქტიკა, სადაც უფლებამოსილება საზოგადოებისგან თანხმობის მიუხედავად ხორციელდება. ამგვარად, ავტორიტარიზმი (Authoritarianism) ხელისუფლების (Authority) კლასიკური გაგებისაგან განსხვავდება: ეს უკანასკნელი ლეგიტიმურობას ემყარება და ამ მნიშვნელობითიგ "ქვემოდან" ხორციელდება. ავტორიტარიზმი რეჟიმში ხელისუფლებისადმი საკუთარ სწრაფვას პიროვნების უფლებებზე მაღლა აყენებს. თუმცა, როგორც წესი, ავტორიტარიზმი ტოტალიტარიზმისაგან მაინც განსხვავდება: სახელმწიფოს "ზემოდან მართვა" — მონარქიული აბსოლიტიზმის, ტრადიციული დიქტატურებისა თუ სამხედრო რეჟიმების დროს — უფრო მეტად ოპიზიციისა და პოლიტიკური თავისუფლების შეზღუდვაში გამოიხატება, ვიდრე რადიკალური საბოლოო მიზნით — მთლიანად წაშლის ზღვარი სახელმწიფოსა და სამოქალაქო საზოგადოებას შორის; ამიტომ ავტორიტარული რეჟიმი გარკვეულ ეკონომიურ, რელიგიურ თუ სხვა სახის თავისუფლებებს ხშირად ეწეება ხოლმე.

აზიური ფასეულობები: ის რაც, საერთაუღოდ, აზიური საზოგადოებების ისტორიული, კულტურული და რელიგიური მემკვიდრეობის ანარქელს ატარებს; აზიური ფასეულობების ყველაზე თვალნათელი მაგალითებია: საზოგადოებრივი თანხმობა, ხელისუფლების პატრიარქალი და ოჯახის კულტი.

აფენური დემოკრატია: პირდაპირი დემოკრატის ფორმა, როცა სახალხო კრებებისა და სახელმწიფო თანამდებობების მართვა ექვემდებარება განაწილებით, ასევე როტაციის გზით ხორციელდება.

ალტრუიზმი: სხვათა ცხოვრებაზე ზრუნვა, რაც საერთო სიეთის გააზრებაზეა დამყარებული.

ანარქია: (სიტყვა-სიტყვივით — მმართველობის გარეშე); ცნება "ანარქია" ხშირად გამოიყენება უარყოფით კონტექსტში — დესტაბილიზაციისა და ქაოსის აღსანიშნავად.

ანარქიზმი: იდეოლოგიური მიმდინარეობა, რომელიც სახელმწიფოს მოსიობას ისახავს მიზნად. მისთვის მიუღებელია პოლიტიკური ხელისუფლების ნებისმიერი გამოყვლინება და საუქმელად თავისუფლებისა და თანასწორობის იდეალები უღვეს.

ანგარიშვალდებულება: საკუთარ ქმედებათა ახსნის ვალდებულება და სხვათა მხრიდან კრიტიკის მიღების მზადყოფნა. იგი მოითხოვს, რომ ნებისმიერი რგოლის უფლება-მოვალეობანი და ფუნქციები იმგვარად განისაზღვროს, შესაძლებელი იყოს ქვემდგომთა საქმიანობის წარმატებით ზედამხედველობა და ობიექტურად შეფასება ზემდგომთა მიერ. ამ გაგებით, ანგარიშვალდებულება მხოლოდ კონსტიტუციონალიზმისა და წესების პატრიარქალის პირობებშია შესაძლებელი.

ანდერკლასი: საზოგადოების ფენები, რომლებიც დაბალი მატერიალური და კულტურული დონის გამო საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების მიღმა აღმოჩნდნენ.

ანოზია: ღირებულებებისა და ნორმების კრიზისი, რომელიც გაუცხოების, მარტოობისა და არსებობის უაზრობით გაჯერებული ურთიერთობების გავრცელებასთანაა დაკავშირებული

„ანტიპარტიული პარტიები“: პარტიები, რომლებიც ტრადიციული პარტიული სისტემის მოშლას ისახავენ მიზნად; პოზიცია, რომელიც პარლამენტში კომპრომისებზე უარის თქმითა და აქცენტების საზოგადოებაში გადატანით გამოიხატება.

ანტიპოლიტიკა: ოფიციალური პოლიტიკითა და პოლიტიკური მექანიზმებით გამაჩვეული იმედაცრეება, გამოხატული სისტემის წინააღმდეგობით

პარტიების მხარდაჭერით ანდა საერთოდ უარის თქმით პოლიტიკურ პროცესებში მონაწილეობაზე.

ანტისემიტისმი: ებრაელების მიმართ მტრობის გამოხატვა. ანტისემიტისმიშმა შესაძლოა რელიგიური, ეკონომიკური ან რასისტული ფორმა მიიღოს.

ანტროპოცენტრიზმი: შეხედულება, რომლის თანახმადაც ადამიანის სასიცოცხლო მოთხოვნილებსა და სურვილებს, როგორც ზნეობრივი, ვერცე ფილოსოფიური თვალსაზრისითაც, უმაერესი მნიშვნელობა ენიჭება; *კოცენტრიზმის* საპირისპირო პოზიცია.

არჩევითი დიქტატურა: კონსტიტუციური დისბალანსი, როცა აღმასრულებელი ხელისუფლება მხოლოდ მოდერნო არჩევნების მოგების აუცილებლობიდან გამომდინარე კონტროლდება.

არჩევნები: არჩევითი თანამდებობების დაკავების საშუალება მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის — ამომრჩევლის — გადაწყვეტილების თანახმად.

ასშილაცია: პროცესი, რომლის დროსაც იმიგრანტი საზოგადოება „მასპინძელი“ საზოგადოების ფასეულობებთან და ცხოვრების წესთან შეწყობით თუ მისდამი ლოიალობის საკუთარ კულტურულ თვითმყოფადობას აკარგავს.

ასოციაცია: ნებაყოფლობითი, წევრთა საერთო ინტერესებისა თუ მიზნების გამომხატველი ორგანიზაცია.

ატომისმი: წარმოდგენა, რომლის თანახმადაც საზოგადოება, უმაერესად, თვითმკმარი ინდივიდებისგან შედგება — მათ მხოლოდ საკუთარი თავის იმედი აქვთ და ერთმანეთს მიმართ მტირედ, ან სულაც არანაირ ვალდებულებას არ გრძნობენ.

აღმასრულებელი ხელისუფლება: ზოგადი გაგებითა აღმასრულებელი ხელისუფლება საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მიღებულ კანონთა აღსრულებასა და შემუშავებული პოლიტიკის გატარებაზე აგებს პასუხს. ხელისუფლების ეს შტო მთაერობის მეთაურით იწყება და ძალღონ სტრუქტურებს, მინისტრებსა და საჯარო მოხელეებს მოიცავს.

ახალი დემოკრატები: რეჟიმები, სადაც დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესი ჯერ არ დამთაერებულა.

„ახალი მემარცხენები“: იდეოლოგიური მოძრაობა, რომელიც ცდილობს სოციალისტური აზრი გამოაცოცხლოს ინდუსტრიალური საზოგადოების რადიკალური კრიტიკის საფუძველზე და დეცენტრალიზაციის აუცილებლობას ქადაგებს.

„ახალი მემარჯვენები“: კონსერვატიული მიმართულების იდეოლოგიური მიმდინარეობა, რომელსაც საფუძველად საბაზრო ინდივიდუალიზმისა და სოციალური ავტორიტარიზმის იდეების სინთეზი უდევს.

ახლებური საზოგადოებრივი მართვა: ეს ტენდენცია კერძო სექტორისათვის დამახასიათებელი მენეჯერული ტექნიკის სამთაერობო სტრუქტურებში დანერგვას უჭერს მხარს, მეორეს მხრე კი — სამთაერობო ფუნქციების კერძო ინსტიტუტებისათვის გადანაწილებას. იგულისხმება, რომ მთაერობა უნდა „შესაჭუობდეს“ (პოლიტიკურ კურსს განსაზღვრავდეს), ხოლო კერძო ინსტიტუტები — „შენიჩებოდნენ“, ანუ — გადაწყვეტილებებს ანხორციელებდნენ. კრიტიკოსების აზრით, ეს ახლებური საზოგადოებრივი მართვა მხოლოდ იმას ქადაგებს, რომ „კერძო — კარგია, საზოგადებრივი — ცუდი“, რაც ძირისძირშივე მცდარი საზრისია.

თვისუფალი ბაზარი: საქონლის გაცემის სისტემა, რომელშიც მოთხოვნისა და შეთავაზების პრინციპები მოქმედებს და ფასწარმოქმნის მექანიზმით რეგულირდება.

ბალკანიზაცია: ამა თუ იმ პოლიტიკური ორგანიზმის ურთიერთდაპირისპირებულ ნაწილებად დახლეწა, რისი მაგალითიც ხშირად გვხვდება ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე.

ბილი უფლებაათა შესახებ (ამერ): კონსტიტუციური დოკუმენტი, რომელიც პირუენების უფლება-მოვალეობებს და, შესაბამისად, სამოქალაქო თვისუფლების სამართლებრივ საზღვრებსაც განსაზღვრავს.

ბიპოლარულობა: საერთაშორისო სისტემის ტენდენცია, დაჯგუფდეს ორი პოლუსის (ძირითადი სამხედრო ბლოკების) ირგვლივ; ამგვარი ორპოლუსიანობა მსოფლიოში წინასწარობასა და სტაბილურობას გულისხმობს.

ბიუროკრატია: (სიტყვა-სიტყვით) — “მოხელეთა მმართველობა”; ყოველდღიურ მეტყველებაში, უაზრო ადმინისტრაციული რუტინის აღმნიშვნელ კნინობით ცნებად იქცა. საზოგადოებრივ მეცნიერებებში ეს ტერმინი უფრო ვიწრო და მიუკერძოებელი გაგებით ხასიათდება და ისეთ განსხვავებულ მოვლენებს აღნიშნავს, როგორცაა არა-არჩევითი მოხელეების საქმიანობა, მთავრობის ადმინისტრაციული მანქანა თუ ორგანიზების გონიერული მოდელი.

ბიპოლიორალიზმი: რწმენა, რომ სოციალური თეორიები მხოლოდ და მხოლოდ დაკვირვებისათვის იმ ხელმისაწვდომ ქცევებზე უნდა აიგოს, რაც ცვლევების აღნუსხვად მონაცემებს იძლევა.

ბონაპარტიზმი: მმართველობის სტილი, როდესაც პიროვნული ლიდერობა კონსერვატიულ ნაციონალიზმთანაა შერწყმული.

„ბუნებოთი არისტოკრატია“: ცნება, რომლის თანახმადაც ნიჭი და საზოგადოებრივი მდგომარეობა ადამიანის თანდაყოლილი თვისებებია და მათი განვითარება თვისურულყოფის გზით შეუძლებელია.

“ბუნებრივი მდგომარეობა“: საზოგადოების ყოფაცხოვრება, რომლისთვისაც უცხო პოლიტიკური ხელისუფლება და პიროვნების შეზღუდვა ნებისმიერი იურიდიული კანონებითაა, მხოლოდ თეორიული მოცემულაა.

ბუნებრივი უფლებები: ადამიანისთვის (განურჩევლად ეროვნებისა და სხე.) “ღვთებოძებული” ძირითადი უფლებები.

ბურჟუაზია: მარქსისტული ტერმინი, რომელიც კაპიტალისტური საზოგადოების მმართველ კლასს, წარმოების საშუალებების მფლობელებს აღნიშნავს.

ბურჟუაზიული იდეოლოგია: მარქსისტული კლიშე, რომლითაც ის იდეები და თეორიები აღინიშნება, თითქოსდა კაპიტალისტური საზოგადოების წინააღმდეგობებს რომ ნიღბავენ და ბურჟუაზიის ინტერესებს ემსახურებიან.

გადანაწილება: საზოგადოებაში მატერიალური უთანასწორობის შემცირება პროგრესული გადასახადების შემოღებისა და სოციალური პროექტების განხორციელების გზით.

გადწყვეტილება: არჩუანის გაყვება რამდენიმე შესაძლო ვარიანტს შორის.

გაულენიანი უმრავლესობის პრინციპი: ცნვის-ყრის სისტემა, როდესაც სხვადასხვა საკითხის გადაწყვეტას სხვადასხვაგვარი უმრავლესობა სჭირდება; როცა ამა თუ იმ სახელმწიფოს “ხმა”, უხეშად რომ უთქვამთ, მისი სიდიდის სათანადო წონის მატარებელია.

გამოხშობა: პროცესი, რომლის მეშვეობითაც ამომრჩეველს შეუძლია არასასურველ დეპუტატს მანდატი შეუჩეროს, პასუხი მოთხოვოს და შეცვალოს კიდევ.

გარდაუვალი ურთოვრებანადგურება: მდგომარეობა, როცა ორ დაპირისპირებულ სახელმწიფოდან თითოეულს მეორის გასანადგურებლად საკმარისი ბირთვული ძალა გააჩნია — იმისდა მიუხედავად, პირველი ვინ გამოიყენებს მას.

გაუცხოება (alienation): „განპიროვნებულობის“ პროცესი ან მდგომარეობა; პიროვნების ჭეშმარიტი და არსებითი ბუნებისაგან განდგომა.

გენდერო: ქალსა და მამაკაცს შორის სოციალურ და კულტურულ სხვაობათა კომპლექსი.

გენოციდი: მასობრივი მკვლელობების, იძულებით გადასახლების, ხელოვნურად დამშვების თუ სტერილიზაციის გზით ხალხის განადგურება ეროვნული, რასობრივი, ეთნიკური ან რელიგიური ნიშნით.

“გერმანიის პრობლემა“: გაერთიანებული გერმანიის გაძლიერებით, ევროპულ სახელმწიფოთა

სისტემაში წარმოქმნილი სტრუქტურული არასტაბილურობა.

გლანსოტ: (რუსული სიტყვაა, “სიმათლის გაცხადებას” ნიშნავს); პოლიტიკური გაგებით განსხვავებულად მოაზროვნებას თუ შედეგად კონტროლის შესუსტება.

გლობალიზაცია: მსოფლიო ურთიერთკავშირების რთული სისტემა, რომლის შედეგად, ერთ რეგიონში მომხდარი მოვლენები და მიღებული პოლიტიკური გადაწყვეტილებები სხვა რეგიონში მცხოვრებ ადამიანებზეც ახდენენ გავლენას.

გლობალური ცნობიერება: გლობალური ურთიერთკავშირების გააზრება; როგორც წესი, ზეერონულ ზნეობრივ პასუხისმგებლობას და უნივერსალისტურ ეთიკაში აისახება.

გონიერი არჩევანი თეორია: პოლიტიკის იმგვარი გაგება, რომ ყოველი პიროვნება საკუთარი ინტერესის გაცნობიერების კარნახით მოქმედებს; იგივე პოლიტიკის “ეკონომიკური” თეორია.

„გუმამე სახელმწიფო: მინიმალური პასუხისმგებლობის მქონე სახელმწიფო, რაც ძირითადად კერძო სექტორის დაცვას გულისხმობს.

დაკვება: ეკონომიკის ორგანიზაციის სისტემა, რომლის მიზანია რესურსების რაციონალური განაწილება მკაფიოდ გამოყოფილი მიზნების შესაბამისად.

დადებით უფლებები: სახელმწიფოსაგან რესურსებისა თუ დახმარების მოთხოვნის უფლება, რაც მის პასუხისმგებლობას ზრდის.

დანაშაული: ეს იმგვარი სამართალდარღვევაა, როცა მოწესრიგებულ და შვიდობიან საზოგადოებრივ თანაარსებობას ექმნება საფრთხე. დამნაშაული, საზოგადო აზრის თანახმად, საკუთარი კერძო გამორჩენისა თუ ენებების კარნახით მოქმედებენ და არა პოლიტიკური თუ ზნეობრივი მოსაზრებებით დაუა იმაზე, ეს პირადი პასუხისმგებლობის საკითხია — ანუ, კონკრეტული პიროვნების დასჯით უნდა დასრულდეს, თუ — ამაში საზოგადოება დამნაშაუე და საზოგადოე-

ბრივი რეფორმებითვე უნდა ვებრძოლოთ მას.

დაწერილი კონსტიტუცია: ქვეყნის უმთავრესი დოკუმენტი, რომელიც სახელისუფლებო ორგანიზაციის შორის უფლებებს, მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობებს ანაწილებს; “უზენაესი” კანონი.

დენიდუსტრალიზაცია: წარმოების ბაზის საერთო შემცირების პროცესი ეკონომიკაში, რაც მძიმე მრეწველობის დაკნინებით გამოიხატება.

დემოკრატია: პოლიტიკური ლიდერი, რომელიც ხალხის გარკვეულ მასას ისტერიული ენთუზიზმის აგორების მეშვეობით აკონტროლებს.

დემოკრატია: (ბერძ.) — “ხალხის მმართველობა”; დემოკრატია, რომელიც პრაქტიკაში სხვადასხვაგვარ ფორმას ღებულობს, გულისხმობს როგორც ფართო მასების მონაწილეობას პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ასევე მთავრობის მუშაობას მთელი საზოგადოების ინტერესების გათვალისწინებით.

დემოკრატიზაცია: დემოკრატიზაცია ავტორიტარიზმიდან ლიბერალურ დემოკრატიაზე გადასვლას გულისხმობს. ამ პროცესის ყველაზე მნიშვნელოვანი თვისება ძირეულ თავისუფლებათა უზრუნველყოფა და კერძოდ — პოლიტიკური უფლებების, საყოველთაო და თავისუფალი არჩევნების გამართვა და (განსაკუთრებით პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში) საბაზრო რეფორმების გატარებაა. დემოკრატიზაცია სამ, ზოგჯერ ურთიერთდამთხვევად პროცესს მოიცავს. პირველი — როცა ძველი რეჟიმი ეზნობა, ამას ჩვეულებრივ, ლეგიტიმურობის დაკარგვა მოჰყვება ხოლმე, რასაც ეკონომიკის დაცემა, არმიისა და პოლიციის ხელისუფლებისაგან განდგომა სდევს თან; მეორე — „დემოკრატიზაცია გადასვლის“ ეტაპს — ახალი, ლიბერალურ-დემოკრატიული სტრუქტურებისა და პროცესების ჩამოყალიბება ახასიათებს; და მესამე — “დემოკრატიული კონსოლიდაცია” უკვე ის ეტაპია, როცა ახალი სტრუქტურები და პროცესები იმდენად მყარად იდგამს ფეხს ელიტისა და მასების შეგნებაში, რომ მათ შეეცლაზე უკვე ფორმალურად წარმოუდგენელია.

დემოკრატიული ცენტრალიზმი: პარტიული ორგანიზაციის ლენინური პრინციპი, რომელიც

ემყარება სასურველ წონასწორობას აზრის თავისუფლებასა და მკაცრად კოორდინირებულ მოქმედებას შორის.

დემოკრატიის უკმარისობა: აღმასრულებელ ორგანოთა არასაკმარისი ანგარიშვალდებულება არჩევითი ინსტიტუტების წინაშე; ანდა პოლიტიკაში სახალხო წარმომადგენლობისათვის არათანაბარი შესაძლებლობების შენარჩუნება.

დეტერმინიზმი: მოძღვრება, რომლის თანახმად, ადამიანთა ქმედება თუ არჩევანი მკაცრად განსაზღვრულია გარეშე ფაქტორებით; ნების თავისუფლების უარყოფას გულისხმობს.

დეპარტამენტალიზმი (დარგობრიობა): ესაა ცენტრიდანული ტენდენცია ბიუროკრატიული სტრუქტურის შიგნით, რომელიც უმთავრესად ამა თუ იმ დეპარტამენტისა და სააგენტოს ვიწრო უწყებრივი ინტერესების დაცვას გულისხმობს. შედეგად, ისინი უკვე ძნელად ემორჩილებიან როგორც პოლიტიკურ კონტროლს, ასევე ზოგად ადმინისტრაციულ დისციპლინას. ამას ასევე, მინისტრთა თუ სხვა დიღინოსანთა “მუნდირის დაცვის” ტაქტიკაზე გადასვლაც შეიძლება მოაყვეს.

დეცენტრალიზაცია: უმაღლესი სახელმწიფო ორგანოებიდან ძალაუფლებისა და პასუხისმგებლობების დელეგირების გზით ადგილობრივი ავტონომიის გაფართოება.

დიალექტიკა – წინააღმდეგობათა ჭიდილი, რომლის შედეგი – განვითარების უფრო მაღალ საფეხურზე გადასვლაა.

დიალექტიკური მატერიალიზმი: მარქსიზმის სახეობა, რომელიც მკაცრი დეტერმინიზმით ხასიათდება. ორთოდოქსურ კომუნიტურ ქვეყნებში, სახელმწიფო დონეზე თითქმის ოფიციალურ ფილოსოფიად იყო გამოცხადებული.

დიასპორა: (ებრ.) – გაბნეუა. ანუ – ხალხის ძალით გადასახლებას, გაფანტვას ნიშნავს. თემცა, დღესდღეობით ეს ტერმინი იმ მიგრანტ საზოგადოებებთან მიმართებაშიც გამოიყენება, რომელნიც ამ პროცესის შედეგად წარმოიშვნენ.

დისკურსი: სიტყვიერი ურთიერთობა ადამიანთა შორის; მსჯელობა, საუბარი. კომუნიკაცია; დისკურსი შესაძლოა, ძალისმიერი ურთიერთობების გამოუქმნადაც იქცეს.

დიქტატურა: დიქტატურა, ვიწრო გაგებით მმართველობის იმგვარი ფორმაა, როდესაც აბსოლუტური ძალაუფლება ერთი პიროვნების ხელშია თავმოყრილი. და ამ გაგებით, დიქტატურა ავტოკრატიის სისონიშია.

დღის წესრიგის განსაზღვრა: პოლიტიკური კამათის გარკვეულ ჩარჩოებში მოქცევის შესაძლებლობა და განსახილველ საკითხთა თანმიმდევრობის დადგენა – მათი აქტუალობიდან გამომდინარე.

დვლიტარიზმი: თეორია ან პრაქტიკა, რომელსაც საფუძვლად თანასწორობისადმი სრულყოფილი უდევს; რწმენა იმისა, რომ თანასწორობა ძირითადი პოლიტიკური პრინციპია.

ფეროკომუნიზმი: კომუნიზმის “შერბილებული” ფორმა, რომელიც მარქსიზმის ლიბერალურ-დემოკრატიული პრინციპებით “გაზუბავს” ისახეულა მიზნად.

ფეროსტატიციზმი: ფეროპასთან შემდგომი ინტეგრაციის წინააღმდეგობა – ძირითადად, დამოუკიდებლობასა და ეროვნულ თვით-მყოფადობაზე აქცენტირებით

ფეროცენტრალიზმი: კულტურის თვალსაზრისით მიკრძობული მიდგომა, რომლის თანახმადაც ევროპული თუ ზოგადად, დასავლური იდეები, ფასეულობები და დოქტრინები იმთავითვე “ჭეშმარიტად” მიიჩნევა.

ეთნიკური ნაციონალიზმი: ნაციონალიზმის ფორმა, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ეთნიკურ გამორჩეულობას ანიჭებს და ყოველნაირად ცდილობს მის შენარჩუნებას.

ეთნიკური ჯგუფი: საერთო ისტორიული და კულტურული "მეობის" მქონე ადამიანთა ჯგუფი, რასაც საერთო წარმომავლობის რწმენა უდევს საფუძვლად.

ეთნოცენტრიზმი: საკუთარ კულტურაში არსებული შხა ღირებულებებისა და თეორიების მორგება სხვა საზოგადოებრივ ჯგუფებსა თუ ეთნოსებზე. ეთნოცენტრიზმი თავისთავად, მიკროძობასა თუ მრუდ ხედვას გულისხმობს.

ამ ცნებაში ორი მხარე შეიძლება გამოეყოთ: უპირველესად, ესაა რწმენა, რომ „საკუთარი“ ეთნიკური ჯგუფი, „საკუთარი“ ხალხი ყოველთვის სხვებზე უეთესი და უფრო სრულყოფილია; ასეთი რწმენა, როგორც წესი, აბსოლუტურად შეუვადლია და რაღაც გაგებით რასიზმს უახლოვდება. მეორე, „ეთნოცენტრიზმი“ აღნიშნავს ცნობიერების თვისებას — სხვა ჯგუფებისა და ხალხების მოქმედება და გადაწყვეტილებები საკუთარი კულტურის ღირებულებებისა და ტრადიციების პრიზმიდან შეაფასოს. ხანდახან ამგვარი წარმოდგენა ქვეცნობიერის დონეზე მოქმედებს, რაც ხელს უშლის ადამიანს რეალურად არსებული განსხვავებები გააცნობიეროს ადამიანებს, ეთნოსებსა და კულტურებს შორის.

ეკოლოგია: მეცნიერება, რომელიც ცოცხალი ორგანიზმების გარემოსთან ურთიერთობას, ბუნების შინაგან კავშირებს სწულობს. მისი ყურადღების ცენტრშია ურთიერთობათა ის სისტემა, რაც დედამიწაზე სიცოცხლეს უზრუნველყოფს.

ეკოლოგიზმი: იდეოლოგია, რომლის საფუძველია მოსაზრება, რომ ადამიანი ბუნების ნაწილია, ხოლო გარემო სამყაროს მდგომარეობის პრობლემა ადამიანის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების საჭიროებაზე მალდა დგას.

ეკონომიკური ლიბერალიზმი: კონცეფცია, რომლის თანახმად, თავისუფალი ბაზარი ის თვითრეგულირებადი მექანიზმია, რომელსაც თავად შეუძლია უზრუნველყოს თანაბარი შესაძლებლობები და ეკონომიკური კეთილდღეობა ყველასთვის.

ეკონომიკური დამოუკიდებლობა: სრული გველენა, რასაც სახელმწიფო მის ფარგლებში მიმდინარე ეკონომიკურ ცხოვრებაზე ახორციელებს —

ფისკალური და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის, ვაჭრობისა თუ ფულის მასის ბრუნვის კონტროლის ჩათვლით.

„ეკონომიკური ადამიანაჲ: ადამიანის ბუნების ასახსნელად მოწოდებული ერთ-ერთი მოდელი, რომელიც აქცენტს ინდივიდის ეგოისტურ მისწრაფებაზე აკეთებს — დაიკმაყოფილოს საკუთარი მოთხოვნილებები; ითვლება, რომ ინდივიდი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სწორედ „სარგებელაიანობის“ ცნებას ანიჭებს.

ეკონომიკური გლობალიზაცია: ზე-ეროვნული წარმოებისა და კაპიტალის დაუბრკოლებელი მოძრაობის შეშვეობით, ეროვნული ეკონომიკების გაერთიანება „უსაზღვრებო“, გლობალური ეკონომიკის ფარგლებში.

ეკოცენტრიზმი: თეორია, რომელიც ეკოლოგიური ბალანსის შენარჩუნებას უფრო მალდა აყენებს, ვიდრე ადამიანის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას.

ექსანსიონიზმი: სამხედრო აგრესიის პოლიტიკა ტერიტორიის გაფართოებისთვის.

ელექტორალური კოლფია: არაპირდაპირი არჩევნების მექანიზმი; პარტიულ და სახელმწიფო თანამდებობებისთვის კანდიდატების შერჩევაზე პასუხისმგებელ ამომრჩეველთა ჯგუფი.

ელიტა: უმცირესობა, რომელიც კანონიერ საფუძველზე ან მის გარეშე დაუფლდა ძალაუფლებას, სიმდიდრესა თუ პრევილენციებს.

ელიტიზმი: პრინციპი, რომლის თანახმად ხელისუფლების სათავეში ელიტა უნდა იდგეს, ან ამ პრინციპის პრაქტიკული განხორციელება.

ემპირიზმი: მოძღვრება, რომლის თანახმად, გამოცდილება ერთადერთი შესაძლო გზაა ცოდნისკენ და ამიტომ ყველა ჰიპოთეზა თუ თეორია ექსპერიმენტულ ან გამოცდილების გზით უნდა შემოწმდეს.

ემპირიული: დაკვირვებასა და ექსპერიმენტზე დაყრდნობილი; ემპირიული ცოდნის წყაროებად

შეგრძნებები და გამოცდილება გამოიყენება.

ენჯაირონმენტალიზმი: ბუნების დაცვის და შენახვის იდეა ადამიანის სასიკეთოდ; ამითი განსხვავდება ენჯაირონმენტალიზმი ეკოლოგიზმისგან.

ერის თვითგამორკვევის უფლება: პრინციპი, რომლის თანახმადაც ერი — სუვერენული ერთიანობაა; თვითგამორკვევა კი როგორც ეროვნულ დამოუკიდებლობას, ასევე დემოკრატიულ მმართველობასაც გულისხმობს.

ეტატიზმი: მოსაზრება, რომ სახელმწიფოს ჩარევა პოლიტიკური პრობლემების გადაწყვეტის და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტიმულირების ოპტიმალური საშუალებაა.

ეთნიკური წმენდა: „უცხო“ ხალხთა იძულებით გადასახლება ან განადგურება; ხშირად იხმარება უფრო მძაფრი ტერმინის — „გენოციდის“ მაგიერ.

ეთნიკური ნაციონალიზმი: ეთნოსისადმი მიკუთვნებულობისა და ამგვარი „შეობის“ შენარჩუნების მოთხოვნიდან გამომდინარე ნაციონალიზმი.

ეთნიკურობა: ადამიანის გარკვეულ კულტურულ ჯგუფებთან ან, შესაძლოა, საცხოვრებელ ადგილთან მიკუთვნება; კომპლექსური ცნება, რომელსაც უფრო კულტურული ქვეტექსტი აქვს, ვიდრე რასობრივი.

ერი: ადამიანთა ერთიანობა, რომელსაც ერთიანი კულტურული მემკვიდრეობა „ადუღაბებს“ და საკუთარ თავს ისტორიულად ჩამოყალიბებულ პოლიტიკურ გაერთიანებად აცნობიერებს.

ერი-სახელმწიფო: საერთო მოქალაქეობისა და ეროვნების მყარი შეგრძნებით შეკრული დამოუკიდებელი პოლიტიკური გაერთიანება, რომლის პრინციპია — „ერთი ერი — ერთი სახელმწიფო“.

ექსანსიონიზმი: ტერიტორიული გაფართოების მიზნით განხორციელებული სამხედრო აგრესია.

ვეტოს უფლება: ამა თუ იმ გადაწყვეტილებისა თუ ქმედების ბლოკირების კანონიერი უფლება.

„ვეფხვების“ გეოზომია: სწრაფად განვითარებადი და ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკის მოდელი; დამახასიათებელია იაპონიის, სამხრეთ კორეის, სინგაპურისა და ტაივანისთვის.

ზემპლური სახელმწიფო: სახელმწიფო, რომელსაც მის ნებისმიერ პოტენციურ მეტრქმესთან შედარებით, გაცილებით დიდი ძალა გააჩნია.

ზენაციონალიზმი: ტრანსნაციონალური ან საერთაშორისო იურისდიქციის მქონე ინსტიტუტების შესაძლებლობა, ნებისმიერი ერი-სახელმწიფო საკუთარ ნებას დაუმორჩილონ.

ზესახელმწიფო: ჩვეულებრივ, მძლავრ სახელმწიფოზე უფრო გავლენიანი ქვეყანა, რომელსაც გლობალური ინტერესები, დიდი სამხედრო პოტენციალი და საკუთარი იდეოლოგიური უპირატესობის რწმენა ახასიათებს.

ზეტერიტორიულობა: ტრადიციული გეოგრაფიის გადააზრება, რაც სახელმწიფო საზღვრების მნიშვნელობის დაკნინებამ, „მანძილის შემცირებამ“ და საერთოდ, პლანეტის „დაპატარავებამ“ მოიტანა.

ზეწოლის უკუუფო: ადამიანთა გაერთიანება, რომლის მიზანია პოლიტიკაზე ან ხელისუფლების ცალკულ ქმედებებზე გავლენის მოხდენა.

ზოგადი კანონი: ჩვეულებასა და პრეცედენტზე დამყარებული კანონი, რომელიც, სუარაუდოდ, ყველასთვის სუალდებულა.

თავისთავადობა (exceptionalism): პოლიტიკური სისტემის ის თვისებები, რომელიც მხოლოდ მისთვისაა დამახასიათებელი და უფრო ფართო კატეგორიების გამოყენებას ზღუდავს.

თავისუფლება: საკუთარი ნებასურვილის მიხედვით აზროვნებისა და მოქმედების შესაძლებლობა; თავისუფლება გაგებულია, როგორც ვარდღან ჩაურევლობა (ნუბატიური თავისუფლება) ან როგო-

რე პიროვნების თვითრეალიზაცია (პოზიტიური თავისუფლება).

თავისუფალი ვაჭრობა: საეჭრო ურთიერთობების სისტემა, რომლის დროსაც სახელმწიფო ტარიფებსა და პროტექციონიზმის ნებისმიერ სხვა ფორმებზე ამბობენ უარს.

თავისუფალი ბაზარი: შეუფერხებელი საბაზრო კონკურენციის პრინციპი, რომელშიც სახელმწიფო არ ერევა.

თავისუფალი პრესა: როგორც წესი, კერძო მფლობელობაში მყოფი გაზეთები თუ ზოგადად სხვა მედია-საშუალებები, რომლებიც ცენზურისა და სახელმწიფო ჩარევისაგან თავისუფალნი არიან.

თავნობა: მზადყოფნა, რომ ადამიანებს ზნეობრივი არჩევანის უფლება შეუზღუდავად მიენიჭოს; ამავე დროს, მყარი ღირებულებების უარყოფას გულისხმობს.

„თამამი ხელისუფლება“: ასე, ჩვეულებრივ, იმგვარ ხელისუფლებას ახასიათებენ, რომელიც ეკონომიკასა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიური ჩარევის მიმდევარია.

თანაარსებობა: ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემებისათვის დამახასიათებელი იმგვარი ვითარება, როცა პრეზიდენტს ოპოზიციური პარტიისა თუ პარტიების კონტროლქვეშ მყოფ მთავრობასთან და საკანონმდებლო ორგანოსთან უწყვეს თანამშრომლობა.

თანამშრომლობა: ერთობლივი ქმედება; მიზნის მიღწევა კოლექტიური ძალისხმევით შედეგად.

თანდაყოლილი უფლებანი: ადამიანისათვის უპირობად, „ღვთიებობებელი“, ხელშეუხებელი უფლებები.

თანხედომის თეორია: ამ თეორიის თანახმად, ზოგადი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ფაქტორების კარნახით, საბოლოო ჯამში, კაპიტალისტური და სოციალისტური სახელმწიფოები სულ უფრო მეტად დაემსგავსებიან ერთმანეთს.

თანხმობა (consent) – დასტური ან ნებართვა; პოლიტიკაში, ჩვეულებრივ, სახელმწიფოს მართვის უფლების მინიჭებას ნიშნავს.

თემი (კომუნა): კოლექტივი, რომელშიც ძლიერია შიდა კავშირები, მეგობრობის, ერთგულებისა და მუგალეობის მოთხოვნები.

თეორია: ემპირიულ მონაცემთა სისტემური განმარტება, როგორც წესი (პიპოტენზისაგან განსხვავებით) სარწმუნო წყაროს სახით მწოდებელი.

თეოკრატია: (სიტყვა-სიტყვით – “ღვთის მმართველობა”). ესაა პრინციპი, რომლის მიხედვითაც სასულიერო ხელისუფლება საეროზე მაღლა უნდა იდგეს. ამგვარად, თეოკრატია ის რეჟიმი, სადაც სახელისუფლებო თანამდებობები იმისდა მიხედვით ნაწილდება, თუ რა ადგილი უკავია პიროვნებას სასულიერო იერარქიაში; საერო (სეკულარულ) სახელმწიფოში კი პოლიტიკური და სასულიერო თანამდებობები მკვეთრადაა გამიჯნული. თეოკრატული მმართველობის ფორმა ორი თვალსაზრისითაა არალიბერალური – უპირველესად, იგი არ ცნობს ზღვარს კრძალს და საზოგადოებრივ სფეროებს შორის, ხოლო რელიგიურ კანონებსა და დოგმებს როგორც პირად, ასევე პოლიტიკურ ცხოვრებაშიც წარმართველად მიიჩნევენ; მეორეც, იგი პრაქტიკულად უსაზღვრო ძალაუფლებას ანიჭებს პოლიტიკურ ხელისუფლებას, რამდენადაც მიწიერი ძალაუფლებას სულიერი სიბრძნიდან ნასაზრდოებად სახავს და მის საზოგადოებრივ თანხმობაზე დაფუძნებას თუ მხოლოდ კონსტიტუციურ ჩარჩოებში მოქცევას გამორიცხავს.

თორიზმი (Toryism): კონსერვატივიზმის დოქტრინა, რომლისთვისაც იერარქიის რწმენა, ტრადიციის მნიშვნელობა, მუგალეობისა და ორგანიციზმის მხარდაჭერაა დამახასიათებელი.

თვითნობა: მორალური გადაწყვეტილების სრულიად დამოუკიდებლად მიღების სურვილი; დადგენილი ღირებულებებისაგან თავისუფლების მოთხოვნა.

თრიაბალიზმი: გვეფუერი ქცევა, რომელიც შინაგანი დახშულობით ხასიათდება; ჩვეულებრივ, თან

სდევს მტრობა სხვა აჯუფების მიმართ.

თოფოსნობა (უორლორდინიზმი): მდგომარეობა, რომლის დროსაც სუვერენული სახელმწიფოს აზარსებობის პირობებში, ადგილობრივი შეიარაღებული დაჯგუფებები გაუთავებლად იბრძვიან ძალაუფლებისათვის.

იდეალიზმი: შეხედულება პოლიტიკაზე, რომლისთვისაც საერთაშორისო ურთიერთობების უთიკისა და იდეალებისადმი განსაკუთრებული ყურადღებაა დამახასიათებელი; ფილოსოფიური გაგებით, იდეალიზმი არის მოძღვრება, რომლის თანახმად, იდეები უფრო რეალურია, ვიდრე თავად მატერიალური სამყარო.

იდეალური ტიპი: წარმოსახვითი კონსტრუქცია, რომელიც საშუალებას იძლევა სამყაროს უკიდურესად რთული მოვლენებიდან მაქსიმალური აზრი გამოიტანოს, გამოვლინოს მათი საეთოლოგიური ბირთვი.

იდეოლოგია: მეტნაკლებად ერთნაირი და შინაგანად მწყობრი იდეების ნაკრები, რომელიც ორგანიზებული პოლიტიკური ქმედებების საფუძვლად გამოიყენება.

იზოლაციონიზმი: საერთაშორისო საქმეებში ჩაურეელობის სახელმწიფო პოლიტიკა, კერძოდ, მისწრაფება, თავი აარიდონ პოლიტიკურ ან სამხედრო ვალდებულებებს სხვა ქვეყნების მიმართ.

იმპინქტი: თანამდებობის პირის გადაყენების ოფიციალური პროცედურა, პიროვნული თუ პროფესიული გადაცდომის მოტყობი.

იმპერიალიზმი: სახელმწიფოს პოლიტიკა, საკუთარი ძალაუფლება გააერყელოს კუთვნილი ტერიტორიის მიღმა; იმპერიალიზმი, ის იდეოლოგიაც შეიძლება იყოს, რომელიც სამხედრო ექსპანსიის ამართლებს.

ინდივენსაცია (შეთვისება): პროცესი, რომლის შედეგადაც უცხოური ნაწარმი თუ ცხოვრების წესი გათაყისდება ადგილობრივ მოთხოვნილებებსა თუ გარემოებებზე მოვრების გზით.

ინდივიდუალიზმი: პრინციპი, რომელიც ადამიანის ინტერესების უზენაესობას ამტკიცებს ნებისმიერი აჯუფის ან კოლექტივის წინაშე.

ინდუსტრიალიზაცია: ეკონომიური თეორია ან პრაქტიკა, რომელიც სრულმასშტაბიან ქარხნულ წარმოებასა და კაპიტალის უსასრულო დაგროვებას ეფუძნება.

ინიცირება: რეფერენდუმის ერთ-ერთი სახეობა, როდესაც საზოგადოებას შეუძლია საკანონმდებლო ინიციატივით გამოვიდეს.

ინკუმენტალიზმი: ესაა თეორია, რომლის თანახმად, გადაწყვეტილებები არა წინასწარი გამოკვითი მიზნის შესაბამისად, არამედ ცვალებადი ვითარებების კვალდაკვალ მიიღება.

ინსტიტუციური რასიზმი: რასიზმის ის ფორმა, რომელიც გარკვეულ კულტურებსა თუ პოლიტიკურ ინსტიტუტებშია გაბატონებული და ფაქტიურად, პიროვნული რასიზმის ერთგვარ სახესხეობას წარმოადგენს.

ინტერესთა აჯუფი - იხ. ზეწოლის აჯუფი.

ინტერესი: პიროვნებისა თუ აჯუფის სარგებელი; უბრალო სურვილისაგან განსხვავებით, მას ობიექტური ანუ "რეალური" საფუძველი გააჩნია.

ინტერვენციონიზმი: ხელისუფლების პოლიტიკა, მიმართული ეკონომიკის მაქსიმალურად კონტროლირებისა და მართვისაკენ; უფრო ზოგადი გაგებით, "სხვის საქმეში" ჩარევის პოლიტიკა.

ისტორიული მატერიალიზმი: მარქსისტული კონცეფცია, რომლის თანახმად, ეკონომიკა და საერთოდ, მატერიალური პირობები სამართლებრივ სისტემას, პოლიტიკურ ცხოვრებას, კულტურასა და საზოგადოების ცხოვრების სხვა ასპექტებს განსაზღვრავს.

კაბინეტი: წამყვან მინისტრთა მუდმივი საკრებულო, რომელსაც აღმასრულებელი ხელისუფლების პირველი პირი თავმჯდომარეობს. კაბინეტი, შესაძლოა, კიდევ წარმართედეს პოლიტიკას, ანდა მხოლოდ სათათბირო ორგანოს ფუნქციებით იყარგლებოდეს.

კაბინეტური მთავრობა: სახელმწიფო მართვის სისტემა, რომლის დროს მინისტრთა კაბინეტს განსაკუთრებული აღმასრულებელი ძალაუფლება ენიჭება; კაბინეტი ყველა წევრს გადაწყვეტილებების მიღებისას (თუორიულად მაინც) თანაბარი ხმა აქვს და ისინი პოლიტიკურ პასუხისმგებლობასაც იწაილებენ.

კანონის მმართველობა: პრინციპი, რომლის თანახმად, საზოგადოებას კანონი უნდა მართავდეს და რომ სამართალი უნდა აწესებდეს ჩარჩოებს, რომელთაც ადამიანის ქმედება ვერ გასცდება.

კანონმდებლობა: სახელმწიფოს მთელ პოლიტიკურ სურცეში გამოყენებულ საჯარო და სხვაღმებულო წესთა ერთობლიობა.

კანონპროექტი: კანონშემოქმედებითი წინადადება, წარმოდგენილი კანონის ფორმით; როცა კანონპროექტს იღებენ, იგი კანონი ხდება.

კაპიტალიზმი: საბაზრო პრინციპებსა და წარმოების საშუალებების კერძო საკუთრებაზე დამყარებული საქონლის წარმოების სისტემა.

კენსინგტონი: ჯ. კენსის მიერ შემუშავებული მოძღვრება სახელმწიფოს როლის შესახებ ეკონომიკის მართვაში ან იმგვარი პოლიტიკური კურსის, რომელიც ამ მოძღვრებას ეყარება და რომლის მიზანია მართვის მეთოდებით სრული დასაქმების მიღწევა.

კეთილდღეობის სახელმწიფო: სახელმწიფო, რომელიც უპირველეს ყოვლისა მოქალაქეთა სოციალურ კეთილდღეობაზე კისრულობს პასუხისმგებლობას და უმთავრეს საზრუნავად სოციალური უსაფრთხოების, ჯანდაცვის, განათლების და სხვა მსგავს სფეროებს მიიჩნევს (რაც სხვადასხვა საზოგადოებაში სხვადასხვაგვარად ვლინდება).

კვანგო (იგივე მბაქო): „კვაზიატეონომიური (ეითომდამოუკიდებელი) არასამთავრობო ორგანიზაცია“. ნებისმიერი ორგანიზაცია, რომელიც სამთავრობო ფუნქციებს ასრულებს და არა აარსებული პოლიტიკოსებითა და სახელმწიფო მო-

ხელეებით, არამედ გარედან მოწყვეული ხალხითა დაკომპლექტებული.

კლასობრივი ცნობიერება — მარქსისტული ტერმინი, რომელიც პიროვნების მიერ იმ კლასის ინტერესთა გაცნობიერებაზე მიუთითებს, რომელსაც მიეკუთვნება; მის მზადყოფნაზე, დაიცვას ეს ინტერესები. კლასობრივი ცნობიერების სინონიმია — „კლასობრივი თვითშეგნება“.

კლიენტელიზმი: ურთიერთობის იმგვარი ფორმა, როცა სინამდვილეში, სამთავრობო სააგენტოები სწორედ იმ გარე ინტერეს-ჯგუფებს ემსახურებიან, ვისი ზედამხედველობაც ევალებათ.

კოალიცია: პოლიტიკურ ძალთა დროებითი გაერთიანება, რისკენაც მათ ან საერთო საფრთხის შეგნებამ, ან დასახული მიზნების ცალ-ცალკე მიღწევის შეუძლებლობამ უბიძგა.

კოალიციური მთავრობა: მთავრობა, რომელშიც მინისტრთა პორტფელები და მათთან ერთად ძალაუფლებაც, ორ და მეტ პარტიას შორისაა დადანაწილებული.

კოკუსი: დახურული, შიდაპარტიული თავყრილობები, სადაც საარჩევნო კანდიდატურები ღვინდება ან საკანონმდებლო ინიციატივები მუშავდება მათ ოფიციალურ, პროცესუალურ განხილვამდე.

კომუნა (თემი): მცირერიცხოვანი კოლექტიური ორგანიზაცია, რომელიც ქონებისა და ძალაუფლების ურთიერთგანაწილების პრინციპს ემყარება. ზოგჯერ მისი პრინციპები ოჯახურ და პირად ცხოვრებაზეც ვრცელდება ხოლმე.

კონფერენციის დოქტრინა: თეორია, რომლის თანახმად, თანამედროვე საზოგადოების პოლიტიკურ-ეკონომიკური განვითარების გარდაუვალი შედეგი — კაპიტალიზტურ და სოციალისტურ სისტემებს შორის განსხვავებათა მოშლაა.

კონფენცია (შეთანხმება): ან ოფიციალური პოლიტიკური თავყრილობა ანდა კამათისა და მოლაპარაკების შედეგად მიღწეული შეთანხმება. თუმცა, საკონსტიტუციო კონფენცია — ესაა ქმედებისა თუ ქტევის წესი, რომელიც არა კანონს, არამედ

ჩვეულებასა და პრეცედენტს ემყარება. ეს არალეგალიზებული წეს-კანონები დატულია ან კონსტიტუციური მიზანშეწონილობის, ანდა პრაქტიკული გარემოებების გამო. ისინი ნებისმიერ საკონსტიტუციო გარემოში არსებობენ და სახელმძღვანელოდ ითვლებიან, თუკი ესა თუ ის დაგენილი კანონი ბუნდოვანია, ან არასრული. განსაკუთრებული მნიშვნელობა კონვენციებს დაწერილი კონსტიტუციების შემთხვევაში ენიჭებათ, რამდენადაც სწორედ ისინი განსაზღვრავენ უმთავრესი ინსტიტუტების უფლება-მოვალეობებს და დაწერილი კლდექის მაგიფრობას სწყვენ.

კონტროლისა და ბალანსის სისტემა: სახელმწიფო მართვის ინსტიტუტებს შორის ძალაუფლების იმგვარად დანაწილება, რომ დანარჩენებზე დომინირება არც ერთს არ შეეძლოს.

კლდექტიონაიცია: კერძო საკუთრების გაუქმება საერთო თუ საზოგადოებრივი მფლობელობის სისტემის სასარგებლოდ.

კლდექტიური უსაფრთხოება: ამ დებულების აზრი ისაა, რომ აგრესიის მოგერიება რამდენიმე გაერთიანებული სახელმწიფოს ერთობლივი ძალისხმევით უკეთ ხერხდება.

კლდექტიური უსაფრთხოება: იმ პრინციპის თორიული დასაბუთება ან პრაქტიკული გამოყენება, რომლის თანახმად, აუცილებელია აგრესიისთვის წინააღმდეგობის გაწევა რამდენიმე სახელმწიფოს ერთობლივი ძალისხმევით.

კლდექტიური პასუხისმგებლობა: კაბინეტური სისტემის მთავრობის ძირითადი პრინციპი, რომლის თანახმად ყველა მინისტრი ვალდებულია საჯაროდ მხარი დაუჭიროს სამთავრობო კურსს.

კლდექტიური პრინციპი: უცხო ტერიტორიაზე კონტროლის დამყარებისა და დასახლებების მოწყობის თორია/ პრაქტიკა — ამ ტერიტორიის ეკონომიკური დამორჩილების გზით.

კომიტეტი: რაიმე უფრო დიდი ორგანოს წევრებისგან შედგენილი და განსაკუთრებული უფლებამოსილებით აღჭურვილი მცირერიცხოვანი სამუშაო ჯგუფი.

კომუნიტარიზმი: კონცეფცია, რომლის თანახმად ადამიანს ის საზოგადოება აყალიბებს, რომელსაც იგი მიეკუთვნება; ამგვარი გაგებით, არ არსებობენ ადამიანები, რომლებიც არაეის არაფერს უნდა უმაღლოდენ.

კონკურენტული სახელმწიფო: ახელმწიფო, რომელიც თანამედროვე გლობალიზებულ ეკონომიკაში გრძელადიანი კონკურენტუნარიანობის სტრატეგიას ირრეს და ახორციელებს კლდეც.

კონსენსუსი: საერთო შეთანხმება ამა თუ იმ ძირითადი პრინციპების თაობაზე, რომლის მიხედვითაც, გარკვეულწილად, აზრთა სხვადასხვაობა და დელტალებში შეუთანხმებლობა დასაშვებლდ მიიჩნევა.

კონსენსუსური პოლიტიკა: პოლიტიკის წარმართვის სტილი, დაფუძნებული მხარეთა შხადე-ოფნაზე, მოლაპარაკებისა და პოზიციათა შეჯერების გზით მიადწინ შდვს; იდეოლოგიური პოზიციათა თანხედრა ორ და მეტ მხარეს (პარტიას) შორის პოლიტიკური განეთარების მთავარი მიზნებთან დაკეუმირებით.

კონსერვატიზმი: იდეოლოგიური მიმართულება, რომლისთვისაც ტრადიციებისადმი, მოვალეობისადმი, ავტორიტეტთა და საკუთრების ცნებებისადმი ერთგულებაა დამახასიათებელია.

კონსტიტუციონალიზმი: კონცეფცია, რომელიც გულისხმობს რომ ძალაუფლება სახელმწიფო კონსტიტუციითაა განსაზღვრულია.

კონსტიტუციური მმართველობა: იმ საკანონმდებლო და ინსტიტუციური შეზღუდვების პირობებში განხორციელებული მმართველობის ფორმა, რომელნიც ძალაუფლებასაც კეცენ და პირუნულ თავისუფლებასაც უზრუნველყოფენ.

კონსტიტუციური სამართალი: სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც არეგულირებენ ურთიერთობას ხელისუფლების შტოებს შორის და აგრეთვე, სახელმწიფოსა და ინდიფის შორის.

კონფედერაცია: სახელმწიფოების სუსტად ცენტრალიზებული კეპირი, რომლის ყველა მონაწილე

ინარჩუნებს დამოუკიდებლობას, რისი უზრუნველყოფაც, სხვა ფაქტორების გარდა, გადაწყვეტილებების ერთხმად მიღების პრაქტიკითაცაა უზრუნველყოფილი.

კონტროლი და ბალანსი: ინსტიტუციური დანაწილების შედეგად, სახელისუფლო სისტემაში დამყარებული შიდა ურთიერთობანი.

კონფუციანიზმი: კონფუციუსი (551-479 ჩ. წ. აღ-მდე) და მისი მოწაფეების მიერ შექმნილი ეთიკური სისტემა, რომელმაც “კრებულის” (The Analects) სახით მოაღწია ჩვენამდე. კონფუციუსი ნააზრვეი, ძირითადად, ორ ჯგერედინ თემას — ადამიანურ ურთიერთობებსა და პიროვნული “შე”-ს სრულყოფას მოიცავს. ე.წ. “რენ” (კეთილშეგობრობა ან სიყვარული) გაცემულია როგორც იმეგარი ტრადიციული იდეებისა და ფასეულობებისადმი ერთგულება, როგორცაა უფროსისადმი მორჩილება, კატეისცემა, ერთგულება და რიდი; ხოლო “ჯუნგი” (სათნო ადამიანი) ცოდნის შეძენის გზით პიროვნული განვითარებისა და სრულყოფის შესაძლებლობას გულისხმობს. კონფუციანიზმს, ტაოიზმსა და ბუდოიზმს ჩინური აზროვნების სამ უმთავრეს სისტემად მიიჩნევენ, თუმცა ბევრი კონფუციუს მოძღვრებას ზოგადად ჩინურ ცივილიზაციასთან აიგივებს.

კორპორატივიზმი: სახელმწიფოს მართვის პროცესებში სხვადასხვა საზოგადოებრივი ჯგუფების ინტერესების ინკორპორირების (ჩართვის) თეორია და პრაქტიკა; შესაძლოა კეონდეს ლიბერალური ან ავტორიტარული ხასიათი.

კორუფცია: ზოგადი გაგებით, ესაა ბიწიერებისა და უწყნობის ის მდგომარეობა, როცა ძალაუფლების წყურვილი ბატონობისა და სხვათა ინტერესების იგნორირების მოთხოვნილებას ბადებს. უფრო ვიწრო გაგებით — ესაა პირადი გამორჩენის ხარჯზე საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის დეიწყება. უმრავლეს შემთხვევაში ეს მატერიალური, კონკრეტულად კი — ფინანსური დაინტერესებით გამოიხატება და პოლიტიკური თვალსაზრისით, მექრთამეობას და პროტექციონიზმს უწყობს ხელს.

კოსმოპოლიტიზმი: პირდაპირი გაგებით, „სოფლიო სახელმწიფოს“ რწმენა, მისწრაფება, რომ დამყარდეს მშვიდობა და პარმონია ერთა შორის.

კოსმოპოლიტური დემოკრატია: დემოკრატის ისეთი ფორმა, რომელიც მმართველობის ზესახელმწიფოებრივ დონეზე ოპერირებს და ტრანსსეროენული და გლობალური მოქალაქეობის იდეას ეფუძნება.

კულტურა: ადამიანთა აზროვნების ფორმა, მათი სიმბოლოებისა და ღირებულებების სისტემა; ფართო გაგებით, ყველაფერი ის, რაც ადამიანს არა შემკვიდრებით, არამედ ცოდნის დაგროვების შედეგად გადაეცემა.

კულტურის გლობალიზაცია: პროცესი, როცა დედამიწის ამა თუ იმ კუთხეში დაგროვილი ინფორმაცია ან მატერიალური თუ კულტურული პროდუქცია იმ ერთიანი ტენდენციის ნაწილი ხდება, რომელიც თავის მხრივ, ერებსა თუ ქვეყნებს შორის კულტურული სხვაობების “წაშლას” ცდილობს.

ლეგიტიმურობა: (სიტყვა-სიტყვით — სისწორე) თვისება, რომელიც ხელისუფლების ორგანოებს ავტორიტეტს ანიჭებს საზოგადოების თვალში, და ამ ორგანოების გადაწყვეტილებების შესრულებას აუცილებელს ხდის.

ლენინიზმი: მარქსისტულ კონცეფციაში — ლენინის თეორიული წვლილი, კერძოდ, მისი თვისის, რომ პარტია რევოლუციური მოძრაობის აჟანგარდია.

ლიბერალიზაცია: მოგრობის ძალაუფლების შიდა თუ გარაგანი შეზღუდვების შემოღება და/ან მოძრაობა კერძო მწწარმეობისა და თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის დასამკვიდრებლად.

ლიბერალიზმი: ინდოიდუალიზმის, თავისუფლების, ტოლერანტობისა და თანხმობის პრინციპებისადმი ერთგულებაზე დაფუძნებული იდეოლოგიური ტრადიცია; თუმცა, თანამედროვე ლიბერალიზმი რამდენადმე განსხვავებულია კლასიკური ლიბერალიზმისგან.

ლიბერალური დემოკრატია: დემოკრატიული მართვის იმეგარი ფორმა, რომელიც საზოგადოებრივი თანხმობის იდეალსა და შეზღუდული მმართველობის პრინციპს აერთიანებს. მისი

“ლიბერალური” თვისებები ხელისუფლებაზე მუდმივი კონტროლის მეშვეობით მოქალაქეთა თავისუფლების უზრუნველყოფასა და სახელმწიფოს მხრიდან მათი უფლებების დაცვაში ვლინდება, ხოლო “დემოკრატიულობა” — არჩევნების რეგულარულ და კონკურენტულ სისტემას ეფუძნება, სადაც განმსაზღვრელი საყოველთაო საარჩევნო უფლებისა და პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპებია. ამჟებ ტერმინში შეიძლება პოლიტიკური მოძღვრებაც ვიგულისხმოთ, თუმცა ზოგადად, “ლიბერალური დემოკრატია” მმართველობის კონკრეტულ ფორმასთან მიმართებით უფრო იხმარება.

ლიბერტარიანიზმი: რწმენა, რომ პიროვნული თავისუფლების სფერო მაქსიმალურად უნდა გაფართოვდეს, რაც თავის მხრივ, ზშირად საზოგადოებრივი გაუღენის შემცირების მცდელობებთანაც ასოცირდება.

ლიდერობა: ადამიანთა მნიშვნელოვან მასაზე გავლენა, ან პიროვნული თვისებები, რომელთა წყალობით ადამიანი სხვა ადამიანებში ნებაყოფლობითი მორჩილების სურვილს აღძრავს.

ლობი, ლობირება: ლობირება ნიშნავს საკუთარი წარმომადგენლის მეშვეობით პოლიტიკოსს საკუთარი მოსაზრებები თუ მოთხოვნა მიწოდო. თავად ცნება “ლობი” კი, ფართო გაგებით იგივე ინტერეს-ჯგუფია, რამდენადაც ისიც საჯარო პოლიტიკაზე ზემოქმედებას ისახავს მიზნად. ამის მაგალითებია ფერმერთა ლობი, გარემოს დამცველთა ლობი და სხვ. უფრო ვიწრო აზრით, კონკრეტულად ამერიკული პრაქტიკის გათვალისწინებით, ლობისტები — პროფესიონალი “მომგვარებელია”, ვისაც ინტერეს-ჯგუფები თვინათი მიზნების მისაღწევად ქირაობენ. თუმცა, ამ საქმიანობას ბევრი აკრიტიკებს კიდევ — ასე ეთქვათ პოლიტიკური გავლენით “ვაჭრობის” გამო.

მაკონანდინაზცია: როცა ე.წ. “სწრაფი კვების” ინდუსტრიისთვის დამახასიათებელი კომერციული და მარკეტინგული პრაქტიკა ეკონომიკისა და ცხოვრების სულ უფრო მეტ სფეროში იკიდებს ფეხს.

მაკარტიზმი: ანუ “კუდიანებზე ნადირობა”; ეს ტერმინი 1950-იან წწ. ამერიკაში სენატორ მაკარტიის მიერ კომუნისტების ღეენის პერიოდიდან იღებს სათავეს.

მაკიაველიზმი: ემპაიური, ორიირი ქცევა, რომლის მიზანი ყველაზე ზშირად პირადი ან პოლიტიკური წარმატებაა; ცნების სახელწოდება ნიკოლო მაკიაველის უკავშირდება.

მანიკერი ადმინისტრირება: ძალაუფლების მახინჯი გამოყენება, კანონების საკუთარ თარგზე “მორგება”, კანონიერი პროცედურების უგულებეღყფა, ან უბრალოდ, უეტიცრება.

მანდატი: ინსტრუქცია ან დირექტვა; აგრეთვე — ნდობით აღჭურვის საბუთი, რომელიც ხელისუფლების ზემდგომი დონიდან მომდინარეობს; მანდატს შეიძლება ჰქონდეს კანონმდებლობით გამაგრებული სტატუსი ან მორალური ვალდებულების სახით არსებობდეს.

მანიფესტი: დოკუმენტი, სადაც მეტ-ნაკლებად დეტალურადაა ჩამოყალიბებული, რა პოლიტიკას გაატარებს ესა თუ ის პარტია ხელისუფლებაში მოსეღის შემთხვევაში.

მარკეტიზაცია: სავაჭრო საქონელბრუნვასა და მატერიალურ დაინტერესებაზე აგებულ საბაზრო ურთიერთობათა გავრცობა — ეკონომიკისა და შეძლებისდაგვარად, მთელი საზოგადოების მასშტაბით.

მარქსიზმი: კარლ მარქსის მიერ შემუშავებული კომპლექსური თეორია, რომლის საფუძველია ისტორიული მატერიალიზმი, დიალექტიკური განვითარების იღა და საზოგადოების კლასობრივი სისტემის ანალიზი.

მასობრივი განადგურების იარადი: განსაკუთრებული, არა ჩვეული შეიარადების არსენალი (ბირთვული, ბიოლოგიური, ქიმიური თუ რადიოლოგიური).

მასობრივი საზოგადოება: ესაა საზოგადოება, რომელსაც კულტურული და პოლიტიკური ფესვეების არარსებობა ახასიათებს; თავად კონცეფცია კი

ხაზს უსვამს თანამედროვე საზოგადოებებში გაჩენილ პესიმიზმურ ტენდენციებს.

მასშედა: საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, რომლებიც დაკავებულნი არიან ყველა სახის ინფორმაციის გადაშუქება-გაერცელებით და ყველაზე ფართო აუდიტორიას მოიცავენ.

მატერიალიზმი: მამძვრება, რომელიც განსაკუთრებულ აქცენტს ადამიანის მატერიალურ მთონონილებებსა და მათ დაკმაყოფილებასზე აკეთებს; ფილოსოფიური გაგებით – რწმენა იმისა, რომ მხოლოდ მატერიაა რეალური ან რომ ისტორიულ პროცესს საფუძვლად ეკონომიკური ფაქტორები უდევს.

მაფორტიზმი: იმ პრინციპის თეორიული დასაბუთება ან პრაქტიკული განხორციელება, რომლის თანახმად, უპირატესობა უმრავლესობის ნებას ენიჭება და უმცირესობათა და ინდივიდთა პოზიციების იგნორირებას გულისხმობს.

მინისტრის (იგივე პირადი) პასუხისმგებლობა: დოქტრინა, რომლის თანახმად, ყველა ხელქვეითს ქვედებისთვის, მათ შორის მცდარისაც, პასუხს მინისტრი აგებს.

მერიტოკრატია: უნარიანთა მმართველობა; პრინციპი, რომლის თანახმად, ჯილდოცა და საზოგადოებრივი მდგომარეობაც ადამიანს პიროვნული ღირსებების მიხედვით ერგება.

მერკანტილიზმი: ეკონომიკური თეორია, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს სახელმწიფოს როლს საერთაშორისო ვაჭრობისა და ქვეყნის უზრუნველყოფის საქმეში.

მეტადეოლოგია: ზეიდეოლოგია, საფუძველი უფრო კერძო იდეოლოგიური პრობლემების გარშემო მსჯელობისათვის.

მენარმეობის თეორია (entrepreneurialism): ის ფესულობები და გამოცდილება, რომლებიც მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნესის საქიანობასა და კომერციული რისკის გაწევის უკავშირდება.

მენეჯერიალიზმი: თეორია, რომლის მიხედვითაც

თანამედროვე საზოგადოების სტრუქტურა არა კლასებად, არამედ ბიუროკრატთა და მენეჯერთა ფენებად დაყოფას ემყარება; იგივე ტერმინოკრატია (ექსპერტთა თუ სპეციალისტთა მმართველობა).

მეცნიერება: მოღვაწეობისა და ცოდნის სფერო, რომლის მიზანია ფენომენთა ახსნა დაკვირვების, ექსპერიმენტისა და ლოგიკური აზროვნების საფუძველზე.

მილიტარიზმი: დასახული მიზნების სამხედრო საშუალებებით მიღწევა, სამხედრო იდეალებისა და ღირებულებების გერცელება სამოქალაქო საზოგადოებაში.

მმართველობა: ფართო გაგებით, მმართველობა ხელმძღვანელობას ან სხვათა კონტროლს გულისხმობს. ამდენად, იგი იმ შექანიზმებს მოიცავს, რომელთა მეშვეობითაც წესრიგის შენარჩუნება ხდება. მისი მთავარი ფუნქცია კოლექტიური გადაწყვეტილებების მიღება და აღსრულებაა. ამდენად, მმართველობის ესა თუ ის ფორმა შეიძლება ყველა საზოგადოებრივ დონეზე გამოეხილდეს: იქნება ეს ოჯახი, სკოლა, ბიზნეს კომპანია, პროფგაერთიანება და ა.შ.

ოლონდ "მმართველობა", "მართვისაგან" იმით განსხვავდება, რომ უმეტესად ფორმალურ და ინსტიტუციონალურ პროცესებს ეჭება, რომლებიც უკვე სახელმწიფოებრივ დონეზე, საზოგადოებრივი წესრიგის დასაცავად და კოლექტიური საქმიანობის ხელშეწყობად მოქმედებს. ამგვარად, მმართველობას 3 ძირითადი ფუნქცია აკისრია: ანონთა შექმნა (საკანონმდებლო), მათი აღსრულება (ადმინსრულებელი) და ინტერპრეტაცია (სასამართლო). ზოგიერთ შემთხვევაში ადმინსრულებელი ფუნქციის მატარებელი მთავრობადაც იხსენიება, ან ადმინისტრაციად – საპრეზიდენტო სისტემებში.

მმართველი კლასი: იმ საზოგადოებრივი ფენის ადმინსრული მარქსისტული ცნება, რომელიც საწარმოო საშუალებების ფლობის წყალობით სხვა დანარჩენ კლასებზე და ზოგადად საზოგადოებაზეც დომინირებს.

მოლანი შიდა პროდუქტი: ქვეყნის ეკონომიკაში წლიურად გაწეული მომსახურებისა და წარმოებული საქონლის ფინანსური ღირებულება.

მოდელი: ემპირიულ მონაცემთა თეორიული წარმარება, რაც მიზნად ისახავს გავების გაადვილებას უმთავრესის ხაზგასმით.

“მომგებიანი თემბზი: არჩევანი იმისდა მიხედვით, რამდენად თანხვედრია ამა თუ იმ პარტიის პროგრამა პირუვნების კერძო ინტერესებთან.

მონარქია: სახელმწიფო სისტემა, რომელშიც სახელმწიფოს მეთაურის ფუნქცია დინასტიური მემკვიდრეობით გადადის.

მონეტარიზმი: თეორია, რომლის თანახმად, ინფლაციის მიზეზი ფულადი ემისია ხდება, ანუ — “ზედმეტი ფული ცირკას ყიდულობს”.

მონეტარული პოლიტიკა: სახელმწიფო კონტროლი ფულის რაოდენობასა და ხარისხზე. რაც ძირითადად პროცენტურლი დანამატის მექანიზმის და ხმარებით ზორციელდება.

მონიზმი: მხოლოდ ერთადერთი თეორიისა თუ ფასეულობის მართებულობის რწმენა; პოლიტიკურად მისი გამოვლინება იძულებითი მორჩილებაა უნიტარული ძალაუფლებისადმი და შესაბამისად, ეს მოძღვრება იმთავითვე ტოტალიტარული ბუნებისაა.

მოქალაქეობა: ინდივიდსა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა, როდესაც ისინი ერთმანეთის მიმართ უფლებებითა და მოვალეობებით არიან შეზღუდულნი.

მრავალსაფეხურიანი მართვა: რთული პოლიტიკური პროცესი, რომლის დროსაც ხელისუფლება ვერტიკალურად და ჰორიზონტალურადაა გადანაწილებული მმართველობის ადგილობრივ, სახელმწიფო და ზეასხელმწიფოებრივ დონეებზე.

მრავალჯერადობის ეფექტი: მექანიზმი, რომლის მეშვეობითაც ნებისმიერი ცელილება ერთიან მოთხოვნაში შზარდ გავლენას ახდენს ეროვნულ შემოსავალზე და მთლიანად ეკონომიკაში ფულის უფრო მეტი მასის ბრუნვას უზრუნველყოფს.

მსოფლიო ეკონომიკური სისტემა: თეორია, რომლის მიხედვით, მსოფლიო ეკონომიკა უმჯობესია

განვიხილოთ როგორც საერთაშორისო დონეზე მომუშავე, ერთგვარი “დახურული” კაპიტალისტური სისტემა.

მულტილტერალიზმი: (მრავალმხრიობა); უთანხმებულ ურთიერთობათა სისტემა სამ ან მეტ სახელმწიფოს შორის, რაც ხელკშეკრულებსა და საერთაშორისო ორგანიზაციების წესდებებით განსაზღვრული ქცევის ნორმებს ეყვარება.

მულტიპოლარულობა: საერთაშორისო სისტემა, სადაც სამი ან მეტი გავლენის პოლუსი არსებობს, რაც თავისთავად, არამდგრადობის მიზეზი ხდება.

მბლავრი სახელმწიფო: სახელმწიფოთა იერარქიულ სისტემაში დაწინაურებული ქვეყანა, რომელიც უფრო მეტივე სახელმწიფოებზე ახდენს პოლიტიკურ გავლენას.

ნახევარ-დემოკრატია: რეჟიმი, სადაც დემოკრატიული და ავტორიტარული ნიშან-თვისებები გვერდითგვერდ ვლინდება — გარკვეული მდგრადი კომბინაციის სახით.

ნახევრად-საპრეზიდენტო სისტემა: მმართველობის სისტემა, როდესაც ცალკე არჩეული პრეზიდენტი საკანონმდებლო ორგანოდან არჩეულ და მის წინაშე ანგარიშვალდებულ მთავრობას თაემჯდომარეობს.

ნაციონალიზმი: იდეოლოგია, რომლის თანახმად, სახელმწიფოს პოლიტიკური მოწყობის საფუძვლად ერი უნდა იქნას მიჩნეული; პრაქტიკაში ნაციონალიზმი შესაძლოა სხვადასხვა ფორმით ვლინდებოდეს.

ნაციონალ-სოციალიზმი (ნაციზმი): ჰიტლერის-დროინდელ გერმანიაში გავრცელებული ფაშიზმის ფორმა, რომლის დამახასიათებელი ნიშნები იყო ტოტალიტარული ტერორი, ანტისემიტიზმი, ექსპანსიონიზმი და რასიზმი.

ნგატიური თვისუფლება: გარედან ჩაურევლობა, ინდივიდის მოღვაწეობის გარედან შეზღუდვის არარსებობა.

ნვატიური უფლებები: უფლებები, რომლითაც განისაზღვრება ადამიანის შეუზღუდავი თავისუფლების სფერო — სადაც სახელმწიფო არ უნდა იჭრებოდეს.

ნეიტრალიტეტი: ჩაურევლობა დაპირისპირებულ მხარეთა ურთიერთობებში, ამა თუ იმ პოზიციის დაკავებაზე უარის თქმა.

ნეო-იდეალიზმი: საერთაშორისო პოლიტიკის იმ-გვარი ხედვა, რომელიც განსაკუთრებულად ზნეობრივ ფასეულობებზე, კერძოდ — ადამიანის უფლებებისა და ეროვნული დამოუკიდებლობის პატივისცემაზე ამახვილებს ყურადღებას.

ნეოკონსერვატიზმი: ტენდენცია, რომელიც დასავლურ პოლიტიკაში შეინიშნება და ორგანიზებულ ინტერეს-ჯგუფათა პოლიტიკის მინიჭებასა თუ პოლიტიკურ ცხოვრებაში ინსტიტუციურ მონაწილეობას გულისხმობს.

ნეოლიბერალიზმი: კლასიკური პოლიტიკონომიის თანამედროვე ვერსია, რომელიც საბაზრო ინდივიდუალიზმსა და ე.წ. „მკირე სახელმწიფოს“ დოქტრინაზე ამახვილებს ყურადღებას.

ნეო-რეალიზმი: საერთაშორისო პოლიტიკის იმ-გვარი ხედვა, რომელიც ძალის პოლიტიკის მოდელის სახეცვლილებას გულისხმობს საერთაშორისო სისტემის სტრუქტურების გაყენებათა გამოკვეთის გზით.

ნეო-ფუნქციონალიზმი: თეორია, რომლის თანახმადაც მსოფლიოს ერთ კუთხეში მიმდინარე რეგიონალიზაციის პროცესი, სხვაგანაც იგივე ტენდენციების გაჩენას უწყობს ხელს.

ნომენკლატურა: მმართველობის თანამდებობების ჩანაცვლების სისტემა, რომლის დროსაც ყველა გაუღენიან თანამდებობაზე პარტიის მიერ მოწონებული კანდიდატები ინიშნება.

ნორმატივი: ფასეულობათა და ქცევის წესების განმსაზღვრელი — „ის, რაც სასურველია იყოს“ და არა „ის, რაც არის“.

ობიექტური: ხილული, თვალსაჩინო; გრძნობებისგან, ღირებულებებისგან დამოუკიდებელი, მიუკერძოებელი.

ომბუდსმენი: ომბუდსმენი (იგივე სახალხო დამცველი) სკანდინავიური წარმოშობის სიტყვაა და ზუსტი ანალოგია არც ერთ ენაში არ მოეპოვება. იგი სახელმწიფო მოხელეა, რომელსაც მოქალაქის უფლებების დაცვა და მანკიერი ადმინისტრირების შემთხვევებზე რეაგირება ევალება. თუმცა, არაერთიანი საკანონმდებლო/ადმინისტრაციული უფლებამოსილებანი მას არ გააჩნია.

ომი: ესაა ღია შეიარაღებული დაპირისპირების მდგომარეობა ორ ან მეტ მხარეს (ჩვეულებრივ, სახელმწიფოს) შორის. ტერმინი მეტაფორულადც გამოიყენება — ეთქვას, „კლასობრივი ომი“, „საუჭრო ომი“, თუ „ცივი ომი“. ცივი ომის შემდგომ პერიოდში გაჩნდა „ახალი ომების“ ცნება, რითაც შიდასახელმწიფოებრივი ეთნიკური კონფლიქტები, უახლესი სამხედრო ტექნოლოგიების გამოყენება და ასპარეზზე იმგვარი, არასახელმწიფოებრივი ჯგუფების გამოჩენა აღინიშნება, როგორებიც ზე-ეროვნული ტერორისტული ორგანიზაციებია.

ოლიგარქია: რეჟიმი, როდესაც პოლიტიკური ძალაუფლება პიროვნებათა ვიწრო წრეს ეკუთვნის.

ორგანიციზმი: რწმენა იმისა, რომ საზოგადოება როგორც ორგანიზმი, ცოცხალი არსებაა, რომელშიც მთლიანობა რაღაც უფრო მეტს წარმოადგენს, ვიდრე შემადგენელ ნაწილთა ერთობლიობა.

ორპალატიანობა: საკანონმდებლო ხელისუფლების ორ, თანაბარი უფლებებით აღჭურვილ დარბაზად დანაწევრება; „შეზღუდული ძალაუფლების“ ერთგვარი ინსტრუმენტი.

პან-ნაციონალიზმი: ნაციონალიზმის უკიდურესი გამოხატულება, რომელშიც ყველაფერი ერთ მიზანს ემსახურება — მონათესავე ხალხები ექსპანსიის ან პოლიტიკური გამთლიანებისკენ მოწოდების გზით შეაკავშიროს (წინდებული ჯან ნიშნავს „ყოველს“, „თითოეულს“).

“პარტიული მანქანის” პოლიტიკა: პოლიტიკური მართვის იმგვარი სტილი, როცა პარტიული ბოსები, “მამა-პარჩენალის” პოზიციიდან აკონტროლებენ მრავალრიცხოვან ორგანიზაციებს.

პარადიგმა: ურთიერთდაკავშირებულ ღირებულებათა, თეორიათა და დაშვებათა სისტემა, რომლის ფარგლებში ახალი ცოდნის ძიება ხორციელდება.

პარლამენტი: დებატებისა და დისკუსიებისათვის განკუთვნილი ფორუმი; საკანონმდებლო საკრებულო.

პარლამენტური დემოკრატია: დემოკრატიის ფორმა, რომელიც გულისხმობს კავშირს მთავრობასა და მოქალაქეებს შორის ხალხის მიერ არჩეული სათათბირო საკრებულოს მეშვეობით და რომელიც განსაკუთრებულ ყურადღებას აძლევს პარტიულ დაუკამათს უთმობს.

პარლამენტური სუვერენიტეტი: პარლამენტის აბსოლუტური და შეუზღუდავი ძალაუფლება მიიღოს, შეაყოს ან გააუქმოს ნებისმიერი კანონი, საკუთარი ნების შესაბამისად.

პარტიების ეროვნება: ამა თუ იმ პარტიის მომხრეთა რაოდენობის მკვეთრი შემცირების ფენომენი, მასთან სოლიდარობის დონის დაცემა.

პარტიკულარიზმი: თეორია, რომლის თანახმად, *მეობა კრძო* და არა *ზოგად მახასიათებლებშია* ფესვადგმული. აღნიშნულ თეორიაში ისეთ ფაქტორებს ესმება ხაზი, როგორებიცაა წარმოშობა, კულტურა და ეთნიკურობა.

პარტიული დემოკრატია: ძალაუფლების თანაბარი განაწილების პრინციპი პარტიის წევრებს შორის; ძალაუფლების არჩევითი წევრების ხელში თავმოყრა.

პარტიული მთავრობა: სისტემა, რომლის დროს ერთ პარტიას საშუალება ეძლევა შექმნას მთავრობა და საკუთარი პოლიტიკური პროგრამა განახორციელოს.

პასუხისმგებლობა: ეს ტერმინი ორგანოდ შეიძლება იქნას გაგებული — ერთი მნიშვნელობით ესაა გულისხმიერი, გონივრული ან ზნეობრივად გამართლებული მოქმედება, სხვა იძულებითი ალტერნატივის არსებობის შემთხვევაში; შესაბამისად, ხელისუფლებამ შეიძლება თუკი “პასუხისმგებლობის მქონედ” მიიჩნიოს, როცა იგი წინააღმდეგობას უწევს ამომრჩეველს წინააღმდეგობას უწევს საკუთარ პოპულარობას და იმ გეზს ირჩევს, რომელიც საბოლოო ჯამში, უფრო ხელსაყრელი აღმოჩნდება საზოგადოებრივი ინტერესების თვალსაზრისით მეორეს მხრივ, პასუხისმგებლობა ანგარიშვალდებულებას ნიშნავს: ასეთ დროს მოიაზრება რაღაც უფრო მაღალი აუტორიტეტი არსებობა, რომელიც პირიქედანაა თუ ინსტიტუტს იქვემდებარებს და აკონტროლებს. ხელისუფლება პასუხისმგებლობის მქონედ ითვლება, თუკი მისი ქმედება გამჭვირვალეა და პარლამენტს მთავრობის გადაწყვეტის უფლებაც გააჩნია.

“პასუხისმგებელ მთავრობა: მთავრობა, რომელიც არჩეული საკანონმდებლო ორგანოსა და შესაბამისად, ხალხის წინაშეა ანგარიშვალდებული.

პატერნალიზმი: ურთიერთობა, ან მართვის იმგვარი წესი, რომლის პრინციპიც მათზე ზრუნვაა, ეოსაც დამოუკიდებლად საკუთარი თავის გატანა უჭირს (ეთქვამთ, მშობლისა და შვილის ურთიერთობა).

პატრიოტიზმი: სიტყვასიტყვით „სამშობლოს სიყვარული“; გრძობა, რომელსაც ადამიანი თავისი ქვეყნისადმი განიცდის, ფსიქოლოგიური კავშირი, მიზნულობა.

პაციფიზმი: ომისა და ძალადობის ყველა ფორმის პრინციპული უარყოფა.

პერესტროიკა (გარდაქმნა): ლოზუნგი და კონცეფცია, რაც ლიბერალიზაციისა და დემოკრატიზაციის მცდელობას გულისხმობდა საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის ძველი სოციალისტური ურთიერთობების ჩარჩოში.

პიარი: არც მთლად ეჭვშეუტანელი ინფორმაციის სასურველ შედეგზე გათვლით მიწოდება.

პირადი პასუხისმგებლობა: იხ. *მინისტრის პასუხისმგებლობა*.

პირდაპირი ზემოქმედება: პოლიტიკური აქცია, განხორციელებული კონსტიტუციური და სამართლებრივი ჩარჩოს მიღმა; პრაქტიკაში შესაძლოა სხვადასხვა ფორმა მიიღოს — პასუხი წინააღმდეგობიდან დაწყებული, ტერორისტული აქტების ჩათვლით.

პიროვნების კულტი: ესაა პროპაგანდისტული მეთოდი, როდესაც პოლიტიკური ლიდერი გმირულ, ან სულაც „ღეთაებრივ“ ფიგურად წარმოჩინდება; ხოლო როდესაც ლიდერს პოლიტიკური სიბრძნის გამოხატულებად და ეროვნული ინტერესების უდრეკ დაძველად სახევენ, მისი კრიტიკისა თუ ოპონირების ნებისმიერი მცდელობა ღალატად ან სიგიჟედ ითვლება. პიროვნების კულტი, ჩვეულებრივ, ტოტალიტარულ სახელმწიფოებში იქმნებოდა (სტალინი, ჰიტლერი), პრესის შეზღუდვისა და სახელმწიფო რეპრესიული აპარატის გამოყენების მეშვეობით.

პლურალიზმი: აზრთა მრავალფეროვნების იდეალისადმი ერთგულება; პოლიტიკური ძალაუფლების თანაბარი განაწილების კონცეფცია.

პოზიტვიზმი: თორია, რომლის თანახმად სოციალური მეცნიერებები, მათ შორის ფილოსოფიური კვლევის ყველა ფორმა, შეაკრად უნდა მისდევდეს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების მეთოდებს.

პოზიტიური თავისუფლება: პიროვნების განვითარების თავისუფლება, მისი თვითრეალიზაცია ან თვითდახვეწა; ხანდახან პოზიტიურ თავისუფლებას ხსნიან, როგორც თავისუფლებას „რეალისთვის“.

პოლიარქია: სიტყვა-სიტყვით — „ბევრის მმართველობა“; დემოკრატიის სინონიმადაც მოიხმარება და გულისხმობს ხელისუფლების ანგარიშვალდებულებას საზოგადოების წინაშე — რვეულარული და კონკურენტული არჩევნების მექანიზმის გამოყენებით.

პოლიტიკა: პროცესი, რომლის ჩარჩოში ადამიანები საკუთარი თანაცხოვრების ნორმებს ქმნიან.

პოლიტიკური სისტემა: ურთიერთობათა სისტემა, რომლის საშუალებითაც მმართველობა „სარეგულაციო“ სახით რეაგირებს საზოგადოების „წელიწადზე“ და მის მოთხოვნებსა თუ მზარდაჭერას კონკრეტული პოლიტიკური ნაბიჯებით ეპასუხება.

პოლისი: (ძვ. ბერძნ. *ქალაქი-სახელმწიფო*). დამკვიდრებული თვალსაზრისით, საზოგადოების ორგანიზების უმაღლეს და სასურველ ფორმად მიიჩნეოდა.

პოლიტი: საზოგადოების ორგანიზების ისეთი ფორმა, რომელიც ხელისუფლების მიერ პოლიტიკური გაულებლის გამოყენებას ეფუძნება; არისტოტელესთან პოლიტი განმარტებულია, როგორც „მრავალთა მმართველობა ყველას საკეთილდღეოდ“.

პოლიტიკური გლობალიზაცია: იმ საერთაშორისო ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების მნიშვნელობის ზრდა, რომელთა იურიდიქციაც საერთაშორისო დონეზე, რამდენიმე სახელმწიფოს მასშტაბით ვრცელდება.

პოლიტიკური ვალდებულება: მოქალაქის ვალდებულება სახელმწიფოს წინაშე; სახელმწიფო მმართველობის უფლების საფუძველი.

პოლიტიკური კულტურა: ფართო გაგებით, კულტურა ადამიანთა ცხოვრების წესია, პოლიტიკური კულტურა კი იმით განსხვავდება საზოგადოებრივი აზრისაკენ, რომ მას ძირძველი ფასეულობები აყალიბებს და არა იმწამიერი რეაქცია კონკრეტულ პოლიტიკურ მოვლენებსა თუ პრობლემებზე.

პოლიტიკური კურსი: ზოგადი გაგებით, ესაა პიროვნების, ჯგუფის, ბიზნეს-სტრუქტურისა თუ ხელისუფლების მიერ არჩეული სამოქმედო გეგმა, რადგან ამა თუ იმ კურსის გასატარებლად, ოფიციალურად შეთანხმებული გადაწყვეტილებების შემუშავებაა აუცილებელი.

პოლიტიკური მეცნიერება: სახელმწიფო მართვის სისტემების, სახელმწიფოების და პოლიტიკის შესწავლა, უფრო ვიწრო გაგებით — ემპირიული

თეორიისა და მეცნიერული მეთოდების გამოყენება პოლიტიკური პრობლემების ანალიზისთვის.

პოლიტიკური პარტია: ადამიანთა ჯგუფი, საკვლავლურად ორგანიზებული მთავრობაში მოსვლის მიზნით ან სახელმწიფო ორგანოებში წარმომადგენლობის მიმღწვისთვის; პარტიის წევრები ჩვეულებრივ საერთო პოლიტიკურ პოზიციებს იზიარებენ.

პოლიტიკური ფილოსოფია: პოლიტიკის შესწავლის ნორმატიული და მეთოდოლოგიური ასპექტების სისტემური ანალიზი.

პოლიტიკური პლურალიზმი: მრავალი პოლიტიკური ღირებულებების, იდეოლოგიისა და მოძრაობის არსებობა; განსაკუთრებით დამახასიათებელია მრავალპარტიული სისტემებისთვის.

პოლიტიკური თანასწორობა: თანაბარი განაწილება პოლიტიკური ძალის და გავლენის საზოგადოების ჩარჩოებში, არეკლილი პრინციპში. „ერთი ადამიანი — ერთი ხმა, და ყოველი ხმა თანაბრად ფასობს“.

პოლიტიკური სახელმწიფო: პოლიტიკური რეჟიმი, სადაც გათვლილია ყველა სამოქალაქო თავისუფლება, პოლიცია არაუთარ კანონს არ ცნობს და მოქმედებს, როგორც მმართველი ელიტის არმია.

პოპულისმი: ლათინური სიტყვიდან populus, რაც “ხალხს” ნიშნავს. ტერმინი იხმარება როგორც გარკვეული პოლიტიკური მიმართულების, ასევე პოლიტიკური აზროვნების გარკვეული წყობის აღსანიშნავად. პოპულისტურად განწყობილი მოძრაობები თუ პარტიები საკუთარ თავს მუდამ კორუმპირებული პოლიტიკური თუ ეკონომიკური ელიტის წინააღმდეგობად და ხალხის ნების გამომხატველებად სახეაღწენ.

პოსტ-ინდუსტრიული საზოგადოება: საზოგადოება, რომელიც უკვე აღარაა მანუფაქტურულ წარმოებაზე დამოკიდებული, და ცოდნასა და კომუნიკაციებზე აკეთებს აქცენტს; იგივე ინფორმაციული საზოგადოება.

პოსტმატერიალიზმი: თეორია, რომლის თანახმად, მატერიალური კეთილდღეობი ზრდის შესაბამისად, ეკონომიკური საკითხები „ცხოვრების ხარისხის“ საკითხებს უთმობს ადგილს.

პოსტმოდერნიზმი: ინტექტუალური მიმართულება, რომელიც უარყოფს აბსოლუტური და საერთო ჭეშმარიტების იდეას და ძირითად აქცენტს კომუნიკაციაზე, დისკუსიასა და დემოკრატიზაციაზე აკეთებს.

პრაგმატიზმი: პრაქტიკულ გარემოებებსა და მიზნებზე ორიენტირებული მოძღვრება ან მისი პრაქტიკული გამოყენება; პრაგმატიზმისთვის სარგებლიანობის პრინციპია მთავარი და აბსტრაქტულ იდეებს არ ცნობს.

პრეზიდენტიზმი: პარტიებისა თუ სხვა ინსტიტუტებისაგან გამიჯნული პირიერიული წინამძღოლობის ერთგვარი ფორმა, როცა პრეზიდენტი ქვეყნის უზენაესი აღმასრულებელია.

პრემიერ-მინისტრი: მთავრობის მეთაური, რომლის ძალაუფლება უმრავლესობის პარტიიდან მომდინარეობს ან პარტიების კოალიციიდან პარლამენტში.

პრეატიზაცია: სახელმწიფო საკუთრების საზოგადოებრივიდან კრძო სექტორისათვის გადაცემა, რაც სახელმწიფო მასუხისმგებლობათა შემცირების გამოხატულებაა.

პროგრესი: განვითარების უფრო მაღალი საფეხური-საკენ სწრაფვა. კაცობრიობის წინსულა დაგროვილი ცოდნისა და გამოცდილების საფუძველზე.

პროლეტარიატის დიქტატურა: მარქსისტული ტერმინი, რომელიც აღნიშნავს გარდამავალ ეტაპს კაპიტალისტური სისტემის ნგრევისგან კომუნიზმის საბოლოო გამარჯვებისკენ.

პროლეტარიატი: მარქსისტული ტერმინი, აღნიშნავს კლასს, რომელიც საკუთარი სამუშაო ძალის გაყიდვით ცხოვრობს.

პროპაგანდა: ინფორმაციის მიზანმიმართული გავრცელება საჭირო აზრის ჩამოყალიბების მიზნით და შესაძლოა, გარკვეული პოლიტიკური მოქმედების პროუოცირებისთვის.

პროპორციული წარმომადგენლობა: პრინციპი, რომლის თანახმად, პარტიები პარლამენტში ან საკანონმდებლო საკრებულოში თავის ელექტორატის პირდაპირპროპორციულად უნდა იყენენ წარმოდგენილნი.

პროტექციონიზმი: ადგილობრივ მქარამეთა დაცივის მიზნით იმპორტის შეზღუდვა ქვოტებისა თუ ტარფების დაწესების მეშვეობით

პუტჩი: ხელისუფლებაში მოსვლა ძალადობის გზით — უმრავლეს შემთხვევაში, სამხედროთა მიერ ან მათი დახმარებით პუტჩს ხშირად სისხლისღვრა ახასიათებს, თუმცა არსებობს უსისხლო შემთხვევებიც; რევოლუციებისაგან განსხვებით, პუტჩში, როგორც წესი, ადამიანთა შედარებით მცირე ჯგუფი მონაწილეობს (სახელმწიფო ბიუროკრატის, პოლიციისა თუ შეარაღებული ძალების წარმომადგენლები), ვისაც მმართველი ბირთვის შეცვლა აინტერესებს და შესაძლოა, თავად რეჟიმის შეცვლას ან ფართომასშტაბიანი სოციალური ცვლილებების განხორციელებას სრულიადაც არ ისახავდეს მიზნად.

რადიკალიზმი: ძირეული ცვლილებების აუცილებლობის რწმენა, რომლებმაც სისტემის საწყისები უნდა დაანგრიონ და არა მხოლოდ მისი ზედპირული ნიშნები.

რადიკალური დემოკრატია: დემოკრატიის ფორმა, რომელიც დეცენტრალიზაციას, საზოგადოების პოლიტიკურ მონაწილეობას და პოლიტიკური ძალაუფლების მაქსიმალურად დანაწილებას მოითხოვს.

რადიკალური ფემინიზმი: ფემინიზმის ფორმა, რომელიც გენდერულ დაყოფას საზოგადოებრივი უთანაბრობის უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ ფაქტორად მიიჩნევს და მის მიზეზებს ოჯახური ცხოვრების წყობაში ეძიებს.

რასა: ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც სხვებისგან გენეტიკური ნიშნებით განსხვავდება.

რასობრივი თეორია (რასიზმი): ნებისმიერი კონრცეფცია, რომელიც პოლიტიკური და სოციალური

ხასიათის დასკვნებში იქიდან ამოდის, რომ კაცობრიობა იყოფა ერთმანეთისგან ბიოლოგიურად განსხვავებულ რასებად; რასიზმად შეიძლება იქნას გაგებული ნეგატიური, სიძულვილამდგე მისული დამოკიდებულება სხვა რასის ადამიანებისადმი.

რაციონალიზმი: მსოფლმხედველობა, რომლის მიხედვითაც სამყაროს შეცნობა და ახსნა შესაძლებელია გონითი მიდგომის შედეგად.

რაციონალური არჩევანის თეორია: მიდგომა პოლიტიკისადმი, დამყარებული იმაზე, რომ ადამიანები რაციონალური პრინციპებით ხელმძღვანელობენ და მოქმედებენ მხოლოდ საკუთარ ინტერესებში; იგივე „პოლიტიკის ეკონომიკური თეორია“.

რეალიზმი: შეხედულება პოლიტიკაზე, რომლისთვისაც ძალის ფაქტორების აქცენტირებაა დამახასიათებელი.

რეგიონალიზაცია: ეკონომიკური და პოლიტიკური თანამშრომლობის გაღრმავება ერთი რეგიონის სახელმწიფოთა შორის.

რეგიონიზმი: ფუქმდებლური იდეების გადასინჯვა; ტერმინი ადრინდელი პრინციპებისა და მოსაზრებების უარყოფასაც გულისხმობს.

რელატივიზმი: ფილოსოფიური შეხედულება, რომელიც ობიექტური — „აბსოლუტური“ საზომის არსებობა უარყოფს და ამტკიცებს, რომ „ყველაფერი შეფარდებითია“, ხოლო ნებისმიერი მსჯელობა აზრს იძენს მხოლოდ საკუთარ კონტექსტთან მიმართებაში.

რეპრესია: პოლიტიკური თვალსაზრისით, რეპრესია მუდმივი დევნისა თუ ღია ძალადობის გზით განხორციელებული დათრგუნვაა. თვისობრივად იგი წინააღმდეგობის არა მარტო შეზღუდვას, არამედ ძირფესვიანად აღმოფხვრას ცდილობს. რეპრესიების მეშვეობით, რეჟიმს თუ მმართველ ელიტას მდგომარეობის შენარჩუნება სურს და ამიტომ მოსახლეობის უდიდეს უმრავლესობას პოლიტიკაში ჩაბმისა და საკუთარი აზრის გამოხატვის ყოველგვარ შესაძლებლობას ართმევს.

რესპუბლიკანიზმი: პრინციპი, რომლის მიხედვითაც პოლიტიკური ხელისუფლება ხალხის თანხმობიდან იღებს სათავეს; მონარქიული და დინასტიური პრინციპების უარყოფა.

რეფერენდუმი: კენჭისყრა, სადაც ელექტორატი, როგორც წესი, საჯარო პოლიტიკის ერთ ცალკეულ საკითხზე გამოთქვამს აზრს.

რეჟიმი: „მართვის სისტემის“ ცნების სინონიმი; პოლიტიკური სისტემა.

რიტორიკა: მჭევრმეტყველების ხელსაწყოების გამოყენება ვინმეს დასარწმუნებლად ან მასზე ზეგულენის მოსახდენად. შესაძლოა იგულისხმებოდეს მადლფარდოვანი, თუმცა უშინაარსო ლაპარაკიც.

სამომრჩეველო კლდეა: არაპირდაპირი საარჩევნო მექანიზმი; პარტიული თუ საზოგადოებრივი თანამდებობების დაკომპლექტებაზე პასუხისმგებელ პირთა გაერთიანება.

საბაზრო სოციალიზმი: სისტემა, რომლის საფუძველი საბაზრო კონკურენციის პირობებში მოქმედი თვითმმართველი კოოპერატიული საწარმოებია — რამაც, საგარაუდოდ, ეკონომიკური ეფექტიანობის მიღწევას უნდა შეუწეოს ხელი, ოღონდ — ექსპლოატაციის გარეშე.

საუფრო ლიდერობა: თანამედროვე პოლიტიკურ ლიდერთათვის დამახასიათებელი ტენდენცია, “გაემიჯნონ” თავის პარტიასა თუ მთავრობას, და ძირითადად ტელევიზიის მეშვეობით, საკუთარი პოლიტიკური ხაზისა თუ იდეოლოგიური პლატფორმის რეკლამირებას მიჰყონ ხელი.

საერთაშორისო სამართალი: კანონთა, ნორმათა და წესთა სისტემა, რომელთა შესრულება საუკლდეულოა სახელმწიფოების მხრიდან და ამგვარად განსაზღვრავს მათ ურთიერთობებს.

საერთო შიდა პროდუქტი (სშპ): ერთი წლის მანძილზე ქვეყნის ეკონომიკაში გამოიმუშავებული საბოლოო პროდუქტისა და მომსახურების საერთო ფულადი გამოხატულება.

საზოგადოებრივი ინტერესი: საზოგადოების საერთო ან კოლექტიური ინტერესები, ანუ ის, რაც მთლიანად საზოგადოებისთვის სასიკეთოა.

საზოგადოებრივი კლასი: ადამიანთა ჯგუფი, რომლებსაც საზოგადოებაში ეროვნობის სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა უჭირავთ კლასობრივი სისტემის საფუძველი შეიძლება იყოს ეკონომიკური უთანასწორობა ან პროფესიონალური სტატუსი.

საკანონმდებლო ხელისუფლება: ხელისუფლების შტო, რომელსაც კანონმდებლობის შემუშავება ევალება.

საკითხი: პოლიტიკურ დღის წესრიგში შეტანილი თემა, რომელიც საზოგადოების კამათსა და აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს.

სამართალი: საჯარო და შესასრულებლად საუკლდეულო წესების კომპლექსი, რომელიც მთელ პოლიტიკურ საზოგადოებაზე ვრცელდება.

სამართლებრივი დამოუკიდებლობა: კონსტიტუციური პრინციპი, რომელიც მკაცრად მიჯნავს ხელისუფლების სასამართლო შტოს, ორი დანარჩენისაგან; ძალაუფლების დანაწილების აუცილებელი პირობა.

სამოქალაქო დაუმორჩილებლობა: ეს იმგვარი ქმედებაა, როცა სარწმუნოებრივი, ზნეობრივი თუ პოლიტიკური პრინციპების მოშველიებით კანონის დარღვევა სურთ ესაა ღია და საჯარო აქცია და კანონის დარღვევა თვითმიზანი კი არა, უკიდურესი აუცილებლობაა, მოსალოდნელი სასჯელის მიუხედავად.

სამოქალაქო თავისუფლება: ადამიანის ცხოვრების კრძო (პირადი) სფერო, რომელიც მთლიანად მას ეკუთვნის და არა სახელმწიფოს; თავისუფლება სახელმწიფოსგან.

სამოქალაქო კულტურა: კულტურა, რომელიც გულისხმობს საზოგადოების ფართო მანაწილეობას პოლიტიკურ ცხოვრებაში და ხელისუფლებას, რომელიც საკუთარ ვალდებულებებს ასრულებს; ითვლება, რომ ეს სტაბილური დემოკრატიული სისტემის აუცილებელი პირობაა.

სამოქალაქო საზოგადოება: დამოუკიდებელი ჯგუფებისა და ასოციაციების სფერო, ინსტიტუტები, რომლებიც სახელმწიფოსგან დამოუკიდებელი არიან.

სამოქალაქო ნაციონალიზმი: ნაციონალიზმის ფორმა, რომელიც ეროვნების მიუხედავად ქვეყნის მოქალაქეობის საერთო განცდას ეფუძნება და კულტურული ერთგვაროვნების ნაცვლად, გამართიანებულ პრინციპად პოლიტიკური ღირებულებები გაუხდია.

სამოქალაქო ომი: შეიარაღებული დაპირისპირება პოლიტიკურად ორგანიზებულ ჯგუფთა შორის ერთი სახელმწიფოს ფარგლებში, რაც ჩვეულებრივ, ხელისუფლების მოპოვებას (ან დაბრუნებას) ანდა ახალი მმართველობის დამყარებას ისახავს მიზნად.

სამოქალაქო საზოგადოება: ავტონომიური ჯგუფებისა და გაერთიანებების ერთობლიობა; სახელმწიფო კონტროლისგან დამოუკიდებელი, კერძო სფერო.

სამუშაო ძალის რეზერვისტები: მუშა-მოსამსახურეთა ის კატეგორია, რომელიც პირველ რიგში ხდება შემციირების მსხვერპლი; ამ ტიპის "რეზერვისტების" შრომითი უფლებები დაუსტეველია და საბაზრო ეკონომიკის პირობებში მათ არაუფიციური წონა არ გააჩნიათ.

სამხედრო დანაშაულებანი: ქმედებები, რაც ომის წარმოების წესებთან დაკავშირებულ საერთაშორისო შეთანხმებებს ეწინააღმდეგება — ჩვეულებრივ სამოქალაქო პირებისა და სამხედრო ტყვეების მიმართ განხორციელებული სისასტიკე.

სამხედრო-სამრეწველო კომპლექსი (სსკ): ცნება, რომელიც აღნიშნავს შეიარაღებული ძალებისა და მრეწველობის სამხედრო დარგების ინტერესების თანხედრას, რასაც საფუძვლად მათი საერთო მისწრაფება უდევს — სამხედრო ხარჯების გაზრდას მიაღწიონ.

სამხედრო რეჟიმი: პოლიტიკური რეჟიმი, რომლის დროსაც სახელმწიფო თანამდებობების დაკავება იმის მიხედვით ხდება, თუ რა ადგილი უჭირავს ადამიანს სამხედრო იერარქიაში.

სამწვერიანობა: ხელისუფლების, ბიზნესისა და პროფგაერთიანებების კავშირი — ერთობლივი სათათბიროს ასამოქმედებლად.

სარისკო სახელმწიფოები: ის ქვეყნები, რომელთა საგარეო პოლიტიკაც საფრთხეს უქმნის უშუალო მეზობელ თუ სხვა სახელმწიფოებს — აგრესიულობის, მოლიტარისტული სულისკეთებისა თუ ტერორიზმისაკენ მიდრეკილების გამო.

სასამართლოს დამოუკიდებლობა: კონსტიტუციური პრინციპი, რომელიც აცხადებს სასამართლო ხელისუფლების მკაცრი გამიჯვნის აუცილებლობას სახელმწიფო მართვის სხვა შტოებისაგან; ხელისუფლების შტოების გამიჯვნის პრინციპების პრაქტიკული გამოყენება.

სასამართლო ხელისუფლება: სახელმწიფოს მართვის სისტემის ნაწილი, რომელიც პასუხს აგებს სამართლებრივი ხასიათის პრობლემების გადაწყვეტასა და კანონების განმარტებაზე.

სახალხო სუვერენიტეტი: პრინციპი, რომლის თანახმად, არ არსებობს ხალხის ნებაზე მაღლა მდგომი ხელისუფლება (დემოკრატიის კლასიკური გაგების საფუძველი).

სახელისუფლებო კრიზისი: ხელისუფლებაში ინსტიტუციონალური დაპირისპირების შედეგად გამოწვეული საგანგებო მდგომარეობა, ან საზოგადოების უკმაყოფილებაზე სათანადო პასუხის გაცემის უუნარობა.

სახელმწიფო: პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომელსაც გარკვეული ტერიტორიის ფარგლებში სუვერენული ძალაუფლება გააჩნია და, ასევე, „კანონიერ ძალადობაზე“ მონოპოლიით ხასიათდება.

სახელმწიფო გადატრიალება: სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების იარაღით ხელში ჩაგდება, უკანონო, ანტიკონსტიტუციური საშუალებებით, რომელსაც ადამიანთა მცირე ჯგუფი განახორციელებს (რევოლუციისა და აჯანყებებისგან განსხვავებით).

სახელმწიფო კაპიტალიზმი: სახელმწიფო საკუთრების სისტემა, როცა ეკონომიკური

ძალაუფლების პარტიულ-სახელისუფლებო ზედაფენის ხელში მოქცევით, კაპიტალისტური კლასობრივი წყობის მახინჯი ანალოგი იქმნება.

სახელმწიფოს მეთაურა: სახელმწიფოს მეთაური წარმომადგენელი — ჩვეულებრივ, ან მონარქი, ან პრეზიდენტი; ზოგიერთ პოლიტიკურ სისტემაში ეს შეიძლება მხოლოდ სიმბოლური მნიშვნელობის მქონე ფიგურაც იყოს.

სახელმწიფო სოციალიზმი: სოციალიზმის ნაირსახეობა, როდესაც სახელმწიფო საზოგადოების ეკონომიკურ ცხოვრებას აკონტროლებს და წარმართავს — მისივე განცხადებით, ხალხის ინტერესების შესაბამისად.

„საყოველთაო კეთილდღეობის“ სახელმწიფოს ფისკალური კრიზისი: კრიზისი სახელმწიფოს ფინანსურ სისტემაში — როცა სოციალური ხარჯების ზრდა საგადასახადო შემოსავლების კლებას ემთხვევა.

სეკულარიზმი: თვალსაზრისი, რომ რელიგია საერო საქმიანობაში არ უნდა ეროდეს; როგორც წესი, ეკლესიისა და სახელმწიფოს გამიჯვნის მცდელობა.

სეპარატიზმი: არსებული პოლიტიკური წესრიგიდან გამოყოფის სურვილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის მიზნით.

სიონიზმი: „ებრაული სამშობლოს“ დაფუძნებისაკენ მიმართული მოძრაობა; დღესდროებითა ეს ცნება ისრაელის სახელმწიფო ინტერესებისა და ტერიტორიული მთლიანობის დაცვასთანა დაკავშირებული.

სოციალური კაპიტალი: ის კულტურული და მორალური რესურსი, რაც საზოგადოებრივ თანხმობას, პოლიტიკურ სტაბილურობასა და ეკონომიკურ კეთილდღეობას ედება საფუძვლად.

სოციალ-დემოკრატია — ზომიერი, რეფორმისტული მიმდინარეობა სოციალიზმში, რომელიც უფრო თავისუფალ ბაზარსა და სახელმწიფოს შორის ბალანსს უჭერს მხარს, ვიდრე კაპიტალისტური სისტემის მოსპობას.

სოციალური კაპიტალი: ის კულტურული და მორალური რესურსი, რაც საზოგადოებრივ თანხმობას, პოლიტიკურ სტაბილურობასა და ეკონომიკურ კეთილდღეობას ედება საფუძვლად.

სოციალური მგრძობიარობა: ადამიანთა მიერ უკიდურესი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება, საზოგადოებაში თანაცხოვრებისა და ერთურობის მიმართ ვალდებულებების დაცვის პირობებში.

სოციალური სამართლიანობა: მატერიალური ამონაგების ზნობრივად გამართლებული გადანაწილება. სოციალურ სამართალში, ხშირად თანასწორობის სასარგებლოდ მიყრდნობასაც გულისხმობენ ხოლმე.

სტატუსი: ამა თუ იმ იერარქიაში ადამიანის ადგილი, რითაც ხასიათდება მისი როლი, უფლებები და მოვალეობები იმავე იერარქიის სხვა წევრების მიმართ.

სუბიექტური — ცნობიერებაში არსებული, რაღაც დაკავშირებული ინდივიდის გრძნობებთან, ღირებულებებებთან და რწმენასთან ან ამათგან გამომდინარე.

სუბსიდირება: პოლიტიკური გაგებითა ესაა გადწყვეტილების მიღების უფლების გადაცემა ცენტრიდან უფრო დაბალ დონეებზე; გერმანიის მსგავს სახელმწიფოებში იგი დეცენტრალიზაციასა და მმართველობაში სახალხო თანამონაწილეობას გულისხმობს, რაც ფაქტიურად, ადგილობრივი და რეგიონალური ინსტიტუტების მხარდაჭერას ნიშნავს. თუმცა, ანტიფედერალისტები მასში იმ კონსტიტუციურ პრინციპსაც ხედავენ, რომელიც სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას ეწეოდა ერთიანების ინსტიტუტების ზეჯულისხმავან იცავს.

სუვერენიტეტი: აბსოლუტური და შეუზღუდავი მმართველობა; სუვერენიტეტში შეიძლება სახელმწიფოს უმაღლესი საკანონმდებლო ან შეუზღუდავი პოლიტიკური ძალაუფლება მოიაზრებოდეს.

სუპერსახელმწიფო: სახელმწიფო, რომელსაც სახელმწიფოთა მსოფლიო იერარქიაში უმაღლესი საფეხური უჭირავს; სტატუსი, რომელიც მაკლებად

ძლიერ სახელმწიფოებზე მისი გაულების შესაძლებლობებით გამოიხატება.

ტერორიზმი: ფართო გაგებით, ტერორიზმი შიშის თესვაა — პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად, მისი ყველაზე გავრცელებული ფორმებია მკვლელობა, აფეთქებები, მძევლების აყვანა და თვითმფრინავის გატაცება; თუმცა, 7/11-ის ძველ, სრულიად ახალ ტექტიკურ ხერხებზე შიძლება ლაპარაკი. რამდენადაც ამ ტერორის ამკარად უარყოფითი დატვირთვა გაანია, მას ხშირად შერჩევითი მოხმარებენ სუბიექტური შეხედულებებისა და მიხედვით ერთისთვის ტერორისტი, მეორისთვის შესაძლოა, "თავისუფლების მებრძოლი" იყოს.

ტექნიკური: მარგერიტ ტექნიკის მიერ დანერგილი "თავისუფალი ბაზრის" ძლიერ სახელმწიფოსთან გააგების იდეოლოგიური დოქტრინა; ასე ვთქვათ, ახალი მემარჯვენეობის პოლიტიკური ხედვის ბრიტანული ვერსია.

ტოტალიტარიზმი: დაშინებასა, სისასტიკესა და იდეოლოგიურ მანიპულაციაზე დამყარებული პოლიტიკური მართვის ყოვლისმომცველი სისტემა. ტოტალიტარიზმი იმით განსხვავდება ავტორიტარიზმისა და ავტორიტარიზმისაგან, რომ "სრული ძალაუფლების" მოპოვებას საზოგადოებრივი და ინდივიდუალური არსებობის ყოველი ასპექტის პოლიტიზირებით ცდილობს. ავტორიტარიზმ და ავტორიტარულ რეჟიმებს პოლიტიკური ძალაუფლების მონოპოლიზების შედარებით უფრო ზომიერი მეთოდები ახასიათებთ, რაც ჩვეულებრივ, მასების პოლიტიკიდან გამოდევნაში გამოიხატება; ტოტალიტარიზმი კი სამოქალაქო საზოგადოების სრულ განადგურებას და ყოველფე „კერძოს“ მოსპობას გულისხმობს.

ტოტალიტარული დემოკრატია: აბსოლუტური დიქტატურა დემოკრატიის ნიღბით, ჩვეულებრივ ემყარება ლიდერის მისწრაფებას დაამტკიცოს, რომ პოლიტიკურ სიბრძნეზე მონოპოლიას სწორედ იგი ფლობს.

ტოტალური ნაციონალიზმი: უკიდურესი, ზოგჯერ ისტერიული ნაციონალისტური ენთუზიაზმი, რომლის დროსაც ადამიანის პიროვნება მთლიანად საერთო „ეროვნულ საქმეში“ ითქვიფება.

ტრადიცია: ყველაფერი რაც გადმოცემა ან აითვისება წარსულიდან, თაობიდან თაობაში — წეს-ჩვეულებები, ინსტიტუტები, სოციალური და პოლიტიკური სისტემები, ღირებულებები, რწმენები და ა. შ.

ტრაბალიზმი: ჯგუფური ცხოვრების წესი, რომელიც კარნაქტილობითა და გაუცხოებით ხასიათდება; ჩვეულებრივ, მტრულადაა ხოლმე განწყობილი სხვა ჯგუფების მიმართ.

უარყოფითი უფლებები: მოქმედების იმ სფეროს განმსაზღვრელი უფლებები, სადაც ხელისუფლებას ჩარევა არ შეუძლია.

უესტმინისტრული მოდელი: მართვის სისტემა, სადაც აღმასრულებელი ხელისუფალი საკანონმდებლო ორგანოს მიერაა დამტკიცებული და (თუორიულად მაინც) ანგარიშვალდებულია მის წინაშე.

უმრავლესობის მმართველობა: პრინციპი, რომლის თანახმადაც უმრავლესობის ან რიცხოვარობი უპირატესობის მქონე ჯგუფის ნებას ენიჭება უპირატესობა — უმცირესობის ნებასთან შედარებით, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ უკანანსკნელთ მოუწევთ უმრავლესობის ნებას დაეთანხმონ.

უნივერსალიზმი: თეორია, რომლის მიხედვითაც არსებობს ადამიანთა მეობის განმსაზღვრელი ზოგადი საწყისი, რომელიც ყველასათვის ერთია.

უნილტერალიზმი: ცალმხრობა; პოლიტიკური კურსი, რომელსაც ერთი სახელმწიფოს ინტერესები და მიზნები განსაზღვრავს და მათ ვერც ერთი სხვა ქვეყანა თუ ორგანიზაცია ვერ ზღუდავს.

უნიპოლარული: საერთაშორისო სისტემა, სადაც გაულების ერთი პოლუსია გამოკვეთილი, ანუ — ერთი ზემძლავრი სახელმწიფო დომინირებს.

უიშინგტონური თანხმობა: პოლიტიკურ გადაწყვეტილებათა პაკეტი, რაც ბაზარზე შეჭრის შესაძლებლობათა შემცირებას ისახავს მიზნად — სახელმწიფოს მხრივ ჩაურევლობის, პრაგმატიზმისა და ფისკალური წინაღობების მეშვეობით.

ურთიერთთანხმობის დემოკრატია (consociational democracy): დემოკრატიის ის ფორმა, რომელიც ძალის გადანაწილებისა და პარტიებსა თუ პოლიტიკურ ფორმირებებს შორის მჭიდრო ურთიერთობის პრინციპების თანახმად მოქმედებს.

უტალიტარიზმი: ეთიკური მიმართულება, რომლის ფუძემდებლები და მთავარი წარმომადგენლები არიან ჯერემი ბენტამი და ჯეიმზ მილი. უტილიტარისმის ფილოსოფია იქიდან ამოდიოდა, რომ ადამიანებს სიამოვნების მიღების ბუნებრივი სურვილი ამოძრავებთ და ასევე ბუნებრივია, ცდილობენ ტანჯვას აარიდონ თავი; ამიტომ, სიამოვნება „სიკეთეა“, ხოლო ტანჯვა და უბედურება — „ბოროტება“. უტილიტარიზმის თანხმად, „ბედნიერობა“ შეიძლება „სასარგებლომდე“ დავიყვანოთ — ძირითადად, მატერიალური დოვლათის მოხმარების სიამოვნებამდე. უტილიტარიზმის სოციალური ფილოსოფია საზოგადოებრივი „სარგებლიანობის“ პრინციპს ემყარება — „რაც შეიძლება მეტი ადამიანის დაქმნაყოფილება“. ამ კრიტერიუმით, უტილიტარიზმის თანახმად, შესაძლებელია როგორც კანონების ვარგისიანობის შეფასება, ასევე — საზოგადოებრივი ინსტიტუტების და პოლიტიკური სისტემებისაც. პოლიტიკურ სფეროში უტილიტარიზმი მჭიდროდ უკავშირდება კლასიკურ ლიბერალიზმსა და თავისუფალი ბაზრის იდეოლოგიას და მათ თავისებურ თეორიულ-ეთიკურ საფუძველსაც წარმოადგენდა.

უტილიტარულობა (სარგებლიანობა): გამართლებული ხარჯი; რაიმეს მატერიალური მოხმარებით გამოწვეული დაქმნაყოფილება.

უტოპია, უტოპიზმი: უტოპია (ბერძნული „outopia“, ანუ „არსად“ — ანდა „eutopia“, რაც „კარგ ადგილს“ შეესაბამება) სიტყვასიტყვით, იდეალური ან სრულყოფილ საზოგადოებას ნიშნავს. თუმცა, უტოპიათა უმეტესობა ნანატრის ასრულებას, ძალადობისა თუ ჩაგვრის მოსაზრებას, სრულ იდეალს გულისხმობს. უტოპიზმი თეორიული პოლიტიკური აზროვნების ფორმაა, რომელიც არსებულ წყობას აკრიტიკებს და იდეალური და სრულყოფილი ალტერნატივის მხოლოდ წარმოსახვით მოდელს გვთავაზობს. ამის თვალსაჩინო მაგალითებია ანარქიზმი და მარქსიზმი. უტოპიური თეორიები, როგორც წესი, ადამიანური თვით-

განითარების უსასლერო შესაძლებლობების რწმენას ემყარება, ოღონდ ხშირად ამ ტერმინს აგდებულნი დამოკიდებულების ელფერიც დაკარგეს — ფუქსი მყოცნებებისა და მიუღწეველი მიხეებისადმი ლტოლვის გამოისობით.

უფლებები: ზნეობრივი ან კანონიერი ნორმა, რაც ადამიანის ქცევას ან მის მიმართ დამოკიდებულებას განსაზღვრავს; ერთმანეთისაგან განასხვავებენ *სამოქალაქო* და *ადამიანის უფლებებს*.

უმართაობა: პოლიტიკური „დამბლა“, რასაც ძლიერი აღმასრულებელი ხელისუფლების არარსებობა იწვევს და თავის მხრე, ამის მიზეზი საკანონმდებლო ორგანოსა თუ თვად საზოგადოების დაქსაქსულობაა.

უშუალო (პირდაპირი) ზემოქმედება: პოლიტიკური ქმედება, რომელიც კონსტიტუციურ და საკანონმდებლო ჩარჩოებს ცდება. მას გულისხვავებული ფორმები ახასიათებს — პასიური წინააღმდეგობიდან, ტერორიზმის ჩათვლით.

„ფუორიტ-ჯგუფები“: ადამიანთა ჯგუფი, რომელსაც მთავრობა საქმიანი წრეების, ინტელიგენციისა თუ მუშების ძირითადი ან საერთო ინტერესების გამომხატველად აღიარებს.

ფედერალიზმი: სახელმწიფოში ძალაუფლების ტერიტორიალური დაყოფა, დამყარებული სუვერენიტეტის განაწილებაზე ცენტრალურ და პერიფერიულ ინსტიტუტებს შორის.

ფემინიზმი: იდეოლოგიური მიმდინარეობა, რომელიც ძირითად მიზანს საზოგადოებაში ქალის როლის გაზრდაში ხედავს და ასევე, უმეტეს შემთხვევაში, სქესთა თანასწორობას ქადაგებს.

ფისკალური პოლიტიკა: სახელმწიფოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა, რაც გადასახადების ოდენობის დაწესებასა და საზოგადოებრივი ხარჯების ზრდისკენაა მიმართული.

ფრაქცია: უფრო დიდი გაერთიანების, უფრო ხშირად — პოლიტიკური პარტიის შემადგენელი ნაწილი; ფრაქციები საერთო პოზიციების არსებო-

ბის ან იდეოლოგიური მიკუთვნულობის საფუძველზე ღებება.

ფუნდამენტალიზმი: აზროვნების თავისებურება, რომელიც გულისხმობს გარკვეული „სიღრმისეული და საბოლოო ჭეშმარიტებების“ არსებობას, რომლებშიც ეჭვის შეტანა დაუშვებელია.

ფუნქციონალიზმი: თეორია, რომლის თანახმადაც ხელისუფლება, პირველ რიგში, ხალხის მოთხოვნებს უნდა პასუხობდეს; ასევე, იგი რეგიონალური თანამშრომლობისაკენ გადადგმულ ნაბიჯებს მოითხოვს — გარკვეულ სფეროებში პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებას მეგობარი ქვეყნების აზრის გათვალისწინებით.

ქარიზმა: ძალაუფლება ან ავტორიტეტი, რაც ლიდერის პირადი თვისებებიდან მომდინარეობს.

ქრისტიან-დემოკრატია: ევროპული კონსერვატიზმის იდეოლოგიური მომდინარეობა, რომელიც სოციალური ბაზრის პრინციპებისა და ეკონომიკაში სახელმწიფოს გონიერული ჩარევისაკენ იხრება.

ქსენოფობია: შიში ან სიძულვილი უცხოტომელთა მიმართ პათოლოგიური სახით ეთნოცენტრიზმში ელინდება ხოლმე.

ღირებულებათა პლურალიზმი: თეორია, რომლის მიხედვით, არსებობს „ღირსეული ცხოვრების“ არა ერთადერთი სწორი გაგება, არამედ — ბევრი სხვადასხვა, თანაბარუფლებიანი საზრისი.

„ღვთობობებელი უფლება“: შეხედულება, თითქოს ამა ქვეყნის მმართველები ღვთის რჩეული არიან და შეუზღუდავ ძალაუფლებასაც სწორედ ამიტომ უნდა ფლობდნენ; მონარქიული აბსოლუტიზმის გამართლების მცდელობა.

შარიათი: გადმოცემით, ღვთაებრივ გამოცხადებაზე დაფუძნებული ისლამური კანონი, რომლის ძირითადი წყაროებიც ყურანი და ჰადითია (ე.წ. „მუჰამედის შფონებანი“).

შეზღუდული ხელისუფლება: ჩვეულებრივ — კანონის, კონსტიტუციისა თუ კონტროლისა და ბალანსის ჩარჩოებით მკაცრად შეზღუდული ხელისუფლება.

„შემობრუნების“ ტალღა: პირველ, ანუ „დადებით დისკრიმინაცია“, როცა უწინ ჩაგრულ ჯგუფებს, სხვებთან შედარებით, ახლა ზედმეტი ყურადღება ექცევათ.

შუიანიზმი: ადამიანის ირაციონალური რწმენა იმ ქვეყნისა თუ საზოგადოების უპირატესობასა და სიდიადეში, რომელსაც თავად მიეკუთვნება.

ჩრდილოეთ-სამხრეთად დაყოფა: სიმართლე ითქვას, ამგვარი დაყოფა უფრო ხელონურად დადგენილია, ვიდრე გეოგრაფიულად გამართლებული; ძირითადად, იგი ინდუსტრიულად განვითარებულ ჩრდილო ნახევარსფეროს ქვეყნებსა და სახრეთ ნახევარსფეროს ნაკლებად-განვითარებული ქვეყნების ურთიერთდამოკიდებულების აღსანიშნად გამოიყენება.

ცენზურა: ნათქვამის, დაწერილის, დაბეჭდილისა თუ წარმოდგენილის ერთჯერადი ან მიზანმიმართული კონტროლი — ზნეობრივი თუ პოლიტიკური მიზანშეუწონლობის საბაბით.

ცენტრალიზაცია: მთელი სახელისუფლებო ძალის თავმოყრა მმართველობის უმაღლეს, სახელმწიფო დონეზე.

ცენტრალური აღმასრულებელი ხელისუფლება: იმ ინსტიტუტებისა და პიროვნებების ერთობლიობა, რომლებიც გადაწყვეტენ როგორც ასრულებენ სამთავრობო პოლიტიკის კურსის განსაზღვრისა და კოორდინირების საქმეში; ჩვეულებრივ, იგი პრემიერ-მინისტრის, მთავარი პოლიტიკური მრჩეულების, კაბინეტის წამყვანი წევრების, საკაბინეტო კომიტეტებისა და სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი სახელისუფლებო დეპარტამენტების თანამშრომლებისაგან შედგება.

„ცოფი ომი“: დაპირისპირების პერიოდი დასავლეთს (ა.შ.შ.-ს თაოსნობით) და აღმოსავლეთს

შორის (სსრკ-ს მეთაურობით), რომელიც 1945 წლიდან, ვიდრე სოციალისტური სისტემის დაშლამდე გრძელდებოდა (1989-91წწ.)

„ძიპა-სახელმწიფო“: სახელმწიფო, რომელმაც მრავალი სოციალური ვალდებულება იკისრა; მეტაფორა გულისხმობს, რომ ნაირ-ნაირი სოციალური პროგრამები, საბოლოო ჯამში, დამამცირებელია ადამიანისთვის.

წარმომადგენლობა: როგორც პოლიტიკური პრინციპი, წარმომადგენლობა საზოგადოებრივი საქმიანობის ისეთი ფორმაა, როდესაც პიროვნება ან ჯგუფი ადამიანთა უფრო დიდი რაოდენობის სახელით ლაპარაკობს ან მოქმედებს.

წარმომადგენლობითი დემოკრატია: დემოკრატიის შეზღუდული და არაპირდაპირი ფორმა, რომლის საფუძველი მათი არჩევაა, ვინც ხალხის სახელით უნდა მართოს.

წესრიგი: როგორც პოლიტიკური პრინციპი, წესრიგი ქცევის მყარ, დადგენილ ფორმებს გულისხმობს, რაც პიროვნულ უსაფრთხოებას უზრუნველყოფს. შესაბამისად, **უწესრიგობა** ქაოსსა და ძალადობას ნიშნავს. მართალია, წესრიგი საყოველთაოდ სასურველია, მას მაინც ორი საკმარისად განსხვავებული პოლიტიკური ასპექტი ახლავს თან: ზოგადი გაგებით, მისი წყარო პოლიტიკური ხელისუფლებაა, მიღწევის გზა კი — “ზემოდან” წამოსული კანონების სისტემის დაცვა. შესაბამისად, კანონიერება და წესრიგი, ფაქტიურად, ერთ ცნებად ერთიანდება. საპირისპირო შეხედულების თანახმად, წესრიგი თანასწორობასა და სოციალურ სამართლიანობასთანაა წილნაყარი და ამდენად, “ქვემოდან” მომდინარეობს — თანამშრომლობისა და ურთიერთპატივისცემის შედეგად.

წინასწარი განწყობა: სიმპათიები და ცრურწმენები (ხშირად გაუცნობიერებელი), რაც გაუღენას ახდენს ადამიანების მსჯელობაზე და ნამდვილ ვითარებას ამახინჯებს.

ხალხის უზენაესობა: პრინციპი, რომლის თანახმადაც ხალხის ნება გადაწყვეტი და

შეუკალია (დემოკრატიის კლასიკური გაგების ქიკაუთხელი).

ხელისუფლების დაყოფა: დოქტრინა, რომლის თანახმად, სახელმწიფო მართვის სამი ფუნქციის (საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო) შესრულება (კანონების მიღება, აღსრულება და სამართალწარმოება) სხვადასხვა და ერთმანეთისგან დამოუკიდებელმა შტომ უნდა განახორციელოს.

ხმის მიცემა კვალიფიციური უმრავლესობით: ხმის მიცემის ფორმულა, რომლის მიხედვით, გადაწყვეტილების მისაღებად საჭიროა არა უმრავლესობის, არამედ მონაწილე სახელმწიფოთა „წონის“ შესაბამისად ხმების დათვლა.

ხუნტა (junta): სიტყვა-სიტყვით — საბჭო ან სათათბირო (ესპანურია); როგორც წესი, სამხედროთა ჯგუფი, რომელიც ძალაუფლებას რევოლუციის ან შეიარაღებული გადატრიალების გზით იგდებს ხელში.

“ხუთი ვეფხვის” ეკონომიკა: იაპონურ ყაიდაზე მოჭრილი, სწრაფმზარდი და ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკები (ტაივანი, სინგაპური, სამხრ. კორეა, კონკონგი, მალაიზია...).

ჯანფი: სახალხო ამბოხი დადგენილი წესრიგის მიმართ; როგორც წესი (რევოლუციებისაგან განსხვავებით), იგი კონკრეტულ მმართველთა და არა თავად პოლიტიკური სისტემის შეცვლას ისახავს მიზნად.

ჯანგოზი: უკიდურესი ენტუზიაზმის ფსიქოლოგია, რომელიც სამხედრო გამარჯვებებსა და დაპყრობას მოსდევს.

ჯიპადი: ძირითადად, თარგმნიან როგორც “წმინდა ომს”; უფრო ზუსტად — “საღვთო ბრძოლა” ან “ძალისხმევა” — რაც ისლამური იდეალებისადმი უსახლვრო, ყოვლისმომცველ ერთგულებას ნიშნავს.

ძალაუფლება: ადამიანების ქცევითა ერთობლიობის განსაზღვრის უფლება, რომელიც მათ ნებაყოფლობით ნაკისრ ვალდებულებებს ემყარება — შეასრულონ გარკვეული მოთხოვნები; შეიძლება იყოს ტრადიციული, რაციონალურ-სამართლებრივი ან პიროვნული.

ძალის პოლიტიკა: პოლიტიკისადმი იმგვარი მიდგომა, როცა მიზნის მიღწევის გადამწყვეტ ფაქტორად ძალა მიიჩნევა.

ძალთა ბალანსი: სახელმწიფოთა ურთიერთდამოკიდებულების იმგვარი ფორმა, როცა ექსპანსიონისა თუ აგრესიის გამოყენებას აზრი ეკარება.

„ძიძა-სახელმწიფო“: ანუ, იმგვარი სახელმწიფო, რომელსაც მრავალი სოციალური ვალდებულება აქვს ნაკისრი; მეტაფორა გულისხმობს, რომ მხოლოდ ნაირგვარი სოციალური პროგრამების იმედად ყოფნა, საბოლოო ჯამში, დამამცირებელია მოქალაქისთვის.

ჭარბი იმპერიალობა: ექსპანსიონისტური პოლიტიკის არამდგრადობა სამხედრო მოთხოვნილებების ადგილობრივ ეკონომიკასთან შეუთანხმებლობის გამო.

ჰეგემონია: (ბერძნული სიტყვიდან hegemonia, რაც „წინამძღოლობას“ ნიშნავს). როგორც პოლიტიკური ტერმინი, გულისხმობს ამა თუ იმ სისტემის ერთ-ერთი ელემენტის უპირატესობას ყველა დანარჩენთან მიმართებით (მაგალითად, რაიმე ლიგასა თუ კონფედერაციაში ერთი სახელმწიფოს დომინირება).

ჰიბრიდულობა: სოციალური და კულტურული აღრევის მდგომარეობა. ტერმინის გაჩენა გენეტიკურად განსხვავებული ცხოველებისა და მცენარეების შეჯვარებას უკავშირდება.

ჰიპერგლობალიზმი: საზრისი, რომ ახალი, გლობალიზებული ეკონომიკური და კულტურული რეალიები გარდაუვალია — სამომავლო ინფორმაციული თუ საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების წყალობით.

ჰომოგენიზაცია: (გაერთგვაროვნება); ყველა მხარისა თუ შემადგენელი ნაწილის (ამ შემთხვევაში,

ქვეყნების) ტენდენცია, დამეგვანონ ან გაიგოდნენ ერთმანეთთან.

ჰუმანიტარული ინტერვენცია: სამხედრო ოპერაცია, რომელსაც არა დაჰყობითი ან ქვეემონისტური, არამედ ჰუმანიტარული მიზნები აქვს.